॥ श्री वीतरागाय नमः ॥

श्री जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितया
प्रमेयचन्द्रिकाख्यया व्याख्यया समलङ्कृतम्
व्याख्याप्रज्ञप्त्यपरनामकम्

॥ श्री-भगवतीसूत्रम् ॥

(त्रयोदशो भागः)

अथ चतुर्थोद्देशकः प्रारभ्यते ।

तृतीयोद्देशकस्यान्ते निर्जरापुद्गलानाम् आसितुमित्यादिपदैरर्थतः परिभोगो दर्शितश्चतुर्थे च प्राणातिपातादीनाम् असौ परिभोगो विचार्यते इत्येवं सम्बन्धेन आयातस्यास्य चतुर्थोद्देशकस्येदमादिमं सूत्रम्-'तेणं कालेणं' इत्यादि ।

मूलम्-तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे जाव भगवं गोयमे एवं वयासी अह भंते! पाणाइवाए मुसावाए जाव मिच्छादंसणसल्ले पाणाइवायवेरमणे जाव मिच्छादंसणसल्लवेरमणे पुढविकाइए जाव वणस्सइकाइए, धम्मत्थिकाए अधम्मत्थिकाए आगासत्थिकाए, जाव असरीरपडिबद्धे परमाणुपोग्गले, सेलेसिं पडिवन्नए अणगारे सव्वेय बायरबोंदिधरा कलेवरा एए णं दुविहा जीवदव्वा य अजीवदव्वा य जीवाणं परिभोगत्ताए हव्वमागच्छंति ? गोयमा ! पाणाइवाए जाव एए णं दुविहा जीवदव्वा य अजीवदव्वा य अत्थेगइया जीवाणं परिभोगत्ताए हव्वमागच्छंति अत्थेगइया जीवाणं जाव नो हव्वमागच्छंति। से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ पाणाइवाए जाव नो हव्वमागच्छंति? गोयमा! पाणाइवाए जाव मिच्छादंसणसल्ले पुढवीकाइए जाव वणस्सइकाइए सव्वे य बायरबोंदिधरा कलेवरा एए णं दुविहा जीवदव्वा य अजीवदव्वा य जीवाणं परिभोगत्ताए हव्वमागच्छंति। पाणाइवाय

वेरमणे जाव मिच्छादंसणसल्लविवेगे धम्मत्थिकाए अधम्मत्थि-काए जाव परमाणुपोग्गले सेलेसिं पडिवन्नए अणगारे एए णं दुविहा जीवदव्वा य अजीवदव्वा य जीवाणं परिभोगत्ताए नो हव्वमागच्छंति से तेणट्ठेणं जाव नो हव्वमागच्छंति ॥सू० १॥

छाया-तस्मिन् काले तस्मिन् समये राजगृहे यावत् भगवान् गौतम एवमवादीत् अथ भदन्त! प्राणातिपातो मृषावादो यावत् मिथ्यादर्शनशल्यम् प्राणातिपातविरमणं यावन्मिथ्यादर्शनशल्यविरमणम् पृथिवीकायिको यावत् वनस्पतिकायिको धर्मास्ति-कायोऽधर्मास्तिकायआकाशास्तिकायो जीवोऽशरीरप्रतिबद्धः परमाणुपुद्गलः शैलेशीं प्रतिपन्नोऽनगारः सर्वाणि च बादरबोंदिधराणि कलेवराणि एतानि खलु द्विविधानि जीवद्रव्याणि चाजीवद्रव्याणि च जीवानां परिभोगतया हव्यमागच्छंति? गौतम! प्राणातिपातो यावत् एतानि खलु द्विविधानि जीवद्रव्याणि च। अजीवद्रव्याणि च अस्त्येककानि जीवानां परिभोगतया हव्यमागच्छंति अस्त्येककानि जीवानां यावत् नो हव्यमागच्छंति। तत् केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते प्राणातिपातो यावत् नो हव्यमागच्छन्ति? गौतम! प्राणातिपातो यावत् मिथ्यादर्शनशल्यम् पृथिवीकायिको यावत् वनस्पतिकायिकः सर्वाणि बादरबोंदिधराणि कलेवराणि एतानि खलु द्विवि-धानि जीवद्रव्याणि च अजीवद्रव्याणि च जीवानां परिभोगतया हव्यमागच्छन्ति प्राणातिपातविरमणं यावन्मिथ्यादर्शनशल्यविरमणम् धर्मास्तिकायोऽधर्मास्तिकायो यावत् परमाणुपुद्गलाः तथा शैलेशीं प्रतिपन्नोऽनगारः एतानि खलु द्विविधानि जीवद्रव्याणि च अजीवद्रव्याणि च जीवानां परिभोगतया नो हव्यमागच्छन्ति तत् तेनार्थेन गौतम! यावत् नो हव्यमागच्छन्ति ॥सू० १॥

चतुर्थ उद्देशे का प्रारंभ-

तृतीय उद्देशकके अन्त में निर्जरापुद्गलों का 'आसितुम् शयितुम्' आदि पदों द्वारा अर्थतः उपरिभोग अर्थात् उठना बैठना आदि नहीं होता है यह प्रकट किया गया है अब इस चतुर्थ उद्देशे में यह परिभोग

ચોથા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ-

ત્રીજા ઉદ્દેશાના અંતમાં નિર્જરા પુદ્ગલોના "आसितुम् शयितुम्" વિગેરે પદોથી અર્થતઃ પરિભોગ અર્થાત્ ઉઠવું, બેસવું, વિગેરે થતું નથી. તે વાત બતાવવામાં આવી છે હવે આ ચોથા ઉદ્દેશામાં આ પરિભોગ પ્રાણાતિપાત

टीका—'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'रायगिहे जाव भगवं गोयमे एवं वयासी' राजगृहे यावद् भगवान् गौतमः एवम् वक्ष्यमाण प्रकारेण अवादीत्, अत्र यावत्पदेन नगरे गुणशिलकं चैत्यमित्यारभ्य प्राञ्जलिपुट इत्यन्तस्य सर्वस्यापि प्रकरणस्यानुस्मरणं कर्त्तव्यम्। किमवादीत् भगवान् गौतमस्तत्राह–'अह भंते' इत्यादि। 'अह भंते !' अथ खलु भदन्त ! 'पाणाइवाए मुसावाए' प्राणातिपातो मृषावादः 'जाव मिच्छादंसणसल्ले' यावत् मिथ्यादर्शनशल्यम् तथा 'पाणाइवायवेरमणे जाव मिच्छादंसणसल्लवेरमणे' प्राणातिपातविरमणम् यावद् मिथ्यादर्शनशल्यविरमणम् 'पुढवीकाइए जाव वणस्सइकाइए' पृथिवीकायिको

प्राणातिपात आदिकों के होता है या नहीं होता है इसका विचार किया गया है इसी सम्बन्ध से इस चतुर्थ उद्देशे का प्रारम्भ हुआ है।

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' इत्यादि

टीकार्थ–'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस कालमें और उस समय में 'रायगिहे जाव भगवं गोयमे एवं वयासी' राजगृह यावत् नगरमें भगवान् गौतमने प्रभु से ऐसा कहा पूछा यावत् पदसे 'गुणशिलकं चैत्यम्' यहां से लेकर 'प्राञ्जलिपुटः, यहां तक का सब प्रकरण गृहीत हुआ है। 'अह भंते ! पाणाइवाए मुसावाए जाव मिच्छादंसणसल्ले' हे भदन्त ! प्राणातिपात, मृषावाद, यावत् मिथ्यादर्शनशल्य तथा 'पाणाइवायवेरमणे जाव मिच्छादंसणसल्लवेरमणे' प्राणातिपात विरमण यावत् मिथ्यादर्शन शल्य विरमण 'पुढवीकाइए जाव वणस्सइकाइए' पृथिवीकायिक यावत् वनस्पतिकायिक 'धम्मत्थिकाए' धर्मास्तिकाय

વિગેરેને થાય છે ? કે નથી થતો ? તેનો વિચાર કરવામાં આવે છે. તે સંબંધથી આ ચોથા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ થયો છે,

"तेणं कालेणं तेणं समएणं" ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—"तेणं कालेणं तेणं समएणं" તે કાળમાં અને તે સમયમાં "रायगिहे जाव भगवं गोयमे एवं वयासी" રાજગૃહ નગરમાં ભગવાન્ ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછ્યું. અહિં યાવત્ શબ્દથી "गुणशिलक चैत्यम्" અહિંથી આરંભીને "प्राञ्जलिपुटः" અહિં સુધીનું સમગ્ર પ્રકરણ ગ્રહણ થયેલ છે. 'अह भंते ! पाणाइवाए मुसावाए जाव मिच्छादंसणसल्ले" હે ભગવન્ પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, યાવત્ મિથ્યાદર્શનશલ્ય તથા "पाणाइवायवेरमणे जाव मिच्छादंसणसल्ले" પ્રાણાતિપાત વિરમણ, યાવત્ મિથ્યાદર્શનશલ્યવિરમણ "पुढवीकाइए जाव वणस्सइकाइए" પૃથ્વીકાયિક વનસ્પતિકાયિક "धम्मत्थिकाए" ધર્માસ્તિકાય

यावद् वनस्पतिकायिकः 'धम्मत्थिकाए' धर्मास्तिकायः 'अधम्मत्थिकाए' अधर्मास्तिकायः 'आगासत्थिकाए' आकाशास्तिकायः 'जीवे असरीरपडिबद्धे' जीवोऽशरीरप्रतिबद्धः—परित्यक्तपञ्चविधशरीरो जीवः सिद्धावस्थां प्राप्त इत्यर्थः 'परमाणुपोग्गले' परमाणुपुद्गलः 'सेलेसिं पडिवन्नए अणगारे' शैलेशीं प्रतिपन्नोऽनगारः, चतुर्दशगुणस्थानवर्त्ती साधुरित्यर्थः 'सव्वे य बायरबोंदिधरा कलेवरा' सर्वाणि च बादरबोन्दिधराणि कलेवराणि स्थूलाकारधराणि न सूक्ष्माणि कलेवराणि चेतनारहिता देहाः अथवा बादराकारधारिणः कलेवराभिन्नत्वात् कलेवरा द्वीन्द्रियादयो जीवा इत्यर्थः 'एए णं' एतानि खलु प्राणातिपातादीनि 'दुविहा' द्विविधानि 'जीवदव्वा य अजीवदव्वा य' जीवद्रव्याणि अजीवद्रव्याणि च प्राणातिपातादीनि सामान्यतो द्विप्रकारकाणि नतु प्रत्येकं द्विप्रकारकम्, तत्र पृथिवीकायिकादयो जीवद्रव्याणि प्राणातिपातादयस्तु न जीवद्रव्याणि अपितु जीवानां धर्माः इति न जीव

'अधम्मत्थिकाए' अधर्मास्तिकाय 'आगासत्थिकाए' आकाशास्तिकाय' जीवे असरीपडिबद्धे' अशरीर जीव पांचो प्रकार के शरीर का परित्याग कर देनेवालासिद्ध जीव 'परमाणु पोग्गले' परमाणुपुद्गल 'सेलेसिं पडिवन्नए अणगारे' चतुर्दशगुणस्थानवर्ती अनगार साधु 'सव्वे य बायरबोंदि धरा कलेवरा' स्थूलाकार को धारण करनेवाले विना चेतनाके देह अथवा शरीर से अभिन्न होने के कारण बादर आकार को धरनेवाले द्वीन्द्रियादिक जीव 'एए णं' ये सब प्राणातिपादिक 'दुविहा जीवदव्वा य अजीवदव्वा य' जीवद्रव्यरूप एवं अजीवद्रव्यरूपसे दो प्रकार के सामान्यतः कहे गये हैं। अर्थात् ये प्रत्येक दो २ प्रकारवाले नहीं हैं। अपितु पृथिवीकायिकादिक जीवद्रव्यरूप हैं, प्राणातिपातादिक जीवद्रव्यरूप नहीं हैं, किन्तु जीवों के धर्मरूप हैं, इसलिये ये जीव द्रव्यरूप नहीं हैं,

---

"अधम्मत्थिकाए" અધર્માસ્તિકાય "जीवे असरीरपडिबद्धे" અશરીર જીવ પાંચે પ્રકારના શરીરનો પરિત્યાગ કરવાવાળા સિદ્ધ જીવ "परमाणुपोग्गले" પરમાણુ પુદ્ગલ "सेलेसिं पडिवन्नए अणगारे" ચૌદમા ગુણસ્થાનમાં રહેલા અનગાર– સાધુ "सव्वे य बायरबोंदिधरा कलेवरा" સૂક્ષ્મ નહીં પણ સ્થૂલ આકારને ધારણ કરનાર ચેતન વગરના દેહ અર્થાત્ શરીરથી ભિન્ન ન હોવાને કારણે બાદર આકારને ધરવાવાળા દ્વીન્દ્રિય વિગેરે જીવ "एए णं" આ તમામ પ્રાણાતિપાતાદિ "दुविहा जीव दव्वा य अजीव दव्वा य" જીવદ્રવ્ય અને અજીવ દ્રવ્યના ભેદથી સામાન્યતઃ બે પ્રકારના છે. અર્થાત્ તે પ્રત્યેક બબ્બે પ્રકારવાળા નથી. પૃથ્વિકાયિકાદિ જીવદ્રવ્યરૂપ છે. અને પ્રાણાતિપાતાદિ અજીવદ્રવ્યરૂપ છે.

द्रव्याणि न अजीवद्रव्याणि वा धर्मास्तिकायादयस्तु अजीवरूपद्रव्याणि । एतानि सर्वाणि 'जीवाणं परिभोगत्ताए हव्वमागच्छंति' जीवानां परिभोगतया हव्यमागच्छन्ति किम् ?, अर्थात् एतानि जीवाजीवद्विप्रकारकाण्यपि द्रव्याणि जीवैः परिभुज्यन्ते नवेति । हे भदन्त ! एते सर्वे प्राणातिपातादारभ्य कलेवरपर्यन्ताः पदार्थाः जीवानां भोगाय भवन्ति नवेति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा !' इत्यादि । 'गोयमा! हे गौतम ! 'पाणाइवाए जाव एए णं दुविहा जीवदव्वा य अजीवदव्वा य' प्राणातिपातो यावत् एतानि द्विविधानि जीवद्रव्याणि चाजीवद्रव्याणि च 'अत्थेगइया जीवाणं परिभोगत्ताए हव्वमागच्छंति' अस्त्येककानि जीवानां परिभोगतया हव्यमागच्छन्ति 'अत्थेगइया जीवाणं जाव नो हव्वमागच्छंति' अस्त्येककानि जीवानां यावत् नो हव्यमागच्छन्ति हे गौतम ! प्राणातिपातादयः कलेवरान्ताः सर्वे इमे

अजीव द्रव्यरूप हैं तथा जो धर्मास्तिकायादिक हैं वे अजीवद्रव्यरूप हैं ये सब 'जीवाणं परिभोगत्ताए हव्वमागच्छंति' जीवों के परिभोग में काम आते हैं या नहीं ? अर्थात् ये सब जीवों द्वारा भोगे जाते हैं या नहीं भोगे जाते हैं ? प्रश्न का आशय ऐसा है कि हे भदन्त ! प्राणातिपात से लेकर शरीर पर्यन्त पदार्थ जीवों के भोग के लिये होते हैं अथवा नहीं होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम 'पाणाइवाए जाव एए णं दुविहा जीवदव्वा य अजीवदव्वा य' प्राणातिपात आदि दोनों प्रकार के जीवद्रव्यों और अजीव द्रव्यों में से 'अत्थेगइया' कितनेक द्रव्य ऐसे हैं जो 'जीवाणं परिभोगत्ताए हव्वमागच्छंति' जीवों के परिभोगरूप से काम में आते हैं। अत्थेगइया' तथा कितनेक द्रव्य ऐसे हैं जो 'अत्थेगइया जीवाणं जाव नो हव्वमागच्छंति' जीवों के परिभोगके काम में नहीं आते हैं तात्पर्य कहने

તથા જે ધર્માસ્તિકાય વિગેરે છે, તે અજીવદ્રવ્યરૂપ છે. એ બધા "जीवाणं परिभोगत्ताए हव्वमागच्छंति" જીવોના પરિભોગમાં કામ આવે છે, કે નથી આવતા ? પૂછવાનો આશય એવો છે કે-હે ભગવન્ પ્રાણાતિપાતથી આરંભીને શરીર સુધીના પદાર્થ જીવોને ભોગવવા માટે હોય છે ? કે નથી હોતા ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-"गोयमा !" હે ગૌતમ ! "पाणाइवाए जाव एए णं दुविहा जीवदव्वा य-अजीवदव्वा य" પ્રાણાતિપાત બન્ને પ્રકારના જીવ દ્રવ્યો પૈકી "अत्थे गइया" કેટલાક દ્રવ્યો એવા છે જે "जीवाणं परिभोगत्ताए हव्वमागच्छंति" જીવોને પરિભોગરૂપથી કામમાં આવે છે. "अत्थेगइया" કેટલાક દ્રવ્ય એવા છે કે જે "अत्थेगइया जीवाणं जाव नो हव्वमागच्छंति"

जीवद्रव्यरूपा अजीवद्रव्यरूपाश्च तेषु केचन जीवानाम् उपभोगाय भवन्ति केचन न भवन्तीतिभावः। पुनः प्रश्नयति 'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ पाणाइवाए जाव नो हव्वमागच्छंति' तत् केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते प्राणातिपातो यावत् नो हव्यमागच्छन्ति, अत्र यावत् पदेन उत्तरवाक्यं सर्वमेव परिगृहीतं भवति हे भदन्त! केन कारणेन एवं कथयसि यत् प्राणातिपातादिकलेवरान्तेषु जीवाजीवद्रव्येषु मध्यात् कियन्ति उपभोगाय भवन्ति कियन्ति उपभोगाय न भवन्तीति द्वितीय प्रश्नाशयः। भगवानाह-'गोयमा!' इत्यादि। 'गोयमा!' हे गौतम! 'पाणाइवाए जाव मिच्छादंसणसल्ले पुढवीकाइए जाव वणस्सइकाइए सव्वे य बायरबोंदिधरा कलेवरा एए णं दुविहा जीवदव्वा य अजीवदव्वा य जीवाणं परिभोगत्ताए

का यह है कि प्राणातिपात से लेकर कलेवरान्त तक के जो ये जीव अजीवरूप द्रव्य हैं। उन द्रव्यों में से कितनेक जीव अजीव द्रव्य जीवों के उपभोग के लिये होते हैं और किननेक जीवों के उपभोग के लिये नहीं होते हैं।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ पाणाइवाए जाव नो हव्वमागच्छंति' हे भदन्त! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि प्राणातिपात आदि से लेकर कलेवरान्त तक के जो ये जीव अजीवरूप द्रव्य हैं उनमें से किननेक जीव अजीव द्रव्य जीवों के उपभोग के लिये होते हैं आर कितनेक जीवों के उपभोग के लिये नहीं होते हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं। 'गोयमा' हे गौतम! 'पाणाइवाए जाव मिच्छादंसणसल्ले पुढवीकाइए जाव वण-

જીવોના પરિભોગના કામમાં આવતા નથી. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-પ્રાણાતિપાતથી લઈને શરીર સુધીના જે આ જીવ અજીવ દ્રવ્ય છે, તે દ્રવ્યોમાંથી કેટલાક જીવ અજીવ દ્રવ્ય જીવોના ઉપભોગ માટે હોય છે, અને કેટલાક જીવોના ઉપભોગમાં આવતા નથી.

ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-"से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ पाणाइवाए जाव नो हव्वमागच्छंति" હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણથી કહો છે કે—પ્રાણાતિપાતથી આરંભીને શરીર સુધીના જે આ જીવ અને અજીવ દ્રવ્ય છે, તે પૈકીના કેટલાક જીવ અજીવ દ્રવ્ય જીવોના ઉપભોગ માટે હોય છે, અને કેટલાક જીવોના ઉપભોગ માટે હોતા નથી? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-"गोयमा!" હે ગૌતમ! "पाणाइवाए जाव मिच्छादंसण-

हव्वमागच्छंति' प्राणातिपातो यावत् मिथ्यादर्शनशल्यम् पृथिवीकायिको यावत् वनस्पतिकायिकः सर्वाणि च यानि बादरबोन्दिधराणि कलेवराणि एतानि खलु द्विविधानि जीवद्रव्याणि अजीवद्रव्याणि च जीवानां परिभोगतया हव्यमागच्छन्ति, अत्र प्रथमयावत्पदात् मृषावादादारभ्य मिथ्यादर्शनशल्यान्तस्य ग्रहणं भवति द्वितीययावत्पदात् चाप्कायिकादारभ्य वायुकायिकपर्यन्तस्य ग्रहणं भवति, प्राणातिपातादयः प्रायः सामान्यरूपेण द्विप्रकारका भवन्ति न प्रत्येकम्, तत्र पृथिवीकायिकादयो जीवद्रव्यरूपाः सन्ति प्राणातिपातादयोऽशुद्धस्वभावतया जीवानां धर्मभूताः अतो न ते जीवरूपाः नाजीवरूपा इति कथयितुं शक्यते धर्मास्ति-

---

स्सइकाइए सव्वे य बायरबोंदिधरा कलेवरा एए णं दुविहा जीवदव्वा य अजीवदव्वा य जीवा णं परिभोगत्ताए हव्वमागच्छंति 'प्राणातिपात यावत् मिथ्यादर्शनशल्य पृथिवीकायिक यावत् वनस्पतिकायिक ये सब बादर बोन्दि कलेवरान्त तक के दोनों प्रकार के जो जीव द्रव्य और अजीव द्रव्य हैं वे सब जीवों के परिभोग के लिये होते हैं यहां प्रथम यावत्पद से मृषावाद से लेकर मिथ्यादर्शन शल्य तक के पदों का ग्रहण हुआ है तथा द्वितीय यावत्पद से अप्कायिक से लेकर वायु-कायिक तक के पदों का ग्रहण हुआ है। प्राणातिपातादिक प्रायः सामान्यरूप से दो प्रकार के होते हैं-ये प्रत्येक दो प्रकार के नहीं होते हैं जैसे इनमें पृथिवीकायिक जीवद्रव्यरूप हैं। तथा प्राणातिपा-तादिक जो हैं वे अशुद्ध स्वभावरूप होने से जीवों के धर्मभूत हैं इस-लिये वे न जीव रूप हैं और न अजीवरूप हैं, तथा जो धर्मास्तिका-

---

सल्ले पुढवीकाइए जाव वणस्सइकाइए सव्वे य बायरबोंदिधरा कलेवरा एए णं दुविहा जीवदव्वा य अजीवदव्वा य जीवाणं परिभोगत्ताए हव्वमागच्छंति" પ્રાણાતિપાત યાવત્ મિથ્યાદર્શનશલ્ય પૃથ્વીકાયિક યાવત્ વનસ્પતિકાયિક તે બધા બાદર બોંદી કલેવર ધારણ કરવા સુધીના બન્ને પ્રકારના જે જીવદ્રવ્ય અને અજીવદ્રવ્ય છે તે બધા જીવોના ઉપભોગ માટે હોય છે. અહિયાં પહેલા યાવત્પદથી મૃષાવાદથી લઇને મિથ્યાદર્શનશલ્ય સુધીના પદો ગ્રહણ થયા છે. અને બીજા યાવત્ પદથી અપ્કાયિકથી લઇને વાયુકાયિક સુધીના પદોનો સંગ્રહ થયો છે. સામાન્યરૂપથી પ્રાણાતિપાત વિગેરે પ્રાયઃ બે પ્રકારના હોય છે.-જેમ કે-તેઓમાં પૃથ્વિકાયિક વિગેરે જીવદ્રવ્યરૂપ છે. તેમજ જે પ્રાણાતિપાત વિગેરે છે તે અશુદ્ધ સ્વભાવવાળા હોવાથી જીવોના ધર્મરૂપ છે. તેથી તેઓ જીવરૂપ કે અજીવરૂપ હોતા નથી. તથા જે ધર્માસ્તિકાય વિગેરે છે, તે

कायादयस्तु अजीवरूपाणि द्रव्याणीति कृत्वा अजीवद्रव्याणि अतस्तानि जीवानां परिभोगायागच्छन्ति जीवैस्तानि परिभुज्यन्ते इति भावः। यदा खलु जीवः प्राणातिपातादिकं सेवते तदा चारित्रमोहनीयं कर्म उदयावलिकायाम् आगच्छति तेन प्राणातिपातादयश्चारित्रमोहनीयकर्मद्वारा जीवानां परिभोगे आगच्छन्ति पृथिव्यादिकायिकजीवानां परिभोगस्तु गमनशोधनादिना सद्य एव भवतीति। प्राणातिपातादयो जीवानां परिभोगे आगच्छन्तीति प्रदर्श्य ये जीवानां परिभोगे नागच्छन्ति तान् दर्शयन्नाह-'पाणाइवायवेरमणे' इत्यादि। 'पाणाइवायवेरमणे जाव मिच्छादंसणसल्लविवेगे धम्मत्थिकाए अधम्मत्थिकाए जाव परमाणुपोग्गले सेलेसिं पडिवन्नए अणगारे एए णं दुविहा जीवदव्वा य अजीवदव्वा य जीवाणं परिभोगत्ताए नो हव्वमागच्छंति' प्राणातिपातविरमणम् यावत् मिथ्यादर्शनशल्य-

---

यादिक हैं वे अजीवद्रव्यरूप ही हैं इस प्रकार ये जीवद्रव्य और अजीव द्रव्य जीवों के परिभोग के लिये काम में आते हैं-जीवों द्वारा ये भोगे जाते हैं। जिस समय जीव प्राणातिपादिक का सेवन करता है तब चारित्र मोहनीय कर्म उदयावलिका में आता है इसप्रकार प्राणातिपातादिक चारित्र मोहनीय कर्म द्वारा जीवों के परिभोग में आते हैं तथा पृथिवी-कायिकादि जीवों का परिभोग गमन शोधनादि क्रियाओं द्वारा होता ही है। अब 'पाणाइवायवेरमणे जाव मिच्छादंसणसल्लविवेगे धम्मत्थि-काए, अधम्मत्थिकाए, जाव परमाणुपोग्गले, सेलेसिं पडिवन्नए अण-गारे, एए णं दुविहा जीवदव्वा य अजीवदव्वा य जीवाणं परिभोग-त्ताए नो हव्वमागच्छंति' प्राणातिपातविरमण यावत् मिथ्यादर्शन-

---

અજીવ દ્રવ્ય રૂપ જ છે. આ રીતે આ જીવ દ્રવ્ય અને અજીવ દ્રવ્ય જીવોના ઉપયોગના કામમાં આવે છે જીવો દ્વારા તે ભોગવાય છે. જે વખતે જીવ પ્રાણાતિપાતનું સેવન કરે છે, ત્યારે ચારિત્ર મોહનીયકર્મ ઉદય થાય છે. આ રીતે પ્રાણાતિપાત વિગેરે ચારિત્ર મોહનીય કર્મથી, જીવોના ઉપભોગમાં આવે છે. તેમજ પૃથિવકાયિક વિગેરે જીવોના પરિભોગગમન શોધન વિગેરે ક્રિયાઓથી થાય છે. હવે "पाणाइवायवेरमणे जाव मिच्छादंसणसल्लविवेगे धम्मत्थिकाए, अधम्मत्थिकाए, जाव परमाणुपोग्गले सेलेसि पडिवन्नए, अणगारे, एए णं दुविहा जीवदव्वा य अजीवदव्वा य जीवाणं परिभोगत्ताए नो हव्वमागच्छंति" પ્રાણાતિપાત વિરમણ યાવત્ મિથ્યાદર્શનશલ્યવિવેક, ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિ-

विवेको धर्मास्तिकायोऽधर्मास्तिकायो यावत् परमाणुपुद्गलः शैलेशीं प्रतिपन्नकोऽनगार एतानि खलु द्विविधानि जीवद्रव्याणि चाजीवद्रव्याणि च जीवानां परिभोगाय नो हव्यमागच्छंति अत्र प्रथमयावत्पदेन मृषावादादारभ्य मायामृषान्तानां ग्रहणं भवति तथा द्वितीययावत्पदेन 'आगासत्थिकाए जीवे असरीरपडिवद्धे' इत्यनयोः संग्रहो भवति प्राणातिपातविरमणादयो जीवस्य विराधनाविरतिरूपत्वेन भावरूपत्वात् जीवस्वरूपाः अतस्ते प्राणातिपातविरमणादयः चारित्रमोहनीयकर्मण उदये हेतवो न भवन्ति तस्मात् ते प्राणातिपातविरमणादयो जीवानां परिभोगाय न भवन्ति परमाणुपुद्गलस्तु सूक्ष्मत्वादेव नोपभोगयोग्यः शैलेशीं प्रतिपन्नोऽनगार उपदेशादिद्वारा प्रेषणादिकम् अकुर्वन् अनुपयोगी अतो जीवानामुपभोगाय न

शल्यविवेक, धर्मास्तिकाय, अधर्मास्तिकाय, यावत् परमाणुपुद्गल, शैलेशी अवस्थावाला अनगार ये जीवद्रव्य और अजीवद्रव्यरूप सब जीवों के परिभोग के लिये काम में नहीं आते हैं। यहां प्रथम यावत्पद से मृषावाद से लेकर मायामृषान्त तक के पदों का ग्रहण हुआ है तथा द्वितीय यावत्पद से 'आगासत्थिकाए जीवे असरीरपडिवद्धे' इनका संग्रह हुआ है। प्राणातिपातविरमण आदि जीव के विराधना से विरतिरूप होने के कारण भावस्वरूप हैं और इस प्रकार से ये जीव स्वरूप हैं। इसलिये ये प्राणातिपात विरमण आदि चारित्र मोहनीय कर्म के उदय में हेतुभूत नहीं होता हैं। इस कारण ये प्राणातिपात विरमण आदि जीवों के परिभोग के लिये नहीं होते हैं। तथा परमाणु पुद्गल जो है वह सूक्ष्म होने के कारण ही उपभोग के योग्य नहीं होता है। शैलेशी अवस्थाप्रतिपन्न अनगार उपदेश आदि द्वारा प्रेपणा-

કાય, યાવત્પરમાણુ પુદ્ગલ, શૈલેશીઅવસ્થાવાળા અનગાર એ જીવઅજીવ દ્રવ્યપણાથી બધા જીવોના ઉપભોગ માટે આવતા નથી. અહિં પહેલા યાવત્પદથી મૃષાવાદથી લઇને માયા મૃષા સુધીના પદો ગ્રહણ કરાયા છે. અને બીજા યાવત્પદથી આગાસત્થિકાए જીવે અસરીરપડિવદ્ધે'' આ પદો ગ્રહણ કરાયા છે. પ્રાણાતિપાત વિરમણ વિગેરે જીવના મારવાથી નિવૃત્તિ રૂપ હોવાથી ભાવ-સ્વરૂપ છે. અને એ રીતે તે જીવ સ્વરૂપ છે. એથી આ પ્રાણાતિપાત વિરમણ વિગેરે ચારિત્ર મોહનીય કર્મના ઉદયમાં કારણ રૂપ હોતા નથી. આ કારણથી આ પ્રાણાતિપાત વિરમણ વિગેરે જીવોનાં ઉપભોગ માટે હોતા નથી. અને જે પરમાણુ પુદ્ગલ છે, તે સૂક્ષ્મ હોવાને કારણે જ ઉપભોગ્ય હોતા નથી. શૈલેશી અવસ્થાવાળા અનગાર ઉપદેશ વિગેરેથી પ્રેષણાદિ ક્રિયા કરતા નથી.

भवतीतिभावः । 'से तेणट्ठेणं जाव नो हव्वमागच्छंति' तत् तेनार्थेन यावत् नो हव्यमागच्छन्ति अत्र यावत्पदेन 'अत्थेगइया जीवाणं परिभोगत्ताए हव्वमागच्छंति अत्थेगइया जीवाणं जाव' इत्यन्तस्य प्रकरणस्य संग्रहो भवतीति ॥सू० १॥

पूर्वसूत्रे प्राणातिपातादयो जीवानां परिभोगाय भवन्तीति प्रतिपादितम् परिभोगश्च भावतः कषायवतामेव भवतीति कषायान् प्रदर्शयितुमाह–'कइ णं भंते !' इत्यादि ।

मूलम्-कइ णं भंते! कसाया पन्नत्ता गोयमा! चत्तारि कसाया पन्नत्ता तं जहा कसायपदं निरवसेसं भाणियव्वं जाव निज्जरिस्संति जाव लोभेणं। कइ णं भंते! जुम्मा पन्नत्ता? गोयमा! चत्तारि जुम्मा पन्नत्ता तं जहा कडजुम्मे। तेयोगे दावरजुम्मे कलिओगे। से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ जाव कलियोगे? गोयमा! जे णं रासी चउक्कएणं अवहारेणं अवहीरमाणे चउपज्जवसिए से त्तं कडजुम्मे जे णं रासी चउक्कएणं अवहारेणं अवहीरमाणे तिपज्जवसिए ते त्तं तेयोए। जे णं रासी चउक्कएणं अवहारेणं अवहीरमाणे दुपज्जवसिए सेत्तं दावर जुम्मे। जे णं रासी चउक्कइएणं अवहारेणं अवहीरमाणे एग-

दिक क्रिया नहीं करता है। अतः अनुपयोगी होता हुआ वह जीवों के परिभोग के लिये नहीं होता है। 'से तेणट्ठेणं जाव नो हव्वमागच्छंति' इस कारण हे गौतम! मैंने ऐसा कहा है कि कितनेक जीव अजीव द्रव्य जीवों के परिभोग के लिये होते हैं और कितनेक जीवों के परिभोग के लिए नहीं होते हैं। यहां यावत्पद से यही पूर्वोक्त प्रकरण गृहीत हुआ है ॥ १ ॥

જેથી અનુપયોગી થઈને તે જીવોના પરિભોગમાં આવતા નથી. "से तेणट्ठेणं जाव नो हव्वमागच्छंति" તે કારણથી હે ગૌતમ મેં એવું કહ્યું છે કે-કેટલાક જીવ અજીવ, દ્રવ્ય જીવોના ઉપભોગ માટે હોય છે. અને કેટલાક જીવોના ઉપભોગ માટે હોતા નથી. અહિં યાવત્પદથી આ પૂર્વોક્ત પ્રકરણ લેવાયું છે.

પહેલા સૂત્રમાં પ્રાણાતિપાત વિગેરે જીવોના ઉપભોગ માટે હોય છે. એમ કહ્યું છે કેમ કે પરિભોગ ભાવતઃ કષાયવાળા જીવોને જ હોય છે, જેથી હવે તે કષાયોનું જ કથન કરવામાં આવે છે.–

पज्जवसिए सेत्तं कालओगे। से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ जाव कलिओगे॥सू० २॥

छाया—कति खलु भदन्त! कषायाः प्रज्ञप्ताः गौतम! चत्वारः कषायाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा कषायपदं निरवशेषं भणितव्यम् यावत् निर्जरिष्यन्ति यावत् लोभेन। कति खलु भदन्त! युग्मानि प्रज्ञप्तानि गौतम! चत्वारि युग्मानि प्रज्ञप्तानि तद्यथा कृतयुग्मम् त्र्योजः, द्वापरयुग्मम् कल्योजः। तत् केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते यावत् कल्योजः, गौतम! यः खलु राशिः चतुष्केण अपहारेण अपह्रियमाणश्चतुष्पर्यवसितः तदेतत् कृतयुग्मम्। यः खलु राशिः चतुष्केण अपहारेण अपह्रियमाणः त्रिपर्यवसितो भवति तदेतत् त्र्योजः। यः खलु राशिः चतुष्केण अपहारेण अपह्रियमाणो द्विपर्यवसितो भवति तदेतत् द्वापरयुग्मम्, यः खलु राशिः चतुष्केण अपहारेण अपह्रियमाण एकपर्यवसितः तदेतत् कल्योजः। तत् तेनार्थेन गौतम! एवमुच्यते यावत् कल्योजः॥सू० २॥

टीका—'कइ णं भंते!' कति खलु भदन्त! 'कसाया पन्नत्ता' कषायाः प्रज्ञप्ताः कषायाणां कियन्तो भेदा इति प्रश्नः। उत्तरयति भगवान् 'गोयमा!' इत्यादि। 'गोयमा!' हे गौतम! 'चत्तारि कसाया पन्नत्ता' चत्वारः कषायाः प्रज्ञप्ताः-कथिताः

पूर्व सूत्र में प्राणातिपातादिक जीवों के परिभोग के लिये होते हैं ऐसा कहा गया है क्योंकि परिभोग भावतः कषायवाले जीवों के ही होता है अतः अब उन्हीं कषायों का कथन किया जाता है।

'कइ णं भंते कसाया पण्णत्ता' इत्यादि।

टीकार्थ—गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-'कइ णं भंते! कसाया पण्णत्ता' हे भदन्त! कषायें कितनी कही गई हैं? भगवान् ने उत्तर में कहा है-'गोयमा चत्तारि कसाया पण्णत्ता' कषायें चार कही गई हैं।

"कइ णं भंते! कसाया पण्णत्ता" ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછ્યું-"कइ णं भंते! कसाया पण्णत्ता" હે ભગવન્ કષાયો કેટલા કહ્યા છે. તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-"गोयमा! चत्तारि कसाया पण्णत्ता" હે ગૌતમ! કષાય ચાર પ્રકારના કહ્યા છે. ક્રોધકષાય, માનકષાય, માયાકષાય, અને લોભકષાય, એ રીતે ચાર

क्रोधमानमायालोभाख्याः 'तं जहा कसायपदं निरवसेसं भाणियव्वं' तद्यथा कषाय-पदं निरवशेषं भणितव्यम् कषायपदं प्रज्ञापनासूत्रस्य चतुर्दशं पदं तत् सर्वमिह वक्तव्यम् तच्चैवम् 'कोहकसाए माणकसाए, मायाकसाए लोभकसाए' इत्यादि। क्रोधकषायो मानकषायो मायाकषायो लोभकषायश्चेत्यादि। कियत्पर्यन्तं प्रज्ञापना-सूत्रस्य चतुर्दशं पदमिह वक्तव्यं तत्राह–'जाव निज्जरिस्संति जाव लोभेणं' यावत् निर्जरिष्यन्ति अष्टकर्मप्रकृतीः यावत् लोभेन एतत्पर्यन्तमेव प्रज्ञापनासूत्रस्य चतु-र्दशं पदं वक्तव्यम् तत्र–पूर्वं कषायाणां चतुष्प्रकारत्वम् १। कषायाणामात्मप्रतिष्ठि तादि प्रकारचतुष्कम् २, कषायाणामुत्पत्तिस्थानचतुष्कम् ३, कषायाणाम् अनन्ता नुबन्ध्यादि प्रकारचतुष्टयम् ४, पुनः–कषायाणाम्–आभोगनिर्वर्तितादिप्रकार

और वे क्रोध, मान, माया और लोभ हैं। 'तं जहा कसायपदं निरवसेसं भाणियव्वं' प्रज्ञापना सूत्र का चौदहवां पद जो कषायपद है वह यहां सर्व-रूप से कह लेना चाहिये वह इस प्रकार से है–'कोहकसाए, मानकसाए, मायाकसाए, लोभकसाए' इत्यादि क्रोधकषाय, मानकषाय मायाकषाय और लोभकषाय इत्यादि प्रज्ञापना सूत्र का यह चौदहवां कषाय पद यहां कहां तक का कहने के लिये ग्रहण करना चाहिये–तो इसके लिये कहा गया है–'जाव निज्जरिस्संति जाव लोभेणं' यावत् लोभ के वेदन द्वारा आठकर्मप्रकृतियों की निर्जरा करेंगे यहां तक का वह पद ग्रहण करना चाहिये वहां पहिले कषायों के चार प्रकार कहे हैं कषायों के आत्म-प्रतिष्ठित आदि चार प्रकार कहे हैं कषायों के चार उत्पत्तिस्थान कहे हैं कषायों के अनन्तानुबन्धी आदि चार प्रकार कहे हैं पुनः कषायों के आभोगनिर्वर्तित आदि चार प्रकार कहे हैं। जीव से लेकर वैमानिक

કષાય છે. "तंजहा कसायपदं निरवसेसं भाणियव्वं" પ્રજ્ઞાપના સૂત્રનું જે ચૌદમું પદ કષાય પદ છે તે સંપૂર્ણ રીતે અહીં કહી લેવું. તે આ પ્રમાણે છે. "कोहकसाए, माणकसाए, मायाकसाए, लोभकसाए, ઇત્યાદિ ક્રોધકષાય, માન કષાય, માયાકષાય અને લોભકષાય ઇત્યાદિ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રનું આ ચૌદમું કષાય પદ અહિં કયાં સુધીનું ગ્રહણ કરવાનું છે તે બતાવવા કહ્યું છે—"जाव निज्जरिस्संति जाव लोभेणं" યાવત્ લોભના વેદનથી આઠ કર્મપ્રકૃતિયોની નિર્જરા કરશે આ કથન સુધીનું તે પદ અહિયાં ગ્રહણ કરવું. ત્યાં પહેલા ચાર પ્રકારો કહ્યા છે, કષાયોના આત્મપ્રતિષ્ઠિત વિગેરે ચાર પ્રકાર કહ્યા છે. કષાયોના ચાર ઉત્પત્તિ સ્થાનો કહ્યા છે. કષાયોના અનન્તાનુબંધી વિગેરે ચાર પ્રકાર કહ્યા છે. ફરીથી કષાયોના આભોગ નિવર્તિત વિગેરે ચાર પ્રકાર

चतुष्टयम् ५, जीवादारभ्य वैमानिकपर्यन्तमष्टकर्मप्रकृतीनाम् अतीतवर्त्तमानानागत-कालमाश्रित्य चयोपचयबन्धोदीरणवेदननिर्जरणपदयोजनेनालापकाः कर्त्तव्याः। तथाहि-'जीवा णं भंते! कइहिं ठाणेहिं अट्ठ कम्मपगडीओ चिणिंसु? गोयमा! चउहिं ठाणेहिं अट्ठकम्मपगडीओ चिणिंसु, तं जहा-कोहेणं, माणेणं, मायाए, लोभेणं' इति। एवम्-चिणंति, चिणिस्संति३, उवचिणिंसु, उवचिणंति, उवचिणिस्संति ३, बंधिंसु, बंधंति, बंधिस्संति ३, उदीरिंसु, उदीरंति, उदीरिस्संति ३, वेदिंसु, वेदेंति, वेदिस्संति ३, निज्जरिंसु, निज्जरेंति, निज्जरिस्संति तं जहा-कोहेणं, माणेणं, मायाए, लोभेणं' इति। इत्थं हि तत्रत्येऽन्तिमआलापप्रकारः 'वेमाणिया णं भंते! कइहिं ठाणेहिं अट्ठकम्मपगडीओ निज्जरिस्संति' वैमानिकाः खलु भदन्त! कतिभिः स्थानैरष्टकर्मप्रकृतीः निर्जरिष्यन्ति भगवानाह-'गोयमा!'

पर्यन्त आठ कर्मप्रकृतियों के अतीत वर्तमान एवं अनागत काल को आश्रित करके चय, उपचय, बन्ध, उदीरण, वेदन, निर्जरण इन पदों की योजना करके आलापक कर लेना चाहिये ऐसा कहा है जैसे-'जीवा णं भंते! कइहिं ठाणेहिं अट्ठकम्मपगडीओ चिणिंसु? गोयमा! चउहिं ठाणेहिं अट्ठकम्मपगडीओ चिणिंसु तं जहा कोहेणं माणेणं मायाए लोभेणं' इति एवं-चिणंति चिणिस्संति उवचिणिंसु उवचिणंति उवचिणिस्संति बंधिंसु बंधंति बंधिस्संति उदीरिंसु उदीरंति उदीरिस्संति वेदिंसु वेदंति विदिस्संति निज्जरिंसु निज्जरंति निज्जरिस्संति तं जहा-कोहेणं माणेणं मायाए लोभेणं' वहां का अन्तिम आलाप इस प्रकार से है 'वेमाणियाणं भंते! कइहिं ठाणेहिं अट्ठकम्मपगडीओ निज्जरिस्संति?' हे भदन्त! वैमानिक कितने स्थानों से आठ कर्मप्रकृतियो

કહ્યા છે જીવથી આરંભીને વૈમાનિક સુધી આઠ કર્મપ્રકૃતિયોના ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય કાળનો આશ્રય કરીને ચય, ઉપચય, બન્ધ, ઉદીરણ, વેદન, નિર્જરણ આ પદોને યોજીને આલાપકો બનાવી લેવા જોઈએ તેમ કહ્યું છે --"जीवा ण भंते कइहिं ठाणेहिं अट्ठ कम्मपगडीओ चिणिंसु? गोयमा! चउहिं ठाणेहिं अट्ठ कम्मपगडीओ चिणिंसु त जहा कोहेणं माणेणं मायाए लोभेणं इति एवं चिणंति चिणिस्सति उवचिणिंसु उवचिणिस्संति बंधिंसु बधंति बधिस्सति, उदीरिंसु उदीरंति उदीरिस्संति वेदिंसु वेदेंति वेदिस्संति, निज्जरिंसु निज्जरंति निज्जरिस्संति तं जहा-कोहेणं माणेणं मायाए लोभेणं" ત્યાંનો છેલ્લો આલાપક પ્રકાર આ રીતે છે. "वेमाणियाणं भंते! कइहिं ठाणेहिं अट्ठकम्मपगडीओ निज्जरिस्संति?" હે ભગવન્ વૈમાનિકો કેટલા સ્થાનોથી આઠ કર્મ પ્રકૃતિઓની નિર્જરા કરશે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુએ કહ્યું કે—"गोयमा!

हे गौतम! 'चउहिं ठाणेहिं' चतुर्भिः स्थानैः 'तं जहा' तद्यथा 'कोहेणं जाव लोभेणं' इति क्रोधेन यावत् लोभेन-अत्र यावत्पदेन मानमाययोर्ग्रहणम् तथा च क्रोधमान-मायालोभभेदेन कषायाश्चतुष्प्रकारका भवन्ति निरयावासस्थितानां नारकजीवाना-मष्टापि कर्माणि उदये वर्त्तमानानि भवन्ति उदयवर्तिनां च कर्मणामवश्यमेव निर्जरणं कषायोदयवर्त्तिनश्च ते नारकादयो जीवाः ततश्च कषायाणामुदये कर्म निर्जराया अवश्यमेव संभवात् क्रोधमानमायालोभै वैमानिकानामष्टकर्मणां निर्जरणम् भवतीति कथ्यते इति। अनन्तरं कषायाः क्रोधादारभ्य लोभान्ता निरूपिताः ते च कषायाः चतुःसंख्यत्वात् कृतयुग्मलक्षणसंख्याविशेषवाच्या भवन्तीत्यतो युग्मस्वरूपप्रतिपादनाय आह-'कइ णं भंते! जुम्मा पन्नत्ता' कति खलु भदन्त! युग्मानि राशयः प्रज्ञप्तानि इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा!' इत्यादि। 'गोयमा!'

की निर्जरा करेंगे? उत्तर में प्रभुने कहा है 'गोयमा' हे गौतम! 'चउहिं ठाणेहिं' चार स्थानों से तं जहा—जैसे 'कोहेणं जाव लोभेणं' क्रोध से यावत् लोभ से यहां यावत्पद से मान माया का ग्रहण हुआ हैं तथा च-क्रोध मान माया और लोभ के भेद से कषायें चार प्रकार के होते हैं। नरकावास में स्थित नारक जीवों के उदय में आठों कर्म वर्तमान होते हैं। उदयवर्त्ती कर्मों की निर्जरा आवश्य ही होती है वे नारक जीव कषायोदयवर्ती होते हैं इससे यह मानना चाहिये कि कषायोदय में कर्म निर्जरा अवश्य ही संभवित है इसीसे क्रोध मान माया और लोभ इनके उदय से वैमानिक देवों तक के आठ कर्मों की निर्जरा होती है ऐसा कहा गया है। कषाय चार प्रकार का कहा गया है सो यह प्रकारतारूप संख्या कृतयुग्मादिसंख्याविशेषरूप होता है इसी बात को कहनेके लिये सूत्रकार प्रश्नोत्तर पूर्वक कहते हैं-'कइ णं भंते!

હે ગૌતમ! "चउहिं ठाणेहिं" ચાર સ્થાનોથી "तंजहा" જેમ કે-"कोहेणं जाव लोभेणं" ક્રોધથી, માનથી માયાથી અને લોભથી ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભના ભયથી કષાયો ચાર પ્રકારના છે નરકાવાસમાં રહેલા નારક જીવોને આઠે કર્મ ઉદયમાં રહે છે. અને ઉદય થયેલ કર્મોની નિર્જરા અવશ્ય થાય છે. તે નારક જીવો કષાયથી ઉદય થનારા હોય છે. તેથી એમ માનવુ જોઇએ કે કષાયોના ઉદયમાં કર્મની નિર્જરા જરૂર થાય છે. તેથી ક્રોધ, માન, માયા, લોભના ઉદયથી વૈમાનિક દેવોને આઠ કર્મોની નિર્જરા થાય છે. તેમ કહેવામાં આવ્યું છે. કષાયો ચાર પ્રકારના કહ્યા છે. આ પ્રકારરૂપ સંખ્યા યુગ્માદિ સંખ્યાવિશેષરૂપ હોય છે એજ વાત બતાવવા સૂત્રકાર પ્રશ્નોત્તરના રૂપે કહે છે.--"कइ णं भंते! जुम्मा पण्णत्ता" હે ભગવન્ યુગ્મ-રાશિયો કેટલા પ્રકારની

हे गौतम ! 'चत्तारि जुम्मा पन्नत्ता' चत्वारि युग्मानि प्रज्ञप्तानि 'तं जहा' तद्यथा 'कडजुम्मे' कृतयुग्मम् 'तेयोए' त्र्योजः 'दावरजुम्मे' द्वापरयुग्मम् 'कलियोए' कल्योजः एवं चतुष्प्रकारकं युग्मम् आख्यातं भवति अत्र गणितशास्त्रपरिभाषया समोराशिर्युग्ममिति कथ्यते विषमो राशिस्तु ओज इति कथ्यते यद्यपि अत्र द्वावेव राशी युग्मपदवाच्यौ कृतयुग्मद्वापरयुग्माख्यौ एतयोरेव समराशित्वात् द्वौ च त्र्योज कल्यौजनामकौ राशी तयोर्विषमत्वेनोजः शब्दवाच्यत्वात् तथा च द्वौ युग्मशब्दवाच्यौ द्वौ चौजः शब्दवाच्यौ भवतस्तथापि प्रकृते युग्मशब्देन राशयो विवक्षिताः अतश्चत्वारि युग्मानि राशयः कथिताः । पुनः प्रश्नयति 'से केणट्ठेणं भंते ! एव-

जुम्मा पन्नत्ता' हे भदन्त ! युग्म-राशियां कितनी कही गई हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'चत्तारि जुम्मा पन्नत्ता' युग्म चार प्रकार के कहे गये हैं। 'तं जहा' जो इस प्रकार से हैं-'कडजुम्मे' कृतयुग्म तेयोए' त्र्योज 'दावरजुम्मे' द्वापरयुग्म 'कलियोए' कल्योज यहां गणितशास्त्र की परिभाषा के अनुसार सम राशिका नाम युग्म है और विषमराशिका नाम ओज है, यद्यपि यहां पर दोही राशि कृतयुग्म और द्वापरयुग्म युग्मशब्दवाच्य हुई हैं क्योंकि ये दोनों ही सम राशि है तथा त्र्योज और कल्योक ये दो राशियां विषमराशि होने के कारण ओजशब्दवाच्य हुई हैं इस प्रकार दो राशियां युग्म शब्दवाच्य और दो राशियां ओजशब्दवाच्य होती है फिर भी प्रकृत में युग्मशब्द राशियां विवक्षित हुई हैं। इसलिये चार युग्म राशियां कही गई हैं।

કહેવામાં આવી છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે "गोयमा ! હે ગૌતમ "चत्तारी जुम्मा पण्णत्ता" યુગ્મ ચાર પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે. "तंजहा" જે આ પ્રમાણે છે. "कडजुम्मे' કૃતયુગ્મ "तेयोए" ત્ર્યોજ "दावरजुम्मे" દ્વાપર યુગ્મ "कलियोए" કલ્યોજ અહિંયાં ગણિત શાસ્ત્રની પરિભાષા પ્રમાણે સમરાશીનું નામ યુગ્મ છે. અને વિષમ રાશીનું નામ ઓજ છે. જો કે અહિયાં કૃતયુગ્મ અને દ્વાપર યુગ્મ એ બે જ રાશી યુગ્મ પદથી કહેવામાં આવી છે. કેમકે એ બન્ને સમરાશી છે. તથા ત્ર્યોજ અને કલ્યોજ એ બે રાશીયો વિષમ રાશી હોવાથી ઓજ શબ્દથી કહેવાઈ છે. આ રીતે બે રાશી યુગ્મ શબ્દ વાચ્ય અને બે રાશી ઓજ શબ્દ વાચ્ય થાય છે. તો પણ ચાલુ પ્રકરણમાં યુગ્મ શબ્દથી રાશીયો ગ્રહણ કરાઈ છે. તેથી યુગ્મ રાશીયો ચાર કહેવામાં આવી છે.

मुच्चइ जाव कलियोगे' तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते यावत् कल्योजः, अत्र यावत्पदेन 'कडजुम्मे तेओगे दावरजुम्मे' इति त्रयाणां ग्रहणं भवतीति हे भदन्त ! एतेषां कृतयुग्मादिनाम कथमभूत् कश्च तेषामर्थ इति प्रश्नः । भगवानाह–कृतयुग्मादि पदानामन्वर्थमाविष्कुर्वन्नाह–'गोयमा !' इत्यादि । 'गोयमा !' हे गौतम ! जे णं रासी चउक्कएणं' यः खलु राशिः चतुष्केण 'अवहारेणं' अपहारेण अल्पताकरणेनेत्यर्थः 'अवहीरमाणे' अपह्रियमाणः 'चउपज्जवसिए' चतुः पर्यवसितो भवेत् यादृशसंख्याविशेषे चतुः संख्यया विभाजने कृते सति चत्वार एवावशिष्टा भवेयुः तस्य कृतयुग्ममिति नाम भवति यस्मात् राशि विशेषात् चतुर्णां चतुर्णामपहारे कृतेऽन्ते चत्वार एव अवशिष्टाः भवेयुर्यथा षोडशद्वात्रिंशदित्यादि एतस्यैव कृत-

अथ गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं–'से केणट्ठेणं भंते ! एवमुच्चइ जाव कलिओगे' हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि यावत् कल्योज पर्यन्त चार राशियां कही गई हैं ? यहां पर यावत् शब्द से 'कडजुम्मे तेओगे दावरजुम्मे' इन पदों का संग्रह हुआ है पूछने का तात्पर्य ऐसा है कि कृतयुग्मादि ऐसा नाम कैसे क्यों हुआ इनका अर्थ क्या है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–हे गौतम ! इन कृतयुग्मादिपदों का अन्वर्थ नाम इस प्रकार से है । 'जे णं रासी चउक्कएणं अवहारेणं अवहीरमाणे चउपज्जवसिए' जो राशि चार संख्या से–चार से भाजित होकर चार बचे ऐसी होती है वह कृतयुग्म है अर्थात् जिस राशिविशेष में से चार २ कम करते २ अन्त में चार ही बचें उसका नाम कृतयुग्म है । जैसे १६, ३२ इत्यादि संख्या । इन संख्याओं में

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—"से केणट्ठेणं भंते ! एवमुच्चइ जाव कलिओजे" હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણથી કહો છો કે યાવત્ કલ્યોજ સુધી ચાર રાશીયો કહેવામાં આવી છે ? અહિયાં યાવત્પદથી "कडजुम्मे तेयोगे दावरजुम्मे" આ પદો ગ્રહણ કરાયા છે પૂછવાનો હેતુ એ છે કે–કૃતયુગ્મ વિગેરે એ પ્રમાણે નામ કેવી રીતે અને કેમ થયા ? અને તેનો અર્થ શું છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! આ કૃત યુગ્મ વિગેરે પદો આ રીતે અન્વર્થ થાય છે. "जे णं रासी चउक्कएणं अवहारेणं अवहीरमाणे चउपज्जवसिए" જે રાશી ચારની સંખ્યાથી–ચારથી ઓછા કરતાં ચાર બચે છે તે યુગ્મ કૃતયુગ્મ કહેવાય છે. અર્થાત્ જે રાશી વિશેષમાં ચાર ચાર ઓછા કરતાં કરતાં છેવટે ચાર જ બચે તેનું નામ કૃતયુગ્મ છે. જેમ કે–૧૬–૩૨ વિગેરે સંખ્યા આ સંખ્યાઓમાંથી ચાર ચાર કમ કરતાં

युग्म नाम इतिभावः। 'से त्तं कडजुम्मे' तदेतत् कृतयुग्ममिति। 'जे णं रासी चउक्कएणं अवहारेणं अवहीरमाणे तिपज्जवसिए सेत्तं तेयोए?' यः खलु राशिः चतुष्केण अपहारेण अपह्रियमाणस्त्रिपर्यवसितो भवेत् तदेतत् त्र्योज इति, यस्मात् राशिसमुदायविशेषात् चतुर्णां चतुर्णामपहारे कृते सति अन्ते तिस्र एव संख्या अवशिष्टा भवेयुः तस्मात् तस्य त्र्योज इति नाम यथा पञ्चदशत्रयोविंशतिरित्यादि। 'जे णं रासी चउक्कएणं अवहारेणं अवहीरमाणे' यः खलु राशिः चतुष्केण चतुः संख्यया अपहारेण विभाजनेन अपह्रियमाणः-विभागीक्रियमाणः सन् 'दुपज्जवसिए' द्विपर्यवसितः द्वाभ्यामेवाऽवशिष्टो भवेत् यथा षट्, दशेत्यादि। 'से त्तं दावरजुम्मे' तदेतत् द्वापरयुग्मम् इति नाम्ना व्यपदिश्यते। 'जे णं रासी चउक्कएणं अवहारेणं अवहीरमाणे एगपज्जवसिए से त्तं कलिओए' यः खलु राशिः समुदायः चतुष्केण अपहारेण अपह्रियमाणः एकपर्यवसितः तस्मात् स कल्योजः यत्र राशौ चतुःसंख्यया विभागे कृते सति अन्ते एकोऽवशिष्टो भवेत् स राशिः कल्योजशब्देन व्यपदिश्यते यथा त्रयोदशसप्तदशेत्यादि। 'से तेणट्ठेणं गोयमा!

से चार २ कम करने पर अन्त में चार ही बचते हैं। 'जे णं रासी चउक्कएणं अवहारेणं अवहीरमाणे तिपज्जवसिए सेत्तं तेयोए' जिस राशि में से चार २ घटाते अन्त में ३ बचते हैं वह राशि त्र्योज है। जैसे १५, २३ आदि संख्याएँ। इन संख्याओं में से ४-४ कम करने पर अन्त में ३ बचते है। 'जे णं रासी चउक्कएणं अवहारेणं अवहीरमाणे दुपज्जवसिए सेत्तं दावरजुम्मे' जिस राशिमें से चार २ कम करने पर अन्त में दो बचते हैं वह राशि द्वापरयुग्म राशि हैं। जैसे ६, १० इत्यादि संख्या। तथा 'जे णं रासी चउक्कएणं अवहारेणं अवहीरमाणं एगपज्जवसिए से णं कलिओए' जिस राशि में से चार २ कम करने पर अन्त में एक बचता है वह राशि कल्योज शब्द से व्यवहृत होती है।

છેવટે ચાર ૪ બચે છે. તથા "जे णं रासी चउक्कएणं अवहारे णं अवहीरमाणे तिपज्जवसिए से त्तं तेओए" જે રાશીમાંથી ચાર ચાર ઓછા કરતાં છેવટે ૩ ત્રણ બચે તે રાશિઓ ત્ર્યોજ કહેવાય છે. જેમ કે-૧૫-૨૩ વિગેરે સંખ્યાઓ આ સંખ્યાઓમાંથી ચાર ચાર ઓછા કરતાં અંતમાં ત્રણ બચે છે. "जे णं रासी चउक्कएण अवहारेण अवहीरमाणे दुपज्जवसीए से त्तं दावरजुम्मे" જે રાશીમાંથી ચારચાર ઓછા કરતાં છેવટે બે બચે તે રાશિ દ્વાપર યુગ્મરાશિ કહેવાય છે. જેમ કે—૬-૧૦ વિગેરે સંખ્યા તથા "जे णं रासी चउक्कएणं अवहारेणं अवहीरमाणं एगपज्जवसीए से णं कलिओए" જે રાશિમાંથી ચાર ચાર ઓછા કરતાં છેવટે એક બચે તે રાશી કલ્યોજ કહેવાય છે. જેમ ૧૩-૧૭

एवं वुच्चइ जाव कलिओए' तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते यावत् कल्योज इति अत्र यावत् पदेन कृतयुग्मत्र्योजद्वापरयुग्मानां संग्रहो भवति हे गौतम ! राशि-विशेषाणां कृतयुग्मादिनामकरणे अयमेव हेतु वर्त्तते पारिभाषिकानि एतानि नामानि भवन्ति शास्त्रे एवमेव प्रतिपादनात् इति ॥सू० २॥

अनन्तरं पूर्वसूत्रे कृतयुग्मादिराशयो निरूपिताः अथ तैरेव राशिभिर्नारका-दीन् निरूपयन्नाह-'नेरइया णं भंते !' इत्यादि।

मूलम्-नेरइया णं भंते! किं कडजुम्मा तेओगा दावरजुम्मा कलिओगा गोयमा! जहन्नपदे कडजुम्मा उक्कोसपए तेयोगा अजहन्नुक्कोसपदे सिय कडजुम्मा जाव सिय कलिओगा एवं जाव थणियकुमारा। वणस्सइकाइया णं भंते पुच्छा गोयमा! जहन्न-पदे अपदा उक्कोसपदे य अपदा अजहन्नुक्कोसपदे सिय कड-जुम्मा जाव सिय कलिओगा। बेइंदिया णं भंते पुच्छा गोयमा! जहन्नपदे कडजुम्मा उक्कोसपदे दावरजुम्मा अजहन्नमणुक्को-सपदे सिय कडजुम्मा जाव सिय कलिओगा। एवं जाव चउरिं-दिया। सेसा एगिंदिया जहा बेंदिया पंचिंदिया तिरिक्खजोणिया जाव वेमाणिया जहा नेरइया। सिद्धा जहा वणस्सइकाइया। इत्थीओ णं भंते! किं कडजुम्मा तेयोगा दावरजुम्मा कलि-ओगा गोयमा! जहन्नपदे कडजुम्माओ उक्कोसपदे कडजुम्माओ

जैसे १३, १७ आदि इसी कारण हे गौतम! मैने ऐसा कहा है कि कल्योजपर्यन्त चार राशियां कही गई हैं। अर्थात् कृतयुग्म आदि नाम करने में यही हेतु है। ये सब नाम पारिभाषिक नाम हैं। क्योंकि शास्त्र में ऐसा ही प्रतिपादन किया है॥ सू० २॥

વિગેરે સંખ્યા આ કારણથી હે ગૌતમ! મેં એવું કહ્યું છે કે--કલ્યોજ સુધી ચાર રાશિયો કહી છે. અર્થાત્ કૃતયુગ્મ. વિગેરે નામ કહેવામાં આજ કારણ છે. આ તમામ નામો પારિભાષિક નામો છે. કેમ કે શાસ્ત્રમાં આ રીતે જ તેનુ પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યુ છે. ॥સૂ૦ ૨॥

अजहन्नमणुक्कोसपदे सिय कडजुम्माओ जाव सिय कलिओगाओ एवं असुरकुमारित्थिओ वि. जाव थणियकुमारइत्थीओ। एवं तिरिक्खजोणिय इत्थीओ एवं मणुसित्थीओ एवं जाव वाणमंतरजोइसियवेमाणिय देवत्थीओ॥सू० ३॥

छाया-नैरयिकाः खलु भदन्त! किम् कृतयुग्माः त्र्योजाः द्वापरयुग्माः कल्योजाः, गौतम! जघन्यपदे कृतयुग्माः, उत्कृष्टपदे त्र्योजाः अजघन्योत्कृष्टपदे स्यात् कृतयुग्माः यावत् स्यात् कल्योजाः एवं यावत् स्तनितकुमाराः वनस्पतिकायिकाः खलु भदन्त! पृच्छा गौतम! जघन्यपदे अपदा उत्कृष्टपदे चापदाः अजघन्योत्कृष्टपदे स्यात् कृतयुग्माः यावत्स्यात् कल्योजाः। द्वीन्द्रियाः खलु भदन्त! पृच्छा गौतम! जघन्यपदे कृतयुग्माः उत्कृष्टपदे द्वापरयुग्माः अजघन्योत्कृष्टपदे स्यात् कृतयुग्माः यावत् स्यात् कल्योजाः। एवं यावत् चतुरिन्द्रियाः, शेषा एकेन्द्रिया यथा द्वीन्द्रियाः। पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका यावत् वैमानिका यथा नैरयिकाः। सिद्धा यथा वनस्पतिकायिकाः। स्त्रियः खलु भदन्त! किं कृतयुग्माः त्र्योजाः द्वापरयुग्माः कल्योजाः गौतम! जघन्यपदे कृतयुग्माः उत्कृष्टपदे कृतयुग्माः, अजघन्योत्कृष्टपदे स्यात् कृतयुग्माः यावत् स्यात् कल्योजाः। एवमसुरकुमारस्त्रियोऽपि यावत् स्तनितकुमारस्त्रियः, एवं तिर्यग्योनिकास्त्रियः, एवं मनुष्यस्त्रियः, एवं यावत् वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकदेवस्त्रियः॥सू. ३॥

टीका—'नेरइया णं भंते!' नैरयिकाः खलु भदन्त! 'किं कडजुम्मा तेयोगा दावरजुम्मा कलियोगा' किं कृतयुग्माः त्र्योजाः द्वापरयुग्माः कल्योजाः हे भदन्त!

पूर्व सूत्र में जो कृतयुग्मादिरूप राशियों का वर्णन किया है अब उन्हीं राशियों से नारकादिकों का निरूपण सूत्रकार करते हैं।

'नेरइया णं भंते! किं कडजुम्मा तेओगा दावरजुम्मा' इत्यादि।

टीकार्थ---इस सूत्र द्वारा गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-'नेरइया णं भंते!' हे भदन्त! जो नैरयिक हैं वे कि 'कडजुम्मा तेयोगा दावरजुम्मा कलियोगा' क्या कृतयुगरूप हैं? या द्वापरयुग्मरूप हैं? या कल्यो-

---

પહેલા સૂત્રમાં કૃતયુગ્મ વિગેરે રાશિયોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, હવે એજ રાશિયોથી સૂત્રકાર નારકાદિ જીવોનું નિરૂપણ કરે છે.

"नेरइया णं भंते! किं कडजुम्मा तेओगा दावरजुम्मा"

ટીકાર્થ--આ સૂત્રથી ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે—"नेरइया णं भंते! હે ભગવન્ જે નારકીય જીવ છે તેઓ "कडजुम्मा तेयोगा

इमे नारकाः किं कृतयुग्मराशिरूपाः त्र्योजराशिरूपाः द्वापरयुग्मराशिरूपाः कल्योजराशिरूपाः ? इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा !' इत्यादि । 'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहन्नपदे कडजुम्मा' जघन्यपदे कृतयुग्माः अत्यन्तस्तोकत्वेन कृतयुग्म संज्ञिता नारका जघन्यपदे भवन्ति इत्यर्थः । 'उक्कोसपदे तेयोगा' उत्कृष्टपदे त्र्योजाः, सर्वोत्कृष्टतायाम् त्र्योजसंज्ञिता भवन्ति नारका इत्यर्थः, 'अजहन्नुक्कोसपदे सिय कडजुम्मा जाव सिय कलिओगा' अजघन्योत्कृष्टपदे स्यात् कृतयुग्माः, यावत् स्यात् कल्योजाः मध्यमपदे चतुर्विधा अपि नारका भवन्ति, अत्र यावत्पदेन स्यात् कृतयुग्माः स्यात् त्र्योजाः स्यात् द्वापरयुग्मा एतेषां ग्रहणं भवति तथा चाजघन्योत्कृष्टात्मकमध्यमपदे स्यात् कृतयुग्मराशिरूपाः स्यात् त्र्योजः संज्ञिताः स्यात् द्वापरयुग्मसंज्ञिताः स्यात् कल्योजराशिरूपा भवन्तीतिभावः, एतच्च सर्वं वचन

जरूप हैं ? अर्थात् इनका प्रमाण क्या कृतयुग्म राशिरूप हैं ? या त्र्योजराशिरूप हैं या द्वापराशिरूप हैं या कल्योजराशिरूप हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नपदे०' में नैरयिक कृतयुग्मरूप हैं क्योंकि नारकियों का जघन्य प्रमाण अत्यन्तस्तोक कहा गया है इसलिये ये कृतयुग्म राशिवाले कहे गये हैं। 'उक्कोसपए तेयोगा' तथा सर्वोत्कृष्टता में ये त्र्योजराशिवाले हैं। 'अजहन्नुक्कोसपदे०' तथा अजघन्योत्कृष्टपदरूप मध्यमपद में नारक चारों प्रकार के होते हैं। कृतयुग्मराशिरूप भी होते हैं त्र्योजराशिरूप भी होते हैं द्वापरराशिरूप भी होते हैं और कल्योजराशिरूप भी होते हैं। यहां यावत्पद से स्यात् कृतयुग्माः यावत् त्र्योजाः स्यात् द्वापरयुग्माः' इन पदों का ग्रहण

दावरजुम्मा कलियोगा" શું કૃતયુગ્મરૂપ છે? કે ત્ર્યોજ રૂપ છે? કે દ્વાપરયુગ્મ છે? કે કલ્યોજરૂપ છે? અર્થાત્ તેઓનું પ્રમાણ કૃતયુગ્મ રાશિરૂપ છે? કે દ્વાપરરાશિ રૂપ છે? અથવા કલ્યોજરાશિ રૂપ છે? આના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-"गोयमा !" હે ગૌતમ ! "जहन्नपदे०" જઘન્ય પદમાં નૈરયિક કૃતયુગ્મરૂપ છે. કેમ કે-નારકિયોનું જઘન્ય પ્રમાણ અત્યંત સ્તોક કહ્યું છે તેથી તે કૃતયુગ્મ રાશિવાળા કહ્યા છે. "उक्कोसपदे तेयोगा" તથા સર્વોત્કૃષ્ટપણામાં ત્ર્યોજરાશિવાળા છે. "अजहन्नुकोपदे" અજઘન્યોત્કૃષ્ટરૂપ મધ્યમપદમાં ચારે પ્રકારના નારક થાય છે. કૃતયુગ્મરાશિ રૂપે પણ થાય છે. ત્ર્યોજ રાશિ રૂપે પણ થાય છે. દ્વાપર રાશિ રૂપે પણ થાય છે અને કલ્યોજ રાશિ રૂપે પણ હોય છે. અહિં યાવત્પદથી "स्यात् कृतयुग्माः यावत् त्र्योजाः स्यात् द्वापरयुग्माः" આ પદો ગ્રહણ કરાયા છે. આ સઘળું કથન વચનની

प्रमाण्यादेव अवगन्तव्यम् तत्त्वस्यातिसूक्ष्मत्वादिति । 'एवं जाव थणियकुमारा' एवं यावत् स्तनितकुमाराः एवम् यथा नारकाः जघन्यपदे कृतयुग्मसंज्ञिता उत्कृष्ट-पदे त्र्योजाः जघन्योत्कृष्टात्मकमध्यमपदे स्यात् कृतयुग्मादिसंज्ञिताश्चतुर्विधा अपि भवन्ति यथैव-नारकवदेव असुरकुमारादारभ्य स्तनितकुमारपर्यन्त देवा अपि जघन्यपदे कृतयुग्मसंज्ञिताः उत्कृष्टपदे त्र्योजाः जघन्योत्कृष्टात्मकमध्यमपदे कृतयुग्मादिरूपाश्चतुर्विधा अपि भवन्तीति भावः । 'वणस्सइकाइयाणं पुच्छा' वनस्पतिकायिकानाम् पृच्छा हे भदन्त ! वनस्पतिका जीवाः किं कृतयुग्मराशिरूपाः त्र्योजा द्वापरयुग्मराशिभूताः कल्योजा वेति प्रश्नः, भगवानाह-'जहन्न' इत्यादि । 'जहन्न-

हुआ है यह सब कथन वचन की प्रमाणता से ही जानना चाहिये क्योंकि तत्व अतिसूक्ष्म होता है । 'एवं जाव थणियकुमारा' जिस प्रकार से नारक जघन्यपद में कृतयुग्म राशिरूप और उत्कृष्ट पदमें त्र्योजराशि-रूप कहे गये हैं, तथा अजघन्योत्कृष्टात्मक मध्यमपद में कथंश्चित् कृतयुग्मादि चारों प्रकार की राशिरूप कहे गये हैं उसी प्रकार से असुर-कुमार से लेकर स्तनितकुमार पर्यन्त देव भी जघन्य पदमें कृतयुग्म-राशिप्रमाण हैं । उत्कृष्टपदमें त्र्योजराशि प्रमाण हैं तथा अजघन्य अनुत्कृष्टात्मक मध्यमपद में कथंचित् वे कृतयुग्मादिरूप चारों राशि-वाले हैं । इसी प्रकार से 'वणस्सइकाइयाणं पुच्छा' वनस्पतिकायिकों के विषय में प्रश्न गौतम ने किया है-उन्होंने पूछा है हे भदन्त ! वनस्पति-कायिक जीव क्या कृतयुग्मराशिरूप हैं ? या त्र्योजराशिरूप हैं ? या द्वापरयुग्मराशिरूप हैं ? या कल्योजराशिरूप हैं ? उत्तर में प्रभुने कहा

પ્રમાણતાથી જ સમજવું કેમ કે તત્ત્વ અત્યંત બારીક હોય છે. "एवं जाव थणियकुमारा" નારકોને જે પ્રમાણે જઘન્યપદથી કૃતયુગ્મ રાશિ રૂપ અને ઉત્કૃષ્ટ પદમાં ત્ર્યોજ રાશિ રૂપ કહેવામાં આવ્યા છે તથા અજઘન્યોત્કૃષ્ટાત્મક મધ્યમ પદમાં કથંચિત્ કૃતયુગ્મ વિગેરે ચારે પ્રકારની રાશિ રૂપે કહ્યા છે. તે જ રીતે અસુરકુમારથી લઇને સ્તનિતકુમાર સુધીના દેવ પણ જઘન્યપદમાં કૃતયુગ્મ રાશિ પ્રમાણ છે, અને ઉત્કૃષ્ટપદમાં ત્ર્યોજ રાશિ પ્રમાણ છે તથા અજઘન્ય અનુત્કૃષ્ટવાળા મધ્યમ પદમાં કથંચિત તેઓ કૃતયુગ્માદિરૂપ ચારે રાશિવાળા છે. એજ રીતે "वणस्सइकाइयाणं पुच्छा" વનસ્પતિ કાયિકોના વિષયમાં પણ ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્ન કર્યો છે કે--હે ભગવન્ વનસ્પતિકાયિક જીવ શું કૃતયુગ્મ રાશિ રૂપ છે? અથવા ત્ર્યોજ રાશિ રૂપ છે? કે દ્વાપરયુગ્મ રાશિ રૂપ છે? કે કલ્યોજ રાશિ રૂપ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે

पदे अपदा' जघन्यपदे वनस्पतिकायिकाः सामान्यतोऽपदाः, 'उक्कोसपदे य अपदा' उत्कृष्टपदे चापदाः वनस्पतिकायेषु जघन्यपदस्योत्कृष्टपदस्य च संभावना नास्ति यतो जघन्यपदमुत्कृष्टपदं च नियतसंख्यारूप भवति एतादृशनियतसंख्यारूपं जघन्यपदमुत्कृष्टपदं च नारकादिषु कालान्तरेऽपि संभवति परन्तु वनस्पतिकायविषये जघन्यपदमुत्कृष्टपदं च कालान्तरेऽपि न संभवति यतो वनस्पतिजीवाः परम्परया मोक्षे गच्छन्ति तथापि ते जीवाः अनन्तराशिरूपा भवन्तोऽपि तेषु राशिषु अनियतरूपत्वं भवति व्यवहारनयेन इत्यतः स राशिरनियतस्वरूपो भवति। अयमाशयः जघन्यपदमुत्कृष्टपदं च एतदुभयमपि नियतसंख्यारूपम् एतच्च नियतसंख्या वस्तु नारकादिष्वेव संभवति न तु अनियतसंख्यावस्तु वनस्पतिकायेषु भवति

है-'जहन्न०' हे गौतम ! वनस्पतिकायिक जीव जघन्यपद में सामान्यतः अपद हैं अर्थात् वनस्पतिकायिक में जघन्य पद की संभावना नहीं है इसी प्रकार उत्कृष्टपद की भी संभावना नहीं है। क्योंकि जघन्यपद और उत्कृष्ट पद नियतसंख्यारूप होता है। ऐसा संख्यारूप जघन्य पद और उत्कृष्ट पद कालान्तर में भी नारकादिकों में संभवित होता है परन्तु वनस्पतिकायिकों के विषय में जघन्य पद और उत्कृष्ट पद कालान्तर में भी संभवित नहीं होता है। क्योंकि वनस्पतिकायिक जीव परम्परा सम्बन्ध से मोक्ष में भी जाते हैं। फिर भी ये जीव अनन्त राशिरूप बने रहते हैं। इसी कारण व्यवहाररूप से इनकी राशियों में अनियतरूपता रहती है। इसका आशय ऐसा है-जघन्य पद और उत्कृष्ट पद ये दोनों पद नियम से संख्यारूप होते हैं। और इसीसे ये दोनों पद नियत संख्यावाले नारकादिकों में ही संभवते हैं। अनियत संख्या-

---

કે--"जहन्न" હે ગૌતમ ! વનસ્પતિ કાયિક જીવ જઘન્યપદથી સામાન્યતઃ અપદ છે. અર્થાત્ વનસ્પતિ કાયિકમાં જઘન્યપદ સંભવતું નથી. તેજ રીતે ઉત્કૃષ્ટ પદ નિયત સંખ્યારૂપ હોય છે. એવું નિયત સંખ્યારૂપ જઘન્યપદ અને ઉત્કૃષ્ટપદ કાલાન્તરમાં પણ નારકાદિકો સંભવે છે પરંતુ વનસ્પતિ કાયિકોના વિષયમાં જઘન્યપદ અને ઉત્કૃષ્ટપદ કાલાન્તરમાં પણ સંભવતું નથી કેમ કે વનસ્પતિકાયિક જીવ પરમ્પરા સંબંધથી મોક્ષમાં પણ જાય છે. તો પણ આ જીવ અનંત રાશિ રૂપ બની રહે છે એજ વ્યવહાર રૂપથી તેઓની રાશિયોમાં અનિયત રૂપ પણ રહે છે. કહેવાનો આશય એ છે કે--જઘન્ય પદ અને ઉત્કૃષ્ટપદ એ બન્ને પદ નિયતસંખ્યા રૂપ હોય છે. અને

संभावनाऽत्रोभयोरतो वनस्पतिकायेषु अपदत्वं कथितम् । 'अजहन्नुक्कोसपदे च सिय कडजुम्मा जाव सिय कलिओगा' अजघन्योत्कृष्टपदे च स्यात् कृतयुग्माः यावत् स्यात् कल्योजाः, अत्र यावत्पदेन 'स्यात् त्र्योजाः स्यात् द्वापरयुग्माः' इत्यनयोः संग्रह, अजघन्योत्कृष्टात्मकमध्यमपदे च कदाचित् कृतयुग्माः कदाचित् त्र्योजाः कदाचित् द्वापरयुग्माः कदाचित् कल्योजाः भवन्ति वनस्पतिकायिका इति । 'बेइंदिया णं पुच्छा' द्वीन्द्रियाः खलु भदन्त ! इति पृच्छा हे भदन्त ! द्वीन्द्रियाः जीवाः किं कृतयुग्माः त्र्योजाः द्वापयुग्माः कल्योजा वेति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा !' इत्यादि । 'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहन्नपदे कडजुम्मा' जघन्यपदे कृतयुग्माः कृतयुग्मसंज्ञिता भवन्ति अत्यन्तस्तोकत्वात् । 'उक्कोसपदे दावरजुम्मा' उत्कृष्टपदे द्वापरयुग्माः-द्वापरयुग्मसहिताः 'अजहन्नमणुक्कोसपदे सिय कडजुम्मा जाव सिय कलिओगा' अजघन्योत्कृष्टपदे मध्यमपदे इत्यर्थः स्यात् कृतयुग्मा यावत् स्यात् कल्योजाः मध्यमपदे कदाचित् कृतयुग्माः कदाचित् त्र्योजाः

वाले वनस्पतिकायों में नहीं । इसलिये इन पदों की यहां संभावना को नहीं लेकर 'अपद' ऐसा कहा है । 'अजहणुक्कोसपदे०' अजघन्योत्कृष्ट में ये किसी अपेक्षा से कृत युग्मरूप भी हैं त्र्योजराशिरूप भी हैं द्वापयुग्मराशिरूप भी और कल्योजरूप भी हैं 'बेइंदिया णं पुच्छा' हे भदन्त ! द्वीन्द्रियादिक जीव क्या कृतयुग्मरूप हैं या त्र्योजराशिरूप हैं ? या द्वापरयुग्मराशिरूप हैं ? या कल्योजराशिरूप हैं इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा०' हे गौतम दो इन्द्रिय जीव जघन्यपद में कृतयुग्मराशिरूप हैं क्योंकि ये अत्यन्त स्तोक हैं । 'उक्कोस०' तथा उत्कृष्ट पद में ये द्वापरयुग्मराशिरूप हैं 'अजहन्न' तथा अजघन्योत्कृष्टरूप मध्यमपद में ये कदाचित् कृतयुग्मराशि रूप भी होते हैं । कदाचित् त्र्योज-

---

તેથી એ બન્ને પદ નિયતસંખ્યાવાળા નારકાદિકોમાં જ સંભવે છે. અનિયત સંખ્યાતવાળા વનસ્પતિકાયિકોમાં સંભવતું નથી જેથી અહિયાં તે બન્ને પદોની સંભાવના ન લેતાં "अपद" એ પ્રમાણે કહ્યું છે "अजहण्णुक्कोसपदे" અજઘન્યોત્કૃષ્ટ પદમાં આ કોઈ અપેક્ષાથી કૃતયુગ્મરૂપ પણ છે ત્ર્યોજ રાશિરૂપ પણ છે દ્વાપરયુગ્મ રાશિ રૂપ પણ છે. અને કલ્યોજરાશિરૂપ પણ છે. "बेइंदियाणं पुच्छा" હે ભગવન્ ! બેઇંદ્રિય વિગેરે જીવો શું કૃતયુગ્મરૂપ છે ? અથવા ત્ર્યોજ રાશિ રૂપ છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ રાશિ રૂપ છે ? અથવા કલ્યોજ રાશિ રૂપ છે ? "गोयमा !" હે ગૌતમ ! બેઇંદ્રીય જીવો જઘન્ય પદમાં કૃતયુગ્મ રાશિ રૂપ છે. કેમ કે એ અત્યંત સ્તોક છે "उक्कोसेणं०" તથા ઉત્કૃષ્ટ પદમાં એ દ્વાપરયુગ્મ રાશિ રૂપ છે "अहन्न०" તથા અજઘન્યોત્કૃષ્ટરૂપ મધ્યમ પદમાં એ કોઈ વાર કૃતયુગ્મ રાશિ રૂપ પણ છે. અને કોઇ વાર ત્ર્યોજ રાશિ

कदाचित् द्वापरयुग्माः कदाचित् कल्योजा इति भावः। 'एवं जाव चउरिंदिया' एवं यावत् चतुरिन्द्रियाः यथा द्वीन्द्रिया जीवाः कृतयुग्मादिरूपतया जघन्योत्कृष्टमध्यम-पदेषु कथितास्तथा त्रीन्द्रियचतुरिन्द्रिया अपि जघन्येन कृतयुग्माः उत्कृष्टेन द्वापरयुग्माः मध्यमपदे कदाचित् कृतयुग्माः कदाचित् त्र्योजाः कदाचित् द्वापर-युग्माः कदाचित् कल्योजा इति भावः। 'सेसा एगेंदिया जहा बेंदिया' शेषा एकेन्द्रिया यथा द्वीन्द्रियाः शेषा वनस्पतिव्यतिरिक्ता ये एकेन्द्रियाः पृथिव्यप्तेजो वायुरूपा जीवास्ते सर्वेऽपि द्वीन्द्रियवत् ज्ञातव्याः जघन्यपदे कृतयुग्मराशिसंज्ञिताः उत्कृष्टपदे द्वापरयुग्माः मध्यमपदे कदाचित् कृतयुग्माः कदाचित् त्र्योजाः कदाचित्

राशिरूप भी होते हैं कदाचित् द्वापरयुग्मराशिरूप भी होते हैं और कदाचित् कल्योजराशिरूप भी होते हैं। 'एवं जाव चउरिंदिया' जिस प्रकार से द्वीन्द्रिय जीव कृतयुग्मादिरूप कहे गये हैं। जघन्योत्कृष्टरूप पदों में उसी प्रकार से तेइन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय जीव भी जघन्य से कृतयुग्मराशिरूप और उत्कृष्ट से द्वापरराशिरूप जानना चाहिये। तथा मध्यम पदमें कदाचित् कृतयुग्मरूप कदाचित् त्र्योजरूप कदाचित् द्वापर-युग्मरूप और कदाचित् कल्योजरूप जानना चाहिये 'सेसा एगेंदिया जहा बेइंदिया' वनस्पति सिवाय जो पृथिवी, अप्, तेजवायुरूप जीव हैं वे सब भी द्वीन्द्रिय के जैसे जानना चाहिये। अर्थात् ये जघन्य पद में कृतयुग्म राशि परिमित है। उत्कृष्टपदमें द्वापरयुग्म परिमित हैं और मध्यम पदमें कदाचित् कृतयुग्म हैं। कदाचित् त्र्योजरूप हैं। कदा-

રૂપ પણ છે. અને કદાચિત્ દ્વાપરયુગ્મ રાશિ રૂપ પણ છે. અને કોઇ વાર કલ્યોજ રાશિ રૂપ પણ છે. "एवं जाव चउरिंदिया" દ્વિન્દ્રિય વિગેરે જીવો જે રીતે કૃતયુગ્માદિરૂપે કહ્યા છે તેજ પ્રમાણે જઘન્યોત્કૃષ્ટપદમાં ત્રણ ઇંદ્રિય અને ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવ જઘન્યથી કૃતયુગ્મ રાશિ રૂપ અને ઉત્કૃષ્ટથી દ્વાપર રાશિ રૂપે સમજવા. તથા મધ્યમ પદમાં કોઈ વાર કૃતયુગ્મરૂપે અને કોઈવાર ત્ર્યોજ યુગ્મરૂપે કોઈવાર દ્વાપરયુગ્મરૂપે અને કોઈવાર કલ્યોજ યુગ્મરૂપે સમજવા. "सेसा एगेंदिया जहा बेइंदिया" વનસ્પતિ શિવાય જે પૃથ્વી, અપ, તેજ, વાયુ, રૂપ જીવો છે તે તમામને બે ઇન્દ્રિયોની જેમ સમજવા. અર્થાત્ તે બધા જઘન્યપદથી કૃતયુગ્મ રાશિ પ્રમાણ છે. અને ઉત્કૃષ્ટ પદમાં દ્વાપરયુગ્મ રાશિ પરિમિત છે, અને મધ્યમ પદમાં કોઈવાર કૃતયુગ્મ હોય છે. કોઈવાર ત્ર્યોજરૂપે હોય છે. કોઈવાર દ્વાપરયુગ્મરૂપ છે. અને કોઈવાર કલ્યોજરૂપ છે.

द्वापरयुग्माः कदाचित् कल्योजा इति । 'पंचिंदियतिरिक्खजोणिया जाव वेमाणिया जहा नेरइया' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका यावत् वैमानिकाः यथा नारकाः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकादारभ्य वैमानिकदेवान्ताः यावत्पदेन मनुष्यभवनपतिवानव्यन्तरज्योतिष्काः गृह्यन्ते, एते सर्वेऽपि नारकवदेव ज्ञातव्याः यथा नारकाः जघन्यपदे कृतयुग्माः उत्कृष्टपदे त्र्योजाः अजघन्योत्कृष्टपदे कदाचित् कृतयुग्माः कदाचित् त्र्योजाः कदाचित् द्वापरयुग्माः कल्योजास्तथा पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः मनुष्याः, भवनपतयो वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकाश्च सर्वेऽपि जघन्यपदे कृतयुग्माः उत्कृष्टपदे त्र्योजाः मध्यमपदे कदाचित् कृतयुग्माः कदाचित् त्र्योजाः कदाचित् द्वापरयुग्माः कदाचित् कल्योजा इति । 'सिद्धा जहा वणस्सइकाइया'

चित् द्वापरयुग्मरूप हैं और कदाचित् कल्योजरूप हैं । 'पंचिंदियतिरिक्खजोणिया जाव वेमाणिया जहा नेरइया' पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चयोनिक से लेकर वैमानिक देवों तक तथा यावत्पद से गृहीत मनुष्य भवनपति, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क ये सब नारक के जैसा ही जानना चाहिये । जैसे नारक जघन्य पदमें कृतयुग्मरूप और उत्कृष्टरूप में त्र्योजसंख्यारूप तथा अजघन्योत्कृष्टपदमें कदाचित् कृतयुग्मरूपता, कदाचित् त्र्योजरूप कदाचित् द्वापरयुग्मरूप और कदाचित् कल्योजरूप प्रकट किये हैं । उसी प्रकार से पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक मनुष्य भवनपति वानव्यन्तर ज्योतिष्क और वैमानिक ये सब भी जघन्यपद में कृतयुग्म उत्कृष्टपद में त्र्योज मध्यमपद में कदाचित् त्र्योज कदाचित् द्वापरयुग्म और कदाचित् कल्योज परिमित हैं । 'सिद्धा जहा वणस्सइकाइया' जैसे वनस्पतिकायिक जघन्य पदमें और उत्कृष्टपद में अपद प्रकट

"पंचिंदियतिरिक्खजोणिया जाव वेमाणिया जहा नेरइया" પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિકથી આરંભીને વૈમાનિક દેવો સુધી યાવત્પદથી મનુષ્ય ભવનપતિ, વાનવ્યંતર, જ્યોતિષ્ક એ બધાને નારક જીવ પ્રમાણે સમજવા. જેમ નારક જઘન્ય પદમાં કૃતયુગ્મરૂપ અને ઉત્કૃષ્ટ પદમાં ત્ર્યોજસંખ્યારૂપ તથા અજઘન્યોત્કૃષ્ટ પદમાં કોઈવાર કૃતયુગ્મરૂપ કોઈવાર ત્ર્યોજરૂપ કોઈવાર દ્વાપરયુગ્મરૂપ અને કોઈવાર કલ્યોજરૂપે વર્ણવ્યા છે, તેજ પ્રમાણે પંચેન્દ્રિય તિર્યંગ્યોનિક, મનુષ્ય, ભવનપતિ વાનવ્યંતર જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક એ સઘળા જઘન્ય પદમાં કૃતયુગ્મ અને ઉત્કૃષ્ટ પદમાં ત્ર્યોજ તથા મધ્યમ પદમાં કોઈવાર કૃતયુગ્મ કોઈવાર ત્ર્યોજ અને કોઈવાર દ્વાપરયુગ્મ અને કોઈવાર કલ્યોજ છે

"सिद्धा जहा वणस्सइकाइया" વનસ્પતિકાયિક જઘન્ય પદમાં અને ઉત્કૃષ્ટ પદમાં જેવી રીતે અપદ બતાવ્યા છે. તથા અજઘન્યોત્કૃષ્ટ પદ રૂપ

सिद्धा यथा वनस्पतिकायिकाः जघन्यपदे उत्कृष्टपदे चापदाः अजघन्योत्कृष्टा-त्मकमध्यमपदे स्यात् कृतयुग्माः स्यात् त्र्योजाः स्यात् द्वापरयुग्माः स्यात् कल्योजा इति। 'इत्थीओ णं भंते! किं कडजुम्मा० पुच्छा' स्त्रियः खलु भदन्त! किं कृत-युग्माः त्र्योजाः द्वापरयुग्माः कल्योजा वा? स्त्रियः किं भदन्त! कृतयुग्मराशिरूपाः त्र्योजादिराशिरूपा वेति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा!' इत्यादि 'गोयमा!' हे गौतम! 'जहन्नपदे कडजुम्माओ' जघन्यपदे कृतयुग्माः, 'उक्कोसपदे कडजुम्माओ' उत्कृष्टपदे कृतयुग्माः 'अजहन्नमणुक्कोसपदे सिय कडजुम्माओ जाव सिय कलि-योगाओ' अजघन्योत्कृष्टपदे स्यात् कृतयुग्माः, यावत् स्यात् कल्योजाः स्त्रियः। जघन्यपदे कृतयुग्मराशिरूपाः, उत्कृष्टपदेऽपि ताः कृतयुग्मराशिरूपा मध्यम-पदे तु कदाचित् कृतयुग्मरूपाः कदाचित् कल्योजान्ता भवन्तीति। 'एवं असुरकु-

---

किये गये हैं। तथा अजघन्योत्कृष्टपदरूप मध्यम पद में कदाचित् कृतयुग्म कदाचित् त्र्योज कदाचित् द्वापरयुग्म और कदाचित् कल्योज बतलाये गये हैं। उसी प्रकार से सिद्ध भी जानना चाहिये।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'इत्थीओ णं भंते०' हे भदन्त! स्त्रियों क्या कृतयुग्म परिमित हैं? या त्र्योजपरिमित हैं, या द्वापरयुग्मपरिमित हैं? या कल्योजपरिमित हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम! 'जहन्नपदे कडजुम्माओ उक्कोसपदे कडजुम्माओ' स्त्रियां जघन्य-पदे में कृतयुग्मराशिरूप हैं और उत्कृष्ट पद में भी वे कृतयुग्मराशिरूप हैं। 'अजहन्नमणुक्कोसपदे सिय कडजुम्माओ जाव सिय कलियोगाओ' तथा अजघन्योत्कृष्ट पदरूप मध्यमपद में वे कदाचित् कृतयुग्मराशि-रूप कदाचित् त्र्योजराशिरूप कदाचित् द्वापरयुग्मराशिरूप और कदाचित्

મધ્યમ પદમાં કોઈવાર કૃતયુગ્મ કોઈવાર ત્ર્યોજ કોઈવાર દ્વાપરયુગ્મ અને કોઈવાર કલ્યોજ કહ્યા છે. એજ રીતે સિદ્ધોને પણ સમજવા. ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-"इत्थीओ णं भंते! હે ભગવન્ સ્ત્રિયો કૃતયુગ્મ છે? કે ત્ર્યોજ છે? અથવા દ્વાપરયુગ્મ પરિમિત છે? કે કલ્યોજ પરિમિત છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-"गोयमा! હે ગૌતમ "जहन्नपदे कडजु-म्माओ उक्कोसपदे कडजुम्माओ" સ્ત્રિયો જઘન્ય પદમાં કૃતયુગ્મ રાશિ રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટ પદમાં પણ કૃતયુગ્મ રાશિ રૂપ છે. "अजहन्नमणुक्कोसपदे सिय कडजुम्माओ जाव सिय कलियोगाओ" તથા અજઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ પદ રૂપ મધ્યમ પદમાં તેઓ કોઈવાર કૃતયુગ્મ રાશિ રૂપ કોઈવાર ત્ર્યોજ રાશિ રૂપ કોઈવાર દ્વાપરયુગ્મ રાશિ રૂપ અને કોઈવાર કલ્યોજ રાશિ રૂપ છે, "एवं असुरकुमारत्थीओ

मारत्थीओ वि जाव थणियकुमारत्थीओ' एवमसुरकुमारस्त्रियोऽपि यावत् स्तनितकुमारस्त्रियः, यथा सामान्यस्त्रीषु जघन्योत्कृष्टमध्यमपदेषु कृतयुग्मादिरूपत्वं कथितं तथैव असुरकुमारादिस्त्रीत आरभ्य स्तनितकुमारस्त्रीषु जघन्योत्कृष्टपदयोः कृतयुग्मत्वम् मध्यमपदे च कदाचित् कृतयुग्मत्वम् कदाचित् यावत् कल्योजत्वमेव ज्ञातव्यमितिभावः। 'एवं तिरिक्खजोणिय इत्थीओ' एवं तिर्यग्योनिकस्त्रियः, यथा सामान्यस्त्रीषु कृतयुग्मादिरूपत्वं त्रिषु पदेषु प्रदर्शितं तथैव तिर्यग्योनिकस्त्रीष्वपि जघन्यपदे कृतयुग्मराशिरूपत्वम् उत्कृष्टपदेष्वपि कृतयुग्मराशिरूपत्वम् अजघन्योत्कृष्टात्मकमध्यमपदे कदाचित् कृतयुग्मत्वं कदाचित् यावत् कल्योजत्वमिति ? 'एवं मणुसित्थीओ' एवं मनुष्यस्त्रियः, यथा सामान्यतः स्त्रीषु कृतयुग्मादिरूपत्वं कथितं त्रिष्वपि पदेषु तथैव मनुष्यस्त्रीष्वपि त्रिषु पदेष्वपि कृतयुग्मादित्वं ज्ञातव्यमितिभावः। 'एवं जाव वाणमंतरजोइसियवेमाणियदेवित्थीओ' एवं यावत्

कल्योजरादिरूप हैं। 'एवं असुरकुमारत्थीओवि जाव०' इसी प्रकार से असुरकुमार की स्त्रियों के विषय में भी यावत् स्तनितकुमार की स्त्रियों के विषय में भी सामान्य स्त्रियों में किये गये कथन के जैसा कथन जानना चाहिये। 'एवं तिरिक्खजोणिय इत्थीओ' तथा इसी प्रकार का कथन तिर्यञ्चयोनिक स्त्रियों में भी जानना चाहिये। 'एवं मणुसित्थीओ' और ऐसा ही कथन मनुष्य स्त्रियों में भी जानना चाहिये। तात्पर्य इस कथन का ऐसा है कि जैसा सामान्यस्त्रियों के विषय में जघन्य उत्कृष्ट एवं मध्यम पदों में कृतयुग्मादि रूपता कही गई है। उसी प्रकार से असुरकुमार आदि से लेकर मनुष्य स्त्रियों तक में भी जघन्य उत्कृष्ट एवं मध्यमपदों में कृतयुग्मादिरूपता जाननी चाहिये। 'एवं जाव वाणमंतरजोइसियवेमाणियदेवित्थीओ' इसी

वि जाव" એજ રીતે અસુરકુમારોની સ્ત્રિયોના વિષયમાં પણ સામાન્ય સ્ત્રિયોના સંબંધમાં કરેલ વર્ણન પ્રમાણે સમજવું 'एवं तिरिक्खजोणियइत्थीओ" આજ રીતનું વર્ણન તિર્યંચયોનિક સ્ત્રિયોના સંબંધમાં સમજવું. "एवं मणुसत्थीओ" આજ પ્રમાણેનું કથન મનુષ્ય સ્ત્રીયોના વિષયમાં પણ સમજવું. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-સામાન્ય સ્ત્રિયોના વિષયમાં જે રીતે જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ અને મધ્યમ પદોમાં કૃતયુગ્માદિરૂપતા કહેવામાં આવી છે, તેજ રીતે અસુરકુમાર વિગેરેથી આરંભીને મનુષ્ય સ્ત્રિયો સુધીમાં જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ અને મધ્યમ પદોમાં કૃતયુગ્માદિરૂપપણુ સમજી લેવું. "एवं जाव वाणमंतर-जोइसियवेमाणियदेवित्थीओ" એજ રીતે યાવત્ વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક,

वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकदेवस्त्रियः इमा अपि पूर्वोक्तप्रकारेणैव त्रिपदेष्वपि कृतयुग्मादितया ज्ञातव्या इति ॥सू० ३॥

जीवपरिमाणाधिकारादिदमप्याह–'जावइया णं भंते!' इत्यादि।

मूलम्–जावइया णं भंते! वरा अंधगवण्हिणो जीवा तावतिया परा अंधगवण्हिणो जीवा, हंता गोयमा! जावइया वरा अंधगवण्हिणो जीवा तावइया परा अंधगवण्हिणो जीवा। सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति॥सू० ४॥

अट्ठारसमे सए चउत्थो उद्देसो समत्तो।

छाया—यावत्काः खलु भदन्त! वरा अन्धकवह्नयो जीवाः तावत्काः परा अन्धकवह्नयो जीवाः? हन्त, गौतम! यावत्काः वरा अन्धकवह्नयो जीवाः तावत्काः पराः अन्धकवह्नयो जीवाः। तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति ॥सू० ४॥

अष्टादशशतके चतुर्थोद्देशकः समाप्तः।

टीका—'जावतिया णं भंते! वरा अंधगवण्हिणो जीवा' यावन्त, खलु भदन्त! वरा अन्धकवह्नयो जीवाः 'तावइया परा अंधगवण्हिणो जीवा' तावन्तः परा अन्धकवह्नयो जीवाः 'जावइया' यावन्तः–यावत् परिमाणकाः 'वरा' वरा अवरा इत्यर्थः

प्रकार से यावत् वानव्यन्तर, ज्योतिष्क एवं वैमानिक इन देवों की स्त्रियों में भी पूर्वोक्तरूप से ही तीन पदों में कृतयुग्मादिरूपता जानना चाहिये ॥ सू० ३ ॥

जीव परिमाण के अधिकार से यह भी सूत्रकार ने कहा है—

'जावइया णं भंते! वरा अंधगवण्हिणो' इत्यादि।

टीकार्थ—'जावइया णं भंते!' इत्यादि–इस सूत्र में जो 'वरा' शब्द आया है वह अवर अर्थ में आया है आयुष्क की अपेक्षा जो

અને વૈમાનિક દેવોની સ્ત્રિયોમાં પણ પૂર્વોક્ત રૂપથી જ ત્રણે પદોમાં કૃતયુગ્માદિરૂપતા સમજવી. ॥સૂ. ૩॥

જીવ પરિમાણના અધિકારથી સૂત્રકાર કહે છે.—

"जावइया णं भंते! वरा अंधगवण्हिणो" ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—"जावइया णं भंते! ઈત્યાદિ આ સૂત્રમાં જે વરા શબ્દ આપેલ છે. તે અન્ય–બીજા એ અર્થમાં આપેલ છે. આયુષ્કની અપેક્ષાથી જે અંધકવહ્નિ જીવો અલ્પ આયુષ્યવાળા છે. તે વરા અન્ધકજીવ છે. અંધક

अवरा अर्वाग्भागवर्त्तिनः आयुष्कापेक्षया, अल्पायुष्का इत्यर्थः 'अंधगवण्हिणो' अन्धकवह्नयः, अन्धका अप्रकाशकाः सूक्ष्मनामकर्मोदयात् ये वह्नयः वह्निकायिका जीवा इत्यर्थः अथवा 'अंधगवह्निणो' इत्यस्य अंध्रिपवह्नय इतिच्छाया तदर्थस्तु अंध्रिपा वृक्षास्तेषां वह्नयः वृक्षाश्रिता वह्नयोऽध्रिपवह्नयः बादरतेजस्कायिकाः इत्यर्थः, यावत् प्रमाणका अल्पायुष्का अन्धकवह्नयस्तावत्प्रमाणका एव पराः दीर्घस्थितिका अन्धकवह्नयः किमिति प्रश्नः, भगवानाह-'हंता' इत्यादि। 'हंता गोयमा!' हन्त, गौतम! हन्त, इत्यामन्त्रणम् स्वीकारे तथा च हे गौतम! यावन्त एव अल्पायुष्का अन्धकवह्नयस्तावन्त एव दीर्घायुष्का अपि अन्धकवह्नयः एतदाशयेनैव कथयति 'जावतिय' इत्यादि। 'जावतिया' यावत्काः 'वरा' वराः-अवराः अर्वाग्भागवर्त्तिनः अल्पायुष्काः 'अंधगवण्हिणो जीवा' अन्धकवह्नयो जीवाः अथवा अंध्रिपवह्नयो जीवाः 'तावतिया परा' तावन्तः-तावत्प्रमाणका एव पराः-प्रकृष्टाः

अंधकवह्नि जीव अर्वागभागवर्ती है-अल्प आयुष्कवाले हैं। वे वरा अंधकवह्नि जीव हैं। अन्धकशब्द का अर्थ प्रकाश नहीं करनेवाले ऐसा है। अर्थात् सूक्ष्म नाम के उदयवर्ती होने से ये प्रकाश नहीं करते हैं, ऐसे सूक्ष्म अग्निकायिक जीव जितने प्रमाणवाले हैं। क्या उतने ही प्रमाणवाले 'परा अंधगवण्हिणो जीवा' उत्कृष्टस्थितिवाले अन्धकवह्नि जीव हैं? 'अंधग' शब्द की संस्कृतच्छाया अंध्रिप भी होती है। इस पक्ष में वृक्षाश्रित वह्निकाय-बादर तेजस्काय ऐसा अर्थ होता है। तथा च जितने प्रमाण में बादर तेजस्काय जीव कि जो अल्प आयुवाले हैं। उतने ही प्रमाण में क्या उत्कृष्ट स्थितिवाले बादर तेजस्काय जीव हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं। 'हंता, गोयमा०' हां गौतम! जितने प्रमाणवाले अल्प आयुष्कवाले अन्धकवह्नि जीव हैं। उतने ही प्रमाणवाले

શબ્દનો અર્થ પ્રકાશ ન કરવાવાળા એ પ્રમાણે થાય છે. અર્થાત્ સૂક્ષ્મ નામના ઉદયવશવર્તિ હોવાથી તે પ્રકાશ કરતા નથી. એવા સૂક્ષ્મ અગ્નિકાયિક જીવ જેટલા પ્રમાણવાળા છે તેટલા જ પ્રમાણવાળા "परा अंधगवण्हिणो जीवा" ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા અંધકવહ્નિજીવ છે. "अंधग" શબ્દની છાયા 'अंध्रिप' પણ થાય છે. એ પક્ષમાં વૃક્ષમા રહેલ અગ્નિકાય-અર્થાત્ બાદર તેજસ્કાય જીવ કે જે અલ્પ આયુવાળા છે, તેટલા જ પ્રમાણમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા બાદર તેજસ્કાય જીવ છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે--"हंता! गोयमा!" હા ગૌતમ! અલ્પ આયુષ્યવાળા અંધક જીવો જેટલા પ્રમાણવાળા છે, તેટલા જ પ્રમાણવાળા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા અંધકવહ્નિજીવ છે તે સર્વથા સત્ય છે. પ્રભુના આ કથનને

स्थितिः दीर्घायुष्का इत्यर्थः 'अंधगवण्हिणो जीवा' अन्धकवह्नयो जीवा इति। 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति हे भदन्त ! यत् देवानुप्रियेण कथितं तत् एवमेव-सत्यमेव इत्युक्त्वा भगवन्तं वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् गौतमो विहरतीति ॥सू० ४॥

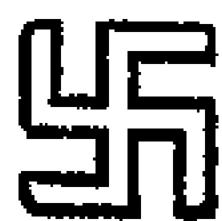
॥ इति श्री विश्वविख्यात- जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूछत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर
-पूज्य श्री घासीलालव्रतविरचितायां
श्री "भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिका-
ख्यायां व्याख्यायां अष्टादशशतके
चतुर्थोद्देशकः समाप्तः ॥१८-४॥

उत्कृष्टस्थितिवाले अन्धकवह्नि जीव हैं। इस प्रभु के कथन को सुनकर गौतम ने उनसे कहा 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! आपने जो कहा है वह सर्वथा सत्य ही है २ इस प्रकार कहकर वे गौतम यावत् अपने स्थान पर विराजमान हो गया ॥ सू० ४ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके अठारहवें शतकका
चतुर्थ उद्देशक समाप्त ॥ १८-४ ॥

સાંભળીને ગૌતમ સ્વામીએ કહ્યું કે-'સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ" હે ભગવન્ આપે જે કહ્યું છે તે સર્વથા સત્ય છે. હે ભગવન્ આપનું કથન યથાર્થ છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને વંદના નમસ્કાર કરીને તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાને સ્થાને બિરાજમાન થઈ ગયા. સૂ ૪

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના અઢારમા શતકનો ચોથો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૧૮-૪ ॥

अथ पञ्चमोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

चतुर्थोद्देशकस्यान्तिमभागे तेजस्कायिकवक्तव्यता कथिता ते च तेजस्कायिका भास्वरजीवाः ते च देवा भवन्तीति पञ्चमोद्देशके भास्वरजीवविशेषाणाम् असुरकुमारादिदेवानां वक्तव्यतोच्यते, इत्येवं सम्बन्धेन आयातस्यास्य पञ्चमोद्देशकस्य आदिमं सूत्रम्-'दो भंते !' इत्यादि ।

मूलम्-दो भंते! असुरकुमारा एगंसि असुरकुमारावासंसि असुरकुमारदेवत्ताए उववन्ना, तत्थ णं एगे असुरकुमारे देवे पासाईए दरिसणिज्जे अभिरूवे पडिरूवे एगे असुरकुमारे देवे से णं नो पासादीए नो दरिसणिज्जे नो अभिरूवे नो पडिरूवे से कहमेयं भंते! एवं? गोयमा! असुरकुमारा देवा दुविहा पन्नत्ता तं जहा वेउव्वियसरीरा य अवेउव्वियसरीरा य तत्थ णं जे से वेउव्वियसरीरे असुरकुमारे देवे से णं पासादीए जाव पडिरूवे तत्थ णं जे से अवेउव्वियसरीरे असुरकुमारे देवे से णं नो पासादीए जाव नो पडिरूवे। से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ तत्थ णं जे से वेउव्वियसरीरे तं चेव जाव पडिरूवे? गोयमा! से जहा नामए इह मणुयलोगंसि दुवे पुरिसा भवंति एगे पुरिसे अलंकियविभूसिए एगे पुरिसे अणलंकियविभूसिए, एएसि णं गोयमा! दोण्हं पुरिसाणं कयरे पुरिसे पासादिए जाव पडिरूवे कयरे पुरिसे नो पासादीए जाव नो पडिरूवे, जे वा से पुरिसे अलंकियविभूसिए जे वा अणलंकियविभूसिए? भगवं! तत्थ जे से पुरिसे अलंकियविभूसिए से णं पुरिसे पासादीए जाव पडिरूवे, तत्थ णं जे से पुरिसे अणलंकियविभूसिए से णं पुरिसे नो पासादीए जाव नो पडिरूवे से तेणट्ठेणं जाव नो पडिरूवे।

दो भंते! नागकुमारा देवा एगंसि नागकुमारावासंसि०(३) एवं चेव जाव थणियकुमारा। वाणमंतरजोइसियवेमाणिया एवंचेव ॥सू० १॥

छाया—द्वौ भदन्त! असुरकुमारौ एकस्मिन् असुरकुमारावासे असुरकुमार-देवतया उपपन्नौ तत्र खलु एकोऽसुरकुमारो देवः प्रासादीयो दर्शनीयः अभिरूपः प्रतिरूपः, एकोऽसुरकुमारो देवः स खलु नो प्रासादीयः नो दर्शनीयो नो अभिरूपः नो प्रतिरूपः तत् कथमेतद् भदन्त! एवम्? गौतम! असुरकुमारा देवा द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा वैक्रियशरीराश्च अवैक्रियशरीराश्च, तत्र खलु यः स वैक्रियशरीरोऽसुरकुमारो देवः स खलु प्रासादीयः यावत् प्रतिरूपः, तत्र खलु यः स अवैक्रियशरीरोऽसुरकुमारो देवः स खलु नो प्रासादीयो यावत् नो प्रतिरूपः। तत्केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते तत्र खलु यः स वैक्रियशरीरस्तदेव यावत् प्रतिरूपः? गौतम! तद्यथानामकः इह मनुष्यलोके द्वौ पुरुषौ भवतः, एकः पुरुषोऽलंकृतविभूषितः, एकः पुरुषोऽनलंकृतविभूषितः, एतयोः खलु गौतम! द्वयोः पुरुषयोः कतरः पुरुषः प्रासादीयो यावत् प्रतिरूपः, कतरः पुरुषो नो प्रासादीयः यावत् नो प्रतिरूपः, यो वा स पुरुषोऽलंकृतविभूषितः, यो वाऽनलंकृतविभूषितः? भगवन्! तत्र यः स पुरुषोऽलंकृतविभूषितः स खलु पुरुषः प्रासादीयो यावत् प्रतिरूपः, तत्र खलु यः स पुरुषोऽनलंकृतविभूषितः स खलु पुरुषो नो प्रासादीयो यावत् नो प्रतिरूपः तत् तेनार्थेन यावत् नो प्रतिरूपः। द्वौ भदन्त! नागकुमारौ देवौ एकस्मिन् नागकुमारावासे०(३) एवमेव यावत् स्तनितकुमाराः। वानव्यन्तर-ज्योतिष्कवैमानिका एवमेव ॥सू० १॥

पांचवां उद्देशाका प्रारंभ–

चतुर्थउद्देश के अन्त में तेजस्कायिक जीवों की वक्तव्यता कही ये तेजस्कायिक जीव भास्वर (प्रकाश) रूपवाले होते हैं ऐसे रूपवाले देव होते हैं इसी अभिप्राय से इस पंचम उद्देशे का प्रारम्भ हुआ है। क्यों कि इसमें उन्हीं भास्वर जीव विशेष असुरकुमार आदि देवों की वक्तव्यता

પાંચમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ–

ચોથા ઉદ્દેશાને અંતમાં તેજસ્કાયિકો સંબંધી કથન કરવામાં આવ્યું છે આ તેજસ્કાયિકજીવ ભાસ્વર (પ્રકાશમાન) રૂપવાળા હોય છે એવા પ્રકાશમાન રૂપવાળા દેવો હોય છે. એજ અભિપ્રાયથી આ પાંચમાં ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. કેમ કે—આ પાંચમાં ઉદ્દેશામાં તે ભાસ્વર (પ્રકાશવાળા)

टीका—'दो भंते !' द्वौ भदन्त ! 'असुरकुमारा' असुरकुमारौ 'एगंसि असुरकुमारावासंसि' एकस्मिन् असुरकुमारावासे 'असुरकुमारदेवत्ताए उववन्ना' असुरकुमारदेवतया उत्पन्नौ 'तत्थ णं एगे असुरकुमारे देवे' तत्र खलु-तस्मिन् देवकुमारावासे एकोऽसुरकुमारो देवः 'पासाईए' प्रासादीयः प्रसादो-मनः प्रसन्नता प्रयोजनं यस्य स तथाभूतः प्रसन्नताजनकगुणयुक्तः, यद्दर्शनेन मनः प्रसन्नतामेति इत्यर्थः 'दंसणिज्जे' दर्शनीयः२-क्षणे क्षणे द्रष्टुं योग्य इत्यर्थः 'अभिरूवे'३ अभिरूपः-अभिमतम्-अनुकूलं रूपं यस्य स तथाभूतः मनोऽनुकूलरूपवान् इत्यर्थः 'पडिरूवे'४ प्रतिरूपः प्रतिरूपम् असाधारणं रूपं यस्य स तथाभूतः सर्वथा दर्शकजनमनोहारी-इत्यर्थः । 'एगे असुरकुमारे देवे से णं नो पासाईए' एकोऽसुर-

कही जावेगी इस उद्देशे का आदि सूत्र 'दो भंते' इत्यादि है ।

'दो भंते असुरकुमारा एगंसि असुरकुमारावासंसि' इत्यादि ।

टीकार्थ-'दो भंते असुरकुमारा' हे भदन्त ! दो असुरकुमार 'एगंसि असुरकुमारावासंसि' एकही असुरकुमारावास में 'असुरकुमार देवत्ताए उववन्ना' असुरकुमारदेवरूप से उत्पन्न हुए 'तत्थ णं एगे असुरकुमारे देवे' इनमें एक असुरकुमार देव वहां 'पासाइए' प्रसन्नताजनक गुण से युक्त हुआ जिसे देखकर मन प्रसन्नता को प्राप्त हो जाता है ऐसा हुआ । 'दंसणिज्जे' दर्शनीय हुआ । क्षण २ में जो देखने के लायक हो ऐसा हुआ । 'अभिरूवे' अनुकूल रूपवाला हुआ मन के अनुकूल जिसका रूप है ऐसा हुआ । 'पडिरूवे' असाधारण रूपवाला हुआ-सर्वथा दर्शकजनों के मनको हरनेवाला है रूप जिसका ऐसा हुआ ।

રૂપ જીવ વિશેષ અસુરકુમાર વિગેરે દેવોના સંબંધમાં કથન કરવામાં આવશે. આ ઉદ્દેશાનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.

"दो भंते ! असुरकुमारा एगंसि असुरकुमारा !" ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ:—"दो भंते असुरकुमारा" હે ભગવન્ બે અસુરકુમારો "एगंसि असुरकुमारावासंसि" એક જ અસુરકુમારાવાસમાં "असुरकुमारदेवत्ताए उववन्ना" અસુરકુમાર દેવપણાથી ઉત્પન્ન થયા હોય "तत्थ णं एगे असुरकुमारे देवे" તેમાંથી એક અસુરકુમાર દેવ ત્યાં "पासाइए" પ્રસન્નતાવાળો થાય છે. અર્થાત્ જેને જોઈને મન પ્રસન્ન થાય તેવો હોય છે. "दंसणिज्जे" દર્શનીય હોય છે. અર્થાત્ ક્ષણુક્ષણુમાં જોવા યોગ્ય હોય તેવો બને છે. "अभिरूवे" મનને અનુકૂળ બને છે. पडिरूवे" અસાધારણ રૂપવાળો બને છે. અર્થાત્ દર્શકજનોના મનને આનંદ ઉપજાવનાર બને છે. 'एगे असुरकुमारे देवे से णं नो

कुमारो देवः स खलु नो प्रासादीयः 'नो दरिसणिज्जे' नो दर्शनीयः 'नो अभिरूवे' नो अभिरूपः 'नो पडिरूवे' नो प्रतिरूपः 'से कहमेयं भंते! एवं' तत् कथमेतद् भदन्त! एवम्? हे भदन्त! उभयोऽसुरकुमारत्वाविशेषात्कथमेको दर्शनीयत्वादिगुणोपेतः अपरस्तु न तथा तत्र को हेतु? रिति प्रश्नाशयः, भगवानाह-'गोयमा!' इत्यादि। 'गोयमा!' हे गौतम! 'असुरकुमारा देवा दुविहा पन्नत्ता' असुरकुमारा देवा द्विविधाः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा' तद्यथा 'वेउव्वियसरीरा य अवेउव्वियसरीरा य' वैक्रियशरीराश्च अवैक्रियशरीराश्च देवो यदा स्वाभाविकेन रूपेण अलंकाररहितरूपेण भवति तदा अवैक्रियशरीर इति कथ्यते, यदा खलु अलंकारादिना विभूषितशरीरो भवति तदा वैक्रियशरीर इति कथ्यते। 'तत्थ णं जे से वेउव्विय-

---

'एगे असुरकुमारे देवे से णं नो पासाइए' तथा दूसरा असुरकुमारदेव प्रासादीय नहीं हुआ 'नो दरिसणिज्जे' दर्शनीय नहीं हुआ। 'नो अभिरूवे' अभिरूप नहीं हुआ। 'नो पडिरूवे' प्रतिरूप नहीं हुआ। 'से कहमेयं भंते! एवं' तो हे भदन्त! जब दोनों असुरकुमारों में असुरकुमारत्व की अपेक्षा कोई विशेषता नहीं है तो फिर क्यों एक दर्शनीयत्वादिगुणों से युक्त है और दूसरा ऐसा नहीं है। इसमें क्या कारण है। इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम! 'असुरकुमारा देवा दुविहा पण्णत्ता' असुरकुमारदेव दो प्रकार के कहे गये हैं-'तं जहा-वेउव्वियसरीरा य अवेउव्विय सरीराय' एक वैक्रियशरीरवाले और दूसरे अवैक्रियशरीरवाले देव, जिस समय अपने अलंकार रहित स्वाभाविक रूप से युक्त रहता है, तब वह अवैक्रिय-

---

पासाइए" तथा બીજો જે અસુરકુમારદેવ છે તે પ્રાસાદીય-મનને પ્રસન્ન કરાવનાર હોતો નથી. "नो दंसणिज्जे" દર્શનીયરૂપવાળો હોતો નથી. "नो अभिरूवे" અભિરૂપ બનતો નથી. "नो पडिरूवे" જોનારાઓને આનંદ ઉપજાવનાર બનતો નથી. "से कहमेयं भंते! एवं" હે ભગવન્ બન્ને અસુરકુમારોમાં અસુરપણામાં કંઈ જ વિશેષપણુ ન હોય તો એક દર્શનીય વિગેરે ગુણોવાળો હોય છે. અને બીજો તે પ્રમાણે હોતો નથી તેમાં તેમ બનવાનું શું કારણ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે "गोयमा!" હે ગૌતમ! "असुरकुमरा देवा दुविहा पण्णत्ता" અસુરકુમાર દેવ બે પ્રકારના હોય છે. "तंजहा" -वेउव्वियसरीरा य अवेउव्वियसरीरा य" એક વૈક્રિય શરીરવાળા અસુરકુમારદેવ અને બીજા અવૈક્રિય શરીરવાળા અસુરકુમાર દેવ-દેવ જ્યારે પોતાના અલંકર વિના સ્વાભાવિકરૂપથી યુક્ત રહે છે ત્યારે તે અવૈક્રિય શરીરવાળો કહેવાય છે.

सरीरे असुरकुमारे देवे' तत्रोभयोरसुरकुमारयोर्मध्ये खलु यः स वैक्रियशरीरोऽसुरकुमारो देवः 'से णं पासादीए' स खलु प्रासादीयः 'जाव पडिरूवे' यावत् प्रतिरूपः अत्र यावत् पदेन 'दरिसणिज्जे अभिरूवे' इत्यनयोः संग्रहः। तथा च यो हि असुरकुमारदेवो वैक्रियशरीरवान् स खलु प्रासादीयोऽत्यन्तमनोरमत्वादिगुणयुक्तो भवति वैक्रियविभूषितशरीरमाहात्म्यादिति। 'तत्थ णं जे से अवेउव्वियसरीरे असुरकुमारे देवे' तत्र खलु यः सोऽवैक्रियशरीरोऽसुरकुमारो देवः 'से णं नो पासादीए जाव नो पडिरूवे' स खलु नो प्रासादीयो यावत् नो प्रतिरूपः, यस्यासुरकुमारदेवस्य वैक्रियशरीरं नास्ति स न प्रासादीयो नापि मनोहरत्वादिगुणयुक्तः।

शरीरवाला कहा जाता है और जब वह अलंकारादि से विभूषितशरीरवाला होता है, तब वह वैक्रियशरीरवाला कहलाता है। 'तत्थ णं जे से वेउव्वियसरीरे असुरकुमारे देवे' इन दोनों असुरकुमारों के बीच में जो वैक्रियशरीरवाला असुरकुमार देव है। 'से णं पासाइए' वह प्रासादीय होता है। 'जाव पडिरूवे' यावत् प्रतिरूप होता है। यहां यावत्पद से 'दरिसणिज्जे अभिरूवे' इन दो पदों का संग्रह हुआ है। तथा च जो असुरकुमार देव वैक्रियशरीरवाला होता है। वह प्रासादीय होता है अत्यन्त मनोरमत्वादि गुणों से युक्त होता है क्योंकि वह वैक्रिय से विभूषितशरीर के महात्म्यवाला होता है। 'तत्थ णं जे से अवेउव्वियसरीरे असुरकुमारे देवे' तथा जो असुरकुमारदेव अवैक्रियशरीरवाला होता है। 'से णं नो पासादीए जाव नो पडिरूवे' वह न प्रासादीय होता है और न यावत् प्रतिरूप होता है।

અને તે જ્યારે અલંકાર વિગેરેથી સુશોભિત શરીરવાળો થઈ જાય છે, ત્યારે તે વૈક્રિય શરીરવાળો કહેવાય છે "तत्थ णं जे से वेउव्वियसरीरे असुरकुमारे देवे" આ બન્ને અસુરકુમારોમાં વૈક્રિય શરીરવાળો જે અસુરકુમાર દેવ છે, "से णं पासाइए" તે પ્રાસાદીય મનને આનંદ ઉપજાવનાર હોય છે "जाव पडिरूवे" યાવત્ પ્રતિરૂપ હોય છે. "दरिसणिज्जे अभिरूवे" દર્શનીય હોય છે. અભિરૂપ-સુંદરરૂપવાળો હોય છે અર્થાત્ જે અસુરકુમાર દેવ વૈક્રિય શરીરવાળા હોય છે, તે પ્રાસાદીય હોય છે. અત્યંત મનોજ્ઞપણાદિ ગુણોવાળો હોય છે કેમ કે તે વૈક્રિયથી સુશોભિત શરીરના માહાત્મ્યવાળો હોય છે. "तत्थ णं जे से अवेउव्वियसरीरे असुरकुमारे देवे" તથા જે અસુરકુમાર દેવ અવૈક્રિય શરીરવાળો હોય છે. "से णं णो पासादीए जाव णो पडिरूवे" તે પ્રાસાદીય-પ્રસન્નતાવાળા હોતા નથી દર્શનીય હોતા નથી. યાવત્પ્રતિરૂપ હોતા નથી.

ततश्च प्रसन्नतादि प्रयोजकवैक्रियशरीराभावादेवाप्रासादीयः कारणाभावे कार्याभावस्यौत्सर्गिकत्वादिति भावः। पुनः प्रश्नयन् आह–'से केणट्ठेणं' इत्यादि। 'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ' तत्केनार्थेन खलु भदन्त! एवमुच्यते 'तत्थ णं जे से वेउव्वियसरीरे तंचेव जाव पडिरूवे' तत्र खलु यः स वैक्रियशरीरस्तदेव यावत् प्रतिरूपः, अत्र यावत्पदेन संपूर्णस्य उत्तरवाक्यस्यानुवादः कृतो भवतीति। भगवानाह–'गोयमा!' इत्यादि। 'गोयमा!' हे गौतम! 'से जहानामए' तद्यथा नामकः 'इह मणुयलोगंसि' इह मनुष्यलोके 'दुवे पुरिसा भवंति' द्वौ पुरुषौ भवतः 'एगे पुरिसे अलंकियविभूसिए' एकः पुरुषोऽलंकृतविभूषितः अलंकृतोऽलंकारा-

तात्पर्य यह है कि जिस असुरकुमारदेव के वैक्रियशरीर नहीं होता है मनोहरत्वादिगुणों से युक्त नहीं होता है। इस कारण प्रसन्नतादि का प्रयोजक जो वैक्रियशरीर है, उसका उसके अभाव होने के कारण ही वह अप्रासादीय है क्योंकि कारण के अभाव से कार्य का अभाव स्वाभाविक रहता है।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं। 'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ' हे भदन्त! आप ऐसा किस कारण से कहते हैं कि 'तत्थ णं जे से वेउव्वियसरीरे तं चेव जाव पडिरूवे' जो असुरकुमारदेव वैक्रिय शरीरवाला है वह यावत् प्रतिरूप है यहां यावत् पदसे समस्त उत्तरवाक्य का अनुवाद कर लेना चाहिये। ऐसा प्रकट किया गया है। उत्तर में प्रभु कहते हैं। 'गोयमा!' हे गौतम! 'से जहानामए इह मणुयलोगंसि' जैसे इस मनुष्यलोक में 'दुवे पुरिसा भवंति' कोई दो पुरुष हों 'एगे पुरिसे अलंकियविभूसिए' एक पुरुष अलंकार आदि से

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-જે અસુરકુમાર દેવને વૈક્રિય શરીર હોતું નથી, અને મનોહર આદિ ગુણોવાળો હોતો નથી. તેથી પ્રસન્નતાનું પ્રયોજક જે વૈક્રિય શરીર છે તેનો તેને અભાવ હોવાથી તે અપ્રાસાદીય હોય છે. કેમકે કારણના અભાવમાં કાર્યનો અભાવ સ્વાભાવિક રીતે જ હોય છે. ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-"से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ" હે ભગવન્ આપ શા કારણથી એવું કહો છો કે "तत्थ णं जे से वेउव्वियसरीरे तंचेव जाव पडिरूवे" જે અસુરકુમારદેવ વૈક્રિય શરીરવાળો હોય છે, તે યાવત્પ્રતિરૂપ છે, અહિયાં યાવત્પદથી સઘળા ઉત્તર વાક્યના પાઠનો સંગ્રહ કરી લેવો આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-"गोयमा!" હે ગૌતમ! "से जहानामए इह मणुयलोगंसि" જેમ આ મનુષ્ય લોકમાં "दुवे पुरिसा-भवंति" કોઈ બે પુરુષ હોય "एगे पुरिसे अलंकियविभूसिए" તે પૈકિ એક પુરુષ અલંકાર

दिना विभूषितो वस्त्रादिना इति अलंकृतविभूषितः-वस्त्राभरणादिभिः सज्जित-शरीर इत्यर्थः 'एगे पुरिसे अणलंकियविभूसिए' एकः पुरुषोऽनलंकृतविभूषितः वस्त्रभूषणादिभिरसज्जितशरीर इत्यर्थः 'एएसि णं गोयमा !' एतयोः खलु गौतम ! 'दोण्हं पुरिसाणं' द्वयोः पुरुषयोः 'कयरे पुरिसे पासाईए' कतरः पुरुषः प्रासादीयः 'जाव पडिरूवे' यावत् प्रतिरूपः 'कयरे पुरिसे नो पासाईए जाव नो पडिरूवे' कतरः पुरुषो न प्रासादीयः यावत् नो प्रतिरूपः 'जे वा से पुरिसे अलंकियविभूसिए' यो वा स पुरुषोऽनलंकृतविभूषितः 'जे वा से पुरिसे अणलंकियविभूसिए' यो वा स पुरुषोऽलंकृतविभूषितः अलंकृतविभूषितानलंकृतविभूषितशरीरयोर्मध्ये कतरः प्रासादीयादिगुणोपेतो भवति को वा प्रासादीयादिगुणोपेतो न भवतीति कथय इतिभावः। गौतमः कथयति 'भगवं' भगवन् 'तत्थ जे से पुरिसे अलंकियविभूसिए से णं पुरिसे पासाईए जाव पडिरूवे' तत्र यः पुरुषोऽलंकृतविभूषितः स खलु प्रासा-

---

अलंकृत हो और वस्त्रादि से विभूषित हो तथा 'एगे पुरिसे अणलंकियविभूसिए' दूसरा अलंकार एवं वस्त्रादि से अलंकृत एवं विभूषित न हो वस्त्रभूषणादि से असज्जितशरीर हो तो 'एएसि णं गोयमा,' हे गौतम ! इन दोनों पुरुषों के मध्य में कौन पुरुष प्रासादीय यावत् प्रतिरूप प्रतीत होगा और 'कयरे पुरिसे नो पासाईए जाव नो पडिरूवे' कौन प्रासादीय यावत् प्रतिरूप प्रतीत नहीं होगा ? 'जे वा से पुरिसे अलंकियविभूसिए, जे वा से पुरिसे अणलंकियविभूसिए' क्या वह जो पुरुष अलंकृत विभूषित है ? या वह जो अलंकृत विभूषित नहीं है ? प्रभु की ऐसी बात सुनकर गौतम ने कहा-'भगवं' हे भगवन् 'तत्थ जे से पुरिसे अलंकियविभूसिए' जो पुरुष अलंकृत विभूषित है। 'से णं

વિગેરેથી શણગારેલો હોય અને વસ્ત્રાદિથી શોભાયમાન હોય તથા "एगे पुरिसे अणलंकियविभूसिए" બીજો પુરુષ આભૂષણ અને વસ્ત્ર વિગેરેથી અલંકારિત થયેલ કે સુશોભિત ન હોય એટલે કે વસ્ત્ર અને ઘરેણાથી સજ્જ થયેલ ન તો "एएसि णं गोयमा !" હે ગૌતમ ! આ બન્નેમાં કયો પુરુષ પ્રસન્નતા ઉપજાવનારો યાવત્ પ્રતિરૂપ થશે ? અને "कयरे पुरिसे नो पासाइए जाव नो पडिरूवे" અને કયો પુરુષ પ્રસન્નતા ઉપજાવનારો યાવત્ પ્રતિરૂપ નહિં બને ? "जे वा से पुरिसे अलंकियविभूसिए जे वा से पुरिसे अणलंकियविभूसिए" જે પુરુષ અલંકાર અને વિભૂષાવાળો છે. તે પ્રસન્નતા ઉપજાવશે કે જે અલંકાર આદિ વગરનો છે તે પ્રીતિજનક લાગશે ? આ પ્રમાણે પ્રભુનું વચન સાંભળીને ગૌતમ સ્વામીએ કહ્યું કે "भगव" હે ભગવન્ "तत्थ जे पुरिसे अलंकिय विभूसिय" જે પુરુષ અલંકાર અને વસ્ત્રાદિથી સુશોભિત છે. "से णं पुरिसे पासाईए

दीयो यावत् प्रतिरूपः । 'तत्थ णं जे से पुरिसे अणलंकियविभूसिए से णं पुरिसे नो पासाईए जाव नो पडिरूवे' तत्र खलु यः स पुरुषोऽनलंकृतविभूषितः स खलु पुरुषो न प्रासादीयो यावत् नो प्रतिरूपः हे भगवन् यो हि पुरुषो वस्त्राभरणादिना सुसज्जितः स प्रासादीयादिगुणोपेतो भवति यश्चनालंकृतविभूषितः स न प्रासादीयादिगुणोपेतो भवतीति समुदितार्थः । 'से तेणट्ठेणं जाव नो पडिरूवे' तत् तेनार्थेन यावत् नो प्रतिरूपः । अत्र यावत् पदेन 'गोयमा ! असुरकुमारा देवा दुविहा पन्नत्ता तं जहा वेउव्वियसरीरा य' इत्यारभ्य 'नो पासईए' इत्यन्तस्य संपूर्णस्य प्राथमिकोत्तरवाक्यानां सर्वेषां संग्रहो भवतीति हे गौतम ! अनेन दृष्टान्तेन एवम् जानीहि यत् ये असुरकुमारा देवा अलंकृतविभूषिता यस्मात्तस्माचे प्रासादीयाः येऽनलंकृतविभूषितास्ते न प्रासादीया इति उभयोरसुरकुमारत्वे

पुरिसे पासाईए जाव पडिरूवे' वही पुरुष प्रासादीय यावत् प्रतिरूप प्रतीत होगा। 'तत्थ णं जे से पुरिसे अणलंकियविभूसिए' और जो पुरुष अनलंकृत एवं अविभूषित है वह पुरुष प्रासादीय यावत् प्रतिरूप प्रतीत नहीं होगा। 'से तेणट्ठेणं जाव नो पडिरूवे' तो इसी कारण हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है कि जो असुरकुमारदेव वैक्रियशरीर से युक्त है वह प्रासादीय आदि गुणों से युक्त होता है और जो वैक्रियशरीर से युक्त नहीं होता है वह प्रासादीय आदिगुणों से युक्त नहीं होता है यहां यावत् पदसे 'गोयमा ! असुरकुमारदेवा दुविहा पन्नत्ता, तं जहा वेउव्विय सरीररा य' यहां से लेकर' नो पासाईए' यहां तक का समस्त पाठ संगृहीत हुआ है । इस दृष्टान्त से तात्पर्य ऐसा है-कि जो असुरकुमारदेव अलंकृत विभूषित होते हैं वे इसी कारण से प्रासादीयादि

जाव पडिरूवे" તેજ પુરુષ પ્રાસાદીય દર્શનીય યાવત્ પ્રતિરૂપ અને દર્શનીય લાગશે તથા "तत्थ ण जे से पुरिसे अणलंकियविभूसिए" જે પુરુષ અલંકાર વિનાનો અને વસ્ત્રથી સુશોભિત નથી તે પુરુષ પ્રસન્નતા ઉપજાવનાર યાવત્ પ્રતિરૂપ નહીં બને. "से तेणट्ठेणं जाव नो पडिरूवे" તે કારણથી જ હે ગૌતમ મેં એમ કહ્યું છે કે-જે અસુરકુમાર દેવ વૈક્રિય શરીરવાળો છે, તે પ્રાસાદીય પ્રસન્નતા-જનક વિગેરે ગુણોવાળો હોય છે. અને જે વૈક્રિય શરીરવાળો નથી હોતો તે પ્રીતી ઉપજાવનાર વિગેરે ગુણોવાળો હોતો નથી. અહિયાં યાવત્પદથી "गोयमा !" असुरकुमारदेवा दुविहा पन्नत्ता-तं जहा वेउव्वियसरीरा य" આ પાઠથી આરંભીને 'नो पासाईए' અહિં સુધીના સઘળા પાઠનો સંગ્રહ થયો છે. આ દૃષ્ટાંતથી કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-જે અસુરકુમારદેવ અલંકારથી અને વસ્ત્રથી સુશોભિત હોય છે, તે એજ

समानत्वेऽपि वैलक्षण्यं भवति।१ कारणाभावनैयत्यं कार्याभावे व्यवस्थितम्। अतोऽत्र कारणाभावात् कार्याभावोऽपि द्रष्टव्यम् इति। 'दो भंते! नागकुमारा देवा एगंसि नागकुमारावासंसि०' द्वौ भदन्त! नागकुमारौ एकस्मिन नागकुमारावासे० हे भदन्त! द्वौ नागकुमारदेवौ एकस्मिन्नेव नागकुमारावासे समुत्पन्नौ तत्रैकः प्रासादीयो दर्शनीयो अपरः नो दर्शनीयो नोऽभिरूपो नो प्रतिरूपश्च तत्कथमेतत् एवं भवतीति नागकुमारदेवविषयेऽपि वैधर्म्यं किं निमित्तमिति गौतमस्य प्रश्नः। भगवानाह-'एवं' इत्यादि। 'एवं चेव' एवमेव-असुरकुमारवदेव हे

गुणों से युक्त होते हैं और जो ऐसे नहीं होते हैं वे प्रासादीयादि गुणों से युक्त नहीं होते अतः असुरकुमारत्व जात्यपेक्षया दोनों में समानता होने पर भी पूर्वोक्तकारणों से वैलक्षण्य है। इस प्रकार कारणाभाव अपने कार्यके अभाव का द्योतक होता ही है।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'दो भंते! नागकुमारा देवा एगंसि नागकुमारावासंसि०' हे भदन्त! दो नागकुमारदेव एक ही नागकुमारावास में समुत्पन्न हुए हों इनमें एक प्रासादीय, दर्शनीय अभिरूप और प्रतिरूप हो, दूसरा न प्रासादीय हो, न दर्शनीय हो, न अभिरूप हो और न प्रतिरूप हो तो ऐसी विषमता वहां क्या हो सकती है? उत्तर में प्रभुने कहा हां हो सकती है इसका कारण क्या है? तो प्रभु कहते हैं। 'एवं चेव' असुरकुमार के जैसे

કારણથી પ્રસન્નતા ઉપજાવનાર વિગેરે ગુણોવાળો હોય છે. અને જે તે પ્રમાણે અલંકાર વિગેરે વાળો નથી તે પ્રસન્નતા વિ. ઉપજાવી શકતો નથી. જેથી અસુરકુમાર જાતિપણાથી બન્ને સમાન હોવા છતાં પણ પૂર્વોક્ત કારણોથી વિલક્ષણતા થાય છે. તે રીતે કારણનો અભાવ પોતાના કાર્યના અભાવનો પ્રકાશક હોય છે

ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-"दो भंते! नागकुमारा देवा एगंसि नागकुमारावासंसि०" હે ભગવન્ બે નાગકુમાર દેવ એક જ નાગકુમારાવાસમાં ઉત્પન્ન થયા હોય તે પૈકી એક નાગકુમાર દેવ, પ્રાસાદીય, દર્શનીય, અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ હોય છે. અને બીજા પ્રસન્નતા ઉપજાવનારો હોતો નથી સુંદર દેખાવવાળો હોતો નથી. અભિરૂપ હોતો નથી અને પ્રસન્નતા ઉપજાવનાર પણ હોતો નથી તો તેઓમાં વૈધર્મ્ય શું સંભવે છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-હા ગૌતમ તેમ બની શકે છે. તેમ થવાનું કારણ શું છે? તેમ ગૌતમ સ્વામીએ પૂછવાથી પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો કે—હે ગૌતમ! "एवं चेव" અસુરકુમારોની માફક નાગકુમારો પણ એ પ્રકારના

गौतम! नागकुमारो द्विविधः तत्रैको वैक्रियशरीरवान् अपरः एकश्च न वैक्रियशरीरवान्, तत्र यस्य शरीरं सर्वदैव अलंकारवस्त्रादिनाऽलङ्कृतं भवति विभूषितं च स प्रासादीयो दर्शनीयोऽभिरूपः प्रतिरूपश्च तदन्यस्य अलंकारवस्त्रादिभिरनलंकृताविभूषितत्वेन च न प्रासादित्वं न दर्शनीयत्वं नाभिरूपत्वं न वा प्रतिरूपत्वमिति पूर्ववदेव भगवत उत्तरम्। 'जाव थणियकुमारा' यावत् स्तनितकुमारा एवमेव असुरकुमारदेववदेव स्तनितकुमाराणां द्विविधत्वं तत्र प्रासादिःवाप्रासादित्वे च ज्ञातव्ये, प्रश्नवाक्यमुत्तरवाक्यं च स्वयमेवोहनीयम्। 'वाणमंतरजोइसियवेमाणिया एवं चेव' वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकाश्चैवमेव असुरकुमारदेववदेव वानव्यंतरज्योतिष्कवैमानिका अपि ज्ञातव्याः, एष्वपि प्रश्नवाक्योत्तरवाक्ययोरनुसन्धानं पूर्ववदेव बोद्धव्यम् इति ॥सू० १॥

ही नागकुमार दो प्रकार के होते हैं। उनमें एक वैक्रियशरीरवाला होता है और दूसरा वैक्रियशरीरवाला नहीं होता है जिसका शरीर सर्वदा ही अलंकार वस्त्र आदि से अलंकृत एवं विभूषित बना रहता है वह प्रासादीय दर्शनीय अभिरूप और प्रतिरूप होता है। तथा जो अलंकार वस्त्र आदि से अलंकृत एवं विभूपित नहीं होता है वह प्रासादीय दर्शनीय अभिरूप और प्रतिरूप नहीं होता है। ऐसा यह भगवान् का उत्तर है। 'जाव थणियकुमारा' असुरकुमारदेव के जैसा ही स्तनितकुमारों में द्विविधता एवं प्रासादीत्वाप्रासादीयत्वादि जानना चाहिये। प्रश्नवाक्य और उत्तरवाक्य अपने आप लगा लेना चाहिये। 'वाणमंतरजोइसियवेमाणिया एवं चेव' असुरकुमारदेव की वक्तव्यता के जैसा ही वानव्यन्तर ज्योतिषिक एवं वैमानिक इन देवों की वक्त-

છે તે પૈકી એક વૈક્રિય શરીરવાળો હોય છે અને બીજો વૈક્રિય શરીર વિનાને। હોય છે. જેનું શરીર હમેશાં વસ્ત્ર, અલંકાર વિગેરેથી અલંકાર પામેલું અને વિભૂષાવાળું બનેલું રહે છે, તે પ્રસન્નતાજનક સુંદર દેખાવવાળું અભિરૂપ અને પ્રસન્નતા ઉપજાવનારૂં હોય છે. તેમજ જે શરીર—અલંકાર વસ્ત્ર વિગેરેથી અલંકારિત થયેલું અને વિભૂષિત થયેલું હોતું નથી. તે પ્રસન્નતા ઉપજાવનાર, દેખાવડું, અભિરૂપ પ્રીતી ઉપજાવવાળું હોતું નથી. "जाव थणियकुमारा" અસુરકુમારદેવ પ્રમાણે સ્તનિતકુમારોમાં બે પ્રકારપણું અને અપ્રાસાદીયપણું વિગેરે સમજી લેવું. તેના પ્રશ્નવાકય ઉત્તરવાકય સ્વયં બનાવી લેવા, "वाणमंतरजोइसियवेमाणिया एवं चेव" અસુરકુમાર દેવના કથન પ્રમાણે જ વાનવ્યંતર જ્યોતિષિક અને વૈમાનિક આ દેવોના સંબંધમાં પ્રાસાદીયપણું

अनन्तरमसुरकुमारादीनां विशेषः कथित इति विशेषाधिकारादेव इदमप्याह- 'दो भंते! नेरइया एगंसि' इत्यादि।

मूलम्-दो भंते! नेरइया एगंसि नेरइयावासंसि नेरइयत्ताए उववन्ना तत्थ णं एगे नेरइए महाकम्मतराए चेव जाव महावेयणतराए चेव, एगे नेरइए अप्पकम्मतराए चेव जाव अप्पवेयणतराए चेव से कहमेयं भंते! एवं? गोयमा! नेरइया दुविहा पन्नत्ता, तं जहा मायिमिच्छादिट्ठि उववन्नगाय अमायि सम्मदिट्ठि उववन्नगा य। तत्थ णं जे से मायिमिच्छादिट्ठि उववन्नए नेरइए से णं महाकम्मतराए चेव जाव महावेयणतराए चेव, तत्थ णं जे से अमायि सम्मदिट्ठि उववन्नए नेरइए से णं अप्पकम्मतराए चेव जाव अप्पवेयणतराए चेव। दो भंते! असुरकुमारा० एवं चेव। एवं एगिंदियविगलिंदिय वज्जं जाव वेमाणिया ॥सू० २॥

छाया—द्वौ भदन्त! नैरयिकौ एकस्मिन् नैरयिकावासे नैरयिकतया उपपन्नौ, तत्र खलु एको नैरयिकः महाकर्मतरश्चैव यावत् महावेदनतरश्चैव, एको नैरयिकोऽल्पकर्मतरश्चैव यावद् अल्पवेदनतरश्चैव तत् कथमेतद् भदन्त! एवम्? गौतम! नैरयिकाः द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नकाश्च अमायिसम्यग्दृष्ट्युपपन्नकाश्च। तत्र खलु यः स मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नको नैरयिकः स खलु महाकर्मतरश्चैव यावत् महावेदनतरश्चैव, तत्र खलु यः सोऽमायिसम्यग्दृष्ट्युपपन्नको नैरयिकः स खलु अल्पकर्मतरश्चैव यावत् अल्पवेदनतरश्चैव। द्वौ भदन्त! असुरकुमारौ० एवमेव। एवम् एकेन्द्रियविकलेन्द्रियवर्जं यावद् वैमानिकाः॥सू०२॥

रूपता प्रासादीयत्व अप्रासादीयत्व आदि के सम्बन्ध में समझ लेना चाहिये। प्रश्नवाक्य और उत्तरवाक्य इन दोनों का अनुसंधान पहिले जैसा कर लेना चाहिये ॥सू० १॥

વિગેરેના સંબંધમાં સમજી લેવું. આ બન્નેના પ્રશ્નવાક્ય અને ઉત્તરવાક્યનું અનુસંધાન પહેલા અસુરકુમાર દેવના સંબંધમાં કહ્યા પ્રમાણે-કહી લેવું ।સૂ. ૧।

टीका--'दो भंते ! नेरइया' द्वौ भदन्त ! नैरयिकौ 'एगंसि नेरइयावासंसि' एकस्मिन् नैरयिकावासे 'नेरइयत्ताए उववन्ना' नैरयिकतया उपपन्नौ-समुत्पन्नौ इत्यर्थः 'तत्थ णं' तत्र खलु नैरयिकावासे 'एगे नेरइए' एको नैरयिकः 'महाकम्मतराए चेव' महाकर्मतर एव 'जाव महावेयणतराए य' यावन्महावेदनतर एव, अत्र यावत्पदेन 'महाकिरियतराए' चेव महासवतराए चेव' इति संग्रहः महाक्रियतर एव महास्रवतर एव इति संग्रहः करणीयः। 'एगे नेरइए' एको नैरयिकः 'अप्पकम्मतराए चेव' अल्पकर्मतर एव 'जाव अप्पवेयणतराए चेव' यावद् अल्पवेदनतर एव, अत्र यावत्पदेन 'अप्पकिरियतराए चेव अप्पासवतराए चेव' इति संग्रहः, अल्पक्रियतर एव अल्पास्रवतर एवेति संग्रहः करणीयः 'से कहमेयं भंते !

इसके पहिले असुरकुमार आदिकों में विशेषता प्रकट की गई है सो विशेषता का अधिकार होने से ही सूत्रकार यह भी कहते हैं।

'दो भंते नेरइया एगंसि नेरइयावासंसि' इत्यादि।

टीकार्थ—इसमें सर्व प्रथम गौतम ऐसा प्रभु से पूछ रहे हैं कि हे भदन्त ! 'दो नेरइया' दो नैरयिक 'एगंसि नेरइयावासंसि' एक ही नैरयिकावास में 'नेरइयत्ताए उववन्ना' नैरयिक रूप से समुत्पन्न हुए इनमें 'एगे नेरइए' एक नैरयिक 'महाकम्मतराए चेव' महाकर्मतर ही होता है यावत् 'महावेयणतराए य' महावेदनतर ही होता है। यहां यावत्पद से 'महाकिरियतराए चेव महासवतराए चेव' इन पदों का संग्रह हुआ है। 'एगे नेरइए अप्पकम्मतराए चेव जाव अप्पवेयणतराए चेव' तथा कोई नैरयिक अल्पकर्मतर ही होता है। यावत् अल्पवेदनतर

પહેલાં અસુરકુમાર વિ. માં વિશેષતા બતાવવામાં આવી છે, એ રીતે વિશેષતાનો અધિકાર હોવાથી આ પ્રમાણે સૂત્ર કહે છે કે---

"दो भंते नेरइया एगंसि नेरइयावाससि" ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ---આમાં પહેલાં ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછે છે કે—હે ભગવન્ "दो नेरइया" બે નારકીય જીવો "एगंसि नेरइयावासंसि" એક જ નૈરયિકાવાસમાં "नेरइयत्ताए उववन्ना" નારકીયપણાથી ઉત્પન્ન થયા. તેમાં "एगे नेरइए" એક જ નૈરયિક "महाकम्मतराएचेव" મહાકર્મવાળો હોય છે. યાવત્ "महावेयणतराए य" મહાવેદનવાળો હોય છે. "महाकिरियतराए चेव महासवतराएचेव" મહા ક્રિયાવાળો હોય છે અને મહા આસ્રવવાળો હોય છે. અને "एगे नेरइए अप्पकम्मतराए चेव जाव अप्पवेयणतराए चेव" તથા કોઈ એક નારકીય જીવ અલ્પકર્મવાળો યાવત્ અલ્પવેદનવાળો હોય છે. "से कहमेयं भंते ! एवं" તો તેમ થવામાં શું કારણ છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—

एवं' तत्कथमेतद् भदन्त ! एवम् ? इति गौतमस्य प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम ! 'नेरइया दुविहा पन्नत्ता' नैरयिकाः द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तेषां द्विविधत्व मेव दर्शयति-'तं जहा' इत्यादि, 'तं जहा' तद्यथा-मायिमिच्छादिट्ठि उववन्नगा य अमायि सम्मदिट्ठिउववन्नगा य' मायिमिथ्यादृष्टयुपपन्नकाश्च अमायिसम्यग्दृष्ट्युपपन्नकाश्च 'तत्थ णं जे से मायीमिच्छादिट्ठिउववन्नए नेरइए' तत्र खलु यः सः मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नको नैरयिकः 'से णं महाकम्मतराए चेव' स खलु महाकर्मतरएव 'जाव महावेयणतराए चेव' यावन्महावेदनतरएव अत्र यावत्पदात्महाकर्मतरएव महाक्रियतरएव इति संग्राह्यम् 'तत्थ णं जे सेअमायि-सम्मदिट्ठिउववन्नए नेरइए' तत्र खलु यः सः अमायिसम्यग्दृष्ट्युपपन्नो नैरयिकः 'से णं अप्पकम्मतराए चेव' स खलु अल्पकर्मतर एव 'जाव अप्पवेयण-

ही होता है। 'से कहमेयं भंते! एवं' सो ऐसा होने में कारण क्या है ? उत्तर में प्रभु ने कहा 'गोयमा ! नेरइया दुविहा पन्नत्ता' हे गौतम ! नैरयिक दो प्रकार के कहे गये हैं। 'तं जहा मायिमिच्छदिट्ठीउवव-न्नगा य अमायिसम्मदिट्ठिउववन्नगा य' जैसे एक मायी मिथ्यादृष्टिरूप से उत्पन्न हुए और दूसरे अमायी सम्यग्दृष्टि रूप से उत्पन्न हुए 'तत्थ णं जे से मायिमिच्छदिट्ठि उववन्नए नेरइए से णं महकम्मतराए चेव, जाव महावेयणतराए चेव' इनमें जो मायी मिथ्यादृष्टिरूप से उत्पन्न हुए नैरयिक हैं वे महाकर्मतर ही होते हैं। यावत् महावेदनतर ही होते हैं। तथा 'तत्थ णं जे से अमायिसम्मादिट्ठिउववन्नए नेरइए' जो इनमें अमायी सम्यग्दृष्टिरूप से उत्पन्न हुआ। नैरयिक है। 'से णं अप्पकम्मतराए चेव जाव अप्पवेयणतराए चेव' वह अल्पकर्मतर ही होता है। यावत् अल्पवेदनतर ही होता है। यहां पर भी यावत्पद से

"गोयमा ! नेरइया दुविहा पण्णत्ता" હે ગૌતમ નૈરયિક બે પ્રકારના કહ્યા છે. "तं जहा-मायीमिच्छदिट्ठि उववण्णगा य अमायिसम्मदिट्ठिउववन्नगा य" તે પૈકી એક માયી મિથ્યાદૃષ્ટિપણાથી ઉત્પન્ન થયેલ છે. અને બીજો અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિપણાથી ઉત્પન્ન થયેલ છે. "तत्थ णं जे से मायिमिच्छदिट्ठिउववन्नए नेरइए से णं महकम्मतराए चेव जाव महावेयणतराए चेव" તેમાં જે નૈરયિક જીવ માયી મિથ્યાદૃષ્ટિપણાથી ઉત્પન્ન થયેલ છે, તે મહાકર્મવાળો જ હોય છે. યાવત્ મહાવેદનવાળો હોય છે. તથા "तत्थ णं जे से अमायिसम्म-दिट्ठिउववन्नए नेरइए" તેમાં જે અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિરૂપથી ઉત્પન્ન થયેલ નૈરયિક છે, "से णं अप्पकम्मतराए चेव जाव अप्पवेयणतराए चेव" તે અલ્પ કર્મવાળો જ હોય છે. યાવત્ અલ્પવેદનવાળો જ હોય છે. અલ્પ ક્રિયાવાળો હોય છે. અને અલ્પઆસ્રવવાળો હોય છે. કહેવાનો ભાવ એ છે કે-હે ગૌતમ

तराए चेव' यावदल्पवेदनतर एव अत्र यावत् पदेन अल्पक्रियतर एव अल्पास्रवतर एव इति संग्रहो भवति। अयमाशयः हे गौतम! द्विविधा नारका भवन्ति तत्रैको मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नकोऽपरोऽमायिसम्यग्दृष्ट्युपपन्नकः, तत्र यः मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नकः स महाकर्मतरो महाक्रियतरो महास्रवतरो महावेदनतरश्च भवति यः खलु अमायिसम्यग्दृष्ट्युपपन्नकः सोऽल्पकर्मतरोऽल्पास्रवतरोऽल्पवेदनतरश्च भवति मायिमिथ्यादृष्टित्वामायिसम्यग्दृष्टित्वरूपकारणानां भेदेन उभयोः कार्यस्यापि भिन्नत्वादिति भावः। 'दो भंते! असुरकुमारा०' द्वौ भदन्त! असुरकुमारौ एकस्मिन् असुरकुमारावासे समुत्पन्नौ असुरकुमारतया, तत्रैको महाकर्मतरो यावत् महावेदनतरः, अपरोऽल्पकर्मतरो यावत् अल्पवेदनतरश्चेति तत्र हे भदन्त! किं

'अल्पक्रियतर और अल्पास्रवतर' इन दो पदों का संग्रह हुआ है। इसका आशय ऐसा है हे गौतम! नारक दो प्रकार के होते हैं, इनमें एक नारक मायिमिथ्यादृष्टयुपपन्नक होता है दूसरा अमायिसम्यग्दृष्टयुपपन्नक होता है। जो मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नक नारक होता है वह महाकर्मतर, महाक्रियतर, महाआस्रवतर, और महावेदनतर होता है। और जो अमायी सम्यग्दृष्ट्युपपन्नक नारक होता है वह अल्पकर्मतर, अल्पक्रियतर, अल्पआस्रवतर और अल्पवेदनतर होता है। जब मायिमिथ्यादृष्टित्वरूप और अमायिसम्यग्दृष्टित्वरूप कारणों में भेद है तो फिर इनके दोनों कार्यों में भी भेद होना स्वाभाविक ही है, 'दो भंते! असुरकुमारा०' अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं। हे भदन्त! दो असुरकुमार एक ही असुरकुमारावास में असुरकुमाररूप से उत्पन्न हुए उनमें एक महाकर्मतर हुआ और यावत् महावेदतर हुआ दूसरा अल्पकर्मतर यावत् अल्पवेदतर हुआ तो हे भदन्त! उसमें कारण क्या

નારક જીવો બે પ્રકારના હોય છે તે પૈકી એક નારક માયી મિથ્યાદૃષ્ટિથી ઉત્પન્ન થયેલ હોય છે. અને બીજો નારકીય જીવ અમાયી–માયા વિનાનો અને સમ્યગ્દૃષ્ટિથી ઉત્પન્ન થયેલ હોય છે. જે નારક જીવ માયા મિથ્યાદૃષ્ટિથી ઉત્પન્ન થયેલ હોય છે તે મહાકર્મતર, મહાક્રિયાવાળો, મહાઆસ્રવવાળો અને મહાવેદનવાળો હોય છે. અને જે નારક જીવ માયારહિત સમ્યગ્દૃષ્ટિથી ઉત્પન્ન થયેલ હોય છે તે–અલ્પકર્મવાળો, અલ્પક્રિયાવાળો, અલ્પઆસ્રવવાળો, અને અલ્પવેદનવાળો હોય છે. આ રીતે જ્યારે માયી મિથ્યાદૃષ્ટિપણારૂપ કારણમાં ભેદ હોય તો તે બન્નેના કાર્યોમાં પણ ભેદ હોવો સ્વાભાવિક છે. "दो भंते! असुरकुमारा०" ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે–હે ભગવન્ બે અસુરકુમારો એક જ અસુરકુમારાવાસમાં અસુરકુમારપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે. તે પૈકી એક મહાકર્મવાળો હોય છે. યાવત્ મહાવેદનવાળો હોય છે. અને બીજો અલ્પકર્મવાળો યાવત્ અલ્પવેદનવાળો હોય છે. તો હે ભગવન્

कारणम् ? इत्यसुरकुमारभेदविषये प्रश्नः, भगवानाह-'एवं चेव' एवमेव-नारकवदेव तथाहि-असुरकुमारा द्विविधास्तत्रैको मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नः, अपरोऽमायिसम्यक् दृष्ट्युपपन्नः, तत्र यः मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नः स महाकर्मतरो महाक्रियतरो महास्रवतरो महावेदनतरश्च, यः खलु अमायि सम्यग्दृष्ट्युपपन्नः सोऽल्पकर्मतरोऽल्पक्रियतरोऽल्पास्रवतरोऽल्पवेदनतरश्च भवति। मायि मिथ्यादृष्टित्वा मायिसम्यग्दृष्टित्वरूपकारणभेदेन उभयोरेकत्र समुत्पन्नत्वेऽपि भेदो भवतीति भगवत उत्तरमिति। 'एवं एगिंदियवज्जं जाव वेमाणिया' एवमेकेन्द्रियविकलेन्द्रियवर्जं यावद् वैमानिकाः एवमेकेन्द्रियविकलेन्द्रियजीवान् वर्जयित्वा वैमानिकान्तजीवानामपि परस्परं भेदो ज्ञातव्यः। 'एगिंदियविकलेंदियवज्जं' इति एकेन्द्रियविकलेन्द्रियजीवा मायिमिथ्यादृष्टयो भवन्ति किन्तु अमायि सम्यग्दृष्-

---

है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'एवं चेव' हे गौतम ! असुरकुमार दो प्रकार के होते हैं। एक मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नक और दूसरा अमायिसम्यग्दृष्ट्युपपन्नक इनमें जो मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नक असुरकुमार है वह महाकर्मतर महाक्रियातर, महाआस्रवतर होता है तथा जो अमायिसम्यग्दृष्ट्युपपन्नक असुरकुमार है वह अल्पकर्मतर, अल्पक्रियातर, अल्पआस्रवतर और अल्पवेदनतर होता है। इस मायिमिथ्यादृष्टित्वरूप और अमायिसम्यग्दृष्टित्वरूप कारण के भेद से दोनों के एक ही जगह उत्पन्न होने पर भी भेद हो जाता है। 'एवं एगिंदियविगलिंदियवज्जं जाव वेमाणिया' इसी प्रकार से एकेन्द्रिय विकलेन्द्रिय जीवों को छोडकर वैमानिक तक के जीवों में भी परस्पर

તેમ થવામાં શું કારણ છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-"एवं चेव" હે ગૌતમ અસુરકુમારો બે પ્રકારના હોય છે. તે પૈકી એક માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ પણાથી ઉત્પન્ન થવાવાળો અને બીજો અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિપણાથી ઉત્પન્ન થવાવાળો હોય છે. તે પૈકી જે માયી મિથ્યાદૃષ્ટિથી ઉત્પન્ન થવાવાળો અસુરકુમારદેવ છે, તે મહાકર્મવાળો મહાક્રિયાવાળો મહાઆસ્રવવાળો અને મહાવેદનવાળો હોય છે. તથા જે અમાયી સમ્યગ્ દૃષ્ટિથી ઉત્પન્ન થવાવાળો અસુરકુમારદેવ છે. તે અલ્પકર્મવાળો, અલ્પક્રિયાવાળો, અલ્પ આસ્રવવાળો, અને અલ્પવેદન વાળો હોય છે. આ માયી મિથ્યાદૃષ્ટિપણારૂપ કારણના ભેદથી બન્ને એક જ સ્થળે ઉત્પન્ન થયેલા હોવા છતાં ભેદ થઈ જાય છે. "एवं एगिंदियविगलिंदियवज्जं" "जाव वेमाणिया" એજ રીતે એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય જીવોને છોડીને વૈમાનિક સુધીના જીવોમાં પણ અન્યોન્યમાં ભેદ સમજવો. એકેન્દ્રિય અને

यस्ते न भवन्ति अतस्तेषु एकस्मिन् सम्यग्दर्शनसापेक्षाल्पकर्मत्वम् तथैकस्मिन् मिथ्यादर्शनसापेक्षमहाकर्मत्वम् न घटते अपि तु सर्वस्मिन्नेव महाकर्मत्वमेव भवतीत्यतः 'एकेन्द्रियविकलेन्द्रियवर्जम्' इत्युक्तम् ॥सू० २॥

अनन्तरं नैरयिकादिवक्तव्यता कथिता ते च नारका आयुष्कादि प्रतिसंवेदनावन्त इति नारकादीना मायुष्कादि प्रतिसंवेदनां निरूपयन्नाह–'नेरइएणं भंते!' इत्यादि

मूलम्–नेरइए णं भंते! अणंतरं उव्वट्टित्ता जे भविए पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जित्तए? से णं भंते! कयरं आउयं पडिसंवेदेइ? गोयमा! नेरइयाउयं पडिसंवेदेइ पंचिंदियतिरिक्खजोणियाउए से पुरओ कडे चिट्ठइ एवं मणुस्सेसु वि नवरं मणुस्साउए से पुरओ कडे चिट्ठइ। असुरकुमारे णं भंते! अणंतरं उव्वट्टित्ता जे भविए पुढवीकाइएसु उववज्जित्तए पुच्छा गोयमा! असुरकुमाराउयं पडिसंवेदेइ पुढवीकाउयाउए से पुरओ कडे चिट्ठइ, एवं जो जहिं भविओ उववज्जित्तए तस्स तं पुरओ कडे चिट्ठइ जत्थ ठिओ तं पडिसंवेदेइ जाव वेमाणिए नवरं पुढवीकाइएसु उववज्जइ पुढवीकाउयाउयं पडिसंवेदेइ

में भेद जानना चाहिये। एकेन्द्रिय विकलेन्द्रिय जीवों को छोडकर ऐसा जो कहा है सो इसका कारण ऐसा है कि ये मायिमिथ्यादृष्टि ही होते हैं सम्यग्दृष्टि नहीं होते हैं। अतः वहां पर किसी एक में सम्यग्दर्शन सापेक्ष अल्पकर्मता तथा किसी एक में मिथ्यादर्शन सापेक्ष महाकर्मता नहीं आती है। किंतु उन सब में महाकर्मता ही होती है॥ सू०२॥

વિકલેન્દ્રિયોને છોડીને એવું જે કહેવામાં આવ્યું છે, તેનું કારણ એ છે કે– તે માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ જ હોય છે અમયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોતા નથી. જેથી ત્યાં કોઇ એકમાં–સમ્યગ્ દર્શનવાળું અલ્પકર્મપણું અને કોઇ એકમાં મિથ્યા દર્શનવાળું મહાકર્મપણું આવતું નથી, પણ બધામાં મહાકર્મપણું જ આવે છે. ॥સૂ. ૨॥

अन्ने य से पुढवीकाइयाउए पुरओ कडे चिट्ठइ एवं जाव मणुस्सो सट्ठाणे उववायव्वो परट्ठाणे तहेव ॥सू० ३॥

छाया—नैरयिकः खलु भदन्त! अनन्तरमुद्वृत्य यो भव्यः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु उत्पत्तुं स खलु भदन्त! कतरमायुष्कं प्रतिसंवेदयति? गौतम! नैरयिकायुष्कं प्रतिसंवेदयति पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकायुष्कं तस्य पुरतः कृतम् तिष्ठति, एवं मनुष्येष्वपि, नवरं मनुष्यायुष्कं तस्य पुरतः कृतं तिष्ठति। असुरकुमारः खलु भदन्त! अनन्तरमुद्वृत्य यो भव्यः पृथिवीकायिकेषु उत्पत्तुं पृच्छा गौतम! असुरकुमारायुष्कं प्रतिसंवेदयति पृथिवीकायिकायुष्कं तस्य पुरतः कृतं तिष्ठति। एवं यो यत्र भव्य उत्पत्तुं तस्य तत् पुरतः कृतं तिष्ठति यत्र स्थितस्तत् प्रतिसंवेदयति, यावद्वैमानिकः नवरं पृथिवीकायिकेषूत्पद्यते पृथिवीकायिकायुष्कं प्रतिसंवेदयति, अन्यच्च स पृथिवीकायिकायुष्कं पुरतः कृतं तिष्ठति एवं यावन्मनुष्यः स्वस्थाने उपपातयितव्यः परस्थाने तथैव ॥सू० ३॥

टीका—'नेरइए णं भंते' नैरयिकः खलु भदन्त! 'अणंतरं उव्वट्टित्ता' अनन्तरमुद्वृत्य मरणानन्तराव्यवहितोत्तरक्षणे एवेत्यर्थः 'जे भविए' यो भव्यः भवितुं योग्य इत्यर्थः 'पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जित्तए' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-

---

अभी २ नैरयिकादिकों की वक्तव्यता कही गई है। सो ये नारक आयुष्क आदि का प्रतिसंवेदन अनुभव करनेवाले होते हैं। अतः अब सूत्रकार नारकादिकों की आयुष्कादि की प्रतिसंवेदना का निरूपण करते हैं।—'नेरइए णं भंते अणंतरं उव्वट्टित्ता जे भविए' इत्यादि।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा गौतम ने प्रभु से सर्व प्रथम ऐसा पूछा है कि—'नेरइए णं भंते!' हे भदन्त! नैरयिक जो 'अणंतरं उव्वट्टित्ता' मरकर तुरंत ही—मरण के अनन्तर उत्तरक्षण में ही—'जे भविए पंचिंदिय तिरिक्खजोणिएसु उववज्जित्तए' पंचेन्द्रिय तिर्यञ्चयोनिकों में

પહેલાં નારકીય જીવોના સંબન્ધમાં કથન કરવામાં આવ્યું છે. તે નારકીય જીવો આયુષ્ક વિગેરે પ્રતિસંવેદનનો અનુભવ કરવાવાળા હોય છે. જેથી હવે સૂત્રકાર નારકીય વિગેરે જીવોની આયુષ્ય વિગેરેની પ્રતિસંવેદનાનું નિરૂપણ કરે છે. તેનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.

"नेरइया णं भंते! अणंतरं उव्विट्टित्ता" ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી ગૌતમ સ્વામીએ ભગવાનને એવું પૂછ્યું કે—"नेरइए णं भंते! હે ભગવન્ જે નૈરયિક "अणंतरं उव्विट्टित्ता" મરણ પછીના ઉત્તર ક્ષણમાં જ અર્થાત્ મરણ પામ્યા પછી તરત જ "जे भविए पंचिंदिय

निकेषु उत्पत्तुम् उत्पन्नो भवितुं 'से णं भंते !' स खलु भदन्त ! 'कयरं आउयं पडिसंवेदेइ' कतरं कीदृशमायुष्कं प्रतिसंवेदयति-अनुभवतीत्यर्थः, हे भदन्त ! यो नारको मृत्वा अनन्तरक्षणे एव पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु उत्पत्तियोग्यो वर्त्तते स कतरमायुष्कम् अनुभवतीत्यर्थः। भगवानाह-'गोयमा !' इत्यादि 'गोयमा !' हे गौतम ! 'नेरइयाउयं पडिसंवेदेइ' नैरयिकायुष्कं प्रतिसंवेदयति-अनुभवति तथा 'पंचिंदियतिरिक्खजोणियाउए' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकायुष्कम् 'से पुरओ कडे चिट्ठइ' तस्य पुरतः कृतं तिष्ठति उदयाभिमुखं भवतीत्यर्थः हे गौतम ! यो नारको मृत्वा अनन्तरसमये पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनौ उत्पत्तियोग्यो भवति स नारको नारकायुष्कमनुभवन् पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमुदयाभिमुखं करोतीतिभावः। नैरयिक जीवानां मरणसमये एतद्भवसंबन्ध्यायुष्कस्यानुभवनम् परायुष्कस्याभिमुखीकरणं

उत्पन्न होने के योग्य है। 'से णं भंते ! कयरं आउयं पडिसंवेदेइ' हे भदन्त ! वह किस आयुका प्रतिसंवेदन करता है। अनुभव करता है ? तात्पर्य ऐसा है कि जो नारक अनन्तरक्षण में ही पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों में उत्पत्तियोग्य हो रहा है वह किस आयुष्कका अनुभव करता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं । 'गोयमा ! नेरइयाउयं पडिसंवेदेइ' हे गौतम ! जो नैरयिक मरणक्षण के अनन्तर ही उत्तरक्षण में पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों में उत्पन्न होने के योग्य है वह नैरयिक आयुष्क का तो अनुभव करता है और 'पंचिंदिय तिरिक्ख०' पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक आयुको उदयाभिमुख करता है । अर्थात् पञ्चेन्द्रिय तिर्यग् आयुष्य उसके उदयाभिमुख होता है। तात्पर्य कहने का यह है कि नैरयिक जीवों के मरण समय में जिस भवमें वे वर्तमान हैं, उस भव सम्बन्धी आयुका

तिरिक्खजोणिएसु उववज्जित्तए" પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા છે. "से णं भंते ! कयरं आउयं पडिसंवेदेइ" હે ભગવન્ તે કયા આયુષ્યનો અનુભવ કરે છે ? કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-જે નારક મરીને તે પછીના જ ક્ષણમાં પંચેંદ્રિય તિર્યંચ યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થવાનો છે, તે કયા આયુષ્યનો અનુભવ કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-- "गोयमा ! नेरइयाउयं पडिसंवेदेइ" હે ગૌતમ ! જે નૈરયિક મરણ સમયની ક્ષણની પછીના ક્ષણમાં પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય તે નૈરયિક આયુષ્કનો તો અનુભવ કરે છે, અને "पंचिंदिय तिरिक्ख०" પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિકોના આયુષ્યને ઉદયાભિમુખ કરે છે. અર્થાત્ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચાયુ તેને ઉદયાભિમુખ થાય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-નૈરયિક

भवतीति परमार्थः। 'एवं मणुस्सेसु वि' एवं मनुष्येष्वपि यथा नारकविषये एकस्य प्रतिसम्वेदनं द्वितीयस्य पुरतः करणं कथितम् एवमेव मनुष्यविषयेऽपि ज्ञातव्यम् 'नवरं मणुस्साउयं से पुरओ कडे चिट्ठइ' नवरं मनुष्यायुष्कं तस्य पुरतः कृतं तिष्ठति 'असुरकुमारे णं भंते!' असुरकुमारः खलु भदन्त! 'अणंतरं उव्वट्टित्ता' अनन्तरमुद्वृत्य-च्युत्वा 'जे भविए' यो भव्यः, 'पुढवीकाइएसु उववज्जित्तए' पृथिवीकायिकेषु उपपत्तुम् 'पुच्छा' पृच्छा स खलु भदन्त! कतरमायुष्कं प्रतिसंवेदयति-अनुभवतीत्येवं रूपेण प्रश्नः, भगवानाह-'असुरकुमार' इत्यादि। 'असुरकुमाराउयं पडिसंवेदेइ' असुरकुमारायुष्कं प्रतिसंवेदयति 'पुढवीकाइयाउए

अनुभव होता है और जहां मरकर जाता है उस परायुष्क का अभिमुखीकरण होता है। 'एवं मणुस्सेसु वि' जैसा नारक के यह एक आयु का प्रतिसंवेदन और परायुष्क का पुरतः करण कहा है। उसी प्रकार से मनुष्य के विषय में भी जानना चाहिये। 'नवरं मणुस्साउयं से पुरओ कडे चिट्ठइ' विशेषता केवल यहां ऐसी है कि यह मनुष्य आयु को उदयाभिमुख करता है।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं 'असुरकुमारे णं भंते!' हे भदन्त! असुरकुमारदेव 'अणंतरं उव्वट्टित्ता जे भविए पुढवीकाइएसु उववज्जित्तए' जो मरकर तुरत ही पृथिवीकायिकों में उत्पन्न होने के योग्य है वह किस आयु का अनुभव करता है? इस प्रश्नके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं। असुरकुमार०' हे गौतम! असुरकुमारदेव जो मरकर तुरत ही पृथिवीकायिकों में उत्पन्न

જીવોના મરણના સમયમાં જે ભવમાં તે વર્તમાન હોય તે ભવ સંબંધી આયુષ્યનો અનુભવ કરે છે. અને મરીને જ્યાં જાય છે, તે પરાયુષ્યનું અભિમુખી કરણ થાય છે. "एवं मणुस्सेसु वि०" નારકીય જીવોને જે પ્રમાણે એક આયુષ્યનું પ્રતિસંવેદન અને બીજા આયુષ્યનું અભિમુખી કરણ કહ્યું છે, તેજ રીતે મનુષ્યના વિષયમાં પણ સમજવું. "नवरं मणुस्साउयं से पुरओ कडे चिट्ठइ" તે કથનમાં વિશેષતા કેવળ એટલી જ છે કે-આ મનુષ્ય આયુને ઉદયાભિમુખ કરે છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-"असुरकुमारे णं भंते!" હે ભગવન્ અસુરકુમાર દેવ "अणंतरं उव्वट्टित्ता" જે भविए पुढवीकाइएसु उववज्जित्तए" જે મરીને પછી તરત જ પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય બને છે, તે કેવા આયુષ્યનો અનુભવ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ તેમને કહે છે કે-"असुरकुमार०" હે ગૌતમ! અસુરકુમાર દેવ જે મરણ પછી તરત જ પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય છે, તે અસુરકુમા-

से पुरओ कडे चिट्ठइ' पृथिवीकायिकायुष्कं तस्य पुरतः कृतं तिष्ठति हे भदन्त! यो ऽसुरकुमारः कतरमायुष्कमनुभवतीति प्रश्नः, एतादृशोऽसुरकुमारः असुरकुमारायुष्कं प्रतिसंवेदयन् पृथिवीकायिकायुष्कमुदयाभिमुखं करोतीत्युत्तरम्। 'एवं यो यत्र भव्य उत्पत्तुम् 'तस्स तं पुरओ कडे चिट्ठइ' तस्य तत्–आयुः पुरतः कृतं तिष्ठति, एवमेव–असुरकुमारादिवदेव यो जीवो यत्र भवविशेषे उत्पत्तियोग्यो भवति स तस्य भवविशेषस्य तत् आयुष्कम् उदयाभिमुखं करोतीत्यर्थः। 'जत्थ ठिओ तं पडिसंवेदेइ' यत्र भवविशेषे यो जीवः स्थितः स जीवः तद्–भवसम्बन्ध्यायुष्कं प्रतिसंवेदयति अनुभवतीत्यर्थः यादृशभवात् मृत्वाऽनन्तरं यत्र भवविशेषे गमनयोग्यः तादृशभवस्थमायुष्कमनुभवन्नेव आगामिभवसंबन्ध्यायुष्कमुदयाभिमुखं करोतीति परमार्थः। एवं जाव वेमाणिए' एवं यावद् वैमानिकः वैमानिकपर्यन्तम्

होने के योग्य हैं। वह असुरकुमार की आयुका तो अनुभवन करता है एवं 'पुढवीकाइयाउए से पुरओ कडे चिट्ठइ' जहां उसे उत्पन्न होना है ऐसे पृथिवीकायिक की आयु को उदयाभिमुख करता है। 'एवं जो जहिं भविओ उववज्जित्तए तस्स ते पुरओ कडे चिट्ठइ' इस असुरकुमारादि के प्रकार ही जो जीव जो भवविशेष में उत्पत्ति योग्य होता है वह उस भवविशेष की आयु को उदयाभिमुख करता है, और 'जत्थ ठिओ तं पडिसंवेदेइ' जहां वह वर्तमान में स्थित है उस आयु का अनुभव करता है। जिस भव से मरकर अनन्तर भवमें उत्पन्न होता है, वह जीव उस आगामी भवसम्बन्धी आयु को उदयाभिमुख करता है। और वर्तमान में जिस पर्याय में वह मौजूद है उस भवकी आयु का वह प्रतिसंवेदन (अनुभव) करता है। 'एवं जाव वेमाणिए'

રોના આયુષ્યનો તો અનુભવ કરે છે, અને "पुढवीकाइयाउए से पुरओ कडे चिट्ठइ" તેને જ્યાં ઉત્પન્ન થવાનું છે, તેવા પૃથ્વીકાયિકોના આયુષ્યને ઉદયાભિમુખ કરે છે, "एवं जो जहिं भविओ उववज्जित्तए तस्स ते पुरओ कडे चिट्ठइ" આ અસુરકુમારોના કથન પ્રમાણે જે વ્યક્તિ જે ભવ વિશેષમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય બને છે. તે પ્રાણી તે ભવ વિશેષના આયુને ઉદયાભિમુખ કરે છે. "जत्थ ठिओ तं पडिसवेदेइ" જ્યાં તે વર્તમાનમાં હોય તે આયુનો અનુભવ કરે છે. જે ભવથી મરીને બીજા ભવમાં જ જે જીવ ઉત્પન્ન થાય છે. તે જીવ તે આગામી ભવ સંબંધી આયુને ઉદયાભિમુખ કરે છે, અને વર્તમાનમાં જે પર્યાયમાં તે મોજુદ છે. તે ભવની આયુનો તે પ્રતિસંવેદન–અનુભવ કરે છે. "एवं जाव वेमाणिए" આજ રીતનું

एवमेव असुरकुमारादिवदेव ज्ञातव्यम् वैमानिकोऽपि च्यवनसमये वैमानिकायुष्क-मनुभवन् यत्रोत्पत्तियोग्यो भवति तद्भवसंबन्ध्यायुष्कमुदयाभिमुखं करोतीति। 'नवरं पुढवीकाइए पुढवीकाइएसु उववज्जइ' नवरं केवलम्-पृथिवीकायिको जीवः पृथिवीकायिकेषु उत्पद्यते 'पुढवीकाइयाउयं पडिसंवेदेइ' पृथिवीकायिकायुष्कं प्रतिसंवेदयति तथा 'अन्ने य से पुढवीकाइयाउए पुरओ कडे चिट्ठइ' अन्यच्च स पृथिवीकायिकायुष्कं पुरतः कृतं तिष्ठति वैलक्षण्यमेतदेव यत् पृथिवीकायिकः पृथिवीकायिकेषूत्पद्यते पृथिवीकायिकायुष्कमनुभवन् अन्यत् पृथिवीकायिकायुष्कमुदयाभिमुखी करोति। 'एवं जाव मणुस्सो सट्ठाणे उववाएयव्वो' एवं यावन्मनुष्यः स्वस्थाने उपपादयितव्यः, एवं यथा पृथिवीजीवस्य पृथिव्यामेवोत्पत्तिः कथिता एकं पृथिव्यायुष्कमनुभवन् पृथिवीसम्बन्ध्येवायुष्कान्तरम् उदयाभिमुखं करोति

इस प्रकार का यह कथन वैमानिक देवों तक में भी जानना चाहिये। अर्थात् वैमानिकदेव भी च्यवनसमय में वैमानिक आयुष्क का प्रतिसंवेदन करता हुआ जहां वह उत्पत्ति के योग्य होता है। उस भव सम्बन्धी आयु को उदयाभिमुख करता है। 'नवरं पुढवीकाइए पुढवीकाइएसु उववज्जइ' पृथिवीकायिकजीव पृथिवीकायिकों में उत्पन्न होता है। अतः वह 'पुढवीकाइयाउयं०' पृथवीकायिक संबंधी आयुष्क का प्रतिसंवेदन करता है तथा 'अन्ने य से पुढवीकाइयाउए' जिस दूसरी पृथिवीकायिक पर्याय में उसे उत्पन्न होना है उस पृथिवीकायिक पर्याय के आयु को वह उदयाभिमुख करता है। 'एवं जाव मणुस्सो सट्ठाणे उववाएयव्वो' जैसा यह कथन पृथिवीकायिक जीव की दूसरी पृथिवीकायिक जीव में उत्पत्ति होने के सम्बध में किया गया है अर्थात् पृथिवीकायिक

કથન વૈમાનિક દેવો સુધીમાં પણ સમજવું. અર્થાત્ વૈમાનિક દેવ પણ ચવવાના સમયે વૈમાનિક આયુષ્યનું પ્રતિસંવેદન કરશે, અને તેઓ જ્યાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય બને છે, તે ભવ સંબંધી આયુષ્યને ઉદયાભિમુખ કરે છે. "नवरं पुढवीकाइएसु उववज्जइ" પૃથ્વીકાયિક જીવ પૃથિવકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, જેથી તે "पुढवीकाइयाउयं" પૃથ્વીકાયિક સંબંધી આયુષ્યનું પ્રતિસંવેદન કરે છે. તથા अन्ने य से पुढवीकाइ०" જે બીજા પૃથ્વીકાયિકની પર્યાયમાં તેને ઉત્પન્ન થવાનું છે, તે પૃથ્વીકાયિક પર્યાયના આયુષ્યને તે ઉદયાભિમુખ કરે છે. "एवं जाव मणुस्सो सट्ठाणे उववाएयव्वो" એક પૃથ્વીકાયિક જીવના બીજા પૃથ્વીકાયિક જીવમાં ઉત્પન્ન થવાના સંબંધમાં જે પ્રમાણે આ કથન કરવામાં આવ્યું છે, અર્થાત્ પૃથ્વીકાયિક જીવ બીજા પૃથ્વીકાયિક ભવમાં ઉત્પત્તિ યોગ્ય બને છે. તો તે

तथा अप्कायिकादारभ्य मनुष्यपर्यन्तजीवोऽपि स्वस्थाने स्वकीयं स्वकीयमायुष्क-मनुभवन् तत्सम्बन्ध्येव आयुष्कान्तरमुदयाभिमुखी करोति यथाऽप्कायिकोऽप्कायिकायुष्कं मनुष्यो मनुष्यायुष्कम् स्वस्थाने इत्यस्य मनुष्यो मनुष्यशरीरं त्यजन् यदा मनुष्यशरीरान्तरे एव गच्छति तत्र स्थले इत्यर्थः 'परट्ठाणे तहेव' परस्थाने तथैव पूर्ववदेव असुरकुमारादिवदेव व्यवस्था ज्ञातव्या यदा एकस्मात् भवात् भवान्तरं गच्छति तदा पूर्वभवायुष्कम् अनुभवन् भवान्तरसम्बन्ध्यायुष्कम् उदयाभिमुखी

जीव दूसरे पृथिवीकायिक भवमें उत्पत्तियोग्य होता है तो वह जैसे अपनी गृहीतभव की आयु का उदयाभिख करता है। इसी प्रकार से जो मनुष्य मरकर तुरत ही मनुष्यभव में उत्पत्तियोग्य है वह भी अपने गृहीतभवकी आयुका अनुभव करता है और आगामी मनुष्य भवसंबंधी आयुको उदयाभिमुख करता है। ऐसा यह कथन अप्कायिक से लेकर मनुष्य पर्यन्त जीव में लगाना चाहिये। स्वस्थान में ये जीव अपनी अपनी आयुष्क का अनुभवन करते हैं। और आगामी-भव संबंधी अप्कायान्तर आदि की आयु को उदयाभिमुख करते हैं। स्वस्थान का मतलब है कि जो जीव गृहीत भव को छोडकर अनन्तर क्षण में उसी भव में जन्म लेता है वह जैसे अप्कायिक जीव अप्कायिक की आयु को मनुष्य मनुष्यायुष्क को स्वस्थान में उदयाभिमुख करता है। 'परट्ठाणे तहेव' तथा परस्थान में असुरकुमार आदि की तरह व्यवस्था होती है। जब जीव एक भव से दूसरे भवमें जाता है तब वह पूर्वभवायुष्क का अनुभव करता हुआ भवान्तर संबंधी

જેમ પોતાના ધારણ કરેલ ભવની આયુને ઉદયાભિમુખ કરે છે, તેજ પ્રમાણે જે મનુષ્ય મરીને તરતજ મનુષ્યભવમાં ઉત્પત્તિ યોગ્ય છે, તે પણ પોતાના જ ગૃહીતભવની આયુનો અનુભવ કરે છે. અને આગામી મનુષ્યભવ સંબંધી આયુને ઉદયાભિમુખ કરે છે. આજ પ્રમાણેનું કથન અપ્કાયિકથી આરંભીને મનુષ્ય સુધીના જીવોમાં સમજી લેવું. સ્વસ્થાનમાં તે જીવ પોત-પોતાના આયુષ્યનો અનુભવ કરે છે. અને આગામી ભવસંબંધી આયુને ઉદયાભિમુખ કરે છે સ્વસ્થાન-એટલે કે જે જીવ ગૃહીત ભવને છોડીને પછીથી ક્ષણ માં જે ભવમાં જન્મ લે છે તે જેમ અપ્કાયિકજીવ અપ્કાયિકની આયુષ્યને મનુષ્ય મનુષ્ય આયુષ્યને સ્વસ્થાનમાં ઉદયાભિમુખ કરે છે. "परट्ठाणे तहेव" તથા પર સ્થાનમાં અસુરકુમાર વિગેરેની જેમ વ્યવસ્થા થાય છે. જ્યારે જીવ એક ભવથી બીજા ભવમાં જાય છે. ત્યારે તે પૂર્વભવ સંબંધી આયુષ્યનો અનુભવ કરતો

करोति अयमेवार्थः, 'परस्थाने' इत्यस्य परस्य स्थानमिति परस्थानम् यत्र मरणसमये तिष्ठति तद्भिन्नस्य भवान्तरसंबन्धिनः स्थानम् आगामिकोत्पत्त्याधारभूतम् तत्रस्थाने तद्विषयकगमने पूर्वायुष्कम् अनुभवति परायुष्कमुदयाभिमुखी करोति इति॥सू०३॥

पूर्वमायुःसंवेदनं कथितम् अथ तद्विशेषवक्तव्यमाह-'दो भंते!' इत्यादि।

मूलम्-दो भंते! असुरकुमारा एगंसि असुरकुमारावासंसि असुरकुमारदेवत्ताए उववन्ना, तत्थ णं एगे असुरकुमारे देवे उज्जुयं विउव्विस्सामीति उज्जुयं विउव्वइ, वंकं विउव्विस्सामीति वंकं विउव्वइ जं जहा इच्छइ तं तहा विउव्वइ, एगे असुरकुमारे देवे उज्जुयं विउव्विस्सामीति वंकं विउव्वइ वंकं विउव्विस्सामीति उज्जुयं विउव्वइ जं जहा इच्छइ णो तं तहा विउव्वइ से कहमेयं भंते! एवं? गोयमा! असुरकुमारा देवा दुविहा पन्नत्ता तं जहा मायिमिच्छादिट्ठिउववन्नगा य अमायिसम्मदिट्ठिउववन्नगा य तत्थ णं जे से मायिमिच्छादिट्ठि उववन्नए असुरकुमारे देवे से णं उज्जुयं विउव्विस्सामीति वंकं

आयुष्क को उदयाभिमुख करता है यही अर्थ परस्थान शब्द का है 'परस्य स्थानम्' परस्थानम् मरण के समय में जीव जहाँ पर वर्तमान है, उससे भिन्न जो परभव में दूसरे जीव का भवान्तर है वह परस्थान है। आगामिक उत्पत्ति का आधारभूत अपनी गृहीत पर्याय से भिन्न पर्याय का जो स्थान है वह ऐसे स्थान में जाते समय जीव पूर्व आयुष्क को तो अनुभव करता है और परायुष्क को उदयाभिमुख करता है॥ सू० ३॥

થકો ભવાન્તરના આયુષ્યને ઉદયાભિમુખ બનાવે છે. એ પ્રમાણે પરસ્થાનનો અર્થ છે. "परस्य स्थानम् परस्थानम्" મરણ સમયે જીવ જ્યાં વર્તમાન હોય તેનાથી બીજું જે પરભવમાં બીજા જીવનો ભવાન્તર છે. તે પરસ્થાન છે, આગામી ઉત્પત્તિના આધારભૂત પોતાની ગૃહીત પર્યાયથી ભિન્ન પર્યાયનું જે સ્થાન છે, તેવા સ્થાનમાં જતી વખતે જીવ પૂર્વ આયુષ્યનો અનુભવ કરે છે, અને પરભવ સંબંધી આયુષ્યને ઉદયાભિમુખ કરે છે. ાસૂ. ૩ા

विउव्वइ जाव णो तं जहा विउव्वइ तत्थ णं जे से अमायि सम्मदिट्ठिउववन्नए असुरकुमारे देवे से उज्जुयं विउव्विस्सामीति जाव तं तहा विउव्वइ। दो भंते! नागकुमारा० एवं चेव जाव थणियकुमारा वाणमंतरजोइसियवेमाणिया एवं चेव। सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति ॥सू० ४॥

अट्ठारसमे सए पंचमोद्देसओ समत्तो।

छाया—द्वौ भदन्त! असुरकुमारौ एकस्मिन् असुरकुमारावासे असुरकुमारदेवतया उपपन्नौ तत्र खलु एकोऽसुरकुमारो देव ऋजुं विकुर्विष्यामि इति ऋजुं विकुर्वते वक्रं विकुर्विष्यामीति वक्रं विकुर्वते यद् यथेच्छति तत् तथा विकुर्वते। एकोऽसुरकुमारो देव ऋजुं विकुर्विष्यामीति वक्रं विकुर्वते वक्रं विकुर्विष्यामीति ऋजुं विकुर्वते यद् यथेच्छति तत्तथा न विकुर्वते तत् कथमेतत् भदन्त! एवम्? गौतम! असुरकुमारा देवाः द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नकाश्च अमायि सम्यग्दृष्ट्युपपन्नकाश्च, तत्र खलु यः स मायि मिथ्यादृष्ट्युपपन्नकोऽसुरकुमारो देवः स खलु ऋजुकं विकुर्विष्यामीति वक्रं विकुर्वते यावत् नो तत्तथा विकुर्वते तत्र खलु यः सोऽमायि सम्यग्दृष्ट्युपपन्नकोऽसुरकुमारो देवः स ऋजुकं विकुर्विष्यामीति यावत् तत् तथा विकुर्वते। द्वौ भदन्त! नागकुमारौ० एवमेव एवं यावत् स्तनितकुमाराः। वानव्यंतरज्योतिष्कवैमानिका एवमेव तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त इति ॥सू० ४॥

अष्टादशशते पंचमोद्देशकः समाप्तः॥

टीका—'दो भंते! असुरकुमारा' द्वौ भदन्त! असुरकुमारौ 'एगंसि असुरकुमारदेवत्ताए उववन्ना' असुरकुमारदेवतया उत्पन्नौ 'तत्थ णं एगे असुरकुमारे

आयुका संवेदन कहा जा चुका है अब इसी विषय में जो विशेष वक्तव्यता है वह कही जा रही है।

'दो भंते! असुरकुमारा एगंसि असुरकुमारावासंसि' इत्यादि।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है कि 'दो

આયુકર્મનું સંવેદન પહેલાં કહેવાઈ ગયું છે. હવે આ વિષયમાં જે વિશેષ કથન છે. તે કહેવામાં આવે છે.

"दो भंते! असुरकुमारा एगंसि असुरकुमारावासंसि"

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું કે-"दो भंते!

देवे' तत्र खलु एकोऽसुरकुमारो देवः 'उज्जुयं विउव्विस्सामीति उज्जुयं विउव्वइ' ऋजुकं-सरलं विलक्षणरूपादिकं विकुर्विष्यामीति ऋजुकं विकुर्वते-विकुर्वणां करोति, 'वंकं विउव्विस्सामीति वंकं विउव्वइ' वक्रं विकुर्विष्यामीति वक्रं विकुर्वते। तत्रैकोऽसुरकुमारो देवः यदाऽहं विलक्षणं रूपं धारयिष्यामीत्याकारकं संकल्पं करोति ततः संकल्पकरणानन्तरमेव तादृशं रूपादिकं करोतीतिभावः, 'जं जहा इच्छइ तं तहा विउव्वइ' यद् यथा इच्छति तत् तथा विकुर्वते यद् वस्तु येनैव रूपेण कर्तुं यदिच्छति तद्वस्तु तदेव तेनैव रूपेण संपादयतीत्यर्थः। 'एगे असुरकुमारे देवे उज्जुयं विउव्विस्सामीति वंकं विउव्वइ' एकोऽसुरकुमारो देवः

भंते! असुरकुमारा' हे भदन्त! दो असुरकुमार 'एगंसि असुरकुमारावासंसि' एक ही असुरकुमारावास में 'असुरकुमारदेवत्ताए' असुरकुमारदेवरूप से 'उववन्ना' उत्पन्न हुए हों। 'तत्थ णं एगे असुरकुमारदेवे' इनमें एक असुरकुमारदेव 'उज्जुयं विउव्विस्सामीति उज्जुयं विउव्वइ' मैं सरल विलक्षणरूपादिकों की विक्रिया करूं' ऐसा जब विचार करता है तब ही वह सरलरूप में विलक्षण रूपादिकों की विक्रिया करता है और जब 'वंकं विउविस्सामीति वंकं विउव्वइ' मैं वक्र विक्रिया करूं ऐसा विचार करता है तो वक्र विक्रिया करता है तात्पर्य ऐसा है कि जब उनमें का एक असुरकुमारदेव 'मैं विलक्षणरूप को धारण करूं 'ऐसा संकल्प करता है तब ही संकल्प करने अनन्तर ही तादृश रूपादिक कर लेता है। 'जं जहा इच्छइ तं तहा विउव्वइ' इस प्रकार वह जिस वस्तुको जिसरूप से करना चाहता है वह उसी रूप

असुरकुमारा' બે અસુરકુમારો 'एगंसि असुरकुमारावासंसि' એક જ અસુરકુમારાવાસમાં "असुरकुमारदेवत्ताए" અસુરકુમાર દેવપણાથી "उववन्ना" ઉત્પન્ન થયા હોય "तत्थ णं एगे असुरकुमारदेवे" તેમાં એક અસુરકુમાર દેવ "अज्जुयं विउव्विस्सामीति अज्जुयं विउव्वइ" હું સરલવિલક્ષણ રૂપ વિગેરેની વિક્રિયા કરૂં જ્યારે એવો વિચાર કરે છે, ત્યારે તે ત્યાં જ સરલ રૂપે જુદા જુદા પ્રકારના રૂપાદિકોની વિક્રિયા કરે છે. અને જ્યારે "वंकं विउविस्सामी ति वंकं विउव्वइ" હું વક્ર વિક્રિયા કરૂં એવો વિચાર કરે ત્યારે તે વક્ર વિક્રિયા કરે છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-જ્યારે તેઓ પૈકી એક અસુરકુમાર દેવ "હું વિલક્ષણ રૂપ ધારણ કરૂં" એવો વિચાર કરે છે, ત્યારે તે પ્રમાણે વિચાર કર્યા પછી તરત જ તેવા પ્રકારના રૂપ વિગેરે બનાવી લે છે. "जं जहा इच्छइ" तं तहा विउव्वइ" એ રીતે તે જે વસ્તુને જે રૂપથી કરવા ઇચ્છે છે, તે તેજ રૂપથી તે વસ્તુને બનાવી લે છે, "एगे असुरकुमारेदेवे उज्जुयं विउस्सामीति वंकं विउव्वइ" તથા બીજો જે અસુરકુમાર દેવ છે,

ऋजुकं विकुर्विष्यामीति वक्रं विकुर्वते विलक्षणं रूपादिकं कर्तुमिच्छति तदा कुटिलमेव रूपादिकं कुर्वते इत्यर्थः 'वंकं विउव्विस्सामीति उज्जुयं विउव्वइ' 'वंकं' वक्रं कुटिलमित्यर्थः विकुर्विष्यामीति ऋजुकं विकुर्वते यदिच्छति ततो विपरीतमेव विकुर्वते इत्यर्थः 'जं जहा इच्छइ णो तं तहा विउव्वइ' यद् यथा इच्छति नो तत् तथा विकुर्वते, इच्छानुकूल्ये विकुर्वणसामर्थ्याभाव इतिभावः। 'से कहमेयं भंते! एवं' तत् कथमेतत् भदन्त! एवम्? हे भदन्त! एतत् एकजातीयत्वेऽपि असुरकुमारदेवयोर्वैलक्षण्यम् तत् एवमुभयोः समानत्वेऽपि कथं वैलक्षण्यम्? इति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा!' हे गौतम! 'असुरकुमारा

से उस वस्तु को कर लेता है। 'एगे असुरकुमारे देवे उज्जुयं विउव्विस्सामीति वंकं विउव्वइ' तथा दूसरा जो असुरकुमार देव है। 'मैं विलक्षण रूपादिकों की विक्रिया करूं' ऐसा जब सोचता है तब वह वैसा न करके कुटिल ही रूपादिकों की विक्रिया करता है। 'वंकं विउव्विस्सामीति उज्जुयं विउव्वइ' और जब 'मैं वक्र कुटिल रूपादिकों की विकुर्वणा करूं' ऐसा सोचता है तब वह ऋजुक विकुर्वणा करता है इस प्रकार वह जैसी विकुर्वणा करना चाहता है वह वैसी विकुर्वणा न करके उससे विपरीत ही विकुर्वणा करते हैं अतः 'जं जहा इच्छइ णो तं तहा विउव्वइ' जैसी वह चाहता है वैसी वह विक्रिया नहीं कर पाता है। इस प्रकार से उसमें इच्छानुकूल विकुर्वणा करने के सामर्थ्य का अभाव है। 'से कहमेयं भंते! एवं' सो हे भदन्त! एक जातीयता होने पर भी दोनों असुरकुमार देवों में इस वैलक्षण्य होने का क्या कारण है। उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा!' हे गौतम!

તે "હું વિલક્ષણ રૂપાદિની વિક્રિયા કરૂં" એ પ્રમાણે જ્યારે વિચાર કરે છે, ત્યારે તે તે પ્રમાણે ન કરતાં કુટિલ રૂપાદિકોની વિક્રિયા કરે છે. "वंकं विउव्विस्सामी ति उज्जुयं विउव्वइ" અને જ્યારે "હું વક્ર-કુટિલ રૂપાદિની વિક્રિયા કરૂં" એ પ્રમાણે વિચારે છે, ત્યારે તે ઋજુ-સરળ વિકુર્વણા કરે છે. એ રીતે તે જેવી વિકુર્વણા કરવા ઇચ્છે છે, તેવી વિકુર્વણા ન કરતાં તેનાથી જુદા રૂપની વિકુર્વણા કરે છે. જેથી "जं जहा इच्छइ" णो तं तहा विउव्वइ" તે જેવી વિક્રિયા કરવા ઇચ્છે છે, તેવી વિક્રિયા તે કરી શકતા નથી, તેવી રીતે ઇચ્છા પ્રમાણે વિકુર્વણા કરવાની શક્તિનો તેનામાં અભાવ છે. "से कहमेयं भंते! एवं" હે ભગવન્ એક જાતીપણું હોવા છતાં પણ બન્ને અસુરકુમાર દેવોમાં આ પ્રમાણે જુદાપણું હોવામાં શું કારણ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—

देवा दुविहा पन्नत्ता' असुरकुमारा देवा द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा' तद्यथा मायिमिच्छादिट्ठि उववन्नगा य' मायिमिथ्यादृष्टयुपपन्नकाश्च 'अमायि सम्मदिट्ठि उववन्नगा य' अमायि सम्यग्दृष्टयुपपन्नकाश्च। 'तत्थ णं जे से मायिमिच्छादिट्ठि उववन्नए असुरकुमारे देवे' तत्र खलु यः स मायिमिथ्यादृष्टयुपपन्नकोऽसुरकुमारो देवः, 'से णं उज्जुयं विउव्विस्सामीति वंकं विउव्वइ' स खलु ऋजुकं विकुर्विष्यामीति वक्रं विकुर्वते 'जाव णो तं तहा विउव्वइ' यावत् नो तत् तथा विकुर्वते अत्र यावत्पदेन 'वंकं विउव्विस्सामीति उज्जुयं विउव्वइ जं जहा इच्छइ' एतदन्तस्य ग्रहणं भवति असुरकुमारेषु मध्ये यो मायिमिथ्यादृष्टयुपपन्नः स यथा

असुरकुमारा देवा दुविहा पण्णत्ता' असुरकुमारदेव दो प्रकार के होते हैं। 'तं जहा' जैसे 'मायिमिच्छादिट्ठि उववन्नगा य, अमायि सम्मदिट्ठि उववन्नगा य' एक मायी मिथ्यादृष्टि उपपन्नक और दूसरे आमायी सम्यग्दृष्टि उपन्नक 'तत्थ णं जे से मायिमिच्छादिट्ठि उववन्नए असुरकुमारे देवे' इनमें जो मायी मिथ्यादृष्टि उपपन्नक असुरकुमारदेव है। 'से णं उज्जुयं विउव्विस्सामीति वंकं विउव्वइ' वह ऋजुक विकुर्वणा करूं ऐसा विचार करता है किन्तु वक्र विकुर्वणा उनसे हो जाती है, 'जाव णो तं तहा विउव्वइ' यावत् वह जैसी विचारता है ऐसी विकुर्वणा नहीं कर पाता है। यहां यावत्पद से 'वंकं विउव्विस्सामीति उज्जुयं विउव्वइ जं जहा इच्छइ' इस पाठ का संग्रह हुआ है। असुरकुमारों के बीच में जो मायी मिथ्यादृष्टि उपपन्नक असुरकुमार है वह जैसा जो संकल्प करता है उसे वैसा नहीं कर पाता किन्तु संकल्पित से विपरीत ही करता है इसमें कारण उसके मायी मिथ्यादृष्टि होने का प्रभाव है।

"गोयमा!" હે ગૌતમ! "असुरकुमारा देवा दुविहा पण्णत्ता" અસુરકુમાર દેવ બે પ્રકારના હોય છે "तंजहा" જેમ કે "मायि मिच्छादिट्ठि उववन्नगा य, अमायी सम्मदिट्ठि उववन्नगाय" એક માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપપન્નક-ઉત્પન્ન થયેલ હોય છે. અને બીજો અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપપન્નક-હોય છે. "तत्थ णं जे से मायिमिच्छादिट्ठी उववन्नए असुरकुमारे देवे" તેમાં જે માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપપન્નક-ઉત્પન્ન થયેલ અસુરકુમાર દેવ છે, "से णं उज्जुयं विउव्विस्सामीति वंकं विउव्वइ" તે ઋજુ-સરળ વિકુર્વણા કરૂં "जाव नो तं तहा विउव्वइ" તેમ વિચારે છે. પણ યાવત્ તેવી વિકુર્વણા કરી શકતો નથી. અહિં યાવત્પદથી "वंकं विउव्विस्सामीति उज्जुयं विउव्वइ जं जहा इच्छइ" આ પાઠનો સંગ્રહ થયો છે. જેવો વિચાર કરે છે તે પ્રમાણે તે કરી શકતો નથી. પણ સંકલ્પથી જુદી રીતે જ કરે છે. તેનું કારણ તેનું માયામિથ્યાદૃષ્ટિપણાનો પ્રભાવ જ છે. "तत्थ णं जे

यत् संकल्पयति तत् तथा कर्तुं न शक्नोति किन्तु संकल्पितात् विपरीतमेव करोति मायिमिथ्यादृष्टित्वप्रमाणत्वात् इति भावः। 'तत्थ णं जे से अमायि सम्मदिट्ठि उववन्नए असुरकुमारे देवे' तत्र खलु यः सोऽमायि सम्यग्दृष्ट्युपपन्नकोऽसुरकुमारो देवः 'से उज्जुयं विउव्विस्सामीति जाव तं तहा विउव्वइ' स ऋजुकं विकुर्विष्यामीति यावत् तत् तथा विकुर्वते अत्र यावत् पदेन 'उज्जुयं विउव्विस्सामीति उज्जुयं विउव्वइ वंकं विउव्विस्सामीति वंकं विउव्वइ जं जहा इच्छइ' एतदन्तस्य वाक्यजातस्य ग्रहणं भवतीति संक्षेपः, कियन्तोऽसुरकुमारा देवाः स्वेच्छया ऋजो वक्रस्य वा रूपस्य विकुर्वणे शक्ता भवन्ति तथा कियन्तः स्वेच्छया तथा कर्तुं न शक्नुवन्ति इच्छाविरुद्धमेव तेषां भवति तत्र क्रमशो हेतुः प्रदर्श्यते-ऋजुत्वम् अमायि सम्यग्दर्शननिमित्तकं बद्धं तीव्ररसात्मकं वैक्रियं

'तत्थ णं जे से अमायि सम्मादिट्ठि उववन्नए असुरकुमारे देवे' तथा जो अमायी सम्यग्दृष्टि उपपन्नक देव है। 'से उज्जुयं विउव्विस्सामीति जाव तं तहा विउव्वइ' वह मैं ऋजुक विकुर्वणा करूं वह यावत् तथा विकुर्वणा करता है। यहां यावत्पद से 'उज्जुयं विउस्सामीति उज्जुयं विउव्वइ वंकं विउव्विस्सामीति वंकं विउव्वइ जं जहा' इस पाठ का संग्रह हुआ है। कितनेक असुरकुमार देव अपनी इच्छा से ऋजु अथवा कुटिलरूप की विकुर्वणा करने में समर्थ होते हैं। तथा कितनेक असुरकुमार देव वैसा करने में समर्थ नहीं होते इच्छाविरुद्ध ही विकुर्वणा उनके होती है। सो इनमें हेतु क्या है यही बात यहां क्रमशः प्रकट की गई है ऋजुत्व विक्रिया होने में हेतु अमायी सम्यग्दर्शन निमित्तक बद्ध तीव्ररसात्मक वैक्रिय नाम कर्म है एवं इच्छाविरुद्ध रूपादिकों की

से अमायी सम्मदिट्ठि उववन्नए असुरकुमारे देवे" तथा જે અમાયી સમ્યગ્ દૃષ્ટિ ઉપપન્નક દેવ છે, "से उज्जुयं विउस्सामीति जाव तं तहा विउव्वइ" હું ઋજુ-સરળ વિકુર્વણા કરૂં તેમ વિચારે છે અને તે તેજ પ્રમાણેની વિકુર્વણા કરે છે. અહિં યાવત્ પદથી उज्जुयं विउस्सामीति उज्जुयं विउव्वइ वंकं विउस्सामीति वंकं विउव्वइ तंजहा" આ પાઠનો સંગ્રહ થયો છે. કેટલાક અસુરકુમાર દેવ પોતાની ઈચ્છાથી ઋજુ-સરળ અથવા કુટિલ રૂપની વિકુર્વણા કરી શકે છે. તેમજ કેટલાક અસુરકુમાર દેવ તેમ કરી શકતા નથી. પણ પોતાની ઈચ્છા વિરૂદ્ધ તેમને વિકુર્વણા થાય છે. તેમાં શું કારણ છે? તેજ વાત અહિયાં ક્રમથી પ્રગટ કરેલ છે. ઋજુત્વ-સરળ વિક્રિયા હોવામાં કારણ અમાયી સમ્યગ્દર્શન નિમિત્તવાળું તીવ્ર રસાત્મક બંધાયેલ વૈક્રિય નામ કર્મ છે. અને ઈચ્છા વિરૂદ્ધ રૂપાદિની વિકુર્વણા હોવામાં માયી મિથ્યાદર્શન નિમિત્તવાળું

नामकर्म च तथा मायिमिथ्यादर्शननिमित्तकं बद्धं मन्दरसात्मकं वैक्रियनाम कर्म च अत एव कथितम् अमायि सम्यग् दृष्ट्युपपन्नको देवः स्वेच्छया रूपादिकं करोति मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नकः इच्छया तथा कर्तुं न शक्नोति किन्तु इच्छाविरुद्धमेव करोतीतिभावः। 'दो भंते! नागकुमारा०' द्वौ भदन्त! नागकुमारौ एकस्मिन् नागकुमारावासे नागकुमारदेवतया उत्पन्नौ तत्रैकः ऋजुं विकुर्विष्यामीति ऋजुं विकुर्वते वक्रं विकुर्विष्यामीति वक्रं विकुर्वते यत् यथेच्छति तत् तथा विकुर्वते अपरो न तथा कर्तुं शक्नोति किन्तु तस्य इच्छाविरुद्धमेव भवतीति

विकुर्वणा होने में मायिमिथ्यादर्शन निमित्तक बद्ध मन्दरसात्मक वैक्रिय नाम कर्म है। इसीलिये ऐसा कहा गया है कि अमायी सम्यग्दृष्टि उपपन्नक जो असुरकुमार देव हैं वह स्वेच्छा से रूपादिकों को बना लेता है और जो मायी मिथ्यादृष्टि उपपन्नक असुरकुमार देव है वह अपनी इच्छा के अनुसार रूपादिकों की विकुर्वणा करने में समर्थ नहीं होता है। किन्तु इच्छाविरुद्ध ही वह विकुर्वणा करता है। 'दो भंते! नागकुमारा०' हे भदन्त! एक नागकुमारावास में दो नागकुमारदेव नागकुमारदेव की पर्याय से उत्पन्न हुए उनमें एक 'मैं ऋजु विक्रिया करूं' ऐसा संकल्प करके वह ऋजु विक्रिया करता है और 'वक्र कुटिल विक्रिया करूं' इस प्रकार का संकल्प करके कुटिल विक्रिया कर लेता है। इस प्रकार वह जैसी विक्रिया करना चाहता है। वैसी विक्रिया कर लेता है। परन्तु जो दूसरा नागकुमार देव होता है वह वैसी विक्रिया नहीं कर पाता है सोचता कुछ विक्रिया करने की बात

બદ્ધ મંદરસાત્મક વૈક્રિય નામકર્મ કારણરૂપ છે. તેથી જ એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે-જે અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપપન્નક અસુરકુમાર દેવ છે. તે સ્વેચ્છાથી રૂપાદિકોને બનાવી લે છે. અને જે માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપપન્નક અસુરકુમાર દેવ છે, તે પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે રૂપાદિની વિકુર્વણા કરી શકતા નથી. પણ ઇચ્છા વિરૂદ્ધ જ તે વિકુર્વણા કરે છે. "दो भंते! नागकुमारा०" હે ભગવન્ એક નાગકુમારાવાસમાં બે નાગકુમાર દેવ નાગકુમાર દેવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થયા હોય તેમાં એક "હુ ઋજુ-સરળ વિક્રિયા કરૂં" તેમ વિચારી તે તે પ્રમાણે વિકુર્વણા કરે છે. અને વક્ર-કુટિલ વિક્રિયા કરૂં તેમ વિચારી તે પ્રમાણે કુટિલ વિક્રિયા કરી લે છે. એ રીતે જે પ્રમાણે વિચારે છે. તે પ્રમાણેની વિક્રિયા કરી લે છે. પરંતુ જે બીજો નાગકુમાર દેવ છે. તે પ્રમાણેની વિક્રિયા કરી શકતો નથી. તે વિચારે છે કંઈ અને વિક્રિયા તેનાથી જુદી જ રીતની થઈ જાય છે. આ રીતે

तत्र को हेतुः ? इति प्रश्नः, भगवानाह–'एवं चेव' एवमेव असुरकुमारवदेव नागकुमारेऽपि ज्ञातव्यम् । 'एवं जाव थणियकुमारा' एवं यावत् स्तनितकुमाराः 'वाणमंतरजोइसियवेमाणिया एवं चेव' वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिका एवमेव स्तनितकुमारवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकेष्वपि असुरकुमारवदेव प्रश्नोत्तरे ज्ञातव्ये इति 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति यावद्विहरति इति ॥ सू० ४ ॥

अष्टादशशतके पञ्चमोद्देशकः समाप्तः ॥

और हो जाती है दूसरी विक्रिया इस प्रकार इच्छाविरुद्ध ही उसकी विक्रिया होती है। सो हे भदन्त ! इसमें क्या कारण है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं–'एवं चेव' हे गौतम ! जैसा असुरकुमार देव के विषय में प्रकट किया गया है वैसा ही यहां पर भी जानना चाहिये । 'एवं जाव थणियकुमारा वाणमंतरजोइसियवेमाणिया एवं चेव' तथा यावत् स्तनितकुमार वानव्यन्तर ज्योतिषिक और वैमानिक इस सब में भी असुरकुमारदेव के जैसा कथन जानना चाहिये । इच्छानुकूल विक्रिया होने में और इच्छा प्रतिकूल विक्रिया होने में जैसा कारण असुरकुमार देवों में कहा गया है वैसा ही कारण यहां इन सबकी इच्छानुकूल और इच्छा प्रतिकूल विक्रिया होने में जानना चाहिये । 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! आपका यह कथन सर्वथा सत्य है २ इस प्रकार कहकर वे गौतम यावत् अपने स्थान पर विराजमान हो गये पंचम उद्देशक समाप्त ॥ सू० ५ ॥

તેની ઈચ્છા વિરૂદ્ધ જ બીજી વિક્રિયા થાય છે. તો હે ભગવન્ તેમ થવામાં શું કારણ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે "एवं चेव" હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર દેવના સંબંધમાં કહેવામાં આવ્યુ છે. તેજ પ્રમાણે અહિંયાં પણ સમજવું. "एवं जाव थणियकुमारा वाणमंतरजोइसियवेमाणिया एवं चेव" તથા યાવત્ સ્તનિતકુમાર વાનવ્યંતર જ્યોતિષિક અને વૈમાનિક આ સઘળાના સંબંધમાં પણ અસુરકુમાર દેવના કથન પ્રમાણેનું કથન સમજવું. ઈચ્છા પ્રમાણે વિક્રિયા હોવામાં અને ઇચ્છા વિરૂદ્ધ વિક્રિયા હોવામાં અસુરકુમાર દેવોમાં જે પ્રમાણેનું કારણ બતાવ્યુ છે, તેજ પ્રમાણેનું કારણ અહિંયાં સ્તનિતકુમાર વિગેરેની ઈચ્છા પ્રમાણે અને ઇચ્છા વિરૂદ્ધ વિક્રિયા થવામાં પણ સમજવું.

"सेवं भंते सेवं भंते ! त्ति" હે ભગવન્ આપનું આ કથન સર્વથા સત્ય છે. હે ભગવન્ આપનું કથન યથાર્થ છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામી તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાને સ્થાને બિરાજમાન થયા. ॥ સૂ. ૪ ॥

अथ षष्ठोद्देशकः प्रारभ्यते।

पञ्चमोद्देशकेऽसुरकुमारादीनां सचेतनानामनेकस्वभावता कथिता षष्ठोद्देशके तु गुडादीनामचेतनानां सचेतनानां च अनेकस्वभावता कथयिष्यते इत्येवं सम्बन्धेन आयातस्य षष्ठोद्देशकस्येदमादिमं सूत्रम्-'फाणिय गुडे णं' इत्यादि।

मूलम्-फाणिय गुडे णं भंते! कइवन्ने कइगंधे कइरसे कइफासे पन्नत्ते गोयमा! एत्थ णं दो नया भवंति तं जहा निच्छइयनए य वावहारियनए य। वावहारियनयस्स गोड्डे फाणियगुले नेच्छइयनयस्स पंचवन्ने दुगंधे पंचरसे अट्ठफासे पन्नत्ते। भमरे णं भंते! कइवन्ने पुच्छा गोयमा! एत्थ णं दो नया भवंति तं जहा निच्छइयनए य वावहारियनए य। वावहारियनयस्स कालए भमरे नेच्छइयनयस्स पंचवन्ने जाव अट्ठफासे पन्नत्ते। सुयपिच्छे णं भंते! कइवन्ने० एवं चेव नवरं वावहारियनयस्स नीलए सुयपिच्छे नेच्छइनयस्स पंचवण्णे सेसं तं चेव। एवं एएणं अभिलावेणं लोहिया मंजिट्ठिया पीतिया हालिद्दा सुक्किल्लए संखे सुब्भिगंधे कोट्ठे, दुब्भिगंधे मयगसरीरे, तित्ते निंबे कडुया सुंठी, कसाए कविट्ठे अंबा अंबलिया, महुरे खंडे, कक्खडे वइरे, मउए नवनीए गरुए अए, लहुए उलुयपत्ते सीए हिमे, उसिणे अगणिकाए णिद्धे तेल्ले। छारियाणं भंते! पुच्छा गोयमा! एत्थ दो नया भवंति तं जहा निच्छइयनए य वावहारियनए य वावहारियनयस्स लुक्खा छारिया नेच्छइयनयस्स पंचवन्ना जाव अट्ठफासा पन्नत्ता ॥सू० १॥

छाया--फाणितगुडः खलु भदन्त! कतिवर्णः, कतिगन्धः, कतिरसः, कतिस्पर्शः प्रज्ञप्तः? गौतम! अत्र खलु द्वौ नयौ भवतः तद्यथा निश्चयनयश्च व्यवहार-

नयश्च व्यवहारनयस्य गौडः फाणितगुडः, नैश्चयिकनयस्य पञ्चवर्णः द्विगन्धः पञ्चरसः अष्टस्पर्शः प्रज्ञप्तः। भ्रमरः खलु भदन्त! कतिवर्णः पृच्छा गौतम! अत्र खलु द्वौ नयौ भवतः तद्यथा निश्चयनयश्च व्यवहारनयश्च कृष्णो भ्रमरः निश्चयनयस्य पञ्चवर्णो यावदष्टस्पर्शः प्रज्ञप्तः। शुकपिच्छः खलु भदन्त! कतिवर्णः० एवमेव नवरं व्यवहारनयस्य नीलः शुकपिच्छः, नैश्चयिकनयस्य पञ्चवर्णः शेषं तदेव। एवमेतेन अभिलापेन लोहिता मंजिष्ठिका पीता, हरिद्रा, शुक्लः, शंखः, सुरभिगन्धः कोष्ठः, दुरभिगन्धं मृतकशरीरम् तिक्तो निम्बः, कटुका सुण्ठी कषायः कपित्थः आम्रा आम्लाः मधुरः खण्डः कर्कशो वज्रः, मृदुकं नवनीतम्, गुरुकम् अयः, लघुकं पत्रम्, शीतो हिमः, उष्णोऽग्निकायः, स्निग्धं तैलम्। क्षारः खलु भदन्त! पृच्छा गौतम! अत्र द्वौ नयौ भवतः तद्यथा निश्चयनयश्च व्यवहारनयश्च व्यवहारनयस्य रूक्षः क्षारः नैनश्चयिकनयस्य पञ्चवर्णाः यावदष्टस्पर्शाः प्रज्ञप्ताः ॥सू० १॥

टीका--'फाणियगुडे णं भंते!' फाणितगुडः खलु भदन्त! फाणितेति देशीशब्दः तदर्थश्च द्रवत्वं तथा च द्रवत्वगुणवान् गुडः फालितगुडः स च 'कइ-वन्ने' कतिवर्णः-कतिवर्णवान् तथा 'कइरसे' कतिरसः कियन्तो रसास्तत्र वर्तन्ते

छठा उद्देशेका प्रारम्भ

पंचम उद्देशक में सचेतन असुरकुमारों में अनेक अनेक स्वभावता कही गई है। अब इस छठे उद्देशक में सचेतन और अचेतन जो गुड आदिक हैं उनमें स्वभावता कही जाती है इसी संबंध को लेकर इस छठे उद्देशक को प्रारम्भ किया जा रहा है इसका सर्व प्रथम सूत्र 'फाणियगुडे णं' इत्यादि है।

'फाणियगुडे णं भंते! कइवण्णे कइगंधे कइरसे कइफासे पन्नत्ते' इत्यादि।

टीकार्थ-इस सूत्र द्वारा गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है कि 'फाणियगुडे णं भंते! कतिवन्ने' फाणित यह देशीयशब्द है इसका अर्थ द्रवता

છઠ્ઠા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ-

પાંચમાં ઉદ્દેશામાં સચેતન અસુરકુમાર દેવોમાં અનેક-અનેક સ્વભાવપણુ કહ્યું છે. હવે આ છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં સચેતન અને અચેતન જે ગોળ વિગેરે છે, તેમાં અનેક સ્વભાવપણું કહેવામાં આવશે. તે સંબંધથી આ છઠ્ઠા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. તેનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.

"फाणियगुडेणं भंते! कइवण्णे, कइ गंधे, कइरसे, कइफासे" ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછયુ છે કે-"फाणियगुडेणं भंते! कइवन्ने" "ફાણિત આ દેશીય શબ્દ છે. અને તેનો અર્થ દ્રવતા

इत्यर्थः 'कइफासे' कतिस्पर्शः लघुगुरुकादिषु अष्टविधेषु स्पर्शेषु मध्ये कतमः स्पर्शो विद्यते 'पन्नत्ते' प्रज्ञप्तः-कथितः, भगवानाह-'गोयमा!' इत्यादि। 'गोयमा!' 'एत्थ णं दो नया भवंति' अत्र खलु द्वौ नयौ भवतः, अत्र प्रकृत-विषये द्रवगुडस्य वर्णरसस्पर्शादिमत्वे द्वौ नयौ भवतः नीयते प्राप्यते विवक्षिता-र्थोऽनेनेति नयः प्रमाणैकदेशः सत्सु बहुषु पदार्थेषु मध्यात् एकार्थावगाही नय इति फलितः, प्रकृते द्वौ नयौ भवतः, कौ तौ द्वौ नयौ तत्राह-'तं जहा' इत्यादि। 'तं जहा' तद्यथा 'निच्छइयनए य वावहारियनए य' नैश्चयिकनयश्च व्यावहा-

है। तथा च द्रवता (गीला) गुणवाला जो गुड है वह फाणितगुड है। वह फाणितगुड कितने वर्णवाला है? 'कइगंधे' कितने गन्धवाला है? तथा 'कइरसे' कितने रसवाला है। 'कइफासे' कितने उसमें स्पर्श है? इसका तात्पर्य ऐसा है कि फाणितगुड में पांच रसों में से कितने रस हैं। पांच वर्णों में से कितने वर्ण हैं यावत् आठ स्पर्शों में से कितने उसमें स्पर्श हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा!' हे गौतम 'एत्थ णं दो नया भवंति' इस विषय का विचार करने के लिये यहां दो नय होते हैं विवक्षित अर्थ जिसके द्वारा अच्छी प्रकार से समझ लिया जाता है उसका नाम नय है। यह नय प्रमाण का एक देश कहा गया है। अनेक अर्थों में से एक अर्थ में अवगाह करनेवाली जो विचारधारा है। वही नय है प्रकृत में दो नय बतलाये गये हैं और ये दो नय नैश्चायिक और व्यावहारिक नय हैं। यही बात 'निच्छइयनए य' इत्यादि सूत्रपाठ द्वारा प्रकट की गई है नैयत्य अर्थ

-ઝરવું એ પ્રમાણે છે. તથા દ્રવતા ઝરવાના ગુણવાળો જે ગોળ છે, તે ફાણિત ગોળ કહેવાય છે. આ ફાણિત ગોળ કેટલા વર્ણવાળો છે? "कइगंधे" કેટલા ગંધ ગુણવાળો છે? "कइरसे" કેટલા રસવાળો છે? "कइफासे" તેમાં કેટલા સ્પર્શ છે? પૂછવાનો હેતુ એ છે કે-ફાણિત ગોળમાં પાંચ રસોમાંથી કેટલા રસ છે? પાંચ વર્ણોમાથી કેટલા વર્ણ છે? બે ગંધમાંથી કેટલા ગંધ છે? તથા આઠ સ્પર્શોમાંથી કેટલા સ્પર્શ છે?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-"गोयमा!" હે ગૌતમ "एत्थ णं दो नया भवंति" આ બાબતનો વિચાર કરવામાં અહિંયાં બે નયનો આશ્રય કરવામાં આવે છે. વિવક્ષિત અર્થ જેનાથી સારી રીતે સમજવામાં આવે તેનું નામ નય છે. આ નય પ્રમાણનો એક દેશ કહેવાય છે. અનેક પદાર્થોમાંથી એક અર્થમાં અવગાહ કરવાવાળી જે વિચાર ધારા છે, તેજ નય છે. આ ચાલુ પ્રકરણમાં નૈશ્ચયિક અને વ્યવહાર નય એ રીતે બે નય કહ્યા છે. એજ વાત "निच्छइय-

रिकनयश्च, नैयत्यप्रदर्शनप्रवणो निश्चयः व्यवहारमात्रप्रयोजको व्यवहारनयः व्यवहारश्च यावता अंशेन संव्यवहारः प्रवर्तयितुं शक्यते तावन्तमेव अंशं गृह्णाति अन्यांशान् उपेक्षते सत्सु अपि अनेकेषु धर्मेषु तत्र गजनिमीलिकामाश्रयते, निश्चयश्च सर्वानेव गृह्णाति इति तत्र 'वावहारनयस्स' व्यवहारनयस्य मतेन 'गोडे फाणियगुले' गौडः गुडरसोपेतः मधुररसोपेतः फाणितगुडः, व्यवहारनयमतेन द्रवगुडो मधुररसोपेत इत्यर्थः व्यवहारनयो हि लोकव्यवहारमात्रपरत्वात् तदेव तत्राभ्युपगच्छति, अन्यांश्च उपेक्षते वर्णरसादीन्, 'नेच्छइयनयस्स' नैश्चयिकनयस्य-

को दिखानेवाला निश्चयनय होता है और व्यवहारमात्र का प्रयोजक व्यवहारनय होता है। जितने अंश से व्यवहार चलाया जा सकता है उतने ही अंश को व्यवहारनय ग्रहण करता है। एवं अन्य अंशो के प्रति वह उपेक्षा कर देता है। वस्तुमें अनेक अंश होते हैं। फिर भी वह उन अंशों-धर्मों के प्रति उपेक्षाभाव धारण कर लेता है तथा निश्चयनय जो होता है वह वस्तुगत समस्त धर्मों को ग्रहण करता है जो व्यवहार नय है उसके मतानुसार फाणितगुड गौड-मधुर मीठा रस वाला है ऐसा प्रकट किया जाता है। क्योंकि यह व्यवहारनय लोक व्यवहार मात्र में तत्पर होता है जितने से लोक व्यवहार चलता है उसी बात को प्रकट करता है और उसी बात को वह मानता है तथा अन्य वर्ण रसादिकों के प्रति उपेक्षाभाव रखता है। यही बात 'वावहारनयस्स गोडे फाणियगुडे' इस पाठ द्वारा की गई है। 'नेच्छइनयस्स०' तथा

नय" વિગેરે સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવી છે. નિશ્ચયાત્મક અર્થને બતાવવાવાળો નિશ્ચયનય હોય છે. વ્યવહારમાત્રને બતાવનાર વ્યવહારનય છે. જેટલા અંશથી વ્યવહાર ચલાવવામાં આવે છે, તેટલા જ અંશને વ્યવહાર નય ગ્રહણ કરે છે અને બીજા અંશો પ્રત્યે તે ઉપેક્ષા કરે છે. વસ્તુમાં અનેક અંશ હોય છે. તોપણ તે તે અંશોના ધર્મપ્રતિ ઉપેક્ષાભાવ ધારણ કરી લે છે. તથા જે નિશ્ચયનય હોય છે, તે વસ્તુમાં રહેલ સઘળા ધર્મોને ગ્રહણ કરે છે. તેમજ વ્યવહારનયના મત પ્રમાણે ફાણિત ગુડ-ગોળ-મીઠા રસવાળો હોય છે. એમ પ્રગટ કરવામાં આવે છે. કેમ કે તે વ્યવહારનય લોકવ્યવહાર માત્રમાં તત્પર હોય છે. જેટલાથી વ્યવહાર ચાલે છે, તેજ વાતને પ્રગટ કરે છે, અને તેજ વાતને ત્યાં માને છે. તથા અન્ય તથા બીજા વર્ણ, ગંધ રસ વિગેરે પ્રત્યે ઉપેક્ષાભાવ રાખે છે. એજ વાત "ववहारनयस्स गोडे फाणियगुडे" આ પાઠથી બતાવવામાં આવી છે. "नेच्छइय नयस्स०" તથા નૈશ્ચયિકનયના મત પ્રમાણે તેમાં પાંચ

मतेन 'पंचवन्ने' पञ्चवर्णः द्रवगुडोऽपि कृष्णादिपञ्चवर्णोपेत इति निश्चयनयस्य मतम् 'दुगंधे' द्विगन्धः द्वौ सुरभिदुरभिगन्धौ तत्र द्रवगुडे वर्त्तते इत्यर्थः, 'अट्ठफासे पन्नत्ते' लघुगुरुकाद्यष्टस्पर्शः प्रज्ञप्तः द्रवगुडे। 'भमरे णं भंते ! कइवन्ने पुच्छा' भ्रमरः खलु भदन्त ! कतिवर्ण इति पृच्छा प्रश्नः, भ्रमरः तन्नामकश्चतुरिन्द्रियविशेषः कतिवर्णः कतिवर्णवान् कतिरसः-कतिरसवान् कतिगन्धः-कतिगन्धवान्, कतिस्पर्शः-कतिस्पर्शवांश्चेति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा !' इत्यादि। 'गोयमा !' हे गौतम ! 'एत्थ णं दो नया भवंति' अत्र खलु द्वौ नयौ भवतः, 'तं जहा निच्छइयनए य वावहारियनए य' तद्यथा नैश्चयिकनयश्च व्यावहारिकनयश्च 'वावहारियनयस्स कालए भमरे' व्यावहारिकनयस्य मतेन कालकः कृष्णः भ्रमरः, व्यवहारनयाश्रयणे तु कृष्णो भ्रमरः भ्रमरकाष्र्ण्यस्य सर्वाविसंवादात् 'नेच्छइनयस्स

नैश्चयिकनय के मतानुसार उसमें पांच वर्ण हैं। 'दुगंधे' सुरभिदुरभि-दो गंध हैं। (पंचरसे) पांच रस और 'अट्ठफासे पन्नत्ते' आठ स्पर्श हैं। अर्थात् द्रव्यगुड में निश्चयनय की अपेक्षा से ये सब हैं। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं। 'भमरे णं भंते ! कइवन्ने०' हे भदन्त ! जो भ्रमर है वह कितने वर्णवाला है। ऐसा यह प्रश्न है भ्रमर चौइन्द्रियोंवाला होता है चक्षुघ्राणरस स्पर्श ये इन्द्रियां होती है यह कितने वर्णोंवाला कितने रसोंवाला कितने गंधगुणवाला और कितने स्पर्शोंवाला होता है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं। 'गोयमा' हे गौतम ! इस विषयके विचार करनेवाले यहां दो नय हैं। एक नैश्चयिकनय और दूसरा व्यावहारिक नय। व्यावहारिकनय हमें यह कहता है कि भ्रमर काला है क्योंकि भ्रमरकाला है, इस सम्बन्ध में किसी को भी विसं-

---

वर्णु छे. "दुगंधे" सुरभी अने दुरभि-सुगंध अने दुर्गंध से બે ગંધ છે. અને 'पंचरसे' પાંચ રસ છે. 'अट्ठफासे पण्णत्ते' આઠ સ્પર્શ છે. અર્થાત્ લીલા ગોળમાં (ઝરતા ગોળમાં) નિશ્ચય નયના મત પ્રમાણે આ પાંચ વર્ણ, પાંચ રસ છે. હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-भमरे णं भंते ! कइवन्ने०" હે ભગવન્ જે ભ્રમર-ભમરો છે. તે કેટલા વર્ણવાળો છે ? ભ્રમર ચૌઇંદ્રિયવાળો હોય છે. ચક્ષુ, ઘ્રાણ, રસ, અને સ્પર્શ એ ચાર ઇંદ્રિયો તેને છે તે કેટલા વર્ણોવાળો, કેટલા રસોવાળો કેટલા ગંધ ગુણવાળો અને કેટલા સ્પર્શવાળો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તર રૂપે પ્રભુ કહે છે કે-"गोयमा !" હે ગૌતમ ! આ વિષયમાં વિચાર કરવા નિશ્ચયનય, વ્યવહારનય, એ બે નયોનો આશ્રય લેવામા આવે છે. વ્યવહારનય, આપણને એ બતાવે છે કે-ભમરો કાળો હોય છે. ભ્રમર કાળો હોય છે, એ સંબંધમાં કોઇને પણ વિસંવાદ હોતો નથી. તથા નૈશ્ચયિક

पंचवन्ने जाव अट्ठफासे पन्नत्ते' निश्चयनयस्य मतेन पञ्चवर्णो यावत् अष्टस्पर्शः प्रज्ञप्तः, निश्चयनयस्य मतेन पञ्चवर्णके परमाणुजन्यत्वेन भ्रमरे पञ्चवर्णवत्त्वम् एवं यावत् अष्टप्रकारकस्पर्शवत्वं चापि विद्यते एव भ्रमरे इति अत्र यावत्पदेन पञ्चरस-द्विविधगन्धयोः संग्रहः । 'सुयपिच्छे णं भंते ! कइवन्ने०' शुकपिच्छः खलु भदन्त ! कतिवर्णः, कतिगन्धः, कतिरसः, कतिस्पर्शः ? हे भदन्त ! शुकपिच्छे कियन्तो वर्णाः सन्ति कियन्तो गन्धाः, कियन्तो रसाः, कियन्तः स्पर्शाः भवन्तीति प्रश्नः, भगवानाह-'एवं चेव' इति 'एवं चेव' एवमेव-भ्रमरसूत्रवदेव शुकपिच्छेऽपि ज्ञातव्यम् 'नवरं वावहारियनयस्स नीलए सुयपिच्छे' नवरं व्यावहारिकनयस्य मतेन

वाद नहीं होता है तथा नैश्चयिक नय यह प्रकट करता है कि भ्रमर केवलकाला ही नहीं है। किन्तु पांचों वर्णवाला है। पांचों रसवाला है। दो गंधोवाला है और आठ प्रकार के स्पर्शोंवाला है। निश्चयनय की ऐसी मान्यता भ्रमर में उसे पांचवर्ण के परमाणुओं से यावत् आठ प्रकार के स्पर्शों से जन्य होने के कारण से है। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'सुयपिच्छेणं भंते० !' हे भदन्त ! जो तोते के पंख हैं वे कितने वर्णवाले, कितने गंधवाले, कितने रसवाले और कितने स्पर्शवाले हैं ? उत्तर में प्रभु ने कहा है-'एवं चेव' हे गौतम ! भ्रमर के सूत्र के जैसा यहां पर भी सूत्र जानना चाहिये। अर्थात् नैश्चयिक की मान्यता के अनुसार शुक के पंख पांचवर्ण पांच रस, दो गंध और आठ स्पर्शवाले हैं। परन्तु भ्रमर व्यवहारनयकी अपेक्षा से काला है पर शुक के पंख काले नहीं है किन्तु वे हरा रंग से

નય એ બતાવે છે કે-ભમરો કેવળ કાળો જ નથી પણ પાંચ વર્ણોવાળો છે. પાંચે રસવાળો છે. બે ગંધવાળો છે. અને આઠ સ્પર્શોવાળો છે. નિશ્ચયનયની આવી માન્યતા ભમરામાં તેને પાંચ વર્ણના પરમાણુથી યાવત્ આઠ પ્રકારના સ્પર્શો જન્ય કારણથી થાય છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે "सुयपिच्छे णं भंते !" હે ભગવન્ પોપટની જે પાંખ છે, તે કેટલા વર્ણવાળી, કેટલા ગંધવાળી, કેટલા રસવાળી, અને કેટલા સ્પર્શવાળી હોય છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-"एवं चेव" ભમરના સંબંધમાં કહ્યા પ્રમાણે પોપટની પાંખના સંબંધમાં પણ સમજવું. અર્થાત નૈશ્ચયિક નયની માન્યતા અનુસાર-પોપટની પાંખ પાંચ વર્ણ પાંચ રસ, બે ગંધ, અને આઠ સ્પર્શવાળી છે. પરંતુ ભમર વ્યવહારનય પ્રમાણે કાળા રંગનો છે. પરંતુ પોપટ કાળો હોતો નથી પણ લીલા રંગનો હોય છે.

नीलः नीलिमा हरितवर्णयुक्तः शुकपिच्छः 'नेच्छइयनयस्स पंचवन्ने' निश्चयनयस्य मतेन पञ्चवर्णः-पञ्चवर्णवान् शुकपिच्छः 'सेसं तंचेव' शेषम्-उक्तादन्यत् सर्वम् एवमेव-भ्रमरसूत्रवदेव निश्चयनयमतेन शुकपुच्छः पञ्चवर्णः पञ्चरसः द्विविधगन्धवान् अष्टविधस्पर्शवान् भवतीतिभावः। 'एवं एएणं अभिलावेणं लोहिया मंजिट्ठिया' एवमेतेनाभिलापेन लोहिता मंजिष्ठिका एवम् एतेन भ्रमरसूत्रोदितेन अभिलापेन मंजिष्ठिका लोहितवर्णा, व्यवहारनयाश्रयणेतु लोहितत्वं मंजिष्ठादीनाम् निश्चयनयमतानुसारेण पञ्चप्रकारकवर्णवत्त्वम् द्विप्रकारकगन्धवत्त्वम् पञ्चप्रकारकरसवत्त्वम् अष्टप्रकारकस्पर्शवत्त्वम् वर्णादिसर्वगुणात्मकपरमाणुजन्यत्वात्। 'पीतिया हालिद्दा' पीतिका हरिद्रा-हरिद्रा-पीतवर्णा व्यवहारनयमतेन निश्चयनयमतेन पञ्चवर्णादिमत्त्वं हरिद्रायाः। 'सुक्किल्लए संखे' शुक्लः शङ्खः व्यवहारनयस्य मतेन, निश्चयनयमतेन तु पञ्चप्रकारकवर्णादिमान् भवतीति। 'सुब्भिगन्धे कोट्ठे' सुरभि-

---

युक्त हैं। यही बात 'नवरं वावहारनयस्स 'आदि पाठ से सूचित की गई है। 'एवं एएणं अभिलावेणं लोहिया मंजिट्ठिया०' इसी भ्रमर सूत्रके अनुसार मंजिष्ठा में लोहितवर्णता, एवं निश्चयनय के मतानुसार पांचवर्णता द्विप्रकारक गंध युक्तता पांच प्रकारक रसवत्ता और अष्टविध-स्पर्श सहितता जाननी चाहिये। क्योंकि मजीठ वर्णादि सर्वगुणात्मक परमाणुओं से जन्य है। 'पीतिया हालिद्दा' व्यवहारनय के अनुसार हल्दी पीतवर्णवाली है एवं निश्चय नय के मन्तव्य के अनुसार वह पांचवर्णवाली, दो गंधवाली, पांचरसवाली एवं आठ स्पर्शवाली है। 'सुक्किल्ले संखे' इसी प्रकार शंख में शुक्लगुण दिखाइ पडता है। अतः व्यवहारनय की अपेक्षा से वही उसमें प्रधानता है तथा निश्चयनय की अपेक्षा से पांचों वर्ण दो गंध पांचों रस और आठों स्पर्श हैं।

એજ વાત "नवरं ववहारनयस्स०" વિગેરે સૂત્રપાઠથી સ્પષ્ટ કરી છે. "एवं एएणं अभिलावेणं लोहिया मंजिट्ठिया०" આ ભ્રમરસૂત્રના કથન પ્રમાણે મંજીષ્ઠ-મજીઠમાં લાલવર્ણપણુ, અને નિશ્ચયના મત પ્રમાણે પાંચ વર્ણપણુ બે પ્રકારના ગંધ યુક્તપણુ, પાંચ પ્રકાર નારસપણુ આઠ પ્રકારના સ્પર્શપણું સમજવું, કેમ કે મજીઠ વર્ણ વિગેરે સર્વ ગુણવાળા પરમાણુથી બને છે. "पीतिया हालिद्दा" વ્યવહારનયના મન્તવ્ય પ્રમાણે હલદર પીળા વર્ણવાળી છે. અને નિશ્ચયનયના મત પ્રમાણે-પાંચ વર્ણવાળી બે ગંધવાળી, પાંચ રસવાળી, અને આઠ સ્પર્શ-વાળી છે.-"सुकिल्ले संखे" આજ પ્રમાણે શંખમાં શ્વેતગુણ જણાય છે. જેથી વ્યવહારનય પ્રમાણે તેનું જ તેમાં મુખ્યપણું છે. તથા નિશ્ચય નયના મત પ્રમાણે પાંચ વર્ણ, બે ગંધ, પાંચ રસ, અને આઠ સ્પર્શ છે.

गन्धः कोष्ठकः कोष्ठपुटकः सुगन्धिद्रव्यसमुदायसम्पन्नो वस्तुविशेषः कोष्ठक इति कथ्यते, स व्यवहारनयमतेन सुगन्धिमान् निश्चयमतानुसारेण पञ्चवर्णादिमानेवेति। 'दुब्भिगंधे मयगसरीरे' दुरभिगन्धं मृतकशरीरम् व्यवहारमतेन मृतकशरीरमशुभगन्धवदिति लोकानां संव्यवहारात् निश्चयमतेन पञ्चवर्णादिमत्त्वं मृतकशरीरे वर्त्तते एवेति। 'तित्ते निंबे' कटुको निम्बः व्यवहारनयमतेन, निश्चयनयेन तु पञ्चवर्णादिमानेव भवति। 'कडुया सुंठी' तिक्ता शुण्ठी-तीक्ष्णरसोपेता सुंठी व्यवहारनयेन, निश्चयनयेन सर्वरसोपेता पञ्चवर्णाद्युपेता च 'कसाए कविट्ठे' अम्लः कपित्थः कपित्थफलं आम्लरसोपेतं व्यवहारनयमतेन प्रधानतः, गौणतया चान्येषां रसानां विद्यमानत्वेऽपि उपेक्षणात् निश्चयनयमतेन तु वर्णादिसर्वपदोपेतं

'सुब्भिगंधे कोट्ठे, सुगंधित द्रव्यों के समुदाय से जो वस्तुविशेष निष्पन्न होता है वह कोष्ठपुट वासक्षेप है व्यवहारनय से यह सुगंधगुणवाला माना गया है तथा निश्चयनयके अनुसार यह पौद्गलिक २० ही गुणोंवाला माना गया है। इसी प्रकार 'दुब्भिगंधे मयगसरीरे' मृतकशरीर दुर्गन्धगुणवाला व्यवहारनय से कहा गया है और निश्चयनय से वह पांचवर्णादिवाला माना गया है। तित्ते निंबे' व्यावहारिकनय से निम्ब तिक्त माना गया है निश्चयनय से पांचों वर्णो वाला पांचों ही रसवाला, दो गंधोवाला और आठ प्रकार के स्पर्शों वाला माना गया है। 'कडुया सुंठी' व्यवहारनय से सुंठी कटुकरसोपेत कही गई है और निश्चयनय से वह रूपरसादि सब गुणोंवाली मानी गई है। 'कसाए कविट्ठे' इसी

"सुब्भिगंधे कोट्ठे" સુગંધી દ્રવ્યોના સમૂહથી જે વસ્તુ વિશેષ બને છે, તે કોષ્ટ પુટ વાસક્ષેપ કહેવાય છે. વ્યવહારનયના મંતવ્ય પ્રમાણે તે સુંગધગુણવાળો માનેલ છે. અને નિશ્ચય નયના મત પ્રમાણુ તેને પૌદ્ગલિક વીસ જ ગુણવાળો માનેલ છે. એજ રીતે "दुब्भिगंधे मयगसरीरे" વ્યવહારનયના મત અનુસાર મરેલ શરીર દુર્ગંધ ગુણવાળું માનેલ છે. અને નિશ્ચયનયના મંતવ્યાનુસાર તેને પાંચ વર્ણ બે ગંધ પાંચ રસ અને આઠ સ્પર્શવાળું માનેલ છે. "तित्ते निंबे" વ્યવહારનયના મત પ્રમાણે લીંબડાને ખાટો માનેલ છે. અને નિશ્ચયનયના મંતવ્યાનુસાર તે પાંચવર્ણવાળો, પાંચરસવાળો બે ગંધવાળો અને આઠ પ્રકારના સ્પર્શવાળો માનેલ છે. "कडुया सुंठी" વ્યવહારનયના મંતવ્ય પ્રમાણે સુંઠ-કડવા રસવાળી કહી છે, અને નિશ્ચયનયના મત પ્રમાણે તે પાંચવર્ણ, પાંચ રસ, બે ગંધ અને આઠ સ્પર્શવાળી માનવામાં આવેલ છે. "कसाए कविट्ठे"

कपित्थफलमिति। 'अंबा अंबिलिया' अम्बा-अम्लरसोपेतं तत्कमिति निश्चयनय-मतेन तु वर्णादिसर्वपदोपेता एव, 'महुरे खंडे' मधुरः खलु शर्करा व्यवहारनय-मतेन मधुररसयुक्तैव निश्चयनयमतेन तु वर्णादिसर्वपदोपेता। 'कक्खडे वइरे' कर्कशो वज्रः। वज्रस्य स्पर्शः कर्कशो व्यवहारनयमतेन निश्चयनयमतेन तु वर्णा-दारभ्याष्टविधस्पर्शवान् 'मउए नवणीए' मृदुकं नवनीतम् नवनीते मृदुस्पर्शः व्य-वहारनयमतेन प्रधानतया मृदुत्वस्यैव अनुभवात् निश्चयमतेन तु पञ्चवर्णाः द्वौ-गन्धौ पञ्चरसाः अष्टापि स्पर्शाः विद्यमानाः सन्ति, 'गरुए अए' गुरुकम् अयः-

प्रकार से व्यवहारनय से कपित्थ-कैंथ कषायरसोपेत कहा गया है और निश्चयनय से वह रूपरसादि सर्वगुणोपेत कहा गया है। 'अंबा अंबलिया' इसी प्रकार से आम्र, खट्टा कहा गया है। क्योंकि प्रधान-रूप से उसमें आम्लरस ही रहता है। तथा निश्चयनय के मत के अनु-सार उसमें पांचों ही रस पांचों ही वर्ण, दो गंध और आठ स्पर्श रहते हैं। 'महुरे खंडे' व्यवहारनय की अपेक्षा से खांड़ मधुर ही है और निश्चयनय के मत से वह पांचवर्ण, पांचरस आदिवाली है। 'कक्खडे-वइरे' व्यवहारनय की अपेक्षा से वज्र कर्कश है अर्थात् वज्र में कर्कश (कठोर) स्पर्श है तथा निश्चयनय की अपेक्षा से वह वर्ण से लेकर आठों ही स्पर्शवाला है। 'मउए नवणीए' व्यवहारनय की अपेक्षा से नवनीत मक्खन मृदु स्पर्शवाला है और निश्चयनय की अपेक्षा से वह पांचवर्णोंवाला दो गंधवाला पांच रसोंवाला और आठ स्पर्शवाला है। 'गरुए अए' लोह व्यवहारनय की अपेक्षा से भारी स्पर्शवाला है

કપિત્થ-કોઠું કષાય-તુરા રસવાળું કહેલ છે. વ્યવહારનયના મત પ્રમાણે પાંચ-વર્ણ પાંચરસ, બે ગંધ અને આઠ સ્પર્શવાળું માનેલ છે. "अंबा अंबालिया" એજ રીતે વ્યવહારનયના મત પ્રમાણે કેરી ખાટી માનવામાં આવી છે કેમકે તેનામાં મુખ્ય પણે તે રસ રહેલ છે. અને નિશ્ચયનયના મત પ્રમાણે તેમાં પાંચે રસ, પાંચે વર્ણ, બે ગંધ અને આઠ સ્પર્શ રહેલા છે. "महुरे खंडे" વ્યવહાર નયના મત પ્રમાણે ખાંડ મીઠી જ છે. અને નિશ્ચયનયના મત પ્રમાણે તેમાં પાંચવર્ણ, પાંચરસ, બે ગંધ અને આઠ પ્રકારના સ્પર્શ રહેલા છે. "कक्खडे वइरे" વ્યવહારનયના મત પ્રમાણે વજ્ર કર્કશ છે. (કઠોર) સ્પર્શવાળું છે. અને આઠ સ્પર્શવાળું છે. "मउए णवणीए" વ્યવહારનયની અપેક્ષાથી માખણ મૃદુ -કોમળ સ્પર્શવાળું છે. અને નિશ્ચયનયના મંતવ્ય પ્રમાણે તે પાંચેવર્ણ, પાંચ રસ, બે ગંધ અને આઠ સ્પર્શવાળું છે. "गरुए अए" લોઢું-વ્યવહારનયના

अयो-लोहधातुविशेषो व्यवहारनयेन गुरुप्रधानतया गुरुत्वस्यैव अनुभूयमानत्वात् निश्चयनयमतेन तु सर्वेऽपि वर्णादिगुणास्तत्र वर्तन्ते एव। 'लहुए उलुयपत्ते' लघुकम् उलूकपत्रम्-बदरीपत्रम् लघु यद्वा उलूकस्य घूकाभिधरात्रिचरपक्षिविशेषस्य पत्रं-पक्ष्म, तल्लघुकं भवति व्यवहारनयमतेन निश्चयमतानुसारेण तु सर्वेऽपि वर्णादयस्तत्र विद्यन्ते एवेति। 'सीए हिमे' शीतं हिमं व्यवहारनयेन, निश्चयनयेन तु वर्णादिसर्वगुणयुक्तं वर्त्तते, 'उसिणे अगणिकाए' उष्णोऽग्निकायः व्यवहारनयमतेन प्रधानत उष्णताया एवाग्नौ उपलम्भात् निश्चयनयादेशेन तु सर्वेऽपि वर्णादयस्तत्राग्निकाये वर्त्तन्ते एव 'णिद्धे तेल्ले' स्निग्धं तैलम् व्यवहारनयादेशेन प्रधानतया स्निग्धताया एवोपलम्भात् निश्चयनयमतेन तु सर्वोऽपि अष्टविधस्पर्शस्तथा

क्योंकि प्रधानरूप से उसीका उसमें अनुभव होता है। तथा निश्चयनय के मत के अनुसार उसमें समस्तवर्णादिगुण रहते हैं। 'लहुए उलुयपत्ते' उलूकपत्र-बदरिकापत्र या उल्लु के पंख व्यवहारनय की अपेक्षा लघु होते हैं। तथा निश्चयनय के अनुसार समस्तवर्णादिक उसमें रहते हैं। 'सीए हिमे' व्यवहारनय से हिम शीत होता है क्योंकि इसी स्पर्श की उसमें मुख्यता से प्रतीति होती है। तथा निश्चयनय से वह सर्ववर्णादिगुणों से युक्त माना गया है। 'उसिणे अगणिकाए' तथा अग्निकाय उष्णस्पर्शवाला होता है। क्योंकि उसमें इसी स्पर्श की मुख्यतया-प्रतीति होती है तथा निश्चयनय के अनुसार तो उसमें समस्तवर्णादिक गुण माने गये हैं। इसी प्रकार 'णिद्धे तेल्ले' व्यवहारनय की अपेक्षा तैल स्निग्धगुण की प्रधानतावाला होने से स्निग्धगुणवाला माना गया है

મત પ્રમાણે ભારે સ્પર્શવાળું માનેલ છે. કેમ કે પ્રધાન રૂપે તેનામાં તેનો જ અનુભવ થાય છે. અને નિશ્ચયનયના મત પ્રમાણે તેમાં પાંચવર્ણ વિગેરે સઘળા ગુણો રહેલા છે. "लहुए उलुयपत्ते" उलूकपत्र-બોરનું પાન અથવા ઘુવડની પાંખ વ્યવહારનયના મત પ્રમાણે લઘુ-હલકી હોય છે. અને નિશ્ચયનયના મત પ્રમાણે વર્ણ, ગંધ, રસ, અને આઠ સ્પર્શ તેનામાં રહેલા છે. "सीए हीमे" વ્યવહારનયના મત પ્રમાણે હીમ-બરફ ઠંડો હોય છે. કેમ કે તેનામાં ઠંડા ગુણની મુખ્યતા રહેલી છે. તથા નિશ્ચયનયના મત પ્રમાણે પાંચ વર્ણ, બે ગંધ, પાંચરસ અને આઠ સ્પર્શવાળું માનેલ છે. "उसिणे अगणिकाए" તથા અગ્નિકાય ગરમ સ્પર્શવાળું હોય છે, કેમ કે તેનામાં તેજ સ્પર્શની મુખ્યતા છે. તથા નિશ્ચયનયના મત પ્રમાણે તેનામાં વર્ણ વિગેરે સમસ્ત ગુણ રહેલા માનવામાં આવેલ છે. "णिद्धे तेल्ले" વ્યવહારનયના મતાનુસાર તેલ સ્નિગ્ધ-ચિકાશ ગુણની પ્રધાનતાવાળું હોવાથી સ્નિગ્ધગુણવાળું માનેલ છે.

तत्र पञ्चवर्णपञ्चरसद्विगन्धा अपि तिष्ठन्त्येव। 'छारिया णं भंते! पुच्छा' क्षारिका खलु भदन्त! पृच्छा क्षारिका भस्म हे भदन्त! क्षारिका कतिवर्णा कतिगन्धा कतिरसा कतिस्पर्शा? इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा!' इत्यादि। 'गोयमा!' हे गौतम! 'एत्थ दो नया भवंति' अत्र द्वौ नयौ भवतः, 'तं जहा' तद्यथा 'निच्छइयनए य ववहारियनए य' नैश्चयिकनयश्च व्यावहारिकनयश्च 'ववहारियस्स लुक्खा छारिया' व्यवहारनयस्य मतेन रूक्षा क्षारिका 'निश्चयनयस्य मतेन पञ्चवर्णा यावत् अष्टस्पर्शाः प्रज्ञप्ताः, व्यवहारनयमतेन तु भस्मनि रूक्ष एव स्पर्शः निश्चयनयमतेन तु सर्वेऽपि स्पर्शाः भस्मनि वर्तन्ते पञ्चापि वर्णाः द्वावपि गन्धा अष्टापि स्पर्शाः भवन्त्येव इति यावत्पदेन विज्ञेयम् ॥सू० १॥

और व्यवहारनयकी अपेक्षा से वह पांच रसोंवाला पांचवर्णोंवाला दो गंधवाला और आठ स्पर्शोवाला माना गया है। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं। 'छारिया णं भंते! पुच्छा' हे भदन्त! क्षारिका राख कितने वर्णवाली है, कितने गंधवाली है, कितने रसोंवाली है और कितने स्पर्शवाली है। उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा! एत्थ०' हे गौतम! इस विषय का विचार करने के लिये दो नय कहे गये हैं। एक निश्चय नय और दूसरा व्यवहारनय व्यवहारनय की अपेक्षा से 'लुक्खा छारिया' राख-भस्म रूक्षस्पर्शवाली है और निश्चयनय की अपेक्षा से वह 'पंचवन्ना जाव अट्ठफासा' पांचो वर्णवाली है यावत्-पांचों रसवाली है दो गंधवाली और आठ स्पर्शवाली है ॥ १ ॥

અને વ્યવહારનયના મંતવ્યાનુસાર તે પાંચ વર્ણવાળું પાંચ રસવાળું, બે ગંધવાળુ અને આઠ સ્પર્શવાળું માનેલ છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને ફરી પૂછે છે કે-'छारिया णं भंते! पुच्छा" હે ભગવન્ ક્ષારિકા-રાખ કેટલા વર્ણવાળી છે? કેટલા ગંધવાળી છે? કેટલા રસવાળી અને કેટલા સ્પર્શવાળી છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે— "गोयमा! एत्थ०" હે ગૌતમ આ વિષયનો વિચાર કરવા માટે નિશ્ચયનય અને વ્યવહારનય એ બે નયનો આશ્રય લેવામાં આવે છે. વ્યવહારનયના મત પ્રમાણે "लुक्खा छारिया" રાખ-ભસ્મરૂક્ષ સ્પર્શવાળી છે. અને નિશ્ચય નયના મત પ્રમાણે "पंच वन्ना-जाव अट्ठफासा" પાંચવર્ણવાળી. યાવત્ પાંચ રસવાળી બે ગંધવાળી અને આઠે સ્પર્શવાળી છે. ાસૂ. ૧ા

निश्चयनयस्य मतेन पञ्चवर्णादिपरमाणूनां गुडादौ विद्यमानत्वात् पञ्चवर्णादिमत्वम्, इत्यनन्तरसूत्रे कथितमिति संगत्या परमाणावेव वर्णादीन् विवेचयितुमाह-'परमाणुपोग्गले णं भंते' इत्यादि ।

मूलम्—परमाणुपोग्गले णं भंते कइवण्णे जाव कइफासे पन्नत्ते? गोयमा! एगवण्णे एगगंधे एगरसे दुफासे पन्नत्ते। दुपएसिए णं भंते! खंधे कइवण्णे पुच्छा, गोयमा! सिय एगवण्णे, सिय दुवण्णे, एगगंधे, सिय दुगंधे, सिय एगरसे, सियदुरसे, सिय दुफासे, सिय तिफासे, सिय चउफासे पन्नत्ते। एवं तिपएसिए वि, नवरं सिय एगवण्णे, सिय दुवण्णे, सिय तिवण्णे, एवं रसेसु वि, सेसं जहा दुपएसियस्स। एवं चउप्पएसिए वि, नवरं सिय एगवन्ने जाव सिय चउवन्ने। एवं रसेसु वि, सेसं तं चेव। एवं पंचपएसिए वि, नवरं सिय एगवन्ने जाव सिय पंचवन्ने। एवं रसेसु वि। गंधफासा तहेव, जहा पंचपएसिओ। एवं जाव असंखेज्जपएसिओ। सुहुमपरिणए णं भंते! अणंतपएसिए खंधे कइवन्ने। जहा पंचपएसिए तहेव निरवसेसं। बादरपरिणए णं भंते! अणंतपएसिए खंधे कइवन्ने पुच्छा, गोयमा! सिय एगवन्ने जाव सिय पंचवन्ने, सिय एगगंधे सिय दुगंधे, सिय एगरसे, जाव सिय पंचरसे, सिय चउफासे, जाव अट्ठफासे पन्नत्ते। सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति ॥सू० २॥

॥ अट्ठारसमे सए छट्ठो उद्देसो समत्तो ॥

छाया—परमाणुपुद्गलः खलु भदन्त! कतिवर्णः यावत् कतिस्पर्शः प्रज्ञप्तः? गौतम! एकवर्णः, एकगन्ध, एगरसो द्विस्पर्शः प्रज्ञप्तः। द्विप्रदेशिकः खलु स्कन्धः कतिवर्णः पृच्छा, गौतम! स्यात् एकवर्णः स्यात् द्विवर्णः, स्यात् एकगन्धः, स्यात्

द्विगन्धः, स्यात् एकरसः, स्यात् द्विरसः, स्यात् द्विस्पर्शः, स्यात् त्रिस्पर्शः, स्यात् चतुःस्पर्शः प्रज्ञप्तः। एवं त्रिप्रदेशिकोऽपि नवरं स्यात् एकवर्णः, स्यात् द्विवर्णः, स्यात् त्रिवर्णः, एवं रसेष्वपि। शेषं यथा द्विप्रदेशिकस्य। एवं चतुष्प्रदेशिकोऽपि, नवरं स्यात् एकवर्णो यावत् स्यात् चतुर्वर्णः। एवं रसेष्वपि, शेषं तदेव। एवं पञ्चप्रदेशिकोऽपि, नवरं स्यात् एकवर्णः यावत् स्यात् पञ्चवर्णः। एवं रसेष्वपि। गन्धस्पर्शाः तथैव यथा पञ्चप्रदेशिकः। एवं यावत् असंख्येयप्रदेशिकः। सूक्ष्मपरिणतः खलु भदन्त! अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धः कतिवर्णः, यथा पञ्चप्रदेशिकः तथैव निरवशेषम्। बादरपरिणतः खलु भदन्त! अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धः कतिवर्णः पृच्छा, गौतम! स्यादेकवर्णो यावत् स्यात् पञ्चवर्णः, स्यादेकगन्धः, स्याद् द्विगन्धः, स्यादेकरसो यावत् पञ्चरसः, स्यात् चतुःस्पर्शो यावत् स्यात् अष्टस्पर्शः प्रज्ञप्तः। तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति ॥सू० २॥

॥ अष्टादशशते षष्ठोद्देशकः समाप्तः ॥

टीका—'परमाणुपोग्गले णं भंते!' परमाणुपुद्गलः खलु भदन्त! 'कइवन्ने जाव कइफासे पन्नत्ते' कतिवर्णो यावत् कतिस्पर्शः प्रज्ञप्तः? हे भदन्त! एकैकस्मिन् परमाणौ कियन्तो वर्णगन्धरसस्पर्शाः भवन्ति इति परमाणुनिष्ठवर्णादि

निश्चयनय के मत से पांचवर्णादिकों वाले परमाणुओं की गुडादिकों में विद्यमानता होने से उनमें पांच वर्णादि युक्त है ऐसा अनन्तर सूत्र में कहा गया है सो इसी संगति को लेकर अब परमाणु में ही वर्णादिकों की विवेचना की जाती है।

'परमाणु पोग्गले णं भंते! कइवण्णे जाव कइफासे पन्नत्ते' इत्यादि।

टीकार्थ—गौतम ने इस सूत्र द्वारा प्रभु से ऐसा पूछा है—'परमाणु पोग्गले णं भंते! कइवण्णे जाव कइफासे' हे भदन्त! एक एक परमाणुपुद्गल में कितनेवर्ण कितने रस कितने गंध और कितने स्पर्श

નિશ્ચયનયના મત પ્રમાણે પાંચ વર્ણ બે ગંધ, પાંચ રસ આઠ સ્પર્શ વાળા પરમાણુઓ ગોળ વિગેરેમાં રહેલા હોવાથી તે પાંચવર્ણ વિગેરેથી યુક્ત છે. તેમ આગલા સૂત્રમાં કહેવામાં આવ્યું છે. તેથી આ સંબંધને લઈને હવે પરમાણુઓના જ વર્ણ વિગેરેનું વિવેચન કરવામાં આવે છે.

"परमाणुपोग्गले णं भंते! कइवण्णे जाव कइफासे पण्णत्ते" इत्यादि

ટીકાર્થ—ગૌતમ સ્વામીએ આ સૂત્ર દ્વારા પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે—"परमाणुपोग्गले णं भंते! कइवण्णे जाव कइफासे" હે ભગવન્ એક એક પરમાણુ પુદ્ગલમાં કેટલા વર્ણ, કેટલા રસ, કેટલા ગંધ, અને કેટલા

विषयकः प्रश्नः, वर्णविषये पञ्चविकल्पाः गन्धविषये द्वौ विकल्पौ, रसविषये पञ्चविकल्पाः, स्पर्शविषये अष्टविकल्पाः भवन्ति किम् ? इति प्रश्नाशयः। भगवानाह– 'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम ! 'एगवन्ने' एकवर्णः एकस्मिन् परमाणौ पञ्चवर्णेषु एक एव वर्णः कृष्णादिरूपः, 'एगगंधे' एकगन्धः एकपरमाणौ गन्धद्वयोरेक एव गन्धो भवति 'एगरसे' एकरसः पञ्चप्रकारकरसेषु एक एव रसो भवति 'दुफासे पन्नत्ते' द्विस्पर्शः प्रज्ञप्तः स्निग्धरूक्षशीतोष्णस्पर्शेषु अविरोधिस्पर्शद्वययुक्तो भवति, द्वौ स्पर्शौ भवतः, परमाणुपुद्गलो विरुद्धस्पर्शवान् न भवति यथा यदा स्निग्धः तदा न रूक्षः, यदा रूक्षस्तदा न स्निग्धः एवं यदा शीतः

होते हैं। इस प्रकार से यह परमाणुनिष्ठ वर्णादि विषयक यह प्रश्न है। वर्ण के विषय में पांच विकल्प गन्ध के विषय में दो विकल्प रसके विषय में पांच विकल्प और स्पर्शके विषय में आठ विकल्प होते हैं क्या ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं। 'गोयमा ! एगवन्ने' हे गौतम ! एक परमाणु में पांचवर्णों में से एक ही कृष्णादिरूपवर्ण होता है। 'एगगंधे' एक परमाणु में दो गंधों में से एक ही गंध होता है। 'एगरसे' एक परमाणु में पांचरसों में से एक ही रस होता है। 'दुप्फासे पन्नत्ते' तथा आठ स्पर्शों में से कोई से दो अविरोधी स्पर्श होते हैं। स्निग्ध, रूक्ष, शीत उष्ण ये ४ स्पर्शों में से अविरोधी दो स्पर्श परमाणु में होते हैं। क्योंकि परमाणुपुद्गल विरुद्ध स्पर्शवाला नहीं होता है। जैसे जब स्निग्धस्पर्श होगा तब रूक्षस्पर्श नहीं होगा और जब रूक्षस्पर्श होगा तब स्निग्धस्पर्श नहीं होगा इस प्रकार जब उसमें शीत

સ્પર્શો હોય છે ? આ રીતે પરમાણુમાં રહેલા વર્ણાદિ વિષયમાં આ પ્રશ્ન કરેલ છે. વર્ણના વિષયમાં પાંચ વિકલ્પ, ગન્ધના વિષયમાં બે વિકલ્પ, રસના વિષયમાં પાંચ વિકલ્પ અને સ્પર્શના વિષયમાં આઠ વિકલ્પો બને છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-"गोयमा ! एगवन्ने" હે ગૌતમ ! એક પરમાણુમાં પાંચ વર્ણો પૈકી કૃષ્ણાદિ એક જ વર્ણ હોય છે. "एगगंधे" એક પરમાણુમાં બે ગંધ પૈકી એક જ ગંધ હોય છે "दुप्फासे पन्नत्ते" તથા આઠ સ્પર્શ પૈકી કોઈ અવિરોધી બે જ સ્પર્શ હોય છે. સ્નિગ્ધ, રૂક્ષ, શીત, અને ઉષ્ણ એ ચાર સ્પર્શોમાંથી પરમાણુ પુદ્ગલ વિરૂદ્ધ સ્પર્શવાળા હોતા નથી. જેમકે જ્યારે સ્નિગ્ધ-ચિકાશવાળો સ્પર્શ થશે ત્યારે રૂક્ષ-લુખો સ્પર્શ થશે નહીં. અને જ્યારે રૂક્ષ સ્પર્શ થશે, ત્યારે સ્નિગ્ધ સ્પર્શ થશે નહીં. એજ રીતે

स्यात् तदा उष्णो न भवेत्, यदा उष्णः तदा न शीत इति, किन्तु एषु मध्येऽविरुद्धस्पर्शद्वयवान् भवति परमाणुपुद्गलः। अत्र चत्वारो विकल्पा भवन्ति, तथाहि-शीतस्निग्धौ १, शीतरूक्षौ२, उष्णस्निग्धौ३, उष्णरूक्षौ४ चेति। 'दुपए-सिए णं भंते खंधे' द्विप्रदेशिकः खलु भदन्त! स्कन्धः 'कइवन्ने पुच्छा' कतिवर्णः इति पृच्छा प्रश्नः हे भदन्त! द्विप्रदेशिकः प्रदेशद्वययुक्तः स्कन्धोऽवयवी कतिवर्णः कतिगन्धः कतिरसः कतिस्पर्शश्चेति प्रश्नः, भगवानाह-'सिय एगवन्ने' स्यात् एकवर्णः 'सियदुवन्ने' स्यात् द्विवर्णः 'सिय एगगंधे' स्यात् एक गन्धः 'सिय दुगंधे' स्यात् द्विगन्धः द्वयोः परमाण्वोः संबन्धाद् द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, तत्र यदि अवयवद्वये समानजातीय एक एव वर्णो भवेत् तदा समानजातीयवर्णवद्भ्याम् परमाणुभ्यां जायमानत्वेन

स्पर्श होगा तब उष्णस्पर्श नहीं होगा और जब उष्णस्पर्श होगा तब शीतस्पर्श नहीं होगा यहां चार विकल्प होते हैं। जैसे शीत-स्निग्ध १, शीतरूक्ष २, उष्णस्निग्ध ३, और उष्णरूक्ष ४ अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं 'दुप्पएस्सिए णं भंते! खंधे कइवन्ने पुच्छा' हे भदन्त! जो स्कन्ध दो प्रदेश से युक्त है वह कितने वर्णवाला होता है? कितने गंधवाला होता है? कितने रसोंवाला होता है और कितने स्पर्शोंवाला होता है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'सिय एगवन्ने' हे गौतम! द्विप्रदेशी स्कन्ध अवयवी कदाचित् एकवर्णवाला होता है। 'सिय दुवन्ने' कदाचित् दो वर्णवाला होता है। इसका तात्पर्य ऐसा है कि द्विप्रदेशिक स्कन्ध दो परमाणुओं के सम्बन्ध से होता है। उसमें यदि दोनों परमाणुरूप अवयवों में समानजातीय एक ही वर्ण होता है

તેમાં જ્યારે શીત-ઠંડો સ્પર્શ થશે ત્યારે ઉષ્ણ સ્પર્શ થશે નહીં. અને જ્યારે ઉષ્ણ સ્પર્શ થાય છે ત્યારે શીત સ્પર્શ થતો નથી. અહીયાં નીચે પ્રમાણે ચાર વિકલ્પ બને છે. શીત-સ્નિગ્ધ ૧ શીતરૂક્ષ ૨ ઉષ્ણસ્નિગ્ધ ૩ અને ઉષ્ણ રૂક્ષ ૪

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—"दुपएसिए णं भंते! खंधे कइवन्ने पुच्छा" હે ભગવન્ બે પ્રદેશવાળા જે સ્કંધ છે તે કેટલા વર્ણવાળા હોય છે? કેટલા ગંધવાળા હોય છે? કેટલા રસોવાળા હોય છે? અને કેટલા સ્પર્શોવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-"सिय एगवन्ने" હે ગૌતમ! બે પ્રદેશવાળા સ્કન્ધ અવયવી કદાચ એકવર્ણ વાળો હોય છે. "सिय दुवण्णे" કદાચિત્ બે વર્ણ વાળો હોય છે. કહેવાનો ભાવ એ છે કે-બે પ્રદેશવાળો સ્કંધ બે પરમાણુના સંબંધથી થાય છે, તેમાં જે બન્ને પરમાણુરૂપ અવયવોમાં સમાન જાતી વાળો એક જ વર્ણ હોય. તો તે બન્ને સમાન જાતીવાળા પરમાણુઓથી થવાવાળા તે બે પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં એક જ વર્ણ થશે. તેમજ જો તે બન્ને

द्विप्रदेशिकस्कन्धेऽपि एको वर्णः, यदि वा परस्परविभिन्नवर्णद्वयवद्भ्यां परमाणुभ्यां द्विप्रदेशिकः स्कन्धो जायते तदा तस्मिन् स्कन्धे वर्णद्वयं स्यात्, इत्यभिप्रायेण कथितं स्यादेकवर्णः द्वयोरपि परमाण्वोरेकवर्णवत्त्वात्, अत्र वर्णानां पञ्चत्वेन पञ्चविकल्पाः भवन्तीति। तथा स्याद् द्विवर्णः प्रतिप्रदेशं वर्णान्तरभावात्, अत्र वर्णानां पञ्चत्वेन परमाणोर्युग्मत्वेन च दशविकल्पा जायंते। एवमेव गन्धरसयोरपि ज्ञेयम्। 'सिय एगगंधे सिय दुगंधे' स्यात् एकगन्धः स्यात् द्विगन्धः 'सिय

तो उन दोनों समानजातीय परमाणुओं से जायमान उस द्विप्रदेशी स्कन्ध में एक ही वर्ण होगा तथा यदि उन दोनों परमाणुओं में भिन्न २ दो वर्ण होगा तो उस द्विप्रदेशी स्कन्ध में भी दो वर्ण होगा इसी अभिप्राय से कहा गया है कि कदाचित् वह द्विप्रदेशी स्कन्ध एक वर्णवाला भी होता है। और कदाचित दो वर्णवाला भी होता है। वर्ण पांच होते हैं। इसलिये यहां एक वर्णवत्वके कथन में पांच विकल्प होते हैं। तथा 'स्यात् द्विवर्णः' इस कथन में प्रतिप्रदेश में वर्णान्तर के सद्भाव से दशविकल्प होते हैं। और वे इस प्रकार से जानना चाहिये एक सफेद रंगवाले और एक हरे रंगवाले परमाणुद्वय के सम्बन्ध से भी द्विप्रदेशी स्कन्ध हो सकता है, एक सफेद रंगवाले और एक पीले रंगवाले परमाणुद्वय के संयोग से भी द्विप्रदेशी स्कन्ध हो सकता है एक सफेद रंगवाले और एक काले रंगवाले परमाणुद्वय के सम्बन्ध से भी द्विप्रदेशी स्कन्ध हो सकता है। इत्यादि इसी प्रकार का कथन गंध और रस के होने में भी जानना चाहिये। वह द्विप्रदेशी स्कन्ध 'सिय एगगंधे, सिय दुगंधे' कदाचित् एक गंधगुणवाला होता है

પરમાણુઓમાં જુદા-જુદા બે વર્ણ હોય તો તે બે પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં પણ બે વર્ણ થશે. એજ અભિપ્રાયથી એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે-કદાચિત્ તે બે પ્રદેશવાળો પણ હોય છે. વર્ણ પાંચ હોય છે. તેથી અહિયાં એક વર્ણ પણાના કથનમાં પાંચ વિકલ્પ થાય છે. તથા "स्यात् द्विवर्णः" એ કથનમાં પ્રતિપ્રદેશમાં વર્ણાન્તરના સદ્ભાવથી દશ વિકલ્પ બને છે. અને તે આ રીતે સમજવા. એક સફેત રંગવાળો અને એક લીલા રંગવાળો ? વિગેરે રૂપે સમજવા. બે પરમાણુના સંબંધથી પણ બે પ્રદેશવાળો સ્કંધ થાય છે. એક સફેત રંગવાળો અને એક પીળા રંગવાળો એમ બે પરમાણુના સંયોગથી પણ દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ બને છે. એક સફેત રંગવાળો અને એક કાળા રંગવાળા બે પરમાણુના સંબંધથી પણ દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ થાય છે. ઈત્યાદિ. આજ રીતનું કથન ગંધ અને રસને લઈને પણ સમજવા. આ દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ "सिय एगगंधे सिय दुगंधे" કદાચ એક ગંધ ગુણવાળા હોય છે અને કદાચિત્ બે ગંધ ગુણવાળા

एगरसे सिय दुरसे' स्यात् एकरसः द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, स्यात् द्विरसः द्विप्रदेशिकः स्कन्धः 'सिय दुफासे' स्यात् द्विस्पर्शः स्कन्धः, एक स्पर्शवान् स्कन्धस्तु कदाचिदपि न स्यात् यतः स्कन्धोत्पादके एकस्मिन् परमाणौ कारणभूते अविरुद्धस्पर्शद्वयसत्त्वेन कार्येपि स्पर्शद्वयस्यैव संभवः, 'कारणगुणाः कार्यगुणान् आरभन्ते' इति नियमात्। अत्रापि एकप्रदेशिकस्यैव शीतस्निग्धत्वादिभावेन त एव चत्वारो विकल्पा भवन्ति। 'सिय तिफासे' स्यात् त्रिस्पर्शः स्कन्धः, इह चत्वारो विकल्पा भवन्ति तथाहि-प्रदेशद्वयस्यापि शीतभावे एकस्य च तत्र स्निग्धभावात् द्वितीय-

और कदाचित् दो गंध गुणवाला भी होता है। 'सिय एगरसे सिय-दूरसे' कदाचित् वह एकरसवाला होता है। और कदाचित् दो रसोंवाला भी होता है। 'सियदुफासे' कदाचित् वह दो स्पर्शवाला होता है एक स्पर्शवाला पुद्गल कभी भी नहीं होता है। क्योंकि स्कन्धोत्पादक एक परमाणु में अविरुद्धस्पर्शद्वय की सत्ता होती है। अतः कारणभूत परमाणुद्वय से जायमान स्कन्ध में भी स्पर्शद्वय का ही संभव है। क्योंकि 'कारणगुणाः कार्यगुणान् आरभन्ते' ऐसा नियम है। जिस प्रकार से एक परमाणु में शीतस्निग्ध आदि के सद्भाव से चार विकल्प पहिले प्रकट किये गये हैं वे ही चार विकल्प यहां पर भी होते हैं। 'सिय तिफासे' कदाचित् वह तीन स्पर्शोंवाला होता है यहां चार विकल्प होते हैं-जैसे दोनों प्रदेशों में शीतस्पर्श भी हो सकता है। स्निग्धस्पर्श भी हो सकता है। और रूक्षस्पर्श भी हो सकता है। इस प्रकार दोनों प्रदेशों में शीतस्पर्श के साथ एक परमाणु के स्निग्धभाव

પણ હોય છે. "सिय एगरसे सिय दूरसे" કદાચિત્ તે એક રસવાળો પણ હોય છે અને કદાચિત્ બે રસોવાળો પણ હોય છે. सिय दुफासे" કદાચ તે બે સ્પર્શવાળો હોય છે. એક સ્પર્શવાળો સ્કંધ કોઈપણ સમયે થતો નથી. કેમ કે-સ્કંધને ઉત્પન્ન કરનાર એક પરમાણુમાં વિરૂદ્ધ નહી તેવા બે સ્પર્શની સત્તા હોય છે. તેથી કારણરૂપ બે પરમાણુથી થવાવાળા સ્કંધમાં પણ બે સ્પર્શનો જ સંભવ છે. કેમ કે-"कारणगुणाः कार्यगुणान् आरभन्ते" કારણગુણો કાર્યગુણોને પ્રાપ્ત કરે છે એ પ્રમાણે નિયમ છે.

જે રીતે એક પરમાણુમાં શીત, સ્નિગ્ધ વિગેરેના સદ્ભાવથી પહેલા ચાર વિકલ્પ બતાવેલ છે. તેજ ચાર વિકલ્પો અહિયાં પણ થાય છે. "सिय ति फासे" કદાચિત્ તે ત્રણ સ્પર્શવાળો હોય છે. અહિયાં ચાર વિકલ્પો બને છે.-જેવી રીતે બન્ને પ્રદેશોમાં શીતસ્પર્શ પણ થઇ શકે છે, સ્નિગ્ધ સ્પર્શ

स्य च तत्र रूक्षभावात् प्रथमः१ प्रदेशद्वयस्योष्णभावाद्द्वितीयः२, प्रदेशद्वयस्यापि स्निग्धभावे एकस्य शीतभावात् एकस्य चोष्णभावात् तृतीय३, प्रदेशद्वयस्य रूक्षभावाच्चतुर्थः४। 'सिय चउफासे' स्यात् चतुःस्पर्शः 'पन्नत्ते' प्रज्ञप्तः, देशे शीतः, देशे उष्णः, देशे स्निग्धो देशे रूक्ष इति। 'एवं तिपएसिए वि' एवं त्रिप्रदेशिकोऽपि एवमेव द्विप्रदेशिकवदेव त्रिप्रदेशिकोऽपि। 'नवरं सिय एगवन्ने सिय दुवन्ने' नवरं केवलमेतावान् विशेषः स्यात् एकवर्णः त्रिप्रदेशिकः, स्यात् द्विवर्णः स्यात्

से और दूसरे के रूक्षभाव से यह पहिला विकल्प बनता है। तथा प्रदेशद्वय में उष्णता है और एक परमाणु में स्निग्धता है। और दूसरे में रूक्षता है। इस प्रकार से यह द्वितीय विकल्प होता है तथा प्रदेश द्वय में स्निग्धता है तथा एक प्रदेश में शीतता है और एकप्रदेश में उष्णता है इस प्रकार से यह तृतीय विकल्प होता है। तथा दोनों प्रदेशों में रूक्षता है और एकमें शीतता है। और एक दूसरे में उष्णता है। इस प्रकार से यह चौथा विकल्प है। 'सियचउफासे' यह द्विप्रदेशी स्कन्ध कदाचित् चार स्पर्शवाला होता है देशमें शीतता देश में उष्णता है देश में स्निग्धता है। और देशमें रूक्षता है। 'एवं तिपएसिए वि' द्विप्रदेशिक स्कन्ध के जैसा त्रिप्रदेशिक स्कन्ध भी जानना चाहिये। 'नवरं सिय एगवन्ने सिय दुवन्ने' केवल इतना ही विशेष है कि वह त्रिप्रदेशिक स्कन्ध कदाचित् एक वर्णवाला होता है। कदाचित् वह दो

પણ થઈ શકે છે, રૂક્ષ સ્પર્શ પણ થઈ શકે છે એ રીતે બન્ને પ્રદેશોમાં શીત સ્પર્શની સાથે એક પરમાણુના સ્નિગ્ધભાવથી અને બીજા પરમાણુના રૂક્ષભાવથી એ રીતે પહેલો વિકલ્પ બને છે. બે પ્રદેશમાં ઉષ્ણતા છે. અને એક પરમાણુમાં સ્નિગ્ધપણુ છે અને બીજામાં રૂક્ષપણું છે. એ રીતે આ બીજો વિકલ્પ થાય છે. બે પ્રદેશમાં સ્નિગ્ધપણુ છે. તથા એક પ્રદેશમાં ઉષ્ણપણુ છે. આ રીતે આ ત્રીજો વિકલ્પ છે. તથા બન્ને પ્રદેશોમાં રૂક્ષપણુ અને એકમાં શીતપણુ છે અને બીજા એકમાં ઉષ્ણપણુ છે. આ રીતે આ ચોથો વિકલ્પ છે. "सिय चउफासे" આ દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ કોઈવાર ચાર સ્પર્શવાળો હોય છે. તથા એક દેશમાં શીતપણુ અને એક દેશમાં ઉષ્ણપણુ છે, દેશમાં સ્નિગ્ધપણુ અને દેશમાં રૂક્ષપણુ છે. "एवं तिपएसिए वि०" દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ પ્રમાણે ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ વિષે પણ સમજવું. "नवरं सिय एगवन्ने सिय दुवन्ने" કેવળ એજ વિશેષતા છે તે-તે દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ કોઈવાર એક વર્ણવાળો હોય છે, તે કોઈવાર તે બે વર્ણવાળો હોય છે,

त्रिवर्णः, युक्तिः पूर्ववदेव उद्दरणीया । एवं रसेष्वपि यथा वर्णे कथितः तथा रसेऽपि त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात् एकरसः, स्यात् द्विरसः, स्यात् त्रिरसः इति । 'सेसं जहा दुपएसियस्स' शेषं यथा द्विप्रदेशिकस्य शेषम् उक्तादन्यत् सर्वमेव द्विप्रदेशिकवदेव ज्ञातव्यम् गन्धस्पर्शविषये । 'एवं चउपएसिए वि' एवं चतुष्प्रदेशिकोऽपि, एवमेव त्रिप्रदेशिकस्कन्धवदेव चतुःप्रदेशिकस्कन्धोऽपि ज्ञातव्यः 'नवरं सिय एगवन्ने जाव सिय चउवन्ने' नवरं स्यात् एकवर्णो यावत् स्यात् चतुर्वर्णः, अत्र यावत्पदात् स्यात् द्विवर्णः स्यात् त्रिवर्णः, एतयोर्ग्रहणं भवति तथा च चतुःप्रदेशिकः स्कन्धः कदाचिदेकवर्णः, कदाचित् द्विवर्णः, कदाचित् त्रिवर्णः,

---

वर्णवाला होता है । और कदाचित् तीन वर्णवाला होता है यहां पर युक्ति पहिले के जैसी प्रकट कर लेनी चाहिये । 'एवं रसेसु वि' जैसा कथन वर्णके विषय में किया गया है । ऐसा ही कथन रस के विषय में भी कर लेना चाहिये । अर्थात् त्रिप्रदेशिक स्कन्ध कदाचित् एक रसवाला होता है, कदाचित् दो रसवाला होता है, कदाचित् तीन रसवाला होता है। 'सेसं जहा दुप्पएसियस्स' कथित से अतिरिक्त और सब गन्ध स्पर्श के विषय में द्विप्रदेशिक स्कन्ध के जैसा ही जानना चाहिये । 'एवं चउप्पएसे वि' त्रिप्रदेशिक स्कन्ध के जैसा ही चतुःप्रदेशिक स्कन्ध भी जान लेना चाहिये । 'नवरं सिय एगवन्ने जाव सिय चउवन्ने' इतना ही विशेष यहां पर है कि चतुः प्रदेशी स्कन्ध कदाचित् एकवर्णवाला होता है । यावत् कदाचित् वह चार वर्णवाला भी होता है। यहां यावत्पद से 'स्यात् द्विवर्णः, स्यात् त्रिवर्णः' इन दो पदों का

વાળો હોય છે. અને કોઇવાર ત્રણ વર્ણવાળો હોય છે. અહિયાં તે બાબતમાં પહેલા પ્રમાણે યુક્તિ સમજી લેવી. "एवं रसेसु वि" વર્ણના વિષયમાં જે પ્રમાણે કથન કરવામાં આવેલ છે. એવું જ કથન રસના વિષયમાં પણ સમજી લેવું. અર્થાત્ ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ કોઇવાર એક રસવાળો હોય છે. કોઇ વાર બે રસવાળો હોય છે. કોઇવાર ત્રણે રસવાળો હોય છે. "सेसं जहा दुप्पएसियस्स" ગંધ અને સ્પર્શના સંબંધને કહેલ વિષયથી બાકીના તમામ વિષયમાં દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ પ્રમાણે સમજી લેવું. "एवं चउप्पएसे वि" ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ પ્રમાણે જ ચતુઃપ્રદેશી સ્કંધ પણ સમજવા. "नवरं सिय एग वन्ने जाव सिय चउवण्णे" અહિંયાં એટલી જ વિશેષતા છે કે—ચતુઃપ્રદેશી સ્કંધ કદાચિત્ એક વર્ણવાળો હોય છે યાવત્ કદાચ તે ચાર વર્ણ વાળા પણ

कदाचित् चतुर्वर्णः। एवं स्यात् एकगन्धः, स्यात् द्विगन्धः। 'एवं रसेसु वि' एवं रसेष्वपि चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धः कदाचिदेकरसः, कदाचिद् द्विरसः कदाचित् त्रिरसः, कदाचित् चतूरसः। चतुःप्रदेशिकः स्कन्धः कदाचिदेकरसः, कदाचिद् द्विरसः, कदाचित् त्रिरसः, कदाचिच्चतूरसः। 'सेसं तं चेव' शेषं तदेव स्पर्शविषये त्रिप्रदेशिकवदेव ज्ञातव्यम् तथा च स्यात् द्विस्पर्शः, स्यात् त्रिस्पर्शः, स्याद् चतुःस्पर्शः इति। 'एवं पंचपएसिए वि' एवं पञ्चप्रदेशिकोऽपि यथा चतुःप्रदेशिकः वर्णरसगन्धस्पर्शविवक्षया कथितः तथा पञ्चप्रदेशिकोऽपि ज्ञातव्यः 'नवरं सिय एगवन्ने जाव सिय पंचवन्ने' नवरं स्यादेकवर्णः यावत् स्यात् पञ्चवर्णः, पञ्चप्रदे-

ग्रहण हुआ है। तथा च चतुःप्रदेशिक स्कन्ध कदाचित् एकवर्णवाला होता है। कदाचित् दो वर्णवाला होता है कदाचित् तीनवर्णवाला होता है कदाचित् चारवर्णवाला होता है। इसी प्रकार वह कदाचित् एक गंधवाला होता है कदाचित् दो गंधवाला होता है। 'एवं रसेसु वि' इसी प्रकार वह कदाचित् एक रसवाला होता है, कदाचित् दो रसवाला होता है कदाचित् तीन रसवाला होता है और कदाचित् चार रसवाला होता है। 'सेसं तं चेव' स्पर्श के विषय में त्रिप्रदेशिक स्कन्ध के जैसा ही यहां जानना चाहिये। तथा च—चतुःप्रदेशिक स्कन्ध कदाचित् दो स्पर्शवाला होता है। कदाचित् तीनस्पर्शवाला होता है और कदाचित् चार स्पर्शवाला होता है। 'एवं पंचपएसिए वि' जिस प्रकार से चतुःप्रदेशी स्कन्ध के विषय में यह रूप गंध रस और स्पर्श इन गुणों के होने का

હોય છે. અહિં યાવત્ પદથી "स्यात् द्विवर्णः स्यात् त्रिवर्णः" એ પદોનો સંગ્રહ થયો છે,

ચતુઃપ્રદેશી સ્કંધ કદાચિત્ એક વર્ણવાળો હોય છે કદાચિત્ બે વર્ણ વર્ણવાળો હોય છે. કદાચિત્ ત્રણ વર્ણવાળો હોય છે. અનેક કદાચિત્ ચાર વર્ણવાળો હોય છે. એજ રીતે તે કોઇવાર એક ગંધવાળો હોય છે. કદાચ બે ગંધવાળો હોય છે, "एवं रसेसु वि" એજ રીતેતે કદાચિત્ એક રસવાળો હોય છે. કદાચિત્ બે રસવાળો હોય છે, કોઇવાર ત્રણ રસવાળો હોય છે, અને કોઇવાર ચાર રસવાળો હોય છે. "सेसं तं चेव" સ્પર્શના વિષયમાં ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ પ્રમાણે જ અહિયાં સમજવું અર્થાત્ ચતુઃપ્રદેશિક કદાચિત્ બે સ્પર્શવાળો હોય છે. કોઇવાર ત્રણ સ્પર્શવાળો હોય છે. અને કોઇવાર ચાર સ્પર્શવાળો હોય છે. "एवं पंचपएसिए वि" જે પ્રમાણે ચાર પ્રદેશવાળા સ્કંધના વિષયમાં આ વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ એ ગુણો હોવાના

शिकः स्कन्धः, कदाचित् एकवर्णः समानजातीयवर्णयुक्तपञ्चपरमाणुभिर्जायमानत्वात्, स्यात् द्विवर्णः, कदाचित् त्रिवर्णः, कदाचित् चतुर्वर्णः, कदाचित् पञ्चवर्णः । 'एवं रसेसु वि' एवं रसेष्वपि वर्णवदेव रसेष्वपि ज्ञातव्यः कदाचिदेकरसः, कदाचित् द्विरसः, कदाचित् त्रिरसः, कदाचित् चतूरसः, कदाचित् पञ्चरस इत्यर्थः । 'गंधफासा तहेव' गन्धस्पर्शाः तथैव द्विप्रदेशिकादिवदेव ज्ञातव्याः,

कथन किया गया है उसी प्रकार से इन गुणों के होने का कथन पंचप्रदेशी स्कन्ध के विषय में भी कर लेना चाहिये । 'नवरं सिय एगवण्णे जाव पंचवन्ने' इस कथन की अपेक्षा इस पंचप्रदेशी स्कन्ध के कथन में विशेषता केवल ऐसी ही है कि यह पंचप्रदेशी कदाचित् एकवर्णवाला भी होता है और कदाचित् यावत् पांचवर्णवाला भी होता है जब यह समानजातीय वर्णवाले पांच परमाणुओं से जायमान होता है, तब यह एकवर्णवाला होता है यहां यावत् शब्द से 'स्यात् द्विवर्णः, स्यात् त्रिवर्णः, स्यात् चतुर्वर्णः' इन पदों का ग्रहण हुआ है । 'एवं रसेसु वि' वर्ण के होने के इस कथन के अनुसार ही उसमें रस होने के सम्बन्ध में भी ऐसा ही कथन कर लेना चाहिये । तथा च वह पंच प्रदेशिक स्कन्ध कदाचित् एकरसवाला होता है । कदाचित् दो रसवाला होता है । कदाचित् तीन रसवाला होता है । कदाचित् चार रसवाला होता है और कदाचित् पांच रसवाला होता है । 'गंधफासा तहेव'

વિષયમાં કહેવામાં આવ્યું છે એજ રીતે તે ગુણો હોવાનું કથન પાંચ પ્રદેશવાળા સ્કંધના વિષયમાં પણ સમજી લેવું.

"नवरं सिय एगवन्ने जाव पंचवण्णे" તે કથનની અપેક્ષાએ આ પાંચ પ્રદેશી સ્કંધના કથનમાં વિશેષપણુ કેવળ એ જ છે કે—આ પંચ પ્રદેશી સ્કંધ કદાચિત્ એક વર્ણવાળો પણ હોય છે. અને કદાચિત્ યાવત્ પાંચ વર્ણવાળો પણ હોય છે. જ્યારે સમાન જાતીવર્ણવાળા પાંચ પરમાણુઓ હોય ત્યારે તે એક વર્ણવાળો હોય છે. અહિંયા યાવત્ શબ્દથી 'स्यात् द्विवर्णः स्यात् त्रिवर्णः स्यात् चतुर्वर्णः" એ પદોનો સંગ્રહ થયો છે. "एवं रसेसु वि" વર્ણ હોવાના સંબંધમાં આ કથન અનુસાર જ તેમાં રસ હોવાના સંબંધમાં પણ એવું જ કથન સમજવું. તે આ રીતે છે તે પાંચ પ્રદેશ વાળો સ્કંધ કોઈવાર એક રસવાળો હોય છે. અને કોઈવાર બે રસવાળો હોય છે, કોઇવાર ત્રણ રસવાળો હોય છે. અને કોઈવાર ચાર રસવાળો હોય હોય છે. અને કોઈવાર પાંચ રસવાળો હોય છે. "गंधफासा तहेव" એ

स्यादेकगन्धः, स्याद् द्विगन्धः, स्यादेकस्पर्शः, स्याद् द्विस्पर्शः, स्यात् त्रिस्पर्शः, स्यात् चतुःस्पर्शः इति । 'जहा पंचपएसिओ एवं जाव असंखेज्जपएसिओ' यथा पञ्चप्रदेशिक एवं यावत् असंख्येयप्रदेशिकोऽपि, अत्र यावत्पदेन षट्प्रदेशिकादारभ्य दशप्रदेशिकपर्यन्तं तदनु संख्यातप्रदेशिका इति संगृह्यन्ते, तथा च-षट् प्रदेशिकादारभ्यासंख्यातप्रदेशिके स्कन्धे स्यात् एकगन्धः, स्यात् द्विगन्धः स्यात् द्विस्पर्शः स्यात् त्रिस्पर्शः, स्यात् चतुःस्पर्शः, स्यात् एकवर्णः यावत् पञ्चवर्णः, स्यात् एकरसः

'द्विप्रदेशिक स्कन्ध आदि में होने के कथन के जैसे ही गंध एवं स्पर्शों के होने का कथन यहां पर कर लेना चाहिये । अर्थात् पंचप्रदेशी स्कन्ध कदाचित् एक गंधवाला भी होता है और कदाचित् दो गंधवाला भी होता है कदाचित् यह दो स्पर्शवाला होता है । कदाचित् तीनस्पर्शवाला होता है कदाचित् चार स्पर्शवाला होता है । 'जहा पंचपएसिओ एवं जाव असंखेज्जपएसिओ' जैसा यह कथन पंचप्रदेशिक स्कंध में रूपगंध आदिके होने के विषय में किया गया है । इसी प्रकार से छह प्रदेशिकस्कन्ध से लेकर दशप्रदेशिक स्कन्ध तक तथा संख्यात प्रदेशिक स्कन्ध तक और असंख्यात प्रदेशिक स्कन्ध तक में भी रूपगंध आदि होने के विषय में भी कथन कर लेना चाहिये । तथा च षट्प्रदेशिक स्कन्ध से लेकर असंख्यात स्कन्ध में कदाचित् एक गंध होता है, कदाचित् दो गंध होते हैं, कदाचित् दो स्पर्श होते हैं, कदाचित् तीनस्पर्श होते हैं, कदाचित् चार स्पर्श होते हैं, कदाचित् एकवर्ण होता है,

પ્રદેશવાળો સ્કંધ વિગેરેમાં વર્ણાદિની માફક ગંધ અને સ્પર્શ પણ હોવાના સંબંધમાં પણ અહિયાં કથન સમજી લેવું. અર્થાત્ પાંચ પ્રદેશવાળો સ્કંધ કોઈવાર એક ગંધવાળો પણ હોય છે અને કોઈવાર બે ગંધવાળો પણ હોય છે, તેવી જ રીતે કદાચિત્ તે બે સ્પર્શવાળો પણ હોય છે. અને કદાચિત્ ત્રણ સ્પર્શવાળો પણ હોય છે. અને કોઈવાર ચાર સ્પર્શવાળો પણ હોય છે. "जहा पंचपएसिओ एवं जाव असंखेज्जपएसिओ" પાંચ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં રૂપ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ હોવાના સંબંધમાં જે રીતે કથન કરવામાં આવ્યું છે. તેજ રીતે છ પ્રદેશવાળા સ્કન્ધથી આરંભીને દશ પ્રદેશવાળા સ્કંધ સુધી તથા સંખ્યાત પ્રદેશવાળો સ્કંધ તેમજ અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં કોઈવાર એક ગંધ હોય છે. કોઈવાર બે ગંધ હોય છે. કોઈવાર એક વર્ણ યાવત્ કોઈવાર પાંચ વર્ણ હોય છે. કોઈવાર એક રસ હોય છે. કોઈવાર બે રસ હોય છે. કોઈવાર ત્રણ રસ હોય છે અને કોઈવાર ચાર રસ હોય છે તથા કોઈવાર પાંચ રસ હોય છે. કોઈવાર એક સ્પર્શ

यावत् पञ्चरसः, द्वौ गन्धौ, चत्वारः स्पर्शाः, पञ्चवर्णाः पञ्चरसा एषु प्राप्यन्ते इति भावः। 'सुहुमपरिणए णं भंते!' सूक्ष्मपरिणतः खलु भदन्त! 'अणंतपएसिए खंधे' अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धः अनन्तप्रदेशिको बादरपरिणामोऽपि स्कन्धो भवति द्वयणुकादिस्तु सूक्ष्मपरिणाम एव अतोऽनन्तप्रदेशिकस्कन्धे सूक्ष्मपरिणाम इति विशेषणं दत्तम्, तथा च सूक्ष्मपरिणामवान् अनन्तप्रदेशिकादिरूपस्कन्धः 'कइवन्ने' कतिवर्णः सूक्ष्मादिस्कन्धे कियन्तो वर्णाः एवं कतिगन्धाः, कतिरसाः, कतिस्पर्शा भवन्तीति प्रश्नः, भगवानाह-'जहा' इत्यादि। 'जहा पंचपएसिए तहेव

यावत् कदाचित् पांचवर्ण होते हैं। कदाचित् एक रस होता है, कदाचित् दो रस होते हैं, कदाचित् तीन रस होते हैं कदाचित् चार रस होते हैं, कदाचित् पांच रस होते हैं। मतलब कहने का यह है कि इनमें पांच रस, दो गन्ध, चार स्पर्श, पांचवर्ण और पांच रस पाये जाते हैं।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'सुहुमपरिणए णं भंते! अणंतपएसिए खंधे कइवन्ने' हे भदन्त! जो अनन्तप्रदेशिकस्कन्ध सूक्ष्मपरिणामवाला होता है वह कितने वर्णोंवाला होता है? कितने गंधोंवाला होता है? कितने रसोंवाला होता है? कितने स्पर्शोंवाला होता है? यहां जो 'सुहुमपरिणए' ऐसा विशेषण अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध को दिया गया है वह बादरपरिणाम की व्यावृत्ति के लिये दिया गया है। क्योंकि अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध बादर परिणामवाला भी होता है। द्वयणुकादिकस्कन्ध तो सूक्ष्मपरिणामवाले ही होते हैं। इस प्रश्न के उत्तर

યાવત્ કોઈવાર બે-ત્રણ ચાર-અને પાંચ સ્પર્શ હોય છે. કહેવાનો હેતુ એ છે કે છ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં પાંચ વર્ણ, બે ગંધ, પાંચ રસ ચાર સ્પર્શ હોય છે. તેમ સમજવું-

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-"सुहुमपरिणए णं भंते! अणंतपएसिए खंधे कइवन्ने" હે ભગવન્ જે અનંત પ્રદેશવાળા સ્કંધ સૂક્ષ્મ પરિણામવાળા હોય છે. તે કેટલા વર્ણોવાળા હોય છે? કેટલા ગંધોવાળા હોય છે? કેટલા રસોવાળા હોય છે? અને કેટલા સ્પર્શોવાળા છે. અહિયાં જે "सुहुमपरिणए" એ પ્રમાણેનું વિશેષણ અનંત પ્રદેશી સ્કંધને આપવામાં આવ્યું છે. તે બાદર પરિણામની વ્યાવૃત્તિ માટે આપવામા આવ્યું છે કેમ કે અનંત પ્રદેશવાળા સ્કંધ બાદર પરિણામવાળા પણ હોય છે. દ્વયણુકાદિ સ્કંધ તો સૂક્ષ્મ પરિણામવાળા જ હોય છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-"जहा पंचपएसिए तहेव निरवसेसं" હે ગૌતમ! પાંચ પ્રદેશવાળા

निरवसेसं' यथा पञ्चप्रदेशिकः तथैव निरवशेषम् कदाचिदेकवर्णः कदाचिद् द्विवर्णः कदाचित् त्रिवर्णः कदाचित् चतुर्वर्णः कदाचित् पञ्चवर्णः। एवमेक द्वि त्रि चतुः पञ्चरसवत्वं, कदाचित् एकद्विगन्धवत्वं एवं द्वि त्रि चतुः-स्पर्शोऽपि ज्ञातव्यः, तत्र चत्वारः शीतोष्णस्निग्धरूक्षाः स्पर्शाः सूक्ष्मेषु वादरेषु चानन्तप्रदेशिकस्कन्धेषु भवन्ति, मृदुकगुरुलघुकठोरस्पर्शास्तु बादरेष्वेव भवन्तीति। 'बादरपरिणए णं भंते !' बादरपरिणतः खलु भदन्त ! 'अणंतपएसिए खंधे' अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धः 'कइवन्ने पुच्छा' कतिवर्णः इति पृच्छा, हे भदन्त ! बादर-

---

में प्रभु कहते हैं--जहा पंचपएसिए तहेव निरवसेसं' हे गौतम ! जैसा कथन इनके होने का पंचप्रदेशिक स्कन्ध में किया गया है। उसी प्रकार से वह सब इनमें भी जानना चाहिये। तथा च ये सब स्कन्ध कदाचित् एकवर्णवाले, कदाचित् दो वर्णवाले, कदाचित् तीनवर्णवाले, कदाचित् पांचवर्णवाले होते हैं, इसी प्रकार से कदाचित् दो गंधवाले होते हैं, कदाचित् एकरसवाले, कदाचित् दो रसवाले, कदाचित् तीन रसवाले, कदाचित् चाररसवाले, कदाचित् पांच रसवाले होते हैं तथा कदाचित् दो स्पर्शवाले, कदाचित् तीन स्पर्शवाले, कदाचित् चारस्पर्श होते हैं ऐसा जानना चाहिये। शीत, उष्ण स्निग्ध और रूक्ष ये चार स्पर्श सूक्ष्म एवं बादर अनन्तप्रदेशिक स्कन्धों में होते हैं। मृदुक, गुरु, लघु, एवं कठोर ये चार स्पर्श बादरों में ही होते हैं।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'बादरपरिणएणं भंते ! अनंतपएसिए खंधे कइवन्ने पुच्छा' हे भदन्त ! जो अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध

સ્કંધને જે પ્રમાણે વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ હોવાનું કહેવામાં આવ્યું છે. તેજ પ્રમાણે તે તમામ કથન આ અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા સ્કંધના વિષયમાં પણ સમજી લેવું તે આ પ્રમાણે છે. તે બધા જ સ્કંધ કદાચિત્ એક વર્ણ વાળા, કદાચિત્ બે વર્ણવાળા, કદાચિત્ ત્રણ વર્ણવાળા, કદાચિત્ ચાર વર્ણ વાળો, અને કદાચિત્પાંચ વર્ણવાળા હોય છે. એજરીતે કોઈવાર એક ગંધ વાળા અને કોઈવાર બે ગંધવાળા હોય છે. અને કદાચિત્ એક રસવાળા, કદાચિત્ બે રસવાળા કદાચિત્ ત્રણ રસવાળા કદાચિત્ ચાર રસવાળા અને કદાચિત્ પાંચ રસવાળા હોય છે. તથા કોઈવાર એક સ્પર્શવાળા અને કોઈ-વાર બે સ્પર્શવાળા કોઈવાર ત્રણ સ્પર્શવાળા કોઈવાર ચાર સ્પર્શવાળા હોય છે તેમ સમજવું. શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ એ પ્રમાણે ચાર સ્પર્શ સૂક્ષ્મ અને બાદર અનંતપ્રદેશી સ્કંધમાં હોય છે. મૃદુ, ગુરુ, લઘુ, અને કઠોર એ ચાર સ્પર્શ બાદરોમાં જ હોય છે. ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-"बादरपरिणए णं भंते अनंतपएसिए खंधे कइवन्ने पुच्छा" હે

परिणामवान् अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धः कतिवर्णः, कतिगन्धः, कतिरसः, कतिस्पर्शः इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम। 'सिय एगवन्ने जाव सिय पंचवन्ने' स्यात् एकवर्णो यावत् पञ्चवर्णः, अत्र यावत्पदेन 'सिय दुवन्ने सिय तिवन्ने सिय चउवन्ने' एतेषां ग्रहणम्, तथा च कदाचिदेकवर्णः, कदाचिद् द्विवर्णः, कदाचित् त्रिवर्णः, कदाचित् चतुर्वर्णः, कदाचित् पञ्चवर्णोऽपि भवतीति 'सिय एगगंधे सिय दुगंधे' स्यात् एकगन्धः स्यात् द्विगन्धः 'सिय एगरसे जाव सिय पंचरसे' स्यात् एकरसो यावत् स्यात् पञ्चरसः, अत्र यावत् पदेन 'सिय दुरसे सिय तिरसे सिय चउरसे' एतेषां ग्रहणं भवति तथा च कदाचिदेकरसवान्, कदाचिद् द्विरसवान्, कदाचित् त्रिरसवान्, कदाचित् चतूरसवान, कदाचित् पञ्चरसवान् अनन्तप्रादेशिकत्वादस्कन्धो भवतीति। 'सिय चउफासे जाव सिय अट्ठफासे पन्नत्ते' स्यात् चतुः स्पर्शो यावत् स्यादष्टस्पर्शः प्रज्ञप्तः। अत्र

बादरपरिणामवाला होता है वह कितने वर्णवाला, कितने गंधवाला, कितने रसवाला और कितने स्पर्शोंवाला होता है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम! 'सिय एगवन्ने जाव सिय पंचवन्ने' वह कदाचित् एकवर्णवाला होता है, कदाचित् दो वर्णवाला होता है, कदाचित् तीनवर्णवाला होता है, कदाचित् चारवर्णवाला होता है, कदाचित् पांचवर्णवाला भी होता है। 'सिय एगगंधे०' कदाचित् वह एकगंधवाला होता है, कदाचित् दो गंधवाला होता है 'सिय एगरसे०' कदाचित्०' वह एक रसवाला होता है, कदाचित् दो रसवाला होता है, कदाचित् तीन रसवाला होता है, कदाचित् चार रसवाला होता है और कदाचित् पांच रसवाला भी होता है। 'सिय चउफासे जाव सिय अट्ठफासे' कदाचित् वह बादर अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध चार स्पर्शोंवाला

ભગવન્ જે અનંત પ્રદેશિક સ્કંધ બાદર પરિણામવાળા હોય છે તે કેટલા વર્ણવાળા, કેટલા ગંધવાળા અને કેટલા રસવાળા અને કેટલા સ્પર્શોવાળા હોય છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-"ગોયમા!" હે ગૌતમ! "सिय एगवन्ने जाव पंचवण्णे" તે કોઇવાર એક વર્ણવાળા હોય છે કોઈવાર બે વર્ણવાળા હોય છે. કોઇવાર ત્રણ વર્ણવાળા હોય છે, અને ચાર વર્ણવાળા હોય છે કોઈવાર પાંચ વર્ણવાળા હોય છે. "सिय एगगंधे०" કદાચિત્ તે તે એક ગંધવાળા હોય છે અને કદાચિત્ બે ગંધવાળા હોય છે. "सिय एगरसे०" કદાચિત્ એક રસવાળા હોય છે. કદાચિત્ બે રસવાળા હોય છે. કોઇવાર ત્રણ રસવાળા હોય છે. કોઇવાર ચાર રસવાળા હોય છે. અને કોઇવાર પાંચ રસવાળા પણ હોય છે. "सिय चउफासे जाव सिय अट्ठफासे" કોઈવાર

यावत् पदेन पञ्चषट्सप्तस्पर्शानां संग्रहः तथा च कदाचित् चतुः स्पर्शः, कदाचित् पञ्चस्पर्शः, कदाचित् षट्स्पर्शः, कदाचित् सप्तस्पर्शः, कदाचित् अष्टस्पर्शो भवति बादरपरिणामवान् अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धः। 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति हे भदन्त ! यद् देवानुप्रियेण कथितं तदेवमेव सर्वथा सत्यमेव इति कथयित्वा वन्दननमस्कारादिकं कृत्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् गौतमो विहरतीति भावः ॥सू० २॥

इति श्री विश्वविख्यातजगद्वल्लभादिपदभूषितबालब्रह्मचारि 'जैनाचार्य' पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री "भगवती" सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका ख्यायां व्याख्यायाम् अष्टादशशतकस्य षष्ठोद्देशकः समाप्तः ॥सू०१८-६॥

होता है यावत् पांच स्पर्शों वाला होता है कदाचित् ६ स्पर्शों वाला होता और कदाचित् ७ सात स्पर्शों वाला होता है। तथा कदाचित् आठ स्पर्शों वाला भी होता है। 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! आप देवानुप्रियने जो कहा है वह यह सब सर्वथा सत्य ही है २ इस प्रकार कहकर वे गौतम प्रभु को वन्दन नमस्कार आदि करके संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये। छट्ठा उद्देशक समाप्त।

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत "भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके अठारहवें शतकका छट्ठा उद्देशक समाप्त ॥ १८-६ ॥

તે બાદર અનંત પ્રદેશિક સ્કંધ ચાર સ્પર્શવાળા હોય છે, યાવત્ પાંચ સ્પર્શો વાળા હોય છે. કદાચિત્ છ સ્પર્શોવાળા હોય છે. અને કદાચિત્ સાત સ્પર્શો વાળા હોય છે. તથા કોઇવાર આઠ સ્પર્શવાળા હોય છે.

"सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति" હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયે જે પ્રમાણે કહ્યું છે, તે આ બધું કથન સર્વથા સત્ય છે. હે ભગવન્ આપનું કથન યથાર્થ છે. આ પ્રમાણે કહીને તે ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા તે પછી સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ॥ સૂ ૨ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના અઢારમા શતકનો છઠ્ઠો ઉદ્દેશક સમાપ્ત॥૧૮-૬॥

अथ सप्तमोद्देशकः प्रारभ्यते-

षष्ठोद्देशके नयवादमाश्रित्य पदार्थाः विचारिताः, सप्तमोद्देशकेतु अन्ययूथिक-मतमाश्रित्य तद् विचार्यते, इत्येवं सम्बन्धेन आयातस्यास्य सप्तमोद्देशकस्य इदमादिमं सूत्रम्-'रायगिहे जाव' इत्यादि ।

मूलम्-रायगिहे जाव एवं वयासी-अण्णउत्थिया णं भंते! एवमाइक्खंति जाव परूवेंति-एवं खलु केवली जक्खाएसेणं आइट्ठे समाणे आहच्च दो भासाओ भासइ तं जहा मोसं वा सच्चामोसं वा से कहमेयं भंते! एवं०। गोयमा! जण्णं ते अण्णउत्थिया जाव जे ते एवमाहंसु मिच्छंते एवमाहंसु, अहं पुण गोयमा! एवमाइक्खामि ४ नो खलु केवली जक्खाएसेणं आइस्सइ, नो खलु केवली जक्खाएसणं आइट्ठे समाणे आहच्च दो भासाओ भासइ-तं जहा मोसं वा सच्चामोसं वा, केवलीणं असावज्जाओ अपरोवघाइयाओ आहच्च दो भासाओ भासइ तं जहा-सच्चं वा असच्चामोसं वा ॥सू०१॥

छाया—राजगृहे यावत् एवमवादीत् अन्ययूथिकाः खलु भदन्त! एवमाख्यान्ति यावत् प्ररूपयन्ति, एवं खलु केवली यक्षावेशेन आविष्टः सन् आहत्य द्वे भाषे भाषते, तद्यथा-मृषां वा सत्यामृषां वा तत् कथमेतत् भदन्त! एवम्? गौतम! यत् खलु ते अन्ययूथिकाः यावत् ये ते एवमाहुः मिथ्या ते एवमाहुः अहं पुनर्गौतम! एवमाख्यामि ४ नो खलु केवली यक्षावेशेनाविश्यते, नो खलु केवली यक्षावेशेन आविष्टः सन् आहत्य द्वे भाषे भाषते तद्यथा-मिथ्यां वा सत्यामिथ्यां वा, केवली खलु असावद्ये अपरोपघातिके आहत्य द्वे भाषे भाषते तद्यथा सत्यां वा असत्याऽमृषां वा ॥सू० १॥

सातवें उद्देशे का प्रारंभ

छट्ठे उद्देशक में नयवाद को आश्रित करके पदार्थों का विचार किया गया है। अब इस सप्तम उद्देशक में अन्ययूथिक मत को आश्रित

સાતમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ-

છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં વ્યવહારનય અને નિશ્ચયનયનો આશ્રય કરીને વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. હવે આ સાતમા ઉદ્દેશામાં અન્ય મતવાદીઓના મતનો

टीका—'रायगिहे जाव एवं वयासी' राजगृहे यावद् एवम् अवादीत, अत्र यावत्पदेन समवसरणादारभ्य प्राञ्जलिपुटो गौतमः, एतत्पर्यन्तस्य सर्वस्यापि प्रकरणस्य अनुकर्षणं कर्त्तव्यम्। किमवादीत् गौतमः तत्राह–'अन्नउत्थिया णं भंते!' अन्ययूथिकाः खलु भदन्त! 'एवमाइक्खंति' एवम्–वक्ष्यमाणप्रकारेण आख्यान्ति कथयन्ति 'जाव परूवेंति' यावत् प्ररूपयन्ति, अत्र यावत्पदेन भाषन्ते प्रज्ञापयन्ति, इत्यनयोः संग्रहः किं तेऽन्ययूथिकाः प्रज्ञापयन्ति? तत्राह–'एवं खलु' इत्यादि। 'एवं खलु केवली जक्खाएसेणं आइट्ठे समाणे' एवं खलु केवली

करके पुनः इसी बात का विचार किया जाता है अतः इसी सम्बन्ध को लेकर प्रारम्भ किये गये इस उद्देशका 'रायगिहे जाव' आदि यह सर्व प्रथम सूत्र है। 'रायगिहे जाव एवं वयासी' इत्यादि।

टीकार्थ—'रायगिहे जाव एवं वयासी' यहां यावत्पद से समवसरणात्' से लेकर ' प्राञ्जलिपुटः गौतमः 'यहां तक का सब पाठ गृहीत हुआ है। तथा च–राजगृहनगर में यावत् गौतमने प्रभु से इस प्रकार पूछा 'अन्नउत्थिया णं भंते०!' हे भदन्त! जो अन्ययूथिक हैं वे इस प्रकार से कहते हैं। यावत् प्ररूपित करते हैं–'यहां यावत्पद से 'भाषन्ते प्रज्ञापयन्ति' इन दो क्रियापदों का संग्रह हुआ है। वे क्या कहते हैं। अब इसी बात को गौतम प्रकट करते हैं–'एवं खलु केवली जक्खा०'

આશ્રય કરીને ફરીથી આજ વાતનો–પદાર્થોનો જ વિચાર કરવામાં આવશે. જેથી આ સંબંધને લઈને આ ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. તેનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.—"रायगिहे जाव एवं वयासी" ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ:—"रायगिहे जाव एवं वयासी" અહિયાં યાવત્પદથી "समवसरणात्" એ પદથી આરંભીને "प्राञ्जलिपुटःगौतमः" અહિ સુધીનો પાઠ ગ્રહણ થયો છે તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે. રાજગૃહ નગરમાં ભગવાનનું સમવસરણ થયું પરિષદ્ ભગવાનના દર્શન કરવા તથા તેઓને વંદના કરવા બહાર આવી. ભગવાને તેઓને ધર્મદેશના આપી. ધર્મદેશના સાંભળીને તે પછી પરિષદ્ પોતપોતાને સ્થાને પાછી ગઇ, તે પછી પ્રભુની સેવા કરતા ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછયું–"अन्न उत्थियाणं भंते!" હે ભગવન્ અન્ય યૂથિકો–અન્ય મતવાદિઓ આ પ્રમાણે કહે છે યાવત્ પ્રરૂપિત કરે છે. અહિયાં યાવત્પદથી "भाषन्ते प्रज्ञापयन्ति" એ બે ક્રિયાપદોનો સંગ્રહ થયો છે, તેનો અર્થ ભાષા દ્વારા વર્ણવે છે. પ્રજ્ઞાપિત કરે છે. એ પ્રમાણે છે. તેઓ શું કહે છે? તે બતાવે છે.–"एवं खलु कवली जक्खा०" હે ભગવન્

यक्षावेशेनाविष्टः सन् यक्षो देवविशेषः तस्यावेशेन अन्तः प्रवेशेनेत्यर्थः 'आह-च्च दो भासाओ भासइ' आहत्य द्वे भाषे भाषते आहत्य कदाचिदित्यर्थः के द्वे भाषे तत्राह-'तं जहा' इत्यादि। 'तं जहा' तद्यथा 'मोसं वा सच्चामोसं वा' मृषां वा सत्यामृषां वा, यक्षावेशवशात् केवली असत्यमेव वदति अथवा सत्यामृषां सत्यरूपां मृषारूपां चेत्यर्थः मिश्रभाषां वदतीति 'से कहमेयं भंते! एवं' तत् कथमेतद् एवम् हे भदन्त! एवं परैरुच्यमानं किम् एतत् एवं संभवेत्? इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'जण्णं ते अन्नउत्थिया जाव एवमाहंसु' यत् खलु ते अन्ययूथिकाः यावत् ये ते एवमाहुस्ते मिथ्या एव-माहुः, अत्र यावत्पदेन संपूर्णस्य प्रश्नवाक्यस्य अनुवादः कर्त्तव्यः 'अहं पुण गोय-

हे भदन्त! वे ऐसा कहते हैं कि जब केवली यक्ष के आवेश से आविष्ट-गृहीत हो जाता है अर्थात् केवली के भीतर जब यक्ष देवविशेष लीन हो जाता है। केवली को जब भूत लग जाता है-तब उसके आवेश से वे 'आहच्च०' कदाचित् दो भाषाओं को बोलने लग जाते हैं एक भाषा उनमें होती है मृषा, और दूसरी होती है सत्यमृषा यद्यपि केवली सत्य ही बोलते हैं परन्तु यक्षावेश से वे उस समय या तो असत्य भाषा को बोलते हैं या सत्य से मिली मृषा भाषा को मिश्र-भाषा को बोलते हैं। 'से कह०' सो हे भदन्त! उन लोगों का ऐसा कथन कहां तक ठीक है। क्या ऐसा हो सकता है? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं--'गोयमा! जण्णं ते अन्नउत्थि०' हे गौतम जो उन्होंने ऐसा कहा है सो यह बिलकुल मिथ्या कहा है। यहां यावत् पद से समस्त प्रश्नवाक्य का अनुवाद कर लेना चाहिये। 'अहं पुण०' में तो

તેઓ એવું કહે છે કે-જ્યારે કેવલી ભગવાન યક્ષના આવેશથી આવેશવાળા થાય છે. અર્થાત્ કેવલીની અંદર જ્યારે યક્ષ દેવ વિશેષ પ્રવેશ કરે છે. એટલે કે કેવલીને જ્યારે ભૂત પકડે છે, ત્યારે તેઓ તેના કોઇ આવેશથી "આહત્ય૦" કોઇવાર બે ભાષા બોલે છે. એક ભાષા તો તેઓમાં મૃષ-અસત્યભાષા હોય છે અને બીજી સત્ય મૃષાભાષા હોય છે જો કે કેવલી ભગવાન સત્ય જ બોલે છે. પરંતુ યક્ષના આવેશથી તે સમયે તેઓ અસત્ય ભાષા બોલે છે અથવા તો સત્યથી મળેલી મૃષાભાષા મિશ્રભાષા બોલે છે. "से कहमेवं भंते! તો હે ભગવન્ તે લોકોનું આ પ્રમાણેનું કથન શું સત્ય હોઇ શકે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-"गोयमा! जण्णं ते अन्नउत्थिया०" હે ગૌતમ! તે અન્ય મતવાદીઓએ જે એવું કહ્યું છે તે બિલકુલ મિથ્યા-અસત્ય કહ્યું છે. અહિં યાવત્પદથી સંપૂર્ણ પ્રશ્ન વાક્ય સમજી લેવો. "अहं-

मा!' अहम् पुन गौतम! अत्र पुनःपदं त्वर्थकं तथा च अहं तु गौतम! 'एवमाइक्खामि४' एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण आख्यामि भाषे प्रज्ञापयामि प्ररूपयामि 'नो खलु केवली जक्खाएसेणं आइस्सइ' नो खलु केवली यक्षावेशेन आविश्यते केवलिनः शरीरे यक्षस्यावेशो न भवति अनन्तवीर्यत्वात् केवलिनः 'नो खलु केवली यक्षावेशेन आविष्टः सन् 'आहच्च दो भासाओ भासइ' आहत्य द्वे भाषे भाषते 'तं जहा मोसं वा सच्चामोसं वा' तद्यथा मृषां वा सत्यामृषां वा, केवलिनां शरीरे न भवति यक्षादेः समावेशः केवलिनामनन्तवीर्यतया तस्य प्रतिरुद्धत्वात् अतः केवली कदाचिदपि यक्षावेशेन आविष्टः सन् यक्षस्य भगवच्छरीरे प्रवेशाभावात् मिथ्याम् असत्यां वा सत्यामृषां वा सत्यरूपामसत्यरूपां चेत्यर्थः मिश्रभाषां न भाषते इतिभावः, यादृशीं भाषां केवली ब्रूते तां दर्शयन्नाह-'केवली णं' इत्यादि। 'केवलीणं असावज्जाओ अपरोवघाइयाओ' केवली खलु असावद्य अपरोपघातिके पापव्यापाररहिता तथा यया भाषया परेषाम् उपघातो न भवेत्तादृशी च, एतद्रूपे 'आहच्च दो भासाओ भासइ' आहत्य द्वे भाषे भाषते कदाचित् वक्ष्यमाणं भाषा-

---

इस विषय में ऐसा कहता हूँ ४ यहां 'भाषे प्रज्ञापयामि, प्ररूपयामि' इन क्रियापदों का संग्रह हुआ है-यही बात ४ इस संख्या पद से प्रकट की गई है। 'नो खलु केवली जक्खाएसेणं०' केवली न तो कभी यक्ष के आवेश से आविष्ट होते हैं। उन्हें कभी भी भूत नहीं लगता है और न वे उसके कारण कभी मृषा या मिश्रभाषा का प्रयोग करते हैं। केवली अनन्तवीर्यवाले होते हैं अतः उसके कारण भूतादिक का प्रवेश उनके भीतर नहीं हो सकता है वह उसके द्वारा प्रतिरुद्ध हो जाता है। इस कारण वे न मृषावादी होते हैं और न सत्यमृषा मिश्रभाषा को बोलते हैं। केवली तो पापव्यापाररहित तथा जिसके उच्चारण करने से दूसरे जीवों का उपघात

पुण गोयमा०!" હે ગૌતમ હું આ વિષયમાં એવું કહું છું "भाषे प्रज्ञापयामि प्ररूपयामि" ભાષા દ્વારા વર્ણવું છું. પ્રજ્ઞાપિત કરૂં છું, પ્રરૂપિત કરૂં છું કે- "नो खलु केवली जक्खाएसेणं०" કેવલી ભગવાન્ કોઈપણ સમયે યક્ષના પ્રવેશથી આવેશવાળા થતા નથી. અર્થાત્ તેઓને કોઈપણ સમયે ભૂત લાગતું નથી. અને ભૂત વળગવાને કારણે તેઓ કોઇ વખત મૃષા અથવા મિશ્રભાષા બોલતા નથી. કેવલી અનન્ત વીર્યવાળા હોય છે. તેથી તેઓમાં ભૂતાદિનો પ્રવેશ થઇ શકતો નથી. તેથી મૃષાવાદી કે સત્ય મૃષા-મિશ્રવાદી હોતા નથી. કેવલી ભગવાન્ તો પાપના વ્યવહાર વગરની તથા જે બોલવાથી બીજા જીવોનો ઉપઘાત ન થાય એવી જ ભાષા બોલે છે. એ રીતે તેઓ

द्वयं भाषते इत्यर्थः 'तं जहा' तद्यथा 'सच्चं वा असच्चामोसं वा' सत्यं वा असत्यामृषां वा यदि केवली तदा सत्यमेव वदति यद्वा असत्यमृषां वा न सत्यां न मृषां व्यवहाररूपामित्यर्थः ताम् एतादृशीं व्यवहाररूपां भाषां भाषते केवलीति ॥सू० १॥

सत्यादि भाषाद्वयं च ब्रुवन् केवली उपधिपरिग्रहप्रणिधानादिकं विचित्रवस्तु भाषते इति तदेव दर्शयन्नाह-'कइविहे णं भंते' इत्यादि।

मूलम्—कइविहे णं भंते! उवही पन्नत्ते? गोयमा! तिविहे उवही पन्नत्ते, तं जहा कम्मोवही, सरीरोवही, बाहिरभंडमत्तोवगरणोवही। नेरइयाणं भंते! पुच्छा गोयमा! दुविहे उवही पन्नत्ते तं जहा कम्मोवही य सरीरोवही य, सेसाणं तिविहे उवही एगिंदियवज्जाणं जाव वेमाणियाणं, एगिंदियाणं दुविहे उवही पन्नत्ते तं जहा कम्मोवही य सरीरोवही य। कइविहे णं भंते! उवही पन्नत्ते? गोयमा! तिविहे उवही पन्नत्ते तं जहा सचित्ते अचित्ते मीसए, एवं नेरइयाणं वि, एवं निरवसेसं जाव वेमाणियाणं। कइविहे णं भंते! परिग्गहे पन्नत्ते? गोयमा! तिविहे परिग्गहे पन्नत्ते तं जहा कम्मपरिग्गहे सरीरपरिग्गहे बाहिरभंडमत्तोवगरणपरिग्गहे। नेरइयाणं भंते! एवं जहा उवहिणा दो दंडगा भणिया तहा परिग्गहेण वि दो दंडगा भाणियव्वा। कइविहे णं भंते! पणिहाणे पन्नत्ते? गोयमा! तिविहे पणिहाणे पन्नत्ते,

---

न हो ऐसी भाषा का ही प्रयोग करते हैं। इस प्रकार वे 'सच्चं वा असच्चामोसं वाए' सत्य एवं असत्यामृषा का ही प्रयोग करते हैं। यदि केवली बोलते हैं तो सत्य ही बोलते हैं यद्वा असत्यामृषा-न सत्य न असत्य ऐसी व्यवहाररूप भाषा को बोलते हैं ॥ सू० १ ॥

"सच्चं वा असच्चामोसं वाए" सत्य અને અસત્ય-અમૃષા ભાષાનો જ પ્રયોગ કરે છે. જો કેવલી ભગવાન બોલે છે. અથવા અસત્ય-અમૃષા નસત્ય -અને ન અસત્ય એવી વ્યવહાર ભાષા જ બોલે છે. ॥ સૂ. ૧ ॥

तं जहा मणपणिहाणे वइपणिहाणे कायपणिहाणे। नेरइयाणं भंते! कइविहे पणिहाणे पन्नत्ते ? एवंचेव एवं जाव थणियकुमाराणं। पुढवीकाइयाणं पुच्छा गोयमा ! एगे कायपणिहाणे पन्नत्ते, एवं जाव वणस्सइकाइयाणं। बेइंदियाणं पुच्छा गोयमा! दुविहे पणिहाणे पन्नत्ते तं जहा वइपणिहाणे य कायपणिहाणे य एवं जाव चउरिंदियाणं। सेसाणं तिविहे वि जाव वेमाणियाणं। कइविहे णं भंते ! दुप्पणिहाणे पन्नत्ते गोयमा! तिविहे दुप्पणिहाणे पण्णत्ते तं जहा मणदुप्पणिहाणे वइदुप्पणिहाणे कायदुप्पणिहाणे जहेव पणिहाणेणं दंडगो भणिओ तहेव दुप्पणिहाणेणं वि भाणियव्वो। कइविहे णं भंते ! सुप्पणिहाणे पन्नत्ते ? गोयमा! तिविहे सुप्पणिहाणे पन्नत्ते तं जहा मणसुप्पणिहाणे वइसुप्पणिहाणे कायसुप्पणिहाणे। मणुस्साणं भंते! कइविहे सुप्पणिहाणे पन्नत्ते? एवं चेव। सेवं भंते ! सेवं भंते! त्ति जाव विहरइ। तएणं समणे भगवं महावीरे जाव बहिया जणवयविहारं विहरइ ॥सू० २॥

छाया—कतिविधः खलु भदन्त ! उपधिः प्रज्ञप्तः गौतम ! त्रिविधः उपधिः प्रज्ञप्तः तद्यथा कर्मोपधिः, शरीरोपधिः, बाह्यभांडामात्रोपकरणोपधिः। नैरयिकाणां भदन्त ! पृच्छा गौतम ! द्विविधः उपधिः प्रज्ञप्तः तद्यथा कर्मोपधिश्च शरीरोपधिश्च शेषाणां त्रिविध उपधिः एकेन्द्रियवर्जितानां यावद्वैमानिकानाम्। एकेन्द्रियाणां द्विविध उपधिः प्रज्ञप्तः तद्यथा कर्मोपधिश्च शरीरोपधिश्च। कतिविधः खलु भदन्त ! उपधिः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! त्रिविध उपधिः प्रज्ञप्तः तद्यथा सचित्तः, अचित्तः, मिश्रितः, एवं नैरयिकाणामपि एवं निरवशेषं यावद्वैमानिकानाम्। कतिविधः खलु भदन्त ! परिग्रहः प्रज्ञप्तः गौतम ! त्रिविधः परिग्रहः प्रज्ञप्तः तद्यथा कर्मपरिग्रहः, शरीरपरिग्रहः, बाह्यभांडामात्रोपकरणपरिग्रहः। नैरयिकाणां भदन्त ! एवं यथा उपधिना द्वौ दण्डकौ भणितौ तथा परिग्रहेणापि द्वौ दण्डकौ भणितव्यौ।

कतिविधं खलु भदन्त ! प्रणिधानं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! त्रिविधं प्रणिधानं प्रज्ञप्तम् तद्यथा मनः प्रणिधानम्, वचः प्रणिधानम्, कायप्रणिधानम् । नैरयिकाणां भदन्त ! कतिविधं प्रणिधानं प्रज्ञप्तम् ? एवमेव एवं यावत् स्तनितकुमाराणाम् । पृथिवीकायिकानां पृच्छा गौतम ! एकं कायप्रणिधानम् प्रज्ञप्तम् । एवं यावत् वनस्पतिकायिकानाम् । द्वीन्द्रियाणां पृच्छा गौतम ! द्विविधं प्रणिधानं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा वचःप्रणिधानं च कायप्रणिधानं च एवं यावत् चतुरिन्द्रियाणां शेषाणां त्रिविधमपि यावद्वैमानिकानाम् । कतिविधं खलु भदन्त ! दुष्प्रणिधानं प्रज्ञप्तम्, गौतम ! त्रिविधम् दुष्प्रणिधानम् प्रज्ञप्तम् तद्यथा मनोदुष्प्रणिधानं वचोदुष्प्रणिधानं कायदुष्प्रणिधानं, यथैव प्रणिधानेन दण्डको भणितः, तथैव दुष्प्रणिधानेनापि भणितव्यः । कतिविधं खलु भदन्त ! सुप्रणिधानं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! त्रिविधं सुप्रणिधान प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—मनःसुप्रणिधानं वचः सुप्रणिधानम् कायसुप्रणिधानम् ? मनुष्याणां भदन्त ! कतिविधं सुप्रणिधानं प्रज्ञप्तम्, एवमेव । तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति यावद्विहरति । ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरो यावद्बहिर्जनपदविहारं विहरति ॥सू० २॥

टीका—'कइविहे णं भंते ! उवही पन्नत्ते' कतिविधः खलु भदन्त ! उपधिः प्रज्ञप्तः, भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'तिविहे उवही

इत्यादि भाषाद्वय को बोलते हुए केवली उपधि, परिग्रह, प्रणिधान आदि विचित्र वस्तुको कहते हैं अब यही बात प्रकट की जाती है ।

'कइविहे णं भंते ! उवही पण्णत्ते' इत्यादि ।

टीकार्थ—गौतमने इस सूत्र द्वारा प्रभु से ऐसा पूछा है—'कइविहे णं भंते ! उवही पण्णत्ते' हे भदन्त ! उपधि कितने प्रकार की कही गई है ? जीवन निर्वाह में उपकारक कर्म, शरीर एवं वस्त्रादिक को उपधि कहा गया है। इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं। 'गोयमा !' हे गौतम ! उपधि तीन प्रकार की कही गई है । आत्मा जिसके द्वारा दुर्गति में स्थिर किया

ઇત્યાદિ બે ભાષાને બોલનારા કેવલી ભગવાન ઉપધિ પરિગ્રહ, પ્રણિધાન, વિગેરે વિચિત્ર વસ્તુને બતાવે છે, તે જ વાત હવે બતાવવામાં આવે છે.

"कइविहे णं भंते ! उवही पन्नत्ते" ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ:—ગૌતમ સ્વામીએ આ સૂત્રથી પ્રભુને એવું પૂછ્યું, છે કે—कइविहे णं भंते ! उवही पण्णत्ते" હે ભગવન્ ઉપધિ કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવી છે ? જીવન નિર્વાહમાં ઉપકારક કર્મ, શરીર અને વસ્ત્ર વિગેરેને ઉપધિ કહેવામાં આવે છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—"गोयमा !" હે ગૌતમ !

पन्नत्ते' त्रिविधः उपधिः प्रज्ञप्तः, तत्र उपधीयते-उपष्टभ्यते आत्मा येन स उपधिः, स चोपधिः त्रिविधः कर्मशरीरबाह्यभाण्डादिरूपः तमेव दर्शयन्नाह-' तं जहा ' इत्यादि । 'तं जहा' तद्यथा 'कम्मोवही, सरीरोवही, बाहिरभंडमत्तोवगरणोवही य' कर्मोपधिः शरीरोपधिः बाह्यभाण्डामात्रोपकरणोपधिश्च तत्र भाण्डामात्रा भाजनरूपः परिच्छदः, उपकरणं च वस्त्रादि, इति । 'नेरइया णं भंते ! पुच्छा' नैरयिकाणां खलु भदन्त ! पृच्छा हे भदन्त ! नैरयिकाणां कतिविधः उपधिः प्रज्ञप्तः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'दुविहे उवही पन्नत्ते' द्विविधः द्विप्रकारकः उपधिः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा' तद्यथा कम्मोवही य सरीरोवही य' कर्मोपधिश्च शरीरोपधिश्च, नारकाणां द्विविध एव कर्मशरीरोभयरूपः उपधिः, बाह्योपधेरसंभवात् 'सेसाणं तिविहे उवही एगिंदियवज्जाणं जाव वेमाणियाणं' शेषाणां नारकव्यतिरिक्तानां त्रिविध उपधिरेकेन्द्रियवर्जितानां यावद्वैमानिकानाम् एकेन्द्रियभिन्नवैमानिकान्तानां जीवानां त्रिविधोऽपि उपधि र्भवतीति । तर्हि एके-

जाता है वह उपधि है और वह कर्म, शरीर और बाह्य भांड आदि के भेद से तीन प्रकार की होती है । बाह्य जो वस्त्र पात्रादिक हैं वे बाह्य भांड आदि रूप उपधि कही गई है । अब गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-'नेरइया णं भंते !० ' हे भदन्त नैरयिकों के कितने प्रकार की उपधि होती है ? उत्तर में प्रभुने कहा है । 'गोयमा' हे गौतम ! नैरयिकों को 'दुविहे उवही पन्नत्ते' दो प्रकार की उपधि होती है । 'तं जहा०' वह इस प्रकार है कर्मोपधि और शरीरोपधि यहां बाह्य उपधि नहीं होती है । सेसाणं तिविहे०' नारक भिन्न जीवों से लेकर यावत् वैमानिक जीवों तक तीनों प्रकार की उपधि होती है । इनमें एकेन्द्रिय जीवों को छोड देना चाहिये । क्योंकि इनके शरीरोपधि और कर्मोपधि ये

ઉપધી ત્રણ પ્રકારની કહેવામાં આવે છે. આત્મા જેનાથી સ્થિર કરાય છે. તે ઉપધી છે. અને તે કર્મ, શરીર અને બાહ્ય, ભાંડ-પાત્ર વિગેરેના ભેદથી ત્રણ પ્રકારની હોય છે. બાહ્ય જે વસ્ત્ર પાત્ર વિગેરે છે, તે બાહ્ય ભાંડ ઉપધી કહેવાય છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-"नेरइयाणं भंते !" હે ભગવન્ નૈરયિકોને કેટલા પ્રકારની ઉપધિ હોય છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ એ કહ્યું કે "गोयमा !" હે ગૌતમ નૈરયિક જીવોને "दुविहे उवही पन्नत्ते" બે પ્રકારની ઉપધિ કહેવામાં આવી છે. 'तं जहा०" તે આ પ્રમાણે છે. ૧ કર્મો પધિ અને ૨ શરીરોપધિ અહિયાં બાહ્ય ઉપધિ હોતી નથી. 'सेसाणं तिविहे०" નારક જીવોને છોડીને યાવત્ વૈમાનિક જીવો સુધી ત્રણે પ્રકારની ઉપધિ હોય છે. તે પૈકી એકેન્દ્રિય જીવોને વર્જ્ય ગણ્યા છે. કેમ કે

न्द्रियाणां कतिविध उपधिस्तत्राह-'एगिंदियाणं' इत्यादि। 'एगिंदियाणं दुविहे उवही पन्नत्ते' एकेन्द्रियाणां द्विविध उपधिः प्रज्ञप्तः 'तं जहा' तद्यथा 'कम्मोवही य सरीरोवही य' कर्मोपधिश्च शरीरोपधिश्च कर्मशरीरोभयरूप एव उपधिरेकेन्द्रिजीवानाम् तदन्येषां तु त्रिविधोऽपीति। 'कइविहे णं भंते! उवही पन्नत्ते' कतिविधः खलु भदन्त! उपधिः प्रज्ञप्तः इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'तिविहे उवही पन्नत्ते' त्रिविध उपधिः प्रज्ञप्तः 'तं जहा' तद्यथा 'सचित्ते अचित्ते मीसए' सचित्तः अचित्तः, मिश्रकः 'एवं नेरइयाणं वि' एवं नैरयिकाणामपि आलापप्रकारश्चेत्थम् 'नेरइयाणं भंते! कइविहे उवही पन्नत्ते? गोयमा! तिविहे तं जहा सचित्ते अचित्ते मीसए' नैरयिकाणां खलु

दो ही उपधि होती हैं। जैसा कि 'एगिंदियाणं दुविहे उवही पन्नत्ते०' इस सूत्र द्वारा कहा गया है। अब गौतम पुनः उपधि के प्रकार के विषय में प्रभु से पूछते हैं-'कइविहे णं भंते! उवही पन्नत्ते' हे भदन्त! उपधि कितने प्रकार की कही गई है। इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा०' हे गौतम! उपधि पुनः प्रकारान्तर से ३ प्रकार की कही गई है। 'तं जहा सचित्ते०' एक सचित्त उपधि, अचित्त उपधि और मिश्र उपधि 'नेरइयाणं भंते!०' हे भदन्त! इन ३ प्रकार की उपधियों में से नैरयिकों में कितनी उपधियां होती हैं? तो इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'एवं नेरइयाणं वि' हे गौतम! नैरयिकों में सचित्त, अचित्त और मिश्र ये तीनों ही प्रकार की उपधियां होती हैं। यहां आलाप प्रकार ऐसा है-'नेरइयाणं भंते! कइविहे उवही पन्नत्ते गोयमा! तिविहे तं जहा

તેઓને શરીરોપધિ અને કર્મોપધિ એ બે જ ઉપધિ હોય છે. જેમ કે-"एगिंदियाणं दुविहे उवही पन्नत्ते०" આ સૂત્રાંશથી કહેવામાં આવ્યું છે. ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને ઉપધિના પ્રકારોના વિષયમાં પૂછે છે કે-"कइविहे णं भंते! उवही०" હે ભગવન્ ઉપધિ કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવી છે! તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કેવ"गोयमा!" હે ગૌતમ! પ્રકારાંતરથી ઉપધિ ત્રણ પ્રકારની કહેવામાં આવી છે. "त जहा सचित्ते०" એક સચિત્ત, ઉપધિ અચિત્ત ઉપધિ અને મિશ્ર ઉપધિ. "नेरइयाणं भंते० !" હે ભગવાન્ આ ત્રણ પ્રકારની ઉપધિયો પૈકી નૈરયિક જીવોને કેટલી ઉપધિયો હોય છે? આ આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-"एवं नेरइयाणं वि' હે ગૌતમ! નૈરયિક જીવોમાં સચિત્ત,-અચિત્ત, અને મિશ્ર એ ત્રણે પ્રકારની ઉપધિ હોય છે. તેના આલાપનો પ્રકાર આ પ્રમાણે છે.-"नेरइयाणं भंते! कइविहे उवही

भदन्त ! कतिविध· उपधिः प्रज्ञप्तः गौतम ! त्रिविधः सचित्तो अचित्तो मिश्रश्च, इति तत्र नारकाणां सचित्तः उपधिः शरीरम् अचित्तोपधिः उत्पत्तिस्थानम् मिश्रस्तु शरीरमेवोच्छ्वासादिपुद्गलयुक्तम् तेषां सचेतनाऽचेतनत्वे मिश्रत्वस्य विवक्षणादिति। 'एवं निरवसेसं जाव वेमाणियाणं' एवं निरवशेषं यावद् वैमानिकानाम्, नैरयिकादारभ्य वैमानिकपर्यन्तं चतुर्विंशतिदण्डकेषु पूर्वोक्तस्य त्रिप्रकारस्यापि उपधेः सत्त्वं ज्ञेयम् इति । उपधिं प्रदर्श्य परिग्रहं दर्शयन्नाह–'कइविहे णं' इत्यादि । 'कइविहे णं भंते ! परिग्गहे पन्नत्ते' कतिविधः खलु भदन्त ! परिग्रहः प्रज्ञप्तः, भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'तिविहे परिग्गहे पन्नत्ते' त्रिविधः परिग्रहः प्रज्ञप्तः 'तं जहा' तद्यथा 'कम्मपरिग्गहे सरीरपरिग्गहे' बाहिर-

---

सचित्ते, अचित्ते, मीसए' अर्थ स्पष्ट है, नारक जीवों के सचित्त उपधि शरीर है । अचित्त उपधि उनकी उत्पत्ति का स्थान है और मिश्र उपधि उच्छ्वासनिश्वास आदि पुद्गलयुक्त शरीर ही है। इनमें मिश्रता सचेतन अचेतनरूप होने से है। 'एवं निरवसेसं जाव वेमाणियाणं' नैरयिकों से लेकर यावत् वैमानिक पर्यन्त २४ दण्डकों में पूर्वोक्त तीनों प्रकार की उपधि का सत्त्व रहता है ऐसा जानना चाहिये । अब परिग्रह कितने प्रकार का है । इस विषय में प्रश्न करते हुए गौतम! प्रभु से कहते हैं–'कइविहे णं भंते! परिग्गहे पन्नत्ते' हे भदन्त ! परिग्रह कितने प्रकार का कहा गया है। 'गोयमा ! तिविहे परिग्गहे पन्नत्ते' हे गौतम ! परिग्रह ३ प्रकार का कहा गया है। 'तं जहा–कम्मपरिग्गहे०' वह

पन्नत्ते गोयमा ! तिविहे तं जहा–सचित्ते, अचित्ते, मीसए" હે ભગવન્ નારકીય જીવોને કેટલી ઉપધિ કહેવામાં આવી છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે હે ગૌતમ! તેઓને સચિત્ત, અચિત્ત, અને મિશ્ર એ પ્રમાણે ત્રણ ઉપધિયો કહેવામાં આવી છે. નારક જીવોને સચિત્ત ઉપધિ શરીર છે. અચિત્ત ઉપધિ તેનું ઉત્પત્તિ સ્થાન છે. અને મિશ્ર ઉપધિ ઉપચ્છ્વાસ વિગેરે પુદ્ગલવાળું શરીર જ છે, તેમાં મિશ્રપણુ સચેતન અને અચેતન રૂપ હોવાથી છે. "एवं निरवसेसं जाव वेमाणियाणं०" નૈરયિકોથી આરંભીને યાવત્ વૈમાનિકો સુધી ૨૪ ચોવીસ દંડકોમાં પૂર્વોક્ત ત્રણે ઉપધિયો વિદ્યમાન રહે છે. તેમ સમજવું હવે ગૌતમ સ્વામી પરિગ્રહના વિષયમાં પૂછે છે કે–"कइ विहेणं भंते! परिग्गहे पन्नत्ते" હે ભગવન્ પરિગ્રહ કેટલા પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે–"गोयमा! तिविहे परिग्गहे पन्नत्ते" હે ગૌતમ! પરિગ્રહ ત્રણ પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે. "तं जहा

भंडमत्तोवगरणपरिग्गहे' कर्मपरिग्रहः शरीरपरिग्रहः बाह्यभाण्डामात्रोपकरणपरिग्रहश्च। मूर्छया परिगृह्यमाणं भाण्डोपकरणं परिग्रहः। 'नेरइयाणं भंते !०' नैरयिकाणां खलु भदन्त ! कतिविधः परिग्रहः प्रज्ञप्तः, भगवानाह-'एवं जहा' इत्यादि। 'एवं जहा उवहिणा दो दंडगा भणिया' एवं यथोपधिना द्वौ दण्डकौ भणितौ 'तहा परिग्गहेण वि दो दंडगा भाणियव्वा' तथा परिग्रहेणापि द्वौ दण्डकौ भणितव्यौ एकेन्द्रिय-नारकयोरेको दण्डकः, द्वीन्द्रियादारभ्य वैमानिकान्तानामेको दण्डक इति मिलित्वा द्वौ दण्डकौ। अयं भावः-एकेन्द्रियनारकयोः द्वौ परिग्रहौ कर्मशरीररूपौ. शेषाणां तु कर्मशरीरबहिर्भाण्डादिरूपाश्रयपरिग्रहश्च। 'कइविहे णं भंते ! परिहाणे पन्नत्ते' कतिविधः खलु भदन्त ! प्रणिधानं प्रज्ञप्तं, प्रणिहितिः,

---

कर्म परिग्रह, शरीर परिग्रह और बाह्य भांडमात्रोपकरणरूप परिग्रह है। मूर्च्छा से परिगृह्यमाण जो भाण्डोपकरण है वे परिग्रह में आते हैं। 'नेरइयाणं भंते !' हे भदन्त ! इन परिग्रहो में से नैरयिकों के कितने परिग्रह होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं। 'एवं जहा उवहि०' कि हे गौतम ! जिस प्रकार से उपधि को लेकर दो दण्डक कहे जा चुके हैं। उसी प्रकार से परिग्रह को लेकर भी दो दण्डक कह लेना चाहिये। इनमें एकेन्द्रिय और नारक इनका एक दण्डक और द्वीन्द्रिय से लेकर वैमानिकान्त तक के जीवों का दूसरा दण्डक है। भाव इसका ऐसा है कि एकेन्द्रिय और नारक इनमें दो परिग्रह होते हैं। एक कर्मरूप और दूसरा शरीररूप। इनके अतिरिक्त जो और जीव हैं, उनके कर्म, शरीर और बहिर्भाण्डादिरूप परिग्रह होता है।

कम्मपरिग्गहे०" કર્મપરિગ્રહ, શરીરપરિગ્રહ, બાહ્યભાંડમાત્રોપકરણરૂપ ત્રણ પરિગ્રહ છે. મૂર્ચ્છાથી પરિગૃહ્યમાણ જે ભાંડોપકરણ છે, તેને પરિગ્રહમાં ગણવામાં આવે છે "नेरइयाणं भंते !" હે ભગવન્ આ ત્રણ પરિગ્રહો પૈકી નારકીય જીવોને કેટલા પરિગ્રહ હોય છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે- "एवं जहा उवहि०" હે ગૌતમ ! ઉપધિના વિષયમાં જે પ્રમાણે બે દંડકો કહેવામાં આવ્યા છે, એજરીતે પરિગ્રહને લઈને પણ બે દંડકો કહેવા. તેમાં એકેન્દ્રિય અને નારકનો એક દંડક અને દ્વીન્દ્રિયથી લઈને વૈમાનિક સુધીના જીવોનો બીજો દંડક છે. કહેવાનો ભાવ એ છે કે-એકેન્દ્રિય અને નારકોમાં કર્મરૂપ, અને શરીર રૂપ એમ બે પરિગ્રહો થાય છે તેથી બીજા જે જીવો છે, તેને કર્મ, શરીર અને બહિર્ભાંડાદિ રૂપ ત્રણ પરિગ્રહ હોય છે.

प्रणिधानम् एकाग्रता इत्यर्थः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'तिविहे पणिहाणे पन्नत्ते' त्रिविधं प्रणिधानं प्रज्ञप्तम्, त्रिविधम्-मनोवाक्काय-भेदादिति। मनोवाक्कायभेदानेव दर्शयन्नाह-'तं जहा' इत्यादि। 'तं जहा' तद्यथा 'मणपणिहाणे' मनः प्रणिधानम् 'वइ पणिहाणे' वचःप्रणिधानम् कायपणि-हाणे' कायप्रणिधानम्। 'नेरइयाणं भंते! कइ पणिहाणे पन्नत्ते' नैरयिकाणां भदन्त! कतिप्रणिधानं प्रज्ञप्तम्, भगवानाह-'एवं चेव' इत्यादि। 'एवं चेव' एवमेव त्रिवि-धमेव त्रिविधं प्रणिधानं नारकाणाम् मनोवाक्कायभेदेन, न केवलं नारकाणामेव त्रिप्रकारकं प्रणिधानम् अपितु अन्येषामपि तत्राह-'एवं जाव थणियकुमाराणं' एवं यावत् स्तनितकुमाराणाम् असुरकुमारादारभ्य स्तनितकुमारदेवपर्यन्तानामेव

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं। 'कइविहे णं भंते! पणिहाणे पण्णत्ते' हे भदन्त! प्रणिधान कितने प्रकार कहा गया है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम! प्रणिधान (एकाग्रता) तीन प्रकार का कहा गया है। मन की एकाग्रता मनःप्रणिधान है वचन की एकाग्रता वचन-प्रणिधान है। और कायकी एकाग्रता कायप्रणिधान है इस प्रकार मन वचन और कायकी एकाग्रता को लेकर प्रणिधान तीन प्रकार का होता है। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'नेरइया णं भंते०' हे भदन्त! इन प्रणिधानों में से नैरयिकों के कितने प्रणिधान होते हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं। 'एवं चेव' हे गौतम! नैरयिकों के मन वचन और काय के प्रणिधान से तीनों ही प्रणिधान होते हैं ये तीनों प्रकार का प्रणिधान केवल नारक जीवों के ही होते हों सो बात नहीं है किन्तु 'एवं जाव

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-"कइविहे णं भंते! परि-हाणे पन्नत्ते" હે ભગવન્ પ્રણિધાન-એકાગ્રતા કેટલા પ્રકારનું કહેવામાં આવેલ છે! તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે "गोयमा!" હે ગૌતમ પ્રણિધાન-એકાગ્રતા ત્રણ પ્રકારનું કહેલ છે. મનની એકાગ્રતા-મનઃપ્રણિધાન છે. વચનની એકાગ્રતા વચનપ્રણિધાન છે. કાયની એકાગ્રતા કાયપ્રણિધાન છે. એ રીતે મન, વચન અને કાયની એકાગ્રતા રૂપ ત્રણ પ્રકારનું પ્રણિધાન કહેલ છે. ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-"नेरइयाणं भंते!" હે ભગવન્ આ પ્રણિધાનો પૈકી નારકીય જીવોને કેટલા પ્રણિધાન હોય છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-"एवं चेव" હે ગૌતમ! નારકીય જીવોને મન, વચન અને કાયરૂપ ત્રણે પ્રણિધાન હોય છે. આ ત્રણે પ્રકારના પ્રણિધાન કેવળ નારક જીવોને જ હોય છે, તેમ નથી પરંતુ "एवं

त्रिप्रकारकं प्रणिधानं ज्ञेयम्। 'पुढवीकाइयाणं पुच्छा' पृथिवीकायिकानाम् पृच्छा हे भदन्त! पृथिवीकायिकानाम् जीवानां कतिविधं प्रणिधानं भवतीति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'एगे कायपणिहाणे पन्नत्ते' एकं कायप्रणिधानं प्रज्ञप्तम् पृथिवीकायिकजीवानाम् एकेन्द्रियतया मनोवचसोरभावात् कायमात्रप्रणिधानमेव भवतीत्युत्तरम्। 'एवं जाव वणस्सइकाइयाणं' एवं यावद्वनस्पतिकायिकानामपि, अत्र यावत्पदेन अप्तेजोवायूनां संग्रहो भवतीति 'बेइंदियाणं पुच्छा' द्वीन्द्रियाणां पृच्छा हे भदन्त! द्वीन्द्रियजीवानां कतिविधं प्रणिधानं भवतीति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम!

थणियकुमाराणं' असुरकुमार से लेकर स्तनितकुमार पर्यन्त ये तीनों प्रणिधान होते हैं। ऐसा जानना चाहिये।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'पुढवीकाइयाणं०' हे भदन्त! जो पृथिवीकायिक जीव हैं। उनके कितने प्रणिधान होते हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! एगे०' हे गौतम! एकेन्द्रिय पृथिवीकायिक जो जीव हैं। उनके सिर्फ एक कायप्रणिधान ही होता है। क्योंकि इनके वचन और मनप्रणिधान नहीं होते हैं। इनका उस को अभाव रहता है। 'एवं जाव वणस्सइकाइयाणं' इसी प्रकार का प्रणिधान होने विषयक कथन अप्कायिक, तेजःकायिक, वायुकायिक और वनस्पतिकायिक जीवों में भी जानना चाहिये। अर्थात् ये सब एकेन्द्रिय जीव हैं और इसी कारण से इनमें केवल एक ही कायप्रणिधान होता है। 'बेइंदियाणं पुच्छा' हे भदन्त! द्वीन्द्रिय जीवों के कितने प्रणिधान होते हैं-इस प्रश्न के

जाव थणियकुमाराण" અસુરકુમારોથી આરંભીને સ્તનિત કુમાર સુધીનાઓને ત્રણે પ્રણિધાન હોય છે. તેમ સમજવું. ગૌતમ સ્વામી ફરીથી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-"पुढवीकाइयाणं०" હે ભગવન્ જે પૃથ્વીકાયિક જીવો છે, તેને કેટલા પ્રકારના પ્રણિધાન હોય છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે- "गोयमा! एगे" હે ગૌતમ! એકેન્દ્રિય પૃથ્વીકાયિક જે જીવ છે, તેને ફકત એક કાયપ્રણિધાન જ હોય છે. કેમ કે તેને વચન અને મનપ્રણિધાન હોતા નથી. મન અને વચનનો તેઓને અભાવ હોય છે. "एवं जाव वणस्सइ काइयाणं" આજ પ્રમાણે પ્રણિધાન હોવાના વિષયનું કથન-અપ્કાયિક, તેજઃકાયિક વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક જીવોમાં પણ સમજવું અર્થાત્ તે બધા એકેન્દ્રિય જીવો છે. અને તેજ કારણથી તેઓમાં ફક્ત એક કાય પ્રણિધાન થાય છે. "बेइंदियाणं पुच्छा" હે ભગવન્ દ્વીન્દ્રિય જીવોને કેટલા

'दुविहे पणिहाणे पन्नत्ते' द्विविधं प्रणिधानं प्रज्ञप्तम् द्वीन्द्रियजीवानामिति 'तं जहा' तद्यथा 'वइपणिहाणे य कायपणिहाणे य' वचःप्रणिधानं च कायप्रणिधानं च 'एवं जाव चउरिंदियाणं' एवं यावत् चतुरिन्द्रियाणां जीवानाम् एवमेव द्वीन्द्रियवदेव मनःप्रणिधानरहितवचःकायात्मकप्रणिधानद्वयवत्त्वं त्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियजीवानामपि मनसोऽभावेन मनःप्रणिधानस्याभावात्। अत्र यावत्पदेन त्रीन्द्रियजीवानामेव ग्रहणं भवतीति। तत् किं सर्वजीवानां द्विप्रकारकमेव प्रणिधानमित्याशङ्कां निराकुर्वन् आह–'सेसाणं' इत्यादि। 'सेसाणं तिविहे वि' शेषाणां तिर्यग् पञ्चेन्द्रियादि वैमानिकपर्यन्तानां त्रिविधमपि प्रणिधानं भवतीति। अयमाशयः–एकेन्द्रियजीवानां पृथिवीकायादारभ्य वनस्पतिकायान्तानां शरीरमात्रं भवति भोगाधिष्ठानं, मनोवचनं च न भवति अतः तेषामेकमेव कायात्मकं प्रणिधानं भवति, द्वीन्द्रियादारभ्य चतुरिन्द्रियपर्यन्तजीवानां शरीरं वचनं च भवति भोगा-

---

उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा !' हे गौतम! द्वीन्द्रिय जीवों के दो प्रणिधान होते हैं। एक वचनप्रणिधान और दूसरा कायप्रणिधान 'एवं जाव चउरिंदियाणं' इसी प्रकार से ये दो प्रणिधान तेइन्द्रिय जीवों और चौइन्द्रिय जीवों के होते हैं। क्योंकि इनके मनके अभाव से मनःप्रणिधान नहीं होता है। 'सेसाणं' इत्यादि इनके अतिरिक्त पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च मनुष्य से लेकर वैमानिकदेवपर्यन्त जीवों के तीनों प्रकार के प्रणिधान होते हैं। तात्पर्य कहने का यह है कि एकेन्द्रिय जीवों के भोगाष्ठानरूप एक शरीर ही होता है मन और वचन वहां होते नहीं हैं अतः उनके एक कायात्मक प्रणिधान ही होता है तथा द्वीन्द्रिय से लेकर चोइन्द्रियपर्यन्त जीवों को भोगाधिष्ठानरूप शरीर और वचन होते हैं

પ્રણિધાન હોય છે? ગૌતમ સ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે–"गोयमा !" હે ગૌતમ! બે ઇન્દ્રિયવાળા જીવોને વચનપ્રણિધાન અને કાયપ્રણિધાન એમ બે પ્રણિધાન હોય છે. "एवं जाव चउरिंदियाणं" એજ રીતે બે પ્રણિધાન ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવોને અને ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવોને થાય છે. કેમ કે તેઓને મનનો અભાવ હોવાથી મનઃપ્રણિધાન હોતું નથી. "सेसाणं" ઇત્યાદિ આ શિવાયના બાકીના પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, અને મનુષ્યથી લઈને વૈમાનિક દેવ સુધીના જીવોને ત્રણે પ્રકારના પ્રણિધાન હોય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે–એકેન્દ્રિય જીવોને ભોગાધિષ્ઠાન–ભોગભોગવવાના સાધન રૂપ એક શરીર જ હોય છે, મન અને વચન તેઓમાં હોતા નથી. તેથી તેઓને એક કાયપ્રણિધાન જ હોય છે તથા દ્વીન્દ્રિયથી લઈને ચૌઇન્દ્રિય સુધીના જીવોને ભોગાધિષ્ઠાન રૂપ શરીર અને વચન હોય છે.

धिष्ठानमतो वाक्कायद्वयात्मकं द्विविधं प्रणिधानं भवति, शेषाणां मनोवाक्कायात्मकं त्रयमपि भवति योगाधिष्ठानमतः त्रिविधमपि प्रणिधानत्रयमपि भवतीति। कियतां जीवानां त्रिप्रकारकं प्रणिधानं भवति? तत्राह-'जाव' इत्यादि। 'जाव वेमाणियाणं' यावद्वैमानिकानाम्, अत्र यावत्पदेन तिर्यक् पञ्चेन्द्रियमनुष्यभवनपतिवानव्यन्तरज्योतिष्काणां ग्रहणं भवति। सामान्यतः प्रणिधानं निरूप्य प्रणिधानविशेषं दुष्प्रणिधानं दर्शयन्नाह-'कइविहे णं' इत्यादि। 'कइविहे णं भंते!' कतिविधः खलु भदन्त! 'दुप्पणिहाणे पन्नत्ते' दुष्प्रणिधानं प्रज्ञप्तम् भगवानाह 'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'तिविहे दुप्पणिहाणे पन्नत्ते' त्रिविधं दुष्प्रणिधानं प्रज्ञप्तम्। भेदत्रयमेव दर्शयितुमाह-'तं जहा' इत्यादि। 'तं जहा' तद्यथा 'मणदुप्पणिहाणे वइदुप्पणिहाणे कायदुप्पणिहाणे' मनोदुष्प्रणिधानं वचो दुष्प्रणिधानं

इसलिये उनके वचन एवं कायरूप दो प्रणिधान होते हैं। इनसे अवशिष्ट जीवों को मन वचन एवं कायात्मक तीनों ही प्रणिधान होते हैं। यही बात 'जाव वेमाणियाणं' इस सूत्र द्वारा प्रकट की गई है। यहां यावत्पद से पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च, मनुष्य भवनपति, वानव्यन्तर और ज्योतिष्क इनका ग्रहण हुआ है। इस प्रकार सामान्यतः प्रणिधान की प्ररूपणा करके प्रणिधान का भेदरूप जो दुष्प्रणिधान है अब उसकी प्ररूपणा की जाती है इस विषय में गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है-'कइविहे णं भंते! दुप्पणिहाणे पण्णत्ते' हे भदन्त दुष्प्रणिधान कितने प्रकार का है? उत्तरमें प्रभु ने ऐसा कहा है। 'गोयमा! तिविहे दुप्पणिहाणे पण्णत्ते' हे गौतम! दुष्प्रणिधान तीन प्रकार का कहा गया है 'तं जहा०' जैसे मनोदुष्प्रणिधान, वचोदुष्प्रणिधान और कायदुष्प्रणिधान मन वचन

તેથી તેઓને વચન અને કાય એ બે પ્રણિધાન કહેવામાં આવેલ છે. તે શિવાયના જીવોને મન, વચન અને કાય રૂપ ત્રણે પ્રણિધાન થાય છે. એજ વાત "जाव वेमाणियाणं" એ સૂત્રાંશ દ્વારા બતાવેલ છે. અહિં યાવત્ પદથી પંચેન્દ્રિય, તિર્યંચ, મનુષ્ય, ભવનપતિ, વાનવ્યંતર, અને જ્યોતિષ્કોનું ગ્રહણ થયેલ છે, આ રીતે સામાન્ય પ્રકારથી પ્રણિધાનની પ્રરૂપણા કરીને પ્રણિધાનના ભેદ રૂપ જે દુષ્પ્રણિધાન છે, તેની પ્રરૂપણા કરવામા આવે છે. આ વિષયમાં ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-"कइविहेणं भंते! दुप्पणिहाणे पन्नत्ते" હે ભગવન્ દુષ્પ્રણિધાન કેટલા પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-"गोयमा! तिविहे दुप्पणिहाणे पन्नत्ते" હે ગૌતમ! દુષ્પ્રણિધાન ત્રણ પ્રકારનું કહેવામાં આવેલ છે. "तं जहा०" જેમ કે-મનોદુષ્પ્રણિધાન, વચોદુષ્પ્રણિધાન અને કાય દુષ્પ્રણિધાન મન,

कायदुष्प्रणिधानं च, मनोवाक्काया एव सावद्यव्यापारे व्याप्रियमाणाः दुष्प्रणिधान-शब्दवाच्या भवन्तीति मनोवचःकायानां त्रिप्रकारकत्वात् दुष्प्रणिधानमपि त्रिप्रकारकं भवतीति, 'जहेव पणिहाणेणं दंडओ भणिओ तहेव दुप्पणिहाणेण वि भाणियव्वो' यथैव येनैव प्रकारेण प्रणिधानेन दण्डको भणितः तथैव दुष्प्रणिधानेनापि दण्डको भणितव्यः, यथा नारकादारभ्य वैमानिकान्तजीवविषये प्रणिधानमाश्रित्य दण्डकः कथितः तथैव दुष्प्रणिधानमाश्रित्यापि विचारः करणीयः, यथा एकेन्द्रियजीवानामेकमेव प्रणिधानं कायात्मकं, द्वीन्द्रियादारभ्य चतुरिन्द्रियान्तानां द्विप्रकारकं प्रणिधानं ततः परं तिर्यक्पञ्चेन्द्रियादारभ्य वैमानिकान्तजीवानां त्रि-

और काय जब सावद्यव्यापार में लग जाते हैं तब वे दुष्प्रणिधान शब्द वाच्य हो जाते हैं। मन वचन एवं काय ये स्वयं तीन हैं। अतः इन संबंधी जो दुष्प्रणिधान होता है वह भी तीन ही प्रकार का होता है। 'जहेव पणिहाणे णं दंडओ भणिओ तहेव दुप्पणिहाणेणं वि भाणियव्वो' जिस प्रकार से प्रणिधान को लेकर दण्डक कहा गया है। उसी प्रकार से दुष्प्रणिधान को लेकर भी दण्डक कह लेना चाहिये। तात्पर्य ऐसा है कि नारक से लेकर वैमानिकान्त जीव के विषय में प्रणिधान को आश्रित करके दण्डक कहा जा चुका है। उसी प्रकार से दुष्प्रणिधान को भी आश्रित करके विचार कर लेना चाहिये। अर्थात् एकेन्द्रिय जीवों को एक ही कायात्मक प्रणिधान द्वीन्द्रिय से लेकर चौइन्द्रियों तक के वचन और कायात्मक दो प्रणिधान तथा तिर्यक् पञ्चेन्द्रिय से लेकर वैमानिकान्त जीवों को मन वचन और कायात्मक तीनों

વચન, અને કાય જ્યારે સાવદ્ય પ્રવૃત્તિમાં લાગી જાય છે. ત્યારે તેઓ આ દુષ્પ્રણિધાનવાળા બની જાય છે. મન વચન અને કાય એ પોતે ત્રણ છે છે તેથી તેઓના સંબંધી જે દુષ્પ્રણિધાન હોય છે, તે પણ ત્રણ જ હોય છે. "जहेव पणिहाणेणं दंडओ भणिओ तहेव दुप्पणिहाणेणं वि भाणियव्वो" જે રીતે પ્રણિધાનને ઉદ્દેશીને દંડક કહેલ છે. તેજ રીતે દુષ્પ્રણિધાનના વિષયમાં પણ દંડકો સમજી લેવા. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-નારક જીવોથી આરંભીને વૈમાનિક સુધીના જીવોના વિષયમાં પ્રણિધાનનો આશ્રય કરીને દંડક કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે દુષ્પ્રણિધાનના વિષયમાં પણ દંડકોનો વિચાર સમજવો. અર્થાત્ એકેન્દ્રિય જીવોને કાય-રૂપ એક જ પ્રણિધાન હોય છે. અને દ્વીન્દ્રિયથી લઈ ને ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવોને વચન અને કાય રૂપ બે પ્રણિધાન હોય છે. અને તિર્યંચ

प्रकारकं मनोवाक्कायात्मकं त्रिविधमपि दुष्प्रणिधानं भवतीति। दुष्प्रणिधानविरोधिनं सुप्रणिधानं निरूपयन्नाह-'कइविहे णं' इत्यादि। 'कइविहेणं भंते' कतिविधं खलु भदन्त! 'सुप्पणिहाणे पन्नत्ते' सुप्रणिधानं प्रज्ञप्तमिति प्रश्नः भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'तिविहे सुप्पणिहाणे पन्नत्ते' त्रिविधं सुप्रणिधानं प्रज्ञप्तम् त्रैविध्यमेव दर्शयन्नाह-'तं जहा' इत्यादि। 'तं जहा' तद्यथा 'मणसुप्पणिहाणे वइसुप्पणिहाणे कायसुप्पणिहाणे' मनःसुप्रणिधानं वचःसुप्रणिधानं कायसुप्रणिधानम्। 'मणुस्साणं भंते!' मनुष्याणां भदन्त! 'कइविहे सुप्पणिहाणे पन्नत्ते' कतिविधं सुप्रणिधानं प्रज्ञप्तम् भगवानाह-'एवंचेव' प्रश्नोक्तवदेवोत्तरम् मनुष्याणां त्रीणि सुप्रणिधानानि भवन्ति, एतानि च त्रीणि सुप्रणिधा-

---

प्रणिधान होते कहे गये हैं। उसी प्रकार से दुष्प्रणिधानों के सम्बन्ध में भी ऐसा ही कथन कर लेना चाहिये। अब दुष्प्रणिधान विरोधी सुप्रणिधान की प्ररूपणा करने के निमित्त प्रश्नोत्तर के रूपमें उसका स्पष्टीकरण किया जाता है। इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है। 'कइविहे णं भंते! सुप्पणिहाणे पण्णत्ते' हे भदन्त! सुप्रणिधान कितने प्रकार का कहा गया है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा०' हे गौतम! सुप्रणिधान तीन प्रकार का कहा गया है जैसे-'मणसुप्पणिहाणे०' मनःसुप्रणिधान वचनसुप्रणिधान, और कायसुप्रणिधान।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं 'मणुस्साणं भंते! कइविहे सुप्पणिहाणे प०' हे भदन्त! मनुष्यों के कितने सुप्रणिधान कहे गये हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'एवं चेव' हे गौतम! मनुष्यों के ये तीनों

પંચેન્દ્રિયથી આરંભીને વૈમાનિક સુધીના જીવોમાં મન, વચન, અને કાયરૂપ ત્રણે પ્રણિધાન કહ્યા છે. એજ રીતે દુષ્પ્રણિધાનના વિષયમાં પણ આ પ્રમાણે જ સઘળું કથન સમજવું.

હવે દુષ્પ્રણિધાનનું પ્રતિપક્ષ જે સુપ્રણિધાન છે, તેની પ્રરૂપણા કરવા માટે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—"कइविहेणं भंते! सुप्पणिहाणे पण्णत्ते" હે ભગવન્ સુપ્રણિધાન કેટલા પ્રકારનું કહેવામાં આવેલ છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-"गोयमा!" હે ગૌતમ! સુપ્રણિધાન ત્રણ પ્રકારનું કહેવામાં આવેલ છે. જેમ કે—मणसुप्पणिहाणे०" મનઃ સુપ્રણિધાન, વચન સુપ્રણિધાન, અને કાયસુપ્રણિધાન, ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—"मणुस्साणं भंते! कइविहे सुप्पणिहाणे पण्णत्ते" હે ભગવન્ મનુષ્યને કેટલા સુપ્રણિધાન કહેવામાં આવ્યા છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે— "एवं चेव" હે ગૌતમ! મનુષ્યોને આ ત્રણે પ્રકારના સુપ્રણિધાન કહેવામાં

धानानि चतुर्विंशतिदण्डकेषु मनुष्याणामेव भवन्ति नान्येषाम्, तत्रापि संयतानामेव, सुप्रणिधानानां चारित्रपरिणतिरूपत्वादिति । 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति यावद्विहरति हे भदन्त ! उपध्याद्यारभ्य सुप्रणिधानपर्यन्तं यद् देवानुप्रियेणोपदिष्टं तत् सर्वमेवमेव सर्वतः सत्यमेवेति कथयित्वा भगवन्तं वन्दित्वा नमस्कृत्य संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति । 'तए णं समणे भगवं महावीरे' ततः खलु समणो भगवान् महावीरः, 'जाव बहिया जणवयविहार विहरइ' यावद् बहिर्जनपदविहारं विहरति यस्मिन् स्थाने भगवन्तं गौतममुपदिशन् आसीत् भगवान् महावीरः तस्मात् स्थानात् निर्गत्य बहिर्जनपदविहारम् ततो राजगृहात् विभिन्नप्रदेशे विहारं विहरति विहारं कृतवानितिभावः ॥सू० २॥

प्रकार के सुप्रणिधान कहे गये हैं इन्हें ही 'मणसुप्पणिहाणे इत्यादि०' मनः सुप्रणिधान आदि नामों से इस सूत्र द्वारा प्रकट किया गया है। 'एवं चेव' इसी प्रकार है जैसा कि प्रश्नमें पूछा गया है अर्थात् मनुष्यों को मनवचन, काय को आश्रित करके तीनों प्रकार के सुप्रणिधान होते हैं, वहां भी संयतों को ही होते हैं क्योंकि सुप्रणिधान चारित्रपरिणति रूप होते हैं। 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' जाव विहरइ' हे भदन्त ! जैसा आप देवानुप्रियने यह विषय कहा है वह ऐसा ही है-सर्वथा सत्य ही है । अर्थात् उपधि से लेकर सुप्रणिधान पर्यन्त जो आपने प्रतिपादित किया है वह सब इसी प्रकार से है ऐसा कहकर वे गौतम भगवान् को वन्दना नमस्कार करके संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये । 'तए णं समणे भगवं महावीरे जाव बहिया जणवयविहारं विहरइ' इसके बाद श्रमण

આવ્યા છે. તેઓને મનસુપ્રણિધાન વચન સુપ્રણિધાન અને કાય સુપ્રણિધાન એ ત્રણે પ્રણિધાન હોય છે. મનુષ્ય સિવાયના તેવીસ દંડકોમાં સુપ્રણિધાન હોતા જ નથી કારણ કે મનુષ્ય સિવાયના જીવોમાં ચારિત્રનો અભાવ રહે છે. "सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ" હે ભગવન્ આપ દેવાનુ પ્રિયે આ વિષયમાં જેવું પ્રતિપાદન કર્યું છે. તે તે પ્રમાણે જ છે. આપનું કથન સર્વથા સત્ય છે. અર્થાત્ ઉપધિથી આરંભીને સુપ્રણિધાન સુધીના વિષયમાં આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું છે તે સઘળું તેજ પ્રમાણે છે. આ પ્રમાણે કહીને તે ગૌતમ સ્વામીએ ભગવાનને વંદના નમસ્કાર કરીને તપ અને સંયમથી આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાને સ્થાને વિરાજમાન થઈ ગયા. "तए णं समणे भगवं महावीरे जाव बहिया जणवयविहारं विहरइ" તે પછી શ્રમણ ભગવાન્

एषु च केवलिभाषितेषु वस्तुषु विप्रतिपद्यमानोऽहंमानी मनुष्यो न्यायेन निराकरणीय इत्येतद् मद्दुकश्रमणोपासकचरितेन दर्शयन्नाह-'तेणं कालेणं' इत्यादि।

मूलम्-तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे नामं नयरे। गुणसिलए चेइए वन्नओ जाव पुढवीसिलापट्टओ तस्स णं गुणसिलस्स णं चेइयस्स अदूरसामंते बहवे अन्नउत्थिया परिवसंति तं जहा कालोदायी, सेलोदायी. एवं जहा सत्तमसए अन्नउत्थिय उद्देसए जाव से कहमेयं मन्ने! एवं? तत्थ णं रायगिहे नयरे मद्दुए नामं समणोवासए परिवसइ अड्ढे जाव अपरिभूए अभिगय० जाव विहरइ। तए णं समणे भगवं महावीरे अन्नया कयाइं पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे जाव समोसढे परिसा जाव पज्जुवासइ। तए णं मद्दुए समणोवासए इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे हट्ठतुट्ठ जाव हियए ण्हाए जाव सरीरे सयाओ गिहाओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता पादविहारचारेणं रायगिहं नगरं जाव निग्गच्छइ निग्गच्छित्ता तेसिं अन्नउत्थियाणं अदूरसामंतेणं वीयीवयइ। तए णं ते अन्नउत्थिया मद्दुयं समणोवासयं अदूरसामंतेणं वीयीवयमाणं पासंति पासित्ता अन्नमन्नं सद्दावेंति सद्दावेत्ता एवं वयासी एवं खलु देवाणुप्पिया! अम्हं इमा कहा अविप्पगडा अयं च णं मद्दुए समणोवासए अम्हं अदूरसामंते णं वीइवयइ तं सेयं खलु देवाणुप्पिया! अम्हं मद्दुयं समणो

भगवान् महावीर उस स्थान से कि जहां भगवान् गौतम को उपदेश दे रहे थे निकल कर विभिन्न प्रदेशों में विहार करने लगे॥ सू० २॥

તે સ્થાનેથી કે જ્યાં ભગવાન્ ગૌતમ સ્વામીને ઉપદેશ આપતા હતા ત્યાંથી નીકળીને જુદા જુદા પ્રદેશોમાં વિહાર કરવા લાગ્યા. ॥ સૂ. ૨ ॥

वासयं एयमट्ठं पुच्छित्तए त्तिकट्टु अन्नमन्नस्स अंतियं एयमट्ठं पडिसुणेंति, पडिसुणेत्ता जेणेव मदुए समणोवासए तणेव उवागच्छंति उवागच्छित्ता मदुयं समणोवासयं एवं वयासी। एवं खलु मदुया तव धम्मायरिए धम्मोवदेसए समणे णायपुत्ते पंच अत्थिकाए पन्नवेइ जहा सत्तमे सए अन्नउत्थिय उद्देसए जाव से कहमेयं मदुया! एवं? तए णं से मदुए समणोवासए ते अन्नउत्थिए एवं वयासी जइ कज्जं कज्जइ जाणामो पासामो अहे कज्जं न कज्जइ न जाणामो न पासामो। तए णं ते अन्नउत्थिया मदुयं समणोवासयं एवं वयासी केस णं तुमं मदुया समणोवासगाणं भवसि जे णं तुमं एयमट्ठं न जाणासि न पाससि। तए णं से मदुए समणोवासए ते अन्नउत्थिए एवं वयासी अत्थि णं आउसो वाउकाए वाति? हंता! अत्थि। तुज्झे णं आउसो? वाउकायस्स वायमाणस्स रूवं पासह? णो इणट्ठे समट्ठे। अत्थि णं आउसो? घाणसहगया पोग्गला? हंता! अत्थि। तुज्झे णं आउसो घाणसहगयाणं पोग्गलाणं रूवं पासह? णो इणट्ठे समट्ठे। अत्थि णं आउसो अरणिसहगए अगणिकाए? हंता अत्थि, तुज्झे णं आउसो! अरणिसहगयस्स अगणिकायस्स रूवं पासह? णो इणट्ठे समट्ठे। अत्थि णं आउसो! समुद्दस्स पारगयाइं रूवाइं? हंता अत्थि। तुज्झे णं आउसो! समुद्दस्स पारगयाइं रूवाइं पासह? णो इणट्ठे समट्ठे। अत्थि णं आउसो! देवलोगगयाइं रूवाइं? हंता अत्थि। तुज्झे णं आउसो!

देवलोगगयाइं रूवाइं पासइ? णो इणट्ठे समट्ठे। एवामेव आउसो? अहं वा तुज्झे वा अन्नो वा छउमत्थो जइ जो जं न जाणइ न पासइ तं सव्वं न भवइ एवं भे सुबहुए लोए न भविस्सइ त्तिकट्टु ते णं अन्नउत्थिए एवं पडिहणइ, एवं पडिहणित्ता जेणेव गुणसिलए चेइए जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं पंचविहेणं अभिगमेणं जाव पज्जुवासइ। मद्दुयाइ समणे भगवं महावीरे मद्दुयं समणोवासगं एवं वयासी–सुट्ठु णं मद्दुया! तुमं ते अन्नउत्थिए एवं वयासी, साहू णं मद्दुया! तुमं ते अन्नउत्थिए एवं वयासी जे णं मद्दुया! अट्ठं वा हेउं वा पसिणं वा वागरणं वा अन्नायं अदिट्ठं अस्सुयं अमयं अविण्णायं बहुजणमज्झे आघवेइ पन्नवेइ जाव उवदंसेइ से णं अरिहंताणं आसायणाए वट्टइ, अरिहंतपन्नत्तस्स धम्मस्स आसायणाए वट्टइ, केवलीणं आसायणाए वट्टइ केवलिपन्नत्तस्स धम्मस्स आसायणाए वट्टइ तं सुट्ठु णं तुमं मद्दुया! ते अन्न उत्थिए एवं वयासी, साहु णं तुमं मद्दुया? जाव एवं वयासी। तए णं मद्दुए समणोवासए समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता णच्चासन्ने जाव पज्जुवासइ। तए णं समणे भगवं महावीरे मद्दुयस्स समणोवासगस्स तीसेय जाव परिसा पडिगया। तए णं मद्दुए समणोवासए समणस्स भगवओ महावीरस्स जाव निसम्म हट्ठतुट्ठे पसिणाइं वागरणाइं पुच्छइ पुच्छित्ता अट्ठाइं

परियायइ, परियाइत्ता उट्ठाए उट्ठेइ, उट्ठाए उट्ठित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता जाव पडिगए। भंते त्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी, पभू णं भंते ! मद्दुए समणोवासए देवाणुप्पियाणं अंतियं जाव पव्वइत्तइ? णो इणट्ठे समट्ठे एवं जहेव संखे तहेव अरूणाभे जाव अंतं काहिइ ॥सू० ३॥

छाया—तस्मिन् काले तस्मिन् समये राजगृहं नाम नगरम् गुणशिलकं चैत्यं, वर्णकः यावत् पृथिवीशिलापट्टकः, तस्य खलु गुणशिलकचैत्यस्य अदूरसामन्ते बहवोऽन्ययूथिकाः परिवसन्ति तद्यथा-'कालोदायी शैलोदायी' एवं यथा सप्तमशतके अन्ययूथिकोद्देशके यावत् तत् कथमेतत् मन्ये एवम्?' तत्र खलु राजगृहे नगरे मद्रुको नामा श्रमणोपासकः परिवसति, आढ्यो यावत् अपरिभूतोऽभिगतजीवाजीवो यावत् विहरति। ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरोऽन्यदा कदाचित् पूर्वानुपूर्व्या चरन् यावत् समवसृतः परिषत् यावत् पर्युपास्ते। ततः खलु मद्रुकः श्रमणोपासकः एतस्याः कथायाः लब्धार्थः सन् हृष्टतुष्ट, यावत् हृतहृदयः स्नातो यावत् शरीरः स्वकात् गृहात् प्रतिनिष्क्रामति प्रतिनिष्क्रम्य पादविहारचारेण राजगृहनगरे मध्यमध्येन निर्गच्छति, निर्गत्य तेषामन्ययूथिकानामदूरसामन्तेन व्यतिव्रजति। ततः खलु ते अन्ययूथिकाः मद्रुकं श्रमणोपासकम् अदूरसामन्तेन व्यतिव्रजन्तं पश्यन्ति दृष्ट्वा अन्योऽन्यं शब्दयन्ति, शब्दयित्वा एवम् अवादिषुः, एवं खलु देवानुप्रियाः अस्माकमियं कथा अविप्रकटा अयं च खलु मद्रुकः श्रमणोपासकोऽस्माकमदूरसामन्तेन व्यतिव्रजति तत् श्रेयः खलु देवानुप्रियाः वयं मद्रुक श्रमणोपासक मेतमर्थं प्रष्टुमिति कृत्वाऽन्योऽन्यस्यान्तिके एतमर्थं प्रतिशृण्वन्ति प्रतिश्रुत्य यत्रैव मद्रुकः श्रमणोपासकः तत्रैव उपागच्छन्ति उपागत्य मद्रुकं श्रमणोपासकमेवमवादिषुः-एवं खलु मद्रुक? तव धर्माचार्यो धर्मोपदेशकः श्रमणो ज्ञातपुत्रः पञ्चास्तिकायं प्रज्ञापयति यथा सप्तमे शतके अन्ययूथिकोद्देशके यावत् तत् कथमेतत् मद्रुक? एवम्?। ततः खलु स मद्रुकः श्रमणोपासकः तान् अन्ययूथिकान् एवम् अवादीत् यदि कार्यं क्रियते (तदा) जानीमः पश्यामः अथ कार्यं न क्रियते (तदा) न जानीमः न पश्यामः। ततः खलु तेऽन्ययूथिकाः मद्रुकं श्रमणोपासकमेवमवादिषुः क एषः खलु त्वं मद्रुक! श्रमणोपासकानां भवसि यत् खलु त्वम् एतमर्थं न जानासि न पश्यसि। ततः खलु

स मद्रुकः श्रमणोपासकः तान् अन्ययूथिकानेवमवादीत् अस्ति खलु आयुष्मन्तः! वायुकायो वाति ? हन्त ! अस्ति, यूयं खलु आयुष्मन्तः ! वायुकायस्य वहतो रूपं पश्यत ? नायमर्थः समर्थः ! सन्ति खलु आयुष्मन्तः ! घ्राणसहगताः पुद्गलाः ? हन्त ! सन्ति । यूयं खलु आयुष्मन्तः ! घ्राणसहगतानां पुद्गलानां रूपं पश्यथ ? नायमर्थः समर्थः । अस्ति खलु आयुष्मन्तः ! अरणिसहगतोऽग्निकायः ? हन्त ? अस्ति, यूयं खलु आयुष्मन्तः ? अरणिसहगतस्याग्निकायस्य रूपं पश्यथ ? नायमर्थः समर्थः । सन्ति खलु आयुष्मन्तः ? समुद्रस्य पारगतानि रूपाणि ? हन्त ! सन्ति, यूयं खलु आयुष्मन्तः ? समुद्रस्य पारगतानि रूपाणि पश्यथ ? नायमर्थः समर्थः । सन्ति खलु आयुष्मन्तः ? देवलोकगतानि रूपाणि ? हन्त ! सन्ति, यूयं खलु आयुष्मन्तः ? देवलोकगतानि रूपाणि पश्यत ? नायमर्थः समर्थः । एवमेव आयुष्मन्तः । अहं वा यूयं वा अन्यो वा छद्मस्थो यदि यो यत् न जानाति, न पश्यति तत् सर्वं न भवति ? एवं युष्माकं मते सुबहुको लोको न भविष्यति ? इति कृत्वा तान् खलु अन्ययूथिकान् एवं प्रतिहन्ति एवं प्रतिहत्य यत्रैव गुणशिलकं चैत्यं यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरः तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं पञ्चविधेन अभिगमेन यावत् पर्युपास्ते । मद्रुकः इति श्रमणो भगवान् महावीरो मद्रुकं श्रमणोपासकमेवम् अवादीत्–सुष्ठु खलु मद्रुक ! त्वं तान् अन्ययूथिकान् एवमवादीः, साधु खलु मद्रुक ! त्वं तान् अन्ययूथिकान् एवमवादीत् यत् खलु मद्रुक ! अर्थं वा हेतुं वा प्रश्नं वा व्याकरणं वा अज्ञातमदृष्टम् अश्रुतममतमविज्ञातं बहुजनमध्ये आख्याति प्ररूपयति यावत् उपदर्शयति स खलु अर्हतामाशातनायां वर्तते, अर्हत्प्रज्ञप्तस्य धर्मस्य आशातनायां वर्तते, केवलिनामाशातनायां वर्तते, केवलिप्रज्ञप्तस्य धर्मस्याशातनायां वर्तते, तत् सुष्ठु खलु त्वं मद्रुक ! तान् अन्ययूथिकान् एवमवादीः, साधु खलु त्वमेवमवादीः । ततः खलु मद्रुकः श्रमणोपासकः श्रमणेन भगवता महावीरेण एवमुक्तः सन् हृष्टतुष्टः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा नात्यासन्ने यावत् पर्युपास्ते । ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरो मद्रुकाय श्रमणोपासकाय, तस्यै च यावत् परिषत् प्रतिगता । ततः खलु मद्रुकः श्रमणोपासकः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य यावत् निशम्य हृष्टतुष्टः प्रश्नानि व्याकरणानि पृच्छति पृष्ट्वा अर्थान् पर्याददाति । पर्यादाय उत्थया उत्तिष्ठति, उत्थया उत्थाय श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा यावत्प्रतिगतः । भदन्त इति भगवान् गौतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा एवमवादीत्, प्रभुः खलु भदन्त ! मद्रुकः श्रमणोपासको देवानुप्रियाणामन्तिके यावत् प्रव्रजितुम् ? नायमर्थः समर्थः । एवं यथैव शङ्खः तथैवारुणाभे यावत् अन्तं करिष्यतीति ॥सू० ३॥

टीका—'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'रायगिहे नामं नयरे' राजगृहं नाम नगरम् 'गुणसिलए चेइए' गुणशिलकं चैत्यम् उद्यानम् आसीत् 'वन्नओ' वर्णकः राजगृहनगरस्य तथा गुणशिलकोद्यानस्य च वर्णनं चम्पानगरीवत् पूर्णभद्रचैत्यवच्च कर्तव्यमिति 'जाव पुढवी सिलापट्टओ' यावत् पृथिवी शिलापट्टकः कियत्पर्यन्तं वर्णनं कर्तव्यं तत्राह–'जाव' इत्यादि। यावत्पदेन गुणशिलकनामकचैत्यस्य वर्णनं पृथिवीशिलापट्टकपर्यन्तं विज्ञेयमिति। 'तस्स णं गुणसिलस्स चेइयस्स' तस्य खलु गुणशिलकस्य चैत्यस्य 'अदूरसामंते' अदूरसामन्ते

इन केवली भाषित वस्तुओं में विप्रतिपद्यमान जो अहंमानी–अभिमानी मनुष्य होता है वह युक्तिपूर्वक निराकरणीय होता है इसी बात को अब सूत्रकार मद्रुक श्रमणोपासक के चारित्र से प्रदर्शित करते हैं–

'तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे नामं नयरे' इत्यादि।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा सूत्रकार ऐसा प्रतिपादन कर रहे हैं 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल और उस समय में 'रायगिहे नामं नयरे' राजगृह नामका नगर था। 'गुणसिलए चेइए' इसमें गुणशिलक नामका उद्यान था। 'वन्नओ' राजगृह नगर का तथा गुणशिलक उद्यान का वर्णन चम्पानगरी एवं पूर्णभद्र चैत्य–उद्यान के जैसा करना चाहिये। 'जाव पुढवीसिलापट्टओ' यहां यावत्पद से यह समझाया गया है कि गुणशिलक चैत्य का वर्णन पृथिवीशिलापट्टक तक कर लेना चाहिये। 'तस्स णं गुणसिलस्स चेइयस्स' उस गुणशिलक चैत्य के

આ કેવલી કથિત વસ્તુઓમાં વિપ્રતિપદ્યમાન જે અભિમાની મનુષ્ય હોય છે, તે યુક્તિપૂર્વક પરાસ્ત કરવા લાયક હોય છે. એજ વાત હવે સૂત્રકાર મદુક શ્રમણોપાસકના ચારિત્રથી બતાવવામાં આવે છે.–

"तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे नामं नयरे" ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી સૂત્રકાર એવું પ્રતિપાદન કરે છે કે—"तेणं कालेणं तेणं समएणं." તે કાળમાં અને તે સમયે "रायगिहे नामं नयरे" રાજગૃહ નામનું નગર હતું "गुणसिलए चेइए" તેમાં ગુણશિલક નામનું ઉદ્યાન હતું "वन्नओ" રાજગૃહ નગરનું અને ગુણશિલક ઉદ્યાનનું વર્ણન અનુક્રમે ચમ્પાનગરી અને પૂર્ણભદ્ર ચૈત્ય–ઉદ્યાન પ્રમાણે સમજવું. "जाव पुढवीसिलापट्टओ" અહિં યાવત્પદથી એ સમજાવવામાં આવ્યું છે કે—ગુણશિલક ચૈત્ય –ઉદ્યાનનું વર્ણન પૃથ્વીશિલાપટ્ટક સુધી સમજવું "तस्स णं गुणसिलस्स चेइयस्स" તે ગુણશિલક ચૈત્યની "अदूरसामंते" અધિક નજીક નહીં તેમ

नातिदूरे नातिसमीपे उचितस्थाने 'वहवे अन्नउत्थिया परिवसंति' बहवोऽन्ययूथिकाः परिवसन्ति, के ते अन्ययूथिका बहवो वसन्ति? तत्राह-'तं जहा' इत्यादि। 'तं जहा' तद्यथा 'कालोदायी सेलोदायी' कालोदायिनामकाः शैलोदायिनामकाश्च 'एवं जहा सत्तमसए अन्नउत्थिय उद्देसए' एवं यथा सप्तमशतके दशमेऽन्ययूथिकोद्देशके 'जाव से कहमेयं मन्ने एवं' यावत् कथमेतत् मन्ये एवमित्यन्तः सप्तमशतकीयान्ययूथिकप्रस्ताव उपवर्णनीयः 'एवं जहा सत्तमसए' इत्यादिना यत् सूचितं तदिह संक्षेपतः प्रदर्श्यते, तथाहि-कालोदायी शैलोदायी सेवालोदायी उदयः नामोदयः नर्मोदयः अन्यपालकः, शैलपालकः, शंखपालकः, सुहस्ती गाथापतिरिति नामका बहवोऽन्ययूथिकाः परिवसन्तिस्म गुणशिलचैत्यस्य समीपदेशे तेषामन्ययूथिकानां कदाचित् एकत्र संहितानां परस्परं

'अदूर सामंते' न अधिक पास और न अधिक दूर ऐसे उचित स्थान पर 'बहवे अन्नउत्थिया परिवसंति' अनेक अन्य तीर्थिकजन रहते थे। उनमें 'तं जहा-कालोदायी सेलोदायी' किसी का नाम कालोदायी था किसी का नाम शैलोदायी था। 'एवं जहा सत्तमसए अन्नउत्थिय उद्देसए' इत्यादि यह सब वर्णन पहिले सप्तम शतक के दशवें उद्देशक में किया गया है, और यह वर्णन वहां 'जाव से कहमेयं मन्ने' इस पाठ तक है यही बात यहां संक्षेप से प्रदर्शित की जाती है जो वहां अनेक अन्यतीर्थिकजन रहते थे उनमें से कितनेक के नाम इस प्रकार से हैं-कालोदायी, शैलोदायी, सेवालोदायी, उदय नर्मोदय अन्यपालक, शैलपालक, शंखपालक सुहस्ती और गाथापति आदि गुणशिलक चैत्य के समीप के प्रदेश में बसे हुए उन अन्यतीर्थिकों की

અધિક પાસે નહીં એવા ઉચિત સ્થાન પર "वहवे अन्नउत्थिया परिवसंति" અનેક અન્યતીર્થિક જન રહેતા હતા. "तं जहा-कालोदायी, सेलोदायी" તેમાં કોઈકનું નામ કાલોદાયી હતું અને કોઈકનું નામ શૈલોદાયી હતું. "एवं जहा सत्तमसए अन्नउत्थिय उद्देसए" ઈત્યાદિ આ તમામ વર્ણન પહેલાં સાતમાં શતકના દસમાં ઉદ્દેશામાં કરવામાં આવ્યું છે. અને તે વર્ણન ત્યાં "जाव से कहमेवं मन्ने" આ પાઠ સુધી છે. એજ વાત અહિયાં સંક્ષેપથી બતાવવામાં આવે છે. તે આ પ્રમાણે છે—ત્યાં અનેક અન્ય મતવાદીઓ રહેતા હતા. તેમાંના કેટલાકનું નામ-કાલોદાયી શૈલોદાયી, સેવાલોદાયી. ઉદય, નર્મોદય, અન્યપાલક શૈલપાલક, શંખપાલક સુહસ્તી અને ગાથાપતી વિગેરે ગુણશિલક ચૈત્યના નજીકના પ્રદેશમાં વસેલા. તે અન્યતીર્થિકો જ્યારે પરસ્પર

कथालापः संजातः—यदयं महावीरः समुत्पन्नकेवलज्ञानी धर्मास्तिकायादीन् पञ्चास्तिकायान् प्रज्ञापयति, तत्र च धर्मास्तिकायाधर्मास्तिकायाकाशास्तिकायानचेतनान् जीवास्तिकायं च सचेतनं प्रज्ञापयति। तथा धर्मास्तिकायाऽधर्मास्तिकायाऽऽकाशास्तिकायान् अरूपित्वेन प्रज्ञापयति, पुद्गलास्तिकायं च रूपित्वेन प्रज्ञापयति इति 'से कहमेयं मन्ने एवं' इति, तत् कथमेतत् धर्मास्तिकायाऽधर्मास्तिकायाऽऽकाशास्तिकायादि वस्तुजातं मन्ये इति वितकार्थः एवं सचेतनाचेतनरूपेण रूपित्वारूपित्वादिरूपेण च अदृश्यमानत्वेनासंभवाचस्य धर्मास्तिकायादीनामदृश्यत्वेन कथमयं विभागः संभवति कथमयमित्थं प्रज्ञापयति सर्वमेतदसंबद्धमेवेति सप्तशतकीयः संक्षिप्तो वृत्तान्त इति। 'तत्थ णं रायगिहे नयरे' तत्र खलु

जब वे एकत्रित हुए तब आपस में इस प्रकार से बातचीत हुई कि महावीर जिसे केवलज्ञान उत्पन्न हो गया है वे धर्मास्तिकायादिक पांच अस्तिकायों की प्ररूपणा करते हैं। इनमें धर्मास्तिकाय अधर्मास्तिकाय और आकाशास्तिकाय इन्हें तो वह अचेतन कहते हैं। और जीव द्रव्यों को सचेतन कहते हैं। धर्मास्तिकायादिक तीन को अरूपी कहते हैं। एवं पुद्गलास्तिकाय को रूपी कहते हैं। 'से कहमेयं मन्ने एवं' तो क्या महावीर के द्वारा कथित इस धर्मास्तिकाय अधर्मास्तिकाय और आकाशास्तिकाय आदि रूप वस्तुजात को कैसे स्वीकार किया जावे क्योंकि सचेतन अचेतनरूप से तथा रूपी अरूपी आदि रूपसे जो इनका विभाग किया गया है वह धर्मास्तिकायादिकों के अदृश्य होने से संभव कैसे हो सकता है? अतः इस प्रकार का यह उनका कथन सब असं-

એકઠા થયા ત્યારે આ રીતે વાત થઇ કે—મહાવીરસ્વામી કે જેઓને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયેલ છે, તેઓ ધર્માસ્તિકાય, વિગેરે પાંચ અસ્તિકાયોની પ્રરૂપણા કરે છે. તે પાંચ પૈકી ધર્માસ્તિકાય અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાય એ ત્રણને તેઓ અચેતન કહે છે. અને જીવદ્રવ્યોને સચેતન કહે છે. ધર્માસ્તિકાય વિગેરે ત્રણેને અરૂપી કહે છે. અને પુદ્ગલાસ્તિકાયને રૂપી કહે છે, "से कहमेयं मन्ने एवं" તો તે શું તે પ્રમાણે માની શકાય તેમ છે? અર્થાત્ મહાવીર સ્વામીએ કહેલ આ ધર્માસ્તિકાય અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાય વિગેરે રૂપ વસ્તુ સમૂહને કેવી રીતે સ્વીકારી શકાય? કેમ કે—સચેતન અચેતનરૂપથી અને રૂપી અરૂપી વિગેરે રૂપથી. જે પ્રમાણે આ ધર્માસ્તિકાયાદિનો વિભાગ કર્યો છે, તે ધર્માસ્તિકાય વિગેરે અદૃશ્ય હોવાથી કેવી રીતે સંગત થઇ શકે તેમ છે? તેથી આ રીતનું તેઓનું કથન અસંબદ્ધ જ છે. એજ વાત સાતમા શતકના દસમાં ઉદ્દેશામાં કહેલી છે. તે

राजगृहे नगरे' मद्दुए नामं समणोवासए परिवसइ' मद्रुको नाम श्रमणोपासकः परिवसतीति' 'अड्ढे' आढयः अतिशयितधनवान् 'जाव अपरिभूए' यावत् अपरिभूतः केनापि पराभवितुमयोग्य इत्यर्थः, अत्र यावत् पदेन 'दित्ते वित्थिन्नविउलभवणसयणासणजाणवाहणाइण्णे बहुधणबहुजायरूवरयए आओगपओगसंपउत्ते विच्छड्डियविउलभत्तपाणे बहुदासीदासगोमहिसगवेलयप्पभूए बहुजणस्स' इति ग्राह्यम् । दीप्तो विस्तीर्णविपुलभवनशयनासनयानवाहनाकीर्णो बहुधनबहुजातरूपरजतः आयोगप्रयोगसंप्रयुक्तो विच्छर्दितविपुलभक्तपानः बहुदासीदासगोमहिषगवेलकप्रभूतो बहुजनस्य-एषां व्याख्यानम् उपासकदशांगसूत्रस्य मत्कृतायामगारधर्मसंजीवनीटीकायां द्रष्टव्यम् । 'अभिगयजीवाजीवे' अभिगतजीवाजीवः,

बद्ध ही है। यही बात सातवें शतक के दशवें उद्देशे में कही गई है यहां संक्षिप्त रूपसे प्रकट की गई जाननी चाहिये । 'तत्थ णं रायगिहे नयरे' उस राजगृहनगर में 'मद्दुए नामं समणोवासए परिवसइ' मद्रुक नामका श्रमणोपासक रहता था । अड्ढे जाव अपरिभूए' यह विशेषरूप में सब प्रकार से सम्पन्न था धनिक था, यावत् अपरिभूत किसी के भी द्वारा पराभव को प्राप्त हो सके इस योग्य नहीं था यहां यावत्पद से 'दित्ते वित्थिन्नविउलभवणसयणासणजाणवाहणबहुधणबहुजायरूवरयए आओगपओगसंपउत्ते विच्छड्डियविउलभत्तपाणे बहुदासीदासगोमहिसगवेलयप्पभूए बहुजणस्स' इस पाठ का संग्रह हुआ है इन पदों की व्याख्या उपासकदशांग सूत्र पर की गई अगारसंजीवनी टीका में की जा चुकी है, अतः वहीं से देख लेना चाहिये। 'अभिगयजीवाजीवे' यह मद्रुक श्रावक

અહીયાં ટૂંકાણુથી પ્રગટ કરવામાં આવી છે. "तत्थ णं रायगिहे नयरे" તે રાજગૃહ નગરમાં "मद्दुए नामं समणोवासए परिवसइ" મદ્રુક નામનો શ્રમણોપાસક રહેતો હતો "अड्ढे जाव अपरिभूए" તે આઢચ યાવત્ કોઈથી પણ પરાજય ન પામે તેવો હતો અર્થાત્ વિશેષ રૂપથી દરેક પ્રકારે સંપન્ન ધનાઢચ હતો. અહિયાં યાવત્પદથી "दित्ते वित्थिन्नविउल-भवण-सयणासणजाणवाहणबहुधण-जायरूवरयए आओगपओगसंपउत्ते विच्छड्डियविउलभत्तपाणे बहुदासीदासगोमहिस गवेलयप्पभूए बहुजणस्स" આ પાઠનો સંગ્રહ થયો છે. આ પદોની વ્યાખ્યા ઉપાસકદશાંગ સૂત્ર પર મેં કરેલી અગારસંજીવની ટીકામાં કરવામાં આવી છે. તે ત્યાં જોઇ લેવી.

'अभिगय-जीवाजीवे' તે જીવ અજીવવિગેરેને યથાર્થરૂપ જાણનાર હતો. અર્થાત્ આ મદ્રુક શ્રાવક સારી રીતે જાણતો હતો કે આ જીવ સચેતન અર્થાત્ ચેતનાલક્ષણ

'अयं जीवः सचेतनोऽयमजीवोऽचेतनः' इत्येवं रूपेण जीवाजीवादिसकलपदार्थानां ज्ञाता 'जाव विहरइ' यावद् विहरति, इह यावत् पदेन एतेषां श्रावकविशेषणानां संग्रहणम् 'उवलद्धपुण्णपावे आसवसंवरनिज्जरकिरियाहिगरणबंधप्पमोक्खकुसले' इत्यादि । एतेषां व्याख्यानं भगवतीसूत्रद्वितीयशतकपञ्चमोद्देशके द्रष्टव्यम् । तए णं समणे भगवं महावीरे' ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरः 'अन्नया' अन्यदा—अन्यस्मिन् काले 'कयाइ' कदाचित् 'पुव्वाणुपुव्विं' पूर्वानुपूर्व्या तीर्थंकरपरम्परया 'चरमाणे' चरन्, गामाणुगामं दूइज्जमाणे ग्रामानुग्रामं द्रवन् एकस्मात् ग्रामात् ग्रामान्तरक्रमेण गच्छन् 'जाव समोसढे' यावत् समवसृतः विहारं कुर्वन् गुणशिलकोद्याने समागतः । तत्र च भगवतः समवसरणं जातमिति 'परिसा जाव पज्जुवासइ' परिषत् यावत् पर्युपास्ते भगवतः समवसरणानन्तरं परिषत् नानादिग्भ्यः समाग-

---

यह अच्छी तरह से जानता था कि जीव सचेतन अर्थात् चेतनालक्षण-वाला है और अजीव अचेतन है । इस प्रकार यह जीव अजीव आदि सकल पदार्थों का ज्ञाता था । 'जाव विहरइ' में जो यावत् पद आया है उससे 'उवलद्धपुण्णपावे, आसवसंवरनिज्जरकिरियाहिगरणे बंधप्पमोक्ख-कुसले' इत्यादि इन श्रावक विशेषणों का संग्रह हुआ है। इन पदों की व्याख्या भगवतीसूत्रके द्वितीय शतक के पंचम उद्देशक में की जा चुकी है । अतः वहीं से देख लेना चाहिए। 'तए णं समणे भगवं महावीरे' इसके बाद श्रमण भगवान् महावीर 'अन्नया कयाइ' किसी एक समय 'पुव्वाणुपुव्विं' तीर्थंकर परम्परा के अनुसार 'चरमाणे' विहार करते हुए। 'गामाणुगामं दूइज्जमाणे' एकग्राम से दूसरे ग्राम में धर्मोपदेश करते हुए। 'जाव समोसढे' यावत् गुणशिलक उद्यान में पधारे । 'परिसा जाव पज्जुवासइ' प्रभुका आगमन सुनकर नाना दिशाओं से अनेक जनों का

વ.ળો છે. અને અજીવ અચેતન છે. "जाव विहरइ" એ પદમાં જે યાવત્ પદ આવેલ છે, તેથી "उवलद्ध पुण्णपावे आसवसंवरनिज्जरकिरियाहिगरणे बंधमोक्खकुसले" ઇત્યાદિ શ્રાવકના વિશેષણોનો સંગ્રહ થયો છે. આ પદોની વ્યાખ્યા ભગવતી સૂત્રના બીજા શતકના પાંચમાં ઉદ્દેશ માં કરવામાં આવી છે તેથી તે જોઈ લેવી. "तए णं समणे भगवं महावीरे' તે પછી શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી "अन्नया कयाइ" કોઇ એક સમયે "पुव्वाणुपुव्विं' તીર્થંકરની પરંપરા અનુસાર "चरमाणे" વિહાર કરતાં કરતાં "गामाणुगामं दूइज्जमाणे" એક ગામથી બીજા ગામમાં ધર્મોપદેશ કરતાં કરતાં 'जाव समोसढे'' યાવત્ ગુણશિલક ઉદ્યાનમાં પધાર્યા "परिसा जाव पज्जुवासइ" પ્રભુનું આગમન સાંભળીને અનેક દિશાએથી જનસમૂહ રૂપી પરિષદ્ પ્રભુની પાસે આવી અને પ્રભુને વંદના

तानां बहूनां जनानां समुदायः भगवन्तं वन्दते नमस्यति धर्मकथां शृणोति, ततश्च त्रिविधया पर्युपासनया भगवन्तं पर्युपास्ते इति । 'तए णं मद्दुए समणोवासए' ततः खलु मद्रुकः श्रमणोपासकः 'इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे' एतस्याः कथायाः लब्धार्थः सन् ' हट्ठतुट्ठ० जाव हियए' हृष्टतुष्ट यावद् हृदयः यावत्पदेन चित्तानन्दितः प्रीतिमनाः परमसौमनस्यितो हर्षवशविसर्पद् हृदयः' इत्यन्तग्रहणं भवतीति 'ण्हाए' स्नातः कृतस्नानः' 'जाव सरीरे' यावच्छरीरः यावत्पदेन 'कयबलिकम्मे कयकोउयमंगलपायच्छित्ते अप्पमहग्घाभरणालंकिय' इत्यादीनां ग्रहणं भवति ततः कृतबलिकर्मा कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तः अल्पमहार्घाभरणालङ्कृतशरीर इति । एतादृशः सन्' 'सयाओ गिहाओ पडिनिक्खमइ' स्वकीयात् गृहात् प्रतिनिष्का-

परिषद् प्रभु के पास आयी, आकर के उसने प्रभुको वन्दना की नमस्कार किया प्रभुने धर्मकथा कही सबने उस धर्मकथा को सुनी और सुनने के बाद त्रिविध पर्युपासना से प्रभु की पर्युपासना की 'तए णं मुद्दुए समणोवासए इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे हट्ठतुट्ठ० जाव हियए' मद्रुक श्रावकने जब प्रभु के आगमन का समाचार सुना तो वह हृष्टतुष्ट हृदयवाला हुआ प्रीतिमनवाला हुआ, परमसौमनस्यित हुआ। एवं हर्ष से विसर्पत् हृदयवाला हुआ। और उसी समय उसने 'ह्राए' स्नान किया 'जाव सरीरे' यावत् 'कयबलिकम्मे' बलिकर्म किया वायसादि को अन्नादि का भाग दिया 'कयकोउयमंगलपायच्छित्ते' दुःस्वप्नादि निवारण के लिए कौतुकमंगलरूप प्रायश्चित्त किया। 'अप्पमहग्घाभरणालंकिय' और थोडे से भारवाले आभरणों से कि जो बहुत विशेष की-

કરી નમસ્કાર કર્યા પ્રભુએ ધર્મકથા કહી સંભળાવી પરિષદાએ ધર્મકથા સાંભળ્યા પછી મન, વચન અને કાય રૂપ ત્રણ પર્યુપાસનાથી પ્રભુની પર્યુપાસના કરી "तए णं मद्दुए समणोवासए इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे हट्ठ तुट्ठ० जाव हियए" મદ્રુક શ્રાવકે પ્રભુના આગમનના સમાચાર જ્યારે સાંભળ્યાં ત્યારે હૃષ્ટ–તુષ્ટ હૃદયવાળો થયો પ્રસન્ન મનવાળો બન્યો અત્યંત સૌમનસ્યિત બન્યો અને હર્ષથી પ્રફુલ્લિત હૃદયવાળો થઈને તેજ સમયે તેણે "ण्हाए" સ્નાન કર્યું "जाव सरीरे" યાવત્ "कयबलिकम्मे" વાયસ–કાગડા વિગેરેને અન્નનો ભાગ આપવા રૂપ બલિકર્મ કર્યું "कयकोउयमंगलपायच्छित्ते દુઃસ્વપ્નાદિના નિવારણ માટે કૌતુક મંગળ રૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યું "अप्पमहग्घाभरणालंकियसरीरे" કિંમતમાં વિશેષ અને વજનમાં હલકા એવા આભૂષણો ધારણ કર્યા અને તે પછી "सयाओ गिहाओ

मति 'पडिनिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य 'पायविहारचारेणं' पादविहारचारेण—पद्भ्यामेव न तु वाहनादिना 'रायगिहं नयरं जाव निग्गच्छइ' राजगृहं नगरं यावत् निर्गच्छति यावत्पदात् मध्यमध्येन इति ग्राह्यम्' निग्गच्छित्ता' निर्गत्य 'तेसिं अन्नउत्थियाणं' तेषामन्ययूथिकानाम्' अदूरसामंतेणं वीइवयइ' अदूरसामन्ते व्यतिव्रजति, अन्ययूथिकानां नातिदूरेण नातिसमीपेन वा गच्छतीत्यर्थः' 'तए णं ते अन्नउत्थिया' ततः खलु ते अन्ययूथिकाः 'मद्दुयं समणोवासयं' मद्रुकं श्रमणोपासकम् 'अदूरसामंतेणं' अदूरसामन्तेन नात्यासन्नेन नातिदूरेण' वीइवयमाणं पासंति' व्यतिव्रजन्तं—गच्छन्तम् पश्यन्ति 'पासित्ता' अन्नमन्नं सद्दावेंति' दृष्ट्वा अन्योऽन्यं शब्दयन्ति आह्वयन्ति' 'सद्दावित्ता एवं वयासी' शब्दयित्वा एवं वक्ष्य-

---

मत के थे अपने शरीर को अलंकृत किया। 'सयाओ गिहाओ पडिनिक्खमइ' इसके बाद वह अपने घर से बाहर निकला। 'पडिनिक्खमित्ता' बाहर निकल कर 'पायविहारचारेणं' पैदल ही सवारी पर बैठकर नहीं। 'रायगिहं नयरं जाव निग्गच्छइ' वह राजगृह नगर के ठीक बीचोबीच के रास्ते से होता हुआ चल दिया। 'यहां यावत्पद से 'मध्यमध्येन' इस पद का ग्रहण हुआ है। निग्गच्छित्ता' चलकर वह 'तेसिं अन्नउत्थियाणं अदूरसामंतेणं वीइवयइ' उन अन्ययूथिकों के पास से होकर निकला न वह उनके बिलकुल पास से ही होकर निकला और न उनके अधिक दूर से ही होकर निकला यही बात 'अदूरसामंतेणं' पद द्वारा प्रकट की गई है। 'तए णं ते अन्नउत्थिया मद्दुयं समणोवासगं अदूरसामंतेणं वीइवयमाणं पासंति' जब उन अन्ययूथिकोंने अपने से थोडी सी दूर से होकर जाते हुए मद्रुक श्रावक को देखा तो 'पासित्ता' देखकर 'अन्नमन्नं सद्दावेंति' आपस में उन्होंने एक दूसरे को बुलाया'

पडिणिक्खमइ" પોતાના ઘરની બહાર નીકળ્યો. "पडिणिक्खमित्ता" બહાર નીકળીને "पायविहारचारेणं" પગપાળો જ-(વાહન પર બેસીને નહીં) "रायगिहं नयरं जाव निग्गच्छइ' તે રાજગૃહના વચ્ચોવચ્ચના માર્ગેથી નીકળ્યો. "निग्गच्छित्ता" નીકળીને તે "तेसिं अन्नउत्थियाणं अदूरसामंतेणं वीइवयइ" તે અન્ય યૂથિકોની પાસેથી એટલે કે તેઓની બહુ નજીક નહીં અને તેમનાથી બહુ દૂર પણ નહીં તેવી રીતે તે નીકળ્યો. "तए णं अन्नउत्थिया मद्दुयं समणोवासगं अदूरसामंतेणं वीइवयमाणं पासंति" જ્યારે તે અન્યયૂથિકોએ પોતાનાથી થોડે જ દૂરથી જતા એવા મદ્રુક શ્રાવકને જોયો તો "पासित्ता" તેને જોઈને "अन्नमन्नं सद्दावेंति" પરસ્પર તેઓએ એકબીજાને બોલાવ્યા. "सद्दावित्ता एवं

माणप्रकारेण अज्ञादिषु रक्तवन्तः' एवं खलु देवाणुप्पिया अम्हं इमा कहा अविप्पकडा' एवं खलु देवानुप्रियाः अस्माकम् इयं कथा अविप्रकटा न सम्यक्तया प्रकटा प्रतीता। 'अयं च णं मद्दुए समणोवासए' अयं च खलु मद्रुकः श्रमणोपासकः 'अह अदूरसामंतेणं वीइवयइ' अस्माकमदूरसामन्ते–अदूरासन्नेन व्यतिव्रजति–गच्छति' तं सेयं खलु देवाणुप्पिया! अम्हं मद्दुयं समणोवासयं' अस्माकं मद्रुकं श्रमणोपासकम् 'एयमट्ठं पुच्छित्तए' एतमर्थं प्रष्टुम् 'त्तिकट्टु' इति कृत्वा 'अयं मद्रुकः श्रमणोपासकोऽस्माभिः प्रष्टव्यः' इत्येवं रूपेण मिथो विचारं कृत्वा इत्यर्थः। 'अन्नमण्णस्स अंतियं एयमट्ठं पडिसुणेंति' अन्योऽन्यस्यान्तिके एतमर्थं प्रतिशृण्वन्ति–स्वीकुर्वन्ति 'पडिसुणेत्ता' प्रतिश्रुत्य 'जेणेव मद्दुए समणोवासए' यत्रैव मद्रुकः श्रमणोपासकः 'तेणेव उवागच्छंति' तत्रैव उपागच्छन्ति' उवाग-

---

'सद्दाविस्ता एवं वयासी' बुलाकर परस्पर ऐसा कहा–'एवं खलु देवाणुप्पिया अम्हं इमा कहा अविप्पकडा' हे देवानुप्रियो! हम लोगों को यह कथा अच्छी तरह से प्रतीति में नहीं आती है। 'अयं च णं मद्दुए समणोवासए अम्हं अदूरसामंतेणं वीइवयइ' यह मद्रुक श्रावक हम लोगों के अदूरासन्न से होता हुआ चला जा रहा है। 'तं सेयं खलु देवाणुप्पिया! अम्हं मद्दुयं समणोवासयं एयमट्ठं पुच्छित्तए' तो हमें अब उचित यही है कि इस बात को इस मद्रुक श्रावक से पूछलें। इस प्रकार का उन सबने परस्पर में विचार किया और विचार करके फिर उन्होंने 'अण्णमण्णस्स एयमट्ठं पडिसुणेंति' परस्पर की इस बातको मान लिया। 'पडिसुणेत्ता जेणेव मद्दुए समणोवासए तेणेव उवागच्छंति' इस बात को मानकर फिर वे सब के सब उस मद्रुक श्रावक के पास पहुंचे।

वयासी'' બોલાવીને તેઓએ તે પરસ્પર આ પ્રમાણે કહ્યું ''एवं खलु देवाणुप्पिया अम्हं इमा कहा अविप्पकडा'' હે દેવાનુપ્રિયો અમોને એ વાત સમજાતી નથી. ''अयं च णं मद्दुए समणोवासए अम्हं अदूरसामंतेणं वीइवयइ'' આ મદ્રુક શ્રાવક આપણાથી બહુ દૂર નહિં તેમ બહુ નજીક નહિં તે રીતે–અદૂરાસન્ન જાય છે. 'तं सेयं खलु देवाणुप्पिया अम्हं मद्दुयं समणोवासयं एयं मट्ठं पुच्छित्तए'' તો આપણને હવે એજ યોગ્ય છે કે–આપણે આ વાત મદ્રુક શ્રાવકને પૂછી લઈએ આ પ્રમાણે તેઓએ વિચાર કરીને પછી તેઓએ ''अण्णमण्णस्स एयमट्ठं पडिसुणेंति'' એકબીજાની આ વાત તેઓએ સ્વીકારી લીધી. ''पडिसुणित्ता जेणेव मद्दुए समणोवासए तेणेव उवागच्छंति'' આ રીતે વિચાર કરીને તે પછી તેઓ બધા જ તે મદ્રુક શ્રાવક પાસે ગયા ''उवाग-

च्छित्ता मद्दुयं समणोवासयं एवं वयासी' उपागत्य मद्रुकं श्रमणोपासकम् एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुस्ते अन्ययूथिकाः, किमुक्तवन्तोऽन्ययूथिका मद्रुकं तत्राह-'एवं खलु' इत्यादि। 'एवं खलु मद्दुया' एवं खलु मद्रुक!' तव धम्माय-रिए' तव धर्माचार्यः 'धम्मोवदेसए समणे णायपुत्ते' धर्मोपदेशकः श्रमणो ज्ञातपुत्रः 'पंच अत्थिकाए पन्नवेइ' पञ्चप्रकारकान् अस्तिकायान् धर्मास्तिकायादीन् पदार्थान् प्रज्ञापयति 'जहा सत्तमे सए अन्नउत्थि उद्देसए' यथा सप्तमशते अन्ययूथिकोद्देशके 'जाव से कहमेयं मद्दुणा एवं' यावत् तत् कथमेतत् मद्रुक! एवम् हे मद्रुक! तव धर्माचार्यः पञ्चास्तिकायान् धर्मास्तिकायादीन् प्रज्ञापयति एतत् कथं घटते धर्मास्तिकायादीनामदृश्यत्वेन तत् परिज्ञानासंभवात्, इत्यादिकं सर्वं सप्तमशत-कीयवृत्तान्तम् अवगन्तव्यम्। 'तए णं से मद्दुए समणोवासए' ततः खलु स मद्रुकः श्रमणोपासकः 'ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' तानन्ययूथिकानेवमवादीत् अन्ययूथिकेन

'उवागच्छित्ता मद्दुयं समणोवासयं एवं वयासी' वहां पहुंच कर उन लोगोंने उस मद्रुक श्रावक से ऐसा कहा-'एवं खलु मद्दुया! तव धम्मा-यरिए, धम्मोवदेसए समणे णायपुत्ते पंच अत्थिकाये पन्नवेइ' हे मद्रुक! तुम्हारे धर्माचार्य धर्मोपदेशक श्रमण ज्ञातपुत्रने जो पांच प्रकार के धर्मा-स्तिकायादिक पदार्थ कहे हैं। 'जहा सत्तमे सए अन्नउत्थिउद्देसए' जैसा कि सप्तम शतक के अन्ययूथिकोद्देशक में प्रकट किया गया है। 'जाव से कहमेयं मद्दुया! एवं' सो हे मद्रुक! यह उनका कथन कैसे संगत माना जा सकता है? क्योंकि धर्मास्तिकायादिक पांच अस्तिकायका कथन यहां पर सप्तमशतक में जैसा कहा गया है वैसा कह लेना चाहिये। 'तए णं से मद्दुए समणोवासए ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' तब उस मद्रुक

च्छित्ता मद्दुयं समणोवासयं एवं वयासी" त्यां જઈને તે મદ્રુક શ્રાવકને આ પ્રમાણે કહ્યું "एवं खलु मद्दुया तवधम्मायरिए धम्मोवदेसए णायपुत्ते पंचअत्थि-काए पन्नवेइ" હે મદ્રુક તમારા ધર્માચાર્ય અને ધર્મોપદેશક શ્રમણ જ્ઞાતપુત્રે પાંચ પ્રકારના જે ધર્માસ્તિકાય વિગેરે પદાર્થો કહ્યા છે. "जहा सत्तमसए अन्नउत्थिउद्देसए" સાતમા શતકના અન્યયૂથિક ઉદ્દેશામાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે. તેજ પ્રમાણે સમજવું "जाव से कहमेयं मद्दुया! एवं" તો હે મદ્રુક તેઓનું આ પ્રમાણેનું કથન કેવી રીતે સંગત માની શકાય? કેમ કે ધર્માસ્તિકાય વિગેરે પાંચ અસ્તિકાયોનું કથન અહિયાં સાતમાં શતકમાં જે પ્રમાણે કહ્યું છે, તે પ્રમાણે જ સઘળું કથન સમજવું. "तए णं से मद्दुए समणोवासए ते अन्नउत्थिए एवं वयासी" તે અન્ય યૂથિકોએ જ્યારે પૂર્વોક્ત પ્રકારથી મદ્રુક

पृष्टो मद्रुकोऽदृश्यानामपि पदार्थानां सत्तामावेदयितुं दृश्यत्वाभावं च प्रतिपादयितुं ज्ञानवादीदित्यर्थः 'जइ कज्जं कज्जइ जाणामो पासामो' यदि कार्यं क्रियते तदा जानीमः पश्यामः। 'अह कज्जं न कज्जइ न जाणामो न पासामो' अथ कार्यं न क्रियते तदा न जानीमो न पश्यामः, हे अन्ययूथिकाः! शृणुत यदि धर्मास्तिकायादिभिः स्वकीयं स्वकीयं कार्यं क्रियते तदा तेन कार्येण कारणस्वरूपान् तान् धर्मास्तिकायादीन् जानीमः पश्यामश्च यथा पर्वतादौ धूमादिकार्यं कुर्वन् अग्निरिव, अथ तैः धर्मास्तिकायादिभिः स्वकीयं कार्यं न क्रियते तदा न जानीमो न वा पश्यामः जले वह्निरिव, एतदुक्तं भवति अतीन्द्रियपदार्थावगमं नास्माकं साक्षादेव भवति, किन्तु कार्यादिलिङ्गेन तादृशा-

---

श्रावक ने उनकी ऐसी बात सुनकर उन अन्ययूथिकों से ऐसा कहा अर्थात् अदृश्य पदार्थों का अभाव नहीं है। किन्तु उनकी भी सत्ता है। परन्तु वे दिखते क्यों नहीं हैं, इस बात को प्रकट करने के लिये मद्रुक श्रावकने उनसे ऐसा कहा–'जइ कज्जं कज्जइ जाणामो पासामो अह कज्जं न कज्जइ न जाणामो न पासामो' हे अन्ययूथिकों! सुनो जब धर्मास्तिकायादिकों द्वारा अपना कार्य किया जाता है। तब हम लोग उस कार्य से कारण रूप उन धर्मास्तिकायादिकों जानते हैं और देखते हैं। जैसे पर्वत में धूमादिक कार्य करते हुए अग्नि को हम जानते और देखते हैं। और धर्मास्तिकायादिकों के द्वारा जब अपना कार्य नहीं किया जाता है तब हम उन्हे जलमें अग्नि के जैसा न जानते हैं और न देखते हैं। कहने का भाव ऐसा है कि यद्यपि अतीन्द्रियपदार्थों का

શ્રાવકને કહ્યું ત્યારે તે મદ્રુક શ્રાવકે તેઓની એ પ્રમાણેની વાત સાંભળીને તે અન્યયૂથિકોને આ પ્રમાણે કહ્યું અર્થાત્–અદૃશ્ય પદાર્થોનો અભાવ નથી કિંતુ તેઓની પણ સત્તા છે જ તે દેખાતા કેમ નથી? એ વાત પ્રગટ કરવા મદ્રુક શ્રાવકે તેઓને આ પ્રમાણે કહ્યું "जइ कज्जं कज्जइ जाणामो पासामो अह कज्जं न कज्जइ न जाणामो न पासामो" હે અન્યયૂથિકો! જ્યારે ધર્માસ્તિકાયાદિકોથી પોતપોતનું કાર્ય કરવામાં આવે છે. ત્યારે આપણે તે કાર્યના કારણરૂપ તે ધર્માસ્તિકાયાદિકોને જાણીએ છીએ અને દેખીએ છીએ જેમ પર્વતમાં ધૂમાદિ કાર્ય કરતા અગ્નિને આપણે જાણીએ છીએ અને દેખીએ છીએ. અને ધર્માસ્તિકાયાદિકો જ્યારે પોતાનું કાર્ય કરી શકતા નથી ત્યારે પાણીમાં રહેલ અગ્નિની માફક આપણે તેને જાણતા નથી અને દેખતા નથી. કહેવાનો ભાવ એ છે કે—જો કે અતીન્દ્રિય પદાર્થોનું જ્ઞાન આપણને

तीन्द्रियपदार्थस्यापि ज्ञानं जायते एव धूमेनाग्निरिव पर्वतेष अतीन्द्रियस्यापि धर्मास्तिकायादेरनुग्रहादिकार्येण अवगतिर्भवत्येवेति। किन्तु अस्मादृशानां धर्मास्तिकायादीनां कार्यस्य अनवगमात् तादृशातीन्द्रियपदार्थस्य अवगतिर्न भवतीति भावः। अर्हत्प्रतिपादितपञ्चास्तिकायस्वरूपस्याज्ञानविषयकां मद्रुकस्य युक्तिं श्रुत्वा ते अन्ययूथिकास्तं पराभवितुं यदुक्तवन्तः तदाह—'तए णं ते' इत्यादि। 'तए णं' ततः खलु मद्रुकस्य वाक्यश्रवणानन्तरम् 'ते अन्नउत्थिया' ते अन्ययूथिकाः 'मद्दुयं समणोवासयं' मद्रुकं श्रमणोपासकम् 'एवं वयासी' एवं—वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुः—उक्तवन्तः, मद्रुकं धर्मास्तिकायाद्यपरिज्ञानाभ्युपगमकत्वमुपालम्भयितुं यत्ते

ज्ञान हम लोगों को साक्षात् रूप से नहीं होता है। फिर भी कार्य से तो होता ही है। जैसे पहाड के निकुञ्ज में अदृश्य भी अग्नि उस पर्वत में से निकलते हुए धूम से जानी जाती है। इसी प्रकार अतीन्द्रिय धर्मास्तिकायादिक भी अनुग्रहादिरूप अपने कार्य से जाने जाते हैं। इस प्रकार हम लोगों को धर्मास्तिकायादिकों का साक्षात् दर्शनादिरूप ज्ञान नहीं हैं फिर भी उनके कार्य के ज्ञान से उन्हें हम जानते हैं। और देखते हैं। सामान्य विशेषरूप से उनका हमें ज्ञान होता ही है। इस प्रकार से मद्दुकश्रावक के द्वारा कही गई अर्हत्प्रतिपादित पञ्चास्तिकाय के स्वरूप की अज्ञान विषयक उक्ति को सुनकर उन अन्ययूथिकों ने उसे परास्त करने के लिये जो कहा वह इस प्रकार से है—यही बात 'तए णं ते अन्नउत्थिया मद्दुयं समणोवासयं एवं वयासी' इस सूत्र द्वारा प्रकट की गई है। उन्होंने मद्दुक श्रावक को उपालम्भ देते हुए

સાક્ષાત્ રૂપથી હોતું નથી. તો પણ તેના કાર્યથી થાય છે. જેમ કે પહાડની ગુફામાં રહેલ અદૃશ્ય અગ્નિ તે પર્વતની ગુફાથી નીકળતા ધુમાડાથી જણાઇ આવે છે તેજ પ્રમાણે અતીન્દ્રિય ધર્માસ્તિકાયાદિકો પણ અનુગ્રહાદિરૂપ પોતાના કાર્યથી જણાય છે. આ રીતે આપણને ધર્માસ્તિકાયાદિકોનું સાક્ષાત્ દર્શન વિગેરે પ્રકારનું જ્ઞાન ન હોવા છતાં તેના કાર્યના જ્ઞાનથી આપણે તેને જાણીએ છીએ અને દેખીએ છીએ.

સામાન્ય વિશેષરૂપથી તેનું જ્ઞાન આપણને થાય છે જ આ રીતે મદ્દુક શ્રાવકે કહેલ અર્હન્ત ભગવાને પ્રતિપાદન કરેલ પંચાસ્તિકાયના સ્વરૂપની અજ્ઞાન સંબંધી કથનને સાંભળીને તે અન્યયૂથિકોએ તેને પરાજીત કરવા આ પ્રમાણે કહ્યું—એ વાત 'तए णं ते अन्नउत्थिया मद्दुयं समणोवासय एवं वयासी" આ સૂત્ર દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે તેઓએ મદ્દુક શ્રાવકને ઉપાલંભ—મહેણુ મારતા આ પ્રમાણે

उक्तवन्तः तदेवाह-'केस णं' इत्यादि। 'केस णं तुमं मद्दुया' क एव त्वं मद्दुक ! 'समणोवासाणं भवसि' श्रमणोपासकानाम् मध्ये भवसि 'जे णं तुमं एयमट्ठं न जाणासि न पाससि' यत् खलु त्वम् एतमर्थं न जानासि न पश्यसि यस्त्वमेतमर्थं श्रमणोपासके ज्ञातव्यं धर्मास्तिकायाधर्मास्तिकायादि लक्षणमर्थं पदार्थजातं न जानासि सामान्यरूपेण, न वा पश्यसि विशेषरूपेणेत्यर्थः। अथैवम् अन्ययूथिकैरुपालब्धो मद्दुको यत्तैरदृश्यमानत्वेन धर्मास्तिकायाद्यसंभव इत्युक्तं तद्विघटनेन तान् अन्ययूथिकान् पराभवितुमिदमाह-'तए णं' इत्यादि। 'तए णं से मद्दुए समणोवासए' ततः खलु स मद्दुकः श्रमणोपासकः 'ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' तान् अन्ययूथिकान् एवं-वक्ष्यमाणरूपेण अवादीत् उक्तवान्, किमुक्तवान् मद्दुकः ? तत्राह-'अत्थि णं' इत्यादि। 'अत्थि णं आउसो' वाउकाए वाइ' अस्ति खलु आयुष्मन्तः! परतीर्थिकाः! वायुकायो वाति? हे परतीर्थिकाः! वायुर्वाति किम्? इति ते अन्ययूथिकाः प्राहुः 'हंता अत्थि' हन्त अस्ति वाति वायुरिति जानीमः, पुनः पृच्छति मद्दुकः 'तुज्झे णं आउसो' यूयं खलु आयुष्मन्तः 'वाउकायस्स वायमाणस्स रूवं पासह' वायुकायस्य वहतः रूपं पश्यथ, योऽयं वायुः प्रचलति तस्य

ऐसा कहा-मद्दुक ! तुम कैसे श्रमणोपासक हो जो तुम श्रमणोपासकों द्वारा ज्ञातव्य धर्मास्तिकाय अधर्मास्तिकाय आदिरूप अर्थ को न सामान्यरूप से जानते हो और न विशेषरूप से देखते हो। इस प्रकार अन्ययूथिकों द्वारा उल्लाहने से युक्त किये मद्दुक श्रावक ने 'ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' उन अन्ययूथिकों से इस प्रकार से कहा-'अत्थि णं आउसो ! वाउकाए वाइ' हे आयुष्मन् ! परतीर्थिकों तुम हमें बताओ कि वायु चलता है ? उत्तर में उन्होंने कहा-'हंता, अत्थि' हां वायु चलता है ऐसा हम जानते हैं। मद्दुकने उनसे पुनः पूछा—'तुज्झे णं आउसो ! वाउकायस्स वयमाणस्स रूवं पासह' हे

કહ્યું કે--હે મદ્દુક ! તમે શ્રમણોપાસકોએ જાણવા યોગ્ય ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય વિગેરે રૂપ અર્થને સમાન્ય રૂપે કે વિશેષ રૂપે જાણતા નથી. અને દેખતા નથી? તો પછી તમો કેવા પ્રકારના શ્રમણોપાસક છો? આ પ્રમાણે તે અન્યયૂથિકોએ મેણુ મારેલ મદ્દુક શ્રાવકે "तं अन्नइत्थिए एवं वयासी" તે અન્યયૂથિકોને આ પ્રમાણે કહ્યુ "अत्थिणं आउसोवाउकाए वाइ" હે આયુષ્મન્ પરતીર્થિકો ! તમે કહો કે હવા ચાલે છે? તેના ઉત્તરમાં તેઓએ કહ્યું કે—"हंता अत्थि" હા વાયુ ચાલે છે એ પ્રમાણે અમો જાણીએ છીએ. તે પછી મદ્દુક શ્રાવકે ફરીથી તેઓને પૂછ્યું કે—"तुज्झेणं आउसो! वाउकायस्स वयमाणस्स रूवं पासह" હે આયુષ્મન્તો ! કહો તમોએ

स्वरूपं पश्यथ किमिति मद्रुकाशयः। कथयन्ति परतीर्थिकाः, 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः न वयं वहतो वायोः स्वरूपं पश्याम इत्यर्थः। 'अत्थि णं आउसो' सन्ति खलु आयुष्मन्तः 'घाणसहगया पोग्गला' घ्राणसहगताः पुद्गलाः घ्राणते-घ्राणेन्द्रियविषयीकृतो भवतीति घ्राणः गन्धात्मको गुणस्तेन गन्धास्तेन गन्धगुणात्मकघ्राणेन सह गताः-गन्धसहचरिताः गन्धवन्त इति घ्राणसहगताः तथाविधाश्च ते पुद्गला इति घ्राणसहगताः पुद्गलाः घ्राणेन्द्रियग्राह्याः पुद्गलाः? परतीर्थिकाः प्राहु-'हंता अत्थि' हन्त, सन्ति घ्राणसहचरिताः पुद्गला इति' तुज्झे णं आउसो' यूयं खलु आयुष्मन्तः 'घाणसहगयाणं पोग्गलाणं रूवं पासह' घ्राणसहगतानां पुद्गलानां रूपाणि पश्यथ, पवनानीतगन्धयुक्तपुद्गलानां किं रूपं जानीथ यूयमिति मद्रुकस्याशयः, परतीर्थिका आहुः 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः, तादृशपुद्गलानां रूपाणि न पश्याम

आयुष्मन्तो! बताओ तुम लोग क्या चलते हुए उस वायुकाय के रूप को देखते हो? उत्तर में परतीर्थिकोंने कहा-'णो इणट्ठे समट्ठे' हे मद्रुक! यह अर्थ समर्थ नहीं है। अर्थात् हम चलते हुए वायुकाय के रूप को नहीं देखते हैं। पुनः मद्रुक ने उनसे पूछा 'अत्थि णं आउसो! घाणसहगया पोगला' गन्धयुक्त पुद्गल घ्राणेन्द्रिय सहगत होते हैं क्या? उत्तर में परतीर्थिकों ने कहा-'हंताः अत्थि' हां होते हैं। तब मद्रुकने उनसे कहा-'तुज्झेणं आउसो! घाणसहगयाणं पोग्गलाणं रूवं पासह' हे अन्यतीर्थिकों! क्या तुम लोग घ्राण इन्द्रिय सहगत उन पवनानीत गन्धगुणविशिष्ट पुद्गलों के रूप को देखते हो? उत्तर में उन्होंने कहा-'णो इणट्ठे समट्ठे' हे मद्रुक! यह अर्थ समर्थ नहीं है। अर्थात् हम लोग पवनानीत गन्धगुण विशिष्ट पुद्गलों के रूप को नहीं देखते हैं। मद्रुक

ચાલતા એવા તે વાયુકાયના રૂપને દેખ્યું છે? તેના ઉત્તરમાં તે પરતીર્થિકો એ કહ્યું કે-"णो इणट्ठे समट्ठे" હે મદ્રુક આ અર્થ બરાબર નથી. અર્થાત્ ચલતા વાયુના રૂપને અમે જોયું નથી. ફરીથી મદ્રુક શ્રાવકે તેઓને કહ્યું કે "अत्थि णं आउसो! घाणसहगया पोग्गला" ગન્ધયુક્ત પુદ્ગલો શું ઘ્રાણેન્દ્રિયની સાથે જ રહે છે? તેના ઉત્તરમાં પરતીર્થિકોએ કહ્યું કે-"हंता अत्थि" હા મદ્રુક તે ઘ્રાણઇન્દ્રિયની સાથે રહે છે. ફરીથી મદ્રુકે તેઓને કહ્યું કે-- "तुज्झेणं आउसो! घाणसहगया पोग्गलाणं रूवं पासह" હે અન્યતીર્થિકો! તમો ઘ્રાણઇન્દ્રિયની સાથે રહેલ પવન શિવાયના ગન્ધગુણવાળા પુદ્ગલોના રૂપને જોઇ શકો છો? તેના ઉત્તરમાં તેઓએ કહ્યું કે---"णो इणट्ठे समट्ठे" આ અર્થ બરોબર નથી. અર્થાત અમો તે પવનથી આવેલા ગંધગુણવાળા પુદ્ગલોના

इत्यर्थः। पुनः कथयति मद्रुकः' अत्थि णं आउसो' अस्ति खलु आयुष्मन्तः! अरणिसहगए अगणिकाए' अरणिसहगतोऽग्निकायः अरणिः वह्न्यर्थं निर्मन्थनीयकाष्ठं तेन काष्ठेन सह गतः सहचरित इति अरणिसहगतः अग्निकायो वह्निः अरणिकाष्ठेन सहाग्निर्वर्तते किम्? इति मद्रुकस्याशयः। 'हंता अत्थि' हन्त, अस्ति अरणिकाष्ठेऽग्निर्वर्तते एवेत्युत्तरम् परतीर्थिकानामिति 'तुज्झे णं आउसो' यूयं खलु आयुष्मन्तः 'अरणिसहगयस्स अगणिकायस्स रूवं पासह' अरणिसहगतस्य रूपं पश्यथ? इति प्रश्नः 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः अरणिनिष्ठस्य वह्नेरतीन्द्रियस्य रूपं न पश्यामः, इत्युत्तरं परयूथिकानाम् ' मद्रुक आह-'अत्थि णं आउसो' सन्ति खलु आयुष्मन्तः 'समुद्दस्स पारगयाइं रूवाइं' समुद्रस्य पारगतानि

पुनः उनसे पूछता है-'अत्थि णं आउसो! अरणिसहगए अगणिकाए' कहो आयुष्मन्तो! अरणिकाष्ठ के सहगत अग्नि है क्या वह्नि के निमित्त जो काष्ठ रगडा जाता है वह अरणिकाष्ठ है। इसको रगडने से अग्नि होती है। उत्तर में उन्होंने कहा-'हंता अत्थि' हां मद्रुक अरणिकाष्ठ में अग्नि है मद्रुक ने पुनः उनसे पूछा-'तुज्झेणं आउसो! अरणि सहगयस्स अगणिकायस्स रूवं पासह' हे आयुष्मन्तो! क्या तुम लोग उस अरणिकाष्ठ में वर्तमान अग्नि के रूप को देखते हो? उत्तरमें उन्होंने कहा-'णो इणट्ठे समट्ठे' हे मद्रुक! यह अर्थ समर्थ नहीं है। क्योंकि अरणिकाष्ठगत अग्नि अतीन्द्रिय है। अतः उसके रूपको हम नहीं देख सकते हैं। पुनः मद्रुक ने उनसे पूछा-'अत्थि णं आउसो! समुद्दस्स पारगयाइं रूवाइं' हे आयुष्मन्तो! कहो समुद्र के दूसरे तट

રૂપને જોઈ શકતા નથી. ફરીથી મદ્રુક તેઓને પૂછે છે કે-"अत्थि णं आउसो! अरणिसहगए अगणिकाए" હે આયુષ્મંતો! કહો અરણીના કાષ્ઠમાં અગ્નિ રહેલો છે કે નહિ? અગ્નિ પ્રદીપ્ત કરવા જે કાષ્ઠ પરસ્પર ઘસવામાં આવે છે તે અરણી કાષ્ઠ છે. તેને એકબીજા સાથે ઘસવાથી અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય છે, આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તેઓએ કહ્યું કે--"हंताअत्थि" હા મદ્રુક! અરણિના કાષ્ઠમાં અગ્નિ રહેલો છે. મદ્રુકે ફરીથી પૂછ્યું કે--"तुज्झे णं आउसो अरणिसहगयस्स अगणिकायस्स रूवं पासह" હે આયુષ્મંતો! શું તમે લોકો તે અરણિકાષ્ઠમાં રહેલા અગ્નિના રૂપને જોઈ શકો છો? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તેઓએ કહ્યું કે 'णो इणट्ठे समट्ठे" હે મદ્રુક આ અર્થ બરાબર નથી. કેમ કે અરણિના કાષ્ઠમાં રહેલો અગ્નિ અતીન્દ્રિય છે. તેથી તેના રૂપને આપણે જોઈ શકતા નથી ફરીથી મદ્રુક શ્રાવકે તેઓને પૂછ્યું કે "अत्थि णं आउसो समुद्दस्स पारगयाइं रूवाइं" હે આયુષ્મંતો! સમુદ્રના બીજા કિનારે દૃષ્ટિથી

रूपाणि समुद्रस्य परभागे चक्षुर्विषयातीताः पदार्थाः सन्ति किमिति मद्रुकस्य प्रश्नः, 'हंता अत्थि' हन्त, सन्तीत्युत्तरम् । पुनः पृच्छति मद्रुकः 'तुज्झे णं आउसो' यूयं खलु आयुष्मन्तः 'समुद्दस्स पारगयाइं रूवाइं पासह' समुद्रस्य पारगतानि रूपाणि पश्यथ समुद्रपारवर्तिपदार्थजातस्य किं स्वरूपमितोऽवस्थिताः पश्यथ किमिति मद्रुकस्याशयः । ते कथयन्ति 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः नैव पश्याम इतिभावः । 'अत्थि णं आउसो' सन्ति खलु आयुष्मन्तः ! 'देवलोगगयाइं रूवाइं' देवलोकगतानि रूपाणि मादृशानामविषयाः देवलोकगताः पदार्थाः सन्ति किमिति प्रच्छकाशयः, कथयन्ति ते अन्ययूथिकाः 'हंता अत्थि' हन्त सन्ति तत्रापि देवलोके पदार्था इति 'तुज्झे णं आउसो' यूयं खलु आयुष्मन्तः ! 'देवलोगगयाइं रूवाइं पासह' देवलोकगतानि रूपाणि पश्यथ,

पर चक्षुर्विषयातीत (दृष्टि से देखने में नहीं आवे ऐसे) पदार्थ है क्या ? उत्तर में उन्होंने कहा–'हंता अत्थि' हां मद्रुक ! समुद्र के दूसरे तट पर पदार्थ हैं । पुनः मद्रुक ने उनसे प्रश्न किया । 'तुज्झेणं आउसो ! समुद्दस्स पारगयाइं रूवाइं पासह' हे आयुष्मन्तो ! क्या तुम लोग समुद्र के अपर पारवर्ती पदार्थों के रूपको देखते हो ? उत्तर में उन्होने कहा 'णो इणट्ठे समट्ठे' हे मद्रुक ! यह अर्थ समर्थ नहीं है । अर्थात् समुद्र के अपर पारवर्ती पदार्थों के रूप को हम नहीं देखते हैं । अब मद्रुक ने उनसे पुनः ऐसा पूछा 'अत्थि णं आउसो ! देवलोगगयाइं रूवाइं' हे आयुष्मन्तो ! देवलोक में रहे हुए पदार्थ जो कि हम लोगों के अविषय हैं क्या ? उत्तर में अन्ययुथिकों ने कहा–'हंता अत्थि' हां मद्रुक ! देवलोक में पदार्थ हैं । पुनः मद्रुकने उनसे पूछा–'तुज्झेणं आउसो ! देवलोगगयाइं रूवाइं

ન જોઈ શકાય તેવા પદાર્થો છે કે નહિં ? તેના ઉત્તરમાં તેઓએ કહ્યું કે–– "हंता ! अत्थि" હા મદ્રુક ! સમુદ્રના બીજા કિનારે પદાર્થો છે. તે પછી ફરીને મદ્રુકે પૂછ્યું કે "तुज्झे णं आउसो समुद्दस्स पारगयाइं रूवाइं पासह" હે આયુષ્મંતો કહો તમો સૌ સમુદ્રના બીજા કિનારા પર રહેલા પદાર્થોના રૂપ જોઈ શકો છો ? તેના ઉત્તરમાં તેઓએ કહ્યું કે "णो इणट्ठे समट्ठे" હે મદ્રુક સમુદ્રના બીજા કિનારે રહેલા પદાર્થોના રૂપને અમો જોઈ શકતા નથી ફરીને મદ્રુક શ્રાવકે તેઓને પૂછ્યું કે—"अत्थि णं आउसो ! देवलोगगयाइं रूवाइं" હે આયુષ્મંતો ! દેવલોકમાં પદાર્થો વિદ્યમાન છે ? તેના ઉત્તરમાં અન્યયૂથિકોએ કહ્યું કે––"हंता अत्थि" હા મદ્રુક દેવલોકમાં પદાર્થો રહેલા છે. ફરીથી મદ્રુકે તેઓને પૂછ્યું કે––"तुज्झे णं आउसो देवलोगगयाइं रूवाइं पासह" હે આયુષ્મંતો ! તમે તે દેવલોકમાં રહેલા રૂપો જોઇ શકો છો ?

वलोकवर्त्तमानपदार्थजातानां प्रत्यक्षं भवति किमिति प्रश्नः, उत्तरयन्ति 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः, परलोकगतपदार्थः, परलोकगत पदार्थजातानां प्रत्यक्षं न भवतीति। 'एवामेव आउसो' एवमेव आयुष्मन्तः! 'अहं वा तुज्झे वा अन्नो वा छउमत्थो' अहं वा यूयं वा अन्यो वा छद्मस्थः' जइ जो जं न जाणइ न पासइ तं सव्वं न भवइ' यदि यो यं न जानाति न पश्यति तत्सर्वं न भवति किम्? 'एवं मे सुबहुए लोए न भविस्सइ' एवं तदा सुबहुको लोको न भविष्यति यदि प्रत्यक्षनिवृत्तिमात्रात् निवृत्तिमात्रात् वस्तूनामभावो भवेत्तदा भवत्कथनानुसारेण पवनादि देवलोकस्थितबहुपदार्थानामभावः प्रसज्येत अतः यो यं पश्यति तस्य कृते तद्वस्तु प्रत्यक्षं न भवति न तावता तादृशपदार्थजातस्याभावो भवतीति।

पासइ' हे आयुष्मन्तो! तुम लोग क्या उन देवलोकगत पदार्थों के रूप को देखते हो? उत्तर में उन लोगोंने कहा 'णो इणट्ठे समट्ठे' हे मद्रुक! यह अर्थ समर्थ नहीं है। अर्थात् हम लोगों को देवलोकगत पदार्थों का प्रत्यक्ष नहीं होता है। 'एवामेव आउसो! अहं वा तुज्झे वा अन्नो वा छउमत्थो जइ जो जं न जाणइ, तं सव्वं' इसी प्रकार से हे आयुष्मन्तो! मैं अथवा तुम सब या दूसरा कोई छद्मस्थ जो जिस पदार्थ को नहीं जानता है। या नहीं देखता है तो क्या वह नहीं है। ऐसा माना जाता है? 'एवं मे सुबहुए लोए न भविस्सइ' यदि ऐसी बात मानी जावे कि जो प्रत्यक्ष से प्रतीत नहीं होता है उस वस्तु का अभाव है तो आपके इस कथन के अनुसार पवनादिकों का देवलोक स्थित पदार्थों का अभाव मानना पडेगा-इसलिये जो जिसे नहीं दिखता है। उसके लिये वह वस्तु प्रत्यक्ष नहीं होती है एतावता तादृश पदार्थ जात का अभाव होता है

ઉત્તર—"णो इणट्ठे समट्ठे" હે મદ્રુક! આ કથન બરાબર નથી. અર્થાત્ આપણે દેવલોકમાં રહેલા પદાર્થોના રૂપને પ્રત્યક્ષ જોઈ શકતા નથી. 'एवामेव आउसो अहं वा तुज्झे वा अन्नो वा छउमत्थो जइ जो ज न जाणइ न पासइ तं सव्वं" હે આયુષ્મંતો! હું અથવા તમો અગર બીજો કોઈ છદ્મસ્થ જે પદાર્થને જાણતો નથી અથવા દેખતો નથી. તેથી શું તે પદાર્થ છે જ નહિં તેમ કહી શકાય છે? "एवं सुबहुए लोए न भविस्सइ' જો એમજ માની લેવામાં આવે કે--પ્રત્યક્ષ રીતે જોઈ ન શકાય તે વસ્તુનો અભાવ છે, તો એ કથનના આધારથી પવન વિગેરેનો અને દેવલોકમાં રહેલા પદાર્થોનો અભાવ જ માનવો પડશે.--તેથી જે વસ્તુ જેનાથી જોઈ શકાતી નથી તેને તે વસ્તુ પ્રત્યક્ષ ન હોવાથી તેવા પદાર્થનો અભાવ જ હોય છે એવું કથન

'त्तिकट्टु' इति कृत्वा एवं रूपेणेत्यर्थः 'तेणं अन्नउत्थिए एवं पडिहणइ' तान् खलु अन्ययूथिकान् एवं-यथोक्तप्रकारेण प्रतिहन्ति पराभवति मद्रुकः 'एवं पडिहणित्ता' एवं यथोक्तक्रमेण परान् प्रतिहत्य-पराभूय' जेणेव गुणसिलए चेइए' यत्रैव गुणशिलकं चैत्यम् । 'जेणेव समणे भगवं महावीरे' यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरः 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैव उपागच्छति' उवागच्छित्ता उपागत्य 'समणं भगवं महावीरं' श्रमणं भगवन्तं महावीरम् 'पचविहेणं अभिगमेणं जाव पज्जुवासइ' पञ्चविधेन-पञ्चप्रकारेण अभिगमेन यावत् पर्युपास्ते यावत्पदेन वन्दननमस्कारादीनां ग्रहणं भवतीति, मद्दुयाइ समणे भगवं महावीरे' हे मद्रुक! इति श्रमणोभगवान् महावीरः, हे मद्रुक! इत्येवं रूपेण मद्रुकं संबोध्य श्रमणो भगवान् महावीरः 'मद्दुयं समणोवासयं एवं वयासी' मद्रुकं श्रमणोपासकम् एवं-

ऐसा कथन तो ठीक नहीं माना जा सकता। 'त्ति कट्टु तेणं अन्नउत्थिए एवं पडिहणइ' इस प्रकार के युक्ति पूर्ण कथन से मद्रुक श्रावकने उन अन्ययूथिकों को परास्त कर दिया। 'एवं पडिहणित्ता जेणेव गुणसिलए चेइए जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ' और परास्त करके वह जहां गुणशिलक उद्यान था, और उसमें भी जहां श्रमण भगवान् महावीर थे वहां पर आया। 'उवागच्छित्ता' वहां आकरके उसने 'समणं भगवं महावीरं' उसने श्रमण भगवान् महावीर को 'पंचविहेणं अभिगमेणं जाव पज्जुवासइ' पांच प्रकार के अभिगम से यावत् पर्युपासना की यहां यावत्पद से वन्दना नमस्कार आदि पदों का ग्रहण हुआ है। 'मद्दुयाइं समणे भगवं महावीरे' हे मद्रुक! इस प्रकार से सम्बोधित करके श्रमण भगवान् महावीरने 'मद्दुयं समणोवासयं एवं

કોઈ રીતે યોગ્ય માની શકાય નહિં. "तिकट्टु तेणं अन्नउत्थिए एवं पडिहणइ" આ રીતે યુક્તિ યુક્ત કથનથી મદ્રુક શ્રાવકે તે અન્યયૂથિકોને પરાજીત કર્યા. "एवं पडिहणित्ता जेणेव गुणसिलए चेइए जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ" આ રીતે તે અન્યયૂથિકોને પરાજીત કર્યા પછી તે મદ્રુક શ્રાવક જ્યાં ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી બિરાજમાન હતા ત્યાં તે આવ્યો "उवागच्छित्ता" ત્યાં આવીને તેણે "समणं भगवं महावीरं" શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીને "पंचविहेणं अभिगमेणं जाव पज्जुवासइ" પાંચ પ્રકારના અભિગમથી યાવત્પર્યુંપાસના કરી યાવત્પદથી વંદન નમસ્કાર વિગેરે પદો ગ્રહણ થયા છે. "मद्दुयाइं समणे भगवं महावीरे" હે મદ્રુક એ પ્રમાણે સંબોધન કરીને શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરે "मद्दुयं समणोवासयं एवं वयासी" તે મદ્રુક શ્રાવકને

एवमाणप्रकारेण अवादीत्-उक्तवान्' 'सुट्ठु णं मद्दुया' सुष्ठु खलु मद्रुक ! तुमं ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' त्वं तान् अन्ययूथिकान् एवमवादीः, 'साहु णं मद्दुया तुमं ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' साधु खलु मद्रुक ! त्वं तान् अन्ययूथिकानेवमवादीः, हे मद्रुक ! साधु त्वया कृतं यत् अन्ययूथिकान् प्रति एवमुक्तवान् यदहं न जानामीति, अन्यथा अजानन्नपि यदि जानामि इत्यभाष्यस्तदाऽर्हदादीनामाशातनाकारकोऽभविष्यः, इति साधुवादित्वे कारणं दर्शयन्नाह-'जे णं मद्दुया' यत् खलु मद्रुक ! 'अट्ठं वा हेउं वा पसिणं वा वागरणं वा' अर्थं वा हेतुं वा प्रश्नं वा व्याकरणं वा' अन्नायं अदिट्ठं अस्सुयं अमयं अविण्णायं' अज्ञातम् अदृष्टम् अश्रुतम् अमतम् अविज्ञातम् 'बहुजणमज्झे आघवेइ पन्नवेइ जाव उवदंसेइ' बहुजनमध्ये आख्याति प्रज्ञापयति यावदुपदर्शयति यावत्पदेन

वयासी' उस मद्रुक श्रावक से ऐसा कहा-'सुट्ठु णं मद्दुया तुमं ते अन्नउत्थिए एवं वयासी साहु णं मद्दुया! तुमं ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' हे मद्रुक ! तुमने बहुत अच्छा किया हे मद्रुक ! तुमने बहुत अच्छा किया जो तुमने उन अन्ययूथिकों से ऐसा कहा कि-मैं नहीं जानता हूं नहीं जानते हुए भी मैं जानता हूं' ऐसा कह देते तो तो अर्हदादिकों की आशातना के करनेवाले होते इसी बातको स्पष्ट करते हुए प्रभु उससे कहते हैं-'जे णं मद्दुया ! अट्ठं वा हेउं वा, पसिणं वा, वागरणं वा अन्नायं अदिट्ठं अस्सुयं अमयं अविण्णायं बहुजणमज्झे आघवेइ, पन्नवेइ जाव उवदंसेइ' हे मद्रुक ! जो जिस अर्थ को, हेतु को, व्याकरण को जो कि अज्ञात हो, अदृष्ट हो, अश्रुत हो अमत हो और अविज्ञात हो अनेकजनों के बीच में कहता है। प्रज्ञापित करता है, यावत् उसका उपदर्शन

ભગવાને આ પ્રમાણે કહ્યું—"सुट्ठुयं मद्दुया तुमं ते अन्नउत्थिए एवं वयासी" તે મદ્રુક તમે ઘણું સારૂં કર્યું હે મદ્રુક તમે બહુ જ ઉત્તમ કર્યું કે તે અન્યયૂથિકોને એવું કહ્યું કે—હું જાણતો નથી. અથવા ન જાણવા છતાં પણ હું જાણું છું. એવું કહ્યું હોત તો અર્હંતોની આશાતના કરવાવાળા બનવું પડત. આજ વાતને વધારે સ્પષ્ટ કરવા પ્રભુ કહે છે કે—"जे णं मद्दुया ! अट्ठं वा, हेउ वा, पसिणं वा, वागरणं वा, अन्नायं अदिट्ठं अस्सुयं अमायं अविण्णायं बहुजणमज्झे आघवेइ, पन्नवेइ, जाव उवदंसेइ" હે મદ્રુક ! જે કોઈ જે અર્થને, હેતુને, પ્રશ્નને વ્યાકરણને કે જે અજ્ઞાત હોય, અદૃષ્ટ હોય, અશ્રુત હોય, અમાન્ય હોય અને અવિજ્ઞાત હોય તેને અનેક જનોમાં કહે છે, પ્રજ્ઞા-

भाषते प्ररूपयति दर्शयति प्रदर्शयतीत्यादीनां ग्रहणं भवतीति 'से णं अरिहंताणं आसायणाए वट्टइ' स खलु अर्हताम् आशातनायां वर्तते, तथा 'अरिहंत-पन्नत्तस्स धम्मस्स आसायणाए वट्टइ' अर्हत्प्रज्ञप्तस्य धर्मस्य आशातनायां वर्तते यो जानन्नपि लोकेभ्यः प्रज्ञापयति प्रदर्शयति वा स भगवतो भगवत्प्ररूपितस्य धर्मस्य च विराधनां करोति-इत्यर्थः तथा 'केवलीणं आसायणाए वट्टइ केवलिनाम् आशातनायां वर्तते' केवलिपन्नत्तस्स धम्मस्स आसायणाए वट्टइ' केवलिप्रज्ञप्तस्य धर्मस्य आशातनायां वर्तते 'तं सुट्ठुणं तुमं मद्दुया' तत् सुष्ठु खलु त्वं मद्रुक ! 'ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' तान् अन्ययूथिकान् एवमवादीः यस्मात्कारणात् यो यं न जानाति न पश्यति तस्य वस्तुनो बहुजनमध्ये प्ररूपणे

करता है यावत्-उस पर भाषण करता है, उसकी प्ररूपणा करता है, उसे दिखाता है। उसे प्रदर्शित करता है। 'से णं अरिहंताणं आसायणाए वट्टइ' वह अर्हन्तों की आशातना में रहता है। तथा-'अरिहंत पन्नत्तस्स धम्मस्स आसायणाए वट्टइ' अर्हन्तप्रणीत धर्म की आशातना में रहता है तात्पर्य यह है कि जो पूर्वोक्त अर्थादिकों को नहीं जानता हुआ भी लोकों के लिये उनकी प्ररूपणा करता है। अथवा प्रदर्शन करता है वह भगवत्प्रतिपादित धर्म की विराधना करता है। तथा 'केवलीणं आसायणाए वट्टइ' केवलियों की आशातना में रहता है अर्थात् उनकी आशातना करता है। 'केवलिपन्नत्तस्स धम्मस्स आसायणाए वट्टइ' तथा केवलिप्रज्ञप्त धर्म की आशातना करता है। 'तं सुट्ठुणं तुमं मद्दुया ! ते अन्न उत्थिए एवं वयासी' तो हे मद्रुक ! तुमने अच्छा किया जो उन अन्ययूथिकों से ऐसा कहा कि जो जिसको नहीं जानता है, नहीं देखता

पित करे छे, यावत् तेने प्ररूपित करे छे अने तेने भाषा द्वारा वर्णवे छे. 'से णं अरिहंताणं आसायणाए वट्टइ' ते मनुष्य अर्हंत भगवाननी आशातना करवावाळो बने छे. तेम ज "अरिहंतपन्नत्तस्स धम्मस्स आसायणाए वट्टइ" अर्हंत भगवंतोए उपदेशेला धर्मनी आशातना करे छे. कहेवानुं तात्पर्य ए छे के—जे पूर्वोक्त अर्थादिने न जाणवा छतां पण लोकोनी आगळ तेनी प्ररूपणा करे छे. अथवा तेने वर्णवे छे ते व्यक्ति भगवाननी अने भगवत्प्रतिपादित धर्मनी आशातना करे छे. तथा—"केवलीणं आसायणाए वट्टइ" केवली प्रज्ञप्त धर्मनी आशातना करे छे. "तं सुट्ठुयं तुमं मद्दुया ! जे अन्नउत्थिए एवं वयासी" तो हे मद्रुक ! तमोए उत्तम कर्युं के ते अन्ययूथिकोने एवुं कह्युं. जे कोई जे पदार्थने कोइ जाणता नथी. के देखता नथी. तेनी अनेक समु-

कृते सति अर्हदाद्याज्ञायाः तदीयधर्मस्य च विराधनं भवति तस्मात् कारणात् यत् त्वम न्ययूथिकान् प्रति पञ्चास्तिकायविषयकाज्ञानस्य कथनं कृतं तत् सम्यगेव-कृतमित्यर्थः 'साहू णं तुमं मद्दुया जाव एवं वयासी' साधु सम्यक् खलु त्वं मद्दुक! यावत् एवम् पूर्वोक्तप्रकारेग अवादीः, अत्र यावत् पदेन 'ते अन्नउत्थिए एवं' इत्यस्य ग्रहणं कर्त्तव्यम्। 'तए णं मद्दुए समणोवासए' ततः खलु-भगवतोऽनुमोदनानन्तरं मद्दुकः श्रमणोपासकः 'समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ते समाणे' श्रमणेन भगवता महावीरेण एवमुक्तः सन् हट्ठतुट्ठे' हृष्टतुष्टः 'समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ' श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति' वन्दित्वा नमस्यित्वा 'णच्चासन्ने जाव पज्जुवासइ' नात्यासन्ने यावत् पर्युपास्ते, नातिदूरे नाति

है। उसकी अनेकजनों के बीच में प्ररूपणा करने पर अर्हदादिकों की और उनके धर्म की विराधना होती है। इस कारण जो तुमने अन्ययूथिकों के प्रति पंच अस्तिकाय विषयक अज्ञान का कथन किया वह अच्छा ही किया है। अतः 'साहू णं तुमं मद्दुया! जाव एवं वयासी' हे मद्दुक! तुम बहुत अच्छे हो जो तुमने पूर्वोक्त रूप से कहा यहां यावत् पद से 'ते अन्नउत्थिए एवं' इसका ग्रहण हुआ है। 'तए णं मद्दुए समणोवासए' इस प्रकार से भगवान् द्वारा की गई अनुमोदना के बाद उस श्रमणोपासक मद्दुक ने जब 'समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ते समाणे' श्रमण भगवान् महावीर के द्वारा वह इस प्रकार से कहा गया तब 'हट्ठतुट्ठे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ' हृष्टतुष्ट हृदयवाले होकर श्रमण भगवान् महावीर को वन्दना की नमस्कार किया 'वंदित्ता नमंसित्ता णच्चासन्ने जाव पज्जुवासइ' वन्दना नमस्कार कर फिर वह

હાયમાં પ્રરૂપણા કરવાથી અર્હતાદિકોની અને તેઓએ પ્રણીત ધર્મની વિરાધના થાય છે, તે કારણે તમોએ અન્યયૂથિકોને પાંચ અસ્તિકાયના સંબંધમાં તેઓના અજ્ઞાનનું કથન કર્યું તે ઠીક જ કર્યું છે. "साहू णं तुमं मद्दुया! जाव एवं वयासी" હે મદ્દુક! તમોએ જે પૂર્વોક્ત રૂપે વર્ણવ્યું છે તે ઘણુ જ ઉત્તમ કર્યું છે. અહિયાં યાવત્પદથી 'ते अन्नउत्थिए एवं वयासी" આ વાક્ય ગ્રહણ કરાયું છે. 'तएणं मद्दुए समणोवासए' ભગવાને આ રીતે મદ્દુક શ્રાવકના કથનને સમર્થિત કર્યું તે પછી તે શ્રમણોપાસક મદ્દુકે જ્યારે "समणेणं भगवया एवं वुत्ते समाणे" ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીને આ પ્રમાણે કહ્યું ત્યારે "हट्ठतुट्ठे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ" હૃષ્ટતુષ્ટ હૃદયવાળો થઈને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા वंदित्ता नमंसित्ता णच्चासन्ने

समीपे वा स्थितो भगवन्तं त्रिविधया पर्युपासनया कायिक्यादिरूपया पर्युपास्ते इत्यर्थः 'तए णं समणे भगवं महावीरे' ततः मद्दुकस्य विनयेन पर्युपासनानन्तरं खलु श्रमणो भगवान् महावीरः 'मद्दुयस्स समणोवासगस्स तीसे य जाव परिसा पडिगया। मद्दुकाय श्रमणोपासकाय तस्यै च यावत् परिषत् प्रतिगता, भगवता धर्मकथा कथिता मद्दुकमुद्दिश्य तथा परिषदं चोदिश्य, तदनन्तरं भगवतो वन्दनादिकं कृत्वा परिषत् प्रतिगतेति, अत्र यावत्पदेन 'महतिमहालयाए' इत्यारभ्य 'परिसा' इत्यन्तः सर्वोऽपि पाठः संग्राह्यः 'तए णं मद्दुए समणोवासए' ततः खलु मद्दुकः श्रमणोपासकः 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'जाव निसम्म हट्ठतुट्ठे पसिणाइं पुच्छइ' यावत् निशम्य

उनके समक्ष अपने उचित स्थान पर बैठ गया और वहीं से वह त्रिविध पर्युपासना से कायिक, वाचिक और मानसिक पर्युपासना से-उनकी पर्युपासना करने लगा। 'तए णं समणे भगवं महावीरे' इसके बाद श्रमण भगवान् महावीर ने 'मद्दुयस्स समणोवासगस्स तीसे य जाव परिसा पडिगया' श्रमणोपासक मद्दुक के लिये और उस परिषदा के के लिये धर्मकथा कही, इस कथित धर्मकथा को सुनकर और भगवान् को वन्दना आदि कर परिषदा विसर्जित हो गई यहां यावत्पद से 'महतिमहालयाए' से लेकर 'परिसा' यहाँ तक का पाठ सब गृहीत हुआ है। 'तए णं मद्दुए समणोवासए' इसके अनन्तर श्रमणोपासक मद्दुक प्रभु से धर्मकथा सुनकर और उसे हृदय में धारण कर हृष्टतुष्ट होते हुए उनसे प्रश्नों को पूछा यही बात 'समणस्स भगवओ महावीरस्स जाव निस्सम्म हट्ठतुट्ठे पसिणाइं पुच्छइ' इस सूत्रपाठ द्वारा व्यक्त की

जाव पज्जुवासइ" वंदना नमस्कार करीने ते पछी भगवाननी समीपमां पोताना उचित स्थाने बेसी गयो अने त्यांथी ज कायिक, वाचिक, अने मानसिक पर्युपासनाथी तेओनी पर्युपासना करवा लाग्यो. "तए णं समणे भगवं महावीरे" ते पछी श्रमण भगवान् महावीर स्वामीए "मद्दुयस्स समणोवासगस्स तीसे य जाव परिसा पडिगया" श्रमणोपासक मद्दुकने तथा त्यां एकठी थयेल परिषदाने धर्मकथा कही. ते धर्मकथाने सांभळीने अने भगवान्‌ने वंदना नमस्कार करीने परिषदा पोतपोताने स्थळे पाछी गई. अहियां यावत् पदथी "महइमहालयाए" थी लईने "परिसा" अहीं सुधीनो पाठ ग्रहण करायो छे. "तए णं मद्दुए समणोवासए" ते पछी श्रमणोपासक मद्दुके प्रभुनी पासेथी धर्मकथा सांभळीने अने तेने हृदयमां धारण करीने हृष्टतुष्ट थईने प्रभुने प्रश्नो पूछ्या. आज वात "समणस्स भगवओ महावीरस्स जाव निसम्म हट्ठतुट्ठे पसिणाइं पुच्छइ"

प्रतुः प्रश्नान् पृच्छति, अत्र यावत्पदेन धर्मकथादि श्रवणादिकं सर्वं ज्ञातव्यम्, भगवतो मुखात् देशनां श्रुत्वा हृदि अवधार्य च अतिशयेन प्रसन्नचित्तो भूत्वा प्रश्नान् अपृच्छदितिभावः। 'पसिणाइं पुच्छित्ता अट्ठाइं परियायइ' प्रश्नान् पृष्ट्वा अर्थान् पर्याददाति 'परियाइत्ता' पर्यादाय 'उट्ठाए उट्ठेइ' उत्थया उत्तिष्ठति 'उट्ठाए उट्ठित्ता' उत्थया उत्थाय 'समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ' श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति 'वंदित्ता नमंसित्ता जाव पडिगए' वन्दित्वा नमस्यित्वा यावत्प्रतिगतः अत्र यावत्पदात् मद्दुकः श्रमणोपासकः यामेव दिशमाश्रित्य प्रादुर्भूतस्तामेव दिशं प्रतिगतः, इति संग्राह्यम्। 'भंते ! त्ति भगवं गोयमे' भदन्त ! इति एवं रूपेण भगवन्तं संबोध्य भगवान् गौतमः 'समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ' श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति, 'वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी'

गई है। 'पसिणाइं पुच्छित्ता अट्ठाइं परियायइ' प्रश्नों को पूछकर फिर उसने अर्थ को ग्रहण किया 'परियाइत्ता उट्ठाए उट्ठेइ' अर्थ को ग्रहण करके फिर वह अपने आप उठा–'उट्ठाए उट्ठित्ता' अपने आप उठकर 'समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ' उसने श्रमण भगवान् महावीर को वन्दना की और नमस्कार किया 'वंदित्ता नमंसित्ता' वन्दना नमस्कार कर 'जाव पडिगए' फिर वह जहां से आया था वहीं पर चला गया यहां यावत्पद से 'यामेवदिशमाश्रित्य प्रादुर्भूतः तामेव दिशं प्रतिगतः' इस पाठ का ग्रहण हुआ है। 'भंते ! त्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ' हे भदन्त ! ऐसा कहकर भगवान् गौतमने श्रमण भगवान् महावीर को वन्दना की नमस्कार किया। 'वंदित्ता नमंसित्ता' वन्दना नमस्कार कर 'एवं वयासी' फिर

આ સૂત્ર પાઠદ્વારા કહેલ છે. 'पसिणाइं पुच्छित्ता अट्ठाइं परियायइ" પ્રશ્નો પૂછીને તે પછી તેણે અર્થને ગ્રહણ કર્યા--"परियाइत्ता उट्ठाए उट्ठेइ" અર્થને ગ્રહણ કરીને તે પોતાની ઉત્થાન શકતીથી ઉઠયો. "उट्ठाए उट्ठित्ता" પોતાની ઉત્થાન શકિતથી ઉઠીને તેણે "समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ" શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા. "वंदित्ता नमंसित्ता" વંદના નમસ્કાર કરીને "जाव पडिगए" તે મદ્દુક જ્યાંથી આવ્યો હતો ત્યાંથી પાછો ગયો. અહિયાં યાવત્પદથી "यामेवदिशमाश्रित्य प्रादुर्भूतः तामेव दिशं प्रतिगत." આ પાઠનો સંગ્રહ થયો છે. "भंते ! त्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ', તેઓ ગયા પછી હે ભગવન્ એ પ્રમાણે કહીને ભગવાન્ ગૌતમસ્વામીએ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા 'वंदित्ता नमंसिता' વંદના નમસ્કાર કરીને एवं वयासी"

वन्दित्वा नमस्यित्वा एवम्-वक्ष्यमाणप्रकारेणावादीत् 'पभू णं भंते !' प्रभुः समर्थः खलु भदन्त ! 'मद्दुए समणोवासए' मद्रुकः श्रमणोपासकः 'देवाणुप्पियाणं अंतियं जाव पव्वइत्तए' देवानुप्रियाणामन्तिके समीपे यावत् प्रव्रजितुम्' भगवान् गौतमो भगवन्तं नमस्कृत्य उक्तवान् हे देवानुप्रिय ! किमयं मद्रुकः श्रमणोपासकः भव त्समीपे यावत्पदेन मुण्डो भूत्वा अगारात् अनगारितां प्रव्रजितुं समर्थः किमिति-भावः। भगवानाह-'णो इणट्ठे' इत्यादि। 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः 'एवं जहेव संखे तहेव अरुणाभे जाव अंतं काहिइ' एवं यथैव शंखस्तथैव अरुणाभे यावद् अन्तं करिष्यतीति। साक्षादयं मत्समीपे दीक्षां न ग्रहिष्यति किन्तु यथा शंखो नाम श्रावकः द्वादशशतके प्रथमोद्देशके उक्तः तथैव अयमपि अरुणाभनामकविमाने उत्पद्य ततश्च्युत्वा महाविदेहे उत्पद्य समाराधितमोक्षमार्गः केवलज्ञानमवाप्य सेत्स्यति भोत्स्यते मोक्ष्यति परिनिर्वास्यति सर्वदुःखानामन्तं करिष्यतीति ॥सू० ३॥

उन्हों ने प्रभु से ऐसा पूछा 'पभूणं भंते ! मद्दुए समणोवासए देवाणुप्पियाणं अंतियं जाव पव्वइत्तए' हे भदन्त ! श्रमणोपासक मद्रुक क्या आप देवानुप्रिय के पास धर्मका श्रवण कर मुंडित होकर अगारावस्था का परित्याग करके अनगारावस्था धारण करने के लिये समर्थ है? इसके उत्तर में प्रभु ने कहा-'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है। 'एवं जहेव संखे तहेव अरुणाभे जाव अंतं काहिइ' अर्थात् यह साक्षात् रूप से मेरे पास दीक्षा ग्रहण नहीं करेगा, किन्तु द्वादश-शतक के प्रथम उद्देशक में कथित शंख श्रावक के जैसा यह अरुणाभ नामक विमान में उत्पन्न होकर और फिर वहां से चवकर महाविदेह में उत्पन्न होगा, और वहां मोक्षमार्ग की आराधना करेगा उससे यह केवल-ज्ञान को प्राप्तकर सिद्धगति पावेगा, बुद्ध हो जावेगा, मुक्त हो जावेगा, परिनिर्वाण हो जावेगा एवं सर्वदुःखों का विनाश कर देगा ॥सू० ३॥

તે પછી તેઓએ ભગવાનને આ પ્રમાણે પૂછ્યુ "पभू णं भंते ! मद्दुए समणोवासए देवाणुप्पियाणं अंतियं जाव पव्वइत्तए" હે ભગવન્ શ્રમણો-પાસક મદ્રુક આપ દેવાનુપ્રિય પાસે મુંડિત થઈને અગાર અવસ્થાનો ત્યાગ કરીને અનગાર અવસ્થા ધારણ કરી શકશે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુએ કહ્યુ કે–"णो इणट्ठे समट्ठे" હે ગૌતમ આ અર્થ બરાબર નથી. 'एवं जहेव संखे तहेव अरुणाभे जाव अंतं काहिइ" અર્થાત્ તે સાક્ષાત્ રૂપથી મારી પાસે દીક્ષા સ્વીકારશે નહીં પરંતુ બારમા શતકના પહેલા ઉદ્દેશામાં વર્ણવેલ શંખ શ્રાવકની જેમ આ મદ્રુક શ્રાવક અરૂણાભ નામના વિમાનમાં ઉત્પન્ન થઇને તે પછી ત્યાંથી ચવીને મહાવિદેહમાં ઉત્પન્ન થશે. અને ત્યાં મોક્ષમાર્ગની આરાધના કરીને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરશે અને તે પછી તે સિદ્ધ ગતિ મેળવશે. અર્થાત્ સિદ્ધ થશે. બુદ્ધ થશે. મુક્ત થશે. અને પરિનિર્વાત થશે, અને સર્વ દુઃખોનો અંત કરશે. ॥ સૂ૦ ૩ ॥

इतः पूर्वप्रकरणे मद्दुकश्रमणोपासकोऽरुणाभे विमाने देवत्वेनोत्पत्स्यते इत्युक्तम् अथ देवाधिकारात् देववक्तव्यतामेव उद्देशकसमाप्तिपर्यन्तं प्रस्तुवन् आह-'देवे णं भंते' इत्यादि।

मूलम्—देवे णं भंते! महिड्ढिए जाव महासोक्खे रूवसहस्सं विउव्वित्ता पभू अन्नमन्नेणं सद्धिं संगामं संगामित्तए हंता पभू। ताओ णं भंते! बोंदीओ किं एगजीवफुडाओ अणेगजीवफुडाओ? गोयमा! एगजीवफुडाओ णो अणेगजीवफुडाओ। तेसि णं भंते! बोंदीणं अंतरा किं एगजीवफुडा अणेगजीवफुडा? गोयमा! एगजीवफुडा णो अणेगजीवफुडा। पुरिसे णं भंते! अंतरेणं हत्थेणं वा० एवं जहा अट्ठमसए तइए उद्देसए जाव नो खलु तत्थ सत्थं कमइ ॥सू० ४॥

छाया—देवः खलु भदन्त! महर्द्धिको यावन्महासौख्यः रूपसहस्रं विकुर्व्य प्रभुरन्योऽन्येन सार्द्धं संग्रामं संग्रामयितुम्? हन्त, प्रभुः। तेषां खलु भदन्त! तानि 'बोंदीओ' शरीराणि किम् एकजीवस्पृष्टानि अनेकजीवस्पृष्टानि? गौतम! एकजीवस्पृष्टानि नो अनेकजीवस्पृष्टानि। तेषां खलु भदन्त! 'बोंदीनां' शरीराणामंतरा एकजीवस्पृष्टा अनेकजीवस्पृष्टा? गौतम! एकजीवस्पृष्टा नो अनेकजीवस्पृष्टा। पुरुषः खलु भदन्त! अन्तरेण हस्तेन वा० एवं यथा अष्टमशतके तृतीयोद्देशके यावत् नो खलु तत्र शस्त्रं क्रामति ॥सू० ४॥

इस सूत्र से पहिले जो श्रमणोपासक मद्दुक अरुणाभविमान में देवकी पर्याय से उत्पन्न होगा ऐसा कहा है सो देव का अधिकार होने के कारण अब सूत्रकार उद्देशक की समाप्ति पर्यन्त देवसम्बन्धी वक्तव्यता का ही कथन करते हैं।

'देवे णं भंते! महिड्ढिए जाव महासोक्खे' इत्यादि।

પહેલા સૂત્રમાં શ્રમણોપાસક મદ્દુક શ્રાવક અરુણાભ વિમાનમાં દેવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થશે તેમ કહેવામાં આવ્યું છે, તો દેવનો અધિકાર હોવાથી હવે સૂત્રકાર આ ઉદ્દેશાના અન્ત પર્યન્ત દેવ સંબંધી અધિકારનું જ વર્ણન કરશે.

"દેવે णं भंते! महिड्ढिए जाव महासोक्खे' ઇત્યાદિ.

टीका--'देवे णं भंते !' देवः खलु भदन्त ! 'महिड्ढिए जाव महासोक्खे' 'महर्द्धिको यावन्महासौख्यः अत्र यावत्पदेन महायशाः महाबलो महाद्युतिक' एतेषां विशेषणानां संग्रहो भवति 'रूवसहस्सं विउव्वित्ता' रूपसहस्रं विकुर्व्य 'पभू अन्नमन्नेणं सद्धिं संगामं संगामित्तए' प्रभुः अन्योऽन्येन सार्द्धं संग्रामं संग्रामयितुम्, हे भदन्त ! महर्द्धिको महाद्युतिको महायशाः महासौख्यो देवः सहस्ररूपाणि विकुर्व्य मिथः संग्रामं कर्तुं किं समर्थोऽसमर्थो वेति प्रश्नः, भगवानाह-'हंता' इत्यादि । 'हंता पभू' हन्त प्रभुः, हे गौतम ! महासौख्यादि गुणोपेतो देवो रूपसहस्रं विकुर्व्य मिथः संग्रामं कर्तुं समर्थो भवतीत्युत्तरम् । पुनः प्रश्नयति गौतमः 'ताओ णं' इत्यादि । 'ताओ णं भंते !' तानि खलु भदन्त ! 'बोंदीओ किं एगजीवफुडाओ अणेगजीवफुडाओ' 'बोंदयः' शरीराणि किम् एकजीवस्पृष्टानि अने-

टीकार्थ-इस सूत्र द्वारा गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है कि 'देवे णं भंते !' हे भदन्त ! जो देव परिवार विमान आदि महाऋद्धि से युक्त है । यावत् महायशस्वी है । महाबलिष्ठ है । महाद्युतिक है और महासुख से संपन्न है वह एक हजार रूपों की विकुर्वणा करके क्या उन विकुर्वित हजार रूपों के साथ संग्राम करने के लिये समर्थ है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं । हे गौतम ! पूर्वोक्त महासौख्यादि विशेषणोंवाला देव हजाररूपों की विकुर्वणा करके उनके साथ संग्राम करने के लिये समर्थ है, असमर्थ नहीं है ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'ताओ णं भंते ! हे भदन्त ! उस देवके द्वारा जो वे हजाररूप विकुर्वित किये गये हैं । उन सब में एक ही जीव है ? या भिन्न २ रूपों में भिन्न २ जीव हैं । अर्थात् विकुर्वित वे

ટીકાર્થ--આ સૂત્રથી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછયું છે કે--"देवे णं भंते !' હે ભગવન્ પરિવાર વિમાન વિગેરે મહાઋદ્ધિવાળો જે દેવ છે, યાવત્ મહાયશસ્વી છે. મહાબળવાળો છે. મહાદ્યુતિવાળો છે. અને મહાસુખવાળો છે, તે દેવ એક હજાર રૂપોની સાથે સંગ્રામ કરવા સમર્થ છે ? કે અસમર્થ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે--હે ગૌતમ ? પૂર્વોક્ત મહાસુખ વિગેરેથી યુક્ત દેવ હજાર રૂપોની વિકુર્વણા કરીને તે રૂપો સાથે સંગ્રામ કરવા સમર્થ છે, અસમર્થ નથી.

ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે--"ताओ णं भंते !" હે ભગવન્ તે દેવે જે હજાર રૂપોની વિકુર્વણા કરી છે, તે બધામાં એક જ જીવ છે ? કે અલગ, અલગ જીવ રૂપોમાં

जीवस्पृष्टानि वा तेषां देवानां विकुर्वितनानाशरीराणि किम् एकजीवसम्बद्धानि नेकजीवसम्बद्धानि वेति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'एगजीवफुडाओ णो अणेगजीवफुडाओ' एकजीवस्पृष्टानि नो अनेकजीवस्पृष्टानि देवानां विकुर्वितनानाशरीराणि न विभिन्नजीवसंबद्धानि भवन्ति किन्तु एकजीवसंबद्धान्येव, एकएव देवजीवः सर्वेषां शरीराणां निर्माता, तस्यैव निर्मातु देवस्य विकुर्वितनानाशरीरैः सह संबन्धादित्युत्तरम्। पुनः प्रश्नयति गौतमः 'ते णं भंते!' इत्यादि। 'ते णं भंते!' ते खलु भदन्त! 'तेसिं णं बोंदीणं' तेषां विकुर्वितशरीराणां खलु 'अंतरा' अन्तराणि 'किं एग जीवफुडाओ अणेगजीवफुडाओ' किम् एकजीवस्पृष्टानि अनेकजीवस्पृष्टानि वा? हे भदन्त! तेषां देवसंबन्धिविकुर्वितशरीराणामन्तराणि किमेकजीवसंबद्धानि अनेकजीवसंबद्धानि वेति प्रश्नः, भगवानाह-गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा!' हे गौतम! 'एगजीवफुडा णो अणेगजीवफुडा' एकजीवस्पृष्टा नो अनेकजीवस्पृष्टा, विकुर्वितशरीराणा-

---

रूप सब एक जीव से सम्बद्ध हैं या अनेक जीवों से सम्बद्ध है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा०' हे गौतम! वे देव द्वारा विकुर्वित हुए सब रूप एक ही जीव द्वारा संबद्धित है भिन्न२ जीवों से संबद्धित नहीं है। तात्पर्य ऐसा है कि एक ही देव जीव उन सब विकुर्वित रूपों का करनेवाला है अतः उस देव का ही विकुर्वित उन नाना शरीरों के साथ सम्बन्ध है। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'ते णं भंते!०' हे भदन्त! विकुर्वितशरीरों के जो अन्तर हैं वे क्या एक जीव से सम्बद्धित हैं या अनेक जीवों से सम्बद्धित हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा०' हे गौतम! वे देवद्वारा विकुर्वित हुए शरीरों के अन्तर अनेक

રૂપો એક જીવથી બંધાયેલ છે? કે અનેક જીવોથી બંધાયેલા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—"गोयमा!" હે ગૌતમ! તે દેવદ્વારા વિકુર્વિત થયેલા બધા જ રૂપો એક જ જીવના સંબંધવાળા છે. જુદા જુદા જીવોના સંબંધવાળા નથી. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—એક જ દેવ સંબંધી જીવ તે બધા વિકુર્વિત રૂપોને બનાવનાર છે. તેથી વિકુર્વિત થયેલા તે અનેક શરીરો સાથે તે દેવનો જ સંબંધ છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે -"ते णं भंते!" હે ભગવન્ વિકુર્વણા થયેલ શરીરોનું જે અંતર છે, તે શું એક જીવના સંબંધવાળું છે કે અનેક જીવોના સંબંધવાળું છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—"गोयमा!" દેવદ્વારા વિકુર્વિત થયેલ શરીરોનું અંતર અનેક હોવા છતાં પણ

मंतराणि यद्यपि अनेकानि तथापि तानि अन्तराणि एकजीवनिर्मितत्वेन एकजी-स्पृष्टान्येव, न तु अनेकजीवस्पृष्टानि, इत्युत्तरम्। 'पुरिसे णं भंते!' पुरुषः खलु भदन्त! 'अंतरेणं' अन्तरेण-विकुर्वितशरीरावयवविशेषेण 'हत्थेण वा०' हस्तेन वा 'एवं जहा अट्ठमसए तइय उद्देसए' एवं यथा अष्टमशते तृतीयोद्देशके 'जाव णो खलु तत्थ सत्थं कमइ' यावत् नो खलु तत्र शस्त्रं क्रामति हे भदन्त! कश्चित् पुरुषः विकुर्वितशरीराणां मध्ये वर्तमानानि अन्तराणि स्वकीयहस्तेन वा पादेन वा यावत् शस्त्रेण वा छिन्दन् दुःखमुत्पादयितुं समर्थो भवति किमित्यादि अष्टम-शतकीय तृतीयोद्देशके कथितप्रकारेण प्रश्नमुत्थाय तत्र शस्त्रादिकछेदनद्वारेण दुःखमुत्पादयितु न समर्थो भवतीत्येतत् पर्यन्तमुत्तरवाक्यमिहाध्येतव्यमिति, अष्टमशतकीयतृतीयोद्देशकप्रकरणं तु इत्थम्, तथाहि-'पाएण वा हत्थेण वा अंगुलियाए वा सिलागाए वा कट्ठेण वा कलिंचेण वा आमुसमाणे वा आलिहमाणे वा

होने पर भी एक जीव द्वारा निर्मित होने के कारण एक जीव से ही सम्बद्धित है अनेक जीवों से सम्बद्धित नहीं है।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'पुरिसे णं भंते!०' हे भदन्त! कोई पुरुष विकुर्वित शरीरों के बीच में वर्तमान अन्तरों को अपने हाथ से या पैर से या शस्त्र से छेदन द्वारा दुःख उत्पन्न करने के लिये समर्थ हो सकता है क्या? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं कि हे गौतम! इस सम्बन्ध में जैसा कथन अष्टम शतक के तृतीय उद्देशक में किया गया है वैसा ही कथन यहां पर कर लेना चाहिये। तात्पर्य ऐसा है कि कोई भी व्यक्ति शस्त्रादिकों द्वारा छेदन करने से वहां दुःख उत्पन्न करने के लिये समर्थ नहीं हो सकता है यह अष्टम शतक के तृतीय उद्देशक का इस सम्बन्ध का कथित प्रकरण इस प्रकार से है-'पाएण वा,

એક જીવથી નિર્મિત થયેલ હોવાથી એક જીવથી જ સંબંધિત છે. અનેક જીવોથી સંબંધિત નથી. હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે "पुरिसे णं भंते!" હે ભગવન્ કોઈ પુરુષ વિકુર્વિત શરીરોમાં રહેલ અંતરોને પોતાના હાથથી અથવા પગથી અથવા હથિયાર વડે દુઃખ ઉપજાવી શકે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે--હે ગૌતમ આઠમા શતકના ત્રીજા ઉદ્દેશામાં જે કથન કર્યું છે. તેજ પ્રમાણેનું કથન અહિયાં પણ છે. આઠમા શતકના ત્રીજા ઉદ્દેશકમાં કથન કરેલ પ્રકરણ આ પ્રમાણે છે. "पाएण वा हत्थेण वा, अंगुलियाए वा, सिलागाए वा कट्ठेण वा कलिंचेण वा, आमुसमाणे वा, आलिहमाणे वा,

लिहमाणे वा अन्नयरेण वा तिक्खेणं सत्थजाएणं आछिंदमाणे वा विछिंदमाणे वा अगणिकाएण वा समोऽहमाणे वा तेसिं जीवपएसाणं आबाहं वा वाबाहं वा करेइ छविच्छेयं वा उप्पाएइ' पादेन वा हस्तेन वा अंगुलिकया वा शलाकया वा काष्ठेन वा कलिंचेन वा आमृशन् वा आलिखन् वा विलिखन् वा अन्यतरेण वा तीक्ष्णेन शस्त्रजातेन आछिन्दन् वा विच्छिन्दन् वा अग्निकायेन वा समवदहन् वा तेषां जीवप्रदेशानाम् आबाधां वा व्याबाधां वा करोति छविच्छेदं वा उत्पादयति, तत्र पादेन चरणेन हस्तेन पाणिना अंगुलिकया-करचरणावयवविशेषेण शलाकया-लोहादिरचितया, काष्ठेन-खदिरादिदारुखण्डेन, कलिंचेन-वंशनिर्मितकंचिकया आमृशन्-स्पर्शं कुर्वन्, आलिखन् सकृदल्पं वा संघर्षयन्, विलिखन् विशेषतो घर्षयन्, शस्त्रप्रहारेण आछिन्दन् सकृत् कर्त्तयन् विच्छिन्दन्-विशेषतः कर्तयन् अग्निकायेन वा समवदहन्-वह्निना ज्वालयन् तेषां जीवप्रदेशानां बाधां-दुःखम् व्याबाधां-विशेषतो दुःखं वा करोति छविच्छेदं-शरीराकारच्छेदं उत्पादयति-किमित्यर्थः, भगवानाह-'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः इति ॥सू० ४॥

हत्थेण वा अंगुलियाए वा सिलागाए वा कट्ठेण वा कलिंचेण वा आमुसमणे वा आलिहमाणे वा विलिहमाणे अन्नयरेण वा तिक्खेणं सत्थजाएणं आछिंदमाणे वा विछिंदमाणे वा अगणिकाएण वा समोऽहमाणे वा तेसिं जीवप्पएसाणं आबाहं वा वाबाहं वा करेइ छविच्छेयं वा उप्पाएइ' इस पाठ का भावार्थ ऐसा है कि-गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है हे भदन्त ! क्या कोई जीव उन जीव प्रदेशों को पैर से, या हाथ से, या लोहादिक की शलाका से-शलाइ से खैर आदि की लकड़ी से, या बांस की पंच से स्पर्श करता हुआ बार २ कुरेदता हुआ घिसता हुआ विशेषरूप से रगडता हुआ शस्त्र के प्रहार से छेदता हुआ एक ही बार काटता हुआ उन्हें दुःख पहुंचा सकता है या उनका छविच्छेद कर

विलिहमाणे वा, अन्नयरेण वा, तिक्खेणं, सत्थजाएणं अछिंदमाणे वा विछिंदमाणे वा अगणिकाएण वा, समोऽहमाणे वा, तेसिं जीवप्पएसाणं, आबाहं वा वाबाहं वा करेइ छविच्छेयं वा उप्पाएइ" આ પાઠનો ભાવાર્થ-આ પ્રમાણે છે. કે—ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે—હે ભગવન્ કોઈ જીવ તે જીવ પ્રદેશોને પગથી અથવા હાથથી અથવા આંગળીઓથી અથવા લોખંડના સળીયાથી—અથવા ખેર વિગેરેની લાકડીથી અથવા વાંસની સળીથી સ્પર્શ કરતો વારંવાર કચરતો-ઘસતો વિશેષ રૂપથી ઘસતો શસ્ત્રના પ્રહારથી છેદન કરતો એક વાર કાપતો થકો તેને દુઃખ ઉપજાવી શકે છે ? અથવા તેનો છવિચ્છેદ-અંગભંગ

मूलम्–अत्थि णं भंते ! देवासुराणं संगामे? हंता अत्थि, देवासुरेसु णं भंते ! संगामेसु वट्टमाणेसु किन्नं तेसिं देवाणं पहरणरयणत्ताए परिणमइ? गोयमा ! जन्नं ते देवा तणं वा कट्ठं वा पत्तं वा सक्करं वा परामुसंति तं णं तेसिं देवाणं पहरण-रयणत्ताए परिणमइ। जहेव देवाणं तहेव असुरकुमाराणं ? णो इणट्ठे समट्ठे, असुरकुमाराणं देवाणं णिच्चं विउव्विया पहरण-रयणा पन्नत्ता ॥सू० ५॥

छाया—अस्ति खलु भदन्त ! देवासुराणां संग्रामः ? हन्त, अस्ति देवासुरेषु खलु भदन्त ! संग्रामेषु वर्तमानेषु किं तेषां देवानां प्रहरणरत्नतया परिणमति ? गौतम ! यत् खलु ते देवाः तृणं वा काष्ठं वा पत्रं वा शर्करां वा परामृशन्ति तत् खलु तेषां देवानां प्रहरणरत्नतया परिणमति। यथैव देवानां तथैव असुरकुमाराणामपि ? (विषये प्रश्नः), नायमर्थः समर्थः, असुरकुमाराणां देवानां नित्यं विकुर्वितानि प्रहरणरत्नानि प्रज्ञप्तानि ॥सू० ५॥

टीका—'अत्थि णं भंते !' अस्ति खलु भदन्त ! 'देवासुराणं संगामे' देवासुराणां संग्रामः हे भदन्त ! देवासुरयोर्मध्ये कदाचित् संग्रामः–युद्धं भवति किमिति प्रश्नः, भगवानाह–'हंता' इत्यादि। 'हंता अत्थि' हन्त ! अस्ति हे गौतम ! देवा-

---

सकता है? उत्तर में प्रभुने कहा--'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है॥ सू० ४॥

अत्थि णं भंते ! देवासुराणं संगामे' इत्यादि।

टीकार्थ--इस सूत्र द्वारा गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है–'अत्थि णं भंते ! देवासुराणं०' हे भदन्त ! देव और असुरों के बीच में क्या कभी युद्ध भी होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'हंता अत्थि' हे गौतम ! देव

કરી શકે છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે--"णो इणट्ठे समट्ठे" હે ગૌતમ આ અર્થ બરાબર નથી. ॥સૂ ૪॥

"अत्थि णं भंते ! देवासुराणं संगामे" ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ--આ સૂત્રથી ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે--"अत्थि णं भंते ! देवासुराण" હે ભગવન્ દેવ અને અસુરોને પરસ્પર કોઈ વખતે યુદ્ધ થાય છે?

राणामपि संग्रामो भवत्येव, रागद्वेषो हि संग्रामस्य कारणम् रागद्वेषौ च संसारित्रे एव भवतः, देवासुरावपि संसारिभावं नातिक्रामतः यतो अवश्यमेव भवति यो युद्धमिति उत्तरपक्षाशय इति। संग्रामस्य शस्त्रसाध्यत्वेन शस्त्रसंबन्धे प्रश्नयन् आह-'देवासुरेसु' इत्यादि। 'देवासुरेसु णं भंते!' देवासुरेषु खलु भदन्त! संगामेसु वट्टमाणेसु' संग्रामेषु वर्तमानेषु 'किन्नं तेसिं देवाणं पहरणरयणत्ताए परिणमइ' किं खलु तेषां देवानां प्रहरणरत्नतया परिणमति? यदा देवासुरयोः संग्रामो भवति तस्मिन् समये देवानां किं तद्वस्तु यत् श्रेष्ठशस्त्रतया परिणमति, तस्य शस्त्रं किमिति प्रश्नाशयः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'जन्नं ते देवा तणं वा कट्ठं वा' यत् खलु ते देवाः तृणं वा काष्ठं वा 'पत्तं वा सक्करं वा' पत्रं वा शर्करां वा शर्करानाम-पाषाणस्य सूक्ष्मखण्डम् 'परामुसंति' परामृशन्ति

और असुरों के बीच में युद्ध होता है। क्योंकि संग्राम का कारण राग और द्वेष हुआ करता है। ये रागद्वेष समस्त संसारी जीवों में वर्तमान रहते हैं। देव और असुर भी ससारी ही हैं अतः इसी कारण से इनमें भी अवश्य ही युद्ध होता है संग्राम शस्त्रसाध्य होता है अतः वहां शस्त्र कहां से उनके पास आते हैं? इस विषय में प्रश्न करते हुए गौतम उनसे पूछते हैं-'देवासुरेसु' इत्यादि हे भदन्त। जब देव और असुर-संग्राम में वर्तमान रहते हैं। अर्थात् जब इन दोनों का संग्राम छिड़ जाता है-उस समय देवों के कौनसी वस्तु श्रेष्ठ शस्त्ररूप से परिणत होती है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! जन्नं ते देवा०'. हे गौतम! संग्राम में रत देव जिस तृण को अथवा काष्ठ को, अथवा .पत्र को

તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે--"हंता अत्थि" હે ગૌતમ! દેવ અને અસુરોને પરસ્પર યુદ્ધ થાય છે, રાગ અને દ્વેષના કારણે યુદ્ધ થાય છે. આ રાગ દ્વેષ સઘળા સસારી જીવોમાં રહે જ છે. દેવ અને અસુર પણ સંસારી જ છે. આ કારણથી તેઓમાં પણ જરૂર યુદ્ધ થાય છે. સંગ્રામ શસ્ત્રસાધ્ય હોય છે. તેથી ત્યાં તેઓની પાસે શસ્ત્રો કયાંથી આવે છે? આ વિષયમાં પૂછતાં ગૌતમ સ્વામી કહે છે કે--"देवासुरेसु०" ઇત્યાદિ હે ભગવન્ જ્યારે દેવ અને અસુરો અન્યોઅન્ય યુદ્ધમાં પ્રવૃત્ત રહે છે, અર્થાત્ જ્યારે તેઓમાં યુદ્ધ થાય છે, તે સમયે દેવોને કઇ વસ્તુ ઉત્તમ શસ્ત્ર રૂપે પરિણમે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—"गोयमा जन्नं ते देवा०" સંગ્રામમાં રત થયેલા દેવ કોઇપણ તૃણને કે લાકડાને અથવા પાનને, પત્થરોના નાના નાના કકડાઓને સ્પર્શ કરે છે, અર્થાત્ આ યુદ્ધમાં મારૂં આજ શસ્ત્ર છે, એ બુદ્ધિથી જે કોઇ

संग्रामे उपस्थितेऽस्माकमिदमेव शस्त्रमिति बुद्ध्या यदेव तृणादिवस्तु उपाददते इत्यर्थः 'तं णं तेसिं देवाणं' तदेव खलु तेषां देवानाम् 'पहरणरयणत्ताए परिणमइ' प्रहरणरत्नतया परिणमति, तदेव तृणकाष्ठपत्रादिवस्तु श्रेष्ठशस्त्रतया परिणमति शस्त्रबुद्ध्या उपादीयमानं तृणादि सर्वमपि वस्तु शस्त्ररूपेण परिणमति । इह देवानां यत् तृणाद्यपि वस्तुजातं प्रहरणीभवति तत् पूर्वोपार्जितपुण्यप्रभाववलात्, यथा सुभूमचक्रवर्तिनः स्थालमिति । यथा देवानामुपादीयमानं तृणाद्यपि शस्त्रीभवति तथा किमसुराणामपि भवतीत्याशयेन प्रश्नयन्नाह-'जहेव' इत्यादि । 'जहेव देवाणं तहेव असुरकुमाराणं' यथैव वैमानिकदेवानां तथैव असुरकुमाराणाम् ? हे भदन्त ! यथैव शस्त्रबुद्ध्योपादीयमानं तृणाद्यपि प्रहरणीभवति देवानां, तथैव असुरकुमारा-

पत्थरों के छोटे २ टुकडों को छूता है अर्थात् इस संग्राम में हमारा यही शस्त्र है इस बुद्धि से जिस तृणादि पदार्थ को स्पर्श करता है उठाता है। 'तेणं तेसिं०' वही तृणादि वस्तु उनके श्रेष्ठ हथियार के रूप में परिणत हो जाती है। शस्त्र बुद्धि से ग्रहण की गई हर एक तृणादिवस्तु :शस्त्ररूप में बदल जाती है। यहां जो ऐसा कहा गया है कि देवों द्वारा शस्त्रबुद्धि से स्पृष्ट की गई प्रत्येक तृणादिवस्तु शस्त्र-रूप में परिणत हो जाती है सो यह उनके पूर्वके पुण्य के प्रभाव के बल से होता है ऐसा जानना चाहिये। जैसा सुभूम चक्रवर्ती के उनका स्थाल हो गया था।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि जिस प्रकार से देवों द्वारा शस्त्रबुद्धि से स्पृष्ट की गई तृणादि वस्तु उनके शस्त्ररूप से परिणत हो जाती है, तो क्या इसी प्रकार से असुरकुमारों के भी होता है ? यही बात-'जहेव देवाणं तहेव असुर०' इस सूत्रपाठ द्वारा प्रदर्शित की

તણખલા વિગેરે પદાર્થને અડકે છે, કે ઉપાડે છે, "तेणं तेसिं०" તેજ તણખલા દિ વસ્તુ તેઓના શ્રેષ્ઠ હથિયાર રૂપે પરિણમે છે. શસ્ત્ર-બુદ્ધિથી લીધેલ કોઈ પણ તણખલું વિગેરે વસ્તુ ઉત્તમ શસ્ત્રરૂપે બદલાઈ જાય છે. અહિયાં જે એમ કહ્યું છે કે--દેવોએ શસ્ત્ર બુદ્ધિથી સ્પર્શ કરેલ દરેક તૃણાદિ વસ્તુ શસ્ત્ર રૂપે બદલાઇ જાય છે, તે તેવોના પૂર્વોપાર્જીત પુણ્યના પ્રતાપથી જ તેમ થાય છે. તેમ સમજવું જેવી રીતે સુભૂમ ચક્રવર્તિની થાળી તેમના હથિયાર રૂપે પરિણમી હતી.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે--જે રીતે દેવોએ શસ્ત્રબુદ્ધિથી ગ્રહણ કરેલ તૃણાદિ વસ્તુ, તેઓના શસ્ત્ર રૂપે પરિણમે છે, તેવી જ રીતે અસુર કુમારોને પણ બને છે? આજ વાત "जहेव देवाणं तहेव असुर०" આ સૂત્રપાઠ

णामपि तृणादि प्रहरणीभवति किमिति प्रश्नः, भगवानाह निषेधमुखेन-'णो इणट्ठे' इत्यादि। 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः असुरकुमाराणां तृणादि शस्त्रं न भवति किन्तु 'असुरकुमाराणं देवाणं णिच्चं विउव्विया पहरणरयणा पन्नत्ता' असुरकुमाराणां देवानां नित्यं विकुर्वितानि प्रहरणरत्नानि प्रज्ञप्तानि, असुरकुमाराणां तु नित्यं विकुर्वितानि प्रहरणरत्नानि भवन्ति न तु विकुर्वणामन्तरेण देवापेक्षया असुरकुमाराणाम् मन्दमन्दतरमन्दतमपुण्यप्रभावात् मन्दतरादिपुण्ययुक्तपुरुषाणामिवेतिभावः ॥सू० ५॥

मूलम्--देवे णं भंते! महिड्ढिए जाव महासोक्खे पभू लवणसमुद्दे अणुपरियट्टित्ता हव्वमागच्छित्तए? हंता पभू। देवे णं भंते! महिड्ढिए एवं धायइखंडं दीवं जाव हंता पभू। एवं जाव रूयगवरं दीवं जाव हंता पभू। ते णं परं वीइवएज्जा नो चेव णं अणुपरियट्टेज्जा ॥सू० ६॥

छाया--देवः खलु भदन्त! महर्द्धिको यावन्महासौख्यः प्रभु र्लवणसमुद्रम् अनुपर्यट्य हव्यमागन्तुम्? हन्त, प्रभुः। देवः खलु भदन्त! महर्द्धिकः एवं धातकीखण्डं

गई है। उत्तर में प्रभु कहते हैं-'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं है। अर्थात् असुरकुमारों के तृणादिरूप वस्तु शस्त्ररूप से नहीं बनती है। किन्तु 'असुरकुमाराणं देवाणं णिच्चं विउव्विया०' असुरकुमार देवों के पास उनकी विक्रिया से विकुर्वित किये हुए शस्त्र ही सदा रहते हैं। अर्थात् असुरकुमारों के जो प्रहरण होते हैं, वे देवों के प्रहरणों के जैसे विना विकुर्वणा के नहीं होते हैं। किन्तु विकुर्वणा जन्य ही होते हैं। क्योंकि असुरकुमारों का पुण्यप्रभाव मन्दतरादि पुण्ययुक्त पुरुषों के प्रभाव के समान मन्द, मन्दतम होता है ॥सू०५॥

થી પ્રગટ કરેલ છે, આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે--'णो इणट्ठे समट्ठे" હે ગૌતમ! આ અર્થ બરોબર નથી અર્થાત્ અસુરકુમારોને તૃણ વિ. વસ્તુ શસ્ત્ર રૂપે પરિણમતિ નથી 'असुरकुमाराणं देवाणं णिच्चं विउव्विया" અસુરકુમાર દેવોની પાસે તેઓની વિક્રિયાથી વિકુર્વિત કરેલ શસ્ત્રો હંમેશા રહે છે અર્થાત્ અસુરકુમારોના જે પ્રહાર કરવાના શસ્ત્રો હોય છે, તે દેવોના શસ્ત્રો પ્રમાણે વિકુર્વણા કર્યા શિવાય થતા નથી. પણ વિકુર્વણાથી શસ્ત્રો બની જાય છે. કારણ કે અસુરકુમારાદિકોનો પુણ્ય [illegible] મન્દતર વિગેરે પુણ્યવાળા પુરુષોના પ્રભાવ પ્રમાણે મન્દ, મન્દતર, અને [illegible] હોય છે. ॥ સૂ. ૫ ॥

द्वीपं यावत् हन्त, प्रभुः। एवं यावत् रुचकवरं द्वीपं यावत् हन्त, प्रभुः! ततः खलु परं व्यतिव्रजेत् नैव खलु अनुपर्यटेत् ॥सू० ६॥

टीका—'देवे णं भंते!' देवः खलु भदन्त! 'महिड्ढिए जाव महासोक्खे' महर्द्धिको यावन्महासौख्यः, अत्र यावत्पदेन महाद्युतिको महायशाः महाबले इत्यादि विशेषणानां संग्रहः 'पभू' प्रभुः–समर्थः 'लवणसमुद्दं अणुपरियट्टित्ता' लवणसमुद्रम् अनुपर्यटच–लवणसमुद्रस्य चतुर्दिक्षु भ्रमणं कृत्वा इत्यर्थः 'हव्वमागच्छित्तए' हव्यमागन्तुम्, हे भदन्त! महाबलादिविशेषणोपेतो देवो लवणसमुद्रस्य चतुर्दिक्षु भ्रान्त्वा शीघ्रं स्वस्थानमागन्तुं शक्तः किमिति प्रश्नः, भगवानाह–'हंता' इत्यादि। 'हंता पभू' हन्त, प्रभुः हे गौतम! लवणसमुद्रस्य चतुर्दिक्षु भ्रमणे देवस्य सामर्थ्यमस्ति विशिष्टतरपुण्यप्रभावादवाप्तसामर्थ्यशालित्वादित्युत्तरमितिभावः।

'देवे णं भंते! महिड्ढिए जाव महेसोक्खे' इत्यादि।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है कि–'देवे णं भंते! महिड्ढिए०' हे भदन्त! जो देव विमान आदिरूप महाऋद्धिवाला होता है। यावत् महासुखवाला होता है वह क्या लवण समुद्र की चारों ओर चक्कर लगाकर बहुत ही जल्दी अपने स्थान पर आ सकता है? यहां यावत् शब्द से 'महाद्युतिकः, महायशाः महाबलः' इन विशेषणों का संग्रह हुआ है। पूछने का तात्पर्य ऐसा है कि महाबलादि विशेषणोंवाला देव लवणसमुद्र की चारों दिशाओं में भ्रमण करके शीघ्र ही क्या अपनी जगह पर आ सकता है? इसके उत्तर में प्रभु ने कहा–'हंता पभू' हां गौतम! आ सकता है क्योंकि लवणसमुद्र की चारों दिशाओं में भ्रमण करने में देव की शक्ति है।

"देवे णं भंते! महिड्ढिए जाव महासोक्खे" ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછયું છે કે–"देवे णं भंते! महिड्ढिए" હે ભગવન્ જે દેવ વિમાન વિગેરેથી મહાઋદ્ધિવાળો હોય છે, યાવત્ મહાસુખવાળો હોય છે, તે લવણ સમુદ્રની ચારે બાજુ ચક્કર લગાવીને અર્થાત્ ચારે બાજુ ફરીને ઘણીજ શીઘ્રતાથી તે પોતાના સ્થાને આવી શકે છે? અહિયાં યાવત્ શબ્દથી મહાદ્યુતિવાળો, મહાબળવાળો આ પદોનો સંગ્રહ થયો છે. આ પ્રશ્ન પૂછવાનો હેતુ એવો છે કે મહાબલ વિગેરે વિશેષણોવાળો દેવ લવણ સમુદ્રની ચારે બાજુ ફરીને તુરત જ તે પોતાના સ્થાને આવી શકે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—"हंता पभू" હા ગૌતમ! તેવી રીતે સમુદ્રને ફરીને દેવ આવી શકે છે. કારણ કે લવણ સમુદ્રની ચારે બાજુ ફરવાની દેવની શક્તિ છે. કેમ કે તે શક્તિ વિશેષ પ્રકારનો પુણ્યના પ્રભાવથી–બળથી

'देवे णं' देवः खलु भदन्त ! 'महिड्ढिए' महर्द्धिको महाद्युतिको महायशा महाबलो महासौख्यः 'एवं धायइखंडं दीवं जाव' एवम्-लवणसमुद्रवदेव धातकीखंडं द्वीपं सर्वतो भ्रान्त्वा शीघ्रमागन्तुं समर्थः किम्, यावत्पदेन 'अणुपरियट्टित्ता णं हव्व-मागच्छित्तए' एतदन्तस्य पूर्ववाक्यावयवस्य संग्रहो भवतीति प्रश्नः, भगवानाह- 'हंता' इत्यादि। 'हंता पभू' हन्त! प्रभुः हे गौतम! धातकीखण्डस्य चतुर्दिक्षु भ्रमणे ततः परावृत्याऽऽगमने चास्ति देवानां सामर्थ्यमित्युत्तरम्। 'एवं जाव रुयगवरं दीवं जाव' एवं यावत् रुचकवरंद्वीपं यावत् एवमेव-धातकीखण्डवदेव यावत् रुचकवरं खण्डमिति पर्यन्तं महर्द्धिकादि विशेषणवतो देवस्य चतुर्दिक्षु भ्रमणे सामर्थ्यमस्ति ततः परावृत्य आगमने च सामर्थ्यमवगन्तव्यमिति उत्तरपक्षाशय

क्योंकि वह विशिष्टतर पुण्य के प्रभाव से अपूर्व सामार्थ्यशाली होती है। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं 'देवे णं भंते! महड्ढिए' हे भदन्त! महर्द्धिक आदि विशेषणोंवाला देव 'एवं धाइयखंडं० लवणसमुद्र के जैसा ही धातकी खण्ड द्वीप की चारों दिशाओं में भ्रमण करके शीघ्र ही अपने स्थान पर आ सकता है? यावत्पद से 'अणुपरियट्टित्ताणं हव्व-मागच्छित्तए' इन पूर्वपाठ का संग्रह हुआ है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'हंता पभू' हां गौतम! पूर्वोक्त विशेषणोंवाला देव धातकी खण्ड की चारों दिशाओं में भ्रमण करके अपने स्थानपर आने के लिये समर्थ है। क्योंकि देवों में ऐसी सामर्थ्य होती है। 'एवं जाव रुयग-वरं दीवं जाव' धातकी खण्ड के जैसा रुचकरवर द्वीप तक वह मह-र्द्धिक आदि विशेषणोंवाला देव उसकी चारोंदिशाओं घूमकर वापिस बहुत जल्दी अपने स्थान पर आ सकता है। 'तेणं परं वीइवयेज्जा'

અપૂર્વશક્તિવાળી હોય છે. ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-- "देवे णं भंते! महिड्ढिए" હે ભગવન્ મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણોવાળો દેવ "एवं धायइ खंडं०" લવણસમુદ્રની માફક ધાતકીખંડ દ્વીપની ચારે બાજુ ફરીને જલદીથી પોતાના સ્થાન પર આવી શકે છે? અહિયાં યાવત્પદથી "अणुपरियट्टित्ता णं हव्वमागच्छित्तए" આ પૂર્વપાઠનો સંગ્રહ થયો છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-"हंता पभू" હા ગૌતમ! પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળો દેવ ધાતકી ખંડની ચારે બાજુ ફરીને પોતાને સ્થાને આવવા તે સમર્થ છે કેમ કે દેવોમાં એવું સામર્થ્ય હોય છે. "एवं जाव रुयगवरं दीवं जाव" તે મહર્દ્ધિક દેવ ધાતકી ખંડ દ્વીપ પ્રમાણે રૂચકવર દ્વીપ સુધી તેની ચારે તરફ ફરીને ઘણોજ જલદી પોતાના સ્થાને આવી શકે છે. "तेणं परं वीइवएज्जा" તે પછી તે દેવ

इति। 'तेणं परं वीइवयेज्जा' ततः परं व्यतिव्रजेत्-एकया दिशा व्यतिक्रमेत् गच्छेत् नो चेव णं अणुपरियट्टेज्जा 'नो चैव खलु अनुपर्यटेत् नैव सर्वतः परिभ्रमेत् तथाविधप्रयोजनाभावादिति संभाव्यते, रुचकवरद्वीपादितः परं देशे एकया दिशा गमनं संभवति किन्तु सर्वतः परिभ्रमणं न संभवति तत्र सर्वतः परिभ्रमणे प्रयोजन-विशेषस्याऽभावादितिभावः ॥सू० ६॥

मूलम्-अत्थि णं भंते ! ते देवा जे अणंते कम्मंसे जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा तिहिं वा उक्कोसेणं पंचहिं वाससएहिं खवयंति? हंता अत्थि। अत्थि णं भंते ते देवा जे अणंते कम्मंसे जहण्णेणं एक्केण वा दोहिं वा तिहिं वा, उक्कोसेणं पंचहिं वाससहस्सेहिं खवयंति। हंता अत्थि। अत्थि णं भंते ! ते देवा जे अणंते कम्मंसे जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा तिहिं वा उक्कोसेणं पंचहिं वाससयसहस्सेहिं खवयंति ? हंता अत्थि। कयरे णं भंते ! ते देवा जे अणंते कम्मंसे जहन्नेणं एक्केण वा जाव पंचहिं वाससएहिं खवयंति। कयरे णं भंते! ते देवा जाव पंचहिं वाससहस्सेहिं खवयंति। कयरे णं भंते! ते देवा जाव पंचहिं वाससयसहस्सेहिं खवयंति ? गोयमा! वाणमंतरा देवा अणंते कम्मंसे एगेणं वाससएणं खवयंति, असुरिंदवज्जिया भवण-वासी देवा अणंते कम्मंसे दोहिं वाससएहिं खवयंति। असुर-कुमारा देवा अणंते कम्मंसे तिहिं वाससएहिं खवयंति। गह-

इसके बाद वह एक दिशा तरफ जा सकता है पर वहां वह सब ओर नहीं घूमता है क्योंकि वहां उसे सब ओर घूमने का ऐसा कोई प्रयो-जन नहीं रहता है ऐसी सम्भावना से ऐसा कहा गया है॥ सू० ६ ॥

એક દિશા તરફ જઈ શકે છે પણ ત્યાં તે બધી દિશા તરફ ફરતો નથી. કેમ કે ત્યાં ચારે બાજુ ફરવાનું તેને કોઈ પ્રયોજન-ખાસ કારણ હોતું નથી. એમ માનીને આ કથન કર્યું છે. ॥ સૂ. ૬ ॥

णक्खत्ततारारूवा जोइसिया देवा अणंते कम्मंसे चउहिं वाससएहिं खवयंति। चंदिमसूरिया जोइसिया जोइसरायाणो अणंते कम्मंसे पंचहिं वाससएहिं खवयंति। सोहम्म ईसाणगा देवा अणंते कम्मंसे एगेणं वाससहस्सेणं खवयंति। सणंकुमार-माहिंदगा देवा अणंते कम्मंसे दोहिं वाससहस्सेहिं खवयंति। एवं एएणं अभिलावेणं बंभलोगलंतगा देवा अणंते कम्मंसे तिहिं वाससहस्सेहिं खवयंति। महासुक्कसहस्सारगा देवा अणंते कम्मंसे चउहिं वाससहस्सेहिं खवयंति। आणयपाणय आरण--अच्चुयगा देवा अणंते कम्मंसे पंचहिं वाससहस्सेहिं खवयंति। हिट्ठिमगेविज्जगा देवा अणंते कम्मंसे एगेणं वाससय-सहस्सेणं खवयंति। मज्झिमगेवेज्जगा देवा अणंते कम्मंसे दोहिं वाससयसहस्सेहिं खवयंति। उवरिम गेवेज्जगा देवा अणंते कम्मंसे तिहिं वाससयसहस्सेहिं खवयंति विजयवेजयंतजयंत --अपराजियगा देवा अणंते कम्मंसे चउहिं वाससयसहस्सेहिं खवयंति। सव्वट्ठसिद्धगा देवा अणंते कम्मंसे पंचहिं वास-सयसहस्सेहिं खवयंति। एएणट्ठेणं गोयमा! ते देवा जे अणंते कम्मंसे जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा तिहिं वा उक्कोसेणं पचहिं वाससएहिं खवयंति, एएणट्ठे णं गोयमा! ते देवा जाव पंचहिं वाससहस्सेहिं खवयंति, एएणट्ठेणं गोयमा! ते देवा जाव पंचहिं वाससयसहस्सेहिं खवयंति। सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति ॥सू० ७॥

अट्ठारसमसए सत्तमो उद्देसओ समत्तो ॥

छाया—सन्ति खलु भदन्त ! ते देवा ये अनन्तान् कर्मांशान् जघन्येन एकेन द्वाभ्यां वा त्रिभि र्वा उत्कृष्टेन पञ्चभि र्वा वर्षशतैः क्षपयन्ति ? हंत सन्ति । सन्ति खलु भदन्त! ते देवा ये अनन्तान् कर्मांशान् जघन्येन एकेन वा द्वाभ्यां वा त्रिभिः उत्कृष्टतः पञ्चभिः वर्षसहस्रैः क्षपयन्ति ? हंत संति । सन्ति खलु भदन्त ! ते देवा ये अनन्तान् कर्मांशान् जघन्येन एकेन वा द्वाभ्यां वा त्रिभि र्वा उत्कृष्टतः पञ्चभि र्वर्षशतसहस्रैः क्षपयन्ति ? हन्त, सन्ति । कतरे खलु भदन्त ! ते देवा ये अनन्तान् कर्मांशान् जघन्येन एकेन वा यावत् पञ्चभि र्वर्षशतैः क्षपयन्ति ? कतरे खलु भदन्त ! ते देवा यावत् पञ्चभि र्वर्षशतसहस्रैः क्षपयन्ति ? कतरे खलु भदन्त ! ते देवा ये यावत् पञ्चभिर्वर्षशतसहस्रैः क्षपयन्ति ? गौतम ! वानव्यन्तरा देवाः अनन्तान् कर्मांशान् एकेन वर्षशतेन क्षपयन्ति ? असुरेन्द्रवर्जिता भवनवासिनो देवा अनन्तान् कर्मांशान् द्वाभ्यां वर्षशताभ्यां क्षपयन्ति, असुरकुमाराः देवा अनन्तान् कर्मांशान् त्रिभि र्वर्षशतैः क्षपयन्ति । ग्रहनक्षत्रतारारूपा ज्योतिष्का देवा अनन्तान् कर्मांशान् चतुर्भिर्वर्षशतैः क्षपयन्ति, चन्द्ररूपाः ज्योतिष्केन्द्राः ज्योतिष्कराजानः अनन्तान् कर्मांशान् पञ्चभिः वर्षशतैः क्षपयन्ति । सौधर्मेशानका देवाः अनन्तान् कर्मांशान् एकेन वर्षसहस्रेण यावत् क्षपयन्ति । सनत्कुमारमाहेन्द्रका देवाः अनन्तान् कर्मांशान् द्वाभ्यां वर्षसहस्राभ्यां क्षपयन्ति, एवमेतेनाभिलापेन ब्रह्मलोकलान्तका देवाः अनन्तान् कर्मांशान् त्रिभिर्वर्षसहस्रैः क्षपयन्ति । महाशुक्रसहस्रारका देवाः अनन्तान् कर्मांशान् चतुर्भिर्वर्षसहस्रैः क्षपयन्ति । आनतप्राणताऽऽरणाच्युतका देवाः अनन्तान् कर्मांशान् पञ्चभि र्वर्षसहस्रैः क्षपयन्ति । अधोग्रैवेयका देवाः अनन्तान् कर्मांशान् एकेन वर्षशतसहस्रेण क्षपयन्ति, मध्यमग्रैवेयका देवाः अनन्तान् कर्मांशान् द्वाभ्यां वर्षशतसहस्राभ्यां क्षपयन्ति, उपरितनग्रैवेयकाः देवाः अनन्तान् कर्मांशान् त्रिभिर्वर्षशतसहस्रैः क्षपयन्ति, विजयवैजयन्तजयन्तापराजितका देवाः अनन्तान् कर्मांशान चतुर्भिर्वर्षसहस्रैः क्षपयन्ति, सर्वार्थसिद्धका देवाः अनन्तान् कर्मांशान् पञ्चभि र्वर्षशतसहस्रैः क्षपयन्ति । एतेनार्थेन गौतम ! ते देवा ये अनन्तान् कर्मांशान् जघन्येन एकेन वा द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा उत्कर्षेण पञ्चभिर्वर्षशतैः क्षपयन्ति । एतेनार्थेन गौतम ! ते देवाः यावत् पञ्चभिः वर्षसहस्रैः क्षपयन्ति । अनेन अर्थेन गौतम ! ते देवाः यावत् पञ्चभिर्वर्षशतसहस्रैः क्षपयन्ति, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥ सू० ७॥

॥ अष्टादशशते सप्तमोद्देशकः समाप्तः ॥

टीका—'अत्थि णं भंते' सन्ति खलु भदन्त ! 'ते देवा जे अणंते कम्मंसे' ते ... ये अनन्तान् कर्मांशान् शुभप्रकृतिलक्षणान्' जहन्नेणं एगेण वा दोहिं वा ... वा' जघन्येन एकेन वा द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा 'उक्कोसेणं' उत्कृष्टतः 'पंचहिं वाससएहिं खवयंति' पञ्चभिर्वर्षशतैः क्षपयन्ति आत्मप्रदेशेभ्यः शातयन्ति विनाशयन्तीत्यर्थः, हे भदन्त ! किं तादृशा देवाः कोऽपि सन्ति ये अनन्तान् कर्मांशान् एकेन वर्षशतेन द्वाभ्यां वा वर्षशताभ्यां त्रिभिर्वा वर्षशतैर्जघन्यतः शुभप्रकृतिकानि कर्माणि क्षपयन्ति, उत्कृष्टतः पञ्चभिर्वर्षशतैः तादृशानि कर्माणि विनाशयन्तीति प्रश्नः, भगवानाह–'हंता' इत्यादि । 'हंता अत्थि' हन्त, गौतम ! सन्ति एतादृशा देवा ये एकेन द्वाभ्यां त्रिभिर्वा वर्षशतैर्जघन्यतः कर्माणि नाशयन्ति तथा उत्कृष्टतः पञ्चभिर्वर्षशतैः कर्माणि विनाशयन्तीति उत्तरपक्षाशयः । 'अत्थि णं भंते !' सन्ति खलु भदन्त ! 'ते देवा जे अणंते कम्मंसे' ते तादृशा देवाः ये अनन्तान् कर्मांशान्–शुभप्रकृतिकान् 'जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा तिहिं

'अत्थि णं भंते ! ते देवा जे अणंते कम्मंसे' इत्यादि ।

प्रश्न—(अत्थि णं भंते ! ते देवा जे अणंते कम्मंसे) हे भदन्त ! ऐसे देव हैं जो अनन्त शुभप्रकृतिरूप कर्मांशों को (जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा, तिहिं वा) कम से कम एक सौ वर्ष में अथवा दोसौ वर्ष में अथवा तीनसौ वर्ष में (उक्कोसेणं पंचहिं वाससएहिं खवयंति) एवं अधिक से अधिक पांचसौ वर्ष में नष्ट कर देते हों ?

उत्तर—(हंता अत्थि) हां गौतम ! ऐसे देव हैं ।

प्रश्न—(अत्थि णं भंते ! ते देवा जे अनन्ते कम्मंसे जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा तिहिं वा उक्कोसेणं पंचहिं वाससहस्सेहिं खवयंति) हे

"अत्थिणं भंते ! ते देवा ! जो अणंते कम्मंसे" ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—"अत्थि णं भंते ! ते देवा जे अणंते कम्मंसे" હે ભગવન્ એવા દેવ છે ? કે તેના શુભ પ્રકૃતિ રૂપ કર્માંશોનો "जहन्ने णं एक्केण वा, दोहिं वा, तिहिं वा." ઓછામાં એક સો વર્ષમાં અથવા બસો વર્ષમાં અથવા ત્રણસો વર્ષમાં "उक्कोसेण पंचहिं वाससएहिं खवयंति" અને વધારેમાં વધારે પાંચસો વર્ષમાં નાશ કરી શકે છે ?

ઉ૦ "हंता अत्थि" હા ગૌતમ ! એ પ્રમાણે કરી શકે છે.

પ્ર૦ "अत्थि णं भंते ! ते देवा जे अणंते कम्मंसे जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा, तिहिं वा उक्कोसेणं पंचहिं वाससहस्सेहिं खवयंति" હે ભગવન્

वा' जघन्येन एकेन वा द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा 'उक्कोसेणं' 'उत्कृष्टतः 'पं... वाससहस्सेहिं खवयंति' पञ्चभिर्वर्षसहस्रैः किं क्षपयन्ति इति प्रश्नः भगवाना... 'हंता' इत्यादि। 'हंता अत्थि' हन्त! सन्ति तादृशा अपि देवा ये जघन्... एकेन द्वाभ्यां त्रिभिर्वा उत्कृष्टतः पञ्चभिर्वर्षसहस्रैरनन्तान् कर्मांशान् क्षपयन्ती... तिभावः। 'अत्थि णं भंते! ते देवा' सन्ति खलु भदन्त ते देवा' जे अणंते कम्मंसे' ये अनन्तान् कर्मांशान् शुभप्रकृतिकान् 'जहन्नेणं' जघन्येन 'एक्केण वा दोहिं वा तिहिं वा' एकेन वा द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा 'उक्कोसेणं पंचहिं वाससयसहस्सेहिं' उत्कर्षेण पञ्चभिर्वर्षशतसहस्रैः पञ्चलक्षप्रमितवर्षैः 'खवयंति' क्षपयन्ति किमिति प्रश्नः, भगवानाह-'हंता! अत्थि' हन्त! सन्ति हे गौतम! सन्ति तादृशा अपि देवाः ये जघन्यत एकेन द्वाभ्यां त्रिभिर्वा, उत्कृष्टतः पञ्चभिर्वर्षशतसहस्रैरनन्तान् कर्मांशान् क्षपयन्तीत्युत्तरम्। के देवा एतादृशाः सन्तीति तान् विशेषतो दर्शयन्नाह-

---

भदन्त! ऐसे देव हैं जो अनन्तकर्मांशों को कम से कम एक हजार वर्ष में अथवा दो हजार वर्ष में या तीन हजार वर्ष में और अधिक से अधिक पांच हजार वर्ष में नष्ट कर देते हों?

उत्तर---(हंता अत्थि) हां गौतम! हैं।

प्रश्न---(अत्थि णं भंते! ते देवा जे अणंते कम्मंसे जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा तीहिं वा उक्कोसेणं पंचहिं वाससयसहस्सेहिं खवयंति) हे भदन्त! ऐसे देव हैं जो अनन्तकर्मांशों को कम से कम एक लाख वर्ष में अथवा दो लाख वर्ष में या तीन लाख वर्ष में एवं अधिक से अधिक पांच लाख वर्षों में नष्ट कर देते हों।

उत्तर---(हंता, हत्थि) हां गौतम हैं।

એવા દેવ છે? કે જે અનંત કર્માંશોને ઓછામાં ઓછા એક હજાર વર્ષમાં અથવા બે હજાર વર્ષમાં અથવા ત્રણ હજાર વર્ષમાં અને વધારેમાં વધારે પાંચ હજાર વર્ષમાં નાશ કરી શકે છે?

ઉ૦ "हंता अत्थि" હા ગૌતમ તેમ કરી શકે છે,

પ્ર૦ 'अत्थि णं भंते! ते देवा जे अणंते कम्मंसे जहण्णेणं एक्केण वा, दोहिं वा, तिहिं वा, उक्कोसेणं पंचहिं वाससयसहस्सेहिं खवयंति' હે ભગવન્ એવા દેવ છે કે જે પોતાના અનંત કર્માંશોને ઓછામાં ઓછા એક લાખ વર્ષમાં અથવા બે લાખ વર્ષમાં અથવા ત્રણ લાખ વર્ષમાં અને વધારેમાં વધારે પાંચ લાખ વર્ષમાં નાશ કરી શકે છે?

'कयरे णं' इत्यादि। 'कयरे णं भंते' कतरे के खलु भदन्त! 'ते देवा जे अणंते कम्मंसे' ते देवा ये अनन्तान् कर्मांशान् 'जहन्नेणं एक्केण वा जाव पंचहिं वाससएहिं 'खवयंति' जघन्येन एकेन वा यावत् पञ्चभिर्वर्षशतैः क्षपयन्ति, अत्र यावत्पदेन 'दोहिं वा तिहिं वा उक्कोसेणं' इत्यन्तस्य ग्रहणं भवतीति प्रश्नः, तथा 'कयरे णं भंते' कतरे के खलु भदन्त! 'ते देवा जाव पंचहिं वाससहस्सेहिं खवयंति' ते देवा यावत् पञ्चभिःवर्षसहस्रैः क्षपयन्ति अत्रापि यावत्पदेन' जे अणंते कम्मंसे जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा तिहिं वा उक्कोसेणं' इत्यन्तस्य ग्रहणं भवतीति प्रश्नः, तथा 'कयरे णं भंते!' कतरे के खलु भदन्त! 'ते देवा जाव पंचहिं वाससयसहस्सेहिं खवयंति' ते देवाः यावत् पञ्चभिर्वर्षशतसहस्रैः क्षपयन्ति इहापि यावत्पदेन' जे अणंते कम्मंसे जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा तिहिं वा उक्कोसेणं' इत्यन्तस्य ग्रहणं भवतीति प्रश्नः, यथाक्रमं त्रयाणामपि प्रश्नानामु-त्तरयितुमाह—'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'वाणमंतरादेवा' वान-व्यन्तरा देवाः 'अणंते कम्मंसे' अनन्तान् कर्मांशान् शुभप्रकृतिरूपान् 'एगेणं वास-

प्रश्न--(कयरे णं भंते! ते देवा जे अणंते कम्मंसे जहन्नेणं एक्केण वा जाव पंचहिं वाससएहिं खवयंति) हे भदन्त! ऐसे वे कौन से देव हैं जो अनन्तकर्मांशों को कम से कम एक सो वर्ष यावत् अधिक से अधिक पांच सौ वर्ष में नष्ट कर देते हैं? (कयरे णं भंते! ते देवा जाव पंचहिं वाससहस्सेहिं खवयंति) तथा ऐसे वे कौनसे देव हैं जो यावत् पांच हजार वर्षों में नष्ट कर देते हैं? (कयरे णं भंते! ते देवा जाव पंचहिं वाससयसहस्सेहिं खवयंति) तथा ऐसे वे कौन देव हैं जो यावत् पांच लाख वर्षों में अनन्तकर्मांशों को नष्ट कर देते हैं?

उत्तर--(गोयमा वाणमंतरा देवा अणंते कम्मंसे एगेणं वाससएणं खवयंति) हे गौतम! वानव्यन्तर जो देव हैं वे अनन्तकर्मांशों को

પ્ર૦ "कयरे ण भंते! ते देवा जे अणंते कम्मंसे जहन्नेणं एक्केण वा जाव पंचहिं वाससएहिं खवयंति" હે ભગવન્ એવા તે કયા દેવ છે, કે જે પોતાના કર્માંશોને ઓછામાં ઓછા એકસો વર્ષ યાવત્ વધારેમાં વધારે પાંચસો વર્ષમાં નાશ કરી શકે છે? "कयरे णं भंते! ते देवा पंचहिं वाससहस्सेहिं खवयंति" અને એવા કોણ દેવ છે? કે જે યાવત્ પાંચ હજાર વર્ષમાં અનંત કર્માંશોનો નાશ કરી દે છે? 'कयरे णं भंते! ते देवा जाव पचहिं वाससय-सहस्सेहिं खवयंति" તથા એવા કોણ દેવ છે? કે જે યાવત્ પાંચ લાખ વર્ષોમાં અનંત કર્માંશોને નાશ કરી દે છે?

ઉ૦ "गोयमा! वाणमंतरा देवा अणंते कम्मंसे एगेणं वाससएणं खवयंति" હે ગૌતમ! જે વાનવ્યન્તર દેવ છે? તે અનંત કર્માંશોને એક સો વર્ષમાં

सएणं खवयंति' एकेन वर्षशतेन क्षपयन्ति, हे गौतम ! वानव्यन्तरा देवा एकेन वर्षशतेन अनन्तान् कर्मांशान् क्षपयन्ति स्वात्मप्रदेशेभ्यः शातयन्तीतिभावः 'असुरिंदवज्जिया भवणवासी देवा' असुरेन्द्रवर्जिता भवनवासिनो देवा.' 'दोहिं वाससएहिं खवयंति' द्वाभ्यां वर्षशताभ्यां क्षपयन्ति, परित्यज्य असुरेन्द्रम् अन्ये ये भवनवासिनो देवास्ते द्वाभ्यामेव वर्षशताभ्याम् अनन्तान् कर्मांशान् क्षपयन्तीत्यर्थः असुरकुमारा देवा' असुरकुमारा देवाः 'अणंते कम्मंसे' अनन्तान् कर्मांशान् 'तिहिं वाससएहिं' त्रिभिर्वर्षशतै.' 'खवयंति 'क्षपयन्ति' 'गहनक्खत्त-ताराख्वा जोइसिया देवा' ग्रहनक्षत्रताराख्पा ज्योतिष्का देवाः अणंते कम्मंसे' अनन्तान् कर्मांशान् 'चउहिं वाससएहिं खवयन्ति' चतुर्भिर्वर्षशतैः क्षपयन्ति, तथा च ग्रहनक्षत्रताराख्पा ज्योतिष्का देवाः चतुर्भिर्वर्षशतैरनन्तान् कर्मांशान् क्षपयन्तीत्यर्थः। चंदिमसूरिया जोइसिंदा जोतिसरायाणो' चन्द्रसूर्याः ज्योतिष्केन्द्रा ज्योतिष्कराजानः 'अणंते कम्मंसे' अनन्तान् कर्मांशान् 'पंचहिं वाससएहिं खवयंति' पञ्चभिर्वर्षशतैः क्षपयन्ति ज्योतिष्केन्द्रा ज्योतिष्कराजानः चन्द्रसूर्याः पञ्चभिर्वर्षशतैः अनन्तानि कर्माणि क्षपयन्तीत्यर्थः 'सोहम्मीसाणगा देवा' सौध-

---

एक सो वर्ष में नष्ट कर देते हैं। (असुरिंदियवज्जिया भवणवासी देवा अणंते कम्मंसे दोहिं वाससएहिं खवयंति) तथा असुरेन्द्रों को छोड़कर भवनवासी जो देव हैं वे अनन्तकर्मांशों को दो सौ वर्ष में नष्ट कर देते हैं। (असुरकुमारा देवा अणंते कम्मंसे तिहिं वाससएहिं खवयंति) असुरकुमार देव अनन्त कर्मांशों को ३०० वर्षों में नष्ट कर देते हैं। (गहनक्खत्ततारारूवा जोइसिया देवा अणंतकम्मंसे चउहिं वाससएहिं खवयंति) ग्रह नक्षत्र तारारूप ज्योतिषिकदेव अनन्तकर्मांशों को चार सौ वर्ष में नष्ट करते हैं। (चंदिम सूरिया जोइसिंदा जोइसरायाणो णो अणंते कम्मंसे पंचहिं वाससएहिं खवयंति) ज्योतिष इन्द्र और

નાશ કરી શકે છે. "असुरिंदवज्जिया भवणवासी देवा अणंते कम्मंसे दोहिं वाससएहिं खवयंति" અસુરેન્દ્રોને છોડીને જે ભવનવાસી દેવ છે, તે અનંત કર્માંશોને બસો વર્ષમાં નાશ કરે છે. અને 'असुरकुमारा देवा अणंते कम्मंसे तिहिं वाससएहिं खवयंति" જે અસુરકુમાર દેવ છે તે અનંત કર્માંશોને ત્રણસો વર્ષમાં નાશ કરે છે. "गहनक्खत्ततारारूवा जोइसिया देवा अणंते कम्मसे चउहिं वाससएहिं खवयंति" ગ્રહ, નક્ષત્ર, તારા રૂપ જ્યોતિષ્ક દેવ અનંત કર્માંશોને ચારસો વર્ષમાં નાશ કરે છે. "चंदिमसूरिया जोइसिंदा जोइसरायाणो अणंते कम्मंसे पंचहिं वाससएहिं खवयंति" જ્યોતિષિક ઇન્દ્ર,

मेशानका देवाः' अणंते कम्मंसे' अनन्तान् कर्मांशान् 'एगेण वाससहस्सेण खवयंति' एकेन वर्षसहस्रेण क्षपयन्ति सौधर्मेशानकल्पे वर्तमाना देवा अनन्तान् कर्मांशान् एकेनैव वर्षसहस्रेण क्षपयन्तीत्यर्थः' 'सणंकुमारमाहिंदगा देवा' सनत्कुमारमाहेन्द्रका देवाः अणंते कम्मंसे' अनन्तान् कर्मांशान् 'दोहिं वाससहस्सेहिं' द्वाभ्यां वर्षसहस्राभ्यां क्षपयन्ति 'एवं एएणं अभिलावेणं' एवमेतेन अभिलापेन' बंभलोगलंतगा देवा अणंते कम्मंसे' ब्रह्मलोकलान्तका देवाः अनन्तान् कर्मांशान् 'तिहिं वाससहस्सेहिं खवयंति' त्रिभिर्वर्षसहस्रैः क्षपयन्ति ब्रह्मलोकस्थिता देवाः तथा लान्तका देवाश्च त्रिभिरेव वर्षसहस्रैः अनन्तानपि कर्मांशान् क्षपयन्तीत्यर्थः। महासुक्कसहस्सारगा देवा अणंते कम्मंसे चउहिं वाससहस्सेहिं 'महाशुक्रसहस्रारका-देवाः अनन्तान् कर्मांशान् चतुर्भिर्वर्षसहस्रैः क्षपयन्ति, महाशुक्रे कल्पे सहस्रार-कल्पे च विद्यमानाः देवाः चतुर्भिरेव वर्षसहस्रैरनन्तान् कर्मांशान् क्षपयन्तीत्यर्थः।

ज्योतिष राजा चन्द्रमा एवं सूर्य अनंतकर्मांशों को पांचसो वर्ष में नष्ट करते हैं। (सोहम्मीसाणगा देवा अणंते कम्मंसे एगेणं वाससहस्सेणं खवयंति) सौधर्म ईशान में रहनेवाले देव अनन्त, कर्मांशो को एक हजार वर्ष में नष्ट करते हैं। (सणंकुमारमाहिंदगा देवा अणंते कम्मंसे दोहिं वाससहस्सेहिं खवयंति) सनत्कुमार और माहेन्द्रदेवलोकवासी देव अनन्तकर्मांशों को २ हजार वर्ष में नष्ट करते हैं। (एवं एएणं अभिलावेणं बंभलोगलंतगा देवा अणंते कम्मंसे तिहिं वाससहस्सेहिं खवयंति) इसी प्रकार इस अभिलाप से ब्रह्मलोक एवं लान्तक देवलोक-वासी देव अनन्तकर्मांशों को तीन हजार वर्ष में नष्ट करते हैं। (महा-सुक्कसहस्सारगा देवा अणंते कम्मंसे चउहिं वाससहस्सेहिं खवयंति) महाशुक्र और सहस्रार देवलोक के देव अनन्तकर्मांशों चार हजार वर्ष

અને જ્યોતિષ્કરાજ ચંદ્રમા અને સૂર્ય અનંત કર્માંશોને પાંચસો વર્ષમાં નાશ કરે છે. "सोहम्मीसाणगा देवा अणंते कम्मंसे एगेणं वाससहस्सेणं खवयंति" સૌધર્મ ઈશાનમાં રહેવાવાળા દેવો અનંત કર્માંશોને એક હજાર વર્ષમાં નાશ કરે છે. "सणंकुमारमाहिंदगा देवा अणंते कम्मंसे दोहिं वाससहस्सेहिं खवयंति" સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર દેવલોકમાં નિવાસ કરનારા દેવો અનંત કર્માંશોને બે હજાર વર્ષમાં નાશ કરી દે છે. "एवं एएणं अभिलावेणं बंभलोगलंतगा देवा अणंते कम्मंसे तिहिं वाससहस्सेहिं खवयंति" એજ રીતના અભિલાપથી બ્રહ્મલોક અને લાન્તક દેવલોકમાં રહેનારા દેવો અનંત કર્માંશોને ત્રણ હજાર વર્ષમાં નાશ કરી દે છે, "महासुक्कसहस्सारगा देवा अणंते कम्मंसे चउहिं वाससहस्सेहिं खवयंति" મહાશુક્ર અને સહસ્રાર દેવલોકમાં રહેનારા દેવો અનંત કર્માંશોને ચાર હજાર વર્ષમાં ખપાવે છે.

'आणय-पाणय-आरण-अच्चुयगा देवा आनतप्राणतारणाच्युतका देवाः 'अणंते कम्मंसे' अनन्तान् कर्मांशान् 'पंचहिं वाससहस्सेहिं खवयंति' पञ्चभिः वर्षसहस्रैः क्षपयन्ति 'हिट्ठिमगेविज्जगा देवा अणंते कम्मंसे' अधोग्रैवेयका देवा अनन्तान् कर्मांशान् 'एगेणं वाससयसहस्सेणं खवयंति' एकेन वर्षशतसहस्रेण क्षपयन्ति, अधोभागस्थितग्रैवेयका देवाः एकलक्षवर्षेण अनन्तान् कर्मांशान् क्षपयन्तीत्यर्थः 'मज्झिमगेवेज्जगा देवा अणंते' मध्यमग्रैवेयका मध्यभागस्थिता ग्रैवेयका देवाः अनन्तान् कर्मांशान् 'दोहिं वाससयसहस्सेहिं खवयंति' द्वाभ्यां वर्षशतसहस्राभ्याम् द्विलक्षवर्षैरित्यर्थः क्षपयन्ति 'उवरिमगेवेज्जगा देवा अणंते कम्मंसे तिहिं वाससय-सहस्सेहिं खवयंति' उपरितनग्रैवेयकाः उपरिभागस्थिता ग्रैवेयका देवाः अनन्तान् कर्मांशान् त्रिभिर्वर्षशतसहस्रैः क्षपयन्ति ग्रैवेयकविमानस्योपरिभागे विद्यमानाः ग्रैवेयका देवाः त्रिलक्षवर्षैः अनन्तान् कर्मांशान् क्षपयन्तीत्यर्थः । 'विजयवेजयंत-जयंत अपराजियगा देवा' विजयवैजयन्तजयन्तापराजितविमानस्थिता देवाः 'अणंते कम्मंसे चउहिं वाससयसहस्सेहिं खवयंति' अनन्तान् कर्मांशान् चतुर्भिर्वर्षशत-

में नष्ट करते हैं। (आणयपाणयआरणअच्चुयगा देवा अणंते कम्मंसे पंचहिं वाससहस्सेहिं खवयंति) आनतप्राणत आरण अच्युत इनके देव अनन्त कर्मांशों को पांच हजार वर्ष में नष्ट करते हैं । (हिट्ठिम गेविज्जगा देवा अणंतकम्मंसे एगेण वाससयसहस्सेणं खवयंति) अध-स्तन ग्रैवेयक के देव अनन्तकर्मांशो को एक लाख वर्ष में नष्ट करते हैं। (मज्झिमगेवेज्जगा देवा अणंते, कम्मंसे दोहिं वाससयसहस्सेहिं खवयंति) मध्यम ग्रैवेयकवासी देव अनंतकर्मांशों को दो लाख वर्ष में नष्ट करते हैं। (उवरिमगेवेज्जगा देवा अणंते कम्मंसे तिहिं वाससय-सहस्सेहिं खवयंति) उपरिम ग्रैवेयक के देव अनन्तकर्मांशों को तीन लाख वर्षों में नष्ट करते हैं (विजयवेजयंतजयंत अपराजियगा देवा अणंते कम्मंसे चउहिं वाससयसहस्सेहिं खवयंति) विजय, वैजयन्त,

"आणय पाणय अच्चुयगा देवा अणंते कम्मंसे पंचहिं वाससहस्सेहिं खवयंति" આનત, પ્રાણત, અને અચ્યુત દેવલોક નિવાસી દેવો અનંતકર્માં-શોને પાંચ હજાર વર્ષમાં ખપાવે છે. અર્થાત્ નાશ કરે છે. "हिट्ठिम गेविज्जगा देवा अणंते कम्मंसे एगेणं वाससयसहस्सेणं खवयंति" અધસ્તન-નીચેના દેવલોકમાં ગ્રૈવેયક દેવો અનંત કર્માંશોને એક લાખ વર્ષમાં નાશ કરે છે. "उवरिमगेवेज्जगा देवा अणंते कम्मंसे तिहिं वाससयसहस्सेहिं खवयंति" ઉપરના ગ્રૈવેયક દેવો અનંત કર્માંશોને ત્રણ લાખ વર્ષમાં નાશ કરે છે "विजय वेजयंत जयंत अपराजित देवा अणंते कम्मंसे चउहिं वाससहस्सेहिं खवयंति"

लक्षचतुष्केण वर्षेण क्षपयन्ति स्वात्मप्रदेशेभ्यो दूरीकुर्वन्तीत्यर्थः 'सव्वट्ठ सिद्धगा देवा' सर्वार्थसिद्धका देवाः–सर्वार्थसिद्धविमानस्थिता देवाः 'अणंते कम्मंसे' अनन्तान् कर्मांशान् 'पंचहिं वाससयसहस्सेहिं खवयंति' पञ्चभिर्वर्षशतसहस्रैः क्षपयन्ति–पञ्चलक्षवर्षैर्विनाशयन्तीत्यर्थः 'एएणट्ठेणं गोयमा' एतेन अर्थेन हे गौतम! 'ते देवा जे अणंते कम्मंसे जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा तिहिं वा' ते देवा ये अनन्तान् कर्मांशान् जघन्यत एकेन वा द्वाभ्यां वा त्रिभि र्वा 'उक्कोसेणं' उत्कृष्टतः 'पंचहिं वाससएहिं खवयंति' पञ्चभिर्वर्षशतैः क्षपयन्ति। 'एएणट्ठेण गोयमा' एतेनैव अर्थेन कारणेन हे गौतम! 'ते देवा जाव पंचहिं वाससहस्सेहिं खवयंति' ते देवाः यावत् पञ्चभिर्वर्षसहस्रैः क्षपयन्ति अत्र यावत्पदेन 'जे अणंते कम्मंसे जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा तीहिं वा उक्कोसेणं' इत्यन्तस्य ग्रहणं भवति हे गौतम! अनेन कारणेन कथयामि यत् सन्ति तथाविधा देवा ये जघन्यत एकेन

जयन्त अपराजित इनके देव अनन्तकर्मांशो को चार लाख वर्ष में नष्ट करते हैं। (सव्वट्ठसिद्धगा देवा अणंते कम्मंसे पंचहिं वाससयसहस्सेहिं खवयंति) सर्वार्थ सिद्धिकदेव अनन्त कर्मांशोंको पांचलाख वर्ष में नष्ट करते हैं (एएणट्ठेणं गोयमा! ते देवा जे अणंते कम्मंसे जहण्णेणं एक्केण वा दोहिं वा तिहिं वा उक्कोसेणं पंचहिं वाससएहिं खवयंति) इस कारण हे गौतम! ऐसे देव हैं कि जो अनन्तकर्मांशों को कम से कम एक दो और तीनसौ वर्ष में और उत्कृष्ट से पांचसौ वर्ष में नष्ट करते हैं। (एएणट्ठेणं गोयमा! ते देवा जाव पंचहिं वाससहस्सेहिं खवयंति) तथा ऐसे भी देव हैं कि जो जघन्य से एक दो एवं तीन हजार वर्ष में और उत्कृष्ट से पांच हजार

વિજય, વજયન્ત, જયન્ત અને અપરાજીત દેવલોકમાં રહેનારા દેવો અનંત કર્માંશોને ચાર લાખ વર્ષમાં નાશ કરે છે "सव्वट्ठसिद्धगा देवा अणंते कम्मंसे पंचहिं वाससयसहस्सेहिं खवयंति" સર્વાર્થસિદ્ધ નિવાસી દેવો અનંત કર્માંશોને પાંચ લાખ વર્ષમાં ખપાવે છે. અર્થાત્ નાશ કરે છે. "एएणट्ठेणं गोयमा! ते देवा जे अणंते कम्मंसे जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा तिहिं वा उक्कोसेणं पंचहिं वाससएहिं खवयंति" તે કારણથી હે ગૌતમ! એવા દેવો છે કે જેઓ અનંત કર્માંશોને ઓછામાં ઓછા એકસો, બસો કે ત્રણસો વર્ષમાં અને વધારેમાં વધારે પાંચસો વર્ષમાં નાશ કરે છે. "एएणट्ठेणं गोयमा! ते देवा जाव पंचहिं वाससहस्सेहिं खवयंति" તથા એવા પણ દેવો છે કે જેઓ જઘન્યથી એક, બે અને ત્રણ હજાર વર્ષમાં અને

वा द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा वर्षसहस्रैरनन्तान् कर्मांशान् क्षपयन्तीत्यर्थः। 'एएणट्ठेणं गोयमा!' अनेन अर्थेन गौतम! 'ते देवा जाव पंचहिं वाससयसहस्सेहिं खवयंति' ते देवाः यावत् पञ्चभिर्वर्षशतसहस्रैः क्षपयन्ति, इह यावत्पदेन 'जे अणंते कम्मंसे जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा तिहिं वा उक्कोसेणं' इत्यन्तस्य ग्रहणं भवति, गौतम! अनेनैव कारणेनाहं कथयामि यत् तथाविधा अपि देवा ये अनन्तानपि कर्मांशान् जघन्यत एकेन वर्षशतसहस्रेण द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा वर्षशतसहस्रैः कर्माणि क्षपयन्ति, तथा उत्कृष्टतः पञ्चभिर्वर्षशतसहस्रैरनन्तानपि कर्मांशान् आत्मप्रदेशेभ्यो दूरीकुर्वन्तीति निगमनाभिप्रायः इति। 'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति' तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! यत् देवानां कर्मक्षपणविषये देवानुप्रियेण निवेदितं तत् एवमेव सर्वथैव सत्यं, भवद्वाक्यस्य सर्वथैव सत्यत्वात् इति कथयित्वा

वर्ष में अनन्तकर्मांशो को नष्ट करते हैं। (एएणट्ठेणं गोयमा! ते देवा जाव पंचहिं वाससयसहस्सेहिं खवयंति) तथा ऐसे भी देव हैं जो हे गौतम! जघन्य से एक दो और तीन लाख वर्ष में एवं उत्कृष्ट से पांच लाख वर्ष में अनन्तकर्मांशों को नष्ट करते हैं। (सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति) हे भदन्त! आपने जो कर्मक्षपण के विषय में यह सब विषय कहा है वह ऐसा ही है। अर्थात् सर्वथा सत्य ही है क्योंकि आपके वाक्य सर्वथा सत्य ही होते हैं २ इस प्रकार कहकर वे गौतम यावत् अपने स्थानपर विराजमान हो गये।

'ते देवा जाव पंचहिं वाससहस्सेहिं' यहां पर यावत्पद से 'जे अणंते कम्मंसे जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा तिहिं वा उक्कोसेणं' यहां तक का

ઉત્કૃષ્ટથી પાંચ હજાર વર્ષમાં અનંત કર્માંશોને નાશ કરે છે. "एएणट्ठेणं गोयमा! ते देवा जाव पंचहिं वाससयसहस्सेहिं खवयंति" હે ગૌતમ! તથા એવા પણ દેવો છે કે જેઓ જઘન્યથી એક બે અને ત્રણ લાખ વર્ષમાં અને ઉત્કૃષ્ટથી પાંચ લાખ વર્ષમાં અનંત કર્માંશોનો નાશ કરે છે.

"सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति" હે ભગવન્ કર્મક્ષયના વિષયમાં આપે જે આ સઘળું કથન કર્યું છે, તે સઘળું તેજ રીતે છે. તે સઘળું તેમજ છે, અર્થાત્ સર્વથા સત્ય જ છે. કેમ કે આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન સર્વથા સત્ય જ હોય છે. આ પ્રમાણે કહીને તે ગૌતમ સ્વામી તપ અને સંયમથી ભાવિત થઈને પોતાના સ્થાન પર વિરાજમાન થઈ ગયા.

"ते देवा जाव पंचहिं वाससहस्सेहिं" આ વાકયમાં યાવત્ પદથી "जे अणंते कम्मंसे जहण्णेणं एक्केण वा, दोहिं वा तिहिं वा उक्कोसेणं" અહિં સુધીનો

श्रमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥सू० ७॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात- जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर
-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां
श्री "भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिका-
ख्यायां व्याख्यायां अष्टादशशतके
सप्तमोद्देशकः समाप्तः ॥१८-७॥

पाठ गृहीत हुआ है। तथा 'ते देवा जाव पंचहिं वाससयसहस्सेहिं' में आगत यावत्पद से 'जे अणंते कम्मंसे जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा तिहिं वा उक्कोसेणं' यहां तक का पाठ गृहीत हुआ है ॥सू० ७॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके अठारहवें शतकका
सातवां उद्देशक समाप्त ॥ १८-७ ॥

પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે. તથા વે દેવા જાવ પંચહિં વાસસયસહસ્સેહિં" આ વાકયમાં આપેલ યાવત્પદથી "जे एणंते कम्मसे जहन्नेणं एक्केणं वा दोहिं वा तिहिं वा उक्कोसेणं" અહિ સુધીને પાઠ ગ્રહણ કરાયેલ છે. ॥ સૂ. ૭ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના અઢારમા શતકનો સાતમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત॥૧૮-૭॥

अथ अष्टमोद्देशकः प्रारभ्यते।

क्षपणं तु बद्धकर्मणामेव भवतीति कर्मबन्धस्वरूपं दर्शयन्नाह-'रायगिहे' इत्यादि।

मूलम्-रायगिहे जाव एवं वयासी, अणगारस्स णं भंते भावियप्पणो पुरओ दुहओ जुगमायाए पेहाए रीयं रीयमाणस्स पायस्स अहे कुक्कुडपोते वा वट्टयपोते वा कुलिंगच्छाए वा परियावज्जेज्जा तस्स णं भंते! किं ईरियावहिया किरिया कज्जइ? संपराइया किरिया कज्जइ?। गोयमा! अणगारस्स णं भवियप्पणो जाव तस्स णं ईरियावहिया किरिया कज्जइ, णो संपराइया किरिया कज्जइ। से केणट्ठेणं भंते एवं वुच्चइ जहा सत्तमसए संवुडुद्देसए जाव अट्ठो निक्खित्तो। सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति जाव विहरइ। तए णं समणे भगवं महावीरे बहिया जाव विहरइ॥सू०१॥

छाया—राजगृहे यावदेवमवादीत् अनगारस्य खलु भदन्त! भावितात्मनः पुरतः द्विधातः युगमात्रया प्रेक्ष्य रीतं रीयतः पादस्याधः कुक्कुटपोतो वा वर्त्तकपोतो वा कुलिंगच्छायो वा पर्यापद्येत तस्य खलु भदन्त! किं ऐर्यापथिकी क्रिया क्रियते? सांपरायिकी क्रिया क्रियते? गौतम! अनगारस्य खलु भवितात्मनो यावत् तस्य खलु ऐर्यापथिकी क्रिया क्रियते, नो सांपरायिकी क्रिया क्रियते। तत्केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते यथा सप्तमशते संवृतोद्देशके यावत् अर्थो निक्षिप्तः। तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति यावत् विहरति। ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरो बहिर्यावद्विहरति ॥सू० १॥

टीका—'रायगिहे जाव एवं वयासी' राजगृहे यावदेवमवादीत् अत्र यावत्पदेन भगवतः समवसरणमभूत्, इत्यारभ्य 'प्राञ्जलिपुटो गौतमः' एतदन्तस्य प्रकरणस्य

आठवें उद्देशेका प्रारंभ-

नाश-क्षय बंध अवस्था प्राप्त कर्मों का ही होता है। अतः इस उद्देशक में कर्मबन्ध का स्वरूप दिखाया जाता है

આઠમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ

અવસ્થા પ્રાપ્ત કર્મોનો જ નાશ; ક્ષય અને બન્ધ થાય છે. જેથી આ ઉદ્દેશામાં કર્મબન્ધનું સ્વરૂપ બતાવવામાં આવે છે.

रायगिहे जाव एवं वयासी" ઇત્યાદિ

रणं भवति, तथा च परिषदो गमनानन्तरं गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा त्रिविधया पर्युपासनया पर्युपासीन एवमवादीत् 'अणगारस्स णं भंते!' अनगारस्य खलु भदन्त! 'भावियप्पणो' भावितात्मनः भावितः-संयमादिना प्रभावितः आत्मा अन्तःकरणं यस्य स तथाभूतः तस्य 'पुरओ' पुरतोऽग्रतः 'दुहओ' द्विधातः-द्विपार्श्वत इत्यर्थः 'जुगमायाए' युगमात्रया-दृष्ट्या युगं चतुर्हस्तप्रमाणः शकटावयवविशेषः तत् प्रमाणं विद्यते यस्याः सा युगमात्रा दृष्टिः तया युगमात्रया दृष्ट्या 'पेहाए' प्रेक्ष्य-दृष्ट्वा 'रीयं रीयमाणस्स' रीतं रीयतः-गमनं कुर्वतः 'पायस्स अहे' पादस्याधः 'कुक्कुडपोते वा' कुक्कुटपोतः-कुक्कुटडिंभः लघुकुक्कुट

'रायगिहे जाव एवं वयासी' इत्यादि।

टीकार्थ—'रायगिहे जाव एवं वयासी' राजगृह नगर में यावत् इस प्रकार से पूछा-यहां यावत्पद से (भगवतः समवसरणमभूत्) यहां से लेकर 'प्राञ्जलिपुटो गौतमः' यहां तक का पाठ गृहीत हुआ है। तथा च परिषदा के विसर्जित हो जाने के बाद गौतम ने भगवान् को वन्दना की नमस्कार किया वन्दना नमस्कार कर के फिर उन्होंने त्रिविध पर्युपासना से उनकी पर्युपासना की और फिर ऐसा पूछा— 'अणगारस्स णं भंते! भावियप्पणो इत्यादि' जिसका अन्तःकरण संयम आदि से प्रभावित हो रहा है ऐसे अनगार के जो कि साम्हने की ओर अपने दोनों ओर के प्रदेश को युगमात्र दृष्टि से देखकर गमन करते समय 'पायस्स अहे' चरण के नीचे 'कुक्कुडपोते' मुर्गीका

ટીકાર્થ—"रायगिहे जाव एवं वयासी" રાજગૃહનગરમાં "भगवतः समवसरणमभूत्" ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી પધાર્યા પરિષદ્ તેઓને વંદના કરવા આવી પ્રભુએ ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો તે પછી ભગવાનને વંદના નમસ્કાર કરીને પરિષદા પોતપોતાને સ્થાને પાછી ગઈ તે પછી "प्राञ्जलिपुटो गौतमः" ગૌતમ સ્વામીએ ભગવાનને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા, વંદના નમસ્કાર કરીને તેઓએ કાયિક, વાચિક અને માનસિક એ રીતે ત્રણ પ્રકારની પર્યુપાસનાથી ભગવાનની પર્યુપાસના કરી તે પછી પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછયું "अणगारस्स णं भंते! भावियप्पणो" ઇત્યાદિ સંયમ વિગેરેથી જેનું અંતઃકરણ પ્રભાવવાળું થયું છે તેવા અનગારને કે જેઓ સામી બાજુએ તથા પોતાની બન્ને બાજુના પ્રદેશોને યુગમાત્ર દૃષ્ટિથી (યુગ-ગાડાની ધુંસરીને કહે છે. તેનું માપ ચાર હાથનું ગણાય છે.) જોઈને ચાલતી વખતે "पायस्स अहे" પગની નીચે

इत्यर्थः 'वट्टयपोते वा' वर्तकपोतो वा वर्तकः-पक्षिविशेषः 'वटेर' इति प्रसिद्धः तस्य पोतो-डिंभः 'कुलिंगच्छाए वा' कुलिंगच्छायः-पिपीलकादि सदृशो जन्तु-विशेषः 'परियावज्जेज्जा' पर्यापद्येत-म्रियेत इत्यर्थः 'तस्स णं भंते!' तस्य भावितात्मनोऽनगारस्य खलु भदन्त! 'किं ईरियावहिया किरिया कज्जइ' किं ऐर्यापथिकी क्रिया क्रियते भवति अथवा 'संपराइया किरिया कज्जइ' साम्परायिकी क्रिया क्रियते भवति? भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'अणगारस्स णं भावियप्पणो जाव' अनगारस्य खलु भावितात्मनो यावत्, अत्र यावत्पदेन 'पुरओ दुहओ जुगमायाए पेहाए रीयं रीयमाणस्स पायस्स अहे कुक्कुडपोते वा वट्टयपोते वा कुलिंगच्छाए वा परियावज्जेज्जा' इत्यन्तस्य ग्रहणं भवति

बच्चा 'वट्टयपोते वा' वर्त्तक-चटेर का बच्चा' 'कुलिंगच्छाए वा' पिपीलिका जैसा जन्तुविशेष 'परियावज्जेज्जा' आकर दबकरके मर जाता है तो 'तस्स णं भंते!' तो उस भावितात्मा अनगार को 'किं ईरिया वहिया किरिया कज्जइ संपराइया किरिया कज्जइ' क्या ऐर्यापथिकी क्रिया लगती है या सांपरायिकी क्रिया लगती है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम! 'अणगारस्स णं भावियप्पणो जाव पुरओ दुहओ जुगमायाए पेहाए रीयं रीयमाणस्स पायस्स अहे कुक्कुडपोते वा वट्टयपोते वा कुलिंगच्छाए वा परियावज्जेज्जा' दोनों ओर के प्रदेश को तथा सामने की भूमि को युगमात्र दृष्टि से देखकर गमन करते हुए भावितात्मा अनगार चरण के नीचे दबकर मुर्गी का बच्चा या बटेर का बच्चा या पिपीलिका के जैसा कोई जन्तु विशेष मर जाता है तो उस भावितात्मा अनगार

"कुक्कुडपोते" કુકડીનું બચ્ચું "वट्टयपोते वा" वर्त्तक-वटेर, બતકનું બચ્ચું "कुलिगच्छाए वा" કીડી જેવા જંતુ વિશેષ "परियावज्जेज्जा" આવેલ દબાઇને મરી જાય છે. તો "तस्स णं भंते!" તે ભાવિતાત્મા અનગારને "किं ईरिया वहिया किरिया कज्जइ अहवा संपराइया किरिया कज्जइ" ઐર્યાપથિકી ક્રિયા લાગે છે? કે સાંપરાયિકી ક્રિયા લાગે છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-- "गोयमा!" હે ગૌતમ! "अणगारस्स णं भंते! भाविअप्पणो जाव पुरओ दुहओ जुगमायाए पेहाए रीयं रीयमाणस्स पायस्स अहे कुक्कुडपोते वा, वट्टयपोते वा कुलिंगच्छाए परियावज्जेज्जा" બન્ને બાજુના પ્રદેશને તથા સામેની ભૂમીમાં યુગ માત્ર (ચાર હાથ પ્રમાણ) દૃષ્ટિથી જોઇને જતાં એવા ભાવિતાત્મા અનગારના પગ નીચે મરઘાનું બચ્ચું અથવા બતકનું બચ્ચું અથવા કીડિ જેવું જંતુ

'तस्स णं' तस्य भावितात्मनोऽनगारस्य खलु 'ईरियावहिया किरिया कज्जइ' ऐर्यापथिकी क्रिया क्रियते भवति 'णो संपराइया किरिया कज्जइ' नो सांपरायिकी क्रिया क्रियते, हे गौतम! युगममाणदृष्ट्या गच्छतो भावितात्मनोऽनगारस्य यदि मार्गे प्राणिविराधनं भवेत्तदा तस्य ऐर्यापथिकी क्रिया क्रियते भवति, सांपरायिकी क्रिया तु न भवतीतिभावः। 'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ' तत्केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते यत् ऐर्यापथिकी क्रिया भवति न सांपरायिकीति प्रश्नः भगवानाह–'जहा' इत्यादि। 'जहा सत्तमसए संवुडुद्देसए' यथा सप्तमशतके सप्तमे संवृतोद्देशके कथितं तथैव इहापि बोद्धव्यम्, कियत्पर्यन्तं सप्तमशतकीयमकरणं

को 'ईरियावहिया किरिया कज्जइ' ऐर्यापथिकी क्रिया लगती है। 'णो सांपराइया' सांपरायिकी क्रिया नहीं लगती है। तात्पर्य कहनेका यह है कि चलते समय युगप्रमाण दृष्टि से भूमिका संशोधन करते हुवे भावितात्मा अनगार को मार्ग में प्राणि की विराधना हो जाती है, तो उसको ऐर्यापथिकी क्रिया ही लगती है सांपरायिकी क्रिया नहीं लगती है क्योंकि यह क्रिया प्रमाद के योगवाले अनगार को लगती है उसके उस समय प्रमाद का योग है नहीं। इसलिये यह क्रिया उसके नहीं लगती है। 'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ' हे भदन्त! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि उस भावितात्मा अनगार को ऐर्यापथिकी क्रिया लगती है सांपरायिकी नहीं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'जहा सत्तमसए संवुडुद्देसए' हे गौतम! इस विषय में जैसा सप्तमशतक के

વિશેષ મરી જાય તો તે ભાવિતાત્મા અનગારને "ईरिया वहिया किरिया कज्जइ" ઐર્યાપથિકી ક્રિયા લાગે છે. "णो सांपराइया" સાંપરાયિકી ક્રિયા લાગતી નથી. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે–ચાલતી વખતે યુગપ્રમાણ દૃષ્ટિથી ભૂમિનું સંશોધન કરતાં કરતાં ભાવિતાત્મા અનગારના માર્ગમાં પ્રાણિની વિરાધના થઈ જાય તો તેને ઐર્યાપથિકી જ ક્રિયા લાગે છે સાંપરાયિકી ક્રિયા લાગતી નથી. કેમ કે સાંપરાયિકી ક્રિયા પ્રમાદના યોગવાળા અનગારને લાગે છે. અહિયાં પ્રમાદનો યોગ નથી તેથી સાંપરાયિકી ક્રિયા લાગતી નથી. "से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ" હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણથી કહો છો કે તે ભાવિતાત્મા અનગારને ઐર્યાપથિકી જ ક્રિયા લાગે છે, સાંપરાયિકી ક્રિયા લાગતી નથી? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે–"जहा सत्तमसए संवुड्-

ज्ञातव्यं ? तत्राह–'जाव' इत्यादि । 'जाव अट्ठो निक्खित्तो' यावद् अर्थो निक्षिप्त एतत्पर्यन्तं तत्रत्यं प्रकरणं ज्ञातव्यम्, तथाहि–अथ केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते गौतम ! यस्य क्रोधमानमायालोभाः व्यवच्छिन्ना विनष्टास्तस्य ऐर्यापथिकी क्रिया भवति, न सांपरायिकी क्रिया भवतीत्यादि । 'जाव अट्ठो निक्खित्तो' त्ति 'से केणट्ठेणं' इत्यादि वाक्यस्य निगमनं यावदित्यर्थः तच्च निगमनं 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ' इत्यादि । 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! जाव विहरइ' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति यावद्विहरति, हे भदन्त ! ऐर्यापथिकी क्रिया विषये देवानुप्रियेण यत् कथितं तत् एवमेव सर्वथा सत्यमेव भवद्वाक्यस्याप्त-

संवृत उद्देशक में कहा गया है वैसा ही यहां पर भी जानना चाहिये । सप्तमशतक के उद्देशक का प्रकरण यहां पर कहां तक का ग्रहण करना चाहिये ? इसके लिये 'जाव अट्ठोणिक्खित्तो' ऐसा कहा गया है कि यहां तक का वह प्रकरण यहां लेना चाहिये । तात्पर्य ऐसा हैं कि–गौतमने ऐसा पूछा है जिस भावितात्मा अनगार के क्रोध, मान, माया और लोभ ये कषायें नष्ट हो चुकी हैं । उस भावितात्मा अनगार को ऐर्यापथिकी क्रिया ही होती हैं । सांपरायिकी क्रिया नहीं होती है । इत्यादि सो 'जाव अट्ठो निक्खित्तो' यह 'से केणट्ठेणं' इत्यादि वाक्य का निगमन है । 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ' और वह इस प्रकार से है । 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ' हे भदन्त ! ऐर्यापथिकी क्रिया के विषय में जो आप देवानुप्रिय ने कहा है वह सर्वथा सत्य ही

देसए" હે ગૌતમ આ વિષયમાં સાતમા શતકના સંવૃત નામના ઉદ્દેશામાં જે પ્રમાણે કહ્યું છે, તે પ્રમાણે અહિયાં પણ સમજવું.

સાતમા શતકના સાતમા ઉદ્દેશાનું કથન અહિયાં કયાં સુધીનું ગ્રહણ કરવાનું છે, તે માટે કહ્યું છે કે 'जाव अट्ठो निक्खित्तो" એ કથન સુધીનું ત્યાંનું કથન અહિં સમજવું.

તાત્પર્ય એ છે કે–ગૌતમ સ્વામીએ ભગવાનને એવું પૂછયું છે કે જે ભાવિત્મા અનગારના ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ એ કષાયો નાશ પામ્યા છે, તેવા ભાવિતાત્મા અનગારને ઐર્યાપથિકી જ ક્રિયા લાગે છે. સાંપરાયિકી ક્રિયા લાગતી નથી. ઇત્યાદિ કથન "जाव अट्ठो निक्खेवो" આ વાકય "से केणट्ठेणं" ઈત્યાદિ વાકયનું નિગમન છે. "से तेणट्ठेणं गोयमा एवं वुच्चइ" તે આ રીતે છે.

"सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ" હે ભગવન્ ઐર્યાપથિકી ક્રિયાના વિષયમાં આપ દેવાનુંપ્રિયે જે પ્રમાણે કહ્યું છે. તે સર્વથા સત્ય જ

स्यतया सर्वतः सत्यत्वादिति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीतिभावः । 'तए णं समणे भगवं महावीरे बहिया जाव विहरइ' ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरो बहिर्जनपदविहारं विहरति तस्माद् राजगृहादन्यत्र विहारमकरोद् भगवान् महावीर इत्यर्थः ॥सू० १॥

इतः पूर्वं विहारमाश्रित्य विचारः कृतः, अथ गमनमेवाश्रित्य परतीर्थिकमत निषेधकरणेन स एव विचार उच्यते-'तेणं कालेणं' इत्यादि ।

मूलम्—तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे जाव पुढवीसिलापट्टए० तस्स णं गुणसिलस्स चेइयस्स अदूरसामंते बहवे अन्नउत्थिया परिवसंति । तए णं समणे भगवं महावीरे जाव समोसढे जाव परिसा पडिगया । तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स जेट्ठे अंतेवासी इंदभूईनामं अणगारे जाव उड्ढं जाणू जाव विहरइ । तए णं ते अण्णउत्थिया जेणेव भगवं गोयमे तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता भगवं गोयमं एवं वयासी—तुज्झे णं अज्जो ! तिविहं तिविहेणं

है २ क्योंकि आपके वाक्य आप्तवाक्य स्वरूप हैं । अतः वे सर्व प्रकार से सत्य हैं इस प्रकार कहकर गौतम ने भगवान् को वन्दना की नमस्कार किया वन्दना नमस्कार करके फिर वे संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये । 'तए णं समणे भगवं महावीरे बहिया जाव विहरइ' इसके बाद श्रमण भगवान् महावीरने उस राजगृहनगर से बाहर के देशों में विहार कर दिया ॥ सू० १ ॥

છે. આપનું કથન યથાર્થ છે. કેમ કે આપ દેવાનુપ્રિયનું વાક્ય આપ્ત વાક્ય છે. જેથી તે સર્વ રીતે સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામીએ ભગવાનને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તેઓ સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. "तए णं समणे भगवं महावीरे बहिया जाव विहरइ" તે પછી શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીએ રાજગૃહ નગરથી બહારના દેશોમાં વિહાર કર્યો. ॥સૂ. ૧॥

असंजया जाव एगंतबाला यावि भवह। तए णं भगवं गोयमे अन्नउत्थिए एवं वयासी–से केणं कारणेणं अज्जो अम्हे तिविहं तिविहेणं असंजया जाव एगंतबाला यावि भवामो। तए णं ते अण्णउत्थिया भगवं गोयमे एवं वयासी तुज्झे णं अज्जो! रीयं रीयमाणा पाणे पेच्चेह अभिहणह जाव उवद्दवेह तए णं तुज्झे पाणे पेच्चेमाणा जाव उवद्दवेमाणा तिविहं तिविहेणं जाव एगंतबाला यावि भवह। तए णं भगवं गोयमे ते अण्ण-उत्थिए एवं वयासी णो खलु अज्जो! अम्हे रीयं रीयमाणा पाणे पेच्चेमो जाव उवद्दवेमो, अम्हे णं अज्जो रीयं रीयमाणा कायं च जोयं च रीयं च पडुच्च दिस्सा२ पदिस्सा२ वयामो तए णं अम्हे दिस्सा दिस्सा वयमाणा पदिस्सा पदिस्सा वयमाणा णो पाणे पेच्चेमो जाव णो उवद्दवेमो, तए णं अम्हे पाणे अपेच्चे-माणा जाव अणुद्दवेमाणा तिविहं तिविहेणं जाव एगंतपंडि-या यावि भवामो। तुज्झे णं अज्जो अप्पणा चेव तिविहं तिवि-हेणं जाव एगंतबाला यावि भवह। तए णं ते अन्नउत्थिया भगवं गोयमं एवं वयासी–केणं कारणेणं अज्जो अम्हं तिविहं तिविहेणं जाव भवामो। तए णं भगवं गोयमे अन्नउत्थिए एवं वयासी–तुज्झे णं अज्जो! रीयं रीयमाणा पाणे पेच्चेह जाव उवद्दवेह, तए णं तुज्झे पाणे पेच्चेमाणा जाव उवद्दवेमाणा तिविहं जाव एगंतबाला यावि भवह। तए णं भगवं गोयमे ते अन्नउत्थिए एवं पडिहणइ पडिहणित्ता जेणेव समणे भगवं

महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता णच्चासन्ने जाव पज्जुवासइ। गोयमाइ समणे भगवं महावीरं भगवं गोयमं एवं वयासी, सुट्टु णं तुमं गोयमा! ते अन्नउत्थिए एवं वयासी, साहू णं तुमं गोयमा! ते अन्नउत्थिए एवं वयासी, अत्थि णं गोयमा, ममं बहवे अंतेवासी समणा णिग्गंथा छउमत्था जे णं णो पभू एवं वागरणं वागरत्तए जहा णं तुमं, तं सुट्टुणं तुमं गोयमा! ते अन्नउत्थिए एवं वयासी, साहू णं तुमं गोयमा! ते अन्नउत्थिए एवं वयासी ॥सू० २॥

छाया–तस्मिन् काले तस्मिन् समये राजगृहं यावत् पृथिवीशिलापट्टकः तस्य खलु गुणशिलस्य चैत्यस्यादूरसामन्ते बहवोऽन्ययूथिकाः परिवसन्ति। ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरो यावत् समवसृतः यावत् परिषत् प्रतिगता। तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य ज्येष्ठोऽन्तेवासी इन्द्रभूतिर्नामाऽनगारो यावत् ऊर्ध्वजानुर्यावद्विहरति। ततः खलु ते अन्ययूथिका यत्रैव भगवान् गौतमः तत्रैव उपागच्छन्ति उपागत्य भगवन्तं गौतमम् एवमवादिषुः–यूयं खलु आर्या! त्रिविधं त्रिविधेन असंयता यावद् एकान्तबालाश्चापि भवथ। ततः खलु भगवान् गौतमः! अन्ययूथिकानेवम् अवादीत्–तत् केन कारणेन आर्याः! वयं त्रिविधं त्रिविधेन असंयता यावत् एकान्तबालाश्चापि भवामः?। ततः खलु ते अन्ययूथिका भगवन्तं गौतममेवमवादिषुः–यूयं खलु आर्याः! रीतं रीयन्तः प्राणान् आक्रामथ अभिहथ यावदुपद्रवथ ततः खलु यूयं प्राणान् आक्रमन्तो यावदुपद्रवन्तः त्रिविधं त्रिविधेन यावत् एकान्तबालाश्चापि भवथ। ततः खलु भगवान् गौतमः तान् अन्ययूथिकान् एवमवादीत्–नो खलु आर्याः! वयं रीतं रीयन्तः प्राणान् आक्रामामो यावदुपद्रवामः, वयं खलु आर्याः! रीतं रीयन्तः कार्यं च योगं च रीतं प्रतीत्य दृष्ट्वा २ प्रदृष्ट्वा २ व्रजामः २ ततः खलु वयं दृष्ट्वा-दृष्ट्वा व्रजन्तः प्रदृष्ट्वा प्रदृष्ट्वा व्रजन्तः नो प्राणान् आक्रामामः यावत् नो उपद्रवामः, ततः खलु वयं प्राणान् अनाक्रमन्तो यावत् अनुपद्रवन्तः त्रिविधं त्रिविधेन यावदेकान्तपण्डिताश्चापि भवामः, यूयं खलु आर्याः! आत्मनैव (स्वयमेव)

त्रिविधं त्रिविधेन यावत् एकान्तबालाश्चापि भवथ । ततः खलु ते अन्ययूथिका भगवन्तं गौतममेवमवादिषुः—केन कारणेनार्या· वयं त्रिविधं त्रिविधेन याव भवामः । ततः खलु भगवान् गौतमः तान् अन्ययूथिकान् एवमवादीत्-यूयं खलु आर्याः रीतं रीयन्तः प्राणान् आक्रामथ यावदुपद्रवथ ततः खलु यूयं प्राणान् आक्रामन्तो यावदुपद्रवन्तः त्रिविधं यावत् एकान्तबालाश्चापि भवथ । ततः खलु भगवान् गौतम ! तान् अन्ययूथिकान् एवं प्रतिहन्ति प्रतिहत्य यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरः तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवंतं महावीरं वन्दते नामस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा नात्यासन्ने यावत् पर्युपास्ते। गौतम इति श्रमणो भगवान् महावीरो भगवन्तं गौतममेवम् अवादीत् सुष्ठु खलु त्वं गौतम ! तान् अन्ययूथिकान् एवमवादीः साधु खलु त्वं गौतम ! तान् अन्ययूथिकान् एवमवादीः सन्ति खलु गौतम ! मम बहवः अन्तेवासिनः श्रमणा निर्ग्रन्था छद्मस्थाः ये खलु नो प्रभवः एवं व्याकरणं व्याकर्तुम् यथा खलु त्वं, तत् सुष्ठु खलु त्वं गौतम ! तान् अन्ययूथिकान् एववादीः साधु खलु त्वं गौतम ! तान् अन्ययूथिकान् एवमवादीः ॥ सू० २ ॥

टीका—'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये' रायगिहे जाव पुढवीसिलापट्टए' राजगृहं यावत् पृथिवीशिलापट्टकः, अत्र यावत्पदेन नगरमासीत् वर्णकः इत्यादीनां संग्रहो ज्ञेयः 'तस्स णं गुणसिलस्स चेइयस्स' तस्य

इससे पहिले विहार को आश्रित करके विचार किया गया है। अब गमन को ही आश्रित करके परतीर्थिक मत के निषेध पूर्वक वही विचार प्रकट किया जाता है।

'तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे जाव' इत्यादि ।

टीकार्थ—'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल में और उस समय में 'रायगिहे' राजगृह यावत् नगर था। इसका वर्णन चम्पानगरी के जैसे है। इत्यादि सब कथन यहां पर जानना चाहिये। इस राज-

---

પૂર્વોક્ત સૂત્રમાં વિહારને ઉદ્દેશીને વિચારવામાં આવ્યો છે. હવે ગમનનો આશ્રય કરીને પરતીર્થિકોના મતના નિષેધ પૂર્વક એજ કથન કરવામાં આવશે. "तेणं कालेणं तेणं समएणं जाव" ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—"तेणं कालेणं तेणं समएणं" તે કાળે અને તે સમયે 'रायगिहे" રાજગૃહ નામનું નગર હતું તેનું વર્ણન ચંપાનગરી પ્રમાણે સમજવું આ રાજગૃહ નગરમાં ગુણશિલક નામનું ઉદ્યાન હતું તેમાં પૃથ્વિશિલાપટ્ટક હતું "तास णं गुणसिलस्स०" તે ગુણશિલક ઉદ્યાનની પાસે તેનાથીબહુ દૂર પણ નહીં અને બહુ નજીક પણ નહિં એવા સ્થાનમાં 'बहवे०" ઘણા અન્ય તીર્થિકજાને

खलु गुणशिलस्य चैत्यस्य उद्यानस्य 'अदूरसामंते' अदूरासन्ने-नातिदूरे नाति समीपे इत्यर्थः 'बहवे अन्नउत्थिया परिवसंति' बहवोऽन्ययूथिकाः अन्यतैर्थिकाः परिवसन्ति। 'तए णं समणे भगवं महावीरे जाव समोसढे' ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरो यावत् समवसृतः, अत्र यावत्पदेन 'पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणुगामं दूइज्जमाणे जेणेव रायगिहे नयरे जेणेव गुणसिलए चेइए तेणेव 'इति संग्रहः करणीयः' जाव परिसा पडिगया' यावत् परिषत् प्रतिगता, अत्र यावत्पदेन भगवदागमनश्रवणानन्तरं परिषत् धर्मश्रवणार्थं नगरान्निर्गता धर्मकथोपदेशोऽभूत्, ततः परिषत् भगवन्तं वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा प्रतिगता, इत्यादि संग्रहो भवतीति। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'सम·

गृह नगर में गुणशिलक नाम का उद्यान था उसमें पृथिवी-शिलापट्टक था। 'तस्स णं गुण०' उस गुणशिलक उद्यान के पास न अतिदूर न अति नजदीक स्थान में 'बहवे०' अनेक अन्य तैर्थिकजन रहते थे। 'तए णं समणे' श्रमण भगवान् महावीर यावत् वहां पर पधारे यहां यावत्पद से 'पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणुगामं दूइज्जमाणे जेणेव रायगिहे नयरे जेणेव गुणसिलए चेइए तेणेव' इस पाठ का संग्रह हुआ है 'जाव परिसा पडिगया' यावत् परिषदा विसर्जित हो गई यहां यावत्पद से ऐसा पाठ ग्रहण कर लगा लेना चाहिये कि जब प्रभु वहां पधारे तब लोगोंने उनका वहां आगमन सुना, सुनकर धर्मश्रवण करने के लिये उनका समुदाय प्रभु के पास आया प्रभुने धर्मोपदेश दिया धर्मोदेश सुनकर उस समुदाय ने प्रभु की वन्दना की, नमस्कार किया वन्दना नमस्कार कर फिर वह जहां से आया था, वहां पर वापिस चला गया। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल में और उस समय

રહેતા હતા "तए णं समणे०" શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી "पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणुगामं दूइज्जमाणे जेणेव रायगिहे नयरे जेणेव गुणसिलए चेइए तेणेव उवागच्छइ" તીર્થંકરોની પરંપરાનુસાર વિહાર કરતાં કરતાં અને એક ગામથી બીજે ગામ વિચરતાં જ્યાં આગળ રાજગૃહ નગર હતું અને તેમાં પણ જ્યાં ગુણશિલક ચૈત્ય-ઉદ્યાન હતું ત્યાં પધાર્યા. "जाव परिसा पडिगया" યાવત્ પ્રભુનું આગમન સાંભળીને પરિષદા પ્રભુને વંદના કરવા આવી પ્રભુએ તેમને ધર્મદેશના આપી તે પછી પ્રભુને વંદન નમસ્કાર કરીને પરિષદા પોતપોતાને સ્થાને પાછી ગઇ. तेणं कालेणं तेणं समएणं' તે કાળે અને તે સમયે "समणस्स

णस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'जेट्ठे अंतेवासी इंदभूई नामं अणगारे' ज्येष्ठोऽन्तेवासी-शिष्य इत्यर्थः इन्द्रभूतिर्नामानगारः 'जाव उड्ढं जाणू जाव विहरइ' यावदूर्ध्वजानुर्यावद्विहरति अत्र प्रथम यावत्पदेन 'गोयम गोत्तेणं सत्तुस्सेहे' इत्यारभ्य' समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामंते 'इति पर्यन्तं संग्राह्यम्' द्वितीययावत्पदेन च 'अहोसिरे झाणकोट्ठोवगए संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे' इत्यन्तं संग्राह्यम्। 'तए णं ते अन्नउत्थिया' ततः खलु ते अन्ययूथिकाः 'जेणेव भगवं गोयमे तेणेव उवागच्छंति' यत्रैव भगवान् गौतमः तत्रैव उपागच्छन्ति 'उवागच्छित्ता भगवं गोयमं एवं वयासी' उपागत्य गौतमस्य समीपमागत्य भगवन्तं गौतमम् एवम्-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुः-उक्तवन्त इत्यर्थः 'तुज्झे णं अज्जो' यूयं खलु हे आर्याः 'तिविहं तिविहेणं' त्रिविधं त्रिवि-

---

में 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमण भगवान् महावीर के 'जेट्ठे अंतेवासी इंदभूई नामं अणगारे' प्रधान शिष्य इन्द्रभूति नामके अनगार 'जाव उड्ढं जाणू जाव विहरइ' यावत् ऊर्ध्वजानु हुए यावत् अपने स्थान पर विराजमान थे। यहां प्रथम यावत्पद से 'गोयमगोत्तेणं सत्तुस्सेहे' यहां से लगाकर 'समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामंते' यहाँ तक का पाठ गृहीत हुआ है। तथा द्वितीय यावत्पद से 'अहोसिरे झाणकोट्ठोवगए संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे' इस पाठ का संग्रह हुआ है। 'तए णं ते अन्नउत्थिया' इसके बाद वे अन्ययूथिकजन जहां भगवान् गौतम विराजमान थे वहां पर आये। 'उन्होंने भगवान् गौतम से ऐसा कहा-'तुज्झे णं अज्जो! तिविहं०' हे आर्य! आप लोग त्रिक

भगवओ महावीरस्स" શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરના "जेट्ठे अंतेवासी इंदभूई नाम अनगारे" મુખ્ય શિષ્ય ઇંદ્રભુતિ નામના અનગાર "जाव उड्ढं जाणू जावविहरइ" યાવત્ ઉર્ધ્વ જાનુવાળા થઇને યાવત્ પોતાના સ્થાને બિરાજમાન હતા. અર્થાત્ ગોઠણ ઉંચા રહે તેવા આસનથી અને ધ્યાન રૂપી કોઠામાં જેનું ચિત્ત એકાગ્ર હતુ તેમ જ તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરીને બિરાજમાન હતા. અહિયાં પહેલાં યાવત્પદથી "गोयमगोत्तेणं सत्तुस्सेहे" આ પાઠથી આરંભીને "समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामंते" અહીંયાં સુધીનો પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે. અને બીજા યાવત્પદથી 'अहोसिरे झाणकोट्ठोवगए संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे" આ પાઠનો સંગ્રહ થયો છે. "तए णं ते अन्नउत्थिया" પછી તે અન્યયૂથિકો જ્યાં ભગવાન્ ગૌતમ વિરાજમાન હતા ત્યાં આવ્યા. "उवागच्छित्ता" ત્યાં આવીને "भगवं गोयमं एवं वयासी" તેઓએ ભગવાન્ ગૌતમ સ્વામીને આ પ્રમાણે કહ્યું "तुज्झे णं

श्रेन त्रिकरणत्रियोगेन 'असंजया' असंयताः-संयमरहिताः 'जाव एगंतबालाया यावि भवह' यावत् एकान्तबालाश्च अपि भवथ। अत्र यावत्पदेन अविरया अप्पडिहय पच्चक्खायपावकम्मा सकिरिया असंवुडा एगंतदंडा एगंतसुत्ता' इत्यन्तस्य ग्रहणं भवति अविरता अप्रतिहताऽप्रत्याख्यातपापकर्माणः सक्रिया असंवृता एकान्तदण्डा एकान्तसुप्ताः। तत्र अविरताः अतीतकालिकपापाज्जुगुप्सापूर्वकम् भविष्यति च संवरपूर्वकमुपरताः, विरता-निवृत्ताः, न विरता अविरताः, अतएव अप्रतिहताऽप्रत्याख्यातपापकर्माणः-तत्र प्रतिहतं-वर्तमानकाले स्थित्यनुभाग-ह्रासेन नाशितम्, प्रत्याख्यातम्-पूर्वकृतातिचारनिन्दया भविष्यत्यकरणेन निरा-

रण त्रियोग से संयम रहित है। इस कारण 'जाव एगं०' यावत् एकान्त बाल भी हैं। यहां यावत्पद से 'अविरया अप्पडिहयपच्चक्खाय पाव-कम्मा सकिरिया असंवुडा एगंतदंडा एगंतसुत्ता' यहां तक का पाठ गृहीत हुआ है। जो अतीतकालिक पापों से जुगुप्सा पूर्वक एवं भवि-ष्यत्कालिन पापों से संवरपूर्वक उपरत होते हैं वे विरत हैं और जो ऐसे नहीं हैं वे अविरत हैं जो वर्तमानकालिक पापकर्म को स्थिति अनुभाग के ह्रास से नष्ट कर देते हैं। तथा पूर्वकृत अतिचारों की निन्दा से एवं भविष्यत् में इन्हें नहीं करने के नियम से जो पापकर्म को नष्ट कर देते हैं, वे प्रतिहतप्रत्याख्यातपापकर्मा जीव कहे गये हैं तथा जो ऐसे नहीं होते हैं अर्थात् इनसे जो भिन्न हैं वे अप्रतिहत अप्र-त्याख्यात पापकर्माजीव हैं। कायिकी आदि क्रिया से युक्त जो होते

अज्जो तिविहं" हे आर्य आप त्रण करण अने त्रण योगोथी संयम विनाना छो! एथी "जाव एगंत." आपलोको यावत् एकान्त बाल पण छो. अहियां यावत्पदथी "अविरया अप्पडिहयपच्चक्खायपावकम्मा सकिरिया असंवुडा एगंतदंडा एगंतसुत्ता" अहिं सुधीनो पाठ ग्रहण थयो छे.

जेओ भूतकाळना पापोनी निंदापूर्वक अने भविष्यकाळना पापोथी संवरपूर्वक उपरत-निवृत्त थाय छे, तेओ विरत कहेवाय छे, अने ते प्रकारना न होय ते अविरत कहेवाय छे. जेओ वर्तमान काळना पाप कर्मोने स्थिति अने अनुभागना ह्रासथी नाश करे छे, तेम ज पहेलां करेला अति-चारोनी निंदापूर्वक तेमज भविष्यमां ते पापकर्म न करवाना नियमथी जेओ पाप कर्मनो नाश करे छे, ते प्रतिहत प्रत्याख्यात पापकर्मा जीव कहेवाय छे. तथा तेवा जे होता नथी. अर्थात् प्र. प्र. पापकर्मा जीवथी जे जूदा छे ते अप्रतिहत अप्रत्याख्यात पापकर्मा जीव कहेवाय छे, कायिकी विगेरे क्रियाओ

कृतम् न प्रतिहतं न प्रत्याख्यातं पापकर्म-पापानुष्ठानं यैः ते तथा, सक्रियाः-कायिक्यादिक्रियायुक्ताः, असंवृताः-अनवरुद्धेन्द्रियाः, एकान्तदण्डाः-एकान्तेन-सर्वथैव दण्डयन्ति आत्मानं परान् वा पापप्रवृत्तितः ये ते तथा, एकान्तसुप्ताः-सर्वथा मिथ्यात्वनिद्रया प्रसुप्ताः, एकान्तबालाः-सर्वथा मिथ्यादृष्टय इत्यर्थः, 'तए णं भगवं गोयमे अन्नउत्थिए एवं वयासी' ततः खलु भगवान् गौतमः अन्ययूथिकान् एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-उक्तवान् किमुक्तवान् तत्राह-'से केणं' इत्यादि। 'से केणं कारणेणं अज्जो' तत् केन कारणेन आर्याः! 'अम्हे तिविहं तिविहेणं असंजया जाव एगंतबाला यावि भवामो' वयं त्रिविधं त्रिविधेन असंयता यावत् एकान्तबालाश्चापि भवामः 'तए णं ते अन्नउत्थिया' ततः खलु-

हैं वे सक्रिय हैं। जो अपनी इन्द्रियों को इष्टानिष्ट विषय से हटालेते हैं वे अवरुद्धेन्द्रिय है। जो ऐसे नहीं होते हैं वे अनवरुद्धेन्द्रिय हैं। जो पाप में प्रवृत्ति करने से अपने को अथवा दूसरों को दुःख भोगने के योग्य बनाते हैं। वे एकान्तदण्डवाले हैं। यही बात 'एकान्त दण्ड पद से व्यक्त की गई है सर्वथा जो मिथ्यात्वरूपी प्रगाढ निद्रा में सोये हुए होते हैं वे मिथ्यात्व अवस्था सम्पन्न हैं वे एकान्त सुप्त कहे गये हैं। और उन्हीं को एकान्तबाल कहा गया है। इस प्रकार का आरोप जब उन अन्ययूथिकोंने गौतमादि अनगार के ऊपर थोपा। 'तए णं भगवं गोयमे अन्नउत्थिए एवं वयासी' तब भगवान् गौतम ने उन अन्ययूथिकों से ऐसा पूछा 'से केण कारणे णं' इत्यादि हे आर्यो! किस कारण से हमलोग त्रिकरण' त्रियोग से असंयत यावत् एकान्तबाल हैं? 'तए णं ते अन्नउत्थिया०'

વાળા જેઓ હોય છે તે આ સક્રિય કહેવાય છે. જે ઈષ્ટ અને અનિષ્ટ પદાર્થથી પોતાની ઈન્દ્રિયોને પાછી વાળે છે, તે અવરુદ્ધેન્દ્રિય કહેવાય છે. અને તેથી જે વિરૂદ્ધ હોય તે અનવરુદ્ધેન્દ્રિય કહેવાય છે. જેઓ પાપમય પ્રવૃત્તિથી પોતાને કે અન્યને દુઃખ ભોગવવાળા બનાવે છે. તે એકાન્તદન્ડવાળા કહેવાય છે. આજ વાત એકાન્તદન્ડ એ પદથી બતાવેલ છે જેઓ મિથ્યાત્વરૂપી ગાઢ નિદ્રામાં સૂતેલા હોય છે. તેઓ મિથ્યાત્વ અવસ્થાવાળા કહેવાય છે. અર્થાત્ તેઓ એકાન્તસુપ્ત કહેવાય છે. અને તેને જ એકાન્ત બાલ કહેવામાં આવે છે. તે અન્ય યૂથિકોદ્વારા જ્યારે આ પ્રમાણેનો આરોપ તે ગૌતમાદિ અનગારો પર કરવામાં આવ્યો ત્યારે "तए णं भगवं गोयमे! अन्नउत्थिए एवं वयासी" ભગવાન્ ગૌતમ સ્વામીએ તે અન્યયૂથિકોને આ પ્રમાણે કહ્યું--"से केणट्ठेणं" ઇત્યાદિ હે આર્યો! અમોને કયા કારણથી ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી અસંયત યાવત્ એકાન્ત બાલ કહો છો? "तए णं ते अन्नउत्थिया" ત્યારે તે

गौतमस्य प्रश्नानन्तरं किल ते अन्ययूथिकाः, 'भगवं गोयमं एवं वयासी' भगवन्तं गौतमम् एवम्-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुः 'तुज्झे णं अज्जो' यूयं खलु आर्याः 'रीयं रीयमाणा' रीतं रीयन्तः-गमनं कुर्वाणाः 'पाणे पेच्चेह' प्राणान् आक्रमथ गमनागमनसमये भवद्भिर्बहवो जीवाः पद्भ्यां विनाश्यन्ते इत्यर्थः 'अभिहणह' अभिहथ-मारयथ इत्यर्थः 'जाव उवद्दवेह' यावत् उपद्रवथ जीविताद्व्यपरोपयथ अत्र यावत्पदेन 'अज्जावेह, परिगिण्हेह, परियावेह' आज्ञापयथ, परिगृण्हीथ, परितापयथ इति ग्राह्यम्। आज्ञापयथ-तेषामनिच्छायामपि तान् स्वाभिमतकार्ये प्रवर्त्तयथ, परिगृह्णीथ परिग्रहरूपेण तान् स्वीकुरुथ, परितापयथ-अन्नपानाद्यवरोधेन ग्रीष्मातपादौ स्थापनेन च पीडयथ 'तए णं तुज्झे पाणे पेच्चेमाणा' ततः खलु यूयं प्राणान्-जीवान् आक्रमन्तः 'जाव उद्दवेमाणा' यावदुपद्रवन्तः 'तिविहं तिविहेणं जाव एगंतबाला यावि भवह' त्रिविधं त्रिविधेन यावत् एकान्तबालाश्चापि भवथ, अत्र यावत्पदेन 'असंजया' इत्यादीनां पदानां ग्रहणं भवति, यस्मात् यूयं गमनसमये प्राणान् मारयथ तस्मात् त्रिविधं त्रिविधेन असंयता यावत् एकान्तबालाश्च भवथ इति वयं कथयाम इति अन्ययूथिकानां कथनम्। इममाक्षेपं परिहरन्नाह गौतमः 'तए णं' इत्यादि। 'तए णं भगवं गोयमे' ततः खलु भगवान् गौतमः 'ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' तान् अन्ययूथिकान् प्रति एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-उक्तवान् 'णो खलु अज्जो अम्हे' नो खलु आर्याः! वयम् 'रीयं रीय-

---

तब उन अन्ययूथिकोंने भगवान् गौतम से ऐसा कहा 'तुज्झे णं अज्जो०' हे आर्य! आप लोग जब गमन करते हैं आना जाना करते हैं तब प्राणियों को आप लोग कुचलते हैं उन्हें पीडित करते हैं। यावत् उपद्रवित करते हैं यहां यावत्पद से 'अज्जावेह परिगिण्हेह परियावेह' इस पाठ का ग्रहण हुआ है इस प्रकार प्राणियों को कुचलते हुए आप लोग त्रिविध त्रिविध से यावत् एकान्तबाल भी हैं। तब गौतमने उन अन्ययूथिकों से इस प्रकार कहा-हे आर्यो! जब हम लोग गमन

અન્યયૂથિકોએ ભગવાન્ ગૌતમ સ્વામીને આ પ્રમાણે કહ્યું. "तुज्झे णं अज्झो०" હે આર્ય તમો જ્યારે ગમન કરો છો અર્થાત્ અવરજવર કરો છો, ત્યારે આપલોક પ્રાણિયોને કચડો છો. તેને પીડા પહોંચાડો છો યાવત્ ઉપદ્રવિત કરો છો. અહિયાં યાવત્પદથી "अज्जावेह परिगिण्हेह परियावेह" આ પાઠનો સંગ્રહ થયો છે. આ રીતે પ્રાણિયોને કચડવાથી, અને તેઓને ઉપદ્રવિત કરવાથી આપ લોકો ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી અસંયત યાવત્ એકાન્તબાલ છો.

આ પ્રમાણે તે અન્યયૂથિકોનું કથન સાંભળીને ભગવાન્ ગૌતમસ્વામીએ તે અન્યયૂથિકોને આ પ્રમાણે કહ્યું. હે આર્યો! અમો જ્યારે ગમન કરીએ

कृतम् न प्रतिहतं न प्रत्याख्यातं पापकर्म-पापानुष्ठानं यैः ते तथा, सक्रियाः-कायिक्यादिक्रियायुक्ताः, असंवृताः-अनवरुद्धेन्द्रियाः, एकान्तदण्डाः-एकान्तेन-सर्वथैव दण्डयन्ति आत्मानं परान् वा पापप्रवृत्तितः ये ते तथा, एकान्तसुप्ताः-सर्वथा मिथ्यात्वनिद्रया प्रसुप्ताः, एकान्तबालाः-सर्वथा मिथ्यादृष्टय इत्यर्थः, 'तए णं भगवं गोयमे अन्नउत्थिए एवं वयासी' ततः खलु भगवान् गौतमः अन्ययूथिकान् एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-उक्तवान् किमुक्तवान् तत्राह-'से केणं' इत्यादि। 'से केणं कारणेणं अज्जो' तत् केन कारणेन आर्याः ! 'अम्हे तिविहं तिविहेणं असंजया जाव एगंतबाला यावि भवामो' वयं त्रिविधं त्रिविधेन असंयता यावत् एकान्तबालाश्चापि भवामः 'तए णं ते अन्नउत्थिया' ततः खलु-

हैं वे सक्रिय हैं। जो अपनी इन्द्रियों को इष्टानिष्ट विषय से हटालेते हैं वे अवरुद्धेन्द्रिय है। जो ऐसे नहीं होते हैं वे अनवरुद्धेन्द्रिय हैं। जो पाप में प्रवृत्ति करने से अपने को अथवा दूसरों को दुःख भोगने के योग्य बनाते हैं। वे एकान्तदण्डवाले हैं। यही बात 'एकान्त दण्ड पद से व्यक्त की गई है सर्वथा जो मिथ्यात्वरूपी प्रगाढ निद्रा में सोये हुए होते हैं वे मिथ्यात्व अवस्था सम्पन्न हैं वे एकान्त सुप्त कहे गये हैं। और उन्हीं को एकान्तबाल कहा गया है। इस प्रकार का आरोप जब उन अन्ययूथिकोंने गौतमादि अनगार के ऊपर थोपा। 'तए णं भगवं गोयमे अन्नउत्थिए एवं वयासी' तब भगवान् गौतम ने उन अन्ययूथिकों से ऐसा पूछा 'से केण कारणेणं' इत्यादि हे आर्यों! किस कारण से हमलोग त्रिकरण' त्रियोग से असंयत यावत् एकान्तबाल हैं? 'तए णं ते अन्नउत्थिया०'

વાળા જેઓ હોય છે તે આ સક્રિય કહેવાય છે. જે ઈષ્ટ અને અનિષ્ટ પદાર્થથી પોતાની ઈન્દ્રિયોને પાછી વાળે છે, તે અવરુદ્ધેન્દ્રિય કહેવાય છે. અને તેથી જે વિરૂદ્ધ હોય તે અનવરુદ્ધેન્દ્રિય કહેવાય છે. જેઓ પાપમય પ્રવૃત્તિથી પોતાને કે અન્યને દુઃખ ભોગવવાળા બનાવે છે. તે એકાન્તદન્ડવાળા કહેવાય છે. આજ વાત એકાન્તદન્ડ એ પદથી બતાવેલ છે જેઓ મિથ્યાત્વરૂપી ગાઢ નિદ્રામાં સૂતેલા હોય છે. તેઓ મિથ્યાત્વ અવસ્થાવાળા કહેવાય છે. અર્થાત્ તેઓ એકાન્તસુપ્ત કહેવાય છે. અને તેને જ એકાન્ત બાલ કહેવામાં આવે છે. તે અન્ય યૂથિકોદ્વારા જ્યારે આ પ્રમાણેનો આરોપ તે ગૌતમાદિ અનગારો પર કરવામાં આવ્યો ત્યારે "तए णं भगवं गोयमे! अन्नउत्थिए एवं वयासी" ભગવાન્ ગૌતમ સ્વામીએ તે અન્યયૂથિકોને આ પ્રમાણે કહ્યું--"से केणट्ठेणं" ઈત્યાદિ હે આર્યો! અમોને કયા કારણથી ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી અસંયત યાવત્ એકાન્ત બાલ કહો છો? "तए णं ते अन्नउत्थिया" ત્યારે તે

गौतमस्य प्रश्नानन्तरं किल ते अन्ययूथिकाः, 'भगवं गोयमं एवं वयासी' भगवंतं गौतमम् एवम्-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुः 'तुज्झे णं अज्जो' यूयं खलु आर्याः 'रीयं रीयमाणा' रीतं रीयन्तः-गमनं कुर्वाणाः 'पाणे पेच्चेह' प्राणान् आक्रमथ गमनागमनसमये भवद्भिर्बहवो जीवाः पद्भ्यां विनाश्यन्ते इत्यर्थः 'अभिहणह' अभिहथ-मारयथ इत्यर्थः 'जाव उवद्दवेह' यावत् उपद्रवथ जीविताद्व्यपरोपयथ अत्र यावत्पदेन 'अज्जावेह, परिगिण्हेह, परियावेह' आज्ञापयथ, परिगृण्हीथ, परितापयथ इति ग्राह्यम्। आज्ञापयथ-तेषामनिच्छायामपि तान् स्वाभिमतकार्ये प्रवर्त्तयथ, परिगृह्णीथ परिग्रहरूपेण तान् स्वीकुरुथ, परितापयथ-अन्नपानाद्यवरोधेन ग्रीष्मातपादौ स्थापनेन च पीडयथ 'तए णं तुज्झे पाणे पेच्चेमाणा' ततः खलु यूयं प्राणान्-जीवान् आक्रमन्तः 'जाव उवद्दवेमाणा' यावदुपद्रवन्तः 'तिविहं तिविहेणं जाव एगंतबाला यावि भवह' त्रिविधं त्रिविधेन यावत् एकान्तबालाश्चापि भवथ, यत्र यावत्पदेन 'असंजया' इत्यादीनां पदानां ग्रहणं भवति, यस्मात् यूयं गमनसमये प्राणान् मारयथ तस्मात् त्रिविधं त्रिविधेन असंयता यावत् एकान्तबालाश्च भवथ इति वयं कथयाम इति अन्ययूथिकानां कथनम्। इममाक्षेपं परिहरन्नाह गौतमः 'तए णं' इत्यादि। 'तए णं भगवं गोयमे' ततः खलु भगवान् गौतमः 'ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' तान् अन्ययूथिकान् प्रति एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-उक्तवान् 'णो खलु अज्जो अम्हे' नो खलु आर्याः! वयम् 'रीयं रीय-

---

तब उन अन्ययूथिकोंने भगवान् गौतम से ऐसा कहा 'तुज्झे णं अज्जो०' हे आर्य! आप लोग जब गमन करते हैं आना जाना करते हैं तब प्राणियों को आप लोग कुचलते हैं उन्हें पीडित करते हैं। यावत् उपद्रवित करते हैं यहां यावत्पद से 'अज्जावेह परिगिण्हेह परियावेह' इस पाठ का ग्रहण हुआ है इस प्रकार प्राणियों को कुचलते हुए आप लोग त्रिविध त्रिविध से यावत् एकान्तबाल भी हैं। तब गौतमने उन अन्ययूथिकों से इस प्रकार कहा-हे आर्यो! जब हम लोग गमन

અન્યયૂથિકોએ ભગવાન્ ગૌતમ સ્વામીને આ પ્રમાણે કહ્યું. "तुज्झे णं अज्झो०" હે આર્ય તમે જ્યારે ગમન કરો છો અર્થાત્ અવર જવર કરો છો, ત્યારે આપલોક પ્રાણિયોને કચડો છો. તેને પીડા પહોંચાડો છો યાવત્ ઉપદ્રવિત કરો છો. અહિયાં યાવત્પદથી "अज्जावेह परिगिण्हेह परियावेह" આ પાઠનો સંગ્રહ થયો છે. આ રીતે પ્રાણિયોને કચડવાથી, અને તેઓને ઉપદ્રવિત કરવાથી આપ લોકો ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી અસંયત યાવત્ એકાન્તબાલ છે.

આ પ્રમાણે તે અન્યયૂથિકોનું કથન સાંભળીને ભગવાન્ ગૌતમસ્વામીએ તે અન્યયૂથિકોને આ પ્રમાણે કહ્યું. હે આર્યો! અમો જ્યારે ગમન કરીએ

माणा पाणे पेच्चेमो' रीतं रियन्तः गमनं कुर्वन्तः प्राणान् आक्रमामः-हन्मः 'जाव उपद्दवेमो' यावत् उपद्रवामः यावत्पदेन अभिहन्मः, आज्ञापयामः, परिगृह्णामः परितापयामः इत्येषां ग्रहणं भवति-कथं न आक्रमणादिकं कुर्म स्तत्राह-'अम्हे ण' इत्यादि। 'अम्हे णं अज्जो' वयं खलु आर्याः! 'रीयं रीयमाणा कायं च जोयं च रीयं च पडुच्च' रीतं रियन्तः-गमनं कुर्वाणाः, कायं च योगं च रीतं च प्रतीत्य, कायं देहं प्रतीत्य व्रजामः देहश्चेद्गमनशक्तो भवति तदैव व्रजामो नान्यथा वाहनादिना व्रजाम इत्यर्थः, तथा योगं च संयमव्यापारं ज्ञानाद्युपष्टम्भप्रयोजनं भिक्षाटनादिकं प्रतीत्य पद्भ्यामेव व्रजामो न तु निष्प्रयोजनं कदापि व्रजाम इत्यर्थः, तथा रीतं गमनम् अत्वरितादिकं गमनविशेषं प्रतीत्य-आश्रित्यैव, न तु उपानत्पादुकादिना व्रजामोऽतो गच्छतामपि अस्माकं प्राणविराधनं न भवति। कथं? तत्राह-'दिस्सा दिस्सा' दृष्ट्वा दृष्ट्वा मार्गं विलोक्य२ रागद्वेषराहित्येन प्रखरतरसहस्रकरनिकरप्रकाशितासु दिशासु पदार्थावेक्षणक्षमे चक्षुर्द्वये मनुष्यरथचक्रतुरगखरक्षुण्णतुषारादौ प्रासुकमार्गे मनस एकाग्रतामालम्ब्य शनैर्विन्यस्तचरणाः संकुचितनिजपूर्वापरगात्राः पुरतो भून्यस्तयुगमात्रदृष्ट्या, तथा 'पदिस्सा पदिस्सा' प्रदृश्य प्रदृश्य-प्रकर्षेण दृष्ट्वा दृष्ट्वा 'वयामो' व्रजामः 'तए णं अम्हे दिस्सा दिस्सा वयमाणा' ततः खलु दृष्ट्वा दृष्ट्वा व्रजन्तः 'पदिस्सा पदिस्सा, वयमाणा' प्रदृश्य प्रदृश्य व्रजन्तः 'णो पाणे पेच्चेमो' नो प्राणान् आक्रमामः हन्मः 'जाव णो उवद्दवेमो' यावत् नो उपद्रवामः यावत्पदात् 'नो अभिहणामो' इत्यादीनां संग्रहः। 'तए णं अम्हे पाणे अपेच्चेमाणा' ततः खलु वयं प्राणान् अनाक्रमन्तः 'जाव अणुद्दवेमाणा' यावत् अनुपद्रवन्तः 'तिविहं तिविहेणं जाव एगंतपंडिया यावि भवामो 'त्रिविधं त्रिविधेन यावत् एकान्तपण्डिताश्चापि भवामः प्रयोजनोपयोगमन्तरा न वयं गच्छामोऽपितु उपयोगं दत्वा मार्गं मुहुर्मुहुरवलोक्यैव व्रजामोऽतो न वयम् असंयताः० एकान्तबाला वा किन्तु संयताः, एकान्तपण्डिता एव

करते हैं, आने जाने की क्रिया करते हैं, तब प्राणियों को नहीं कुचलते हैं, यावत् उन्हें उपद्रवित नहीं करते हैं। किन्तु जब हम लोग गमनागमन करते हैं, तब काययोग एवं गमन को आश्रित करके ही चलते हैं। अतः चलने पर भी हम लोगों के द्वारा प्राणी की विराधना नहीं होती है।

છીએ અર્થાત્ ચાલીએ છીએ આવજાવ કરીએ છીએ ત્યારે અમે પ્રાણિયોને કચડતા નથી. યાવત્ તેઓને ઉપદ્રવિત કરતા નથી પરંતુ અમે જ્યારે આવજાવ કરીએ છીએ ત્યારે કાયયોગ અને ગમનનો આશ્રય કરીને જ ચાલીએ છીએ. જેથી ચાલવા છતાં અમારાથી-પ્રાણિવધ થતો નથી. અહિયાં

भवाम इत्यर्थः। 'तुज्झे णं अज्जो' यूयं खलु आर्याः 'अप्पणाचेव तिविहं तिविहेणं असंजया एगंतबाला यावि भवह' आत्मनैव स्वयमेव त्रिविधं त्रिविधेन एकान्तबालाश्चापि-विरतिरहिता इत्यर्थः भवथ, न वयम् एकान्तबालाः विरतिरहिताः, अपितु एकान्तपण्डिताः, प्रत्युत यूयमेव एकान्तबालाः, विरतिरहिता भवथ इतिभावः। 'तए णं ते अन्नउत्थिया भगवं गोयमं एवं वयासी' ततः खलु ते अन्ययूथिका भगवन्तं गौतमम् एवम्-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुः-उक्तवन्तः 'केणं कारणेणं अज्जो' केन कारणेन आर्याः! 'तिविहं तिविहेण जाव भवामो' वयं त्रिविधं त्रिविधेन यावत् भवामः, अत्र यावत्पदेन असंयता एकान्तबालाश्चापि, इत्यस्य ग्रहणं भवतीति। 'तए णं भगवं गोयमे' ततः खलु भगवान् गौतमः 'ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' तान् अन्ययूथिकान् एवमवादीत् 'तुज्झे णं अज्जो' यूयं खलु आर्याः 'रीयं रीयमाणा' रीतं रियन्तः-गमनं कुर्वाणाः 'पाणे' प्राणान्-जीवान् पेच्चेह' आक्रामथ 'जाव उपद्दवेह' यावत् उपद्रवथ यावत्पदेन अभिहथ इत्यादि संग्रहः 'तए णं तुज्झे' ततः

यहां 'तुज्झे णं अज्जो रीयं रीयमाणा पाणे पेच्चेह' से लगाकर 'अम्हे णं अज्जो रीयं रीयमाणा' का अर्थ है गमन करते हुए। 'पाणे पेच्चेह' प्राणों को अपने पैरों द्वारा विनष्ट करते हो अर्थात् कुचलते हो आते जाते हुए आप लोग उस समय उन्हें अपने चरणों द्वारा कुचलते हुए चलते हो 'अभिहणह' मारते हो 'जाव 'उवद्दवेह' यावत् जीवित से उन्हें व्यपरोपित करते हो-रहित करते हो यहां यावत् पद से जिन पदों का संग्रह हुआ है उनका अभिप्राय ऐसा है कि-- उनकी इच्छा नहीं होने पर भी आप लोग उन्हें अपने कार्य में लगाते हो परिग्रह रूप से उन्हे स्वीकार करते हो और अन्नपान आदि के निरोध से एवं ग्रीष्मकाल में धूप में रखने से उन्हें कष्ट पहुंचाते हो

"तुज्झे णं अज्जो! रीयं रीयमाणा पाणे पेच्चेह" અહીંથી આરંભીને "अम्हे णं अज्जो रीयं रीयमाणा" આનો અર્થ ગમન કરતા કરતાં "पाणे पेच्चेह" પ્રાણિયોના પ્રાણોને પગો દ્વારા નાશ કરો છો, અર્થાત્ આવતા જતાં તેઓને પોતાના પગોથી કચડો છો. "अभिहणह" મારો છો. "जाव उवद्दवेइ" યાવત્ તેમને જીવનથી છોડાવો છો. અહિયાં યાવત્ પદથી જે પદોનો સંગ્રહ થયો છે. તેનો અર્થ એવો છે કે-તેઓની ઇચ્છા ન હોવા છતાં આપ લોકો તેઓને પોતાના કાર્યમાં લગાડો છો. પરિગ્રહ રૂપે તેનો સ્વીકાર કરો છો, અને અન્ન પાન વિગેરેના નિરોધથી ગ્રીષ્મકાળમાં (ઉનાળામાં) તેને તડકામાં રાખીને દુઃખ પહોંચાડો છો, આ રીતનો જીવો પ્રત્યેનો આપનો વ્યવહાર તમારામાં

खलु यूयम् तेन कारणेन भवन्तः 'पाणे पेच्चेमाणा' प्राणान् आक्रमन्त जाव उवद्दवेमाणा तिविहं जाव एगंतबाला यावि भवह' यावदुपद्रवन्तः त्रिविधेन यावत् एकान्तबालाश्चापि भवथ यस्मात्कारणात् मार्गमटन्तो भवन्तः प्राणान् विनाशयन्ति तस्मात् यूयमेव प्राणानां विनाशकत्वात् असंयता एकान्तबालाश्चापि भवथ,

इस प्रकार का आप लोगों का जीवों के प्रति होता हुआ यह व्यवहार आप लोगों में त्रिविध त्रिविध से असंयतपने को ही प्रकट करता है। अतः आप लोग एकान्ततः बाल ही है यहां 'जाव एगंतबाला यावि भवह' में जो यावत्पद आया है उससे 'असंजय' आदि पदों का ग्रहण होता है। जिस कारण से आप लोग गमन समय में प्राणियों को मारते हो इस कारण से आप लोग त्रिविध त्रिविध से असंयत है। और एकान्तबाल भी हैं ऐसा हमलोग कहते हैं। इस प्रकार जब अन्ययूथिकों ने गौतम से कहा तब उनके इस आक्षेप के परिहार निमित्त गौतम ने उनसे इस प्रकार कहा—हे आर्यों! जब हम लोग गमन करते हैं। तब उस समय प्राणियों को नहीं मारते हैं यावत् उन्हें जीवित से व्यपरोपित नहीं करते हैं यहां यावत् पद से 'अभिहन्मः आज्ञापयामः परिगृह्णीमः परितापयामः' इन पदों का ग्रहण हुआ है। इसी बात का गौतम ने 'अम्हे णं अज्जो!' इत्यादि सूत्रपाठ द्वारा स्पष्ट किया है। इसमें यह कहा गया है कि हम लोग जो गमन करते हैं वह देह के सहारे से करते हैं। यदि गमन के योग्य देह हैं अर्थात् गमन क्रिया में

ત્રિકરણ ત્રિયોગથી અસંયતપણાને જ પ્રગટ કરે છે. જેથી આપ જ એકાન્ત બાલ છો. અહિયાં "जाव एगंतबाला यावि भवह" આ વાકયમાં જે યાવત્પદ છે, તેનાથી "असंजय" વિગેરે પદો ગ્રહણ કરાયા છે. આપ લોક ગમનાગમન સમયે પ્રાણિયોને મારો છો, તેથી આપ લોકો ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી અસંયત છો. અને એકાન્તબાલપણ છો. એ પ્રમાણે અમો કહીએ છીએ. આ રીતે જ્યારે અન્યયૂથિકોએ ભગવાન્ ગૌતમસ્વામીને કહ્યું ત્યારે તેઓના આ આક્ષેપના નિવારણ માટે ગૌતમ સ્વામીએ તેઓને આ પ્રમાણે કહ્યું—કે હે આર્યો? અમો જ્યારે આવ જાવ કરીએ છીએ ત્યારે તે સમયે અમો પ્રાણિયોને મારતા નથી. યાવત્ તેઓને જીવનથી વ્યપરોપિત—અલગ કરતા નથી. અહિયાં યાવત્પદથી "अभिहन्मः, आज्ञापयामः, परिगृह्णीमः, परितापयामः, આ પદોનો સંગ્રહ થયો છે, આજ વાત ગૌતમ સ્વામીએ "अम्हे णं अज्जो!" ઈત્યાદિ સૂત્રપાઠ દ્વારા સ્પષ્ટ કરી છે. તેમાં એમ કહ્યું છે કે—અમો જે આવ જાવ કરીએ છીએ તે શરીરની સહાયથી કરીએ છીએ. જો શરીરગમન કરવા યોગ્ય હોય અર્થાત્ ગમન કરવામાં શક્તિવાળું શરીર હોય, તો જ

शक्त शरीर है तब ही हम लोग चलते हैं। यदि वह अशक्त है तो हम लोग वाहन आदि पर बैठकर गमन नहीं करते हैं। तथा योग को संयम के व्यापार को लेकर ज्ञानादिक की प्राप्ति को या भिक्षाटनादिक को लेकर गमन करते हैं। विना प्रयोजन के हम लोग कभी इधर उधर गमन नहीं करते हैं तथा गमन जो करते हैं, वह भी त्वरितादि विशेषण विहीन होकर ही करते हैं। जूते आदि पहिनकर गमन नहीं करते हैं। इस कारण चलते हुए भी हम लोगों के द्वारा प्राणियों का वध नहीं होता है। उन्हें किसी भी प्रकार का हम लोगों से कष्ट नहीं होता है। दिस्सा २ पदिस्सा० २' इस पाठ द्वारा गौतम ने यह समझाया है कि हमलोग जिस मार्गसे चलते हैं वह मार्ग जब सूर्य की प्रखरतर किरणों से प्रकाशित हो जाता है तब उस पर चलते हैं। चलते समय भी हम यतना सहित होकर चलते हैं। किन्तु जीवों की विराधना न हो जाय इस विषय की बहुत ही सावधानी रखते हैं। चित्त की एकाग्रता किये रहते हैं चित्तमें रागद्वेष नहीं आने देते हैं। प्रत्येक पदार्थ को इन्द्रिय-चक्षुइन्द्रिय जब अच्छी प्रकार से देखने लग जाती है, तब चलते हैं। यद्यपि माना कि मार्ग में तुषार (ओस) आदि का पात रहता है,

---

અમો ચાલીએ છીએ જો તે અશક્ત હોય તો અમો વાહન વિગેરે પર બેસીને ગમન કરતા નથી. તથા યોગને-સંયમ વ્યાપાર માટે અથવા જ્ઞાનાદિની પ્રાપ્તિ માટે અથવા આહાર પાણી વિગેરે માટે ગમન કરીએ છીએ. પ્રયોજન વિના અમો કોઈ પણ સમયે આમ તેમ ગમન કરતા નથી. અને ગમન કરતી વખતે પણ- ઉતાવળા ગમન કરતા નથી. જોડા વિ. પહેરીને ગમન કરતા નથી. તેથી ચાલવા છતાં પણ અમારાથી પ્રાણિયોનો-વધ-હિંસા થતો નથી. તેઓને અમારાથી કોઈપણ જાતનું કષ્ટ પહોંચતું નથી. દિસ્સાર પદિસ્સાર" આ પાઠથી ગૌતમ સ્વામીએ એ સમજાવ્યું છે કે—અમો જે માર્ગથી ચાલીએ છીએ તે માર્ગ જ્યારે સૂર્યના તેજસ્વી કિરણોથી પ્રકાશવાળો થાય છે ત્યારે જ તે માર્ગ પરથી ચાલીએ છીએ. ચાલતી વખતે પણ અમો યતના પૂર્વક ચાલીએ છીએ. અને જીવોની વિરાધના ન થઈ જાય આ વાતની ઘણી જ કાળજી રાખીએ છીએ. ચિત્તની એકાગ્રતા રાખીએ છીએ ચિત્તમાં રાગ, દ્વેષ ને આવવા દેતા નથી. દરેક પદાર્થને ચક્ષુ ઈન્દ્રિય જ્યારે સારી રીતે જોઈ શકે ત્યારે જ અમો ચાલીએ છીએ. જો કે માર્ગમાં કોઇ વાર તુષાર (ઝાકળ) વિગેરે પડે

परन्तु इस हालत में हम उस पर नहीं चलते हैं। किन्तु हमारे चलने से पहिले जब उस पर से होकर मनुष्य रथ चक्र तुरग आदि निकल गये होते हैं, और उनके निकलने के बाद हम चलते हैं। तब उस पर से होकर हम गमन करते हैं। गमन करते समय हम उतावली से अयतना से नहीं चलते हैं। किन्तु धीरे २ चलते हैं। और आगे की भूमि को युग प्रमाण दृष्टि से देखते हुए चलते हैं। चलते समय भी हमलोग अपने शरीर से पूर्वापर भाग को संकुचित किये रहते हैं। उसे हिलाते डुलाते नहीं चलते हैं। इस प्रकार सूक्ष्म दृष्टि से बारीकी के साथ मार्ग का अवलोकन करते हुए ईर्या समिति पूर्वक हमलोग चलते हैं। अतः ऐसी सावधानी में हमलोगों द्वारा जीवों की हिंसा कथमपि नहीं होती है, न उन्हें हम लोगों के द्वारा पीडा ही होती है और न वे हमारे पैरों द्वारा कुचले ही जाते हैं। फिर कैसे हम लोग त्रिविध त्रिविध से संयम के आराधक नहीं हो सकते हैं? अतः यह मानना चाहिये, कि हम लोग इस प्रकार की प्रवृत्तिशाली होनेके कारण त्रिविध त्रिविध से संयत हैं, और एकान्त पण्डित भी हैं। यही बात-'तए णं अम्हे पाणे अपेच्चेमाणा जाव अणुद्दवेमाणा तिविहं तिवि-

---

છે. પરંતુ તેવા સમયે અમે માર્ગમાં ચાલતા નથી. અને અમારા ચાલ્યા પહેલાં માર્ગ પરથી માણુસો, રથ, ઘોડા વિગેરે ચાલતા થઈ ગયો હોય અને તે વાહનાદિના નીકળ્યા પછી જ અમે તે માર્ગે ચાલીએ છીએ. તે માર્ગેથી અમે ગમન કરીએ છીએ.

ગમન કરવાના સમયે અમો ઉતાવળ કરતા નથી. તેમ જ અયતનાથી પણ ચાલતા નથી. પરંતુ ધીરે ધીરે જઈએ છીએ અને સામેની ભૂમી પર યુગપ્રમાણ (ચાર હાથ પરિમિત) દૃષ્ટિથી જોઇને ચાલીએ છીએ ચાલતી વખતે પણ અમો પોતાના શરીરના આગળના ભાગને સંકોચીને ચાલીએ છીએ. તેને હલાવતા કે ડોલાવતા ચાલતા નથી. આ રીતે સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી અને બારીકાઈથી. માર્ગનું અવલોકન કરતાં કરતા ઈર્યાસમિતિ પૂર્વક અમો ચાલીએ છીએ જેથી આ પ્રકારની સાવધાનીથી ગમન કરનારા અમારાથી કોઈ પણ રીતે જીવહિંસા થતી નથી. તેમજ અમારાથી તેમને પીડા પણ થતી નથી. અને તે અમારા પગો નીચે કચડાતા પણ નથી. તો પછી અમો ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગોથી સંયમના આરાધક કેમ ન બની શકીએ અને કેવી રીતે અમોને એકાન્તબાલ કહો છો? જેથી એમ માનવું જોઈએ કે અમો આ રીતની પ્રવૃત્તિવાળા હોવાથી ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી સંયત છીએ અને એકાન્ત પંડિત છીએ આજ વાત "तए णं अम्हे पाणे अपे-

हेणं जाव एगंतपंडिया वि भवामो' इस सूत्र पाठ द्वारा सूत्रकारने स्पष्ट की है। तात्पर्य कहने का केवल ऐसा ही है कि प्रयोजन एवं उपयोग के विना हम लोग चलते फिरते नहीं हैं। और इसी कारण से जब हम लोगों को चलना फिरना पडता है। तब उपयोग पूर्वक मार्ग को बार २ देखते हुए ही हम लोग चलते हैं। अतः हम लोग असंयत एकान्तबाल नहीं हैं। किन्तु संयत और एकान्तपण्डित ही हैं। किन्तु जब हमलोग आपकी इस प्रवृत्ति पर विचार करते हैं तो 'तुज्झे णं अज्जो! अप्पणा चेव तिविहं तिविहेणं असंजया एगंतबाला यावि भवह' उल्टे तुम लोग ही त्रिविध त्रिविध से असंयत एवं एकान्तबाल प्रतीत होते हो विरति विहीन हो 'तए णं ते अन्नउत्थिया भगवं गोयमं एवं वयासी' गौतम का इस प्रकार का कथन सुनकर उन अन्ययूथिकोंने उन भगवान् गौतम से ऐसा कहा-'केणं कारणेणं अज्जो! तिविहं तिविहेणं जाव भवामो' यहां यावत्पद से 'असंयताः एकान्तबालाश्चापि' इन पदों का ग्रहण हुआ है। तथा च हे गौतम! हम लोग किस कारण से त्रिविध त्रिविध से असंख्यात और एकान्तबाल बनते हैं? 'तए णं भगवं गोयमे' तब भगवान गौतम ने 'ते अन्नउत्थिए एवं वयासी'

क्वेमाणा जाव अणुद्दवेमाणा तिविहं तिविहेणं जाव एगंतपंडिया वि भवामो" આ સૂત્રપાઠથી સૂત્રકારે સ્પષ્ટ કરી છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-પ્રયોજન અને ઉપયોગ શિવાય અમો ચાલતા ફરતા નથી. અને અમારે જ્યારે ચાલવું ફરવું પડે છે ત્યારે ઉપયોગ પૂર્વક માર્ગને વારંવાર જોઈ જોઈને જ અમો ચાલીએ છીએ. તેથી અમો અસંયત એકાન્ત બાલ નથી. પરંતુ સંયત અને એકાન્ત પંડિત જ છીએ. પરંતુ જ્યારે આપની પ્રવૃત્તિ પર અમો વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે "तुज्झे णं अज्जो! अप्पणाचेव तिविहं तिविहेणं असंजया एगंतबाला यावि भवह" આપ લોક જ ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી અસંયત અને એકાન્તબાલ લાગો છો. અર્થાત્ આપ વિરતિરહિત છો. "तए णं ते अण्णउत्थिया भगवं गोयमं एवं वयासी" ગૌતમ સ્વામીનું આ કથન સાંભળીને તે અન્યયૂથિકોએ ભગવાન્ ગૌતમ સ્વામીને આ પ્રમાણે કહ્યું. "केणं कारणेणं अज्जो! तिविहं तिविहेणं जाव भवामो" અહિયાં યાવત્પદથી "असंयताः एकान्तबालाश्चापि" એ પદોનો સંગ્રહ થયો છે તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે કે-હે ગૌતમ અમોને શા કારણથી ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી અસંયત અને એકાન્ત બાલ કહો છો? "तए णं भगवं गोयमे" તેઓએ પૂર્વોક્ત રીતે કહેવાથી ભગવાન્ ગૌતમ સ્વામીએ "ते अन्नउत्थिए एवं वयासी" તે અન્ય-

ननु वयं तथेतिभावः 'तए णं भगवं गोयमे' ततः खलु भगवान् गौतमः ते अन्नउत्थिए एवं पडिहणइ' तान् अन्ययूथिकान् एवम्-यथोक्तप्रकारेण प्रतिहन्ति पराभवति निरुत्तरीकरोतीत्यर्थः 'पडिहणित्ता' प्रतिहत्य-पराभूय' जेणेव समणे भगवं महावीरे' यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरः 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति' उपागत्य-भगवतः समीपमागत्य' समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ' श्रमणं

उन अन्ययूथिकों से ऐसा कहा 'तुब्भे णं अज्जो रीयं रीयमाणा०' जब आप लोग गमनागमन करते हैं, तब जीवों को 'पेच्चेह' कुचलते जाते हैं। 'जाव उवद्दवेह' यावत् उन्हें उपद्रवित करते जाते हैं। यहां यावत्पद से 'अभिहथ' आदि पदों का संग्रह हुआ है। 'तए णं तुब्भे पाणे पेच्चेमाणा इत्या०' इस कारण प्राणों को कुचलने के कारण और यावत् उन्हें उपद्रवित करने के कारण आप लोग त्रिविध त्रिविध से असंयत हैं और एकान्तबाल भी विरतिरहित भी हैं। निगमन इसका केवल ऐसा ही है कि जिस कारण से आप लोग मार्ग पर चलते हुए प्राणों को नष्ट करते हो इसी कारण से आप लोग प्राणों के विनाशक होने से असंयत और एकान्तबाल होतें हो, हम लोग नहीं। 'तए णं भगवं गोयमे ते अन्नउत्थिए एवं पडिहणइ' इस प्रकार से भगवान् गौतम ने उन अन्ययूथिकों को इस प्रकार से निरुत्तर कर दिया। 'पडिहणित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ' और निरुत्तर करके फिर वे जहां श्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे वहां पर आये। 'उवाग-

---

યૂથિકોને આ પ્રમાણે કહ્યું—"तुब्भे णं अज्जो ! रीयं रीयमाणस्स" જ્યારે તમો લોકો આવ જા કરો છો, ત્યારે જીવોને "पेच्चेह" કચડો છો. "जाव उवद्दवेह" યાવત્ તેને ઉપદ્રવ કરો છો, અહિં યાવત્પદથી "अभिहथ" વિગેરે પદો ગ્રહણ કરાયા છે. "तए णं तुब्भे पाणे पेच्चेमाणा" ઇત્યાદિ પ્રાણિયોને કચડવાથી યાવત્ તેઓને ઉપદ્રવવાળા કરવાથી તમો ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી અસંયત છો અને એકાન્તબાલ પણ છો તથા વિરતિ વિનાના પણ છો.

આ કથનનો સાર એ છે કે—તમો લોકો માર્ગ પર ચાલતાં પ્રાણિયોને મારો છો તેઓને દુઃખ પહોંચાડો છો તે કારણથી તમો જ પ્રાણિયોના પ્રાણોના નાશ કરનાર હોવાથી અસંયત અને એકાન્તબાલ છો. અમો એકાન્તબાલ નથી. "तए णं भगवं गोयमे ते अन्नउत्थिए एवं पडिहणइ" આ રીતે ભગવાન્ ગૌતમ સ્વામીએ તે અન્યયૂથિકોને આ રીતે નિરુત્તર કરી દીધા. "पडिहणित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ" આ રીતે તેઓને નિરૂત્તર બનાવીને

भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति' 'वंदित्ता नमंसित्ता णच्चासन्ने जाव पज्जुवासइ' वन्दित्वा नमस्यित्वा नात्यासन्ने नातिदूरे नातिसमीपे उचितस्थाने स्थितः सन् यावत् पर्युपास्ते–प्राञ्जलिपुटः पर्युपासनां करोतीत्यर्थः 'गोयमाइ समणे भगवं महावीरे' गौतम ! इति एवं रूपेण भगवान् गौतमं संबोध्य श्रमणो भगवान् महावीरः 'भगवं गोयमं एवं वयासी' भगवन्तं गौतमम् एवम्–वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्–उक्तवान्। किमुक्तवान् भगवान् गौतमं तत्राह–'सुट्ठु णं इत्यादि। सुट्ठु णं तुमं गोयमा' सुष्ठु खलु त्वं गौतम ! 'ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' तान् अन्ययूथिकान् एवम्–पूर्वोक्तरूपं वचनमवादीः 'साहू णं गोयमा !' साधु खलु गौतम ! 'ते अन्नउथिए एवं वयासी' तान् अन्ययूथिकान् एवमवादीः हे गौतम ! यत् त्वम् अन्ययूथिकान् प्रति सम्यगेव उक्तवान् अयमेव पन्थाः जिनशासनप्रवर्त्तकैः समुपा-

च्छित्ता०' वहां आकर के उन्होंने श्रमण भगवान् महावीर को वन्दना की नमस्कार किया। 'वंदित्ता नमंसित्ता०' वंदना नमस्कार कर फिर वे न उनसे अतिदूर और न उनके अति समीप ऐसे समुचित स्थान पर खडे हो गये और वहीं से वे यावत् उनकी दोनों हाथ जोडकर पर्युपासना करने लगे। 'गोयमाइ समणे भगवं महावीरे' हे गौतम ! इस प्रकार से सम्बोधित कर श्रमण भगवान् महावीरने 'भगवं गोयमं एवं वयासी' भगवान् गौतम से ऐसा कहा–'सुट्ठु णं, इत्यादि' हे गौतम ! तुमने जो पूर्वोक्त रूप से उन अन्ययूथिकों से कहा है वह ठीक कहा है 'साहू णं गोयमा' हे गौतम ! जो पूर्वोक्तरूप से उन अन्ययूथिकों से कहा है वह बहुत अच्छा कहा हैं यही मार्ग जिनशासकप्रवर्तकों द्वारा

તે પછી તેઓ જ્યાં શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી બિરાજમાન હતા ત્યાં આવ્યા. "उवागच्छित्ता०" ત્યાં આવીને તેઓએ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા. "वंदित्ता नमंसित्ता" વંદના કરી નમસ્કાર કરીને તેઓ ભગવાનથી બહુ દૂર નહીં તેમજ બહુ નજીક પણ નહીં તે રીતે ઉચિત સ્થાન પર ઉભા રહી ગયા. અને ત્યાંથી જ યાવત્ બન્ને હાથ જોડીને તેઓની પર્યુપાસના કરવા લાગ્યા. ત્યારે "गोयमाइ समणे भगवं महावीरे" હે ગૌતમ ! એ રીતે સંબોધન કરીને શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીએ "भगवं गोयमं एवं वयासी" ભગવાન્ ગૌતમને આ પ્રમાણે કહ્યું–"सुट्ठुणं" ઈત્યાદિ હે ગૌતમ તમોએ તે અન્ય યૂથિકોને પૂર્વોક્તરૂપથી કહ્યું છે, તે ઠીક જ કહ્યું છે. "साहू णं गोयमा" હે ગૌતમ ! તમોએ તે અન્ય યૂથિકોને પૂર્વોક્ત રૂપથી કહ્યું છે તે ઘણું જ ઠીક કહ્યું છે. આજ માર્ગ જીનશાસન પ્રવર્તકોએ સેવેલો

सितः अतो भवन्तं साधुवादेन अनुमोदयामीतिभावः 'अत्थि णं गोयमा ! ममं बहवे अंतेवासी' सन्ति खलु गौतम ! मम बहवोऽन्तेवासिनः-शिष्याः 'समणा णिग्गंथा छउमत्था' श्रमणा निर्ग्रन्थाः छद्मस्थाः 'जे णं णो पभू एवं वागरणं वागरित्तए' ये खलु नो प्रभव एवम्-यथोक्तरूपं व्याकरणमुत्तरम् व्याकर्तुम्-उत्तरयितुम्' जहा णं तुमं' यथा खलु त्वम्, हे गौतम ! त्वदन्ये ममानेके शिष्याः सन्ति किन्तु यथा त्वमसि समुचितोत्तरदाने समर्थ स्तथा नान्ये सन्ति, इतिभावः। 'तं सुट्ठु णं तुमं गोयमा' तत् सुष्ठु खलु त्वं गौतम ! 'ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' तान् अन्ययुथिकान् एवमवादीः। 'साहू णं तुमं गोयमा ! ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' साधु खलु गौतम ! त्वं तान् अन्ययुथिकान् एवमवादीः ॥ सू० २ ॥

प्राक् छद्मस्था एवं रूपेण उत्तरयितुं न समर्था इति कथितम् यद् छद्मस्थमेव अधिकृत्याह-'तए णं इत्यादि।

मूलम्-तए णं भगवं गोयमे समणेणं भगवया महावीरेण एवं वुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ

समुपासित हुआ है। इसलिये मैं तुमने जो कहा उसका अनुमोदन करता हूं। 'अत्थि णं गोयमा०' हे गौतम ! मेरे अनेक श्रमण निर्ग्रन्थ शिष्य हैं जो छद्मस्थ हैं। 'जे णं णो पभू एवं०' और तुम भी छद्मस्थ हो परन्तु वे तुम जैसा समुचित उत्तर नहीं दे सकते हैं। अतः 'तं सुट्ठु णं तुमं गोयमा ! ते अन्नउत्थिए एवं वयासी०' तुमने उन अन्ययूथिकों को जो ऐसा समुचित उत्तर दिया है वह बहुत अच्छा किया है। हे गौतम ! तुमने जो उन अन्ययूथिकों को ऐसा समुचित्त उत्तर दिया है वह बहुत अच्छा किया है इस प्रकार से प्रभु ने उनके उत्तर की अनुमोदना की ॥ सू० २ ॥

છે. તેથી તમોએ જે કહ્યું તેને હું અનુમોદન આપું છું. "अत्थि णं गोयमा !" હે ગૌતમ મારા અનેક શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ શિષ્યો છે. જે છદ્મસ્થ છે. "जे णं नो पभू एवं०" અને તમો પણ છદ્મસ્થ છો પરંતુ તેઓ તમોએ કહ્યા પ્રમાણેના યોગ્ય ઉત્તર આપી શકતા નથી. જેથી "तं सुट्ठुणं गोयमा ते अन्नउत्थिए एवं वयासी" તમોએ તે અન્યયૂથિકોને જે યોગ્ય ઉત્તર આપ્યો છે, તે ઘણું જ ઉત્તમ કર્યું છે. હે ગૌતમ! તમોએ તે અન્યયૂથિકોને તે પ્રમાણેના સચોટ ઉત્તર આપ્યો છે તે ઘણું જ ઉત્તમ કર્યું છે આ રીતે પ્રભુએ તેઓના ઉત્તરને અનુમોદન આપ્યું. ॥ સૂ. ૨ ॥

वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी। छउमत्थे णं भंते! मणूसे पर-माणुपोग्गलं किं जाणइ पासइ उदाहु न जाणइ न पासइ? गोयमा अत्थेगइए जाणइ न पासइ अत्थेगइए न जाणइ न पासइ। छउमत्थे णं भंते! मणूसे दुपएसियं खंधं किं जाणइ पासइ? एवं चेव एवं जाव असंखेज्जपएसियं। छउमत्थे णं भंते! मणूसे अणंतपएसियं खंधं किं पुच्छा गोयमा! अत्थे-गइए जाणइ पासइ१, अत्थेगइए जाणइ न पासइ२, अत्थेगइए न जाणइ पासइ३, अत्थेगइए न जाणइ न पासइ४। आहो-हिए णं भंते! मणुस्से परमाणुपोग्गलं० जहा छउमत्थे एवं आहोहिए वि जाव अणंतपएसियं। परमाहोहिए णं भंते! मणूसे परमाणुपोग्गलं जं समयं जाणइ तं समयं पासइ जं समयं पासइ तं समयं जाणइ?। णो इणट्ठे समट्ठे। से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ परमाहोहिए णं मणूसे परमाणुपोग्गलं जं समयं जाणइ नो तं समयं पासइ जं समयं पासइ नो तं समयं जाणइ? गोयमा! सागारे से नाणे भवइ अणागारे से दंसणे भवइ से तेणट्ठेणं जाव नो तं समयं जाणइ एवं जाव अणंत-पएसियं। केवली णं भंते! मणुस्से परमाणुपोग्गलं० जहा परमाहोहिए तहा केवली वि, जाव अणंतपएसियं। सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति ॥सू० ३॥

अट्ठारससए अट्ठमो उद्देसओ समत्तो।

छाया—ततः खलु भगवान् गौतमः श्रमणेन भगवता महावीरेण एवमुक्तः सन् हृष्टतुष्टः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा एवमवादीत् । छद्मस्थः खलु भदन्त ! मनुष्यः परमाणुपुद्गलं किं जानाति पश्यति उताहो न जानाति न पश्यति ? गौतम ! अस्त्येकको जानाति न पश्यति अस्त्येकको न जानाति न पश्यति । छद्मस्थः खलु भदन्त ! मनुष्यो द्विप्रदेशिकं स्कन्धं किं जानाति पश्यति एवमेव एवं यावत् असंख्येयप्रदेशिकम् । छद्मस्थः खलु भदन्त ! मनुष्योऽनन्तप्रदेशिकं स्कन्धं किं पृच्छा गौतम ! अस्त्येकको जानाति पश्यति १, अस्येत्येकको जाणाति न पश्यति २, अस्त्येकको न जानाति पश्यति ३, अस्त्येकको न जानाति न पश्यति ४ । आधोवधिकः खलु भदन्त ! मनुष्यः परमाणुपुद्गलं० यथा छद्मस्थ एवमाधोवधिकोऽपि यावदनन्तप्रदेशिकम् । परमाधोवधिकः खलु भदन्त ! मनुष्यः परमाणुपुद्गलं यस्मिन् समये जानाति तस्मिन् समये पश्यति यस्मिन् समये पश्यति तस्मिन् समये जानाति ? नायमर्थः समर्थः, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते परमाधोवधिकः खलु मनुष्यः परमाणुपुद्गलं यस्मिन् समये जानाति नो तस्मिन् समये पश्यति, यस्मिन् समये पश्यति नो तस्मिन् समये जानाति ? गौतम ! साकारं तस्य ज्ञानं भवति अनाकारं तस्य दर्शनं भवति तत्तेनार्थेन यावत् नो तस्मिन् समये जानाति एवं यावत् अनन्तप्रदेशिकम् । केवली खलु भदन्त ! मनुष्यः परमाणु पुद्गलम् यथा परमाधोवधिकः तथा केवली अपि यावत् अनन्तप्रदेशिकम् तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ।सू० ३।

॥ अष्टादशशते अष्टमोद्देशकः समाप्तः ॥

तए णं भगवं गोयमे' ततः खलु भगवान् गौतमः ततो भगवतोऽनुमोदनानन्तरं भगवान् गौतमः 'समणेणं भगवया महावीरेण' श्रमणेन भगवता

छद्मस्थ जन इस रूप से उत्तर देने में समर्थ नहीं होते हैं, ऐसा जो कहा गया है सो इसी छद्मस्थता के विषय में अब और सूत्रकार कथन करते हैं।

'तए णं भगवं गोयमे समणेणं भगवया महावीरेण एवं वुत्ते' इत्यादि।

टीकार्थ—'तए णं भगवं गोयमे०' इसके बाद गौतम ! जब श्रमण भगवान् महावीर ने उनके अन्ययूथिकों के प्रति किये गये कथन की अनु-

---

અન્યયૂથિકોને ગૌતમ સ્વામીએ જે ઉત્તર આપ્યો તે પ્રમાણે છદ્મસ્થો ઉત્તર આપવા સમર્થ થતા નથી. એ પ્રમાણે જે કહેવામાં આવ્યું છે. તેથી હવે આ છદ્મસ્થોના વિષયમાં સૂત્રકાર કથન કરે છે.—

"तए णं भगवं गोयमे समणेणं भगवया" ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—"तए णं भगवं गोयमे०" તે પછી જ્યારે શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીએ ગૌતમ સ્વામીએ અન્યયૂથિકો પ્રત્યે કરેલા કથનનું સમર્થન

महावीरेण 'एवं वुत्ते समाणे' एतत्-प्रशंसावाक्येन उक्तः कथितः सन् 'हट्ठतुट्ठे' 'हृष्टतुष्टः' 'समणं भगवं महावीरं' श्रमणं भगवन्तं महावीरम् 'वंदइ नमंसइ' वन्दते नमस्यति 'वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी' वन्दित्वा नमस्यित्वा एवं वक्ष्यमाणं प्रश्नवाक्यम् अवादीत्-उक्तवान् किमवादीत् ? तत्राह-'छउमत्थे' इत्यादि । 'छउमत्थे णं भंते ! छद्मस्थः खलु भदन्त ! 'मणुस्से' मनुष्यः छद्मस्थ इह निरतिशय एव ग्राह्यो न तु सातिशय इति 'परमाणुपोग्गलं किं जाणइ पासइ' परमाणुपुद्गलम्-परमाण्वात्मकं सूक्ष्मपुद्गलं वर्णस्पर्शगन्धरसवन्तं पदार्थविशेषं किं जानाति पश्यति ? 'उदाहो न जाणइ न पासइ' उताहो अथवा न जानाति न पश्यति, न जानाति-इत्यज्ञानमभिधीयते न पश्यति इत्यदर्शनमभिधीयते तथा च छद्मस्थमनुष्याणां परमाण्वादि सूक्ष्मपदार्थविषयके ज्ञानदर्शने भवतो नवेति प्रश्नाशयः, भग-

मोदना की तब बडे ही अधिक हृष्टतुष्ट हुए और उसी समय उन्होंने 'समणं भगवं महावीरं०' श्रमण भगवान् महावीर को वंदना की और नमस्कार किया 'वंदित्ता नमंसित्ता०' वन्दना नमस्कार करके फिर उन्होंने प्रभु से इस प्रकार पूछा 'छउमत्थे णं' इत्यादि' हे भदन्त ! जो मनुष्य छद्मस्थ है । अतिशयधारी नहीं है । क्योंकि यहां पर उसीका ग्रहण हुआ है ऐसा निरतिशयछद्मस्थ मनुष्य परमाणुरूप सूक्ष्म पुद्गल को वर्ण रस, गंध और स्पर्शयुक्त पदार्थ विशेष को क्या जानता और देखता है ? 'उदाहो-न जाणइ' अथवा नहीं जानता नहीं देखता है ? 'न जाणइ' इस पद से उसे उस विषयक अज्ञान कहा गया है । और न 'पासइ' इस पद से उसके अदर्शन कहा गया है इस प्रश्न का आशय ऐसा है कि जो छद्मस्थ मनुष्य हैं, उनको परमाणु आदि सूक्ष्म-

કર્યું ત્યારે ભગવાન્ ગૌતમ સ્વામીએ ઘણા જ હૃષ્ટ તુષ્ટ અને પ્રસન્ન ચિત્તવાળા થઈને "समणं भगवं महावीरं" શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને વંદના કરી અને નમસ્કાર કર્યા "वंदित्ता नमंसित्ता" વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓએ પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછ્યું—"छउमत्थे णं" ઈત્યાદિ હે ભગવન્ જે મનુષ્ય છદ્મસ્થ છે, અર્થાત્ અતિશય ધારી નથી. એવા નિરતિશય ધારી છદ્મસ્થ મનુષ્ય પરમાણુ રૂપ સૂક્ષ્મ પુદ્ગલને વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શવાળા પદાર્થ વિશેષને શું જાણે છે? અને દેખે છે? અથવા "न जाणइ" અથવા જાણતા નથી અને દેખતા નથી. "न जाणइ" એ પદથી તેને તે વિષયનું અજ્ઞાનપણુ બતાવેલ છે. અને "न पासइ" એ પદથી તેનું અદર્શન બતાવેલ છે. આ પ્રશ્ન પૂછવાનો હેતુ એ છે કે—જે છદ્મસ્થ મનુષ્ય છે, તેઓને પરમાણુ વિગેરે સૂક્ષ્મ પદાર્થ સંબંધી વિષયનું જ્ઞાન દર્શન હોય છે, કે નથી હોતું ? આ પ્રશ્નના

वानाह-'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'अत्थेगइए जाणइ न पासइ' अस्त्येकको जानाति परमाणुपुद्गलं किन्तु न पश्यति केषांचित् पुरुषाणां सूक्ष्मपदार्थविषयकं ज्ञानं भवति किन्तु दर्शनं न जायते इत्यर्थः श्रुतोपयुक्तः श्रुतज्ञानी श्रुते दर्शनाऽभावात् 'अत्थेगइए न जाणइ न पासइ' अस्त्येकको न जानाति न पश्यति केषांचित् छद्मस्थानां परमाण्वादिविषयकं ज्ञानमपि न भवति दर्शनमपि न भवतीत्यर्थः श्रुतोपयुक्तातिरिक्तस्तु न जानाति न पश्यतीति, 'छउमत्थे णं भंते ! मणूसे'

पदार्थ विषयक ज्ञानदर्शन होते हैं या नहीं होते हैं ? इनके उत्तर में प्रभु कहते हैं, 'गोयमा' इत्यादि हे गौतम ! कोई एक छद्मस्थ मनुष्य परमाणुपुद्गल को जानता तो है पर वह उसे देख नहीं सकता है। तात्पर्य ऐसा है कि कितनेक छद्मस्थ पुरुषों को सूक्ष्म पदार्थ विषयक ज्ञान तो होता है किन्तु उन्हें दर्शन नहीं होता है 'श्रुतोपयुक्तः श्रुतज्ञानी श्रुते दर्शनाभावात्' इस कथन के अनुसार श्रुत में उपयुक्त हुए श्रुतज्ञानी को श्रुतपदार्थ में दर्शन का अभाव रहता है। अर्थात् श्रुतज्ञानी जिन सूक्ष्मादिक पदार्थों को श्रुत के बल से जानता है उनका उसे दर्शन प्रत्यक्ष ज्ञान नहीं होता है, इस कारण यहां ऐसा कहा गया है कि कितनेक छद्मस्थ मनुष्य परमाणु आदि सूक्ष्म पदार्थों को जानते तो हैं शास्त्र के आधार से उनके ज्ञान विशिष्ट तो होते हैं। पर उनके साक्षात् दर्शन से वे रहित होते हैं। 'अत्थेगइए न जाणइ न पासइ' तथा कितनेक छद्मस्थ ऐसे होते हैं जो सूक्ष्मादिक परमाणु पदार्थों को न जानते हैं और न देखते हैं। 'श्रुतोपयुक्तातिरिक्तस्तु न

ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે--"गोयमा!" ઇત્યાદિ હે ગૌતમ ! કોઇ એક છદ્મસ્થ મનુષ્ય પરમાણુ પુદ્ગલોને જાણે છે. પણ તે પુદ્ગલોને જોઈ શકતા નથી. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે--કેટલાક છદ્મસ્થ પુરુષોને સૂક્ષ્મ પદાર્થ સંબંધી જ્ઞાન તો હોય છે, પરંતુ તેઓ તેને દેખી શકતા નથી. श्रुतोपयुक्तः श्रुतज्ञानी श्रुते दर्शनाभावात्" આ કથન પ્રમાણે શ્રુતમાં ઉપયોગવાળા શ્રુતજ્ઞાનીને શ્રુત પદાર્થમાં દર્શનનો અભાવ રહે છે. અર્થાત્ શ્રુતજ્ઞાની સૂક્ષ્માદિ જે પદાર્થને શ્રુત બળથી જાણે છે, તેનું તેને દર્શન-પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન થતું નથી. તે કારણથી અહિંયાં એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે કેટલાક છદ્મસ્થ માણસ પરમાણુ વિગેરે સૂક્ષ્મ પદાર્થને જાણે છે, કારણ કે શાસ્ત્રના આધારથી તેને જ્ઞાન તો છે, પણ તેના સાક્ષાત્ દર્શનથી તે વંચિત રહે છે, "अत्थेगइए ण जाणइ न पासइ" તથા કેટલાક છદ્મસ્થો એવા હોય છે, જે સૂક્ષ્મ પરમાણુ વિગેરે પરમાણુ પુદ્ગલોને જાણતા નથી અને દેખતા પણ નથી. "श्रुतोपयुक्तातिरिक्तस्तु न जानाति न पश्यति"

छद्मस्थः खलु भदन्त ! मनुष्यः 'दुपएसियं खंधं किं जाणइ पासइ' द्विप्रदेशिकं प्रदेशद्वययुक्तं स्कन्धमवयविनं द्यणुकापरपर्यायम् किं जानाति पश्यति अथवा न जानाति न पश्यति इति प्रश्नः, भगवानाह-'एवंचेव' पूर्ववदेव इहापि उत्तरं ज्ञेयम् अस्त्येकको जानाति न पश्यति अस्त्येकको न जानाति न वा पश्यतीत्यर्थः। 'एवं जाव असंखेज्जपएसियं' एवम्-द्विप्रदेशिकस्कन्धवदेव त्रिचतुःपञ्चषट्सप्ताष्ट-नवदशसंख्येयप्रदेशिकम्, असंख्येयप्रदेशिकं स्कन्धम् अस्त्येकको जानाति न पश्यति अस्त्येकको न जानाति वा न पश्यतीति। 'छउमत्थे णं भंते ! मणूसे' छद्मस्थः खलु

जानाति न पश्यति' इस नियम के अनुसार जो छद्मस्थ मनुष्य श्रुतो-पयोग से रहित होते हैं वे सूक्ष्मादिक पदार्थों को न जानते हैं और न देखते हैं। 'छउमत्थे णं भंते ! मणूसे०'

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि- हे भदन्त ! जो मनुष्य छद्मस्थ होता है वह क्या द्विप्रदेशिक स्कन्ध को द्वयणुक अवयवी को क्या जानता है और देखता है ? या उसे नहीं जानता है और नहीं देखता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'एवं चेव' पहिले के जैसे ही यहां उत्तर जानना चाहिये। अर्थात् कोई एक उसे जानता है पर देखता नहीं है तथा कोई एक उसे न जानता है और न देखता है। 'एवं जाव असंखेज्जपएसियं' द्विप्रदेशिक स्कन्ध के जैसा तीन, चार, पांच, छह, सात, आठ, नौ, दश, और संख्यातप्रदेशी, असंख्यात प्रदेशी स्कन्ध को कोई एक जानता है पर उसे देखता

આ નિયમ પ્રમાણે જે છદ્મસ્થ માણસો શ્રુતજ્ઞાન વિનાનો હોય છે, તે સૂક્ષ્માદિ પદાર્થોને જાણતો નથી અને દેખતો નથી.

"छउमत्थे णं भंते मणूसे०" હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે --હે ભગવન્ જે મનુષ્યો છદ્મસ્થ હોય છે, તે બે પ્રદેશવાળા સ્કંધને-દ્વય-ણુક-બે પ્રદેશ અવયવવાળાને શું જાણે છે, અને દેખે છે? અથવા તેને જાણતા નથી અને દેખતા નથી? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે--"एवं चेव" પહેલાં કહ્યા પ્રમાણેનો ઉત્તર અહિયાં સમજી લેવો, અર્થાત કોઈ એક તેને જાણે છે, પણ તેને દેખતો નથી. અને કોઈ એક તેને જાણતો પણ નથી અને દેખતો પણ નથી. "एवं जाव असंखेज्जपएसियं" દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધના વિષયમાં ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ અને દસ તથા સંખ્યાત, અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા સ્કંધને કોઇ એક તેને જાણે છે. પરંતુ તેને દેખતા

भदन्त ! मनुष्यः 'अणंतपएसियं खंधं किं पुच्छा' अनन्तप्रदेशिकं स्कन्धं किं पृच्छा हे भदन्त छद्मस्थो मनुष्यः अनन्तप्रदेशिकं स्कन्धं किं जानाति पश्यति अथवा न जानाति न पश्यतीति प्रश्नः, भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'अत्थेगइए जाणइ पासइ' अस्त्येकको जानाति पश्यति च १, अत्थेगइए जाणइ न पासइ' अस्त्येककोऽनन्तप्रदेशिकं स्कंधं जानाति न पश्यति २, 'अत्थेगइए न जाणइ पासइ' अस्त्येकको न जानाति किन्तु पश्यति ३, अत्थेगइए न जाणइ न पासइ' अस्त्येकको न जानाति न पश्यति ४ इति चत्वारो भङ्गा भगवता प्रदर्शिताः तथाहि—

नहीं है। तथा कोई एक उसे न जानता है, और न देखता है। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं–'छउमत्थे णं भंते ! मणूसे' हे भदन्त ! जो मनुष्य छद्मस्थ है वह 'अणंतपएसियं खंधं किं पुच्छा' क्या अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध को क्या जानता और देखता है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा इत्यादि' हे गौतम ! कोई ऐसा छद्मस्थ मनुष्य होता है जो उस अनन्तप्रदेशी स्कन्ध को जानता भी है और देखता भी है १, 'अत्थेगइए जाणइ न पासइ' तथा कोई ऐसा छद्मस्थ मनुष्य होता है जो उस अनन्तप्रदेशी स्कन्ध को जानता तो है पर देखता नहीं है २ 'अत्थेगइए न जाणइ, पासइ' तथा कोई एक ऐसा छद्मस्थ होता है जो अनन्तप्रदेशी स्कन्ध को जानता नहीं है किन्तु देखता है ३ —'अत्थेगइए न जाणइ न पासइ' तथा कोई एक छद्मस्थ मनुष्य ऐसा

નથી. તથા કોઇ એક તેને જાણુતા નથી અને દેખતા પણુ નથી. ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—"छउमत्थे णं भंते मणूसे" હે ભગવન્ જે મનુષ્યો છદ્મસ્થ છે તે "अणंतपएसियं खंधं किं पुच्छा" અનંત પ્રદેશી સ્કંધને શું જાણે છે ? અને દેખે છે? અથવા જાણુતા નથી અને દેખતા નથી? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે "गोयमा!" ઇત્યાદિ હે ગૌતમ! કોઈ એક છદ્મસ્થ મનુષ્ય એવો હોય છે, કે જે તે અનંત પ્રદેશી સ્કંધને જાણે પણુ છે અને દેખે પણુ છે. ૧, अत्थेगइए जाणइ न पासइ" તથા કોઇ એક છદ્મસ્થ એવા હોય છે કે જે તે અનંતપ્રદેશવાળા સ્કંધને જાણે તો છે, પણુ તેને દેખતા નથી. ૨, अत्थेगइए न जाणइ पासइ" તથા કોઈ એક છદ્મસ્થ એવા હોય છે કે જેઓ અનંત પ્રદેશી સ્કંધને જાણુતા નથી અને પરંતુ તેને દેખે છે, ૩, "अत्थेगइए न जाणइ न पासइ" તથા કોઈ

१-जानाति स्पर्शनादिना पश्यति च चक्षुषा इत्येको भङ्गः १ यथा अवधिज्ञानी

२-तथा अन्यो जानाति स्पर्शनादिना न पश्यति चक्षुषा चक्षुषोऽभावादिति द्वितीयः यथा श्रुतज्ञानीश्रुतदर्शनाभावात् ।

३-तथा अन्यो न जानाति स्पर्शाद्यविषयत्वात् पश्यति चक्षुषा इति तृतीयः यथा दूरस्थं पर्वतादिकम् ।

४-तथाऽन्यो न जानाति न पश्यति चाविषयत्वादिति चतुर्थो विकल्पः,

होता है जो अनन्तप्रदेशी स्कन्ध को न जानता है और न देखता है इस प्रकार के ये चार भङ्ग भगवान् ने दिखलाये हैं ।

१--कोई एक छद्मस्थ मनुष्य स्पर्शादि द्वारा उसे जानता है और चक्षु से देखता है १

२--तथा कोई एक छद्मस्थ मनुष्य स्पर्शादि द्वारा इसे जानता तो है पर चक्षु के अभाव से देखता नहीं है २

३--तथा कोई एक छद्मस्थ मनुष्य स्पर्शादि का अविषय होने के कारण उसे नहीं जानता है । परन्तु चक्षु से उसे देखता है यह तृतीय भङ्ग है । जैसे दूरस्थ पर्वत आदि को कोई एक छद्मस्थ मनुष्य चक्षु के द्वारा देखता तो है पर स्पर्शादि द्वारा उसे जानता नहीं है ।

४--तथा कोई एक छद्मस्थ मनुष्य न उसे जानता है और न उसे

એક છદ્મસ્થ મનુષ્ય એવા હોય છે કે—જેઓ અનંત પ્રદેશવાળા સ્કંધને જાણતા નથી. અને દેખતા પણ નથી. ૪,

આ રીતે આ ચાર ભંગ ભગવાને બતાવ્યા છે.

૧. કાઇ એક છદ્મસ્થ મનુષ્ય સ્પર્શાદિથી તેને જાણે છે અને નેત્રથી જુવે છે. ૧, જેમ કે અવધિજ્ઞાની.

૨. કોઇ એક છદ્મસ્થ મનુષ્ય સ્પર્શાદિથી તેને જાણે તો છે. પરંતુ, નેત્રના અભાવથી તેને દેખતો નથી. ૨ જેમ કે શ્રુતજ્ઞાની. શ્રુતમાં દર્શનનો અભાવ રહે છે.

૩ તથા કોઈ એક છદ્મસ્થ સ્પર્શાદિ અવિષય હોવાથી જાણતા નથી. પરંતુ ચક્ષુથી તેને દેખે છે. આ ત્રીજો ભંગ છે. જેમ દૂર રહેલ પર્વત વિગેરેને કોઈ એક છદ્મસ્થ માણુસ નેત્રથી દેખે તો છે પણ સ્પર્શાદિથી તેને જાણતો નથી.

૪ તથા કોઇ એક છદ્મસ્થ મનુષ્ય તેને જાણતો નથી. અને દેખતો પણ નથી જેમ કે આંધળો માણુસ. એ પ્રમાણેનો આ ચોથો ભંગ છે.

यथाऽन्धः। एते चत्वारो भङ्गा अनन्तप्रदेशिकस्कन्धविषये इति। छद्मस्थाधिकारात् छद्मस्थविशेषणभूताधोवधिकपरमाधोवधिकसूत्रे आह 'आहोवहिए' इत्यादि। 'आहोवहिए णं भंते' आधोवधिकः– अधोवधिज्ञानी खलु भदन्त! 'मणुस्से' मनुष्यः 'परमाणुपोग्गलं०' परमाणुपुद्गलं जानाति पश्यति अथवा न जानाति न पश्यतीति प्रश्नः, भगवानाह–'जहा' इत्यादि। 'जहा छउमत्थे एवं आहोहिए वि' यथा छद्मस्थ एवमाधोवधिकोऽधोवधिज्ञानी अपि अस्त्येकको जानाति न पश्यति अस्त्येकको न जानाति न पश्यतीत्यर्थः 'एवं जाव अणंतपएसियं' एवं यावत् अनन्तप्रदेशिकम् अत्र यावत्पदेन द्विप्रदेशिकत्रिचतुपञ्चषटसप्ताष्टनवदशसंख्येयप्रदेशिकस्कन्धानां ग्रहणं भवति तथा च यथा अवधिज्ञानिनां

देखता है ऐसा यह चौथा भङ्ग है जैसे अन्धा मनुष्य ये चार भङ्ग अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध के विषय में है।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं। 'आहोवहिए' इत्यादि हे भदन्त! जो छद्मस्थ मनुष्य अधअवधिज्ञानी होता है वह परमाणुपुद्गल को जानता और देखता है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'जहा' इत्यादि हेगौतम! जैसा उत्तर छद्मस्थ के सम्बन्ध में दिया गया है। इसी प्रकार का उत्तर यहां पर भी जानना चाहिये। अर्थात् कोई एक अधोवधिज्ञानी परमाणुपुद्गल को जानता तो है पर उसे देखता नहीं है तथा कोई एक अधोवधिज्ञानी परमाणुपुदगल को न जानता है और न देखता हैं। 'एवं जाव अणंतपएसियं' इसी प्रकार से द्विप्रदेशिक स्कन्ध, त्रिप्रदेशिक स्कन्ध, चतुः प्रदेशिक स्कन्ध, पंचप्रदेशिक स्कन्ध, छह प्रदेशिक स्कन्ध, सप्तप्र-

---

આ પ્રમાણેના ચાર ભંગો અનંત પ્રદેશીક સ્કંધના વિષયમાં છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે "आहोवहिए" ઇત્યાદિ હે ભગવન્ જે છદ્મસ્થ માણુસ અવધિજ્ઞાન વાળો હોય છે. તે પરમાણુ પુદ્ગલને જાણે છે? અને દેખે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—"जहा" ઇત્યાદિ હે ગૌતમ! છદ્મસ્થોના સંબંધમાં જેવી રીતે કથન કર્યું છે તે જ પ્રમાણેનું કથન અહિયાં પણ સમજી લેવું અર્થાત્ કોઇ એક આધોવધિજ્ઞાની પરમાણુ પુદ્ગલોને જાણે તો છે, પરંતુ તેને દેખતા નથી. તથા કોઇ એક અધોવધિજ્ઞાની પરમાણુ પુદ્ગલને જાણતા નથી અને દેખતા પણ નથી. "एवं जाव अणतपएसियं" આજ પ્રમાણે બે પ્રદેશવાળા સ્કંધ, ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધ ચાર પ્રદેશવાળા સ્કંધ પાંચ પ્રદેશવાળા સ્કંધ છ પ્રદેશવાળા સ્કંધ સાત પ્રદેશવાળા સ્કંધ, આઠ પ્રદેશવાળા સ્કંધ, નવ પ્રદેશવાળા સ્કંધ, દસ

परमाणुपुद्गलविषयज्ञानदर्शनयोः सत्त्वासत्त्वे विकल्पेन दर्शिते तथैव द्विप्रदेशिकस्कन्धादारभ्य अनन्तप्रदेशिकस्कन्धपर्यन्तविषयेऽपि ज्ञानदर्शनयोः सत्त्वं असत्त्वं चापि ज्ञेयमितिभावः। 'परमाहोहिए णं भंते! मणूसे' परमाधोवधिकः खलु भदन्त! मनुष्यः 'परमाणुपोग्गलं जं समयं जाणइ तं समयं पासइ' परमाणुपुद्गलं यस्मिन् समये जानाति तस्मिन् समये पश्यति' जं समयं पासइ तं

देशिक स्कन्ध, आठ प्रदेशिक स्कन्ध, नौ प्रदेशिक स्कन्ध, दशप्रदेशिक स्कन्ध, संख्यातप्रदेशिक स्कन्ध, असंख्यात प्रदेशिक स्कन्ध और अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध इन सबके विषय में भी ऐसा ही कथन जानना चाहिये। अर्थात् कोई एक अधोवधिज्ञानी छद्मस्थ पुरुष द्विप्रदेशिक स्कन्ध से लेकर अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध तक को जानता तो है पर उन्हे देखता नहीं है। तथा कोई एक अधोवधिज्ञानी छद्मस्थ पुरुष न इन्हे जानता है और इन्हें न देखता है। इस प्रकार परमाणुपुद्गलके विषय में जिस प्रकार से इसके ज्ञान और दर्शन का सत्व और असत्व विकल्प से प्रतिपादित कियागया है, उसी प्रकार से द्विदेशी-स्कन्ध लेकर अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध तक के विषय में भी इनके ज्ञान दर्शन का सत्व और असत्व विकल्प से जानना चाहिये। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'परमाहोहिए णं भंते! मणूसे'-हे भदन्त! मनुष्य परमाधोवधिक है वह 'परमाणुपोग्गलं जं समयं जाणइ० परमाणुपुद्गल को जिस समय में जानता है। उसी समय

પ્રદેશવાળા સ્કંધ, સંખ્યાત પ્રદેશવાળા સ્કંધ અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા સ્કંધ-અને અનંત પ્રદેશવાળા સ્કંધ આ તમામના સંબંધમાં પણ આજ પ્રમાણેનુ કથન સમજવું અર્થાત્ કોઈ એક અધોવધિજ્ઞાની છદ્મસ્થ પુરુષ દ્વિપ્રદેશી સ્કંધોને જાણે તો છે, પરંતુ તેને દેખતો નથી. તથા કોઈ અધોવધિ જ્ઞાની છદ્મસ્થ પુરુષ તેને જાણતો નથી. અને દેખતો પણ નથી. જે રીતે પરમાણુ પુદ્ગલોના વિષયમાં તેના જ્ઞાન અને દર્શનના વિષયમાં વિકલ્પથી તેનું સત્વ હોવાપણું અસત્વ-નહિં હોવાપણું બતાવવામાં આવ્યું છે. તેજ રીતે બે પ્રદેશવાળા સ્કંધથી આરંભીને અનંત પ્રદેશવાળા સ્કંધ સુધીના વિષયમાં પણ તેના જ્ઞાન દર્શનનું સત્વ--હોવાપણું અને અસત્વ--નહીં હોવાપણું વિકલ્પથી સમજી લેવું.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે--પરમાહિए णं भंते! मणूसे" હે ભગવન્ જે માણસ પરમાધોવધિજ્ઞાની છે, તે "परमाणुपोग्गलं जं समयं जाणइ" જે સમયે પરમાણુ પુદ્ગલને જાણે છે, તેજ સમયે જોઈ શકે છે?

समयं जाणइ' यस्मिन् समये पश्यति तस्मिन् समये जानाति दर्शनसमये ज्ञानं भवति ज्ञानसमये दर्शनं भवति न वा उभयोर्ज्ञानदर्शनयोः समानकालिकत्वं भवति नवेति प्रश्नाशयः, समानकालिकत्वस्य निषेधं कुर्वन्नेव भगवानाह-'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः ज्ञानदर्शनयोः समानकालिकत्वं न भवतीत्यर्थः, पुनः प्रश्नयन्नाह- 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ' तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते परमाहोहिए णं मणूसे'। परमावधिकः खलु मनुष्यः 'परमाणुपोग्गलं जं समयं जाणइ तं समयं नो पासइ' परमाणुपुद्गलं यस्मिन् समये जानाति नो तस्मिन् समये पश्यति तथा 'जं समयं पासइ नो तं समयं जाणइ' यस्मिन् समये पश्यति तस्मिन् समये नो जानाति इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि 'गोयमा' हे गौतम !

में उसे देखता है क्या ? अथवा जिस समय में देखता है उसी समय में क्या वह उसे जानता है ? इस प्रश्नका आशय ऐसा है कि दर्शन के समय में ज्ञान होता है क्या ? या ज्ञान के समय में दर्शन होता है क्या ? ज्ञान दर्शन ये दोनों क्या एक ही काल में होते हैं ? या नहीं होते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं । 'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है । अर्थात् ज्ञान और दर्शन समान काल में नहीं होते है । अब इस पर पुनः गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-- 'से केणट्ठेणं भंते !' हे भदन्त ऐसा आप किस कारण से कहते हैं की- 'परमाहोहिए णं मणूसे०' कि जो परमावोवधिक छद्मस्थ मनुष्य है वह परमाणुपुद्गल को जिस समय में जानता है उस समय में वह उसे देखता नहीं है। तथा जिस समय में वह उसे देखता है। उस समय में वह उसे जानता नहीं है ? इसके उत्तर में प्रभु

અથવા જે સમયે તેને દેખે છે, તે જ સમયે શું તેને જાણી શકે છે? આ પ્રશ્નનો હેતુ એવો છે કે--દર્શનના સમયમાં જ્ઞાન અને દર્શન શું એક જ સમયમાં થાય છે? અથવા નથી થતા? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે--"णो इणट्ठे समट्ठे" હે ગૌતમ! આ અર્થ બરાબર નથી. અર્થાત્ જ્ઞાન અને દર્શન એક જ કાળે થતા નથી. આ વિષયમાં ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે--"से केणट्ठेणं भंते!" હે ભગવન્ આપ એ પ્રમાણે શા કારણથી કહો છો કે--"परमाहोहिए णं मणूसे०" જે પરમાવધિક છદ્મસ્થ મનુષ્ય છે, તે પરમાણુ પુદ્ગલોને જે સમયે જાણે છે, તે સમયે તેને તે માણુસ જોઈ શકતો નથી. તથા જે સમયે તેને તે જોઇ શકે છે, તે સમયે તેને તે જાણતો નથી.? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે--"गोयमा!"

'सागारे से नाणे भवइ' साकारं यत् तज्ज्ञानं भवति परमावधिकज्ञानिनां ज्ञानं विशेषग्राहकं भवतीत्यर्थः 'अणागारे से दंसणे भवइ' अनाकारं तत् दर्शनं भवति, दर्शनम् अनाकारं सामान्यग्राहकं भवति' 'से तेणट्ठेणं जाव नो तं समयं जाणइ' तत् तेनार्थेन यावत् न तस्मिन् समये जानाति अत्र यावत्पदेन 'परमाहोहिए णं मणूसे परमाणुपोग्गलं जं समयं जाणइ नो तं समयं पासइ जं समयं पासइ' इत्यन्तस्य प्रकरणस्य ग्रहणं भवतीति, हे गौतम ! ज्ञानदर्शनयोः साकारत्वनिराकारत्वरूपविरुद्धधर्मोपेतत्वात् समानकालिकत्वं न भवतीत्यत एव कथितं यत् यदा जानाति तदा न पश्यति तथा यदा पश्यति तदा न जानातीतिभावः । 'एवं जाव अणंतपएसियं' एवं यावत् अनन्तप्रदेशिकम् अत्र यावत्पदेन द्विप्रदेशिकादारभ्या-

---

कहते हैं । 'गोयमा इत्यादि—हे गौतम ! परमावधिक ज्ञानियों का जो ज्ञान होता है वह साकार होता है अर्थात् विशेष का ग्रहण करनेवाला होता है । तथा उनका जो दर्शन होता है वह निराकार होता है, सामान्य का ग्रहण करनेवाला होता है । 'से तेणट्ठेणं जाव नो तं समयं जाणइ' इस प्रकार परमावधिक छद्मस्थ मनुष्य जिस समय में परमाणुपुद्गल को जानता है, उस समय में वह उसे देखता नहीं है । और जिस समय वह उसे देखता है उससमय में वह उसे जानता नहीं है । ऐसा मैंने कहा है । तात्पर्य कहने का ऐसा है कि ज्ञानऔर दर्शन साकार और निराकार रूप विरूद्ध धर्मद्वय से युक्त हैं । अतः उनमें समानकालिकता नहीं है । इसी कारण ऐसा कहा गया है कि जिस समय वह जानता है । उस समय वह देखता नहीं है । और जिस समय वह देखता है उस समय वह जानता नहीं है । 'एवं जाव अणंतपएसियं' इसी

ઈત્યાદિ હે ગૌતમ ! પરમાવધીજ્ઞાનીયોનું જે જ્ઞાન હોય છે, તે સાકાર હોય છે, અર્થાત્ વિશેષને ગ્રહણ કરવાવાળું હોય છે. તથા તેઓનું જે દર્શન હોય છે, તે નિરાકારણ હોય છે એટલે કે સામાન્યનું ગ્રહણ કરવાવાળુ હોય છે, "से तेणट्ठेणं जाव नो तं समयं जाणइ" તે કારણથી છદ્મસ્થ પુરુષ જે સમયે પરમાણુ પુદ્ગલોને જાણે છે, તે સમયે તે તેને જોઈ શકતા નથી. અને જે સમયે તે તેને દેખે છે, તે સમયે તેને જાણતો નથી. એવું મેં કહ્યું છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—જ્ઞાન અને દર્શન સાકાર અને નિરાકાર રૂપ પરસ્પર વિરુદ્ધતાવાળું છે. તેથી તેમાં સમાન કાલપણું હોતું નથી. તેજ કારણથી મેં એવું કહ્યું છે કે જે સમયે તે જાણે છે, તે સમયે તે તેને દેખતો નથી. અને જે સમયે તેને દેખે છે, તે સમયે તેને જાણતો નથી.

संख्येयप्रदेशिकस्कन्धपर्यन्तस्य ग्रहणम् यथा परमाणुपुद्गलं सूक्ष्ममधिकृत्य परमाधोवधिकानां ज्ञानदर्शनयोः सहानवस्थानं प्रदर्शितं तथा द्विप्रदेशिकस्कन्धादारभ्य अनन्तप्रदेशिकस्कन्धमधिकृत्यापि ज्ञानदर्शनयोः सहानवस्थानं प्रतिपादनीयं साकारत्वनिराकारत्वयोर्युक्तेः सर्वत्र समानत्वादितिभाव.। परमाधोवधिकश्चावश्यमन्तर्मुहूर्तेन केवली भवतीति। परमाधिक सूत्रानन्तरं केवलिसूत्रं दर्शयन्नाह-'केवली णं' इत्यादि।' केवली णं भंते! मणूसे 'केवली खलु भदन्त!

प्रकार का कथन यावत् अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध के विषय में भी कर लेना चाहिये। यहां यावत्पद से द्विप्रदेशिक स्कन्ध से लेकर असंख्यातप्रदेशिक स्कन्ध तक का ग्रहण हुआ है। जिस प्रकार से सूक्ष्म परमाणुपुद्गल को लेकर उसके जानने में परमाधोवधिक मनुष्यों के ज्ञान दर्शन में सहानवस्थान दिखलाया गया है। उसी प्रकार से द्विप्रदेशिक स्कन्ध से लेकर अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध तक उस को जानने देखने में परमावधिक मनुष्यों के ज्ञानदर्शन में सहानवस्थान प्रतिपादित कर लेना चाहिये। क्योंकि साकार निराकारता ही सहानवस्थान का कारण है और वह इन दोनों में सर्वत्र रहती ही है। परमावधिक सूत्र के बाद जो केवलिसूत्र कहा गया है। उसका कारण ऐसा है कि परमावधिक ज्ञानी नियम से अन्तर्मुहूर्त के बाद केवली हो जाता है। अतः अब

"एवं जाव अणंतपएसिय" આજ રીતનું કથન યાવત્ પદથી અનંત પ્રદેશવાળા સ્કંધના વિષયમાં પણ સમજી લેવું. અહિયાં યાવત્ પદથી બે પ્રદેશવાળા સ્કંધથી આરંભીને સંખ્યાત અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા સ્કંધ સુધીનું કથન ગ્રહણ કરાયું છે. જે રીતે સૂક્ષ્મ પરમાણુના કથનમાં તેને જાણવા અને દેખવાના વિષયમાં પરમાવધિજ્ઞાની મનુષ્યના જ્ઞાન અને દર્શનમાં સહાનવસ્થાન-એક સાથે ન હોવાનું બતાવેલ છે, એજ રીતે બે પ્રદેશવાળા સ્કંધથી આરંભીને અનંત પ્રદેશી સ્કંધના જાણવા અને દેખવાના સંબંધમાં પરમાવધિજ્ઞાની પુરુષના જ્ઞાન દર્શનમાં સહાનવસ્થાન-સાથે ન હોવાપણાનું પ્રતિપાદન કરી લેવું. કેમ કે સાકાર અને નિરાકારપણું જ સહાનવસ્થાનના વિરોધનું કારણ છે. અને તે આ બન્નેમાં બધે જ રહે છે. પરમાવધિ સૂત્રના કથન પછી જે કેવલી સૂત્ર કહેવામાં આવ્યું છે, તેનું કારણ એ છે કે-- પરમાવધિજ્ઞાની નિયમથી અન્તર્મુહૂર્ત પછી કેવળજ્ઞાની બની જાય છે. જેથી હવે કેવલી મનુષ્યના સંબંધમાં ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને પ્રશ્ન કરે છે કે--

मनुष्यः 'परमाणुपोग्गलं०' परमाणुपुद्गलं यदा जानाति तदा पश्यति यदा परमाणुपुद्गलं पश्यति तदैव जानाति अथवा न तथा भवतीति प्रश्नः, अतिदेशमुखेन भगवानाह 'जहा' इत्यादि। 'जहा परमाहोहिए तहा केवली वि' यथा परमाधोवधिकः तथा केवली अपि यथा परमाधोवधिज्ञानी परमाणुपुद्गलं यस्मिन् समये जानाति तस्मिन् समये न पश्यति तथा केवली अपि यस्मिन् समये जानाति तस्मिन् समये न पश्यति यतो हि ज्ञानस्य विशेषग्राहकतया दर्शनस्य सामान्यग्राहकतया च परस्परविरुद्धयोर्द्वयोरेकस्मिन् काले न संभव इति। 'जाव अणंतपएसियं' यावत् अनन्तप्रदेशिकं यथा परमाणुपुद्गलविषये कथितं तथैव द्विप्रदेशिकस्कन्धादारभ्य

केवली मनुष्य को लेकर गौतम प्रभु से ऐसा पूछते है-'केवली णं भंते! मणूसे०' हे भदन्त! जो केवली मनुष्य होता है, वह परमाणुपुद्गल को जिस काल में जानता है, उसी काल में क्या वह उसे देखता है? और जिस काल में वह उसे देखता है, क्या उसी काल में वह उसे जानता है? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं-'जहा' इत्यादि जिस प्रकार से परमाधोवधिकज्ञानी परमाणुपुद्गल को जिस समय में जानता है। उस समय में वह उसे देखता नहीं है। ऐसा कहा गया है। उसी प्रकार से केवली भी जिस समय में जानता है, उस समय में वह उसे देखता नहीं है, ऐसा जानना चाहिये। क्योंकि ज्ञानविशेष ग्राहक होता है। और दर्शन सामान्यग्राहक होता है। अतः ऐसा होने से एक ही काल में परस्पर विरुद्ध धर्मद्वयवालों का एक ही स्थान में होना संभवित नहीं होता है। 'जाव अणंतपएसियं' जैसा कथन परमा-

"केवली णं भंते! मणूसे०" हे ભગવન્ જે કેવલી મનુષ્ય હોય છે, તે પરમાણુ પુદ્ગલને જે સમયે જાણે છે, તેજ સમયે શું તેને જોઈ શકે છે? અને જે કાળે તેને જોઇ શકે છે, તેજ કાળે તેને તે જાણે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે--"जहा" ઈત્યાદિ જે રીતે પરમાધોવધિજ્ઞાની પરમાણુ પુદ્ગલને જે સમયે જાણે છે, તે સમયે તે તેને જોઇ શકતો નથી. એ પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે, તેજ પ્રકારથી કેવલી પણ જે સમયે તેને જાણે છે. તે સમયે તેને જોઈ શકતા નથી. તેમ સમજવું કેમ કે જ્ઞાન વિશેષનું ગ્રાહક હોય છે, અને દર્શન સામાન્યનું ગ્રાહક હોય છે. તેથી એક જ સમયમાં પરસ્પર વિરોધી એવા બે ધર્મવાળાનું એક જ સ્થાનમાં સહાવસ્થાન--સાથે હોવાપણું સંભવતું નથી. "जाव अणंतपएसिय" પરમાણુ પુદ્ગલોના વિષયમાં જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, તેજ રીતનું કથન બે

अनन्तप्रदेशिकस्कन्धपर्यन्तेऽपि विषये ज्ञातव्यम् यदा द्विप्रदेशादिकस्कन्धं जानाति तदा तं न पश्यति यदा तु द्विप्रदेशिकस्कन्धादिकं दर्शनविषयीक्रियते तदा न जानाति विशेषावगाहीज्ञानविषयं न करोतीति। 'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति' तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति हे भदन्त! सूक्ष्मस्थूलपदार्थविषयज्ञानदर्शनयो र्यत् क्रमिकत्वं देवानुप्रियेण कथितम् तत् एवमेव भवतामाप्तत्वेन भवद्वाक्यस्य सर्वथैव सत्यत्वात्, इत्युक्त्वा भगवन्तं यावन्नमस्कृत्य संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरति ॥सू० ३॥

इति श्री विश्वविख्यातजगद्वल्लभादिपदभूषितबालब्रह्मचारि 'जैनाचार्य' पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री "भगवती" सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका ख्यायां व्याख्यायाम् अष्टादशशतकस्य अष्टमोद्देशकः समाप्तः ॥सू०१८-८॥

णुपुद्गल के विषय में किया गया है। वैसा ही कथन द्विप्रदेशिक स्कन्ध से लेकर अनन्तप्रदेशिकस्कन्ध तक के विषय में भी कर लेना चाहिये। अर्थात् जब वह द्विप्रदेशिक आदि स्कन्ध को जानता है तब उसे देखता नहीं है। और जब उसे देखता है तब उसे जानता नहीं है। 'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति' प्रभु के द्वारा अपनी जिज्ञासा के विषयभूत पदार्थों का स्पष्टीकरण सुनकर गौतम ने उनसे कहा हे भदन्त! आपके द्वारा कहा गया यह सब विषय का स्पष्टीकरण बिलकुल सर्वथा सत्य ही है २ अर्थात् सूक्ष्म स्थूल पदार्थ को विषय करनेवाले ज्ञान दर्शन के विषय में जो आप देवानुप्रिय ने क्रमिकता का कथन किया है। वह सब ऐसा ही है। सत्य ही है क्योंकि आप में आप्तता है और जो आप्त के वाक्य

પ્રદેશવાળા સ્કંધથી આરંભીને અનંત પ્રદેશવાળા સ્કંધ સુધીમાં પણ સમજી લેવું. અર્થાત્ જ્યારે તે બે પ્રદેશવાળા વિ. સ્કંધોને જાણે છે. ત્યારે તેને દેખતો નથી. અને જ્યારે તેને દેખે છે, ત્યારે તેને જાણતો નથી. તેમ સમજવું

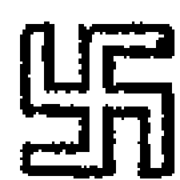
"सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति" પ્રભુની પાસેથી પોતાની જીજ્ઞાસાના વિષયવાળા પદાર્થોના સંબંધમાં પૂર્વોક્ત પ્રકારથી સ્પષ્ટીકરણ સાંભળીને ગૌતમસ્વામીએ તેઓને કહ્યું--"હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયે કહેલ આ સર્વ વિષયનું સ્પષ્ટીકરણ બિલકુલ સત્ય છે હે ભગવન્ આપનું સઘળું કથન યથાર્થ છે. અર્થાત્ સૂક્ષ્મ અને સ્થૂલ પદાર્થોને વિષય કરવાવાળા જ્ઞાન અને દર્શનના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે કથન કર્યું છે. તે સઘળું તેજ પ્રમાણે છે. અર્થાત્ સત્ય જ છે. કેમ કે આપ આપ્ત છો, અને આપ્તના વાક્યો નિર્દોષ હોવાથી સર્વ પ્રકારે સત્ય જ હોય છે. આ પ્રમાણે કહીને

होते हैं वे निर्दोष होनेके कारण सर्व प्रकार से सत्य ही होते हैं। इस प्रकार कहकर भगवान् गौतम ने प्रभु की वन्दना की और नमस्कार किया बाद में वे फिर संयम और तप से आत्माको भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये॥ सू० ३॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत "भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके अठारहवें शतकका ॥ आठवां उद्देशक समाप्त ॥१८-८॥

ભગવાન્ ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને વંદના કરી અને નમસ્કાર કર્યાં તે પછી સંયમ અને તપથી પોતના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થઈ ગયા. ॥ સૂ૦ ૩ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના અઢારમા શતકનો આઠમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૧૮-૮ ॥

अथ नवमोद्देशः प्रारभ्यते ।

अष्टमोद्देशकान्ते केवली निरूपितः स च केवली भव्यद्रव्यसिद्धः इत्येवं भव्य-द्रव्याधिकारात् नवमे उद्देशके भव्यद्रव्यनारकादयः कथ्यन्ते इत्येवं सम्बन्धेन आयातस्यास्य नवमोद्देशकस्य इदमादिमं सूत्रम्-'रायगिहे' इत्यादि ।

मूलम्-रायगिहे जाव एवं वयासी अत्थि णं भंते ! भविय-दव्व नेरइया भवि० हंता अत्थि । से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ भवियदव्वनेरइया भवि० गोयमा ! जे भविए पंचिंदिएतिरि-क्खजोणिए वा मणुस्से वा नेरइएसु उववज्जित्तए० से तेण-ट्ठेणं० एवं जाव थणियकुमारा । अत्थि णं भंते ! भवियदव्व पुढवीकाइया भवि० हंता अत्थि से केणट्ठेणं भंते एवं वुच्चइ भवियदव्वपुढवीकाइया भवि० गोयमा ! जे भविए तिरिक्ख-जोणिए वा मणुस्से वा देवे वा पुढवीकाइएसु उववज्जित्तए से तेण-ट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ भवियदव्वपुढवीकाइया२ । आउक्काइय वणस्सइकाइयाणं एवं चेव उववाओ तेउवाउवेइंदिय तेइं-दियचउरिंदियाण य जे भविए तिरिक्खजोणिए वा मणुस्से वा, पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं जे भविए नेरइए वा तिरिक्ख-जोणिए वा मणुस्से वा देवे वा पंचिंदियतिरिक्खजोणिए वा एवं मणुस्सा वि । वाणमंतरजोइसियवेमाणियाणं जहा नेर-इयाणं । भवियदव्वनेरइयस्स णं भंते ! केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता गोयमा जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोडी । भविय-दव्वअसुरकुमारस्स णं भंते ! केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं ।

एवं जाव थणियकुमारस्स। भवियदव्वपुढवीकाइयस्स णं पुच्छा गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सातिरेगाइं दो सागरोवमाइं। एवं आउक्काइयस्स वि। तेऊवाऊ जहा नेरइयस्स। वणस्सइकाइयस्स जहा पुढवीकाइयस्स। बेइंदियस्स तेइंदियस्स चउरिंदियस्स जहा नेरइयस्स। पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं। एवं मणुस्साण वि। वाणमंतरजोइसिय वेमाणियस्स जहा असुरकुमारस्स। सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति॥सू०१॥

अट्ठारससए नवमो उद्देसो समत्तो॥

छाया---राजगृहे यावदेवम् अवादीत् सन्ति खलु भदन्त! भव्यद्रव्यनैरयिकाः, भव्यद्रव्यनैरयिकाः, हन्त, अस्ति। तत् केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते भव्यद्रव्यनैरयिका भव्यद्रव्य नैरयिकाः, गौतम! यो भव्यः पञ्चेन्द्रियः तिर्यग्योनिको वा मनुष्यो वा नैरयिकेषु उत्पत्तुं तत् तेनार्थेन गौतम! एवमुच्यते भव्यद्रव्यनैरयिकाः भव्यद्रव्यनैरयिकाः, एवं यावत् स्तनितकुमाराः। सन्ति खलु भदन्त! भव्यद्रव्यपृथिवीकायिकाः भव्यद्रव्यपृथिवीकायिकाः, हन्त सन्ति। तत् केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते सन्ति भव्यद्रव्यपृथिवीकायिकाः भव्यद्रव्यपृथिवीकायिकाः, यो भव्यः तिर्यग्योनिको वा मनुष्यो वा देवो वा पृथिवीकायिकेषु उत्पत्तुम् तत् तेनार्थेन गौतम! एवमुच्यते सन्ति भव्यद्रव्यपृथिवीकायिकाः भव्यद्रव्यपृथिवीकायिकाः। अप्कायिकवनस्पतिकायिकानां एवमेव उपपातः तेजोवायुद्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियाणां च यो भव्यः तिर्यग्योनिको वा मनुष्यो वा पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां यो भव्यः नैरयिको वा तिर्यग्योनिको वा मनुष्यो वा देवो वा पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको वा, एवं मनुष्या अपि। वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानां यथा नैरयिकाणाम्। भव्यद्रव्यनैरयिकस्य खलु भदन्त! कियत्कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता? गौतम! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण पूर्वकोटिः। भव्यद्रव्यासुरकुमारस्य खलु भदन्त! कियत्कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता? गौतम! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण त्रीणि पल्योपमानि, एवं यावत् स्तनितकुमारस्य। भव्यद्रव्यपृथिवीकायिकस्य खलु पृच्छा गौतम! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण सातिरेकौ द्वौ सागरोपमौ, एवम् अप्कायिकस्यापि

तेजोवायु यथा नैरयिकस्य, वनस्पतिकायिकस्य यथा पृथिवीकायिकस्य द्वीन्द्रियस्य त्रीन्द्रियस्य चतुरिन्द्रियस्य यथा नैरयिकस्य । पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तम् उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि । एवं मनुष्याणामपि । वानव्यन्तर ज्योतिष्कवैमानिकस्य यथा असुरकुमारस्य । तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति॥सू.१॥

अष्टादशशते नवमोदेशकः समाप्तः ॥

टीका—'रायगिहे जाव एवं वयासी' राजगृहे यावत् एवम् अवादीत् अत्र यावत्पदेन गुणशिलकं चैत्यं तत्र भगवान् समवसृत इत्यारभ्य प्राञ्जलिपुटो गौतमः इत्यन्तस्य संपूर्णस्यापि प्रकरणस्य ग्रहणं भवतीति । 'अत्थि णं भंते !' सन्ति खलु

नववें उद्देशे का प्रारंभ

अष्टम उद्देशक के अन्तमें केवली का निरूपण किया गया है सो यह केवली भव्यद्रव्यसिद्धरूप होता है इस प्रकार भव्य द्रव्य के अधिकार को लेकर इस नौवें उद्देशे में भव्यद्रव्य नारक आदि के विषय का कथन किया जावेगा । इस नौवे उद्देशेका यह 'रायगिहे' आदि सूत्र पहिला सूत्र है । 'रायगिहे जाव एवं वयासी' इत्यादि ।

टीकार्थ—'रायगिहे जाव एवं वयासी' राजगृह नगर में यावत् 'गुणशिलक नामका उद्यान था उसमें भगवान् महावीरस्वामी पधारे' इस कथन से लेकर गौतम ने दोनों हाथ जोडकर इस प्रकार उनसे पूछा यहां तक का संबंध यहां पर लगा लेना चाहिये । यही बात यहां

નવમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ–

આઠમા ઉદ્દેશાના અંતમાં કેવલીઓનું નિરૂપણુ કરવામાં આવ્યું છે. તો તે કેવલી ભવ્ય દ્રવ્યસિદ્ધરૂપ હોય છે, તેથી ભવ્યદ્રવ્યના અધિકારથી આ નવમાં ઉદ્દેશામાં ભવ્ય દ્રવ્ય નારક વિગેરેનું કથન કરવામાં આવશે. આ સંબંધથી આ નવમાં ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ થાય છે આનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે–"रायगिहे जाव" ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ—"रायगिहे जाव एवं वयासी" રાજગૃહનગરમાં યાવત્ ગુણુશિલક નામનું ઉદ્યાન હતું તેમાં ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી પધાર્યા. તેઓનું આગમન સાંભળીને પરિષદા તેઓને વંદના કરવા આવી ભગવાને તેઓને ધર્મદેશના આપી ધર્મદેશના સાંભળીને પરિષદા પ્રભુને વંદના નમસ્કાર કરીને પોતપોતાને સ્થાને પાછી ગઈ તે પછી ભગવાન્‌ની પર્યુપાસના કરતાં ગૌતમ સ્વામીએ

भदन्त !' भवियदव्वनेरइया भवियदव्वनेरइया' भव्यद्रव्यनैरयिका भव्यद्रव्यनैरयिकाः भविष्यत् पर्यायस्य यत् कारणं तत् द्रव्यमिति कथ्यते द्रव्यतया नारका द्रव्यनारकाः न तु भावेन भविष्यत्काले नारकत्वेन उत्पत्स्यमानत्वात्। अतः भव्यशब्देन विशेषिता इति ते च नैरयिकत्वेन उत्पत्स्यमानाः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको वा मनुष्यो वा भव्यद्रव्यनैरयिकतया व्यपदिश्यन्ते एते च भव्यद्रव्यनैरयिका एकभविक-बद्धायुष्काऽभिमुखगोत्रभेदात् त्रिविधा भवन्ति तत्र एकभविकाः-ये विवक्षितैकभवानन्तरमेव नैरयिकरूपेण उत्पत्स्यन्ते एकभविकाः कथ्यन्ते १।

आगत यावत्पद से प्रदर्शित की गई है। इस प्रकार से क्या पूछा सो ही विषय 'अत्थि णं भंते! भवियदव्वनेरइया २' इस सूत्रपाठ द्वारा प्रकट किया गया है। भविष्यत् पर्याय का जो कारण होता है वह 'द्रव्य' है ऐसा कहा गया है। द्रव्य की अपेक्षा जो नारक हैं वे द्रव्यनैरयिक हैं। वर्तमान पर्याय से जो नारक हैं वे द्रव्यनैरयिक नहीं वे भावनारक हैं किन्तु भविष्यत्काल में जो जीव नारक की पर्याय से उत्पन्न होनेवाला है चाहे वह पंचेन्द्रियतिर्यञ्च हो चाहे मनुष्य हो वही जीव भव्यद्रव्यनैरयिक रूप से कहा गया है। ये भव्यद्रव्य नैरयिक एकभविक, बद्धायुष्क और अभिमुखनामगोत्र इस प्रकार से ३ प्रकार के कहे गये हैं, जो जीव विवक्षित एकभव के अनन्तर ही नारकरूप से उत्पन्न होने के योग्य हैं, अर्थात् आगे उत्पन्न होनेवाले हैं वे एकभविक भव्यद्रव्यनैरयिक कहे गये हैं। बद्धायुष्क-जो पूर्वभव संबंधी आयु के तृतीय भाग आदि के शेष रहने पर नारक की आयु

બન્ને હાથ જોડીને વિનય સહિત પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછયું--"अत्थि णं भंते! भवियदव्वनेरइया" ભવિષ્યત્ પર્યાયનું જે કારણ હોય છે. તે "દ્રવ્ય" છે તેમ કહેવામાં આવ્યું છે. દ્રવ્યની અપેક્ષાએ જે નારક છે તેઓ દ્રવ્યનૈરયિક છે. વર્તમાન પર્યાયથી જે નારકો છે, તે દ્રવ્ય નૈરયિકો નથી તેઓ ભાવનૈરયિક છે, પરંતુ ભવિષ્યકાળમાં જે જીવો નારકની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થવાના છે, ચાહે તે તે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ હોય કે મનુષ્ય હોય તેવો જીવ ભવ્ય દ્રવ્ય નૈરયિક કહેવાય છે. આ ભવ્ય દ્રવ્ય નૈરયિક એક ભવિક ૧, બદ્ધાયુષ્ક ૨, અને અભિમુખ નામગોત્ર ૩, એ રીતે ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે. જે જીવ એક ભવ પછીના ભવમાં નારકપણાથી ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય અર્થાત્ ભવિષ્યમાં ઉત્પન્ન થવાના હોય

बद्धायुष्काः-ये पूर्वभवायुषस्तृतीयभागादिशेषे नैरयिकायुष्कं बध्नन्ति ते बद्धायुष्काः भव्यद्रव्यनैरयिकाः कथ्यन्ते २। अभिमुखनामगोत्राः-ये पूर्वभवस्यागानन्तरनैरयिकस्य आयुषं नामगोत्रं च साक्षात् वेदन्ते ते अभिमुखनामनैरयिकाः कथ्यन्ते इति तत्र द्रव्यभूताः कारणरूपा नारका इति द्रव्यनारकाः ते च द्रव्यनारकाः भूतनारकपर्यायतयाऽपि भवन्तीति भव्येति विशेषणम् भवितुं योग्या भव्याः एतावता भूतपर्यायतया द्रव्यनारकस्य निराकरणं जातम्। पूर्वंभूतकाले नारका न, किन्तु भविष्यत्काले नारकत्वेन उत्पत्स्यन्ते इति भावः तत्र भव्यत्वधर्मस्याभावात् तथा च भव्याश्च ते द्रव्यनारकाश्चेति भव्यद्रव्यनारकाः, ततश्च हे भदन्त! भव्यद्रव्यनारकाः सन्ति किमिति गौतमस्य प्रश्नः,

---

का बंध करते हैं। वे बद्धायुष्क भव्यद्रव्यनैरयिक कहलाते हैं २। अभिमुखनामगोत्र जो पूर्वभव के त्याग के अनन्तर ही नारक की आयु का और नामगोत्र का साक्षात् वेदन करते हैं वे अभिमुख नामगोत्र नैरयिक कहलाते हैं। जो द्रव्यभूत कारणरूप नारक हैं वे द्रव्यनारक हैं ऐसे ये द्रव्य नारकभूत नारक पर्यायरूप से भी होते हैं, अतः ऐसे नारक यहां द्रव्यनारकरूप से गृहीत नहीं हुए हैं। किन्तु जो जीव भविष्यत् में नारक होने के योग्य हैं अर्थात् गृहीत पर्याय को छोडने के बाद ही जो नारक पर्याय से उत्पन्न होनेवाले हैं वे ही भव्यद्रव्यनैरयिक हैं। 'भवितुं योग्याः भव्याः' इस व्युत्पत्ति के अनुसार भूतनारक पर्यायवाले जीवों को भव्यद्रव्य नैरयिक नहीं कहा गया है।

તે એકભવિક કહેવાય છે. ૧ બદ્ધાયુષ્ક-જે પૂર્વભવ સંબંધી આયુષ્યના ત્રીજા ભાગ વિગેરે બાકી રહે ત્યારે બાદર પર્યાપ્ત તેજસ્કાયિકની નૈરયિકોના આયુનો બંધ કરે છે, તે બદ્ધાયુષ્ક કહેવાય છે. ૨ અભિમુખનામગોત્ર—જે પૂર્વભવના ત્યાગ પછી નૈરયિકોના આયુષ્યનું અને નામગોત્રનું સાક્ષાત્ વેદન કરે છે, તે અભિમુખનામગોત્ર કહેવાય છે. ૩, જે દ્રવ્યભૂત કારણપણાથી નારક છે, તેઓ દ્રવ્યનારક છે એવા આ દ્રવ્યનારક, ભુતનારક પર્યાય રૂપે પણ હોય છે, તેથી એવા નારક અહિં દ્રવ્યનારક રૂપે ગ્રહણ કર્યા નથી. પરંતુ જે જીવ ભવિષ્યમાં નારક થવાવાળા હોય અર્થાત્ ગૃહીત પર્યાયને છોડ્યા પછી જ જે નારકપણે ઉત્પન્ન થવાના હોય તે જ ભવ્યદ્રવ્યનારક છે. "भवितुं योग्याः भव्याः" આ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે ભૂતનારક પર્યાયવાળા જીવોને ભવ્યદ્રવ્યનૈરયિક કહેવામાં આવ્યા નથી. જેથી આજ પ્રશ્ન અહિયાં ગૌતમસ્વામીએ

भगवानाह-'हंता' इत्यादि। 'हंता अत्थि' हन्त सन्ति हे गौतम ! भवन्ति भव्य-नारका इत्यर्थः पुनः प्रश्नयति गौतमः 'से केणट्ठेणं' इत्यादि। 'से केणट्ठेणं भंते !' तत् केनार्थेन भदन्त! 'एवं वुच्चइ भवियदव्वनेरइया भवियदव्वनेरइया' एव मुच्यते भव्यद्रव्यनैरयिकाः भव्यद्रव्यनैरयिका इति के भवन्ति भव्यद्रव्यनैरयिकाः कथं वा तेषां 'भव्यद्रव्यनैरयिकाः' इति संज्ञाकरणमिति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम ! 'जे भविए पंचेंदिए तिरिक्खजोणिए वा मणुस्से वा' यो भव्यः-भवितुं योग्यः पञ्चेन्द्रियो वा तिर्यग्योनिको वा मनुष्यो वा 'निरएसु उववज्जित्तए' नरकेषु उत्पत्तुम् 'से तेणट्ठेणं भवियदव्वनेरइया' तत् तेनार्थेन भव्यद्रव्यनैरयिका इति हे गौतम ! यो हि पञ्चेन्द्रियस्तिर्यग्योनिको वा मनुष्यो वा भविष्यत्काले नरकेषु समुत्पत्तुं योग्यो भवति तस्मात्कारणात् स

अतः यही प्रश्न यहां पर गौतम ने प्रभु से पूछा है कि हे भदन्त ! भव्य-द्रव्यनारक हैं क्या ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभुने कहा-'हंता अत्थि' हां, गौतम ! भव्यद्रव्यनारक हैं। अब पुनः गौतम प्रभु से पूछते हैं-'से केणट्ठेणं' इत्यादि हे भदन्त ! भव्यद्रव्यनैरयिक कौन होते हैं। और भव्यद्रव्यनैरयिक ऐसी संज्ञा उनकी क्यों होती है ? इस पर प्रभु उनसे कहते हैं-'गोयमा' इत्यादि-हे गौतम ! जो जीव चाहे वह पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च हो चाहे मनुष्य हो वह यदि नारकों में उत्पन्न होने के योग्य है तो वह भव्यद्रव्यनैरयिक है। तात्पर्य इस कथन का ऐसा है कि कोई मनुष्य या पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्च जो कि अभी है तो अपनी ही गृहीत पर्याय में परन्तु मरण के बाद ही उत्पन्न होता है नैरयिक की पर्याय

પ્રભુને પૂછયો છે કે—હે ભગવન્ શું ભવ્યદ્રવ્યનારકો છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુએ કહ્યું કે—"हंता अत्थि" હા ગૌતમ ભવ્ય દ્રવ્ય નારક છે. ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે—"से केणट्ठेणं" ઈત્યાદિ હે ભગવન્ ભવ્ય દ્રવ્ય નૈરયિક કોણુ હોય છે ? અને ભવ્યદ્રવ્યનૈરયિક એ પ્રમાણેનું નામ તેઓનું કેમ થયું છે ? આ પ્રમાણે ગૌતમસ્વામીના પૂછવાથી ભગવાને તેઓને કહ્યું કે—"गोयमा !" ઇત્યાદિ હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યંન્ચ જીવ હોય કે મનુષ્ય હોય તે જો નારકોમાં ઉત્પન્ન થવાના હોય તો તે ભવ્ય દ્રવ્ય નૈરયિક કહેવાય છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે—કોઈ મનુષ્ય અથવા પંચેન્દ્રિય કે જે વર્તમાનમાં તો પોતાની ગૃહીત પર્યાયમાં છે. પરંતુ મરણુ પછી તેને નૈરયિકની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થવાનું છે. તો એવો તે જીવ કે જે

में, तो ऐसा वह जीव जो की मनुष्य या तिर्यञ्च की पर्याय में मौजूद है भव्यद्रव्यनैरयिक है जैसे राजगद्दी मिलनेवाली है अभी मिली नहीं ऐसे राजपुत्र को व्यवहार में राजा कह दिया जाता है इसी प्रकार से यहां भी जिसे आगे नारकपर्याय से उत्पन्न होना है ऐसे जीव को भी व्यवहार से भव्यद्रव्यनारक कहा जाता है इसी कारण हे गौतम! मैंने भी ऐसे जीव को चाहे वह पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च हो या मनुष्य हो भविष्यत्काल में नरकों में भी उत्पन्न होने के योग्य होने के कारण भव्यद्रव्यनैरयिक कहा है। अतः भव्यद्रव्यनैरयिक है ऐसा मानना चाहिये। प्रभु से गौतम ने जो ऐसा पूछा है कि भव्यद्रव्यनैरयिक कौन होते हैं, और भव्यद्रव्य ऐसीसंज्ञा उनकी क्यों होती है सो इन दोनों बातों का इस कथन से समाधान हो जाता है। देव मरकर नारक नहीं होता है और नारक मरकर देव या नारक नहीं होता है इसलिये इन दोनों को यहां छोड दिया गया है। इसी कारण 'तिरिक्खजोणिए वा मणुस्से वा' ऐसा पाठ सूत्रकारने कहा है। अतः भव्यद्रव्यनैरयिक मनुष्य और तिर्यञ्च पञ्चेन्द्रिय होते हैं यह फलित हो जाता है। तथा इस प्रकार की उनकी संज्ञा होने का

મનુષ્ય અથવા તિર્યંચની પર્યાયમાં રહેલો છે. ભવ્યદ્રવ્યનૈરયિક છે. જેમ ભવિષ્યમાં જેને રાજગાદી મળવાની હોય, હજી મળી ન હોય, એવા રાજપુત્રને વ્યવહારમાં રાજા કહેવામાં આવે છે. એજ રીતે અહિયાં પણ જેને ભવિષ્યમાં નારકપણાથી ઉત્પન્ન થવાનું છે, એવા જીવને પણ વ્યવહારથી ભવ્ય દ્રવ્ય નારક કહેવામાં આવે છે. તે કારણથી હે ગૌતમ! મેં પણ તેવા જીવોને કે જે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ હોય કે મનુષ્ય હોય તેવા ભવિષ્યમાં નારકોમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોવાને કારણે ભવ્યદ્રવ્યનૈરયિક કહ્યા છે. જેથી ભવ્ય દ્રવ્ય નૈરયિક છે, તેમ માનવું જોઇએ. પ્રભુને ગૌતમસ્વામીએ જે એવું પૂછયું છે કે—ભવ્યદ્રવ્ય નૈરયિક કોણ હોય છે? અને ભવ્યદ્રવ્ય નૈરયિક તેવી તેમની સંજ્ઞા કેમ થઇ છે? એ બન્ને પ્રશ્નોનું પૂર્વોક્ત કથનથી સમાધાન કર્યું છે. દેવ મરીને નારક થતા નથી. અને નારક મરીને દેવ અગર નારક થતા નથી. તેથી તે બન્નેને અહિ છોડી દીધા છે તેજ કારણથી "तिरिक्खजोणिए वा मणुस्से वा" એવો પાઠ સૂત્રકારે કહ્યો છે, એ રીતે ભવ્યદ્રવ્યનૈરયિક મનુષ્ય અને તિર્યંન્ચ હોય છે: એ સિદ્ધ થાય છે. તથા આ રીતની તેમની સંજ્ઞા હોવાને કારણે ભવિષ્યકાળમાં તેઓને

भव्यद्रव्यनैरयिक इति कथ्यते एतेन कारणेन गौतम! कथयामि-यत् सन्ति भव्य-द्रव्यनैरयिका इतिभावः। 'एवं जाव थणियकुमाराणं' एवं यावत् स्तनितकुमाराणाम् उपपातो वाच्यः, अत्र यावत्पदेन असुरकुमारादारभ्य वायुकुमारान्तानां ग्रहणं भवति। 'अत्थि णं भंते!' सन्ति खलु भदन्त! 'भवियदव्वपुढवीकाइया भवियदव्वपुढवीकाइया' भव्यद्रव्यपृथिवीकायिकाः भव्यद्रव्यपृथिवीकायिकाः, भगवानाह- 'गोयमा हंता अत्थि' गौतम! हन्त सन्ति 'से केणट्ठेणं भंते एवं वुच्चइ भवियदव्वपुढवीकाइया' तत् केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते भव्यद्रव्यपृथिवीकायिका भव्यद्रव्यपृथिवीकायिका इति कथने किं कारणमिति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'जे भविए' यो भव्यः-भवितुं योग्यः, कः कुत्रोत्पत्तुं योग्यस्तत्राह-'तिरिक्ख०' इत्यादि। 'तिरिक्खजोणिए वा मणुस्से वा' तिर्यग् योनिको वा मनुष्यो वा देवो वा 'पुढवीकाइएसु उववज्जित्तए' पृथिवीकायिकेषु

कारण भविष्यत्काल में उनका नारक पर्याय से उत्पन्न होना है। 'एवं जाव थणियकुमाराणं' इसी प्रकार से असुरकुमार से लेकर स्तनितकुमारों तक का उपपात कह लेना चाहिये।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'अत्थि णं भंते! भवियदव्वपुढवीकाइया भवियदव्वपुढवीकाइया' २ हे भदन्त! भव्यद्रव्यपृथिवीकायिक नैरयिक है क्या? उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा! हंता, अत्थि' हां, गौतम! भव्यद्रव्यपृथिवीकायिक है। अब पुनः गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'से केणट्ठेणं भंते एवं वुच्चइ भवियदव्वपुढवीकाइया' हे भदन्त! भव्यद्रव्यपृथिवीकायिक २ इस प्रकार से कहने में क्या कारण है? उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा! जे भविए तिरिक्खजोणिए वा मणुस्से वा देवे वा पुढवीकाइएसु उववज्जित्तए' हे गौतम! कारण

નારક પર્યાયથી ઉત્પન્ન થવાનું છે. "एवं जाव थणियकुमाराणं" આજ રીતે અસુરકુમારથી આરંભીને સ્તનિતકુમારોના ઉપપાતના સંબંધમાં કથન કરી લેવું.

ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—"अत्थि णं भंते! भवियदव्वपुढवीकाइया" હે ભગવન્ ભવ્યદ્રવ્યપૃથ્વીકાયિક ૨ છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—"हंता अत्थि" હાં ગૌતમ! ભવ્યદ્રવ્યપૃથ્વીકાયિક છે. તેનું કારણ જાણવાની ઈચ્છાથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે—"से केणट्ठेणं भंते एवं वुच्चइ भवियदव्वपुढवीकाइया" ૨ હે ભગવન્ ભવ્યદ્રવ્યપૃથ્વીકાયિક ૨ એ રીતે કહેવાનું શું કારણ છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—"गोयमा! जे भविए तिरिक्खजोणिए वा मणुस्से वा देवे वा पुढवीकाइएसु उववज्जित्तए"

उत्पत्तुं योग्यः 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ भवियदव्वपुढवीकाइया' तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते भव्यद्रव्यपृथिवीकायिका इति यः खलु तिर्यग्योनिको वा मनुष्यो वा देवो वा पृथिवीकायिकशरीरे उत्पत्ति योग्यो भवति भविष्यत्काले स तिर्यग्योनिको वा मनुष्यो वा देवो वा भव्यद्रव्यपृथिवीकायिकशब्देन व्यवह्रियते इति भावार्थः। 'आउकाइयवणस्सइकाइयाणं एवं चेव उववाओ' अप्कायिक वनस्पतिकायिकानाम् एवमेव उपपातो वक्तव्यः। एवं भव्यद्रव्याप्कायिकत्वं भव्यद्रव्यवनस्पतिकायिकत्वं विज्ञेयम् यः खलु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको मनुष्यो वा भविष्यत्काले अप्कायिकेषु वनस्पतिकायिकेषु वा उत्पत्ति योग्यो स पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको वा मनुष्यो वा देवो वा भव्यद्रव्याप्कायिकतया भव्यद्रव्यवनस्पतिकायिकतया वा व्यवहारयोग्यो भवन् भव्यद्रव्याप्कायिकपदेन भव्य-

यह है कि जो तिर्यञ्च अथवा मनुष्य या देव भविष्यत्काल में पृथिवीकायिकों में उत्पन्न होने के योग्य होता है वह तिर्यग्योनिक जीव अथवा मनुष्य या देव भव्यद्रव्यपृथिवीकायिक इस शब्द से व्यवहृत किया जाता है। इसी कारण हे गौतम ! 'एवं वुच्चइ भवियदव्वपुढवीकाइया' मैंने उसे भव्यद्रव्यपृथिकायिक कहा है। 'आउकाइयावणस्सइकाइयाणं एवंचेव उववाओ' भव्यद्रव्य अप्कायिक और भव्यद्रव्यवनस्पतिकायिक भी इसी प्रकार से जानना चाहिये अर्थात् जो पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च अथवा मनुष्य या देव भविष्यत्काल में अप्कायिक में अथवा वनस्पतिकायिक में उत्पन्न होने के योग्य होता है वह पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्च, अथवा मनुष्य या देव भव्यद्रव्य अप्कायिकरूप से या भव्यद्रव्य वनस्पतिकायिकरूप से व्यवहार करने योग्य होता हुआ भव्यद्रव्य अप्कायिकपद से या भव्यद्रव्यवनस्पतिकायिक पद से व्यवहार में कहा

હે ગૌતમ તેનું કારણ એ છે કે--જે તિર્યંચ, અથવા મનુષ્ય અગર દેવ ભવિષ્યમાં પૃથ્વીકાયિકપણાથી ઉત્પન્ન થવાના હોય તે તિર્યંચયોનિક જીવ અથવા મનુષ્ય અથવા દેવને—ભવ્યદ્રવ્યપૃથ્વીકાયિક એ શબ્દથી વ્યવહાર કરવામાં આવે છે. તેજ કારણથી હે ગૌતમ "एवं वुच्चइ भवियदव्वपुढवीकाइया" મેં તેઓને ભવ્ય દ્રવ્ય પૃથ્વીકાયિક કહ્યા છે. "आउकाइया वणस्सइकाइयाणं एवं चेव उववाओ" ભવ્યદ્રવ્ય અપ્કાયિક અને ભવ્યદ્રવ્ય વનસ્પતિકાયિકોને પણ આજ રીતે સમજવા. અર્થાત્ જે પંચેન્દ્રિય તિર્યન્ચ મનુષ્ય અથવા દેવ ભવિષ્યકાળમાં અપ્કાયિકમાં અથવા વનસ્પતિકાયિકમાં ઉત્પન્ન થવાના હોય છે, તે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, મનુષ્ય અથવા દેવ ભવ્ય દ્રવ્ય અપ્કાયિકપણાથી અથવા ભવ્ય દ્રવ્ય વનસ્પતિકાયિકપણાથી વ્યવહારમાં

द्रव्यवनस्पतिकायिकपदेन च व्यवह्रियते इतिभावः । 'तेउवाउवेइंदियतेइंदिय-चउरिंदियाण य जे भविए तिरिक्खजोणिए वा मणुस्से वा' तेजो वायुद्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियाणां च यो भव्यस्तिर्यग्योनिको वा मनुष्यो वा स भव्यद्रव्य-तेजःकायिकतया भव्यद्रव्यवायुकायिकतया भव्यद्रव्यद्वीन्द्रियतया भव्यद्रव्य-त्रीन्द्रियतया भव्यद्रव्यचतुरिन्द्रियतया व्यवह्रियते 'पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं जे भविए नेरइए वा तिरिक्खजोणिए वा मणुस्से वा देवे वा पंचिंदियतिरिक्ख-जोणिए वा' यो भव्यो नैरयिको वा तिर्यग्योनिको वा मनुष्यो वा देवो वा पञ्चे-न्द्रियतिर्यग्योनिको वा पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु उत्पत्तुं योग्यो वा स भव्यद्रव्य-पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकशब्देन व्यवह्रियते इति । 'एवं मणुस्सा वि' एवं मनुष्या

जाता है। 'तेउवाउवेइंदिय तेइंदिय चउरिंदियाण य जे भविए तिरिक्ख०' तथा जो तिर्यग्योनिक जीव, अथवा मनुष्य भविष्यत्काल में अग्निकायिक में उत्पन्न होने के योग्य होता है अथवा दो इन्द्रिय जीवों में या तेइन्द्रिय जीवो में या चौइन्द्रिय जीवों में उत्पन्न होने के योग्य होता है। वह भव्य-द्रव्यतेजस्कायिकरूप से या भव्यद्रव्यवायुकायिकरूप से व्यवहृत होता है अथवा भव्यद्रव्य दोइन्द्रियरूप से व्यवहृत होता है। अथवा भव्य-द्रव्यतेइन्द्रियरूप से व्यवहृत होता है। अथवा भव्यद्रव्यचौइन्द्रियरूप से व्यवहृत होता है। इसी प्रकार से 'पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं जे भविए नेरइए वा तिरिक्खजोणिए वा मणुस्से वा देवे वा पंचिंदिय तिरिक्खजोणिए वा' जो नैरयिक, अथवा तिर्यग्योनिक अथवा मनुष्य, या देव पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्च पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चयोनिकों में उत्पन्न होने के योग्य होता है वह भव्यद्रव्यपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक शब्द से व्यवहृत

કહેવામાં આવે છે. "तेउवाउवेइंदियतेइंदियचउरिंदियाण य जे भविए तिरिक्ख०" તથા જે તિર્યંચયોનિક જીવ અથવા મનુષ્ય ભવિષ્યકાળમાં અગ્નિકાયિક અથવા વાયુકાયિક પણાથી ઉત્પન્ન થવાનો હોય છે, અથવા બે ઇંદ્રિયવાળા જીવોમાં કે ત્રણ ઈંદ્રિયવાળા જીવોમાં અથવા ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવોમાં ઉત્પન્ન થવાના હોય છે, તેને ભવ્ય દ્રવ્ય તેજસ્કાયિકપણાથી અથવા ભવ્ય દ્રવ્ય વાયુકાયિકપણાથી વ્યવહાર કરવામાં આવે છે. અથવા ભવ્ય દ્રવ્ય બે ઇંદ્રિયપણાથી કે ભવ્ય દ્રવ્ય તેઇંદ્રિયપણાથી અથવા ભવ્યદ્રવ્ય ચૌઇંદ્રિયપણાથી વ્યવહાર કરવામાં આવે છે. એજ રીતે पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं जे भविए नेरइए वा तिरिक्खजोणिए वा मणुस्से वा देवे वा पंचिंदियतिरिक्खजोणिए वा" જે નૈરયિક અથવા તિર્યંચયોનિક અથવા મનુષ્ય કે દેવ અથવા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, પંચેન્દ્રિયતિર્યંચયોનિકોમાં ઉત્પન્ન થવાના

अपि यः कश्चित् नैरयिकादिः मनुष्ययोनिकेषु उत्पत्तियोग्यो भवति कालान्तरे स भव्यद्रव्यमनुष्य इति शब्देन व्यवह्रियते इतिभावः । 'वाणमंतरजोइसियवेमाणियाणं जहा नेरइयाणं' वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानां यथा नैरयिकाणाम् उपपातः । यथा कश्चिन्नैरयिकः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकादौ कालान्तरे उत्पत्तियोग्यो भवन् भव्यद्रव्यपञ्चेन्द्रियादितया व्यपदिश्यते तथा यः कश्चित् पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको वा मनुष्यो वा वानव्यन्तरे ज्योतिष्के वैमानिके वा कालान्तरे उत्पत्तियोग्यो भवेत् स भव्यद्रव्यवानव्यन्तरभव्यद्रव्यज्योतिष्कभव्यद्रव्यवैमानिकेति शब्देन व्यवह्रियते इतिभावः । भव्यद्रव्यनरकादेः स्वरूपं परिज्ञाय तेषां

होता है । 'एवं मणुस्सा वि' इसी प्रकार जो कोई नैरयिक आदि जीव भविष्यत्काल में मनुष्ययोनिकों में उत्पत्ति योग्य होता है वह भव्यद्रव्य मनुष्य इस शब्द से व्यवहृत होता है । 'वाणमंतरजोइसियवेमाणियाणं जहा नेरइयाणं' जैसा नैरयिकों का उपपात कहा गया है । इसी प्रकार से वानव्यन्तर, ज्योतिषिक एवं वैमानिक इनका उत्पात कह लेना चाहिये । जैसे कोई नैरयिक पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक आदि में कालान्तर में भविष्यकाल में उत्पत्ति के योग्य होता है तो वह भव्यद्रव्यपञ्चेन्द्रिय आदि शब्द से व्यवहृत किया जाता है । उसी प्रकार से कोई पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव अथवा मनुष्य वानव्यन्तर में या ज्योतिष्क में या वैमानिक में कालान्तर में उत्पत्ति योग्य होता है वह भव्यद्रव्यज्योतिष्क और भव्यद्रव्यवैमानिक ऐसे शब्द से व्यवहृत होता है ।

છે, તે ભવ્યદ્રવ્યતિર્યંચયોનિક શબ્દથી વ્યવહૃત કરાય છે. "एवं मणुस्सावि" એજ રીતે જે કોઇ નૈરયિક વિગેરે જીવ ભવિષ્યકાળમાં મનુષ્ય યોનિમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય તેને ભવ્ય દ્રવ્ય મનુષ્ય એ રીતે વ્યવહાર કરાય છે, "वाणमंतरजोइसियवेमाणियाणं जहा नेरइयाण" નૈરયિકોના વિષયમાં જે રીતે ઉપપાત કહેલ છે. એજ રીતે વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક, અને વૈમાનિકોના સંબંધમાં ઉપપાત સમજી લેવો. જેમ કે કોઇ નૈરયિક પંચેન્દ્રિય તિર્યંચયોનિક વિગેરેમાં ભવિષ્યકાળમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય બન્યા હોય તે ભવ્ય દ્રવ્ય પંચેન્દ્રિય વિગેરે શબ્દથી કહેવાય છે. એજ રીતે જે કોઇ પંચેન્દ્રિયતિર્યંચયોનિક જીવ અથવા મનુષ્ય વાનવ્યંતરોમાં અથવા જ્યોતિષ્કોમાં અથવા વૈમાનિકોમાં ભવિષ્યકાળમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય તેઓ ભવ્ય દ્રવ્ય વાનવ્યન્તર, ભવ્ય દ્રવ્ય જ્યોતિષ્ક, અને ભવ્ય દ્રવ્ય વૈમાનિક એ શબ્દોથી વ્યવહાર કરાય છે.

स्थितिज्ञानाय प्रश्नयन्नाह–'भवियदव्व' इत्यादि। 'भावियदव्वनेरइयस्स णं भंते !' भव्यद्रव्यनैरयिकस्य खलु भदन्त ! 'केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता' कियत्कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता इति प्रश्नः, भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तम् नैरयिकस्य जघन्या स्थितिरित्यर्थः 'उक्कोसेणं पुव्वकोडी' उत्कृष्टतः पूर्वकोटिः यः अन्तर्मुहूर्त्तायुष्कः संज्ञी वा असंज्ञी वा मृत्वा नरकगतौ गन्तुं योग्यो वर्तते तमाश्रित्य भव्यद्रव्यनैरयिकस्य जघन्या स्थितिरन्तर्मुहूर्तप्रमाणात्मिका कथिता, तथोत्कृष्टपूर्वकोटिस्थितिमान् संज्ञी पञ्चे-

इस प्रकार से भव्यद्रव्यनारकादि के स्वरूप को जानकर अब गौतम उनकी स्थिति को जानने के लिये प्रभु से इस प्रकार से प्रश्न करते हैं–'भवियदव्वनेरइयस्स णं भंते !' हे भदन्त जो भव्यद्रव्यनैरयिक है, उसकी 'केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता' स्थिति कितने काल की कही गई है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं' हे हे गौतम। जो भव्यद्रव्यनैरयिक है, उसकी जघन्य स्थिति एक अन्तर्मुहूर्त की होती है और 'उक्कोसेणं पुव्वकोडी' उत्कृष्ट स्थिति एक पूर्वकोटि की होती है यह उत्कृष्ट स्थिति उत्कृष्टरूप में एक पूर्वकोटि की स्थितिवाले संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चयोनिक अथवा मनुष्य को लेकर जो मरकर नरक गति में जाने के योग्य है कही गई है तथा जो अन्तर्मुहूर्त की जघन्य स्थिति कही गई है। वह अन्तर्मुहूर्त की आयुवाले संज्ञी अथवा असंज्ञी को जो मरकर नरकगति में जाने योग्य है, उनको लेकर कही गई है ऐसा जानना चाहिये। इस प्रकार से भव्यद्रव्य-

આ રીતે ભવ્યદ્રવ્ય નારકાદિના સ્વરૂપને જાણીને હવે ગૌતમસ્વામી તેઓની સ્થિતિને જાણવાની ઇચ્છાથી પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછે છે કે—"भवियदव्व नेरइयस्स णं भंते !" હે ભગવન્ જે ભવ્ય દ્રવ્ય નૈરયિક છે, તેઓની "केवइ-यं कालं ठिई पण्णत्ता" સ્થિતિ કેટલા કાળ સુધીની કહેવામાં આવી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—"गोयमा !" હે ગૌતમ ! "जहण्णेणं अंतो-मुहुत्तं" જે ભવ્યદ્રવ્ય નૈરયિક છે, તેની જઘન્ય સ્થિતિ એક અન્તર્મુહૂર્તની હોય છે, તેમજ "उक्कोसेणं पुव्वकोडी" ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક પૂર્વકોટી હોય છે, આ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ, ઉત્કૃષ્ટ રૂપમાં એક પૂર્વ કોટીની સ્થિતિવાળા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ્યોનિક અથવા મનુષ્ય મરીને નરકગતિમાં જવાને યોગ્ય હોય તેઓને કહી છે તથા જે અંતર્મુહૂર્તની જઘન્ય સ્થિતિ કહેવામાં આવી છે, તે અંતર્મુહૂર્તની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી તથા અસંજ્ઞી કે જે મરીને નરકગતિમાં જવાવાળા હોય છે, તેઓને ઉદ્દેશીને કહી છે તેમ સમજવું.

न्द्रियतिर्यग्योनिको मनुष्यो वा मृत्वा नरकगतियोग्यो वर्तते तमाश्रित्योत्कृष्टतः पूर्वकोटिप्रमाणात्मिका कथितेति भावः। भव्यद्रव्यनारकस्य स्थितिं कथयित्वा भव्यद्रव्यासुरकुमारस्य स्थितिज्ञानाय प्रश्नयन्नाह-'भवियदव्व' इत्यादि। भविय-दव्व असुरकुमारस्स णं भंते' भव्यद्रव्यासुरकुमारस्य खलु भदन्त! 'केवइयं कालं ठिती पन्नत्ता' कियत्कालं स्थितिः प्रज्ञप्तेति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं' जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्' उक्कोसेणं तिन्नि पलियोवमाइं' उत्कृष्टतः त्रीणि पल्योपमानि, मनुष्यं पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चं चाश्रित्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तं स्थितिरुक्ता, उत्कृष्टत उत्तरकुर्वादियुगलिकमनुष्यान् आश्रित्य पल्योपमत्रयात्मिका स्थितिः प्रज्ञप्ता। 'एवं जाव थणियकुमारस्स' एवं यावत् स्त-

---

नारक की स्थिति का कथन करके अब सूत्रकार भव्यद्रव्य असुरकुमार की स्थिति को प्रकट करने के प्रश्नोत्तर के रूप में कहते हैं-'भवियदव्व असुरकुमारस्स णं भंते! केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता' हे भदन्त जो जीव भव्यद्रव्यअसुरकुमार है, उसकी कितने काल की स्थिति होती है? इस गौतम के प्रश्न के उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं-'गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं' हे गौतम! जो जीव भव्यद्रव्य असुरकुमार है उसकी स्थिति जघन्यरूप से एक अन्त-मुहूर्त की है और उत्कृष्ट से तीन पल्योपम की है जघन्य-स्थितिवाले संज्ञीपञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च को एवं मनुष्य को लेकर कही गई है। क्योंकि पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च और मनुष्यों की जघन्यस्थिति अन्तर्मुहूर्त की सिद्धान्त में कही गई है। तथा उत्कृष्ट स्थिति उत्तर कुरु आदि के युग-लिक मनुष्यों को लेकर कही गई है। 'एवं जाव थणियकुमारस्स' जिस

આ રીતે ભવ્યદ્રવ્યનારકની સ્થિતિનું કથન કરીને હવે સૂત્રકાર ભવ્ય દ્રવ્ય અસુરકુમારની સ્થિતિ બતાવવા પ્રશ્નોત્તર રૂપે કહે છે. "भवियदव्व असुर-कुमाराणं भंते! केवइय कालं ठिई पण्णत्ता" હે ભગવન્ જે જીવ ભવ્યદ્રવ્ય અસુરકુમાર છે. તેની સ્થિતિ કેટલા કાળની હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-"गोयमा! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं" હે ગૌતમ જે જીવ ભવ્ય દ્રવ્ય અસુરકુમાર છે, તેની સ્થિતિ જઘન્ય રૂપથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્યોપમની છે. જઘન્ય સ્થિતિ-વાળા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યને ઉદ્દેશીને કહી છે. કેમ કે--પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યની જઘન્ય સ્થિતિ સિદ્ધાંતમાં અન્ત-મુહૂર્તની કહી છે. તથા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉત્તર કુરુ વિગેરેના યુગલિક મનુષ્યને ઉદ્દેશીને કહી છે. "एवं जाव थणियकुमारस्स०" જે રીતે ભવ્ય દ્રવ્ય

नितकुमारस्य एवं यथा भव्यद्रव्यासुरकुमारस्य जघन्येन अन्तर्मुहूर्तमुत्कृष्टतः पल्योपमत्रयमायुः कथितं तथैव स्तनितकुमारपर्यन्तं जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टतः पल्योपमत्रयमायुर्निरूपितमिति उत्तरकुर्वादियुगलिकानां मरणानन्तरं देवेषूत्पद्यमानत्वात् 'भवियदव्वपुढवीकाइस्स णं' भव्यद्रव्यपृथिवीकायिकस्य खलु 'पुच्छा' पृच्छा उक्तरूपेण भव्यद्रव्यपृथिवीकायिकस्य स्थितिविषये प्रश्नः, भगवानाह- 'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तं भव्यद्रव्यपृथिवीकायिकस्य स्थितिः प्रज्ञप्ता 'उक्कोसेणं सातिरेगाइं दो सागरोवमाइं' उत्कर्षेण सातिरेकाणि द्विसागरोपमाणि, भव्यद्रव्यपृथिवीकायिकस्य स्थितिः ईशानदेवमाश्रित्य किञ्चिदधिकसागरोपमद्वयात्मिका कथिता, 'एवं

प्रकार से भव्यद्रव्य असुरकुमार की स्थिति जघन्य और उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त की और तीन पल्योपम की कही गई है, उसी प्रकार से स्तनितकुमार तक के भव्यद्रव्यभवनपतियों की जघन्य और उत्कृष्ट स्थिति अन्तर्मुहूर्त की तथा तीन पल्योपम की कह लेनी चाहिये। क्योंकि उत्तर कुरु आदि के युगलिकों का उत्पाद देवों में ही होता है। 'भवियदव्वपुढवीकाइयस्स णं पुच्छा' हे भदन्त जो जीव भव्यद्रव्यपृथिवीकायिक होता है, उसकी स्थिति कितने काल की होती है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सातिरेगाइं दो सागरोवमाइं' हे गौतम ! भव्यद्रव्यपृथिवीकायिक की स्थिति जघन्य से अन्तर्मुहूर्त की होती है और उत्कृष्ट से दो सागरोपम से कुछ अधिक होती है। यह स्थिति उत्कृष्ट जो इतनी कही गई है वह ईशानदेव को

અસુરકુમારોની સ્થિતિ જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્યોપમની કહી છે. તેજ રીતે સ્તનિતકુમાર સુધીના ભવ્યદ્રવ્યભવનપતિયોની જઘન્ય સ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રણ પલ્યોપમની સમજી લેવી કેમ કે ઉત્તર કુરુ વિગેરેના યુગલિકોનો ઉત્પાત દેવોમાં જ હોય છે. "भवियदव्वपुढवीकाइयस्स णं पुच्छा" હે ભગવન્ ભવ્ય દ્રવ્ય પૃથ્વીકાયિક જે જીવ હોય છે, તેની સ્થિતિ કેટલા કાળની હોય છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-"गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सातिरेकाइं दो सागरोवमाइं" હે ગૌતમ ! ભવ્યદ્રવ્યપૃથ્વીકાયિકની સ્થિતિ જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્તની હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી બે સાગરોપમથી કંઇક વધારે થાય છે. આ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ જે કહી છે તે ઇશાનદેવને ઉદ્દેશીને કહી છે. "एवं आउक्काइयस्स वि"

आउकाइयस्स वि' एवमप्कायिकस्यापि जघन्योत्कृष्टाभ्यां स्थितिर्ज्ञातव्या जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तम् उत्कृष्टतस्सातिरेकसागरोपमद्वयमितिभावः । 'तेऊ वाऊ जहा नेरइयस्स' तेजो वाय्वोर्यथा नैरयिकस्य भव्यद्रव्यतेजःकायिकस्य तथा भव्यद्रव्यवायुकायिकस्य च स्थितिविषये भव्यद्रव्यनारकवदेव स्थितिः ज्ञातव्या, जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टतः पूर्वकोटिरिति । देवादीनां युगलिकानां च तत्रोत्पादाभावात् 'वणस्सइकाइयस्स जहा पुढवीकाइयस्स' वनस्पतिकायिकस्य यथा पृथिवीकायिकस्य, भव्यद्रव्यवनस्पतिकायिकस्य स्थितिः भव्यद्रव्यपृथिवीकायिकवदेव ज्ञातव्या जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तम्, उत्कृष्टतः सातिरेकसागरोपमद्वयं स्थितिरिति भावः । 'बेइंदियस्स तेइंदियस्स चउरिंदियस्स जहा नेरइयस्स' द्वीन्द्रियस्य त्रीन्द्रियस्य चतुरिन्द्रियस्य यथा नैरयिकस्य, भव्यद्रव्यद्वीन्द्रियस्य भव्यद्रव्यत्रीन्द्रियस्य भव्यद्रव्यचतुरिन्द्रियस्य स्थितिः भव्यद्रव्यनारकस्थितिवदेव ज्ञातव्या जघन्येन

आश्रित करके कही गई है । 'एवं आउक्काइयस्स वि' इसी प्रकार की स्थिति जघन्य और उत्कृष्ट अप्कायिक की भी जाननी चाहिये । 'तेऊ वाऊ जहा नेरइयस्स' भव्यद्रव्यनारक की स्थिति जघन्य और उत्कृष्ट जितनी कही गई है, उतनी ही जघन्य उत्कृष्ट स्थिति भव्यद्रव्यतैजसकायिक की और भव्यद्रव्यवायुकायिक की समझ लेनी चाहिये। अर्थात् जघन्य से अंतर्मुहूर्त की और उत्कृष्ट से एक करोडपूर्व 'वणस्सइकाइयस्स जहा पुढवीकाइस्स' अर्थात् भव्यद्रव्य वनस्पतिकायिक की स्थिति भव्यद्रव्यपृथ्वीकायिक के जैसी कह देनी चाहिये। 'बेइंदियस्स तेइंदियस्स चउरिंदियस्स जहा नेरइयस्स' भव्यद्रव्यद्वीन्द्रियजीव की भव्यद्रव्य तेइन्द्रिय जीव की और भव्यद्रव्यचौइन्द्रिय जीव की स्थिति भव्यद्रव्यनारक के जैसी ही जघन्य और उत्कृष्ट से है ऐसा

આજ પ્રમાણેની સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી અપ્કાયિકોની પણ સમજવી. "तेउ वाउं जहा नेरइयस्स" જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી ભવ્ય દ્રવ્ય નારકની સ્થિતિ જેટલી કહી છે. તેટલી જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ભવ્ય દ્રવ્ય તેજસ્કાયિકની અને ભવ્ય દ્રવ્ય વાયુકાયિકની સમજી લેવી. અર્થાત્ જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટથી બે સાગરોપમથી કંઇક અધિક કહી છે. "बेइंदियस्स तेइंदियस्स चउरिंदियस्स जहा नेरइयस्स" ભવ્યદ્રવ્યદ્વીન્દ્રિય જીવની તથા ભવ્યદ્રવ્ય ત્રીન્દ્રિયજીવની અને ભવ્ય દ્રવ્ય ચતુરિંદ્રિય જીવની સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટરૂપથી ભવ્ય દ્રવ્ય નારક પ્રમાણે છે તેમ સમજવું અર્થાત્ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટિની છે. "पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स

अन्तर्मुहूर्त्तप्रमाणा उत्कृष्टतः पूर्वकोटिप्रमाणेतिभावः। 'पंचेंदियतिरिक्खजोणियस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तम्' उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं' उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि, भव्यद्रव्यपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य आयुस्तु जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तम् उत्कृष्टतः त्रयस्त्रिंशत्सागरोपममित्यर्थः एतत् सप्तमनारकमपेक्ष्य कथितम् 'एवं मणुस्साण वि' एवं मनुष्याणामपि भव्यद्रव्यमनुष्याणामायुर्विषये ज्ञातव्यम् जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तम् उत्कृष्टतः त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमम्, इति सप्तमपृथिवीनारकापेक्षया कथितम्। 'वाणमंतरजोइसियवेमाणियस्स जहा असुरकुमारस्स' वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकस्य यथा असुरकुमारस्य भव्यद्रव्यवानव्यन्तरस्य भव्यद्रव्यज्योतिष्कस्य भव्यद्रव्यवैमानिकस्य यथा भव्यद्रव्यासुरकुमारस्य तथा ज्ञातव्यम्, जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तम् उत्कृष्टतः पल्योपमत्रयमितिभावः उत्तरकुर्वादियुगलिकापेक्षया कथितम्। 'सेवं भंते! सेवं

जानना चाहिये। अर्थात् जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त की और उत्कृष्ट से पूर्वकोटि की है। 'पंचिंदिय तिरिक्खजोणियस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं' जो जीव भव्यद्रव्य पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च है उसकी जघन्य स्थिति एक अंतर्मुहूर्त की है, और उत्कृष्ट आयु तेतीससागरोपम की है। यह कथन सप्तमपृथिवी के नारक की अपेक्षा से कहा गया है, ऐसा जानना चाहिये। 'एवं मणुस्साण वि' इसी प्रकार मनुष्य संबंधी कथन कह देना चाहिये। 'वाणमंतर जोइसियवेमाणियस्स जहा असुरकुमारस्स' भव्यद्रव्य असुरकुमार के जैसी भव्यद्रव्यवानव्यन्तरकी भव्यद्रव्यज्योतिष्ककी और भव्यद्रव्यवैमानिक की स्थिति जघन्य से तो एक अंतर्मुहूर्त की है, और उत्कृष्ट से तीन पल्योपम की है यह तीन पल्योपम स्थिति का कथन उत्तरकुर्वादिक के युगलिक की अपेक्षा से

જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઇં" ભવ્યદ્રવ્યપંચેન્દ્રિય જે જીવ છે તેની જઘન્ય સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેત્રીસ સાગરોપમની છે, આ કથન સાતમી તમતમા પૃથ્વીના નારકોની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. તેમ સમજવું "वाणमंतर जोइसियवेमाणियस्स जहा असुरकुमारस्स" ભવ્યદ્રવ્યવાનવ્યન્તરની ભવ્ય દ્રવ્ય જ્યોતિષ્કોની તથા દ્રવ્ય વૈમાનિકની સ્થિતિ ભવ્ય દ્રવ્ય અસુરકુમારના સંબંધમાં કહ્યા પ્રમાણે, જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્યોપમની છે આ ત્રણ પલ્યોપમની સ્થિતિનું કથન ઉત્તર ક્ષેત્ર કુરૂ વિગેરેના યુગલિકોને ઉદ્દેશીને કહેવામાં આવ્યું છે તેમ સમજવું.

भंते ! त्ति' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति हे भदन्त ! भव्यद्रव्यनारकादीनामायुर्विषये यत् देवानुप्रियेण कथितम् तत् एवमेव–सत्यमेव आप्तवाक्यस्य सर्वथा प्रमाणत्वादिति कथयित्वा भगवन्तं यावत् नमस्कृत्य गौतमः संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरति, इतिभावः ॥सू० १॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात- जगद्वल्लभ–प्रसिद्धवाचक–पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक–श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त–
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु–
बालब्रह्मचारि–जैनाचार्य–जैनधर्मदिवाकर
–पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां
श्री "भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिका-
ख्यायां व्याख्यायां अष्टादशशतके
नवमोद्देशकः समाप्तः ॥१८–९॥

कहा गया जानना चाहिये । 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' भव्यद्रव्यनारक आदि के विषय में और उनकी आयु के विषय में जो आप देवानुप्रिय ने यह कथन किया है वह आप्तवाक्य के सर्वथा प्रमाण होने के कारण सत्य ही है । इस प्रकार कहकर भगवान् को यावत् नमस्कार करके गौतम संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥ सू० १ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके अठारहवें शतकका
नववां उद्देशक समाप्त ॥ १८–९ ॥

"सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति" ભવ્યદ્રવ્યનારક વિ. ના સંબંધમાં અને તેની આયુષ્યના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે આ કથન કર્યું છે, તે આપ્ત વાકય પ્રમાણરૂપ જ હોવાના કારણે સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને ભગવાનને વંદના નમસ્કાર કરીને તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા ગૌતમ સ્વામી પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થઇ ગયા ।સૂ. ૧।

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના અઢારમા શતકનો નવમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત॥૧૮–૯॥

अथ दशमोद्देशकः प्रारभ्यते ।

नवमोद्देशके भव्यद्रव्यनारकादीनां स्वरूपं कथितम् अथ भव्यद्रव्याधिकारात् अस्मिन् दशमोद्देशके भव्यद्रव्यदेवस्यानगारस्य स्वरूपं निरूपयिष्यति इत्येवं संबन्धेनायातस्यास्य दशमोद्देशकस्येदमादिमं सूत्रम्-'रायगिहे' इत्यादि ।

मूलम्—रायगिहे जाव एवं वयासी अणगारे णं भंते भावियप्पा असिधारं वा खुरधारं वा ओगाहेज्जा हंता ओगाहेज्जा से णं तत्थ छिज्जेज्ज वा भिज्जेज वा णो इणट्ठे समट्ठे णो खलु तत्थ सत्थं कमइ एवं जहा पंचमसए परमाणुपोग्गलवत्तव्वया जाव अणगारे णं भंते! भावियप्पा उदावत्तं वा जाव नो खलु तत्थ सत्थं कमइ ॥सू० १॥

छाया—राजगृहे यावदेवमवादीत् अनगारः खलु भदन्त! भावितात्मा असिधारां वा क्षुरधारां वा अवगाहेत हन्त अवगाहेत स खलु तत्र छिद्येत वा भिद्येत वा नायमर्थः समर्थः नो खलु तत्र शस्त्रं क्रामति । एवं यथा पञ्चमशते परमाणुपुद्गलवक्तव्यता यावद् 'अनगारः खलु भदन्त! भावितात्मा उदावर्तं वा यावत् नो खलु तत्र शस्त्रं क्रामति ॥सू० १॥

टीका—'रायगिहे जाव एवं वयासी' राजगृहे यावदेवम् अवादीत् अत्र यावत्पदेन गुणशिलकं चैत्यमित्यारभ्य प्राञ्जलिपुटो गौतम एतदन्तस्य सर्वस्यापि

दसवें उद्देशे का प्रारंभ

नौवें उद्देशे में भव्यद्रव्यनारक आदि कों का स्वरूप कहा गया है अब इस १० वें उद्देशे में भव्य का अधिकार होने से भव्यद्रव्यदेवरूप अनगार के स्वरूप का कथन किया जावेगा सो इसी सम्बन्ध कों लेकर प्रारंभ किये गये इस उद्देशे का 'रायगिहे जाव' इत्यादि पहिला सूत्र है।

'रायगिहे जाव एवं वयासी' इत्यादि ।

દસમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

નવમાં ઉદ્દેશામાં ભવ્યદ્રવ્ય નારક વિગેરેનું કથન કરવામાં આવ્યું છે. ભવ્યદ્રવ્યનો અધિકાર ચાલુ હોવાથી આ દસમાં ઉદ્દેશામાં ભવ્યદ્રવ્ય દેવ-રૂપ અનગારનાં સ્વરૂપનું કથન કરવામાં આવશે એ સંબન્ધથી આ ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. તેનું પહેલુ સૂત્ર 'रायगिहे जाव" ઈત્યાદિ છે.

प्रकरणस्यानुस्मरणं भवतीति। किमुक्तवान् गौतमः तत्राह-'अणगारे' इत्यादि। 'अणगारे णं भंते! भावियप्पा' अनगारः खलु भदन्त! भावितात्मा भावितो-ज्ञानदर्शनचारित्रैर्धर्मवासनया वा आत्मा येन स भावितात्मा 'असिधारं वा खुरधारं वा ओगाहेज्जा' असिधारां वा क्षुरधारां वा अवगाहेत किं भावितात्मा अनगारः असिधारायां वा क्षुरधारायां वा उपवेष्टुं शक्नुयादिति प्रश्नः, भगवानाह-'हंता' इत्यादि। 'हंता अवगाहेज्जा' हन्त अवगाहेत उपवेष्टुं शक्नुयादित्यर्थः असिधारादिषु भावितात्मनोऽनगारस्य प्रवेशो वैक्रियलब्धिसामर्थ्यबलाद् भवतीति

टीकार्थ--'रायगिहे जाव एवं वयासी' राजगृह नगर में यावत् इस प्रकार से प्रभु से पूछा यहां यावत्पद से 'गुणशिलकं चैत्यम्' यहां से लेकर 'प्राञ्जलिपुटो गौतमः' यहां तक का पाठ गृहीत हुआ है। किस प्रकार से पूछा? सो 'अणगारे णं भंते! भावियप्पा असिधारं वा खुरधारं वा ओगाहेज्जा' इस सूत्रपाठ द्वारा प्रकट किया गया है, कि-'जो अनगार भावितात्मा होता है-ज्ञानचारित्र से अथवा धर्म की वासना से जिसने आत्मा को वासित किया है। ऐसा अनगार क्या असिधारा पर क्षुरा की धारा पर उपवेष्टुं (बैठने के लिये) समर्थ हो सकता है? उत्तर में प्रभु कहते हैं। 'हंता अवगाहेज्जा' हां गौतम! ऐसा वह अनगार बैठने के लिये समर्थ हो सकता है। तात्पर्य कहने का यह है कि यहां जो असिधारा पर या क्षुरा की धारा पर भावितात्मा अनगार को

ટીકાર્થ--"रायगिहे जाव एवं वयासी" રાજગૃહનગરમાં ભગવાનનું સમવસરણ થયું. ભગવાનનું આગમન સાંભળીને પરિષદા તેઓને વંદના કરવા આવી. ભગવાને તેઓને ધર્મદેશના આપી. ધર્મદેશના સાંભળીને પરિષદા પોતપોતાને સ્થાને પાછી ગઈ. તે પછી ભગવાનની પર્યુપાસના કરતાં "प्राञ्जलिपुटो गौतमः" ગૌતમ સ્વામીએ બન્ને હાથ જોડીને ઘણા જ વિનય સાથે આ પ્રમાણે પૂછયું 'अणगारे णं भंते! भावियप्पा असिधारं वा खुरधारं वा ओगाहेज्जा" જે અનગાર ભાવિતાત્મા હોય છે.--જ્ઞાન ચારિત્રથી અથવા તો ધર્મની વાસનાથી જેણે પોતાના આત્માને વાસિત કરેલ છે, એવો અનગાર શું તલવારની ધાર પર અથવા અસ્રાની ધાર પર "उपवेष्टुं બેસવાને સમર્થ થઈ શકે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે--"हंता अवगाहेज्जा" હા ગૌતમ! એવો તે અનગાર તેના પર બેસવાને સમર્થ થઈ શકે છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે--અહિયાં જે તલવારની ધાર પર અથવા અસ્રાની ધારપર ભાવિતાત્મા અનગારને બેસવાનું બતાવ્યું છે, તે વૈક્રિય લબ્ધિના પ્રભાવથી

ज्ञेयम् अन्यथा अग्रिमोत्तरवाक्यस्यासामंजस्यमापतेदिति। 'से णं तत्थ छिज्जेज्ज वा भिज्जेज्ज वा' स भावितात्माऽनगारः खलु तत्रासिधारादौ छिद्येत वा भिद्येत वा असिधारयोपवेशनादि कर्तुस्तस्याऽनगारस्य शरीरे छेदनं भेदनं भवति नवेति प्रश्नः, भगवानाह-'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः असिधारया तदंगस्य छेदनादिकं न भवतीतिभावः, कथं तदङ्गस्यासिधारया छेदनादिकं न भवति अत्र लोकानुभवविरोधो भवेदिति चेत्तत्राह-'णो खलु' इत्यादि। 'णो खलु तत्थ सत्थं कमइ' नो खलु तत्र शस्त्रं क्रामति भावितात्मनोऽनगारस्य शरीरावयवे शस्त्रस्य क्रमणं न भवति वैक्रियलब्धिसामर्थ्यबलेन शस्त्रस्य तत्र कुण्ठितत्वात् पाषाण-

---

प्रवेश या बैठना कहा गया है वह वैक्रियलब्धि के प्रभाव के वश से ऐसा कर सकता है, यह प्रकट करने के लिये कहा गया है ऐसा जानना चाहिये नहीं तो अग्रिम उत्तरवाक्य में असमञ्जसता आजावेगी अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं 'से णं तत्थ छिज्जेज्ज वा भिज्जेज्ज वा' हे भदन्त ! असिधारा के ऊपर उपवेशनादि क्रिया करनेवाले उस अनगार के शरीर में छेदन भेदन होता है, या नहीं होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है। अर्थात् असिधारा आदि के ऊपर उपवेशनादि क्रिया करनेवाले उस अनगार के शरीर में उस असिधारा आदि द्वारा जरासा भी छेदन नहीं होता है। इसका कारण क्या है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं। 'णो खलु तत्थ सत्थं कमइ' उस भावितात्मा अनगार के शरीरावयव के ऊपर शस्त्र का क्रमण नहीं होता है। क्योंकि वैक्रिय-

---

તેમ કરી શકે છે. તે બતાવવા તેમ કહેવામાં આવ્યું છે. તેમ સમજવું. નહિ તો પહેલા કહેલ ઉત્તર વાકયમાં અસમંજસપણું-અઘટિતપણું આવી જશે.

હવે ગૌતમ સ્વામી એવું પૂછે છે કે-"से णं तत्थ छिज्जेज्ज वा भिज्जेज्ज वा" હે ભગવન્ અસિ-તલવારની ધાર પર બેસનાર તે અનગારના શરીરમાં છેદન ભેદન થાય છે? કે નથી થતું? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે--"णो इणट्ठे समट्ठे" હે ગૌતમ! આ અર્થ બરોબર નથી અર્થાત્ તલવારની ધાર વિગેરે ઉપર બેસવા વિ૦ ની ક્રિયા કરવાવાળા તે અનગારના શરીરમાં તે તલવારનીધાર વિગેરેથી જરા પણ છેદન ભેદન થતું નથી. તેમ ન થવાનું શું કારણ છે? તે પ્રમાણે ગૌતમ સ્વામીના પૂછવાથી તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-"णो खलु तत्थ सत्थं कमइ" તે ભાવિતાત્મા અન-

पतितक्षुरधारावत् यथा लोकेऽपि दृश्यते तीक्ष्णापि क्षुरधारा पाषाणादौ विफली भवति तथैव भावितात्माऽनगारशरीरेऽपि क्षुरधारादेः प्रवेशाऽसंभवः एतावानेव विशेषः यत् पाषाणादिषु तत्र क्षुरधारादेर्वैफल्यं तत् तेषामतिकाठिन्यात्, अत्र भावितात्मानगारशरीरे तु वैक्रियलब्धिसामर्थ्यबलादिति। 'एवं जहा पंचमसए परमाणुपोग्गलवत्तव्वया' एवं यथा पञ्चमशते परमाणुपुद्गलवक्तव्यता 'जाव अणगारे णं भंते!' यावदनगारः खलु भदन्त! 'भावियप्पा' भावितात्मा 'उदावत्तं वा जाव नो खलु तत्थ सत्थं कमइ' उदावर्तं वा यावत् नो खलु तत्र शस्त्रं क्रामति, तत्र परमाणुपुद्गलघटित आलाप इह तु भावितात्मघटित

लब्धि की शक्ति के बल से शस्त्र उस पर कुण्ठित हो जाता है जैसे पाषाण के ऊपर गिरे हुए क्षुरे आदि की धार कुंठित हो जाती है अतः जैसी पाषाणपतित तीक्ष्ण भी क्षुरधारा विफल बन जाती है। उसी प्रकार से भावितात्मा अनगार के शरीर में भी क्षुर आदि की धारा विफल हो जाती है। उस पर अपना कुछ भी प्रभाव नहीं दिखला सकता है वह उसमें प्रविष्ट नहीं हो सकती है, पाषाण आदि पर जो क्षुर धारा विफल होती है, वह उसकी अतिकठिनता के कारण होती है। और यहां जो भावितात्मा अनगार के शरीर पर विफल होती है वह वैक्रियलब्धि के सामर्थ्य के बल से होती है, बस यही दृष्टांत और दार्ष्टान्त में विशेषता जाननी चाहिये। 'एवं जहा पंचमसए परमाणुपोग्गलवत्तव्वया' जाव अणगारे णं भंते! भावियप्पा उदावत्तं वा जाव नो खलु तत्थ सत्थं कमइ' तो जिस प्रकार से पंचम शतक के सातवें

ગારના શરીરના અવયવ ઉપર શસ્ત્ર ચાલી શકતું નથી. કારણ કે વૈક્રિય લબ્ધિની શક્તિના બળથી શસ્ત્ર નિસ્તેજ–કુંઠિત થઇ જાય છે. જેવી રીતે પત્થર પર પડેલા અસ્ત્રા વિ. ની ધાર કુંઠિત–બુઠી થઈ જાય છે. તેથી પત્થર પર પડેલી તીક્ષ્ણ અસ્ત્રાની ધાર નિષ્ફળ બની જાય છે. તેજ રીતે ભાવિતાત્મા અનગારના શરીરમાં પણ તલવાર–અસ્ત્રા વિ. ની ધાર બુઠી યાને નિષ્ફળ બની જાય છે. તેમના શરીરમાં તે પ્રવેશી શકતી નથી. પાષાણ પર જે અસ્ત્રાની ધાર વિ નિષ્ફળ જાય છે, તે પત્થરના કઠણપણાને લઈને તેમ બને છે. પણ અહિં ભાવિતાત્મા અનગારના શરીરમાં નિષ્ફળ થાય છે તે તેઓના વૈક્રિયલબ્ધિના બળથી થાય છે. દૃષ્ટાંત (ઉદાહરણ) અને દાર્ષ્ટાન્તિકમાં એટલી જ વિશેષતા છે. "एवं जहा पंचमसए परमाणुपोग्गलवत्तव्वया जाव अणगारे णं भंते! भावियप्पा उदावत्तं वा जाव नो खलु तत्थ सत्थं कमइ" જેવી રીતે પાંચમા શતકના સાતમા ઉદ્દેશામાં પરમાણુ પુદ્ગલ સંબંધી કથન કર્યું

आलाप एतदेव उभयोर्वैलक्षण्यम्। 'जहा पंचमसए' इत्यादिना यत् सूचितं तदिदम् 'अणगारे णं भंते! भावियप्पा अगणिकायस्स मज्झं मज्झेणं वीईवएज्जा हंता वीईवएज्जा से णं तत्थ किं झियाएज्जा णो इणट्ठे समट्ठे णो खलु तत्थ सत्थं कमइ' इत्यादि। अनगारः खलु भदन्त! भावितात्मा अग्निकायस्य मध्यं मध्येन व्यतिव्रजेत् हंत व्यतिव्रजेत् स खलु तत्र किं ध्यापयेत् नायमर्थः समर्थः नो खलु तत्र शस्त्रं क्रामतीत्यादि ॥सू० १॥

उद्देश में परमाणुपुद्गल सम्बंधी वक्तव्यता यावत् उदकावर्त में वह प्रवेश कर सकता, है क्योंकि उस पर शस्त्र अपना कुछ प्रभाव नहीं दिखा सकता है। यहां तक की वह सब वक्तव्यता यहाँ पर कह लेनी चाहिये। पंचमशतक के सातवें उद्देशे में जो आलाप कहा गया है वह परमाणु पुद्गल को लेकर कहा है सो वही आलाप यहां भावितात्मा अनगार को घटित करके कह लेना चाहिये जैसे-'अणगारे णं भंते! भावियप्पा अगणिकायस्स मज्झं मज्झेणं वीइवएज्जा? हंता वीइवएज्जा से णं तत्थ झियाएज्जा? णो इणट्ठे समट्ठे णो खलु तत्थ सत्थं कमइ' इत्यादि इसका अर्थ स्पष्ट है। तात्पर्य गौतम के पूछने का ऐसा है कि- हे भदन्त! भावितात्मा अनगार क्या अग्नि के बीच में होकर निकल सकता है? उत्तर में प्रभु ने कहा हां गौतम! निकल सकता है वह अग्नि के बीच में से होकर निकलने पर भी जो उस से जलता नहीं है उसका कारण उस पर शस्त्र अपना कुछ भी प्रभाव नहीं दिखा सकते हैं। यह है ॥सूत्र १॥

છે. તે યાવત્ ઉદકાવર્તમાં--જલના ચકરાવામાં તે પ્રવેશ કરી શકે છે, કેમ કે તેના પર શસ્ત્ર પોતાનો કંઈ જ પ્રભાવ બતાવી શકતું નથી. અહિં સુધીનું તે તમામ કથન અહિંયાં સમજી લેવું પાંચમા શતકના સાતમા ઉદ્દેશામાં જે જે આલાપકો કહ્યા છે તે પરમાણુના પુદ્ગલને ઉદ્દેશીને કહેવામાં આવેલ છે. તેજ આલાપક અહિયાં ભાવિતાત્મા અનગારને ઘટાવીને કહેવા. જેમ કે —"अणगारे णं भंते! भावियप्पा अगणिकायस्स मज्झं मज्झेणं वीइवएज्जा हंता वीइवएज्जा से णं तत्थ झियाएज्जा, णो इणट्ठे समट्ठे णो खलु तत्थ सत्थं कमइ" ઇત્યાદિ અહિયાં ગૌતમ સ્વામીએ એવું પૂછ્યું છે કે--હે ભગવન્ ભાવિતાત્મા અનગાર શું અગ્નિની વચ્ચે થઇને નીકળી શકે છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે--હા ગૌતમ! તેવી રીતે ભાવિતાત્મા અનગાર અગ્નિની પાર નીકળી શકે છે. તે અગ્નિની વચ્ચે થઇને નીકળવા છતાં પણ તે અગ્નિથી બળતો નથી તેનું કારણ તેના પર શસ્ત્ર પોતાનો કાંઈ જ પ્રભાવ બતાવી શકતું નથી તે જ છે. ॥ સૂ. ૧ ॥

पूर्वमनगारस्य भावितात्मनोऽसिधारादौ अवगाहना कथिता अतः परम् अवगाहनामेव स्पर्शनालक्षणपर्यायान्तरेण परमाण्वादिपुद्गलेषु कथयितुमाह–'परमाणुपोग्गले' इत्यादि ।

मूलम्–परमाणुपोग्गले णं भंते! वाउकाएणं फुडे वाउकाए वा परमाणुपोग्गलेणं फुडे गोयमा! परमाणुपोग्गले वाउकाएणं फुडे नो वाउकाए परमाणुपोग्गलेणं फुडे। दुप्पएसिए णं भंते! खंधे वाउकाएणं एवं चेव एवं जाव असंखेज्जपएसिए। अणंतपएसिए णं भंते! खंधे वाउ० पुच्छा गोयमा! अणंतपएसिए खंधे वाउकाएणं फुडे, वाउकाए अणंतपएसिणं खंधेणं सिय फुडे सिय णो फुडे। वत्थी णं भंते! वाउकाएणं फुडे वाउकाए वत्थिणा फुडे गोयमा! वत्थी वाउकाए णं फुडे णो वाउकाए वत्थिणा फुडे॥सू० २॥

छाया—परमाणुपुद्गलः खलु भदन्त! वायुकायेन स्पृष्टः वायुकायो वा परमाणुपुद्गलेन स्पृष्टः, गौतम! परमाणुपुद्गलः वायुकायेन स्पृष्टः, नो वायुकायः परमाणुपुद्गलेन स्पृष्टः। द्विप्रदेशिकः खलु भदन्त! स्कन्धः वायुकायेन एवमेव एवं यावत् असंख्यप्रदेशिकः। अनन्तप्रदेशिकः खलु भदन्त! स्कन्धो वायु० पृच्छा गौतम! अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धः वायुकायेन स्पृष्टः वायुकायः अनन्तप्रदेशिकेन स्कन्धेन स्यात् स्पृष्टः स्यान्नोस्पृष्टः। वस्तिः खलु भदन्त! वायुकायेन स्पृष्टः वायुकायो वा वस्तिना स्पृष्टः गौतम! वस्तिः वायुकायेन स्पृष्टः नो वायुकायो वस्तिना स्पृष्टः॥सू० २॥

भावितात्मा अनगार की असिधारा (तलवार की धार पर) आदि में अवगहना प्रकट की गई हैं। अतः इसी अवगाहना का स्पर्शना लक्षण पर्यायान्तर से परमाणु आदि पुद्गलों में कथन अबसूत्रकार करते हैं। 'परमाणुपोग्गले णं भंते! वाउकाएणं फुडे' इत्यादि।

પૂર્વ સૂત્રમાં ભાવિતાત્મા અનગારની તલવારની ધાર વિગેરે પરની અવગાહના બતાવવામાં આવી છે. જેથી હવે સૂત્રકાર તેજ અવગાહનાના સ્પર્શના લક્ષણ પર્યાયાન્તરથી પરમાણુ વિગેરે પુદ્ગલોમાં કહેવાનો પ્રારંભ કરે છે.

"પરમાણુપોગ્ગલે णं भंते! वाउकाएणं फुडे" ઇત્યાદિ.

टीका—'परमाणुपोग्गले णं भंते !' परमाणुपुद्गलः खलु भदन्त ! 'वाउकाएणं फुडे' वायुकायेन स्पृष्टो भवति ? 'वाउकाए वा परमाणुपोग्गलेणं फुडे' वायुकायो वा परमाणुपुद्गलेन स्पृष्टः ? हे भदन्त ! वायुना परमाणुर्व्याप्तः परमाणुना वा वायुर्व्याप्त इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'परमाणुपोग्गले वाउकाएणं फुडे' परमाणुपुद्गलः वायुकायेन स्पृष्टः व्याप्तो मध्ये क्षिप्त इत्यर्थः । 'नो वाउकाए परमाणुपोग्गलेणं फुडे' नो वायुकायः परमाणुपुद्गलेन स्पृष्ट, व्याप्तः मध्ये क्षिप्तः, वायोर्महत्त्वात् परमाणोश्च निष्प्रदेशत्वेनातिसूक्ष्मतया व्यापकत्वाभावादिति । 'दुप्पएसिए णं भंते ! खंधे वाउकाएणं एवं चेव' 'द्विप्रदेशिकः खलु भदन्त ! स्कन्धः वायुकायेन एवमेव स्पृष्टो

टीकार्थ—इस सूत्रद्वारा सूत्रकार ने ऐसा पूछा है कि—परमाणुपोग्गले णं भंते० !' हे भदन्त ! जो परमाणुपुद्गल है, वह क्या वायुकाय के द्वारा स्पृष्ट होता है या वायुकाय परमाणुपुद्गल द्वारा स्पृष्ट होता है ? परमाणु के द्वारा वायु व्याप्त है या वायु के द्वारा परमाणु व्याप्त है ऐसा इस प्रश्न का आशय है उत्तर में प्रभु ने कहा—'गोयमा' इत्यादि—हे गौतम ! परमाणुपुद्गल वायुकाय द्वारा स्पृष्ट होता है—व्याप्त होता है मध्य में क्षिप्त होता है पर वायुकाय परमाणुपुद्गल से व्याप्त नहीं होता है मध्य में क्षिप्त नहीं होता है, क्योंकि वायुकाय महान् होता है और परमाणु द्वयादि प्रदेशों से रहित होने के कारण अति सूक्ष्म होता है । इस कारण वह उसे व्याप्त नहीं कर सकता है। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं । 'दुप्पएसिएणं भंते ! खंधे०' हे भदन्त ! जो स्कन्ध द्विप्रदेशिक

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી સૂત્રકારે એવું પૂછ્યું છે કે—"परमाणुपोग्गले णं भंते० !" હે ભગવન્ જે પરમાણુ પુદ્ગલ છે, તે વાયુકાયને સ્પર્શ કરી શકે છે ? અથવા વાયુકાય તેને સ્પર્શ કરી શકે છે ? પરમાણુથી વાયુ વ્યાપ્ત છે ? કે વાયુથી પરમાણુ વ્યાપ્ત છે ? એ રીતનો આ પ્રશ્નનો ભાવ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે –"गोयमा !" ઇત્યાદિ હે ગૌતમ ! પરમાણુ પુદ્ગલ વાયુથી સ્પૃષ્ટ વ્યાપ્ત થાય છે. પણ વાયુકાય પરમાણુ પુદ્ગલથી વ્યાપ્ત થતા નથી કેમ કે વાયુકાય મહાન્ હોય છે. અને પરમાણુ બે પ્રદેશ વિગેરેથી રહિત હોવાથી અત્યંત સૂક્ષ્મ હોય છે. તેથી તે તેને વ્યાપ્ત કરી શકતા નથી

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—'दुप्पएसिए णं भंते ! खंधे०" હે ભગવન્ બે પ્રદેશવાળા જે સ્કંધ હોય છે, તે વાયુકાયથી વ્યાપ્ત

व्याप्तः किं वा वायुकायिको द्विप्रदेशिकेन स्कन्धेनावयविना स्पृष्टः व्याप्त इति प्रश्नः, भगवानाह-यथा परमाणुपुद्गलेन वायुकायो न व्याप्तो भवति परमाणोः सूक्ष्मतया वायोश्च महत्वात् किन्तु महता वायुना अल्पीयान् परमाणुर्व्याप्यते तथा इमेऽपि द्विप्रदेशिकावयविनो वायुकायापेक्षया सूक्ष्मत्वेन न वायुकायो द्विप्रदेशिकेन स्कन्धेन व्याप्यते अपितु महता वायुकायेन अल्पीयसो द्विप्रदेशिकस्कन्धस्यैव व्याप्तिर्भवति, दृश्यते च लोकेऽपि महताऽल्पीयसो व्यापनात् यथा पटैर्घटस्य न तु घटेन प्रावृत पटस्यावृतिरितिभावः। 'एवं जाव असंखेज्जपएसिए' एवं यावदसंख्येयप्रदेशिकः यथा द्विप्रदेशिकस्कन्धविषये वायुकायव्याप्तत्वविषयको विचारः कृतस्तथैव असंख्यातप्रदेशिकस्कन्धविषयेऽपि विचारः कर्त्तव्यो

होता है वह वायुकाय के द्वारा व्याप्त होता है या वायुकाय उसके द्वारा व्याप्त होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं। हे गौतम ! जिस प्रकार परमाणुपुद्गल द्वारा वायुकाय व्याप्त नहीं हो सकता है। क्योंकि वह सूक्ष्म है और वायुकाय महान् है। अतः ऐसा समझना चाहिये- कि महान् वायुकाय द्वारा अल्पीयान् परमाणु ही व्याप्त होता है और ऐसी ही बात देखी जाती है। कि लोक में जो महान् होता है वह अपने से छोटे को व्याप्त करनेवाला होता है जैसे वस्त्र के द्वारा घट व्याप्त हो जाता है पर पसारा हुआ वस्त्र घट के द्वारा व्याप्त नहीं होता इसी प्रकार द्विप्रदेशी स्कन्ध के विषय में समझना चाहिये। 'एवं जाव असंखेज्जपएसिए' जिस प्रकार से द्विप्रदेशिक आदि स्कन्ध के विषय में वायुकाय द्वारा व्याप्त होने का विचार किया गया है उसी प्रकार से असंख्यातप्रदेशिक स्कन्ध

થાય છે ? કે વાયુકાય તેનાથી વ્યાપ્ત થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે--હે ગૌતમ ! જે રીતે પરમાણુ પુદ્ગલથી વાયુકાય વ્યાપ્ત થતા નથી. કેમ કે તે સૂક્ષ્મ છે. અને વાયુકાય મહાન્ છે જેથી એમ જ સમજવું જોઇએ કે મહાન્ વાયુકાયથી અલ્પ એવા પરમાણુ જ વ્યાપ્ત થાય છે અને એવી જ રીતે જોવામાં આવે છે કે --જગતમાં જે મહાન્ હોય છે, તે પોતાનાથી નાનાને વ્યાપ્ત કરવાવાળા હોય છે. જેમ કે વસ્ત્ર દ્વારા ઘડો વ્યાપ્ત થઇ જાય છે. પરંતુ ફેલાવેલું વસ્ત્ર ઘડાથી વ્યાપ્ત થતું નથી. "एवं जाव असंखेज्जपएसिए" જે પ્રકારથી બે પ્રદેશવાળા સ્કંધના વિષયમાં વાયુકાયથી વ્યાપ્ત હોવાના સંબંધમાં વિચાર કરવામાં આવ્યો છે, તેજ પ્રમાણે અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા સ્કંધને વાયુકાયથી વ્યાપ્ત

ज्ञातव्यश्च, यावत् असंख्यातप्रदेशिकोऽवयवी वायुना व्याप्यते न तु कदापि असंख्यातप्रदेशिकावयविना वायुकायो व्याप्यते इति। अत्र त्रिप्रदेशिकादारभ्य दशप्रदेशिकसंख्यातप्रदेशिकान्तस्य यावत्पदेन ग्रहणं भवति। 'अणंतपएसिए णं भंते! खंधे वाउकाय पुच्छा' अनन्तप्रदेशिकः खलु भदन्त! स्कन्धः वायुकायः पृच्छा अर्थात् अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धः वायुना व्याप्यते अथवा अनन्तप्रदेशिकेन स्कन्धेन वायु र्व्याप्यते इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'अणंतपएसिए खंधे वायुकाएणं फुडे' अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धः वायुकायेन स्पृष्टो-व्याप्तः मध्ये निक्षिप्तः 'वाउकाए अणंतपएसिए णं खंधेणं सिय फुडे' वायुकायः अनन्तप्रदेशिकेन स्कन्धेन स्यात् स्पृष्टः 'सिय नो फुडे' स्यात् नो स्पृष्टः, अन-

---

को वायुकाय द्वारा व्याप्त होने का विचार जानना चाहिये यावत् असंख्यातप्रदेशी रूप अवयवी वायुकाय के द्वारा व्याप्त तो हो जाता है पर वायुकाय उस असंख्यातप्रदेशी अवयवी द्वारा व्याप्त नहीं होता है। यहाँ यावत्पद से त्रिप्रदेशिक स्कन्ध से लेकर कर दशप्रदेशिक स्कन्ध संख्यातप्रदेशी स्कन्ध का ग्रहण हुआ' है। अणंतपएसिए णं भंते! खंधे वाउ० पुच्छा।' हे भदन्त! जो स्कन्ध अनन्तप्रदेशिक होता है। उसके द्वारा वायुकाय व्याप्त होता है या वायुकाय के द्वारा वह व्याप्त होता है, उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! अनन्तपएसिए खंधे०' हे गौतम! जो अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध होता है। वह वायुकाय के द्वारा व्याप्त होता है मध्य में निक्षिप्त होता है पर जो अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध है उसके द्वारा वायुकाय व्याप्त भी होता है,

---

હોવાના સંબંધમાં વિચાર સમજી લેવો. યાવત્ અસંખ્યાત પ્રદેશી રૂપ અવયવી વાયુકાયથી તો વ્યાપ્ત થઈ જાય છે વાયુકાય તે અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા અવયવીથી વ્યાપ્ત થતો નથી. અહિયાં યાવત્પદથી ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધથી આરંભીને દસ પ્રદેશવાળા સ્કંધ સુધી ગ્રહણ થયા છે. "अणंतपएसिए णं भंते! खंधे वाउ पुच्छा०" હે ભગવન્ અનંત પ્રદેશવાળા જે સ્કંધ છે, તેનાથી વાયુકાય વ્યાપ્ત થાય છે? અથવા વાયુકાયથી તે વ્યાપ્ત થાય છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'गोयमा! अनंतपएसिए खंधे०" હે ગૌતમ! અનંત પ્રદેશવાળા જે સ્કંધો હોય છે, તે વાયુકાય દ્વારા વ્યાપ્ત થાય છે. મધ્યમા નિક્ષિપ્ત હોય છે. પરંતુ જે અનંતપ્રદેશી સ્કંધ છે, તેનાથી વાયુકાય વ્યાપ્ત થાય છે પણ ખરા. અને નથી પણ થતા. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે

न्तप्रदेशिकेन स्कन्धेन स्यात् स्पृष्टः स्यात् नो स्पृष्टः अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धो वायुना व्याप्यते सूक्ष्मतरत्वात् स्कन्धस्य, वायुकायिकस्तु अनन्तप्रदेशिकस्कन्धेन स्यात् व्याप्तः स्यात् न व्याप्तः कथम्? कदाचित् व्याप्तत्वं कदाचिदव्याप्तत्वमिति, अत्रोच्यते, यदा वायुकायिकस्कन्धापेक्षया अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धो महान् भवति तदा वायुर्महताऽनन्तप्रदेशिकस्कन्धेन व्याप्यते यदा तु वाय्वपेक्षया असौ अनन्तप्रदेशिको महान् न भवति किन्तु अल्पीयानेव भवति तदा अनन्तप्रदेशिकस्कन्धेन वायुकायो न व्याप्तो भवति इति अपेक्षावादमाश्रित्य स्याद् व्याप्तः स्याद् अव्याप्त इति कथितम्। 'वत्थी णं भंते! वाउकाएणं फुडे' वस्तिः खलु भदन्त! वायुकायेन स्पृष्टः 'वाउयाए वत्थिणा फुडे' वायुकायो वा वस्तिना स्पृष्टः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'वत्थी वाउकाएणं फुडे' वस्तिः इतिः 'मशक' इति लोकप्रसिद्धः वायुकायेन स्पृष्टो व्याप्तः वायुना सामस्त्येन

और नहीं भी होता है। तात्पर्य इसका ऐसा है कि जब अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध सूक्ष्म होता है तब तो वह वायुकाय के द्वारा व्याप्त हो जाता है। परन्तु जब वायुकायिक रूप स्कन्ध अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध की अपेक्षा महान् नहीं होता है प्रत्युत अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध ही महान् रहता है तब वह अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध द्वारा व्याप्त हो जाता है। इस प्रकार से अपेक्षावाद को आश्रित करके 'सिय फुडे सिय णो फुडे' ऐसा कहा गया है। 'वत्थी णं भंते! वाउकाएणं फुडे' हे भदन्त! वस्ती-मशक वायुकाय से स्पृष्ट होता है? या 'वाउयाए वत्थिणा फुडे' वायुकाय मशक से स्पृष्ट होता है उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! वत्थी वायुकाएणं फुडे' हे गौतम! मशक वायुकाय से स्पृष्ट होता है। क्योंकि वायुकाय के द्वारा उसके जितने भी विवर होते हैं, वे सब के सब

કે—જ્યારે અનંત પ્રદેશી સ્કંધ સૂક્ષ્મ હોય છે, ત્યારે તે વાયુકાયથી વ્યાપ્ત થઈ જાય છે. પણ જ્યારે વાયુકાયિકરૂપ સ્કન્ધ અનંત પ્રદેશી સ્કંધથી મહાન્ હોતા નથી પરંતુ અનંત પ્રદેશી સ્કંધ જ મહાન્ રહે છે, ત્યારે તે અનંત પ્રદેશી સ્કંધ દ્વારા વ્યાપ્ત થઈ જાય છે. આ પ્રમાણેની અપેક્ષાવાદનો આશ્રય કરીને "स्याद् व्याप्तः स्याद् अव्याप्तः" એમ કહેવામાં આવ્યું છે. "वत्थी णं भंते! वाउकाएणं फुडे" હે ભગવન્ વસ્તી-મશક વાયુકાયથી સ્પૃષ્ટ થાય છે? કે "वाउकाए वत्थिणा फुडे" વાયુકાય મશકથી વ્યાપ્ત થાય છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—"गोयमा! वत्थी वाउकाएणं फुडे" હે ગૌતમ! મશક વાયુકાયથી સ્પૃષ્ટ થાય છે. કેમ કે તેના જેટલા છિદ્રો છે, તે બધા જ

वस्तिविवरपरिपूरणात्' नो वाउकाए वत्थिणा फुडे' नो वायुकायो वस्तिना स्पृष्टो-व्याप्तः वस्ते र्वायुकायस्य परित एव सद्भावादिति ॥सू० २॥

इतः पूर्वं पुद्गलद्रव्याणि निरूपितानि तदनु वर्णादिभिः तान्येव पुद्गलद्रव्याणि निरूपयन्नाह-'अत्थि णं भंते' इत्यादि।

मूलम्-अत्थि णं भंते! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए अहे दव्वाइं वन्नओ काल-नील-लोहिय-हालिद्द-सुक्किल्लाइं, गंधओ सुब्भिगंधाइं, दुब्भिगंधाइं, रसओ तित्त-कडुयकसाय-अंबिल-महुराइं, फासओ कक्खड-मउय-गरुय-लहुय-सीय-उसिण-निद्ध-लुक्खाइं अन्नमन्नबद्धाइं अन्नमन्नपुट्ठाइं जाव अन्नमन्नघडत्ताए चिट्ठंति? हंता अत्थि एवं जाव अहे सत्तमाए। अत्थि णं भंते! सोहम्मस्स कप्पस्स अहे एवंचेव एवं जाव ईसिप्पभाराए पुढवीए। सेवं भंते! सेवं भंते! जाव विहरइ। तए णं समणे भगवं महावीरे रायगिहाओ नयराओ पडिनिक्खमइ पडिनिक्खमित्ता बहिया जणवयविहारं विहरइ ॥सू० ३॥

छाया—सन्ति खलु भदन्त! अस्याः रत्नप्रभायाः पृथिव्याः अधो द्रव्याणि वर्णतः कृष्णनीललोहितहारिद्राशुक्लानि, गन्धतः सुरभिगन्धीनि दुरभिगन्धीनि, रसतः तिक्तकटुककपायाम्लमधुराणि, स्पर्शतः कर्कशमृदुकगुरुकलघुकशीतोष्णस्निग्धरूक्षाणि अन्योन्यबद्धानि अन्योन्यस्पृष्टानि यावत् अन्योन्यघटतया तिष्ठन्ति? हन्त सन्ति। एवं यावदधःसप्तम्यां सन्ति खलु सौधर्मस्य कल्पस्याधः एवमेव एवं यावत् ईषत् प्राग्भारायाः पृथिव्याः। तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! यावद्विहरति। ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरः राजगृहान्नगरात् प्रतिनिष्क्रामति प्रतिनिष्क्रम्य वहिः जनपदविहारं विहरति ॥सू० ३॥

पूरे भरे हुए रहते हैं। 'नो वाउकाए वत्थिणा फुडे' अतः जब ऐसी बात है, तो मशक से वायुकाय स्पृष्ट नहीं होता है। क्योंकि मशक के चारों ओर वायुकाय का सद्भाव रहता है ॥ सू० २ ॥

પૂરેપૂરા વાયુકાયથી ભરેલા રહે છે. "नो वाउकाए वत्थिणा फुडे" એથી મશકથી વાયુકાય સ્પૃષ્ટ થતો નથી. કેમ કે મશકની ચારે બાજુ વાયુકાયનો સદ્ભાવ રહે છે. ॥ સૂ. ૨ ॥

टीका—'अत्थि णं भंते !' सन्ति खलु भदन्त ! 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए' अस्यां रत्नप्रभायाः पृथिव्याः, 'अहे' अधोभागे 'दव्वाइं' द्रव्याणि, यानि द्रव्याणि खलु 'वन्नओ कालनीललोहियहालिद्दसुकिल्लाइं' वर्णतः कृष्णनीललोहितहारिद्रशुक्लानि—कृष्णनीललोहितपीतशुक्लरूपवन्ति द्रव्याणि, तथा 'गंधओ सुब्भिगंधाइं दुब्भिगंधाइं' गन्धतः सुरभिगन्धीनि दुरभिगन्धीनि तथा 'रसओ तित्तकडुयकसायअंबिलमहुराइं' रसतः तिक्तकटुकषायाम्लमधुराणि तिक्तादि रसवन्तीत्यर्थः तथा, 'फासओ कक्खडमउयगरुयलहुयसीयउसिणनिद्धलुक्खाइं' स्पर्शतः कर्कशमृदुकगुरुकलघुकशीतोष्णस्निग्धरूक्षाणि यथोक्तस्पर्शविशिष्टानि तानि किम्

पुद्गलों का निरूपण किया जा चुका है। अब उन्हीं पुद्गलों का वर्णादिगुणों को लेकर वर्णन किया जाता है—

'अत्थि णं भंते इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए' इत्यादि ।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है–'अत्थि णं भंते ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए' हे भदन्त ! इस रत्नप्रभा पृथिवी के 'अहे' अधोभागमें ऐसे द्रव्य जो 'वन्नओ कालनील लोहियहालिद्द सुक्किल्लाइं' वर्ण से काले हो, नीले हो, लोहित हो, पीले हो और सफेद हो तथा 'गंधओ' गंध से 'सुब्भिगंधाइं दुब्भिगंधाइं' सुरभिगंधवाले हो एवं दुरभिगंधवाले हों। 'रसओ' रस से तित्तकडुयकसाय-'अंबिल महुराइं' तिक्त, कटुक, कषाय, अम्ल एवं मधुर रसोपेत हों। 'फासओ' स्पर्श से 'कक्खडमउयगरुयलहुयसीयउसिणनिद्ध-

પુદ્ગલોનું નિરૂપણ કરાઇ ગયું છે. હવે તે પુદ્ગલોના વર્ણાદિ ગુણોને લઈને વર્ણન કરવામાં આવે છે.

"अत्थि णं भंते ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછયું છે કે—अत्थि णं भंते ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए" હે ભગવન્ આ રત્નપ્રભા પૃથિવીના "अहे" નીચેના ભાગમાં એવા દ્રવ્યો છે કે જે—"वण्णओ कालनीललोहिय हालिद्दसुक्किल्लाइं" વર્ણથી કાળા હોય, નીલ હોય, લાલ હોય, પીળા હોય, અને સફેદ હોય ? "गंधओ" અને ગંધથી "सुब्भिगंधाइं दुब्भिगंधाइं" સુરભિ ગંધવાળા હોય કે દુરભિ ગંધ–દુર્ગંધવાળા હોય "रसओ" રસથી "तित्तकडुय-कसाय-अंबिलमहुराइं" તિક્ત તીખા–કટુક–કડવા કષાય–તુરા અમ્લ–ખાટા અને મધુર–મીઠા રસવાળા હોય "फासओ" સ્પર્શથી 'कक्खडमउयगरुयलहुय सीय-उसिणनिद्धलुक्खाइं" કર્કશ, મૃદુ, ભારે લઘુ–હલકા ઠંડા ઉષ્ણ–ગરમ, ચિકણા

'अन्नमन्नवद्धाइ' अन्योन्यबद्धानि गाढाश्लेषतः परस्पर संबद्धानि 'अन्नमन्नपुट्ठाइ' अन्योन्यस्पृष्टानि स्पर्शनामात्रेण स्पर्शविषयीभूतानि 'जाव अन्नमन्नघडत्ताए' अन्योन्यघटतया परस्परसमुदायरूपसम्बद्धतया इह यावत्पदेन 'अन्नमन्नओ गाढाइं अण्णमण्ण सिणेहपडिवद्धाइ' अन्योन्यावगाढानि एकक्षेत्राश्रितत्वात् परस्परं लोलीभावं प्राप्तानि अन्योन्यस्नेहप्रतिबद्धानि-चिक्कणत्वेन परस्परं श्लिष्टानि इति संगृहीतं भवति । 'चिट्ठंति' तिष्ठंति किमिति प्रश्नः, भगवानाह-'हंता अत्थि' हन्त सन्ति हे गौतम ! अस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्याः अधोदेशे एतादृशविशेष णवन्ति द्रव्याणि सन्तीतिभावः 'एवं जाव अहे सत्तमाए' एवं यावत् अधः सप्तम्याः पृथिव्याः विषयेऽपि ज्ञातव्यम् पूर्वप्रकारेणैव यथोक्तविशेषणविशिष्टद्रव्याणां स्थितिविषये प्रश्नः पूर्वोक्तोत्तरप्रकारेणैव उत्तरमपि ज्ञातव्यमिति । 'अत्थि णं भंते ! सोहम्मस्स कप्पस्स अहे' सन्ति खलु भदन्त ! सौधर्मस्य कल्पस्याधः

लुक्खाइं' कर्कश, मृदु, भारी, लघु, शीत, उष्ण, स्निग्ध एवं रूक्ष स्पर्शवाले हैं क्या 'अन्नमन्नबद्धाइं' गाढश्लेष से परस्पर संबद्ध हुए । 'अन्नमन्नपुट्ठाइं' परस्पर में स्पृष्ट हुए 'जाव अन्नमण्णघडत्ताए' यावत् परस्पर में समुदाय रूप से सम्बद्ध है क्या ? यहां यावत्पद से 'अन्नमन्नओगाढाइं अण्णमण्णसिणेहपडिबद्धाइं' इन पदों का ग्रहण हुआ है । उत्तर में प्रभु कहते हैं-'हंता अत्थि' हां, गौतम ! हैं इस रत्नप्रभा पृथिवी के नीचे इन विशेषणों से विशिष्ट हुए द्रव्य हैं। 'एवं जाव अहे सत्तमाए' इसी प्रकार का कथन यावत् सप्तमी पृथिवी के विषय में भी जानना चाहिये अर्थात् पूर्वोक्त प्रकार से ही यथोक्त विशेषणविशिष्ट द्रव्यों की स्थिति के विषय में प्रश्न करना चाहिये, और पूर्वोक्त प्रकार से ही उत्तर भी समझ लेना चाहिये । 'अत्थि णं भंते ! सोहम्मस्स

અને રૂક્ષ-લુખા સ્પર્શવાળા છે ? "अन्नमन्नबद्धाइं" ગાઢ બંધથી પરસ્પર બંધાઈને "अन्नमन्नपुट्ठाइं" અન્યોઅન્ય સ્પર્શાઈને "जाव अन्नमन्नघडत्ताए" યાવત્ પરસ્પર સમુદાય રૂપે બંધાયેલા છે ? અહિયાં યાવત્ પદથી "अन्नमन्न ओगाढाइं अन्नमन्नसिणेहपडिबद्धाइ" આ પદો ગ્રહણ થયા છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—"हंता अत्थि" હા ગૌતમ ! તે પ્રમાણે છે. અર્થાત્ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીની નીચે પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળા દ્રવ્યો છે. "एवं जाव अहे सत्तमाए" આ પ્રમાણેનું કથન અધઃ યાવત્ સાતમી તમસ્તમા પૃથ્વીના સંબંધમાં પણ સમજી લેવું. અર્થાત્ પૂર્વોક્ત પ્રકારે જ પ્રશ્ન કરવો જોઈએ. અને પૂર્વોક્ત પ્રકારથી જ ઉત્તર પણ સમજી લેવો. "अत्थि णं भंते !

द्रव्याणि वर्णतः कृष्णनीललोहितपीतशुक्लरूपवन्ति, तथा गन्धतः सुगन्धीनि दुर्गन्धीनि, रसतः तिक्तकटुकषायाम्लमधुरवन्ति, स्पर्शतः कर्कशमृदुगुरुलघुशीतोष्ण-स्निग्धरूक्षाणि अन्योन्यसम्बद्धेत्यादि विशेषणवन्ति तिष्ठन्ति किम्? इति प्रश्नः, भगवानाह-'एवं चेव' एवमेव रत्नप्रभासम्बन्धिद्रव्यमेव स्वीकारात्मकमुत्तरम् 'एवं जाव ईसीपब्भाराए पुढवीए' एवं यावत् ईषत् प्राग्भारायाः पृथिव्याः विषयेऽपि सर्वमेव प्रश्नोत्तरादिकं ज्ञेयम्। 'सेवं भंते! सेवं भंते! जाव विहरइ' तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! यावद्विहरति हे भदन्त! रत्नप्रभादिपृथिवीसम्बन्धिद्रव्यविषये यत् देवानुप्रियेण कथितम् तत् सर्वमेव सर्वथा सत्यमेव आप्तवाक्यस्य सर्वथा प्रमाणत्वादिति। एवं कथयित्वा यावन्नमस्कारं कृत्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन्

कप्पस्स अहे' हे भदन्त! सौधर्मकल्प के नीचे कृष्णनीलादि वर्णवाले सुरभिदुरभि गंधवाले तिक्त कटु आदि रसवाले एवं कर्कश, मृदु आदि स्पर्शवाले द्रव्य अन्योन्य संबद्ध आदि विशेषणों वाले हैं क्या? उत्तर में प्रभु कहते हैं। 'एवं चेव' जैसा उत्तर रत्नप्रभा पृथिवी के नीचे रहे हुए द्रव्यों को स्वीकृति के रूप में दिया गया है वैसा ही उत्तर यहां पर भी जानना चाहिये। 'एवं जाव ईसीपब्भाराए पुढवीए' इसी प्रकार का कथन यावत् ईषत्प्राग्भारा पृथिवी के विषय में भी कर लेना चाहिये। अर्थात् पूर्वोक्त रूपसे प्रश्न और पूर्वोक्त से ही उत्तर जानना चाहिये। 'सेवं भंते! सेवं भंते! जाव विहरइ' हे भदन्त! रत्नप्रभापृथिवी आदि के सम्बन्धी द्रव्य के विषय से जो आप देवानुप्रिय ने कहा है वह सब ही आप्तवाक्य को सर्वथा प्रमाणभूत होने के कारण सत्य ही है

सोहम्मस्स कप्पस्स अहे" हे ભગવન્ સૌધર્મ કલ્પની નીચે કાળા-નીલ વિ. વર્ણવાળા સુગંધ અને દુર્ગંધવાળા, તીખા, કડવા, વિગેરે રસોવાળા અને કઠોર, મૃદુ-કોમળ વિગેરે સ્પર્શોવાળા દ્રવ્યો પરસ્પરનાં સંબંધિત રીતે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે "एवं चेव" રત્નપ્રભા પૃથ્વીની નીચે રહેલા દ્રવ્યોના સ્વીકાર કરવામાં જે પ્રમાણેનો ઉત્તર આપ્યો છે, તેજ પ્રમાણેનો ઉત્તર અહિયાં પણ સમજવો. "एवं जाव ईसीपब्भाराए पुढवीए" આજ પ્રમાણેનું કથન યાવત્ ઈષત્ પ્રાગ્ભારા પૃથ્વીના સંબંધમાં પણ સમજી લેવું. અર્થાત્ પૂર્વોક્ત પ્રકારે પ્રશ્ન વાકય અને ઉત્તર વાકય સમજી લેવા

सेवं भंते! सेवं भंते! जाव विहरइ" હે ભગવન્ રત્નપ્રભા પૃથ્વી વિગેરેમાં રહેલા દ્રવ્યોના સંબન્ધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે કહ્યું છે, તે આપ્ત વાકય હોવાથી સર્વથા સત્ય જ છે. આપનું કથન પ્રમાણરૂપ હોવાથી યથાર્થ

विहरतीति। 'तए णं समणे भगवं महावीरे' ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरः 'जाव वहिया जणवयविहारं विहरइ' यावत्-राजगृहनगरात् निर्गच्छति निर्गत्य वहिः जनपदविहारं विहरतीति ॥सू० ३॥

इतः पूर्वं पुद्गलद्रव्याणां निरूपणं कृतम्, अतः परमात्मस्वरूपद्रव्यधर्मविशेषान आत्मद्रव्यं च निरूपयन्नाह-'तेणं कालेणं' इत्यादि।

मूलम्—तेणं कालेणं तेणं समएणं वाणियगामे नामं नयरे होत्था वन्नओ दूईपलासए चेइए वन्नओ तत्थ णं वाणियगामे नयरे सोमिले णामं माहणे परिवसइ अड्ढे जाव अपरिभूए रिउव्वेय० जाव सुपरिनिट्ठिए पंचण्हं खंडियसयाणं सयस्स कुडुंबस्स आहेवच्चं जाव विहरइ तए णं समणे भगवं महावीरे जाव समोसढे। जाव परिसा पज्जुवासइ, तए णं तस्स सोमिलस्स माहणस्स इमीसे कहाए लद्धट्ठस्स समाणस्स अयमेयारूवे जाव समुपज्जित्था एवं खलु समणे णायपुत्ते पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणुगामं दुइज्जमाणे सुहं सुहेणं जाव इहमागए जाव दूइपलासए चेइए अहापडिरूवं जाव विहरइ। तं गच्छामि णं

इस प्रकार कहकर यावत् नमस्कार कर गौतम संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये। 'तए णं समणे भगवं महावीरे०' इसके बाद श्रमण भगवान् महावीर राजगृह नगर से निकले और निकल कर बाहर के देशों में विहार करने लगे ॥ सू० ३ ॥

જ છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને વંદના નમસ્કાર કરીને સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થઇ ગયા. "तए णं समणे भगवं महावीरे०" તે પછી શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી રાજગૃહ નગરથી નીકળીને અન્યત્ર બહારના દેશોમાં વિહાર કરવા લાગ્યા. ॥ સૂ. ૩ ॥

सुमणस्स णायपुत्तस्स अंतियं पाउब्भवामि इमाइं च णं एया-रूवाइं अट्ठाइं जाव वागरणाइं पुच्छिस्सामि तं जइ मे से इमाइं एयारूवाइं अट्ठाइं जाव वागरणाइं वागरेहिइ ततो वंदीहामि नमंसीहामि जाव पज्जुवासीहामि, अह मे से इमाइं एयारूवाइं अट्ठाइं जाव वागरणाइं नो वागरेहिइ तो णं एएहिं चेव अट्ठेहिय जाव वागरणेहिय निप्पट्ठपसिणवागरणं करेस्सामि त्तिकट्टु एवं संपेहेइ, संपेहेत्ता ण्हाए जाव सरीरे साओ गिहाओ पडिनिक्ख-मइ पडिनिक्खमित्ता पायविहारचारेणं एगेणं खंडियसएणं सद्धिं संपरिवुडे वाणियगामं नयरे मज्झं मज्झेणं णिगच्छइ णिग-च्छित्ता जेणेव दूतिपलासए चेइए जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामंते ठिच्चा समणं भगवं महावीरं एवं वयासी जत्ता ते भंते! जवणिज्जं ते भंते!, अव्वाबाहं ते भंते! फासुयविहारं ते भंते! सोमिला जत्ता वि मे जवणिज्जं पि मे अव्वाबाहं वि मे फासुयविहारं पि मे। किं ते भंते! जत्ता? सोमिला जं मे तवनियमसंजमसज्झाय झाणावस्सय माइएसु जोगेसु जयणा से त्तं जत्ता। किं ते भंते! जवणिज्जं? सोमिला! जवणिज्जं दुविहे पन्नत्तं तं जहा इंदियजवणिज्जं च नो इंदियजवणिज्जं च। से किं तं इंदियजवणिज्जं इंदियजवणिज्जं जं मे सोइंदियचक्खिंदिय घाणिंदियजिब्भिंदियफासिंदियाइं निरूवहयाइं वसे वट्टंति से त्तं इंदियजवणिज्जं। से किं तं नो इंदियजवणिज्जं नो इंदिय

जवणिज्जं जं मे कोहमाणमायालोभा वोच्छिन्ना नो उदीरेंति से त्तं नो इंदियजवणिज्जं से त्तं जवणिज्जं। किं ते भंते! अव्वाबाहं? सोमिला! जं मे वातियपित्तियसिंभियसंनिवाइया विविहा रोगायंका सरीरगया दोसा उवसंता नो उदीरेंति से त्तं अव्वाबाहं। से किं तं भंते! फासुयविहारं सोमिला! जन्नं आरामेसु उज्जाणेसु देवकुलेसु सभासु पवासु इत्थी पसुपंडगविवज्जियासु वसहीसु फासुएसणिज्जं पीढफलगसेज्जासंथारगं उवसंपज्जित्ता णं विहरामि से तं फासुयविहारं। सरिसवया ते भदन्त! किं भक्खेया अभक्खेया? सोमिला? सरिसवा मे भक्खेया वि अभक्खेया वि। से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ सरिसवा मे भक्खेया वि अभक्खेया वि? से नूणं ते सोमिला! बंभन्नएसु नएसु दुविहा सरिसवया पन्नत्ता तं जहा मित्तसरिसवया य धन्नसरिसवया य। तत्थ णं जे ते मित्तसरिसवया ते तिविहा पन्नत्ता तं जहा सहजायया सहवड्ढियया सहपंसुकीलियया ते णं समणाणं निग्गंथाणं अभक्खेया। तत्थ णं जे ते धन्नसरिसवया ते दुविहा पन्नत्ता तं जहा सत्थपरिणया य असत्थपरिणया य तत्थ णं जे ते असत्थपरिणया ते णं समणाणं णिग्गंथाणं अभक्खेया। तत्थ णं जे ते सत्थ परिणया ते दुविहा पन्नत्ता तं जहा एसणिज्जा य अणेसणिज्जा य। तत्थ णं जे ते अणेसणिज्जा ते समणाणं णिग्गंथाणं अभक्खेया। तत्थ णं जे ते एसणिज्जा ते दुविहा पन्नता तं

जहा जाइया य अजाइया य तत्थ णं जे ते अजाइया ते णं समणाणं णिग्गंथाणं अभक्खेया तत्थ णं जे ते जाइया ते दुविहा पन्नत्ता तं जहा लद्धा य अलद्धा य तत्थ णं जे ते अलद्धा ते समणाणं णिग्गंथाणं अभक्खेया तत्थ णं जे ते लद्धा ते णं समणाणं णिग्गंथाणं भक्खेया से तेणट्ठेणं सोमिला! एवं वुच्चइ जाव अभक्खेया वि। मासा ते भंते! किं भक्खेया अभक्खेया? सोमिला! मासा मे भक्खेया वि अभक्खेया वि से केणट्ठेणं जाव अभक्खेया वि? से नूणं ते सोमिला बंभन्नएसु नएसु दुविहा मासा पन्नत्ता तंजहा दव्वमासा य कालमासा य तत्थ णं जे ते कालमासा ते णं सावणादीया आसाढपज्जवसाणा दुवालसं पन्नत्ता तं जहा सावणए भद्दवए आसोए कत्तिए मग्गसिरे पोसे माहे फग्गुणे चित्ते वइसाहे जेट्ठामूले आसाढे ते णं समणाणं णिग्गंथाणं अभक्खेया तत्थ णं जे ते दव्वमासा ते दुविहा पन्नत्ता तं जहा अत्थमासा य धन्नमासा य तत्थ णं जे ते अत्थमासा ते दुविहा पन्नत्ता तं जहा सुवन्नमासा य रुव्वमासा य ते णं समणाणं णिग्गंथाणं अभक्खेया तत्थ णं जे धण्णमासा ते दुविहा पन्नत्ता तं जहा सत्थपरिणया य असत्थ-परिणया य एवं जहा धन्नसरिसवया जाव से तेणट्ठेणं जाव अभक्खेया वि। कुलत्था ते भंते! किं भक्खेया अभक्खेया? सोमिला! कुलत्था भक्खेया वि अभक्खेया वि। से केणट्ठेणं जाव अभक्खेया वि? से नूणं सोमिला! ते बंभन्नएसु नएसु

दुविहा कुलत्था पन्नत्ता तं जहा इत्थि कुलत्थाय धन्नकुलत्थाय तत्थ णं जे ते इत्थिकुलत्था ते तिविहा पन्नत्ता तं जहा कुल-कन्नयाइ वा कुल वहुयाइ वा कुलमाउयाइ वा ते णं समणाणं णिग्गंथाणं अभक्खेया तत्थ णं जे ते धन्नकुलत्था एवं जहा धन्नसरिसया से तेणट्ठेणं जाव अभक्खेया वि ॥सू०४॥

छाया—तस्मिन् काले तस्मिन् समये वाणिज्यग्रामं नाम नगरमासीत् वर्णकः, दूतीपलाशकं चैत्यम् वर्णकः तत्र खलु वाणिज्यग्रामे नगरे सोमिलो नाम ब्राह्मणः परिवसति आढ्यो यावत् अपरिभूतः ऋग्वेद० यावत् सुपरिनिष्ठितः पञ्चानां खण्डिकशतानां स्वकस्य कुटुंबस्य आधिपत्यं यावद् विहरति। ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरो यावत् समवसृतः यावत् परिषत् पर्युपास्ते, ततः खलु तस्य सोमिलस्य ब्राह्मणस्य एतस्याः कथाया लब्धार्थस्य सतः अयमेतावद्रूपो यावत् समुत्पद्यत एवं खलु श्रमणो ज्ञातपुत्रः पूर्वानुपूर्व्या चरन् ग्रामानुग्रामं द्रवन् सुखं सुखेन यावदिहागतः यावद् दूतीपलाशके चैत्ये यथाप्रतिरूपं यावद्विहरति, तद्गच्छामि खलु श्रमणस्य ज्ञातपुत्रस्यान्तिके प्रादुर्भवामि इमान् खलु एतावद्रूपान् अर्थान् यावद् व्याकरणानि प्रक्ष्यामि तत् यदि मे इमानेतावद्रूपान् अर्थान् यावद् व्याकरणानि व्याकरिष्यति ततः खलु वन्दिष्ये नमस्यामि यावत् पर्युपास्ये तत् यदि मे स इमान् एतावद्रूपान् अर्थान् यावत् व्याकरणानि नो व्याकरिष्यति ततः खलु एभिरेव अर्थैश्च यावद् व्याकरणैश्च निस्स्पृष्टप्रश्नव्याकरणं करिष्यामीति कृत्वा एवं संप्रेक्षते संप्रेक्ष्य स्नातो यावत् शरीरः स्वगृहात् प्रतिनिष्क्रामति प्रति निष्क्रम्य पादविहारचारेण एकेन खण्डिकशतेन सार्द्धं संपरिवृतो वाणिज्यग्रामं नगरं मध्यं मध्येन निर्गच्छति निर्गत्य यत्रैव दूतीपलाशकं चैत्यं यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीर स्तत्रैवोपागच्छति उपागत्य श्रमणस्य भगवतो महावीरस्यादूरा-सन्ने स्थित्वा श्रमणं भगवन्तं महावीरम् एवमवादीत् यात्रा ते भदन्त! यापनीयं ते भदन्त!, अव्याबाधा ते भदन्त! प्रासुकविहारः ते भदन्त! सोमिल! यात्रा अपि मे यापनीयमपि मे अव्याबाधोऽपि मे प्रासुकविहा-रोऽपि मे। किं ते भदन्त! यात्रा? सोमिल! यन्मे तपो नियमसंयमस्वा-ध्यायध्यानावश्यकादिकेषु योगेषु यतना सा यात्रा। किं ते भदन्त! यापनीयम्, सोमिल! यापनीयं द्विविधं प्रज्ञप्तम् तद्यथा इन्द्रिययापनीयं च, नो इन्द्रिययापनीयं च। अथ किं तत् इन्द्रिययापनीयम्? सोमिल! इन्द्रिययापनीयं यन्मे श्रोत्रेन्द्रिय

चक्षुरिन्द्रिय-घ्राणेन्द्रिय-जिह्वेन्द्रिय-स्पर्शनेन्द्रियाणि निरुपहतानि वशे वर्तन्ते तदेतद् इन्द्रिययापनीयम्। अथ किं तत् नो इन्द्रिययापनीयम्, नो इन्द्रिययापनीयम् यन्मे क्रोधमानमायालोभाव्यवच्छिन्ना नो उदीरयन्ति तदेतत् नो इन्द्रिययापनीयम्। कस्ते भदन्त! अव्याबाधः सोमिल! यत् मे वातिकपैत्तिकश्लैष्मिकसान्निपातिका विविधा रोगातङ्काः शरीरगता दोषा उपशान्ता नो उदीरयन्ति स एष अव्याबाधः। अथ कस्ते भदन्त! प्रासुकविहारः? सोमिल! यत् खलु आरामेषु उद्यानेषु देवकुलेषु सभासु प्रपासु स्त्रीपशुपण्डकरहितासु वसतिषु प्रासुकैषणीयपीठफलकशय्यासंस्तारकमुपसंपद्य खलु विहरामि स एषः प्रासुकविहारः 'सरिसवया' (सर्षपकाः सदृशवयसः) ते भदन्त किं भक्ष्या अभक्ष्या सोमिल! 'सरिसवया' मे भक्ष्या अपि अभक्ष्या अपि। तत्केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते 'सरिसवया' मे भक्ष्या अपि अभक्ष्या अपि, तत् नूनं ते सोमिल! ब्राह्मण्येषु नयेषु द्विविधाः 'सरिसवया' प्रज्ञप्ताः तद्यथा मित्रसरिसवया (सदृशवयसः) च धान्यसरिसवयाश्च (धान्यसर्षपाश्च) तत्र खलु ये मित्रसरिसवया ते त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा सहजाताश्च सहवर्द्धिताश्च सहपांशुक्रीडिताश्च ते खलु श्रमणानां निर्ग्रन्थानाम् अभक्ष्याः तत्र खलु ये धान्यसरिसवया (धान्यसर्षपा) ते द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा शस्त्रपरिणताश्चाशस्त्रपरिणताश्च तत्र खलु ये अशस्त्रपरिणतास्ते खलु श्रमणानां निर्ग्रन्थानाम् अभक्ष्याः, तत्र खलु ये ते शस्त्रपरिणताः ते द्विधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा एषणीयाश्चानेषणीयाश्च तत्र खलु ये अनेषणीयास्ते श्रमणानां निर्ग्रन्थानाम् अभक्ष्याः, तत्र खलु ये एषणीयास्ते द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा—याचिताश्चायाचिताश्च तत्र खलु ये अयाचितास्ते श्रमणानां निर्ग्रन्थानाम् अभक्ष्याः, तत्र खलु ये याचितास्ते द्विधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—लब्धाश्च अलब्धाश्च, तत्र खलु ये अलब्धास्ते श्रमणानां निर्ग्रन्थानाम् अभक्ष्याः, तत्र खलु ये लब्धास्ते खलु श्रमणानां निर्ग्रन्थानां भक्ष्याः, तत् तेनार्थेन सोमिल! एवमुच्यते यावत् अभक्ष्या अपि। मासा ते भदन्त! किं भक्ष्याः अभक्ष्याः, सोमिल! मासा मे भक्ष्या अपि अभक्ष्या अपि तत्केनार्थेन यावत् अभक्ष्या अपि, तत् नूनं ते सोमिल! ब्राह्मण्येषु नयेषु द्विविधाः मासा प्रज्ञप्ताः तद्यथा द्रव्यमासाः च कालमासाश्च तत्र खलु ये कालमासास्ते खलु श्रावणादिकाः अषाढपर्यवसानाः द्वादशाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा श्रावणभाद्रपदाश्विनकार्तिकमार्गशीर्षपौषमाघफाल्गुनचैत्रवैशाखज्येष्ठाषाढाः, ते खलु श्रमणानां निर्ग्रन्थानाम् अभक्ष्याः, तत्र खलु ये ते द्रव्यमासाः ते द्विविधाः प्रज्ञप्ताः अर्थमासाः च धान्यमासाः च तत्र खलु ये ते अर्थमासास्ते द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा सुवर्णमासाः च रूप्यमासाः च ते खलु श्रमणानां निर्ग्रन्थानाम् अभक्ष्याः, तत्र खलु ये ते धान्यमासाः ते द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा शस्त्रपरिणताश्चाशस्त्रपरिणताश्च एवं यथा

धान्यसरिसवया यावत् तत् तेनार्थेन यावत् अभक्ष्या अपि । कुलत्थास्ते भदन्त ! किं भक्ष्या अभक्ष्या सोमिल ! कुलत्था भक्ष्या अपि, अभक्ष्या अपि तत्केनार्थेन यावत् अभक्ष्या अपि तत् नूनं सोमिल ! ते ब्राह्मण्येषु नयेषु द्विविधाः कुलत्थाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा स्त्रीकुलत्था च धान्यकुलत्था च, तत्र खलु यास्ताः स्त्रीकुलत्थाः ताखिविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा कुलकन्यका वा कुलवध्वो वा कुलमातरो वा ताः खलु श्रमणानां निर्ग्रन्थानाम् अभक्ष्याः, तत्र खलु ये ते धान्यकुलत्था एवं यथा धान्यसरिसवया तत् तेनार्थेन यावत् अभक्ष्या अपि ॥सू० ४॥

टीका—'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'वाणिय गामे नयरे होत्था' वाणिज्यग्रामं नाम नगरमासीत् 'वन्नओ' वर्णकः—चम्पापुरीवत् अस्यापि नगरस्य वर्णनं कर्तव्यम् 'दूतीपलासए चेइए' दूतिपलाशकम् चैत्यमुद्यानमासीत् इति 'वन्नओ' वर्णकः, पूर्णभद्रचैत्यवत् दूतिपलाशचैत्यस्यापि वर्णनं

इससे पहिले पुद्गलद्रव्यों का निरूपण किया जा चुका है । अब परमात्म स्वरूपद्रव्य के धर्मविशेषों का एवं आत्मद्रव्य का निरूपण किया जाता है । 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' इत्यादि

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा कल्पनीय अकल्पनीय के विषय में प्रभु और सोमिल की बातचीत का वर्णन किया गया है सो अब इसी विषय को स्पष्ट किया जाता । 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल में और उस समय में 'वाणियगामे नयरे होत्था' वाणिज्यग्राम नाम का नगर था, वण्णओ' इसका वर्णन औपपातिक सूत्र में वर्णित चम्पानगरी के जैसा ही जानना चाहिये । 'दूतीपलासए चेइए' इस वाणिज्यग्रामनगर में दूतीपलाशनाम का उद्यान था । 'वण्णओ' इसका भी वर्णन औपपा-

---

પૂર્વોક્ત સૂત્રમાં પુદ્ગલ દ્રવ્યોનું નિરૂપણ કરવામાં આવી ગયું છે, હવે પરમાત્મ સ્વરૂપ દ્રવ્યના ધર્મ વિશેષનું અને આત્મદ્રવ્યનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે.—"तेणं कालेणं तेणं समएणं" ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી કલ્પનીય અને અકલ્પનીયના વિષયમાં પ્રભુ અને સોમિલ નામના બ્રાહ્મણ વચ્ચે જે સંવાદ થયો તેનું વર્ણન કરવામાં આવે છે.—"तेणं कालेणं तेणं समएणं" તે કાળે અને તે સમયે "वाणिय गामे नयरे होत्था" વાણિજ્ય ગામ નામનું નગર હતું "वण्णओ" તેનું વર્ણન ઔપપતિક સૂત્રમાં વર્ણવેલ ચમ્પાનગરીના વર્ણન પ્રમાણે સમજવું "दूइपलासए चेइए" આ વાણિજ્યગ્રામ નગરમાં દૂતિપલાશક એ નામનું ઉદ્યાન હતું "वण्णओ" આ દૂતિપલાશ ઉદ્યાનનું વર્ણન પણ ઔપપાતિક સૂત્રમાં

कर्तव्यम् 'तत्थ णं वाणियगामे नयरे' तत्र खलु वाणिज्यग्रामे नगरे 'सोमिले नामं माहणे परिवसइ' सोमिलो नाम ब्राह्मणः परिवसति 'अड्ढे जाव अपरिभूए' आढ्यो यावद् अपरिभूतः अत्र यावत् पदेन दीप्तादिविशेषणानां संग्रहो भवति भगवतीसूत्रस्य द्वितीयशतकपञ्चमोद्देशवर्णिततुंगिकानगरीस्थश्रावकवत् 'रिउव्वेद० जाव सुपरिनिट्ठिए' ऋग्वेद यावत् परिनिष्ठितः स्कन्दकवत् अत्र यावत्पदेन यजुर्वेदादि वेदशिक्षाकल्पाद्यनेकविधाङ्गादीनां संग्रहो भवति अत्र स्कन्दकप्रकरणं सर्वमेव अनुस्मरणीयम्। 'पंचण्ह खंडियसयाणं' पञ्चानां खण्डिकशतानाम् खण्डिकः शिष्यः 'सयस्स कुडुंबस्स य' स्वकस्य कुटुम्बस्य च 'आहेवच्चं जाव विहरइ' आधिपत्य यावत्पदेन 'पोरेवच्चं आणाईसरसेणावच्चं कारेमाणे' पौर-

तिक सूत्र में वर्णित हुए पूर्णभद्र चैत्य उद्यान के ही जैसा है ऐसा समझना चाहिये। 'तत्थ णं वाणिक्कगामे०' इस वाणिज्यग्राम नगरमें 'सोमिले-नाम०' सोमिल नाम का ब्राह्मण रहता था। 'अड्ढे जाव अपरिभूए' यह आढ्य यावत् अपरिभूत था यहां यावत्पद से दीप्त आदि विशेषणों का ग्रहण हुआ है। भगवती सूत्रके द्वितीय शतकके पंचम उद्देशक में वर्णित हुए तुंगिका नगरी में रहनेवाले श्रावक के जैसा वह था तथा स्कन्दक के जैसा 'रिउव्वेय० जाव सुपरिनिट्ठिए' यह ऋग्वेद आदि चारों वेदों का ज्ञाता था वेदशिक्षाकल्प आदि अनेक प्रकार के अङ्गों का जाननेवाला था। इसके वर्णन में स्कन्दक का प्रकरण सब ही यहां लगा लेना चाहिये। 'पंचण्ह खंडियसयाणं' इसके ५०० शिष्य थे खण्डिक शब्द का अर्थ शिष्य है। 'सयस्स कुडुंबस्स य आहेवच्चं जाव विहरइ' अतः

વર્ણવેલા પૂર્ણભદ્ર ઉદ્યાન પ્રમાણે જ સમજવું "तत्थ णं वाणियगामे०" આ વાણિજ્ય ગ્રામ નગરમાં "सोमिले नाम०" સોમિલ નામનો બ્રાહ્મણ રહેતો હતો "अड्ढे जाव अपरिभूए" તે આઢય-એટલે કે સંપત્તિવાળો હતો યાવત્ અપરિભૂત-બીજાથી પરાજય ન પામે તેવો હતો. અહિયાં યાવત્ પદથી દીપ્ત વિગેરે પદોનો સંગ્રહ થયો છે. ભગવતી સૂત્રના બીજા શતકના પાંચમા ઉદ્દેશામાં વર્ણવેલા તુંગિકા નગરીમાં રહેવાવાળા શ્રાવક જેવો તે સોમિલ બ્રાહ્મણ હતો. તેમજ સ્કંદકની જેમ તે "रिउव्वेय जाव सुपरिनिट्ठिए" તે ઋગ્વેદ યજુર્વેદ સામવેદ અથર્વવેદ ચારે વેદનો જાણકાર હતો. તેમજ શિક્ષા, કલ્પ જ્યોતિષ વ્યાકરણ નિરૂક્ત છંદ વિગેરે અનેક પ્રકારના અંગોને જાણવાવાળો હતો, તેનું વર્ણન સ્કંદકના વર્ણન પ્રમાણે સઘળું સમજવું. "पंचण्हं खंडियसयाणं" તેને પાંચસો ૫૦૦) શિષ્યો હતા 'ખંડિક શબ્દનો અર્થ શિષ્ય એ પ્રમાણે છે. "सयस्स कुडुंबस्स य आहेवच्चं जाव विहरइ" તે સોમિલ

पत्यम् आज्ञेश्वरसेनापत्यं कारयन् इतिग्राह्यम् 'तए णं समणे भगवं महावीरे जाव समोसढे' ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरो यावत् समवसृतः अत्र यावत्पदेन पूर्वानुपूर्व्याचरन् इत्यादि विशेषणानां संग्रहः 'जाव परिसा पज्जुवासइ' यावत् परिषत् पर्युपास्ते अत्र यावत्पदेन परिषत्संमेलनादिकादीनां संग्रहः वाणिज्यग्रामात् परिषन्निर्गता, भगवतः धर्मकथां श्रुत्वा परिषत् भगवन्तं त्रिविधया पर्युपासनया पर्युपास्ते इतिभावः। 'तए णं तस्स सोमिलस्स माहणस्स' ततः खलु तस्य सोमिलस्य ब्राह्मणस्य 'इमीसे कहाए लद्धट्ठस्स समाणस्स' एतस्याः कथायाः लब्धार्थस्य सतः 'अयमेयारूवे जाव समुप्पज्जित्था' अयमेतावद्रूपो यावत् समुपपद्यत, अत्र यावत्पदेन आध्यात्मिकश्चिन्तितः प्रार्थितः कल्पितो मनोगतः संकल्पः, एतेषां ग्रहणं भवति

यह उनका और अपने कुटुम्ब का आधिपत्य करता हुआ सुख से अपने समय को व्यतीत करता था यहां यावत्पद से 'पोरेवच्चं आणाईसरसेणावच्चं कारेमाणे' इन पदों का संग्रह हुआ है। 'तए णं से समणे भगवं०' एक समय की बात है कि श्रमण भगवान् महावीर यहां पर पधारे यहां यावत्पद से 'पुव्वाणुपुव्विं चरन्' इत्यादि विशेषणों का संग्रह हुआ है। 'जाव परिसा पज्जुवासइ' यावत् परिषदा ने उनकी पर्युपासना की यहां पर यावत्पद से 'परिषत्संमेलन आदि का ग्रहण हुआ है। वाणिज्यग्रामनगर से परिषदा निकली भगवान् ने धर्मकथा कही, धर्मकथा को सुनकर के परिषदा ने भगवान् को तीन बार वंदन नमस्कार किया वंदना नमस्कार करके भगवान् की त्रिविध प्रकार से पर्युपासना की। 'तए णं तस्स सोमिलस्स०' जब सोमिल ब्राह्मण को यह बात मालुम हुई तो 'अयमेया०' उसके मनमें ऐसा विचार उत्पन्न

બ્રાહ્મણ તે શિષ્યોનું અને પોતાના કુટુંબનું અધિપતિપણું કરતો થકો સુખપૂર્વક પોતાનો સમય વિતાવી રહ્યો હતો. અહિયાં યાવત્પદથી 'पोरेवच्चं आणाईसरसेणा॰ वच्चं करेमाणे' એ પદોનો સંગ્રહ થયો છે. "तए णं से समणे भगवं०" એક સમયે શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી વિહાર કરતા કરતા આ વાણિજગ્રામ નગરમાં પધાર્યા. અહિયાં યાવત્પદથી "पूर्वानुपूर्व्या चरन्" વિગેરે વિશેષણો ગ્રહણ થયા છે. "जाव परिसा पज्जुवासइ" યાવત્ વાણિજ ગ્રામ નગરની પરિષદા ભગવાનને વંદના કરવા નીકળી પ્રભુએ તેઓને ધર્મદેશના સંભળાવી ધર્મદેશના સાંભળીને પરિષદાએ ભગવાનને ત્રણવાર વંદના નમસ્કાર કર્યા. વંદના નમસ્કાર કરીને ભગવાન્‌ની ત્રણ પ્રકારથી પર્યુપાસના કરી. 'तए णं तस्स सोमिलस्स०" તે પછી જ્યારે સોમિલ બ્રાહ્મણને આ વાતની જાણ થઇ ત્યારે 'अयमेया०' તેના મનમાં એવો વિચાર થયો કે–અહિયાં યાવત્ પદથી

इति 'एवं खलु समणे णायपुत्ते' एवं खलु श्रमणो ज्ञातपुत्रः 'पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे' पूर्वानुपूर्व्या चरन् तीर्थंकरपरम्परया गच्छन् 'गामाणुगामं दुइज्जमाणे' ग्रामानुग्रामं द्रवन् गच्छन्-मार्गस्थग्राममत्यक्त्वा गच्छन् इत्यर्थः 'सुहं सुहेणं जाव इह आगए' सुखं सुखेन यावत् इह आगतः अत्र यावत्पदेन 'विहरमाणे' इत्यस्य ग्रहणं भवति 'जाव दूतिपलासए चेइए' यावत्पदेन 'इह समोसढे' इत्यस्य संग्रहः 'अहा-पडिरूवं जाव विहरइ' यथाप्रतिरूपं यावत् विहरति अत्र यावत्पदेन अवग्रहं अव-गृह्य संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् इत्यस्य संग्रहः 'तं गच्छामि णं समणस्स णायपुत्तस्स' तद्गच्छामि खलु श्रमणस्य ज्ञातपुत्रस्य 'अंतियं पाउब्भवामि' अन्तिके

हुआ। 'यहां यावत्पद से 'आध्यात्मिकश्चिन्तितः प्रार्थितः, कल्पितः, मनोगतः, संकल्पः 'इन पदों का ग्रहण हुआ है। 'एवं खलु समणे णायपुत्ते पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामानुगामं दूइज्जमाणे सुहं सुहेणं जाव इह आगए' पूर्वानुपूर्वी से तीर्थंकर परम्परा के अनुसार चलते हुए तथा एक ग्राम से दूसरे ग्राम में विहार करते हुए सुखशाता पूर्वक यहां पर आये हुए हैं। यहां यावत्पद से 'विहरमाणे' इस पद से विहार करते करते यहां पर आये हुए हैं। और 'जाव दूतिपलासए चेइए समोसढे' यावत् दूतिपलाश चैत्य में ठहरे हुए हैं। 'अहापडिरूवं जाव विहरइ' ठहरने को उन्होंने वहां के वनपालक से आज्ञा प्राप्त कर ली है—यहां यावत्पद से 'अवग्रहं अव-गृह्य संयमेन तपसा आत्मानं भावयन्' इन पदों का संग्रह हुआ है। 'तं गच्छामि णं समणस्स णायपुत्तस्स अंतियं पाउब्भवामि' तो मुझे उन

"आध्यात्मिकश्चिन्तितः, प्रार्थितः, कल्पितः, मनोगतः, संकल्पः, આ પદો ગ્રહણ કરાયા છે. "एवं खलु समणे णायपुत्ते पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणुगामं दूइ-ज्जमाणे सुहं सुहेणं जाव इह आगए પૂર્વાનુપૂર્વીથી તીર્થંકરોની પરંપરાનુસાર ચાલતા ચાલતા અને એક ગામથી બીજા ગામ સુધીનો વિહાર કરતાં કરતાં સુખપૂર્વક અહિંયાં પધારેલ છે. અહિંયાં યાવત્પદથી "विहरमाणे" વિહાર કરતાં કરતાં એ પદ ગ્રહણ કરાયું છે. અને "जाव दूइपलासए चेइए समोसढे" યાવત્ દૂતિપલાશ ઉદ્યાનમાં બિરાજમાન છે. "जाव पडिरूवं जाव विहरइ" તેઓએ ત્યાં રહેવા માટે ત્યાંના વનપાલની આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરીને બિરાજમાન થયા છે, અહિંયાં યાવત્પદથી "अवग्रहं अवग्रह्य संयमेन तपसा आत्मानं भावयन्" આ પદો ગ્રહણ કરાયા છે. 'तं गच्छामि णं समणस्स णायपुत्तस्स अंतियं पाउब्भवामि" તો હું તે જ્ઞાતપુત્ર શ્રમણ ભગવાનની

प्रादुर्भवामि-उपतिष्ठामि 'इमाइं च णं एयारूवाइं अट्ठाइं' एतांश्च खलु-वक्ष्यमाणान् यात्रायापनीयादीन् एतावद्रूपान् अर्थान् 'जाव वागरणाइं पुच्छिस्सामि' यावद् व्याकरणानि प्रश्नान् प्रक्ष्यामि यावत्पदेन हेतून् कारणानि इति संग्रहः। अर्थादीन् प्रक्ष्यामीतिभावः अत्र 'हेतुः' उपपत्तिमात्रदृष्टान्तविराधनं कारणम्, युक्तिरूपपत्तिस्तन्मात्रस्य कथनम्। 'तं जइ मे से इमाइं एयारूवाइं अट्ठाइं जाव वागरणाइं' तद् यदि मे स इमान् एतावद्रूपान् अर्थान् यात्रायापनादीयान् यावत् व्याकरणानि अत्र यावत्पदेन हेतून् कारणानि इति संग्रहः 'वागरेहिंति' व्याकरिष्यति प्रतिपादयिष्यति 'तओ णं वंदीहामि नमंसीहामि' ततः खलु वन्दिष्ये नमस्यामि 'जाव पज्जुवासीहामि' यावत् पर्युपासिष्ये अत्र यावत्पदेन सत्करिष्यामि सम्मानयिष्यामि कल्याणं मंगलं दैवतं चैत्यं विनयेन इत्येषां संग्रहः। 'अह मे से इमाइं एयारूवाइं अट्ठाइं जाव वागरणाइं' अथ मे स

श्रमण ज्ञातपुत्र के समीप चलना चाहिये और चलकर 'इमाइं च णं एयारूवाइं अट्ठाइं जाव वागरणाइं पुच्छिस्सामि' उनसे इन यात्रा यापनीय आदि प्रश्नों को पूछना चाहिये। यहां यावत्पद से 'हेतून् कारणानि' इन पदों का संग्रह हुआ है। 'तं जइ मे इमाइं एयारूवाइं अट्ठाइं जाव वागरणाइं वागरेहिंति' यदि वे मेरे इन अर्थों का यात्रा यापनीय आदिकों का तथा व्याकरणों का प्रश्नों का यावत् हेतुओं का एवं कारणों का अच्छे प्रकार से उत्तर दे देंगे तो मैं उनको वन्दना करूंगा, उन्हें नमस्कार करूंगा। 'जाव पज्जुवासामि' यावत् उनकी पर्युपासना करूंगा यहां यावत् पद से 'सत्करिष्यामि सम्मानयिष्यामि कल्याणं मंगलं दैवतं चैत्यं विनयेन' इन पदों का संग्रह हुआ है। 'अह मे से इमाइं एयारूवाइं अट्ठाइं जाव वागरणाइं णो वागरेहिंति' और यदि वे मेरे इन

પાસે જોઉં તેમજ જઈને "इमाइ च णं एयारूवाइं अट्ठाइ जाव वागरणाइं पुच्छिस्सामि" તેઓને આ યાત્રા યાપનીય વિગેરે સંબંધી પ્રશ્નો પૂછવા જોઈએ. અહિયાં યાવત્પદથી "हेतून् कारणानि" આ પદોનો સંગ્રહ થયો છે. "तंजइ मे इमाइं एयारूवाइं अट्ठाइं जाव वागरणाइं वागरेहिंति" જો તેઓ મારા આ યાત્રા યાપનીય વિગેરેનું તેમ જ બીજા પ્રશ્નોનો યાવત્ હેતુઓ અને અને કારણોનો યથાર્થ ઉત્તર આપશે તો હું તેમને વંદના કરીશ તેમને નમસ્કાર કરીશ "जाव पज्जुवासामि" યાવત્ તેઓની પર્યુપાસના કરીશ અહિં યાવત્ શબ્દથી 'सत्करिष्यामि सम्मानयिष्यामि कल्याणं मंगलं दैवतं चैत्य विनयेन' આ પદો ગ્રહણ કરાયા છે. 'अह मे से इमाइं एयारूवाइं अट्ठाइं जाव वागरणाइं णो वागरेहिंति' અને જો તેઓ મારા આ

इमान् एतावद्रूपान् अर्थान् यात्रायापनीयादीन् यावत् हेतून् कारणानि व्याकरणानि परप्रश्नस्योत्तररूपाणि 'णो वागरेहिंति' नो व्याकरिष्यति अथ प्रश्नान्तरे यदि मदीयप्रश्नानाम् उत्तरं नो दास्यतीत्यर्थः 'तओ णं' ततः खलु 'एएहिं चेव अट्ठेहिय जाव वागरणेहिय' एभिरेव अर्थैश्च यावद् व्याकरणैश्च निष्पृष्टप्रश्नव्याकरणं पृष्टप्रश्नोत्तरप्रतिपादनाभावयुक्तं निरुत्तरमित्यर्थः करिष्यामि 'इति कट्टु एवं संपेहेइ' इति कृत्वा एवं संप्रेक्ष्यते विचारयति। 'संपेहेत्ता' संप्रेक्ष्य-विचार्य 'ण्हाए' स्नातः 'जाव सरीरे' यावत् शरीरे अत्र यावत्पदेन कृतबलिकर्मा कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तः अल्पमहार्घाभरणालङ्कृतशरीरः इति संयोजनीयम्। एतादृशः सन् 'साओ गिहाओ पडिनिक्खमइ' स्वात् गृहात् प्रतिनिष्क्रामति स्वगृहात् भगवतः पार्श्वे गमनाय निर्गच्छतीत्यर्थः 'पडिनिक्खमित्ता' प्रतिनि-

यात्रा यापनीय आदि अर्थों का तथा और भी कृत प्रश्नों का समुचितरूप से उत्तर नहीं देंगे-'तओ णं एएहिं चेव अट्ठेहिं य जाव वागरेणहिं' तो मैं इन्हीं अर्थों से यावत् कृत प्रश्नों से उन्हें निरुत्तर कर दूंगा। 'एवं संपेहेइ' इस प्रकार से उसने विचार किया 'संपेहेत्ता ण्हाए' विचार करके बाद में उसने स्नान किया 'जाव सरीरे साओ०' काक आदि को अन्नादिका भागरूप बलिकर्म किया, दुःस्वप्न विघातक कौतुकमङ्गलरूप प्रायश्चित्त किया और बहुमूल्यवाले अल्प आभरणों से अपने शरीर को अलंकृत किया। इस प्रकार से सजधजकर वह फिर वह अपने घर से बाहर निकला और निकल कर 'पायविहारचारेणं०' वह पैदल ही १०० विद्यार्थियों को साथ लेकर भगवान् के पास जाने के लिये ठीक वाणिज्यग्राम नगर के बीचोंबीच से होता हुआ चला। 'णिग्गच्छित्ता०'

યાત્રા યાપનીય વિગેરે અર્થોનો તેમ જ બીજા કરેલ પ્રશ્નોનો ઉત્તર નહીં આપે તો 'तओ णं एएहिं चेव अट्ठेहिं य जाव वागरणेहिं०' હું તેઓને આ અર્થોથી યાવત્ અન્ય પ્રશ્નોથી તેઓને નિરુત્તર કરી દઈશ. આ રીતે તેણે વિચાર કર્યો 'संपेहेत्ता ण्हाए' આ રીતે વિચાર કરીને તેણે સ્નાન કર્યું 'जाव सरीरे साओ०' કાગડા વિગેરે પક્ષીઓને અન્નનો ભાગ આપવા રૂપ બલિ કર્મ કર્યું દુઃસ્વપ્નના નાશ કરવા રૂપ મંગલ રૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યું અને ભારમાં હલકા તથા કીંમતમાં અધિક એવા કીમતી આભૂષણો પોતે ધારણ કર્યા. આ રીતે સજ્જ થઈને તે પોતાના ઘરની બહાર નીકળ્યો બહાર નીકળીને 'पायविहारचारेण०' પગપાળો જ એકસો વિદ્યાર્થિઓને સાથે લઈને ભગવાનની સમીપે જવા માટે વાણિજ ગ્રામ નગરના વચ્ચોવચ્ચના રસ્તેથી નીકળ્યો. 'णिगच्छित्ता०' બહાર નીકળીને જ્યાં દ્યુતિપલાશ ઉદ્યાન હતું

क्रम्य 'पायविहारचारेणं' पादविहारचारेण पद्भ्यामेव न तु शकटादिनेत्यर्थः 'एगेणं खंडियसएणं सद्धिं संपरिवुडे' एकेन खण्डितशतेन शिष्यशतेनेत्यर्थः सार्धं संपरिवृतो युक्त इत्यर्थः 'वाणियगामं नयरं मज्झं मज्झेणं णिगच्छइ' वाणिज्यग्रामं नगरं वाणिज्यग्रामाद् नगरादित्यर्थः मध्यं मध्येन निर्गच्छति 'णिग्गच्छित्ता' निर्गत्य 'जेणेव दूईपलासए चेइए' यत्रैव दूतीपलाशनामकं चैत्यम्–उद्यानम् 'जेणेव समणे भगवं महावीरे' यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरः 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैव उपागच्छति 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'अदूरसामंते ठिच्चा' अदूरासन्ने स्थित्वा नातिदूरे नातिसमीपे उचितस्थाने स्थित्वा इत्यर्थः 'समणं भगवं महावीरं एवं वयासी' श्रमणं भगवन्तं महावीरम् एवम्–वक्ष्यमाणम् यापनीयादिविषयकं प्रश्नवाक्यम् अवादीत्–उक्तवान्। किमुक्तवान् सोमिलो भगवन्तं? तत्राह–'जत्ता ते' इत्यादि। 'जत्ता ते भंते!' यात्रा ते भदन्त! 'जवणिज्जं ते

चलकर वह वहां पहुंचा कि जहां दूतिपालाश चैत्य में श्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे 'उवागच्छित्ता०' वहां पहुंच कर वह 'समणस्स०' श्रमण भगवान् महावीर से कुछ थोडी सी दूर पर खडा हो गया, वहां खडे होकर उसने 'समणं भगवं महावीरं एवं वयासी' श्रमण भगवान् वीर से ऐसा पूछा 'जत्ता ते भंते!' हे भदन्त! आपके यात्रा है या नहीं? 'जवणिज्जं ते भंते!' हे भदन्त! आपके यापनीय है या नहीं? 'अव्वाबाहं ते भंते! हे भदन्त! आपके अव्याबाध है या नहीं? 'फासुयविहारं ते भंते!' हे भदन्त! आपके प्रासुक विहार है या नहीं? उत्तर में प्रभु ने कहा–'सोमिला! जत्ता वि मे' हे सोमिल! संयमरूप योगों में जो मेरी प्रवृत्ति है वही मेरी यात्रा है। 'जवणिज्जं च मे'

અને તેમાં જ્યાં આગળ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી બિરાજમાન હતા ત્યાં તે પહોંચ્યો. 'उवागच्छित्ता०' ત્યાં તે પહોંચીને તે 'समणस्स' શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરથી થોડે જ દૂર તે ઉભો રહી ગયો. ત્યાં ઉભા રહીને તેણે 'समण भगवं महावीरं एवं वयासी' શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીને આ પ્રમાણે પૂછયું—'जत्ता ते भंते! હે ભગવન્ આપને યાત્રા છે કે નહીં'? 'जवणिज्जं ते भंते!' આપને યાપનીય છે કે નહી? 'अव्वाबाहं ते भंते! હે ભગવન્ આપનામાં અવ્યાબાધ છે કે નહીં? 'फासुयविहारं ते भंते!' હે ભગવન્ આપને પ્રાસુક વિહાર છે કે નહિં? આ પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં પ્રભુએ કહ્યું કે–सोमिला! जत्ता वि मे' હે સોમિલ સંયમ યોગોમાં મારી પ્રવૃત્તિ છે, તે મારી યાત્રા છે. 'जवणिज्जं च मे' મોક્ષમાર્ગમાં જવાવાળા પુરુષોને ભાથાની જેમ કામ

भंते!' यापनीयं ते भदन्त! 'अव्वाबाहं ते भंते!' अव्याबाधः ते भदन्त!, 'फासुयविहारं ते भंते!' प्रासुकविहारस्ते भदन्त! हे भदन्त! ते तत्र यात्रा यापनीयाव्याबाधप्रासुकविहारादिकमस्ति नवेति प्रश्नः, भगवानाह-'सोमिला' इत्यादि। 'सोमिला' हे सोमिल! 'जत्ता वि मे' मम यात्रापि विद्यते यानं यात्रा संयमयोगेषु प्रवृत्तिः तथा च संयमयोगेषु प्रवृत्तिरूपा यात्रापि मम विद्यते एवेति स्वीकारात्मकं भगवत उत्तरम्। 'जवणिज्जं पि मे' यापनीयमपि मे' हे सोमिल! यापनीयमपि मम विद्यते एव, यापनीयं नाम मोक्षमार्गे गच्छतां पाथेय इव प्रयोजक इन्द्रियवश्यत्वादिरूपो धर्मविशेषः स च परित्यक्तसंसारस्य शिवं प्रति प्रस्थितस्य ममापि आवश्यकमेव अतो यापनीयमपि मम विद्यते एवेत्यत्रापि स्वीकारात्मकमेव उत्तरम्। 'अव्वाबाहं पि मे' अव्याबाधोऽपि मे अव्याबाधः-शरीरबाधानामभावरूपः सोऽपि मम विद्यते एवेति। 'फासुयविहारं पि मे' प्रासुकविहारोऽपि मे निर्जीववसतिवासरूपो विहारः प्रासुकविहारः सोऽपि मम विद्यते एवेतिभावः। पुनः सोमिलः पृच्छति-'किं ते भंते! जत्ता' का ते भदन्त!

मोक्ष मार्ग में गमन करनेवाले मनुष्यों को कलेवा के जैसा काम आनेवाले इन्द्रियों को वश में रखनेरूप जो धर्मविशेष है वह यापनीय है ऐसा यह यापनीयरूप धर्मविशेष मुझ में है ही क्योंकि में संसार को छोडकर शिवमुक्ति के प्रति प्रस्थित हुआ हूं अतः वह मुझे आवश्यक है। 'अव्वाबाहं पि मे' शरीर में किसी भी प्रकार की बाधा का सद्भाव न होने से मुझ में अव्याबाधरूप धर्म भी है ही 'फासुयविहारं पि मे' निर्जीववसति में रहने का नाम प्रासुक विहार है ऐसा यह प्रासुकविहार भी मेरा होता है। इस प्रकार के ये उत्तर प्रभुने सोमिल को स्वीकारात्मक ही दिये है। अब सोमिल प्रभु से ऐसा पूछता है-किं ते भंते! जत्ता' हे भदन्त! उस आपकी यात्रा का क्या स्वरूप

આવવાવાળું ઇન્દ્રિયોને વશ રાખવારૂપ જે ધર્મવિશેષ છે, તે યાપનીય છે. એવે। આ યાપનીય ધર્મવિશેષ મારામાંછે જ કારણ કે મેં સંસારને છોડીને મુક્તિના માર્ગ પ્રત્યે પ્રસ્થાન કર્યું છે. તેથી તે મને આવશ્યક છે. 'अव्वाबाहं पि मे' શરીરમાં કોઈપણ જાતની બાધા ન હોવાથી મારામાં અવ્યાબાધપણું પણ છે જ 'फासुयविहारं पि' નિર્જીવ વસતિમાં રહેવું તેનું નામ પ્રાસુક વિહાર છે. એવો તે પ્રાસુક વિહાર પણ મારો થતો જ રહે છે. એ રીતે સોમિલ બ્રાહ્મણના તમામ પ્રશ્નોનો ઉત્તર ભગવાને સ્વીકાર રૂપે આપ્યો છે. પ્રભુનો એ પ્રમાણે ઉત્તર સાંભળીને તે સોમિલ બ્રાહ્મણ ફરીથી પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછે છે કે—'किं तं भंते! जत्ता' હે ભગવન્ તે આપની યાત્રાનું શું સ્વરૂપ છે?

यात्रा हे भदन्त ! किं स्वरूपा तव यात्रा ? भगवानाह-'सोमिला' हे सोमिल ! 'जं मे तवनियमसंजमसज्झायझाणावस्सयमाइएसु जोएसु जयणा से त्तं जत्ता' यन्मे तपो नियमसंयमस्वाध्यायध्यानावश्यकादिषु योगेषु यतना सा एषा यात्रा तत्र तपोऽनशनादि द्वादशविधम्, नियमास्तद्विषया अभिग्रहविशेषाः यथा एतावत्तपः स्वाध्यायवैयावृत्त्यादि मया अवश्यं कर्तव्यमित्यादिरूपाः। संयमः-पृथिवीकायादि सप्तदशविधः, स्वाध्यायः धर्मकथादिः, ध्यानं-धर्मध्यानादिः आवश्यकं षड्विधम्, यद्यपि एतेषु तपः प्रभृतिषु भगवतस्तदानीं विशेषतो न कश्चिदपि संभवति तथापि तपः प्रभृतीनाम् तत्फलसद्भावात् तपः प्रभृतिकमस्ती-

है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'सोमिला ! जं मे तवनियमसंजमसज्झायझाणावस्सयमाइएसु जोएसु जयणा से त्तं जत्ता' हे सोमिल ! तप, नियम, संयम, स्वाध्याय, ध्यान और आवश्यक आदि योगो में जो यतना है अनशन आदि के भेद से तप १२ प्रकार का है तप की वृद्धि करनेवाले या तपमें सहारा पहुंचानेवाले जो अभिग्रह विशेष हैं वे नियम हैं जैसे इतना तप, स्वाध्याय वैयावृत्त्य आदि मुझे इतने समय तक अवश्य करना चाहिये। पृथिवीकायादिकों की रक्षा करने रूप संयम १७ प्रकार है धर्मकथा आदि करना स्वाध्याय है धर्मध्यान आदि ध्यान हैं समता वन्दना आदि के भेद से आवश्यक ६ प्रकार का है यद्यपि भगवान् के तप आदिकों में उस समय कुछ भी विशेषरूप से संभवित नहीं होता है फिर भी तप आदिकों में विशेषफल का सद्भाव होने से तप आदि

તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે--'सोमिला ज मे तवनियमसंजमसज्झाय झाणावस्सयमाइएसु जोएसु जयणा से त्त जत्ता' હે સોમિલ તપ નિયમ સંયમ સ્વાધ્યાય ધ્યાન અને આવશ્યક વિગેરે યોગોમાં જે યતના છે, તેજ યાત્રા છે. અનશન વિગેરેના ભેદથી તપ ૧૨ બાર પ્રકારનું છે. તપ વધારવાવાળું અથવા તપમાં સહાયતા પહોંચાડનાર જે અભિગ્રહ વિશેષ છે, તે નિયમ છે. જેમ કે આટલું તપ, સ્વાધ્યાય કે વૈયાવૃત્ય વિગેરે મારે અમુક સમય સુધીમાં કરી જ લેવું જોઇએ.

પૃથ્વીકાય વિગેરે જીવોની રક્ષા કરવા રૂપ સંયમ ૧૭ સત્તર પ્રકારનો છે. ધર્મકથા વિ. કરવું તે સ્વાધ્યાય છે. ધર્મધ્યાન વિગેરે ધ્યાન છે. સમતા, વન્દના વિગેરેના ભેદથી આવશ્યક છ ૬ પ્રકારનું છે જો કે ભગવાનના તપ વિગેરેમાં તે સમયે કાંઇ પણ વિશેષ રૂપથી સંભવિત થતું નથી તોપણ તપ વિગેરેમાં વિશેષ ફળનો સદ્ભાવ હોવાથી તપ વિગેરે છે, તેમ સમજવું

त्यवगन्तव्यमित्यादि योगेषु यतना प्रवृत्तिः, एषा सा यात्रा, तपः प्रभृतिषु प्रवृत्तिरूपैव मम यात्रा इति भावः। 'किं ते भंते! जवणिज्जं' किं ते भदन्त! यापनीयं यापनीयं किमाकारकं भवतीति प्रश्नः, भगवानाह-'सोमिला' हे सोमिल! 'जवणिज्जे दुविहे पन्नत्ते' यापनीयं द्विविधं प्रज्ञप्तम्, प्रकारभेदमेव दर्शयति-'तं जहा' इत्यादि। 'तं जहा' तद्यथा 'इंदियजवणिज्जे य नो इंदियजवणिज्जे य' इन्द्रिययापनीयं च नो इन्द्रिययापनीयं च इन्द्रियविषयकं यापनीयम्-वश्यत्वमिन्द्रिययापनीयम् नो इन्द्रियविषयकं यापनीयं वश्यत्वम् नो इन्द्रिययापनीयम् किन्तु प्रकृते नो शब्दस्य मिश्रार्थकत्वात् इन्द्रियैर्मिश्रा नो इन्द्रियाः, अथवा नो शब्दः सहार्थकस्तेन इन्द्रियाणां सहचरिता इति नो इन्द्रियाः क्रोधादिलोभान्ताः कषायाः, तद्विषयकं वश्यत्वम् नो इन्द्रिययापनीयम् 'से किं तं इंदियजवणिज्जं' अथ किं तत् इन्द्रिययापनीयम् हे भदन्त! तद्

हैं ऐसा जानाना चाहिये अतः तप नियम आदिकों में जो मेरी प्रवृत्ति है वही यह मेरी यात्रा है। अब सोमिल प्रभु से ऐसा पूछता है हे भदन्त! 'किं ते भंते जवणिज्जं' आपका यापनीय क्या है? अर्थात् यापनीय का क्या स्वरूप है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'सोमिला! दुविहे जवणिज्जे०' हे सोमिल! यापनीय दो प्रकार का कहा गया है एक इन्द्रिय यापनीय और दूसरा नो इन्द्रियपापनीय इन्द्रियों को वश में रखना यह इन्द्रिय यापनीय है नोइन्द्रिय को वश में रखना यह नो इन्द्रिय यापनीय है यहां जो नो शब्द मिश्रार्थक है इन्द्रियों से मिश्र जो हैं वे नो इन्द्रिय हैं अथवा नो शब्द सोहार्थक है। इससे इन्द्रियों से सहचरित जो हैं वे नो इन्द्रिय हैं। ऐसी ये क्रोधादि लोभान्त कषाये हैं, इन्हें वश में करना नो इन्द्रिय यापनीय है। 'से किं तं इंदियजव-

જોઈએ. તેથી તપ નિયમ વિગેરેમાં મારી જે પ્રવૃત્તિ છે તેજ મારી યાત્રા છે. ફરીથી સોમિલ બ્રાહ્મણ પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ 'किं ते जवणिज्जं' આપનું યાપનીય શું છે? અર્થાત્ યાપનીયનું શું સ્વરૂપ છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'सोमिला! दुविहे जवणिज्जे०' હે સોમિલ યાપનીય બે પ્રકારનું કહ્યું છે. એક ઈંદ્રિય યાપનીય અને બીજું નોઈંદ્રિય યાપનીય. ઈંદ્રિયોને વશ રાખવી તે ઈંદ્રિય યાપનીય છે નો ઈંદ્રિયને વશમાં રાખવી તે નોઈંદ્રિય યાપનીય છે. અહિયાં નો શબ્દ મિશ્રવાચક છે. ઇંદ્રિયોથી જે મિશ્ર છે, તે નોઈંદ્રિય છે. અથવા નો શબ્દ સહાર્થક છે, તેથી ઇંદ્રિયોની સાથે રહેનાર જે છે, તે નો ઇન્દ્રિય છે. એવા આ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ કષાયો છે, તેને વશ રાખવા તે નો ઈંદ્રિય યાપનીય છે. 'से किं तं इंदियज-

इन्द्रिययापनीयं किमिति प्रश्नः, भगवानाह–'इंदिय' इत्यादि। 'इंदियजवणिज्जे जं मे सोइंदियचक्खिदियघाणिंदियजिब्भिदियफासिंदियाइं निरुवहयाइं वसे वट्टंति' इन्द्रिययापनीयं यन्मे श्रोत्रेन्द्रियचक्षुरिन्द्रियघ्राणेन्द्रियजिह्वेन्द्रियस्पर्शनेन्द्रियाणि निरुपहतानि वशे स्वाधिकारे वर्त्तन्ते 'से त्तं इंदियजवणिज्जे' तदेतत् इन्द्रिययापनीयम् इन्द्रियवश्यत्वमेव इन्द्रिययापनीयमिति फलितोऽर्थः। 'से किं तं नो इंदियजवणिज्जं' अथ किं तत् नो इन्द्रिययापनीयम्, नो इन्द्रिययापनीयम्, किमिति प्रश्नः, भगवानाह–'नो इंदियजवणिज्जे' नो इन्द्रिययापनीयम् 'जं मे कोहमाणमायालोभा वोच्छिन्ना, यन्मे यस्मात्कारणात् मम क्रोधमानमायालोभाः व्युच्छिन्नाः–विनष्टा जाताः 'नो उदीरियंते' उदयभावं न प्राप्नुवन्ति इत्यर्थः, 'से त्तं नो इंदियजवणिज्जे' एतत्तत् नो इन्द्रिययापनीयम्, क्रोधमानमायालोभानाम् आत्यन्तिकविनाशस्यैव नो इन्द्रिययापनीयमिति संक्षेतिभावः। 'से त्तं जवणिज्जे' एतत् यत् यापनीयम् प्रकारभेदेन कथितमितिभावः। 'किं ते भंते! अव्वाबाहं' किं ते भदन्त! अव्याबाधः, हे भदन्त! तव अव्याबाधोऽयं क इति-

णिज्जं' इन्द्रिय यापनीय क्या अर्थात् इन्द्रिय यापनीय का क्या स्वरूप है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–इंदियजवणिज्जं च मे सोइंदिय०' हे सोमिल! मेरी जो श्रोत्रेन्द्रियादि पांच इन्द्रियां हैं जो निरुपहत हैं अपने २ विषय को पूर्णरूप से अच्छे प्रकार से ग्रहण करने में शक्तिशाली हैं वे मेरे अधीन हैं यही इन्द्रिय यापनीय है। 'से किं तं नो इंदियजवणिज्जं' नो इन्द्रिय यापनीय का क्या स्वरूप है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं– 'नो इंदियजवणिज्जे जं मे०' हे सोमिल! क्रोध, मान, माया और लोभ इन कषायों का सर्वथा क्षय विनाश हो जाना नो इन्द्रिय यापनीय है। 'आपका अव्याबाध क्या है अर्थात् अव्याबाध का क्या स्वरूप है?

वणिज्जं' ઇન્દ્રિય યાપનીય એ શું છે? ઇન્દ્રિય યાપનીયનું શું સ્વરૂપ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'इंदियजवणिज्जं च मे सोइंदिय०' હે સોમિલ શ્રોત્ર ઇંદ્રિય વિગેરે જે પાંચ મારી ઇંદ્રિયો છે, કે જે શક્તિશાળી છે. એટલે કે પોતપોતાના વિષયને પૂર્ણ રૂપે ગ્રહણ કરવા સમર્થ છે, તેવી તે ઇંદ્રિયો મારે અધીન છે. આજ ઇંદ્રિય યાપનીય છે. 'से किं तं नो इंदियजवणिज्जं' નો ઇંદ્રિય યાપનીયનું શું સ્વરૂપ છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'नोइंदियजवणिज्जे जं मे०' હે સોમિલ ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ એ કષાયોનો સર્વથા ક્ષય–વિનાશ થઈ જવો તેનું નામ નોઇંદ્રિય યાપનીય છે. આપનો અવ્યાબાધ શું છે? અર્થાત્ અવ્યાબાધનું શું સ્વરૂપ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે–

प्रश्नः, उत्तरयति 'सोमिला' इत्यादि। 'सोमिला' हे सोमिल! 'जं मे वातिय पित्तिय सिंभियसन्निवाइया' यत् यस्मात् कारणात् मे-मम वातिकः पैत्तिकः श्लैष्मिकः सान्निपातिकाः 'विविहा रोगायंका' विविधाः-अनेकप्रकाराः रोगातंकाः 'सरीरगया दोसा' शरीरगता दोषाः-शरीरे वर्तमाना दोषाः-दोषोत्पादकाः 'उवसंता' उपशान्ताः-विनष्टा इत्यर्थः 'नो उदीरयंत' नोदीरियन्ति-नोदयभावमासादयन्ति नोदीरिता भवन्ति-नाभीक्ष्ण्येन उदयमागच्छन्तीत्यर्थः 'से त्तं अव्वाबाहे' एष एव अव्याबाधः 'किं ते भंते! फासुयविहारं' किं ते भदन्त! प्रासुकविहारः हे भदन्त कोयं भवतः प्रासुकविहार इतिप्रश्नः, उत्तरयति-'सोमिला' इत्यादि। 'सोमिला' हे सोमिल! 'जं णं आरामेसु उज्जाणेसु' यत् खलु यस्मात् कारणात् आरामेषु उपवनेषु उद्यानेषु 'देवकुलेसु सभासु पवासु'' देवकुलेषु देवायतनेषु इत्यर्थः सभासु प्रपासु 'इत्थीपसुपंडगवज्जियासु वसतिसु'' स्त्रीपशुनपुंसकवर्जितासु वसतिषु ''फासुयएसणिज्जं''

उत्तर में प्रभु कहते हैं-'सोमिला! जं मे वातिय पित्तिय सिंभिय०' हे सोमिल! वात, पित्त, कफ इन तीन दोषों से तथा संनिपात से उत्पन्न होनेवाले जो विविध प्रकार के रोगांतङ्क हैं तथा शरीर में वर्तमान जो दोष हैं वे सब मेरे उपशान्त हो चुके हैं अब ये उदय में आनेवाले नहीं हैं यही मेरा अव्याबाध है और यह अव्याबाध मुझ में मौजूद है 'किं ते भंते! फासुयविहारं' हे भदन्त! आप का प्रासुकविहार क्या है अर्थात् प्रासुकविहार का क्या स्वरूप है? उत्तर में प्रभु कहते हैं--'सोमिला! जं णं आरामेसु उज्जाणेसु०' हे सोमिल! जो मैं आरामों में, उद्यानों में देवकुलों में, सभाओ में प्रपाओं में तथा स्त्री पशु पंडकवर्जित स्थानों में निर्दुष्ट पीठ, फलक, शय्या, संस्तारक को प्राप्त करके

'सोमिल! जं मे वातियपित्तिय सिंभिय०' હે સોમિલ વાત, પિત્ત, અને કફ એ ત્રણ દોષોથી સંનિપાતથી ઉત્પન્ન થવાવાળા જુદા જુદા પ્રકારના જે રોગાતંકો છે, તથા શરીરમાં રહેલ જે દોષો છે. તે તમામ મારા દોષો ઉપશાંત થઈ ગયા છે. અર્થાત્ નાશ પામ્યા છે. હવે તે ઉદયમાં આવવાના નથી. આજ મારો અવ્યાબાધ છે. અને આ અવ્યાબાધ મારામાં મોજુદ છે. 'किं ते भंते! फासुयविहारं' હે ભગવન્ આપનો પ્રાસુક વિહાર શું છે? અર્થાત્ પ્રાસુક વિહારનું શું સ્વરૂપ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે--'सोमिला! जं णं आरामेसु उज्जाणेसु०' હે સોમિલ જે હું આરામોમાં ઉદ્યાનોમાં, દેવકુળોમાં સભાઓમાં પ્રપા-વાવોમાં તેમ જ સ્ત્રી પશુ, પંડક વિનાના

प्रासुकैषणीयम् प्रासुकं निर्दुष्टम् "पीढफलगसेज्जासंथारगं" पीठफलकशय्या-संस्तारकम् "उपसंपज्जित्ता णं विहरामि" उपसंपद्य-संप्राप्येत्यर्थः, खलु विहरामि "से तं फासुयविहारं" एष एव प्रासुकविहार इति। एतेषां यात्रादिपदानां सामयिकातिक्लिष्टार्थत्वेन भगवतो महावीरस्य तदर्थपरिज्ञानमसंभावयता सोमिलेन भगवतः पराजयार्थमेतादृशाः प्रश्नाः कृताः पुनरग्रेऽपि "सरिसवया" इत्यादि शब्दैः सोमिलस्य प्रश्नाः सन्ति तेऽपि तेन पूर्वोक्ताभिप्रायेणैव कृता इति ज्ञातव्यम्।। "सरिसवया ते भंते! किं भक्खेया अभक्खेया" सरिसवया ते भदन्त! किं भक्ष्या अभक्ष्याः हे भदन्त! ये सरिसवया भवतां

ठहरता हूं वही मेरा प्रासुकविहार है सोमिल ने इन यात्रादि पदों के विषय में प्रभु से ऐसा ही समझ कर पूछा है कि ये पद सामायिक होने के कारण अतिक्लिष्ट अर्थवाले हैं अतः भगवान् महावीर को इनका अर्थ परिज्ञात नहीं होगा इस प्रकार इनकी अज्ञानता को लेकर मैं प्रभु को पराजित कर दूंगा परन्तु वह उन्हें इन प्रश्नों से जब परास्त नहीं कर सका तब वह उन्हें पराजित करने की भावना से ही पुनः उनसे ऐसे प्रश्न करता है—'सरिसवा०' इत्यादि 'सरिसव' यह श्लिष्ट प्राकृत शब्द है इसका एक अर्थ सर्षप-सरसों-ऐसा होता है और दूसरा अर्थ 'सदृशवया' मित्र ऐसा होता है इस भाव को लेकर वह प्रभु से ऐसा पूछ रहा है। हे भदन्त! जो 'सरिसव' हैं वे आप को भक्ष्य हैं

સ્થાનોમાં દોષ વગરના પીઠ, ફલક શય્યા, સંસ્તારક પ્રાપ્ત કરીને રહું છું તે જ મારો પ્રાસુક વિહાર છે. સોમિલ બ્રાહ્મણે આ યાત્રા વિગેરે પદોના વિષયમાં એવું સમજીને પ્રભુને પ્રશ્ન કરેલો કે—આ પદો ગર્ભિતાર્થવાળા હોવાથી કઠણ અર્થવાળા છે. જેથી ભગવાન્ મહાવીર આ અર્થ સમ્યગ્ રીતે જાણતા નહિં હોય જેથી આ રીતે તેઓની અજ્ઞાનતાને કારણે હું ભગવાન્‌ને પરાજય પમાડીશ. પરંતુ આ પ્રશ્નોત્તરોથી તે ભગવાન્‌ને હરાવી ન શક્યો તેથી તેઓને પરાજય પમાડવાની ભાવનાથી જ ફરીથી તેઓને આ પ્રમાણે, પ્રશ્ન કરવા લાગ્યો. 'सरिसवया' ઈત્યાદિ 'सरिसव' આ શ્લિષ્ટ પ્રાકૃત શબ્દ છે. તેનો એક અર્થ સર્ષવ-સરસવ એ પ્રમાણે થાય છે. અને બીજો અર્થ 'सदृशवया' સમવયસ્ક-મિત્ર એ પ્રમાણે થાય છે. આ પ્રમાણેનો ભાવ લઈને તે પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ જે સરસવ છે, તે આપને ભક્ષ્ય—ખાવાલાયક છે? કે અભક્ષ્ય ન ખાવાલાયક છે? અર્થાત્ જે 'सरिसव' છે તે ખાવા યોગ્ય છે? કે ખાવા યોગ્ય નથી? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે

भक्ष्याः-भक्षयितुं योग्याः उपभोग्या इत्यर्थः अभक्ष्या वा-नोपभोगयोग्या वेति प्रश्नः, भगवानाह-"सोमिला" इत्यादि। "सोमिला" हे सोमिल! "सरिसवा मे भक्खेया वि अभक्खेया वि" सरिसवया मे भक्ष्या अपि अभक्ष्या अपि सरिसवया इति पदं प्राकृतशैल्या द्वयर्थकम् एकत्र सदृशवयसः-समानवयस्काः अन्यत्र सर्षपका धान्यविशेषा इत्यर्थो भवति अर्थविशेषमाश्रित्य उपभोगयोग्या अपि इत्युत्तरम्। एकस्यैवोपभोगयोग्यत्वानुपभोगयोग्यत्वरूपविरुद्धधर्माश्रितत्वं मत्वा पुनः पृच्छति-"से केणट्ठेणं भंते!" तत् केनार्थेन भदन्त! 'एवं वुच्चइ सरिसवया मे भक्खेया वि अभक्खेया वि' एवमुच्यते यत् सरिसवया मे भक्ष्या अपि अभक्ष्या अपीति। अथार्थविशेषमाश्रित्य भक्ष्यत्वाभक्ष्यत्वयोरुभयोरपि विषये भगवानाह-'से नूणं' इत्यादि। 'से नूणं

या अभक्ष्य है ? अर्थात् 'सरिसव' आप के द्वारा खाने योग्य हैं या खाने योग्य नहीं हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं। 'सरिसवा मे भक्खेया वि अभक्खेया वि' हे सोमिल! 'सरिसव' मेरे द्वारा भक्ष्य भी हैं, और अभक्ष्य भी हैं जब यह सरिसव शब्द धान्यविशेष का वाचक होता है तब तो वह सरिसव खाने योग्य भी है ऐसा प्रभु ने कहा है और जब यह शब्द सदृशवया मित्र का वाचक होता है, तब वह भक्ष्य खाने योग्य नहीं है ऐसा प्रभुने कहा है। जब 'सरिसव' यह एक ही शब्द है तब उसमें भक्ष्यता और अभक्ष्यता कैसे युगपत् संभवित होती है ? इस बात को मानकर सोमिल प्रभु से पूछता है। 'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ०' हे भदन्त! ऐसा आप किस कारण को लेकर कह रहे हैं कि 'सरिसव' भक्ष्य भी है और अभक्ष्य भी है ? इस विषय में अर्थ विशेष को लेकर प्रभु भक्ष्य अभक्ष्य का 'सरिसव'

---'सरिसवा मे भक्खेया वि अभक्खेया वि०' હે સોમિલ 'સરિસવ' ભક્ષ્ય ખાવાલાયક પણ છે, અને અભક્ષ્ય ન ખાવાલાયક પણ છે. 'સરિસવ' શબ્દ ધાન્ય વિશેષનો વાચક થાય છે. ત્યારે 'સરિસવ' ખાવા યોગ્ય પણ બને છે, 'સરિસવ' એ શબ્દ સમાનવય-મિત્રવાચક થાય છે ત્યારે તે અભક્ષ્ય ખાવા લાયક હોતા નથી. આ પ્રમાણે પ્રભુનો ઉત્તર સાંભળીને જ્યારે 'સરિસવ' એ એક જ શબ્દ છે, તો તેમાં એક સાથે ભક્ષ્યપણું અને અભક્ષ્યપણું કેવી રીતે સંભવી શકે? તેમ વિચારીને સોમિલ ફરીથી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે---'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ' હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણે કહો છો કે---'સરિસવ' ભક્ષ્ય પણ છે, અને અભક્ષ્ય પણ છે? આ વિષયમાં અર્થ વિશેષને લઈને પ્રભુ 'સરિસવમાં' ભક્ષ્ય અભક્ષ્યપણાનું પ્રતિપાદન

सोमिला' तत् नूनं निश्चितं सोमिल ! 'बंभण्णएसु नएसु' ब्राह्मण्येषु नयेषु-ब्राह्मणविषयेषु शास्त्रेषु, अथवा बृंहयति-शरीरादीन् परिणमयति इति ब्रह्म जीवात्मा, जीवसंबन्धादेव जडपदार्थानां परिणामसंभवात्, ब्रह्मण उपासका ब्राह्मणाः तेषां शास्त्रे जीवाजीवादि सूक्ष्मस्थूलविषयप्रतिपादकसर्वज्ञशासने इत्यर्थः संपद्यते। 'दुविहा सरिसवया पन्नत्ता' द्विविधाः द्विप्रकारकाः सरिसवयाः प्रज्ञप्ताः कथिताः 'तं जहा मित्तसरिसवया धन्नसरिसवया' तद्यथा मित्रसरिसवयाश्च-धान्यसरिसवयाश्च, सरिसवयपदस्य सदृशवयस्का इत्यर्थे मित्रपरत्वं, सर्षपका

में प्रतिपादन करने के अभिप्राय से सोमिल से कहते हैं-'से णूणं सोमिला ! बंभण्णएसु०' हे सोमिल ! ब्राह्मणविषयशास्त्रों में अथवा सर्वज्ञशासन में दो प्रकार के 'सरिसव' कहे गये हैं यहां 'बंभण्णएसु नएसु' पद का जो दूसरा अर्थ सर्वज्ञशासन ऐसा किया गया है वह इस अभिप्राय को लेकर किया गया है-ब्रह्म शब्द का अर्थ जीवात्मा है क्योंकि 'बृंहयति शरीरादीन् परिणमयति' इस व्युत्पत्ति के अनुसार जो शरीरादिकों को परिणमाता है वह ब्रह्म है, ऐसा वह ब्रह्म जीवात्मारूप ही है क्योंकि जड पदार्थों में जो परिणमन होता है वह जीव के सम्बन्ध से ही होता है। ऐसे इस ब्रह्म के जो उपासक हैं वे ब्राह्मण हैं इन ब्राह्मणों के शास्त्र में जीव, अजीव, सूक्ष्म स्थूल आदि विषयों के प्रतिपादक सर्वज्ञशासन में 'सरिसव' दो प्रकार के कहे गये हैं ऐसा जानना चाहिये दो प्रकार के सरिसव मित्र सरिसव और धान्य-अनाज सरिसव के भेद से हैं। 'सदृशवयस्क' इस अर्थ में सरिसवय पद मित्र

કરવાના અભિપ્રાયથી સોમિલને કહે છે કે---'से णूणं सोमिला ! बंभण्णएसु०' હે સોમિલ ! બ્રાહ્મણ વિષયના શાસ્ત્રોમાં અથવા સર્વજ્ઞ શાસનમાં બે પ્રકારના 'સરિસવ' કહેવામાં આવ્યા છે. અહિયાં 'बंभण्णएसु नएसु' એ પદનો બીજો અર્થ સર્વજ્ઞશાસન એવો કરેલ છે, તે એ અભિપ્રાયથી કરવામાં આવ્યો કે---બ્રાહ્મણ શબ્દનો અર્થ જીવાત્મા એ પ્રમાણે છે. કેમ કે 'बृंहयति शरीरादीन् परिणमयति' એ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે શરીરાદિકોને જે પરિણમાવે છે, તે બ્રહ્મ છે. એવું તે બ્રહ્મ જીવાત્મા રૂપ પરિણમન થાય છે. તે જીવના સંબંધથી જ થાય છે. એવા તે બ્રહ્મનો જે ઉપાસક છે, તે બ્રાહ્મણ છે. એ બ્રાહ્મણોના શાસ્ત્રમાં જીવ, અજીવ, સૂક્ષ્મ, સ્થૂલ, વિગેરે વિષયોને પ્રતિપાદન કરનાર સર્વજ્ઞ શાસનમાં 'સરિસવ' બે પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે. તેમ સમજવું. તે બે પ્રકાર મિત્ર સરિસવ અને ધાન્ય સરિસવ એ રીતના ભેદથી છે. 'સદૃશવયસ્ક' એ અર્થમાં સરિસવ પદ મિત્રનો વાચક હોય છે. અને 'સર્ષ

इत्यर्थे तु धान्यविशेषपरत्वम् मण्डपादिपदवत् अर्थद्वयपरत्वं मण्डं पिबतीति विग्रहे मण्डपानकर्तृत्वमर्थः अन्यत्र तु मण्डपो–वितानविशेषस्तद्वत् प्रकृतेऽपीति। 'तत्थ णं जे ते मित्तसरिसवया ते तिविहा पन्नत्ता' तत्र खलु ये ते मित्रसरिसवयाः ते त्रिविधाः–त्रिप्रकारकाः प्रज्ञप्ताः कथिताः 'तं जहा सहजायया सहवड्डिया सहपंसुकीलिया' तद्यथा सहजातकाः सहवर्द्धिताः सहपांशुक्रीडिताः तत्र सहजातकाः–समानकाले जाताः, सहवर्द्धिताः–सहैव समानस्थाने समानकाले लालनपालनादिना वर्द्धिताः, सहैव पांशुभिः धूलिभिः क्रीडिताश्चेति। 'ते णं

परक होता है और 'सर्षपक' इस अर्थ में सरिसव पद धान्यविशेष परक होता है इस प्रकार यह पद मण्डपादि पद के जैसे अर्थ द्वय परक है 'मण्डं पिबति इति मण्डपः' जब मण्डप पद का ऐसा विग्रह किया जाता है तब यह पद मांड को पीनेवाले का बोधक होता है और जब ऐसा विग्रह नहीं किया जाता है तब यह मण्डप वितान विशेष का बोधक होता है इसी प्रकार प्रकृत में भी 'सरिसव' पद द्व्यर्थक है ऐसा जानना चाहिये इनमें जो 'मित्तसरिसवया०' जब यह शब्द मित्र अर्थ परक गृहीत होता है तब वे मित्र सरिसव ३ प्रकार के कहे गये हैं–'तं जहा सहजायया०' जैसे सहजातक मित्र, जो समान समय में उत्पन्न हुए होते हैं वे सहवर्द्धित–साथ २ एक स्थान में एक काल में जो लालनपालन आदि करके बडे किये गये होते हैं वे और सहपांशुक्रीडित साथ २

पक' એ અર્થમાં 'સરિસવ' પદ ધાન્ય વિશેષનું વાચક છે. આ રીતે આ 'સરિસવ' પદ મણ્ડપાદિ પદની જેમ બે અર્થવાચક છે. 'मण्डं पिबति' 'इति मंडपः' મંડપ પદનો જ્યારે આ રીતે વિગ્રહ કરવામાં આવે છે, ત્યારે આ પદ માંડ–ચોખાના ઓસામણને પીવાવાળો એ અર્થનું બોધક છે. અને જ્યારે એ પ્રમાણેનો વિગ્રહ કરવામાં ન આવે ત્યારે 'મંડપ' માંડવો એ અર્થનો બોધ કરાવે છે. એજ રીતે આ સરિસવ પદ દ્વિઅર્થી છે. તેમ સમજવું તેમાં જે 'मित्तसरिसवया०' જ્યારે આ અર્થ મિત્ર અર્થવાળું પદ ગ્રહણ કરાય છે, ત્યારે તે મિત્ર 'સરિસવ' ત્રણ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. 'तंजहा सहजायया०' જેમ કે સહજાતક મિત્ર જે સમાન–સરખા–સમયમાં ઉત્પન્ન થયા હોય છે, તે, ૧ સહવર્ધિત–એક સ્થાનમાં એક સાથે, એક કાળે જેને લાલન પાલન વિગેરે કરીને મોટા કરવામાં આવે છે તે, ૨ અને 'सहपांशुक्रीडिताः' એક સાથે ધુળમાં જે રમેલા હોય છે તેઓ, ૩ આવા આ ત્રણ પ્રકારના

समणाणं निग्गंथाणं अभक्खेया' ते खलु श्रमणानां निर्ग्रन्थानाम् अभक्ष्याः ते एते त्रिप्रकारका मित्रसरिसवया न साधूनां भक्ष्या इत्यर्थः 'तत्थ णं जे ते धन्न-सरिसवया ते दुविहा पन्नत्ता' तत्र खलु ये ते धान्यसरिसवया धान्यसर्षपकाः ते द्विविधाः-द्विप्रकारकाः प्रज्ञप्ताः-कथिताः "तं जहा सत्थपरिणया य असत्थ-परिणया य' तद्यथा शस्त्रपरिणताश्च वह्न्यादिशस्त्रेण परिणता अचित्तभावं प्रापिता इति शस्त्रपरिणताः, अशस्त्रपरिणताश्च वह्न्यादिरूपशस्त्रविशेषेण नाचितीभूताः सचित्ता एव, ये शस्त्रपरिणतास्ते अचित्ताः, ये अशस्त्रपरिणतास्ते सचित्ता इत्यर्थः 'तत्थ णं जे ते असत्थपरिणया" तत्र खलु ये ते अशस्त्रपरिणताः वह्न्या-दिना अचित्ततां न प्रापिताः धान्यसरिसवया धान्यसर्षपकाः 'ते णं समणाणं निग्गंथाणं अभक्खेया" ते खलु श्रमणानां निर्ग्रन्थानाम् अभक्ष्याः "तत्थ णं जे ते सत्थपरिणया ते दुविहा पन्नत्ता' तत्र खलु ये ते शस्त्रपरिणता वह्न्यादिशस्त्रेण

जो धूलि में खेले होते हैं वे ऐसे ये ३ प्रकार के मित्र सरिसव श्रमण-निर्ग्रन्थों के द्वारा भक्ष्य नहीं कहे गये हैं, तथा 'तत्थ णं जे ते धन्नसरिस-वया०' तथा जो धान्य सरिसव हैं वे शास्त्रपरिणत और अशास्त्र परिणत के भेद से दो प्रकार के कहे गये हैं जो 'धान्यसरिसव' अग्न्यादि शास्त्र के द्वारा अचित्तभाव को प्राप्त करवाये जाते हैं वे 'धान्य सरिसव' शास्त्रपरिणत हैं और जो वह्न्यादिरूप शास्त्र के द्वारा अचित्तभाव को प्राप्त नहीं कराये गये होते हैं वे धान्यसरिसव अशास्त्रपरिणत हैं। इनमें जो शास्त्रपरिणत हैं वे अचित्त और जो अशास्त्र परि-णत हैं वे सचित्त होते हैं। इनमें जो 'असत्थपरिणया' अशास्त्र परि-णत सचित्त धान्यसरिसव हैं वे 'समणाणं निग्गंथाणं अभक्खेया' श्रमण निर्ग्रन्थो द्वारा अभक्ष्य हैं तथा जो 'सत्थपरिणया०' शास्त्रपरिणत

મિત્રો 'सरिसव' પદથી ગ્રહણ કરવામાં આવે તો તે શ્રમણ નિગ્રન્થોને ભક્ષ્ય હોતા નથી. 'तत्थ णं जे ते धन्नसरिसवया०' તેમાં જે ધાન્ય સરિસવ છે, તે શસ્ત્ર પરિણત અને અશસ્ત્ર પરિણત એ ભેદથી બે પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે, જે 'ધાન્ય સરિસવ' અગ્ન્યાદિ શસ્ત્રથી અચિત્તપણાને પ્રાપ્ત કરાવાય છે. તે ધાન્ય સરિસવ 'શસ્ત્ર પરિણત છે. અને જે અગ્નિ વિગેરે શસ્ત્રથી અચિત્તભાવ પ્રાપ્ત નથી કરાવાયા તે ધાન્યસરિસવ અશસ્ત્ર પરિણત કહેવાય છે. તેમાં જે શસ્ત્રપરિણત છે, તે અચિત્ત છે, અને જે અશસ્ત્ર પરિણત છે, તે સચિત્ત હોય છે, તેથી તે 'असत्थपरिणया' અશસ્ત્ર પરિણત ધાન્ય સરિસવ છે, તે 'समणाणं णिग्गंथाणं अभक्खेया' શ્રમણ નિગ્રન્થોને અભક્ષ્ય છે. તથા જે 'सत्थ परिणया०' શસ્ત્ર પરિણત અચિત્ત ધાન્ય સરિસવ છે, તે શ્રમણ

अचित्तीकृतास्ते द्विविधाः द्विप्रकारकाः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा एसणिज्जा य अणेसणिज्जा य' तद्यथा एषणीयाश्च अनेषणीयाश्च तत्र एषणीया—आधाकर्मिकादिदोषरहिताः न एषणीया इति अनेषणीया आधाकर्मादिदोषसहिताः सदोषा इत्यर्थः। 'तत्थ णं जे अणेसणिज्जा' तत्र खलु ये ते अनेषणीयाः "ते समणाणं णिग्गंथाणं अभक्खेया" ते अनेषणीया धान्यसरिसवया धान्यसर्षपकाः श्रमणानां निर्ग्रन्थानाम् अभक्ष्याः उपभोगाय ग्रहीतुमयोग्या इत्यर्थः 'तत्थ णं जे ते एसणिज्जा ते दुविहा पन्नत्ता' तत्र खलु ये ते एषणीयास्ते द्विविधाः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा जाइया य अजाइया य' तद्यथा याचिताश्च अयाचिताश्च 'तत्थ णं जे ते अजाइया' तत्र खलु ये ते अयाचिताः 'धन्नसरिसवया' धान्यसर्षपकाः 'ते णं समणाणं णिग्गंथाणं अभक्खेया' ते खलु अयाचिता धान्यसरिसवया एषणीया अपि श्रमणानां निर्ग्र-

---

अचित्त धान्यसरिसव हैं वे श्रमण निर्ग्रन्थों द्वारा भक्ष्य भी हैं और अभक्ष्य भी है तात्पर्य कहने का यह है कि शस्त्र परिणत धान्यसरिसव 'एसणिज्जा य अणेसणिज्जा य०' एषणीय और अनेषणीय के भेद से दो प्रकार के कहे गये हैं ।आधाकर्म आदि दोष से जो धान्यसरिसव रहित होते हैं वे एषणीय हैं और जो आधाकर्म आदि दोषों से सहित होते हैं वे अनेषणीय हैं इनमें जो आधाकर्म आदि दोषवाले धान्यसरिसव हैं वे अग्नि परिणत होने पर भी श्रमणनिर्ग्रन्थों द्वारा अभक्ष्य होते हैं और जो आधाकर्म आदि दोषों से रहित होते हैं वे धान्यसरिसव श्रमण निर्ग्रन्थों द्वारा भक्ष्य भी होते हैं। यहां 'भी' शब्द यह प्रकट करता है कि जो एषणीय धान्यसरिसव हैं वे यदि याचित हैं तो ही भक्ष्य हैं अयाचित नहीं क्योंकि अयाचित धान्यसरिसवों के ग्रहण करने में अदत्तादान का दोष श्रमणनिर्ग्रन्थों को लगता है यही बात 'तत्थ

નિર્ગ્રન્થોને ભક્ષ્યપણ છે, અને અભક્ષ્યપણ છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે–શસ્ત્રપરિણત ધાન્ય સરિસવ 'एसणिज्जा य अणेसणिज्जाय०' એષણીય અને અનેષણીયના ભેદથી બે પ્રકારના છે. જે ધાન્ય સરિસવ આધાકર્મ વિગેરે દોષ વિનાના હોય છે તે અગ્નિપરિણત થવા છતાં પણ શ્રમણ નિર્ગ્રન્થોને અભક્ષ્ય છે. અને જે આધાકર્મ વિગેરે દોષ વિનાના છે, તેવા ધાન્ય સરિસવ શ્રમણ નિર્ગ્રન્થોને ભક્ષ્ય પણ હોય છે. અહિયાં 'પણ' શબ્દ એ બતાવે છે કે–જે એષણીય ધાન્ય સરિસવ છે, તે જો યાચના કરેલા હોય તો જ ભક્ષ્ય ગણાય છે. અયાચિત હોય તો ભક્ષ્ય મનાતા નથી કેમ કે યાચના કર્યા વિનાના ધાન્ય સરિસવ લેવામાં શ્રમણ નિર્ગ્રન્થોને અદત્તાદાનનો દોષ લાગે છે. એજ વાત

न्थानाम् अभक्ष्याः अदत्तादानसद्भावात् 'तत्थ णं जे ते जाइया ते दुविहा पन्नत्ता' तत्र खलु ये ते याचितास्ते द्विविधाः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा' तद्यथा 'लद्धा य अलद्धा य' लब्धाश्चालब्धाश्च, लब्धिः-प्राप्तिस्तद्विषयोभूता लब्धा एतद्विपरीता अलब्धाः, 'तत्थ णं जे ते अलद्धा ते णं समणाणं णिग्गंथाणं अभक्खेया' तत्र खलु ये ते अलब्धास्ते खलु श्रमणानां निर्ग्रन्थानाम् अभक्ष्याः, एतत्पर्यन्तं सरिसवये पदार्थाः मित्रादिरूपाः आधाकर्मादिदोषदूषिता धान्यादि रूपाश्च साधूनां न कल्पन्ते इति, अथ साधूपभोगयोग्यं सरिसवयं दर्शयन्नाह- 'तत्थ णं' इत्यादि । 'तत्थ णं जे ते लद्धा' तत्र खलु शस्त्रपरिणता एषणीया याचिता दोषरहिता लब्धा धान्यसरिसवयाः 'ते णं समणाणं णिग्गंथाणं भक्खेया' ते खलु धान्यसरिसवयाः श्रमणानां निर्ग्रन्थानां भक्ष्याः । प्रकरणार्थमुपसंहरन्नाह-"से तेणट्ठेणं सोमिला' तत् तेनार्थेन

णं जे ते एसणिज्जा ते दुविहा' इस सूत्र से लेकर अभक्खेया' इस सूत्र पाठ तक प्रकट की गई है। याचित धान्यसरिसव में भी दो प्रकारता है जैसे एक लब्ध और दूसरे अलब्ध प्राप्ति के विषयभूत हुए का नाम लब्ध और जो इससे विपरीत हों वे अलब्ध हैं। इनमें जो अलब्ध हैं वह अलब्ध धान्य सरिसव श्रमणजनों को अभक्ष है। इस प्रकार यहां तक जो मित्रादिरूप सरिसव पदार्थ और आधाकर्मादि दोष से दूषित धान्यदि-रूप सरिसव पदार्थ हैं ये सब साधु जनों के लिये अभक्ष्य हैं। इस प्रकार साधुजनों द्वारा वेही धान्यरूप सरिसव भोग्य हो सकते हैं जो शस्त्र परि-णत हों, एषणीय हों, याचित हो, दोषरहित हों और लब्ध हों इसी कारण हे सोमिल! मैंने ऐसा कहा है कि धान्यरूप सरिसव एषणीय न हों, याचित न हों, लब्धादि न हों, वे साधुजनों को भोग्य नहीं हैं तथा

'तत्थ णं जे ते एसणिज्जा ते दुविहा' એ સૂત્રથી આરંભીને 'अभक्खेया' આ સૂત્રપાઠ સુધીમાં બતાવવામાં આવેલ છે યાચના કરેલ ધાન્ય સરિસવમાં પણ લબ્ધ અને અલબ્ધ એ ભેદથી બે પ્રકાર છે, પ્રાપ્તિના વિષયભૂત થયેલાનું નામ લબ્ધ છે. અને તેનાથી ભિન્ન અલબ્ધ છે. તેમાં જે અલબ્ધ છે, તે અલબ્ધ ધાન્ય સરિસવ શ્રમણજનોને અભક્ષ્ય છે. આ રીતે અહિં સુધી જે મિત્રાદિ રૂપ સરિસવ પદાર્થ અને આધાકર્માદિ દોષથી દૂષિત ધાન્ય સરિસવ છે, તે સાધુજનોને અભક્ષ્ય છે. આ રીતે સાધુજનોને એજ ધાન્ય રૂપ સરિસવ ગ્રાહ્ય કહ્યા છે કે જે શસ્ત્રપરિણત હોય, એષણીય હોય, યાચના કરેલા હોય અને નિર્દોષ હોય તથા લબ્ધ હોય. હે સોમિલ આજ કારણથી મેં એવું કહ્યું છે કે—જે ધાન્યરૂપ સરિસવ એષણીય ન હોય યાચિત ન હોય, તે સાધુજનોને

सोमिल ! हे सोमिल ! एतदनेन उपरोक्तेन कारणेन "एवं वुच्चइ जाव अभक्खेया वि" एवमुच्यते यावत् अभक्ष्या अपि अत्र यावत्पदेन संपूर्णमपि प्रश्नवाक्यं संगृहीतं भवतीति । 'सरिसवया' अमित्ररूपा धान्यरूपाः एषणीया याचिता लब्धास्तेतु साधुनामुपभोगयोग्याः एतद् व्यतिरिक्ता मित्रादिरूपाः, धान्यरूपेऽपि अनेषणीया अयाचिता अशस्त्रपरिणता अलब्धाश्चाभक्ष्येया अनुपभोगयोग्या इति समुदितार्थः पुनः सोमिलः पृच्छति-'मासा ते भंते' मासा ते भदन्त ! 'किं भक्खेया अभक्खेया' किं भक्ष्याः अभक्ष्याः, अत्र मासशब्दस्य संस्कृते रूपद्वये भवति- माषाः मासाः इति तत्रैकस्यार्थः माषरूपधान्यविशेषः, अपरश्च कालात्मकमासरूपः, तत्र श्लिष्टस्य मासशब्दस्यार्थं वादी अयं न ज्ञास्यति तत् एनं पराभविष्यामि इति मनसि अवधार्य सोमिलेन प्रश्नः कृत इति भगवानाह-'सोमिला'इत्यादि । 'सोमिला' हे सोमिल ! 'मासा मे

इनसे भिन्न मित्रादि रूप सरिसव एवं धान्यरूप सरिसव में भी अनेषणीय, अयाचित, अशस्त्रपरिणत और अलब्ध ये सब अभक्ष्य कोटी में साधुजनों के लिये हैं ऐसा यह समुदित अर्थ जानना चाहिये । अब सोमिल प्रभु से और भी इस प्रकार से पूछता है-'मासा ते भंते ! किं भक्खेया अभक्खेया' हे भदन्त ! मास-माष साधुजनों द्वारा भक्ष्य है या अभक्ष्य हैं । संस्कृत में मास शब्द के दो रूप होते हैं । माष-मास इनमें माष शब्द का अर्थ उड़द है और मास शब्द का अर्थ महिना है । श्लिष्ट मास शब्द का अर्थ यह वादी नहीं जानता होगा इसलिये इस शब्द का प्रयोग कर मैं इसे पराजित कर दूंगा, ऐसा मनमें विचार कर सोमिल ने प्रभु से ऐसा गूढ प्रश्न किया है उत्तर में प्रभु ने

ગ્રહણ કરવા યોગ્ય નથી. તથા આનાથી જુદા મિત્રાદિરૂપ સરિસવ અને ધાન્ય રૂપ-સરિસવમાં પણ અનેષણીય અયાચિત, અશસ્ત્ર પરિણત અને અલબ્ધ એ તમામ સાધુજનોને અભક્ષ્ય કહેવામાં આવ્યા છે એજ આ કથનનો સારાંશ છે તેમ સમજવું.

ફરીથી સોમિલ બ્રાહ્મણ પ્રભુને પૂછે છે કે-મસા તે ભંતે! किं भक्खेया अभक्खेया' હે ભગવન્ માસ-માષ અડદ સાધુજનોને ભક્ષ્ય છે કે અભક્ષ્ય છે? સંસ્કૃતમાં માસ શબ્દના બે રૂપ થાય છે, માષ-અને માસ તેમાં માષ શબ્દનો અર્થ અડદ એ પ્રમાણે થાય છે, અને 'માસ' શબ્દનો અર્થ મહિના વાચક છે. શ્લિષ્ટ માસ શબ્દનો અર્થ આ મહાવીર સ્વામી જાણતા નહીં હોય તેથી આ શબ્દ પ્રયોગ કરીને હું તેઓને પરાજીત કરીશ તેમ મનમાં વિચારીને સોમિલે પ્રભુને આ રીતનો પ્રશ્ન કરેલ છે, આના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-

भक्खेया वि अभक्खेया वि' मासाः मासशब्दवाच्या मे साधूनां भक्ष्या अपि भवन्ति अभक्ष्या अपि भवन्तीति-कथं भक्ष्याश्चाभक्ष्याश्चेत्याशयेन पुनः पृच्छति-"से केणट्ठेणं' इत्यादि। 'से केणट्ठेणं जाव अभक्खेया वि' तत्केनार्थेन यावद् अभक्ष्या अपि, अत्र यावत् पदेन 'भंते एवं वुच्चइ मासा मे भक्खेया वि' इत्यन्तस्य पदजातस्य ग्रहणं भवतीति। भगवानाह- 'से नूणं' इत्यादि। 'से नूणं ते सोमिला' तत् नूनं निश्चयेन ते-तव सोमिल! 'बंभण्णएसु नएसु' ब्राह्मण्येषु नयेषु स्वदीय शास्त्रेष्वपीत्यर्थः 'दुविहा मासा पन्नत्ता' द्विविधाः-द्विप्रकारकाः मासाः-मासपदवाच्याः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा' तद्यथा 'दव्वमासा य कालमासा य' द्रव्यमाषाश्च कालमासाश्च तत्र द्रव्यमाषाः-द्रव्यरूपाः माषा द्रव्यमाषाः कालरूपामासाश्च कालमासाः। 'तत्थ णं जे ते कालमासा' तत्र खलु ये ते कालरूपाः मासाः 'ते णं सावणादीया असाढपज्जवसाणा दुवालसं पन्नत्ता' ते खलु श्रावणादिका आषाढपर्यवसानाः द्वादश प्रज्ञप्ताः श्रवणादारभ्य आषाढ पर्यन्ता द्वादश कथिताः कालमासाः श्रावण आदिर्येषां ते श्रावणादिकाः, आषाढः अस्ति पर्यवसाने-समाप्तौ येषां ते आषाढपर्यवसाना इत्यर्थः 'तं जहा' तद्यथा

कहा है-'सोमिला! मासा मे भक्खेया वि अभक्खेया वि' हे सोमिल! मासपदवाच्य पदार्थ साधुजनों द्वारा भक्ष्य भी होते हैं और अभक्ष्य भी होते हैं इनके भक्ष्य और अभक्ष्य होने में कारण क्या है? 'से केणट्ठेणं' तो इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'से णूणं ते सोमिला! बंभण्णएसु नएसु०' हे सोमिल! तुम ब्राह्मणों के शास्त्रों में भी 'दुविहा मासा पन्नत्ता' मास दो प्रकार के कहे गये हैं 'तं जहा' जैसे-'दव्वमासा य कालमासा य' एक द्रव्यमास और दूसरे कालमास 'तत्थ णं जे ते कालमासा' इन में जो कालरूप मास हैं 'ते णं सावणादीया असाढपज्जवसाणा दुवालसं पन्नत्ता' वे श्रावण से लेकर असाढ तक के महिनों तक १२ प्रकार के कहे गये हैं। जैसे-'सावणे, भद्द-

'सोमिला! मासा मे भक्खेया वि अभक्खेया वि' હે સોમિલ 'માસ' એ પદથી કહેવાતો પદાર્થ સાધુજનોને ભક્ષ્ય પણ હોય છે, અને અભક્ષ્ય પણ હોય છે. 'से केणट्ठेणं હે ભગવન્ તે ભક્ષ્ય અને અભક્ષ્ય એમ બન્ને પ્રકારે હોવાનું કારણ શું છે? તે પ્રમાણે પ્રભુને પૂછવાથી પ્રભુ કહે છે કે—'से णूणं ते सोमिला! बंभण्णएसु नएसु०' હે સોમિલ? તમારા બ્રાહ્મણોના શાસ્ત્રમાં પણ 'दुविहा मासा पण्णत्ता' માસ બે પ્રકારથી કહેલ છે. 'तंजहा' જેમ કે— 'दव्वमासा य कालमासा य' એક દ્રવ્યમાસ અને બીજો કાલમાસ 'तत्थ णं जे ते कालमासा' તેમાં જે કાલ રૂપ માસ છે, 'ते णं सावणादीया असाढपज्जवसाणा दुवालसं पन्नत्ता' તે શ્રાવણથી આરંભીને અષાઢ માસ સુધીમાં ૧૨ બાર

'सावणे भद्दवए आसोए कत्तिए मग्गसिरे पोसे माहे फग्गुणे चित्ते वइसाहे जेट्ठा मूले आसाढे' श्रावणः भाद्रपदः आश्विनः 'कार्तिको मार्गशीर्षकः पौषो माघः फाल्गुनश्चैत्रो वैशाखो ज्येष्ठा मूल आषाढश्च 'तेणं' ते खलु श्रावणादिका आषाढान्ताः कालरूपा मासाः 'समणाणं णिग्गंथाणं अभक्खेया' श्रमणानां निर्ग्रन्थानाम् अभक्ष्याः 'तत्थ णं जे ते दव्वमासा ते दुविहा पन्नत्ता' तत्र खलु ये ते द्रव्यमाषाः द्रव्यरूपा माषास्ते द्विविधाः-द्विप्रकारकाः प्रज्ञप्ताः कथिताः 'तं जहा अत्थमासा य धन्नमासा य' तद्यथा-अर्थमाषाश्च धान्यमाषाश्च 'तत्थ णं जे ते अत्थमासा ते दुविहा पन्नत्ता' तत्र खलु ये ते अर्थरूपा माषास्ते द्विविधाः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा' तद्यथा 'सुवन्नमासा य रुप्पमासा य' सुवर्णमाषाश्च-सुवर्णरजत तोलनाय सुवर्णकारस्य कर्षविशेषो माषः इमे, सुवर्णरौप्यमाषाः 'समणाणं निग्गंथाणं अभक्खेया' श्रमणानां निर्ग्रन्थानामभक्ष्या-उपभोगानर्हाः 'तत्थ णं जे ते

यए, आसोए, कत्तिए, मग्गसिरे, पोसे माहे०' श्रावण, भाद्रव, आसोज, कार्तिक, मार्गशीर्ष, पौष, माघ आदि कालरूप जो मासशब्द वाच्यार्थ हैं वे श्रमणनिर्ग्रन्थों द्वारा अभक्ष्य हैं। तथा 'तत्थ णं जे दव्वमासा०' जो द्रव्यरूप माष शब्द के वाच्यार्थ हैं वे दो प्रकार के कहे गये हैं। 'तं जहा' जैसे 'अत्थमासा य धन्नमासा य' जैसे-एक अर्थ रूप माषा और दूसरे धान्यरूपमाष 'तत्थ णं जे ते' इन में भी जो अर्थमाष हैं वे भी दो प्रकार के कहे गये हैं। जैसे 'सुवन्नमासा य०' सुवर्ण माष और रौप्यमाष सुवर्ण को एवं चांदी को तोलने का जो ८ रत्तीका बाट विशेष होता है जिसे मासा कहते हैं वे सुवर्णमाष और रौप्यमाष हैं ये दोनों प्रकार के अर्थमाष हैं। श्रमणजनों को अभक्ष्य कहे गये हैं। तथा 'जे ते धन्नमासा०' जो धान्यरूपमाष हैं वे भी दो प्रकार के होते हैं—'सत्थपरिणया०' एक शस्त्रपरिणत और दूसरे अशस्त्रपरिणत जैसे धान्यसरिसव

પ્રકારના કહ્યા છે. જેમ કે 'सावणे, भद्दवए, आसोए, कत्तिए, मग्गसिरे, पोसे, माहे०' શ્રાવણ, ભાદરવો, આસો, કાર્તિક, માર્ગશીર્ષ, પોષ, માઘ વિગેરે કાલ રૂપ જે માસ શબ્દ વાચ્યાર્થ છે, તે શ્રમણ નિર્ગ્રન્થાને અભક્ષ્ય છે. 'तत्थ णं जे से दव्वमासा०' જે દ્રવ્યરૂપ માસ શબ્દથી ઓળખાય છે, તે બે પ્રકારના કહ્યા છે. 'तंजहा' જેમ કે 'अत्थमासा य धन्नमासा य' એક અર્થ રૂપ માષ અને બીજુ ધાન્ય રૂપ માષ તેમાં જે અર્થ માષ છે તે પણ બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે, જેમ કે 'सुवन्नमासा य०' સુવર્ણ માષ અને રૌપ્ય માષ સોના અને ચાંદીને તોલવાનું જે ૮ આઠ રતિનું બાટ વિશેષ હોય છે, તેને માષા કહે છે, તે સુવર્ણમાષ અને રૌપ્યમાષ તે બન્ને અર્થમાષ છે. તે શ્રમણોને અભક્ષ્ય કહ્યા છે. તથા 'जे ते धन्नमासा०' જે ધાન્યરૂપ માષ છે, તે પણ બે પ્રકારનું

धन्नमासा ते दुविहा पन्नत्ता' तत्र खलु ये ते धान्यमाषास्ते द्विविधाः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा सत्थपरिणया य असत्थपरिणया य' तद्यथा शस्त्रपरिणताश्च अशस्त्र परिणताश्च शस्त्रेण वह्नयादिना परिणता अचित्तीभूता इति शस्त्रपरिणताः, वह्नयादि शस्त्रेण अपरिणताः नाचित्तीभूता अशस्त्रपरिणताः 'एवं जहा धन्नसरिसवया जाव से तेणट्ठेणं' एवं यथा धान्यसरिसवया यावत् तत् तेनार्थेन यथा धान्यसरिसवे विचारः कृतस्तथैवेहापि करणीयः, अत्र यावत्पदेन 'तत्थ णं जे ते असत्थपरिणया ते णं समणाणं णिग्गंथाणं अभक्खेया' इत्यारभ्य 'तत्थ णं

के विषय में कहा गया वैसा ही कथन इनके विषय में भी कर लेना चाहिये अर्थात् शस्त्रवह्न्यादि द्वारा जो अचित्त कर दिये गये हों, वे शस्त्र परिणत हैं। अशस्त्र परिणत जो धान्यमास हैं वे अभक्ष्य हैं। शस्त्रपरिणत में भी एषणीय एवं अनेषणीय ये दो प्रकार हैं जो धान्यमास शस्त्रपरिणत हो जाने पर भी अनेषणीय होते हैं वे तो साधुजनों को अभक्ष्य कोटि में कहे ही गये हैं और एषणीय ही धान्यमास भक्ष्यकोटि में कहे गये हैं परन्तु फिर भी एषणीय होने पर भी जो धान्यमाष अलब्ध हों वे अभक्ष्य और जो लब्ध हों वे भक्ष्य कहे गये हैं। इस कारण हे सोमिल! मैंने ऐसा कहा है कि धान्यमाष भक्ष्य भी होते हैं और अभक्ष्य भी होते हैं। इस प्रकार से धान्यसरिसव में जैसा विचार किया गया है उसी प्रकार का विचार यहां पर भी किया गया है ऐसा जानना चाहिये। तात्पर्य इस कथन का केवल ऐसा ही है कि धान्यमाष वे ही भक्ष्य कहे गये हैं जो शस्त्र परिणत होते हैं शस्त्र परिणत धान्यमाषों में भी सब ही धान्यमाषा भक्ष्य नहीं होते हैं किन्तु जो एषणीय धान्यमाष होते हैं वे ही भक्षणीय होते हैं एषणीय धान्यमास में भी सब ही एषणीय भक्ष्य नहीं होते हैं किन्तु इनमें जो याचित धान्यमाष होते हैं वे ही भक्ष-

છે. 'सत्थपरिणया०' તેમાં એક શસ્ત્ર પરિણત હોય છે, અને બીજા અશસ્ત્ર પરિણત હોય છે જે પ્રમાણે ધાન્ય સરિસવના વિષયમાં કથન કરવામાં આવ્યું છે, તે જ પ્રમાણેનું સઘળું કથન આ માષના વિષયમાં પણ સમજી લેવું. અર્થાત્ શસ્ત્ર અગ્નિ વિગેરેથી જે અચિત્ત કરી દેવાયા હોય છે તે શસ્ત્ર પરિણત છે. તથા અશસ્ત્ર પરિણત જે ધાન્ય માસ છે, તે અભક્ષ્ય છે. શસ્ત્ર પરિણતમાં પણ એષણીય અનેષણીય એ રીતે બે પ્રકાર છે જે ધાન્ય માસ શસ્ત્રપરિણત થવા છતાં પણ અનેષણીય હોય છે, તે સાધુજનોને અભક્ષ્ય છે તેમ પહેલાં કહી જ દીધું છે. અને જે એષણીય ધાન્યમાષ છે તેજ સાધુજનોને ભક્ષ્ય-આહારમાં ગ્રહણ કરવા લાયક કહ્યા છે. પરંતુ એષણીય હોવા છતાં

जं ते लद्धा ते णं समणाणं णिग्गंथाणं भक्खेया' इत्यन्तः सर्वोऽपि पाठः संग्राह्यः, तथा च ये धान्यमासा अशस्त्रपरिणतास्तेऽभक्ष्याः शस्त्रपरिणताः द्विविधाः एषणीया अनेषणीयाश्च अनेषणीया अभक्ष्याः एषणीया द्विविधाः याचिता अयाचिताश्च तत्र अयाचिता अभक्ष्याः, याचिता द्विविधाः लब्धा अलब्धाश्च तत्रालब्धाः अभक्ष्याः लब्धाश्च धान्यमाषा श्रमणानां भक्ष्या इति भावः। 'जाव अभक्खेया वि' यावत् अभक्ष्या अपि अत्र यावत्पदेन धान्यमासा मे भक्ष्या अपि इत्यस्य ग्रहणं भवतीतिभावः। पुनः प्रश्नयति सोमिलः-'कुलत्था ते' इत्यादि, 'कुलत्था ते भंते ! किं भक्खेया अभक्खेया' कुलत्था ते भदन्त! किं भक्ष्या अभक्ष्या वा कुलत्थाः किं भवतां साधूनां भक्ष्या भवन्ति अथवा न भवन्ति इति प्रश्नः। कुलत्थेतिपदम् श्लिष्टम् तेन कुलत्था' इत्यस्य 'कुलस्थाः'

णीय होते हैं याचित में भी सब ही याचनीय भक्ष्य नहीं होते हैं किन्तु जो लब्ध होते हैं वे ही भक्षणीय होते हैं। अब सोमिल प्रभु से ऐसा प्रश्न करता है-'कुलत्था ते भंते ! किं भक्खेया अभक्खेया ?' हे भदन्त ! कुलत्था आपके लिये भक्ष्य है-अपने उपयोग में लाने योग्य है या अभक्ष्य है अपने उपयोग में लाने योग्य नहीं है ? यहां 'ते' पद उपलक्षणरूप है अतः इससे ऐसा अर्थ लगाना चाहिये कि कुलत्था आपके साधुओं को भक्ष्य है या अभक्ष्य है ? यहां कुलत्था यह पद श्लिष्ट पद

જે યાચિત ધાન્યમાષ છે તે જ આહાર માટે ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે. અને યાચિતમાં પણ જે ધાન્યમાષ અલબ્ધ હોય એટલે કે અન્ય દ્વારા મળેલા ન હોય તે અભક્ષ્ય છે. અને જે લબ્ધ છે તે ભક્ષ્ય કહેવાય છે. તે કારણથી હે સોમિલ મેં એવું કહ્યું છે કે—ધાન્યમાષ ભક્ષ્ય પણ હોય છે, અને અભક્ષ્ય પણ હોય છે. આ રીતે ધાન્ય સરિસવના વિષયમાં જે પ્રમાણેનો વિચાર કરવામા આવેલ છે, એ જ પ્રમાણેનો સઘળો વિચાર અહિયાં પણ કરવામાં આવેલ છે, તેમ સમજવું. આ કથનનું તાત્પર્ય કેવળ એટલું જ છે કે—એજ ધાન્યમાષ ભક્ષ્ય કહેવામાં આવેલ છે કે જે શસ્ત્ર પરિણત હોય છે. અને શસ્ત્રપરિણત ધાન્યમાષમાં પણ બધા જ ધાન્યમાષ ભક્ષ્ય હોતા નથી. પરંતુ જે એષણીય હોય છે તે જ ધાન્યમાષ ખાવાલાયક હોય છે અને એષણીય ધાન્યમાષમાં પણ બધા જ એષણીય ભક્ષ્ય હોતા નથી પરંતુ તેમાં જે યાચિત ધાન્યમાસ હોય તે જ ભક્ષણીય હોય છે, એજ યાચિતમાં પણ બધા જ યાચિત ભક્ષ્ય હોતા નથી. પરંતુ જે લબ્ધ હોય છે, તેજ ધાન્ય માષ ભક્ષ્ય હોય છે.

ફરીથી સોમિલ બ્રાહ્મણ પ્રભુને પ્રશ્ન કરે છે કે—'कुलत्था ते भंते ! किं भक्खेया अभक्खेया' હે ભગવન્ કુલત્થા આપના મતથી ભક્ષ્ય છે કે અભક્ષ્ય છે? અર્થાત્ તે આપના ઉપયોગમાં લેવા યોગ્ય છે? કે ઉપયોગમાં લેવાલાયક

'कुलत्था' इति च संस्कृतं भवति । तत्र-कुले तिष्ठति या सा कुलत्था नारी, अथवा कुलत्थो धान्यविशेषः तत्र प्रथमपक्षमाश्रित्य अभक्ष्यत्वं द्वितीयपक्षेऽपि कथंचित् भक्ष्यत्वमभक्ष्यत्वं चेति मनसि निधाय भगवानाह-'सोमिला' इत्यादि। 'सोमिला' हे सोमिल ! 'कुलत्था भक्खेया वि अभक्खेया वि' कुलत्था भक्ष्या अपि अभक्ष्या अपि, एकस्य कुलत्थपदवाच्यस्य कथं भक्ष्यत्वमभक्ष्यत्वमित्याशयेन पुनः पृच्छति सोमिलः 'से केणट्ठेणं' इत्यादि । 'से केणट्ठेणं जाव अभक्खेया वि' तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते कुलत्था भक्ष्या अपि अभक्ष्या अपीति ! भगवानाह-"से नूणं' इत्यादि । 'से नूणं सोमिला' तत् नून-निश्चितं सोमिल !

है उसके संस्कृत में 'कुलस्थाः और कुलत्थाः' ऐसे दो रूप होते हैं । 'कुले तिष्ठति इति कुलस्था' इस व्युत्पत्ति के अनुसार कुलस्था पद कुलिन नारी का वाचक होता है तथा कुलत्थ-कुलथी नामक धान्यविशेष का वाचक होता है, इसमें प्रथमपक्ष जो कुलीन नारीरूप है उसे लेकर प्रभु अभक्षता का और जो कुलथी नामक धान्यविशेषरूप द्वितीयपक्ष है उसे लेकर कथंचित् भक्ष्यता और कथंचित् अभक्षता का प्रतिपादन करने के अभिप्राय से ऐसा कहते हैं- 'सोमिला ! कुलत्था भक्खेया वि अभक्खेया वि' हे सोमिल ! कुलस्था तो साधुजनों के द्वारा सर्वथा अभक्ष्य अपने उपयोग में लाने योग्य ही नहीं है परन्तु जो कुलत्थ धान्यविशेष है वह भक्ष्य भी है और अभक्ष्य भी है 'से केणट्ठेणं जाव अभक्खेया वि' हे भदन्त ! एकही कुलत्थ पद वाच्य पदार्थ में आप भक्ष्यता और अभक्ष्यता का प्रतिपादन किस कारण से करते हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'से नूणं सोमिला !

નથી ? અહિંયાં 'से' પદ ઉપલક્ષણરૂપ છે એટલે એવો અર્થ સમજવો. જોઈએ કે કુલત્થા એ શ્લિષ્ટ પદ છે. સંસ્કૃતમાં તેના 'कुलस्थाः' અને 'कुलत्थाः' એવા બે રૂપો બને છે 'कुले तिष्ठति इति कुलस्था' આ વ્યુત્પત્તિ અનુસાર 'કુલસ્થા' એ પદ કુલીન નારી વાચક છે તેમ જ 'કુલત્થા' એ પદ 'કુલત્થ' કળથી નામના ધાન્ય વિશેષનુ બોધક છે તેમા પહેલો પક્ષ જે કુલીન સ્ત્રી-વાચક છે, તેને ઉદ્દેશીને અભક્ષ્ય પણાનુ તથા કળથીનામના ધાન્ય-વિશેષ રૂપ બીજા પક્ષને સ્વીકારને કોઈવાર ભક્ષ્યપણાનું અને કોઈવાર અભક્ષપણાનું પ્રતિપાદન કરવાના અભિપ્રાયથી પ્રભુ આ પ્રમાણે કહે છે કે—'सोमिला ! कुलत्था भक्खेयावि अभक्खेयावि' હે સોમિલ કુલત્થા' એ કુલીન સ્ત્રી વાચક 'કુલત્થા' સાધુઓને પોતાના ઉપયોગમાં લેવા યોગ્ય જ નથી અર્થાત્ અભક્ષ્ય છે. તેમ જ કળથી નામનું ધાન્ય વિશેષરૂપ જે બીજો પક્ષ છે, તેને તે ધાન્ય વિશેષ કળથી કોઈવાર ભક્ષ્ય-ગ્રહણ કરવા યોગ્ય અને કોઈવાર અભક્ષ્ય-વર્જ્ય પણ છે 'से केणट्ठेणं भंते ! जाव अभक्खेयावि' હે ભગવન્ એક જ કુલત્થ પદ વાચ્ય પદાર્થમા આપ ભક્ષ્યપણાનુ અને અભક્ષ્યપણાનું પ્રતિપાદન કેવી રીતે અર્થાત્ કયા કારણથી કરો છો ? આ

'ते बंभन्नएसु नएसु दुविहा कुलत्था पन्नत्ता' ते तत्र ब्राह्मण्येषु नयेषु शास्त्रेषु द्विविधाः-द्विप्रकारकाः कुलत्था भवन्ति, द्वैविध्यमेव दर्शयति-'तं जहा' इत्यादि। 'तं जहा' तद्यथा 'इत्थि कुलत्था य धन्नकुलत्था य' स्त्रीकुलत्थाश्च धान्यकुलत्थाश्च कुलस्था इति संस्कृतेन कुले तिष्ठन्ति यास्ताः कुलस्था इति व्युत्पत्तिरिति यौगिकार्थाश्रयणे कुलस्थाः स्त्रियः "कुलत्थ" इति प्राकृतेन कुलत्थो धान्यविशेषः 'तत्थ णं जे ते इत्थिकुलत्था ते तिविहा पन्नत्ता' तत्र खलु या एताः स्त्री कुलस्थाः स्त्रीरूपाः कुलस्थाः ता त्रिविधाः-त्रिप्रकारकाः प्रज्ञप्ता भवन्ति 'तं जहा' तद्यथा 'कुलकन्नयाइ वा कुलवहुयाइ वा कुलमाउयाइ वा' कुलकन्यका इति वा कुलवधू इति वा कुलमातर इति। कुलकन्यका, कुलवधू, कुलमातृभेदेन कुलस्था त्रिविधा इतिभावः 'तेणं समणाणं णिग्गंथाणं अभक्खेया' ततः

ते बंभण्णएसु नएसु दुविहा कुलत्था पन्नत्ता' हे सोमिल ! ऐसा करने का कारण यह है कि तुम्हारे जो नय शास्त्र है उनमें दो प्रकार की कुलत्था होती हैं ऐसा कहा गया है। 'तं जहा' जैसे-'इत्थी कुलत्था य धन्नकुलत्था य' एक स्त्री कुलत्था और दूसरी धान्यकुलत्था 'कुले तिष्ठन्ति या एताः कुलस्थाः' इस प्रकार के यौगिक अर्थ के आश्रयण करने पर संस्कृत में कुलत्था शब्द का अर्थ कुलीन नारी होता है और जब 'कुलत्था' पद का विचार प्राकृत से किया जाता है तो वहां इस शब्द का अर्थ धान्यविशेष होता है। 'तत्थ णं जे ते इत्थि कुलत्था ते तिविहा पन्नत्ता' इनमें जो स्त्रीरूप कुलत्था है वह तीन प्रकार की कही गई है। 'तं जहा जैसे 'कुलकन्नयाइ वा कुलवहुयाइ वा कुलमाउयाइ वा' कुलकन्यका, कुलवधू और कुलमाता 'ते णं समणाणं णिग्गंथाणं अभक्खेया'

પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'से णूणं सोमिला! ते बंभण्णएसु नएसु दुविहा कुलत्था पन्नत्ता' હે સોમિલ એવું કહેવાનું કારણ એ છે કે—તમારૂં જે નયશાસ્ત્ર છે, તેમાં બે પ્રકારની 'કુલસ્થા' કહેલ છે. 'तंजहा' જેમ કે 'इत्थी-कुलत्था य धन्नकुलत्था य' તેમા એક સ્ત્રી કુલત્થા અને બીજી ધાન્ય 'कुलत्था' 'कुले तिष्ठन्ति यास्ताः कुलस्थाः' આ રીતના યૌગિક અર્થનો આશ્રય કરવાથી સંસ્કૃતમાં 'कुलस्थाः' એ પદનો અર્થ કુલીન સ્ત્રી એ પ્રમાણે થાય છે. અને જ્યારે 'कुलत्था' પદનો પ્રાકૃત પ્રમાણે વિચાર કરવામાં આવે તો એ પદનો અર્થ ધાન્ય વિશેષ એ પ્રમાણે થાય છે 'तत्थ णं जे ते इत्थि कुलत्था ते तिविहा पन्नत्ता' તેમાં જે સ્ત્રીરૂપ 'कुलत्था' છે તે ત્રણ પ્રકારની કહેલી છે. 'तंजहा' જેમ કે 'कुलकन्नयाइ वा, कुलवहुयाइ वा, कुलमाउयाइ वा, કુલ કન્યા, કુલ વધૂ અને કુલ માતા 'ते णं समणाणं णिग्गंथाणं अभक्खेया'

खलु कुलकन्यकादिकाः कुलत्थपदवाच्याः श्रमणानां निर्ग्रन्थानाम् अभक्ष्याः कथिता इतिभावः। 'तत्थ णं जे ते धन्नकुलत्था एवं जहा धन्नसरिसवया' तत्र खलु ये ते धान्यकुलत्थाः धान्यरूपाः कुलत्थाः ते एवं यथा धान्यसरिसवयाः धान्यसरिसवया पदवाच्यानां यथा भक्ष्यत्वमभक्ष्यत्वं च विभागशः कथितं तथैवात्रापि ज्ञातव्यम् 'से तेणट्ठेणं जाव अभक्खेया वि' तत् तेनार्थेन सोमिल! एवमुच्यते यावत् धान्यकुलत्था भक्ष्या अभक्ष्या अपि अयं भावः धान्यकुलत्था द्विविधाः भवन्ति शस्त्रपरिणताश्च अशस्त्रपरिणताश्च तत्र ये अग्न्यादिशस्त्रेण अचित्तीभूतास्ते शस्त्रपरिणताः ते साधूनामभक्ष्याः। ये शस्त्रपरिणताः अग्न्यादिशस्त्रेणाचित्तीभूताः

तीनों प्रकार की यह कुलस्था—कुलत्था कुलत्थपदवाच्य पदार्थ श्रमण निर्ग्रन्थों के लिये अभक्ष्य है तथा—'तत्थ णं जे ते धन्न कुलत्था एवं जहा धन्नसरिसवा' जो धान्यरूप कुलत्था है वह धान्यरूप सरिसव के जैसे भक्ष्य भी है और अभक्ष्य भी है। इस विषय में जैसा विचार पहिले किया गया है वैसा ही यहां पर भी कर लेना चाहिये। 'से तेणट्ठेणं जाव अभक्खेया वि' इस कारण हे सोमिल! मैंने ऐसा कहा है कि यावत् धान्यकुलत्थ भक्ष्य भी हैं और अभक्ष्य भी हैं। तात्पर्य ऐसा है—धान्यकुलत्थ दो प्रकार के होते हैं एक शस्त्र परिणत और दूसरे अशस्त्र परिणत जो धान्यकुलत्थ अग्न्यादिरूपशस्त्र से अचित्त कर दिये जाते हैं वे शस्त्र परिणत हैं और जो ऐसे नहीं वे अशस्त्रपरिणत हैं शस्त्रपरिणत धान्यरूप कुलत्थ साधुजनों द्वारा भक्ष्य और अशस्त्र परिणत धान्यरूप कुलत्थ अभक्ष्य है। शस्त्रपरिणतकुलत्थ सब ही साधुजनों द्वारा

આ ત્રણે પ્રકારની કુલસ્થા, કુલત્થા શ્રમણ નિર્ગ્રન્થોને અભક્ષ્ય છે. તથા 'तत्थ णं जे ते धन्नकुलत्था एवं जहा धन्नसरिसवा' તેમાં જે ધાન્યરૂપ કુલત્થા-કળથી છે તે ધાન્યરૂપ 'સરિસવ'ના કથન પ્રમાણે ભક્ષ્યપણુ છે, અને અભક્ષ્યપણુ છે. આ વિષયમાં પહેલાં જે પ્રમાણે વિચાર કરવામાં આવેલ છે, તે જ પ્રમાણેનો વિચાર અહિયાં પણ સમજી લેવો. 'से तेणट्ठेणं जाव अभक्खेयावि' તે કારણથી હે સોમિલ એવું કહ્યું છે કે—યાવત્ ધાન્ય કુલત્થ ભક્ષ્ય પણ છે, અને અભક્ષ્ય પણ છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—ધાન્ય કુલત્થ બે પ્રકારના હોય છે. તેમાં એક શસ્ત્રપરિણત અને બીજું અશસ્ત્ર પરિણત હોય છે જે ધાન્ય કુલત્થ અગ્નિ વિગેરે શસ્ત્રથી અચિત્ત કરાયેલું છે. તે શસ્ત્ર પરિણત કહેવાય છે, અને એવું જે નથી તે અશસ્ત્ર પરિણત છે. શસ્ત્ર પરિણત ધાન્યરૂપ કુલત્થ સાધુજનોને ભક્ષ્ય ખાવાલાયક કહેલ છે. અને અશસ્ત્ર પરિણત ધાન્યરૂપ કુલત્થ છે, તે અભક્ષ્ય છે અને શસ્ત્ર પરિણત ધાન્ય

तेऽपि द्विधा भवन्ति एषणीयाश्चानेषणीयाश्च तत्र ये अनेषणीयास्ते साधूनामभक्ष्याः, ये एषणीयास्तेऽपि द्विविधा भवन्ति याचिताश्च अयाचिताश्च तत्र ये अयाचितास्ते साधूनामभक्ष्याः ये याचितास्तेऽपि द्विप्रकारका भवन्ति लब्धाश्च अलब्धाश्च तत्र ये अलब्धास्ते साधूनामभक्ष्याः ये च लब्धा भवन्ति ते धान्यकुलत्थाः साधूनां भक्ष्या भवन्ति। अनेनैव कारणेन अहं कथयामि यत् कुलत्थाः साधूनां भक्ष्या अपि अभक्ष्या अपि तत्राभक्ष्यकोटिपतिता अनेके सन्ति कुलत्थपदवाच्याः, भक्ष्यकोटौ तु एक प्रकारका एव ये धान्यरूपाः कुलत्था शस्त्रपरिणता एषणीया याचिता लब्धाश्च भवेयुरिति प्रकरणार्थः। सू० ४॥

पुनरपि भगवतो वस्तुतत्त्व ज्ञानजिज्ञासयाऽऽह–'एगे भवं' इत्यादि।

मूलम्—एगे भवं दुवे भवं अक्खए भवं अव्वए भवं अवट्ठिए भवं अणेगभूयभावभविए भवं? सोमिला! एगे वि अहं जाव अणेगभूयभावभविए वि अहं से केणट्ठेणं भंते!

भक्ष्य होते हों सो ऐसी बात नहीं है किन्तु इनमें भी जो एषणीय होते हैं वे ही भक्ष्य होते हैं। एषणीय में भी जो याचित होते हैं वे ही भक्ष्य होते हैं अयाचित नहीं, याचित में भी सब ही याचित भक्ष्य नहीं होते किन्तु याचित में जो धान्यकुलत्थ लब्ध होते हैं वे ही भक्ष्य होते हैं अलब्ध नहीं इसी कारण मैंने ऐसा कहा है कि कुलत्था साधुओं को भक्ष्य भी होती है और अभक्ष्य भी होती है कुलत्थपद वाच्य अनेक कुलत्थ अभक्ष्य कोटि में कही गयी है। तब की भक्ष्यकोटि में धान्यरूप जो एक प्रकार की कुलत्थ है कि जो अग्नि परिणत हो, एषणीय हो, याचित हो और लब्ध हो वही कही गई है ॥ सूत्र ४ ॥

કુલત્થ પણ જે એષણીય હોય તે જ ભક્ષ્ય–ખાવાલાયક હોય છે. અને તેમાં જે અને એષણીયમાં, પણ જે યાચિત હોય છે, તે જ ભક્ષ્ય કહેવાય છે. અયાચિતને ભક્ષ્ય કહ્યા નથી. અને યાચિતમાં પણ બધા જ યાચિત ભક્ષ્ય હોતા નથી પરંતુ યાચિતમાં જે ધાન્ય કુલત્થ લબ્ધ હોય છે, તે જ ભક્ષ્ય ગણાય છે. અલબ્ધ ભક્ષ્ય નથી. તે જ કારણથી મેં એવું કહ્યું છે કે–'કુલત્થા' સાધુઓને ભક્ષ્ય પણ હોય છે અને અભક્ષ્ય પણ હોય છે. 'કુલત્થ' એ પદથી અનેક કુલત્થા અભક્ષ્ય હોય છે. અને જે ધાન્ય કુલત્થ અગ્નિથી પરિણત થયેલ હોય, એષણીય હોય, યાચિત હોય, અને લબ્ધ હોય તે જ કુલત્થ ભક્ષ્ય–ખાવાલાયક કહેલ છે. ॥ સૂ. ૪ ॥

एवं वुच्चइ जाव भविए वि अहं सोमिला ! दव्वट्ठयाए एगे वि अहं, नाणदंसणट्ठयाए दुवे वि अहं, पएसट्ठयाए अक्खए वि अहं अव्वए वि अहं अवट्ठिए वि अहं उवओगट्ठयाए अणेगभूयभाव-भविए वि अहं से तेणट्ठेणं जाव भविए वि अहं। एत्थ णं से सोमिले माहणे संबुद्धे, समणं भगवं महावीरं० जहा खंदओ जाव से जहेयं तुज्झे वदह जहा णं देवाणुप्पियाणं अंतिए बहवे राईसर० एवं जहा रायप्पसेणइज्जे चित्तो जाव दुवाल-सविहं सावगधम्मं पडिवज्जइ पडिवज्जित्ता समणं भगवं महा-वीरं वंदइ जाव पडिगए। तए णं से सोमिले माहणे समणो-वासए जाए अभिगयजीवा० जाव विहरइ। भंते त्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी पभू णं भंते! सोमिले माहणे देवाणुप्पियाणं अंतिए मुंडे भवित्ता० जहेव संखे तहेव निरवसेसं जाव अंतं काहिइ। सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति जाव विहरइ ॥सू० ५॥

अट्ठारसमसयस्स दसमो उद्देसो समत्तो ॥१८-१०॥

॥ अट्ठारसमं सयं समत्तं ॥

छाया—एको भवान् द्वौ भवान् अक्षयो भवान् अव्ययो भवान् अवस्थितो भवान् अनेकभूतभावभव्यो भवान् ? सोमिल ! एकोऽप्यहं यावदनेकभूतभाव-भव्योऽप्यहम्, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते यावद् भव्योऽप्यहम्, हे सोमिल ! द्रव्यार्थतया एकोऽप्यहम्, ज्ञानदर्शनार्थतया द्वावप्यहम् प्रदेशार्थतया अक्षयोऽप्यहम् अव्ययोऽप्यहम् अवस्थितोऽप्यहम् उपयोगार्थतया अनेकभूतभाव-भव्योऽप्यहम् तत् तेनार्थेन यावत् भव्योऽप्यहम्। अत्र खलु स सोमिलो ब्राह्मणः संबुद्धः श्रमणं भगवन्तं महावीरं० यथा स्कन्दकः यावत् तत् यथेदं यूयं वदथ०

यथा खलु देवानुप्रियाणामन्तिके बहवो राजेश्वर० एवं यथा राजप्रश्नीये चित्रो यावत् द्वादशविधं श्रावकधर्मं प्रतिपद्यते, प्रतिपद्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते यावत् प्रतिगतः, ततः खलु स सोमिलो ब्राह्मणः श्रमणोपासको जातः अभिगत- जीवा० यावद् विहरति, भदन्त इति भगवान् गौतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा एवमवादीत् प्रभुः खलु भदन्त ! सोमिलो ब्राह्मणो देवानुप्रियाणामन्तिके मुण्डो भूत्वा आगारादनगारितां प्रव्रजितुम् ? यथैव शंखः तथैव निरवशेषं यावदन्तं करिष्यति। तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति यावद् विहरति ॥सू० ५॥

॥ अष्टादशशतस्य दशमोद्देशः समाप्तः ॥१८-१०॥

॥ अष्टादशं शतं समाप्तम् ॥

टीका—'एगे भवं' एको भवान् हे भदन्त ! किं भवान् एकरूपः एको भवान् इत्येवं भगवता आत्मन एकत्वस्वीकारे कृते सति श्रोत्रादि विज्ञानानाम- वयवानां चात्मनोऽनेकत्वदर्शनात् भगवत एकत्वपक्षं दूषयिष्यामीति सोमिलेन प्रश्नः कृत इति भावः। 'दुवे भवं' द्वौ भवान् 'द्वौ भवान्' इत्येवं द्वित्वाभ्युपगमे- ऽहमित्येकत्वविशिष्टस्यार्थस्य विरोधेन द्वित्वपक्षं खण्डयिष्यामीति मनसि निधाय

सोमिल पुनः भगवान् से वस्तुतत्व को जानने की इच्छा से ऐसा पूछता है-'एगे भवं दुवे भवं, अक्खए भवं, अव्वए भवं' इत्यादि।

टीकार्थ--इस सूत्र द्वारा सोमिल ने प्रभु से ऐसा पूछा है कि हे भदन्त ! 'एगे भवं' आप क्या एकरूप हैं ? ऐसा प्रश्न सोमिल ने प्रभु से इसलिये किया है कि यदि भगवान् अपने आप में एकता को स्वीकार कर लेते हैं तो मैं श्रोत्रादिक विज्ञानों की एवं अवयवों की अनेकता प्रदर्शित कराकर उनके इस एकत्व पक्ष को दूषित कर दूंगा। 'दुवे भवं' अथवा आप दो रूप हैं ? ऐसा यह प्रश्न सोमिलने प्रभु से इसलिये किया

વસ્તુતત્વને જાણવાની ઇચ્છાથી સોમિલ બ્રાહ્મણ પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછે છે. 'एगे भवं, दुवे भवं, अक्खए भवं, अव्वए भवं.' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી સોમિલે પ્રભુને એવું પૂછયું છે કે-હે ભગવન્ 'एगे भवं' આપ શું એક રૂપે છો ? આ પ્રશ્ન સોમિલ બ્રાહ્મણે એ માટે પૂછેલ છે કે-જો મહાવીર ભગવાન્ પોતાનામાં એકતાનો સ્વીકાર કરી લેય તો શ્રોત્રાદિ વિજ્ઞાનોનું અને અવયવોનું અનેકપણુ બતાવીને તેઓના આ એકત્વ પણાને ખોટું ઠરાવી દઇશ. 'दुवे भवं' અથવા આપ બે રૂપે છો ? આ પ્રમાણેનો આ પ્રશ્ન સોમિલે પ્રભુને એ હેતુથી કર્યો છે કે જો પ્રભુ પોતાનામાં

सोमिलेन प्रश्नः कृत इति। 'अक्खए भवं' अक्षयो भवान् क्षीयते इति क्षयो विनाशः न क्षयोऽक्षयोऽविनाशीत्यर्थः, तथा चाविनाशी भवानित्यर्थः अविनाशित्व-स्वीकृते 'मरणादिकं कथम्' इत्यादि दोषेण पराभविष्यामीत्याशयेन प्रश्नः कृतो भवति 'अव्वए भवं' अव्ययो भवान् नव्येति स्वकीयं स्वरूपं परित्यज्य रूपान्तरं प्राप्नोतीति अव्ययः पर्यायान्तरेण सर्वस्य व्यपदर्शनात् कथमव्यय इति कृत्वा तद्वचनं दूषयिष्यामीति भावेन प्रश्नः। 'अवट्ठिए भवं' अवस्थितो भवान् एकरूपेण

है कि यदि प्रभु अपने में द्वित्व की स्वीकृति देते हैं तो फिर मैं उनके उस एकत्व पक्ष के साथ इस द्वित्वपक्ष का तो विरोध है ऐसा उद्भावित करके उनके इस द्वित्व पक्ष का खण्डन करूंगा। 'अक्खए भवं' अथवा आप अक्षय हैं ऐसा यह प्रश्न सोमिल ने प्रभु से इस अभि-प्राय से किया है कि यदि आप अक्षय अविनाशी हैं तो फिर मरणा दिक कैसे हो सकते हैं और ये होते तो हैं अतः ऐसा प्रकट कर युक्तियों से पुष्टकर मैं उन्हें पराभूत करूंगा। 'अव्वए भवं' अथवा आप अव्यय हैं ऐसा जो यह प्रश्न उनसे किया है वह इस अभिप्राय से किया है जो स्वकीय स्वरूप का परित्याग कर रूपान्तर को प्राप्त करता है उसका नाम व्यय है यदि ऐसे व्ययरूप आप नहीं हैं तो पर्यायान्तर से सर्व का व्यय देखा जाता है तो वह अब कैसे देखा जा सकेगा इसलिये आप में अव्ययता कैसे मानी जा सकती है? इस प्रकार से उद्भावित करके मैं उनके इस अव्यय पक्ष को दूषित करूंगा। 'अवट्ठिए भवं' आप अवस्थित

બે પણાનો સ્વીકાર કરે તો પછી તેઓના એકત્વવાદ સાથે આ દ્વિત્વપણાનો વિરોધ છે, તે બતાવીને હું તેઓના આ દ્વિત્વપણાનું ખંડન કરીશ. 'अक्खए भवं' અથવા આપ અક્ષય છો? આ પ્રશ્ન સોમિલ બ્રાહ્મણે પ્રભુને એ માટે પૂછેલ છે કે–જો આપ અક્ષય અને અવિનાશી છો તો પછી મરણ વિગેરે કેવી રીતે થાય છે? અને મરણાદિ થાય તો જ જેથી એવું યુક્તિથી બતાવીને હું તેઓને પરાભવ પમાડીશ. 'अव्वए भवं' અથવા આપ અવ્યય છો? આ પ્રશ્ન કરવાનો સોમિલ બ્રાહ્મણનો હેતુ એ છે કે–જે પોતાના સ્વરૂપનો ત્યાગ કરીને રૂપાન્તરને પ્રાપ્ત કરે છે, તેનું નામ 'વ્યય' છે. જો આપ એવા વ્યય રૂપ ન હો તો પર્યાયાન્તરથી સર્વનો વ્યય જોવામાં આવે છે. તો તે હવે કેવી રીતે દેખવામાં આવશે. તેથી આપનામાં અવ્યય પણ કેવી રીતે માનવામાં આવી શકે? આ રીતે કહીને તેઓના આ અવ્યય પક્ષને દોષવાળો બતાવીશ. 'अवट्ठिए भवं' આપ અવસ્થિત છો? અર્થાત્ એક રૂપે સ્થિત છો?

स्थित इत्यर्थः प्रतिक्षणं रूपान्तरदर्शनात् कथम् अवस्थितः इति कृत्वा पराभवि-ष्यति अनेन 'अक्खए' इत्यादि पदत्रयेण आत्मनो नित्यताविषयकः प्रश्नः कृतः सोमिलेनेति 'अणेगभूयभावभविए भवं' अनेकभूतभावभव्यो भवान् अनेके भूता अतीताः, भावाः सत्ता परिणामाः, भव्याश्च भाविनो यस्य सोऽनेकभूत-भावभव्यः, एतेन आत्मनोऽतीतानागतसत्ताविषयकप्रश्नेन आत्मनोऽनित्यता-पक्षः प्रदर्शितः। अत्र एकतरस्वीकारे तस्यैव दूषणाय भविष्यतीति मत्वा प्रश्नः कृत इति प्रदर्शितप्रश्नेषु एकतरपक्षस्य स्वीकारेऽपरपक्षीयो दोषः समापतेत्

हैं क्या ? एकरूप से स्थित है क्या ? ऐसा जो यह प्रश्न उसने किया है सो प्रतिक्षण में प्रत्येक पदार्थ में रूपान्तर का दर्शन होता रहता है अतः आप में अवस्थितता कैसे मानी जा सकती है ? अतः अपने में अवस्थि-तता का पक्ष युक्तियुक्त नहीं है ऐसा प्रकट कर मैं उनके इस पक्षको दूषित करूंगा। इस प्रकार 'अक्खए' आदि इन तीन पदों को लेकर सोमिल ने जो प्रभुसे पूछा है सो वह उसका पूछना आत्मा की नित्यता को लक्ष्य करके है ऐसा जानना चाहिये तथा 'अणेगभूयभावभविए भवं' आप अनेक भूत वर्तमान एवं भाविपर्यायवाले हैं ? ऐसा जो यह प्रश्न किया है वह आत्मा की अनित्यता के पक्ष को लेकर किया गया है जिसमें भूतकाल में अनेक भाव हुए हों वर्तमान में जिस में अनेक भाव हो रहे हों एवं भविष्यत् में भी जिसमें अनेक भाव होने योग्य हैं वह अनेक भूतभाव भव्य है ऐसा वह अनेकभूत भाव भव्यवाला आत्मा है

આ પ્રશ્ન કરવાનો સોમિલ બ્રાહ્મણનો હેતુ એ છે કે-દરેક ક્ષણે પદાર્થમાં રૂપાન્તર થયા કરે છે, તો પછી આપનામાં અવસ્થિતતા કેવી રીતે માની શકાય ? જેથી આપનામાં અવસ્થિત હોવાપણાનો પક્ષ સ્વીકારી શકાય તેમ નથી. એમ બતાવીને હું તેમનો એ પક્ષ દોષવાળો બતાવીશ. આ રીતે 'अक्खए' વિગેરે ત્રણે પદો કહીને સોમિલ બ્રાહ્મણે પ્રભુને જે પૂછયું છે, તે તેમના પ્રશ્નો આત્માની નિત્યતાને લક્ષ્ય કરીને તેણે આ પ્રશ્નો કર્યા છે, તેમ સમજવું. તથા 'अणेगभूयभावभविए भवं' આપ અનેક ભૂત વર્તમાન અને ભાવિ પર્યાયવાળા છો ? એવો જે આ પ્રશ્ન કરવામાં આવેલ છે, તે આત્માની અનિત્યતા માનીને કરવામાં આવેલ છે, જેમાં ભૂતકાળમાં અનેક ભાવ થયા હોય, વર્તમાનમાં જેમાં અનેક ભાવ થઈ રહ્યા હોય અને ભવિષ્યમાં પણ જેમાં અનેક ભાવ થવાના છે, તે અનેક ભૂત ભાવ ભવ્ય છે. એવો અનેક ભૂત ભાવ ભવ્યવાળો આત્મા છે. કારણ કે આત્મામાં

इति विचार्य भगवान् स्याद्वादस्य समस्तदोषगोचरातिक्रान्तत्वात् स्याद्वादपक्षमव-लम्ब्यैव उत्तरयति-'एगे वि अहं' इत्यादि। 'एगे वि अहं' एकोऽप्यहम् 'जाव अणेगभूयभावभविए वि अहं' यावत् अनेकभूतभावभव्योऽप्यहम् अत्र यावत्पदेन 'दुवे वि अहं अक्खए वि अहं अव्वए वि अहं अवट्ठिए वि अहं' इत्यन्तस्य ग्रहणं भवतीति एकत्वद्वित्वादीनां विरुद्धत्वात् कथमित्येतदित्याशयेन पुनः पृच्छति

क्योंकि आत्मा में ही ये सब भूतकालीन, वर्तमानकालीन और भविष्य-त्कालीन परिणमन होते हैं। इसी प्रकार भूतकाल के बाद वर्तमानकालिक परिणमन और वर्तमानकालिक परिणमन के बाद भविष्यत्कालीन परि-णमन जो आत्मा में होते हैं वे उसकी अनित्यता बिना हो नहीं सकते हैं क्योंकि भिन्न २ परिणमनों में आत्मा में एक स्वभावता व्यवस्थितता एवं अव्ययता रह नहीं सकती है। इस प्रकार से प्रदर्शित इन प्रश्नों में एकतर पक्ष के स्वीकार में अपरपक्षीय दोष आता है ऐसा विचार कर भगवान् उसे स्याद्वाद की शैली से जो कि समस्त दोष गोचरातिक्रान्त है उत्तर देते हुए कहते हैं 'एगे वि अहं' हे सोमिल! मैं एक भी हूं यावत् 'अणेगभूय०' अनेक भूत, भाव और भव्य परिणमनोंवाला भी हूं यहां यावत् पद से 'दुवे वि अहं' इत्यादि बीच का सब पाठ संगृहीत हुआ है। प्रभु की अपने द्वारा कृत प्रश्नों के ऊपर स्वीकृति जानकर वह इस ख्याल से कि एकत्व द्वित्व आदि धर्म परस्पर में विरुद्ध हैं अतः एक ही जगह में इनकी मान्यता कैसे घटित हो सकती है प्रभु से पुनः

જ ભૂતકાળ સંબંધી વર્તમાનકાળ સંબંધી પરિણમન થાય છે, એજ રીતે ભૂતકાળ પછી વર્તમાનકાલિક પરિણમન અને વર્તમાનકાલના પરિણમન પછી ભવિષ્યકાલ સંબંધી પરિણમન આત્મામાં જે થાય છે, તે તેની અનિત્યતા વગર થઇ શકતી નથી. કેમ કે જૂદા જૂદા પરિણમનોમાં આત્મામાં એક સ્વભાવપણું વ્યવસ્થિતપણુ અને અવ્યયપણું રહી શકતા નથી. આ પ્રમાણે કહેલા આ પ્રશ્નોના એક પક્ષનો સ્વીકાર કરે તો બીજો પક્ષમાં દોષ આવી જાય છે. એમ વિચારીને ભગવાન્ તેને સ્યાદ્વાદની શૈલીથી ઉત્તર આપતાં કહે છે કે-'एगे वि अहं' હે સોમિલ હું એક પણ છું યાવત્ 'अणेगभूय०' અનેક ભૂત, ભાવ અને ભવ્ય પરિણામો વાળો પણ હું છું. અહિયાં યાવત્પદથી 'दुवे वि अहं' ઇત્યાદિ સઘળો પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે. પોતે કરેલા પ્રશ્નોનો ઉત્તર પ્રભુએ સ્વીકાર રૂપે આપ્યો તે જોઇને તે ફરીથી એવા વિચારથી કે એકત્વ, દ્વિત્વ વિગેરે ધર્મ પરસ્પર વિરુદ્ધ છે, જેથી એક જ સ્થળે તે બન્ને હોવાની વાત કેવી રીતે ઘટી શકશે?

'से केणट्ठेणं' इत्यादि 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ जाव भविए वि अहं' तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते यावत् भव्योऽप्यहम् अत्र यावत्पदेन 'एगे वि अहं' इत्यारभ्य "अणेगभूयभाव' इत्यन्तस्य ग्रहणं भवति। भगवानाह-'सोमिला' इत्यादि। 'सोमिला' हे सोमिल ! 'दव्वट्ठयाए एगे वि अहं' द्रव्यार्थतया एकोऽप्यहम् हे सोमिल ! जीवद्रव्यस्यैकत्वेन एकोऽहम् न तु प्रदेशार्थतया एकोऽहम् तथा चानेकत्वात् प्रमेत्यवयवादीनामनेकत्वोपलम्भो न बाधको भवति यथा पृथिव्यादि भेदेन द्रव्याणामनेकत्वेऽपि सकलद्रव्यानुगतद्रव्यत्वधर्मं पुरस्कृत्य द्रव्यमित्याकारकप्रयोगो नानुपपन्नः तथा जीवप्रदेशानामनेकत्वेऽपि जीवत्वस्वरूपद्रव्यैकत्वमादाय एकोऽहमिति प्रयोगो नानुपपन्नोऽपि तु उपपद्यते एवेतिभावः, तथा

पूछता है कि-'से केणट्ठेणं' इत्यादि हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि मैं यावत् भविष्यकालीन अनेक परिणामोंवाला भी हूं यहां यावत्पद से 'एगे वि अहं' इस पाठ से लेकर 'अणेगभूयभाव' यहां तक का पाठ गृहीत हुआ है इस सोमिल के प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं 'सोमिला ! दव्वट्ठयाए एगे वि अहं' हे सोमिल ! मैं एक भी हूं ऐसा जो मैंने कहा है वह जीवद्रव्य की एकता को लेकर कहा है प्रदेशार्थता को लेकर ऐसा नहीं कहा है इस एकत्व बाधक अवयवादिकों की अनेकता का उपलम्भ नहीं होता है क्योंकि जैसे पृथिवी आदिके भेद से द्रव्य में अनेकता होने पर भी सकलद्रव्यानुगत द्रव्य एक है इस प्रकार का कथन वहां बाधक नहीं होता है उसी प्रकार से जीव के प्रदेशों में अनेकता होने पर भी जीवत्वस्वरूप द्रव्य की एकता को लेकर मैं एक हूं

તેમ સમજીને પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછવા લાગ્યો. 'से केणट्ठेणं' ઈત્યાદિ હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણથી કહો છો ? કે-યાવત્ ભવિષ્ય કાળ સંબંધી અનેક પરિણામો વાળો પણ છું અહિયાં યાવત્ પદથી 'एगे वि अहं' આ પાઠથી લઈને 'अणेगभूय भाव' અહિં સુધીનો પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે. સોમિલના આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં પ્રભુ કહે છે કે-'सोमिला ! दव्वट्ठयाए एगे वि अहं' હે સોમિલ હું એક છું તેમ મેં કહ્યું છે, તે જીવ દ્રવ્યની એકતાને લઈને કહ્યું છે. પ્રદેશાર્થતાને લઈને તેમ કહ્યું નથી આ એકત્વનો બોધ કરનાર અવયવાદિકોના અનેકપણાનો ઉપાલમ્ભ થતો નથી. કેમ કે-જેમ પૃથ્વી વિગેરેના ભેદથી દ્રવ્યમાં અનેકપણું હોવાથી સકલ દ્રવ્યાનુગત છ દ્રવ્યત્વ ધર્મની અપેક્ષાથી તે દ્રવ્ય એક છે, આ રીતનું કથન ત્યાં બાધક થતું નથી

च जीवत्वरूपद्रव्यैकत्वमादायाहमेकोऽपीति । तथा कश्चित् स्वभावविशेषमाश्रित्यैकत्वसंख्याविशिष्टस्यापि पदार्थस्य स्वभावान्तरद्वयापेक्षया द्वित्वमपि न विरुद्धमित्याशयेन समाधत्ते' 'नाणदंसणट्टयाए दुवे अहं' ज्ञानदर्शनार्थतया अहं द्वौ द्विविधोऽहम् धर्मधर्मिणोः कथंचिद्भेदो भवति तथा च ज्ञानं दर्शनं चात्मनो धर्म इति ज्ञानधर्मं पुरस्कृत्य जीवो ज्ञानात्मको दर्शनधर्मं च पुरस्कृत्य दर्शनात्मको भवतीति ज्ञानदर्शनार्थतया एकोऽपि जीवो द्विविधो भवति ज्ञानस्वभावस्य

ऐसा कथन भी बाधक नहीं होता है इस प्रकार जीवत्वरूप द्रव्य की अपेक्षा से मैं एक भी हूं ऐसा कथन निर्बाध हैं। तथा किसी स्वभाव-विशेष को आश्रित करके एकत्वसंख्याविशिष्ट भी पदार्थ में स्वभावान्तर की अपेक्षा से द्वित्व भी विरोध को प्राप्त नहीं होता है इसी आशय को लेकर 'नाणदंसणट्टयाए दुविहे अहं' ऐसा कहा गया है कि मैं ज्ञान और दर्शन की अपेक्षा लेकर दो रूप भी हूं इस कथन में धर्म और धर्मी में कथंचित् भेद मान लिया गया है अतः ज्ञानदर्शन आत्मा के ये दो धर्म हैं जब ज्ञानधर्म को पुरस्कृत करके कहा जाता है तब जीव ज्ञानात्मक है और दर्शन धर्म को पुरस्कृत करके जब कहा जाता है तब जीव दर्शनात्मक है इस प्रकार ज्ञानदर्शन की अपेक्षा से एकत्व-विशिष्ट भी जीव में द्विविधता आ जाती है। यदि यहां पर ऐसी आशंका की जावे कि ज्ञानस्वभाववाले जीव को दर्शन स्वभावता और

એજ રીતે જીવના પ્રદેશોમાં અનેકપણું હોવા છતાં પણ જીવત્વરૂપ દ્રવ્યની એકતાને લઈને હું એક છું એ રીતનું કથન પણ બાધક થતું નથી. આ રીતે જીવત્વ રૂપ દ્રવ્યની એકતાથી હું એક પણ છું. એ કથન નિર્દોષ છે. તેમ જ કોઇ સ્વભાવ વિશેષનો આશ્રય કરીને એકત્વ સંખ્યાવાળા પદાર્થમાં સ્વભાવની ભિન્નતાથી દ્વિત્વપણામાં વિરોધ આવતો નથી. એજ આશયથી 'नाणदंसणट्ठयाए दुवे अहं' એ પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે. અર્થાત્ જ્ઞાન અને દર્શનની અપેક્ષાથી હું બે રૂપે પણ છું. આ કથનમાં ધર્મ અને ધર્મિમાં કથંચિત્ ભેદ માનવામાં આવેલ છે. તેથી જ્ઞાન અને દર્શન આ બે આત્માના ધર્મ છે. જ્યારે જ્ઞાનધર્મને લઈને કથન કરવામાં આવે છે, ત્યારે જીવ જ્ઞાન સ્વરૂપ છે, અને દર્શન ધર્મને લઈને કથન કરવામાં આવે છે, ત્યારે જીવ દર્શન સ્વરૂપ છે. આ રીતે જ્ઞાન અને દર્શનની અપેક્ષાથી એકત્વ ધર્મવાળા જીવમાં દ્વિવિધપણુ આવી જાય છે. જો અહિયાં એવી શંકા કરવામાં આવે કે-જ્ઞાન સ્વભાવ વાળા જીવને દર્શન સ્વભાવપણુ અને દર્શન- સ્વભાવવાળા

जीवस्य दर्शनस्वभावता कथं स्यात् न हि शीतस्वभावस्य जलस्य कथमपि उष्ण-स्वभावता भवतीति कथमुच्यते उभयस्वभावात् द्विविधो भवत्यात्मेति न वाच्यम् अपेक्षाभेदेन उभयोरपि समावेशसंभवात् यथा एकोऽपि देवदत्त एकदैव पितृपुत्र-जामातृश्यालकश्वसुराद्यपेक्षया पितृपुत्राद्यनेकान् स्वभावान् लभते तथा जीवोप्यपे-पेक्षाभेदमादाय अनेकोऽपि स्यादत्र का क्षतिः। 'पएसट्ठयाए अक्खए वि अहं' प्रदेशार्थतया असंख्यप्रदेशतामाश्रित्याक्षयोऽप्यहं प्रदेशानां सर्वथा क्षयाभावात्।

दर्शन स्वभाववाले जीव को ज्ञान स्वभावता कैसे मानी जा सकती है क्योंकि इन दोनों स्वभावों में भिन्नता है, भिन्न स्वभाव युगपत् एक वस्तु में रह नहीं सकते हैं जैसे कि शीतस्वभाववाले जल में उष्ण-स्वभावता नहीं रहती है। तो इसका समाधान ऐसा है कि यहाँ अपेक्षा के भेद से एक आत्मा में दोनों का समावेश हो जाता है जैसे एक भी देवदत्त अपेक्षा के भेद से एक ही काल में अनेक स्वभावोंवाला हो जाता है। पिता की अपेक्षा वह पुत्र स्वभाव को धारण करता है पुत्र की अपेक्षा वह पितृ स्वभाव को धारण करता है जामाता की अपेक्षा वह ससुर स्वभाव को धारण करता है आदि २ अपेक्षा भेद से और भी अनेक स्वभाव को वह युगपत् धारण करता है अतः उसमें स्वभाव भेद से भिन्नता आती है उसी प्रकार से एक भी जीव अपेक्षा भेद से अनेक भी होता है इसमें हानि ही कौन सी है? 'पएसट्ठयाए अक्खए वि अहं' तथा जब जीव के असंख्यात प्रदेशों को आश्रित करके विचार किया

જીવને જ્ઞાન સ્વભાવપણું કેવી રીતે માની શકાય તેમ છે? કેમ કે-આ બન્ને સ્વભાવોમાં ભિન્નતા રહેલી છે. ભિન્ન સ્વભાવ એક સાથે એક વસ્તુમાં રહી શકતાં નથી. જેમ કે-ઠંડા સ્વભાવવાળા જળમાં ઉષ્ણુ સ્વભાવપણું રહેતું નથી. આ શંકાનું સમાધાન એવું છે કે-અહિયાં અપેક્ષાના ભેદથી એક આત્મામાં આ બન્નેનો સમાવેશ થઈ જાય છે. જેમ એક જ દેવદત્ત અપેક્ષાના ભેદથી એક જ કાળમાં અનેક સ્વભાવવાળો બની જાય છે. પિતાની અપેક્ષાથી તે પુત્ર પણાને ધારણુ કરે છે. પુત્રની અપેક્ષાએ તે પિતૃસ્વભાવને ધારણુ કરે છે. જમાઈની અપેક્ષાએ તે સસરાપણું ધારણુ કરે છે વિગેરે વિગેરે. અપેક્ષાના ભેદથી બીજા પણુ અનેક સ્વભાવોને તે એક સાથે ધારણુ કરે છે. તેથી સ્વભાવ ભેદથી ભિન્નપણું આવે છે. તેજ રીતે એક જ જીવ અપેક્ષાના ભેદથી અનેક પણુ થઈ જાય છે. તો તેમાં શું હાની છે? 'पएसट्ठयाए अक्खए वि अहं' જીવના અસંખ્યાત પ્રદેશોનો આશ્રય લઈને વિચાર કરવામાં આવે તો હે સોમિલ તે

तथा 'अव्वए वि अहं' अव्ययोऽप्यहम् कतिपयानां प्रदेशानां व्ययाभावात् 'अवट्ठिए वि अहं' अवस्थितोऽप्यहम् यत एव अक्षयोऽव्ययोऽतएव अवस्थितो नित्योऽप्यहम् असंख्येयप्रदेशिता हि जीवस्य न कदापि व्यपैति अतो जीवस्य नित्यत्वाभ्युपगमेऽपि न दोषः। तथा 'उवओगट्ठयाए अणेगभूयभावभविए वि अहं' उपयोगार्थतयाऽनेकभूतभावभविकोऽप्यहम् उपयोगार्थतया अनेकविषयकोपयोगानाश्रित्य अनेकभूतभावभविकोऽप्यहमिति अतीतानागतकालयोरनेकविषयबोधानामात्मनः सकाशात् कथंचिदभिन्नानां भूतत्वात् भावित्वाच्चेति अनित्यपक्षोऽपि

जाता है तो हे सोमिल ! उस समय मैं अक्षयरूप भी हूं क्योंकि प्रदेशों का त्रिकाल में भी क्षय नहीं होता है। तथा 'अव्वए वि अहं' ऐसा जो कहा गया है वह जीव के एक भी प्रदेश का व्यय नहीं होने के कारण से कहा गया है 'अवट्ठिए वि अहं' मैं अवस्थित भी हूं ऐसा जो प्रभुने सोमिल से कहा है सो उसका अभिप्राय ऐसा है कि जीव के जो असंख्यात प्रदेश हैं उनमें एक भी कमती बढती नहीं होता है इस कारण मैं अवस्थित भी हूं अर्थात् नित्य भी हूं जो वस्तु नित्य होती है वह अक्षय और अव्यय स्वरूप होती है मैं भी ऐसा ही हूं अतएव मैं नित्य हूं ऐसा मानने में भी कोई दोष नहीं है। तथा 'उवओगट्ठयाए अणेगभूयभावभविए वि अहं' उपयोगार्थता की अपेक्षा लेकर मैं अनेकभूत भावभविक भी हूं। इस कथन से सोमिल को प्रभु ने यह समझाया है कि मैं अनित्य भी हूं इस कथन का तात्पर्य ऐसा है कि अनेक पदार्थ-

---

સમયે હું અક્ષય રૂપ પણ છું, કેમ કે-તે પ્રદેશોનો ત્રણે કાળમાં ક્ષય થતો નથી. 'अव्वए वि अहं' એવું જે કહેવામાં આવ્યું છે, તે જીવનો એક પણ પ્રદેશનું દ્રવ્ય ન હોવાના કારણથી કહેલ છે. 'अवट्ठिए वि. अहं' હું અવસ્થિત પણ છું, એ પ્રમાણે પ્રભુએ સોમિલ બ્રાહ્મણને જે કહ્યું છે, તેનો ભાવ એ છે કે-જીવના જે અસંખ્યાત પ્રદેશો છે. તેમાં એક પણ ઓછાવત્તિ થતું નથી. તે કારણથી હું અવસ્થિત અર્થાત્ નિત્યપણુ છું. જે વસ્તુ નિત્ય હોય છે, તે અક્ષય અને અવ્યય સ્વરૂપ હોય છે. હું પણ એવો જ છું. તેથી જ હું નિત્ય છું. એવું માનવામાં પણ કોઈ દોષ આવતો નથી. તથા 'उवओगट्ठयाए अणेगभूयभावभविए वि अहं' ઉપયોગાર્થપણાની અપેક્ષાથી હું અનેક ભૂત ભાવ ભાવિક પણ છું. આ કથનથી સોમિલને પ્રભુએ એ સમજાવ્યું છે કે-હું અનિત્યપણુ છું એક કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે-અનેક પદાર્થ

न दोषाय इति भावः । 'से तेणट्टेणं जाव भविए वि अहं' तत्तेनार्थेन सोमिल ! एवमुच्यते एकोऽप्यहं द्विविधोऽप्यहम् अक्षयोऽप्यहम् अव्ययोऽप्यहम् अवस्थितोऽप्यहम् अनेकभूतभावभविकोऽप्यहमिति । 'एत्थ णं से सोमिले माहणे संबुद्धे' अत्र खलु स सोमिलो ब्राह्मणः संबुद्धः अत्र जीवरूपैकत्वद्वित्वनित्यत्वानित्यत्वविषयकोत्तरश्रवणानन्तरम् स सोमिलो ब्राह्मणः सम्यग् बोधवान् अभूत् सयुक्तिकं समीचीनोत्तरमवाप्य भगवति श्रद्धावान् जात इत्यर्थः । ततः सः "समणं भगवं

विषयक उपयोग भूतकाल में मुझ में ही हुए हैं और वे उपयोग मुझ से भिन्न नहीं हुए हैं मुझमें ही हुए हैं अतः मैं कथञ्चित् उन उपयोगों से अभिन्न होने के कारण तथा भविष्यत्काल में भी जो अनेक पदार्थविषयक उपयोग होंगे वे भी मुझ में होंगे, अतः उनसे भी मैं कथञ्चित् अभिन्न हूं अतः उपयोगों को कथञ्चित अभिन्नता होने के कारण उनके परिणमन में मुझ में परिणमन हुआ है और आगे भी वह परिणमन होगा इस कारण इस परिणमन रूप से मैं अनित्य भी हूं । 'से तेणट्टेणं जाव भविए वि अहं' इसलिये हे सोमिल ! मैंने ऐसा कहा है कि मैं एक भी हूं दो रूप भी हूं अक्षय भी हूं अव्यय भी हूं अवस्थित भी हूं और अनेक भूतभाव भविक भी हूं । प्रभु ने जब इस प्रकार से उसे समझाया तो वह सोमिल ब्राह्मण जीव विषयक एकत्व, द्वित्व, नित्य अनित्य पक्ष सम्बन्धी उत्तर सुनकर अच्छे प्रकार से प्रतिबोध को प्राप्त हो गया और सयुक्तिक समीचीन उत्तर पाते ही उसने श्रद्धाशील होकर 'समणं भगवं महावीरं

સંબંધી ઉપયોગ મારામાં જ ભૂતકાળમાં થયા છે. અને તે ઉપયોગ મારાથી જુદા જુદા થયા નથી. મારામાં જ વર્તમાનમાં થયા છે. તેથી હું કથંચિત્ તે ઉપયોગોથી જુદો ન હોવાના કારણે તથા ભવિષ્યકાળમાં પણ અનેક પદાર્થ સંબંધી ઉપયોગ થશે. તે પણ મારામાં જ થશે તેથી તેનાથી પણ હું કથંચિત અભિન્ન છું. તેથી ઉપયોગોનું કથંચિત્ અભિન્ન પણ હોવાને કારણે તેના પરિણમનમાં મારામાં પરિણમન થયું છે. અને આગળ પણ તે પરિણમન થશે તે કારણથી આ પરિણમનથી હું અનિત્ય પણ છું. 'से तेणट्ठेणं जाव भविए वि अहं' આ કારણથી હે સોમિલ ! મેં એવું કહ્યું છે કે-હું એક પણ છું. બે રૂપે પણ છું. અક્ષય પણ છું. અવ્યય પણ છું, અવસ્થિત પણ છું. અને અનેક ભૂત ભાવ ભાવિક પણ છું. પ્રભુએ જ્યારે આ રીતે તે સોમિલ બ્રાહ્મણને સમજાવ્યો ત્યારે તે સોમિલ બ્રાહ્મણ જીવ સંબંધી એકત્વ, દ્વિત્વ, નિત્ય અને અનિત્ય પક્ષ સંબંધી ઉત્તર સાંભળીને સારી રીતે પ્રતિબોધ પામ્યો. યુક્તિયુક્ત યોગ્ય ઉત્તર સાંભળીને

महावीरं वंदइ नमंसइ'' ततः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति 'जहा खंदओ' यथा स्कन्दकः वन्दननमस्कारादिकं सर्वमपि स्कन्दकवदेव करोति अत्र द्वितीयशतकप्रथमोद्देशकप्ररूपितं स्कन्दकप्रकरणमनुस्मरणीयम् कियत्पर्यन्तं स्कन्दकप्रकरणम् इह अध्येतव्यम्? तत्राह-'जाव से इत्यादि। 'जाव से जहेयं तुज्झे वदह' यावत् तत् यथेदं यूयं वदथ एतत्पर्यन्तं स्कन्दकप्रकरणं ज्ञातव्यम्। 'जहा णं देवाणुप्पियाणं अंतिए बहवे राईसर०' यथा खलु देवानुप्रियाणामन्तिके बहवो राजेश्वरतलवरमाडम्बिककौटुम्बिकेभ्यश्रेष्ठिसेनापतिसार्थवाहप्रभृतयः मुण्डा भूत्वा अगारादनगारितां प्रव्रजिताः, किन्तु नाहं तथा कर्तुं शक्नोमि किन्तु अहं तु देवानुप्रियाणामन्तिके पञ्चानुव्रतादियुक्तं द्वाद-

वंदइ नमंसइ 'श्रमण भगवान् महावीर के वन्दना की नमस्कार किया 'जहा खंदओ' जैसा वन्दन नमस्कार आदि स्कन्दक ने किया था वैसा ही इसने किया स्कन्दक का प्रकरण द्वितीय शतक के प्रथम उद्देशक में प्ररूपित किया गया है सो वह सब प्रकरण 'जाव से जहेयं तुज्झे वदह' इस सूत्र तक का कथन यहां ग्रहण कर कह लेना चाहिये तात्पर्य इस प्रकरण का ऐसा है कि हे भदन्त! जैसा आप कहते हैं, बात तो वैसी ही है, परन्तु 'जहा णं देवाणुप्पियाणं अंतिए बहवे राईसर०' जिस प्रकार से आप देवानुप्रिय के पास अनेक राजेश्वर तलवर माडम्बिक, कौटुम्बिक, इभ्य, श्रेष्ठी, सेनापति और सार्थवाह आदि मुण्डित होकर अगारावस्था से अनगारावस्था को धारण कर चुके हैं वैसी अवस्था में धारण करने के लिये समर्थ नहीं हूं मैं तो आप देवानुप्रिय के पास पंच अणु-

તેણે શ્રદ્ધા યુક્ત થઈને 'समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ' શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીને વંદના કરી, નમસ્કાર કર્યા-'जहा खंदओ' સ્કંદકે જેવી રીતે વંદના નમસ્કાર કર્યા હતા તેજ પ્રમાણે આ સોમિલે પણ વંદન નમસ્કાર કર્યા. સ્કંદકનું પ્રકરણ બીજા શતકના પહેલા ઉદ્દેશામાં પ્રરૂપિત કરેલ છે. તે તમામ પ્રકરણ અહિયાં સમજી લેવું. આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે-હે ભગવન્ આપ જે પ્રમાણે કહો છો, તેજ પ્રમાણે છે. પરંતુ 'जहा णं देवाणुप्पियाणं अंतिए बहवे राइसर०' જે પ્રમાણે આપ દેવાનુપ્રિયની પાસે અનેક રાજેશ્વર તલવર, માડમ્બિક, કૌટુમ્બિક,' ઈભ્ય, શ્રેષ્ઠી, સેનાપતિ અને સાર્થવાહ વિગેરે મુંડિત થઈને અગાર અવસ્થાથી અનગાર અવસ્થાને સ્વીકારી ચૂકયા છે. તેવી જ અવસ્થા હું સ્વીકારવા સમર્થ નથી. હું તો આપ દેવાનુપ્રિય

शक्षिधं गृहिधर्मं प्रतिपत्स्यामि, इत्यादि सर्वमत्रवाच्यम्, तदेवाह-'एवं जहा रायप्पसेणइज्जे चित्तो' एवं यथा राजप्रश्नीये चित्रः यथा राजप्रश्नीयसूत्रे चित्र-प्रधानस्य वर्णनं तथा इहापि सर्वोऽपि चित्रकवृत्तान्तो ज्ञातव्यः, कियत्पर्यन्तं राज-प्रश्नीयप्रकरणमध्येतव्यं तत्राह-'जाव' इत्यादि। 'जाव दुवालसविहं सावगधम्मं पडिवज्जइ' यावद् द्वादशविधं श्रावकधर्मं प्रतिपद्यते द्वादशप्रकारकं श्रावकधर्मं स्वीकरोतीत्यर्थः 'पडिवज्जित्ता' प्रतिपद्य-श्रावकधर्मं स्वीकृत्य स सोमिलः 'समणं भगवं महावीरं वंदइ जाव पडिगए' श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते यावत्प्रतिगतः यावत्पदेन नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा यस्यां दिशः प्रादुर्भूतः समागतस्तामेव दिशमाश्रित्य प्रतिगतः, इति पर्यन्तस्य ग्रहणं भवति ततश्च स

व्रतादियुक्त १२ प्रकार का गृहिधर्म स्वीकार करूंगा इत्यादि सब कथन यहां पर कह लेना चाहिये यही बात 'एवं जहा रायप्पसेणइज्जे चित्तो' इस सूत्र पाठ द्वारा प्रकट की गई है अर्थात् राजप्रश्नीय सूत्र में चित्र-प्रधान का जैसा वर्णन आया है वही चित्रकवृत्तान्त यहां पर भी सब 'जाव दुवालसविहं सावगधम्मं पडिवज्जइ' यावत् उसने १२ प्रकार का श्रावक धर्म को स्वीकार कर लिया इस सूत्र पाठ तक का कह लेना चाहिये 'पडिवज्जित्ता' १२ प्रकार का श्रावक धर्म स्वीकार करके उस सोमिल ने 'समणं भगवं महावीरं वंदइ जाव पडिगए' श्रमण भगवान् महावीर को वन्दना की नमस्कार किया और यावत् वह फिर वापिस अपने घर पर चला गया यहां यावत्पद से 'नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा धर्म कथां श्रुत्वा त्रिविधया पर्युपासनया पर्युपास्य यस्यां दिशः प्रादुर्भूतः तामेव

પાસે પાંચ અણુવ્રત સહિત બાર ૧૨ પ્રકારના ગૃહસ્થના ધર્મનો સ્વીકાર કરીશ વિગેરે સઘળું કથન અહિયાં સમજી લેવું એજ વાત 'एवं जहा रायप्पसेणइज्जे चित्तो' આ સૂત્રપાઠથી બતાવેલ છે. અર્થાત્ રાજપ્રશ્નીય સૂત્રમાં ચિત્રકપ્રધાનનું જેવું વર્ણન આવેલ છે, તે ચિત્રકનું સઘળું વૃત્તાંત અહિયાં પણ સમજવું. 'जाव दुवालसविहं सावगधम्मं पडिवज्जइ' યાવત્ તેણે બાર ૧૨ પ્રકારના શ્રાવક ધર્મને સ્વીકારી લીધો. આ સૂત્રપાઠ સુધીનું તે કથન અહિયાં સમજી લેવું. 'पडिवज्जित्ता' ૧૨ બાર પ્રકારનો શ્રાવક ધર્મ સ્વીકારીને તે સોમિલ બ્રાહ્મણે 'समणं भगवं महावीरं वंदइ जाव पडिगए' શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીને વંદના નમસ્કાર કર્યા અને યાવત્ તે પછી તે પોતાના ઘેર ગયો. અહિયાં યાવત્પદથી 'नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा धर्मकथां श्रुत्वा त्रिविधया पर्युपासनया पर्युपास्य यस्याः दिशः प्रादुर्भूतः तामेवदिशं प्रतिगतः' આ પાઠનો સંગ્રહ થયો.

सोमिलः संप्राप्तसमुचितोत्तरः सन् भगवति तत्प्रतिपादितधर्मे च संजातश्रद्धोऽनगारित्वाशक्तः श्रावकधर्मं स्वीकृत्य भगवन्तं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा धर्मकथां श्रुत्वा त्रिविधया पर्युपासनया पर्युपास्य यस्या दिशः प्रादुर्भूतः तामेव दिशं प्रतिगत इतिभावः। 'तए णं से सोमिले माहणे समणोवासए जाए' ततः खलु स सोमिलो ब्राह्मणः श्रमणोपासकः श्रावको जातः कीदृशो जातः तत्राह-'अभिगयजीवा० जाव विहरइ' अभिगतजीवा० यावद् विहरति अत्र यावत्पदेन वक्ष्यमाणः पाठो वाच्यः-अभिगतजीवाजीवः उपलब्धपुण्यपापः अस्रवसंवर निर्जरा क्रियाधिकरणबन्धमोक्षकुशलः असहाय्यः देवासुरनागयक्षराक्षसकिंनर कि-

दिशं प्रतिगतः' इस पाठ का ग्रहण हुआ है तात्पर्य इस पाठ का ऐसा है कि सोमिल समुचित उत्तर प्राप्तकर जब प्रभु पर और उनके द्वारा प्रतिपादित धर्म पर श्रद्धायुक्त हो गया तब वह अनगारावस्था स्वीकार करने की अपनी अशक्ति को प्रकट करके और श्रावकधर्म धारण करने की अपनी योग्यता को प्रकट करते हुए उस धर्म को स्वीकार करके तथा प्रभु को वन्दना और नमस्कार करके एवं उनसे धर्मकथा सुनकरके वह जिस दिशा से आया था उसी दिशा की तरफ चला गया चलते समय उसने त्रिविध पर्युपासना से प्रभु की पर्युपासना की 'तए णं से सोमिले माहणे०' इस प्रकार वह सोमिल ब्राह्मण सच्चा श्रावक बन गया। 'अभिगय जीवा० जाव विहरइ' जीव अजीव आदि तत्त्वों को वह जानने लगा यहां यावत्पद से 'उपलब्धपुण्यपापः आस्रवसंवरनिर्जराक्रियाधिकरणबन्धमोक्षकुशलः, असहाय्यः, देवासुरनागयक्षराक्षसकिंनरकिंपुरुष-

છે તાત્પર્ય આ પાઠનું એ છે કે-સોમિલ બ્રાહ્મણ યોગ્ય ઉત્તર સાંભળીને જ્યારે પ્રભુ પ્રત્યે તેમ જ પ્રભુએ પ્રતિપાદિત ધર્મ પ્રત્યે શ્રદ્ધાવાળો થયો ત્યારે તેણે અનગાર અવસ્થા સ્વીકારવાની પોતાની અશકતી બતાવીને અનેક શ્રાવક ધર્મનો સ્વીકાર કરીને તે પછી પ્રભુને વંદના નમસ્કાર કરીને અને તેઓ પાસેથી ધર્મ દેશના સાંભળીને તે જે દિશાએથી આવ્યો હતો તે જ દિશાએ થઈ ને ચાલ્યો ગયો. જતિ વખતે તેણે મન વચનકાય રૂપ ત્રણ પ્રકારની પર્યુપાસનાથી પ્રભુની પર્યુપાસના કરી 'तए ण से सोमिले माहणे०' આ રીતે તે સોમિલ બ્રાહ્મણ સાચો શ્રાવક બની ગયો. "अभिगयजीवा० जाव विहरइ' જીવ અજીવ વિગેરે તત્ત્વોને તે જાણવા લાગ્યો. અહિયાં યાવત્પદથી 'उपलब्धपुण्यपापः आस्रवसंवरनिर्जराक्रियाधिकरणबन्धमोक्षकुशलः' असहाय्यः देवासुरनागयक्षराक्षसकिंनरकिंपुरुषगरुडगन्धर्वमहोरगादिकैर्देवगणैः निर्ग्रन्थात् प्रवचनात् अनति-

पुरुषगरुडगन्धर्वमहोरगादिकैर्देवगणैर्निर्ग्रन्थात् प्रवचनाद् अनतिक्रमणीयः नैर्ग्रन्थे प्रवचने निश्शङ्कितः निष्काङ्क्षितः निर्विचिकित्सः लब्धार्थः गृहीतार्थः पृष्ठार्थः अभिगतार्थः विनिश्चितार्थः अस्थिमज्जाप्रेमानुरागरक्तः इदमायुष्मन्! नैर्ग्रन्थं प्रवचनम् अर्थः, इदं परमार्थः शेषमनर्थः उच्छ्रितस्फटिकः (उच्छ्रितपरिघः) अवंगुयद्वारः (अपावृतद्वारः) त्यक्तान्तःपुरगृहप्रवेशः बहुभिः शीलव्रत-गुणविरमण-प्रत्याख्यान-पौषधोपवासैः चतुर्दश्यष्टम्युदिष्टपौर्णमासीषु प्रतिपूर्णं पौषधम् अनुपाल्य श्रमणान् निर्ग्रन्थान् प्रासुकैषणीयेन अशनपानखाद्यस्वाद्येन वस्त्रप्रतिग्रहकम्बलपादप्रोञ्छनकेन औषधभैषज्येन प्रातिहारिकेण च पीठफलकशय्यासंस्तारकेण प्रतिलाभयन्, इति अग्रे 'विहरति' इति सम्बन्धनीयम् एषां पदानां सविस्तरव्याख्या औपपातिकसूत्रस्योत्तरार्द्धे त्रिषष्टितमसूत्रस्य मत्कृतायां पीयूषवर्षिणी व्याख्यायां विलोकनीया। 'भंते त्ति भगवं गोयमे' भदन्त! इति भगवान्

गरुडगन्धर्वमहोरगादिकैर्देवगणैः निर्ग्रन्थात् प्रवचनात् अनतिक्रमणीयः नैर्ग्रन्थे प्रवचने निश्शंकितः निष्कांक्षितः निर्विचिकित्सः लब्धार्थः, गृहीतार्थः, पृष्ठार्थः अभिगतार्थः, विनिश्चितार्थः अस्थिमज्जाप्रेमानुरागरक्तः इदमायुष्मन् नैर्ग्रन्थं प्रवचनम् अर्थः इदं परमार्थः शेषमनर्थः उच्छ्रितस्फटिकः (उच्छ्रितपरिघः) अवंगुयद्वारः (अपावृतद्वारः) त्यक्तान्तःपुरगृहप्रवेशः बहुभिः शीलव्रतगुणविरमणप्रत्याख्यानपौषधोपवासैः— संस्तारकेण प्रतिलाभयन् विहरति' इन सब पदों की व्याख्या विस्तारपूर्वक औपपातिक सूत्रके उत्तरार्ध में जो ६२ वां सूत्र है उसकी पीयूषवर्षिणी टीका में की गई है सो वहीं से देख लेनी चाहिये 'भंते त्ति भगवं गोयमे' हे भदन्त! इस रूप से भगवान् गौतम ने सम्बोधित

क्रमणीयः नैर्ग्रन्थे प्रवचने निश्शंकितः निष्कांक्षितः विनिर्विचिकित्सः, लब्धार्थः, गृहीतार्थः पृष्ठार्थः अभिगतार्थः विनिश्चितार्थः अस्थिमज्जाप्रेमानुरागरक्तः इदमायुष्मन् नैर्ग्रन्थं प्रवचनम् अर्थः इदं परमार्थः शेषमनर्थः उच्छ्रितस्फटिकः (उच्छ्रितपरिघः) अवंगुयद्वारः (अपावृत्तद्वारः) त्यक्तमन्तपुरप्रवेशः बहुभिः शीलव्रतगुणविरमण प्रत्याख्यानपोषधोपवासैः-संस्तारकेण प्रतिलाभयन् विहरति' આ તમામ પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે. આ તમામ પદોની વ્યાખ્યા ઔપપાતિક સૂત્રના ઉત્તરાર્ધમાં ૬૩ ત્રેસઠમાં સૂત્રમાં પીયૂષવર્ષિણી ટીકામાં વિસ્તાર પૂર્વક કરવામાં આવેલ છે. તે તે ત્યાંથી સમજી લેવું.

'भंते त्ति भगवं गोयमे' હે ભદન્ત આ પ્રમાણે ભગવાન્ ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને સંબોધન કરીને 'समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ' શ્રમણ ભગવાન્

गौतमः हे भदन्त ! इत्येवं रूपेण भगवन्तं संबोध्य भगवान् गौतमः 'समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ' श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति 'वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी' वन्दित्वा नमस्यित्वा एवम्-वक्ष्यमाणं वचनम् अवादीत् उक्तवान् किमुक्तवान् तत्राह-'पभू णं भंते !' प्रभुः-समर्थः खलु हे भदन्त ! 'सोमिले माहणे' सोमिलो ब्राह्मणः 'देवाणुप्पियाणं अंतिए मुंडो भवित्ता०' देवानुप्रियाणामन्तिके मुण्डो भूत्वा अगारात् अनगारितां प्रव्रजितुम् अत्रातिदेशमाह-'जहेव संखे तहेव निरवसेसं जाव अंतं काहिइ' यथैवात्र द्वादशे शते प्रथमोद्देशके शंखः तथैव निरवशेषं यावत् अन्तं करिष्यति हे भदन्त ! भवदन्तिके दीक्षामादाय प्रव्रजिष्यति सोमिलः किमितिगौतमप्रश्ने शंखश्रावकदृष्टान्तो वाच्यः

करते हुए 'समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ' श्रमण भगवान् महावीर को वन्दना की नमस्कार किया 'वंदित्ता नमंसित्ता' वन्दना नमस्कार करके फिर उन्होंने प्रभु से 'एवं वयासी' ऐसा पूछा 'पभू णं भंते ! सोमिले माहणे' हे भदन्त ! सोमिल ब्राह्मण क्या 'देवाणुप्पियाणं अंतिए मुंडे भवित्ता०' आप देवानुप्रिय के पास मुंडित होकर अगारावस्था से अनगारावस्था धारण करने के लिये क्या समर्थ है 'जहेव संखे०' हे गौतम ! १२ वें शतक के प्रथम उद्देशक में शङ्ख के विषय में जैसा कथन किया गया है वही सब कथन यहां पर भी इसके विषय में कर लेना चाहिये अर्थात् जब गौतम ने प्रभु से ऐसा प्रश्न किया कि हे भदन्त ! आपके पास क्या सोमिल भागवती दीक्षा धारण करेगा ? तो प्रभु ने उनसे कहा हे गौतम ! इस विषय में यहाँ पर शङ्ख श्रावक का दृष्टान्त कह लेना चाहिये जिस प्रकार से शङ्ख श्रावक ने श्रावकधर्मका पालन

મહાવીરને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા. 'वंदित्ता नमंसित्ता' વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓએ પ્રભુને 'एवं वयासी' આ પ્રમાણે પૂછ્યું. 'पभूणं भंते ! सोमिले माहणे' હે ભગવન્ સોમિલ બ્રાહ્મણ 'देवाणुप्पियाणं अंतिए मुंडे भवित्ता०' આપ દેવાનુપ્રિયની પાસે દીક્ષા સ્વીકારીને અગાર અવસ્થાથી અનગાર અવસ્થા ધારણ કરી શકશે ? 'जहेव संखे०' હે ગૌતમ ૧૨ બારમાં શતકના પહેલા ઉદ્દેશામાં શંખના વિષયમાં જે પ્રમાણે કથન કરવામાં આવ્યું છે. તે સઘળું કથન અહિયાં આ સોમિલના વિષયમાં સમજવું અર્થાત્ જ્યારે ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવો પ્રશ્ન કર્યો કે-હે ભગવન્ આપની પાસે સોમિલ બ્રાહ્મણ દીક્ષા ધારણ કરશે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુએ કહ્યું કે-હે ગૌતમ ! આ વિષયમાં અહિયાં શંખ શ્રાવકનું દૃષ્ટાંત સમજવું શંખ શ્રાવક જે રીતે શ્રાવક

यथा शंखश्रावकः। श्रावकधर्मं प्रतिपाल्य कालमासे कालं कृत्वा देवलोकं गतः सन् ततश्च्युत्वा महाविदेहे उत्पद्य गृहीतदीक्षः संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् सिद्धो बुद्धो मुक्तः परिनिर्वृतः सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति तथैव सोमिलोऽपि श्रावक-धर्मं प्रतिपाल्य देवलोके गत्वा ततश्च्युत्वा महाविदेहे वर्षे उत्पन्नो भविष्यति तत्र दीक्षितो भूत्वा धर्मं प्रतिपाल्य सेत्स्यति भोत्स्यते मोक्षति परिनिर्वास्यति सर्वदुःखानामन्तं करिष्यतीति भावः। 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विह-रइ' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति यावद् विहरति, हे भदन्त ! सोमिल विषये यद् देवानुप्रियेण कथितं तत् एवमेव सर्वथैव सत्यमिति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीतिभावः ॥सू० ५॥

इति श्री विश्वविख्यातजगद्वल्लभादिपदभूषितबालब्रह्मचारि 'जैनाचार्य' पूज्यश्री घासीलाल व्रतिविरचितायां श्री "भगवती" सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका-ख्यायां व्याख्यायां अष्टादशशतके दशमोद्देशकः समाप्तः ॥१८-१०॥

अष्टादशं शतकं समाप्तम् ॥१८॥

करके मरण समय में मरकर देवलोक में गये हैं और फिर वहां से च्युत होकर महाविदेह में जन्म लेकर वे दीक्षा स्वीकार करके संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए सिद्ध, बुद्ध, मुक्त परिनिर्वात होकर समस्त दुःखों के अन्तकर्त्ता होंगे उसी प्रकार से सोमिल श्रावक भी धर्म को पालन करके देवलोक में जावेगा और वहां से च्युत होकर वह महाविदेह क्षेत्र में उत्पन्न होगा वहां भागवती दीक्षा धारण करके और धर्म का पालन करके वह सिद्ध होगा, बुद्ध होगा, मुक्त होगा, परिनिर्वात होगा और समस्त दुःखों का अन्तकर्त्ता होगा। 'सेवं भंते !

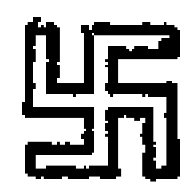
ધર્મનું પાલન કરીને મરણ સમયે મરીને દેવલોકમાં ગયો. અને તે પછી ત્યાં થી ચવીને મહાવિદેહમાં જન્મ ધારણ કરીને તેણે દીક્ષા સ્વીકારીને સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરીને સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાત થશે, અને સમસ્ત દુઃખોનો અંત કર્તા થશે તે જ રીતે આ સોમિલ બ્રાહ્મણ પણ શ્રાવક ધર્મને પાલન કરીને દેવલોકમાં જશે. ત્યાંથી ચવીને તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થશે. ત્યાં દીક્ષા પર્યાયને ધારણ કરીને અને ધર્મનું પાલન કરીને સિદ્ધ થશે બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાત્ થશે. અને સમસ્ત દુઃખોનો અંત કર્તા થશે.

सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ' हे भदन्त ! सोमिल के विषय में आप देवानुप्रियने जो कहा है वह ऐसा ही है सर्वथा सत्य ही है ऐसा कहकर गौतमने भगवान् को वन्दना की नमस्कार किया वन्दना नमस्कार कर फिर वे संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥ सू० ५ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत "भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके अठारहवें शतकका दसवां उद्देशक समाप्त ॥ १८-१० ॥

'सेवं भंते ! सेवं भंते त्ति जाव विहरइ' હે ભગવન્ સોમિલના વિષયમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે કહ્યું છે. તે સર્વથા સત્ય છે. એ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામીએ ભગવાન્‌ને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તેઓ સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરીને પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ॥ સૂ. ૫ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના અઢારમા શતકનો દસમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત॥૧૮-૧૦॥

॥ अथैकोनविंशतितमं शतकं प्रारभ्यते ॥

अष्टादशशतकं निरूप्य अवसरसंगत्या एकोनविंशतितमं शतकमारभमाणः तदुक्तोद्देशार्थं संग्राहिकां गाथामादौ उदाहरति—

मूलम्—लेस्सा य१ गब्भ२ पुढवी३ महासवा४ चरम५ दीव६ भवणा य७। निव्वत्ति८ करण९ वणचरसुराय१० एगूणवीसइमे॥१॥

छाया—लेश्याश्च गर्भः पृथिवी महास्रवाश्चरम द्वीप भवनानि च।
निर्वृत्तिकरणवनचरसुराश्च एकोनविंशतितमे ॥

टीका—लेश्यानामकः प्रथमोद्देशको-यत्र लेश्याविचारः करिष्यते १। गर्भनामको द्वितीयोद्देशको-यत्र गर्भमाश्रित्य विचारः करिष्यते २। पृथिवीनामक

उन्नीसवें शतक के पहले उद्देशे का प्रारंभ-

१८ वें शतक की प्ररूपणा हो चुकी अब १९ वें शतक की प्ररूपणा की जाती है इस शतक में जो उद्देशकार्थ की प्ररूपणा की जाती है उसको संग्रह करके बतानेवाली गाथा इस प्रकार से है-'लेस्सा य गब्भ' इत्यादि।

लेश्या नामका प्रथम उद्देशा है गर्भ नामका द्वितीय उद्देशा है पृथिवी नामका तीसरा उद्देशा है महास्रव नाम का चौथा उद्देशा है चरम नामका पाचवां उद्देशा है द्वीप नामका छट्ठा उद्देशा है भवन नामका सातवां उद्देशा है निर्वृत्ति नाम का आठवां उद्देशा है करण नामका नववां उद्देशा है और वनचरसुर नामका दशवां उद्देशा है।

ઓગણીસમા શતકના પહેલા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ-

અઢારમા શતકની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી ગઇ છે. હવે આ ઓગણીસ માં શતકની પ્રરૂપણા કરવામાં આવે છે. આ શતકના ઉદ્દેશાઓના અર્થની પ્રરૂપણા કરવામાં આવે છે, તેને સંગ્રહ કરીને બતાવનારી ગાથા આ પ્રમાણે છે-'લેસ્સાય ગબ્મ' ઇત્યાદિ.

લેશ્યા નામનો પહેલો ઉદ્દેશો છે. ગર્ભ નામનો બીજો ઉદ્દેશો છે. પૃથિવી નામનો ત્રીજો ઉદ્દેશો છે. મહાસ્રવ નામનો ચોથો ઉદ્દેશો છે. ચરમ નામનો પાંચમો ઉદ્દેશો છે. દ્વીપ નામનો છઠ્ઠો ઉદ્દેશો છે ભવન નામનો સાતમો ઉદ્દેશો છે. નિર્વૃત્તિ નામનો આઠમો ઉદ્દેશો છે. કરણ નામનો નવમો ઉદ્દેશો છે અને વનચર સુર નામનો દશમો ઉદ્દેશો છે.

स्तृतीयोद्देशको–यत्र पृथिवीकायिकवक्तव्यता भविष्यति ३। महास्रवनामकश्चतुर्थोद्देशको–यत्र नारका महास्रववन्तो महाक्रियावन्तश्चेति विचारः करिष्यते ४। चरमनामकः पञ्चमोद्देशको – यत्राल्पस्थितिकनारकापेक्षयाऽधिकस्थितिवन्तो नारका महाक्रियावन्त इति विचारः करिष्यते ५। द्वीपनामकः षष्ठोद्देशको–यत्र द्विपादि विषयको विचारः करिष्यते ६। भवननामकः सप्तमोद्देशको–यत्र भव-

---

टीकार्थ---लेश्या नामके प्रथम उद्देशे में लेश्याओं के सम्बन्ध में विचार किया गया है इसलिये इसका नाम लेश्या उद्देश हुआ है। गर्भ नामके द्वितीय उद्देशे में गर्भ के विषय में विचार किया है। इसलिये उस उद्देशे का नाम गर्भ उद्देशा हुआ है पृथिवी नामके उद्देशे में पृथिवीकायिक के सम्बन्ध में वक्तव्यता कही गई है अतः इस उद्देशे का नाम पृथिवी उद्देशा हुआ है महास्रव नामके चतुर्थ उद्देशे में नारक महस्रववाले एवं महाक्रियावाले होते हैं ऐसा विचार किया गया है अतः इसीसे इस उद्देशे का नाम महास्रव उद्देशा हुआ है। चरमनामके पूर्व उद्देशे में अल्पस्थितिवाले नारकों की अपेक्षा महास्थितिवाले नारक महाक्रियावाले होते हैं ऐसा विचार किया गया है अतः इस सम्बन्ध को लेकर इस उद्देशे का नाम चरम उद्देश ऐसा हुआ है द्वीप नामके उद्देशे में द्वीपादिविषयक विचार किया गया है अतः इस उद्देशा का नाम द्वीप उद्देश ऐसा हुआ है भवन नामका सातवां उद्देशा हैं, इसमें भवन

ટીકાર્થ—લેશ્યા નામના પહેલા ઉદ્દેશામાં લેશ્યાઓના વિષયમાં વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. તેથી તેનું નામ લેશ્યા ઉદ્દેશ એ પ્રમાણે પડયું છે. ગર્ભનામના ઉદ્દેશામાં ગર્ભના વિષયમાં વિચાર કરવામાં આવ્યો છે તેથી તે ઉદ્દેશાનું નામ ગર્ભ ઉદ્દેશો એ પ્રમાણે થયું છે. પૃથિવીનામના ઉદ્દેશામાં પૃથિવીકાયિકના સંબંધમાં કથન કહેવામાં આવ્યું છે, જેથી આ ઉદ્દેશાનું નામ પૃથિવી ઉદ્દેશ એ પ્રમાણે થયું છે. મહાસ્રવ નામના ચોથા ઉદ્દેશામાં નારકો મહાસ્રવવાળાં અને મહાક્રિયાવાળા હોય છે. એવો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. તેથી આ ઉદ્દેશાનું નામ મહાસ્રવ એવું થયું છે. ચરમ નામના પૂર્વ ઉદ્દેશામાં અલ્પસ્થિતિવાળા નારકોની અપેક્ષાથી મહાસ્થિતવાળા નારક મહાક્રિયાવાળા હોય છે, એવો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. તેથી આ સંબંધને લઈને આ ઉદ્દેશાનું નામ ચરમ ઉદ્દેશ એ પ્રમાણે થયું છે. દ્વીપ નામના ઉદ્દેશામાં દ્વીપ વિગેરેનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. તેથી આ સંબંધને લઈને આ ઉદ્દેશાનું નામ દ્વીપ એ પ્રમાણે થયું છે. ભવન

नादि संबन्धि विचारः करिष्यते ७। निर्वृत्तिनामकोऽष्टमोद्देशको-यत्रैकेन्द्रियादि जीवानामुत्पत्तिविषये विचारः करिष्यते ८। करणनामको नवमोद्देशको-यत्र द्रव्यादिकरणविषये विचारः करिष्यते ९। वनचरसुरनामको दशमोद्देशको-यत्र वानव्यन्तरदेवविषयको विचारः करिष्यते १०। एवं रूपेण अस्मिन् एकोनविंशतितमे शतके दशोद्देशकाः सन्तीति ॥

मूलम्-रायगिहे जाव एवं वयासी कइ णं भंते! लेस्साओ पन्नत्ताओ गोयमा! छ लेस्साओ पन्नत्ताओ, तं जहा एवं जहा पन्नवणाए चउत्थो लेस्सुद्देस्सो भाणियव्वो निरवसेसो सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति॥१॥

छाया—राजगृहे यावत् एवमवादीत् कति खलु भदन्त ! लेश्याः प्रज्ञप्ताः गौतम ! षड्लेश्याः प्रज्ञप्ताः तद्यथा एवं यथा प्रज्ञापनायाः चतुर्थोलेश्योद्देशको भणितव्यो निरवशेषः । तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥सू० १॥

संबन्धी विचार किया गया है अतः इसी संबन्ध को लेकर इस उद्देशे का नाम भवन हुआ है निवृत्ति नामके ८ वें उद्देशे में एकेन्द्रियादि जीवों की उत्पत्ति के विषय में विचार किया गया है अतः इसीसे इस उद्देशे का नाम निर्वृत्ति ऐसा हुआ है करण नाम के ९ वें उद्देशे में द्रव्यादिकरण के विषय में विचार किया गया है इससे इस उद्देशे का नाम करण उद्देश हुआ है और १० वें उद्देशे में वनचरसुर वानव्यन्तर के सम्बन्ध में विचार किया गया है इसलिये इस उद्देशे का नाम वनचरसुर उद्देश ऐसा हुआ है इस प्रकार से इस १९ वें शतक में ये १० उद्देशे हैं।

નામનો સાતમો ઉદ્દેશો છે. તેમાં ભવન સંબંધી વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. તેથી આ સંબંધને લઈને આ ઉદ્દેશાનું નામ ભવન ઉદ્દેશ એ પ્રમાણે થયું છે. નિવૃત્તિ નામના આઠમાં ઉદ્દેશામાં એકેન્દ્રિય વિગેરે જીવોની ઉત્પત્તિના વિષયમાં વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. તેથી ઉદ્દેશાનું નામ નિવૃત્તિ એ પ્રમાણે થયું છે. કરણ નામના નવમાં ઉદ્દેશામાં દ્રવ્ય વિગેરે કરણના વિષયમાં વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. તેથી આ ઉદ્દેશાનું નામ કરણ ઉદ્દેશ એ પ્રમાણે થયું છે. અને દશમાં ઉદ્દેશામાં વનચર સુર વાનવ્યન્તર દેવના સંબંધમાં વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. તેથી આ ઉદ્દેશાનું નામ 'વનચરસુર' એ પ્રમાણે થયું છે. આ રીતે ઓગણીસમા શતકમાં આ દશ ઉદ્દેશાઓ છે.

टीका—"रायगिहे जाव एवं वयासी" राजगृहे यावत् गौतम एवमवादीत् अत्र यावत्पदेन गुणशिलकं चैत्यम् भगवान् समवसृतः परिषत् समागता धर्मकथानन्तरं परिषत् प्रतिगता, तदनु प्राञ्जलिपुटो गौतमः, एतदन्तस्य प्रकरणस्य संग्रहो भवति किमुक्तवान् गौतमः तत्राह-'कइ णं' इत्यादि। 'कइ णं' भंते! लेस्साओ पन्नत्ताओ" कति खलु भदन्त! लेश्याः प्रज्ञप्ता इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'छ लेस्साओ पन्नत्ताओ' षट्लेश्याः प्रज्ञप्ताः, कृष्णादिद्रव्यसंबन्धात् आत्मनः परिणामविशेषो लेश्या यावत्पर्यन्तं योगा-

'रायगिहे जाव एवं वयासी' इत्यादि।

टीकार्थ—'रायगिहे जाव एवं वयासी' राजगृहनगर में यावत् गौतम ने इस प्रकार से पूछा यहां यावत्पद से इस प्रकरण का संग्रह हुआ है कि उस राजगृह नगर में गुणशिलक उद्यान था। उसमें भगवान् का आगमन हुआ परिषदा वहां पहुंची प्रभु ने धर्मकथा कही पश्चात् परिषत् वापिस चली गई, तब गौतम ने दोनों हाथ जोडकर प्रभु से ऐसा पूछा ऐसा सम्बन्ध यहां यावत्पद से लगाया गया है प्रभु से पूछा-'कइ णं भंते! लेस्साओ पन्नत्ताओ' तो इसे बताने के लिये यह सूत्र कहा गया है, हे भदन्त! लेश्याएँ कितनी होती हैं ऐसा गौतम ने प्रभु से पूछा है। उत्तर में प्रभु ने कहा-'गोयमा! छ ल्लेस्साओ पन्नत्ताओ' हे गौतम! लेश्याएँ छ होती हैं कृष्णादिद्रव्य के सम्बन्ध से जो आत्मा का परिणाम विशेष होता है उसका नाम लेश्या है, यह लेश्या जब तक योग रहते हैं

'रायगिहे जाव एवं वयासी'

टीकार्थ—रायगिहे जाव एवं वयासी' રાજગૃહ નગરમાં યાવત્ ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછ્યું. અહિયાં યાવત્ પદથી નીચે પ્રમાણે પાઠનો સંગ્રહ થયો છે. રાજગૃહ નગરમાં ગુણશિલક નામના ઉદ્યાનમાં ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી પધાર્યા. પ્રભુનું આગમન સાંભળીને પરિષદા પ્રભુને વંદના કરવા આવી પ્રભુએ તેઓને ધર્મદેશના આપી. તેઓ ધર્મદેશના સાંભળીને પ્રભુને વંદના નમસ્કાર કરીને પરિષદા પોતપોતના સ્થાને પાછી ગઇ છે પછી પ્રભુની પર્યુપાસના કરતા એવા ગૌતમ સ્વામીએ બન્ને હાથ જોડીને પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછ્યું-कइणं भंते! लेस्साओ पण्णत्ताओ' હે ભગવન્. લેશ્યાઓ કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવી છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુએ આ પ્રમાણે કહ્યું-'गोयमा! छ लेस्साओ पण्णत्ताओ' હે ગૌતમ! લેશ્યાઓ છ થાય છે. કૃષ્ણાદિ દ્રવ્યના સંબંધથી આત્મામાં જે કર્મનું પરિણમન થાય છે,

स्तिष्ठन्ति तावदेव लेश्या भवति योगाभावे सति लेश्या न भवति इत्यन्वय-व्यतिरेकाभ्यां योगैः सह नियतसम्बन्धवत्त्वात् योगकारिकी लेश्येति निश्चीयते। अथेयं लेश्या किं योगान्तर्गतद्रव्यरूपा योगनिमित्तककर्मद्रव्यरूपा वा ? यदि योगनिमित्तककर्मद्रव्यरूपेति द्वितीयपक्षः स्वीक्रियते तदा किं घातिककर्मद्रव्य-रूपा अघातिककर्मद्रव्यरूपा वा ? तत्र नाद्यः पक्षो घातिककर्मद्रव्यरूपेति यतः सयोगिकेवलिनां घातिकर्माऽभावेऽपि लेश्या भवतीति न वा अघातिकर्मद्रव्य-रूपेति पक्षोऽपि न साधुः अयोगिकेवलिनाम् अघातिकर्मसद्भावेऽपि लेश्याया अभावात् अतो लेश्या योगान्तर्गतद्रव्यरूपैवेति अर्थात् मनोवाक्कायानामन्तर्गत-

तब तक रहती है योग के अभाव में लेश्या नहीं होती है अतः अन्वय व्यतिरेक सम्बन्ध से यही निश्चित होता है कि योगों के साथ नियत सम्बन्धवाली होने से लेश्यायोग निमित्तक है यहां यह विचारणीय है कि लेश्या योगान्तर्गत द्रव्यरूप है ? कि योगनिमित्तकर्मद्रव्यरूप है ? यदि योगनिमित्तक कर्मद्रव्यरूप लेश्या है ऐसा यह द्वितीय पक्ष स्वीकार किया जावे तो इसमें पुनः यह प्रश्न उठता है कि क्या वह घातियाकर्म-द्रव्यरूप है या अघातिया कर्मद्रव्यरूप है यदि कहा जावे कि लेश्या घातिया-कर्मद्रव्यरूप है तो यह कहना इसलिये नहीं बनता है कि सयोग केवली के घातियाकर्मद्रव्य के अभाव में भी वह वहां होती है यदि कहा जावें कि लेश्या अघातिया कर्मद्रव्यरूप है सो यह भी कथन ठीक नहीं बैठता है क्योंकि अघातिया कर्मों के सद्भाव में भी अयोग केव-लियों में यह नहीं पाई जाती है इसलिये लेश्या योगान्तर्गत द्रव्यरूप

તેનું નામ લેશ્યા છે. આ લેશ્યા જ્યાં સુધી યોગ રહે છે. ત્યાં સુધી રહે છે. યોગના અભાવમાં લેશ્યા રહેતી નથી. તેથી અન્વય વ્યતિરેકના સંબંધથી એજ નિશ્ચિત થાય છે કે-યોગોની સાથે નિયત સંબંધવાળી હોવાથી લેશ્યા યોગ નિમિત્તક છે. અહિયાં વિચારવાનું એ છે કે લેશ્યા યોગાન્તર્ગત દ્રવ્યરૂપ છે ? કે-યોગ નિમિત્ત કર્મ દ્રવ્ય રૂપ છે ? જો યોગ નિમિત્તવાળા કર્મ દ્રવ્ય રૂપ લેશ્યાને માનવામાં આવે તો તેમાં પ્રશ્ન એ થાય છે કે-તે ઘાતિયા કર્મ દ્રવ્ય રૂપ છે ? કે અઘાતિયા કર્મ દ્રવ્ય રૂપ છે ? જો લેશ્યા ઘાતિયા કર્મ દ્રવ્ય રૂપ છે તેમ કહેવામાં આવે તો તે કથન એટલા માટે સુસંગત થતું નથી કે—સયોગ કેવલજ્ઞાનીયો ને ઘાતિયા કર્મદ્રવ્યના અભાવમાં પણ તે લેશ્યા ત્યાં થાય છે જો લેશ્યા અઘાતિયા કર્મદ્રવ્યરૂપ છે, તેમ સ્વીકારવામાં આવે તો પણ બરોબર લાગતું નથી કેમ કે અઘાતિયા કર્મોના સદ્ભાવમાં પણ અયોગ કેવળીયોમાં તે હોતી નથી તેથી લેશ્યા યોગાન્તર્ગત દ્રવ્ય રૂપ છે એજ માન્યતા બરાબર છે.

शुभाशुभपरिणामकारणरूपकृष्णादिवर्णानां पुद्गलविशेषा एव लेश्याः, इयं च लेश्या कषायोदये निमित्तभूता यतो योगान्तर्गतपुद्गलानां कषायोदयवृद्धौ सामर्थ्यस्य सद्भाव इति यथा पित्तप्रकोपात् क्रोधो वर्द्धते, आन्तरस्य पित्तोदयस्य कारणत्वात् बाह्यद्रव्यमपि कर्मणामुदये क्षयोपशमादौ कारणं भवति यथा ब्राह्मी वनस्पतिरूपा ज्ञानावरणीयक्षयोपशमे, मद्यपानं च ज्ञानावरणोदये निमित्तं भवतीति सेयं लेश्या षड्विधा कृष्णनीलकापोतितेजःपद्मशुक्लभेदादिति। 'तं जहा' तद्यथा 'एवं जहा पन्नवणाए चउत्थोलेस्सुद्देसओ भाणियव्वो निरवसेसो' एवं यथा प्रज्ञापनायाश्चतुर्थो लेश्योद्देशो भणितव्यो निरवशेषः प्रज्ञापनायाः सप्त

ही है ऐसा मानना चाहिये। अर्थात् मन वचन एवं कायरूप योगों के अन्तर्गत जो शुभ और अशुभ परिणाम होते हैं उन शुभाशुभ परिणामों के कारण कृष्णादिवर्णवाले पुद्गल होते हैं अतः ये कृष्णादिवर्णवाले पुद्गल ही लेश्यारूप हैं। यह लेश्या कषाय के उदय में निमित्त होती है क्योंकि योगान्तर्गत पुद्गलों में कषाय के उदय की वृद्धि करने का सामर्थ्य है। जैसे पित्त के प्रकोप से क्रोध की वृद्धि होती है। आन्तर पित्तोदय का कारण होने से बाह्यद्रव्य भी कर्म के उदय में एवं क्षयोपशम आदि में कारण होता है। जैसे वनस्पतिरूप ब्राह्मी ज्ञानावरणीय के क्षयोपशम में, एवं मद्यपान ज्ञानावरणीय कर्म के उदय में निमित्त होता है। लेश्या ६ प्रकार की कही गई है १ कृष्णलेश्या, २ नीललेश्या, ३ कापोतलेश्या, ४ तेजोलेश्या, ५ पद्मलेश्या, ६ और शुक्ललेश्या 'एवं जहा पन्नवणाए चउत्थो लेस्सुद्देसओ भाणियव्वो निरवसेसो'

અર્થાત્ મન, વચન અને કાયરૂપ યોગોના અન્તર્ગત જે શુભ અને અશુભ પરિણમન થાય છે. તે શુભાશુભ પરિણામોને કારણે કૃષ્ણાદિ વર્ણવાળા પુદ્ગલો થાય છે. તેથી આ કૃષ્ણાદિવર્ણવાળા પુદ્ગલો જ લેશ્યારૂપ છે. આ લેશ્યા કષાય ના ઉદયમાં નિમિત્તરૂપ બને છે. કેમ કે–યોગના અન્તર્ગત પુદ્ગલોમાં કષાયના ઉદયની વૃદ્ધિ કરવાનું સામર્થ્ય છે, જેમ પિત્તના પ્રકોપથી ક્રોધ વધે છે. આન્તર પિત્તોદયનું કારણ હોવાથી બાહ્ય દ્રવ્ય પણ કર્મના ઉદયમાં અને ક્ષયોપશમ વિગેરેમાં કારણ રૂપ હોય છે જેમ વનસ્પતિરૂપ બ્રાહ્મી જ્ઞાનાવરણીયના ક્ષયોપશમમાં અને મદ્યપાન જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયમાં નિમિત્ત બને છે.

લેશ્યા છ પ્રકારની કહેવામાં આવી છે. ૧ કૃષ્ણલેશ્યા, ૨ નીલલેશ્યા, ૩ કાપોતલેશ્યા, ૪ તેજોલેશ્યા ૫ પદ્મલેશ્યા, અને ૬ શુક્લલેશ્યા. 'एवं जहा पण्णवणाए चउत्थो लेस्सुद्देसओ भाणियव्वो निरवसेसो' એવી રીતે અહિયાં પ્રજ્ઞા-

दशस्य लेश्यापदस्य चतुर्थो लेश्योद्देशक इह भणितव्यः स च 'कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा' इत्यादि। कृष्णलेश्यादिद्रव्यं यदा नीललेश्यादि द्रव्येण सह संबध्यते तदा नीललेश्यादीनां स्वभावतया तदीयवर्णादिरूपेण च परिणमते यथा दुग्धे दध्नः संबन्धात् दुग्धं दध्याकारेण परिणमते एतादृशो लेश्या परिणामः तिर्यग्मनुष्ययोर्लेश्या आश्रित्य ज्ञातव्यः, देवनैरयिकयोस्तु स्वभवपर्यन्तं लेश्याद्रव्यस्यावस्थानात् तत्रान्यलेश्याद्रव्यसंबन्धेऽपि तथा परिणामस्य असंभवात् अर्थात् पूर्वलेश्यान्तररूपेण न परिणमते किन्तु स्वकीयवर्णस्वभावमपरित्यजन्ती

इस प्रकार से यहां प्रज्ञापना का पूरा चौथा लेश्योद्देशक कह लेना चाहिये इस लेश्या उद्देशक का अभिप्राय ऐसा है-'कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा' इत्यादि कृष्णलेश्या आदिका द्रव्य जिस समय नीललेश्यादि द्रव्य के साथ सम्बन्ध को प्राप्त होता है उस समय वह नीललेश्यादि के स्वभाव रूप में बदल जाता है अर्थात् उसके वर्णादिरूप में परिणम जाता है जैसे दुग्ध का दही के साथ सम्बन्ध होने पर वह दूध दही के आकार में परिणम जाता है। लेश्या का ऐसा यह परिणमन तिर्यग्मनुष्यों की लेश्याओं को लेकर ही होता है ऐसा जानना चाहिये। देव नारकियों की लेश्याओं को लेकर लेश्याओं का ऐसा परिणाम नहीं होता है। क्योंकि वहां तो स्वभावपर्यन्त लेश्याद्रव्य का अवस्थान रहता है अन्य लेश्याद्रव्य के साथ सम्बन्ध होने पर भी एक लेश्याद्रव्य दूसरे

પનાનો સત્તરમાં પદનો ચોથો લેશ્યા ઉદ્દેશો પૂરેપૂરો સમજી લેવો. આ લેશ્યા ઉદ્દેશાનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે.-'कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा' ઇત્યાદિ કૃષ્ણ લેશ્યા વિગેરેનું દ્રવ્ય જે સમયે નીલલેશ્યા દ્રવ્યોની સાથે સંબંધવાળું બને છે, તે સમયે તે નીલલેશ્યા વિગેરેના સ્વભાવ રૂપમાં બદલાઈ જાય છે, અર્થાત તેના વર્ણાદિરૂપમાં પરિણમી જાય છે. જેમ દૂધનો દહીં સાથે સંબંધ થવાથી તે દૂધ દહીં રૂપે પરિણમે છે. લેશ્યાનું આવી રીતનુ આ પરિણમન તિર્યંચ મનુષ્યોની લેશ્યાઓને લઈને જ થાય છે. તેમ સમજી લેવું દેવ અને નારકીયોની લેશ્યાઓનું આવું પરિણમન થતું નથી. કેમ કે-ત્યાં તો સ્વભાવ પર્યન્ત લેશ્યા દ્રવ્યનું અવસ્થાન રહે છે, બીજી લેશ્યા દ્રવ્ય સાથે સંબંધ થવા છતાં પણ એક લેશ્યા દ્રવ્ય રૂપે પરિણમનવાળું થતું નથી એક લેશ્યા દ્રવ્ય સાથે સંબંધ થવા છતાં પણ એક લેશ્યા દ્રવ્ય બીજી લેશ્યા દ્રવ્ય રૂપે પરિણમનવાળું થતું નથી

एवं लेश्यान्तरस्य छायामात्रमनुकरोति यथा स्फटिकमणिः रक्तादिसूत्रेण ग्रथितः स्वकीयं रूपमपरित्यजन्नेव तस्य सूत्रस्य छायामात्रं गृह्णाति तथैव कृष्णादिद्रव्यं लेश्यान्तरद्रव्यस्य संबन्धे आगच्छति तदाऽन्यस्य छायामात्रं गृह्णाति, न तु स्वकीयं स्वरूपं परित्यजतीति प्रज्ञापनासूत्रस्थसप्तदशपदस्य चतुर्थोद्देशकस्याभिप्रायः। विशेषजिज्ञासुभिस्तु प्रज्ञापनात एव सर्वं द्रष्टव्यमिति। 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति" तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति हे भदन्त ! लेश्याविषये यत् देवानुप्रियेण कथितम् तत् सर्वमेव सर्वथा सत्यमेवेति कथयित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् गौतमो विहरतीति भावः ॥सू० १॥

इति श्री विश्वविख्यातजगद्वल्लभादिपदभूषितबालब्रह्मचारि 'जैनाचार्य' पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री "भगवती" सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायामेकोनविंशतितमशतकस्य प्रथमोद्देशकः समाप्तः॥१९-१॥

लेश्याद्रव्यरूप से परिणमनवाला नहीं होता है एकलेश्याद्रव्य का अन्य लेश्याद्रव्य के साथ सम्बन्ध होने पर भी वह लेश्या अपने वर्ण स्वभाव का परित्याग नहीं करती हुई ही लेश्यान्तर की छायामात्र का अनुकरण करती है जैसा स्फटिक मणिरक्तादिसूत्र से ग्रथित होने पर भी अपने रूपादि को नहीं छोडता हुआ ही उस रक्तादि सूत्र की केवल छायामात्र को ग्रहण करता है उसी प्रकार से कृष्णादि लेश्याद्रव्य के साथ सम्बन्धित होने पर भी उस सम्बन्धित लेश्याद्रव्य की छायामात्र को ग्रहण करता है अपने स्वरूप का परित्याग नहीं करता है। ऐसा यह भाव प्रज्ञापना सूत्र के १७ वें पद के चौथे उद्देशक का है। इस विषय में विशेष जिज्ञा-

---

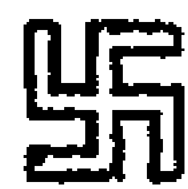
એક લેશ્યા દ્રવ્યનું અન્ય લેશ્યા દ્રવ્ય સાથે સંબંધ થવા છતાં પણ તે લેશ્યા પોતાના વર્ણ અને સ્વભાવનો ત્યાગ ન કરતાં અન્ય લેશ્યાની છાયા માત્રનું અનુકરણ કરે છે. જેમ સ્ફટિક મણિ લાલ વિગેરે રંગના દોરાથી ગૂંથાવા છતાં પોતાના રૂપને છોડયા વિના જ તે રક્ત વિગેરે દોરાની કેવળ છાયા માત્રને ગ્રહણ કરે છે. તેજ રીતે કૃષ્ણાદિ લેશ્યાનું દ્રવ્ય બીજા લેશ્યાદ્રવ્યની સાથે સંબંધવાળું હોવા છતાં પણ તે સબંધવાળા લેશ્યાદ્રવ્યની છાયા માત્રને જ ગ્રહણ કરે છે. પોતાના સ્વરૂપને ત્યાગ કરતા નથી. આ પ્રમાણેનો ભાવ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ૧૭ સત્તરમા પદના ચોથા ઉદ્દેશાનો છે આ વિષયમાં વિશેષ જીજ્ઞાસુઓએ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં જોઇ લેવું.

सुओं के लिये प्रज्ञापना सूत्र का अवलोकन करना चाहिये। 'सेवं भंते! सेवं भंते त्ति' हे भदन्त! लेश्या के विषय में जो आप देवानुप्रिय ने यह कहा है वह सब सत्य ही कहा है इस प्रकार से कहकर संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए गौतम अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥ सू० १ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत "भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके उन्नीसवें शतकका ॥ पहला उद्देशक समाप्त ॥१९-१॥

'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति' હે ભગવન્ લેશ્યાના વિષયમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે કથન કર્યું છે, તે સઘળું સત્ય છે. હે ભગવન્ આપનું કથન યથાર્થ છે. આ પ્રમાણે કહીને તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા ગૌતમ સ્વામી પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થઈ ગયા. ॥ સૂ. ૧ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મ દિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ઓગણીસમા શતકનો પહેલો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૯-૧॥

अथैकोनविंशतितमे शतके द्वितीयोद्देशकः प्रारभ्यते।

इतः पूर्वं प्रथमोद्देशके लेश्या निरूपितेति लेश्याधिकाराद् लेश्यावान् द्वितीयोद्देशको निरूप्यते इत्येवं सम्बन्धेन आयातस्य द्वितीयोद्देशकस्य इदमादिमं सूत्रम्-'कइ णं भंते ! इत्यादि।

मूलम्-कइ णं भंते! लेस्साओ पन्नत्ताओ एवं जहा पन्नवणाए गब्भुद्देसो सो चेव निरवसेसो भाणियव्वो। सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति ॥सू० १॥

एगूणवीसइमे सए बीओ उद्देसो समत्तो।

छाया—कति खलु भदन्त ! लेश्याः प्रज्ञप्ताः एवं यथा प्रज्ञापनायाः गर्भोद्देशः स एव निरवशेषो भणितव्यः तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥सू० १॥

एकोनविंशतितमे शतके द्वितीयोद्देशकः समाप्तः

टीका—'कइ णं भंते !' कति खलु भदन्त ! 'लेस्साओ पन्नत्ताओ' लेश्याः प्रज्ञप्ताः इति प्रश्नः 'एवं जहा' एवं यथा 'पन्नवणाए गब्भुद्देसो' प्रज्ञापनायाः

दूसरा उद्देशे का प्रारंभ

इससे पहिले प्रथम उद्देशक में लेश्याओं के सम्बन्ध में विचार किया गया है अतः लेश्या के अधिकार से लेश्यावान् जीव का इस द्वितीय उद्देशे में निरूपण किया जायेगा इसी संबंध को लेकर इस द्वितीय उद्देशका प्रारम्भ हो रहा है।

'कइ णं भंते लेस्साओ पन्नत्ताओ' इत्यादि।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है कि 'कइ णं भंते ! लेस्साओ पन्नत्ताओ' हे भदन्त ! लेश्याएं कितनी कही गई हैं ? प्रभुने इसके उत्तर में 'एवं जहा पन्नवणाए गब्भुद्देसो सोचे०' ऐसा कहा

બીજા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

પહેલા ઉદ્દેશામાં લેશ્યાઓના સંબંધમાં વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. તેથી લેશ્યાના અધિકારથી આ બીજા ઉદ્દેશામાં લેશ્યાવાળા જીવોનું નિરૂપણ કરવામાં આવશે. આ સંબંધથી આ બીજા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે-

'कइ णं भंते लेस्साओ पण्णत्ताओ' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે— 'कइ णं भंते ! लेस्साओ पण्णत्ताओ' હે ભગવન્ લેશ્યાઓ કેટલી કહેવામાં આવી છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે 'एवं जहा पण्णवणाए गब्भुद्देसो

गर्भोद्देशकः 'सोचेव निरवसेसो भाणियव्वो' स एव निरवशेषः-समग्रोऽपि भणितव्यः-वक्तव्यः 'एवं' इति एवम्-अनेन प्रकारेण यथा प्रज्ञापनायां गर्भोद्देशके गर्भसूत्रोपलक्षितोद्देशके सप्तदशपदस्य षष्ठे उद्देशके सूत्रं तथैव इहापि वाच्यम् तन्न्यूनाधिकत्वपरिहारार्थमाह-'सोचेव' स एव गर्भोद्देशको निरवशेषो भणितव्य इति अनेन यत् सूचितं तदिदम् कति खलु भदन्त ! लेश्याः प्रज्ञप्ताः 'गोयमा ! छ लेस्साओ पन्नत्ताओ तं जहा कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा' गौतम ! षड्लेश्याः प्रज्ञप्ताः तद्यथा कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या अत्र यावत्पदेन नीलकापोततेजः पद्मेतिलेश्याचतुष्टयस्य संग्रहो भवति तथा च कृष्णनीलकापोततेजःपद्मशुक्लादि भेदेन षड्लेश्याः प्रज्ञप्ताः 'मणुस्साणं भंते ! कइलेस्साओ पन्नताओ गोयमा !

है कि हे गौतम ! यहां प्रज्ञापना सूत्र के १७ वें पद का छट्ठा गर्भ उद्देश पूरा कह लेना चाहिये। इस प्रकार से जैसा प्रज्ञापना सूत्र के गर्भोद्देशक में-गर्भसूत्रोपलक्षित उद्देशक में १७ वें पद के छट्ठे उद्देशे में सूत्र है उसी प्रकार से यहां पर भी वह समग्ररूप से कह लेना चाहिये 'निरवसेसो' पद से यह प्रकट किया गया है कि वह उद्देश पूरा का पूरा यहां कहना चाहिये कमती बढती नहीं इस प्रकार के कथन से जो निष्कर्ष निकला वह इस प्रकार से है-गौतम ने प्रभु से जब ऐसा पूछा हे भदन्त ! लेश्याएं कितनी कही गई हैं ? तो इसके उत्तरमें प्रभु ने कहा हे गौतम ! लेश्याएं छह कही गई हैं। कृष्णलेश्या यावत् शुक्लेश्या यावत्पद से यहां नील, कापोत, तेज और पद्म इन चार लेश्याओं का ग्रहण हुआ है। फिर गौतम ने प्रभु से पूछा-'मणुस्साणं भंते० !' हे भदन्त ! मनुष्यों को

सोचे०' હે ગૌતમ ! આ વિષયમાં પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ૧૭ સત્તરમાં પદના પૂરેપૂરા છઠ્ઠા ગર્ભોદ્દેશનું કથન સમજવું અર્થાત્ જે રીતે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ગર્ભોદ્દેશમાં -ગર્ભસૂત્રથી ઉપલક્ષિત ઉદ્દેશાના ૧૭ સત્તરમાં પદના છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં સૂત્ર છે. તે જ રીતે અહિયાં પણ તે સમ્પૂર્ણરૂપે સમજી લેવું

'निरवसेसो' એ પદથી એ બતાવ્યું છે કે-પૂરેપુરા ઉદ્દેશાનું કથન કરવું. તેથી વધુ કે ઓછું કરવું નહીં.

ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને જ્યારે એવું પૂછયું કે હે ભગવન્ લેશ્યાએ કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવી છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુએ કહ્યું કે-હે ગૌતમ ! છ પ્રકારની લેશ્યાએ કહેવામાં આવી છે તે આ પ્રમાણે છે. કૃષ્ણ લેશ્યા૧, નીલલેશ્યા ૨, કાપોતલેશ્યા૩, તેજોલેશ્યા૪, પદ્મલેશ્યા૫ અને શુક્લલેશ્યા૬, ફરીથી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછયું છે કે-'मणुस्साणं भंते ! હે ભગવન્ મનુષ્યોને

छ लेस्साओ पन्नत्ताओ तं जहा कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा' इत्यादि, मनुष्याणां भदन्त ! कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः गौतम ! षड्लेश्याः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या अत्रापि यावत्पदेन नीलकापोततेजःपद्मलेश्यानां संग्रहो भवतीति यानि च सूत्राणि आश्रित्य अयं गर्भोद्देशक उक्तः तानि सूत्राणीमानि 'कण्हलेस्से णं भंते ! मणुस्से कण्हलेस्सं गब्भं जणेज्जा हंता गोयमा ! जणेज्जा ! कण्हलेस्सेणं भंते ! मणूस्से नीललेस्सं गब्भं जणेज्जा हंता गोयमा ! जणेज्जा' इत्यादि, कृष्णलेश्यः खलु भदन्त ! मनुष्यः कृष्णलेश्यं गर्भं जनयेत् हन्त गौतम ! जनयेत् कृष्णलेश्यः खलु भदन्त ! मनुष्यः नीललेश्यं गर्भं जनयेत् हन्त

कितनी लेश्याएं कही गई हैं ? उत्तर में प्रभु ने कहा—हे गौतम ! मनुष्यों को छ लेश्याएं कही गई हैं । जो कृष्ण नील आदि रूप से ही हैं । 'कइ णं भंते लेस्साओ पन्नत्ताओ' से लेकर 'गोयमा ! छ लेस्साओ पन्नत्ताओ तं जहा कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा' इस प्रकार से जिन सूत्रों को आश्रित करके यह गर्भोद्देशक कहा गया है वे सूत्र ये हैं—प्र० 'कण्हलेस्से णं भंते ! मणुस्से कण्हलेस्सं गब्भं जणेज्जा ? हंता, गोयमा जणेज्जा !' हे भदन्त ! कृष्णलेश्यावाला मनुष्य कृष्णलेश्यावाले गर्भ को उत्पन्न करता है क्या ? हां गौतम ! कृष्णलेश्यावाला मनुष्य कृष्णलेश्यावाले गर्भ को उत्पन्न करता है । प्र० 'कण्हलेस्से ण भंते ! मणुस्से नीललेस्सं गब्भं जणेज्जा ? उ०—हंता, गोयमा ! जणेज्जा' हे भदन्त ! कृष्णलेश्यावाला मनुष्य नीललेश्यावाले गर्भ को उत्पन्न करता है क्या ? हां, गौतम ! कृष्णलेश्यावाला मनुष्य नीललेश्यावाले गर्भ को उत्पन्न करता

કેટલી લેશ્યાઓ કહેવામાં આવી છે, તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! મનુષ્યોને છ લેશ્યાઓ કહેવામાં આવી છે જે કૃષ્ણ, નીલ વિગેરે રૂપે છે. 'कइ णं भंते ! लेस्सा पण्णत्ताओ' એ પદથી લઈને 'गोयमा छ लेस्साओ पण्णत्ताओ तंजहा—कण्हलेस्साओ जाव सुक्कलेस्सा' આ પ્રમાણેના જે સૂત્રોના આશ્રયથી આ ગર્ભોદ્દેશક કહેવામાં આવેલ છે. તે સૂત્ર આ છે.

પ્ર. 'कण्हलेस्से णं भंते ! मणुस्से कण्हलेस्सं गब्भं जणेज्जा ? हंता गोयमा जणेज्जा' હે ભગવન્ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે ? હા ગૌતમ ? કૃષ્ણલેશ્યાવાળો મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે.

પ્ર 'कण्हलेस्से णं भंते ! मणुस्से नीललेस्सं गब्भं जणेज्जा ?

ઉ हंता गोयमा ! जणेज्जा' હે ભગવન્ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્ય, નીલ

गौतम ! जनयेत् इत्यादि । तदयं प्रज्ञापनाप्रकरणस्य निष्कृष्टोऽर्थः तथाहि-हे भदन्त ! किं कृष्णलेश्यो मनुष्यः कृष्णलेश्यं गर्भमुत्पादयेत् हन्त, गौतम ! कृष्ण-लेश्यो मनुष्यः कृष्णलेश्यं गर्भमुत्पादयेत् । कृष्णलेश्यः खलु भदन्त ! मनुष्यः नीललेश्यं गर्भमुत्पादयेत् किम् ? हंत गौतम ! उत्पादयेत् कृष्णलेश्यो मनुष्यः कापोततेजःपद्मशुक्ललेश्यं गर्भमुत्पादयेत् किम् ? हन्त गौतम ! कृष्णलेश्यो मनुष्यः कापोतलेश्यगर्भादारभ्य शुक्ललेश्यपर्यन्तं गर्भमुत्पादयेत् , एवं नीललेश्यो मनुष्यः कृष्णलेश्यं गर्भमुत्पादयेत् एवमेव कापोततेजः पद्मशुक्ललेश्यायुक्तगर्भविषयेऽपि ज्ञातव्यम् । एवं कृष्णलेश्यो मनुष्यः कृष्णलेश्यायुक्तस्त्रीतः कृष्णलेश्यावन्तं गर्भ-मुत्पादयेत् एवमेव सर्वास्वपि कर्मभूमिषु अकर्मभूमिषु च मनुष्यविषये ज्ञातव्यम्

है । इसी प्रकार से कृष्णलेश्यावाला मनुष्य कापोतलेश्यावाले गर्भ को तेजोलेश्यावाले गर्भ को पद्मलेश्यावाले गर्भ को और शुक्ललेश्यावाले गर्भ को क्या उत्पन्न कर सकता है ? हां, गौतम ! कृष्णलेश्यावाले मनुष्य कपोतलेश्यावाले गर्भ को पद्मलेश्यावाले गर्भ को और शुक्ल-लेश्यावाले गर्भ को उत्पन्न कर सकता है । इसी प्रकार से नीललेश्या-वाला मनुष्य कृष्णलेश्यावाले गर्भ से लेकर शुक्ललेश्यावाले गर्भ तक उत्पन्न कर सकता है इसी प्रकार से कृष्णलेश्यावाला मनुष्य कृष्णलेश्या युक्त स्त्री से कृष्णलेश्यावाले गर्भ को उत्पन्न कर सकता है इसी प्रकार का कथन समस्त कर्मभूमि और अकर्मभूमि के मनुष्यों के सम्बन्ध में

લેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે ? હા ગૌતમ કૃષ્ણલેશ્યાવાળો મનુષ્ય નીલ લેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે. એજ રીતે કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા મનુષ્ય કાપોત લેશ્યાવાળા ગર્ભને, તેજોલેશ્યાવાળા ગર્ભને, પદ્મલેશ્યાવાળા ગર્ભને અને શુકલ લેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરી શકે છે ? હા ગૌતમ ? કૃષ્ણલેશ્યાવાળો મનુષ્ય, કાપોત લેશ્યાવાળા ગર્ભને, પદ્મ લેશ્યાવાળા ગર્ભને અને શુકલ લેશ્યા વાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરી શકે છે. અને એજ રીતે નીલ લેશ્યાવાળો મનુષ્ય કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા ગર્ભથી લઈને શુકલ લેશ્યાવાળા પર્યન્તના ગર્ભને ઉત્પન્ન કરી શકે છે. અને એજ રીતે કૃષ્ણલેશ્યાવાળો મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યાવાળી સ્રીથી કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરી શકે છે, આ પ્રમાણેનું કથન સઘળી કર્મ

अकर्मभूमिस्थ मनुष्याणां प्रथमाश्चतस्र एव लेश्या भवन्तीति ता आश्रित्यैव सर्वं ज्ञातव्यमिति। विशेषतस्तु प्रज्ञापनासूत्रादेव अवगन्तव्यमित्यलमधिकेन ॥सू. १॥

॥इति श्री विश्वविख्यात- जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य- जैनधर्मदिवाकर
-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां
श्री "भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिका-
ख्यायां व्याख्यायामेकोनविंशतिशतके
द्वितीयोद्देशकः समाप्तः॥१९-२॥

भी जानना चाहिये। अकर्मभूमिस्थ मनुष्यों के पहिली चार लेश्याएं ही होती हैं अतः उन्हें ही आश्रित करके पूर्वोक्त रूप से कथन करना चाहिये, इस विषय में विशेष में जानने के लिये प्रज्ञापना सूत्र देखना चाहिये ॥ सू० १ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके उन्नीसवें शतकका
दूसरा उद्देशक समाप्त ॥ १९-२ ॥

ભૂમિ અને અકર્મભૂમિના મનુષ્યોના સંબંધમાં પણ સમજી લેવું. અકર્મભૂમિમાં રહેવાવાળા મનુષ્યોને પહેલી ચાર લેશ્યાઓ જ થાય છે. તેથી તેને જ ઉદ્દેશીને પૂર્વોક્ત રૂપે કથન કરવું જોઈએ આ વિષયમાં વિશેષ જાણવાની ઇચ્છાવાળાઓએ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં જોઈ લેવું.

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ઓગણીસમા શતકનો બીજો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૯-૨॥

अथैकोनविंशतितमे तृतीयोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

द्वितीयोद्देशके लेश्याः कथिताः लेश्यायुक्ताश्च जीवाः पृथिव्यादि कायिक-तया उत्पद्यन्ते इति पृथिवीकायिकादयो जीवाः तृतीयोद्देशके निरूपयिष्यन्ते, इत्येवं सम्बन्धेनायातस्य तृतीयोद्देशकस्य इदमादिमं सूत्रम्–'रायगिहे' इत्यादि ।

मूलम्–रायगिहे जाव एवं वयासी सिय भंते! दो वा तिन्नि वा चत्तारि वा पंच वा पुढवीकाइया एगयओ साधारणं सरीरं बंधंति, बंधित्ता तओ पच्छा आहारेंति वा परिणामेंति वा सरीरं बंधंति ? नो इणट्ठे समट्ठे पुढवीकाइया णं पत्तेयाहारा पत्तेय-परिणामा पत्तेयं सरीरं बंधंति बंधित्ता तओ पच्छा आहारेंति वा परिणामेंति वा सरीरं वा बंधंति १। तेसिं णं भंते! जीवाणं कइलेस्साओ पन्नत्ताओ ? गोयमा! चत्तारि लेस्साओ पन्न-त्ताओ तं जहा कण्हलेस्सा नीललेस्सा काउलेस्सा तेउलेस्सा २। ते णं भंते! जीवा किं सम्मदिट्ठी मिच्छादिट्ठी सम्मामिच्छा-दिट्ठी ? गोयमा! नो सम्मदिट्ठी मिच्छादिट्ठी नो सम्मामिच्छा-दिट्ठी ३। ते णं भंते! जीवा किं नाणी अण्णाणी? गोयमा! नो नाणी अन्नाणी नियमा दु अन्नाणी तं जहा मइ अन्नाणी य सुयअन्नाणी य ४। ते णं भंते! जीवा किं मणजोगी वयजोगी कायजोगी ? गोयमा! नो मणजोगी नो वयजोगी कायजोगी ५। ते णं भंते जीवा किं सागारोवउत्ता अणागारोवउत्ता? गोयमा! सागारोवउत्ता वि अणागारोवउत्ता वि ६। ते णं भंते! जीवा किमाहारमाहारेंति गोयमा! दव्वओ णं अणंतपएसियाइं दव्वाइं

एवं जहा पन्नवणाए पढमे आहारुद्देसए जाव सव्वप्पणयाए आहारमाहारेंति। ते णं भंते! जीवा जमाहारेंति तं चिज्जंति जं नो आहारेंति तं नो चिज्जंति चिन्नेवा स उद्दाइ पलिसप्पइ वा हंता गोयमा! ते णं जीवा जमाहारेंति तं चिज्जंति जं नो जाव पलिसप्पइ। तेसि णं भंते! जीवा णं एवं सन्नाइ वा पन्नाइ वा मणो ति वा वईइ वा अम्हे णं आहारमाहारेमो? णो इणट्ठे समट्ठे आहारेंति पुणते तेसि णं भंते! जीवा णं एवं सन्नाइ वा जाव वईइ वा अम्हे णं इट्ठाणिट्ठे फासे पडिसंवेदेमो? णो इणट्ठे समट्ठे पडिसंवेदेंति पुणते ७। ते णं भंते! जीवा किं पाणाइवाए उवक्खाइज्जंति मुसावाए अदिन्नादाणे जाव मिच्छादंसणसल्ले उवक्खाइज्जंति? गोयमा! पाणाइवाए वि उवक्खाइज्जंति जाव मिच्छादंसणसल्ले वि उवक्खाइज्जंति जेसिं पि णं जीवाणं ते जीवा एवमाहिज्जंति तेसिं पि णं जीवाणं नो विन्नाए नाणत्ते ८। ते णं भंते! जीवा कओहिंतो उववज्जंति किं नेरइएहिंतो उववज्जंति एवं जहा वक्कंतीए पुढवीकाइयाणं उववाओ तहा भाणियव्वो ९। तेसिं णं भंते! जीवाणं केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता? गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं बावीसं वाससहस्साइं १०। तेसि णं भंते! जीवाणं कइसमुग्घाया पन्नत्ता? गोयमा! तओ समुग्घाया पन्नत्ता तं जहा वेयणासमुग्घाए कसायसमुग्घाए मारणंतियसमुग्घाए। ते णं भंते! जीवाः मारणंतियसमुग्घाएणं किं समोहया मरंति असमोहया मरंति गोयमा! समोहया

वि मरंति असमोहया वि मरंति ११। ते णं भंते! जीवा अणंतरं उव्वट्टित्ता कहिं गच्छंति कहिं उववज्जंति एवं उव्वट्टणा जहा वक्कंतीए १२। सिय भंते! जाव चत्तारि पंच आउक्काइयाए, गयओ साहारणसरीरं बंधित्ता तओ पच्छा आहारेंति एवं जो पुढवीकाइयाणं गमो सो चेव भाणियव्वो जाव उव्वट्टंति नवरं ठिई सत्तवाससहस्साइं उक्कोसेणं सेसं तं चेव १२। सिय भंते! जाव चत्तारि पंच तेउक्काइया० एवं चेव नवरं उववाओ ठिई उवट्टणाय जहा पन्नवणाए, सेसं तं चेव १२। वाउक्काइयाणं एवं चेव नाणत्तं, नवरं चत्तारि समुग्घाया १३। सिय भंते! जाव चत्तारि पंचवणस्सइकाइया० पुच्छा, गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे। अणंता वणस्सइकाइयाए, गयओ साहारणसरीरं बंधंति बंधित्ता तओ पच्छा आहारेंति वा परिणामेंति वा सरीरं वा बंधंति। सेसं जहा तेउक्काइयाणं जाव उव्वट्टंति नवरं आहारो नियमं छद्दिसिं ठिई जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेण वि अंतो-मुहुत्तं सेसं तं चेव॥सू० १॥

छाया—राजगृहे यावदेवमवादीत् स्याद् भदन्त ! द्वौ वा त्रयो वा चत्वारो वा पञ्च वा पृथिवीकायिकाः एकतः साधारणशरीरं बध्नन्ति बद्ध्वा ततः पश्चात् आहरन्ति वा परिणमयंति वा शरीरं वा बध्नन्ति ? नायमर्थः समर्थः पृथिवीकायिकाः प्रत्येकाहाराः प्रत्येकपरिणामाः प्रत्येकं शरीरं बध्नन्ति बद्ध्वा ततः पश्चात् आहरन्ति वा परिणमयन्ति वा शरीरं वा बध्नन्ति १। तेषां खलु भदन्त ! जीवानां कति लेश्याः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! चतस्रो लेश्याः प्रज्ञप्ताः तद्यथा कृष्णलेश्या नीललेश्या कापोतलेश्या तेजोलेश्याः २। ते खलु भदन्त ! जीवाः किं सम्यग् दृष्टयो मिथ्यादृष्टयः सम्यग्मिथ्यादृष्टयो वा ? गौतम ! नो सम्यग् दृष्टयो मिथ्यादृष्टयो नो सम्यग्मिथ्यदृष्टयः ३। ते खलु भदन्त ! जीवाः किं

ज्ञानिनः अज्ञानिनः, गौतम ! नो ज्ञानिनः अज्ञानिनः नियमतो द्वे अज्ञाने तद्यथा मत्यज्ञानं च श्रुताज्ञानं च ४ । ते खलु भदन्त ! जीवाः किं मनोयोगिनो वचोयोगिनः काययोगिनः ? गौतम ! नो मनोयोगिनो नो वचोयोगिनः काययोगिनः ५ । ते खलु भदन्त ! जीवाः किं साकारोपयुक्ता अनाकारोपयुक्ताः ? गौतम ! साकारोपयुक्ता अपि अनाकारोपयुक्ता अपि ६ । ते खलु भदन्त ! जीवाः किमाहारमाहरन्ति ? गौतम ! द्रव्यतः खलु अनन्तप्रदेशिकानि द्रव्याणि एवं यथा प्रज्ञापनायाः प्रथमे आहारोद्देशके यावत् सर्वात्मतया आहारमाहरन्ति ते खलु भदन्त! जीवा यमाहरन्ति तं चिन्वन्ति यं नो आहरन्ति तं नो चिन्वन्ति चीर्णं वा तत् अपद्रवति परिसर्पति वा ? हन्त गौतम ! ते खलु जीवा-यमाहरन्ति तं चिन्वन्ति यं नो यावत् परिसर्पति वा तेषां खलु भदन्त ! जीवानाम् एवं संज्ञा इति वा प्रज्ञा इति वा मन इति वा वच इति वा 'वयं खलु आहारमाहरामः' नायमर्थः समर्थः आहरन्ति पुनस्ते । तेषां खलु जीवानाम् एवं सज्ञा इति वा यावद् वच इति वा वयं खलु इष्टानिष्टान् स्पर्शान् प्रतिसंवेदयामः ? नायमर्थः समर्थः प्रतिसंवेदयन्ति पुनस्ते ७ । ते खलु भदन्त ! जीवाः किं प्राणातिपाते उपाख्यायन्ते मृषावादे अदत्तादाने यावन्मिथ्यादर्शनशल्ये उपाख्यायन्ते ? गौतम ! प्राणातिपातेऽपि उपाख्यायन्ते यावत् मिथ्यादर्शनशल्येऽपि उपाख्यायन्ते, येषामपि खलु जीवानां ते जीवा एवमाख्यायन्ते तेषामपि खलु जीवानां किं नो विज्ञातं नानात्वम् ८ । ते खलु भदन्त ! जीवाः कुत उत्पद्यन्ते किं नैरयिकेभ्य उत्पद्यन्ते ? एवं यथा व्युत्क्रान्तौ पृथिवीकायिकानामुपपातः तथा भणितव्यः ९ । तेषां खलु भदन्त ! जीवानां कियत्कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तम् उत्कृष्टतो द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि १० । तेषां खलु भदन्त ! जीवानां कति समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः गौतम ! त्रयः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः तद्यथा वेदनासमुद्घातः कषायसमुद्घातो मारणान्तिकसमुद्घातः । ते खलु भदन्त ! जीवाः मारणान्तिकसमुद्घातेन किं समवहता म्रियन्ते असमवहता म्रियन्ते गौतम ! समवहता अपि म्रियन्ते असमवहता अपि म्रियन्ते ११ । ते खलु भदन्त ! जीवाः अनन्तरमुद्वर्त्य कुत्र गच्छन्ति कुत्रोत्पद्यन्ते, एवमुद्वर्तनाय व्युत्क्रान्तौ १२ । स्याद्भदन्त ! यावत् चत्वारः पञ्चाप्कायिका एकतः साधारणशरीरं बध्नन्ति, एकतः साधारणशरीरं बद्ध्वा ततः पश्चात् आहरन्ति एवं यः पृथिवीकायिकानां गमः स एव भणितव्यो यावदुद्वर्तन्ते नवरं स्थितिः सप्तवर्षसहस्राणि उत्कृष्टतः शेषं तदेव १२ । स्याद् भदन्त ! यावत् चत्वारः पञ्च तेजःकायिकाः० एवमेव नवरमुपपातः स्थितिरुद्वर्तना च यथा प्रज्ञापनायाम् शेषं तदेव १२ । वायुकायिकानामेवमेव नानात्वम् , नवरं चत्वारः समुद्घाताः १२ । स्याद्

भदन्त! यावत् चत्वारः पञ्चवनस्पतिकायिका० पृच्छा, गौतम! नायमर्थः समर्थः अनन्ता वनस्पतिकायिकाः एकतः साधारणशरीरं बध्नन्ति बद्ध्वा ततः पश्चाद् आहरन्ति वा परिणमयन्ति वा शरीरं वा बध्नन्ति २। शेषं यथा तेजस्कायिकानाम् यावदुद्वर्तन्ते नवरमाहारो नियमात् षड्दिशि स्थितिर्जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तम् उत्कृष्टेनापि अन्तर्मुहूर्त्तं शेषं तदेव ॥सू० १॥

टीका-'रायगिहे जाव एवं वयासी' राजगृहे यावदेवमवादीत् अत्र यावत्पदेन गुणशैलकं चैत्यं तत्र भगवान् समवसृत इत्यारभ्य प्राञ्जलिपुटो गौतम एतदन्तस्य प्रकरणस्य ग्रहणं भवति किमवादीत् गौतमस्तत्राह-'सिय भंते' इत्यादि। इह च

तीसरे उद्देशे का प्रारंभ

द्वितीय उद्देशक में लेश्याएं कही गई हैं लेश्यायुक्त जीव पृथिव्यादिकायिक रूप से उत्पन्न होते हैं इसी कारण यह तृतीय उद्देश पृथिवीकायिक आदि जीवों का निरूपण करने के लिये प्रारम्भ किया जा रहा है-

'रायगिहे जाव एवं वयासी' इत्यादि।

टीकार्थ—'रायगिहे जाव एवं वयासी' राजगृह नगर में यावत् इस प्रकार से पूछा-यहां यावत्पद से 'गुणशिलक चैत्य. तत्र भगवान् समवसृतः' इस पाठ से लेकर 'प्राञ्जलिपुटो गौतमः' यहां तक का पाठ गृहीत हुआ है तथा च राजगृह नगर में गुणशिलक नाम का उद्यान था उसमें तीर्थंकर परम्परा के अनुसार विहार करते हुए श्रमण भगवान् महावीर पधारे परिषदा धर्मोपदेश सुनने के लिये प्रभु के समीप आयी प्रभुने धर्मकथा कही परिषद् धर्मकथा सुनकर वापिस चली गई बाद में दोनों

ત્રીજા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ-

બીજા ઉદ્દેશામાં લેશ્યાઓનું કથન કરવામાં આવ્યું છે. લેશ્યાવાળા જીવ પૃથિવીકાય વિગેરે રૂપથી ઉત્પન્ન થાય છે. એજ કારણથી પૃથિવીકાયિક વિગેરે જીવોનું નિરૂપણ કરવા માટે ત્રીજા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે,

'रायगिहे जाव एवं वयासी' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—'रायगिहे जाव एवं वयासी' રાજગૃહ નગરમાં ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી તીર્થંકર પરમ્પરા અનુસાર વિહાર કરતા કરતા પધાર્યા. 'गुणशिलकः चैत्यः तत्र भगवान् समवसृतः' વસતિ માટે વનપાલની આજ્ઞા લઈને ગુણશિલક નામના ચૈત્યમાં-ઉદ્યાનમાં બિરાજ્યા પ્રભુનું આગમન સાંભળીને પરિષદા તેઓને વંદના કરવા આવી પ્રભુએ તેઓને ધર્મદેશના આપી ધર્મદેશના સાંભળીને પ્રભુને વંદના નમસ્કાર કરીને પરિષદ્ પોતપોતાને સ્થાને પાછી ગઈ. તે પછી પ્રભુની પર્યુપાસના કરતા ગૌતમ સ્વામીએ 'प्राञ्जलिपुटो गौतमः'

क्वचिदियं द्वारगाथा दृश्यते–

सिये १ लेस्से २ दिट्ठि ३ नाणे ४ जोगो ५ वओगे ६ तहा किमाहारो ७।
पाणाइवाय ८ उप्पाय ९ ठिई १० समुग्घाय ११ उव्वट्टी १२ ॥१॥
स्यात् १ लेश्या २ दृष्टि ३ ज्ञानं ४ योगो ५ पयोगौ ६ तथा किमाहारः ७।
प्राणातिपातोऽ८त्पाद९ स्थितयः १० समुद्घातो ११ द्वर्त्तना १२ ॥१॥

एतेषु द्वादशद्वारेषु प्रथमद्वारमाह–'सिय भंते' इत्यादि। 'सिय भंते' स्यात् भदन्त! अथवा प्रायः सर्वेपि पृथिवीकायिका जीवाः प्रत्येकं शरीरं बध्नन्ति इति सिद्धमेव किन्तु 'सिय त्ति' स्यात् कदाचित् 'दो वा तिन्नि वा चत्तारि वा पंच वा पुढवीकाइया' द्वौ वा त्रयो वा चत्वारो वा पञ्च वा पृथिवीकायिकाः, उपलक्षणमेतत् तथा च बहुतरा वा पृथिवीकायिका जीवाः 'एगयओ' एकत एकीभूय परस्परं संयुज्येत्यर्थः 'साधारणसरीरं बंधंति' साधारणमेकशरीरं बध्नन्ति बहूनां

हाथ जोडकर गौतम ने प्रभु से इस प्रकार पूछा–'सिय भंते! जाव चत्तारि पंच पुढवीकाइया एगयओ०' यहां पर कहीं २ द्वार गाथा लिखी हुई मिलती है–'सिय १, लेसे २, इत्यादि स्यात्, लेश्या, दृष्टि, ज्ञान, योग, उपयोग, किमाहार, प्राणातिपात, उत्पात, स्थिति समुद्घात एवं उद्वर्तना ये १२ पृथिवीकायिक से लगाकर वनस्पतिकायिक तक कहे जाते हैं सो इनमें से पहिला द्वार जो 'स्यात्' है उसको आश्रित करके गौतम ने ऐसा यह प्रभु से प्रश्न किया है इसमें पूछा गया है कि हे भदन्त! कदाचित् दो या तीन, या चार या पांच पृथिवीकायिक जीव एकट्ठे होकर मिलकर साधारण शरीर का बन्ध करते हैं? पूछने का तात्पर्य ऐसा है कि यद्यपि प्रायः सब ही पृथिवीकायिक जीव प्रत्येक शरीर का बंध करते हैं यह बात तो सिद्ध ही है परन्तु वे दो,

બન્ને હાથ જોડીને ઘણા જ વિનય સાથે પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછ્યું–'सिय भंते! जाव चत्तारि पंच पुढवीकाइया एगयओ०' અહિયાં કોઈ કોઈ ઠેકાણે આ ગાથા લખેલી મળે છે, 'सिय१ लेसे२' ઇત્યાદિ સ્યાત્ લેશ્યા, દૃષ્ટિ, જ્ઞાન, યોગ, ઉપયોગ, કિમાહાર, પ્રાણાતિપાત, ઉત્પાત, સ્થિતિ, સમુદ્ઘાત, અને ઉદ્વર્તના આ બાર દ્વાર પૃથ્વીકાયિકોથી લઈને વનસ્પતિકાયિકો સુધીમાં કહેવામાં આવે છે. તેમાંથી પહેલું દ્વાર જે 'स्यात्' છે, તેને ઉદ્દેશીને ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે–હે ભગવન્ કોઈવાર બે અગર ત્રણ અથવા ચાર અથવા પાંચ પૃથ્વીકાયિક જીવો એકઠા થઈને–મળીને સાધારણ શરીરનો બંધ કરે છે? આ પ્રશ્ન પૂછવાનો હેતુ એ છે કે જો કે પ્રાયઃ બધા જ પૃથ્વીકાયિક જીવો પ્રત્યેક શરીરનો બંધ કરે છે. એ વાત તો સિદ્ધ જ છે. પરંતુ તે બે, ત્રણ,

सामान्यशरीरं बध्नन्ति आदित एव तत् प्रायोग्यपुद्गलग्रहणात् इति 'बंधित्ता' बद्ध्वा 'तओ पच्छा आहारेंति' ततः पश्चात् आहरन्ति विशेषाहारापेक्षया सामान्याहारस्यापि विशिष्टशरीरबन्धनसमये एव कृतत्वात् 'परिणामेंति वा' परिणामयन्ति वा आहृतपुद्गलानां परिणामं कुर्वन्तीत्यर्थः 'सरीरं वा बंधंति' शरीरं वा बध्नन्ति आहारितपरिणामितपुद्गलैः शरीरस्य पूर्वबन्धापेक्षया विशेषतो बन्धं कुर्वन्तीत्यर्थः। कदाचिदनेके पृथिवीकायिका जीवा मिलित्वा प्रथममेकसाधारणशरीरं बध्नन्ति साधारणशरीरस्य बन्धानन्तरं विशेषमाहारमाहरन्ति तथा आहृतपुद्गलस्य परिणामं कुर्वन्ति ततः पश्चात् शरीरस्य विशेषरूपेण बंधं कुर्वन्ति किम् इत्ययं प्रश्नः।

तीन, चार, पांच आदि पृथिवीकायिक जीव आपस में मिलकर क्या ऐसा भी कर सकते हैं कि वे साधारण एक शरीर का भी आदि से ही तत्प्रायोग्य पुद्गलों को ग्रहण करके बन्ध करलें ? और 'बंधित्ता तओ पच्छा आहारेंति' बंध करने के बाद फिर वे विशिष्ट आहार ग्रहण करें क्योंकि सामान्य आहार तो उनका विशिष्ट शरीर बन्ध के समय में ही किया गया हो जाता है तथा गृहीत आहार को वे परिणमावें और फिर वे शरीर का पूर्वबन्ध की अपेक्षा विशिष्ट बन्ध करलें ? यहां पांच यह उपलक्षण पद है इससे बहुत से भी पृथिवीकायिकों का यहां ग्रहण हो जाता है ऐसा जानना चाहिये इसका संक्षिप्तार्थ ऐसा है कि क्या अनेक पृथिवीकायिक जीव पहिले एक साधारण शरीर का बन्ध करते हैं ? शरीर के बंध के अनन्तर फिर वे क्या विशेष आहारको ग्रहण करते हैं ? आहार को ग्रहण करके फिर वे क्या गृहीत उस आहार को परिणमाते

ચાર પાંચ વિગેરે પૃથ્વીકાયિક જીવો પરસ્પરમાં મળીને શું એવું કરી શકે છે. કે-તેઓ સાધારણ એક પણ શરીર પહેલેથી જ તત્પ્રાયોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને બન્ધ કરી લે ? અને 'बंधित्ता तओ पच्छा आहारेंति' બંધ કર્યા પછી તે આહાર ગ્રહણ કરે. કેમ કે આહાર તો તેના વિશિષ્ટ શરીર બન્ધના સમયમાં જ કરેલો હોય છે. તથા ગ્રહણ કરેલ આહારને તે પરિણમાવે અને તે પછી તે પૂર્વની અપેક્ષાએ શરીરનો વિશિષ્ટ બંધ કરી લે છે ? અહિયાં પાંચ એ ઉપલક્ષણ પદ છે, તેથી ઘણા પૃથિવીકાયિકોનું ગ્રહણ થાય છે. તેમ સમજવું. આનો સંક્ષેપ અર્થ આ પ્રમાણે છે કે-શું અનેક પૃથ્વિકાયિક જીવો પહેલાં એક સાધારણ શરીરનો બંધ કરે છે ? શરીરના બંધ કર્યા પછી તે વિશેષ પ્રકારના આહારને ગ્રહણ કરે છે ? આહારને ગ્રહણ કરીને ગ્રહણ કરેલા તે આહારને પરિણમાવે છે ? અને પરિણમાવીને વિશેષ રૂપથી શરીરનો બંધ કરે છે ? એમ તો

अत्र सामान्यतः सर्वसंसारिजीवानां प्रतिसमयं निरन्तरमाहारग्रहणं भवत्येव ततः प्राथमिकसामान्यशरीरबन्धसमयेऽपि आहारस्तु विद्यते एव तथापि ते प्रथमं शरीरं बध्नन्ति पश्चादाहारग्रहणं कुर्वन्तीत्याकारकः प्रश्नो विशेषशरीरग्रहणापेक्षया ज्ञातव्यः। अर्थात् जीवा उत्पत्तिसमये प्रथममोजआहारं कुर्वन्ति तदनन्तरं शरीर-स्पर्शद्वारा लोमाहारं कुर्वन्ति परिणमयन्ति च तदनन्तरं विशेषरूपेण शरीरं बध्नन्ति किम् ? इत्याकारकः प्रश्नः, प्रथमं सर्वे जीवाः मिलित्वा एकमेव शरीरं गृह्णन्ति आहरन्ति परिणमयन्ति च ततो विशेषरूपेण शरीरं गृह्णन्ति आहरन्ति परिणम-

हैं ? और परिणमा कर शरीर का फिर विशेषरूप से बन्ध करते हैं क्या? वैसे देखा जावे तो सामान्यरूप से समस्त संसारी जीवों के प्रतिसमय निरन्तर आहार का ग्रहण तो होता ही है इससे प्रथम सामान्यशरीर के बन्धनसमय में भी आहार तो चालु ही रहता है फिर भी यहां जो ऐसा प्रश्न किया गया है कि वे प्रथम शरीर का बंध करते हैं और बाद में आहार लेते हैं ऐसा जो यह प्रश्न किया गया है वह विशेष शरीर को ग्रहण करने की अपेक्षा से किया गया है ऐसा जानना चाहिये अर्थात् जीव उत्पत्ति के समय में ओज आहार करते हैं उसके बाद शरीर स्पर्श द्वारा लोमाहार करते हैं और उसे परिणमाते हैं, परिणमाने के बाद फिर वे विशेषरूप से शरीर का बंध करते हैं ऐसा यह प्रश्न है। इसका आशय ऐसा है प्रथम सब जीव मिलकर एक ही शरीर ग्रहण करते हैं फिर आहार करते हैं बाद में उसे परिणमाते हैं, फिर विशेषरूप से शरीर का ग्रहण करते हैं फिर आहार करते हैं, फिर उसे

સામાન્ય રૂપથી સઘળા સંસારી જીવોને પ્રતિસમય નિરંતર આહારનું ગ્રહણ તો થાય છે જ તેથી પ્રથમ સામાન્ય શરીરના બંધન સમયે પણ આહાર તો ચાલુ જ રહે છે. તો પણ અહિયાં જે એવો પ્રશ્ન કરેલ છે કે તે પહેલાં શરીરનો બંધ કરે છે, તે પછી આહાર લે છે? એવો જે આ પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યો છે, તે વિશેષ શરીરને ગ્રહણ કરવાની અપેક્ષાથી કરવામાં આવેલ છે. તેમ સમજવું. અર્થાત્ જીવ ઉત્પત્તિના સમયે ઓજ આહાર ગ્રહણ કરે છે. તે પછી શરીર સ્પર્શ દ્વારા લોમાહાર કરે છે અને તેને પરિણમાવે છે. પરિણમાવ્યા પછી તે વિશેષ રૂપથી શરીરનો બંધ કરે છે? એવો આ પ્રશ્ન છે આ કથનનો હેતુ એ છે કે—પહેલાં બધા જીવો મળીને એકજ શરીર ગ્રહણ કરે છે. તે પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે. તે પછી તેને પરીણમાવે છે તે પછી વિશેષરૂપથી શરીરનું ગ્રહણ કરે છે. તે પછી આહાર કરે છે, અને તે પછી પરિણમાવે છે, આ પ્રશ્નના

यन्ति च किम् ? इति प्रश्नाशयः । भगवानाह-'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः कुतो नायमर्थः समर्थः तत्राह-'पुढवी' इत्यादि 'पुढवीकाइया णं' पृथिवीकायिकाः खलु जीवाः 'पत्तेयाहारा' प्रत्येकाहाराः 'पत्तेयपरिणामा' प्रत्येकपरिणामाः 'पत्तेयं सरीरं बंधंति' प्रत्येकं शरीरं बध्नन्ति 'बंधित्ता' बद्ध्वा 'तओपच्छा' ततः पश्चात् तत्तद्रूपेण प्रत्येकाहारग्रहणपरिणमनशरीरबन्धानन्तरम् 'आहारेंति वा' आहरन्ति वा विशेषरूपेण 'परिणामेंति वा' परिणमयन्ति वा अहृतपुद्गलानां परिणामं विशेषरूपेण कुर्वन्ति 'सरीरं वा बंधंति' शरीरं वा विशेषरूपेण बध्नन्ति इत्यर्थः ।१। द्वितीयं लेश्याद्वारमाह-'तेसि णं भंते ! जीवाणं' तेषां पृथिवीकायिकानां खलु जीवानां भदन्त ! 'कइलेस्साओ पन्नत्ताओ' कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः

परिणमाते हैं क्या ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! ऐसा यह अर्थ समर्थ नहीं है क्योंकि 'पुढवीकाइयाणं पत्तेयाहारा पत्तेयपरिणमा, पत्तेयं सरीरं बंधंति' पृथिवीकायिक जो जीव हैं वे प्रत्येक आहारवाले होते हैं और प्रत्येक ही उस गृहीत आहारके पुद्गलों को परिणमानेवाले होते हैं । इस कारण वे प्रत्येक अपने शरीर का बन्ध करते हैं एक ही शरीर का सब मिलकर बन्ध नहीं करते हैं । 'बंधित्ता' अपने २ शरीर का भिन्न २ रूप से बन्ध करके फिर 'तओपच्छा' वे प्रत्येक ही आहार के ग्रहण उसके जूदे २ परिणमन और शरीर के बन्ध के बाद में विशेषरूप से आहार करते हैं और आहृतपुद्गलों को विशेषरूप से परिणमाते हैं और विशेषरूप से फिर वे शरीर का बन्ध करते हैं ॥१॥

अब द्वितीय लेश्याद्वार का कथन किया जाता है-इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-'तेसि णं भंते ! जीवाणं कइलेस्साओ पन्नत्ताओ'

ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'णो इणट्ठे समट्ठे' હે ગૌતમ ! એ અર્થ બરાબર નથી. કેમ કે 'पुढवीकाइयाणं पत्तेयाहारा पत्तेयपरिणामा पत्तेयं सरीरं बंधंति' જે પૃથ્વીકાયિક જીવો છે, તે પ્રત્યેક આહારવાળા હોય છે, અને પ્રત્યેક તે ગ્રહણ કરેલ આહારના પુદ્ગલોને પરિણમાવવાવાળા હોય છે. તે કારણથી તે પ્રત્યેક પોતાના શરીરનો બંધ કરે છે બધા મળીને એક જ શરીરનો બંધ કરતા નથી. 'बंधित्ता' પોતાના શરીરનું જુદા જુદા રૂપે બંધ કરીને 'तओ पच्छा' તે પછી તેઓ આહારનું ગ્રહણ અને તેના જુદા જુદા પરિણમન અને શરીરના બંધ પછી વિશેષ રૂપથી આહાર કરે છે અને આહાર કરેલા પુદ્ગલોને વિશેષ રૂપથી પરિણમાવે છે અને પછી તે વિશેષ રૂપથી શરીરનો બંધ કરે છે ।૧।

पृथिवीकायिकजीवानां कियन्त्यो लेश्याः भवन्तीति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'चत्तारि लेस्साओ पन्नत्ताओ' चतस्रो लेश्याः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा' तद्यथा 'कण्हलेस्सा य' कृष्णलेश्या 'नीललेस्सा' नीललेश्या 'काउलेस्सा' कापोतलेश्या 'तेउलेस्सा' तेजोलेश्या २। तृतीयं दृष्टिद्वारमाह-'ते णं भंते! 'ते पृथिवीकायिका खलु भदन्त! जीवा किं सम्मदिट्ठी मिच्छादिट्ठी सम्मामिच्छादिट्ठी' ते जीवाः किं सम्यग्दृष्टयो मिथ्यादृष्टयः सम्यग्मिथ्यादृष्टयो वा? कीदृशी दृष्टिः पृथिवीकायिकजीवानां भवतीति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा! इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'नो सम्मदिट्ठी' नो सम्यग्दृष्टयः पृथिवीका-

हे भदन्त! उन पृथिवीकायिक जीवों के कितनी लेश्याएं होती हैं ऐसा यह द्वितीय प्रश्न हैं उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! चत्तारि लेस्साओ पन्नत्ताओ' हे गौतम! उन पृथिवीकायिक जीवों के चार लेश्याएं होती हैं, जिनके नाम इस प्रकार से हैं--'कण्ह लेस्सा य०' कृष्णलेश्या, नीललेश्या कापोतलेश्या और तेजोलेश्या ॥ २ ॥

अब तृतीय दृष्टिद्वार का कथन किया जाता है इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है--'ते णं भंते! जीवा किं सम्मदिट्ठी मिच्छादिट्ठी सम्मामिच्छादिट्ठी' हे भदन्त! पृथिवीकायिक जीव क्या सम्यग्दृष्टि होते हैं? या मिथ्यादृष्टि होते हैं? या सम्यग्मिथ्यादृष्टि होते हैं? अर्थात् इन जीवों की कैसी दृष्टि होती है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम! 'नो सम्मदिट्ठी' पृथिवीकायिक जीव सम्यग् दृष्टि नहीं होते हैं और न

હવે બીજા લેશ્યાદ્વારનું કથન કરવામા આવે છે.

આમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછયું છે કે 'तेसि णं भंते! जीवाणं कइलेस्साओ पन्नत्ताओ' હે ભગવન્ તે પૃથ્વીકાયિક જીવોને કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુએ કહ્યું કે-गोयमा! चत्तारि-लेस्साओ पण्णत्ताओ' હે ગૌતમ! તે પૃથ્વીકાયિક જીવોને ચાર લેશ્યાઓ કહેવામાં આવી છે. તેના નામ આ પ્રમાણે છે-'कण्हलेस्सा य०' કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, અને તેજોલેશ્યા ॥૨॥

હવે ત્રીજા દૃષ્ટિદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે. તેમાં ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે કે-'ते णं भंते! जीवा किं सम्मदिट्ठी मिच्छा दिट्ठी सम्मा मिच्छा दिट्ठी' હે ભગવન્ તે પૃથ્વિકાયિક જીવો શું સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળા હોય છે? અથવા મિથ્યા દૃષ્ટિવાળા હોય છે? અથવા તો સમ્યગ્ મિથ્યાદૃષ્ટિવાળા હોય છે? અર્થાત્ આ જીવોની કેવી દૃષ્ટિ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा!' હે ગૌતમ! नो सम्मदिट्ठी०' પૃથ્વીકાયિક જીવ સમ્ય

यिका जीवाः सम्यग्दृष्टयो न भवन्तीत्यर्थः, अपि तु 'मिच्छादिट्ठी' मिथ्यादृष्टयः 'नो सम्ममिच्छादिट्ठी' नो सम्यग्मिथ्यादृष्टयः नो सम्यग्दृष्टित्वं न वा सम्यग्मिथ्यादृष्टित्वं तेषां किन्तु मिथ्यादृष्टित्वमेव ३। चतुर्थं ज्ञानद्वारमाह-'ते णं भंते! जीवा' ते पृथिवीकायिकाः खलु भदन्त! जीवाः 'किं नाणी अन्नाणी' किं ज्ञानिनो ऽज्ञानिनो वेति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा हे गौतम! 'नो नाणी अन्नाणी' नो ज्ञानिनोऽपि तु अज्ञानिन एव ते पृथिवीकायिका जीवा इत्युत्तरम् अज्ञानित्वेऽपि ते 'नियमा दो अन्नाणी' नियमात् ते द्व्यज्ञानिनः पृथिवीकायिका जीवा द्व्यज्ञानिनः, तेषामज्ञानिनां नियमतोऽज्ञानद्वयं भवति येन द्व्यज्ञानिनो व्यपदिश्येते, कीदृशमज्ञानद्वयं तत्राह-'तं जहा' इत्यादि। 'तं जहा' तद्यथा 'मइ अन्नाणी य सुय अन्नाणी य' मत्यज्ञानिनश्च श्रुताज्ञानिनश्चेति ४। पञ्चमं योगद्वारमाह-'ते णं भंते!' ते पृथिवीकायिकाः खलु भदन्त! 'जीवा

वे 'सम्यग्मिथ्यादृष्टि' होते हैं क्योंकि इन दोनों दृष्टियोंवाले पञ्चेन्द्रिय जीव ही होते हैं। इस कारण वे मिथ्यादृष्टि ही होते हैं।

ज्ञानद्वार—इस चतुर्थ द्वार को लेकर गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है 'ते णं भंते! जीवा नाणी अण्णाणी' हे भदन्त! पृथिवीकायिक जीव क्या मति आदि ज्ञानवाले होते हैं। या मति अज्ञान आदिवाले होते हैं? उत्तर में प्रभु ने कहा 'गोयमा! नो नाणी०' हे गौतम! वे पृथिवीकायिक जीव मति आदि ज्ञानवाले नहीं होते हैं किन्तु मति अज्ञानी और श्रुत अज्ञानी होते हैं यही बात 'मइ अन्नाणी०' आदि पदों द्वारा प्रकट की गई है।

ગ્દષ્ટિવાળા હોતા નથી. તેમ જ તેઓ 'सम्मामिच्छादिट्ठी०' સમ્યગ્ મિથ્યા દૃષ્ટિ પણ હોતા નથી. કેમ કે આ બે દૃષ્ટિવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંન્ચ જીવો જ હોય છે. તેથી તેઓ મિથ્યાદૃષ્ટિ જ હોય છે.

૪ જ્ઞાનદ્વાર-આ ચોથા જ્ઞાનદ્વાર માટે ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછયું છે કે-'ते णं भंते! जीवा नाणी अण्णाणी' હે ભગવન્ પૃથ્વીકાયિક જીવો શું મતિજ્ઞાન વિગેરે જ્ઞાનવાળા હોય છે? કે મતિ અજ્ઞાનવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુએ કહ્યું 'गोयमा! नो नाणी०' હે ગૌતમ! તે પૃથ્વી કાયિક જીવો મતિજ્ઞાન વિગેરે જ્ઞાનવાળા હોતા નથી. પરંતુ મતિઅજ્ઞાની અને શ્રુત અજ્ઞાની હોય છે એ જ વાત 'मइअन्नाणी०' વિગેરે પદો દ્વારા બતાવવામાં આવેલ છે.

किं मणजोगी' जीवाः किं मनोयोगिनः 'वयजोगी' वचोयोगिनः 'कायजोगी' काययोगिनः, मनोयोगवचोयोगकाययोगमध्यात् कतमो योगः पृथिवीकायिकानां भवतीति प्रश्नः, भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'णो मणजोगी णो वयजोगी' नो मनोयोगिनो नो वचोयोगिनः किन्तु 'कायजोगी' काययोगिनः पृथिवीकायिकजीवानां मनोवचसोरभावात् कायमात्रस्यैव सद्भावेन इत्थमुक्तमिति ५। षष्ठं उपयोगद्वारमाह–'ते णं भंते!' ते खलु भदन्त! 'जीवा किं सागारोवउत्ता' पृथिवीकायिका जीवाः किं साकारोपयुक्ताः अथवा 'अणागारोवउत्ता' अनाकारोपयुक्ताः इति प्रश्नः, भगवानाह–'गोयमा'

योगद्वार–इस योगद्वार में गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है। 'ते णं भंते! जीवा०' हे भदन्त! वे पृथिवीकायिक जीव क्या मनोयोगवाले होते हैं? या वचन योगवाले होते हैं? या काययोगवाले होते हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा णो मणजोगी०' हे गौतम! वे पृथिवीकायिक न मनोयोगी होते हैं क्योंकि यह योग संज्ञी पञ्चेन्द्रिय के होता है न वचनयोगी वे होते हैं क्योंकि यह योग द्वीन्द्रिय जीवों से प्रारम्भ होता है अतः इन दोनों योगों के अभाव से सिर्फ एक काययोगवाले ही होते हैं क्योंकि इस योग होने का कारण उनके काया का सद्भाव है।

उपयोगद्वार–इस द्वार को आश्रित करके गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है–ते णं भंते! जीवा किं०' हे भदन्त! वे पृथिवीकायिक जीव साकारोप-

---

૫ યોગદ્વાર–આ યોગદ્વારમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે–તે ણં ભંતે! જીવા૦' હે ભગવન્ તે પૃથિવીકાયિક જીવો મનોયોગવાળા હોય છે? કે વચનયોગવાળા હોય છે? અથવા કાયયોગવાળા હોય છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે – ગોયમા! ણો મણજોગી૦' હે ગૌતમ! તે પૃથિવિકાયિક જીવો મનોયોગવાળા હોતા નથી. કેમ કે તે યોગ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયોને થાય છે. તે વચનયોગી પણ હોતા નથી. કેમ કે તે યોગ દ્વીન્દ્રિય જીવોથી પ્રારમ્ભ થાય છે, તેથી એ બન્ને યોગોના અભાવથી તેઓ કેવળ એક કાયયોગવાળા જ હોય છે. આ યોગ હોવાનું કારણ તેઓને કાયનો સદ્ભાવ છે તે જ છે.

૬ ઉપયોગદ્વાર–આ દ્વારને ઉદ્દેશીને ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે–'તે ણં ભંતે જીવા કિં૦' હે ભગવન્ તે પૃથ્વીકાયિક જીવ સાકારોપયોગવાળા હોય છે કે નિરાકારોપયોગવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે

इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'सागारोवउत्ता वि अणागारोवउत्ता वि' पृथिवीकायिकजीवाः साकारोपयुक्ता अपि अनाकारोपयुक्ता अपि साकारो-ज्ञानोपयोगः अनाकारो दर्शनोपयोगोऽपीति ६ । सप्तममाहारद्वारमाह-'ते णं भंते ! जीवा' ते पृथिवीकायिकाः खलु भदन्त ! जीवाः 'किमाहारमाहारेंति' किमाहारमाहरन्ति कीदृशमाहारम्-आहारपुद्गलरूपम् आहरन्ति-गृह्णन्ति ? इति प्रश्नः भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम ! 'दव्वओ णं अणंतपएसियाइं दव्वाइं' द्रव्यतः अनन्तप्रदेशिकानि द्रव्याणि आहारपुद्गलरूपाणि आहरन्तीत्यर्थः 'एवं जहा पन्नवणाए पढमे आहारुद्देसए' एवं यथा प्रज्ञापनायाः अष्टाविंशतितमपदस्य प्रथमे आहारोद्देशके नैरयिकप्रकरणे आहारविषये कथितं तथैव इहापि ज्ञातव्य-

योगवाले होते हैं या अनाकारोपयोगवाले होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! पृथिवीकायिक जीव साकारोपयोगवाले भी होते हैं और अनाकारोपयोगवाले भी होते हैं ज्ञानोपयोग का नाम साकारोपयोग और दर्शनोपयोग का नाम अनाकारोपयोग है दोनों उप-योग इनमें इसलिये होते हैं कि जीव का स्वभाव ही उपयोगरूप है ।

आहारद्वार-'ते णं भंते ! जीवा' हे भदन्त ! ये जीव कैसे आहार-पुद्गलों का आहार करते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं--'गोयमा०' हे गौतम ! वे पृथिवीकायिक जीव 'दव्वओ०' द्रव्यकी अपेक्षा ऐसे द्रव्यों का आहार करते हैं कि जो अनन्तप्रदेशात्मक होते हैं । 'एवं जहा०' - प्रज्ञापना के २८ वे पद के प्रथम आहारोद्देशक में नैरयिक प्रकरण में आहार के विषय में जैसा कहा गया है वैसा ही कथन यहां

છે કે—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! પૃથિવીકાયિક જીવો સાકારોપયોગવાળા પણ હોય છે, અને નિરાકારોપયોગવાળા પણ હોય છે. જ્ઞાન યોગનું નામ સાકારો-પયોગ છે. દર્શનયોગનું નામ નિરાકારોપયોગ છે. આ બન્ને યોગો તેઓમાં એ કારણથી હોય છે કે-જીવનો સ્વભાવ જ ઉપયોગ રૂપ હોય છે.

૭ આહારદ્વાર-'તે णं भंते ! जीवा०' હે ભગવન્ જીવ કેવા આહાર પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा०' હે ગૌતમ ! તે પૃથિવીકાયિક જીવ 'दव्वओ०' દ્રવ્યની અપેક્ષાથી એવા દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે કે જે અનન્ત પ્રદેશાત્મક હોય છે. 'एवं जहा०' પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ૨૮ અઠ્યાવીસમા પદના પહેલા આહાર ઉદ્દેશામાં નૈરયિક પ્રકરણમાં આહારના વિષયમાં જેવી રીતે કથન કરવામાં આવ્યું છે, તેવું જ કથન

मिति कियत्पर्यन्तं प्रज्ञापनासूत्रस्य आहारोद्देशको वक्तव्यः तत्राह- 'जाव सव्वप्पणयाए आहारमाहरें ति' यावत् सर्वात्मतया सर्वात्मप्रदेशेन आहार- माहरन्ति एतत् पर्यन्तं प्रज्ञापनासूत्रस्य आहारोद्देशको वक्तव्यः एवं यथा प्रज्ञा पनायाम् अष्टाविंशतितमपदस्य प्रथमे आहाराभिधायकोद्देशके नैरयिकप्रकरणे सूत्रं तथैवेहापि वक्तव्यं तथाहि-'खेत्तओ असंखेज्जपएसोगाढाइं कालओ अन्नयरट्ठितियाइं भावओ वन्नमंताइं गंधमंताइं रसमंताइं फासमंताइं' इत्यादि, क्षेत्रतोऽसंख्येयप्रदेशावगाढानि कालतोऽन्यतरस्थितिकानि भावतो वर्णवन्ति गन्धवन्ति रसवन्ति स्पर्शवन्ति द्रव्याणीत्यर्थः ते पृथिवीकायिका जीवाः द्रव्यतो- ऽसंख्येयप्रदेशावगाढानि द्रव्याणि आहारतया आहरन्ति कालतश्च अन्यतर- स्थितिकानि द्रव्याणि आहारपुद्गलतया आहरन्ति भावतः वर्णगन्धरसस्पर्शविशि- ष्टानि द्रव्याणि आहारपुद्गलतया आहरन्ति इति भावः। 'ते णं भंते ! जीवा'

पर भी जान लेना चाहिये और यह प्रज्ञापना सूत्र का आहारोद्देशक 'जाव सव्वप्पणयाए आहारमाहरें ति' इस सूत्र तक का यावत् वे सर्वा- त्मकप्रदेशों द्वारा ग्रहण करते हैं यहां ग्रहण करना चाहिये प्रज्ञापना सूत्र में क्षेत्रकाल और भाव की अपेक्षा लेकर जो आहार के विषय का कथन आया है वह इस प्रकार से है। 'खेत्तओ०' क्षेत्र की अपेक्षा असंख्यातप्रदेशों में अवगाढ हुए द्रव्यों का काल की अपेक्षा अन्यतर काल में स्थित हुए अर्थात् जघन्य मध्यम एवं उत्कृष्ट काल में रहे हुए द्रव्यों का तथा भाव की अपेक्षा वर्णवाले गन्धवाले और स्पर्शवाले द्रव्यों का आहार करते हैं। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'ते णं भंते !

અહિયાં પણ સમજી લેવું અને પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં કહેલ આ આહાર ઉદ્દેશાનું કથન 'जाव सव्वप्पणयाए अहारमाहरे ति' યાવત્ તે સર્વાત્મ પ્રદેશોથી આહાર ગ્રહણ કરે છે. આ કથન સુધીનું ત્યાંનું સઘળું કથન અહિયાં ગ્રહણ કરવું જોઈએ. પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં ક્ષેત્ર, કાળ, અને ભાવની અપેક્ષાથી આહારના વિષયનું જે કથન કરવામાં આવ્યું છે, તે આ પ્રમાણે છે. 'खेत्तओ०' ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ થયેલા દ્રવ્યોમાં કાલની અપેક્ષાથી અન્યતર કાળમાં રહેલા અર્થાત્ જઘન્ય, મધ્યમ, અને ઉત્કૃષ્ટ કાળમાં રહેલા દ્રવ્યોનો તથા ભાવની અપેક્ષાથી વર્ણવાળા, ગંધવાળા, રસવાળા અને સ્પર્શવાળા દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'ते णं भंते! जीवा जं आहारेंति तं चिज्जंति' હે ભગવન્ તે પૃથ્વીકાયિક જીવો જેમ આહાર

ते पृथिवीकायिकाः खलु भदन्त ! जीवाः 'जं आहारेंति तं चिज्जंति' यं खाह-शम् आहारम् आहारपुद्गलम् आहरन्ति आहाररूपतया गृह्णन्ति 'तं चिज्जंति' तत् चिन्वन्ति तत् आहारतया गृहीतं पुद्गलजातं चिन्वन्ति शरीरेन्द्रियतया परिणमन्तीत्यर्थः 'जं नो आहारेंति तं नो चिज्जंति' यत् पुद्गलजातं नो आहरन्ति तत् पुद्गलजातं नो चिन्वन्ति न शरीरेन्द्रियतया परिणमन्ति। 'चिन्ने से वा उद्दाइ' चीर्णं तत् वा चीर्णं च आहारितं सत् तत् पुद्गलजातम् अपद्रवति-अपयाति विनश्यति मलवत्, सारश्चास्य शरीरेन्द्रियतया परिणमति एतदेवाह-'पलिसप्पइ वा' परिसर्पति वा परिसमन्तात् सर्पति गच्छति किमिति प्रश्नः, भगवानाह-'हंता' इत्यादि 'हंता गोयमा !' हन्त, हे गौतम ! 'ते णं जीवा जमाहरंति तं

जीवा जं आहारेंति तं चिज्जंति' हे भदन्त ! वे पृथिवीकायिक जीव जैसे आहारपुद्गल को आहाररूप से ग्रहण करते हैं उस आहाररूप से गृहीत पुद्गल जात को क्या वे शरीर और इन्द्रियरूप से परिणमाते हैं ? 'जं नो आहारेंति तं नो चिज्जंति' तथा जिस पुद्गलजात को वे आहाररूप से ग्रहण नहीं करते हैं, उस पुद्गलजात को वे शरीर इन्द्रियाकाररूप से नहीं परिणमाते हैं क्या ? 'चिन्ने से वा उद्दाइ' या आहारित हुए उस पुद्गलजात का असारभाग मल की तरह नष्ट हो जाता है क्या ? और 'पलिसप्पइ वा' जो उसका सार भाग होता है वह शरीर इन्द्रियरूप से परिणम जाता है क्या ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'हंता, गोयमा ! हां, गौतम ! 'ते णं जीवा जं आहा०' वे पृथिवीकायिक जीव जिस पुद्गल जात को अपने आहाररूप से ग्रहण करते

પુદ્ગલોને આહાર રૂપથી ગ્રહણ કરે છે. તે આહાર રૂપે ગ્રહણ કરેલા પુદ્ગલ સમૂહને શું તેઓ શરીર અને ઇંદ્રિય રૂપે પરીણમાવે છે. 'जं नो आहारेंति तं नो चिज्जति ! અને જે પુદ્ગલ સમૂહને તે આહાર રૂપે લેતા નથી, તે પુદ્ગલ સમૂહને તેઓ શરીર ઇન્દ્રિયાકાર રૂપથી પરિણમાવતા નથી ? 'चिन्ने से वा उद्दाइ' અથવા આહાર કરેલા પુદ્ગલોનો અસાર ભાગ મળની માફક નાશ થઈ જાય છે ? અને 'पलिसप्पइ वा' અને તેનો જે સાર ભાગ છે, તે શરીર અને ઇન્દ્રિય રૂપથી પરિણમી જાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'हंता ! गोयमा !' હા ગૌતમ !' 'तेणं जीवा जमाहा०' તે પૃથિવીકાયિક જીવો જે પુદ્ગલોને પોતાના આહાર રૂપે ગ્રહણ કરે

चिज्जंति' ते खलु जीवाः पृथिवीकायिकाः यदाहारपुद्गलजातम् आहरन्ति तत् पुद्गलजातं चिन्वन्ति संगृह्णन्ति 'जं नो जाव पलिसप्पइ वा' यत् पुद्गलजातं नो चिन्वन्ति तत् पुद्गलजातं न संगृह्णन्ति चीर्णं सत् तत् पुद्गलजातम् अपद्रवति अपयाति मलवत् सारांशश्च शरीरेन्द्रियतया परिणमति अत्र यावत्पदेन 'चिज्जंति चिन्ने वा से उद्दाइ' इत्यन्तस्य ग्रहणं भवति इति गौतमः पृच्छति 'तेसि णं भंते! जीवाणं' तेषां खलु भदन्त! जीवानां पृथिवीकायिकानाम् 'एवं सन्नाति वा पन्नाति वा मणोइ वा वईइ वा' एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण संज्ञा इति वा संज्ञा व्यावहारिकार्थावग्रहरूपा मतिरिति प्रवर्तते किम् प्रज्ञेति वा प्रज्ञासूक्ष्मार्थविषया मतिरस्ति किम् मन इति वा मनो द्रव्यस्वभावकम् वागिति वा वाक् द्रव्यश्रुतरूपा अस्ति किमिति। संज्ञादेः स्वरूपं दर्शयति 'अम्हे णं' इत्यादि। 'अम्हे णं आहारमाहारेमो' वयं खलु

हैं उस आहारित हुए पुद्गलजात को वे शरीर इन्द्रियाकाररूप से परिणमाते हैं 'जं णो जाव पलिसप्पइ वा' तथा जिस पुद्गल जात को वे आहाररूप से ग्रहण नहीं करते हैं उस पुद्गलजात को वे शरीरइन्द्रियाकाररूप से भी नहीं परिणमाते हैं। आहरित हुए उस पुद्गलजात का असारभाग मल के जैसा नष्ट हो जाता है और सार भाग शरीर इन्द्रियाकाररूप से परिणम जाता है यहां यावत्पद से 'चिज्जंति चिन्ने वा से उद्दाइ' इस पाठ का ग्रहण हुआ है।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'तेसि णं भंते! जीवाणं एवं सन्नाति वा पन्नाति वा मनोइ वा वईइ वा' हे भदन्त! उन पृथिवीकायिक जीवों के क्या ऐसी संज्ञा, प्रज्ञा, मन अथवा वाणी होती है? कि जिससे वे 'अम्हे णं आहारमाहारेमो' हम आहार करते हैं ऐसा विचार

છે. તે આહાર રૂપે થયેલ પુદ્ગલોને તે શરીર ઇંદ્રિય રૂપે પરિણમાવે છે. 'जं नो जाव पलिसप्पइ वा' તથા જે પુદ્ગલોને આહાર રૂપે તેઓ ગ્રહણ કરતા નથી. તે પુદ્ગલ જાતને તેઓ શરીર ઇન્દ્રિયાકારથી પણ પરિણમાવતા નથી, અને આહાર રૂપે ગ્રહણ કરેલા તે પુદ્ગલોનો અસાર ભાગ મળની જેમ નાશ પામે છે. અને સાર ભાગ શરીર ઇન્દ્રિયાકાર રૂપે પરિણમી જાય છે. યાવત્પદથી "चिज्जंति चिन्ने वा से उद्दाइ' આ પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'तेसि णं भंते! जीवाणं एवं सन्नाति वा पन्नाति वा मनोइ वा वईइ वा' હે ભગવન્ તે પૃથ્વીકાયિક જીવોને એવી સંજ્ઞા, પ્રજ્ઞા, મન અથવા વાણી હોય છે? કે જેનાથી તેઓ 'अम्हेणं आहारमाहारेमो' અમો આહાર કરીએ છીએ, એવો વિચાર કરી શકે? અને

आहारमाहरामः इत्याकारिकाः संज्ञादिकाः सन्ति किमिति प्रश्नः, भगवानाह- 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः किन्तु 'आहारेंति पुण ते' आहरन्ति पुनस्ते हे गौतम ! तेषां पृथिवीकायिकजीवानां वयमाहरामः इति संज्ञा प्रज्ञादिकं नास्ति तथापि ते आहारं कुर्वन्त्येव एकेन्द्रियजीवानां मनोवचसोरभावेन संज्ञादीनामभावात् आभोगपूर्वकमाहारं न कुर्वन्ति किन्तु अनाभोगात् एव ते आहरन्तीति-भावः 'तेसिं णं भंते ! जीवाणं' तेषां पृथिवीकायिकानां खलु भदन्त ! जीवानाम् 'एवं सन्नाति वा जाव वईइ वा 'एवं वक्ष्यमाणस्वरूपा संज्ञेति वा प्रज्ञेति वा मतिरिति वा वागिति वा 'अम्हे णं इट्ठाणिट्ठे फासे पडिसंवेदेमो' वयं खलु इष्टनिष्टान्

कर सकें और दूसरों से भी ऐसा ही प्रकट कर सकें ? अर्थावग्रहरूप मति का नाम संज्ञा है सूक्ष्म अर्थ को विषय करनेवाली मति का नाम प्रज्ञा है। मनोद्रव्य का नाम यहां मन है और द्रव्यश्रुतरूप वचन का नाम वाणी है उत्तर में प्रभु कहते हैं-'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है फिर भी वे आहार तो करते ही हैं कहने का तात्पर्य ऐसा है कि उन पृथिवीकायिक जीवों के यद्यपि मन वचन के अभाव से हम आहार करते हैं ऐसी संज्ञा प्रज्ञा आदि कुछ भी नहीं हैं फिर भी वे जो आहार करतेहैं वह उनका आहार अनाभोग (अज्ञान) पूर्वक ही होता है आभोग पूर्वक नहीं होता है। 'तेसि णं भंते ! जीवा णं एवं सन्नाति वा जाव०' इस सूत्र द्वारा गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है कि हे भदन्त ! उन पृथिवीकायिक एकेन्द्रियों को क्या ऐसी संज्ञा प्रज्ञा, मति अथवा वाणी होती है कि जिससे वे ऐसा जान सकें कि हम

બીજાઓને પણ તે રીતે બતાવી શકે? અર્થાવગ્રહ મતિનું નામ સંજ્ઞા છે. અને સૂક્ષ્મ અર્થને વિષય કરવાવાળી મતિનું નામ પ્રજ્ઞા છે. મનોદ્રવ્યનું નામ અહિયાં મન છે. અને દ્રવ્ય શ્રુત રૂપ વચનનું નામ વાણી છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'णो इणट्ठे समट्ठे' હે ગૌતમ ! આ અર્થ બરાબર નથી. તો પણ તેઓ આહાર તો કરે જ છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-તે પૃથિવીકાયિક જીવોને જો કે મન અને વચનના અભાવથી હું આહાર કરૂં છું તે રીતની સંજ્ઞા, પ્રજ્ઞા વિગેરે કંઈ પણ હોતું નથી. તો પણ તેઓ જે આહાર કરે છે. તે તેનો આહાર અનાભોગ પૂર્વક જ હોય છે, આભોગ પૂર્વક હોતો નથી. 'तेसि णं भंते ! जीवाणं' एवं सन्नाति वा जाव०' આ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમસ્વામી એ પ્રભુને એવું પૂછયું છે કે-હે ભગવન્ તે પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયોને શું એવી સંજ્ઞા, પ્રજ્ઞા, મતિ, અથવા વાણી હોય

स्पर्शान् प्रतिसंवेदयामः वयमिष्टानिष्टस्पर्शसंवेदनं कुर्म इति विषया संज्ञादिका भवति किमिति प्रश्नः, भगवानाह-'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः हे गौतम ! पृथिवीकायिकानाम् इष्टानिष्टस्पर्शसंवेदनविषया संज्ञादिका न भवति मनो वचसोरभावेन संज्ञादीनामभावात् तथापि 'पडिसंवेदेंति पुणते' प्रतिसंवेदयन्ति पुनस्ते यद्यपि तेषां प्रतिसंवेदनविषयिणीसंज्ञादिका न भवति किन्तु ते इष्टानिष्टादिवस्तूनां प्रतिसंवेदनं कुर्वन्त्येव ७। अथाष्टमं प्राणातिपातद्वारमाह-'ते णं भंते ! जीवा' ते खलु भदन्त ! पृथिवीकायिका जीवाः 'किं पाणाइवाए उवक्खाइज्जंति' प्राणातिपाते-हिंसनव्यापारे विद्यमानाः सन्ति इति किम् उपा-

इष्टानिष्ट स्पर्श का प्रति संवेदन करते हैं और दूसरों से भी वे ऐसा प्रकट कर सकें कि हम इष्टानिष्ट स्पर्श का प्रतिसंवेदन करते हैं ? तात्पर्य प्रश्न का ऐसा है कि क्या उनके इष्टानिष्ट स्पर्श विषयक संज्ञा, प्रज्ञा आदि होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है। अर्थात् पृथिवीकायिक जीवों के इष्टानिष्ट स्पर्श विषयक संज्ञा प्रज्ञा आदि कुछ भी नहीं होते हैं। क्योंकि एकेन्द्रिय जीवों के मन वचन का अभाव रहता है, अतः संज्ञा आदि इनमें नहीं होते हैं फिर भी इष्टानिष्ट का संवेदन तो इनको होता ही है और ऐसा यह संवेदन उनके अनाभोग पूर्वक ही होता है। ८ प्राणातिपातद्वार-इस द्वार को आश्रित करके गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है 'ते णं भंते! जीवा किं पाणाइवाए०' हे भदन्त ! ये पृथिवीकायिकप्राणातिपात-

છે? કે જેનાથી તેઓ સમજી શકે કે અમો ઇષ્ટ અથવા તો અનિષ્ટ સ્પર્શનું પ્રતિસંવેદન કરીએ છીએ. અને બીજાને પણ તે એવું જ બતાવી શકે કે અમો ઈષ્ટાનિષ્ટ સ્પર્શનું પ્રતિસંપાદન કરીએ છીએ? કહેવાનું તાત્પર્ય એવું છે કે-તેઓને ઇષ્ટ અનિષ્ટ સ્પર્શ સંબંધી સંજ્ઞા, પ્રજ્ઞા, વિગેરે હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'णो इणट्ठे समट्ठे' હે ગૌતમ ! આ અર્થ બરોબર નથી. અર્થાત્ પૃથ્વીકાયિક જીવોને ઇષ્ટ અનિષ્ટ સંબંધી સંજ્ઞા, પ્રજ્ઞા વિગેરે કંઇ પણ હોતા નથી. કેમ કે એકેન્દ્રિય જીવોને મન અને વચનનો અભાવ રહે છે. તેથી તેઓમાં સંજ્ઞા વિગેરે હોતા નથી. તો પણ તેઓને ઇષ્ટાનિષ્ટનું સંવેદન તો થાય જ છે. અને આવું આ સંવેદન તેઓને અનાભોગ પૂર્વક જ થાય છે.

૮ પ્રાણાતિપાતદ્વાર-આ દ્વારને ઉદ્દેશીને ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું કે-'ते णं भंते ! जीवा ! किं पाणाइवाए०' હે ભગવન્ આ પૃથ્વીકાયિકો પ્રાણાતિપાત-અર્થાત્ હિંસાના વ્યાપારમાં તત્પર છે, તેમ તેઓના સંબંધમાં કહી

ख्यायन्ते ? ते जीवाः प्राणातिपाते स्थिताः प्राणातिपातवृत्तयः इत्येवम् उपाख्यायन्ते अभिधीयन्ते किम् ? एते जीवाः प्राणातिपातं कुर्वन्तीत्येवं रूपेणाभिधीयन्ते किमिति भावः । 'मुसावाए अदिन्नादाणे जाव मिच्छादंसणसल्ले उवक्खाइज्जंति' मृषावादे अदत्तादाने यावत् मिथ्यादर्शनशल्ये वर्तन्ते इत्येवं रूपेण ते जीवा उपाख्यायन्ते अभिधीयन्ते किम् ? इति प्रश्नः भगवानाह–'गोयमा' हे गौतम ! 'पाणाइवाए वि उवक्खाइज्जंति' प्राणातिपातेऽपि उपाख्यायन्ते हे गौतम ! पृथिवीकायिकाः जीवाः प्राणातिपातेऽपि वर्त्तन्ते इत्येवं रूपेणाभिधीयन्ते एवेति न केवलं प्राणातिपाते वर्तन्ते इत्याख्यायन्ते अपि तु 'जाव मिच्छादंसणसल्ले वि उवक्खाइज्जंति' यावत् मिथ्यादर्शनशल्येऽपि उपाख्यायन्ते यावत्पदेन प्राणातिपातादारभ्य मिथ्यादर्शनपर्यन्ताष्टादशपापेष्वपि उपाख्यायन्ते इत्यर्थस्य ग्रहणं भवति यदिह पृथिवीकायिकजीवानां प्राणातिपातादिभिरुपाख्यानं

हिंसनव्यापार में विद्यमान हैं ऐसा इनके विषय में कहा जा सकता है क्या? अर्थात् ये जीव प्राणातिपात करते हैं इस प्रकार से ये कहे जा सकते हैं क्या? तथा–'मुसावाए अदिन्नादाणे जाव मिच्छादंसणसल्ले उवक्खाइज्जंति' मृषावाद में अदत्तादान में यावत् मिथ्यादर्शनशल्य में विद्यमान हैं इसरूप से ये कहे जाते हैं क्या ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा' हे गौतम ! 'पाणाइवाए वि उवक्खाइज्जंति जाव मिच्छादंसणसल्ले वि उवक्खाइज्जंति' ये पृथिवीकायिक जीव प्राणातिपात में वर्तमान हैं इस रूप से भी ये कहे जाते है और यावत् मिथ्यादर्शनशल्य में ये वर्तमान हैं इस रूप से भी ये कहे जाते हैं। यहां यावत्पद से प्राणातिपात से लेकर मिथ्यादर्शनशल्य तक के १८ पाप स्थानों में भी है ऐसा इनके विषय में कहा जाता है।' ऐसे अर्थ का ग्रहण

શકાય છે? અર્થાત્ એ જીવો પ્રાણાતિપાત કરે છે, એ રીતે તેઓ માટે કહી શકાય છે? તથા 'मुसावाए अदिन्नादाणे जाव मिच्छादंसणसल्ले उवक्खाइज्जंति' મૃષાવાદમાં અદત્તાદાનમાં યાવત્ મિથ્યાદર્શન શલ્યમાં તત્પર છે. એ રીતે કહી શકાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુ કહે છે કે– 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'पाणाइवाए वि उवक्खाइज्जंति जाव मिच्छादंसणसल्ले वि उवक्खाइज्जंति' આ પૃથિવીકાયિક જીવો પ્રાણાતિપાતમાં તત્પર છે, તે રૂપે પણ તેઓના સંબંધમાં કહી શકાય છે, અને યાવત્ મિથ્યાદર્શન શલ્યમાં એ વર્તમાન છે. એ રૂપે પણ કહી શકાય છે. અહીયાં યાવત્પદથી પ્રાણાતિપાતથી લઈને મિથ્યાદર્શન શલ્ય સુધીના ૧૮ અઢાર પાપસ્થાનોમાં પણ તેઓના વિષયમાં એવું કહી શકાય છે, એવો અર્થ ગ્રહણ કરાયો છે. અહિયાં પૃથ્વિકાયિક જીવોને પ્રાણાતિપાતમાં

कथितं तत्तेषामविरतिमाश्रित्योच्यते इति। 'जेसिं पि णं जीवाणं' येषामपि खलु जीवानां प्राणातिपातादिविषयभूतानां पृथिवीकायिकानामेव सम्बन्धिनाम् अतिपातादिना 'ते जीवाः' ते जीवाः ते प्राणातिपातादिकारिणो जीवाः 'एवमाहिज्जंति' एवमाख्यायन्ते एते प्राणातिपातमृषावादादिकारिणः इत्याख्यायन्ते तेषामपि जीवानाम् अतिपातादिविषयभूतानाम् न केवलं घातकानामेव 'तेसिं पि णं जीवाणं' तेषामपि खलु जीवानाम् 'नो विन्नाए' नैव विज्ञातम् अवगतम् 'नाणत्ते' नानात्वं भेदः वध्यवधकरूपयदुत वयं वध्याः, एते तु वधकाः, एवं रूपेण वध्यवधकयोर्भेदो नैव ज्ञायते मनोरहितत्वात्तेषां पृथिवीकायिकानामितिभावः ।८। अथ नवममुत्पादद्वारमाह-'तेणं भंते! जीवा' ते पृथिवीकायिकाः खलु भदन्त! जीवाः 'कओहिंतो उववज्जंति' कुत आगत्य

हुआ है। यहां जो पृथिवीकायिक जीवों को प्राणातिपातों में वर्तमानरूप से कहा गया है वह उनके अविरतिभाव को लेकर ही कहा गया है ऐसा जानना चाहिये। 'जेसिं पि णं जीवाणं ते जीवा०' तथा जिन अपने सम्बन्धी अन्य पृथिवीकायिक जीवों के वे पृथिवीकायिक जीव प्राणातिपातकारी हैं तथा उनके विषय में मृषावादादिकारी हैं। उन घातादि क्रिया के विषयभूत अन्यपृथिवीकायिक जीवों को भी आपस का यह वध्यवधकभाव ज्ञात नहीं होता है अर्थात् ये हमारे वधक हैं और हम इनके वध्य हैं ऐसा वध्यवधक भाव नहीं जाना जा सकता है क्योंकि पृथिवीकायिक जीव एकेन्द्रिय होने के कारण मनोरहित होते है।

नववां उत्पादकद्वार-इसमें गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है-'तेणं भंते! जीवा०' हे भदन्त! ये पृथिवीकायिक जीव 'कओहिंतो उववज्जंति'

વર્તમાન રૂપે કહેવામાં આવ્યા છે, તે તેઓના અવિરતિભાવને ઉદ્દેશીને જ કહેવામાં આવ્યું છે, તેમ સમજવું.'જેસિં પિ ણં જીવા ણં તે જીવા૦' તથા જે સંબંધી અન્ય પૃથ્વીકાયિક જીવોના તે પૃથ્વીકાયિક જીવો પ્રાણાતિપાત કરે છે, તેમ જ તેઓના સંબંધમાં મૃષાવાદ વિગેરે કરે છે, તે ઘાત વિગેરે ક્રિયાના વિષય ભૂત અન્ય પૃથ્વીકાયિક જીવોને પણ પરસ્પરનો આ વધ્ય વધકભાવ જાણવામાં આવતો નથી. અર્થાત્ આ અમોને મારનાર છે, અને અમો તેના વધ્ય છીએ એ રીતનો વધ્ય વધકભાવ તેઓને જાણવામાં આવતો નથી. કેમ કે-પૃથ્વીકાયિક જીવ એકેન્દ્રિય હોવાથી તેમને મન હોતું નથી.

૯ ઉત્પાતદ્વાર—આ દ્વારના સંબંધમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે-'તે ણં ભંતે! જીવા૦' હે ભગવન્ આ પૃથ્વિકાયિક જીવો 'કઓહિંતો

उत्पद्यन्ते हे भदन्त! ते जीवाः कस्मात् स्थानविशेषादागत्य तत्रोत्पत्तिं प्राप्नुवन्तीत्यर्थः तदेव विशिनष्टि 'किं नेरइएहिंतो' इत्यादि। 'किं नेरइएहिंतो उववज्जंति' किं नैरयिकेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते? इत्यादिरूपेण प्रश्न उत्तरं चातिदेशेनाह-'एवं जहा' इत्यादि। 'एवं जहा वक्कंतीए पुढवीकाइयाणं उववाओ तहा भाणियव्वो' एवं यथा व्युत्क्रान्तौ पृथिवीकायिकानामुपपातः तथा भणितव्यः व्युत्क्रान्तिः प्रज्ञापनायाः षष्ठं पदम् अनेन यत् सूचितं तदिदम् 'किं नेरइएहिंतो उववज्जंति तिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति मणुस्सेहिंतो उववज्जंति, देवेहिंतो उववज्जंति' किं नैरयिकेभ्य उपपद्यन्ते तिर्यक् योनिकेभ्य उपपद्यन्ते, मनुष्येभ्य उपपद्यन्ते? देवेभ्य उपपद्यन्ते इति प्रश्नः भगवानाह-'गोयमा! नो नेरइएहिंतो उववज्जंति तिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति मणुस्सेहिंतो उववज्जंति

किस स्थानविशेष से गति से आकर पृथिवीकायिकरूप से उत्पन्न होते हैं? क्या 'नेरइएहिंतो' नैरयिकों में से आकर उत्पन्न होते हैं? इत्यादि इस विषय में उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं। 'एवं जहा वक्कंतीए०' हे गौतम! प्रज्ञापना के छट्ठे व्युत्क्रान्तिपद में जैसा कहा गया है इनकी उत्पत्ति के विषय में वैसा ही यहां पर उसका कथन कर लेना चाहिये वहां पर इस विषय में ऐसा कथन किया गया है कि ये पृथिवीकायिक जीव क्या नैरयिकों में से आकरके उत्पन्न होते हैं या तिर्यञ्च योनिकों में से आकर के उत्पन्न होते हैं? या मनुष्यों में से आकर के उत्पन्न होते हैं? या देवों से आकर उत्पन्न होते हैं? इसके उत्तर में प्रभु ने कहा है-'गोयमा! नो नेरइहिंतो०' हे गौतम! पृथिवीकायिक रूप से

उववज्जंति' કયા સ્થાન વિશેષથી અને કઇ ગતિથી આવીને આ પૃથિવકાયિક પણાથી ઉત્પન્ન થાય છે? એટલે કે 'नेरइएहिंतो०' તેઓ નૈરયિકોથી આવીને તિર્યંચોથી આવીને મનુષ્યોથી તથા દેવોથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. ઇત્યાદિ.

ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'एवं जहा वक्कंतीए०' હે ગૌતમ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના છઠ્ઠા વ્યુત્ક્રાન્તિ પદમાં જેવી રીતે કહેવામાં આવ્યું છે. તેવી જ રીતે અહિયાં તેઓની ઉત્પત્તીના વિષયમાં કથન સમજી લેવું. ત્યાં આ વિષયમાં એવું કથન કર્યું છે કે-આ પૃથ્વિકાયિક જીવો નૈરયિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા તિર્યંચયોનિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે? કે મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે? કે દેવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा! नो नेरइएहिंतो०' હે ગૌતમ પૃથ્વીકાયિક

देवेहिंतो उववज्जंति' इत्याद्युत्तरम् हे गौतम ! पृथिवीकायिका जीवाः नो नैरयिकेभ्य आगत्य पृथिवीकायिके समुत्पद्यन्ते किन्तु तिर्यग्योनिकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते मनुष्येभ्य आगत्योत्पद्यन्ते देवेभ्यो वा आगत्य समुत्पद्यन्ते इतिभावः ९। दशमं स्थितिद्वारमाह-'तेसि णं भंते ! जीवाणं' तेषां पृथिवीकायिकानां खलु जीवानाम् 'केवइयकालं ठिई पन्नत्ता' कियत्कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता हे भदन्त ! पृथिवीकायिकाः जीवाः कियत्कालं पृथिवीकायिके तिष्ठन्तीति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तम् 'उक्कोसेणं बावीसं वाससहस्साइं' उत्कृष्टेन द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि पृथिव्यां पृथिवीकायिकजीवानां स्थितिर्भवतीति १०। एकादशं समुद्घातद्वारमाह-

जीव नैरयिकों में से आकर के उत्पन्न नहीं होते हैं, किन्तु मनुष्यों में से आकरके भी जीव पृथिवीकायिकरूप से उत्पन्न हो जाते हैं, तिर्यञ्चगति में से भी आकरके जीव पृथिवीकायिकरूप से उत्पन्न हो जाते हैं और देवों में भी आकर के जीव पृथिवीकायिकरूप से उत्पन्न हो जाते हैं।

स्थितिद्वार--इस १० वें स्थितिद्वार को लेकर गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है--'तेसि णं भंते ! जीवाणं०' हे भदन्त ! उन पृथिवीकायिक जीवों की जघन्य और उत्कृष्ट स्थिति क्या है ? अर्थात् जीव पृथिवीकायिक अवस्था में अधिक से अधिक और कम से कम कितने समय तक रहता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं०' हे गौतम ! जीव पृथिवीकायिक अवस्था में कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त तक और अधिक से अधिक २२ हजार वर्ष तक रहता है।

રૂપથી જીવ નારકિયોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી. પરંતુ મનુષ્યોમાંથી આવીને પણ જીવ પૃથ્વીકાયિકપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે. તિર્યંચગતિમાંથી પણ આવીને જીવ પૃથ્વિકાયિકપણાથી ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. અને દેવોમાંથી આવીને પણ જીવ પૃથ્વીકાયિકપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે.

૧૦ સ્થિતિદ્વાર—આ દસમાં સ્થિતિદ્વારના સંબંધમાં ભગવાન્ ગૌતમ પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'तेसिं णं जीवाणं०' હે ભગવન્ તે પૃથ્વિકાયિક જીવોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કેટલી છે ? અર્થાત્-જીવો પૃથ્વિકાયિક પણામાં વધારેમાં વધારે અને ઓછામાં ઓછા કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा ! હે ગૌતમ ! 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं०' હે ગૌતમ ! જીવ પૃથ્વિકાયિકપણામાં ઓછામાં ઓછા અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને વધારેમાં વધારે ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષ સુધી રહે છે.

'तेसि णं भंते ! जीवाणं' तेषां पृथिवीकायिकानां खलु भदन्त ! जीवानाम् 'कइ समुग्घाया पन्नत्ता' कति समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः ?, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'तओ समुग्घाया पन्नत्ता' त्रयः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः प्रकारत्रयमेव दर्शयति "तं जहा' इत्यादि । 'तं जहा' तद्यथा 'वेयणासमुग्घाए' वेदनासमुद्घातः 'कसायसमुग्घाए' कषायसमुद्घातः 'मारणांतियसमुग्घाए' मारणांतिकसमुद्घातः, वेदनाकषायमारणान्तिकभेदेन त्रयः समुद्घाताः पृथिवीकायिकजीवानां भवन्तीति भगवत उत्तरमिति । 'तेणं भंते ! जीवा' ते पृथिवीकायिकाः खलु जीवाः 'मारणांतियसमुग्घाएणं किं समोहया मरंति' मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहताः कृतसमुद्घाताः कृतदण्डा इत्यर्थः, म्रियन्ते 'असमोहया मरंति' असमवहताः अकृतसमुद्घाताः अकृतदण्डा इत्यर्थः, म्रियन्ते ? इति प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'समोहया वि मरंति असमोहया वि मरंति' समवहता अपि म्रियन्ते असमवहता अपि म्रियन्ते समवहतानां कृतसमुद्घातानामपि मरणं भवति असमवहतानां दण्डादुपरतानाम् अकृतसमु-

---

समुद्घातद्वार-'तेसि णं भंते! जीवाणं०' इस ग्यारहवें समुद्घात द्वार में गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है कि हे भदन्त ! पृथिवीकायिक जीवों में कितने समुद्घात होते हैं ? उत्तर में प्रभु ने कहा है 'गोयमा०' हे गौतम ! पृथिवीकायिक जीवों के तीन समुद्घात होते हैं । 'तं जहा०' उनके नाम इस प्रकार से है-वेदना समुद्घात १ कषायसमुद्घात २, और मारणान्तिक समुद्घात ३ अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि हे भदन्त ! वे पृथिवीकायिक जीव मारणान्तिक समुद्घात से समवहत होकर मरते हैं ? या विना समुद्घात किये ही मरते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! समोहया वि मरंति०' हे गौतम ! वे पृथिवीकायिक

---

૧૧ સમુદ્ઘાતદ્વાર-'તેસિં ણં ભંતે ! જીવાણં૦' આ અગ્યારમાં સમુદ્ઘાત દ્વારમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે-હે ભગવન્ પૃથ્વિકાયિક જીવોમાં કેટલા સમુદ્ઘાત હોય છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'ગોયમા ! હે ગૌતમ ! પૃથ્વિકાયિક જીવોને ત્રણ સમુદ્ઘાત હોય છે. 'તંજહા૦' તેના નામો આ પ્રમાણે છે ૧ વેદના સમુદ્ઘાત ૨ કષાય સમુદ્ઘાત ૩ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત. ફરીથી ગૌતમ સ્વામીને પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન તે પૃથ્વિકાયિક જીવો મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત થઇને મરે છે? કે સમુદ્ઘાત કર્યા વિના જ મરે છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'ગોયમા ! સમોહયાવિ૦ મરંતિ૦' હે ગૌતમ ! તે પૃથ્વિકાયિક જીવો મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરીને પણ મરે છે, અને મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કર્યા વિના પણ મરે છે,

समुद्घातानामपि मरणं भवति इति भावः ११ । द्वादशमुद्वर्तनाद्वारमाह-'ते णं भंते ! जीवा' ते पृथिवीकायिकाः खलु भदन्त ! जीवाः 'अणंतरं' अनन्तरम्-मरणानन्तरमित्यर्थः 'उव्वट्टित्ता' उद्वृत्य 'कहिं गच्छंति' कुत्र गच्छन्ति 'कहिं उववज्जंति' कुत्र उत्पद्यन्ते हे भदन्त ! ते पृथिवीकायिका जीवाः मरणानन्तरं कुत्र गच्छन्ति कुत्र वा गत्वा उत्पद्यन्ते इति प्रश्नः, भगवानाह-'एवं' इत्यादि 'एवं उव्वट्टणा जहा वक्कंतीए' एवमुद्वर्तना यथा व्युत्क्रान्तौ व्युत्क्रान्तिनामकं प्रज्ञापनायाः षष्ठं पदम् पृथिवीकायिकजीवानामुद्वर्तना यथा प्रज्ञापनायाः षष्ठे व्युत्क्रान्तिपदे कथिता तथैव इहापि ज्ञातव्या तथाहि-'किं नेरइएसु जाव देवेसु' किं नैरयिकेषु यावत् देवेषु यावत्पदेन तिर्यक् मनुष्ययोर्ग्रहणम् हे भदन्त ! किं पृथिवीकायिका-

जीव मारणान्तिक समुद्घात करके भी मरते हैं और मारणान्तिक समुद्घात नहीं करके भी मरते हैं।

उद्वर्तनाद्वार-इस बारहवें द्वार को आश्रित करके गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है-'ते णं भंते ! जीवा अणंतरं०' हे भदन्त ! वे पृथिवीकायिक जीव मरणके बाद कहां जावेंगे ? कहां उत्पन्न होवेंगे ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'एवं उव्वट्टणा जहा वक्कंतीए०' हे गौतम ! प्रज्ञापना का व्युत्क्रान्ति नामका छट्ठा पद है सो इस पद में पृथिवीकायिक जीवों की उद्वर्तना के विषय में कथन किया गया है सो जैसा कथन उद्वर्तना के विषय में वहां किया गया है वैसा ही कथन यहां पर भी इसके सम्बन्ध में जानना चाहिये। वहां प्रभु से गौतम ने इस प्रकार का प्रश्न किया है-'किं नेरइएसु जाव देवेसु' यहां यावत्पद से तिर्यञ्च मनुष्यों का ग्रहण हुआ है तथा च-हे भदन्त ! पृथिवीकायिक जीव मरणान-

१२ ઉદ્વર્તનાદ્વાર-આ બારમા દ્વારનો આશ્રય કરીને ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે 'ते णं भंते जीवा अणंतरं०' હે ભગવન્ તે પૃથ્વિકાયિક જીવ મરણ પછી ક્યાં જશે ? અને ક્યાં ઉત્પન્ન થશે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'एवं उव्वट्टणा जहा वक्कंतीए०' હે ગૌતમ ! પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના વ્યુત્ક્રાંતિ નામના છટ્ઠા પદમાં પૃથ્વિકાયિક જીવોની ઉદ્વર્તનાના વિષયમાં કથન કરવામાં આવ્યું છે, તે જ પ્રમાણેનું કથન અહિયાં આ વિષયના સંબંધમાં પણ સમજી લેવું ત્યાં પ્રભુને ગૌતમ સ્વામીએ આ રીતે પ્રશ્ન કરેલ છે કે-'किं नेरइएसु जाव देवेसु०' અહિયાં યાવત્ પદથી તિર્યંચ અને મનુષ્યો ગ્રહણ થયા છે. અર્થાત્ હે ભગવન્ પૃથ્વિકાયિક જીવ મરણ પછી શું નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા તિર્યંચયોનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે

जीवाः मरणानन्तरं नरके गच्छन्ति नरके उत्पद्यन्ते तिर्यग्योनिकेषु मनुष्येषु देवेषु वा गच्छन्ति समुत्पद्यन्ते च इत्यादि प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि 'गोयमा' हे गौतम! 'नो नेरइएसु उववज्जंति तिरिक्खजोणिएसु उववज्जंति मणुस्सेसु उववज्जंति नो देवेसु उववज्जंति' इत्यादि। नो नैरयिकेषु उत्पद्यन्ते अपि तु तिर्यग्योनिकेषु उत्पद्यन्ते मनुष्ययोनिषु उत्पद्यन्ते नो देवेषु उत्पद्यन्ते इत्यादि। हे गौतम! पृथिवीकायिका जीवाः पृथिवीशरीरं परित्यज्य मृत्वा नरकेषु न गच्छन्ति, नैव तत्र नरके उत्पत्तिं लभन्ते किन्तु कदाचित् तिर्यक्योनौ गच्छन्ति तत्रैव उत्पत्तिं लभन्ते अथवा पुण्यप्रकर्षात् कदाचित् मनुष्यगतौ गच्छन्ति तत्रैव उत्पत्तिं लभन्ते किन्तु न पुनर्देवेषु गच्छन्ति न वा तत्रोत्पत्तिं लभन्ते इति निर्गलितोऽर्थः

न्तर क्या नरक में उत्पन्न होते हैं? या तिर्यञ्चयोनिकों में उत्पन्न होते हैं? या मनुष्य में उत्पन्न होते हैं? या देवगति में उत्पन्न होते हैं? उत्तर में प्रभु ने कहा-'गोयमा!' हे गौतम! पृथिवीकायिकजीव 'नो नेरइएसु उववज्जंति०' नैरयिकों में उत्पन्न नहीं होते हैं किन्तु 'तिरिक्खजोणिएसु०' तिर्यञ्चयोनिकों में उत्पन्न होते हैं। 'मणु०' मनुष्यगति में भी उत्पन्न होते हैं। परन्तु देवगति में उत्पन्न नहीं होते हैं। इत्यादि। तात्पर्य कहने का यह है कि पृथिवीकायिक जीव पृथिवीशरीर को छोडने के बाद मरकर नरकों में नहीं जाते हैं अतः वे वहां उत्पन्न भी नहीं होते हैं, किन्तु कदाचित् वे तिर्यञ्चगति में जाते हैं इसलिये वे वहीं पर उत्पन्न होते हैं, अथवा पुण्यप्रकर्ष से वे मनुष्ययोनि में भी जाते हैं अतः वे वहां उत्पन्न होते हैं। देवगति में ये मरकर नहीं जाते हैं अतः वहां इनकी उत्पत्ति भी नहीं होती है। इस प्रकार से पृथिवीका-

---

મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा! હે ગૌતમ! પૃથ્વિકાયિક જીવ 'नो नेरइएसु उववज्जंति०' નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. પરંતુ 'तिरिक्खजोणिएसु०' તિર્યંચયોનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. 'मणु०' મનુષ્યગતિમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ દેવગતિમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. ઇત્યાદિ કહેવાનું તાત્પર્ય એવું છે કે-પૃથ્વિકાયિક જીવ પૃથ્વિકાયિક શરીરને છોડીને તે પછી મરીને નરકોમાં જતા નથી તેથી તેઓ ત્યાં-નરકમાં ઉત્પન્ન પણ થતા નથી. પરંતુ કોઈવાર તિર્યંચ ગતિઓમાં જાય છે, તેથી તેઓ ત્યાંજ ઉત્પન્ન થાય છે. અથવા પુણ્યના યોગથી તેઓ મનુષ્યોમાં પણ જાય છે. તેથી તેઓ ત્યાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે તેઓ મરીને દેવગતિમાં જતા નથી.

पृथिवीकायिका जीवाः मरणानन्तरम् कदाचित् तिर्यक् योनौ उत्पद्यन्ते कदाचित् मनुष्यगतौ वा उत्पद्यन्ते न तु कदाचिदपि नरकगतौ वा तेषां गमनं भवतीति भावः ।

पृथिवीकायिकजीवप्रकरणं समाप्य अप्कायिकानां विषये कथयितुमाह-'सिय भंते' इत्यादि । 'सिय भंते' स्यात् भदन्त ! 'जाव चत्तारि पंच आउक्काइया' यावत् चत्वारः पञ्च अप्कायिका जीवाः यावत्पदात् द्वौ त्रयः इति संग्रहः 'एगयओ' एकतः-एकीभूय मिलित्वेत्यर्थः 'साहारणसरीरं बंधंति' साधारणम्-एकं शरीरं बध्नन्ति हे भदन्त ! अप्कायिकाः जीवाः द्वौ वा त्रयो वा चत्वारो वा पञ्च वा एकीभूय किमेकं शरीरं बध्नन्तीत्यर्थः । 'बंधित्ता' एकतः-एकीभूय साधारणमेकं शरीरं बद्ध्वा 'तओ पच्छा आहारे ति' ततः पश्चात् साधारणशरीरस्य बन्धनानन्तरम् आहारम् आहारपुद्गलम् आहरन्ति आहारतया स्वीकुर्वन्ति परिणमन्ति ततश्च स्वकीयं पृथक् पृथक् शरीरं बध्नन्ति किमिति प्रश्नः, भगवानाह-'एवं जो पुढवीकाइयाणं गमो सो चेव भाणियव्वो जाव उव्वट्टं ति' एवं यो पृथिवीकायि-

---

यिक जीव का प्रकरण समाप्त करके अप्कायिक जीव का प्रकरण प्रारम्भ होता है-इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-'सिय भंते ! जाव चत्तारि पंच आउक्काइया०' हे भदन्त ! दो, तीन, चार या पांच अप्कायिक जीव एक साथ मिलकर 'साहारणसरीरं बंधंति' साधारण शरीर का एक शरीर रूपमें बन्ध करते हैं क्या? 'बंधित्ता०' और उसे बांध करके फिर क्या वे बाद में आहारपुद्गलों को ग्रहण करते हैं? उन्हें ग्रहण करके फिर वे उन्हें परिणमाते हैं क्या? और उन्हें परिणमाने के बाद फिर वे क्या अपने २ शरीर का पृथिवीकायिकरूप से बन्ध करते हैं-उत्तर में प्रभु कहते हैं 'एवं जो पुढवीकायिइयाणं गमो सो चेव भाणियव्वो जाव

તેથી ત્યાં તેઓની ઉત્પત્તિ પણ થતિ નથી. આ રીતે પૃથ્વિકાયિક જીવોનું પ્રકરણ બતાવીને હવે અપ્કાયિક જીવોના સંબંધમાં કથન કરે છે તેમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે-હે ભગવન્ 'सिय भंते ! जाव चत्तारि पंच आउक्काइया०' હે ભગવન્ બે ત્રણ ચાર, અથવા પાંચ, અપ્કાયિક જીવો એક સાથે મલીને 'साहारणसरीरं बधंति' સાધારણ શરીરનો બંધ કરે છે? 'बंधित्ता०' અને તે પ્રમાણે બંધ કરીને તે પછી તેઓ આહાર પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે? અને તેને ગ્રહણ કરીને તે પછી તેને પરિણમાવે છે? અને તેઓને પરિણમાવ્યા પછી તેઓ પોતાના શરીરનો પૃથક્ રૂપથી બંધ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'एवं जो पुढवीकाइयाणं गमो सो चेव भाणियव्वो जाव उव्वट्टंति' હે ગૌતમ! પૃથ્વીકાયિક જીવોના સંબંધમાં જેવી

कानां गमः स एव भणितव्यो यावत् उद्वर्तन्ते, अप्कायिकोऽपि पृथिवीकायिक-द्व्यादि पञ्चान्तजीवानाम् एकीभूय साधारणशरीरबन्धनमाहृतपुद्गलानां प्रत्येक प्रत्येकरूपेणैव परिणमनम् प्रत्येकमप्कायिकाः जीवाः आहारपुद्गलमाहरन्ति परिणमयन्ति च तथा प्रत्येकं शरीरं बध्नन्ति न तु कदाचिदपि संभूय द्वौ त्रयः चत्वारः पञ्च वा साधारणशरीरेण आहारमाहरन्ति परिणमयन्ति शरीरं वा बध्नन्ति, इति सर्वोऽपि विचारः पृथिवीकायिकवदेव ज्ञातव्यः। कियत्पर्यन्तं पृथिवीप्रकरणम् इह नेतव्यं तत्राह-'जाव उव्वट्टंति' यावदुद्वर्तन्ते उद्वर्तनाप्रकरणपर्यन्तं ज्ञातव्य-मित्यर्थः तद् यदि उभयोः सर्वथैव साधर्म्यं तदा प्रकरणभेदो निरर्थक इत्याशंक्य

उववट्टंति' हे गौतम! पृथिवीकायिक जीवों के विषय में जैसा गम-सूत्रपाठ उनकी उद्वर्तना तक कहा गया है वैसा ही सूत्रपाठ इनके संबन्ध में भी कह लेना चाहिये। तात्पर्य ऐसा है कि दो, तीन, चार या पांच आदि अनेक अप्कायिक जीव मिलकर न एक शरीर का बन्ध करते हैं और उसके प्रायोग्यपुद्गलों का आहार करते हैं न उस गृहीत आहार को परिणमाते हैं और न पुनः विशेषरूप से शरीर का बन्ध करते हैं किन्तु प्रत्येक अप्कायिक जीव अपने प्रत्येक शरीर का बन्ध करते हैं प्रत्येक जीव उसके प्रायोग्यपुद्गलों का आहाररूप से ग्रहण करते हैं और प्रत्येक ही उस गृहीत आहारपुद्गलों को परिणमाते हैं एवं प्रत्येक जीव ही प्रत्येक शरीर का बन्ध करते हैं। ऐसा यह सब विचार पृथिवीकायिक जीव के जैसा अप्कायिक जीव के विषय में भी उद्वर्तना तक कर लेना चाहिये परन्तु पृथिवीकायिक के प्रकरण में और अप्कायिक के प्रकरण

રીતને સૂત્રપાઠ તેની ઉદ્વર્તના સુધીમાં કહ્યો છે એજ રીતને સૂત્રપાઠ આ અપ્કાયિકોના સંબંધમાં પણ સમજી લેવો. કહેવાનું તાત્પર્ય એવું છે કે— ત્રણ, ચાર, પાંચ વિગેરે અનેક અપ્કાયિક જીવો મળીને એક શરીરનો બંધ કરતા નથી. તેમ જ તેઓના પ્રાયોગ્ય પુદ્ગલોનો આહાર પણ કરતા નથી. અને તે ગ્રહણ કરેલા આહારને પરિણમાવતા પણ નથી. તેમ જ વિશેષ રૂપથી તેઓ શરીરનો બંધ પણ કરતા નથી. પરંતુ પ્રત્યેક અપ્કાયિક જીવ પોતાના પ્રત્યેક શરીરનો બંધ કરે છે. પ્રત્યેક જીવ તેના આહાર પ્રાયોગ્ય પુદ્ગલોનો આહાર રૂપથી ગ્રહણ કરે છે. અને તે પ્રત્યેક ગૃહીત આહાર પુદ્ગલોને પરિણમાવે છે. અને પ્રત્યેક શરીરનો બંધ કરે છે. એ પ્રમાણેનો આ વિચાર પૃથિવીકાયિક જીવોની જેમ અપ્કાયિક જીવોના વિષયમાં પણ ઉદ્વર્તના સુધી સમજી લેવો. પરંતુ પૃથિવીકાયિકના પ્રકરણમાં અને અપ્કાયિ-

वैलक्षण्यमाख्यातुमाह–'नवरं' इत्यादि। 'नवरं ठिती सत्तवाससहस्साइं उक्कोसेणं' नवरं स्थितिः सप्तवर्षसहस्राणि उत्कृष्टतः, पृथिवीकायिकानां स्थितिः जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टतो द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि अप्कायिकानां तु जघन्यतः स्थितिरन्तर्मुहूर्त्तम् उत्कृष्टतः सप्तवर्षसहस्राणि एतावानेव अनयोर्भेदः'सेसं तं चेव' शेषं तदेव शेषं स्थित्यतिरिक्तं लेश्यादिकं तदेव पृथिवीवदेव ज्ञातव्यम् इति। अप्कायिकजीवाश्रिताऽऽहारादारभ्य उद्वर्तनापर्यन्तं विचार्य तेजस्कायिकाश्रितान् तान् विशदयितुं प्रक्रमन् आह–'सिय भंते' इत्यादि। 'सिय भंते! जाव चत्तारि पंच तेउक्काइया' स्यात् भदन्त! यावत् चत्वारः पञ्च तेजस्कायिका जीवाः 'एवं चेव' एवमेव पृथिवीकायिकवदेव ज्ञातव्यम्, तथा च एकीभूय साधारणशरीरं बध्नन्ति एकतः साधारणशरीरं बद्ध्वा ततः पश्चात् आहरन्ति आहृतपुद्-

में यदि किसी बात को लेकर विशेषता है तो वह एक स्थिति द्वार को लेकर के ही है यही बात 'नवरं ठिती सत्तवाससहस्साइं उक्कोसेणं' इस सूत्रपाठ द्वारा प्रकट की गई है। पृथिवीकायिक जीव की स्थिति उत्कृष्ट से २२ हजार वर्ष की कही गई है। तब कि अप्कायिक जीव की उत्कृष्ट स्थिति ७ हजार वर्ष की कही गई है जघन्यस्थिति में दोनों में कोई अन्तर नहीं है? 'सेसं तं चेव' इस कारण स्थिति को छोडकर लेश्यादिक द्वारों में कथन की समानता ही है। तैजस्कायिक जीवों के विचार में भी पृथिवीकायिक जीव के जैसा ही विचार है अर्थात् गौतम ने इसके विषय में जब प्रभु से ऐसा पूछा–हे भदन्त! कदाचित् दो, तीन, चार या पांच तैजस्कायिक जीव आपस में मिलकर एक साधारण शरीर का बन्ध करते हैं? उसका बन्ध करके फिर वे क्या बाद में

કોના પ્રકરણમાં જો કોઈ વિશેષતા હોય તે કેવળ સ્થિતિદ્વારના સંબંધમાં જ છે. એજ વાત 'नवरं ठिई सत्तवाससहस्साइं उक्कोसेणं' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે, પૃથ્વીકાયિક જીવોની સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટથી બાવીસ ૨૨ હજાર વર્ષની કહી છે, અને અપ્કાયિક જીવોની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ સાત ૭ હજાર વર્ષની કહી છે. જઘન્ય સ્થિતિ બન્નેની અંતર્મુહૂર્તની બનેલી છે. બન્નેમાં કાંઈ જ વિશેષતા નથી. 'सेस तं चेव' આ રીતે સ્થિતિને છોડીને લેશ્યા વિગેરે દ્વારોમાં બન્નેના સંબંધનું કથન સરખું જ છે. તેજસ્કાયિક જીવોના સંબંધમાં પણ પૃથ્વીકાયિક જીવ પ્રમાણે જ સમજવું. અર્થાત્ ગૌતમ સ્વામીએ તેજસ્કાયિકોના સંબંધમાં જ્યારે પ્રભુને એવું પૂછયું કે–હે ભગવન્ કદાચ બે ત્રણ, ચાર અથવા પાંચ તેજસ્કાયિક જીવો પરસ્પર મળીને એક સાધારણ શરીરનો બંધ કરે છે? અને તેનો બંધ કરીને તે પછી આહારપુદ્ગલોને ગ્રહણ

कान् परिणमन्ति तदनन्तरं शरीरं बध्नन्ति किमिति प्रश्नः, पृथिवीकायिकवदेव इहापि सर्वं ज्ञातव्यम् भगवानाह–'गोयमा' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः यतस्तेजस्कायिकाः प्रत्येकाहाराः प्रत्येकपरिणामाः प्रत्येकमेव शरीरं बध्नन्ति ततः प्रत्येकं शरीरं बद्ध्वा आहरन्ति परिणमन्ति वा शरीरं वा बध्नन्ति इत्यादिकं सर्वं पूर्ववदेवेत्युत्तरम् । पृथिवीकायिकाद्यपेक्षया यद्वैलक्षण्यं तेजस्कायिकेषु तदाह–'नवरं' इत्यादि । 'नवरं उववाओ ठिई उव्वट्टणा य जहा पन्नवणाए सेसं तं चेव' नवरमुपपातः स्थितिः उद्वर्त्तना च यथा प्रज्ञापनायां शेषं तदेव तेजस्कायिकदण्डके स्यादादि द्वाराणि पृथिवीकायिकदण्डकवदेव वक्तव्यानि उत्पादस्थित्युद्वर्तनासु अस्ति विशेषः स च प्रज्ञापना सूत्रे इवात्रापि द्रष्टव्यः प्रज्ञापना-

---

आहारपुद्गलों को ग्रहण करके फिर बाद में वे क्या उन पुद्गलों को परिणमाते हैं ? परिणमाने के बाद फिर क्या वे विशिष्ट शरीर का बन्ध करते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं–हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' यह अर्थ समर्थ नहीं है । क्योंकि प्रत्येक तेजस्कायिक जीव ही अपने २ शरीर का बन्ध करते हैं, अपने २ शरीर के प्रायोग्य पुद्गलों को आहाररूप से ग्रहण करते हैं गृहीत आहार को सार असार रूपमें परिणमाते हैं बाद में वे विशिष्टशरीर का बन्ध करते हैं इत्यादि सब कथन पृथिवीकायिक के कथन जैसा ही जानना चाहिये परन्तु उनके कथन में और इनके कथन में यदि कोई विशेषता है तो वह उत्पाद स्थिति और उद्वर्तना द्वारों में है यही बात 'नवरं उववाओ ठिई उव्वट्टणा य जहा०' इस सूत्रपाठ द्वारा व्यक्त की गई–अर्थात् स्यात् आदि द्वार तो पृथिवीकायिक की तरह से ही यहां कहे गये हैं । परन्तु उत्पाद स्थिति और

કરે છે ? અને આહારપુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને તે પછી તે પુદ્ગલોને પરિણમાવે છે ? અને પરિણમાવ્યા પછી તેઓ શું તેનો વિશેષ પ્રકારે બંધ કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે–હે ગૌતમ ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' આ અર્થ બરાબર નથી. કેમ કે–પ્રત્યેક તેજસ્કાયિક જીવ જ પોતપોતાના શરીરના પ્રાયોગ્ય પુદ્ગલોને આહાર રૂપે ગ્રહણ કરે છે. અને ગ્રહણ કરેલા આહારને સાર અસાર રૂપે પરિણમાવે છે. તે પછી વિશિષ્ટ શરીરનો બંધ કરે છે વિગેરે સઘળું કથન પૃથિવિકાયિકોના કથન પ્રમાણે સમજવું પરંતુ તે કથનમાં અને આના કથનમાં જો કોઇ વિશેષપણું હોય તો તે ઉત્પાદ સ્થિતિ અને ઉદ્વર્તના દ્વારોમાં છે. એજ વાત 'नवरं उववाओ ठिई उव्वट्टणा य जहा०' એ સૂત્રપાઠ દ્વારા બતાવીને અર્થાત્ 'स्यात्' વિગેરે દ્વારો તો પૃથિવિકાયિકોની માફક જ અહિયાં કહ્યા છે.

सूत्रस्य व्युत्क्रान्तिनामकं षष्ठं पदम् तथाचैवम् तेजस्कायिकजीवानामुपपातस्तिर्यग्गतिभ्यो मनुष्यगतिभ्यो न तु एतद्भिन्नोऽयमित्याशयः। स्थितिस्तु तेजस्कायिकानां जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं पूर्ववदेव उत्कृष्टतस्तु अहोरात्रत्रयमात्रम् तेजस्कायिकजीवास्तेजस्कायिकेभ्य उद्वृत्तास्तु तिर्यग्गतावेव उत्पद्यन्ते यथैवोत्पादादौ विशेषोऽस्ति तथा लेश्यायामपि यतः पृथिवीकायिकानां चतस्रो लेश्या भवन्ति तेजस्कायिकानां तु=तिस्रोतलेश्या भवन्ति 'सेसं तं चेव' शेषं तदेव शेषं यत् वैलक्षण्यादिकं कथितं तद्भिन्नं सर्वमपि तदेव पूर्ववदेव समुद्घातादिकं सर्वं पूर्ववदेव बोद्ध-

उद्वर्तना द्वारों को लेकर यहाँ तैजस्कायिक प्रकरण में अन्तर है यह अन्तर प्रज्ञापना सूत्र के व्युत्क्रान्ति नामके छट्ठे पद में इस प्रकार से प्रकट किया गया है तैजस्कायिक जीवों का उत्पात तिर्यञ्चगति से और मनुष्यगति से ही यहां कहे गये हैं परन्तु उत्पाद स्थिति और उद्वर्तना द्वारों को लेकर यहां तैजस्कायिक प्रकरण में अन्तर है यह अन्तर प्रज्ञापना सूत्र के व्युत्क्रान्ति नामके छट्ठे पद में इस प्रकार से प्रकट किया गया है तैजस्कायिक जीवों का उत्पात तिर्यञ्चगति से और मनुष्यगति से होता है अन्य गति से नहीं। तैजस्कायिकों की स्थिति जघन्य से अंतर्मुहूर्त की है और उत्कृष्ट से तीन अहोरात्र की है तैजस्कायिक जीव तैजस्कायिकों की पर्याय से मरण करके तिर्यञ्चगति में ही उत्पन्न होते हैं। जैसा उत्पाद आदिकों को लेकर यह पूर्व कथन की अपेक्षा यहां अन्तर प्रदर्शित किया गया है उसी प्रकार से लेश्या को लेकर भी इस कथन में विशेषता है क्योंकि पृथिवीकायिक जीवों में चार लेश्याएं होती हैं और तैजस्कायिक जीवों में तीन लेश्याएं होती हैं। 'सेसं तं चेव' तैजस्कायिकों में जिन बातों को लेकर पृथिवीकायिक की अपेक्षा

પરંતુ ઉત્પાત, સ્થિતિ અને ઉદ્વર્તના દ્વારોમાં આ તેજસ્કાયિકોમાં અન્તર છે, અનન્તર પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના વ્યુત્ક્રાન્તિ નામના છટ્ઠા પદમાં આ પ્રમાણે બતાવેલ છે તૈજસ્કાયિક જીવોનો ઉત્પાત તિર્યંચ ગતિથી અને મનુષ્યગતિથી થાય છે. બીજી ગતિથી થતો નથી. તેજસ્કાયિકોની સ્થિતિ જઘન્યથી અન્તર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ અહોરાત્રની હોય છે. તૈજસ્કાયિકની પર્યાયથી મરીને તિર્યંચ ગતિમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. ઉત્પાત વિગેરેની બાબતમાં પૂર્વ કથનની અપેક્ષાથી જેવી રીતે અન્તર બતાવેલ છે તે જ રીતે લેશ્યાના સંબંધમાં આ કથનમાં વિશેષપણુ છે. કેમ કે પૃથ્વિકાયિક જીવોમાં ચાર લેશ્યાઓ થાય છે. 'સેસ તં ચેવ' તૈજસ્કાયિકોમાં જે બાબતોથી પૃથ્વિકાયિક જીવોની અપેક્ષાએ

क्यमितिभावः । 'वाउक्काइयाणं एवं चेव' वायुकायिकानाम् एवमेव, वायुकायिकजीवानां स्यादादिद्वाराणि सर्वाण्यपि पृथिव्यादिवदेव ज्ञातव्यानि 'नाणत्तं नवरं चत्तारि समुग्घाया' नानात्वं भेदः नवरम्-अयं विशेषः चत्वारः समुद्घाताः, वायुकायिकानां चत्वारः समुद्घाताः पृथिव्यादीनां त्रयाणामपि आद्यास्त्रय एव समुद्घाताः वायुकायिकानां तु वेदनाकषायमारणान्तिकवैक्रियाख्याश्चत्वारः समुद्घाता भवन्ति वायुकायिकजीवानां वैक्रियशरीरस्य सद्भावादिति । 'सिय भंते ! स्यादुभदन्त ! 'जाव चत्तारि पंच वणस्सइकाइया० पुच्छा' यावत् चत्वारः पञ्चवनस्पतिकायिका जीवा इति पृच्छा प्रश्नः हे भदन्त ! वनस्पतिकायिकाः द्वौ त्रयः चत्वारः पंच वा जीवाः एकीभूय साधारणमेकं शरीरं बध्नन्ति ततः पश्चात् आह-

विलक्षणता प्रकट की गई है उन बातों को छोड़कर और सब समुद्धातादि द्वारों के कथन में समानता ही है। 'वाउक्काइयाणं एवं चेव' वायुकायिक जीवों में स्यात् आदि द्वारों को लेकर जैसा कथन पृथिव्यादिकों में किया गया है वैसा ही है यदि पूर्व कथन की अपेक्षा वायुकाय के कथन में कोई अन्तर है तो वह समुद्घात द्वार को ही लेकर है क्योंकि वायुकायिक जीवों के चार समुद्घात होते हैं। पृथिवी आदिक जीवों के आदि के ३ समुद्घात होते हैं वेदना, कषाय मारणान्तिक और वैक्रिय ये चार समुद्घात वायुकायिकों में होते हैं । क्योंकि वायुकायिकों के वैक्रियशरीर का सद्भाव कहा गया है ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'सिय भंते ! जाव चत्तारि पंच वणस्सइकाइया०' हे भदन्त ! क्या कदाचित् दो तीन, चार या पांच वनस्पतिकायिक जीव एक होकर एक साधारण शरीर का बन्ध

વિલક્ષણપણું બતાવેલ છે તે વાતોને છોડીને બીજી તમામ સમુદ્ઘાત વિ. દ્વારોના કથનમાં સરખાપણું જ છે.

'वाउकाइयाणं एवं चेव' વાયુકાયિક જીવોમાં 'સ્યાત્' વિગેરે દ્વારોના સંબંધમાં પૃથ્વિકાયિકાદિકોનું જેવું કથન કર્યું છે. તેજ પ્રમાણે છે. પૂર્વ કથનથી વાયુકાયિકાદિકોના કથનમાં જે બીજુ કાંઈ અંતર છે તે સમુદ્ઘાતના દ્વારને લઈને જ છે કેમ કે-વાયુકાયિક જીવોને ચાર સમુદ્ઘાત હોય છે. પૃથ્વિકાયિક જીવોને આદિના ત્રણ જ સમુદ્ઘાત થાય છે. વાયુકાયિકોને વેદના સમુદ્ઘાત, કષાય સમુદ્ઘાત મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત અને વૈક્રિય સમુદ્ઘાત એ ચારસમુદ્ઘાત હોય છે કેમ કે વાયુકાયિકોને વક્રિય શરીરનો સદ્ભાવ કહ્યો છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'सिय भंते ! जाव चत्तारि पंच वणस्सइकाइया०' હે ભગવન્ કોઈવાર બે, ત્રણ ચાર અથવા પાંચ વન-

रन्ति वा परिणमन्ति वा शरीरं वा वध्नन्ति? इति पूर्वपक्षः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः अपि तु' अणंता वणस्सइकाइया एगयओ साधारणसरीरं बंधंति' अनन्ता वनस्पतिकायिक- जीवा एकत एकीभूय साधारणमेकं शरीरं बध्नन्ति 'एगओ साहारणसरीरं बंधित्ता' एकतः एकीभूय साधारणशरीरम्-एकशरीरं बद्ध्वा 'तओ पच्छा आह- रंति वा परिणामेंति वा' ततः पश्चात् साधारणशरीरबन्धनानन्तरमाहरन्ति आहृत पुद्गलजातान् परिणमयन्ति 'सेसं जहा तेउकाइयाणं जाव उव्वट्टंति' शेषं यथा तेजस्कायिकानां यावदुद्वर्तन्ते शेषमुक्तादन्यत् सर्वं तेजस्कायिकवदेव ज्ञातव्यम्

करते हैं? बन्ध कर के वे उसके योग्य आहारपुद्गलों का आहरण करते हैं ? आहारपुद्गलों के बाद क्या वे उस आहार को परिणमाते हैं परि- णमाने के बाद क्या वे फिर विशिष्ट शरीर का बन्ध करते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा०' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' यह अर्थ समर्थ नहीं है, क्योंकि 'अणंता वणस्सइकाइया०' अनन्तवनस्पतिकायिक जीव एकत्रित होकर एक साधारण शरीर का बन्ध करते हैं। 'एगओ०' एक होकर साधारण शरीर का बन्ध करके बाद में वे उसके प्रायोग्य आहारपुद्गलों को ग्रहण करते हैं। उनको ग्रहण करने के बाद फिर वे उस आहार को असार साररूप अंश में परिणमाते हैं उसके परिणमाने के बाद फिर वे विशिष्ट रूप से पुनः शरीर का बन्ध करते हैं। 'सेसं जहा तेउकाइयाणं जाव उव्वट्टंति'

સ્પતિકાયિક જીવો એકઠા થઈને સાધારણ શરીરનો બંધ કરે છે? અને બન્ધ કર્યા પછી તેઓ તેના યોગ્ય આહાર પુદ્ગલોનું આહરણ કરે છે? અને આહાર પુદ્ગલોના આહરણ પછી તે આહારને પરિણમાવે છે? અને પરિણ- માવ્યા પછી તેઓ વિશિષ્ટ શરીરનો બંધ કરે છે? 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' આ અર્થ બરોબર નથી કેમ કે-'अणंतावणस्सइकाइया०' અનન્ત વનસ્પતિકાયિક જીવો એકઠા થઈને સાધારણ શરીરનો બંધ કરે છે. 'एगओ०' એકઠા થઈને સાધારણ શરીરનો બંધ કર્યા પછી તેઓ તેના પ્રાયોગ્ય આહારના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે? તેને ગ્રહણ કર્યા પછી તેઓ તે આહારને અસાર-સાર રૂપ અંશથી પરિણમાવે છે. તેને પરિણમાવ્યા પછી તે વિશેષ રૂપથી ફરીથી શરીરનો બંધ કરે છે. 'सेसं जहा तेउकाइयाणं जाव उव्वट्टंति' અહિયાં જે કથન કર્યું છે, તેનાથી અતિરિક્ત બાકીનું બધું જ

कियत्पर्यन्तं तत्राह–'जाव' यावत् उद्वर्तनापर्यन्तं वनस्पतिकायिकानां तेजस्कायिकवदेव ज्ञातव्यमिति। तेजस्कायिकापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तदाह–'नवरं' इत्यादि। 'नवरं आहारो नियमं छद्दिसिं' नवरमाहारो नियमात् षड्दिशं षट्स्वपि दिक्षु नियमतो वनस्पतिकायिकानामाहारो भवति परन्तु इदमत्र विचारणीयं लोकान्त निष्कुटानि आश्रित्य त्रिदिगादेरेव आहारस्य तेषां वनस्पतिकायिकानां संभवात् अथवा बादरनिगोदानाश्रित्य नियमात् षड्दिशमित्यवसेयम् बादरनिगोदानां पृथिव्याश्रितत्वेन षड्दिगाहारस्यैव संभवादिति। स्थितिविषयेऽपि वनस्पतिकायिकानामितरापेक्षया वैलक्षण्यं दर्शयति–'ठई' इत्यादि। 'ठई जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं'

यहां उक्त से अन्य और सब कथन तैजस्कायिक के जैसे ही है 'जाव उवट्टंति' यावत् उद्वर्तना तक जानना चाहिये परन्तु तैजस्कायिक के कथन की अपेक्षा से इनके कथन में जो अन्तर है वह आहार एवं स्थिति की अपेक्षा लेकर के है, यही बात 'नवरं आहारो नियमा छद्दिसिं' इस पाठ द्वारा प्रकट किया गया है। छहों दिशाओं में से नियम से वनस्पतिकायिक जीवों का आहार होता है। यहां तात्पर्य ऐसा है कि लोकान्त में जो निष्कुट है उनको आश्रित करके तीन दिशाओं में से ही उनका आहार संभवित होता है अथवा बादर निगोदों को आश्रित करके नियम से छहों दिशाओं में से इनका आहार होता है क्योंकि बादर निगोदों के पृथिव्याश्रित होने से छहों दिशाओं में से ही इनके आहार की संभावना है। स्थिति के विषय में भी वनस्पतिकायिकों की

કથન તેજસ્કાયિકોની જેમ જ 'जाव उव्वट्टंति' યાવત્ ઉદ્વર્તના (નિકળવું) સુધીમાં સમજવું. પરંતુ તેજસ્કાયિકોના કથનની અપેક્ષાએ આ કથનમાં જે અંતર છે, તે આહાર અને સ્થિતિની અપેક્ષાએ છે. એ જ વાત 'नवरं आहारो नियमा छद्दिसिं' આ પાઠથી બતાવેલ છે. વનસ્પતિકાયિકોને છએ દિશાથી નિયમથી આહાર હોય છે. અર્થાત્ વનસ્પતિકાયિકો નિયમથી છએદિશાઓથી આહાર કરે છે.

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે–લોકાન્તમાં જે નિષ્કુટ છે, તેનો આશ્રય કરીને ત્રણ દિશાઓથી જ તેનો આહાર સંભવિત થાય છે. અર્થાત્ બાદર નિગોદોનો આશ્રય કરીને નિયમથી છએ દિશાઓથી તેનો આહાર થાય છે. કેમ કે બાદર નિગોદો પૃથ્વ્યાશ્રિત હોવાથી છએ દિશાઓમાંથી તેને આહારની સંભાવના છે. સ્થિતિના વિષયમાં પણ વનસ્પતિકાયિકોની 'ठिई' સ્થિતિ 'जहन्नेणं०' જઘન્યથી એક અન્તર્મુહૂર્તની છે, અને 'उक्कोसेणं' ઉત્કૃષ્ટથી "अंतो·

वनस्पतिकायिकानां स्थितिः जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् 'उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं' उत्कृष्टतोऽपि अन्तर्मुहूर्तं पृथिव्यादिकायिकजीवेषु उत्कृष्टतः स्थितिः भिन्ना भिन्ना कथिता तत्स्थाने वनस्पतिकायिकेषु अन्तर्मुहूर्तमात्रैव कथिता जघन्यतस्तु स्थितिः सर्वेषामपि समानैवेति। 'सेसं तं चेव' शेषं तदेव-पूर्ववदेव यदुक्तं तद्भिन्नं समुद्घातादिकं पूर्ववदेव अवगन्तव्यमिति संक्षेपः ॥सू० १॥

अथ एषामेव पृथिवीकायिकादिजीवानां जघन्योत्कृष्टावगाहनाया अल्पबहुत्वनिरूपणायाह-'एएसि णं भंते !' इत्यादि।

मूलम्-एएसि णं भंते! पुढवीकाइयाणं आउतेउवाउवणस्सइकाइयाणं सुहुमाणं बायराणं पज्जत्तगाणं अपज्जत्तगाणं जाव जहन्नुक्कोसियाए ओगाहणाए कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा? गोयमा सव्वत्थो वा सुहुमनिओयस्स अपज्जत्तस्स जहन्निया ओगाहणा१, सुहुमवाउक्काइयस्स अपज्जत्तगस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा२। सुहुम तेउकाइयस्स अपज्जत्तगस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा ३। सुहुम आउकाइयस्स अपज्जत्तस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा४।

'ठिई' स्थिति 'जहन्ने णं' जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त की है और 'उक्कोसेणं' उत्कृष्ट से भी 'अंतो मुहुत्तं' अन्तर्मुहूर्त की ही है पृथिवीकायिक जीवों में उत्कृष्ट से स्थिति भिन्न २ कही गई है। उसके स्थान में वनस्पतिकायिकों में केवल अन्तर्मुहूर्त की ही स्थिति कही गई है। तथा जघन्य की अपेक्षा स्थिति सब की एकसी ही है। 'सेसं तं चेव' इस कथन से अतिरिक्त और सब समुद्घातादिविषयककथन पूर्वोक्त जैसा ही है ऐसा जानना चाहिये ॥ सू० १ ॥

मुहुत्तं' એક અન્તર્મુહૂર્તની જ છે. પૃથ્વિકાયિક જીવોમાં ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ ભિન્નભિન્ન કહી છે. અને વનસ્પતિકાયિકોમાં કેવળ અન્તર્મુહૂર્તનીજ સ્થિતિ કહી છે. તથા જઘન્યની અપેક્ષાથી પણ બધાની સ્થિતિ એક સરખીજ છે. 'सेसं तं चेव' આ કથનથી ભિન્ન બીજુ બધુ સમુદ્ઘાત વિગેરે સંબંધી કથન પૂર્વોક્ત પ્રમાણે જ છે. તેમ સમજવું. ॥ સૂ. ૧ ॥

सुहुम पुढवीकाइयस्स अपज्जत्तस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा ५। बादरवाउकाइयस्स अपज्जत्तगस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा ६। बादरतेउकाइयस्स अपज्जत्तस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा ७। बादरआउकाइयस्स अपज्जत्तस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा ८। बादरपुढवीकाइयस्स अपज्जत्तस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा ९। पत्तेयसरीरबादरवणस्सइकाइयस्स बादरनिगोदस्स एएसि णं अपज्जत्तगाणं जहन्निया ओगाहणा दोण्ह वि तुल्ला असंखेज्जगुणा १०-११। सुहुमनिओयस्स पज्जत्तगस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा १२। तस्सेव अपज्जत्तगस्स उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया १३। तस्स चेव अपज्जत्तगस्स उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया १४। सुहुम वाउकाइयस्स पज्जत्तगस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा १५। तस्स चेव अपज्जत्तस्स उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया १६। तस्स चेव पज्जत्तगस्स उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया १७। एवं सुहुमतेउकाइयस्स वि. १८-२०। एवं सुहुम आउक्काइयस्स वि २१-२३। एवं सुहुमपुढवीकाइयस्स वि. २४-२६। एवं बादर वाउकाइयस्स वि. २७-२९। एवं बायरतेउकाइयस्स वि. ३०-३२। एवं बायरआउकाइयस्स वि. ३३-३५। एवं बादरपुढवीकाइयस्स ३६-३८। सव्वेसिं तिविहेणं गमेणं भाणियव्वं बादरनिओ-

गस्स पज्जत्तगस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा ३९। तस्स चेव अपज्जत्तगस्स उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया४०। तस्स चेव पज्जत्तगस्स उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया४१। पत्तेयसरीरबादरवणस्सइकाइयस्स पज्जत्तगस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा ४२। तस्स चेव अपज्जत्तगस्स उक्कोसिया ओगाहणा असंखेज्जगुणा ४३। तस्स चेव पज्जत्तगस्स उक्कोसिया ओगाहणा असंखेज्जगुणा ४४॥सू० २॥

छाया—एतेषां खलु भदन्त ! पृथिवीकायिकानामप्तेजोवायुवनस्पतिकायिकानां सूक्ष्माणां बादराणां पर्याप्तकानामपर्याप्तकानां यावत् जघन्योत्कृष्टाया-मवगाहनायां कतरे कतरेभ्यो यावद् विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोकाः सूक्ष्म-

अब इन्हीं पृथिवीकायिक आदि जीवों की जघन्य एवं उत्कृष्ट अवगाहना के अल्पबहुत्वका निरूपण किया जाता है।

'एएसि णं भंते ! पुढवीकाइयाणं आउतेउवाउवणस्सइकाइयाणं' इत्यादि।

प्र० (एएसि णं भंते ! पुढवीकाइयाणं आउतेउवाउवणस्सइकाइयाणं सुहुमाणं बायराणं पज्जत्तगाणं अपज्जत्तगाणं जाव) हे भदन्त ! सूक्ष्म-बादर पर्याप्त अपर्याप्त ऐसे पृथिवीकायिकों की तथा अप्काय, वायुकाय एवं वनस्पतिकायिकों की यावत् 'जहन्नुक्कोसियाए ओगाहणाए कयरे कयरे हिंतो जाव विसेसाहिया वा) जघन्य उत्कृष्ट अवगाहना में किन की अवगाहना किनकी अवगाहना से यावत् विशेषाधिक है ?

હવે એજ પૃથ્વિકાયિક વિગેરે જીવોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાના અલ્પ બહુત્વપણાનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે.

एएसिं णं भंते ! पुढवीकाइयाणं अउतेउवाउवणस्सइकाइयाणं' ઈત્યાદિ

પ્ર૦ 'एएसिं णं भंते पुढवीकाइयाणं अउतेउवाउवणस्सइकाइयाणं सुहुमाणं बायराणं पज्जत्ताण अपज्जत्तगाणं जाव' હે ભગવન્ સૂક્ષ્મ બાદર પર્યાપ્ત, અપર્યાપ્ત એવા પૃથ્વિકાયિકોની તથા અપ્કાયિકોની, વાયુકાયિકોની અને વનસ્પતિકાયિકોની યાવત્ 'जहन्नुक्कोसियाए ओगाहणाए कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा' જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનામાં કોની અવગાહના કોની અવગાહના કરતાં યાવત્ વિશેષાધિક છે ?

निगोदस्य अपर्याप्तकस्य जघन्यावगाहना १। सूक्ष्मवायुकायिकस्य अपर्याप्तकस्य जघन्याऽवगाहना असंख्येयगुणाः २। सूक्ष्मतेजःकायिकस्यापर्याप्तस्य जघन्याऽवगाहना असंख्येयगुणाः ३। सूक्ष्माऽप् कायिकस्यापर्याप्तस्य जघन्याऽवगाहना असंख्येयगुणा ४। सूक्ष्मपृथिवीकायिकस्य अपर्याप्तस्य जघन्याऽवगाहना असं-

---

उ०—(गोयमा) हे गौतम ! (सव्वत्थो वा) सब से कमती अवगाहना (सुहुमनिओयस्स अपज्जत्तगस्स) सूक्ष्मनिगोदिया अपर्याप्तक जीव की (जहन्निया ओगाहना) जघन्य है अर्थात् सूक्ष्मनिगोदिया अपर्याप्त जीव की जो जघन्य अवगाहना है वह सब से कम है। (सुहुमवाउकाइयस्स अपज्जत्तगस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा) इससे असंख्यातगुणी जघन्य अवगाहना अपर्याप्तक सूक्ष्मवायुकायिक जीव की है। (सुहुमतेउकाइयस्स अपज्जत्तगस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा) सूक्ष्म अपर्याप्तक तैजस्कायिक जीव की जघन्य अवगाहना वायुकायिक जीव की जघन्य अवगाहना से असंख्यातगुणी है। (सुहुमआउकाइयस्स अपज्जत्तस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा) सूक्ष्म अपर्याप्तक अप्कायिक की जघन्य अवगाहना सूक्ष्म अपर्याप्तक तैजस्कायिक की जघन्य अवगाहना से असंख्यातगुणी हैं (सुहुमपुढवीकाइयस्स अपज्जत्तगस्स जहन्निया ओगाहणा असखेज्जगुणा ५) सूक्ष्म अपर्याप्तक अप्कायिक की जघन्य अवगाहना से अपर्याप्त सूक्ष्मपृथिवीकायिक की

ઉ૦ 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'सव्वत्थो वा' બધાથી ઓછી અવગાહના 'सुहुमनिओयस्स अपज्जत्तगस्स' સૂક્ષ્મ નિગોદિયા અપર્યાપ્તક જીવોની 'जहन्निया ओगाहणा' જઘન્ય અવગાહના છે. અર્થાત્ સૂક્ષ્મ નિગોદિયા અપર્યાપ્તક જીવોની જે જઘન્ય અવગાહના છે. તે બધાથી કમ છે, 'सुहुम वाउकाइयस्स अपज्जत्तगस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा' તેનાથી અસંખ્યાતગણી જઘન્ય અવગાહના અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક જીવોની છે. 'सुहुमतेउकाइयस्स अपज्जत्तस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा' સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક તૈજસ્કાયિકો જીવોની જઘન્ય અવગાહના વાયુકાયિક જીવની જઘન્ય અવગાહનાથી અસંખ્યાત ગણી છે 'सुहुमआउकाइयस्स अपज्जत्तस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा' સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક અપ્કાયિક જીવની જઘન્ય અવગાહના સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક તૈજસ્કાયિકની જઘન્ય અવગાહનાથી અસંખ્યાત ગણી છે. 'सुहुम पुढवीकाइयस्स अपज्जत्तगस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा५' સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક અપ્કાયિકની જઘન્ય અવગાહનાથી અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વિકાયિકની

ख्येयगुणाः ५। बादरवायुकायिकस्याऽपर्याप्तस्य जघन्याऽवगाहना असंख्येयगुणा ६। बादर तेज कायिकस्यापर्याप्तस्य जघन्याऽवगाहना असंख्येयगुणा ७। बादराप्कायिकस्य अपर्याप्तस्य जघन्याऽवगाहना असंख्येयगुणा ८। बादरपृथिवीकायिकस्य अपर्याप्तस्य जघन्याऽवगाहना असंख्येयगुणा ९। प्रत्येकशरीरबादरवनस्पतिकायिकस्य बादरनिगोदस्य एतयोः खलु अपर्याप्तयोः जघन्याऽवगा

जघन्य अवगाहना असंख्यातगुणी है (बादर वाउकाइयस्स अपज्जत्तगस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा) अपर्याप्तबादरवायुकायिक की जघन्य अवगाहना सूक्ष्मअपर्याप्तक पृथिवीकायिक की जघन्य अवगाहना से असंख्यातगुणी है ६ (बादरतेउकाइयस्स अपज्जत्तगस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा) अपर्याप्तबादर वायुकायिक जीव की जघन्य अवगाहना से अपर्याप्तकबादरतेजस्कायिक की जघन्य अवगाहना असंख्यातगुणी है ७ (बादरआउकाइयस्स अपज्जत्तस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा) अपर्याप्त बादरवायुकायिक जीव की जघन्य अवगाहना से अपर्याप्त बादर अप्कायिक की जघन्य अवगाहना असंख्यातगुणी है ८ (बादर पुढवीकाइयस्स अपज्जत्तस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा०' बादरपृथिवीकायिक अपर्याप्तक की जघन्य अवगाहना अपर्याप्त बादर अप्कायिक की जघन्य अवगाहना से असंख्यात गुणी है ९ (पत्तेयसरीरबादरवणस्सइकाइयस्स बादरनिगोदस्स एएसि णं अपज्जत्तगाणं जहन्निया ओगाहणा

જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાત ગણી છે. 'बादरवाउकाइयस्स अपज्जत्तगस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा' અપર્યાપ્તક બાદર વાયુકાયિકની જઘન્ય અવગાહના સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક પૃથિવીકાયિકની જઘન્ય અવગાહનાથી અસંખ્યાત ગણી છે. 'बादरतेउकाइयस्स अपज्जत्तगस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा' અપર્યાપ્તક બાદર વાયુકાયિક જીવની જઘન્ય અવગાહનાથી અપર્યાપ્તક બાદર તેજસ્કાયિકની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાત ગણી છે.૭ 'बादर आउकाइयस्स अपज्जत्तगस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा' અપર્યાપ્તક બાદર વાયુકાયિક જીવની જઘન્ય અવગાહનાથી અપર્યાપ્તક બાદર અપ્કાયિક જીવની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાતગણી છે ૮ 'बादरपुढवीकाइयस्स अपज्जत्तगस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा' બાદર પૃથિવકાયિક અપર્યાપ્તકની જઘન્ય અવગાહના, અપર્યાપ્તક બાદર અપ્કાયિકની જઘન્ય અવગાહનાથી અસંખ્યાત ગણી છે ૯ 'पत्तेयसरीरबादरवणस्सइकाइयस्स बादरनिगोदस्स एएसि अपज्जत्तगाणं जहन्निया ओगाहणा दोण्ह

हना द्वयोरपि तुल्या असंख्येयगुणा १०-११। सूक्ष्मनिगोदस्य पर्याप्तकस्य जघन्याऽवगाहना असंख्येयगुणा १२। तस्यैव अपर्याप्तकस्य उत्कृष्टाऽवगाहना विशेषाधिका १३। तस्यैव पर्याप्तकस्य उत्कृष्टाऽवगाहना विशेषाधिका १४। सूक्ष्मवायुकायिकस्य पर्याप्तकस्य जघन्या अवगाहना असंख्येयगुणा १५। तस्यैव अपर्याप्तकस्य उत्कृष्टाऽवगाहना विशेषाधिका १६। तस्यैव पर्याप्तकस्य उत्कृ-

---

दोण्ह वि तुल्ला असंखेज्जगुणा) अपर्याप्त बादरपृथिवीकायिक की जघन्य अवगाहना से प्रत्येक शरीरवाले अपर्याप्त बादर वनस्पतिकायिक की और बादर निगोद की जघन्य अवगाहना असंख्यात गुणी है और परस्पर में तुल्य है १०-११ (सुहुमनिओयस्स पज्जत्तगस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा) इससे असंख्यातगुणी जघन्य अवगाहना सूक्ष्म निगोदिया पर्याप्तक की है (तस्सेव अपज्जत्तस्स उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया) इससे विशेषाधिक उत्कृष्ट अवगाहना अपर्याप्त सूक्ष्मनिगोदिया जीव की है १३ (तस्स चेव पज्जत्तगस्स उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया) इससे पर्याप्त सूक्ष्म निगोदिया जीव की उत्कृष्ट अवगाहना विशेषाधिक है १४ (सुहुमवाउकाइयस्स पज्जत्तस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा १५) इससे पर्याप्त सूक्ष्म वायुकायिक जीव की जघन्य अवगाहना असंख्यातगुणी है (तस्स चेव अपज्जत्तगस्स उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया १६। इसकी अपेक्षा अपर्याप्त सूक्ष्म वायु-

---

वि तुल्ला, असंखेज्जगुणा' અપર્યાપ્તક બાદર પૃથિવિકાયિકની જઘન્ય અવગાહનાથી પ્રત્યેક શરીરવાળા અપર્યાપ્તક બાદર વનસ્પતિકાયિકની અને બાદર નિગોદની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાત ગણી છે. અને પરસ્પરમાં તુલ્ય છે.૧૦-૧૧ 'सुहुमनिओयस्स पज्जत्तगस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा' તેનાથી અસંખ્યાત ગણી જઘન્ય અવગાહના સૂક્ષ્મ નિગોદિયા પર્યાપ્તકની છે.૧૨ 'तस्सेव अपज्जत्तस्स उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया' તેનાથી વિશેષાધિક ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદિયા જીવોની છે.૧૩ 'तस्स चेव पज्जत्तगस्स उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया' તેનાથી પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદિયા જીવની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના વિશેષાધિક છે.૧૪ 'सुहुमवाउकाइयस्स पज्जत्तगस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा' તેનાથી પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક જીવની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાત ગણી છે ૧૫ ''तस्स चेव अपज्जत्तगस्स उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया' તેનાથી અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકની જઘન્ય અવગાહના વિશેષાધિક છે,૧૬ 'तस्स चेव पज्जत्तगस्स उक्कोसिया ओगाहणा

ष्टावगाहना विशेषाधिका १७। एवं सूक्ष्मतेजःकायिकस्यापि -१८-२०। एवं सूक्ष्माप्कायिकस्यापि २१-२३। एवं सूक्ष्मपृथिवीकायिकस्यापि २४-२६।

कायिक की जघन्य अवगाहना विशेषाधिक है। (तस्स चेव पज्जत्तगस्स उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया १७) इसकी अपेक्षा पर्याप्त सूक्ष्म वायुकायिक की उत्कृष्ट अवगाहना विशेषाधिक है (एवं सुहुमतेउकाइयस्स वि १८, १९, २०) इसी प्रकार से सूक्ष्म अग्निकाय पर्याप्त की जघन्य अवगाहना असंख्यातगुणी और इससे भी विशेषाधिक अपर्याप्त सूक्ष्म अग्निकाय की उत्कृष्ट अवगाहना और पर्याप्त सूक्ष्म अग्निकाय की उत्कृष्ट अवगाहना उत्तरोत्तरविशेषाधिक जाननी चाहिये। (एवं सुहुम आउकाइयस्स वि २१, २२, २३,) इसी प्रकार से सूक्ष्म अप्कायिक पर्याप्त की जघन्य अवगाहना असंख्यातगुणी है और इससे अपर्याप्त सूक्ष्म अप्कायिक की उत्कृष्ट अवगाहना तथा पर्याप्तक सूक्ष्म अप्कायिक की उत्कृष्ट अवगाहना उत्तरोत्तर विशेषाधिक है। (एवं सुहुमपुढवीकायस्स वि २४, २५, २६) इसी प्रकार से सूक्ष्म पृथिवीकायिककी जघन्य अवगाहना असंख्यातगुणी है और इससे भी विशेषाधिक अपर्याप्त पृथिवीकायिक की उत्कृष्ट अवगाहना है और इससे

विसेसाहिया' તેનાથી પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના વિશેષાધિક છે,૧૭ 'एवं सुहुम तेउकाइयस्स वि' એજ રીતે સૂક્ષ્મ અગ્નિકાય પર્યાપ્તકની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાત ગણી અને તેનાથી પણ વિશેષાધિક અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ અગ્નિકાયની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અને પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ અગ્નિકાયની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ઉત્તરોત્તર વિશેષાધિક સમજવી.૧૮-૧૯-૨૦ 'एवं सुहुम आउक्काइयस्स वि' એજ રીતે સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક પર્યાપ્તકની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાત ગણી છે. અને તેનાથી અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ અપ્કાયિકની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના તથા પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ અપ્કાયિકની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ઉત્તરોત્તર વિશેષાધિક છે.૨૧-૨૨-૨૩ 'एवं सुहुमपुढवीकाइयस्स वि०' એજ રીતે સૂક્ષ્મ પૃથિવકાયિકની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાત ગણી છે. અને તેનાથી પણ વિશેષાધિક અપર્યાપ્ત પૃથ્વીકાયિકની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના છે. અને તેનાથી પણ વિશેષાધિક પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના છે. ૨૪-૨૫-૨૬ 'एव बादरवाउकाइयस्स वि' એજ રીતે બાદર પર્યાપ્તક વાયુકાયિકની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાત ગણિ છે. અને તેનાથી પણ વિશેષાધિક અપર્યાપ્તક બાદર વાયુકાયિકની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના છે. અને

एवं बादरवायुकायिकस्यापि २७-२९। एवं बादर तेजःकायिकस्यापि ३०-३२। एवं बादराप्कायिकस्यापि ३३-३५। एवं बादरपृथिवीकायिकस्यापि

भी विशेषाधिक पर्याप्त सूक्ष्म पृथिवीकायिक की उत्कृष्ट अवगाहना है। (एवं बादर वाउकाइयस्स वि २७, २८, २९) इसी प्रकार से बादर पर्याप्तकवायुकायिक की जघन्य अवगाहना असंख्यातगुणी है। इससे भी विशेषाधिक अपर्याप्तबादरवायुकायिक की उत्कृष्ट अवगाहना है और इससे भी विशेषाधिक पर्याप्त बादर वायुकायिक की उत्कृष्ट अवगाहना हैं। (एवं बादर तेउकाइयस्स वि ३०, ३१, ३२) इसी प्रकार से बादर पर्याप्त तैजस्कायिक की जघन्य अवगाहना असंख्यातगुणी है और इससे भी विशेषाधिक अपर्याप्त बादर तैजस्कायिक की उत्कृष्ट अवगाहना है। (एवं बादर आउकाइयस्स वि ३३, ३४, ३५) इसी प्रकार से बादर पर्याप्त अप्कायिक की जघन्य अवगाहना असंख्यातगुणी है और इससे भी विशेषाधिक अपर्याप्त बादर अप्कायिक की उत्कृष्ट अवगाहना है और इससे भी विशेषाधिक पर्याप्त बादर अप्कायिक जीव की उत्कृष्ट अवगाहना है। (एवं बादरपुढवीकाइयस्स) इसी प्रकार से बादर पर्याप्तक पृथिवीकायिक जीव की जघन्य अवगाहना असंख्यातगुणी है और इससे भी विशेषाधिक अपर्याप्त बादरपृथिवीकायिक जीव की उत्कृष्ट अवगाहना है तथा इससे भी विशेषाधिक पर्याप्त पृथिवीकायिक

તેનાથી પણ વિશેષાધિક પર્યાપ્તક બાદર વાયુકાયિકની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના છે. ૨૭-૨૮-૨૯ 'एवं बादरतेउकाइयस्स वि' એજ રીતે બાદર પર્યાપ્તક તેજસ્કાયિકની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાત ગણી છે. અને તેનાથી પણ વિશેષાધિક અપર્યાપ્તક બાદર તેજસ્કાયિકની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના છે.૩૦-૩૧-૩૨ 'एवं बादरआउकाइयस्सवि०' એજ રીતે બાદર પર્યાપ્તક અપ્કાયિકની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાત ગણી છે. અને તેનાથી પણ વિશેષાધિક અપર્યાપ્તક અપ્કાયિકની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના છે. અને તેનાથી પણ વિશેષાધિક પર્યાપ્ત બાદર અપકાયિક જીવની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના છે.૩૩-૩૪-૩૫ 'एवं बादरपुढवीकाइयस्स' એજ રીતે બાદર પર્યાપ્તક પૃથિવીકાયિક જીવની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાત ગણી છે. અને તેનાથી પણ વિશેષાધિક અપર્યાપ્તક બાદર પૃથ્વિકાયિક જીવની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના છે. તથા તેનાથી પણ વિશેષાધિક પર્યાપ્તક પૃથ્વિકાયિક જીવની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના છે. ૩૬-૩૭-૩૮

३६–३८। सर्वेषां त्रिविधेन गमेन भणितव्यम् बादरनिगोदस्य पर्याप्तकस्य जघन्याऽवगाहना असंख्येयगुणा ३९। तस्यैव अपर्याप्तकस्य उत्कृष्टा अवगाहना विशेषाधिका ४०। तस्यैव पर्याप्तकस्योत्कृष्टाऽवगाहना विशेषाधिका ४१। प्रत्येकशरीरबादरवनस्पतिकायिकस्य पर्याप्तकस्य जघन्याऽवगाहना असंख्येयगुणा ४२। तस्यैवापर्याप्तकस्य उत्कृष्टाऽवगाहना असंख्येयगुणा ४३। तस्यैव पर्याप्तस्य उत्कृष्टाऽवगाहना असंख्येयगुणा ४४ ॥सू० २॥

जीव की उत्कृष्ट अवगाहना है ३६, ३७, ३८ (सव्वेसिं तिविहेणं गमेणं भाणियव्वं) इस प्रकार के तीन गमों से सब वायुकायादिकों की अवगाहना कह लेनी चाहिये (बादरनिओगस्स पज्जत्तगस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा) इससे बादर निगोद पर्याप्तक की जघन्य अवगाहना असंख्यातगुणी है ३९ (तस्स चेव अपज्जत्तगस्स उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया ४०) इससे अपर्याप्त बादर निगोद की उत्कृष्ट अवगाहना विशेषाधिक है। (तस्स चेव पज्जत्तगस्स उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया) इससे पर्याप्त बादर निगोद की उत्कृष्ट अवगाहना विशेषाधिक है ४१ (पत्तेयसरीरबादरवणस्सइकाइयस्स पज्जत्तगस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा ४२) इससे प्रत्येक शरीर, वाले बादर वनस्पतिकायिक जीव की जघन्य अवगाहना असंख्यातगुणी है। (तस्स चेव अपज्जत्तगस्स उक्कोसिया ओगाहणा असंखेज्जगुणा ४३) इससे अपर्याप्त प्रत्येक शरीरवाले वनस्पतिकायिक की उत्कृष्ट अव-

---

'सव्वेसिं तिविहेणं गमेणं भाणियव्वं' આ રીતના ત્રણ ગમોથી બધા જ વાયુકાયિકોની અવગાહના સમજી લેવી. 'बादर निओगस्स पज्जत्तगस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा' તેનાથી બાદર નિગોદ પર્યાપ્તકની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાત ગણી છે.૩૯ 'तस्स चेव अपज्जत्तगस्स उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया' તેનાથી અપર્યાપ્તક બાદર નિગોદની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના વિશેષાધિક છે ૪૦ 'तस्स चेव पज्जत्तगस्स उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया' તેનાથી પર્યાપ્તક બાદર નિગોદની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના વિશેષાધિક છે.૪૧ 'पत्तेयसरीर बादरवणस्सइकाइयस्स पज्जत्तगस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा' તેનાથી પ્રત્યેક શરીરવાળા બાદર વનસ્પતિકાયિક જીવની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાત ગણી છે. 'तस्स चेव अपज्जत्तगस्स उक्कोसिया ओगाहणा असंखेज्जगुणा' તેનાથી અપર્યાપ્તક પ્રત્યેક શરીરવાળા વનસ્પતિકાયિક જીવની ઉત્કૃષ્ટ અવ-

टीका—'एएसि णं भंते !' एतेषां खलु भदन्त ! 'पुढवीकाइयाणं' पृथिवीकायिकानां जीवानाम् 'आउतेउवाउवणस्सइकाइयाणं' अप् तेजो वायुवनस्पतिकायिकानाम् 'सुहुमाणं वादराणं' सूक्ष्माणां वादराणां 'पज्जत्तगाणं अपज्जत्तगाणं 'पर्याप्तकानामपर्याप्तकानाम् 'जहन्नुक्कोसियाए ओगाहणाए' जघन्योत्कृष्टायामवगाहनायाम् 'कयरे कयरे जाव विसेसाहिया वा' कतरे कतरेभ्यो यावद् विशेषाधिका वा अत्र यावत्पदेन अल्पा वा बहुका वा तुल्या वा इत्येषां

गाहना असंख्यातगुणी है (तस्स चेव पज्जत्तगस्स उक्कोसिया ओगाहणा असंखेज्जगुणा ४४) इससे असंख्यातगुणी उत्कृष्ट अवगाहना पर्याप्त प्रत्येक शरीरवाले वनस्पतिकायिक की है ४४ ।

टीकार्थ—एकेन्द्रिय पृथिवीकायिक आदि जीव सूक्ष्म और बादर के भेद से दो प्रकार के कहे गये हैं तथा ये दोनों प्रकार के भी जीव पर्याप्तक और अपर्याप्तक होते हैं । सो इसी बात को लेकर इस सूत्र द्वारा वनस्पतिकायिक तक के जीवों की जघन्य और उत्कृष्ट अवगाहना का विचार किया गया है इसमें सब से प्रथम गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है कि हे भदन्त ! 'एएसिं पुढवीकाइयाणं आउतेउवाउवणस्सइकाइयाणं०' पर्याप्त अपर्याप्त जो सूक्ष्म बादर पृथिवीकायिक जीव हैं तथा पर्याप्त अपर्याप्त जो सूक्ष्मबादर अप्कायिक, तैजस्कायिक, वायुकायिक एवं वनस्पतिकायिक जीव हैं सो इन सबकी जघन्य और उत्कृष्ट अवगाहना में कौनसी अवगाहनावाले जीवों की अपेक्षा कौनसी अवगाहनावाले

ગાહના અસંખ્યાત ગણી છે. 'तस्स चेव पज्जत्तगस्स उक्कोसिया ओगाहणा असंखेज्जगुणा' તેનાથી અસંખ્યાત ગણી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના પર્યાપ્ત પ્રત્યેક શરીરવાળા વનસ્પતિકાયિક જીવોની છે ૪૪

ટીકાર્થ—એકેન્દ્રિય પૃથિવિકાયિક વિગેરે જીવો સૂક્ષ્મ અને બાદરના ભેદથી બે પ્રકારના છે. આ બન્ને પ્રકારના જીવો પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક હોય છે. આને ઉદ્દેશીને આ સૂત્ર દ્વારા વનસ્પતિકાયિક સુધીના જીવોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. આમાં સૌથી પહેલાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યુ છે કે—હે ભગવન્ 'एएसिं पुढवीकाइयाणं आउतेउवाउवणस्सइकाइयाणं०' પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક જે સૂક્ષ્મ બાદર પૃથિવિકાયિક જીવો છે, તથા પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક જે સૂક્ષ્મ બાદર અપ્કાયિક જીવ, તેજસ્કાયિક જીવ, વાયુકાયિક જીવ, અને વનસ્પતિ કાયિક જીવ છે, તે બધાની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનામાં કઈ અવગાહનાવાળા જીવોની અપેક્ષાએ કઈ અવગાહનાવાળા જીવો યાવત્ વિશેષાધિક

संग्रहो भवति तथा हे भदन्त ! पृथिव्यप् तेजोवायुवनस्पतिकायिकजीवानां सूक्ष्म-बादरपर्याप्तापर्याप्तभेदभिन्नानाम् जघन्योत्कृष्टायामवगाहनायां कतरे कतरेभ्यो ऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा सुहुमनिओयस्स' सर्वस्तोका सूक्ष्मनिगोदस्य 'अपज्जत्तस्स जहन्निया ओगाहणा' अपर्याप्तकस्य जघन्या अव-गाहना भवति सूक्ष्मनिगोदापर्याप्त जीवानां सर्वापेक्षया स्तोका जघन्याऽवगाहना भवति इति भावः ।१। 'सुहुमवाउक्काइयस्स अपज्जत्तगस्स' सूक्ष्मवायुकायिकस्य अपर्याप्तकस्य 'जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा' जघन्याऽवगाहना असंख्येय-गुणा सूक्ष्मनिगोदापर्याप्तजीवापेक्षया सूक्ष्मवायुकायिकापर्याप्तकजीवानां जघ-

---

जीव यावत् विशेषाधिक हैं ? यहां यावत्पद से 'अप्पा वा तुल्ला वा' इन पदों का संग्रह हुआ है तथा च सूक्ष्मबादरपर्याप्तअपर्याप्त इन भेदवाले पृथिवी-अप् तेज वायु और वनस्पतिकायिक जीवों की जघन्य उत्कृष्ट अवगा-हना में कौनसी अवगाहनावाले जीव कौनसी अवगाहनावाले जीवों से अल्प हैं ? कौनसी अवगाहनावाले जीवों से बहुत हैं ? कौनसी अव-गाहनावालों के बराबर हैं ? और कौनसी अवगाहनावालों से विशेषा-धिक हैं ? इस गौतम के प्रश्न के उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं-'गोयमा' सव्वत्थो वा सुहुम०' हे गौतम ! सूक्ष्मअपर्याप्तक निगोद जीव की जघन्य अवगाहना सब से कम कही गई है ? 'सुहुमवाउकाइयस्स अपज्जत्तगस्स०' इसकी अपेक्षा सूक्ष्म अपर्याप्तक वायुकायिक की जघन्य अवगाहना असंख्यातगुणी हैं इसे यों समझा जा सकता है कि

છે ? અહિયાં 'अप्पा वा तुल्ला वा' આ પદોનો સંગ્રહ થયો છે. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે,-સૂક્ષ્મ બાદર પર્યાપ્તક અપર્યાપ્તક એ ભેદવાળા પૃથિવિકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક જીવોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા જીવો કઇ અવગાહનાવાળા જીવોથી અલ્પ છે ? અને કઈ અવગાહનાવાળા જીવોથી વધારે છે ? અને કઈ અવગાહનાવાળાની બરાબર છે ? અને કઈ અવગાહનાવાળાઓથી વિશેષાધિક છે ?

ગૌતમ સ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा ! सव्वं त्थो वा सुहुम०' હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક નિગોદ જીવોની જઘન્ય અવ ગાહના બધાથી ઓછી કહી છે.૧ 'सुहुमवाउकाइयस्स अपज्जत्तगस्स०' હે ગૌતમ ! તેની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક વાયુકાયિકની જઘન્ય અવગા-હના અસંખ્યાત ગણી છે. આ કથનનો ભાવ એ છે કે-જો સૂક્ષ્મ અપર્યા-

न्याऽवगाहना असंख्येयगुणाधिका भवतीतिभावः २। 'सुहुमतेउकाइयस्स अपज्ज-त्तस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा' 'सूक्ष्मतेजस्कायिकस्य जीवस्यापर्याप्त-कस्य जघन्यावगाहना असंख्येयगुणाऽधिका भवति सूक्ष्मापर्याप्तवायुकायिक-जीवापेक्ष्येति ३। 'सुहुम आउकाइयस्स अपज्जत्तस्स जहन्निया ओगाहणा असं-खेज्जगुणा' सूक्ष्माप्कायिकस्य जीवस्य जघन्याऽवगाहना सूक्ष्मापर्याप्ततेजस्का-

यदि हम सूक्ष्म अपर्याप्त निगोदिया जीव की सब से कम जघन्य अव-गाहना के स्थान पर २ रख लें और असंख्यात के स्थान ४ रखलें तो २ × ४ = ८ जो आ जाते हैं वे अपर्याप्तसूक्ष्म वायुकायिक जीव की जघन्य अवगाहना के स्थान पर आये हुए जानना चाहिये। इससे यही निष्कर्ष निकलता हैं कि सूक्ष्म अपर्याप्तक निगोदिया जीव की जघन्य अवगाहना से सूक्ष्म अपर्याप्तक वायुकाय की जघन्य अवगाहना असं-ख्यात गुणित अधिक आती है। आगे भी इसी प्रकार से कल्पना करके समझा जा सकता है २ सूक्ष्म अपर्याप्तक वायुकायिक जीव की जितनी जघन्य अवगाहना होती है उससे असंख्यातगुणी जघन्य अव-गाहना सूक्ष्म अपर्याप्तक तैजस्कायकी होती है यही बात 'सुहुमतेउ-काइयस्स अपज्जत्तगस्स जहन्निया०' इस सूत्रपाठ द्वारा समझाई गई है ३ सूक्ष्म अपर्याप्त तैजस्कायिक जीव की जघन्य अवगाहना से भी असंख्यातगुणी जघन्य अवगाहना 'सुहुमआउकाइय०' सूक्ष्मअपर्याप्तक अप्कायिक जीव की है ४, सूक्ष्म अपर्याप्तक अप्कायिक जीव की जघन्य

પ્તક નિગોદિયા જીવની બધાથી ઓછી જઘન્ય અવગાહનાના સ્થાને ૨, બેને આંક રાખવામાં આવે. અને અસંખ્યાતને સ્થાને ૪ ચારનો આંક રાખવામાં તો ૨ × ૪ = ૮ જે આ આઠ આવી જાય છે, તે અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ વાયુ-કાયિક જીવની જઘન્ય અવગાહનાને સ્થાને આવેલ સમજવા. તેનો સાર એજ છે કે—સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક નિગોદિયા જીવોની જઘન્ય અવગાહનાથી અપર્યાપ્તક વાયુકાયિકની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાત ગણી અધિક છે. હવે પછી પણ આજ રીતે કલ્પના કરીને સમજાવી શકાય છે.૨ સૂક્ષ્મ અપર્યા-પ્તક વાયુકાયિક જીવની જેટલી જઘન્ય અવગાહના હોય છે તેનાથી અસં-ખ્યાત ગણી જઘન્ય અવગાહના સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક તેજસ્કાયિકોની હોય છે. એજ વાત 'सुहुम तेउकाइयस्स अपज्जत्तगस्स जहन्निया०' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા સમજાવવામાં આવી છે. ૩ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક તેજસ્કાયિક જીવની અવગાહનાથી પણ અસંખ્યાતગણી જઘન્ય અવગાહના 'सुहुम-आउकाइय०' સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત અપ્કાયિક જીવની છે. ૪ સૂક્ષ્મ

यिकापेक्षया असंख्येयगुणा अधिका भवतीति ४। 'सुहुमपुढवीकाइयस्स अपज्जत्तस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा' सूक्ष्मपृथिवीकायिकस्य जीवस्यापर्याप्तस्य जघन्यावगाहना सूक्ष्मापर्याप्ताप्कायिकजीवापेक्षयाऽसंख्येयगुणाधिका भवतीति ५। 'बादरवाउकाइयस्स अपज्जत्तस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा' 'बादरवायुकायिकस्यापर्याप्तकस्य जघन्याऽवगाहना असंख्येयगुणाधिका भवति सूक्ष्मापर्याप्तपृथिवीकायिकापेक्षयेति ।६। 'बायर तेउक्काइयस्स अपज्जत्तस्स जहन्निया, ओगाहणा असंखेज्जगुणा' बादरतेजस्कायिकस्य जीवस्यापर्याप्तकस्य जघन्याऽवगाहना बादरापर्याप्तवायुकायिकजीवापेक्षया असंख्येयगुणाधिका भवतीति ७। 'बादर आउकाइयस्स अपज्जत्तस्स जहन्निया ओगाहणा

अवगाहना से असंख्यातगुणी जघन्य अवगाहना 'सुहुमपुढवीकाइयस्स०' सूक्ष्म अपर्याप्त पृथिवीकायिक जीव की होती है ५ इस प्रकार से सूक्ष्म अपर्याप्तक वायुकाय से लेकर सूक्ष्म अपर्याप्तकपृथिवीकायिक जीव तक यह जघन्य अवगाहना कही गई है। अब बादरअपर्याप्तक वायुकायिक से लेकर बादर अपर्याप्तक पृथिवीकायिक तक के जो जीव हैं उनकी जघन्य अवगाहना प्रकट की जाती है-'बादरवाउकाइयस्स अपज्जत्तस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा' सूक्ष्म अपर्याप्तक पृथिवीकायिक की जितनी जघन्य अवगाहना प्रकट की गई उससे असंख्यातगुणी जघन्य अवगाहना अपर्याप्त बादरवायुकायिक जीव की है ६ 'बादर तेउकाइयस्स०' अपर्याप्त बादरवायुकायिक जीव जघन्य अवगाहना की अपेक्षा अपर्याप्तक बादर तैजस्कायिक जीव की जघन्य

અપર્યાપ્તક અપ્કાયિક જીવની જઘન્ય અવગાહનાથી અસંખ્યાત ગણી જઘન્ય અવગાહના 'सुहुम पुढवीकाइयस्स०' સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક પૃથ્વિકાયિક જીવની હોય છે.૫ એજ રીતે સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક વાયુકાયિકોથી આરંભીને સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક પૃથ્વિકાયિક જીવો સુધી આ જઘન્ય અવગાહના કહી છે. હવે બાદર અપર્યાપ્તક વાયુકાયિકોથી લઈને બાદર અપર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિક સુધીના જે જીવો છે, તેઓની જઘન્ય અવગાહના બતાવવામાં આવે છે. 'बादर वाउ काइयस्स अपज्जत्तस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा' સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક પૃથ્વિકાયિકની જેટલી જઘન્ય અવગાહના બતાવી છે, તેનાથી અસંખ્યાત ગણિ જઘન્ય અવગાહના અપર્યાપ્તક બાદર વાયુકાયિક જીવોની છે ૬ 'बादर तेउकाइयस्स०' અપર્યાપ્તક બાદર વાયુકાયિક જીવની જઘન્ય અવગાહનાની અપેક્ષાથી અપર્યાપ્તક બાદર તેજસ્કાયિક જીવની જઘન્ય અવગાહના અસં-

असंखेज्जगुणा' बादराप्कायिकस्य अपर्याप्तकस्य जीवस्य जघन्याऽवगाहना बादरापर्याप्ततेजस्कायिकापेक्षया असंख्येयगुणा अधिका भवतीति ८।' बायर-पुढवीकाइयस्स अपज्जत्तस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा' बादर-पृथिवीकायिकस्य अपर्याप्तकस्य जीवस्य जघन्याऽवगाहना बादरापर्याप्ताप्कायिकजीवापेक्षया असंख्येयगुणाधिका भवतीति ९। 'पत्तेयसरीरबायर-वणस्सइकाइयस्स बायरनिओयस्स एएसि णं अपज्जत्तगाणं जहन्निया ओगाहणा दोण्ह वि तुल्ला असंखेज्जगुणा' प्रत्येकशरीरवनस्पतिकायिकस्य बादरनिगोदस्य च एतयोः अपर्याप्तकयोः जघन्याऽवगाहना द्वयोरपि तुल्या, असंख्येयगुणा अधिका भवति पूर्वापेक्षया बादरपृथिवीकायिकापर्याप्तापेक्षया द्वयोः—बादरवनस्पति-कायिकबादरनिगोदजीवयोर्जघन्याऽवगाहना असंख्यातगुणा अधिका भवति १०-११। 'सुहुमनिगोयस्स पज्जत्तगस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा' सूक्ष्मनिगोदस्य पर्याप्तकस्य जघन्याऽवगाहना पूर्वापेक्षया असंख्येयगुणाऽधिका

अवगाहना असंख्यातगुणित अधिक है ७ 'बादर आउकाइयस्स' अप-र्याप्त बादर तैजस्कायिक की जघन्य अवगाहना से अपर्याप्तक बादर-अप्कायिक जीव की जघन्य अवगाहना असंख्यातगुणी अधिक है ८ 'बायरपुढवीकाइयस्स०' अपर्याप्त बादर अप्कायिक जीव की जघन्य अवगाहना से अपर्याप्त बादर पृथिवीकायिक जीव की जघन्य अवगाहना असंख्यातगुणित अधिक है ९ 'पत्तेयसरीरबायर०' अपर्याप्त बादर पृथिवीकायिक की जघन्य अवगाहना से अपर्याप्त प्रत्येक शरीरवाले बादर वनस्पतिकायिक जीव की और अपर्याप्त बादर निगोद जीव की जघन्य अवगाहना असंख्यातगुणी अधिक होती है १०-११ 'सुहुमनि-गोयस्स पज्जत्तगस्स जहन्निया ओगाहणा०' इस प्रकार से यहां तक अप-

---

ખ્યાતગણી અધિક છે ૭ 'बादर आउकाइयस्स०' અપર્યાપ્તક બાદર તેજસ્કાયિક જીવની જઘન્ય અવગાહનાની અપેક્ષાથી અપર્યાપ્તક બાદર અપ્કાયિક જીવની જઘન્ય અવગાહના અસખ્યાત ગણી અધિક છે.૮, 'बायर पुढवीकाइयस्स०' અપર્યાપ્તક બાદર અપ્કાયિક જીવની જઘન્ય અવગાહનાથી અપર્યાપ્તક બાદર પૃથ્વીકાયિકની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાત ગણી અધિક છે ૯ 'पत्तेयसरीरबायर०' અપર્યાપ્તક બાદર પૃથ્વિકાયિક જીવની જઘન્ય અવગાહનાથી અપર્યાપ્તક પ્રત્યેક શરીરવાળા બાદર વનસ્પતિકાયિક જીવની અને જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાત ગણી અધિક હોય છે ૧૦-૧૧ 'सुहुम निओयस्स पज्जत्तगस्स जहन्निया ओगाहणा०' આ રીતે અહિં સુધી

भवति १२। 'तस्सेव अपज्जत्तस्स उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया' तस्यैव सूक्ष्मनिगोदस्य अपर्याप्तकस्य उत्कृष्टाऽवगाहना विशेषाधिका भवतीति १३। 'तस्स चेव पज्जत्तगस्स उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया' तस्यैव सूक्ष्मनिगोदस्यैव पर्याप्तकस्य उत्कृष्टाऽवगाहना विशेषाधिका भवतीति १४। 'सुहुमवाउकाइयस्स पज्जत्तगस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा' सूक्ष्मवायुकायिकस्य पर्याप्तस्य जीवस्य जघन्याऽवगाहना पूर्वापेक्षया असंख्यातगुणा अधिका भवतीति १५। 'तस्स चेव अपज्जत्तगस्स उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया'

र्याप्तक बादर एकेन्द्रिय जीवों की अवगाहना उत्तरोत्तर असंख्यातगुणित अधिक प्रकट कर अब सूत्रकार पर्याप्तक एकेन्द्रिय जीवोंकी अवगाहना प्रकट करते हैं-इसमें सबसे पहिले पर्याप्तक सूक्ष्म निगोदिया जीव की जघन्य अवगाहना प्रकट की जाती है सूक्ष्मनिगोदिया पर्याप्तक जीव की जघन्य अवगाहना, पूर्वकी अपेक्षा से असंख्यातगुणित अधिक होती है १२ 'तस्सेव अपज्जत्तगस्स उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया' अपर्याप्तक सूक्ष्म निगोदिया जीव की उत्कृष्ट अवगाहना विशेषाधिक होती है १३ 'तस्स चेव पज्जत्तगस्स उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया' तथा पर्याप्त सूक्ष्म निगोदिया जीव की उत्कृष्ट अवगाहना विशेषाधिक होती है १४ 'सुहुमवाउकाइयस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा' सूक्ष्मवायुकायिकपर्याप्त जीव की जघन्य अवगाहना पूर्व की अपेक्षा असंख्यातगुणित अधिक होती है १५ 'तस्स चेव अपज्जत्तगस्स

અપર્યાપ્તક બાદર એકેન્દ્રિય જીવોની અવગાહના ઉત્તરોત્તર અસંખ્યાત ગણી અધિક બતાવીને હવે સૂત્રકાર પર્યાપ્તક એકેન્દ્રિય જીવોની અવગાહના પ્રગટ કરે છે. તેમાં સૌથી પહેલાં પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદિયા જીવોની જઘન્ય અવ-અવગાહના બતાવવામાં આવે છે. સૂક્ષ્મ નિગોદિયા પર્યાપ્ત જીવની જઘન્ય અવગાહના પહેલાની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણી હોય છે ૧૨ 'तस्सेव अपज्जत्तगस्स उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया' અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદિયા જીવની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના વિશેષાધિક હોય છે ૧૩ 'तस्स चेव पज्जत्तगस्स उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया' તથા પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદિયા જીવની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના વિશેષાધિક હોય છે ૧૪ 'सुहुमवाउकाइयस्स पज्जत्तगस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा' સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક પર્યાપ્તક જીવની જઘન્ય અવગાહના પહેલાની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણી અધિક હોય છે.૧૫ 'तस्स

तस्यैव सूक्ष्मवायुकायिकस्य जीवस्यापर्याप्तकस्य उत्कृष्टाऽवगाहना पूर्वापेक्षया विशेषाधिका भवति १६। 'तस्स चेव पज्जत्तगस्स उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया' १७। तस्यैव सूक्ष्मवायुकायिकस्यैव पर्याप्तकस्य उत्कृष्टाऽवगाहना अपर्याप्तसूक्ष्मवायुकायिकापेक्षया विशेषाधिका भवतीति १७। 'एवं सुहुमतेउकाइयस्स वि' एवं सूक्ष्मतेजस्कायिकस्य जीवस्यापि जघन्योत्कृष्टाऽवगाहना ज्ञातव्या तथाहि–सूक्ष्मतेजस्कायिकस्य पर्याप्तकस्य जघन्यावगाहना असंख्येयगुणा अधिका सूक्ष्मतेजस्कायिकस्य अपर्याप्तस्य उत्कृष्टाऽवगाहना पूर्वापेक्षया विशेषाधिका एवं सूक्ष्मतेजस्कायिकस्य पर्याप्तकस्य उत्कृष्टाऽवगाहना ततोऽपि विशेषाधिका भवतीतिभावः १८–२०। 'एवं सुहुमआउकाइयस्स वि' एवं यथा

उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया' अपर्याप्तक सूक्ष्मवायुकायिक जीव की उत्कृष्ट अवगाहना पूर्वकी अपेक्षा विशेषाधिक होती है १६ 'तस्स चेव पज्जत्तग०' पर्याप्त सूक्ष्मवायुकायिक जीव की उत्कृष्ट अवगाहना अपर्याप्त सूक्ष्म वायुकायिक की उत्कृष्ट अवगाहना की अपेक्षा विशेषाधिक होती है १७ 'एवं सुहुमतेउकाइयस्स वि' इसी प्रकार से सूक्ष्म तेजस्कायिक जीव की भी जघन्य उत्कृष्ट अवगाहना जाननी चाहिये। अर्थात् पर्याप्त सूक्ष्म तेजस्कायिक की जघन्य अवगाहना असंख्यातगुणित अधिक है तथा अपर्याप्त सूक्ष्म तेजस्कायिक की उत्कृष्ट अवगाहना पूर्व की अपेक्षा विशेषाधिक है इसी प्रकार पर्याप्त सूक्ष्म तेजस्कायिक की उत्कृष्ट अवगाहना उससे भी विशेषाधिक है १८–२० 'एवं सुहुम आउकाइयस्स वि' सूक्ष्म तेजस्कायिक की अवगाहना

चेव अपज्जत्तगस्स उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया' अपर्याप्तक सूक्ष्म वायुकायिक જીવની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના પહેલાંની અપેક્ષાથી વિશેષાધિક હોય છે ૧૬ 'तस्स चेव पज्जत्तग०' પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક જીવની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાની અપેક્ષાથી વિશેષાધિક હોય છે. ૧૭ 'एवं सुहुमतेउकाइयस्स वि' એજ રીતે સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક જીવની પણ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સમજી લેવી, અર્થાત્ પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિકની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાતગણી અધિક છે, તથા અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિકની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના પહેલાંની અપેક્ષાએ વિશેષાધિક છે. એજ રીતે પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિકની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના તેનાથી પણ વિશેષાધિક છે ૧૮–૧૯–૨૦ 'एवं सुहुम आउकाइयस्स

सूक्ष्मतेजस्कायिकस्य तथैव सूक्ष्माप्कायिकजीवस्य पर्याप्तकस्य जघन्याऽवगाहना असंख्येयगुणाधिका पूर्वापेक्षया तथा अपर्याप्तकस्य पर्याप्तकस्य चोत्कृष्टाऽवगाहना विशेषाधिका भवतीति २१-२३। 'एवं सुहुमपुढवीकाइयस्स वि' एवमेव सूक्ष्माप्कायिकवदेव सूक्ष्मपृथिवीकायिकस्य जघन्याऽवगाहना असंख्येयगुणा अपर्याप्तपर्याप्तभेदभिन्नस्य तस्यैवोत्कृष्टाऽवगाहना विशेषाधिकेति २४-२६। 'एवं बादरवाउकाइयस्स वि' एवं बादरवायुकायिकस्यापि जघन्याऽवगाहना असंख्येयगुणा अपर्याप्तपर्याप्तभेदस्य तस्योत्कृष्टाऽवगाहना विशेषाधिका भवतीति-भावः २७-२९। 'एवं बादरतेउकाइयस्स वि' एवमेव बादरवायुकायवदेव बादर-तेजस्कायिकस्यापि पर्याप्तकस्य जघन्याऽवगाहना असंख्येयगुणा अपर्याप्तक-पर्याप्तकोत्कृष्टाऽवगाहना विशेषाधिका ज्ञातव्येतिभावः ३०-३२। 'एवं बायरआउकाइयस्स वि' एवमेव बादरतेजस्कायिकवदेव बादराप्कायिकजीव-स्यापि जघन्योत्कृष्टाऽवगाहना ज्ञातव्येतिभावः ३३-३५। 'एवं बादरपुढवी-काइयस्स वि' एवं बादरपृथिवीकायिकजीवस्यापि जघन्योत्कृष्टाऽवगाहना ज्ञात-व्येति ३६-३८। 'सव्वेसिं तिविहेणं गमेणं भाणियव्वं' सर्वेषां त्रिविधेन गमेन भणितव्यम्, सर्वेषां वायुकायिकादिजीवानां त्रिप्रकारेण गमेन अवगाहना वक्त-व्येति। त्रैविध्यमित्थम्-सूक्ष्मवायुकायिकादेर्जघन्याऽवगाहनाऽसंख्यगुणा तथा अपर्याप्तकस्य उत्कृष्टाऽवगाहना विशेषाधिका तथा पर्याप्तकस्य उत्कृष्टाऽवगाहना विशेषाधिकेति 'बादरनिगोयस्स पज्जत्तगस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा' बादरनिगोदस्य पर्याप्तकस्य जघन्यावगाहना असंख्येयगुणा सूक्ष्म-वायुकायिकाद्यवगाहनापेक्षया पर्याप्तकस्य बादरनिगोदजीवस्य जघन्याऽवगाहना असंख्येयगुणाधिका भवतीति ३९। 'तस्स चेव अपज्जत्तगस्स उक्कोसिया

जैसी यह कही गई है उसी प्रकार की पर्याप्तक सूक्ष्म अप्कायिक जीव की जघन्य अवगाहना असंख्यातगुणित है तथा अपर्याप्तक की उत्कृष्ट अवगाहना विशेषाधिक है २१-२२ इससे आगेका और सब कथन मूल सूत्रार्थ के जैसा ही है इस प्रकार से यहां तक ४४ स्थानों की अवगाहना प्रकट की गई है ॥ सू० २ ॥

वि' सूक्ष्म तेजस्कायिकनी आ अवगाहना जे रीते कहेवामां आवी छे, तेज रीते पर्याप्तक सूक्ष्म अप्कायिक जीवनी जघन्य अवगाहना असंख्यात गणि छे तथा अपर्याप्तक, पर्याप्तकनी उत्कृष्ट अवगाहना विशेषाधिक छे. २१-२२ आना पछीनुं बीजुं सघळुं कथन सूत्रार्थ प्रमाणे छे. आ रीते अहि सुधी ४४ चुंवाळीस स्थानोनी अवगाहना बतावी छे. ॥ सू. २ ॥

ओगाहणा विसेसाहिया तस्यैव बादरनिगोदस्य अपर्याप्तस्य उत्कृष्टाऽवगाहना विशेषाधिका भवतीति ४०। 'तस्स चेव पज्जत्तस्स उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया' तस्यैव बादरनिगोदस्य पर्याप्तकस्य अपर्याप्तबादरनिगोदापेक्षया उत्कृष्टाऽवगाहना विशेषाधिका भवतीतिभावः ४१। 'पत्तेयसरीरबादरवणस्सइकाइयस्स' प्रत्येकशरीरबादरवनस्पतिकायिकस्य जीवस्य 'पज्जत्तस्स' पर्याप्तस्य 'जहन्निया ओगाहणा' जघन्या अवगाहना 'असंखेज्जगुणा' असंख्यातगुणाधिका भवति ४२। 'तस्स चेव' तस्यैव प्रत्येकवनस्पतिकायिकजीवस्य 'अपज्जत्तस्स' अपर्याप्तस्य 'उक्कोसिया ओगाहणा' उत्कृष्टाऽवगाहना 'असंखेज्जगुणा' असंख्येयगुणाऽधिका भवतीति ४३। 'तस्स चेव' तस्यैव च प्रत्येकवनस्पतिकायिकस्य जीवस्य 'पज्जत्तस्स' पर्याप्तस्य 'उक्कोसिया ओगाहणा' उत्कृष्टाऽवगाहना 'असंखेज्जगुणा' असंख्यातगुणाधिका भवतीति ४४। ॥सू० २॥

अनन्तरपूर्वसूत्रे पृथिवीकायिकादिजीवानां ये अवगाहना भेदास्तेषामल्पबहुत्वादिकं निरूपितम् अथवा कायमाश्रित्य पृथिव्यादि जीवानामेव इतरेतरापेक्षया सूक्ष्मत्वं निरूपयन्नाह—'एयस्स णं भंते !' इत्यादि।

मूलम्—एयस्स णं भंते ! पुढवीकाइयस्स आउक्काइयस्स तेउकाइयस्स वाउकाइयस्स वणस्सइक्काइयस्स कयरे काये सव्वसुहुमे, कयरे काये सव्वसुहुमतराए ? गोयमा ! वणस्सइकाए सव्वसुहुमे वणस्सइकाइए सव्वसुहुमतराए १। एयस्स णं भंते ! पुढवीकाइयस्स आउकाइयस्स तेउकाइयस्स वाउकाइयस्स कयरे काये सव्वसुहुमे कयरे काए सव्वसुहुमतराए ? गोयमा ! वाउकाये सव्वसुहुमे वाउकाए सव्वसुहुमतराए २। एयस्स णं भंते ! पुढवीकाइयस्स आउकाइयस्स तेउकाइयस्स कयरे काए सव्वसुहुमे कयरे काए सव्वसुहुमतराए? गोयमा ! तेउकाए सव्वसुहुमे तेउकाए सव्वसुहुमतराए ३। एयस्स णं भंते ! पुढवीकाइयस्स आउकाइयस्स कयरे काए

सव्वसुहुमे कयरे काए सव्वसुहुमतराए ? गोयमा ! आउकाए सव्वसुहुमे आउकाए सव्वसुहुमतराए ४। एयस्स णं भंते ! पुढवीकाइयस्स आउक्काइयस्स तेउकाइयस्स वाउक्काइयस्स वणस्सइकाइयस्स कयरे काए सव्वबायरे कयरे काए सव्वबायरतराए ? गोयमा ! वणस्सइकाइए सव्वबायरे वणस्सइकाइए सव्वबायरतराए १। एयस्स णं भंते ! पुढवीकाइयस्स आउकाइयस्स तेउकाइयस्स वाउकाइयस्स कयरे काए सव्वबायरे कयरे काए सव्वबायरतराए ? गोयमा ! पुढवीकाए सव्वबायरे पुढवीकाए सव्वबायरतराए २।

एयस्स णं भंते ! आउकाइयस्स तेउकाइयस्स वाउकाइयस्स कयरे काए सव्वबायरे कयरे काए सव्वबायरतराए ? गोयमा ! आउक्काए सव्वबायरे आउक्काए सव्वबायरतराए ३। एयस्स णं भंते ! तेउक्काइयस्स वाउक्काइयस्स कयरे काए सव्वबायरे कयरे काए सव्वबायरतराए ? गोयमा ! तेउक्काए सव्वबायरे तेउक्काए सव्वबायरतराए ४। के महालए णं भंते ! पुढवीसरीरे पन्नत्ते ? गोयमा ! अणंताणं सुहुमवणस्सइकाइयाणं जावइया सरीरा से एगे सुहुमवाउसरीरे, असंखेज्जाणं सुहुमवाउसरीराणं जावइया सरीरा से एगे सुहुमतेऊसरीरे, असंखेज्जाणं सुहुमतेऊकाइयसरीराणं जावइया सरीरा से एगे सुहुमे आऊसरीरे, असंखेज्जाणं सुहुमआउक्काइयसरीराणं जावइया सरीरा से एगे सुहुमे पुढवीसरीरे, असंखेज्जाणं

सुहुमपुढवीकाइयस्सरीराणं जावइया सरीरा से एगे बायरवाउ-सरीरे, असंखेज्जाणं बायरवाउकाइयाणं जावइया सरीरा से एगे० बायर तेउसरीरे। असंखेज्जाणं बायर तेउकाइयाणं जावइया सरीरा से एगे बायर आउसरीरे, असंखेज्जाणं बायर आउकाइयाणं जावइया सरीरा से एगे बायरपुढवीसरीरे ए महालए णं गोयमा! पुढवीसरीरे पन्नत्ते ॥सू० ३॥

छाया—एतस्य खलु भदन्त! पृथिवीकायिकस्याप्कायिकस्य तेजस्कायिकस्य वायुकायिकस्य वनस्पतिकायिकस्य कतरः कायः सर्वसूक्ष्मः कतरः कायः सर्वसूक्ष्मतरः? गौतम! वनस्पतिकायः सर्वसूक्ष्मः वनस्पतिकायः सर्वसूक्ष्मतरः १। एतस्य खलु भदन्त! पृथिवीकायिकस्य अप्कायिकस्य तेजस्कायिकस्य वायुकायिकस्य कतरः कायः सर्वसूक्ष्मः कतरः कायः सर्वसूक्ष्मतरः? गौतम! वायुकायः सर्वसूक्ष्मः वायुकायः सर्वसूक्ष्मतरः २। एतस्य खलु भदन्त! पृथिवीकायिकस्य अप्कायिकस्य तेजस्कायिकस्य कतरः कायः सर्वसूक्ष्मः कतरः कायः सर्वसूक्ष्मतरः? गौतम! तेजस्कायः सर्वसूक्ष्मः तेजस्कायः सर्वसूक्ष्मतरः ३। एतस्य खलु भदन्त! पृथिवीकायिकस्याप्कायिकस्य कतरः कायः सर्वसूक्ष्मः कतरः कायः सर्वसूक्ष्मतरः? गौतम! अप्कायः सर्वसूक्ष्मोऽप्कायः सर्वसूक्ष्मतरः ४। एतस्य खलु भदन्त! पृथिवीकायिकस्याप्कायिकस्य तेजस्कायिकस्य वायुकायिकस्य वनस्पतिकायिकस्य कतरः कायः सर्वबादरः कतरः कायः सर्वबादरतरः? गौतम! वनस्पतिकायः सर्वबादरः वनस्पतिकायः सर्वबादरतरः १। एतस्य खलु भदन्त! पृथिवीकायिकस्य अप्कायिकस्य तेजस्कायिकस्य वायुकायिकस्य कतरः कायः सर्वबादरः कतरः कायः सर्वबादरतरः? गौतम! पृथिवीकायः सर्वबादरः पृथिवीकायः सर्वबादरतरः २। एतस्य खलु भदन्त! अप्कायिकस्य तेजस्कायिकस्य वायुकायिकस्य कतरः कायः सर्वबादरः कतरः कायः सर्वबादरतरः? गौतम! अप्कायः सर्वबादरः अप्कायः सर्वबादरतरः ३। एतस्य खलु भदन्त! तेजस्कायिकस्य वायुकायिकस्य कतरः कायः सर्वबादरः, कतरः कायः सर्वबादरतरः? गौतम! तेजः कायः सर्वबादरः तेजः कायः सर्वबादरतरः ४। कियन्महत् खलु भदन्त! पृथिवीशरीरं प्रज्ञप्तम्? गौतम! अनन्तानां सूक्ष्मवनस्पतिकायिकानां यावत्कानि शरीराणि तदेकं सूक्ष्मवायुशरीरम्। असंख्येयानां सूक्ष्मवायुकायिकानां यावत्कानि शरीराणि तदेकं सूक्ष्मतेजः शरीरम्। असंख्येयानां सूक्ष्मतेजस्कायिकशरीराणां यावत्कानि शरीराणि तदेकं सूक्ष्ममप् शरीरम्। असंख्येयानां सूक्ष्माप्कायिकशरी-

राणां यावत्कानि शरीराणि तदेकं सूक्ष्मं पृथिवीशरीरम्। असंख्येयानां सूक्ष्मपृथिवीकायिकशरीराणां यावत्कानि शरीराणि तदेकं बादरवायुशरीरम्। असंख्येयानां बादरवायुकायिकानां यावत्कानि शरीराणि तदेकं बादर तेजश्शरीरम्। असंख्येयानां बादरतेजस्कायिकानां यावन्ति शरीराणि तदेकं बादराप्शरीरम्। असंख्येयानां बादराप्कायिकानां यावत्कानि शरीराणि तदेकं बादरपृथिवीशरीरम्। एतन्महत् खलु गौतम! पृथिवीशरीरं प्रज्ञप्तम् ॥सू० ३॥

टीका—'एयस्स णं भंते!' एतस्य खलु भदन्त! 'पुढवीकाइयस्स' पृथिवीकायिकजीवस्य 'आउक्काइयस्स' अप्कायिकस्य 'तेउक्काइयस्स' तेजस्कायिकजीवस्य 'वाउक्काइयस्स' वायुकायिकजीवस्य 'वणस्सइकाइयस्स' वनस्पतिकायिकजीवस्य 'कयरे काए' कतरः कायः को जीवनिकायः 'सव्वसुहुमे' सर्वसूक्ष्मः पञ्चानां मध्ये सर्वथा सूक्ष्मः सर्वसूक्ष्मः सर्वसूक्ष्मत्वं च चक्षुरिन्द्रियाग्राह्यतामात्रेण

इससे पहिले के सूत्र में पृथिवीकायिकादि जीवों की अवगाहना के भेदों का अल्पबहुत्व आदि कहा जा चुका है अब काय को आश्रित करके पृथिव्यादि जीवों की ही एक दूसरे की अपेक्षा से सूक्ष्मता का निरूपण किया जाता है।

'एयस्स णं भंते! पुढवीकाइयस्स आउक्काइयस्स' इत्यादि।

टीकार्थ–इस सूत्र द्वारा गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है–'एयस्स णं भंते! पुढवीकाइयस्स, आउक्काइयस्स, तेउक्काइयस्स वाउक्काइयस्स, वणस्सइकाइयस्स कयरे काए' हे भदन्त! ये जो पृथिवीकायिक, अप्कायिक, तेजस्कायिक वायुकायिक, एवं वनस्पतिकायिक जो पांच जीवनिकाय हैं सो इनमें से कौन सा जीवनिकाय 'सव्वसुहुमे०' सर्वसूक्ष्म है सर्वथा सूक्ष्म है सर्व सूक्ष्मता चक्षुइन्द्रिय द्वारा अग्राह्यता मात्र से या

આનાથી પહેલા સૂત્રમાં પૃથિવિકાયિકાદિ જીવોની અવગાહનાના ભેદોનું અલ્પ બહુત્વ વિગેરે કહેવાઇ ગયુ છે. હવે કાયનો આશ્રય કરીને પૃથિવ વિગેરે જીવોની જ એકબીજાની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મતાનું નિરૂપણ કરવામાં આવશે.

'एयस्स णं भंते! पुढवीकाइयस्स आउकाइयस्स' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછયું છે કે– 'एयस्स णं भंते! पुढवीकाइयस्स, आउकाइयस्स, तेउकाइयस्स, वाउकाइयस्स वणस्सइकाइयस्स कयरे काए?' હે ભગવન્ જે આ પૃથિવીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક આ પાંચ જીવનિકાયો છે તેમાથી કયા જીવનિકાય 'सव्वसुहुमे' સર્વથી સૂક્ષ્મ છે? સર્વથા સૂક્ષ્મ છે? સર્વ

पदार्थान्तरसपेक्षयापि संभवति यथा सूक्ष्मोवायुः सूक्ष्मं मन इत्यत आह-'कयरे-काए' कतरः कायः-कः कायः 'सव्वसुहुमतराए' सर्वसूक्ष्मतरः पञ्चानां मध्ये अतिशयेन सूक्ष्म इति सूक्ष्मतरः आपेक्षिकसूक्ष्मता च भवतु अन्यत्रापि यथा तथा किन्तु सूक्ष्मेऽपि सूक्ष्मतरः क इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'वणस्सइकाइए' वनस्पतिकायिकः 'सव्व सुहुमे' सर्वसूक्ष्मः 'वणस्सइ-काइए सव्वसुहुमतराए' वनस्पतिकायः सर्वसूक्ष्मतरः अयमतिशयेन सूक्ष्मः एषां मध्ये एतदपेक्षया नान्यः कश्चिदपि सूक्ष्म इति १। 'एयस्स णं भंते!' एतस्य

पदार्थान्तर की अपेक्षा से भी हो सकती है जैसे वायू में सूक्ष्मता है मन में सूक्ष्मता है सो ऐसी सूक्ष्मता यहां नहीं विवक्षित हुई है किन्तु इन पांचों के बीच में सूक्ष्म में भी सूक्ष्म कौन सा काय है? ऐसा प्रश्न का तात्पर्य है इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं। 'गोयमा! वणस्सइकाइए सव्वसुहुमे वणस्सइकाइए सव्वसुहुमतराए' हे गौतम! वनस्पतिकाय ही इन पाचों के बीच में सर्वसूक्ष्म और सूक्ष्मतर है वनस्पतिकाय की अपेक्षा इन पांचों में और कोई काय न सूक्ष्म है और न सूक्ष्मतर है। आपेक्षिक सूक्ष्मता तो और भी कायों में हो सकती है परन्तु सर्वसूक्ष्म-तरता आपेक्षिक नहीं होती है इसलिये ऐसा ही प्रश्न और ऐसा ही उत्तर दिया गया है। १॥

अब गौतम वनस्पतिकायिक को छोडकर शेष चार जीवनिकायों में सर्वसूक्ष्मता और सर्वसूक्ष्मतरता को पूछते हैं-'एयस्स णं भंते! पुढ-

સૂક્ષ્મતા ચક્ષુઇન્દ્રિય દ્વારા અગ્રાહ્યપણા માત્રથી અથવા પદાર્થાન્તરની અપેક્ષાએ પણ થઇ શકે છે જેમ વાયુમાં સૂક્ષ્મપણુ છે. મનમાં સૂક્ષ્મપણુ છે. એવું સૂક્ષ્મપણું અહિયાં વિવક્ષિત થયું નથી પરંતુ આ પાચેની અંદર સૂક્ષ્મથી સૂક્ષ્મ કયા નિકાય છે? આ રીતનું આ પ્રશ્નનું તાત્પર્ય છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે- ગોયમા! વણસ્સઇકાઇએ સવ્વસુહુમે વણસ્સઇકાઇએ સવ્વસુહુમતરાએ' હે ગૌતમ! વનસ્પતિકાય જ આ બધામાં સર્વથી સૂક્ષ્મ છે. અને સૂક્ષ્મતર છે વનસ્પતિકાયની અપેક્ષાએ આ પાંચેમાં બીજી કોઈ પણ કાય સૂક્ષ્મ નથી તેમજ સૂક્ષ્મતર પણ નથી. અપેક્ષાવાળી સૂક્ષ્મતા તો બીજી કાયમાં પણ હોઈ શકે છે પરંતુ સર્વ સૂક્ષ્મતરપણુ આ-પેક્ષિત હોતું નથી તેથી અહિયાં એજ રીતનો પ્રશ્ન અને એજ રીતનો ઉત્તર આપવામાં આવેલ છે. ॥૧॥

હવે ગૌતમ સ્વામી વનસ્પતિકાયિકને છોડીને બાકીના ચાર જીવનીકાયોમાં સર્વસૂક્ષ્મપણા અને સર્વ સૂક્ષ્મતરપણા વિષે પ્રશ્ન કરે છે, 'एयस्स णं भंते!

खलु भदन्त ! 'पुढवीकाइयस्स आउकाइयस्स तेउकाइयस्स वाउकाइयस्स' पृथिवीकायिकस्याप्कायिकस्य तेजस्कायिकस्य वायुकायिकस्य 'कयरे काए' कतरः कायः कः कायः एषु चतुर्षु 'सव्वसुहुमे' सर्वसूक्ष्मः 'सव्वसुहुमतराए' सर्वसूक्ष्मतरकः सर्वेभ्यः सूक्ष्म इति सर्वसूक्ष्मः सर्वसूक्ष्मेऽपि अतिशयेन सूक्ष्म इति सर्वसूक्ष्मतरः सर्वसूक्ष्मतर एव सर्वसूक्ष्मतरकः पृथिव्या आरभ्य वाय्वन्तेषु चतुर्षु जीवनिकायेषु अतिशयेन सूक्ष्मः कः ? इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'वाउकाए सव्वसुहुमे' वायुकायः सर्वसूक्ष्मः 'वाउक्काए सव्वसुहुमतराए' 'वायुकायः सर्वसूक्ष्मतरकः पृथिव्यादिवाय्वन्तेषु सर्वापेक्षया वायुरेव सर्वतः सूक्ष्मतर इति भावः २ । 'एयस्स णं भंते !' एतस्य खलु भदन्त ! 'पुढवीकाइयस्स' पृथिवीकायिकस्य 'आउकाइयस्स' अप्कायिकस्य 'तेउकाइयस्स' तेजस्कायिकस्य 'कयरे काए' कतरः कायः एषु त्रिषु कः कायः 'सव्वसुहुमे' सर्वसूक्ष्मः

वीकाइय०' हे भदन्त पृथिवीकायिक, अप्कायिक, तेजस्कायिक और वायुकायिक इन चार जीवनिकायो में कौन निकाय सर्वसूक्ष्म और सर्वसूक्ष्मतर है? सबों से सूक्ष्म है, और सर्वसूक्ष्म में भी अतिशय सूक्ष्म है ? अर्थात् पृथिवी से लेकर वाय्वन्त के चारों जीवनिकायों में अतिशय सूक्ष्म कोनसा जीवनिकाय है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं-- 'गोयमा ! वाउकाए सव्वसुहुमे०' हे गौतम ! इन चार जीवनिकायों में वायुकायिक ही सर्व की अपेक्षा सूक्ष्म और सूक्ष्मतर है ।

अब गौतम वायुकायिक को छोडकर तीन जीवनिकायों में कौन निकाय सर्वसूक्ष्म और सर्वसूक्ष्मतर है ऐसा पूछते हैं-'एयस्स णं भंते ! पुढवीकाइयस्स आउकाइयस्स०' हे भदन्त ! पृथिवीकायिक, अप्कायिक

पुढवीकाइय०' હે ભગવન્ પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિક એ ચાર જીવનિકાયોમા કઇ નિકાય સર્વથી સૂક્ષ્મ છે? અને કઇ નિકાય સર્વથી સૂક્ષ્મતર છે ? અને સર્વ સૂક્ષ્મમાં પણ અત્યંત સૂક્ષ્મ છે ? અર્થાત્ પૃથ્વિકાયિકથી આરંભીને વાયુકાય સુધીના ચારે જીવનિકાયોમાં અત્યંત સૂક્ષ્મ કઇ જીવનિકાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'वाउकाइए सव्वसुहुमे०' હે ગૌતમ ! આ ચારે જીવનિકાયોમાં વાયુકાયિક જ સર્વથી સૂક્ષ્મ અને સૂક્ષ્મતર છે ૨

હવે ગૌતમ સ્વામી વાયુકાયિકને છોડીને બાકીના ત્રણ જીવનિકાયોમાં કયા જીવનિકાય સર્વથી સૂક્ષ્મ અને સૂક્ષ્મતર છે? એવો પ્રશ્ન કરે છે. 'एयस्स णं भंते ! पुढवीकाइयस्स आउकाइयस्स०' હે ભગવન્ પૃથ્વિકાયિક, અપ

'कयरे काए' कतरः कायः को जीवनिकायः 'सव्वसुहुमतराए' सर्वसूक्ष्मतरकः, पृथिवीकायिकादारभ्य तेजस्कायिकान्तेषु सर्वतः सूक्ष्मतरकः क इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'तेउक्काए सव्वसुहुमे' तेजस्कायः सर्वसूक्ष्मः 'तेउक्काइए सव्वसुहुमतराए' तेजस्कायः सर्वसूक्ष्मतरकः पृथिव्यादि तैजसान्तेषु सर्वतः सूक्ष्मतरस्तेजस्काय एवेति ३। 'एयस्स णं भंते!' एतस्य खलु भदन्त! 'पुढवीकाइयस्स आउक्काइयस्स' पृथिवीकायिकस्याप्कायिकस्य अनयोर्द्वयोर्मध्ये 'कयरे काए सव्वसुहुमे' कतरः कायः सर्वसूक्ष्मः 'कयरे काए सव्वसुहुमतराए' कतरः कायः सर्वसूक्ष्मतरकः पृथिव्यप्कायिकयोर्मध्ये कतरः कायः सूक्ष्मः कतरः कायः सर्वतः सूक्ष्मतरक इतिप्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'आउक्काए सव्वसुहुमे' अप्कायः सर्वसूक्ष्मः 'आउक्काए सव्वसुहुमतराए' अप्कायः सर्वसूक्ष्मतरकः पृथिव्यप्कायिकयोर्मध्ये अप्काय एव सर्वतः सूक्ष्मतरक इतिभावः ४। तदेवं पञ्चस्थावराणां सूक्ष्मत्वं निरूपितमतः परं तेषामेव बादराणां बादरत्वनिरूपणायाह-'एयस्स णं भंते' इत्यादि।

और तेजस्कायिक इन तीन जीवनिकायों में कौनसा जीवनिकाय सर्वसूक्ष्म और सर्वसूक्ष्मतर है उत्तर में प्रभु ने कहा-'गोयमा! तेउक्काए सव्वसहुमे०' हे गौतम! इन तीन जीवनिकायों में तेजस्कायिक ही सर्वसूक्ष्म और सर्वसूक्ष्मतर है ३ अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'एयस्स णं भंते! पुढवीकाइयस्स आउक्काइस्स०' हे भदन्त! इन पृथिवीकायिक और अप्कायिक में कौनसा जीवनिकाय सर्वसूक्ष्म और सर्वसूक्ष्मतर है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा अउक्काए सव्वसुहुमे०' हे गौतम! अप्कायिक ही इन दोनों में से सर्वसूक्ष्म और सूक्ष्मतर है। इस प्रकार से इन पांच स्थावरों में सूक्ष्मता का निरूपण किया अब इन्हीं के भेद रूप बादरों में बादरता का निरूपण किया

કાયિક અને તેજસ્કાયિક આ ત્રણ જીવનિકાયોમાં કયા જીવનિકાય સર્વથી સૂક્ષ્મ અને સર્વ સૂક્ષ્મતર છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा! तेउकाए सव्वसुहुमे०' હે ગૌતમ આ ત્રણ જીવનિકાયોમાં તેજસ્કાયિક જ સર્વ સૂક્ષ્મ અને સૂક્ષ્મતર છે. ૩

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'एयस्स णं भंते! पुढवीकाइयस्स आउकाइयस्स०' હે ભગવન્ આ પૃથ્વિકાયિક અને અપ્કાયિકમાં કયા જીવનિકાય સર્વથી સૂક્ષ્મ અને સર્વ સૂક્ષ્મતર છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा! आउक्काए सव्वसुहुमे०' હે ગૌતમ! અપ્કાયિક જ આ બન્નેમાં સર્વ સૂક્ષ્મ છે. અને સૂક્ષ્મતર છે. આ રીતે આ પાંચ સ્થાવરોમાં સૂક્ષ્મતાનું નિરૂપણ કર્યું હવે તેના જ ભેદ રૂપ બાદરોમાં બાદરપણાનું

'एयस्स णं भंते!' एतस्य खलु भदन्त! 'पुढवीकाइयस्स' पृथिवीकायिकस्य 'आउकाइयस्स' अप्कायिकस्य 'तेउकाइयस्य' तेजस्कायिकस्य 'वाउकाइयस्स' वायुकायिकस्य 'वणस्सइकाइयस्स' वनस्पतिकायिकस्य 'कयरे काए सव्व-बायरे' कतरः कायः एषु पञ्चसु मध्ये को जीवनिकायः सर्वबादरः सर्वबादरत्वं कदाचित् अपेक्षयापि स्यादत आह-'कयरे काए सव्वबादरतराए' कतरः कायः सर्वबादरतरकः सर्वेभ्योऽतिशयेन बादर इति सर्वबादरतरः बादरतर एव बादरतरक इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'वणस्सइकाए सव्वबायरे वनस्पतिकायः सर्वबादरः एषु पञ्चसु सर्वेभ्यो बादरः वनस्पतिकाय इत्यर्थः 'वणस्सइकाए सव्वबायरतराए' वनस्पतिकायः सर्वबादरतर इति १। 'एयस्स णं भंते!' एतस्य खलु भदन्त! 'पुढवीकाइयस्स अपूकाइ-

जाता है--इसमें गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है-'एयस्स णं भंते! पुढ-वीकाइयस्स आउकाइयस्स तेउकायइस्स०' हे भदन्त! इन पृथिवीकायिक, अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक और वनस्पतिकायिक इन पांच जीवनिकायों में कौनसा जीवनिकाय सर्वथा बादर है? सर्वथा बादरता अपेक्षा से भी आ सकती है-इसलिये ऐसा पूछा है कि कौन सा जीवनिकाय सर्व में अतिशयरूप से बादरतर है? उत्तर में प्रभु ने कहा है-'गोयमा! वणस्सइकाए सव्व बायरे०' हे गौतम! वनस्पतिका-यिक ही इन पांच जीवनिकायों में सर्व बादर और सर्व बादरतर है। अब वनस्पतिकाय को छोडकर चार जीवनिकायों में से कौनसा जीवनिकाय बादरतर है इसे जानने के लिये गौतम प्रभु से पूछते हैं-'पुढवीकाइयस्स आउकाइयस्स तेउकाइयस्स वाउकाइयस्स०' हे भदन्त! पृथिवीकायिक

નિરૂપણ કરવામાં આવે છે. તેમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે-'एयस्स णं भंते! पुढवीकाइयस्स आउकाइयस्स तेउकायइस्स०' હે ભગવન્ આ પૃથ્વિકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક આ પાંચ જીવનિકાયોમાં કયા જીવનિકાય સર્વથા બાદર છે? સર્વથા બાદર પણુ અપેક્ષાથી પણ સંભવી શકે છે, તેથી એવું પૂછેલ છે કે-કયા જીવ-નિકાય સર્વથી અતિશય રૂપે બાદરતર છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा! वणस्सइकाए सव्व बायरे०' હે ગૌતમ! વનસ્પતિકાય જ આ પાંચે જીવનિકાયોમાં સર્વથી બાદર છે. અને બાદરતર છે. હવે વનસ્પતિ કાયને છોડીને ચાર જીવનિકાયોમાંથી કયા જીવનિકાય બાદરતર છે, તે જાણવા માટે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે-'पुढवीकाइयस्स आउकाइयस्स तेउकाइयस्स वाउकाइयस्स०' હે ભગવન્ પૃથ્વિકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક અને વાયુ-

यस्स तेउकाइयस्स वाउकाइयस्स' पृथिवीकायिकस्य अप्कायिकस्य तेजस्कायिकस्य वायुकायिकस्य 'कयरे काए' कतरः कायः कः कायः 'सव्ववायरे' सर्ववादरः-सर्वेभ्यो वादर इत्यर्थः 'कयरे काए सव्ववायरतराए' कतरः कायः सर्ववादरतरकः सर्वेभ्योऽतिशयेन बादरतरकः क इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'पुढवीकाइए सव्ववायरे' एषु चतुर्षु पृथिवीकायः सर्ववादरः 'पुढवीकाए सव्ववायरतराए' पृथिवीकायः सर्ववादरतरकः एषु सर्वातिशायीवादरः पृथिवीकाय एवेतिभावः २। 'एयस्स णं भंते! 'एतस्य खलु भदन्त! 'आउक्काइयस्स' अप्कायिकस्य 'तेउकाइयस्स' तेजस्कायिकस्य 'वाउक्काइयस्स' वायुकायिकस्य 'कयरे काए सव्ववायरे' एषु त्रिषु कतरः कायः सर्ववादरः 'कयरे काए सव्ववादरतराए' कतरः कायः सर्ववादरतरकः एषु सर्वापेक्षयाऽतिवादरः कः इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'आउक्काए

अप्कायिक तेजस्कायिक और वायुकायिक इन चार जीवनिकायों में कौनसा जीवनिकाय सर्व से वादर और सर्व से बादरतर है? उत्तर में प्रभुने कहा-'गोयमा' हे गौतम! 'पुढवीकाइयस्स०' इन चार जीवनिकायों के बीच में पृथिवीकाय ही सब से बादर है और पृथिवीकाय ही सब से अधिक बादरतर है २ अब पृथिवीकाय को छोडकर गौतम तीन जीवनिकायों में सर्व बादरता और सर्व बादरतरता जानने के लिये प्रभु से ऐसा पूछते हैं 'आउक्काइयस्स तेउक्काइस्स० हे भदन्त अप्कायिक, तेजस्कायिक और वायुकायिक इन तीन जीवनिकायों में कौनसा निकाय सर्व बादर और बादरतर है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! आउक्काए सव्व-

કાયિક આ ચાર જીવનિકાયોમાં કયા જીવનિકાય સર્વથી બાદરતર છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा!' હે ગૌતમ! 'पुढवीकाइयस्स०' આ ચાર જીવનિકાયોમાં પૃથ્વિકાયિક જ બધાથી બાદર છે. અને પૃથ્વિકાયિક જ સૌથી અધિક બાદરતર છે. હવે પૃથ્વિકાયિકને છોડીને ગૌતમ સ્વામી ત્રણ જીવ નિકાયોમાં સર્વ બાદરપણુ જાણવા માટે પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'आउकाइयस्स तेउकाइयस्स०' હે ભગવન્ અપ્કાયિક તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિક આ ત્રણ જીવનિકાયોમાં કયા જીવનિકાય સર્વ બાદર અને બાદરતર છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा!' आउक्काए सव्व बायरे०' હે ગૌતમ! આ ત્રણ જીવનિ-

सव्वबायरे' अप्कायः सर्वबादरः 'आउक्काए सव्वबायरतराए' अप्कायः सर्वबादरतरकः एषु त्रिषु सर्वथा बादरत्वमप्कायस्यैव इति भगवत उत्तरमिति ३। 'एयस्स णं भंते !' एतस्य खलु भदन्त ! 'तेउकाइयस्स वाउकाइयस्स' तेजस्कायिकस्य वायुकायिकस्य मध्ये 'कयरे काए सव्वबायरे' एतयोर्द्वयोर्मध्ये कतरः कायः सर्वबादरः 'कयरे काए सव्वबायरतराए' कतरः कायः सर्वबादरतरकः अनयोर्द्वयोर्मध्ये सर्वापेक्षया अतिशयितबादरस्तेजस्काय एवेतिभावः ४। पूर्वोक्तमेवार्थं प्रकारान्तरेण कथयन्नाह-'के महालए' इत्यादि। 'के महालए णं भंते !' कियन्महत् खलु भदन्त ! 'पुढवी सरीरे पन्नत्ते' पृथिवीशरीरं प्रज्ञप्तम् हे भदन्त ! पृथिवीकायिकस्य शरीरं कियन्महदिति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम ! अणंताणं सुहुमवणस्सइकाइयाणं' अनन्तानां सूक्ष्म-

---

वायरे०' हे गौतम ! इन तीन जीवनिकायों में अप्कायिक ही सब की अपेक्षा बादर और अतिशयरूप में बादरतर है अर्थात् इन तीन जीवनिकायों में सर्वथा बादरता अप्कायिक में ही है।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'एयस्स णं भंते ! तेउकाइयस्स वाउकाइयस्स०' हे भदन्त ! तेजस्कायिक और वायुकायिक इन दो जीवनिकायों में कौन से जीवनिकाय में सर्वथा बादरता और बादरतरता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा० !' हे गौतम ! इन दोनों जीवनिकायों के बीच में सर्वापेक्ष अतिशयबादर तेजस्काय ही है अब गौतम इसी बात को प्रकारान्तर से प्रभु से पूछते हैं-'के महालए णं भंते ! पुढवीसरीरे पन्नत्ते' हे भदन्त ! पृथिवीकायिक का शरीर कितना बडा कहा गया है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं-'अणंताणं सुहुमव-

---

કાયોમાં અપ્કાયિકો જ સર્વની અપેક્ષાએ બાદર અને અતિશય રૂપથી બાદરતર છે. અર્થાત્ આ ત્રણે જીવનિકાયોમાં સર્વથા બાદરપણું અપ્કાયિકોમાં જ છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'एयस्स णं भंते ! तेउकाइयस्स वाउकाइयस्स' હે ભગવન્ તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિક આ બે જીવનિકાયોમાં કયા જીવનિકાયમાં સર્વથી બાદરતરપણું છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा !' હે ગૌતમ ! આ રૂપેજ બન્ને જીવનિકાયોમાં સર્વની અપેક્ષાથી અત્યંત બાદર તેજસ્કાયિક જ છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી આજ વાતને પ્રકારાન્તરથી પ્રભુને પૂછે છે કે— 'के महालए णं भंते ! पुढवी सरीरे पण्णत्ते' હે ભગવન્ પૃથિવિકાયિકનું શરીર કેટલું વિશાળ કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'अणंताणं

वनस्पतिकायिकानां जीवानाम् 'जावइया सरीरा' यावत्कानि शरीराणि 'से एगे सुहुमवाउसरीरे' तदेकं सूक्ष्मवायुशरीरं भवति 'असंखेज्जाणं सुहुमवाउसरीराणं' असंख्येयानां सूक्ष्मवायुशरीराणां वायुरेव शरीरं येषां ते वायुशरीराः सूक्ष्माश्चते वायुशरीराश्चेति सूक्ष्मवायुशरीराः तेषां सूक्ष्मवायुशरीराणाम् असंख्येयानां सूक्ष्मवायुकायिकानाम् 'जावइया सरीरा' यावत्कानि शरीराणि 'से एगे सुहुमे तेउसरीरे' तदेकं सूक्ष्मं तेजःशरीरम् 'असंखेज्जाणं सुहुमतेउकायसरीराणं' असंख्येयानां सूक्ष्मतेजस्कायशरीराणाम् 'जावइया सरीरा' यावत्कानि शरीराणि 'से एगे सुहुमे आउसरीरे' तदेकं सूक्ष्माप्शरीरम् 'असंखेज्जाणं सुहुम आउकाइयसरीराणं' असंख्येयानां सूक्ष्माप्कायिकशरीराणाम् 'जावइया सरीरा' याव-

णस्सइकाइयाणं' हे गौतम ! अनन्त सूक्ष्मवनस्पतिकायिकों के जितने शरीर होते हैं। 'से एगे सुहुमवाउसरीरे' उतना शरीर एक सूक्ष्म वायुकायिक जीव का होता है तात्पर्य कहने का यह है कि अनन्त सूक्ष्म वनस्पतिकायिकों के असंख्यात शरीर को एकत्रित करने पर जो समुदाय रूप में शरीर का प्रमाण होता है उतना प्रमाण एक सूक्ष्म वायुकायिक जीव के शरीर का होता है ऐसा ही कथन आगे भी जानना चाहिये। 'असंखेज्जाणं सुहुम वाउसरीराणं०' असंख्यात सूक्ष्मवायुकायिकों के जितने शरीर हैं-'से एगे सुहुमे तेउसरीरे०' उतना एक शरीर सूक्ष्म एक तेजस्कायिक जीव का होता है 'असंखेज्जाणं सुहुम तेउकाय सरीराणं०' इसी प्रकार से असंख्यात सूक्ष्म तेजस्कायिक जीवों के जितने शरीर होते हैं 'से एगे सुहुमे आउसरीरे०' उतना एक शरीर एक

सुहुमवणस्सइकाइयाणं०' હે ગૌતમ! અનન્ત સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિકોના જેટલા શરીર હોય છે. 'से एगे सुहुमवाउसरीरे' એટલા શરીર એક સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકોના હોય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-'અનન્ત સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિકોના શરીરોને એકઠા કરવાથી સમુદાય રૂપથી શરીરોનું જે પ્રમાણ થાય છે, એટલું જ પ્રમાણ એક સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક જીવના શરીરનું થાય છે. એજ પ્રમાણનું કથન આગળ પણ સમજી લેવું. 'असंखेज्जाण सुहुम वाउसरीराणं०' અસંખ્યાત સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકોના જેટલા શરીર હોય છે, 'से एगे सुहुमे तेउसरीरे०' તેટલું એક શરીર એક સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક જીવનું હોય છે. 'असंखेज्जाणं सुहुम तेउकायसरीराणं०' એજ રીતે અસંખ્યાત સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક જીવોના જેટલા શરીર હોય છે, 'से एगे सुहुमे आउसरीरे०' તેટલું એક શરીર એક સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક જીવનું હોય છે. 'असंखेज्जाणं सुहुमआउकाइयसरीराणं०'

त्कानि शरीराणि 'से एगे सुहुमे पुढवी सरीरे' तदेकं सूक्ष्मं पृथिवी शरीरम् 'असंखेज्जाणं सुहुमपुढवीकाइयसरीराणं' असंख्येयानां सूक्ष्मपृथिवीकायिकशरीराणाम् 'जावइया सरीरा' यावत्कानि शरीराणि 'से एगे बादरवाउसरीरे' तदेकं बादरवायुशरीरम् 'असंखेज्जाणं बादरवाउकाइयाणं' असंख्येयानां बादरवायुकायिकानां जीवानाम् 'जावइया सरीरा' यावत्कानि शरीराणि 'से एगे बादरतेउसरीरे' तदेकं बादरतेजः शरीरम् 'असंखेज्जाणं बादरतेउकाइयाणं जावइया सरीरा' असंख्येयानां बादरतेजस्कायिकानां जीवानाम् 'जावइया सरीरा' यावत्कानि शरीराणि 'से एगे बादर आउ सरीरे' तदेकं बादराप् शरीरम् 'असंखेज्जाणं बादरआउकाइयाणं जावइया सरीरा' असंख्येयानां बादराप्कायिकानां यावत्कानि शरीराणि 'से एगे

सूक्ष्म अप्कायिक जीव का होता है। असंखेज्जाणं सुहुम 'आउकाइयसरीराणं०' असंख्यात सूक्ष्म अप्कायिक जीवों के जितने शरीर होते हैं 'से एगे सुहुमे पुढवी सरीरे०' उतना एक शरीर एक सूक्ष्म पृथिवीकायिक का होता है। 'असंखेज्जाणं सुहुमपुढवीकाइयसरीराणं०' असंख्यात सूक्ष्म पृथिवीकायिक जीवों के जितने शरीर होते हैं 'से एगे बादरवाउसरीरे' उतना एक शरीर एक बादरवायुकायिक जीव का होता है 'असंखेज्जाणं बादरवाउकाइयाणं०' असंख्यात बादरवायुकायिकों के जितने शरीर होते हैं उतना एक शरीर बादर तेजस्कायिक एक जीव का होता है। 'असंखेज्जाणं बादर तेउकाइयाणं०' असंख्यात बादर तेजस्कायिक जीवों के जितने शरीर होते हैं 'से एगे बादरआउसरीरे' उतना एक शरीर एक बादर अप्कायिक का होता है 'असंखेज्जा णं बादर आउकाइयाणं०' असंख्यात बादर अप्कायिक जीवों के जितने

અસંખ્યાત સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક જીવોના જેટલા શરીર હોય છે, 'से एगे सुहुमे पुढवीसरीरे०' તેટલું એક શરીર એક સૂક્ષ્મ પૃથ્વિકાયિકનું હોય છે. 'असंखेज्जाणं सुहुम पुढवीक इयसरीराणं०' અસંખ્યાત સૂક્ષ્મ પૃથ્વિકાયિક જીવોના જેટલા શરીર હોય છે, 'से एगे बादरवाउसरीरे' એટલું એક શરીર એક બાદર વાયુકાયિક જીવનું હોય છે. 'असंखेज्जाणं बादरवाउकाइयाणं०' અસંખ્યાત બાદર વાયુકાયિકોના જેટલા શરીર હોય છે, તેટલું એક શરીર બાદર તેજસ્કાયિક જીવનું હોય છે. 'असंखेज्जाणं बादर तेउकाइयाणं०' અસંખ્યાત બાદર તેજસ્કાયિક જીવોના જેટલા શરીરો હોય છે, 'से एगे बादर आउसरीरे' એટલું એક શરીર બાદર અપ્કાયિકનું હોય છે. 'असखेज्जाणं बादर आउकाइयाणं०' અસંખ્યાત બાદર અપ્કાયિક જીવોના જેટલા શરીરો હોય

बादरपुढवीसरीरे' तदेकं बादरपृथिवीशरीरं भवतीति। प्रकरणार्थमुपसंहरन्नाह- 'ए महालए णं' इति 'ए महालए णं गोयमा' एतन्महत् खलु गौतम! 'पुढवीसरीरे पन्नत्ते' पृथिवीशरीरं प्रज्ञप्तम् हे गौतम! एतादृशं महत्प्रमाणकं बादरपृथिवीकायिक शरीरं भवतीतिभावः ॥सू० ३॥

प्रकारान्तरेण पृथिवीकायिकानामवगाहना प्रमाणमाह-'पुढवी' इत्यादि

मूलम्-पुढवीकाइयस्स णं भंते! के महालया सरीरोगाहणा पन्नत्ता गोयमा! से जहानामए रन्नो चाउरंतचक्कवट्टिस्स वन्नगपेसिया तरुणी बलवं जुगवं जुवाणी अप्पायंका० वन्नओ जाव निउणसिप्पोवगया नवरं चम्मेट्ठदुहणमुट्ठियसमाहय-णिचियगत्तकाया न भण्णइ सेसं तंचेव जाव निउणसिप्पोव-गया तिक्खाए वइरामईए सण्हकरणीए तिक्खेणं वइरामएणं वट्टावरएण एगं महं पुढवीकाइयं जतुगोलासमाणं गहाय पडिसाहरिय पडिसाहरिय पडिसंखिविय पडिसंखिविय जाव इणामेव त्तिकट्टु तिसत्तखुत्तो उप्पीसेज्जा तत्थ णं गोयमा! अत्थेगइया पुढवीकाइया आलिद्धा अत्थेगइया पुढवीकाइया नो आलिद्धा अत्थेगइया संघट्टिया अत्थेगइया नो संघट्टिया अत्थे-गइया परियाविया अत्थेगइया नो परियाविया अत्थेगइया उद्द-विया अत्थेगइया नो उद्दविया अत्थेगइया पिट्ठा अत्थेगइया

शरीर होते हैं। 'से एगे बादरपुढवीसरीरे' उतना एक शरीर एक बादर पृथिवीकायिक का होता है 'ए महालएणं गोयमा०' हे गौतम! ऐसे बडे प्रमाणवाला बादर पृथिवीकायिक का शरीर होता है ॥सू० ३॥

'से एगे बादर पुढवी सरीरे' तेटलुं એક શરીર બાદર પૃથ્વિકાયિકનું હોય છે. 'ए महालाए णं गोयमा!' હે ગૌતમ! આવા મોટા પ્રમાણવાળું બાદર પૃથ્વિ-કાયિકનું શરીર હોય છે. ॥ સૂ. ૩ ॥

नो पिट्ठा पुढवीकाइयस्स णं गोयमा! ए महालया सरीरोगाहणा पन्नत्ता। पुढवीकाइए णं भंते! अक्कंते समाणे केरिसियं वेदणं पच्चणुब्भवमाणे विहरइ गोयमा! से जहानामए केइपुरिसे तरुणे बलवं जाव निउणसिप्पोवगए एगं पुरिसं जुन्नं जराजज्जरियदेहं जाव दुब्बलं किलंतं जमलपाणिणा मुद्धाणंसि अभिहणिज्जा से णं गोयमा! पुरिसे तेणं पुरिसेणं जमलपाणिणा मुद्धाणंसि अभिहए समाणे केरिसियं वेदणं पच्चणुब्भवमाणे विहरइ? अणिट्ठं समणाउसो? तस्स णं गोयमा! पुरिसस्स वेदनाहिंतो पुढवीकाइए अक्कंते समाणे एत्तो अणिट्ठतरियं चेव अकंततरियं जाव अमणामतरियं चेव वेदणं पच्चणुब्भवमाणे विहरइ? आउकाइए णं भंते! संघट्टिए समाणे केरिसियं वेदणं पच्चणुब्भवमाणे विहरइ? गोयमा! जहा पुढवीकाइए एवंचेव एवं तेउकाइए वि एवं वाउकाइए वि एवं वणस्सइकाइए वि विहरइ। सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति ॥सू० ४॥

एगूणवीसमसए तईओ उद्देसो समत्तो

छाया—पृथिवीकायिकस्य खलु भदन्त! कियन्महती शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता। गौतम! तद्यथानामकम्-राज्ञश्चातुरन्तचक्रवर्तिनो वर्णकपेषिका तरुणी बलवती युगवती युवतिरल्पातंका० वर्णकः यावत् निपुणशिल्पोपगता नवरं चर्मेष्टद्रुघणमुष्टिसमाहतनिचितगात्रकाया न भण्यते शेषं तदेव यावद् निपुणशिल्पोपगता तीक्ष्णायां वज्रमय्यां श्लक्ष्णकरिण्यां तीक्ष्णेन वज्रमयेन वर्तकवरेण एकं महत् पृथिवीकायिकं जतुगोलसमानं गृहीत्वा प्रतिसंहृत्य प्रतिसंहृत्य प्रतिसंक्षिप्य प्रतिसंक्षिप्य यावत् इमामेवेति कृत्वा त्रिसप्तकृत्वः उत्पिष्यात् तत्र खलु गौतम! अस्त्येकके पृथिवीकायिका आश्लिष्टाः अस्त्येकके पृथिवीकायिका नो आश्लिष्टाः अस्त्येकके संघट्टिताः अस्त्येकके नो संघट्टिताः अस्त्येकके परितापिताः, अस्त्ये-

कके नो परितापिताः, अस्त्येकके उपद्राविताः अस्त्येकके नो उपद्राविताः, अस्त्येकके पिष्टाः अस्त्येकके नो पिष्टाः पृथिवीकायिकस्य खलु गौतम ! एतन्महतीशरीरावगाहना प्रज्ञप्ता । पृथिवीकायिकः खलु भदन्त ! आक्रान्तः सन् कीदृशीं वेदनां प्रत्यनुभवन् विहरति ? गौतम ! तद्यथानामकः कश्चित्पुरुषः तरुणो बलवान् यावत् निपुणशिल्पोपगतः एकं पुरुषं जीर्णं जराजर्जरितदेहं यावत् दुर्बलं क्लान्तं यमलपाणिना मूर्द्धनि अभिहन्यात् स खलु गौतम ! पुरुषस्तेन पुरुषेण यमलपाणिना मूर्द्धनि अभिहतः सन् कीदृशीं वेदनां प्रत्यनुभवन् विहरति ? अनिष्टं श्रमणायुष्मन् ! तस्य खलु गौतम ! पुरुषस्य वेदनाभ्यः पृथिवीकायिकआक्रान्तः सन इतोऽनिष्टतरामेव अकान्ततरां यावत् अमनआमतरां वेदनां प्रत्यनुभवन् विहरति । अप्कायिकः खलु भदन्त ! संघट्टितः सन् कीदृशीं वेदनां प्रत्यनुभवन् विहरति ? गौतम ! यथा पृथिवीकायिक एवमेव । एवं तेजस्कायिकोऽपि एवं वायुकायिकोऽपि एवं वनस्पतिकायिकोऽपि विहरति । तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥सू०४॥

एकोनविंशतिशते तृतीयोद्देशकः समाप्तः

टीका—'पुढवीकाइयस्स णं भंते !' पृथिवीकायिकस्य खलु भदन्त ! 'के महालया सरीरोगाहणा' कियन्महती शरीरावगाहना शरीरस्य पृथिवीजीवसम्बन्धिनः अवगाहना कियती कियत्प्रमाणा 'पन्नत्ता' प्रज्ञप्ता कथितेति अवगाहना-

---

अब प्रकारान्तर से पृथिवीकायिकों की अवगाहना का प्रमाण सूत्रकार कहते हैं—

'पुढवीकाइयस्स णं भंते ! के महालया सरीरोगाहणा पण्णत्ता' इत्यादि ।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है 'पुढवीकाइयस्स णं भंते ! के महालया सरीरोगाहणा पण्णत्ता' हे भदन्त ! पृथिवीकायिक जीव के शरीर की अवगाहना कितनी बडी कही गई है ? इस प्रकार का यह प्रश्न अवगाहना के प्रमाण विषय का है इसके उत्तर में प्रभु

હવે પ્રકારાન્તરથી પૃથિવીકાયિકોની અવગાહનાનું પ્રમાણ સૂત્રકાર કહે છે.–'पुढवीकाइयस्स णं भंते ! के महालए सरीरोगहणा पण्णत्ता' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછયું છે કે –'पुढवीकाइयस्स णं भंते ! के महालया सरीरोगाहणा पण्णत्ता' હે ભગવન્ પૃથ્વીકાયિક જીવના શરીરની અવગાહના કેટલી કહેવામાં આવી છે ? આ રીતે અવગાહનાનું પ્રમાણ જાણવા તેના પ્રમાણ વિષે આ પ્રશ્ન ગૌતમ

प्रमाणविषयकः प्रश्नः, भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'से जहानामए' तद्यथानामकः कश्चित् 'रन्नो' राज्ञः 'चउरंतचक्कवट्टिस्स' चातुरन्तचक्रवर्तिनः चतुर्दिगन्ताधिपतेश्चक्रवर्तिनः पेषिका वर्णको नाम गन्धद्रव्यचूर्णविशेषः तस्य पेषणकारिणी दासी भवेदित्यर्थः दास्याः विशेषणानि कथयति–'तरुणी' इत्यादि। 'तरुणी' तरुणी प्रवर्द्धमानवयाः यस्याः वयः प्रतिदिनं वर्द्धते इत्थंभूताया इत्यर्थः 'बलवं' बलवती–शारीरिकसामर्थ्यवती 'जुगवं' युगवती सुषमदुष्षमादिविशिष्टकालवती 'जुवाणी' युवतिः–युवत्वं प्राप्तेति यावत् 'अप्पायंका' अल्पातङ्का–अल्पः अविद्यमानः आतङ्को–रोगो यस्याः सा अल्पातङ्का अत्राल्पशब्दः अभाववाची तेन नीरोगेत्यर्थः 'वन्नओ' वर्णकः वर्णनग्रन्थोऽत्र वाच्यः अत्रास्या वर्णनं कर्त्तव्यमितिभावः कियत्पर्यन्तमेतद्वर्णनं कर्त्तव्यं तत्राह–'जाव' इत्यादि। 'जाव निउणसिप्पोपगया' यावत् निपुणशिल्पोपगता किं तत्सर्वं सर्वमेव वर्णनं कर्त्तव्यं तत्राह–'नवरं' इत्यादि। 'नवरं' अयं विशेषः

कहते हैं–'गोयमा! से जहानामए रन्नो चउरंतचक्कवट्टिस्स०' हे गौतम! जैसे कोई एक चारों दिशा के अधिपति चक्रवर्ती राजा की वर्णकपेषिका–गन्धद्रव्यचूर्णविशेष को पीसनेवाली दासी हो जो कि–'तरुणी०' युवती हो वृद्ध न हो 'बलवं' बलिष्ठ हो शारीरिक शक्ति से युक्त हो 'जुगवं' सुषमदुष्षमादिविशिष्ट काल में उत्पन्न हुई हो 'जुवाणी' जवान हो–उमरलायक हो 'अप्पायंका' निरोग हो यहां अल्पशब्द अभाववाचक है 'वन्नओ' इस दासी के वर्णन करनेवाला पाठ यहां पर कह लेना चाहिये। वर्णन करनेवाला पाठ यहां पर कहां तक का ग्रहण करना चाहिये तो इसके लिये कहा गया है–'जाव निउणसिप्पोवगया' यावत्

સ્વામીએ કર્યો છે. તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે–'गोयमा! से जहानामए रन्नो चाउरन्नचक्कवट्टिस्स०' હે ગૌતમ! જેમ કોઈ એક ચારે દિશાઓના અધિપતિ ચક્રવર્તિ રાજાની વર્ણકપેષિકા–એટલે કે ગન્ધ દ્રવ્ય ચૂર્ણ વિશેષ ને વાટવાવાળી દાસી હોય કે જે દાસી 'तरुणी०' યુવતી હોય અર્થાત્ વૃદ્ધ ન હોય 'बलवं०' બલવાન્ હોય અર્થાત્ શારીરિક શક્તિ સંપન્ન હોય 'जुगवं०' સુષમ દુષ્ષમાદિ વિશેષકાળમાં ઉત્પન્ન થયેલ હોય 'जुवाणी' યુવાન હોય અર્થાત્ ઉમ્મર લાયક હોય अप्पायंका' નિરોગી હોય અહિયાં અલ્પ શબ્દ અભાવ વાચક છે. 'वन्नओ' દાસીના વર્ણન કરવાવાળો પાઠ અહિયાં કહેવો જોઈએ આ પાઠ અહિયાં કયાં સુધીનો ગ્રહણ કરવો જોઈએ તે માટે કહે છે કે–'जाव निउणसिप्पोवगया' યાવત્ તે નિપુણ શિલ્પોપગત હોય કુશળ

'चम्मेट्ठदुहणमुट्ठियसमाहयणिचियगत्तकाया न भण्णइ' चर्मेष्टद्रुघणमुष्टिकसमाहतनिचितगात्रकाया न भण्यते तत्र चर्मेष्टद्रुघणमुष्टिकादिकानि व्यायामक्रियायामुपकारीणि उपकरणानि एभिः समाहतानि व्यायामप्रवृत्तौ अतएव निचितानि च घनीभूतानि गात्राणि अंगानि यत्र स चर्मेष्टद्रुघणमुष्टिकसमाहतनिचितगात्रकाया, एतद् विशेषणमत्र न वक्तव्यम्, स्त्रिया एतादृशविशेषणस्यासंभवात् 'सेसं तं चेव' शेषं तदेव एतद्भिन्नं यत् यत् तत्र विशेषणं तत् सर्वमेव वक्तव्यं कियत्पर्यन्तं विशेषणं वक्तव्यं तत्राह–'जाव निउणसिप्पोवगया' यावत् निपुणशिल्पोपगता सूक्ष्मशिल्पज्ञानसम्पन्नेति। अत्र यावत्पदसंग्राह्यः पाठो यथा–'थिरग्गहत्थे दढपाणिपायपासपिट्ठंतरोरुपरिणया, तलजमलजुगलपरिघणिभबाहू उरस्सबलसमण्णागया लंघणपवणजवणवायामसमत्था छेया दक्खा पत्तट्ठा

यह निपुण शिल्पोपगत हो उत्पन्न कला में कुशल हो इस पाठ के भीतर 'चम्मेट्ठदुहणमुट्ठियसमाहयणिचियगत्तकाया न भण्णइ' यह पाठ भी आया है, सो यह पाठ इस दासी के वर्णन करने में ग्रहण नहीं करना चाहिये क्योंकि स्त्रियों में इस प्रकार के व्यायाम क्रिया के साधक उपकरणों द्वारा पुष्ट गात्र होने का प्रायः अभाव सा रहा करता है। 'सेसं तं चेव' इस विशेषण के अतिरिक्त और जो २ विशेषण वहां पर हो वे सब यहां पर कह लेना चाहिये और ये सब विशेषण 'जाव निउणसिप्पोवगया' इस पाठ तक हैं इस विशेषण का अर्थ ऐसा है कि यह दासी सूक्ष्म शिल्पज्ञान से संपन्न थी यहां जो यावत्पद आया है उस से इस पाठ का यहां संग्रह हुआ है–'थिरग्गहत्थे, दढपाणिपायपासपिट्ठंतरोरुपरिणया तलजमलजुयलपरिघणिभबाहू उरस्सबलसमण्णागया लंघण-

---

હોય અહિં સુધીનો પાઠ ગ્રહણ કરવો આ પાઠની અંદર 'चम्मेट्ठदुहणमुट्ठियसमाहयणिचियगत्तकाया न भण्णइ' આ પ્રમાણેનો પાઠ આવેલ છે તે પાઠ આ દાસીના વર્ણનમાં ગ્રહણ કરવાનો નથી. કેમ કે સ્ત્રિયોમાં આ રીતના વ્યાયામ ક્રિયાના સાધક ઉપકરણોથી શરીરના અવયવો પુષ્ટ કરવાનો અભાવ હોય છે. 'सेसं तं चेव' આ વિશેષણો શિવાયના બીજા જે જે વિશેષણો ત્યાં હોય તે તમામ અહિયાં સમજી લેવા. અને તે વિશેષણો 'जाव निउणसिप्पोवगया' આ પાઠ સુધી ગ્રહણ કરવાના છે. આ વિશેષણોનો અર્થ એ પ્રમાણે છે કે –આ દાસી સૂક્ષ્મ શિલ્પ જ્ઞાન વાળી હતી. અહિયાં જે યાવત્પદ આપેલ છે, તેનાથી નીચે પ્રમાણેનો પાઠ અહિયાં ગ્રહણ કરાયો છે. 'थिरग्गहत्थे, दढपाणिपायपासपिट्ठंतरोरुपरिणया तलजमलजुयलपरिघणिभबाहू उरस्स बलसम-

कुसला मेहावी निउणा' इति 'थिरग्गहत्था' स्थिराग्रहस्ता–स्थिरः कम्पनरहितः अग्रहस्तो यस्याः सा तथा 'दढपाणिपायपासपिट्ठंतरोरुपरिणया' दृढपाणिपाद-पार्श्वपृष्ठान्तरोरुपरिणता तत्र–पाणी च पादौ च पार्श्वौ च पृष्ठान्तरे च ऊरू च एतैरङ्गैर्दृढैः परिणता परिणामं प्राप्ता दृढपाणिपादादिसंपन्ना, सर्वावयवैरत्युत्कृष्टसंहननवतीत्यर्थः 'तलजमलजुयलपरिघणिभबाहू' तलयमलजुगलपरिघनिभबाहू तत्र तलस्य–तालवृक्षस्य यद् यमलं समश्रेणीकं युगलं–द्वयं, परिघः कपाटार्गला च, एतन्निभौ एतत्सदृशौ दीर्घसरलपीनत्वादिना बाहू यस्याः सा तथा 'उरस्सबलसमन्नागया' औरस्सबलसमन्वागता–औरस्यं सहजं यद् बलं तेन समन्वागता युक्ता आन्तरोत्साहवीर्यवतीत्यर्थः 'लंघणपवणजवणवायामसमत्था' लंघनप्लवनजवनव्यायामसमर्थाः, तत्र लङ्घनं कूर्दनम्, प्लवनं बाहुभ्यां नद्यास्तरणम्, जवनं वेगेन धावनम् एतद्रूपो व्यायामस्तत्र समर्था लङ्घनादि सामर्थ्यसंपन्ना इत्यर्थः 'छेया' छेका–प्रयोगज्ञा, 'दक्खा' दक्षा–शीघ्रकारिणी 'पत्तट्ठा' प्राप्तार्था

पवणजवणवायामसमत्था छेया दक्खा पत्तट्ठा कुसला मेहावी निउणा' इससे यह जाना जाता है कि यह दासी और भी इन विशेषणोंवाली हो अर्थात् इसका अग्रहस्त कम्पन क्रिया से रहित हो मजबूत कर चरण आदि से संपन्न हो सर्व अवयवों द्वारा अति उत्कृष्ट शरीरवाली हो–समश्रेणिवाले दो ताल वृक्षों के जैसे एवं कपाट की अर्गला जैसे दीर्घ सरल पुष्ट जिसके दोनों बाहु हों स्वाभाविक बल से जो युक्त हो अर्थात् आन्तर उत्साह एवं वीर्यवाली हो लांघने में दौडने में वेगसे चलने में और व्यायाम करने में जो समर्थ हो लङ्घन शब्द का अर्थ कूदना है, प्लवन शब्द का अर्थ नदी आदि का तैरना है जवन शब्द का अर्थ वेग से

ण्णागया लंघणपवणजवणवायामसमत्था छेया दक्खा, पत्तट्ठा कुसला मेहावी निउणा' આ પાઠનો અર્થ આ પ્રમાણે છે. આ દાસીનો અગ્રહસ્ત કંપન વિનાનો હોય અર્થાત્ કાંપતો ન હોય, હાથ પગ વિગેરે અવયવો જેના મજબૂત હોય, જેના શરીરના બધા જ અવયવો ઘણા ઉત્કૃષ્ટ–અર્થાત્ ઉત્તમ હોય, જેના બન્ને હાથ સમાન ઉંચાઇવાળા બે તાડ વૃક્ષ જેવા લાંબા અને કમાડની સાંકળ જેવા સરલ અને પુષ્ટ હોય જે સ્વાભાવિક બળવાળા હોય અર્થાત્ આંતરિક ઉત્સાહ અને શક્તિવાળી હોય લાંઘવામાં, દોડવામાં ઉતાવળથી ચાલવામાં અને કસરત કરવામાં જે સમર્થ હોય, લંઘન શબ્દનો અર્થ કૂદવું એ પ્રમાણે છે. પ્લવન શબ્દનો અર્થ નદી વિગેરેમાં તરવું એ પ્રમાણે છે. 'જવન' શબ્દનો અર્થ વેગથી દોડવું એ

स्वकर्मज्ञा, 'कुसला' कुशला आलोच्यकार्यकारिणी 'मेहावी' मेधाविनी सकृच्छ्रुतदृष्टकर्मपरिज्ञानवती 'निउणा' निपुणा उपायारम्भकारिणी इति (भग. श.१६ उ. ४) 'तिक्खाए' तिक्ष्णायां कठोरायाम् 'वइरामईए' वज्रमय्यां वज्रवत् कठिनायामित्यर्थः 'सण्हकरणीए' श्लक्ष्णकरणी सूक्ष्मचूर्णकारिणी पेषणशिला तस्याम् 'तिक्खेणं' तीक्ष्णेन 'वइरामएणं' वज्रमयेन वज्रवत् कठोरेण 'वट्टवरएणं' वर्तकवरकेन प्रधानलोष्टकेन गोलाकारपेषणप्रस्तरेण 'लोढा' इति लोकप्रसिद्धेन 'एगं महं पुढवीकाइयं' एकं महत् पृथिवीकायिकम् 'जतु गोलासमाणं, जतु गोलसमानम् डिंभरूपक्रीडनकं जतुगोलकप्रमाणं नातिमहत् तत् 'गहाय' गृहीत्वा 'पडिसाहरिय पडिसाहरिय' प्रतिसंहृत्य प्रतिसंहृत्य 'पडिसंखिविय पडि-

---

दौडना है इस रूप व्यायाम में जो दक्ष हो 'छेका' प्रयोगज्ञ हो 'दक्खा' शीघ्रता से प्रत्येक कार्य करनेवाली हो 'पत्तट्ठा' अपने काम को जाननेवाली हो 'कुसला' काम करनेवाली हो 'मेहावी' एकबार में ही सुने गये अथवा देखे गये काम को जाननेवाली हो 'निउणा' निपुण हो--उपायारम्भकारिणी हो (भग० श० १६ उ० ४) ऐसी वह दासी 'तिक्खाए' तीक्ष्ण-कठोर 'वइरामएणं' वज्रमय 'सण्हकरणीए' सूक्ष्म चूर्णकरनेवाली शिला के ऊपर 'तिक्खेण वइरामएणं' तीक्ष्ण वज्रमय कठोर वज्र के जैसी कठिन 'वट्टवरएणं' गोल आकारवाली लोढी से पीसे, क्या पीसे तो कहते हैं-'एगं महं पुढवीकाइयं जतुगोलासमाणं' लाख के गोला जैसे पृथिवीकायिक को पीसे पीसते समय वह शिला पर और लोढी पर चिपक गये उस पृथिवीकायिक को 'पडिसाहरिय २' बार २ छुडावे और छुडाकर

પ્રમાણે છે. આવા પ્રકારના વ્યાયામમાં જે કુશળ હોય 'छेका' પ્રયોગને જાણવાવાળી હોય 'दक्खा' શીઘ્રતાથી દરેક કાર્ય કરવાવાળી હોય 'पत्तट्ठा' પોતાના કાર્યને જાણવાવાળી હોય 'कुसला' કુશળતાથી કામ કરવાવાળી હોય 'मेहावी' એક જ વાર સાંભળેલા અથવા જોયેલા કામને જાણનારી હોય 'निउणा' નિપુણ હોય-ઉપાયનો આરંભ કરનારી હોય (ભ. શ. ૧૬ ઉ. ૪) એવી આ દાસી. 'तिक्खाए' તીક્ષ્ણ કઠોર 'वइरामएणं' વજ્રમય 'सण्ह करणीए' સૂક્ષ્મ ઝીણુ ચૂર્ણ કરવાવાળી શિલા-પત્થર ઉપર तिक्खेण वइरामएणं' તીક્ષ્ણ વજ્રમય કઠોર-અર્થાત્ વજ્ર જેવા કઠણ 'वट्टवरएणं' ગોળ આકારના ઉપરવટણાથી વાટે. શું વાટે તેને માટે કહે છે કે—'एगं महं पुढवीकाइयं जतुगोलासमाणं' લાખના ગોળા જેવા પૃથ્વિકાયિકને વાટે-અને વાટતી વખતે તે શિલા પર અને ઉપર વટણા પર ચોંટી ગયેલા તે પૃથ્વીકાયિકને-'पडिसाहरिय पडिसाहरिय' વારંવાર

संखिविय' प्रतिसंक्षिप्य प्रतिसंक्षिप्य अत्र प्रतिसंहरणशिलायाः शिलापुत्रकाच्च संहृत्य एकीकरणं प्रतिसंक्षेपणं तु शिलापृष्ठात् पततो द्रव्यस्य संरक्षणमिति 'जावइणामेव त्तिकट्टु' यावत् इदमेव इतिकृत्वा-शिलापृष्ठे किञ्चित् द्रव्यं दत्वा घर्षयेत् तत्र पततोऽशस्य एकत्रीकृत्य पुनः शिलापृष्ठे संस्थाप्य एनमहं झटित्येव घर्षयिष्यामि इति कृत्वा 'ति सत्तखुत्तो उप्पीसेज्जा' त्रिसप्तकृत्वः एकविंशतिवारमित्यर्थः उत्पेषयेत्-चूरयेत् 'तत्थ णं' तत्र खलु 'अत्थेगइया पुढवीकाइया आलिद्धा अत्थेगइया पुढवीकाइया नो आलिद्धा' अस्त्येकके पृथिवीकायिकाः आश्लिष्टाः शिलायां शिलापुत्रके वा संलग्नाः, अस्त्येकके पृथिवीकायिका नो आश्लिष्टाः न संलग्ना 'अत्थेगइया संघट्टिया' अस्त्येकके संघट्टिताः 'अत्थेगइया नो संघट्टिया' अस्त्येकके नो संघट्टिताः तत्र केवन पृथिवीकायिकाः शिलया शिलापुत्रकेण सह स्पृष्टा एव भवन्तीत्यर्थः 'अत्थेगइया परियाविया' अस्त्येकके परितापिताः 'अत्थेगइया नो परियाविया' अस्त्येकके नो परितापिताः केषांचित् संघृष्यमाणानां

उसे 'पडिसंखविय २' बार २ ही उस शिला पर एकत्रित करती जावे इस प्रकार से करते २ वह उसे 'त्तिसत्तखुत्तो उप्पीसेज्जा' २१ बार पीसे पीसते समय वह अपने मन में ऐसा उत्साह रखे कि मैं इसे अभी देखते २ पीस डालती हूं इस प्रकार से उस पृथिवीकायिक के चूर्ण करने में लगी हुई वह दासी हे गौतम ! उस पृथिवीकायिक को पूर्णरूप से नहीं पीस सकती है क्योंकि 'अत्थेगइया०' उसमें पृथिवीकायिक कितनेक ऐसे हैं जो उस शिला में और लोढी में लग ही नहीं पाये हैं कितनेक ही लग पाये हैं तथा कितनेक ऐसे हैं जो उस शिला से एवं लोढी से घिस ही नहीं पाये हैं तथा कितनेक पृथिवीकायिक ऐसे हैं घिसे जाने

ઉખેડે અને તે પ્રમાણે ઉખેડીને 'पडिसंखविय पडिसंखविय' વારંવાર તે શિલા પર એકઠા કરતી જાય આ રીતે કરતાં કરતાં તે તેને 'त्तिसत्तखुत्तोउप्पीसेज्जा' એકવીસ વાર વાટે અને વાટતી વખતે તે પોતાના મનમાં એવો ઉત્સાહ રાખે કે-હું આને હમણાં જ જોતજોતામાં વાટી નાખું છું. આ રીતે તે પૃથ્વીકાયિકને ચૂર્ણ કરવામાં લાગેલી તે દાસી હે ગૌતમ તે પૃથ્વિકાયિકને પૂર્ણ રૂપથી વાટી શકતી નથી કેમ કે-'अत्थेगइया०' તેમાં કેટલાક પૃથ્વિકાયિકો એવા હોય છે કે-તે શિલામાં અને ઉપરવટણામાં લાગ્યા જ નથી હોતા. અને કેટલાક જ લાગેલા હોય છે. અને કેટલાક એવા હોય છે કે-તે શિલાથી અથવા ઉપરવટણાથી ઘસાયા જ હોતા નથી તથા કેટલાક પૃથ્વિકાયિકો એવા હોય છે કે-જેને ઘસવા છતાં પણ દુઃખ થતું નથી, તથા કેટલાક એવા હોય

पृथिवीकायिकानां दुःखमुत्पद्यते केषांचिन्नोत्पद्यते इत्यर्थः 'अत्थेगइया उद्दविया अत्थेगइया नो उद्दविया' अस्त्येकके उद्राविताः अस्त्येकके नो उद्राविताः-नो मारिताः केषांचित् संघृष्यमाणानां मरणं भवति केषांचिन्न भवतीत्यर्थः 'अत्थे-गइया पिट्ठा अत्थेगइया नो पिट्ठा' अस्त्येकके पिष्टाः अस्त्येकके नो पिष्टाः केषांचित् पेषणं भवति केषांचिन्न भवतीत्यर्थः 'पुढवीकाइयस्स णं गोयमा 'पृथि-वीकायिकस्य खलु गौतम ! 'ए महालिया सरीरोगाहणा पन्नत्ता' एतन्महती शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता हे गौतम ! वज्रमयशिलायां वज्रमयशिलावर्तकेण (शिला पुत्रेण) पृथिवीकायिकस्य यत्नतो बलवत्यादिविशेषणवत्या चक्रवर्तिदास्या संघर्षणे कृतेऽपि केषांचिदेव संघर्षणादिकं भवति नतु सर्वेषाम् अतः पृथिवीका-यिकजीवस्य शरीरावगाहनाऽतिसूक्ष्मेति जानीहि इति प्रकरणार्थः 'पुढवीकाइए णं भंते !' पृथिवीकायिकः खलु भदन्त ! 'अक्कंते समाणे' आक्रान्तः सन् 'केरि-सियं वेयणं' कीदृशीं वेदनाम् 'पच्चणुब्भवमाणे' प्रत्यनुभवन् 'विहरइ' विहरति हे

पर भी दुःख नहीं हो पा रहा है, तथा कितनेक ऐसे हैं जो मरे ही नहीं तथा कितनेक ऐसे हैं जो पिसे ही नहीं हैं इस से हे गौतम! अब तुम समझ सकते हो कि पृथिवीकायिक की अवगाहना कितनी सूक्ष्म है तात्पर्यकहने का यह है कि वज्रमय शिला पर वज्रमय लोढी से बडी सावधानी के साथ बलवती आदि विशेषणोंवाली चक्रवर्ती की दासी के द्वारा पीसे जाने पर भी कितनेक ही पृथिवीकायिकों का संघर्षण आदि होता है सब का नहीं होता है इस कारण पृथिवीकायिक जीव की शरीरावगाहना अति सूक्ष्म है ऐसा हे गौतम! तुम जानो। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'पुढवीकाइए णं भंते ! अक्कंते समाणे केरिसियं वेयणं पच्चणुब्भवमाणे विहरइ' हे भदन्त पृथिवीका-यिक जीव जब आक्रान्त होता है तब वह कैसी वेदना का अनुभव करता

છે કે જેઓ મરતા જ નથી. તથા કેટલાક એવા હોય છે કે જે વટાયા જ હોતા નથી. તેથી હે ગૌતમ! હવે તમે સમજી શકો તેમ છો કે-પૃથિવ-કાયિકની અવગાહના કેટલી સૂક્ષ્મ છે? કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-વજ્રમય શિલા પર વજ્રમય ઉપર વટણાથી ઘણી જ સાવધાની પૂર્વક બલવતી વિગેરે વિશેષણોવાળી ચક્રવર્તિ રાજાની દાસી દ્વારા વાટવાં છતાં પણ કેટલાક પૃથિવ-કાયિકો જ ઘસાય છે. ઉપમર્દિત થાય છે. બધા નહી. એ કારણથી પૃથિવ-કાયિક જીવની શિરાવગાહના અત્યંત સૂક્ષ્મ છે, તેમ હે ગૌતમ તમે જાણો.

હવે ગૌતમ સ્વામી પૃથિવકાયિકની વેદના બાબત જાણવા પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-પુઢવીકાઇए ण भंते! अक्कंते समाणे केरिसयं वेयणं पच्चणुब्भवमाणे

भदन्त ! योऽयं पृथिवीकायिको जीवः शिलापट्टकादौ शिलापुत्रकादिना संघृष्यमाणः कीदृशीं वेदनाम् अनुभवति ? किमाकारकं दुःखं तस्य जायते ? इति प्रश्नः भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'से जहानामए केइ-पुरिसे' तद्यथानामको कश्चित् पुरुषः 'तरुणे बलवं जाव निउणसिप्पोवगए' तरुणो बलवान् यावत् निपुणशिल्पोपगतः तत्र तरुणः प्रवर्द्धमानवयाः बलवान् सामर्थ्यवान् यावत्पदेन 'जुगवं जुवाणे' इत्यादि विशेषणानां संग्रहो भवति तत्र 'जुगवं' युगवान् 'सुषमदुष्षमादिविशिष्टकालवान् 'जुवाणे' युवा–युवावस्थां प्राप्त इत्यर्थः 'अप्पायंके थिरग्गहत्थे दढपाणिपायपासपिट्ठंतरोरुपरिणए चम्मेट्ठदुहणमुट्ठियसमाहयनिचियगत्तकाए' अल्पातङ्कः स्थिराग्रहस्तः दृढपाणिपादपार्श्वपृष्टान्तरोरुपरिणतः चर्मेष्टद्रुघणमुष्टिकसमाहतनिचितगात्रकायः इत्यादि

है ? पूछने का तात्पर्य ऐसा है कि जब पृथिवीकायिक शिलापट्टक आदि ऊपर लोढी वगैरह से पीसा या रगडा जाता है, तब वह कैसी वेदना का अनुभव करता है ? किस प्रकार का दुःख उसे होता है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! से जहानामए केइ पुरिसे' हे गौतम ! जैसे कोई अविज्ञातनामा पुरुष हो और 'तरुणे बलवं जाव निउण-सिप्पोवगए' तरुण प्रवर्द्धमानवय वाला हो, बलवाला हो, शक्तिशाली हो यावत्पद के अनुसार वह 'जुगवं' सुषमदुष्षमादिकालवाला हो 'जुवाणे' युवावस्थावाला हो 'अल्पायंके' अल्पातङ्कवाला हो रोगरहित हो स्थिर अग्रहस्तवाला हो, दृढ हाथ, पग, पार्श्व, पृष्टान्तर आदिवाला व्यायाम क्रिया में उपकारक चर्मेष्ट, द्रुघण, मौष्टिक आदि उपकरणों से जिस

विहरइ' हे ભગવન્ પૃથ્વિકાયિક જીવ જ્યારે આક્રાંત થાય છે, ત્યારે તે કેવી વેદનાનો અનુભવ કરે છે ? પૂછવાનું તાત્પર્ય એવું છે કે-જ્યારે પૃથ્વિકાયિક જીવને શિલા આદિ ઉપર ઉપરવટણા વિગેરેથી વાટવામાં અથવા રગડવામાં આવે છે, ત્યારે તે કેવી વેદનાનો અનુભવ કરે છે ? અને તેને કેવા પ્રકારનું દુઃખ થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે–'गोयमा ! से जहानामए केइपुरिसे' હે ગૌતમ ! જેમ કોઇ યથા નામવાળો પુરુષ હોય અને 'तरुणे बलवं जाव निउणसिप्पोवगए' તરુણ અને વધતી જતી ઉમ્મરવાળો હોય, બળવાન્ હોય, શક્તિ સંપન્ન હોય અહિયાં યાવત્ પદથી 'जुगवं' સુષમદુઃષમાદિ કાલમાં જન્મેલો હોય 'जुवाणे' યુવાન અવસ્થાવાળો હોય 'अप्पायंके' રોગ વિનાનો હોય અને સ્થિર અગ્રહાથવાળો હોય, મજબૂત હાથ, પગ, પડખાં, પીઠ વાંસાનો ભાગવાળો હોય વ્યાયામ ક્રિયામાં ઉપયોગી

पूर्वोक्तानि दासीप्रकरणगृहीतानि सर्वाणि विशेषणानि संग्राह्याणि कियत्पर्यन्तं विशेषणं ग्राह्यं तत्राह-'निउणसिप्पोवगए' यावत् निपुणशिल्पोपगतः सूक्ष्मशिल्पज्ञान-निपुण इत्यर्थः एतादृशविशेषणविशिष्टः कश्चित् पुरुषः 'एगं पुरिसं जुन्नं' एकं पुरुषं जीर्णम् 'जराजज्जरियदेहं' जराजर्जरितदेहम् जरया जर्जरितः-जीर्णतां प्राप्तो देहो यस्य स जराजर्जरितदेहः वार्धक्येन विशीर्णशरीर इत्यर्थः तम् 'जाव दुब्बलं किलंतं' यावत् दुर्बलं क्लान्तम् अत्र यावत्पदेन 'सिढिलतयावलितरंगसंपिणद्धगत्तं, पविरलपरिसडियदंतसेढिं उण्हाभिहयं तण्हाभिहयं आउरं झुंझियं पिवासियं' इति संग्राह्यम् तत्र शिथिलत्वचावलितरङ्गसंपिणद्धगात्रं-शैथिल्यप्राप्तया त्वचया, वलितरङ्गैः शिथिलीभूतचर्मरेखारूपैश्च संपिनद्धं व्याप्तं गात्रं शरीरं यस्य स तथा तम् शिथिलचर्मरेखाश्रेणियुक्तशरीरवन्तमित्यर्थः, प्रविरलपरिशटितदन्तश्रेणिम्-प्रविरला अनिबिडा शिथिला विच्छिन्ना वा कियत्पतितत्वेन पृथक् पृथक्भूताः नो तथा परिशटिता शटनधर्मप्राप्ता दन्ता यस्यां सा, तथाविधा श्रेणिः दन्तपङ्क्तिर्यस्य स तथा तम् 'उण्हाभिहयं' उष्णाभिहतम्-औष्ण्यव्याकुलं सूर्यकिरणादिना सन्तप्तम् 'तण्हाभिहयं' तृष्णाभिहतम् अतएव 'आउरं' आतुरं मनो·

का शरीर पुष्ट हो गया हो यावत् सूक्ष्म शिल्पज्ञान में निपुण हो, ऐसा वह पुरुष एक ऐसे पुरुष को जो कि 'जुन्नं' जीर्ण है 'जराजज्जरियदेहं' जरा से जर्जरित देहवाला है 'जाव दुब्बलं किलंतं' यावत् दुर्बल है क्लान्त है तथा यावत्पद के अनुसार-'सिढिलतयावलितरंगसंपिणद्धगत्तं' जिसका शरीर शिथिल हुई त्वचा से और झुरियों से व्याप्त हो रहा है कितनेक दांतों के गिर जाने से विरल और शिथिल जिसकी दन्त पंक्ति है साथ में वह जिसकी सडी गली हुई हैं। 'उण्हाभिहयं' सूर्य के आतप से जो व्याकुल हो रहा है-'तण्हाभिहयं'

એવા ચર્મેષ્ટ-દુઘણ-મૌષ્ટિક-વિગેરે સાધનોથી જેનું શરીર મજબૂત અને પુષ્ટ થયું હોય યાવત્ સૂક્ષ્મ શિલ્પકળામાં નિપુણ હોય, એવો તે પુરુષ એક એવા પુરુષને કે જે-'જુન્નં' જીર્ણ હોય,-'जराजज्जरियदेहं' ગઢપણથી જર્જરિત શરીરવાળા जाव दुब्बलं किलंतं' યાવત્ દુર્બલ હોય, કલાન્ત-થાકેલો હોય, અને યાવત્ પદથી 'सिढिलतयावलितरंगसंपिणद्धगत्तं' જેનું શરીર ઢીલી થયેલી ચામડીની કરચલીયોથી વ્યાપ્ત થઈ રહ્યું હોય, અને કેટલાક દાંતોના પડવાથી વિરલ અને શિથિલ જેની દંત પંક્તિ હોય અને તે દંતપંક્તિ સડેલી કે ગળેલી હોય, 'उण्हाभिहयं' સૂર્યના તડકાથી જે વ્યાકુળ થઈ રહ્યો હોય, 'तण्हाभिहयं' તરસથી જેનું મન અશાંત થઇ રહ્યું

मालिन्ययुक्तम् 'झुंझियं' झुंझितं म्लानं बुभुक्षितम् एतावदेव न किन्तु 'पिवासियं' पिपासितं पिपासाव्याकुलमिति दुर्बलं शारीरिकबलरहितं क्लान्तम्-मानसव्यथाव्यथितशरीरमित्यर्थः 'जुगलपाणिणा' युगलपाणिना हस्ताभ्यामित्यर्थः 'मुद्धाणंसि' मूर्द्धनि मस्तके 'अभिहणेज्जा' अभिहन्यात् यथा कश्चित् युवा पुरुषः सर्वथा शरीरसमृद्धिमान् हस्ताभ्यां कमपि जीर्णादि-विशेषणविशिष्टं वृद्धं मस्तके ताडयेदित्यर्थः 'से णं गोयमा! पुरिसे' स खलु गौतम! पुरुषः स जराजर्जरितवृद्धशरीर इत्यर्थः 'ते णं पुरिसेणं' तेन पुरुषेण यूना 'जुगलपाणिणा' युगलपाणिना 'मुद्धाणंसि अभिहए समाणे' मूर्द्धनि अभिहतः सन् 'केरिसयं वेयणं' कीदृशीं वेदनाम् 'पच्चणुब्भवमाणे विहरइ' प्रत्यनुभवन् विहरति बलवता यूना युगलपाणिना मस्तके ताडितो वृद्धपुरुषः कीदृशीं वेदनामनुभवन्नवस्थितो भवतीति भगवतो वितर्कः गौतम आह-'अणिट्ठं समणाउसो' अनिष्टं श्रमण!

तृष्णा-तृषा से जिसका मन अशान्त बना हुआ है। 'आउरं' अतएव जो घबरायासा है 'झुंझियं' 'झुझालायासा है या बुभुक्षित है प्यासा है दुर्बलशारीरिक बल से जो रहित है क्लान्त-मानसिक व्यथा से जिसका शरीर व्यथित है 'जमलपाणिणा' अपने दोनों हाथों से 'मुद्धाणंसि' मस्तक के ऊपर प्रहार करे अर्थात् सर्व प्रकार से शारीरिक समृद्धि-शाली युवापुरुष अपने दोनों हाथों से किसी जीर्णादिविशेषण विशिष्ट वृद्ध पुरुष को उसके मस्तक के ऊपर ताडित करे तो 'से णं गोयमा!' हे गौतम! वह जरा से जर्जरित हुआ शरीरवाला पुरुष 'तेणं पुरिसेणं०' उस पुरुष के द्वारा मस्तक पर चोट पहुंचाये जाने पर 'केरिसयं वेयणं०' किस प्रकार की वेदना का अनुभव करता है?-इस प्रकार से प्रभु के द्वारा पूछे जाने पर गौतमने कहा-'अणिट्ठं समणाउसो'

હોય 'आउरं' અને આજ કારણોથી જે ગભરાઈ ગયો હોય 'झुंझिय' મુંઝાયેલો હોય, અર્થાત્ ભૂખ અને તરસથી વ્યાકૂળ, શારીરિક બલ વિનાનો થાકેલો માનસિક પીડાથી જેનું શરીર પીડાવાળું હોય એવા પુરુષને પૂર્વોક્ત બલવાન્ પુરુષ 'जुगलपाणिणा' પોતાના બંને હાથોથી 'मुद्धाणंसि' માથા ઉપર પ્રહાર કરે અર્થાત દરેક પ્રકારના શારીરિક બલ વિગેરેથી સમૃદ્ધિવાળો યુવાન પુરુષ પોતાના બન્ને હાથોથી કોઈ જીર્ણ શીર્ણ વિગેરે વિશેષણોવાળા વૃદ્ધ પુરુષને તેના માથા પર મારે તો 'से णं गोयमा!' હે ગૌતમ! તે ગઢપણથી જર્જરિત શરીરવાળો પુરુષ 'तेण पुरिसेणं' તે પુરુષ દ્વારા મસ્તક પર ઘા મારવામાં આવે ત્યારે 'केरिसयं वेयणं' કેવી વેદનાનો અનુભવ કરે છે? આ પ્રમાણે પ્રભુ દ્વારા પૂછવામાં આવ્યું ત્યારે ગૌતમ સ્વામીએ કહ્યુ

आयुष्मन् ! हे श्रमण ! हे आयुष्मन् स वृद्धोऽनिष्टामप्रियां वेदनाम् अनुभवतीति 'तस्स णं गोयमा' तस्य खलु गौतम ! 'पुरिसस्स' पुरुषस्य 'वेयणाहिंतो' वेदनाभ्यः 'पुढवीकाइए अक्कंते समाणे' पृथिवीकायिको जीव आक्रान्तः सन् 'एत्तो अणिट्ठतरियं' इतोऽनिष्टतराम् 'अकंततरियं' आक्रान्ततराम् 'जाव अमणामतरियं' यावत् अमन आमतराम् अत्र यावत्पदेन अप्रियाम्, अमनोज्ञाम्—मनसा माप्तुमयोग्यामित्यादि विशेषणानां संग्रहो भवति 'वेयणं पच्चणुब्भवमाणे विहरइ' वेदनां प्रत्युभवन् विहरति यथा यूना ताडितो वृद्धो यादृशीं वेदनामनुभवति ततोऽप्यधिकमकान्तममनोज्ञमप्रियं दुःखमनुभवन् पृथिवीकायिको जीवो घर्षणादिसमयेऽवस्थितो भवति हे गौतम ! अवर्णनीयं दुःखं तस्य जायते इतिभावः । 'आउकाइए णं भंते !' अप्कायिकः खलु भदन्त ! 'संघट्टिए समाणे' संघट्टितः सन् 'केरिसयं वेयणं' कीदृशीं वेदनां दुःखम् 'पच्चणुब्भवमाणे विहरइ' प्रत्यनुभवन्

हे श्रमण आयुष्मन् ! वह वृद्ध पुरुष अनिष्ट अप्रिय वेदना को भोगता है 'तस्स णं गोयमा' हे गौतम ! उस 'पुरिसस्स' पुरुष की 'वेयणाहिंतो०' वेदना से भी अधिक अनिष्टतर यावत् अमनआमतर 'पुढवीकाइए अक्कंते समाणे' वेदना को पृथिवीकायिक जब आक्रान्त होता है तब भोगता है यहां यावत्पद से 'अप्रियाम् अमनोज्ञाम्' इत्यादि विशेषणों का ग्रहण हुआ है । तात्पर्य कहने का यह है कि किसी बलवान् युवा के द्वारा मस्तक पर ताडित हुआ कोई वृद्ध पुरुष जैसी वेदना का अनुभव करता है उससे भी अधिक आक्रान्त, अमनोज्ञ अप्रिय दुःख का अनुभवन पृथिवीकायिक जीव जब घर्षणादि से युक्त होता है तब करता है अर्थात् उसको अवर्णनीय दुःख होता है । 'आउकाइएणं भंते० ! हे

'अणिट्ठं समणाउसो' હે શ્રમણ આયુષ્મન્ તે વૃદ્ધ પુરુષ અનિષ્ટ-અપ્રિય વેદના ભોગવે છે. 'तस्स णं गोयमा !' હે ગૌતમ ! તે 'पुरिसस्स' પુરુષની 'वेयणाहिंतो०' અનંતગણી વેદનાથી પણ વધારે અનિષ્ટતર યાવત્ અમન આમતર 'पुढवीकाइए अक्कंते समाणे' વેદનાથી પૃથ્વિકાયિક જ્યારે આ આક્રમિત ઉપમર્દિત થાય છે ત્યારે ભોગવે છે. અહિયાં યાવત્પદથી 'अप्रियाम् अमनोज्ञाम्' વિગેરે વિશેષણો ગ્રહણ કરાયા છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-કોઇ બળવાન્ યુવક દ્વારા માથા પર ઘા કરાયેલો કોઈ વૃદ્ધ પુરુષ જેવી વેદનાનો અનુભવ કરે છે, તેનાથી પણ વધારે આક્રાંત, અમનોજ્ઞ અપ્રિય દુઃખનો અનુભવ પૃથ્વિકાયિક જીવ જ્યારે ઘર્ષણ વિગેરે ક્રિયાઓવાળો થાય છે ત્યારે કરે છે. અર્થાત તેને વર્ણન ન કરી શકાય તેવું દુઃખ થાય છે.

विहरति हे भदन्त ! यदाऽप्कायिको जीवः संघृष्यते तदा तस्य कीदृशं दुःखं जायते ? इति प्रश्नः, भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहा पुढवीकाइए एव चेव' यथा पृथिवीकायिक एवमेवाऽप्कायिकोऽपि यथा संघृष्यमाणस्य पृथिवीकायिकजीवस्य दुःखं प्रदर्शितं दुर्बलवृद्धताडनदृष्टान्तेन तथैवाप्कायिकजीवस्यापि भवतीत्यवगन्तव्यम् 'एवं तेउकाइएवि' एवं तेजःकायिकोऽपि संघृष्यमाणो दुःखमनुभवतीति 'एवं वाउकाइए वि' एवं वायुकायिकोऽपि संघृष्यमाणो वेदनाम् अनुभवति पृथिवीकायिकजीववदेवेति 'एवं वणस्सइकाइए वि जाव विहरइ' एवं वनस्पतिकायिकोऽपि यावत् विहरति तथा च यथा संघृष्यमाणस्य पृथिवीकायिकजीवस्य दुखं जायते तादृशं च दुःखमनुभवन् पृथिवीकायिको विहरति अवस्थितो भवति तथैव वनस्पतिकायिकोऽपीतिभावः । 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति हे भदन्त ! यत् भवता प्रतिपादित तत् एवमेव इति

भदन्त ! जब अप्कायिक संघटित होता है तब वह कैसे दुःख का अनुभव करता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! जहा पुढवीकाइए०' हे गौतम ! संघटित होने पर पृथिवीकायिक जिस प्रकार के दुःख का अनुभव करता है, जो कि दुर्बलवृद्ध के ताडन दृष्टान्त से प्रकट किया गया है उसी प्रकार से अप्कायिक जीव दुःखसे आक्रान्त होनेपर दुःख का अनुभव करता है 'एवं वाउकाइए वि' इसी प्रकार के दुःखका अनुभव वायुकायिक जीव भी करता है 'एवं वणस्सइकाइए वि' इसी प्रकार से वनस्पतिकायिक जीव भी आक्रान्त होने पर दुःख का अनुभव करता है 'जाव विहरइ' यावत् गौतमस्वामी 'सेवं भंते ! २ त्ति आपका

आउकाइए णं भंते !' હે ભગવન્ જ્યારે અપ્કાયિક જીવ ઉપમર્દિત થાય છે ત્યારે તે કેવા દુઃખનો અનુભવ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે–'गोयमा जहा पुढवीकाइए०' હે ગૌતમ! ઘસવામાં આવેલા પૃથ્વિકાયિકોને જે પ્રમાણે દુઃખનો અનુભવ થાય છે, કે જે દુર્બળ એવા વૃદ્ધપુરુષનાતાડન –મારવાના દૃષ્ટાંતથી બતાવેલ છે, તેજ રીતે અપ્કાયિક જીવ પણ આક્રાંત થતાં દુઃખનો અનુભવ કરે છે. 'एव वाउकाइए वि०' આજ રીતના દુઃખનો અનુભવ વાયુકાયિક જીવ પણ કરે છે. एवं वणस्सइकाइए वि जाव विहरइ' એજ રીતે વનસ્પતિકાયિક જીવ પણ આક્રાંત થાય છે ત્યારે ગૌતમ દુઃખનો અનુભવ કરે છે.

'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' હે ભગવન્ આપનું આ સઘળું કથન સર્વથા સત્ય છે. હે ભગવન્ આપનું સર્વ કથન યથાર્થ છે. આ પ્રમાણે કહીને તે

कथयित्वा भगवन्तं वन्दित्वा नमस्यित्वा गौतमः संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीतिभावः ॥सू० ४॥

॥इति श्री विश्वविख्यात- जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य- जैनधर्मदिवाकर
-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां
श्री "भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिका-
ख्यायां व्याख्यामेकोनविंशतिशतके
तृतीयोद्देशकः समाप्तः ॥१९-३॥

यह कथन सर्वथा सत्य ही है २ इस प्रकार कहकर वे गौतम भगवान् को वन्दना और नमस्कार कर संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥सू० ४॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके उन्नीसवें शतकका
तीसरा उद्देशक समाप्त ॥ १९-३ ॥

સ્વામી ભગવાનને વંદના અને નમસ્કાર કરીને સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર વિરાજમાન થયા. ॥ સૂ. ૪ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મ દિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ઓગણીસમા શતકનો ત્રીજો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૯-૩॥

अथ चतुर्थोद्देशकः प्रारभ्यते-

पृथिवीकायिकादयो जीवा महावेदना इति तृतीयोद्देशके कथितम्, चतुर्थोद्देशके तु नारकादयो जीवा महावेदनाः इति कथयिष्यन्ते इत्येवं सम्बन्धेन आयातस्य चतुर्थोद्देशकस्य इदमादिमं सूत्रम्-'सिय भंते!' इत्यादि।

मूलम्-सिय भंते! नेरइया महासवा महाकिरिया महावेयणा महानिज्जरा गोयमा! नो इणट्ठे समट्ठे १, सिय भंते! नेरइया महासवा महाकिरिया महावेयणा अप्पनिज्जरा हंता सिया २, सिय भंते! नेरइया महासवा महाकिरिया अप्पवेयणा महानिज्जरा गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे ३, सिय भंते! नेरइया महासवा महाकिरिया अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे ४, सिय भंते! नेरइया महासवा अप्पकिरिया महावेयणा महानिज्जरा गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे ५, सिय भंते! नेरइया महासवा अप्पाकिरिया महावेयणा अप्पनिज्जरा गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे ६, सिय भंते! नेरइया महासवा अप्पकिरिया अप्पवेयणा महानिज्जरा गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे ७, सिय भंते! नेरइया महासवा अप्पकिरिया अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे ८, सिय भंते! नेरइया अप्पासवा महाकिरिया महावेयणा महानिज्जरा गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे ९, सिय भंते! नेरइया अप्पासवा महाकिरिया महावेयणा अप्पनिज्जरा गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे! १०, सिय भंते! नेरइया अप्पासवा महाकिरिया अप्पवेयणा महानिज्जरा गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे ११, सिय भंते! नेरइया अप्पासवा

महाकिरिया अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे १२, सिय भंते! नेरइया अप्पासवा अप्पकिरिया महा-वेयणा महानिज्जरा गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे। १३ सिय भंते! नेरइया अप्पासवा अप्पकिरिया महावेयणा अप्पनिज्जरा गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे १४, सिय भंते! नेरइया अप्पासवा अप्पकिरिया अप्पवेयणा महानिज्जरा गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे १५, सिय भंते! नेरइया अप्पासवा अप्पकिरिया अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे। १६।

एए सोलसभंगा सिय भंते! असुरकुमारा महासवा महाकिरिया महावेयणा महानिज्जरा गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे एवं चउत्थो भंगो भाणियव्वो सेसा पन्नरसभंगा पडिसेहेयव्वा एवं जाव थणियकुमारा सिय भंते! पुढवीकाइया महासवा महाकिरिया महावेयणा महानिज्जरा, हंता सिया एवं जाव सिय भंते! पुढवीकाइया अप्पासवा अप्पकिरिया अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा हंता सिया एवं जाव मणुस्सा। वाणमंतरजोइसिय वेमाणिया जहा असुरकुमारा। सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति॥सू० १॥

छाया—स्याद् भदन्त! नैरयिकाः महास्रवाः महाक्रियाः महावेदनाः महानिर्जराः गौतम! नायमर्थः समर्थः ॥१॥ स्याद् भदन्त! नैरयिकाः महा-स्रवाः महाक्रियाः महावेदनाः अल्पनिर्जराः हन्त स्यात् ॥२॥ स्याद् भदन्त! नैरयिका महास्रवा महाक्रियाः अल्पवेदना महानिर्जराः गौतम! नायमर्थः समर्थः ॥३॥ स्याद् भदन्त! नैरयिका महास्रवा महाक्रियाः अल्पवेदना अल्प-निर्जराः गौतम! नायमर्थः समर्थः ॥४॥ स्याद् भदन्त! नैरयिका महास्रवा अल्पक्रिया महावेदना महानिर्जराः गौतम! नायमर्थः समर्थः ॥५॥स्याद् भदन्त!

नैरयिका महास्रवा अल्पक्रिया महावेदना अल्पनिर्जराः, गौतम ! नायमर्थः समर्थः ॥६॥ स्याद् भदन्त ! नैरयिका महास्रवा अल्पक्रिया अल्पवेदना महानिर्जराः गौतम ! नायमर्थः समर्थः ॥७॥ स्याद् भदन्त ! नैरयिका महास्रवा अल्पक्रिया अल्पवेदना अल्पनिर्जराः गौतम ! नायमर्थः समर्थः ॥८॥ स्याद् भदन्त ! नैरयिका अल्पास्रवा महाक्रिया महावेदना महानिर्जराः, गौतम ! नायमर्थः समर्थः ॥९॥ स्याद् भदन्त ! नैरयिका अल्पास्रवा महाक्रिया महावेदना अल्पनिर्जराः, गौतम ! नायमर्थः समर्थः ॥१०॥ स्याद् भदन्त ! नैरयिका अल्पास्रवा महाक्रिया अल्पवेदना महानिर्जराः, गौतम ! नायमर्थः समर्थः ॥११॥ स्याद् भदन्त ! नैरयिका अल्पास्रवा महाक्रिया अल्पवेदना अल्पनिर्जराः गौतम ! नायमर्थः समर्थः ॥१२॥ स्याद् भदन्त ! नैरयिका अल्पास्रवा अल्पक्रिया महावेदना महानिर्जराः, गौतम ! नायमर्थः समर्थः ॥१३॥ स्याद् भदन्त ! नैरयिका अल्पास्रवा अल्पक्रिया महावेदना अल्पनिर्जराः, गौतम ! नायमर्थः समर्थः ॥१४॥ स्याद्भदन्त ! नैरयिका अल्पास्रवा अल्पक्रिया अल्पवेदना महानिर्जराः गौतम नायमर्थः समर्थः ॥१५॥ स्याद् भदन्त ! नैरयिका अल्पास्रवा अल्पक्रिया अल्पवेदना अल्पनिर्जराः गौतम ! नायमर्थः समर्थः ॥१६॥

एते षोडशभङ्गाः । स्याद् भदन्त ! असुरकुमारा महास्रवा महाक्रिया महावेदना महानिर्जराः गौतम ! नायमर्थः समर्थः । एवं चतुर्थो भङ्गो भणितव्यः शेषाः पञ्चदशभङ्गाः प्रतिषेद्धव्याः एवं यावत् स्तनितकुमाराः । स्याद् भदन्त ! पृथिवीकायिका महास्रवाः महाक्रिया महावेदना महानिर्जरा, हन्त स्यात् । एवं यावत् स्याद् भदन्त ! पृथिवीकायिका अल्पास्रवा अल्पक्रिया अल्पवेदना अल्पनिर्जराः ? हन्त स्यात् । एवं यावत् मनुष्याः । वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिका यथा असुरकुमाराः तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥सू० १॥

टीका—'सिय भंते !' स्याद्भदन्त ! 'नेरइया' नैरयिकाः 'महासवा' महा-

---

चौथे उद्देशे का प्रारंभ—

पृथिवीकायिकादिक जीव महावेदनावाले होते हैं ऐसा तृतीय उद्देशे में कहा गया है अब इस प्रारंभ होनेवाले चतुर्थ उद्देशे में यह प्रकट किया जावेगा कि नारकादिक जीव महावेदनावाले होते हैं—

'सिय भंते ! नेरइया महासवा महाकिरिया महावेयणा' इत्यादि ।

टीकार्थ—'सिय भंते ! नेरइया महासवा महाकिरिया महावेयणा'

ચોથા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

પૃથિવીકાયિક જીવ મહાવેદનાવાળા હોય છે, એવું ત્રીજા ઉદ્દેશામાં કહેવામાં આવ્યું છે. હવે આ પ્રારંભ કરવામાં આવતા ચોથા ઉદ્દેશામાં નારકાદિક મહાવેદનાવાળા હોય છે તે પ્રગટ કરવામાં આવશે તેનું પ્રથમ સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.—'सिय भंते ! नेरइया महासवा महाकिरिया महावेयणा' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—सिय भंते ! नेरइया महासवा महाकिरिया महावेयणा' હે ભગવન્

स्रवाः प्रचुरकर्मबन्धनात् 'महाकिरिया' महाक्रियाः कायिक्यादिक्रियाणां महत्त्वात् 'महावेयणा' महावेदनाः नारकाणां वेदनायाः तीव्रत्वात् 'महानिज्जरा' महानिर्जराः नारकाणां कर्मक्षपणबहुत्वात् ? भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः इति प्रथमो भङ्गः ॥१॥ एतेषाम् आस्रवक्रियावेदनानिर्जरारूपाणां चतुर्णामल्पत्वबहुत्वाभ्यां षोडशभङ्गा भवन्ति तेषु च नारकाणां द्वितीयभङ्गोऽल्पनिर्जरारूपो भगवतोऽनुमतः नारकाणामास्रवादि त्रयस्य महत्वात् कर्मनिर्जरायाश्चाल्पत्वात् शेषाणां पञ्चदशभङ्गानां प्रतिषेधो भवति। शेष पञ्चदशभङ्गानां नैरयिकेष्वभावात्। तानेव भङ्गान् दर्शयति-'सिय भंते !' इत्यादि। 'सिय भंते !' स्याद् भदन्त ! 'नेरयिया' नैरयिकाः

हे भदन्त ! प्रचुरकर्म के बन्धकर्ता होने से नारक जीव महास्रववाले कायिक आदि क्रियाओं की प्रचुरतावाले होने से महाक्रियावाले, वेदना की अधिक तीव्रतावाले होने से महावेदनावाले तथा कर्मक्षपण की बहुलतावाले होने से महानिर्जरावाले होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा०' हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है यह प्रथम भङ्ग है आस्रव, क्रिया, वेदना और निर्जरा इन चारों के अल्पत्व एवं बहुत्व की अपेक्षा से सोलह भङ्ग होते हैं। इनमें नारकों के द्वितीय भङ्ग जो अल्प निर्जरारूप है वह होता है क्योंकि नारकों में आस्रव आदि तीनों की अधिकता होती है और कर्मों की निर्जरा की अल्पता होती है इस कारण १५ भङ्गों का यहां प्रतिषेध कहा गया है कारण के ये शेष १५ भङ्ग नैरयिकों में नहीं पाये जाते हैं। वे १५ भङ्ग इस प्रकार से हैं--इनमें नारकों में पाया जानेवाला यह 'सिय भंते ! नेरइया महास्रवा महाकिरिया

ઘણા કર્મોનો બંધ કરનાર હોવાથી નારક જીવ, મહાસ્રવવાળા, કાયિકી વિગેરે ક્રિયાઓની અધિકપણાવાળા હોવાથી મહાક્રિયાવાળા, વેદનાની અધિક તીવ્રતા વાળા હોવાથી મહાવેદનાવાળા, તથા કર્મક્ષપણની બહુલતાવાળા હોવાથી મહાનિર્જરાવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा !' હે ગૌતમ! આ અર્થ બરોબર નથી. આ પહેલો ભંગ છે. આસ્રવ, ક્રિયા વેદના, અને નિર્જરા આ ચારેના અલ્પપણા અને બહુપણાની-અપેક્ષાએ સોળ ૧૬ ભંગો બને છે. તેમાં બીજો ભંગ જે નિર્જરા રૂપ છે તે નારકોને હોય છે. કારણ કે નારકોમાં આસ્રવ, ક્રિયા અને વેદના એ ત્રણેનું અધિકપણું હોય છે. અને કર્મોની નિર્જરાનું અલ્પપણું હોય છે. તેથી બાકીના ૧૫ પંદર ભંગોનો તેમાં નિષેધ કરેલ છે. કારણ કે શેષ ૧૫ પંદર નારકીયોમાં હોતા નથી. તે ૧૫ ભંગો આ પ્રમાણે છે તેમાં નારકોમાં જે બીજો ભંગ કહ્યો છે તે ભંગ આ પ્રમાણે છે.—'सिय भंते ! नेरइया महास्रवा

'महासवा महाकिरिया महावेयणा अप्पनिज्जरा' महास्रवाः महाक्रिया महावेदना अल्पनिर्जराः इति प्रश्नः, भगवानाह–'हंता' इत्यादि। 'हंता सिय' हन्त स्युर्नारका महास्रवा महाक्रिया महावेदना अल्पनिर्जराः अयं च द्वितीयो भङ्गो नारकाणां भवतीति भगवता अनुमोदितः इति द्वितीयो भङ्गः २। अन्ये पञ्चदशभङ्गा निषिद्धाः तत्र प्रथमो भङ्गः पूर्वं प्रदर्शितः, अथ तृतीयादारभ्य शेषचतुर्दशभङ्गानाह–'सिय भंते' स्याद् भदन्त! 'नेरइया महासवा महाकिरिया अप्पवेयणा महानिज्जरा' नैरयिका महास्रवा महाक्रिया अल्पवेदना महानिर्जराः? इति प्रश्नः, भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः,

---

महावेयणा अप्पनिज्जरा' द्वितीय भङ्ग है इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है कि हे भदन्त! नैरयिक जीव महास्रववाले महाक्रियावाले महावेदना वाले और अल्पनिर्जरावाले होते हैं? उत्तर में प्रभु ने कहा है। 'हंता गोयमा०' हां गौतम! नारक महास्रववाले, महाक्रियावाले, महावेदनावाले और अल्पनिर्जरावाले होते हैं। यही द्वितीय भङ्ग नारकों में होता है ऐसी ही अनुमोदना भगवान् ने की है शेष १५ भङ्ग नारकों में निषिद्ध कहे गये हैं। प्रथम तो पहिले प्रकट ही किया जा चुका है अब यहां से तृतीय भङ्ग से लगाकार शेष १४ भंग प्रकट किये जाते हैं–तृतीय भंग इस प्रकार से है–'नेरइया महासवा, महाकिरिया, अप्पवेयणा महानिज्जरा' इसमें गौतम ने ऐसा पूछा है कि हे भदन्त! नारक महास्रववाले, महाक्रियावाले महानिर्जरावाले होते हुए भी क्या अल्पवेदनावाले होते हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा! णो इणट्ठे

महाकिरिया महावेयणा अप्पनिज्जरा' तेमां गौतम स्वामीએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે–હે ભગવન્ નારકીય જીવો મહા આસ્રવવાળા, મહાવેદનાવાળા મહાક્રિયાવાળા અને અલ્પ નિર્જરાવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે–'हंता गोयमा!' હા ગૌતમ! નારકો મહા આસ્રવવાળા, મહાવેદનાવાળા અને અલ્પનિર્જરાવાળા હોય છે. આ બીજો ભંગ જ નારકોમાં હોય છે. એવી જ અનુમોદના ભગવાને કરી છે. બાકીના પંદર ભંગોનો નારકોમાં નિષેધ કરેલ છે. તે પંદર ભંગો પૈકી પહેલો ભંગ તો પહેલા આ સૂત્રના આરંભમાં જ કહ્યો છે હવે ત્રીજા ભંગથી બાકીના ૧૪ ભંગો પ્રગટ કરવામાં આવે છે. ત્રીજો ભંગ આ પ્રમાણે છે.–'नेरइया महासवा, महाकिरिया, अप्पवेयणा, महानिज्जरा,' આ ત્રીજા ભાંગા સંબંધમાં ગૌતમસ્વામીએ એવું પૂછ્યું છે કે–હે ભગવન્ નારકો મહા આસ્રવવાળા, મહાક્રિયાવાળા, અને મહા નિર્જરાવાળા થઈને અલ્પવેદનાવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે

अयं तृतीयो भङ्गो नारकविषये न युक्तः तेषां निर्जराया अल्पत्वादिति तृतीयो भङ्गः ३ । 'सिय भंते !' स्युर्भदन्त ! किम् 'नेरइया महासवा महाकिरिया अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा' नैरयिका महास्रवा महाक्रिया अल्पवेदना अल्पनिर्जराश्चेति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः अयं चतुर्थो भङ्गो नारकविषये न युक्तस्तेषां नारकाणां वेदनायाः बहुत्वादिति चतुर्थो भङ्गः ४ । 'सिय भंते ! नेरइया महासवा अप्पकिरिया महावेयणा महानिज्जरा' स्युर्भदन्त ! नैरयिका महास्रवा अल्पक्रिया महावेदनाः महानिर्जराः तत्र महान् आस्रवो येषां ते महास्रवाः, अल्पाः क्रियाः येषां ते ऽल्पक्रियाः, महती वेदना येषां ते महावेदनाः, महती निर्जरा येषां ते महानिर्जराः भवन्ति किमिति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः हे गौतम ! नायं पञ्चमो भङ्गो नारकाणामुपर्युक्तनारकाणां

समट्ठे' हे गौतम ! नारकों में यह अर्थ समर्थ नहीं है क्योंकि नारकों में निर्जरा जो होती है वह अल्प होती है इससे इनमें यह तृतीय भंग घटित नहीं होता है इसी प्रकार से ऐसा जो यह चतुर्थ भंग है कि-'सिय भंते ! नेरइया०' नारक महास्रववाले और महाक्रियावाले होते हुए भी अल्प वेदना और अल्पनिर्जरावाले हों 'नारकों में घटित नहीं होता है क्योंकि नारक अल्पवेदनावाले नहीं होते हैं प्रत्युत वे महावेदनावाले ही होते हैं।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि हे भदन्त क्या नारकों में ऐसा यह पंचम भंग घटता है कि वे महास्रववाले हों अल्पक्रियावाले हों, महावेदनावाले हों और महानिर्जरावाले हों ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं कि हे गौतम ! यह पांचवां भंग भी नारकों में घटित नहीं होता है

छे के-'गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे' હે ગૌતમ ! નારકોમાં જે નિર્જરા હોય છે, તે અલ્પ હોય છે, તેથી તેઓમાં આ ત્રીજો ભંગ ઘટતો નથી. આજ રીતે ચોથો ભંગ જે 'सिय भंते ! नेरइया०' નારકો મહા આસ્રવવાળા અને મહા ક્રિયાવાળા થઈને અલ્પ વેદના અને અલ્પ નિર્જરાવાળા હોય છે ? એ રીતનો છે તે ચોથો ભંગ નારકોમાં ઘટતો નથી. કેમ કે નારકો અલ્પ વેદનવાળા હોતા નથી. પરંતુ તેઓ મહાવેદનાવાળા હોય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે હે ભગવન્ નારકોમાં નીચે પ્રમાણેનો પાંચમો ભંગ ઘટે છે કે-તેઓ મહાઆસ્રવવાળા હોય, અલ્પક્રિયાવાળા હોય, મહાવેદનાવાળા હોય, અને મહાનિર્જરાવાળા હોય ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! આ પાંચમો ભંગ પણ નારકોમાં ઘટતો

निर्जराया अल्पत्वादिति पञ्चमो भङ्गः ५। 'सिय भंते ! नेरइया महासवा अप्पकिरिया महावेयणा अप्पनिज्जरा' स्युर्भदन्त ! नैरयिका महास्रवा अल्पक्रिया महावेदना अल्पनिर्जराश्च? इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः अयं षष्ठो भङ्गो न नारकजीवानां भवति तेषां क्रियाया बहुत्वादिति षष्ठो भङ्गः ६। 'सिय भंते !' स्युर्भदन्त ! 'नेरइया महासवा अप्पकिरिया अप्पवेयणा महानिज्जरा' नैरयिका महास्रवा अल्पक्रिया अल्पवेदना महानिर्जराः भवन्ति किमिति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः, अयं सप्तम भङ्गोऽपि नाभिमतो नारकाणां क्रिया वेदनयोर्महत्त्वादिति सप्तमो भङ्गः ७।

क्योंकि नारकों में इस भंग गत जो 'महानिर्जरा' विशेषण है वह घटित नहीं होता है कारण कि वे महानिर्जरावाले न होकर अल्पनिर्जरावाले ही होते हैं। इसी प्रकार से नारको में ऐसा जो यह छट्ठा भंग है वह भी घटित नहीं होता है वह छठा भंग ऐसा है कि-'नारक महास्त्रववाले महावेदनावाले और अल्पनिर्जरावाले होते हुए भी क्या अल्पक्रियावाले होते हैं?' नहीं घटित होनेका कारण ऐसा है कि नारक महाक्रियावाले ही होते हैं अतः अल्पक्रियावत्त्व का इनमें अभाव हैं 'नेरइया महासवा अप्पकिरिया अप्पवेयणा महानिज्जरा' हे भदन्त नैरयिक महास्त्रववाले, अल्पक्रियावाले अल्पवेदनावाले और महानिर्जरावाले होते हैं क्या' प्रभु इसके उत्तर में कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' यह

નથી. કેમ કે નારકોમાં આ ભંગમાં કહેલ જે મહાનિર્જરાવાળું વિશેષણ છે, તે તેઓમાં ઘટતું નથી. કારણ કે તેઓ મહાનિર્જરાવાળા હોતા નથી પણ અલ્પનિર્જરાવાળા જ હોય છે.

એજ રીતે નારકોમાં નીચે પ્રમાણેનો છઠ્ઠો ભંગ પણ ઘટતો નથી. તે છઠ્ઠો ભંગ આ પ્રમાણે છે.-નારકો મહાઆસ્રવવાળા, મહાવેદનાવાળા, અને અલ્પનિર્જરાવાળા થઈને અલ્પક્રિયાવાળા હોય છે? આ છઠ્ઠો ભંગ તેઓમાં ઘટતો ન હોવાનું કારણ એ છે કે-નારકો મહાક્રિયાવાળા જ હોય છે? તેથી તેઓમાં અલ્પક્રિયાપણાનો અભાવ છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી સાતમાં ભંગ વિષે પૂછતાં પ્રભુને એવું કહે છે કે -'नेरइया महासवा अप्पकिरिया अप्पवेयणा महानिज्जरा' હે ભગવન્ નૈરયિકો મહાઆસ્રવવાળા, અલ્પક્રિયાવાળા અલ્પવેદનાવાળા અને મહાનિર્જરાવાળા હોય છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा !' હે ગૌતમ !

'सिय भंते !' स्युर्भदन्त ! 'नेरइया महासवा अप्पकिरिया अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा' नैरयिका महास्रवा अल्पक्रिया अल्पवेदना अल्पनिर्जराः किम् ? इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः अयमष्टमोऽपि भङ्गो नारकजीवानां विषये नाभिमतो नारकाणां क्रियावेदनयोर्बहुत्वादित्यष्टमो भङ्गः ८। 'सिय भंते !' स्युर्भदन्त ! 'नेरइया अप्पासवा महाकिरिया महावेयणा महानिज्जरा' नैरयिकाः अल्पास्रवा महाक्रिया महावेदना महानिर्जराश्च किम् ? इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे 'नायमर्थः समर्थः अयं नवमभंगो नारकजीवानां न घटते तेषामास्रवस्य बहुत्वात् निर्जरायाश्चाल्पत्वादिति नवमो भङ्गः ९। 'सिय

अर्थ समर्थ नहीं है अर्थात् ऐसा जो यह सातवां भंग है वह भी नारक जीवों में घटित नहीं होता है क्योंकि नारकों में क्रिया एवं वेदना ये दोनों भी अल्प नहीं होती है किन्तु महती ही होती है 'नेरइया महासवा अप्पकिरिया, अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा' ऐसा जो यह आठवां भंग है वह भी इसी कारण से घटित नहीं होता है कि इस भंग के अन्तर्गत 'अप्पकिरिया अप्पवेयणा' ये जो दो विशेषण हैं वे वहां नहीं हैं क्योंकि उनकी क्रिया में और वेदना में अल्पता नहीं है प्रत्युत महत्ता ही है 'सिय भंते ! नेरइया अप्पासवा महाकिरिया महावेयणा महानिज्जरा' ऐसा जो यह नौवां भंग हैं वह भी इसलिये नहीं सधता है कि नारकों में आस्रव की अल्पता नहीं है और निर्जरा की ही महत्ता नहीं है प्रत्युत यहां आस्रव की महत्ता और निर्जरा की अल्पता ही है।

'णो इणट्ठे समट्ठे' આ અર્થ બરાબર નથી. અર્થાત્ જે આ સાતમો ભંગ છે તે પણ નારકોમાં ઘટતો નથી. કેમકે નારકોમાં ક્રિયા અને વેદના એ બન્ને અલ્પ હોતા નથી. પરંતુ તેઓમાં મહાક્રિયાપણુ અને મહા વેદનાપણુ હોય છે. 'नेरइया महासवा अप्पकिरिया अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा' આ પ્રમાણેનો જે આઠમો ભંગ છે તે પણ તેઓમાં ઘટતો નથી. કારણ કે આ ભંગમાં જે 'अप्पकिरिया अप्पवेयणा' આ રીતના બે વિશેષણો છે, તે તેઓમાં હોતા નથી. કેમ કે તેઓની ક્રિયામાં વેદનાનું અલ્પપણું હોતું નથી પરંતુ મહાનપણું જ હોય છે. 'सिय भंते ! नेरइया अप्पासवा महाकिरिया महावेयणा महानिज्जरा' આ પ્રમાણેનો જે નવમો ભંગ છે તે પણ તેઓમાં સંભવતો નથી કારણ કે નારકોમાં અલ્પાસ્રવપણુ હોતું નથી. તેમ જ મહાનિર્જરાપણુ પણ હોતું નથી. પરંતુ તેઓમાં મહાસ્રવપણુ અને અલ્પનિર્જરાપણુ હોય છે.

भंते ! नेरइया' स्युर्भदन्त ! नैरयिकाः 'अप्पासवा महाकिरिया महावेयणा अप्पनिज्जरा' अल्पास्रवा महाक्रिया महावेदना अल्पनिर्जराश्च किम् ? इति प्रश्नः, भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः, अयं दशमभङ्गात्मकः पक्षोऽपि नारकजीवविषये न घटते तेषामास्रवबहुत्वादिति दशमो भङ्गः १० । 'सिय भंते ! नेरइया' स्युर्भदन्त ! नैरयिकाः 'अप्पासवा महाकिरिया अप्पवेयणा महानिज्जरा' अल्पास्रवा महाक्रिया अल्पवेदना महानिर्जराः किम् ? इति प्रश्नः, भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः, अयमेकादशभङ्गात्मकः पक्षो नारकविषये न घटते तेषामास्रववेदनयोर्बहुत्वादिति, उत्तरमित्येकादशो भङ्गः ११ । 'सिय भंते ! नेरइया' स्युर्भदन्त ! नैरयिकाः 'अप्पासवा महाकिरिया अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा' अल्पास्रवा महाक्रिया अल्पवेदना अल्पनिर्जरा अल्पनिर्जरावन्तः किम् ? इति प्रश्नः, भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः, अयं द्वादशभङ्गात्मकः पक्षो नारकविषये न घटते नारकाणामास्रववेदनयोर्बहुत्वादिति द्वादशो भङ्गः १२ । 'सिय

'सिय भंते ! नेरइया अप्पासवा महाकिरिया महावेयणा अप्पनिज्जरा' ऐसा यह जो दशवां भंग है वह भी नारकों में इसलिये घटता नहीं है कि उनमें आस्रव की अल्पता न होकर प्रत्युत्त महत्ता ही रहती है

'सिय भंते ! नेरइया अप्पासवा महाकिरिया अप्पवेयणा महानिज्जरा' ऐसा जो यह ११ वां भंग है वह भी नारकों में इसलिये घटित नहीं होता है कि नारकों में आस्रव और वेदना अल्पमात्रा में नहीं होती है । किन्तु आस्रव भी बहुत अधिक मात्रा में होती है और वेदना भी बहुत अधिक मात्रा में होती है, 'सिय भंते ! नेरइया अप्पासवा महाकिरिया अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा' ऐसा जो यह १२ वां भंग है वह भी नारकों में घटित नहीं होता है क्योंकि उनमें अल्प आस्रव होने का एवं अल्पवेदना होने का अभाव रहता है ।

'सिय भंते ! अप्पासवा महाकिरिया महावेयणा अप्पनिज्जरा' આ પ્રમાણેનો જે દસમો ભંગ છે, તે પણ નારકોમાં ઘટતો નથી. કારણ કે તેઓમાં અલ્પાસ્રવપણું હોતું નથી. પરંતુ તેઓ મહાઆસ્રવવાળા હોય છે. 'सिय भंते ! नेरइया अप्पासवा महाकिरिया अप्पवेयणा महानिज्जरा' આ રીતને ૧૧ અગીયારમો ભંગ પણ નારકોમાં ઘટતો નથી, કારણ કે નારકોમાં આસ્રવ અને વેદના અલ્પ માત્રામાં હોતા નથી પરંતુ તેઓમાં આસ્રવ ઘણી અધિક માત્રામાં હોય છે અને વેદના પણ ઘણી અધિક માત્રામાં હોય છે.

'सिय भंते ! नेरइया अप्पासवा महाकिरिया अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा'

भंते ! नेरइया' स्युर्भदन्त ! नैरयिकाः 'अप्पासवा अप्पकिरिया महावेयणा महा-निज्जरा' अल्पास्रवा अल्पक्रिया महावेदना महानिर्जराश्चेति किमिति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः, अयं त्रयोदशभङ्गात्मकः पक्षो नारकविषये न घटते यतो नारकजीवानामा-स्रवा महान्तः क्रियाश्चापि महत्यो भवन्तीति त्रयोदशो भङ्गः १३ । 'सिय भंते ! नेरइया' स्युर्भदन्त ! नैरयिकाः 'अप्पासवा अप्पकिरिया महावेयणा अप्पनिज्जरा' अल्पास्रवा अल्पक्रिया महावेदना अल्पनिर्जराश्च किम् ? इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा !' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः, अयं चतुर्दशभङ्गात्मकः पक्षोऽपि न घटते नारकविषये, नारकजीवानामास्रव-क्रिययोर्महत्त्वादिति चतुर्दशो भङ्गः १४ । 'सिय भंते ! नेरइया' स्युर्भदन्त ! नैर-यिकाः 'अप्पासवा अप्पकिरिया अप्पवेयणा महानिज्जरा' अल्पास्रवा अल्पक्रिया अल्पवेदना महानिर्जराश्च किम् ? इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि ।

'सिय भंते ! नेरइया अप्पासवा अप्पकिरिया महावेयणा महानि-ज्जरा' ऐसा जो यह १३ वां भंग है वह भी नारकों में घटित नहीं होता है क्यों कि नारकों में आस्रव की अल्पता और क्रिया की अल्पता का अभाव रहता है प्रत्युत उनमें इन दोनों की महत्ता ही रहती है ।

'सिय भंते ! नेरइया अप्पासवा अप्पकिरिया महावेयणा अप्पनि-ज्जरा' ऐसा जो यह १४ वां भंग है वह हे गौतम ! नारकों में इसलिये घटित नहीं होता है कि नारकों में आस्रव अधिकरूप में होता है और कायिकी आदि क्रियाएं भी अधिकरूप में होती है । 'सिय भंते ! नेरइया अप्पासवा अप्पकिरिया अप्पवेयणा महानिज्जरा' ऐसा जो १५ वां

આ રીતને જે બારમો ભંગ છે, તે પણ નારકોમાં ઘટતો નથી. કેમ કે તેઓમાં અલ્પઆસ્રવપણાનો અલ્પવેદનનો અભાવ હોય છે.

'सिय भंते ! नेरइया अप्पासवा अप्पकिरिया महावेयणा महानिज्जरा' આ પ્રમાણેનો જે આ તેરમો ભંગ છે, તે પણ નારકોમાં ઘટતો નથી, કેમ કે-નારકોમાં આસ્રવનું અલ્પપણુ અને ક્રિયાનું અલ્પપણુ હોતું નથી. પરંતુ તેઓમાં આસ્રવ અને ક્રિયાનું મહાનપણું હોય છે.

'सिय भंते ! नेरइया अप्पासवा अप्पकिरिया महावेयणा अप्पनिज्जरा' આ પ્રમાણેનો ચૌદમો ભંગ પણ તેઓમાં ઘટતો નથી કારણ કે-નારકોમાં આસ્રવ અધિક હોય છે. અને કાયિકી વિગેરે ક્રિયાઓ પણ અધિક રૂપમાં હોય છે.

'सिय भंते ! नेरइया अप्पासवा अप्पकिरिया अप्पवेयणा 'महानिज्जरा' આ પ્રમાણેનો જે પંદરમો ભંગ છે, તે હે ગૌતમ નારકોમાં સંભવતો નથી

'गोयमा' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः, अयं पञ्चदशभङ्गात्मकः पक्षो नारकविषये न घटते नारकाणामास्रवक्रियावेदनानां बहुत्वात् निर्जराया अल्पत्वादिति पञ्चदशो भङ्गः १५। 'सिय भंते नेरइया' स्युः भदन्त ! नैरयिकाः 'अप्पासवा अप्पकिरिया अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा' अल्पास्रवा अल्पक्रिया अल्पवेदना अल्पनिर्जराश्च किम् ? इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः अयं षोडशभङ्गात्मकः पक्षो नारकविषये न घटते तेषामास्रवक्रियावेदनानां बहुत्वादिति षोडशो भङ्गः १६। 'एए सोलसभंगा' एते पूर्वोक्ताः षोडशभङ्गा नारकविषये भवन्ति। अथ अंगुल्युपरिसंख्यया कृते एव उपर्युक्तभङ्गेषु षोडशत्वसिद्धे, षोडशभङ्गा इति कथनं निरर्थकमिति चेन्न भङ्गे न्यूनाधिकसंख्याव्यवच्छेदार्थं

भंग है वह हे गौतम ! नारकों में इस कारण से नहीं घटित होता कि नारकों में आस्रव क्रिया और वेदना इन सब की अधिकता रहती है और निर्जरा की अल्पता रहती है।

'सिय भंते ! नेरइया अप्पासवा अप्पकिरिया अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा' यह जो १६ वां भंग है वह हे गौतम ! नारकों में नहीं घटता है कारण की नारकों में आस्रव क्रिया और वेदना की बहुत अधिकता होती है। इस प्रकार से ये १६ भंग हैं। यहां ऐसी शंका हो सकती है कि 'एए सोलसभंगा' इस प्रकार से कहने की क्या आवश्यकता सूत्रकार को लगी? क्यों कि गिनने से सोलह की संख्या साध्य हो जाती है ? सो ऐसी शंका करना ठीक नहीं है कारण कि 'एए सोलसभंगा' ऐसा जो कहा गया है वह भंगों की न्यूनाधिक संख्या की निवृत्ति के लिये कहा गया है या श्रोतृजनों को सुख से

કારણ કે—નારકોમાં આસ્રવ, ક્રિયા, અને વેદના એ ત્રણેનું અધિકપણુ હોય છે. અને નિર્જરાનું અલ્પપણુ હોય છે.

'સિય મંતે ! નેરइया अप्पासवा अप्पकिरिया अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा' આ પ્રમાણેનો જે ૧૬ સોળનો ભંગ છે તે પણ હે ગૌતમ નારકોમાં ઘટતો નથી. કારણ કે નારકોમાં આસ્રવ, ક્રિયા અને વેદનાનું અધિકપણું હોય છે.

આ રીતે ઉપરોક્ત આ સોળ ભંગો છે.

અહિયાં એવી શંકા થઇ શકે છે કે—'एए सोलसभंगा' આ પ્રમાણે કહેવાની સૂત્રકારને શી જરૂર હતી ? કેમ કે ગણવાથી સોળની સંખ્યા ચોક્કસ જણાઇ આવે છે. તો પછી તેમ કહેવાનું શું કારણ છે ? આ પ્રમાણેની શંકા કરવી ઠીક નથી. કારણ કે 'एए सोलसभंगा' એવું જે કહેવામાં આવ્યું છે, તે ભંગોની ઓછાવત્તી સંખ્યાના નિવારણ માટે

तथा लिखनस्यावश्यकत्वात् अथवा श्रोतॄणां सुखप्रतिपत्त्यर्थं तथालेखनस्य सार्थकत्वादिति। ततश्च नारकेषु द्वितीयभङ्ग एव घटते नारका महास्रवाः प्रचुरकर्मबन्धनात्, महाक्रियाः कायिक्यादि क्रियाणां महत्त्वात्, महावेदनास्तदीय वेदनायाम् अतितीव्रत्वात् कर्मनिर्जरा तु अल्पैव भवतीति, अतो द्वितीयभङ्ग एवानुमतो भवतीतिभावः नारकविषये भङ्गान् दर्शयित्वा नारकविरोधिदेवे कतमो भङ्गो भवतीति दर्शयन्नाह-'सिय भंते!' इत्यादि। 'सिय भंते! असुरकुमारा' स्युर्भदन्त! असुरकुमाराः 'महासवा महाकिरिया महावेयणा महानिज्जरा' महास्रवा महाक्रिया महावेदना महानिर्जराः हे भदन्त! असुरकुमारा महास्रववन्तो महाक्रियावन्तो महावेदनावन्तो महानिर्जरावन्तश्च भवन्ति किम्? इति

भंगों की संख्या का परिज्ञान हो जावे इसलिये भी इस प्रकार से लिखना दोष का कारण नहीं है इस प्रकार इन १६ भंगों में से केवल द्वितीय भङ्ग ही नारकजीवों में घटित होता है क्योंकि वे प्रचुर कर्मों के बन्धक होने से महास्रववाले कायिक्यादि क्रियाओं की अधिकता होने से तथा महास्रववाले कर्मजन्य तीव्र वेदना भोगनेवाले होने से महावेदनावाले तथा अल्पकर्मों की निर्जरावाले होने से अल्पनिर्जरावाले होते हैं। इस प्रकार नारकविषयक भंगों को प्रकट करके नारक विरोधीदेव में कौनसा भङ्ग होता है इस बात को प्रकट किया जाता है इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-'सिय भंते! असुरकुमारा महासवा, महाकिरिया, महावेयणा, महानिज्जरा' हे भदन्त! असुरकुमार महास्रववाले महाक्रियावाले, महावेदनावाले और महानिर्जरावाले होते हैं क्या?

તેમ કહ્યું છે. અથવા સાંભળનારને ભંગોની સંખ્યા સુખ પૂર્વક જણાઈ આવે એ માટે પણ આ પ્રમાણે કહેવું તે દોષાવહ નથી. આ રીતે આ સોળ ભંગોમાંથી કેવળ બીજો ભંગ જ નારકોમાં ઘટિત થાય છે. કેમ કે તેઓમાં કર્મોનો પ્રચૂર બન્ધ હોવાથી મહા આસ્રવવાળા કાયિકી વિગેરે ક્રિયાઓના અધિકપણાથી તેમ જ મહા આસ્રવવાળા કર્મોથી થવાવાળી તીવ્ર વેદના ભોગવવાવાળા હોવાથી મહાવેદનાવાળા તથા અલ્પ કર્મોની નિર્જરાવાળા હોવાથી અલ્પ નિર્જરાવાળા હોય છે. પૂર્વોક્ત રીતે નારક સંબંધી ભંગોને બતાવીને નારક વિરોધી દેવોમાં કયા ભંગ હોય છે. એ વાત પ્રગટ કરવામાં આવે છે. તેમાં ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'सिय भंते! असुरकुमारा महासवा, महाकिरिया, महावेयणा, महानिज्जरा' હે ભગવન્ અસુરકુમારો મહાઆસ્રવવાળા, મહાક્રિયાવાળા, મહાવેદનાવાળા અને મહાનિર્જરાવાળા હોય છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा!

प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः महत्त्वघटितास्रवादिमन्तो न भवन्ति किन्तु 'एवं चउत्थो भंगो भाणियव्वो' एवं चतुर्थो भङ्गो भणितव्यः यथा नारकविषये द्वितीयो भङ्गः कथितः तथाऽत्रासुरकुमारविषये चतुर्थो भङ्गो महास्रवमहाक्रियाल्पवेदनाल्पनिर्जरारूपो वक्तव्यः, ते देवा महास्रववन्तो महाक्रियावन्तश्च भवन्ति विशिष्टाऽविरतियुक्तत्वात् अल्पवेदनाश्च देवा भवन्ति प्रायेणासातोदयाभावात् अल्पनिर्जराश्च भवन्ति प्रायशोऽशुभपरिणामत्वादित्यतश्चतुर्थभंग एव संभवतीति । 'सेसा पन्नरसभंगा पडिसेहेयव्वा' शेषाः पञ्चदशभङ्गा प्रतिषेद्धव्याः चतुर्थभङ्गातिरिक्तैकद्वित्रिपञ्चा-

---

उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है । अर्थात् असुरकुमार देव महास्रववाले महाक्रियावाले महावेदनावाले और महानिर्जरावाले नहीं होते हैं । 'एवं चउत्थो भंगो भाणियव्वो' जिस प्रकार से नारक के विषय में द्वितीय भङ्ग अनुमत हुआ है उसी प्रकार से यहां पर असुरकुमारों के विषय में-महास्रव, महाक्रिया, अल्पवेदना और अल्पनिर्जरा इनसे सहित होनेरूप चतुर्थ भङ्ग अनुमत हुआ है अर्थात् असुरकुमारदेव महास्रववाले, महाक्रियावाले, अल्पवेदनावाले और अल्पनिर्जरावाले होते हैं । विशिष्ट अविरतिभाव से युक्त होने के कारण ये महास्रववाले एवं महाक्रियावाले होते हैं, तथा प्रायः कर असातावेदनीय कर्म के उदय के अभाव से ये अल्पवेदनावाले होते हैं तथा प्रायः कर अशुभपरिणामवाले होने से ये अल्पनिर्जरावाले होते हैं 'सेसा पन्नरसभंगा पडिसेहेयव्वा'

णो इणट्ठे समट्ठे' હે ગૌતમ ! આ અર્થ બરાબર નથી. અર્થાત્ અસુરકુમાર દેવ મહાઆસ્રવવાળા મહાક્રિયાવાળા અને મહાવેદનાવાળા અને મહાનિર્જરાવાળા હોતા નથી. 'एवं चउत्थो भंगो भाणियव्वो' જે રીતે નારકોના સંબંધમાં બીજો ભંગ અનુમત કહ્યો છે, તે જ રીતે અસુરકુમારોના સંબંધમાં 'મહાઆસ્રવ, મહાક્રિયા, અલ્પ વેદના અને અલ્પ નિર્જરાવાળા હોવા રૂપ ચોથો ભંગ સંમત થયો છે, અર્થાત્ અસુરકુમાર દેવ મહા આસ્રવવાળા મહા ક્રિયા વાળા અલ્પ વેદનાવાળા અને અલ્પ નિર્જરાવાળા હોય છે. વિશેષ પ્રકારની -અવિરતિ ભાવવાળા હોવાને કારણે, તેઓ મહાસ્રવવાળા અને મહાક્રિયાવાળા હોય છે. તથા પ્રાયઃઆસ્રવ અને વેદનીય કર્મના ઉદયના અભાવથી તેઓ અલ્પવેદનાવાળા હોય છે. તેમ જ ઘણે ભાગે અશુભ પરિણામવાળા હોવાથી તેઓ અલ્પ નિર્જરાવાળા હોય છે. 'सेसा पन्नरसभंगा पडिसेहेयव्वा' આ

द्यारभ्य पोडशान्ताः पञ्चदशभङ्गा निराकरणीया इति 'एवं जाव थणियकुमारा' एवं यावत् स्तनितकुमाराः, सामान्यतोऽसुरकुमारवदेव स्तनितकुमारादिषु देवेष्वपि चतुर्थो भङ्गः, महास्रवमहाक्रियाल्पवेदनाल्पनिर्जरारूप एव एतदन्यतिरिक्त एक द्वि त्रि पञ्चाद्यारभ्य पोडशान्ता भङ्गा निराकर्त्तव्या एवेति भावः। देवनारकयोर्महास्रवादिमत्त्वं दर्शयित्वा एकेन्द्रियविषये दर्शयन्नाह-'सिय भंते !' इत्यादि। 'सिय भंते ! पुढवीकाइया' स्युर्भदन्त ! पृथिवीकायिकाः 'महासवा महाकिरिया महावेयणा महानिज्जरा' महास्रवा महाक्रिया महावेदना महानिर्जराः, हे भदन्त ! ये इमे पृथिवीकायिकाः ते महास्रवमहाक्रिया महावेदना महानिर्जरावन्तो भवन्ति

इस चतुर्थ भग के अतिरिक्त और जो १५ पंद्रह भंग हैं वे यहां प्रतिषेध के योग्य हैं। 'एवं जाव थणियकुमारा' इसी प्रकार का कथन यावत् स्तनितकुमारों के विषय में भी जानना चाहिये अर्थात् यहां पर भी केवल महास्रव, महाक्रिया अल्पवेदना और अल्पनिर्जरा इन चारों से युक्ततारूप चौथा भंग ही होता है शेष पहला, द्वितीय, तृतीय, पंचम, षष्ठ, सप्तम आदि १६ सोलह तक के भङ्ग यहां नहीं होते हैं। अब एकेन्द्रिय जीव में इन १६ सोलह भङ्गों में से कितने भङ्ग होते हैं यह प्रकट किया जाता है इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-'सिय भंते ! पुढवीकाइया महासवा महाकिरिया, महावेयणा, महानिज्जरा' हे भदन्त पृथिवीकायिक जीव महास्रववाले, महाक्रियावाले, महावेदनावाले और महानिर्जरावाले होते हैं क्या ? इस प्रकार के प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते

ચોથા ભંગ સિવાયના બીજા જે પંદર ૧૫ ભંગ છે. તેનો અહિં પ્રતિષેધ કરેલ છે અર્થાત બાકીના પંદર ભંગો અસુર કુમારોમાં ઘટતા નથી. 'एवं जाव थणियकुमारा' આજ પ્રમાણેનું કથન યાવત્ સ્તનિત કુમારોના વિષયમાં પણ સમજી લેવું. અર્થાત્ તેઓમાં પણ કેવળ મહા આસ્રવ, મહા ક્રિયા, અલ્પ વેદના અને અલ્પ નિર્જરા એ ચારેથી યુક્ત હોવા રૂપ ચોથો ભંગ જ હોય છે, તે સિવાય બાકીના પહેલો, બીજો, ત્રીજો, પાંચમો, છઠ્ઠો સાતમો વિગેરે સોળ સુધીના ભંગો સ્તનિતકુમાર વિગેરેમાં સંભવિત થતા નથી.

હવે એકેન્દ્રિય જીવોમાં આ સોળ ભંગોમાંથી કેટલા ભંગ હોય છે ? તે બતાવવામાં આવે છે. આ વિષયમાં ભગવાન્ ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'सिय भंते ! पुढवीकाइया महासवा महाकिरिया, महावेयणा महानिज्जरा' હે ભગવન્ પૃથ્વિકાયિક જીવ મહા આસ્રવવાળા, મહા ક્રિયાવાળા, મહા વેદનાવાળા અને મહા નિર્જરાવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં

किम्? इति प्रश्नः, भगवानाह-'हंता' इत्यादि। 'हंता सिया' हन्त स्युः हे गौतम! भवन्ति पृथिवीकायिका महास्रववन्तो महाक्रियावन्तो महावेदनावन्तो महानिर्जरावन्त इति 'एवं जाव सिय भंते!' एवं यावत् स्युर्भदन्त! 'पुढवीकाइया' पृथिवीकायिकाः 'अप्पासवा अप्पकिरिया अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा' अल्पास्रवा अल्पक्रिया अल्पवेदना अल्पनिर्जराः, अत्र यावत्पदेन द्वितीयभंगादारभ्य पञ्चदशान्तभङ्गानां ग्रहणं कर्त्तव्यमिति प्रश्नः, भगवानाह-'हंता' इत्यादि। 'हंता सिया' हन्त स्युः, हे गौतम! पृथिवीकायिका जीवाः प्रथमभङ्गादारभ्य षोडशभङ्गपर्यन्तभङ्गवन्तो भवन्त्येव किन्तु तेषां परिणतेर्वैचित्र्यात् स तारतम्यानि भवन्तीति षोडशापि भङ्गा लभ्यन्ते इति। 'एवं जाव मणुस्सा' एवं यावत् मनु-

है 'हंता, सिया' हां गौतम! पृथिवीकायिक जो जीव हैं वे महास्रववाले, महाक्रियावाले, महावेदनावाले, और महानिर्जरावाले होते हैं। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं 'एवं जाव सिय भंते! पुढवीकाइया अप्पासवा, अप्पकिरिया, अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा' हे भदन्त! क्या पृथिवीकायिक जीव यावत् अल्प आस्रववाले, अल्पक्रियावाले, अल्पवेदनावाले और अल्पनिर्जरावाले होते हैं क्या? यहां यावत् पद से द्वितीय भङ्ग से लेकर १५ पंद्रह भङ्गों तक का ग्रहण हुआ है इस प्रकार पृथिवीकायिक जीव प्रथम भङ्ग से लेकर १६ सोलह भङ्ग तक के भङ्गों से युक्त होते हैं यह कथन जानना चाहिये किन्तु ये १६ सोलह भङ्ग उनमें उनकी परिणति की विचित्रता को लेकर तारतम्य सहित होते हैं इस प्रकार ये १६ सोलह भङ्ग वहां पाये जाते हैं। 'एवं जाव मणुस्सा'

પ્રભુ કહે છે કે-'हंता! सिया' હા ગૌતમ! પૃથ્વિકાયિક જીવો મહા આસ્રવ વાળા, મહાક્રિયાવાળા, મહાવેદનાવાળા અને મહાનિર્જરાવાળા હોય છે. ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'एवं जाव सिय भंते! पुढवीकाइया अप्पासवा, अप्पकिरिया अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा' હે ભગવન્ પૃથ્વિકાયિક જીવો યાવત્ અલ્પ આસ્રવવાળા અલ્પ ક્રિયાવાળા, અલ્પ વેદનાવાળા અને અલ્પ નિર્જરાવાળા હોય છે? અહિયાં યાવત્ પદથી બીજા ભંગથી આરંભીને ૧૫ પંદર ભંગો સુધીના ભંગો ગ્રહણ કરાયા છે. આ રીતે પૃથ્વિકાયિક જીવ પહેલા ભંગથી આરંભીને સોળે ભંગોવાળા હોય છે. એ પ્રમાણેનું કથન સમજવું. પરંતુ આ સોળ ભંગો તેઓમાં તેઓની પરિણતિની વિચિત્રતાને લઈને તારતમ્ય સહિત હોય છે. આ રીતે સોળે ભંગ પૃથ્વિ કાયિકોમાં સંભવે છે. 'एवं जाव मणुस्सा' પૃથ્વિકાયિક વિગેરેની જેમ જ બે

ष्याः एवं पृथिव्यादि जीववदेव द्वीन्द्रियादारभ्य मनुष्यपर्यन्तदण्डकेषु भङ्गानां व्यवस्था ज्ञातव्या सर्वेऽपि भङ्गा भवन्त्येवेति, 'वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा असुरकुमारा' वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिका यथा असुरकुमाराः, व्यन्तरादीनां वैमानिकान्तानाम् असुरकुमारवत् चतुर्थो भङ्गो भवति। अयमत्र संक्षेपः नारकाणां द्वितीयो भङ्गः असुरकुमारादीनां चतुर्थो भङ्गः, पृथिव्यादि मनुष्यान्तानां सर्वेऽपि भङ्गाः विचित्रकर्मोदयात् तथोक्तम्—

बीएण उ नेरइया, होंति चउत्थेण सुरगणा सव्वे।
ओरालसरीरा पुण, सव्वेहिं पएहिं भाणियव्वा ॥१॥

द्वितीये तु नैरयिका भवन्ति चतुर्थे सुरगणाः सर्वे।
औदारिकशरीराः पुनः सर्वेषु पदेषु भणितव्याः ॥

'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति हे भदन्त ! यत् देवानुप्रियेण कथितं तत् एवमेव सत्यमेवेति ॥सू० १॥

इति श्री विश्वविख्यातजगद्वल्लभादिपदभूषितबालब्रह्मचारि 'जैनाचार्य' पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री "भगवती" सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायामेकोनविंशतितमशतकस्य चतुर्थोद्देशकः समाप्तः॥१९-४॥

पृथिवी आदि जीव की तरह ही द्वीन्द्रिय से लेकर मनुष्यपर्यन्त दण्डकों में भङ्गो की व्यवस्था जाननी चाहिये अर्थात् मनुष्यों में सब ही भंग होते हैं 'वाणमंरजोइसियवेमाणिया जहा असुरकुमारा' जैसा कथन असुरकुमारों में भङ्ग का चतुर्थ भङ्ग होने का किया गया है इसी प्रकार का कथन व्यन्तर देवों से लेकर वैमानिकान्त देवों में समझलेना चाहिये इसका संक्षेप आशय ऐसा है–नारकों के द्वितीय भङ्ग होता है असुरकुमार आदिकों के चौथा भङ्ग होता है पृथिवी आदि से लेकर मनुष्यव्यन्तरों में विचित्रकर्मोदय से सब ही सोलह के सोलह भङ्ग होते हैं। सो ही कहा है–'बीएण तु नेरइया होंति' इत्यादि।

બેઇંદ્રિયવાળા જીવોથી આરંભીને મનુષ્ય સુધીના દંડકોમાં ભંગોની વ્યવસ્થા સમજવી. અર્થાત્ મનુષ્યોમાં બધા જ ભંગો સંભવે છે.

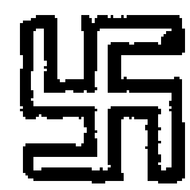
'वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा असुरकुमारा' અસુરકુમારોને જેમ ૪ ચોથો ભંગ સંભવિત હોવાનું કથન કર્યું છે, તેજ પ્રમાણેનું કથન વ્યન્તર દેવોથી આરંભીને વૈમાનિક સુધિના દેવામાં સમજી લેવું આ કથનનો ટુંકસાર આ પ્રમાણે છે–નારકોને બીજો ભંગ હોય છે. અસુરકુમાર વિગેરેને ચોથો ભંગ સંભવે છે. પૃથ્વિકાયિકથી આરંભીને મનુષ્ય અને વ્યન્તરોમાં વિચિત્ર કર્મોદયથી તમામ સોળે ભંગો હોય છે. તેજ કહ્યું છે કે–'बीएण तु नेरइया होंति' ઈત્યાદિ.

'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! आप देवानुप्रिय ने जो यह कथन किया है वह ऐसा ही है-सर्वथा सत्य ही है २ इस प्रकार कहकर वे गौतम यावत् संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥ १ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके उन्नीसवें शतकका
॥ चौथा उद्देशक समाप्त ॥१९-४॥

'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भगवन् आप देवानुप्रिये आ विषयमां जे कथन कर्युं छे, ते सघळुं तेम ज छे आपनुं कथन सर्वथा सत्य छे. आ प्रमाणे कहीने भगवान् गौतम स्वामी यावत् संयम अने तपथी पोताना आत्माने भावित करता थका पोताना स्थान पर बिराजमान थया. ॥ सू. १ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ઓગણીસમા શતકનો ચોથો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૯-૪॥

अथ पञ्चमोद्देशकः प्रारभ्यते ।

चतुर्थोद्देशके नारकादयो निरूपिताः पञ्चमे उद्देशकेऽपि प्रकारान्तरेण नारकादीनामेव निरूपणं करिष्यते इत्येवं सम्बन्धेनायातस्यास्य पञ्चमोद्देशकस्येदमादिमं सूत्रम्–'अत्थि णं भंते !' इत्यादि ।

मूलम्–अत्थि णं भंते ! चरिमावि नेरइया परमा वि नेरइया ? हन्ता अत्थि से नूणं भंते ! चरमेहिंतो नेरइएहिंतो परमा नेरइया महाकम्मतराए चेव महाकिरियतराए चेव महासवतराए चेव महावेयणतराए चेव परमेहिंतो वा नेरइएहिंतो वा चरमा नेरइया अप्पकम्मतराए चेव अप्पकिरियतराए चेव अप्पासवतराए चेव अप्पवेयणतराए चेव? हंता गोयमा चरमेहिंतो नेरइएहिंतो परमा जाव महावेयणतराए चेव परमेहिंतो वा नेरइएहिंतो चरमा नेरइया जाव अप्पवेयणतराए चेव। से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ जाव अप्पवेयणतराए चेव (३) गोयमा! ठिइं पडुच्च से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ जाव अप्पवेयणतराए चेव। अत्थि णं भंते ! चरमा वि असुरकुमारा परमा वि असुरकुमारा एवं चेव नवरं विवरीयं भाणियव्वं परमा अप्पकम्मतराए चरमा महाकम्मतराए। सेसं तं चेव जाव थणियकुमारा ताव एवमेव। पुढवीकाइया जाव मणुस्सा एए जहा नेरइया। वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा असुरकुमारा।सू. १।

छाया—सन्ति खलु भदन्त ! चरमा अपि नैरयिकाः परमा अपि नैरयिकाः ? हन्त सन्ति । तत् खलु भदन्त ! चरमेभ्यो नैरयिकेभ्यः परमा नैरयिका महाकर्मतराः एव महाक्रियतराश्चैव महास्रवतराश्चैव महावेदनतराश्चैव परमेभ्यो वा नैरयिकेभ्यो वा चरमा नैरयिका अल्पकर्मतराश्चैव अल्पक्रियतराश्चैव अल्पास्रवतराश्चैव अल्पवेदनतराश्चैव ? हन्त गौतम ! चरमेभ्यो नैरयिकेभ्यः परमा यावत् महा-

वेदनतराश्चैव, परमेभ्यो वा नैरयिकेभ्यश्चरमा नैरयिका यावदल्पवेदनतराश्चैव। तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते यावदल्पवेदनतराश्चैव? गौतम ! स्थितिं प्रतीत्य, तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते यावत् अल्पवेदनतराश्चैव। सन्ति खलु भदन्त ! चरमा अपि असुरकुमाराः परमा अपि असुरकुमाराः एवमेव नवरं विपरीतं भणितव्यम्, परमा अल्पकर्मतराः चरमा महाकर्मतराः, शेषं तदेव यावत् स्तनितकुमारास्तावदेवमेव पृथिवीकायिका यावन्मनुष्याः एते यथा नैरयिकाः। वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकाः यथा असुरकुमाराः ॥सू० १॥

टीका—'अत्थि णं भंते !' सन्ति खलु भदन्त ! 'चरिमा वि नेरइया' चरमा अपि नैरयिकाः तत्र चरमत्वम् अल्पस्थितिकत्वं तथा च चरमा अल्पस्थितय इत्यर्थः 'परमा वि नेरइया' परमाः-महास्थितयोऽपि नैरयिकाः ? हे भदन्त ! इमे नारका अल्पस्थितिमन्तोऽपि महास्थितिमन्तोऽपि भवन्ति किमिति प्रश्नः,

पांचवें उद्देशे का प्रारम्भ-

चतुर्थ उद्देशे में नारक आदिकों का निरूपण किया गया है इस प्रारंभ किये जा रहे पांचवें उद्देशे में भी प्रकारान्तर से उन्हीं नारकादिकों का निरूपण किया जायगा अतः इसी संबंध को लेकर इस पांचवें उद्देशे का प्रारंभ सूत्रकार ने किया है।

अत्थि णं भंते ! चरिमा वि नेरइया परमा वि नेरइया" इत्यादि।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-'अत्थि णं भंते ! चरिमा वि नेरइया परमा वि नेरइया' हे भदन्त ! नैरयिक क्या चरम भी और परम भी होते हैं ? इस प्रश्न का तात्पर्य ऐसा है कि नैरयिक चरम अल्प आयुवाले भी होते हैं क्या ? और परम लम्बी

પાંચમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

ચોથા ઉદ્દેશામાં નારક વિગેરેનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે અને આ પ્રારંભ કરવામાં આવતા પાંચમા ઉદ્દેશામાં પણ પ્રકારાન્તરથી તે નારકાદીનું જ નિરૂપણ કરવામાં આવશે તે સંબંધને લઈને સૂત્રકાર આ પાંચમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરે છે. તેનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.—

'અત્થિ णं ભંતે ચરિમા વિ નેરइया પરમાવિ નેરइया' ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ—ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને નારકોનું ચરમપણું જાણવાની ઇચ્છાથી એવું પૂછે છે કે-'અત્થિ णं ભંતે ! ચરિમા વિ નેરइया પરમા વિ નેરइया' હે ભગવન્ નૈરયિકો ચરમ અને પરમ પણ હોય છે ? આ પ્રશ્નનું તાત્પર્ય એ છે કે-નૈરયિક ચરમ અલ્પ આયુવાળા પણ હોય છે, અને પરમ એટલે કે દીર્ઘ

भगवानाह–'हंता' इत्यादि। 'हंता अत्थि' हन्त सन्ति भवन्ति नैरयिकाः अल्पस्थितिमन्तोऽपि महास्थितिमन्तोऽपीतिभावः। 'से नूणं भंते !' तद् नूनं भदन्त! 'चरमेहिंतो नेरइएहिंतो' चरमेभ्यो नैरयिकेभ्यः 'परमा नेरइया महाकम्मतरा चेव' परमा दीर्घायुष्का नैरयिकाः महाकर्मतराश्चैव 'महाकिरियतराए चेव' महाक्रियतराश्चैव अधिककर्मवन्तः किमित्यर्थः 'महासवतराए चेव' 'महास्रवतराश्चैव 'महावेयणतराए चेव' महावेदनतराश्चैव 'परमेहिंतो वा नेरइएहिंतो वा' परमेभ्यो वा नैरयिकेभ्यो वा 'चरमा नेरइया' चरमा नैरयिकाः 'अप्पकम्मतराए चेव' अल्पकर्मतराश्चैव 'अप्पकिरियतराए चेव' अल्पक्रियतराश्चैव 'अप्पासवतराए चेव' अल्पास्रवतराश्चैव 'अप्पवेयणतराए चेव' अल्पवेदनतराश्चैव हे भदन्त! अल्पायुष्कनारकापेक्षया परमायुष्कनारकाः महाक्रियतरादिविशेषणाः तथा परमायुष्कनारकापेक्षया अल्पस्थितिका नारका अल्पकर्मतरादिविशेषणाः भवन्ति किमिति प्रश्नाशयः, भगवानाह–'हंता' इत्यादि। 'हंता, गोयमा !' हन्त, गौतम ! हन्तेति

आयुवाले भी होते हैं क्या? अल्पायुवाले नैरयिकों को यहां चरम कहा गया है और लम्बी आयुवालों को परम कहा गया है इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं–'हंता, अत्थि' हां गौतम! नारक अल्पस्थितिवाले और लम्बीस्थितिवाले दोनों प्रकार की स्थितिवाले होते हैं। तो 'से नूणं भंते ! चरमेहिंतो०' हे भदन्त! जो नारक अल्पस्थितिवाले होते हैं उनकी अपेक्षा 'जो दीर्घायुवाले नैरयिक होते हैं वे क्या महाकर्मवाले, महाक्रियावाले, महास्रववाले और महावेदनावाले होते हैं? या जो चरम नैरयिक हैं वे परम नैरयिकों की अपेक्षा अल्पकर्मवाले अल्पक्रियावाले अल्पआस्रववाले और अल्पवेदनावाले होते हैं? इस प्रश्न के उत्तर में 'हंता, गोयमा! चरमेहिंतो०' प्रभु कहते हैं हां,

---

આયુવાળા પણ હોય છે, અલ્પઆયુવાળા નૈરયિકોને અહિયાં ચરમ કહેવામાં આવ્યા છે, અને લાંબી આયુવાળાને પરમ કહ્યા છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે–'हंता अत्थि' હા ગૌતમ! નારકો અલ્પઆયુવાળા અને લાંબી આયુવાળા એમ બન્ને પ્રકારની આયુવાળા હોય છે. પ્રભુનો આ પ્રમાણેનો ઉત્તર સાંભળીને ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે–'से णूणं भंते ! चरमेहिंतो०' હે ભગવન્ જે નારકો અલ્પ આયુવાળા હોય છે, તેઓની અપેક્ષાએ જે દીર્ઘ આયુવાળા નૈરયિકો હોય છે, તેઓ મહાકર્મવાળા, મહાક્રિયાવાળા મહાઆસ્રવવાળા, અને મહાવેદનાવાળા હોય છે? અથવા જે ચરમ નૈરયિકો છે, તે પરમ નૈરયિકોની અપેક્ષાએ અલ્પકર્મવાળા, અલ્પક્રિયાવાળા, અલ્પ આસ્રવવાળા અને અલ્પ વેદનાવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે–'हंता गोयमा!

आमन्त्रणं स्वीकारार्थकं तथा च भवन्त्येव इत्थम्, तदेव दर्शयति-'चरमेहिंतो नेरइएहिंतो परमा जाव महावेयणतराए चेव' चरमेभ्यो नैरयिकेभ्यः परमा यावत् महावेदनतरा एव अत्र यावत्पदेन 'नेरइया महाकम्मतराए चेव महाकिरियतराए चेव महासवतराए चेव' इत्यन्तस्य प्रकरणस्य संग्रहो भवति तथा च चरमायुष्क-नारकापेक्षया परमायुष्कनारका महाकर्मतरादि विशेषणयुक्ता भवन्त्येव इत्यर्थः। 'परमेहिंतो वा नेरइएहिंतो चरमा नेरइया जाव अप्पवेयणतराए चेव' परमेभ्यो वा नैरयिकेभ्यो यावत् अल्पवेदनतराश्चैव, अत्राऽपि यावत्पदेन 'अप्पकम्मतराए चेव अप्पकिरियतराए चेव अप्पासवतराए चेव' इत्यन्तविशेषणानां ग्रहणं भवति तथा च परमायुष्कनारकापेक्षया अल्पायुष्का नारका अल्पकर्मतरादिविशेषयुक्ता भवन्त्येवेति भावार्थः। 'से केणट्ठेणं भंते !' तत् केनार्थेन भदन्त ! 'एवं वुच्चइ

गौतम ! चरम नैरयिक और परम नैरयिक ऐसे ही होते हैं अर्थात् जो परम नैरयिक हैं वे चरमनैरयिकों की अपेक्षा यावत् महावेदनावाले होते हैं यहां यावत्पद से 'नेरइया महासवतराए चेव, महाकम्मतराए चेव, महाकिरियतराए चेव' यहां तक के प्रकरण का ग्रहण हुआ है। तथा च-चरमायुष्कनारकों की अपेक्षा परमायुष्कनारक महाकर्मतरादि विशेषणोवाले होते हैं और जो परमायुष्क नारक हैं उनकी अपेक्षा चरमायुष्कनारक यावत् अल्पवेदनतरवाले होते हैं। यहां पर भी याव-त्पद से 'अल्पकम्मतराए चेव अप्पकिरियतराए चेव, अप्पासवतराए चेव' इन विशेषणों का ग्रहण हुआ है तथा च परमायुष्कनारकों की अपेक्षा अल्पायुष्क नारक अल्पकर्मतरादि विशेषणोवाले होते हैं।

चरमेहिंतो०' હા ગૌતમ ! ચરમ નૈરયિક એ પ્રમાણે જ હોય છે. અર્થાત્ જે પરમ નૈરયિક છે, તેઓ ચરમ નૈરયિકોની અપેક્ષાએ યાવત્ મહાવેદનાવાળા હોય છે. અહિયાં યાવત્પદથી 'नेरइया महासवतराए चेव महाकम्मतराए चेव महाकिरियतराए चेव' અહિ સુધીનો પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે. ચરમ-અલ્પ આયુવાળા નારકોની અપેક્ષાએ પરમ-દીર્ઘ આયુ-ષ્યવાળા નારકો મહાકર્મતર વિગેરે વિશેષણોવાળા હોય છે અને જે પરમ લાંબી આયુષ્યવાળા નારકો છે, તેની અપેક્ષાએ ચરમ આયુવાળા નારકો યાવત્ અલ્પવેદનાવાળા હોય છે. અહિયાં યાવત્ પદથી 'अप्पकम्मतराए चेव अप्प-किरियतराए चेव अप्पासवतराए चेव' આ વિશેષણો ગ્રહણ કરાયા છે. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે. પરમ-દીર્ઘ આયુષ્યવાળા નારકોની અપેક્ષાએ ચરમ-અલ્પ આયુવાળા નારકો અલ્પ કર્મતર અલ્પક્રિયા અને અલ્પ આસવતર હોય છે.

जाव अप्पवेयणतराए चेव 'एवमुच्यते यावत् अल्पवेदनतरादचैव अत्र यावत्पदेन 'चरमेहिंतो नेरइएहिंतो परमा नेरइया महाकम्मतराए चेव महाकिरियतराए चेव महासवतराए, चेव महावेयणतराए चेव परमेहिंतो नेरइएहिंतो चरमा नेरइया अप्पकम्मतराए चेव अप्पकिरियतराए चेव अप्पासवतराए चेव' इत्यन्तस्य प्रकरणस्य ग्रहणं भवतीति, भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'ठिइं पडुच', स्थितिमायुष्कं प्रतीत्य आश्रित्य 'एवं वुच्चइ जाव अप्पवेयणतराए चेव' एवमुच्यते यावत् अल्पवेदनतरा एव हे गौतम! स्थित्यपेक्षया कथयामि यत् चरमनारकेभ्यः परमाः नारकाः महाकर्मतरादिविशेषणयुक्ता भवन्ति तथा

अब गौतम इस प्रकार से पूछते हैं 'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ जाव अप्पवेयणतराए' हे भदन्त! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि वे यावत् अल्पवेदनतर विशेषणवाले होते हैं? यहां यावत्पद से 'चरमेहिंतो नेरइएहिंतो परमा नेरइया महाकम्मतराए चेव महाकिरियतराए चेव, महासवतराए चेव, महावेयणतराए चेव, परमेहिंतो नेरइएहिंतो चरमा नेरइया अप्पकम्मतराए चेव, अप्पकिरियतराए चेव, अप्पासवतराए चेव' इस पूर्वोक्त पाठ का ग्रहण हुआ है इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा! ठिइं पडुच्च एवं वुच्चइ, जाव अप्पवेयणतराए चेव' हे गौतम! ऐसा पूर्वोक्तरूप से जो मैं ने कहा है वह उनकी स्थिति को लेकर कहा है अर्थात् स्थिति की अपेक्षा परमनारक चरमनारकों से महाकर्मतर आदि विशेषणोंवाले होते हैं तथा चरमनारक परमायुष्क-

હવે ગૌતમ સ્વામી તેનું કારણ જાણવાની ઇચ્છાથી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે–'से केणट्ठेणं भंते एवं वुच्चइ जाव अप्पवेयणतराए' હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણથી કહો છો કે–તેઓ યાવત્ અલ્પ વેદનતર વિગેરે વિશેષણ વાળા હોય છે? અહિયાં યાવત્ પદથી 'चरमेहिंतो नेरइएहिंतो परमा नेरइया महाकम्मतराए चेव महाकिरियतराए चेव, महासवतराए चेव, महावेयणतराए चेव, परमेहिंतो नेरइएहिंतो, चरमा नेरइया अप्पकम्मतराए चेव, अप्पकिरियतराए चेव अप्पासवतराए चेव' આ પૂર્વોક્ત પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે.

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે–गोयमा! ठिइं पडुच्च एवं वुच्चइ जाव अप्पवेयणतराए चेव' હે ગૌતમ! પૂર્વોક્ત પ્રકારથી મેં જે કહ્યું છે, તે તેઓની સ્થિતિને ઉદ્દેશીને કહ્યું છે. અર્થાત્ સ્થિતિની અપેક્ષાએ પરમ નારક ચરમ નારકોથી મહાકર્મતર મહાક્રિયાતર મહાઆસ્રવતર મહાવેદનતર એ વિશેષણોવાળા હોય છે. તથા ચરમનારક પરમ આયુષ્યવાળા નારકોની

परमायुष्कनारकापेक्षया चरमा नारकाः अल्पकर्मतरादिविशेषयुक्ता भवन्ति येषां नारकाणां महती स्थितिर्नरकावासे भवति ते इतरेभ्यो महाकर्मतरादयोऽशुभकर्मापेक्षया भवन्ति येषां तु अल्पा स्थितिस्ते इतरेभ्योऽल्पकर्मतरादिविशेषणयुक्ता भवन्तीति परमार्थ इति ।

अथ देवविषये महाकर्मतराद्यल्पकर्मतरादिकं दर्शयितुमाह-'अत्थि णं' इत्यादि । 'अत्थि णं भंते' सन्ति खलु भदन्त ! 'चरमा वि असुरकुमारा परमा वि असुरकुमारा' चरमा अपि असुरकुमाराः परमा अपि असुरकुमाराः अल्पस्थितिकाः परमस्थितिकाः असुरकुमाराः भवन्ति किमिति प्रश्नाशयः, भगवानाह-'एवं चेव' इति 'एवं चेव पूर्वोक्तप्रकारेणैवाऽस्ति पूर्वापेक्षया असुरकुमाराणां वैलक्षण्यं दर्शयितुमाह-'नवरं इत्यादि । 'नवरं' नवरम्-अयं विशेषः 'विवरीयं भाणियव्वं'

नारकों की अपेक्षा अल्पकर्मतरादि विशेषणोंवाले होते हैं जिन नारकियों की नरकावास में महती स्थिति होती है वे नारक इतर नारकों से अपने अशुभ कर्मों की अपेक्षा महाकर्मतरादि विशेषणो से युक्त होते हैं और जिन नारकों की स्थिति अल्प होती है वे इतर नारकों से अल्पकर्मतरादि विशेषणोंवाले होते हैं ऐसा तात्पर्यार्थ है ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'अत्थि णं भंते ! चरमा वि असुरकुमारा, परमा वि असुरकुमारा' हे भदन्त ! जो असुरकुमारदेव हैं वे क्या चरम भी होते हैं ? और परम भी होते हैं ? अर्थात् असुरकुमारदेव अल्पस्थितिवाले और परमस्थितिवाले भी होते हैं क्या ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'एवं चेव' हे गौतम ! इस विषय का कथन पूर्वोक्त जैसा ही है 'नवरं' परन्तु पूर्व की अपेक्षा जो असुरकुमारों में विलक्ष-

અપેક્ષાએ અલ્પકર્મતર વિગેરે વિશેષણોવાળા હોય છે. જે નારકીયોની સ્થિતિ નરકાવાસમાં વધારે હોય છે, તે નારકો બીજા નારકોથી પોતાના અશુભ કર્મોની અપેક્ષાએ મહાકર્મતર વિગેરે વિશેષણોવાળા હોય છે. અને જે નારકોની સ્થિતિ નરકાવાસમાં અલ્પ હોય છે તેઓ બીજા નારકોથી અલ્પ કર્મતર વિગેરે વિશેષણોવાળા હોય છે. એપ્રમાણે આ કથનનું તાત્પર્ય છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'अत्थि णं भंते ! चरमावि असुरकुमारा, परमावि असुरकुमारा' હે ભગવન્ જે અસુરકુમાર દેવ છે; તેઓ શું ચરમ અને પરમ એ બન્ને પ્રકારવાળા હોય છે? અર્થાત્ અસુરકુમાર દેવ અલ્પસ્થિતિવાળા અને દીર્ઘસ્થિતિવાળા પણ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'एवं चेव' હે ગૌતમ આ વિષયમાં પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે જ કથન સમજવું. પરંતુ અસુરકુમારોમાં પૂર્વની અપેક્ષાથી જે

विपरीतं नारकसूत्रापेक्षयाऽसुरकुमारसूत्रे विपरीतं भणितव्यम् किं विपरीतम् ? इति सूत्रकार एवाह–'परमा अप्पकम्मा चरमा महाकम्मा' परमा अल्पकर्माणः, चरमा महाकर्माणः, नैरयिकसूत्रे चरमेभ्यः परमाणां महाकर्मादित्वं परमेभ्यश्चरमाणां चाल्पकर्मादित्वं कथितम्, अत्रासुरकुमारसूत्रे च चरमेभ्यः परमाणामल्पकर्मादित्वं परमेभ्यश्चरमाणां च महाकर्मादित्वं वाच्यमिति वैपरीत्यम् , तथाहि–'से नूनं भंते ! चरमेहिंतो असुरकुमारेहिंतो परमा असुरकुमारा अप्पकम्मतरा चेव अप्पकिरियतरा चेव अप्पासवतरा चेव अप्पवेयणतरा चेव' इत्यादि । तद् नूनं भदन्त ! चरमेभ्योऽसुरकुमारेभ्यः परमा असुरकुमारा अल्पकर्मतरा एव अल्पक्रियतरा एव अल्पास्रवतरा एव अल्पवेदनतरा एव, एवं प्रश्न उत्तरं च

णता है, वह इस प्रकार से है–'विवरीयं भाणियव्वं' नारकसूत्र में जैसा कथन किया गया है उसकी अपेक्षा असुरकुमार सूत्र में विपरीत कथन किया गया है और वह 'परमा अप्पकम्मा, चरमा महाकम्मा' इस सूत्र पाठ से प्रकट किया गया है तात्पर्य कहने का ऐसा है कि नैरयिक सूत्र में चरमों से परमों में महाकर्म आदि से युक्तता कही गई है तथा परमों से चरमों में अल्पकर्म आदि से युक्तता प्रकट की गई है, परन्तु असुरकुमार सूत्र में चरमों से परमों में अल्पकर्म आदि से युक्तता और परमों से चरमों में महाकर्म आदि युक्तता कही गई है यही बात–'से नूनं भंते ! चरमेहिंतो असुरकुमारेहिंतो परमा असुरकुमारा अप्पकम्मतरा चेव अप्पकिरियतरा चेव अप्पासवतरा चेव अप्पवेयणतरा चेव' इत्यादि सूत्र पाठ बनाकर समझ लेना चाहिये । गौतम ने

વિશેષતા છે, તે આ પ્રમાણે છે 'विवरीयं भाणियव्वं' નારક સૂત્રમાં જેવી રીતનું કથન કરવામાં આવ્યું છે, તે કથનની અપેક્ષાએ અસુરકુમાર સૂત્રમાં વિપરીત કથન કહેવામાં આવ્યું છે, તે કથન 'परमा अप्पकम्मा, चरमा महाकम्मा' આ સૂત્રપાઠથી પ્રગટ કરેલ છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે–નૈરયિક સૂત્રમાં ચરમ આયુષ્યોમાંથી પરમાયુષ્ય વાળાઓમાં મહાકર્મ વિગેરેનું હોવાપણું કહ્યું છે. તેમ જ પરમાયુષ્કોથી ચરમાયુષ્યવાળાઓમાં અલ્પકર્મ આદિનું હોવાપણું કહેલ છે. પરંતુ અસુરકુમાર સૂત્રમાં ચરમાયુષ્કોથી પરમાયુષ્કોમાં અલ્પ કર્મ આદિનું હોવાપણું અને પરમાયુષ્કોથી ચરમાયુષ્કોમાં મહાકર્મ વિગેરેનું હોવાપણું કહેલ છે. એજ વાત 'से नूनं भंते ! चरमेहिंतो ! असुरकुमारेहिंतो परमा असुरकुमारा अप्पकम्मतरा चेव अप्पकिरियतरा चेव अप्पासवतरा चेव अप्पवेयणतरा चेव' ઈત્યાદિ સૂત્રપાઠ બતાવીને સમજાવવામાં આવ્યું છે. ગૌતમ

वक्तव्यम् चरमासुरकुमारापेक्षया परमासुरकुमाराणाम् अल्पकर्मतरत्वं तेषामसाताद्यशुभकर्मापेक्षम्, अल्पक्रियत्वं च तथाविधकायिक्यादि कष्टक्रियाऽपेक्षम्, अल्पास्रवत्वं तु तथाविधकष्टक्रियाजन्यकर्मबन्धापेक्षम्, अल्पवेदनत्वं च पीडाऽल्पत्वापेक्षयेति, तथा परमेभ्योऽसुरकुमारेभ्यश्चरमा असुरकुमारा महाकर्मतरा महाक्रियतरा महास्रवतरा महावेदनतराश्चेति ज्ञातव्यम् 'सेसं तं चेव' शेषं तदेव पूर्वोक्तमेवेति 'जाव थणियकुमारा ताव एवं चेव' यावत् स्तनितकुमारास्तावत् एवमेव स्तनितकुमारदेवपर्यन्तम् असुरकुमारवदेव ज्ञातव्यम्। चरमस्तनितकुमारा-

---

प्रभु से ऐसा पूछा है कि हे भदन्त! चरम असुरकुमारों से परम असुरकुमार क्या अल्पतर कर्मवाले होते हैं? अल्पतर क्रियावाले होते हैं? अल्पतर आस्रववाले होते हैं? और अल्पवेदनावाले होते हैं? इस प्रकार के गौतम के प्रश्न का उत्तर प्रभु ऐसा देते हैं कि-हां, गौतम! चरम असुरकुमारों की अपेक्षा परम असुरकुमार अल्पकर्मवाले होते हैं क्यों कि उनके अशाता आदि अशुभकर्म अल्प होते हैं, वे अल्पक्रियावाले होते हैं क्यों कि कायिकी आदि जो अशुभ क्रियाएं हैं वे उनमें अल्प होती हैं अल्प आस्रववाले होते हैं क्यों कि कायिकी आदि अशुभक्रियाओं से जन्य कर्म का आस्रव उनमें कम होता है। अल्पवेदनावाले होते हैं क्यों कि उनको पीडा अल्प होती है तथा परम असुरकुमारों से चरम असुरकुमार महाकर्मवाले, महाक्रियावाले, और महावेदनावाले होते हैं। 'सेसं तं चेव' बाकी का और सब कथन पूर्वोक्त जैसा ही है 'जाव थणियकुमारा०' और असुरकुमारों के जैसा ही यह कथन यावत् स्तनित-

---

સ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે હે ભગવન્ ચરમ અસુરકુમારોથી પરમ અસુરકુમારો અલ્પતરકર્મવાળા હોય છે? અલ્પતર ક્રિયાવાળા હોય છે? અલ્પતર આસ્રવવાળા હોય છે? અને અલ્પવેદનવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-હા ગૌતમ! ચરમ અસુરકુમારોની અપેક્ષાએ પરમ અસુરકુમાર અલ્પકર્મવાળા હોય છે. કારણ કે-તેઓમાં અશાતા વિગેરે અશુભ કર્મ અલ્પ છે. તેઓ અલ્પક્રિયાવાળા છે. કેમ કે કાયિકી વિગેરે જે અશુભ ક્રિયાઓ છે, તે તેઓમાં અલ્પ હોય છે. તેઓ અલ્પ આસ્રવવાળા હોય છે, કારણ કે કાયિકી વિગેરે અશુભ ક્રિયાથી થવાવાળા કર્મનું આસ્રવ તેઓમાં અલ્પ હોય છે. તેઓ અલ્પવેદનાવાળા હોય છે. કારણ કે-તેઓને પીડા અલ્પ હોય છે. તથા પરમ અસુરકુમારો કરતાં ચરમ અસુરકુમાર મહાકર્મવાળા, મહાક્રિયાવાળા, અને મહાવેદનાવાળા હોય છે. 'સેસં તં ચેવ' બાકીનું બીજું તમામ કથન પહેલાં કહ્યા પ્રમાણે જ છે. 'जाव थणियकुमारा०' અસુર

पेक्षया परमाः स्तनितकुमारा अल्पकर्माणोऽल्पक्रिया अल्पास्रवा अल्पवेदनाश्च तथा परमस्तनितकुमारापेक्षया चरमाः स्तनितकुमाराः महाकर्मतरा महाक्रियतरा महास्रवतराः महावेदनतराश्चेति 'पुढवीकाइया जाव मणुस्सा एए जहा नेरइया' पृथिवीकायिका यावत् मनुष्याः एते यथा नैरयिकाः, पृथिवीकायिका एकेन्द्रिया मनुष्यपर्यन्ता नैरयिकवत् ज्ञातव्याः अत्र यावत्पदेन द्वीन्द्रियादित आरभ्य पञ्चेन्द्रियतिर्यक्योनिकान्तानां संग्रहः एकेन्द्रियत आरभ्य पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकान्ताः मनुष्याश्च चरमेभ्य एकेन्द्रियादिभ्योऽपेक्षया परमा एकेन्द्रियादि मनुष्यान्ताः महाकर्मतरादि विशेषणाः तथा परमेभ्य एकेन्द्रियादेरारभ्य मनुष्यपर्यन्तेभ्यश्चरमाः एकेन्द्रियादिमनुष्यान्ता अल्पकर्मादि विशेषणयुक्ता भवन्तीतिभावः 'वाणमंतर-जोइसियवेमाणिया जहा असुरकुमारा' वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिका यथा

कुमारों तक जानना चाहिये। चरम स्तनितकुमारों की अपेक्षा परम स्तनितकुमार अल्पकर्मवाले, अल्पक्रियावाले, अल्पआस्रववाले और अल्पवेदनावाले होते हैं। तथा परमस्तनितकुमारों की अपेक्षा चरम स्तनितकुमार महाकर्मवाले, महाक्रियावाले, महास्रववाले और महावेदनावाले होते हैं। 'पुढवीकाइया जाव मणुस्सा०' पृथिवीकायिक एकेन्द्रिय जीव यावत्पद गृहीत द्वीन्द्रिय जीव, तेइन्द्रिय जीव चौइन्द्रियजीव पंचेन्द्रिय तिर्यञ्च और मनुष्य ये सब परमपदवाले पक्ष में चरम एकेन्द्रियादिकों की अपेक्षा महाकर्मादिविशेषणोंवाले होते हैं और चरम पद पक्ष में परम एकेन्द्रियादिकों की अपेक्षा अल्पकर्मादि विशेषणों वाले होते हैं। 'वाणमंतरजोइसिय०' वानव्यन्तर ज्योतिष्क एवं वैमानिक इसमें परम चरमपक्ष सम्बन्धी महाकर्मादि विशिष्ट होने का एवं अल्पकर्मादि विशिष्ट होने का सब कथन इस विषय को लेकर असुर-

કુમારોના કથન પ્રમાણેનું સઘળું કથન યાવત્ સ્તનિતકુમારો સુધીમાં સમજવું. ચરમ સ્તનિતકુમારો કરતાં પરમ સ્તનિતકુમાર અલ્પકર્મવાળા, અલ્પક્રિયાવાળા, અલ્પઆસ્રવવાળા અને અલ્પવેદનવાળા હોય છે. 'पुढवीकाइया जाव मणुस्सा०' પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિય જીવ યાવત્ પદથી બે ઇન્દ્રિય, જીવ, ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવો, ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવો પાંચ ઇંદ્રિયવાળા તિર્યંચ અને મનુષ્યો આ બધા પરમ પદવાળા પક્ષમાં ચરમ એકેન્દ્રિય વિગેરેની અપેક્ષાએ મહાકર્મ વિગેરે વિશેષણોવાળા હોય છે. અને ચરમ પદ પક્ષમાં પરમ એકેન્દ્રિયાદિકોની અપેક્ષાથી અલ્પકર્મ વિગેરે વિશેષણોવાળા હોય છે. 'वाणमंतर-जोइसिय०' વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોમાં પરમ-ચરમ બન્ને પક્ષ

असुरकुमाराः चरमेभ्यो वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकेभ्यः परमाः वानव्यन्तर-ज्योतिष्कवैमानिकाः अल्पकर्मादिविशेषणवन्तो भवन्ति तथा परमेभ्यो वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकेभ्यश्चरमा वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकाः महाकर्मादि विशेषणवन्तो भवन्तीति ॥सू० १॥

वैमानिका अल्पवेदना इत्युक्तम् अतः परं वेदना स्वरूपमाह-'कइविहे णं भंते' इत्यादि ।

मूलम्—कइविहा णं भंते! वेयणा पन्नत्ता गोयमा! दुविहा वेयणा पन्नत्ता! तं जहा निदा य अनिदा य नेरइयाणं भंते! किं निदायं वेयणं वेयंति अनिदायं वेयणं वेयंति० जहा पन्नवणाए जाव वेमाणियत्ति सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति ॥सू० २॥

छाया—कतिविधा खलु भदन्त! वेदना प्रज्ञप्ता गौतम! द्विविधा वेदना प्रज्ञप्ता तद्यथा निदा च अनिदा च। नैरयिकाः खलु भदन्त! किं निदां वेदनां वेदयन्ति० अनिदां वेदनां वेदयन्ति यथा प्रज्ञापनायां यावद् वैमानिका इति। तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति ॥सू २॥

कुमारों के प्रकरण में जैसा कहा गया है वैसा ही जानना चाहिये। अर्थात् चरम वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकों से परम वानव्यन्तर ज्योतिष्क और वैमानिक अल्पकर्मादिविशेषणों वाले होते हैं तथा परमवानव्यन्तर ज्योतिष्क और वैमानिकों से चरमवानव्यन्तरज्योतिष्क और वैमानिक महाकर्मादिविशेषणों वाले होते हैं ॥ सूत्र १॥

वैमानिकदेव अल्पवेदनावाले होते हैं ऐसा कहा जा चुका है इसलिये अब वेदना का स्वरूप प्रकट किया जाता है—

સંબંધી મહાકર્માદિપણાવાળા હોવાનું અને અલ્પકર્માદિવાળા હોવાના સંબંધનું કથન અસુરકુમારોના સંબંધમાં જેમ કહેવામાં આવ્યું છે. એજ પ્રમાણે અહિયાં સમજવું. અર્થાત્ ચરમ વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકો અલ્પ કર્મ વિગેરે વિશેષણોવાળા હોય છે. તથા પરમ વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકો મહાકર્મ વિગેરે વિશેષણોવાળા હોય છે. ॥ સૂ. ૧ ॥

વૈમાનિક દેવ અલ્પવેદનાવાળા હોય છે. એ પ્રમાણે કહેવાઈ ગયું છે. હવે વેદનાનું સ્વરૂપ બતાવવામાં આવે છે.

'કઇવિહે ણં ભંતે! વેયણા પણ્ણત્તા' ઇત્યાદિ

टीका—'कइविहा णं भंते ?' कतिविधा खलु भदन्त ! वेदना प्रज्ञप्ताः कथिता इति वेदनाविषयकः प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'दुविहा वेयणा पन्नत्ता' द्विविधा—द्विप्रकारका वेदना प्रज्ञप्ता 'तं जहा तद्यथा 'निदा य अनिदा य' निदा च अनिदा च, 'नि' नियतं दानं शुद्धिर्जीवस्य 'दैप् शोधने' इति धातो र्निदेति पदं सिद्धं भवति तथा च निदा ज्ञानम् आभोगः, तद् युक्ता वेदनाऽपि निदेति कथ्यते आभोगवतीत्यर्थः ज्ञानपूर्वकं वेदनं निदा अथवा सम्यग् विवेकपूर्वकं वेदनं निदेति अनिदा अनाभोगवती वेदनेति 'निदा य' इति निदाकम्, अत्र क प्रत्ययः स्वार्थिकः अतो निदां वेदनामिति । पुनः प्रश्नयति 'नेरइया णं भंते !' नैरयिकाः खलु भदन्त ! 'किं निदायं वेयणं वेएंति

'कइविहे णं भंते ! वेयणा पन्नत्ता' इत्यादि ।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है कि,—कइविहा णं भंते ! हे भदन्त ! वेदना कितने प्रकार की कही गई है ? उत्तर में प्रभु ने कहा है—'गोयमा' हे गौतम ! 'दुविहा०' वेदना दो प्रकार की कही गई है । 'तं जहा—वे दो प्रकार उस के ऐसे हैं—'निदा य अनिदा य' निदा और अनिदा 'दैप्शोधकने' नि उपसर्ग पूर्वक शोधनार्थ दैप् धातु से निदा यह पद बना है नियत जो जीव की शुद्धि है उसका नाम निदा है निदा, ज्ञान और आभोग ये सब पर्यायवाची शब्द हैं इस निदा से युक्त वेदना भी निदारूप से कह दी गई है जो वेदना आभोग युक्त होता है ज्ञानपूर्वक होता है अथवा सम्यग् विवेक पूर्वक होता है वह निदा हैं तथा अनाभोगवाली जो वेदना है वह अनिदा है ।

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે—હે ભગવન્ વેદના કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવી છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુએ કહ્યું કે—'ગોયમા ! હે ગૌતમ ! 'दुविहा वेयणा पण्णत्ता' વેદના બે પ્રકારની કહેવામાં આવી છે. 'तंजहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'निदा य अनिदा य' નિદા અને અનિદા 'नि' ઉપસર્ગ પૂર્વક શોધનાર્થક દૈપ્ ધાતુથી નિદા એ પાઠ બનેલો છે. નિયત જે જીવની શુદ્ધિ હોય તેનું નામ નિદા છે. નિદા, જ્ઞાન અને આભોગ એ બધા પર્યાયવાચી શબ્દો છે. આ નિદાથી યુક્તવાળી વેદના પણ નિદા રૂપે જ કહી છે આભોગ યુક્ત—જાણપૂર્વક જે વેદના થાય છે, અથવા સમ્યક્ વિવેક પૂર્વક જે વેદના થાય છે તે નિદા છે. તથા અનાભોગવાળી જે વેદના છે, તે અનિદા છે.

अनिदायं वेयणं वेदेंति' किं निदां वेदनां वेदयन्ति अनिदां वा वेदनां वेदयन्ति किं ज्ञानपूर्वकं वेदनमनुभवन्ति अज्ञानपूर्वकं वा वेदनमनुभवन्ति ? इति प्रश्नः, भगवानाह-'जहा' इत्यादि । 'जहा पन्नवणाए जाव वेमाणिय त्ति' यथा प्रज्ञापनायां यावद्वैमानिका इति प्रज्ञापनायां पञ्चत्रिंशत्तमे वेदनापदे चतुर्थे सूत्रे चेत्थम्-'गोयमा ! निदायं पि वेयणं वेएंति अणिदायं पि वेयणं वेएंति' इत्यादि निदामपि वेदनां वेदयन्ति नारका अनिदामपि वेदनां वेदयन्ति नारका इत्यादि । अयमाशयः ज्ञानपूर्वकम् अथवा सम्यग् विवेकपूर्वकं वेदनं निदा तथा अज्ञानपूर्वकमथवा सम्यग् विवेकशून्यतापूर्वकं वेदनं सुखदुःखान्यतराऽनुभवः अनिदा तत्र

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'नेरइया णं भंते ! किं निदायं वेयणं वेएंति०' हे भदन्त ! नैरयिक क्या ज्ञानपूर्वक वेदना का अनुभव करते हैं ? या अज्ञानपूर्वक वेदना का अनुभव करते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु ने कहा है कि-'जहा पन्नवणाए०' हे गौतम ! वैमानिकों तक जैसा प्रज्ञापना के ३५ पैंतीसवे वेदना पद के चौथे सूत्र में कहा गया है वैसा ही इस विषय में कथन यहां पर भी कर लेना चाहिये वहां इस प्रकार से कहा हुआ है-'गोयमा ! निदायंपि वेयणं वेएंति, अणिदायं पि वेयणं वेएंति' इत्यादि तात्पर्य ऐसा है कि नारक, ज्ञानपूर्वक भी अथवा सम्यग् विवेक पूर्वक सुखदुःखादिक का वेदन करते हैं और अज्ञानपूर्वक भी अथवा सम्यग् विवेक शून्यता पूर्वक भी सुखदुःखादिक का वेदन करते हैं-जो नारक संज्ञी जीव की पर्याय से मरकर नरक में उत्पन्न होता है उसके सुखदुःख का अनुभव ज्ञानपूर्वक होने के कारण

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-नेरइयाणं भंते ! किं-निदायं वेयणं वेएंति !' હે ભગવન્ નૈરયિકો શું જ્ઞાનપૂર્વક વેદનાનો અનુભવ કરે છે? અથવા અજ્ઞાનપૂર્વક વેદનાનો અનુભવ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'जहा पन्नवणाए०' હે ગૌતમ! વૈમાનિકો સુધીમાં પ્રજ્ઞાપનાના ૩૫ પાંત્રીસમાં વેદના પદના ચોથા સૂત્રમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે. આ વિષયમાં પણ તેજ પ્રમાણેનું કથન કરી લેવું ત્યાં આ પ્રમાણે કહેલ છે. 'गोयमा ! निदायं पि वेयणं वेएंति, अनिदायं पि वेयणं वेएंति' ઇત્યાદિ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-નારકો જ્ઞાનપૂર્વક અથવા સમ્યક્ વિવેક પૂર્વક સુખ અને દુઃખ વિગેરેનું વેદન કરે છે. અને અજ્ઞાન પૂર્વક પણ અથવા સમ્યક્ વિવેક વિના સુખ અને દુઃખાદિનું વેદન કરે છે. જે નારક સંજ્ઞી જીવની પર્યાયથી મરીને નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તેને સુખ દુઃખનો અનુભવ જ્ઞાનપૂર્વક થવાથી

नारकाणामुभयविधमपि वेदनं भवति यो नारकः संज्ञित आगत्य नरके उत्पद्यते तस्य ज्ञानपूर्वकदुःखानुभवस्य जायमानत्वेन निदा वेदना भवति यश्च नारकोऽसंज्ञित आगत्य नारके उत्पद्यते तस्य अज्ञानपूर्वकदुःखानुभवस्य जायमानत्वेन अनिदा वेदना भवति। नारकवदेव असुरकुमारादि देवेष्वपि निदाऽनिदयोर्व्यवस्था ज्ञातव्या, पृथिवीकायिकत आरभ्य चतुरिन्द्रियान्त जीवानाम् अनिदैव वेदना भवति पञ्चेन्द्रियतिरश्चां मनुष्याणां वानव्यन्तराणां च नारकवदेव उभयप्रकाराऽपि वेदना भवति ज्योतिष्कवैमानिकयोरपि उभयप्रकारा वेदना भवति मायिमिथ्यादृष्टिदेवानां या वेदना भवति सा अनिदा सम्यग् विवेकरहितत्वात् अमायिसम्यग्दृष्टिमतां देवानां या वेदना सा निदा भवति यतस्तेषां सम्यग् दृष्टिरस्ति इत्यादिसर्वं प्रज्ञापनायाः पञ्चत्रिंशत्तमवेदनापदतो द्रष्टव्यं

निदा वेदना होती है तथा जो नारक असंज्ञी जीव की पर्याय छोड़कर नरक में उत्पन्न होता है, उसको सुखदुःखका अनुभव अज्ञानपूर्वक जायमान होने से अनिदा वेदना होती है नारक के जैसे ही असुरकुमार आदि देवों में भी निदा और अनिदा वेदना की व्यवस्था जाननी चाहिये पृथिवीकाय से लेकर चतुरिन्द्रियान्त जीवों के अनिदा ही वेदना होती है तथा पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चों को, मनुष्यों को और वानव्यन्तरों को नारक के जैसी ही निदा अनिदा दोनों प्रकार की वेदना होती है। ज्योतिष्क एवं वैमानिकों को भी दोनों प्रकार की वेदना होती है मायिमिथ्यादृष्टिदेवों को जो वेदना होती है वह सम्यग् विवेक रहित होने के कारण अनिदा होती है अमायिसम्यग्दृष्टिदेवों को जो वेदना होती है वहां निदा वेदना होती है क्योंकि वे सम्यग्दृष्टिवाले होते हैं।

નિદા વેદના થાય છે. તથા જે નારકો અસંજ્ઞી જીવની પર્યાયને છોડીને નારકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેને સુખદુઃખનો અનુભવ અજ્ઞાનપૂર્વક થાય છે, તેથી તેને અનિદા વેદના થાય છે. તથા નારકોની જેમ જ અસુરકુમાર વિગેરે દેવોમાંહિ પણ નિદા અને અનિદા વેદનાની વ્યવસ્થા સમજવી. પૃથ્વિકાયથી આરંભીને ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવોને અનિદા વેદના જ હોય છે. તથા પંચેંદ્રિય તિર્યંચો અને મનુષ્યોને તથા વાનવ્યંતરોને નારકોની જેમ નિદા અને અનિદા એ બન્ને પ્રકારની વેદના હોય છે. જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોને પણ બન્ને પ્રકારની વેદના થાય છે. માયિમિથ્યાદષ્ટિ દેવોને જે વેદના થાય છે. તે સમ્યક્ વિવેક વિનાની હોવાના કારણે અનિદા વેદના જ થાય છે. અમાયિ સમ્યગ્દષ્ટિ દેવોને જે વેદના થાય છે તે નિદા વેદના જ થાય છે. કેમ કે તેઓ સમ્યક્ દષ્ટિવાળા હોય છે. ઇત્યાદિ આ

दिग्मात्रमिह दर्शितमिति 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति हे भदन्त ! वेदनाविषये यद् देवानुप्रियेण कथितं तदेवमेव-सर्वथा सत्यमेव इति कथयित्वा भगवन्तं वन्दित्वा नमस्यित्वा गौतमः संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥सू० २॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक, वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-'जैनाचार्य' पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर -पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचिता श्री "भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायामेकोनविंशतितमशतके पञ्चमोद्देशकः समाप्तः॥१९-५॥

इत्यादि यह सब कथन प्रज्ञापना का ३५ पैतीस वें वेदनापद से जान लेना चाहिये यहां तो हमने संक्षेप से यह विषय प्रकट किया है 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! वेदना के विषय में जो आपने ऐसा कहा है वह सर्वथा सत्य ही है २ इस प्रकार कहकर गौतमने भगवान् को वन्दना की नमस्कार किया वन्दना नमस्कार कर फिर वे संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥ सूत्र २ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत "भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके उन्नीसवें शतकका पांचवां उद्देशक समाप्त ॥ १९-५॥

સર્વ કથન પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ૩૫ પાંત્રીસમા વેદના પદથી સમજી લેવું. અહિયાં તો સંક્ષેપથી આ વિષય મેં બતાવ્યો છે.

'सेवं भंते सेवं भंते त्ति' હે ભગવન્ વેદનાના વિષયમાં આપે જે પ્રમાણે કહ્યું છે, તે સર્વથા સત્ય જ છે. હે ભગવન્ આપનું કથન યથાર્થ છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામીએ ભગવાન્‌ને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ॥ સૂ ૨ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ઓગણીસમા શતકનો પાંચમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત॥૧૯-૫॥

अथ षष्ठोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

पञ्चमोद्देशके वेदनाः कथिताः ताश्च द्वीपादिष्वेव भवन्तीति द्वीपादयः षष्ठोद्देशके कथ्यन्ते, इत्येवं संबन्धेनायातस्य षष्ठोद्देशकस्येदमादिमं सूत्रम्-'कइ णं भंते' इत्यादि ।

मूलम्-कहि णं भंते! दीवसमुद्दा केवइया णं भंते! दीवसमुद्दा किं संठिया णं भंते! दीवसमुद्दा एवं जहा जीवाभिगमे दीवसमुद्देसो सो चेवेह वि जोइसियमंडियउद्देसगवज्जो भाणियव्वो जाव परिणामो जीव उववाओ जाव अणंतखुत्तो। सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति॥सू० १॥

छाया—कुत्र खलु भदन्त ! द्वीपसमुद्राः कियन्तः खलु भदन्त ! द्वीपसमुद्राः, किं संस्थिताः खलु भदन्त ! द्वीपसमुद्राः एवं यथा जीवाभिगमे द्वीपसमुद्रोद्देशः स एव इहापि, ज्योतिष्कमण्डितउद्देशकवर्जितो भणितव्यो यावत् परिणामः जीवोपगतः यावदनन्तकृत्वः तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥सू० १॥

टीका—'कहि णं भंते ! दीवसमुद्दा' कुत्र खलु भदन्त ! द्वीपसमुद्राः हे भदन्त ! द्वीपाश्च तथा समुद्राश्च क्व-कस्मिन् स्थानविशेषे विद्यन्ते इत्यर्थः ।

छट्ठे उद्देशे का प्रारंभ-

पंचम उद्देशे में वेदना के विषय में कहा गया है यह वेदना द्वीपादिकवर्ती जीवों में ही होती है अतः वेदना के सम्बन्ध को लेकर द्वीपादिकों का निरूपण इस छठे उद्देशे में किया जावेगा इसी सम्बन्ध से इस छठे उद्देशे का निरूपण किया जा रहा है—

'कहि णं भंते दीवसमुद्दा' इत्यादि ।

टीकार्थ-इस सूत्र द्वारा गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है कि हे भदन्त ! 'कहि णं भंते !दीवसमुद्दा०' द्वीप और समुद्र कहां पर-किस स्थानविशेष

છટ્ઠા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ-

પાંચમા ઉદ્દેશામાં વેદનાના સંબંધમાં કહેવામાં આવ્યું છે. આ વેદના દ્વીપ વિગેરેમાં નિવાસ કરનારા જીવોને જ હોય છે. તેથી વેદનાના સંબંધને લઈને આ છટ્ઠા ઉદ્દેશામાં દ્વીપાદિકોનું નિરૂપણ કરવામાં આવશે. એજ સંબંધથી આ છટ્ઠા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે-'कहि णं भंते ! दीवसमुद्दा' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે-હે ભગવન્ 'कहि णं भंते ! दीवसमुद्दा०' દ્વીપ અને સમુદ્ર ક્યાં આવ્યા છે? અર્થાત્

'केवइया णं भंते ! दीवसमुद्दा' कियन्तः खलु भदन्त ! द्वीपसमुद्राः-कियत्संख्याका द्वीपाः समुद्राश्च सन्तीत्यर्थः किं संठिया णं भंते ! दीवसमुद्दा' किं संस्थिताः खलु भदन्त द्वीपसमुद्राः द्वीपसमुद्राणाम्, आकाराः कीदृशा इति द्वीपसमुद्राणामधिकरणसंख्याऽऽकारविषयकः प्रश्नः भगवानाह-'एवं जहा' इत्यादि। 'एवं जहा' एवं यथा 'जीवाभिगमे दीवसमुद्दुद्देसो' जीवाभिगमे द्वीपसमुद्रोद्देशः 'सो चेव इह वि' स एव इहापि भणितव्य इत्यग्रेतनेन सम्बन्धः, जीवाभिगमीयद्वीपसमुद्रोद्देशश्चैवम् 'किमागारभावपडोयाराणं भंते ! दीवसमुद्दा पन्नत्ता 'किमाकारभावप्रत्यवताराः खलु भदन्त ! द्वीपसमुद्राः प्रज्ञप्ता-कथिताः, भगवानाह-गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम ! 'जंबुदीवाइया दीवा' जम्बूद्वीपादिकाः द्वीपाः 'लवणाइया समुद्दा' लवणादिकाः समुद्राः जम्बूद्वीपप्रभृतयः द्वीपाः सन्ति तथा लवणसमुद्रप्रभृतयश्च समुद्राः सन्तीत्यर्थः। स च जीवाभिग-

में हैं? तथा वे द्वीप और समुद्र कितने हैं? और इन समुद्रों का आकार कैसा है? इस प्रकार द्वीप समुद्रों के अधिकरण की संख्या का और आकार के विषय में यह प्रश्न किया गया है उत्तर में प्रभु ने कहा है। 'एवं जहा' इत्यादि हे गौतम ! जीवाभिगम नाम के सूत्र में द्वीपसमुद्रोद्देशक नामका एक उद्देशा है उसमें यह सब प्रकरण कहा गया है अतः वहीं से इस विषय को जान लेना चाहिये उस उद्देशे में एक ज्योतिषिक मण्डित उद्देश भी आया है सो उसे छोड देना चाहिये यहां पर नहीं कहना चाहिये जीवाभिगमीयद्वीप समुद्रोदेशक इस प्रकार से है- 'किमागारभावपडोयाराणं भंते ! दीवसमुद्दा पन्नत्ता ?' गोयमा ! जंबुद्दीवाइया दीवा, लवणाइया समुद्दा' यह द्वीप समुद्रोदेशक यहां पूरा

ક્યા સ્થાન વિશેષમાં છે? તથા એ દ્વીપ અને સમુદ્રો કેટલા છે? અને એ દ્વીપ અને સમુદ્રોનો આકાર કેવો છે? આ રીતે દ્વીપ સમુદ્રોના અધિકરણના સંખ્યાના અને આકારના વિષયમાં આ પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યો છે. તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'एवं जहा' ઇત્યાદિ હે ગૌતમ જીવાભિગમ નામના સૂત્રમાં દ્વીપસમુદ્રોદ્દેશક નામનો ઉદ્દેશો આવેલ છે, તેમાં આ સમગ્ર પ્રકરણ કહેવામાં આવેલ છે. તેથી આ વિષય ત્યાંથી સમજી લેવો. આ ઉદ્દેશામાં એક જ્યોતિષ્ક મંડિત ઉદ્દેશો પણ આવેલો છે. તેને અહિયાં છોડી દેવો તે જીવાભિગમમાં આપેલ દ્વીપસમુદ્ર ઉદ્દેશામાં આ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે.—'किमागारभाव-पडोयारा णं भंते ! दीवसमुद्दा पण्णत्ता गोयमा ! जंबुदीवाइया दीवा, लवणाइया समुद्दा' હે ગૌતમ આ દ્વીપસમુદ્ર ઉદ્દેશો અહિયાં પૂરો કહેવાનો

मीय द्वीपसमुद्रोद्देशः किं संपूर्णोऽपि वक्तव्यः ? तत्राह–'जोइसियमंडियउद्देसगवज्जो भाणियव्वो' ज्योतिष्कमण्डितोद्देशकवर्जः भणितव्यः ज्योतिष्केण ज्योतिष्कपरिणामेन मण्डितो य उद्देशकः द्वीपसमुद्रोद्देशकस्यावयवविशेषः तद्वर्जः तादृशप्रकरणं विहायेत्यर्थः ज्योतिष्कमण्डितोद्देशकश्चैवम् 'जंबुद्दीवे णं भंते ! दीवे' जम्बूद्वीपे खलु भदन्त ! द्वीपे 'कइ चंदा पभासिंसु वा पभासंति वा पभासिस्संति वा' कतिचन्द्राः प्राभासन्त वा प्रभासन्ते वा प्रभासिष्यन्ते वा 'कइ सूरिया तविंसु वा तविंति वा तविस्संति वा' कति सूर्याः अतपन् वा तपन्ति वा तपिष्यन्ति वा, इत्यादि। स च द्वीपसमुद्रोद्देशः कियद्दूरं वक्तव्यः तत्राह–'जाव परिणामो' यावत्परिणामः सचैवम् 'दीवसमुद्दाणं भंते ! किं पुढवी परिणामा पन्नत्ता' द्वीपसमुद्राः खलु भदन्त ! किं पृथिवीपरिणामाः प्रज्ञप्ताः इत्यादि। तथा द्वीपसमुद्रेषु 'जीव

नहीं कहना चाहिये क्योंकि इसके अन्तर्गत 'जोइसियमंडिय०' ज्योतिषिक मंडित नामका एक उद्देशक और भी है इसमें 'जंबुद्दीवेणं भंते ! दीवे कइ चंदा पभासिंसु वा, पभासंति वा, पभासिस्संति वा कइ सूरिया तविंसु वा तविंति वा तविस्संति वा' इस प्रकार का प्रकरण आया है सो इस ज्योतिषिकमंडित उद्देशक को इस कथन में छोड देना चाहिये। उसे यहां पर ग्रहण नहीं करना चाहिये। यह द्वीपसमुद्रोद्देशक जीवाभिगम सूत्र का कहां तक का यहां ग्रहण करना चाहिये ? तो इसके लिये कहा गया है। 'जाव परिणामो' यह प्रकरण इस प्रकार से है–– 'दीवसमुद्दा णं भंते ! किं पुढवी परिणामा पन्नत्ता ? इत्यादि तथा द्वीप

નથી. કારણ કે–તેની અંદર 'जोइसियमंडिय०' જ્યોતિષિક મંડિત નામનું એક પ્રકરણ આવે છે. તેમાં 'जंबूद्दिवे णं भंते ! दीवे कइ चंदा पभासिंसु वा, पभासंति वा, पभासिस्संति वा, कइसूरिया तविंसु वा, तविंति वा, तविस्संति वा,' જંબૂદ્વીપમાં કેટલા ચંદ્રો ભૂતકાળમાં પ્રકાશતા હતા ? વર્તમાનમાં પ્રકાશે છે, અને ભવિષ્યમાં પ્રકાશ આપશે તથા કેટલા સૂર્યો તપતા હતા ? વર્તમાનમાં તપે છે, અને ભવિષ્યમાં તપશે. આ પ્રમાણેનું પ્રકરણ આવેલ છે. તો આ જ્યોતિષિક મંડિત ઉદ્દેશાને આ કથનમાં અહિયાં કહેવાનો નથી. તેને અહિયાં ગ્રહણ કરવાનો નથી. જીવાભિગમમાં કહેલ આ દ્વીપસમુદ્ર ઉદ્દેશકનું કથન અહિયાં કયાં સુધીનું ગ્રહણ કરવાનું છે ? એ માટે કહે છે કે– जाव परिणामो' આ પ્રકરણ યાવત્ પરિણામ સુધીનું અહિયાં કહેવું. તે પરિણામ આ પ્રમાણે છે. 'दीवसमुद्दा णं भंते ! किं पुढवी परिणामा पण्णत्ता' દ્વીપસમુદ્રો

उववाओ जाव अणंतखुत्तो' जीवोपपातो यावत् अनन्तकृत्वः, जीवोपपातोऽपि वक्तव्यः 'अनन्तकृत्व.' इति पर्यन्तम्, स च इत्थम् 'दीवसमुद्देसु णं भंते !' द्वीप समुद्रेषु खलु भदन्त ! 'सव्वपाणा ४।। सर्वे प्राणभूतजीवसत्त्वाः 'पुढवीकाइय ताए' पृथिवीकायिकादितया 'उववन्नपुव्वा' उत्पन्नपूर्वाः सर्वे प्राणभूतजीवसत्त्वाः पृथिवीकायिकादि ६ रूपतया द्वीपसमुद्रेषु किं पूर्वम् उत्पन्नाः इति प्रकरणार्थः। उत्तरम् 'हंता गोयमा असइयं अदुवा अणंतखुत्तो' इति पर्यन्तं जीवोपपातो वक्तव्यः। असकृत्, वारं वारम् अनन्तकृत्व इति अनन्तवारं जीवा उत्पन्नपूर्वाः पृथिव्यादिकायिकतया अनन्तवारं पूर्वमुत्पन्नाः एतत्पर्यन्तं जीवोपपातो वक्तव्य इति 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति हे भदन्त !

समुद्रों में 'जीव उववाओ जाव अणंतखुत्तो' जीव का उपपात यावत् अनन्तवार हुआ है तात्पर्य ऐसा है कि गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है कि-द्विपसमुद्र क्या पृथिवी के परिणामरूप हैं ? तथा द्वीपसमुद्रों में समस्त जीवों का उपपात क्या पृथिवीकायिक आदिरूप से पहिले कई बार हो चुका है ? उत्तर में प्रभु ने कहा है-'हंता, गोयमा ! असइयं अदुवा अणंतखुत्तो' हां गौतम ! द्वीपसमुद्रों में जीव का उपपात पहिले कई बार पृथिवीकायिक आदिरूप से अथवा अनन्तवार हो चुका है इस प्रकार द्वीप समुद्रोद्देशक ज्योतिषिकमण्डित उद्देशक को छोडते हुए इन परि· णाम, उपपात और उत्तर वाक्यरूप अनन्तवार पदों तक ग्रहण करना चाहिये ऐसा प्रभु ने कहा है। 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' अन्त में

હે ભગવન્ શું પૃથ્વિપરિણામવાળા છે ? ઇત્યાદિ તથા દ્વીપસમુદ્રોમાં 'जीव उववाओ जाव अणंतखुत्तो' જીવનો ઉપપાત યાવત્ અનંતવાર થયો છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછયું છે કે-હે ભગવન્ દ્વીપસમુદ્રો શું પૃથ્વિના પરિણામરૂપ છે ? તથા દ્વીપસમુદ્રોમાં સઘળા જીવોનો ઉપપાત પૃથ્વીકાયિક આદિરૂપથી પહેલાં અનેકવાર થયો હતો ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'हंता ! गोयमा असइयं अदुवा अणंतक्खुत्तो' હા ગૌતમ ! દ્વીપસમુદ્રોમાં જીવોનો ઉપપાત પહેલાં અનેક વાર પૃથ્વિકાયિક વિગેરે રૂપથી અનન્તવાર થયો હતો આ રીતે દ્વીપસમુદ્ર ઉદ્દેશો જ્યોતિષિક મંડિત ઉદ્દેશાને છોડીને આ પરિણામ, ઉપપાત અને ઉત્તર વાક્ય રૂપ અનન્ત વાર એ પદો ગ્રહણ કરેલ છે. એમ પ્રભુએ કહ્યું છે

द्वीपसमुद्रविषये यद् देवानुप्रियेण कथितं तत् एवमेव सर्वथा सत्यमेव, इति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥सू० १॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित—कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि—जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर
-पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचिता श्री "भग-
वतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायामेकोनविंशतितमशतके
षष्ठोद्देशकः समाप्तः॥१९-६॥

गौतम ने प्रभु से ऐसा कहा कि हे भदन्त ! आप देवानुप्रियने द्वीपसमुद्रों के विषय में जो ऐसा कहा है वह सर्वथा सत्य ही है २ इस प्रकार कहकर वे गौतम भगवान् को वन्दना नमस्कार कर संयम एवं तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ।सू०१।

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके उन्नीसवें शतकका
॥ छठा उद्देशा समाप्त १९-६ ॥

'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' અન્તમાં ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને કહ્યું કે હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયે દ્વીપસમુદ્રોના વિષયમાં જે વર્ણન કર્યું છે. તે સર્વથા સત્ય છે. આપનું કથન યથાર્થ છે. આ પ્રમાણે કહીને તે ગૌતમ સ્વામી ભગવાનને વંદના નમસ્કાર કરીને તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાને સ્થાને બિરાજમાન થયા. ॥ સૂ ૧ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ઓગણીસમા શતકનો છઠ્ઠો ઉદ્દેશક સમાપ્ત॥૧૯-૬॥

अथ सप्तमोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

षष्ठोद्देशके द्वीपसमुद्राः कथिताः द्वीपादयश्च देवानामावासा इति देवावासाधिकारात् असुरकुमाराद्यावासाः सप्तमोद्देशके प्ररूप्यन्ते, अनेन सम्बन्धेनायातस्य सप्तमोद्देशकस्येदमादिमं सूत्रम्—'केवइया णं भंते !' इत्यादि ।

मूलम्—केवइया णं भंते! असुरकुमारभवणावाससयसहस्सा पन्नत्ता? गोयमा! चउसट्ठिं असुरकुमारभवणावाससयसहस्सा पन्नत्ता। ते णं भंते! किं मया पन्नत्ता? गोयमा! सव्वरयणामया अच्छा सण्हा जाव पडिरूवा तत्थ णं बहवे जीवा य पोग्गला य वक्कमंति चयंति उववज्जंति सासया णं ते भवणावासा दव्वट्ठयाए वन्नपज्जवेहिं जाव फासपज्जवेहिं असासया, एवं जाव थणियकुमारावासा। केवइया णं भंते! वाणमंतरभोमेज्जनगरावाससयसहस्सा पन्नत्ता गोयमा! असंखेज्जा वाणमंतरभोमेज्जनगरावाससयसहस्सा पन्नत्ता। ते णं भंते! किं मया पन्नत्ता सेसं तं चेव। केवइया णं भंते! जोइसियविमाणावाससयसहस्सा पन्नत्ता गोयमा! असंखेज्जा जोइसियविमाणावाससयसहस्सा पन्नत्ता? ते णं भंते! किं मया पन्नत्ता गोयमा! सव्वफालिहामया अच्छा सेसं तं चेव। सोहम्मे णं भंते! कप्पे केवइया विमाणावाससयसहस्सा पन्नत्ता गोयमा! बत्तीसं विमाणावाससयसहस्सा पन्नत्ता ते णं भंते! किं मया पन्नत्ता गोयमा! सव्वरयणामया अच्छा सेसं तं चेव जाव अणुत्तरविमाणा नवरं जाणेयव्वा जत्थ जत्तिया भवणा विमाणा वा सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति ॥सू० १॥

छाया—कियन्ति खलु भदन्त ! असुरकुमारभवनावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! चतुःषष्टिः असुरकुमारभवनावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि । ते खलु भदन्त ! किं मयाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! सर्वरत्नमया अच्छाः श्लक्ष्णाः यावत् प्रतिरूपाः तत्र खलु बहवो जीवाः पुद्गलाश्च अवक्रामन्ति व्युत्क्रामन्ति च्यवन्ते उपपद्यन्ते, शाश्वताः खलु ते भवनावासा द्रव्यार्थतया, वर्णपर्यवैर्यावत् स्पर्शपर्यवैरशाश्वताः । एवं यावत् स्तनितकुमारावासाः कियन्ति खलु भदन्त ! वानव्यन्तरभौमेयकनगरावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! असंख्येयानि वानव्यन्तरभौमेयकनगरावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि । ते (भवनवासाः) खलु भदन्त ! किं मयाः प्रज्ञप्ताः शेषं तदेव कियन्ति खलु भदन्त ! ज्योतिष्कविमानावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, गौतम ! असंख्येयानि ज्योतिष्क० विमानावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानिः । ते खलु भदन्त ! किं मयाः प्रज्ञप्ताः गौतम ! सर्वस्फटिकमयाः अच्छा शेषं तदेव, सौधर्मे खलु भदन्त ! कल्पे कियन्ति विमानावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! द्वात्रिंशद्विमानावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि । ते खलु भदन्त ! किं मयाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! सर्वरत्नमया अच्छा शेषं तदेव यावत् अनुत्तरविमानानि नवरं ज्ञातव्यानि यत्र यावन्ति भवनानि विमानानि वा तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥सू० १॥

टीका—'केवइया णं भंते' कियन्ति खलु भदन्त ! 'असुरकुमारभवणावाससयसहस्सा पन्नत्ता' असुरकुमारभवनावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि हे भदन्त !

सातवें उद्देशे का प्रारंभ—

छट्टे उद्देशे में द्वीप और समुद्रों के विषय में कहा गया है, ये द्वीपादिक देवों के आवास होते हैं अतः देवावास के अधिकार को लेकर इस सप्तम उद्देशे में असुरकुमार आदिकों के आवासों की प्ररूपणा की जाती है इसी सम्बन्ध से इस सप्तम उद्देशा को प्रारम्भ किया जा रहा है। 'केवइया णं भंते ! असुरकुमारभवणावाससयसहस्सा०' इत्यादि।

સાતમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં દ્વીપ અને સમુદ્રોના વિષયમાં કથન કરવામાં આવ્યું છે. આ દ્વીપ વિગેરેમાં દેવોનો આવાસ હોય છે જેથી દેવના આવાસના અધિકારથી આ સાતમાં ઉદ્દેશામાં અસુરકુમાર વિગેરેના આવાસોની પ્રરૂપણા કરવામાં આવશે એ સંબન્ધને લઈને આ સાતમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. તેનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.

'केवइया णं भंते ! असुरकुमारभवणावाससयसहस्सा' ઇત્યાદિ

असुरकुमाराणां भवनावासाः कियच्छतसहस्रसंख्यकाः ? इति प्रश्नः, भगवानाह- 'गोयमा' इत्यादि 'गोयमा' हे गौतम ! 'चउसट्ठिं असुरकुमारभवणावाससयसहस्सा पन्नत्ता' चतुष्षष्टिरसुरकुमारभवनावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि हे गौतम ! असुरकुमाराणां भवनावासा चतुःषष्टिलक्षप्रमाणका भवन्तीति, 'किं मया पन्नत्ता' किं मयाः किं वस्तुनिर्मिताः असुरकुमाराणां भवनावासाः प्रज्ञप्ताः ? इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'सव्वरयणामया' सर्वरत्नमयाः सर्वतो रत्नेनैव निर्मिता असुरकुमाराणां भवनावासाः 'अच्छा' अच्छाः स्वच्छाः स्फटिकादिवन्निर्मलाः 'सण्हा' श्लक्ष्णाः चिक्कणाः श्लक्ष्णपुद्गलैर्निर्मितत्वात् 'जाव पडिरूवा' यावत्प्रतिरूपाः सुन्दराकृतिकाः, अत्र यावत्पदेन 'लण्हा, घट्ठा, मट्ठा, नीरया, निम्मला, निप्पंका, निक्कंकडच्छाया, सप्पभा, समरीइया,

---

टीकार्थ-इस सूत्र द्वारा गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-'केवइया णं भंते०' हे भदन्त ! असुरकुमारों के भवनावास कितने लाख कहे गये हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु ने कहा है कि-'गोयमा ! चउसट्ठिं०' असुरकुमारों के भवनावास ६४ लाख कहे गये हैं ।

अब गौतम प्रभु से 'किं मया' ऐसा पूछ रहे हैं कि हे भदन्त ! ये ६४ लाख असुरकुमारों के भवनावास किस वस्तु मय हैं ? 'गोयमा ! सव्वरयणामया०' उत्तर में प्रभु ने कहा है कि हे गौतम ! ये सब भवनावास सर्व तरफ से रत्नों मय हुए हैं। अतः ये स्फटिक के जैसे निर्मल हैं चिकने पुद्गलमय होने के कारण स्वयं चिकने हैं यावत् प्रतिरूप-सुन्दराकारवाले हैं यहां यावत्पद से 'लण्हा, घट्ठा मट्ठा, नीरया,

---

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે-'केवइया णं भंते०' હે ભગવન્ અસુરકુમારોના ભવનાવાસ કેટલા લાખ કહ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा चउसट्ठिं०' હે ગૌતમ ! અસુર કુમારોના ભવનાવાસો ૬૪ ચોસઠ લાખ કહેવામાં આવ્યા છે.

ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'किं मया' હે ભગવન્ આ ૬૪ ચોસઠ લાખ અસુરકુમારોના ભવનાવાસ કઇ વસ્તુથી બનેલા આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा ! सव्वरयणामया०' હે ગૌતમ ! આ તમામ ભવનાવાસો ચારે બાજુથી રત્નોથી જ બનેલા છે. તેથી તે સ્ફટિકના જેવા નિર્મલ લાગે છે ચિકણા પુદ્ગલોથી બનેલા હોવાથી તે ચિકણા છે, યાવત્ પ્રતિરૂપ-સુંદર આકારવાળા છે. અહિયાં યાવત્પદથી 'लण्हा, घट्ठा, मट्ठा, नीरया, निम्मला, निप्पंका, निक्कंकडच्छाया सप्पभा, समरीइया, सउज्जोया, पासाइया, दरिसणिज्जा अभिरूवा' આ પદોનો સંગ્રહ થયો

सउज्जोया, पासाईया, दंसणिज्जा अभिरूपा' इति पदानां संग्रहः। तत्र 'लण्हा' मसृणा अतीव कोमलाः, 'घट्टा' घृष्टा इव घृष्टाः खरशाणेन 'मट्ठा, मृष्टा इव मृष्टाः सुकुमारशाणेन, अथवा मृष्टा इव मृष्टाः मार्जिता इव प्रमार्जनिकया शोधिता इव, अतएव 'नीरया' नीरजस्काः रजोरहिताः 'निम्मला' निर्मलाः कठिनमलरहिताः 'निप्पंका' निष्पङ्काः आर्द्रमलरहिताः, 'निक्कंकडच्छाया' निष्कङ्कटच्छाया निरावरणदीप्तिमन्तः 'सप्पभा' सप्रभाः कान्तियुक्ताः 'समरीइया' समरीचिकाः दीप्तिबाहुल्यात् किरणयुक्ताः 'सउज्जोया' सोद्योताः उद्योतसहिताः परवस्तुप्रकाशकत्वात् 'पासाइया' प्रासादीयाः प्रसन्नताजनकाः, 'दंसणिज्जा' दर्शनीयाः द्रष्टुं योग्याः 'अभिरूवा' अभिरूपाः अतिरमणीयाः इत्येतेषां पदानां संग्रहः। एषां

निम्मला निप्पंका, निक्कंकडच्छाया सप्पभा, समरीइया सउज्जोया, पासाईया दंसणिज्जा, अभिरूवा' इन पदों का संग्रह हुआ है, ये सब भवन 'लण्हा' बहुत अधिक कोमल हैं। 'घट्टा' शाण पर घिसे गये पत्थर आदि के जैसे वे सब घृष्ट जैसे प्रतीत होते हैं 'मट्टा' सुकुमारशाण से घिसे गये के जैसे मृष्ट हैं अथवा प्रमार्जनिका से साफ किये गये के जैसे ये बिलकुल साफ सुथरे हैं। 'नीरया' इसी कारण ये धूलि आदि कचवर से सर्वथा विहीन हैं। 'निम्मला' कठिन मलवर्जित हैं। 'निप्पंका' आर्द्रमलविहीन है 'निक्कंकडच्छाया' निरावरण दीप्तिवाले हैं। 'सप्पभा' कान्तिवाले हैं 'समरीइया' दीप्तिकी बहुलता से युक्त होने के कारण ये किरणों से युक्त हैं। 'सउज्जोया' परवस्तु के प्रकाशक होने से उद्योत सहित है। 'पासाईया' प्रसन्नताजनक हैं। 'दंसणिज्जा' दर्शनीय-देखने योग्य है 'अभिरूवा' और अतिरमणीय है। इनकी

છે. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે. આ બધા ભવનો લણ્હા' ઘણા જ કોમળ છે. 'घट्टा' શાલ પર ઘસવામાં આવેલ પત્થર વિગેરેની જેમ આ બધા ધૃષ્ટ-ઘસેલા જેવા દેખાય છે. 'मट्टा' સુકુમાર શાણથી ઘસેલાની માફક આ બધા મૃષ્ટ છે. અથવા પ્રમાર્જનિકા-સાવરણીથી સાફ કરેલાની જેમ બિલ્કુલ સાફ સ્વચ્છ છે. 'नीरया' અને એજ કારણથી ધૂળ વિગેરે કચરા વિનાના છે. 'निम्मला' નિર્મલ -કઠણ મળ વિનાના છે 'निप्पंका' કાદવ વિનાના છે. 'निक्कंकडच्छाया' પ્રગટ પ્રકાશવાળા છે. 'सप्पभा' કાંતિવાળા છે. 'समरीइया' દીપ્તિની અધિકતાથી યુક્ત હોવાના કારણે એ કિરણોવાળા છે. ''सउज्जोया' વસ્તુને પ્રકાશ કરાવાળા હે વાથી ઉદ્યોતવાળા છે 'पासाइया' પ્રસન્નતા ઉત્પન્ન કરવાવાળા છે. दंसणिज्जा' દર્શનીય દેખવા યોગ્ય છે. 'अभिरूवा' અત્યંત રમણીય છે. 'पडिरूवा' પ્રતિરૂપ છે. આની

व्याख्या पूर्वं द्वितीयशतकस्याष्टमोद्देशे प्रथमसूत्रेऽपि द्रष्टव्येति । 'तत्थ णं बहवे जीवा य पोग्गला य' तत्र खलु सर्वरत्नमयेषु भवनावासेषु बहवः अनेकप्रकारकाः जीवाश्च पुद्गलाश्च चेतनाचेतनरूपाः पदार्थाः 'वक्कमंति' अवक्रामन्ति पूर्वमनुत्पन्ना उत्पद्यन्ते 'विउक्कमंति' व्युत्क्रामंति विशेषेण उत्पद्यन्ते 'चयंति' च्यवन्ति म्रियन्ते 'उववज्जंति' च्युताः पुनरुत्पद्यन्ते जीवा पुद्गलाश्च तत्रा गच्छन्ति निर्गच्छन्तीति-भावः, यतः 'सासया णं ते भवणावासा दव्वट्टयाए' शाश्वताः खलु भवनावासा द्रव्यार्थतया ते खलु असुरकुमारभवनावासाः कृत्रिमभवनवत् न अशाश्वताः अपि तु शाश्वताः नित्याः केन रूपेण ते भवनावासाः शाश्वताः ? तत्राह-द्रव्यार्थतया

विशेषरूप से व्याख्या पहिले द्वितीय शतक के आठवें उद्देशक में की गई है सो वहां से देख लेनी चाहिये। 'तत्थ णं बहवे०' उन सर्व रत्नमय भवनावासों में अनेक प्रकार के जीव और पुद्गल चेतनाचेतनरूप पदार्थ 'वक्कमंति' जो पहिले वहां कभी नहीं उत्पन्न हुए हैं-उत्पन्न होते हैं, 'विउक्कमंति' विशेषरूप से उत्पन्न होते हैं 'चयंति' मरते हैं 'उववज्जंति' पुनः उत्पन्न होते हैं तात्पर्य ऐसा है कि यहां अनेक जीव उत्पन्न होते हैं और मरते हैं तथा अनेक पुद्गल यहां आते हैं और यहां से निकलते हैं। 'सासया णं ते भवणवासा' ये सब भवनावास शाश्वत हैं सो ऐसी शाश्वतता इनमें 'दव्वट्टयाए' द्रव्यार्थता को लेकर कही गई है अर्थात् असुरकुमारों के ये भवनावास बनावटी कृत्रिम-भवनों के जैसे अशाश्वत नहीं हैं अपि तु शाश्वत-नित्य हैं। किस रूप से ये भवनावास

વિશેષ સ્પષ્ટતાવાળી વ્યાખ્યા બીજા શતકના આઠમા ઉદ્દેશામાં કરવામાં આવી છે. તો તે ત્યાંથી જોઇ લેવી. 'तत्थ णं बहवे०' તે સર્વ રત્નમય ભવનાવાસોમાં અનેક પ્રકારના જીવો અને પુદ્ગલો ચેતન અને અચેતનરૂપ પદાર્થો 'वक्कमंति' ઉત્પન્ન થાય છે. 'विउक्कमंति' વિશેષ રૂપથી ઉત્પન્ન થાય છે. 'चयंति' મરે છે. 'उववज्जंति' મરીને પાછા ઉત્પન્ન થાય છે, કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-તેમાં અનેક જીવો ઉત્પન્ન થાય છે. અને મરે છે અને અનેક પુદ્ગલો અહિયાં આવે છે. અને અહિંથી નીકળે છે 'सासया णं ते भवणवासा' આ બધા જ ભવનાવાસો શાશ્વત છે. અને એવુ શાશ્વતપણુ તેઓમાં 'दव्वट्टयाए' દ્રવ્યાર્થિક-નયથી કહેલ છે. અર્થાત્ અસુરકુમારોના ભવનાવાસો બનાવટી કૃત્રિમ-ભવનોની માફક અશાશ્વત હોતા નથી. પરંતુ શાશ્વત-અર્થાત્ નિત્ય છે. આ

द्रव्यार्थिकनयेनेत्यर्थः पर्यायरूपेणानित्यताया वक्ष्यमाणत्वात्, तत् किमेकान्तनित्यास्ते भवनावासाः ? इति नेत्यत आह-'वन्नपज्जवेहिं' इत्यादि 'वन्नपज्जवेहिं' वर्णपर्यवैः कृष्णनीलादिवर्णपर्यायैर्न शाश्वतास्ते 'जावफासपज्जवेहिं असासया' एवं यावत्स्पर्शपर्यायैरशाश्वतास्ते भवनावासाः। अत्र यावत् पदेन गन्धरसयोः संग्रहः तथा च ते भवनावासाः वर्णगन्धरसस्पर्शपर्यायैरशाश्वताः द्रव्यरूपेण तु शाश्वता इत्यर्थः। 'एवं जाव थणियकुमारावासा' एवं यावत् स्तनितकुमारावासाः यथा असुरकुमारभवनावासविषये कथितं तत्सर्वं स्तनितकुमारदेवभवनावासविषयेऽपि ज्ञातव्यम् संख्यया स्वरूपेण द्रव्यपर्यायाभ्यां चेति भावः। 'केवइया णं

शाश्वत हैं तो इसके लिये कहा गया है 'दव्वट्ठयाए' कि ये सब द्रव्यार्थिक नय के अभिप्राय से ही शाश्वत हैं पर्यायार्थिकनय के अभिप्राय से नहीं उस अभिप्राय से तो अनित्य ही है यही बात 'वन्नपज्जवेहिं०' इत्यादि सूत्र पाठ द्वारा व्यक्त की गई है कृष्णनील आदि जो वर्ण पर्यायें हैं, तथा यावत् जो स्पर्श पर्यायें हैं उनकी अपेक्षा से ये शाश्वत नहीं हैं किन्तु अशाश्वत हैं यहां यावत्पद से गन्ध रस का ग्रहण हुआ है। इस प्रकार ये भवनावास वर्ण, गन्ध, रस और स्पर्श इनकी पर्यायों से अशाश्वत हैं और द्रव्यरूप से शाश्वत हैं। 'एवं जाव थणियकुमारावासा' जैसा यह कथन असुरकुमारों के भवनावासों के सम्बन्ध में किया गया है इसी प्रकार का कथन यावत् स्तनितकुमारदेवों के भवनावासों के सम्बन्ध में भी जानना चाहिये जितनी उनकी संख्या कही गई है उतनी ही उनकी संख्या है जिस प्रकार से ये द्रव्यदृष्टि

ભવનાવાસો કેવી રીતે શાશ્વત છે? એ માટે કહે છે કે-'दव्वट्ठयाए' આ બધા દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ શાશ્વત છે. અને પર્યાયાર્થિક નયની અપેક્ષાથી શાશ્વત હોતા નથી તે પર્યાયાર્થિક નય પ્રમાણે તો અનિત્ય જ છે. એજ વાત 'वन्नपज्जवेहिं' ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરી છે. કૃષ્ણ, નીલ વિગેરે જે વર્ણ પર્યાયો છે, તથા યાવત્ જે સ્પર્શ પર્યાયો છે. તે અપેક્ષાથી શાશ્વત હોતા નથી. પરંતુ અશાશ્વત છે. અહિયાં યાવત્પદથી ગન્ધ અને રસ ગ્રહણ કરાયા છે. એ રીતે આ ભવનાવાસો વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ એ બધાની પર્યાયોથી અશાશ્વત છે, અને દ્રવ્યનય રૂપે એ શાશ્વત છે 'एव जाव थणियकुमारावासा' અસુરકુમારોના ભવનવાસોના સંબંધમાં જેવું આ કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણેનું કથન યાવત્ સ્તનિતકુમાર દેવોના ભવનાવાસોના સંબંધમાં પણ જાણવું. જેટલી જેની સંખ્યા કહેવામાં આવી છે તેટલી જ તેની

भंते !' कियन्ति खलु भदन्त ! 'वाणमंतरभोमेज्जनयरावाससयसहस्सा पन्नत्ता' वानव्यन्तरभौमेयनगरावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि भूमेरन्तर्भवानि भौमेयकानि तानि च नगराणि इति भौमेयनगराणि, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम ! 'असंखेज्जा वाणमंतरभोमेज्जनगरावाससयसहस्सा पन्नत्ता' असंख्येयानि वानव्यन्तरभौमेयकनगरावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि 'ते णं भंते ! किं मया पन्नत्ता' ते विमानवासाः खलु भदन्त ! किं मयाः किं वस्तु निर्मिताः प्रज्ञप्ताः तत्राह-'सेसं तं चेव' शेषं तदेव असुरावासवदेव वानव्यन्तरभौमेयकनगरावासाः अच्छाः श्लक्ष्णाः इत्यादि विशेषणविशिष्टाः सन्ति। तत्र खलु जीवाः

और पर्यायदृष्टि से नित्य और अनित्य कहे गये हैं उसी प्रकार से ये भी इन दोनों दृष्टियों से कथंचित् नित्यानित्य कहे गये हैं। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं 'केवइया णं भंते ! वाणमंतर०' हे भदन्त ! जो वानव्यन्तर देव हैं उनके भूमि के अन्तर्गत भौमेय नगरावास कितने कहे गये हैं ? उत्तर में प्रभु ने कहा है-'गोयमा ! असंखेज्जा०' हे गौतम ! वानव्यन्तरों के भूमि के भीतर में जो नगरावास कहे गये हैं वे असंख्यात कहे गये हैं 'ते णं भंते ! किं मया' हे भदन्त ! ये सब नगरावास किस वस्तु के हैं ? तो इस प्रश्न का उत्तर हे गौतम ऐसा ही है कि जैसा असुरकुमारों के भवनावास के विषय में कहा जा चुका है। वानव्यन्तरों के भौमेयक नगरावास भी असुरकुमारों के भवनावासों के जैसे अच्छश्लक्ष्ण इत्यादि विशेषणोंवाले हैं यहां जीव

संख्या छे जे रीते आ द्रव्यार्थिकनय, अने पर्यायार्थिकनयथी नित्य अने अनित्य कह्या छे, एज रीते आ पण ए बन्ने दृष्टिओथी कथंचित् नित्य अने कथंचित् अनित्य कह्या छे. अर्थात् द्रव्यार्थिक नयथी नित्य अने वर्णादिथी-अनित्य छे.

हवे गौतम स्वामी प्रभुने वानव्यंतरोना भवनावासो संबन्धमां पूछे छे के-'केवइया णं भंते ! वाणमंतर०' हे भगवन् वानव्यतर नामना जे देवो छे तेओने भूमीनी अंदर भौमेय नगरावास केटला कह्या छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कहे छे के-'गोयमा ! असंखेज्जा०' हे गौतम वानव्यंतरोना भूमिनी अंदर जे नगरावास कह्या छे, ते असंख्यात छे. 'ते णं भंते ! किंमया०' हे भगवन् ते तमाम नगरावासो कई वस्तुथी बनेला छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कहे छे के-हे गौतम ! आ प्रश्नने उत्तर एज छे के जेवी रीते असुरकुमारोना भवनावासोना संबंधमां कहेवामां आव्युं छे तेवी ज रीते वानव्यन्तरोना आ भूमिनी अंदरना नगरावासो पण असुरकुमारोना भवनावासो प्रमाणे 'अच्छश्लक्ष्ण इत्यादि विशेषणोवाळा छे. तेमां जीवो अने

पुद्गलाश्च उत्पद्यन्ते विपद्यन्ते अतो द्रव्यार्थतया ते नगरावासाः शाश्वताः किन्तु वर्णादिस्पर्शान्तपर्यायैरशाश्वताः वर्णादिभिः परिवर्तनशीलत्वात् 'केवइया णं भंते' कियन्ति खलु भदन्त ! 'जोइसियविमाणावाससयसहस्सा पन्नत्ता' ज्योतिष्कविमानावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? ज्योतिष्कविमानावासाः कियन्तः ? इति प्रश्नः भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'असंखेज्जा जोइसियविमाणावाससयसहस्सा' असंख्येयानि ज्योतिष्कविमानावासशतसहस्राणि हे गौतम ! असंख्येया एव ज्योतिष्कविमानावासशतसहस्राणि इति । 'ते णं भंते ! किं मया पन्नत्ता' ते खलु भदन्त ! ज्योतिष्कविमानावासाः किं मयाः सन्ति ? इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'सव्वफलिहामया' सर्वस्फटिकमयाः ज्योतिष्कविमानावासाः । 'अच्छा' इति 'अच्छा सण्हा' इत्यादि विशेषणानि पूर्ववद्विज्ञेयानि 'सेसं तं चेव' शेषं तदेव-

---

और पुद्गल उत्पन्न होते हैं और विपन्न होते हैं। अतः द्रव्यार्थिक नय की दृष्टि से ये नगरावास शाश्वत भी हैं एवं वर्णादि स्पर्शान्तपर्यायों की दृष्टि से अशाश्वत भी हैं क्योंकि वर्णादिकरूप पर्यायें परिवर्तन शील होती है। अतः उनके सम्बन्ध से ये भी परिवर्तनशील हैं। 'केवइया णं भंते ! जोइसिय०' हे भदन्त ! ज्योतिषिक देवों के विमानावास कितने लाख हैं ? तो हे गौतम ! इस प्रश्न का उत्तर ऐसा है कि 'असंखेज्जा जोइसिय०' ज्योतिष्कदेवों के विमानावास असंख्यात लाख प्रमाण हैं। 'ते णं भंते ! किं मया' यदि ऐसा पूछा जावे कि ये सब किस वस्तु के बने हुए हैं ? तो इसका उत्तर ऐसा है कि ये सब 'सव्वफलिहामया' सर्व तरफ स्फटिकरत्न के बने हुए हैं। तथा ये सब अच्छश्लक्ष्ण इत्यादि पूर्व में

પુદ્ગલો ઉત્પન્ન થાય છે અને નાશ પામે છે. તેથી દ્રવ્યાર્થિક નયની દૃષ્ટિથી આ નગરાવાસો શાશ્વત-નિત્ય પણ છે અને વર્ણથી આરંભીને સ્પર્શ સુધીના પર્યાયોની દૃષ્ટિથી અશાશ્વત પણ છે કેમ કે વર્ણાદિપર્યાયો પરિવર્તન સ્વભાવ વાળા હોય છે. જેથી તેના સંબંધથી આ પણ પરિવર્તનશીલ છે 'केवइया णं भंते ! जोइसिय०' હે ભગવન્ જ્યોતિષ્ક દેવોના વિમાનાવાસો કેટલા લાખ કહ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'असंखेज्जा जोइसिय०' હે ગૌતમ ! જ્યોતિષ્ક દેવોના વિમાનાવાસો અસંખ્યાત પ્રમાણ કહ્યા છે. 'ते णं भंते ! किं मया' હે ભગવન્ તે બધા વિમાનાવાસો કઈ વસ્તુથી બનેલા છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'सव्वफलिहामया' હે ગૌતમ ! બધી જ તરફથી એ વિમાનાવાસો સ્ફટિક રત્નના બનેલા છે. અને તે તમામ 'અચ્છ' શ્લક્ષ્ણ' મય સ્ફટિક છે. વિગેરે પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળા છે. આ વિમાનાવાસોના સંબન્ધનું બાકીનું તમામ

शेषमेतद्भिन्नं सर्वमपि तदेव-असुरकुमारसूत्रोक्तमेव । अत्रापि बहवो जीवाः-पुद्गलाश्च उत्पद्यन्ते विपद्यन्ते, एते विमानावासाः द्रव्यार्थतया शाश्वतः वर्णादि पर्यायैरशाश्वताश्चेति । 'सोहम्मे णं भंते ! कप्पे' सौधर्मे खलु भदन्त ! कल्पे 'केवइया विमाणावाससयसहस्सा पन्नत्ता' कियन्ति विमानावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'बत्तीसं विमाणावाससय सहस्सा पन्नत्ता' द्वात्रिंशत् विमानावासशतसहस्राणि द्वात्रिंशल्लक्षाणि प्रज्ञप्तानि । 'ते णं भंते ! किं मया पन्नत्ता' ते खलु भदन्त ! किं मयाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'सव्वरयणामया' सर्वरत्नमयाः 'अच्छा' अच्छाः 'सण्हा' इत्यादि विशेषणानि

कहे गये विशेषणों वाले हैं। बाकी का और सब इनके विषय का कथन असुरकुमारों के भवनावास के जैसा ही है। यहां पर भी अनेक जीव और पुद्गल उत्पन्न होते हैं और विपन्न-नाश होते हैं। द्रव्यार्थिकनय के अभिप्राय से नित्य हैं और पर्यायार्थिक दृष्टि के अभिप्राय से ये अनित्य भी हैं। न सर्वथा नित्य हैं और न सर्वथा अनित्य हैं, किन्तु कथंचित् ही ये नित्य और अनित्य है। 'सोहम्मे णं भंते ! कप्पे०' यदि तुम ऐसा प्रश्न करो कि सौधर्म कल्प में कितने लाख विमानावास हैं ? तो हे गौतम ! इस प्रश्न का उत्तर ऐसा है कि वहां 'बत्तीसं विमाणा०' ३२ लाख विमानावास हैं। 'तेणं भंते ! किं मया' ये किस वस्तु के बने हुए हैं ? तो इसका ऐसा उत्तर है कि ये सब 'सव्वरयणामया' सर्व प्रकार से रत्नों के बने हुए हैं। साथ में 'अच्छा०' ये सब स्वच्छ हैं, चिकने हैं इत्यादि पूर्वोक्त विशेषणोंवाले हैं।

કથન અસુરકુમારોના ભવનાવાસોના વર્ણનની જેમ જ છે. આ વિમાનાવાસોમાં પણ અનેક જીવો અને પુદ્ગલો ઉત્પન્ન થાય છે. અને મરે પણ છે. દ્રવ્યાર્થિક નયના મતથી એ વિમાનાવાસો શાશ્વત-નિત્ય છે. અને પર્યાયાર્થિક નયના મતથી એ વિમાનવાસો અશાશ્વત-અનિત્ય છે. અર્થાત્ સર્વથા નિત્ય પણ નથી અને સર્વથા અનિત્ય પણ નથી. પરંતુ એ કથંચિત્ જ નિત્ય છે અને કથંચિત્ એ અનિત્ય છે.

'सोहम्मे णं भंते ! कप्पे०' હે ભગવન્ સૌધર્મકલ્પમાં કેટલા લાખ વિમાનો છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'बत्तीसं विमाणा०' હે ગૌતમ સૌધર્મકલ્પમાં ૩૨ બત્રીસ લાખ વિમાનાવાસો કહ્યા છે. 'ते णं भंते ! किं मया' હે ભગવન્ તે વિમાનાવાસો કઈ વસ્તુથી બનેલા છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે તે બધા જ વિમાનાવાસો 'सव्वरयणामया०' સર્વ પ્રકારથી રત્નોના બનેલા છે. તેમ જ તે બધા વિમાનાવાસો 'अच्छा' સ્વચ્છ છે. સ્ફટિકમય છે

पूर्ववद् व्याख्यानि 'सेसं तं चेव' शेषं तदेव असुरकुमारसूत्रोक्तमेव 'जाव अणुत्तरविमाणा' यावदनुत्तरविमानानि अनुत्तरविमानपर्यन्तमेवैव व्यवस्थाऽवगन्तव्येति 'नवरं जाणेयव्वा जत्थ जावइया भवणा विमाणा वा' नवरं ज्ञातव्यानि अन्यशास्त्रतो विज्ञेयानि यत्र यावन्ति भवनानि विमानानि वा तानि तथा च द्वात्रिंशल्लक्षाणि विमानानि प्रथमे सौधर्मे १। अष्टाविंशति लक्षाणि द्वितीये ईशाने २। द्वादशलक्षाणि तृतीये सनत्कुमारे ३। अष्टौ लक्षाणि चतुर्थे माहेन्द्रे ४। चतुर्लक्षाणि पञ्चमे ब्रह्मलोके ५। पञ्चाशत् सहस्राणि षष्ठे लान्तके ६। चत्वारिं-

'सेसं तं चेव' इस प्रकार असुरकुमार सूत्र में कहे अनुसार ही ये सब सौधर्मकल्प के ३२ लाख विमानावास हैं ऐसा जानना चाहिये। तथा इसी प्रकार की व्यवस्था यावत् अनुत्तर विमानपर्यन्त जान लेनी चाहिये, परन्तु इस व्यवस्था में यदि कोई अन्तर है तो वह जहां जितने भवन और विमान कहे गये हैं वहां उतने भवन और विमानों के कहने का है। यही बात 'नवरं जाणेयव्वा जत्थ जावइया भवणा विमाना वा' इस सूत्र पाठ द्वारा यहां समझाई गई है। किस कल्प में कितने विमानावास हैं ? यह विषय अन्यशास्त्र से यहां प्रकट किया जाता है प्रथम सौधर्मकल्प में ३२ लाख विमानावास हैं २८ लाख विमानावास द्वितीय ईशानकल्प में हैं १२ लाख विमानावास तीसरे सनत्कुमार कल्प में हैं ८ लाख विमानावास चौथे माहेन्द्रकल्प में हैं ४ लाख विमानावास

'श्लक्ष्ण' ચિકણા છે ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત બધા જ વિશેષણોવાળા છે. 'सेसं तं चेव' આ રીતે અસુરકુમાર સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે આ બધા સૌધર્મકલ્પના ૩૨ બત્રીસ લાખ વિમાનાવાસો છે. તેમ સમજવું. અને એજ પ્રમાણેનું કથન યાવત્ અનુત્તર વિમાન સુધી સમજવું. પરંતુ આ કથનમાં જો કોઇ અંતર હોય તો તે જ્યાં જેટલા ભવનો અને વિમાનો કહ્યા છે. ત્યાં તેટલા જ ભવનો અને વિમાનોની સંખ્યા કહેવી. 'नवरं जाणेयव्वा जत्थ जावइया भवणा विमाणा वा' એ સૂત્રપાઠ દ્વારા અહિયાં સમજાવેલ છે કયા કલ્પમાં કેટલા વિમાનો છે? આ વિષયમાં અન્ય શાસ્ત્રોમાંથી અહિયાં બતાવવામાં આવે છે. જે નીચે પ્રમાણે છે.-

પહેલા સૌધર્મ કલ્પમાં ૩૨ બત્રીસ લાખ વિમાનાવાસો છે. બીજા ઈશાન કલ્પમાં ૨૮ અઠયાવીસ લાખ વિમાનાવાસો છે. ત્રીજા સનત્કુમાર કલ્પમાં ૧૨ બાર લાખ વિમાનાવાસો છે. ચોથા માહેન્દ્ર કલ્પમાં ૮ આઠ લાખ વિમાનાવાસો છે. પાંચમાં બ્રહ્મલોક કલ્પમાં ૪ ચાર લાખ વિમાનાવાસો છે. છઠ્ઠા લાન્તક

शतसहस्राणि सप्तमे महाशुक्रे ७ । षट् सहस्राणि अष्टमे सहस्रारे ८ । चतुः शतानि नवमदशमयोरानतप्राणतयोः ।९-१०। त्रीणि शतानि एकादशद्वादशयो-रारणाच्युतयोः ११-१२। 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति हे भदन्त ! असुरकुमारादि देवावासविषये यत् देवानुप्रियेण कथितं तत् एवमेव-सत्यमेव इति कथयित्वा भगवान् गौतमो भगवन्तं वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरति इति ॥सू० १॥

इति श्री विश्वविख्यातजगद्वल्लभादिपदभूषितबालब्रह्मचारि 'जैनाचार्य' पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री "भगवती" सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका ख्यायां व्याख्यायामेकोनविंशतितमशतकस्य सप्तमोद्देशकः समाप्त ॥१९ ७॥

पांचवें ब्रह्म लोक में हैं ५० हजार विमानवास छठे लान्तककल्प में हैं ४० हजार विमानावास सातवें महाशुक्रकल्प में हैं ६ हजार विमानावास आठवें सहस्रारकल्प में हैं ४०० विमानावास ९ वें १० वें कल्प में हैं । तीन सौ विमानावास ११ वें १२ वें कल्प में हैं । 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! असुरकुमारादि देवावासों के विषय में जो आप देवानु प्रिय ने यहां कहा है वह सर्वथा सत्य ही है २ इस प्रकार कहकर गौतम-प्रभु को वन्दन नमस्कार कर संयम एवं तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥ सूत्र १ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत "भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके उन्नीसवें शतकका ॥ सातवां उद्देशक समाप्त ॥१९-७॥

કલ્પમાં ૫૦ પચાસ હજાર વિમાનાવાસો છે સાતમા મહાશુક્ર કલ્પમાં ૪૦ હજાર વિમાનાવાસો છે. આઠમાં સહસ્રારકલ્પમાં ૬ છ હજાર વિમાનાવાસો છે. નવમા અને દસમા કલ્પમાં ૪૦૦ ચા સો વિમાનાવાસો છે. અગીયારમા અને બારમાં કલ્પમાં ત્રણુસો ૩૦૦] વિમાનવાસો કહ્યા છે.

'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' હે ભગવન્ અસુરકુમાર વિગેરે દેવોના આવાસના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે કથન કર્યું છે, તે તમામ કથન સર્વથા સત્ય જ છે. હે ભગવન્ આપનું કથન આપ્ત હોવાથી યથાર્થ છે આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા વન્દના નમસ્કાર કરીને સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ॥ સૂ ૧ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ઓગણીસમા શતકનો સાતમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૯-૭॥

अथ अष्टमोद्देशकः प्रारभ्यते ।

सप्तमोद्देशके असुरादीनां भवनादीनि उक्तानि ते च देवा निर्वृत्तिमन्तो भवन्तीत्यष्टमे उद्देशके निर्वृत्तिरुच्यते, इत्येवं संबन्धेन आयातस्याष्टमोद्देशकस्येदमादिमं सूत्रम् 'कइविहा णं भंते' इत्यादि ।

मूलम्—'कइविहा णं भंते! जीवनिव्वत्ती पन्नत्ता? गोयमा! पंचविहा जीवनिव्वत्ती पन्नत्ता, तं जहा—एगिंदियजीवनिव्वत्ती, जाव पंचेंदियजीवनिव्वत्ती एगिंदियजीवनिव्वत्ती णं भंते! कइविहा पन्नत्ता, 'गोयमा! पंचविहा पन्नत्ता, तं जहा—सुहुमपुढवीकाइयएगिंदियजीवनिव्वत्ती जाव वणस्सइकाइय एगिंदिय जीवनिव्वत्ती। पुढवीकाइयएगिंदियजीवनिव्वत्ती णं भंते! कइविहा पन्नत्ता गोयमा! दुविहा पन्नत्ता, तं जहा—सुहुमपुढवीकाइयएगिंदियजीवनिव्वत्ती य बायरपुढवीकाइय एगिंदियजीवनिव्वत्ती य। एवं एएणं अभिलावेणं जहा वडुगबंधे तेयगसरीरस्स जाव सव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइयकप्पाईयवेमाणियदेवपचिंदियजीवनिव्वत्ती णं भंते! कइविहा पन्नत्ता, गोयमा! दुविहा पन्नत्ता, तं जहा पज्जत्तगसव्वट्ठसिद्धाणुत्तरोववाइयकप्पाईय वेमाणियदेवपंचिंदिय जीवनिव्वत्ती य अपज्जत्तगसव्वट्ठसिद्धाणुत्तरोववाइयकप्पाईयवेमाणियदेवपंचिंदियजीवनिव्वत्ती य। कइविहा णं भंते! कम्मनिव्वत्ती पन्नत्ता? गोयमा! अट्ठविहा कम्मनिव्वत्ती पन्नत्ता, तं जहा—नाणावरणिज्जकम्मनिव्वत्ती जाव अंतराइयकम्मनिव्वत्ती। नेरइयाणं भंते! कइविहा कम्मनिव्वत्ती पन्नत्ता? गोयमा! अट्ठविहा कम्मनिव्वत्ती

पन्नत्ता तं जहा–नाणावरणिज्जकम्मनिव्वत्ती जाव अंतराइय-कम्मनिव्वत्ती। एवं जाव वेमाणियाणं। कइविहा णं भंते! सरीरनिव्वत्ती पन्नत्ता? गोयमा! पंचविहा सरीरनिव्वत्ती पन्नत्ता तं जहा ओरालियसरीरनिव्वत्ती जाव कम्मगसरीर-निव्वत्ती। नेरइयाणं भंते! कइविहा सरीरनिव्वत्ती पन्नत्ता, एवं चेव एवं जाव वेमाणियाणं णवरं नायव्वं जस्स जइ सरी-राणि। कइविहा णं भंते! सव्विंदियनिव्वत्ती पन्नत्ता? गोयमा! पंचविहा सव्वेंदियनिव्वत्ती पन्नत्ता, तं जहा–सोइंदियनिव्वत्ती जाव फासिंदियनिव्वत्ती। एवं नेरइयाणं जाव थणियकुमाराणं। पुढवीकाइया णं पुच्छा गोयमा! एगा फासिंदियनिव्वत्ती पन्नत्ता एवं जस्स जइ इंदियाइं जाव वेमाणियाणं। कइविहाणं भंते! भासानिव्वत्ती पन्नत्ता? गोयमा! चउव्विहा भासा-निव्वत्ती पन्नत्ता, तं जहा सच्चाभासानिव्वत्ती १, मोसाभासा निव्वत्ती २, सच्चामोसाभासानिव्वत्ती३, असच्चा मोस-भासानिव्वत्ती४। एवं एगिंदियवज्जं जस्स जा भासा जाव वेमाणियाणं। कइविहा णं भंते! मणनिव्वत्ती पन्नत्ता? गोयमा! चउव्विहा मणनिव्वत्ती पन्नत्ता, तं जहा सच्चमणनिव्वत्ती जाव असच्चामोसमणनिव्वत्ती। एवं एगिंदियविगलिंदिय-वज्जं जाव वेमाणियाणं। कइविहाणं भंते! कसायनिव्वत्ती पन्नत्ता? गोयमा! चउव्विहा कसायनिव्वत्ती पन्नत्ता तं जहा–कोहकसायनिव्वत्ती जाव लोभकसायनिव्वत्ती। एवं जाव

वेमाणियाणं। कइविहा णं भंते! वन्ननिव्वत्ती पन्नत्ता? गोयमा! पंचविहा वन्ननिव्वत्ती पन्नत्ता तं जहा—कालवन्ननिव्वत्ती जाव सुक्किल्लवन्ननिव्वत्ती। एवं निरवसेसं जाव वेमाणियाणं। एवं गंधनिव्वत्ती दुविहा जाव वेमाणियाणं। रसनिव्वत्ती पंचविहा जाव वेमाणियाणं। फासनिव्वत्ती अट्ठविहा जाव वेमाणियाणं। कइविहा णं भंते! संठाणनिव्वत्ती पन्नत्ता? गोयमा! छव्विहा पन्नत्ता तं जहा—समचउरंससंठाणनिव्वत्ती जाव हुंडसंठाणनिव्वत्ती। नेरइयाणं पुच्छा गोयमा! एगा हुंडसंठाणनिव्वत्ती पन्नत्ता। असुरकुमाराणं पुच्छा गोयमा! एगा समचउरंससंठाणनिव्वत्ती पन्नत्ता एवं जाव थणियकुमाराणं। पुढवीकाइयाणं पुच्छा, गोयमा! एगा मसूरचंदसंठाणनिव्वत्ती पन्नत्ता एवं जस्स जं संठाणं जाव वेमाणियाणं। कइविहाणं भंते! सन्नानिव्वत्ती पन्नत्ता? गोयमा! चउव्विहा सन्ना निव्वत्ती पन्नत्ता त जहा—आहारसन्नानिव्वत्ती जाव परिग्गहसन्नानिव्वत्ती। एवं जाव वेमाणियाणं। कइविहा णं भंते! लेस्सा निव्वत्ती पन्नत्ता? गोयमा! छव्विहा लेस्सानिव्वत्ती पन्नत्ता, तं जहा कण्हलेस्सानिव्वत्ती जाव सुक्कलेस्सानिव्वत्ती। एवं जाव वेमाणियाणं, 'जस्स जइ लेस्साओ तस्स तइया भाणियव्वा। कइविहा णं भंते! दिट्ठिनिव्वत्ती पन्नत्ता? गोयमा! तिविहा दिट्ठिनिव्वत्ती पन्नत्ता, तं जहा—सम्मादिट्ठिनिव्वत्ती मिच्छादिट्ठिनिव्वत्ती, सम्मामिच्छादिट्ठिनिव्वत्ती, एवं जाव वेमा-

णियाणं, जस्स जइविहा दिट्ठी। कइविहा णं भंते! णाणनिव्वत्ती पन्नत्ता? गोयमा! पंचविहा णाणनिव्वत्ती पन्नत्ता, तं जहा-आभिणिबोहियणाणनिव्वत्ती जाव केवलनाणनिव्वत्ती। एवं एगिंदियवज्जं जाव वेमाणियाणं जस्स जइ णाणा। कइविहा णं भंते! अन्नाणनिव्वत्ती पन्नत्ता? गोयमा! तिविहा अन्नाणनिव्वत्ती पन्नत्ता-तं जहा मइअन्नाणनिव्वत्ती१ सुयअन्नाणनिव्वत्ती२, विभंगनाणनिव्वत्ती३। एवं जस्स जइ अन्नाणा जाव वेमाणियाणं। कइविहा णं भंते! जोगनिव्वत्ती पन्नत्ता? गोयमा! तिविहा जोगनिव्वत्ती पण्णत्ता तं जहा-मणजोगनिव्वत्ती१ वइजोगनिव्वत्ती२ कायजोगनिव्वत्ती३ एवं जाव वेमाणियाणं, जस्स जइविहो जोगो। कइविहा णं भंते! उवओगनिव्वत्ती पण्णत्ता गोयमा! दुविहा उवओगनिव्वत्ती पण्णत्ता तं जहा सागारोवओगनिव्वत्ती१ अणागारोवओगनिव्वत्ती२। एवं जाव वेमाणियाणं। (अत्र संग्गहणी गाथे)-

'जीवाणं निव्वत्ती१, कम्मप्पगडी२, सरीरनिव्वत्ती३।
सव्विंदियनिव्वत्ती४, भासा य५ मणे६, कसाया य'७। ॥१॥
वन्ने८ गंधे९ रसे१० फासे११ संठाणविही य१२ होइ सण्णा य१३।
लेस्सा१४ दिट्ठि१५ नाणे१६ अण्णाणे१७ जोगे१८ उवओगे१९॥२॥

सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति॥सू० १॥

एगूणवीसइमे सए अट्ठमो उद्देसो समत्तो॥

छाया—कतिविधा खलु भदन्त ! जीवनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! पञ्चविधा जीवनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता: तद्यथा एकेन्द्रियजीवनिर्वृत्तिर्यावत् पञ्चेन्द्रियजीवनिर्वृत्तिः। एकेन्द्रियजीवनिर्वृत्तिः खलु भदन्त ! कतिविधा प्रज्ञप्ता गौतम ! पञ्चविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा-पृथिवीकायिकैकेन्द्रियजीवनिर्वृत्ति', यावद्वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियजीवनिर्वृत्तिः। पृथिवीकायिकैकेन्द्रियजीवनिर्वृत्तिः खलु भदन्त ! कतिविधा प्रज्ञप्ता ? गौतम ! द्विविधा प्रज्ञप्ता तद्यथा-सूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियजीवनिर्वृत्ति बादरपृथिवीकायिकैकेन्द्रियजीवनिर्वृत्तिः। एवमेतेनाभिलापेन भेदो यथा वर्धकबन्धस्तैजसशरीरस्य यावत् सर्वार्थसिद्धानुत्तरोपपातिककल्पातीतवैमानिकदेवपञ्चेन्द्रियजीवनिर्वृत्तिः खलु भदन्त ! कतिविधा प्रज्ञप्ता ? गौतम ! द्विविधा प्रज्ञप्ता तद्यथा-पर्याप्तकसर्वार्थसिद्धानुत्तरोपपातिककल्पातीतवैमानिकदेवपञ्चेन्द्रियजीवनिर्वृत्तिश्च अपर्याप्तकसर्वार्थसिद्धानुत्तरोपपातिककल्पातीतवैमानिकदेवपञ्चेन्द्रियजीवनिर्वृत्तिश्च। कतिविधा खलु भदन्त ! कर्मनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! अष्टविधा कर्मनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता, तद्यथा-ज्ञानावरणीयकर्मनिर्वृत्तिर्यावदन्तरायकर्मनिर्वृत्तिः। नैरयिकाणां खलु भदन्त ! कतिविधा कर्मनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! अष्टविधा कर्मनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता, तद्यथा-ज्ञानावरणीयकर्मनिर्वृत्तिर्यावत् अन्तरायकर्मनिर्वृत्तिः। एवं यावद् वैमानिकानाम्। कतिविधा खलु भदन्त ! शरीरनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! पञ्चविधा शरीरनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता तद्यथा-औदारिकशरीरनिर्वृत्तिः यावत् कार्मणशरीरनिर्वृत्तिः। नैरयिकाणां भदन्त ! कतिविधा शरीरनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता, एवमेव एवं यावद्वैमानिकानाम्। नवरं ज्ञातव्यं यस्य यानि शरीराणि। कतिविधा खलु भदन्त ! सर्वेन्द्रियनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! पञ्चविधा सर्वेन्द्रियनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता तद्यथा-श्रोत्रेन्द्रियनिर्वृत्तिः यावत् स्पर्शनेन्द्रियनिर्वृत्तिः। एव नैरयिकाणाम्, यावत् स्तनितकुमाराणम्। पृथिवीकायिकानां पृच्छा, गौतम ! एका स्पर्शनेन्द्रियनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता। एवं यस्य यानि इन्द्रियाणि यावद्वैमानिकानाम्। कतिविधा खलु भदन्त ! भाषानिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! चतुर्विधा भाषानिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता, तद्यथा-सत्याभाषानिर्वृत्तिः १, मृषाभाषानिर्वृत्तिः २, सत्यामृषाभाषानिर्वृत्तिः ३, असत्यामृषाभाषानिर्वृत्तिः ४। एवमेकेन्द्रियवर्जं यस्य या भाषा यावद्वैमानिकानाम्। कतिविधा खलु भदन्त ! मनोनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! चतुर्विधा मनोनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता, तद्यथा-सत्यमनोनिर्वृत्तिर्यावदसत्यमृषामनो निर्वृत्तिः। एवमेकेन्द्रियविकलेन्द्रियवर्जं यावद्वैमानिकानाम्। कतिविधा खलु भदन्त ! कषायनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! चतुर्विधा कषायनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता तद्यथा-क्रोध-

कषायनिर्वृत्तिर्यावल्लोभकषायनिर्वृत्तिः। एवं यावद्वैमानिकानाम्। कतिविधा खलु भदन्त! वर्णनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता? गौतम! पञ्चविधा वर्णनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता, तद्यथा-काल (कृष्ण) वर्णनिर्वृत्तिर्यावत् शुक्लवर्णनिर्वृत्तिः। एवं निरवशेषं यावद्वैमानिकानाम्। एवं गन्धनिर्वृत्तिर्द्विविधा यावद्वैमानिकानाम् रसनिर्वृत्तिः पञ्चविधा यावद्वैमानिकानाम्। स्पर्शनिर्वृत्तिरष्टविधा यावद्वैमानिकानाम्। कतिविधा खलु भदन्त! संस्थाननिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता? गौतम! षड्विधा संस्थाननिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता तद्यथा-समचतुरस्रसंस्थाननिर्वृत्तिः यावत् हुण्डसंस्थाननिर्वृत्तिः। नैरयिकाणां पृच्छा गौतम! एका हुण्डसंस्थाननिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता। असुरकुमाराणं पृच्छा, गौतम! एका समचतुरस्रसंस्थाननिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता। एवं यावत् स्तनितकुमाराणाम्। पृथिवीकायिकानां पृच्छा गौतम! एका मसुरचन्द्रसंस्थाननिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता। एवं यस्य यत् संस्थानम् यावद्वैमानिकानाम्। कतिविधा खलु भदन्त! संज्ञानिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता गौतम! चतुर्विधा संज्ञानिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता, तद्यथा-आहारसंज्ञानिर्वृत्तिर्यावत् परिग्रहसंज्ञानिर्वृत्तिः, एवं यावद्वैमानिकानाम्। कतिविधा खलु भदन्त! लेश्यानिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता? गौतम! षड्विधा लेश्यानिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता तद्यथा-कृष्णलेश्यानिर्वृत्तिर्यावत् शुक्ललेश्यानिर्वृत्तिः। एवं यावद्वैमानिकानाम्। यस्य या लेश्या। कतिविधा खलु दृष्टिनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता? गौतम! त्रिविधा दृष्टिनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता, तद्यथा-सम्यग्दृष्टिनिर्वृत्तिः, मिथ्यादृष्टिनिर्वृत्तिः, सम्यग् मिथ्यादृष्टिनिर्वृत्तिः। एवं यावद्वैमानिकानाम् यस्य यद्विविधा दृष्टिः। कतिविधा खलु भदन्त! ज्ञाननिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता गौतम! पञ्चविधा ज्ञाननिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता, तद्यथा-आभिनिवोधिकज्ञाननिर्वृत्तिर्यावत् केवलज्ञाननिर्वृत्तिः। एवम् एकेन्द्रियवर्जं यावद्वैमानिकानाम् यस्य यत् ज्ञानम्। कतिविधा खलु भदन्त! अज्ञाननिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता? गौतम! त्रिविधा अज्ञाननिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता तद्यथा-मत्यज्ञाननिर्वृत्तिः, श्रुताज्ञाननिर्वृत्तिः, विभङ्गज्ञाननिर्वृत्तिः, एवं यस्य यद् अज्ञानम् यावद्वैमानिकानाम्। कतिविधा खलु भदन्त! योगनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता? गौतम! त्रिविधा योगनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता, तद्यथा-मनोयोगनिर्वृत्तिः, १ वचो योगनिर्वृत्तिः २, काययोगनिर्वृत्तिश्च ३, एवं यावद्वैमानिकानाम् यस्य यद्विधो योगः। कतिविधा खलु भदन्त! उपयोगनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता? गौतम! द्विविधा उपयोगनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता, तद्यथा-साकारोपयोगनिर्वृत्तिः अनाकारोपयोगनिर्वृत्तिः। एवं यावद्वैमानिकानाम्। (अत्र संग्रहणीगाथे)

जीवानां निर्वृत्तिः, १ कर्मप्रकृतिः, २ शरीरनिर्वृत्तिः, ३
सर्वेन्द्रियनिर्वृत्तिः ४ भाषा ५ च मनः ६ कषायाश्च ७॥१॥

वर्णो ८ गन्धो ९ रसः १० स्पर्शः ११ संस्थानविधिश्च १२ भवति संज्ञा १३ च, लेश्या १४ दृष्टि १५ ज्ञानम् १६ अज्ञानं १७ योग १८ उपयोगः १९ ॥२॥ तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥सू० १॥

एकोनविंशतिशते अष्टमोद्देशकः समाप्तः॥

टीका—'कइविहा णं भंते !' कतिविधा कतिप्रकारा खलु भदन्त ! 'जीवनिव्वत्ती पन्नत्ता' जीवनिर्वृत्तिः—जीवानां निर्वृत्तिरिति जीवनिर्वृत्तिः—निर्वर्त्तनं निर्वृत्तिः—निष्पत्तिः जीवस्यैकेन्द्रियादितया निर्वृत्तिरिति जीवनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता—कथिता भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'पंचविहा जीवनिव्वत्ती पन्नत्ता' पञ्चविधा—पञ्चप्रकारा जीवनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता—कथिता 'तं

आठवें उद्देशे का प्रारंभ—

सप्तम उद्देशे में असुरादिकों के भवनों का कथन किया गया है, ये असुरादिदेव निर्वृत्तिवाले होते हैं, इस कारण इस अष्टम उद्देशे में अब निर्वृत्ति का कथन किया जाता है—

'कइविहा णं भंते ! जीवनिव्वत्ती पण्णत्ता' इत्यादि ।

टीकार्थ—'कइविहा णं भंते ! जीवनिव्वत्ती पन्नत्ता' निवृत्ति नाम निष्पत्ति का है जीवों की जो एकेन्द्रियादि पर्यायरूप से निष्पत्ति उत्पत्ति होती है उसका नाम जीवनिर्वृत्ति है, यहां पर गौतम ने प्रभु से ऐसा ही प्रश्न किया है कि हे भदन्त ! जीवनिर्वृत्ति कितने प्रकार की कही गई है? उत्तर में प्रभु ने कहा है—'गोयमा ! पंचविहा जीवनिव्वत्ती पन्नत्ता' हे

આઠમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

સાતમાં ઉદ્દેશામાં અસુરકુમારાદિકોના ભવનો વિષે કથન કરવામાં આવ્યું છે—આ અસુરકુમાર વિગેરે દેવો નિવૃત્તિવાળા હોય છે. તે કારણથી આ આઠમા ઉદ્દેશામાં હવે નિવૃત્તિનું કથન કરવામાં આવશે. તેનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે—

'कइविहा णं भंते ! जीवनिव्वत्ती पण्णत्ता' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—'कइविहा णं भंते ! जीवनिव्वत्ती पन्नत्ता' નિવૃત્તિ એટલે નિષ્પત્તિ, એકેન્દ્રિય પર્યાય રૂપથી જીવોની જે નિષ્પત્તિ—ઉત્પત્તી થાય છે, તેનું નામ જીવનિવૃત્તિ છે. અહિયાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછયું છે કે—હે ભગવન્ જીવ નિવૃત્તિ કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવી છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુએ કહ્યું હે ગૌતમ ! 'गोयमा ! पंचविहा जीवनिव्वत्ती पण्णत्ता' જીવ નિવૃત્તિ પાંચ

जहा' तद्यथा 'एगिंदियजीवनिव्वत्ती' एकेन्द्रियजीवनिर्वृत्तिः, एकेन्द्रियाणां पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतीनां निर्वृत्तिरिति एकेन्द्रियजीवनिर्वृत्तिः, 'जाव पंचिंदियजीवनिव्वत्ती' यावत् पञ्चेन्द्रियजीवनिर्वृत्तिः, अत्र यावत्पदेन द्वीन्द्रियादारभ्य चतुरिन्द्रियान्तानां जीवानां संग्रहो भवति इति, पञ्चेन्द्रियजीवपदेन पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चमारभ्य वैमानिकान्तानां ग्रहणं भवति । 'एगिंदियजीवनिव्वत्ती णं भंते ! एकेन्द्रियजीवनिर्वृत्तिः खलु भदन्त ! 'कइविहा पन्नत्ता' कतिविधा प्रज्ञप्ता—

गौतम जीवनिर्वृत्ति पांच प्रकार की कही गई हैं 'तं जहा' जो इस प्रकार से हैं-'एगिंदियजीवनिव्वत्ती' पृथिवी, अप्, तेज, वायु और वनस्पति ये जो एकेन्द्रिय जीव हैं, इन एकेन्द्रिय जीवों की जो अपनी २ पर्याय से उत्पत्ति होती है अर्थात् एकेन्द्रियजातिनामकर्म के उदय से जो जीव की एकेन्द्रिय पृथिवीकायिक आदिरूप से उत्पत्ति होती है वह एकेन्द्रियजीवनिर्वृत्ति है। 'जाव पंचिंदियजीवनिव्वत्ती' यावत् पञ्चेन्द्रियजीवनिर्वृत्ति यावत् पञ्चेन्द्रियजाति नामकर्म के उदय से जो जीव की यावत् पञ्चेन्द्रिय नारक तिर्यञ्चादि पर्यायरूप से उत्पत्ति होती है वह पञ्चेन्द्रियजीवनिर्वृत्ति है यहां यावत्पद से द्वीन्द्रिय जीव से लेकर चौइन्द्रिय तक के जीवों का ग्रहण हुआ है तथा पञ्चेन्द्रिय जीव पद से पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्च, से लेकर वैमानिकान्त जीवों का ग्रहण हुआ है। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'एगिंदियजीवनिव्वत्ती०' हे भदन्त ! एकेन्द्रिय जीव निर्वृत्ति कितने प्रकार की कही गई है ? इसके उत्तर

પ્રકારની કહેવામાં આવી છે. 'तं जहा' જે આ પ્રમાણે છે. 'एगिंदियजीवनिव्वत्ती' પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક જે આ એકેન્દ્રિય જીવોની પોતપોતાની પર્યાયથી ઉત્પત્તિ થાય છે. અર્થાત્ એકેન્દ્રિય જાતી નામકર્મના ઉદયથી જીવની એકેન્દ્રિય પૃથિવકાયિક. વિગેરે રૂપથી ઉત્પત્તિ થાય છે, તે એકેન્દ્રિયજીવનિર્વૃત્તિ છે. 'जाव पंचिंदियजीवनिव्वत्ती' યાવત્ પંચેન્દ્રિય જીવ નિર્વૃત્તિ યાવત્ પંચેંદ્રિય નામકર્મના ઉદયથી જીવની જે યાવત્ પંચેન્દ્રિય નારક, તિર્યંચાદિ પર્યાય રૂપથી ઉત્પત્તિ થાય છે -તે પંચેન્દ્રિય જીવ નિર્વૃત્તી છે. અહિયાં યાવત્પદથી દ્વીન્દ્રિય જીવોથી આરંભીને ચાર ઇન્દ્રિયવાળાં જીવો સુધીના જીવો ગ્રહણ કરાયા છે. તથા પંચેન્દ્રિય પદથી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચથી આરંભીને વૈમાનિકો સુધીના જીવો ગ્રહણ કરાયા છે.

ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'एगिंदियजीवनिव्वत्ती०' હે ભગવન્ એકેન્દ્રિય જીવ નિર્વૃત્તિ કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવી છે? તેના

कथिता इति प्रश्नः। भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'पंचविहा पन्नत्ता' पञ्चविधा पञ्चप्रकारा प्रज्ञप्ता, तमेव पञ्चभेदं दर्शयति–'तं जहा' इत्यादि, 'तं जहा' तद्यथा–'पुढवीकाइयएगिंदियजीवनिव्वत्ती' पृथिवीकायिकैकेन्द्रियजीवनिर्वृत्तिः 'जाव वणस्सइकाइयएगिंदियजीवनिव्वत्ती' वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियजीवनिर्वृत्तिः, अत्र यावत्पदेन अप्तेजोवायूनां संग्रहो भवति तथा पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतिजीवनिर्वृत्तिभेदेन पञ्चप्रकारा एकेन्द्रियजीवनिर्वृत्तिर्भवतीति भावः। 'पुढवीकाइयएगिंदियजीवनिव्वत्ती णं भंते' पृथिवीकायिकैकेन्द्रियजीवनिर्वृत्तिः खलु भदन्त! 'कइविहा पन्नत्ता' कतिविधा प्रज्ञप्ता इति प्रश्नः भगवानाह–'गोयमा'

में प्रभुने कहा है 'गोयमा! पंचविहा पण्णत्ता' हे गौतम! एकेन्द्रियजीवनिर्वृत्ति पांच प्रकार की कही गई है–'तं जहा' जैसे—'पुढविकाइयएगिंदियजीवनिव्वत्ती जाव वणस्सइकाइयएगिंदियजीवनिव्वत्ती' पृथिवीकायिक एकेन्द्रिय जीव निर्वृत्ति, यावत् वनस्पतिकायिक एकेन्द्रिय जीवनिर्वृत्ति यहां यावत्पद से 'अप्, तेज, वायु' इन एकेन्द्रिय जीवों का ग्रहण हुआ है इस प्रकार पृथिवी, अप्, तेज, वायु और वनस्पतिजीव की निर्वृत्ति के भेद से एकेन्द्रिय जीव की निर्वृत्ति पांच प्रकार की होती है।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं–'पुढविक्काइयएगिंदियजीवनिव्वत्ती णं भंते कइविहा पन्नत्ता' हे भदन्त! जो पृथिवीकायिक एकेन्द्रियजीवनिर्वृत्ति है वह कितने प्रकार की कही गई है? उत्तर में प्रभु

ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે–'गोयमा! पंचविहा पण्णत्ता' હે ગૌતમ એકેન્દ્રિય જીવ નિર્વૃત્તિ પાંચ પ્રકારની કહેવામાં આવી છે. 'तं जहा' જેમ કે 'पुढवीकाइया एगिंदियजीवनिव्वत्ती जाव वणस्सइकाइय एगिंदियजीवनिव्वत्ती' પૃથ્વિકાયિક એકેન્દ્રિય જીવ નિર્વૃત્તિ, યાવત્ વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય જીવનિર્વૃત્તિ, અહિયાં યાવત્ પદથી અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક આ એકેન્દ્રિય જીવો ગ્રહણ કરાયા છે, એ રીતે પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક જીવની નિર્વૃત્તિના ભેદથી એકેન્દ્રિય જીવોની નિર્વૃત્તિ પાંચ પ્રકારની થાય છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે–'पुढवीकाइयएगिंदियजीव निव्वत्ती णं भंते! कइविहा पण्णत्ता' હે ભગવન્ જે પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય જીવ નિર્વૃત્તિ છે, તે કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવી છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે

हे गौतम ! 'दुविहा पन्नत्ता' द्विविधा प्रज्ञप्ता 'तं जहा' तद्यथा 'सुहुमपुढवीकाइय-एगिंदियजीवनिव्वत्ती य' सूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियजीवनिर्वृत्तिश्च 'बायरपुढवी-काइयएगिंदियजीवनिव्वत्ती य' बादरपृथिवीकायिकैकेन्द्रियजीवनिर्वृत्तिश्च तथाच-सूक्ष्मबादरभेदेन पृथिवीकायिकैकेन्द्रियजीवनिर्वृत्तिर्द्विधा भवतीति, 'एवं एएणं अभिलावेणं भेदो' एवमेतेन अभिलापेन भेदो वक्तव्यः 'जहा वड्डुगबंधो तेयगसरीरस्स' यथा वर्धकबन्धस्तैजसशरीरस्य यथा महल्लबन्धाधिकारे अष्टमशते नवमोद्देशकाभिहिते तैजसशरीरस्य बन्धः कथितस्तेनैव प्रकारेण अत्र निर्वृत्तिर्वक्तव्या।

कहते हैं-'गोयमा ! दुविहा पन्नत्ता' हे गौतम ! पृथिवीकायिकएकेन्द्रियजीव-निर्वृत्ति दो प्रकार की कही गई-'सुहुमपुढवीकाइयएगिंदियजीवनिव्वत्ती बायरपुढवी०' एक सूक्ष्म पृथिवीकायिक एकेन्द्रियजीवनिर्वृत्ति और दूसरी बादर पृथिवीकायिकएकेन्द्रियजीवनिर्वृत्ति तथा च सूक्ष्म और बादर के भेद से पृथिवीकायिक एकेन्द्रिय जीव निर्वृत्ति दो प्रकार की होती है-'एवं एएणं अभिलावेणं भेदो जहा वड्डुगबंधो तेयगसरीरस्स' जिस प्रकार से अष्टमशतक के नौवें उद्देशे में अभिहित महद्बन्ध के अधिकार में तैजसशरीर का बन्ध कहा गया है उसी प्रकार से इस पाठ द्वारा निर्वृत्ति का कथन कर लेना चाहिये तात्पर्य कहने का यह है कि-इस विषय को जानने के लिये अष्टम शतक का नौवां उद्देशक देखना चाहिये कहां तक वह उद्देश देखना चाहिये तो इसके लिये 'जाव सव्वट्ठसिद्धअणु

છે કે-'गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય જીવનિર્વૃત્તિ બે પ્રકારની કહી છે. 'तंजहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'सुहुमपुढवीकाइयएगिंदिय जीवनि० बायरपुढवी०' એક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય જીવનિર્વૃત્તિ અને બીજી બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય જીવ નિર્વૃત્તિ એ રીતે સૂક્ષ્મ અને બાદરના ભેદથી પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય જીવ નિર્વૃત્તિ બે પ્રકારની કહી છે. 'एवं एएणं अभिलावेणं भेदो जहा वड्डुगबंधो तेयगसरीरस्स' જે રીતે આઠમા શતકના નવમા ઉદ્દેશામાં મહદ્બંધના અધિકારમાં તૈજસ શરીરનો બંધ કહેલ છે. એજ રીતે આ પાઠથી નિર્વૃત્તિનું કથન કરી લેવું. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-આ વિષયને સમજવા માટે આઠમા શતકનો નવમો ઉદ્દેશો જોવો જોઈએ. એ નવમા ઉદ્દેશાનું કથન ક્યાં સુધીનું અહિયાં લેવું જોઈએ તે માટે કહે છે કે-'जाव सव्वट्ठ-

अत्रविषये अष्टमशतकस्य नवमोदेशको द्रष्टव्यः, कियत्पर्यन्तमित्याह-'जाव' इत्यादि, 'जाव सव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइयकप्पातीयवेमाणियदेवपंचिंदियजीवनिव्वत्ती णं भंते' यावत् सर्वार्थसिद्धानुत्तरोपपातिककल्पातीतवैमानिकदेवपञ्चेन्द्रियजीवनिर्वृत्तिः खलु भदन्त! 'कइविहा पन्नत्ता' कतिविधा प्रज्ञप्ता, 'गोयमा'! हे गौतम! 'दुविहा पन्नत्ता' द्विविधा प्रज्ञप्ता 'तं जहा' तद्यथा-'पज्जत्तगसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइयकप्पातीयवेमाणियदेवपंचिंदियजीवनिव्वत्ती य' पर्याप्तकसर्वार्थसिद्धानुत्तरोपपातिककल्पातीतवैमानिकदेवपञ्चेन्द्रियजीवनिर्वृत्तिश्च, 'अपज्जत्तगसव्वट्ठसिद्धाणुत्तरोववाइयकप्पातीयवेमाणियदेवपंचिंदियजीवनिव्वत्ती य' अपर्याप्तकसर्वार्थसिद्धानुत्तरोपपातिककल्पातीतवैमानिकदेवपञ्चेन्द्रियजीवनिर्वृत्तिश्च, एतत्पर्यन्तमष्टमशतकीयनवमोदेशकप्रकरणं वक्तव्यमिति।

त्तरोववाइयकप्पातीय वेमाणियदेवपंचिंदियजीवनिव्वत्ती णं भंते! कइविहा पन्नत्ता? गोयमा! दुविहा पन्नत्ता तं जहा पज्जत्तगसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइयकप्पातीयवेमाणियदेवपंचिंदियजीवनिव्वत्ती य अपज्जत्तगसव्वट्ठसिद्धाणुत्तरोववाइयकप्पातीयवेमाणियदेवपंचिंदियजीवनिव्वत्ती य' यह पाठ कहा गया है इस पाठ तक जीव निर्वृत्ति का प्रकरण देखना चाहिये इस पाठ का तात्पर्य ऐसा है कि गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-हे भदन्त! यावत् सर्वार्थ सिद्ध अनुत्तरौपपातिक वैमानिकदेवपंचेन्द्रियजीवनिवृत्ति कितने प्रकार की कही गई है? इसके उत्तर में प्रभु ने कहा है हे गौतम! दो प्रकार की कही गई है एक पर्याप्त सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक वैमानिकदेव पञ्चेन्द्रिय जीव निवृत्ति और दूसरी अपर्याप्त सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक वैमानिकदेव पञ्चेन्द्रिय·

सिद्धअणुत्तरोववाइयकप्पातीय वेमाणियदेवपंचिंदिय जीवनिव्वत्ती य अपज्जत्तगसव्वट्ठसिद्धाणुत्तरोववाइयकप्पातीयवेमाणियदेवपंचिंदियजीवनिव्वत्ती य' આ પાઠ કહેવામાં આવ્યો છે આ પાઠ સુધી જીવનિર્વૃત્તિનું પ્રકરણ સમજવું. આ પાઠનું તાત્પર્ય એ છે કે-ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછયું કે હે ભગવન્ યાવત્ સર્વાર્થ સિદ્ધ અનુત્તરોપપાતિક વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિય જીવને કેટલા પ્રકારની નિર્વૃત્તિ કહેવામાં આવી છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-હે ગૌતમ! તેઓને બે પ્રકારની નિર્વૃત્તિ કહી છે. એક પર્યાપ્ત સર્વાર્થ સિદ્ધ અનુત્તરોપપાતિક વૈમાનિક પંચેન્દ્રિયજીવ નિર્વૃત્તિ અને બીજી અપર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરોપપાતિક વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ.

હવે ગૌતમસ્વામી કર્મનિર્વૃત્તિના સંબંધમાં પ્રભુને પૂછે છે કે—'कइविहा णं भंते! कम्मनिव्वत्ती पण्णत्ता?' હે ભગવન્ કર્મનિર્વૃત્તિ કેટલા

इतः पूर्वं जीवनिर्वृत्तिरुक्ता अथ-जीवकार्यजीवधर्मापेक्षया निर्वृत्तिमाह-'कइविहा णं' इत्यादि,

'कइविहा णं भंते' कतिविधा खलु भदन्त ! 'कम्मनिव्वत्ती पन्नत्ता' कर्मनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता, निर्वृत्तिः-संपादनम् कर्मणां निर्वृत्तिः-संपादनम् कर्मनिर्वृत्तिः सा च कतिविधेति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'अट्ठविहा कम्मनिव्वत्ती पन्नत्ता' अष्टविधा कर्मनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता। प्रकारभेदमेव दर्शयति 'तं जहा' इत्यादि, 'तं जहा' तद्यथा-'नाणावरणिज्जकम्मनिव्वत्ती' ज्ञानावरणीयकर्मनिर्वृत्तिः, 'जाव अंतराइयकम्मनिव्वत्ती' यावत् अन्तरायकर्मनिर्वृत्तिः, अत्र यावत्पदेन दर्शनावरणीय-वेदनीय-मोहनीया-युष्क-नामगोत्राणां ग्रहणं भवति तथा च ज्ञानावरणीयादि भेदेन अष्टप्रकारिका कर्मनिर्वृत्तिः कथिता

निर्वृत्ति। अब गौतम प्रभु से कर्मनिर्वृत्ति के विषय में 'कइविहा णं भंते ! कम्मनिव्वत्ती पण्णत्ता' हे भदन्त ! कर्मनिर्वृत्ति कितने प्रकार की कही गई है ? ऐसा पूछते हैं जीव के राग द्वेषादिरूप अशुभ भावों के निमित्त से जो कार्मण वर्गणाएं ज्ञानावरणीयादिरूप परिणाम को प्राप्त होती हैं उसका नाम यहां कर्मनिर्वृत्ति है यह कर्म जीव के रागद्वेषादि द्वारा किया जाता है अतः उस कर्मकी निर्वृत्ति के विषय में-संपादन के विषय में गौतम ने ऐसा यह प्रश्न किया है-उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! अट्ठविहा कम्मनिव्वत्ती पण्णत्ता' हे गौतम ! कर्मनिर्वृत्ति आठ प्रकार की कही गई है 'तं जहा' जैसे 'नाणावरणिज्जकम्मनिव्वत्ती जाव अंतराइयकम्मनिव्वत्ती' ज्ञानावरणीय कर्मनिर्वृत्ति यावत् अन्तरायकर्मनिर्वृत्ति यहां यावत्पद से दर्शनावरणीय, वेदनीय, मोहनीय, आयुष्क, नाम और गोत्र इन कर्मों का ग्रहण हुआ है इस प्रकार ज्ञानावरणीय दर्शना-

---

પ્રકારની કહી છે? જીવોના રાગદ્વેષ વિગેરે રૂપ અશુભ ભાવોના નિમિત્તથી જે કાર્મણ વર્ગણાઓ જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે રૂપ પરિણામને પ્રાપ્ત થાય છે. તેનું નામ અહિયાં કર્મનિર્વૃત્તિ છે. જીવને કર્મ રાગદ્વેષાદિ દ્વારા કરવામાં આવે છે. તેથી તે તે કર્મની નિર્વૃત્તિના વિષયમાં સંપાદનના વિષયમાં ગૌતમ સ્વામીએ આ પ્રશ્ન કરેલ છે. તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा ! अट्ठविहा कम्म०' હે ગૌતમ ! કર્મનિર્વૃત્તિ આઠ પ્રકારની કહેવામાં આવી છે. 'तंजहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'णाणावरणिज्जकम्मनिव्वत्ती जाव अंतराइयकम्मनिव्वत्ती' જ્ઞાનાવરણીય કર્મનિર્વૃત્તિ, દર્શનાવરીય કર્મ નિર્વૃત્તિ, વેદનીય કર્મનિર્વૃતિ, મોહનીય કર્મનિર્વૃત્તિ, આયુષ્ક કર્મ નિર્વૃત્તિ, નામકર્મનિર્વૃત્તિ, ગોત્રકર્મનિર્વૃત્તિ અને

इत्यर्थः। 'नेरइया णं भंते' नैरयिकाणां भदन्त ! कइविहा कम्मनिव्वत्ती पन्नत्ता' कतिविधा कर्मनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता, हे भदन्त ! नारकजीवानां कति कर्मनिर्वृत्तयो भवन्तीति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'अट्ठविहा कम्मनिव्वत्ती पन्नत्ता' अष्टविधा कर्मनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता, 'तं जहा' तद्यथा-नाणावरणिज्जकम्मनिव्वत्ती जाव अंतराइयकम्मनिव्वत्ती' ज्ञानावरणीयकर्मनिर्वृत्ति-र्यावदन्तरायिककर्मनिर्वृत्तिः, अत्र यावत्पदेन-दर्शनावरणीयादीनां संग्रहः, 'एवं

वरणीय आदि के भेद से यह कर्मनिर्वृत्ति आठ प्रकार की कही गई है ऐसा जानना चाहिये।

अब गौतम यह कर्मनिर्वृत्ति नारकादि जीवों के कितने प्रकार होती है ऐसा प्रश्न 'नेरइयाणं भंते! कइविहा कम्मनिव्वत्ती पन्नत्ता' इस सूत्र द्वारा प्रभु से पूछ रहे हैं-हे भदन्त ! नैरयिक जीवों के कर्मनिर्वृत्ति कितने प्रकार की कही गई हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! अट्ठविहा०' हे गौतम ! नैरयिक जीवों के कर्मनिर्वृत्ति आठ प्रकार की ही कही गई है अर्थात् कर्मनिर्वृत्ति के जो भेद कहे गये हैं-वे सब ही नैरयिक जीवों के होते हैं एक भी कम भेद वहां नहीं होता है यही बात 'तं जहा' जैसे-'नाणावरणिज्जकम्मनिव्वत्ती जाव अंतराइयकम्मनिव्वत्ती' ज्ञानावरणीयकर्मनिर्वृत्ति यावत् अन्तरायकर्मनिर्वृत्ति-इस सूत्रपाठ द्वारा व्यक्त की गई है यहां यावत्पद से दर्शनावरणीयादि कर्मों की निर्वृत्ति का ग्रहण

અંતરાયકર્મનિર્વૃત્તિ આ રીતે જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય વિગેરે ભેદથી આ કર્મનિર્વૃત્તિ આઠ પ્રકારની કહી છે તેમ સમજવું.

હવે ગૌતમસ્વામી આ કર્મનિર્વૃત્તિ નારકાદિ જીવોને કેટલા પ્રકારની હોય છે? એ પ્રમાણેનો પ્રશ્ન ભગવાનને પૂછે છે. 'नेरइया णं भंते! कइविहा कम्मनिव्वत्ती पण्णत्ता' હે ભગવન્ નારકીય જીવોને કેટલા પ્રકારની કર્મનિર્વૃત્તિ કહી છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा ! अट्ठविहा' હે ગૌતમ ! નૈરયિક જીવોને આઠ પ્રકારની કર્મનિર્વૃત્તિ કહેવામાં આવી છે. અર્થાત્ કર્મનિર્વૃત્તિના જે આઠ ભેદ કહ્યા છે તે બધા જ નૈરયિક જીવોને થાય છે. એજ વાત 'तंजहा' જેમ કે-'नाणावरणिज्जकम्मनिव्वत्ती जाव अंतराइयकम्मनिव्वत्ती' જ્ઞાનાવરણીય કર્મનિર્વૃત્તિ યાવત્ અંતરાયિક કર્મનિર્વૃત્તિ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા

जाव वेमाणियाणं' एवं यावद्वैमानिकानामष्टविधा कर्मनिर्वृत्तिर्भवतीति' अत्र यावत्पदेन भवनपतित आरभ्य ज्योतिष्कपर्यन्ताः सर्वेऽपि जीवाः संग्राह्याः, तथा च नारकादारभ्य वैमानिकपर्यन्तचतुर्विंशतिदण्डकजीवानामष्टप्रकाराऽपि कर्मनिर्वृत्तिर्ज्ञातव्येति ।२ 'कइविहा णं भंते!' कतिविधा-कतिप्रकारा खलु भदन्त! 'सरीरनिव्वत्ती पन्नत्ता' शरीरनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'पंचविहा सरीरनिव्वत्ती पन्नत्ता' पञ्चविधा-पञ्चप्रकारा शरीरनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता 'तं जहा' तद्यथा-'ओरालियसरीरनिव्वत्ती' औदारिकशरीरनिर्वृत्तिः 'जाव कम्मगसरीरनिव्वत्ती' यावत् कार्मणशरीरनिर्वृत्तिः, अत्र

हुआ है 'एवं जाव वेमाणियाणं' इसी प्रकार से यह अष्टविध कर्मनिर्वृत्ति यावत् वैमानिक देवों तक हुआ करती है यहां यावत्पद से भवनपति से लेकर ज्योतिष्क पर्यन्त सब ही जीवों का संग्रह हुआ है तथा च नारक से लेकर के वैमानिक पर्यन्त चौवीसदण्डक के जीवों के आठों प्रकार की कर्मनिर्वृत्ति होती है ऐसा जानना चाहिये २ अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'कइविहा णं भंते सरीरनिव्वत्ती पण्णत्ता' हे भदन्त! शरीरनिर्वृत्ति कितने प्रकार की कही गई है? उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'गोयमा! पंचविहा सरीरनिव्वत्ती पण्णत्ता' हे गौतम! शरीरनिर्वृत्ति पांच प्रकार की कही गई है 'तं जहा' जैसे-'ओरालियसरीरनिव्वत्ती, जाव कम्मगसरीरनिव्वत्ती' औदारिकशरीरनिर्वृत्ति, यावत् कार्मणशरीरनिर्वृत्ति यहां यावत्पद से वैक्रिय आहारक और तैजस इन तीन

બતાવેલ છે. અહિયાં યાવત્પદથી દર્શનાવરણીયાદિ કર્મનિર્વૃત્તિ ગ્રહણ કરાઇ છે. 'एवं जाव वेमाणियाणं' આજ પ્રકારથી આ આઠ પ્રકારની કર્મનિર્વૃત્તિ યાવત્ વૈમાનિક દેવો સુધીમાં થાય છે. અહિયાં યાવત્પદથી ભવનપતિથી લઇને જ્યોતિષ્ક દેવ પર્યન્ત બધા જ જીવોનો સંગ્રહ થયો છે. તેમજ નારકોથી આરંભીને વૈમાનિક પર્યન્ત ચોવીસ દંડકના જીવોને આઠે પ્રકારની કર્મનિર્વૃત્તિ થાય છે. તેમ સમજવું.

હવે ગૌતમ સ્વામી શરીર નિર્વૃત્તિના સંબંધમાં પ્રભુને પૂછે છે કે— 'कइविहा णं भंते सरीरनिव्वत्ती पण्णत्ता' હે ભગવન્ શરીર નિર્વૃત્તિ કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવી છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा! पंचविहा सरीरनिव्वत्ती पण्णत्ता' હે ગૌતમ! શરીરનિર્વૃત્તી પાંચ પ્રકારની કહેવામાં આવી છે. 'तंजहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'ओरालियसरीरनिव्वत्ती जाव कम्मगसरीरनिव्वत्ती' ઔદારિક શરીર નિર્વૃત્તી યાવત્ કાર્મણશરીર નિર્વૃત્તિ

यावत्पदेन वैक्रियाहारकतैजसशरीराणां ग्रहणं भवतीति तथा औदारिकशरीर-निर्वृत्तिराहारकशरीरनिर्वृत्तिर्वैक्रियशरीरनिर्वृत्तिस्तैजसशरीरनिर्वृत्तिः कार्मणशरीर-निर्वृत्तिश्चेति पञ्चप्रकारा शरीरनिर्वृत्तिर्भवतीति। 'नेरइयाणं भंते! नैरयिकाणां भदन्त! कतिविधा शरीरनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता इति प्रश्नः, उत्तरमाह-'एवं चेव' एवमेव-एवम्-पूर्वोक्तप्रकारेणैव पञ्चप्रकारा शरीरनिर्वृत्ति नारकाणां ज्ञातव्येति, 'एवं जाव वेमाणियाणं' एवं यावद्वैमानिकानाम्, अनेन चतुर्विंशतिदण्डकस्थाः सर्वेऽपि जीवाः यावत्पदग्राह्याः तथा च नारकादारभ्य वैमानिकान्तजीवानां पञ्च-प्रकारा शरीरनिर्वृत्तिर्भवतीति। किं सर्वेषां जीवानां पञ्चविधाऽपि शरीरनिर्वृत्ति-र्भवति? नेत्याह-'णवरं' इत्यादि, 'नवरं नायव्वं जस्स जइ सरीराणि' नवरं ज्ञातव्यम् यस्य यानि शरीराणि, नवरम्-अयं विशेषः यत् यस्य नारकादेर्यानि

शरीरों का ग्रहण हुआ है तथा च औदारिकशरीरनिर्वृत्ति, वैक्रियशरीर-निर्वृत्ति, आहारक शरीरनिर्वृत्ति, तैजसशरीरनिर्वृत्ति और कार्मण-शरीरनिर्वृत्ति-इस प्रकार से शरीर निर्वृत्ति पांच प्रकार की होती है। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'नेरइयाणं भंते!' हे भदन्त नैरयिक जीवों के कितने प्रकार की शरीर निर्वृत्ति होती है? उत्तर में प्रभु कहते हैं 'एवं चेव' हे गौतम! नैरयिक जीवों के इसी प्रकार की शरीरनिर्वृत्ति होती है-'एवं जाव वेमाणियाणं' वैमानिकों तक के भी इसी प्रकार की निर्वृत्ति होती है 'नवरं नायव्वं जस्स जइ सरीराणि' तात्पर्य कहने का ऐसा है कि चतुर्विंशतिदण्डकस्थ जितने भी जीव हैं उन सब के अपने २ योग्य शरीरों की निर्वृत्ति होती है, जैसे नारक जीवों के तैजस

અહિયાં-યાવત્પદથી વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ એ ત્રણે શરીરો ગ્રહણ કરાયા છે. તેથી ઔદારિક શરીર નિર્વૃત્તિ ૧ વૈક્રિય શરીર નિર્વૃત્તિક ૨ આહારક શરીર નિર્વૃત્તિક ૩ તૈજસ શરીર નિર્વૃત્તિ ૪ અને કાર્મણ શરીર નિર્વૃત્તિ ૫ આ રીતે શરીરનિર્વૃત્તિ પાંચ પ્રકારની થાય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'नेरइयाणं भंते! હે ભગવન્ નૈરયિક જીવોને કેટલા પ્રકારની શરીર નિર્વૃત્તિ થાય છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'एवं चेव' હે ગૌતમ નૈરયિક જીવોને પૂર્વોક્ત પાંચે પ્રકારની શરીરનિર્વૃત્તિ થાય છે. 'एवं जाव वेमाणियाणं' વૈમાનિકો સુધીમાં પણ એજ પ્રકારે શરીર નિર્વૃત્તિ થાય છે. 'नवरं नायव्वं जस्स जइ सरीराणि' કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-ચોવીસ દંડકોમાં જેટલા જીવો છે. તે તમામને પોતપોતાના યોગ્ય શરીરની નિર્વૃત્તિ હોય છે. જેમ કે-નારક જીવોને તૈજસ,

शरीराणि तान्येव शरीराणि तस्य ज्ञातव्यानि न तु पञ्चविधाऽपि शरीरनिर्वृत्तिः सर्वेषां जीवानामिति विवेकः।३। 'कइविहा णं भंते !' कतिविधा खलु भदन्त! 'सव्विंदियनिव्वत्ती पन्नत्ता' सर्वेन्द्रियनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता निर्वर्तनं निर्वृत्तिः-निष्पत्तिः, सर्वेन्द्रियतया-सर्वेन्द्रियाकारेण निर्वृत्तिरिति सर्वेन्द्रियनिर्वृत्तिः सा कतिविधेति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'पंचविहा सव्विंदियनिव्वत्ती पन्नत्ता' पञ्चविधा सर्वेन्द्रियनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता 'तं जहा'

कार्मण और वैक्रिय ये ३ शरीर होते हैं अतः इन तीन शरीरों की निर्वृत्ति उनके होती है इसी प्रकार से देवों के भी जानना चाहिये मनुष्य और तिर्यश्चों के तैजस कार्मण और औदारिक शरीर होता है अतः इनके इन शरीरों की निर्वृत्ति जाननी चाहिये यही बात 'नवरं' इत्यादि सूत्रपाठ द्वारा प्रकट गई है।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं 'कइविहा णं भंते ! सव्वेंदियनिव्वत्ती पण्णत्ता' सर्वेन्द्रिय निर्वृत्ति कितने प्रकार की कही गई है ? समस्त इन्द्रियों के आकाररूप में जो रचना है उसका नाम सर्वेन्द्रिय निर्वृत्ति है। तात्पर्य कहने का यह है कि आत्मा के एवं पुद्गलों के प्रदेशों की जो तत् तत् इन्द्रियरूप से रचना हो रही है उसका नाम सर्वेन्द्रिय निवृत्ति है ऐसी यह सर्वेन्द्रिय निर्वृत्ति कितने प्रकार की कही गई है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! पंचविहा सव्विं-

---

કાર્મણ અને વૈક્રિય એ ત્રણ શરીરો હોય છે. તેથી તેઓને એ ત્રણ શરીરોની નિર્વૃત્તિ હોય છે. એજ રીતે દેવોના વિષયમાં પણ સમજી લેવું. મનુષ્ય અને તિર્યંચોને તૈજસ, કાર્મણ, અને ઔદારિક શરીર હોય છે. તેથી તેઓને તે તે શરીરોની નિર્વૃત્તિ સમજી લેવી. એજ વાત 'नवरं' ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠથી બતાવેલ છે

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'कइविहा णं भंते ! सव्वेंदियनिव्वत्ती पण्णत्ता' હે ભગવન્ સર્વેન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવી છે? સઘળી ઇંદ્રિયોના આકાર રૂપે શરીરની જે રચના છે તેનું નામ સર્વેન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-આત્માની અને પુદ્ગલોના પ્રદેશોની તે તે ઇન્દ્રિય રૂપથી જે રચના થાય છે તેનું નામ સર્વેન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ છે. તેવી આ સર્વેન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવી છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा ! पंचविहा सव्विंदियनिव्वत्ती पण्णत्ता'

तद्यथा-'सोइंदियनिव्वत्ती' श्रोत्रेन्द्रियनिर्वृत्तिः, 'जाव फासिंदियनिव्वत्ती' यावत् स्पर्शनेन्द्रियनिर्वृत्तिः, अत्र यावत्पदेन चक्षुर्घ्राणरसनानां संग्रहो भवति, तथा च श्रोत्रेन्द्रियनिर्वृत्तिश्चक्षुरिन्द्रियनिर्वृत्तिः, घ्राणेन्द्रियनिर्वृत्तिः, रसनेन्द्रियनिर्वृत्तिः, स्पर्शनेन्द्रियनिर्वृत्तिश्चेति पञ्चविधा सर्वेन्द्रियनिर्वृत्तिरिति। 'एवं नेरइयाणं जाव थणियकुमाराणं' एवं नैरयिकाणां यावत् स्तनितकुमाराणाम्, यावत्पदेन असुरकुमारादारभ्य स्तनितकुमारपर्यन्तानां सर्वेन्द्रियनिर्वृत्तिर्भवति। 'पुढवीकाइयाणं पुच्छा' पृथिवीकायिकानां पृच्छा, हे भदन्त! पृथिवीकायिकजीवानां कतिविधा सर्वेन्द्रिय निर्वृत्तिरिति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'एगा फासिंदियनिव्वत्ती पन्नत्ता' एका स्पर्शनेन्द्रियनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता,

---

दिय निव्वत्ती पण्णत्ता' हे गौतम! सर्वेन्द्रिय निर्वृत्ति पांच प्रकार की कही गई है 'तं जहा' जैसे 'सोइन्दिय जाव फासिंदियनिव्वत्ती' श्रोत्रेन्द्रिय निर्वृत्ति यावत् स्पर्शनेन्द्रियनिर्वृत्ति यहां यावत्पद से चक्षुघ्राण और जिह्वा' इन तीन इन्द्रियों का ग्रहण हुआ है तथा च श्रोत्रेन्द्रियनिर्वृत्ति, चक्षुइन्द्रियनिर्वृत्ति, घ्राणइन्द्रियनिर्वृत्ति, रसनाइन्द्रियनिर्वृत्ति और स्पर्शनेन्द्रियनिर्वृत्ति इस प्रकार से सर्वेन्द्रिय निर्वृत्ति पांच प्रकार की कही गई है 'एवं नेरइयाणं जाव थणियकुमाराणं' यह सर्वेन्द्रियनिर्वृत्ति नैरयिकों से लेकर यावत् स्तनितकुमारों के अर्थात् असुरकुमारों से लगाकर स्तनितकुमारों तक के होती है अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'पुढवीकाइयाणं पुच्छा' हे भदन्त! पृथिवीकायिक जीवों के कितने प्रकार की सर्वेन्द्रिय निर्वृत्ति होती है? उत्तर में प्रभु कहते-'गोयमा! एगा फासिंदियनिव्वत्ती' हे गौतम! पृथिवीकायिक जीवों के एक

હે ગૌતમ સર્વેન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ પાંચ પ્રકારની કહેવામાં આવી છે. 'तंजहा' જે આ પ્રમાણે છે 'सोइंदियनिव्वत्ती जाव फासिंदिय निव्वत्ती' શ્રોત્રેન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ ૧, ચક્ષુ ઇન્દ્રિયનિર્વૃત્તિ૨ ઘ્રાણ (નાક) ઇન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ૩, જીહ્વા ઇંદ્રિય નિર્વૃત્તિ૪ અને સ્પર્શના ઇન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ૫ આ રીતથી સર્વેન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ પાંચ પ્રકારની છે. 'एवं नेरइयाणं जाव थणियकुमाराणं' આ સર્વેન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ નારકીયોથી આરંભીને યાવત્ સ્તનિતકુમારોને અર્થાત્ અસુરકુમારોથી આરંભીને સ્તનિતકુમારો સુધીમાં થાય છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'पुढवीकाइयाणं पुच्छा' હે ભગવન્ પૃથિવિકાયિક જીવોને કેટલા પ્રકારની સર્વેન્દ્રિય નિર્વૃત્તી હોય છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-गोयमा एगा फासिंदियनिव्वत्ती' હે ગૌતમ પૃથિવિકાયિક

तेषामेकमेव इन्द्रियं भगवतीत्यत एकैव इन्द्रियनिर्वृत्तिः कथितेति भावः, 'एवं जस्स जइ इंदियाणि' एवं यस्य यानि इन्द्रियाणि तस्य तान्येव ज्ञातव्यानि, 'जाव वेमाणियाणं' यावद्वैमानिकानाम्-वैमानिकपर्यन्तानाम्, अत्र यावत्पदेन अप्तेजोवायुवनस्पतिद्वीन्द्रियादि सर्वजीवानां ज्योतिष्कपर्यन्तानां ग्रहणं भवति किन्तु यस्य यावन्ति इन्द्रियाणि तस्य तावन्ति ग्राह्याणीति विवेकः कर्त्तव्यः ।४। 'कइविहा णं भंते' कतिविधा खलु भदन्त ! भासानिव्वत्ती पन्नत्ता' भाषानिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'चउव्विहा भासानिव्वत्ती पन्नत्ता' चतुर्विधाभाषानिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता 'तं जहा' तद्यथा 'सच्चा भासा निव्वत्ती' सत्याभाषानिर्वृत्तिः, 'मोसाभासा निव्वत्ती' मृषाभाषानिर्वृत्तिः 'सच्चामोसा भासानिव्वत्ती' सत्यामृषाभाषानिर्वृत्तिः 'असच्चामोसाभासा-

स्पर्शनेन्द्रिय निर्वृत्ति ही होती है ऐसा जिनेन्द्र देवने कहा है 'एवं जस्स-जइ०' इस प्रकार से जिन जीवों के जितनी इन्द्रियां होती हैं उन जीवों के उतनी इन्द्रियनिर्वृत्ति कहनी चाहिये 'जाव वेमाणियाणं' इस प्रकार का कथन यावत् वैमानिकों तक जानना चाहिये यहां यावत्पद से अप् तेज वायु वनस्पति एवं द्वीन्द्रियादि ज्योतिष्कपर्यन्त के जीवों का ग्रहण हुआ है परन्तु जिस जीव को जितनी इन्द्रियां हों उतनी उन जीवों की ग्रहण करनी चाहिये। 'कइविहाणं भंते ! भासानिव्वत्ती पण्णत्ता' हे भदन्त ! भाषानिर्वृत्ति कितने प्रकार की कही गई है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! चउव्विहा भासानिव्वत्ती पण्णत्ता' हे गौतम ! भाषानिर्वृत्ति चार प्रकार की कही गई है 'तं जहा'-जैसे-- 'सच्चाभासा निव्वत्ती मोसा भासा निव्वत्ती' सत्या भाषानिर्वृत्ति

જીવોને એક સ્પર્શેન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ હોય છે, એવું જીનેન્દ્ર દેવે કહ્યું છે. 'एवं जस्स जइ०' એ રીતે જે દેવોને જેટલી ઈન્દ્રિયો હોય છે. તેઓને તેટલી જ ઈંદ્રિય નિર્વૃત્તિ કહેવી જોઈએ. 'जाव वेमाणियाणं०' આજ પ્રમાણેનું કથન અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક અને દ્વીન્દ્રિય વિગેરે જ્યોતિષ્ક પર્યન્તના જીવોના સંબંધમાં ગ્રહણ કરેલ છે પરંતુ જે જીવને જેટલી ઈંદ્રિયો હોય તે જીવોને તેટલી જ ઈન્દ્રિયો ગ્રહણ કરવી જોઈએ 'कइविहाणं भंते ! भासानिव्वत्ती पण्णत्ता' હે ભગવન્ ભાષા નિર્વૃત્તિ કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવી છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा ! चउव्विहा भासा निव्वत्ती पण्णत्ता' હે ગૌતમ ભાષાનિર્વૃત્તિ ચાર પ્રકારની કહેવામાં આવી છે. 'तंजहा' તે આ પ્રમાણે છે, 'सच्चाभासानिव्वत्ती मोसाभासानिव्वत्ती' સત્યા ભાષા

निव्वत्ती' असत्यामृषाभाषानिर्वृत्तिः, 'एवं एगिंदियवज्जं' एवमेकेन्द्रियवर्जम् 'जस्स जा भासा' यस्य या भाषा सा भणितव्या, कियत्पर्यन्तं जीवानां भाषा भणितव्या, तत्राह-'जाव वेमाणियाणं' यावद्वैमानिकानाम् सत्यादिभेदेन भाषा चतुर्विधा सा च एकेन्द्रियाणां जीवानां वर्जयित्वा जीवमात्रस्य भवति एकेन्द्रियाणां भाषाया अभावात् इयं च भाषा एकेन्द्रियवर्जितजीवमात्रस्य भवतीति।५। 'कइविहाणं भंते ! मणनिव्वत्ती पन्नत्ता' कतिविधा खलु भदन्त ! मनोनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता ? मनोनिर्वृत्तिः कतिप्रकारा इति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'चउव्विहा मणनिव्वत्ती पन्नत्ता' चतुर्विधा मनोनिर्वृत्तिः

मृषाभाषानिर्वृत्ति 'सच्चामोसा भासानिव्वत्ती' सत्यमृषा भाषानिर्वृत्ति और 'असच्चा मोसा भासा निव्वत्ती' असत्यामृषा भाषा निर्वृत्ति 'एवं एगिंदियवज्जं' इस प्रकार से एकेन्द्रिय जीव को छोडकर यावत् वैमानिकपर्यन्त जीवों के जिस जीव के जो भाषा होती है उस जीव को उस भाषा की निर्वृत्ति कह लेनी चाहिये यहाँ एकेन्द्रिय जीव को भाषा नहीं होती है इसलिये भाषा निर्वृत्ति में उनको ग्रहण नहीं करने के लिये कहा गया है इस प्रकार सत्यादि के भेद से चार प्रकार की भाषा एकेन्द्रिय जीव के सिवाय जीव मात्र को होती है।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'कइविहा णं भंते ! मणनिव्वत्ती पण्णत्ता' हे भदन्त ! मनोनिर्वृत्ति कितने प्रकार की कही गई है उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! चउव्विहा मणनिव्वत्ती पण्णत्ता' हे गौतम ! मनोनिर्वृत्ति चार प्रकार की कही गई हैं। 'तं जहा' जैसे--

---

નિર્વૃત્તિ, મૃષા ભાષા નિર્વૃતિ 'सच्चामोसा भासानिव्वत्ती' સત્યા મૃષા ભાષા નિર્વૃત્તિ અને 'असच्चामोसा भासानिव्वत्ती' અસત્યા મૃષા ભાષા નિર્વૃત્તિ 'एवं एगिंदियवज्जं जस्स जा भासा जाव वेमाणियाणं' આ રીતે એકેન્દ્રિય જીવોને છોડીને યાવત્ વૈમાનિક પર્યન્તના જીવોને જે ભાષા હોય છે, તે જીવને તે ભાષાની નિર્વૃત્તિ કહી લેવી. અહિયાં એકેન્દ્રિય જીવોને ભાષા હોતી નથી. તેની ભાષા નિર્વૃત્તિમાં તેઓને ગ્રહણ કરવાનો નિષેધ કરવામાં આવેલ છે. આ રીતે સત્યાદિ ભાષાના ભેદથી એકેન્દ્રિય જીવ સિવાયના અન્ય જીવમાત્રને ચાર પ્રકારની ભાષા હોય છે.૫

ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'कइविहा णं भंते ! मणनिव्वत्ती पण्णत्ता' હે ભગવન્ મનોનિર્વૃત્તિ કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવી છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा ! चउव्विहा मणनिव्वत्ती पण्णत्ता'

प्रज्ञप्ता, 'तं जहा' तद्यथा 'सच्चा मणनिव्वत्ती' सत्यामनोनिर्वृत्तिः, 'जाव असच्चा मोसमणनिव्वत्ती' असत्यामृषा मनोनिर्वृत्तिः, अत्र यावत्पदेन 'मोसामणनिव्वत्ती, सच्चामोसा मणनिव्वत्ती' अनयोः संग्रहो भवति, तथा च सत्या मनोनिर्वृत्तिः मृषा-मनोनिर्वृत्तिः सत्यामृषामनोनिर्वृत्तिः. असत्यामृषामनोनिर्वृत्तिरितिभेदेन चतस्रो मनोनिर्वृत्तयो भवन्तीति, 'एवं एगिंदियविगलिंदियवज्जं जाव वेमाणियाणं' एवम् एकेन्द्रियविकलेन्द्रियवर्जं यावद्वैमानिकानाम् एकेन्द्रियविकलेन्द्रिययोर्मनसोऽभावेन मनोनिर्वृत्त्यभावात् शेषाणां वैमानिकान्तजीवानां मनसः सद्भावेन मनोनिर्वृत्तिर्भवतीति ।६। 'कइविहा णं भंते' कतिविधा खलु भदन्त ! 'कसाय निव्वत्ती पन्नत्ता' कषायनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता, भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि. 'गोयमा' हे गौतम ! 'चउव्विहा कसायनिव्वत्ती पन्नत्ता' चतुर्विधा कषायनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता 'तं जहा' तद्यथा 'कोहकसायनिव्वत्ती' क्रोधकषायनिर्वृत्तिः 'जाव लोभकसाय

'सच्चा मणनिव्वत्ती०' सत्या मनोनिर्वृत्ति असत्या मनोनिर्वृत्ति, सत्यासत्यामनोनिर्वृत्ति और अनुभयमनोनिर्वृत्ति यह चार प्रकार की मनोनिर्वृत्ति एकेन्द्रिय और विकलेन्द्रिय जीवों के सिवाय शेष वैमानिकान्त जीवों को होती है। इन द.नों के छोडने का कारण उनको मन नहीं होता है यह मनोनिर्वृत्ति जिन जीवों के मन होता है उन्हीं को होती है मन संज्ञी पञ्चेन्द्रिय जीवों के ही होता है अतः उन्हीं के इसकी निर्वृत्ति होती है 'कइविहा णं भंते। कसायनिव्वत्ती पण्णत्ता' हे भदन्त ! कषायनिर्वृत्ति कितने प्रकार की कही गई है ? तो इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु ने कहा—'गोयमा ! चउव्विहा०' हे गौतम ! कषायनिर्वृत्ति

હે ગૌતમ ! ચાર પ્રકારની મનોવૃત્તિ કહેવામાં આવી છે. 'तंजहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'सच्चा मणनिव्वत्ती०' સત્યા મનોનિવૃત્તિ૧, અસત્યા મનોનિવૃત્તિ૨, સત્યાસત્યા મનોનિવૃત્તિ૩, અને અનુભય મનોનિવૃત્તિ૪ આ ચારે પ્રકારની મનોનિવૃત્તિ એકેન્દ્રિય જીવો અને વિકલેન્દ્રિય જીવોને છોડીને બાકીના વૈમાનિક સુધીના જીવોને હોય છે. એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિય એ બન્નેને છોડવાનું કારણ તેઓને મન હોતું નથી તેજ છે આ મનોનિવૃત્તિ જે જીવોને મન હોય છે તેને જ કહી છે. અને સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવોને જ મન હોય છે. તેથી તેઓને આ મનોનિવૃત્તિ હોય છે.

'कइविहा णं भंते ! कसायनिव्वत्ती पन्नत्ता' હે ભગવન્ કષાયનિવૃત્તિ કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—गोयमा ! चउव्विहा०' હે ગૌતમ ! કષાયનિવૃત્તિ ચાર પ્રકારની કહેવામાં આવી છે. તે

निव्वत्ती' यावत् लोभकषायनिर्वृत्तिः, अत्र यावत्पदेन मानमाययोर्ग्रहणं भवति तथा च क्रोधमानमायालोभभेदेन चतस्रः कषायनिर्वृत्तयो भवन्तीति भावः। एवं जाव वेमाणियाणं' एवं यावद्वैमानिकानाम् अत्र यावत्पदेन नारकादारभ्य चतुर्विंशतिदण्डकस्थानां सर्वेषां जीवानां ग्रहणं भवतीति ।७। 'कइविहा णं भंते' कतिविधा खलु भदन्त ! 'वन्ननिव्वत्ती पन्नत्ता' वर्णनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता, वर्णनिर्वृत्तयः कति संख्यकाः कथिताः ? इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'पंचविहा वन्ननिव्वत्ती पन्नत्ता' पञ्चविधा वर्णनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता 'तं जहा' तद्यथा-'कालवन्ननिव्वत्ती एवं जाव सुक्किल्लवन्ननिव्वत्ती' कालवर्णनिर्वृत्तिः यावत् शुक्लवर्णनिर्वृत्तिः, अत्र यावत्पदेन नीलरक्तपीतानां संग्रहः, एवं निरव-

क्रोध, मान, माया और लोभ की निर्वृत्ति के भेद से चार प्रकार की कही गई है यह कषायनिर्वृत्ति चतुर्विंशतिदण्डकस्थ सब जीवों को होती है यही सब विषय 'कोहकसाय निव्वत्ती' से लेकर 'एवं जाव वेमाणियाणं' तक स्पष्ट किया गया है। वर्ण निर्वृत्ति के प्रकार के प्रश्न के उत्तर में प्रभु ने गौतम ! से ऐसा कहा है कि हे गौतम ! कृष्ण, नील, रक्त, पीत और शुक्ल के भेद से वर्ण पांच प्रकार का होता है और इनकी निर्वृत्ति भी पांच ही प्रकार की होती है सूत्र में आगत यावत् पद से 'नील, रक्त पीत' इन वर्णों का ग्रहण हुआ है यह वर्णनिर्वृत्ति भी चौवीस दण्डकस्थ सब जीवों को होती ही है अर्थात् पांच प्रकार की वर्णनिर्वृत्ति में से कोई न कोई अविरोधी वर्णनिर्वृत्तिवाले समस्त संसारी जीव होते ही हैं। यही सब विषय वर्णनिर्वृत्ति के सूत्र

કષાયનિર્વૃત્તિના ચાર ભેદ આ પ્રમાણે છે-ક્રોધકષાય નિર્વૃતિ૧ માનકષાય નિર્વૃત્તિ૨, માયાકષાય નિર્વૃત્તિ૩ અને લોભકષાય નિર્વૃત્તિ૪, આ કષાયનિર્વૃત્તિ ૨૪ દંડકોમાં રહેલા તમામ જીવોને હોય છે આ તમામ વિષય 'कोहकसाय-निव्वत्ती०' ક્રોધ કષાયનિર્વૃત્તિથી આરંભીને 'एव जाव वेमाणियाणं' યાવત્ વૈમાનિક સુધી આ વાકયથી બતાવેલ છે.

વર્ણ નિર્વૃત્તિના પ્રકારના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુએ ગૌતમ સ્વામીને એવું કહ્યું છે કે-હે ગૌતમ ! કૃષ્ણ, નીલ, રક્ત, પીળી અને ધોળી એ ભેદથી વર્ણ પાંચ પ્રકારના થાય છે. અને તેની નિર્વૃત્તિ પણ પાંચ જ પ્રકારની હોય છે. સૂત્રમાં આવેલ યાવત્ પદથી નીલ, રાતા પીળા એ વર્ણો ગ્રહણ કરાયા છે. આ વર્ણનિર્વૃત્તી પણ ૨૪ દંડકોમાં રહેલા તમામ જીવોને હોય છે. અર્થાત્ પાંચે પ્રકારની વર્ણ નિર્વૃત્તિમાંથી કોઈને કોઈ અવિરોધિ વર્ણ નિર્વૃત્તિવાળા સઘળા સંસારી જીવો હોય છે. આ તમામ વિષય વર્ણ નિર્વૃત્તિના સૂત્રપાઠથી

सेसं जाव वेमाणियाणं' एवं निरवशेषं यावद्वैमानिकानाम्, अत्र यावत्पदेन सर्वोऽपि चतुर्विंशतिदण्डकस्थो जीवराशिः परिगृहीतो भवति ततश्च सर्वेऽपि पञ्चसु अन्यतमवर्णनिर्वृत्तिमन्तो भवन्त्येवेति भावः ।८। 'एवं गंधनिव्वत्ती दुविहा' एवम्-वर्णवदेव गन्धनिर्वृत्तिर्द्विविधा सुरभिदुरभिभेदात् सा च 'जाव वेमाणियाणं' यावद्वैमानिकानाम्-नारकादारभ्य वैमानिकपर्यन्तजीवानां द्विप्रकारिका गन्धनिर्वृत्तिः भवति गन्धद्वये एकस्यावश्यंभावादिति ।९। 'रसनिव्वत्ती पंचविहा जाव वेमाणियाणं' रसनिर्वृत्तिः पञ्चविधा यावद्वैमानिकानाम् मधुरादिभेदेन रसानां पञ्चविधत्वात् रसनिर्वृत्तिरपि पञ्चप्रकारा भवति सा च रसनिर्वृत्तिः सर्वजीवानां वैमानिकपर्यन्तानां भवति ।१०। फासनिव्वत्ती अट्ठविहा जाव वेमाणियाणं' स्पर्शनिर्वृत्तिरष्टविधा यावद्वैमानिकानाम् कर्कशादिभेदेन स्पर्शस्याष्टविधत्वात् तन्निर्वृत्तयोऽपि अष्टप्रकारकाः ताश्च स्पर्शनिर्वृत्तयो वैमानिकान्तजीवानां भवन्तीति भावः ।११। 'कइविहा णं भंते !' कतिविधा खलु भदन्त ! 'संठाणनिव्वत्ती पन्नत्ता'

पाठ द्वारा समझाया गया है तथा गंधनिर्वृत्ति के पाठ द्वारा भी यही कहा गया है कि सुरभिगंधनिर्वृत्ति और दुरभिगंधनिर्वृत्ति भी नारक से लेकर वैमानिकान्त जीवों को होती है अर्थात् दो प्रकार की गंधनिर्वृत्ति में से कोई एक तो निर्वृत्ति समस्त संसारी जीवों को अवश्य ही होती है इस प्रकार से मधुरादि के भेद से पांच प्रकार की जो रसनिर्वृत्ति है वह भी समस्त संसारी जीवों को होती है कर्कश आदि स्पर्शों की निर्वृत्ति आठ प्रकार की होती है यह अष्टविध स्पर्श निर्वृत्ति भी समस्त संसारी जीवों को नारक से लेकर वैमानिक तक के जीवों को होती है। अब गौतम ! संस्थाननिर्वृत्ति के विषय में-'कइविहा णं भंते ! संठाणनिव्वत्ती पण्णत्ता' हे भदन्त ! संस्थान की जिससे जीव भले

સમજાવેલ છે. તથા ગંધ નિવૃત્તિના પાઠ દ્વારા પણ એજ સમજાવેલ છે કે— સુરભિ ગંધ (સુગંધ) નિવૃત્તિ અને દુર્ગંધ નિવૃત્તિ પણ નારકોથી લઈને વૈમાનિક સુધીના સઘળા જીવોને હોય છે. અર્થાત્ બે પ્રકારની ગંધ નિવૃત્તિમાંથી કોઈ એક ગંધ નિવૃત્તી સઘળા સંસારી જીવોને અવશ્ય હોય છે. એજ રીતે મધુર વિગેરેના ભેદથી પાંચ પ્રકારની જે રસ નિવૃત્તિ છે, તે પણ બધા જ સંસારી જીવોને હોય છે. કર્કશ વિગેરે સ્પર્શોની જે નિવૃત્તિ આઠ પ્રકારની હોય છે. તે આઠે પ્રકારની સ્પર્શનિવૃત્તિ પણ નારકથી લઈને વૈમાનિક સુધીના સઘળા સંસારી જીવોને હોય છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી સંસ્થાન નિવૃત્તિના સંબંધમાં પ્રભુને પૂછે છે કે— 'कइविहा णं भंते ! संठाणनिव्वत्ती पण्णत्ता' હે ભગવન્ સંસ્થાન કે

संस्थाननिर्वृत्तिः संस्थीयते-सम्यक्स्थितो भवति येन तत् संस्थानम् शरीराणामाकारविशेषः, तस्य निर्वृत्तिः-निष्पत्तिः सा कतिप्रकारा प्रज्ञप्ता, संस्थाननिर्वृत्तयः कति भवन्ति ? इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'छव्विहा संठाणनिव्वत्ती पन्नत्ता' षड्विधा-षट्प्रकारा संस्थाननिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता संख्याभेदमेव दर्शयति 'तं जहा' इत्यादि, 'तं जहा' तद्यथा 'समचउरंससंठाणनिव्वत्ती' समचतुरस्रसंस्थाननिर्वृत्तिः, 'जाव हुंडसंठायानिव्वत्ती' यावद् हुण्डसंस्थाननिर्वृत्तिः, अत्र यावत् पदेन न्यग्रोधपरिमंडलं १ सादिकं २ वामनं ३ कुब्जम् ४, इत्येतेषां चतुर्णां संस्थानानां ग्रहणं भवति संस्थानद्वयस्य सूत्रे एव कथितत्वात्, तत्र कस्य जीवस्य कीदृशी संस्थाननिर्वृत्तिर्भवतीति दर्शयितुमाह-'नेरइयाणं' इत्यादि, 'नेरइयाणं पुच्छा' नैरयिकाणां पृच्छा हे भदन्त ! नारकजीवानां कीदृशी संस्थाननिर्वृत्तिर्भवतीति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम !

प्रकार से स्थित होता है ऐसे उस संस्थानकी शरीरों के आकार विशे की निर्वृत्ति कितने प्रकार की होती है ? अर्थात् संस्थान निर्वृत्तियां कितनी होती हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में कहते हैं-'गोयमा ! छव्विहा संठाणनिव्वत्ती पण्णत्ता' हे गौतम ! संस्थाननिर्वृत्ति छ प्रकार की होती है जो नाम से इस प्रकार से है-'समचउरंससंठाणनिव्वत्ती जाव हुंडसंठाणनिव्वत्ति' समचतुरस्रसंस्थाननिर्वृत्ति यावत् हुंडकसंस्थाननिर्वृत्ति यहां यावत्पद से 'न्यग्रोधपरिमंडल, सादिक वामन और कुब्जक' इन ४ संस्थानों का ग्रहण हुआ है, दो संस्थानों का नाम सूत्र में ही बताया गया है कि जीव के कैसे संस्थान निर्वृत्ति होती है इस बात को जानने के लिये गौतम प्रभु से 'नेरइयाणं पुच्छा' हे भदन्त ! नारक जीवों के कैसी संस्थाननिर्वृत्ति होती है ? इस प्रकार से पूछते हैं-

જેનાથી જીવ સારી રીતે સ્થિર થઈ શકે એવા તે સંસ્થાનોની અર્થાત્ શરીરોના આકાર વિશેષની નિર્વૃત્તિ કેટલા પ્રકારની હોય છે ? એટલે કે નિર્વૃત્તિયો કેટલા પ્રકારની હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'ગોયમા ! छव्विहा संठाणनिव्वत्ती पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! સંસ્થાનનિર્વૃત્તિ છ પ્રકારની કહેવામાં આવી છે. તેના નામો 'समचउरंससंठाणनिव्वत्ती जाव हुडसंठाणनिव्वत्ती' સમચતુરસ્ર સંસ્થાનનિર્વૃત્તિ૧, ન્યગ્રોધ પરિમંડલ સંસ્થાનનિર્વૃત્તિ૨ સાદિક સંસ્થાનનિર્વૃત્તિ ૩ વામન સંસ્થાનનિર્વૃતિ ૪, કુબ્જસંસ્થાન નિર્વૃત્તિ ૫ અને હુંડક સંસ્થાનનિવૃત્તિ ૬.

હવે કયા જીવને કેવી સંસ્થાન નિર્વૃત્તિ હોય છે, તે વાત સમજવા માટે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ નારક જીવોને કેવી સંસ્થાન

'एगा हुंडसंठाणनिव्वत्ती पन्नत्ता' एका हुण्डसंस्थाननिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता नारकजीवानां हुण्डसंस्थानं भवतीत्युत्तरम् 'असुरकुमाराणं पुच्छा' असुरकुमाराणां पृच्छा हे भदन्त! असुरकुमाराणां कीदृशी संस्थाननिर्वृत्तिर्भवती ? ति प्रश्नः, भगवानाह- 'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'एगा समचउरंससंठाणनिव्वत्ती पन्नत्ता' एका समचतुरस्रसंस्थाननिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता, असुरकुमाराणां कीदृशी संस्थाननिर्वृत्तिरिति प्रश्नः, एका समचतुरस्रसंस्थाननिर्वृत्तिरित्युत्तरम्, 'एवं जाव थणियकुमाराणं' एवं यावत् स्तनितकुमाराणाम् यथा असुरकुमाराणाम् एकं समचतुरस्र-संस्थानम् तथैव यावत् स्तनितकुमाराणामपि एकमेव समचतुरस्रसंस्थानमिति। 'पुढवीकाइयाणं पुच्छा' पृथिवीकायिकानां पृच्छा हे भदन्त ! पृथिवीकायिक जीवानां कीदृशी संस्थाननिर्वृत्तिर्भवतीति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'एगामसूरचंदसंठाणनिव्वत्ती पन्नत्ता' एका मसूरचन्द्रसंस्थान

उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा !' हे गौतम ! 'एगा हुंडसंठाणनिव्वत्ती पण्णत्ता' नारक जीवों को एक हुंडकसंस्थान निर्वृत्ति होती है 'असुर-कुमारणं पुच्छा' हे भदन्त! असुरकुमारों के कैसी संस्थाननिर्वृत्ति होती है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा! एगा समचउरंससंठाण-निव्वत्ती पन्नत्ता' हे गौतम। असुरकुमारों को एक समचतुरस्रसंस्थान-निर्वृत्ति होती है 'एवं जाव थणियकुमाराणं' इसी प्रकार से यावत् स्तनि-तकुमारों के भी एक समचतुरस्रसंस्थान की निर्वृत्ति होती है 'पुढवीकाइ-याणं पुच्छा' हे भदन्त! पृथिवीकायिक जीवों को कैसी संस्थाननिर्वृत्ति होती है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-गोयमा ! एगा मसूरचंदसंठाण-निव्वत्ती' हे गौतम ! पृथिवीकायिक जीवों को संस्थान की निर्वृत्ति जैसे

નિર્વૃત્તિ હોય છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा!' હે ગૌતમ ! 'एगा हुंडसठाणनिव्वत्ती पणत्ता' નારક જીવોને એક હુંડક સંસ્થાન નિર્વૃત્તિ હોય છે. 'असुकुमाराणं पुच्छा' હે ભગવન્ અસુરકુમારોને કેવી સંસ્થાન નિર્વૃત્તિ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा! एगा समचउरंससंठाणनिव्वत्ती पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! અસુરકુમારોને એક સમચતુરસ્ર સંસ્થાન નિર્વૃત્તિ હોય છે. 'एवं जाव थणियकुमाराणं' એજ પ્રમાણે યાવત્ સ્તનિતકુમાર સુધિમાં પણ આ એક સમચતુરસ્ર સંસ્થાનની નિર્વૃત્તિ હોય છે. 'पुढवीकाइयाणं पुच्छा' હે ભગવન્ પૃથ્વીકાયિક જીવોને કેવી સંસ્થાન નિર્વૃત્તિ હોય છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा एगा मसूरचंदसंठाणनिव्वत्ती' હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક જીવોને મસૂરની દાળના આકારની અથવા ચંદ્રમાના આકાર જેવી ગોળ સંસ્થાન નિર્વૃત્તિ

निर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता तत्र मसूरो धान्यविशेषः तस्य दलवत् चन्द्रवद्वा गोलाकारं पृथिवीकायिकजीवानां संस्थानं भवतीत्युत्तरम्, 'एवं जस्स संठाणं' एवं यस्य जीवस्य यद् यादृशं संस्थानं तस्य जीवस्य तत्-तादृशं संस्थानं वक्तव्यम्, तथाहि नारकाणां विकलेन्द्रियाणां हुण्डसंस्थानम् पृथिवीकायिकजीवानां मसूरचन्द्राकारं संस्थानम्, अप्कायिकानाम् स्तिबुकं-जलबुद्बुदः, तत्सदृशं संस्थानम्। तेजस्कायिकानां सूचीकलापसंस्थानम्, वायुकायिकानां पताकासंस्थानम् वनस्पतिकायिकानां नानाविधसंस्थानम् पञ्चेन्द्रियतिरश्चां मनुष्याणां च षडपि संस्थानानि इति। कियत्पर्यन्तं संस्थानं वक्तव्यम् तत्राह-'जाव वेमाणियाण' यावद्वैमानिकानाम् नार-

---

मसूर के दालका अथवा चन्द्रमा का आकार गोल होता है ऐसी ही होती है 'एवं जस्स जं संठाणं' इसी प्रकार से जिस जीव को जो संस्थान होता है उस जीव को उसी संस्थान की निर्वृत्ति कहनी चाहिये तात्पर्य इसका ऐसा है कि-नारकों के एवं विकलेन्द्रियों को हुंडसंस्थान होता है पृथिवीकायिक जीवों को मसूरचन्द्राकारसंस्थान होता है अप्कायिक जीवों को जलबुद्बुद के जैसा संस्थान होता है तेजस्कायिक जीवों को सूचीकलाप के जैसा संस्थान होता है वायुकायिक जीवों को पताका के जैसा संस्थान होता है एवं वनस्पतिकायिक जीवों का कोई नियत संस्थान नहीं होता है, किंतु नानाविध संस्थान होता है, पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च और मनुष्यों के छहों प्रकार के भी संस्थान होते हैं 'जाव वेमाणियाणं' इस प्रकार नारक से लेकर वैमानिक पर्यन्त जीवों के जो संस्थान होता है वही संस्थान उसके कहना चाहिये। १२

હોય છે. 'एवं जस्स जं संठाणं' એજ રીતે જે જીવને જે સંસ્થાન હોય છે, તે જીવને તેજ સંસ્થાનની નિર્વૃત્તિ કહેવી જોઈએ. કહેવાનું તાત્પર્ય એવું છે કે-નારકો અને વિકલેન્દ્રિયોને હુંડ સંસ્થાન હોય છે, પૃથ્વીકાયિક જીવોને મસૂર અથવા ચંદ્રાકાર ગોળ સંસ્થાન હોય છે. અપ્કાયિક જીવોને જળના પરપોટા જેવું સંસ્થાન હોય છે. તેજસ્કાયિક જીવોને ધજાના જેવું સંસ્થાન હોય છે. અને વનસ્પતિકાયિક જીવોને કોઈ નિશ્ચિત રૂપનું સંસ્થાન હોતું નથી. પરંતુ અનેક પ્રકારના સંસ્થાનો હોય છે, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યોને છએ પ્રકારના સંસ્થાનો હોય છે,

'जाव वेमाणियाणं' આ રીતે નારકોથી આરંભીને વૈમાનિક સુધીના જીવોને જે સંસ્થાન હોય છે, તેજ સંસ્થાન તેઓને કહેવા જોઈએ.૧૨ 'कइविहा णं भंते! सन्नानिव्वत्ती पण्णत्ता' હે ભગવન્ સંજ્ઞાનિર્વૃત્તિ કેટલા પ્રકારની

कादारभ्य वैमानिकपर्यन्तजीवानां यस्य यादृशं संस्थानं तस्य तादृशं संस्थानं वक्तव्यमिति ॥१२॥ 'कइविहा णं भंते !' कतिविधा खलु भदन्त ! 'सन्नानिव्वत्ती पन्नत्ता' संज्ञानिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता, हे भदन्त ! संज्ञानिर्वृत्तयः कति भवन्तीति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! चउव्विहा सण्णा निव्वत्ती पन्नत्ता' चतुर्विधा संज्ञानिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता 'तं जहा' तद्यथा 'आहारसन्नानिव्वत्ती आहारसंज्ञानिर्वृत्तिः 'जाव परिग्गहसन्नानिव्वत्ती' यावत् परिग्रहसंज्ञानिर्वृत्तिः, अत्र यावत्पदेन मैथुनभयसंज्ञयोः परिग्रहो भवति तथा च आहारभयमैथुनपरिग्रह-भेदेन संज्ञानिर्वृत्तयश्चतस्रो भवन्तीति, 'एवं जाव वेमाणियाणं' एवं यावद्वैमानिका-नाम्-नारकादारभ्य वैमानिकपर्यन्तानां चतुर्विंशतिदण्डकजीवानामिमाश्चतस्रः संज्ञानिर्वृत्तयो भवन्तीति ।१३। 'कइविहाणं भंते' कतिविधा खलु भदन्त ! 'लेस्सा निव्वत्ती पन्नत्ता' लेश्यानिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'छव्विहा लेस्सा निव्वत्ती पन्नत्ता' षड्विधा-षट्प्रकारा लेश्यानिर्वृत्तिः

'कइविहा णं भंते ! सन्नानिव्वत्ती पन्नत्ता' हे भदन्त ! संज्ञा निर्वृत्ति कितने प्रकार की कही गई है ? तो ऐसा उत्तर है कि-हे गौतम ! संज्ञानिर्वृत्ति 'चउव्विहा पण्णत्ता' चार प्रकार की कही गई है 'तं जहा-आहार सन्नानिव्वत्ती०' जैसे आहारसंज्ञा निर्वृत्ति यावत् परिग्रह संज्ञानिर्वृत्ति यहां यावत्पद से मैथुन और भय संज्ञाओं का ग्रहण हुआ है तथा च आहार संज्ञानिर्वृत्ति, भयसंज्ञानिर्वृत्ति, मैथुनसंज्ञानिर्वृत्ति और परिग्रह संज्ञा निर्वृत्ति इस प्रकार से संज्ञानिर्वृत्ति चार प्रकार की होती है । 'एवं जाव वेमाणियाणं' नारक से लेकर वैमानिकपर्यन्त चतुर्विंशतिदण्डकस्थ जीवों के ये चार संज्ञानिर्वृत्तियां होती है । 'कइविहाणं भंते ! लेस्सानिव्वत्ती पण्णत्ता' हे भदन्त लेश्यानिर्वृत्ति कितने प्रकार की होती हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! हे गौतम ! 'छव्विहा०' लेश्यानिर्वृत्ति ६ प्रकार की

કહેવામાં આવી છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-હે ગૌતમ સંજ્ઞાનિર્વૃત્તિ 'चउव्विहा पण्णत्ता' ચાર પ્રકારની કહેવામાં આવી છે. 'तंजहा-आहार-सन्नानिव्वत्ती०' તે આ પ્રમાણે છે. આહાર સંજ્ઞા નિર્વૃત્તિ, ભયસંજ્ઞાનિર્વૃત્તિ મૈથુન સંજ્ઞા નિર્વૃત્તિ, અને પરિગ્રહ સંજ્ઞા નિર્વૃત્તિ આ રીતે સંજ્ઞા નિર્વૃત્તિ ચાર પ્રકારની કહી છે. 'एवं जाव वेमाणियाणं' નારકોથી આરંભીને વૈમાનિકો સુધીના ચોવીસ દંડકવર્તી જીવોને આ ચારે પ્રકારની સંજ્ઞા નિર્વૃત્તિયો હોય છે. 'कइविहा णं भंते ! लेस्सा निव्वत्ती पण्णत्ता' હે ભગવન્ લેશ્યાનિર્વૃત્તિ કેટલા પ્રકારની હોય છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે-'गोयमा ! હે ગૌતમ !

प्रज्ञप्ता-कथिता, 'तं जहा' तद्यथा 'कण्हलेस्सानिव्वत्ती' कृष्णलेश्यानिर्वृत्तिः 'जाव सुक्कलेस्सानिव्वत्ती' यावत् शुक्ललेश्यानिर्वृत्तिः, अत्र यावत्पदेन नीलकापोतिक-तैजस-पद्म-लेश्यानां संग्रहो भवति तथा च कृष्ण-नील-कापोतिक-तैजस पद्म-शुक्ल-लेश्यारूपाः षट्संख्यका लेश्यानिर्वृत्तयो भवन्तीति। 'एवं जाव वेमाणियाणं जस्स जइ लेस्साओ' एवं यावद्वैमानिकानाम्, यस्य या लेश्याः नारकादारभ्य वैमानिकान्तजीवानां वा लेश्याः ज्ञातव्या', परन्तु यस्य जीवस्य यावन्त्यश्च लेश्या भवन्ति कृष्णनीला कापोतिका, इत्यादिकाः, एका द्वे तिस्रो वा इत्यादिकाः तस्य ता ज्ञातव्याः इति ।१४। 'कइविहा णं भंते' कतिविधा खलु भदन्त! 'दिट्ठिनिव्वत्ती पन्नत्ता' दृष्टिनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता? भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'तिविहा दिट्ठिनिव्वत्ती पन्नत्ता' त्रिविधा दृष्टिनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता 'तं जहा' तद्यथा 'सम्मादिट्ठिनिव्वत्ती' सम्यग्दृष्टिनिर्वृत्तिः,

होती है। 'तं जहा' जैसे-'कण्हलेस्सानिव्वत्ती' कृष्णलेश्यानिर्वृत्ति यावत् नीललेश्यानिर्वृत्ति कापोतिक लेश्यानिवृत्ति, तैजसलेश्यानिर्वृत्ति पद्मलेश्यानिर्वृत्ति और शुक्ललेश्यानिवृत्ति 'एवं जाव वेमाणियाणं' यह लेश्यानिर्वृत्ति जिस जीव को जो जो लेश्याएं होती हैं उसी लेश्या की निर्वृत्ति उस २ जीव को होती है और यह लेश्या निर्वृत्ति नारक से लेकर वैमानिक तक के समस्त संसारी जीवों के होती है, इस प्रकार जिन जीवों में जितनी लेश्याएं पाई जाती हैं उन जीवों में उतनी कहनी चाहिये। हे भदन्त! दृष्टि निर्वृत्ति कितने प्रकार की कही गई? तो इसके उत्तर में प्रभु ने 'तिविहा दिट्ठि०' हे गौतम! दृष्टिनिर्वृत्ति सम्यग्दृष्टि निर्वृत्ति मिथ्यादृष्टि-

'छव्विहा' લેશ્યા નિર્વૃત્તિ છ પ્રકારની કહેવામાં આવી છે. 'तंजहा' તે આ પ્રમાણે છે 'कण्हलेस्सा निव्वत्ती०' કૃષ્ણલેશ્યાનિર્વૃત્તિ યાવત્ નીલલેશ્યા નિર્વૃત્તિ, કાપોતિક લેશ્યા નિર્વૃત્તિ. તૈજસ લેશ્ય નિર્વૃત્તિ, પદ્મ લેશ્યા નિર્વૃત્તિ અને શુકલ લેશ્યાનિર્વૃત્તિ 'एवं जाव वेमाणियाणं' આ લેશ્યાનિર્વૃત્તિ જે જે જીવને જે જે લેશ્યાઓ હોય છે, તેજ લેશ્યાની નિર્વૃત્તિ તે તે જીવને હોય છે. આ લેશ્યા નિર્વૃત્તિ નારકોથી લઈને વૈમાનિક સુધીના સઘળા સંસારી જીવોને હોય છે. કોઈને કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોતિક વિગેરે લેશ્યાઓ હોય છે. કોઈને એક, કોઈને બે અને કોઈને ત્રણ વિગેરે લેશ્યા નિર્વૃત્તિ હોય છે. એ રીતે જે જીવને જે લેશ્યા નિર્વૃત્તિ હોય તે જીવને તે લેશ્યા કહેવી જોઈએ.

હે ભગવન્ દૃષ્ટિ નિર્વૃત્તિ કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવી છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુએ કહ્યું કે-'तिविहा दिट्ठि०' હે ગૌતમ દૃષ્ટિ નિર્વૃત્તિ-સમ્યગ્દૃષ્ટિ નિર્વૃત્તિ, મિથ્યા દૃષ્ટિ નિર્વૃત્તિ, અને સમ્યગ્મિથ્યા દૃષ્ટિ નિર્વૃત્તિ એ

'मिच्छादिट्ठिनिव्वत्ती' मिथ्यादृष्टिनिर्वृत्तिः 'सम्मामिच्छादिट्ठिनिव्वत्ती' सम्यग्मिथ्यादृष्टिनिर्वृत्तिः, हे गौतम ! सम्यग्दृष्टिनिर्वृत्ति-मिथ्यादृष्टिनिर्वृत्ति-सम्यग्मिथ्यादृष्टिनिर्वृत्तिः भेदाद् तिस्रो दृष्टिनिर्वृत्तयोऽभिमता इति। 'एवं जाव वेमाणियाणं जस्स जइ विहा दिट्ठी' एवं यावद्वैमानिकानाम् यस्य यद्विधा-यत्प्रकारा यत्संख्यका च दृष्टिः सा तस्य ज्ञातव्या, दृष्टिश्च नारकादारभ्य वैमानिकान्तजीवानां भवति, तत्र सम्यग्दृष्टिः भव्यानाम् आसन्नमोक्षमार्गाणाम् मिथ्यादृष्टिरेकेन्द्रियादीनाम् सम्यग्मिथ्यादृष्टिः सामान्यतो मनुष्यादीनामिति विवेकः ।१५। 'कइविहा णं भंते' कतिविधा खलु भदन्त ! 'णाणनिव्वत्ती पन्नत्ता' ज्ञाननिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता, ज्ञाननिर्वृत्तयः-ज्ञानस्य निर्वृत्तयः-आभिनिबोधिकादितया निष्पत्तयः कियन्तो भवन्तीति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'पंचविहा णाणनिव्वत्ती पन्नत्ता' पञ्चविधा पञ्चप्रकारा ज्ञाननिर्वृत्ति भवन्तीति, 'तं जहा' तद्यथा 'आभिणिबोहियणाणनिव्वत्ती' आभिनिबोधिकज्ञाननिर्वृत्तिः, 'जाव केवलणाणनिव्वत्ती' यावत् केवलज्ञाननिर्वृत्तिः, अत्र यावत्पदेन श्रुतावधि-

---

निर्वृत्ति और सम्यग्मिथ्यादृष्टिनिर्वृत्ति के भेद से तीन प्रकार की कही गई है. यह दृष्टिनिर्वृत्ति नारक से लेकर वैमानिक तक के समस्त संसारी जीवों को होती है किसी के मिथ्यादृष्टिनिर्वृत्ति होती है किसी के सम्यग्दृष्टिनिर्वृत्ति होती है किसी के उभयदृष्टिनिर्वृत्ति होती है। जिन जीवों में जितनी दृष्टियां पाते हों, उनको उतनी दृष्टिनिर्वृत्ति कह देनी चाहिये। 'कइविहाणं भंते ! णाणनिव्वत्ती पण्णत्ता' हे भदन्त ! ज्ञाननिर्वृत्ति कितने प्रकार की होती है ? तो इसका उत्तर प्रभु ने ऐसा दिया है कि-'गोयमा' हे गौतम ! 'पंचविहा णाण०' ज्ञाननिर्वृत्ति पांच प्रकार की होती है, आभिनिबोधिक आदिरूप से जो ज्ञान की परिणति होती है उसीका नाम ज्ञाननिर्वृत्ति है। 'आभिणियोहिय

રીતના ભેદથી ત્રણ પ્રકારની કહેવામાં આવી છે. આ દૃષ્ટિ નિર્વૃત્તિ નારકોથી આરંભીને વૈમાનિક સુધીના સઘળા સંસારી જીવોને હોય છે. કોઇને સમ્યગ્દૃષ્ટિ નિર્વૃત્તિ હોય છે. કોઈને મિથ્યાદૃષ્ટિ નિર્વૃત્તિ હોય છે કોઇને ઉભય દૃષ્ટિ નિર્વૃત્તિ હોય છે. નજીકના મોક્ષ માર્ગવાળા ભવ્ય જીવોને સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય છે. એકેન્દ્રિયાદિકોને મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે. અને સામાન્યથી મનુષ્યોને સમ્યક્મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે. 'कइविहाणं भंते ! णाणनिव्वत्ती' હે ભગવન્ જ્ઞાન નિર્વૃત્તિ કેટલા પ્રકારની કહી છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુએ કહ્યું કે-'गोयमा ! હે ગૌતમ ! 'पंचविहा णाण०' જ્ઞાનનિર્વૃત્તિ પાંચ પ્રકારની કહેવામાં આવી છે આભિનિબોધિક વિગેરે રૂપથી જ્ઞાનની જે પરિણતિ થાય છે. તેનું જ નામ જ્ઞાનનિર્વૃત્તિ છે. 'आभिणिबोहियणाणनिव्वत्ती०' આભિનિબોધિક જ્ઞાન

मनःपर्यवज्ञानानां संग्रहो भवति तथा च मतिज्ञाननिर्वृत्तिः, श्रुतज्ञाननिर्वृत्तिः, अवधिज्ञाननिर्वृत्तिः, मनःपर्यवज्ञाननिर्वृत्तिः, केवलज्ञाननिर्वृत्तिश्चेति ज्ञाननिर्वृत्तयः पञ्च कथिता इति। 'एगिंदियवज्जं जाव वेमाणियाणं' एवमेकेन्द्रियवर्जं यावद्वैमानिकानाम् एकेन्द्रियान् परित्यज्य नारकादारभ्य वैमानिकपर्यन्तजीवानामिमा ज्ञाननिर्वृत्तयो भवन्ति, किन्तु सर्वेषां सर्वा ज्ञाननिर्वृत्तिर्न भवति तर्हि किम् ? तत्राह-'जस्स जइ णाणा' यस्य यानि ज्ञानानि यस्य यादृशं ज्ञानं भवति तस्य जीवविशेषस्य तादृशमेव मत्याद्यन्यतमज्ञानं वक्तव्यमिति भावः ।१६। ज्ञाननिर्वृत्तिविरोधिनीम् अज्ञाननिर्वृत्तिं दर्शयन्नाह-'कइविहा णं' इत्यादि, 'कइविहा णं भंते'

णाणनिव्वत्ती०' आभिनिबोधिकज्ञाननिर्वृत्ति यावत केवलज्ञाननिर्वृत्ति ये पांच इसके भेद हैं यहां यावत्पद से श्रुतज्ञाननिर्वृत्ति, अवधिज्ञान निर्वृत्ति मनःपर्यवज्ञाननिर्वृत्ति इन तीन निर्वृत्तियों का ग्रहण हुआ है। 'एगिंदियवज्जं जाव वेमाणियाणं' एकेन्द्रिय जीवों के सिवाय यह ज्ञाननिर्वृत्ति नारक से लेकर वैमानिक तक के समस्त संसारी जीवों में होती है परन्तु विशेषता केवल इतनी सी ही है कि सब ज्ञाननिर्वृत्तियां सब को नहीं होती है किन्तु जिन जीवों के जो मत्यादिक ज्ञान होते हैं वही निर्वृत्ति उसके होती है एक ज्ञान यदि होता है तो वह केवलज्ञान होता है दो ज्ञान होते हैं तो वे मतिज्ञान और श्रुतज्ञान होते हैं तीन ज्ञान यदि होते हैं तो वे मतिज्ञान, श्रुतज्ञान और अवधिज्ञान होते हैं और चार ज्ञान यदि होते हैं तो वे मतिज्ञान, श्रुतज्ञान, अवधिज्ञान और मनःपर्यवज्ञान होते हैं। इस प्रकार से जिस जीव को जो ज्ञान होता है उस जीव को उसी ज्ञान की निर्वृत्ति होती है ज्ञाननिर्वृत्ति की विरोधिनी अज्ञाननिर्वृत्ति है

નિર્વૃત્તિ, શ્રુતજ્ઞાનનિર્વૃત્તિ, અવધિજ્ઞાન નિર્વૃત્તિ મનઃપર્યવજ્ઞાન નિર્વૃત્તિ કેવળ જ્ઞાન નિર્વૃત્તિ એ રીતે જ્ઞાનનિર્વૃત્તિ પાંચ પ્રકારની છે. 'एगिंदियवज्जं जाव वेमाणियाणं' એકેન્દ્રિયજીવોને છોડીને નારકથી આરંભીને વૈમાનિકો સુધીના સઘળા સંસારી જીવોને આ જ્ઞાનનિર્વૃત્તિ હોય છે. પરંતુ વિશેષતા એજ છે કે-બધી જ્ઞાનનિર્વૃત્તિ બધાને હોતી નથી પરંતુ જે જીવોને જે મતિ વિગેરે જ્ઞાન હોય છે, તેજ નિર્વૃત્તિ તેને હોય છે એક જ જ્ઞાન હોય તો તે કેવળ-જ્ઞાન જ હોય છે. બે જ્ઞાન હોય તો તે મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન એ બે જ્ઞાન હોય છે. જો ત્રણ જ્ઞાન હોય તો મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અને અવધિજ્ઞાન હોય છે. અને જો ચાર જ્ઞાન હોય તો મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, અને મનપર્યવજ્ઞાન હોય છે. આ રીતે જે જીવને જે જ્ઞાન હોય છે, તે જીવને તેજ જ્ઞાનનિર્વૃત્તિ હોય છે.

कतिविधा खलु भदन्त ! 'अन्नाणनिव्वत्ती पन्नत्ता' अज्ञाननिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता ? हे भदन्त ! अज्ञाननिर्वृत्तौ कतिविधत्वमितिप्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा !' हे गौतम ! 'तिविहा अन्नाणनिव्वत्ती पन्नत्ता' त्रिविधा अज्ञाननिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता, 'तं जहा' तद्यथा 'मइअन्नाणनिव्वत्ती' मत्यज्ञाननिर्वृत्तिः, 'सुयअन्नाणनिव्वत्ती' श्रुताज्ञाननिर्वृत्तिः 'विभंगनाणनिव्वत्ती' विभङ्गज्ञाननिर्वृत्तिः, तथा च मत्यज्ञाननिर्वृत्ति-श्रुताज्ञाननिर्वृत्ति-विभङ्गज्ञाननिर्वृत्तिभेदेन अज्ञाननिर्वृत्तयः त्रिविधा मता इत्यर्थः 'एवं जस्स जइ अन्नाणा जाव वेमाणियाणं' एवं यस्य यानि अज्ञानानि तानि तस्य वक्तव्यानि, यावद्वैमानिकानाम् नारकादारभ्य वैमानिकदेवपर्यन्तम् अज्ञाननिर्वृत्तयो वक्तव्या इति ।१७। 'कइविहा णं भंते' कतिविधाः खलु भदन्त ! 'जोगनिव्वत्ती पन्नत्ता' योगनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता ! योगनिर्वृत्तेः कतिविधत्वमितिप्रश्नः, उत्तरमाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम !

अतः यह अज्ञान निर्वृत्ति कितने प्रकार की होती है ? इस गौतम के प्रश्न के उत्तर में प्रभु ने उनसे ऐसा कहा कि-'गोयमा' हे गौतम ! 'अण्णाणनि०' अज्ञाननिर्वृत्ति तीन प्रकार की होती है 'मइ अन्ना० सुयअन्नाण० एक मत्यज्ञान निर्वृत्ति, दूसरी श्रुताज्ञाननिर्वृत्ति और तीसरी विभंगज्ञान निर्वृत्ति 'एवं जस्स जइ अ०' इस प्रकार से जिस जीव को जितने अज्ञान हों उस जीव को उतने अज्ञानों की निर्वृत्ति कह लेनी चाहिये इस प्रकार से नारक से लेकर वैमानिकदेवों तक अज्ञान निर्वृत्ति वक्तव्य है 'जोगनिव्वत्ती कइ वि०' हे भदन्त ! योगनिर्वृत्ति कितने प्रकार की कही गई है ? इस गौतम के प्रश्न के उत्तर में प्रभुने उनसे ऐसा कहा है कि गौतम ! 'जोगनि-

---

જ્ઞાનનિવૃત્તિની વિરોધી અજ્ઞાનનિવૃત્તિ છે. તેથી હવે ગૌતમ સ્વામી અજ્ઞાનનિવૃત્તિના વિષયમાં પ્રભુને પૂછે છે કે હે ભગવન્ અજ્ઞાનનિવૃત્તિ કેટલા પ્રકારની છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુએ તેમને કહ્યું કે—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'अण्णाणनि०' અજ્ઞાનનિવૃત્તિ ત્રણ પ્રકારની કહેવામાં આવી છે. 'मइअन्ना० सुयअन्नाण०' એક મતિ અજ્ઞાનનિવૃત્તિ બીજી શ્રુત અજ્ઞાન નિવૃત્તિ, અને ત્રીજી વિભંગજ્ઞાનનિવૃત્તિ 'एवं जस्स जइ अ०' એ રીતે જે જીવને જેટલા અજ્ઞાન હોય તે જીવને તેટલા અજ્ઞાનોની નિવૃત્તિ કહેવી જોઈએ આ રીતે નારકોથી આરંભીને વૈમાનિક દેવો સુધી અજ્ઞાનનિવૃત્તિ કહી છે 'जोगनिव्वत्ती कइ वि०' હે ભગવન્ જોગનિવૃત્તિ કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવી છે ? તેના ઉત્તરમાં

'तिविहा जोगनिव्वत्ती पन्नत्ता' त्रिविधा योगनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता 'तं जहा' तद्यथा 'मणजोगनिव्वत्ती' मनोयोगनिर्वृत्तिः 'वयजोगनिव्वत्ती' वचोयोगनिर्वृत्तिः 'कायजोगनिव्वत्ती' काययोगनिर्वृत्तिः तथा च मनोवाक्काययोगनिर्वृत्तभेदात् योगनिर्वृत्तयस्तिस्रो भवन्तीति, केषामेता योगनिर्वृत्तयो भवन्ति तत्राह-'एवं जाव' इत्यादि, 'एवं जाव वेमाणियाणं जस्स जइविहो जोगो' एवं यावद्वैमानिकानाम् यस्य यद्विधो-यादृशो योगः-मनोनिर्वृत्त्यादिभेदभिन्नो यस्य जीवविशेषस्य विद्यते तस्य जीवस्य तादृशी एव योगनिर्वृत्ति वक्तव्या इयं च योगनिर्वृत्तिः योगादिनिर्वृत्तिरूपा सामान्येन वैमानिकान्तजीवानां भवतीति।१८। 'कइविहा णं भंते' कतिविधा खलु भदन्त! 'उवओगनिव्वत्ती पन्नत्ता' उपयोगनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता, उपयोगनिर्वृत्तेः कतिविधत्वमिति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'दुविहा उवओगनिव्वत्ती पन्नत्ता' द्विविधा-द्विप्रकारिका उपयोग-

व्वत्ती ति०' योगनिर्वृत्ति तीन प्रकार की कही गई है जो इस प्रकार से-'मणजोगनिव्वत्ती०' मनोयोगनिर्वृत्ति, वचनयोगनिर्वृत्ति और काययोगनिर्वृत्ति यह योगनिर्वृत्ति नारक से लेकर वैमानिक तक के समस्त संसारी जीवों को होती है किसी जीव को केवल काययोगनिर्वृत्ति होती है। किसी जीव को काय और वचन योगनिर्वृत्ति होती है और किसी जीव को इन तीनों निर्वृत्तियां होती हैं अतः जिस जीव को जो २ योग होते हैं उस जीव को उस २ योग की निर्वृत्ति कह लेनी चाहिये १८ हे भदन्त! 'कइविहा उवओगनिव्वत्ती०' उपयोगनिर्वृत्ति कितने प्रकार की कही गई है? तो इसके उत्तर में प्रभु ने ऐसा कहा है कि हे गौतम! 'उवओगनिव्वत्ती दुविहा' उपयोगनिर्वृत्ति दो प्रकार की कही गई है वे उससे दो प्रकार साकारोपयोग और निराकारोप-

પ્રભુ કહે છે કે હે ગૌતમ! जोगणिव्वत्ती तिविहा' યોગનિર્વૃત્તિ ત્રણ પ્રકારની કહી છે જે આ પ્રમાણે છે. 'मणजोग निव्वत्ती०' મનોયોગ નિર્વૃત્તિ, વચનયોગનિર્વૃત્તિ, અને કાયયોગનિર્વૃત્તિ આ યોગનિર્વૃત્તિ નારકોથી લઈને વૈમાનિક સુધીના સઘળા સંસારી જીવોને હોય છે. કોઈ જીવને કેવળ કાયયોગ નિર્વૃત્તિ હોય છે કોઇ જીવને કાય અને વચન યોગ નિર્વૃત્તિ હોય છે અને કોઇ જીવને એ ત્રણે નિર્વૃત્તિ હોય છે. જેથી જે જીવને જે જે યોગ હોય છે. તે જીવને તે યોગની નિર્વૃત્તિ સમજી લેવી. ૧૮, હવે ગૌતમ સ્વામી ઉપયોગ નિર્વૃત્તિના સંબંધમાં પ્રભુને પૂછે છે કે— 'कइविहा उवओगनिव्वत्ती०' હે ભગવન્ ઉપયોગ નિર્વૃત્તિ કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવી છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-હે ગૌતમ! 'उव-

निर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता 'तं जहा' तद्यथा 'सागारोवओगनिव्वत्ती' साकारोपयोगनिर्वृत्तिः, 'अणागारोवओगनिव्वत्ती' अनाकारोपयोगनिर्वृत्तिश्च, एवं जाव वेमाणियाणं' एवं यावद्वैमानिकानाम् साकारानाकारोपयोगनिर्वृत्तिभेदेन उपयोगनिर्वृत्ति द्विविधा, सा च उपयोगनिर्वृत्तिर्वैमानिकान्तजीवानां भवतीति भावः।१९। प्रकृतविषये द्वे संग्रहगाथे भवतः ते एवाह-'जीवाणं' इत्यादि,

जीवानां नारकादारभ्य वैमानिकान्तानां चतुर्विंशतिदण्डकजीवानाम् एता या निर्वृत्तयो भवन्ति, तत्र प्रथमा जीवनिर्वृत्तिः सा च एकेन्द्रियादिजीवभेदात् पञ्चविधा।१। ततो द्वितीया कर्मनिर्वृत्तिः सा च कर्मनिर्वृत्तिर्ज्ञानावरणीयादिभेदैरष्टविधा नारकादि वैमानिकान्तानाम्।२। ततश्च शरीरनिर्वृत्तिः, सा औदारिकादिभेदेन पञ्चप्रकारा वैमानिकान्तानाम्।३। सर्वेन्द्रियनिर्वृत्तिः श्रोत्रादिभेदेन पञ्च-

योग हैं साकारोपयोग की निर्वृत्ति साकारोपयोगनिर्वृत्ति है, और निराकारोपयोग की निर्वृत्ति निराकारोपयोगनिर्वृत्ति है यह साकारोपयोगनिर्वृत्ति और निराकारोपयोग निर्वृत्ति समस्त संसारीजीवों को होती है क्योंकि जीव का लक्षण ही उपयोग है १९। प्रकृत विषय में दो संग्रह गाथा इस प्रकार से हैं 'जीवाणं' इत्यादि। नारक से लेकर वैमानिक तक के चतुर्विंशतिदण्डकस्थ जीवों के ये निर्वृत्तियां होती हैं इसमें जो जीवनिर्वृत्ति है वह एकेन्द्रिय आदि जीव के भेद से पांच प्रकार की है१, दूसरी कर्मनिर्वृत्ति ज्ञानावरणीयादिके भेद से आठ प्रकार की होती है और यह नारकादि वैमानिकान्त जीवों को होती है २, औदारिक आदि शरीर के भेद से शरीर निर्वृत्ति पांच प्रकार की होती है और यह भी समस्त संसारी जीवों को होती है ३. सर्वेन्द्रियनिर्वृत्ति श्रोत्रेन्द्रियादि के

ओगनिव्वत्ती दुविहा०' साकारोपयोग निर्वृत्ति અને નિરાકારોપયોગનિર્વૃત્તિ એ રીતે ઉપયોગનિર્વૃત્તિ બે પ્રકારની કહી છે. આ સાકારોપયોગ-નિર્વૃત્તિ અને નિરાકારોપયોગ નિર્વૃત્તિ બધા જ સંસારી જીવોને હોય છે. કેમ કે જીવનું લક્ષણ જ ઉપયોગ છે. ૧૯ આ ચાલુ વિષય સંબંધી બે સંગ્રહ ગાથા આ પ્રમાણે છે.-'जीवा णं०' ઇત્યાદિ નારકથી આરંભીને વૈમાનિક સુધીના ચોવીસે દંડકમાં રહેલા જીવોને આ નિર્વૃત્તિયો હોય છે તેમાં પહેલી જીવનિર્વૃત્તિ છે, તે એકેન્દ્રિય વિગેરે જીવના ભેદથી પાંચ પ્રકારની છે.૧, બીજી કર્મનિર્વૃત્તિ જ્ઞાનાવરણીય વિગેરેના ભેદથી આઠ પ્રકારની કહી છે. અને તે નારકથી લઈને વૈમાનિક સુધીના જીવોમાં હોય છે.૨, ઔદારિક વિગેરે શરીરોના ભેદથી શરીર નિર્વૃત્તિ પાંચ પ્રકારની થાય છે અને એ પણ બધા જ સંસારી જીવોને હોય છે.૩, સર્વેન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ, શ્રોત્રેન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ

त्रिधा यावद् वैमानिकान्तानाम् ।४। ततो भाषानिर्वृत्तिः सत्यादिभेदैश्चतुर्विधा, सापि वैमानिकान्तानाम् ।५। ततो मनोनिर्वृत्तिः सा च सत्यादिभेदैश्चतुर्विधा यावद्वैमानिकान्तानाम् ।६। ततश्च कषायनिर्वृत्तिः, सापि क्रोधादिभेदैश्चतुर्विधा यावद्वैमानिकान्तानाम् ।७। ततो वर्णगन्धरसस्पर्शनिर्वृत्तयः ताः क्रमशः पञ्चद्वि-पञ्चाष्ट प्रकाराः तत्र वर्णाः कृष्णादिभेदात्पञ्च८, गन्धः सुरभिदुरभिरूपेण द्विविधः९, रसाः तिक्तादिभेदात् पञ्च१०, स्पर्शाः कर्कशादयोऽष्ट एते तारतम्येन यावद्वैमानि-

भेद से पांच प्रकार की होती है और यह भी नारक से लेकर वैमानिक तक के समस्त जीवों में होती है ४, भाषानिर्वृत्ति सत्यादिभाषा के भेद से चार प्रकार की होती है ५, और यह एकेन्द्रिय जीवों के छोडकर नारक से लेकर वैमानिक तक के समस्त संसारी जीवों को होती है सत्यादिमन के भेद से मनोनिर्वृत्ति भी चार प्रकार की होती है ६। यह मनोनिर्वृत्ति भी पञ्चेन्द्रिय जीवों को होती है। क्रोधादिकषाय के भेद से कषायनिर्वृत्ति चार प्रकार की होती है ७, और यह भी यावत् वैमानि-कान्त जीवों को होती है वर्ण, गन्ध, रस और स्पर्श इनकी निर्वृत्ति भी क्रमशः ५, २, ५ और ८, प्रकार की होती है कृष्णादि के भेद से वर्ण ५ प्रकार के होते हैं ८ सुरभि और दुरभिगंध के भेद से गंध दो प्रकार का होता है ९, तिक्तादि के भेद से रस ५ प्रकार का होता है, १०, कर्कश आदि के भेद से स्पर्श आठ प्रकार का होता है ११, ये तरतमता से वैमानिकान्त जीवों को होते हैं समचतुरस्र संस्थान से लेकर हुण्डकसंस्थान

વિગેરે ભેદથી પાંચ પ્રકારની થાય છે. અને એ પણ નારકથી લઈને વૈમાનિક સુધીના બધા જ સંસારી જીવોને હોય છે ૪ સત્યાદિ ભાષાના ભેદથી ભાષા નિર્વૃત્તિ, ચાર પ્રકારની કહી છે અને તે પણ નારકથી લઇને વૈમાનિક સુધીના બધા જ સંસારી જીવોને હોય છે.૫ સત્યમન વિગેરે ભેદથી મનોનિર્વૃત્તિ પણ ચાર પ્રકારની હોય છે. આ મનોનિર્વૃત્તિ પણ વૈમાનિક સુધીના બધા જીવોને હોય છે. ક્રોધ વિગેરે કષાયના ભેદથી કષાય નિર્વૃત્તિ ચાર પ્રકારની કહી છે.૭ વર્ણ, ગન્ધ, રસ અને સ્પર્શ વિગેરે નિર્વૃત્તિયો પણ ક્રમથી વર્ણ ૫-૨-૫ અને ૮ પ્રકારની હોય છે. કૃષ્ણ વિગેરેના ભેદથી વર્ણ પાંચ પ્રકારના હોય છે.૮ સુરભી-સુગંધ દુરભી-દુર્ગન્ધ એ ભેદથી ગંધ બે પ્રકારના હોય છે.૯ તિક્ત, કટુ-કડવો. કષાય-તુરો ખાટો અને મીઠો એ ભેદથી રસ પાંચ પ્રકારનો કહેલ છે.૧૦ કર્કશ, મૃદુ-વિગેરે ભેદથી સ્પર્શ આઠ પ્રકારનો હોય છે ૧૧ આ તરતમતાથી વૈમાનિક સુધીના જીવોને હોય

कान्तानाम्।११। ततः संस्थाननिर्वृत्तिः, सा च षड्विधा समचतुरस्रादारभ्य यावद्हुण्डान्ता यावद्वैमानिकान्तानाम्।१२। ततः संज्ञानिर्वृत्तिः सा आहारादि- भेदाच्चतुर्धा यावद्वैमानिकान्तानाम्।१३। ततो लेश्यानिर्वृत्तिः सापि षड्विधा यावद्वैमानिकान्तानाम्।१४। ततो दृष्टिनिर्वृत्तिः सा च सम्यग्दृष्ट्यादिभेदात् त्रिधा यावद्वैमानिकान्तानाम्।१५। ततो ज्ञाननिर्वृत्तिः सा मतिज्ञानादिभेदात् पञ्चप्रकारा एकेन्द्रियवर्जितयावद्वैमानिकान्तानाम्।१६। ततः अज्ञाननिर्वृत्तिः, सा च मत्य ज्ञान, श्रुताज्ञान विभङ्गज्ञानभेदात् त्रिप्रकारा, यस्य यद्ज्ञानं तद् वैमानिकपर्यन्तानां भवति।१७। ततो योगनिर्वृत्तिः सा मनोवाक्कायभेदात् त्रिविधा, इयमपि यावद्वै-

तक संस्थान निर्वृत्ति ६ प्रकार की होती है और यह समस्त संसारी जीवों को होती है १२, आहार आदि के भेद से संज्ञा निर्वृत्ति, ४ प्रकार की होती है और यह समस्त संसारी जीवों को होती है १३, कृष्ण- लेश्या आदि के भेद से लेश्यानिर्वृत्ति ६ प्रकार की होती है और यह भी नारक से लेकर वैमानिक तक के जीवों को होती है १४, सम्य- ग्दृष्टि आदि के भेद से दृष्टिनिर्वृत्ति ३ प्रकार की है और यह भी वैमानिकान्त जीवों के होती है १५, मतिज्ञान आदि के भेद के ज्ञाननिर्वृत्ति ५ प्रकार की है और यह भी एकेन्द्रिय को छोड़कर वैमानिकान्त जीवों को होती १६, मति अज्ञान, श्रुतअज्ञान और विभंगज्ञान के भेद से अज्ञान निर्वृत्ति ३ प्रकार की कही गई है और यह जिस जीव को जो अज्ञान होता है उस जीव को होती है १७, मनोयोग, वचनयोग और काययोग के भेद से योगनिर्वृत्ति तीन प्रकार की होती है और यह भी

છે સમચતુરસ્ર સંસ્થાનથી લઈને હુંડક સંસ્થાન સુધીની સંસ્થાન નિવૃત્તિ છ પ્રકારની હોય છે. અને તે બધા જ સંસારી જીવોને હોય છે ૧૨ આહાર સંજ્ઞા વિગેરેના ભેદથી સંજ્ઞા નિવૃત્તિ ચાર પ્રકારની હોય છે. અને તે બધા જ સંસારી જીવોને હોય છે.૧૩, કૃષ્ણલેશ્યા વિગેરેના ભેદથી લેશ્યા નિવૃત્તિ છ પ્રકારની હોય છે અને તે પણ નારકથી લઈને વૈમાનિક સુધીના જીવોને હોય છે.૧૪, સમ્યગ્દૃષ્ટિ વિગેરે ભેદથી દૃષ્ટિ નિવૃત્તિ ત્રણ પ્રકારની છે અને તે પણ વૈમાનિક સુધીના જીવોને હોય છે ૧૫, મતિજ્ઞાન વિગેરેના ભેદથી જ્ઞાનનિવૃત્તિ પાંચ પ્રકારની છે, અને તે પણ એકેન્દ્રિયોને છોડીને વૈમાનિક સુધીના જીવોને હોય છે.૧૬, મતિ અજ્ઞાન શ્રુત અજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાનના ભેદથી અજ્ઞાનનિવૃત્તિ ત્રણ પ્રકારની કહી છે. અને તે જે જીવને જે અજ્ઞાન હોય છે તે જીવને તે નિવૃત્તિ કહી છે-૧૭, મનોયોગ, વચનયોગ અને

मानिकान्तानाम् ।१८। ततः उपयोगनिर्वृत्तिः, सा साकारानाकारभेदभिन्ना द्विधा-यावद्वैमानिकान्तानामिति।१९। ता इमा एकोनविंशतिनिर्वृत्तयोऽस्मिन् उद्देशके प्रतिपादिता इति संग्रहगाथार्थः ॥सू० १॥

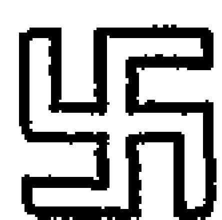
॥ इति श्री विश्वविख्यात–जगद्वल्लभ–प्रसिद्धवाचक–पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक–श्रीशाहूछत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त–
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु–
बालब्रह्मचारि — जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर
–पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री "भग-
वतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायामेकोनविंशतितमशतके
अष्टमोद्देशकः समाप्तः ॥१९–८॥

यावत् वैमानिक तक जीवों के पाई जाती है १८, साकारोपयोग और निराकारोपयोग के भेद से उपयोग निर्वृत्ति दो प्रकार की है और यह यावत् वैमानिक तक के जीवों में पाई जाती है १९, इस प्रकार से ये १९ प्रकार की निर्वृत्तियां इस उद्देश में प्रतिपादित हुई हैं इस प्रकार अर्थ इन दो संग्रह गाथाओं का है ॥ सू० १ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके उन्नीसवें शतकका
॥ आठवां उद्देशक समाप्त ॥१९–८॥

કાયયોગના ભેદથી યોગનિર્વૃત્તિ ત્રણ પ્રકારની કહી છે. અને તે પણ યાવત્ વૈમાનિક સુધીના જીવોને હોય છે.૧૮, સાકારોપયોગ અને નિરાકારોપયોગના ભેદથી ઉપયોગ નિર્વૃત્તિ બે પ્રકારની કહી છે. અને તે યાવત વૈમાનિક સુધીના જીવોને હોય છે.૧૯, આ રીતે આ ઓગણીસ પ્રકારની નિર્વૃત્તિયો આ ઉદ્દેશામાં પ્રતિપાદિત કરી છે.–કહી છે. આ રીતનો અર્થ આ બે સંગ્રહ ગાથાનો છે. ।।સૂ ૧।।

જૈન ચાર્ય જૈનધર્મ દિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ઓગણીસમા શતકનો આઠમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ।।૧૯–૮।

॥अथैकोनविंशतिशते नवमोद्देशकः प्रारभ्यते॥

अष्टमे उद्देशके निर्वृत्तिः कथिता, निर्वृत्तिश्च करणे सति भवति इति नवमे करणमभिधीयते इत्येवं संबन्धेन आयातस्य नवमोद्देशकस्येदमाद्यं सूत्रम्—'कइ विहेणं भंते' इत्यादि।

मूलम्—'कइविहे णं भंते! करणे पन्नत्ते, गोयमा! पंचविहे करणे पन्नत्ते, तं जहा—दव्वकरणे१, खेत्तकरणे२, कालकरणे३, भवकरणे४, भावकरणे५। नेरइयाणं भंते! कइविहे करणे पन्नत्ते? गोयमा! पंचविहेकरणे पन्नत्ते तं जहा दव्वकरणे जाव भावकरणे। एवं जाव वेमाणियाणं। कइविहे णं भंते! सरीरकरणे पन्नत्ते, गोयमा! पंचविहे सरीरकरणे पन्नत्ते, तं जहा ओरालियसरीरकरणे जाव कम्मगसरीरकरणे, एवं जाव वेमाणियाणं जस्स जइ सरीराणि। कइविहे णं भंते! इंदियकरणे पन्नत्ते? गोयमा! पंचविहे इंदियकरणे पन्नत्ते, तं जहा सोइंदियकरणे जाव फासिंदियकरणे, एवं जाव वेमाणियाणं जस्स जइ इंदियाइं। एवं एएणं कमेणं भासाकरणे चउव्विहे, मणकरणे चउव्विहे, कसायकरणे चउव्विहे समुग्घायकरणे सत्तविहे, सन्नाकरणे चउव्विहे, लेस्साकरणे छव्विहे, दिट्ठीकरणे तिविहे। वेयकरणे तिविहे पन्नत्ते,—तं जहा इत्थी वेयकरणे पुरिसवेयकरणे, नपुंसगवेयकरणे। एए सव्वे नेरइयादिदंडगा जाव वेमाणियाणं जस्स जं अत्थि तं तस्स सव्वं भाणियव्वं। कइविहे णं भंते! पाणाइवायकरणे पन्नत्ते, गोयमा!

पंचविहे पाणाइवायकरणे पण्णत्ते, तं जहा-एगिंदियपाणाइ-वायकरणे, जाव पंचिंदियपाणाइवायकरणे, एवं निरवसेसं जाव वेमाणियाणं। कइविहेणं भंते! पोग्गलकरणे पन्नत्ते? गोयमा! पंचविहे पोग्गलकरणे पन्नत्ते, तं जहा वन्नकरणे१, गंधकरणे२, रसकरणे३, फासकरणे४, संठाणकरणे५। वन्नकरणे णं भंते! कइविहे पन्नत्ते? गोयमा! पंचविहे पन्नत्ते तं जहा कालवन्नकरणे जाव सुक्किलवन्नकरणे, एवं भेदो, गंधकरणे दुविहे, रसकरणे पंचविहे, फासकरणे अट्ठविहे। संठाणकरणेणं भंते! कइविहे पन्नत्ते? गोयमा! पंचविहे पन्नत्ते तं जहा-परिमंडलसंठाणकरणे जाव आयतसंठाणकरणे, सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति जाव विहरइ॥सू० १॥

एगूणवीसइमे सए नवमो उद्देसो समत्तो॥

छाया—कतिविधं खलु भदन्त! करणं प्रज्ञप्तम्? गौतम! पञ्चविधं करणं प्रज्ञप्तम् तद्यथा-द्रव्यकरणम् १, क्षेत्रकरणम् २, कालकरणम् ३, भवकरणम् ४, भावकरणम् ५। नैरयिकाणां भदन्त! कतिविधं करणं प्रज्ञप्तम्-गौतम! पञ्चविधं करणं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा द्रव्यकरणं यावत् भावकरणम् एवं यावद्वैमानिकानाम्। कतिविधं खलु शरीरकरणं प्रज्ञप्तम् गौतम! पञ्चविधं शरीरकरणं प्रज्ञप्तम् तद्यथा औदारिकशरीरकरणम् यावत् कार्मणशरीरकरणम्, एवं यावद्वैमानिकानां यस्य यानि शरीराणि। कतिविधं खलु भदन्त! इन्द्रियकरणं प्रज्ञप्तम्, गौतम! पञ्च-विधमिन्द्रियकरणं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा श्रोत्रेन्द्रियकरणं यावत् स्पर्शनेन्द्रियकरणम्, एवं यावद्वैमानिकानाम् यस्य यानि इन्द्रियाणि। एवमनेन क्रमेण भाषाकरणं चतुर्विधम्, मनःकरणं चतुर्विधम्, कषायकरणं चतुर्विधम्, समुद्घातकरणं सप्तविधम्, संज्ञाकरणं चतुर्विधम्, लेश्याकरणं षड्विधम्, दृष्टिकरणं त्रिविधम्, वेदकरणं त्रिविधम् प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-स्त्रीवेदकरणम्, पुरुषवेदकरणम्, नपुंसकवेदकरणम्। एते सर्वे नैरयिकादिदण्डकाः यावद्वैमानिकानाम् यस्य यदस्ति तस्य तत् सर्वं भणितव्यम्। कतिविधं खलु भदन्त! प्राणातिपातकरणं प्रज्ञप्तम्? गौतम! पञ्च-विधं प्राणातिपातकरणं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-एकेन्द्रियप्राणातिपातकरणम्, यावत् पञ्चेन्द्रियप्राणातिपातकरणम्, एवं निरवशेषं यावद्वैमानिकानाम्। कतिविधं खलु

भदन्त ! पुद्गलकरणं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! पञ्चविधं पुद्गलकरणं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा वर्णकरणं गन्धकरणं रसकरणं स्पर्शकरणम् संस्थानकरणम्। वर्णकरणं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-कालवर्णकरणम् यावत् शुक्लवर्णकरणम्, एवं भेदः, गन्धकरणं द्विविधम्, रसकरणं पञ्चविधम् स्पर्शकरणमष्टविधम्। संस्थानकरणं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् गौतम ! पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा परिमण्डलसंस्थानकरणम् यावद् आयतसंस्थानकरणम् तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति यावद्विहरति ॥सू० १॥

टीका—'कइविहे णं भंते ! कतिविधं खलु भदन्त ! 'करणे पन्नत्ते' करणं प्रज्ञप्तम् हे भदन्त ! करणं कतिप्रकारकं भवतीति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'पंचविहे करणे पन्नत्ते' पञ्चविधं-पञ्चप्रकारकं

नववें उद्देशेका प्रारंभ-

आठवें उद्देशे में निर्वृत्ति के विषय में कथन किया गया है यह निर्वृत्ति करण के होने पर ही होती है अतःकरण का स्वरूप को बताने के लिये इस नौवें उद्देशेका कथन किया जाता है।

'कइविहे णं भंते ! करणे पण्णत्ते' इत्यादि।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा गौतम ने करण का स्वरूप और उनके भेदों को पूछा है, इसमें सर्वप्रथम उन्होंने 'कइविहे णं भंते ! करणे पन्नत्ते' हे भदन्त ! करण कितने प्रकार का कहा गया है प्रभु से ऐसा प्रश्न किया है उत्तर में प्रभुने कहा है-'गोयमा ! पंचविहे करणे पन्नत्ते' हे गौतम ! करण पांच प्रकार का कहा गया है। 'क्रियते निष्पा-

---

નવમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ-

આઠમા ઉદ્દેશામાં નિર્વૃત્તિના વિષયમાં કહેવા આવ્યું છે. આ નિર્વૃત્તિ કારણના સદ્ભાવમાં જ હોય છે. તેથી હવે કારણનું સ્વરૂપ બતાવવા માટે આ નવમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે.-

कइविहा णं भंते ! करणे पण्णत्ते' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ સ્વામીએ કારણનું સ્વરૂપ અને તેના ભેદો જાણવા પ્રશ્ન કરેલ છે કે—'कइविहा णं भंते ! करणे पन्नत्ते' હે ભગવન્ કરણ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુએ કહ્યું 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'पंचविहे करणे पण्णत्ते' કરણ પાંચ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે.

करणं प्रज्ञप्तम्-कथितम् तत्र क्रियते-निष्पद्यते कार्यं येन तत् करणम् साधकतमम् क्रियां प्रति असाधारणं कारणमिति यावत् , अथवा क्रियते यत् तत् करणम्-कृतिः करणं क्रियामात्रम् अथ यदि क्रियैव करणं तदा करणनिर्वृत्योः को भेदः करणमपि क्रियारूपं निर्वृत्तिरपि क्रियारूपैव ? इति चेत् अत्रोच्यते-करणम्-आरम्भक्रिया, निर्वृत्तिस्तु कार्यस्य निष्पत्ति रित्येतावतैव करणनिष्पत्त्योर्भेद इति, तथा च एतादृशं करणं पञ्चविधमिति । पञ्चभेदानेव दर्शयति 'तं जहा' इत्यादि 'तं जहा' तद्यथा-'दव्वकरणं' द्रव्यकरणम्-द्रव्यरूपं करणमिति द्रव्यकरणं यथा

यते कार्यं येन तत् करणम्' इस व्युत्पत्ति के अनुसार जिससे कार्य निष्पन्न होता है वह करण है अर्थात् कार्य की निष्पत्ति में जो असाधारण कारण होता है वह करण है अथवा-'क्रियते यत् तत् करणम्' इस भावव्युत्पत्ति के अनुसार जो कृति, करण और क्रियामात्र है वही करण है यहां इस व्युत्पत्ति के मानने पर ऐसी शंका हो सकती है, कि यदि क्रिया को ही करण माना जाता है फिर करण में और निर्वृत्ति में कोई अन्तर ही नहीं रहता है क्योंकि दोनों में क्रियारूपता ही रहती है अर्थात् करण भी क्रिया रूप होता है और निर्वृत्ति भी क्रियारूप होती है तो ऐसी इस शंका का समाधान इस प्रकार से है-आरम्भ क्रिया का नाम करण है और कार्य की निष्पत्ति हो जाने का नाम निर्वृत्ति है यह इन दोनों में अन्तर है इस प्रकार का यह करण पांच प्रकार का कहा गया है-वे भेद उसके ऐसे हैं 'दव्वकरणं' १ द्रव्यकरण-द्रव्यकरण-द्रव्यरूप जो करण है वह द्रव्यकरण है जैसे कुठार आदि अथवा

'क्रियते निष्पाद्यते कार्यं येन तत् करणं' આ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે જેનાથી કાર્ય કરાય તે કરણ છે. અર્થાત્ કર્મની નિષ્પત્તિમાં જે અસાધારણ કારણ હોય છે. તે કરણ છે. 'क्रियते यत् तत् करणम्' આ ભાવવ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે જે કૃતિ, કરણ અને ક્રિયા માત્ર છે, તેજ કરણ છે. આ વ્યુત્પત્તિ માનવામાં આવે તો એવી શંકા થાય છે કે-જો ક્રિયાને જ કરણ માનવામાં આવે તો પછી કરણમાં અને નિર્વૃત્તિમાં કોઈ ફેરજ રહેતો નથી. કેમ કે એ બન્નેમાં ક્રિયાપણું જ રહે છે. અર્થાત્ કરણ પણ ક્રિયા રૂપ જ હોય છે. અને નિર્વૃત્તિ પણ ક્રિયા રૂપ જ હોય છે. આ શંકાનું સમાધાન આ પ્રમાણે છે. આરંભ ક્રિયાનું નામ કરણ છે. અને કાર્યની નિષ્પત્તિ થઇ જાય તેનું નામ નિર્વૃત્તિ છે. આ બન્નેમાં એ જ અંતર છે. આ રીતનું આ કરણ પાંચ પ્રકારનું બતાવેલ છે. તેના તે ભેદો-આ પ્રમાણે-છે.-'दव्वकरणं' દ્રવ્યકરણ-દ્રવ્યરૂપથી જે કરણ છે તે દ્રવ્ય

कुठारादि अथवा द्रव्यस्य-घटादेः करणमिति द्रव्यकरणम्, यद्वा द्रव्येण-शलाकादिना करणमिति द्रव्यकरणम्, अथवा द्रव्ये पात्रादौ करणमिति। 'खेत्तं करणं' क्षेत्रकरणम् क्षेत्रमेव करणमिति क्षेत्रकरणम्, यद्वा क्षेत्रस्य-शालिक्षेत्रादेः करणमिति क्षेत्रकरणम् अथवा क्षेत्रेण करणं स्वाध्यायादेरिति क्षेत्रकरणम्। 'कालकरणं' काल एव करणं कालस्य वा-अवसरादेः करणं कालेन वा काले वा करणमिति कालकरणम्। 'भवकरणे' भवकरणं-भवो-नारकादिः स एव करणमिति भवकरणम् अथवा भवस्य-नारकादेः करणम् अथवा भवेन-नारकादिना करणं यद्वा भवे-नारकादौ करणमिति भवकरणम्। 'भावकरणे' भावकरणम् भाव एव करणं

द्रव्य-घटादिक का जो करण-आरम्भ किया है वह द्रव्यकरण है अथवा शलाका आदि से करना इसका नाम द्रव्यकरण है अथवा 'द्रव्ये करणम्' पात्रादिरूप द्रव्य में करण का नाम द्रव्यकरण हैं। 'खेत्ते करणे' क्षेत्रे करणे क्षेत्ररूप करण का नाम क्षेत्रकरण है अथवा क्षेत्रका शालि आदि के खेत का करना क्षेत्र करण है अथवा क्षेत्र के द्वारा स्वाध्याय आदि का करना वह क्षेत्र करण है। 'कालकरणे ३' कालरूप करण का नाम कालकरण है अथवा अवसर आदिरूप काल का-समय का करना काल करण है अथवा काल के द्वारा या काल में करना इसका नाम कालकरण है। 'भवकरणे ४' नारक आदिरूप पर्याय का नाम भव है इस भव का ही नाम करण है अथवा नारकादि भव का करना या नारक आदि भव के द्वारा करना, या नारक आदि भव में करना इसका नाम भवकरण हैं।

કરણ છે. જેમ કે કુહાડિ વિગેરે અથવા દ્રવ્ય-ઘડા વિગેરેનું કરણ-આરંભ ક્રિયા છે. તે દ્રવ્યકરણ છે. અથવા સળી વિગેરેનું કરવું તેનું નામ દ્રવ્યકરણ છે. અથવા 'द्रव्ये करणम्' પાત્ર વિગેરે દ્રવ્યમાં કરવું તેનું નામ દ્રવ્યકરણ છે. ૧ 'खेत्ते करणे' ક્ષેત્રકરણ-ક્ષેત્રરૂપ કરણ-ક્ષેત્રરૂપ કરણનું નામ ક્ષેત્રકરણ છે. અથવા શાલિ વિગેરેથી ક્ષેત્રનું કરવું તેનું નામક્ષેત્રકરણ છે. અથવા ક્ષેત્ર દ્વારા સ્વાધ્યાય વિગેરેનું કરવું તેનું નામ ક્ષેત્રકરણ છે.૨

'कालकरणे' કાલરૂપ કરણનું નામ કાલ કરણ છે. અથવા અવસર વિગેરે રૂપ કાલ-સમયનું કરવું તેનું નામ કાલકરણ છે. અથવા કાલ દ્વારા કે કાળમાં કરવું તેનું નામ કાલ કરણ છે ૩

'भवकरणे' નારક વિગેરે પર્યાયનું નામ ભવ છે આ ભવનું નામ કરણ છે. અથવા નારક વિગેરે ભવોનું કરવું અથવા નારકાદિ ભવ દ્વારા કરવું અથવા નારકાદિ ભવમાં કરવું તેનું નામ ભવકરણ છે.૪ 'भावकरणे' ભાવનું

भावस्य वा करणं भावेन वा करणं भावे वा करणमिति भावकरणम् , एवं प्रकारेण करणं पञ्चविधं भवतीति । 'नेरइयाणं भंते ! कइविहे करणे पन्नत्ते' नैरयिकाणां भदन्त ! कतिविधं करणं प्रज्ञप्तम् हे भदन्त ! पञ्चविधकरणेषु कतमतकरणं नारकजीवानां भवतीति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम ! 'पंचविहे करणे पन्नत्ते' पञ्चविधं करणं प्रज्ञप्तम् नारकजीवानाम् 'तं जहा' तद्यथा-'दव्वकरणे जाव भावकरणे' द्रव्यकरणं यावद्भावकरणम् अत्र यावत् पदेन क्षेत्रकालभवानां ग्रहणम् , तथा च-नारकजीवानां द्रव्यक्षेत्रकालभवभावात्मकं पञ्चप्रकारकमपि करणं भवतीत्यर्थः । 'एवं जाव वेमाणियाणं' एवं यावद्वैमानिकानां , एवम्-नारकवदेव पञ्चस्थावरजीवादारभ्य वैमानिकजीवपर्यन्तानां द्रव्यक्षेत्रकालभवभावात्मकं पञ्चविधमपि करणं भवतीति भावः । 'कइविहे णं भंते !' कतिविधं-कतिप्रकारकं खलु भदन्त ! 'सरीरकरणे पन्नत्ते' शरीरकरणं प्रज्ञप्तमिति प्रश्नः, भगवानाह-

---

'भावकरणे' भाव ही का नाम करण है अथवा भाव का करना, या भाव के द्वारा करना, या भाव में करना इसका नाम भावकरण है इस प्रकार से करण पांच प्रकार का होता है ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं 'नेरइयाणं भंते ! कइ०' हे भदन्त ! इन पांच करणों में नारक जीवों को कितने करण होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते-'गोयमा ! पंचविहे करणे पण्णत्ते०' हे गौतम ! नारक जीवों के पांचों प्रकार के करण होते हैं अर्थात् द्रव्यकरण से लेकर भावकरण तक के सब करण नारक जीवों को होते हैं 'एवं जाव वेमाणियाणं' इसी प्रकार से नारक जीवों के जैसे ही पांच स्थावरों से लगाकर वैमानिक जीवों तक के द्रव्य क्षेत्र, काल, भव और भावरूप पांचों ही करण होते हैं 'कइविहे णं भंते ! सरीरकरणे पण्णत्ते' हे भदन्त !

નામ જ કરણ છે. અથવા ભાવનુ કરવું તેનું નામ ભાવકરણ છે. આ રીતે કરણ પાંચ પ્રકારના હોય છે.

ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે હે ભગવન્ આ પાંચ પ્રકારના કરણોમાંથી નારક જીવોને કેટલા કરણ હોય છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा ! पंचविहे करणे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! નારક જીવોને પાંચે પ્રકારના કરણ હોય છે. અર્થાત્ દ્રવ્યકરણથી ક્ષેત્રકરણ કાલકરણ ભવકરણ અને ભાવકરણ સુધીના બધા જ કરણ નારક જીવોને હોય છે, 'एवं जाव वेमाणियाणं' એજ રીતે નારક જીવોની જેમ જ પાંચ સ્થાવરોથી આરંભીને વૈમાનિક જીવો સુધીમાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભવ અને ભાવરૂપ પાંચે કરણો હોય છે. અર્થાત્ ચોવીસે દંડકોમાં પાંચે કરણો હોય છે.

'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'पंचविहे सरीरकरणे पन्नत्ते' पञ्चविधं पञ्चप्रकारकं शरीरकरणं प्रज्ञप्तम्-कथितमित्युत्तरम् 'तं जहा' तद्यथा-ओरालिय-सरीरकरणे' औदारिकशरीरकरणम्, 'जाव कम्मगसरीरकरणे' यावत् कार्मण-शरीरकरणम् अत्र यावत्पदेन आहारकवैक्रियतैजसशरीराणाम् ग्रहणं भवति तथा चौदारिका-हारक-वैक्रिय-तैजस-कार्मणभेदात् पञ्चविधं शरीरकरणं भवतीति भावः । 'एवं जाव वेमाणियाणं जस्स जइ सरीराणि' एवं यावद्वैमानिकानां यस्य यानि शरीराणि नारकादारभ्य वैमानिकान्तजीवानाम् शरीरकरणं भवतीति ज्ञेयम् परन्तु यस्य जीवस्य यादृशं शरीरं भवति तस्य जीवस्य तादृशानि एव शरीरकर-

शरीरकरण कितने प्रकार का कहा गया है? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु ने कहा है कि-'गोयमा' हे गौतम! पंचविहे सरीरकरणे पण्णत्ते' शरीरकरण पांच प्रकार का कहा गया है जैसे-'ओरालिय०' औदारिक शरीर-करण यावत् कार्मणशरीरकरण यहां यावत्पद से आहारक, वैक्रिय और तैजस शरीरों का ग्रहण हुआ है तथा च औदारिक, वैक्रिय, आहारक, तैजस एवं कार्मणशरीर के भेद से शरीरकरण पांच प्रकार का होता है 'एवं जाव वैमाणियाणं०' नारक से लेकर वैमानिक तक के समस्त संसारी जीवों को जिस जीव को जो शरीर होता है उस जीव को वही करण होता है सब जीव को सब करण नहीं होते हैं, तात्पर्य कहने का यह है कि नारक और देवों को तैजस कार्मण और वैक्रियशरीर होते हैं इसलिये इनके ये तीनों ही शरीरकरण होते हैं । तिर्यञ्च एवं मनुष्यों के तैजस और कार्मणशरीर के साथ औदारिक शरीर होता है इसलिये

'कइविहे णं भंते ! सरीरकरणे पण्णत्ते' હે ભગવન્ શરીર કરણ કેટલા પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा ! હે ગૌતમ 'पंचविहे सरीरकरणे पण्णत्ते' શરીરકરણ પાંચ પ્રકારનું કહેવામાં આવેલ છે. જેમ કે-'ओरालिय०' ઔદારિક શરીર કરણ૧, આહારક શરીર કરણ વૈક્રિયશરીરકરણ૩, તૈજસશરીરકરણ૪ અને કાર્મણશરીરકરણ૫ એ રીતે શરીરકરણ પાંચ પ્રકારનું કહેવામાં આવેલ છે.

'एव जाव वेमाणियाणं' નારકથી આરંભીને વૈમાનિક સુધીના બધા જ સંસારી જીવોને જે શરીર હોય છે, તે જીવને તેજ કરણ હોય છે. બધા જીવોને બધા કરણ હોતા નથી. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-નારક અને દેવોને તૈજસ, કાર્મણ અને વૈક્રિય શરીર હોય છે. તેથી તેઓને આ ત્રણે શરીર કરણો હોય છે. તિર્યંચ અને મનુષ્યોને તૈજસ અને કાર્મણ

भावस्य वा करणं भावेन वा करणं भावे वा करणमिति भावकरणम् , एवं प्रकारेण करणं पञ्चविधं भवतीति । 'नेरइयाणं भंते ! कइविहे करणे पन्नत्ते' नैरयिकाणां भदन्त ! कतिविधं करणं प्रज्ञप्तम् हे भदन्त ! पञ्चविधकरणेषु कतमतकरणं नारकजीवानां भवतीति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम ! 'पंचविहे करणे पन्नत्ते' पञ्चविधं करणं प्रज्ञप्तम् नारकजीवानाम् 'तं जहा' तद्यथा-'दव्वकरणे जाव भावकरणे' द्रव्यकरणं यावद्भावकरणम् अत्र यावत् पदेन क्षेत्रकालभवानां ग्रहणम् , तथा च-नारकजीवानां द्रव्यक्षेत्रकालभवभावात्मकं पञ्चप्रकारकमपि करणं भवतीत्यर्थः । 'एवं जाव वेमाणियाणं' एवं यावद्वैमानिकानां , एवम्-नारकवदेव पञ्चस्थावरजीवादारभ्य वैमानिकजीवपर्यन्तानां द्रव्यक्षेत्रकालभवभावात्मकं पञ्चविधमपि करणं भवतीति भावः । 'कइविहे णं भंते !' कतिविधं-कतिप्रकारकं खलु भदन्त ! 'सरीरकरणे पन्नत्ते' शरीरकरणं प्रज्ञप्तमिति प्रश्नः, भगवानाह-

---

'भावकरणे' भाव ही का नाम करण है अथवा भाव का करना, या भाव के द्वारा करना, या भाव में करना इसका नाम भावकरण है इस प्रकार से करण पांच प्रकार का होता है ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं 'नेरइयाणं भंते ! कइ०' हे भदन्त ! इन पांच करणों में नारक जीवों को कितने करण होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते-'गोयमा ! पंचविहे करणे पण्णत्ते०' हे गौतम ! नारक जीवों के पांचों प्रकार के करण होते हैं अर्थात् द्रव्यकरण से लेकर भावकरण तक के सब करण नारक जीवों को होते हैं 'एवं जाव वेमाणियाणं' इसी प्रकार से नारक जीवों के जैसे ही पांच स्थावरों से लगाकर वैमानिक जीवों तक के द्रव्य क्षेत्र, काल, भव और भावरूप पांचों ही करण होते हैं 'कइविहे णं भंते ! सरीरकरणे पण्णत्ते' हे भदन्त !

નામ જ કરણ છે. અથવા ભાવનું કરવું તેનું નામ ભાવકરણ છે. આ રીતે કરણ પાંચ પ્રકારના હોય છે.

ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે હે ભગવન્ આ પાંચ પ્રકારના કરણોમાંથી નારક જીવોને કેટલા કરણ હોય છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा ! पंचविहे करणे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! નારક જીવોને પાંચે પ્રકારના કરણ હોય છે. અર્થાત્ દ્રવ્યકરણથી ક્ષેત્રકરણ કાલકરણ ભવકરણ અને ભાવકરણ સુધીના બધા જ કરણ નારક જીવોને હોય છે, 'एवं जाव वेमाणियाणं' એજ રીતે નારક જીવોની જેમ જ પાંચ સ્થાવરોથી આરંભીને વૈમાનિક જીવો સુધીમાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભવ અને ભાવરૂપ પાંચે કરણો હોય છે. અર્થાત્ ચોવીસે દંડકોમાં પાંચે કરણો હોય છે.

'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'पंचविहे सरीरकरणे पन्नत्ते' पञ्चविधं पञ्चप्रकारकं शरीरकरणं प्रज्ञप्तम्-कथितमित्युत्तरम् 'तं जहा' तद्यथा-ओरालिय-सरीरकरणे' औदारिकशरीरकरणम्, 'जाव कम्मगसरीरकरणे' यावत् कार्मण-शरीरकरणम् अत्र यावत्पदेन आहारकवैक्रियतैजसशरीराणाम् ग्रहणं भवति तथा चौदारिका-हारक-वैक्रिय-तैजस-कार्मणभेदात् पञ्चविधं शरीरकरणं भवतीति भावः । 'एवं जाव वेमाणियाणं जस्स जइ सरीराणि' एवं यावद्वैमानिकानां यस्य यानि शरीराणि नारकादारभ्य वैमानिकान्तजीवानाम् शरीरकरणं भवतीति ज्ञेयम् परन्तु यस्य जीवस्य यादृशं शरीरं भवति तस्य जीवस्य तादृशानि एव शरीरकर-

---

शरीरकरण कितने प्रकार का कहा गया है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु ने कहा है कि-'गोयमा' हे गौतम ! पंचविहे सरीरकरणे पण्णत्ते' शरीरकरण पांच प्रकार का कहा गया है जैसे-'ओरालिय०' औदारिक शरीर-करण यावत् कार्मणशरीरकरण यहां यावत्पद से आहारक, वैक्रिय और तैजस शरीरों का ग्रहण हुआ है तथा च औदारिक, वैक्रिय, आहारक, तैजस एवं कार्मणशरीर के भेद से शरीरकरण पांच प्रकार का होता है 'एवं जाव वेमाणियाणं०' नारक से लेकर वैमानिक तक के समस्त संसारी जीवों को जिस जीव को जो शरीर होता है उस जीव को वही करण होता है सब जीव को सब करण नहीं होते हैं, तात्पर्य कहने का यह है कि नारक और देवों को तैजस कार्मण और वैक्रियशरीर होते हैं इसलिये इनके ये तीनों ही शरीरकरण होते हैं । तिर्यञ्च एवं मनुष्यों के तैजस और कार्मणशरीर के साथ औदारिक शरीर होता है इसलिये

'कइविहे णं भंते ! सरीरकरणे पण्णत्ते' હે ભગવન્ શરીર કરણ કેટલા પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा ! હે ગૌતમ 'पंचविहे सरीरकरणे पण्णत्ते' શરીરકરણ પાંચ પ્રકારનું કહેવામાં આવેલ છે. જેમ કે-'ओरालिय०' ઔદારિક શરીર કરણ૧, આહારક શરીર કરણ વૈક્રિયશરીરકરણ૩, તૈજસશરીરકરણ૪ અને કાર્મણશરીરકરણ૫ એ રીતે શરીરકરણ પાંચ પ્રકારનું કહેવામાં આવેલ છે.

'एवं जाव वेमाणियाणं' નારકથી આરંભીને વૈમાનિક સુધીના બધા જ સંસારી જીવોને જે શરીર હોય છે, તે જીવને તેજ કરણ હોય છે. બધા જીવોને બધા કરણ હોતા નથી. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-નારક અને દેવોને તૈજસ, કાર્મણ અને વૈક્રિય શરીર હોય છે. તેથી તેઓને આ ત્રણે શરીર કરણો હોય છે. તિર્યંચ અને મનુષ્યોને તૈજસ અને કાર્મણ

णानि वक्तव्यानि न तु सर्वशरीरकरणं सर्वस्य जीवस्येति। 'कइविहे णं भंते! इंदियकरणे पन्नत्ते' कतिविधं खलु भदन्त! इन्द्रियकरणं प्रज्ञप्तम् भगवानाह- 'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'पंचविहे इंदियकरणे पन्नत्ते' पञ्चविधं- पञ्चप्रकारकम् इन्द्रियकरणं प्रज्ञप्तम् इन्द्रियमेवकरणम्, इन्द्रियस्य वा करणम् इन्द्रियेण वा करणम्, इन्द्रिये वा करणमिति, 'तं जहा' तद्यथा-'सोइंदियकरणे' श्रोत्रेन्द्रिय करणम्। 'जाव फासिंदियकरणे' यावत् स्पर्शनेन्द्रियकरणम्, अत्र यावत्पदेन घ्राणरसनचक्षुषामिन्द्रियाणां ग्रहणं भवति तथा च श्रोत्रेन्द्रियकरणघ्राणरसनचक्षुः

इनके इन नाम के शरीरकरण होते हैं किसी २ छठे गुणस्थानवर्ती मुनि-राज को तैजस कार्मण एवं औदारिकशरीर के साथ २ आहारकशरीर भी होता है इस कारण उनके इन नामके शरीरकरण होते हैं इस प्रकार सब जीवों को सब करण नहीं होते हैं ऐसा कहा गया है 'कइविहे णं भंते! इंदियकरणे०' हे भदन्त! इन्द्रियकरण कितने प्रकार का कहा गया है? तो इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु ने 'गोयमा! पंचविहे इंदिय-करणे पन्नत्ते' हे गौतम! इन्द्रियकरण पांच प्रकार का कहा गया है ऐसा कहा है-इन्द्रियरूप करण का नाम इन्द्रियकरण है अथवा इन्द्रिय का करना या इन्द्रिय द्वारा करना या इन्द्रिय के होने पर करना ऐसी यह इन्द्रियकरण शब्द की व्युत्पत्ति है 'सोइंदियकरणे जाव फासिंदियकरणे' इन्द्रियकरण के पांच प्रकार ऐसे हैं-श्रोत्रेन्द्रियकरण, यावत् स्पर्शनेन्द्रिय-करण यहां यावत् शब्द से 'घ्राण, रसना और चक्षु' इन ३ इन्द्रियों

શરીરની સાથે ઔદારિક શરીર હોય છે. તેથી તેઓને એ નામવાળા શરીર અને કરણ હોય છે. કોઈ કોઈ છટ્ઠા ગુણસ્થાનમાં રહેવાવાળા મુનિરાજોને તૈજસ, કાર્મણ અને ઔદારિક શરીરની સાથે આહારક શરીર પણ હોય છે. તેથી તેઓને એ નામવાળા શરીર અને કરણ હોય છે. એ રીતે બધા જીવોને બધા કરણો હોતા નથી. તેમ કહેવામાં આવ્યું છે. 'कइविहे णं भंते! इंदियकरणे०' હે ભગવન્ ઇંદ્રિયકરણ કેટલા પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा! पंचविहे इंदिय-करणे पण्णत्ते' ઇંદ્રિયકરણ પાંચ પ્રકારના કહેલ છે.-ઇંદ્રિયરૂપ કરણનું નામ ઇંદ્રિયકરણ છે. અથવા ઇંદ્રિયનું કરવું તેનું નામ ઇંદ્રિયકરણ છે. અથવા ઇંદ્રિયદ્વારા કરવું અથવા ઇંદ્રિયોના હોવાથી કરવું તેનું નામ ઇંદ્રિયકરણ છે. આ ઇંદ્રિયકરણ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ છે. सोइंदिय-करणे जाव फासिंदिय०' ઇંદ્રિયના પાંચ પ્રકાર આ પ્રમાણે છે.-શ્રોત્રેન્દ્રિયકરણ યાવત્ ઘ્રાણઇન્દ્રિયકરણ, રસના ઇંદ્રિય કરણ, ચક્ષુ ઇંદ્રિય કરણ સ્પર્શ

स्पर्शनेन्द्रियकरणभेदात् इन्द्रियकरणं पञ्चविधं भवतीति भावः। 'एवं जाव वेमाणियाणं जस्स जइ इंदियाइं' एवं यावद् वैमानिकानाम् यस्य यानि इन्द्रियाणि, यस्य जीवस्य यानि इन्द्रियाणि तस्य तानि इन्द्रियकरणानि वक्तव्यानि नारकजीवादारभ्य वैमानिकपर्यन्तजीवानामिति। 'एवं एएणं कमेणं भासाकरणे चउव्विहे' एवम् एतेन क्रमेण भाषाकरणं चतुर्विधम् सत्यभाषाकरणम् मिथ्याभाषाकरणम् सत्यमृषा भाषाकरणम् असत्यामृषा भाषाकरणमिति चतुःप्रकारकभाषाभेदात् भाषाकरणमपि चतुर्विधं भवति इदं च भाषाकरणं नारकजीवादारभ्य वैमानिकजीवपर्यन्तं यस्य यादृशं भाषाकरणं तस्य तादृशमेव भाषाकरणमेकेन्द्रियवर्जं वक्तव्यम्

का ग्रहण हुआ है तथा च-श्रोत्रेन्द्रियकरण, घ्राणेन्द्रियकरण, रसनेन्द्रियकरण, चक्षुइन्द्रियकरण और स्पर्शनेन्द्रियकरण के भेद से इन्द्रियकरण पांच प्रकार का होता है, यह इन्द्रियकरण समस्त संसारी जीवों को जिस जीव को जितनी इन्द्रियां होती हैं उनके अनुसार उन जीवों को होता है इस प्रकार नारक से लेकर यावत् वैमानिक तक के समस्तसंसारी जीवों के यह इन्द्रियकरण अपनी २ इन्द्रियों के अनुसार होता है, ऐसा जानना चाहिये 'एवं एएणं कमेणं भासाकरणे' इसी क्रम से भाषाकरण भी चार प्रकार की भाषा के भेद से चार प्रकार कहा गया है सत्य, असत्य, मिश्र और व्यवहार के भेद से भाषा के चार भेद होते हैं यह भाषाकरण एकेन्द्रियजीव के सिवाय समस्त संसारी जीवों के होता है अर्थात् नारक से लेकर वैमानिक तक के जीवों के होता है यहां एकेन्द्रियों का जो त्याग किया गया है उसका कारण उनमें भाषा का नहीं होना है इस प्रकार जिस जीव को जैसी भाषा होती है

ઇન્દ્રિય કરણ આ રીતે ઇંદ્રિય કરણ પાંચ પ્રકારના છે. આ ઇંદ્રિય કરણ બધા જ સંસારી જીવોને હોય છે. જે જીવને જેટલી ઇંદ્રિયો હોય છે, તે જીવને તેટલા ઇન્દ્રિય કરણ કહ્યા છે. આ રીતે નારકથી લઈને યાવત્ વૈમાનિક સુધીના બધા જ સંસારી જીવોને આ ઇન્દ્રિય કરણ પોતપોતાની ઇન્દ્રિય અનુસાર હોય છે. તેમ સમજવું. 'एवं एएणं कमेणं भासाकरणे०' આજ ક્રમથી ભાષા કરણ પણ ચાર પ્રકારની ભાષાના ભેદથી ચાર પ્રકારના ભાષાકરણ કહેલ છે. સત્ય અસત્ય મિશ્ર અને વ્યવહારના ભેદથી ભાષા ચાર પ્રકારની છે. આ ભાષાકરણ એકેન્દ્રિય જીવ સિવાય બધા જ સંસારી જીવોને હોય છે અર્થાત્ નારકથી આરંભીને વૈમાનિક સુધીના જીવોને હોય છે. અહિયાં એકેન્દ્રિયોને છોડવાનું કહ્યું છે તેનું કારણ તેઓમાં ભાષાનો અભાવ છે તેજ છે એ રીતે જે જીવને જેવી ભાષા હોય છે. તેના અનુસાર તે જીવને તેજ ભાષાકરણ હોય છે.

एकेन्द्रियाणां भाषाया अभावादिति भावः । 'मणकरणे चउव्विहे' मनःकरणं चतुर्विधम्, सत्यमनःकरणम्, असत्यमनःकरणम् सत्यमृषामनःकरणम् असत्यमृषामनःकरणम् इत्येवं मनःकरणं चतुर्विधम् एतदपि मनःकरणं यस्य जीवस्य यादृशं मनःकरणं विद्यते तस्य तादृशमेव नारकादारभ्य वैमानिकान्तजीवानाम् एकेन्द्रियविकलेन्द्रियान् वर्जयित्वा वक्तव्यं तेषां मनसोऽभावात् इति । 'कसायकरणे चउव्विहे' कषायकरणं चतुर्विधम्-क्रोधकषायकरणं, १ मानकषायकरणम् २ मायाकषायकरणम्, ३ लोभकषायकरणमित्येवं ४ भेदात् कषायकरणं चतुर्विधं भवति इदमपि नारकादारभ्य वैमानिकान्तजीवानां यथाविभागं ज्ञातव्यमिति । 'समु-

उसके अनुसार उस जीव के वही भाषाकरण होती है । 'मणकरणे चउव्विहे' सत्य असत्य मिश्र और व्यवहार मन के भेद से मनःकरण भी चार प्रकार का कहा गया है यह मन करण भी जिस जीव को जैसा मन होता है उसी के अनुसार वही मनःकरण उसको होता है इसके कथन में एकेन्द्रिय और विकलेन्द्रियों को तथा असंज्ञिपञ्चेन्द्रियों को छोड दिया गया है । अतः नारक से लेकर वैमानिकान्त जीवों का कथन करना चाहिये एकेन्द्रिय और विकलेन्द्रिय को छोडने का कारण उनको मनका नहीं होना है 'कसायकरणे चउव्विहे' क्रोध, मान, माया और लोभ के भेद से कषायकरण चार प्रकार का कहा गया है, इस प्रकार क्रोधकषायकरण, मानकषायकरण, मायाकषायकरण, और लोभकषायकरण यह चार प्रकार का कषायकरणनारक से लगाकर वैमानिकान्त जीवों के अपनी २ कषायों

'मणकरणे चउव्विहे' સત્ય, અસત્ય, મિશ્ર, અને વ્યવહાર મનના ભેદથી મનઃકરણ પણ ચાર પ્રકારનું કહેલ છે. આ મનકરણ પણ જે જીવને જેવું મન હોય છે, તેજ પ્રમાણે તેવું જ મનઃકરણ તેઓને હોય છે. આ મન કરણના કથનમાં એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિયો તથા અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયોને છોડવાનું કહેલ છે તેથી નારકથી આરંભીને વૈમાનિક સુધીના જીવોમાં તેનું કથન કરવું જોઈએ. એકેન્દ્રિયો અને વિકલેન્દ્રિયોને છોડવાનું કારણ તેઓને મનનો અભાવ છે તેજ છે. 'कसायकरणे चउव्विहे' ક્રોધ, માન, માયા અને લોભના ભેદથી કષાય કરણ ચાર પ્રકારનું કહેલ છે. એ રીતે ક્રોધકષાયકરણ માનકષાયકરણ, માયાકષાયકરણ, અને લોભકષાયકરણ, આ ચારે પ્રકારના કષાયકરણ નારકથી આરંભીને વૈમાનિક સુધીના જીવોને પોતપોતાના કષાયોની સત્તા અનુસાર હોય છે.

ग्घायकरणे सत्तविहे' समुद्घातकरणं सप्तविधम् मारणान्तिकसमुद्घातादारभ्य केवलिसमुद्घातपर्यन्तं समुद्घातानां सप्तविधत्वात् समुद्घातकरणमपि नारकजीवादारभ्य यस्य यादृशं समुद्घातकरणम् तस्य तादृशं समुद्घातकरणं वैमानिकान्तजीवानां वक्तव्यं ज्ञातव्यं चेति। 'सन्नाकरणे चउव्विहे' संज्ञाकरणं चतुर्विधम्-आहारसंज्ञाकरणम्-भयसंज्ञाकरणम् मैथुनसंज्ञाकरणम् परिग्रहसंज्ञाकरणम् इत्येवं संज्ञाकरणं चतुर्विधम् तत् नारकादारभ्य वैमानिकान्तजीवानां वक्तव्यं ज्ञातव्यं चेति। 'लेस्साकरणे छव्विहे' लेश्याकरणं षड्विधम् कृष्ण-नीलकापोतिकतैजस-पद्म-शुक्लभेदात् लेश्याः षड् भवन्तीति अतो लेश्याकरणमपि षड्-

की सत्ता के अनुसार होता है 'समुग्घायकरणे सत्तविहे पन्नत्ते' समुद्घातकरण सात प्रकार का कहा गया है मारणान्तिक समुद्घात से लेकर केवलिसमुद्घात तक ७ समुद्घात होते हैं, यह समुद्घातकरण भी जिस जीव को जो समुद्घात होता है उसीके अनुसार उस जीव को होता है इस प्रकार यह समुद्घातकरण नारकों से लेकर वैमानिकान्त जीवों को होता है ऐसा जानना चाहिये 'सन्नाकरणे चउव्विहे' आहार संज्ञाकरण, भयसंज्ञाकरण, मैथुनसंज्ञाकरण और परिग्रहसंज्ञाकरण के भेद से संज्ञाकरण चार प्रकार का होता है यह संज्ञाकरण नारक से लेकर वैमानिकान्त जीवों को होता है 'लेस्साकरणे छव्विहे०' कृष्ण, नील, कापोतिक, तैजस, पद्म और शुक्कलेश्या के भेद से लेश्याकरण ६ प्रकार

'समुग्घायकरणे सत्तविहे पण्णत्ते' समुद्घात કરણ સાત પ્રકારના કહેલ છે. તે આ પ્રમાણે છે વેદના૧ કષાય૨ મારણાન્તિક૩ વૈક્રિય૪ આહારક૫ તૈજસ સમુદ્ઘાત૬ કેવલીસમુદ્ઘાત૭ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી આરંભીને કેવલીસમુદ્ઘાત સુધીના સાત સમુદ્ઘાતો હોય છે. આ સાત૭ સમુદ્ઘાત પણ જે જીવને જે સમુદ્ઘાત કહ્યા હોય છે. તે અનુસાર તે તે જીવને હોય છે. આ રીતે આ સમુદ્ઘાત કરણ નારકોથી આરંભીને વૈમાનિક સુધીના જીવોને હોય છે. તેમ સમજવું.

'सन्नाकरणे चउव्विहे' આહાર સંજ્ઞાકરણ ભયસંજ્ઞાકરણ મૈથુનસંજ્ઞાકરણ અને પરિગ્રહ સંજ્ઞાકરણ એ રીતના ભેદથી સંજ્ઞાકરણ ચાર પ્રકારનું કહેલ છે. આ સંજ્ઞાકરણ નારકથી આરંભીને વૈમાનિક સુધીના જીવોને હોય છે. 'लेस्साकरणे छव्विहे०' કૃષ્ણ, નીલ, કાપોતિક, તૈજસ પદ્મ અને શુકલના ભેદથી લેશ્યા કરણ પણ છ પ્રકારનું કહેલ છે. આ લેશ્યાકરણ પણ જ્યાં જેટલી લેશ્યા હોય તે અનુ-

त्रिधम्, तच्च नारकादारभ्य वैमानिकान्तजीवानां यथाविभागं वक्तव्यं ज्ञातव्यं चेति। 'दिट्ठीकरणे तिविहे' दृष्टिकरणं त्रिविधम्–सम्यग्दृष्टि–मिथ्यादृष्टि–सम्यग्मिथ्यादृष्टिभेदेन दृष्टेस्त्रिविधत्वात् दृष्टिकरणमपि त्रिविधं भवति–इदं चापि दृष्टिकरणं नारकादारभ्य वैमानिकान्तजीवानां यथाविभागं वक्तव्यं ज्ञातव्यं चेति। 'वेयकरणे तिविहे पन्नत्ते' वेदकरणं त्रिविधं प्रज्ञप्तम् 'तं जहा' तद्यथा 'इत्थीवेयकरणे' स्त्रीवेदकरणम् 'पुरिसवेयकरणे' पुरुषवेदकरणम् 'णपुंसगवेयकरणे' नपुंसकवेदकरणम् एतादृशं त्रिविधमपि वेदकरणं नारकादारभ्य यावद्वैमानिकान्तजीवानाम् यथाविभागं वक्तव्यं ज्ञातव्यं चेति। 'एए सव्वे नेरइयाइ दंडगा जाव वेमाणियाणं जस्स जं अत्थि तस्स तं सव्वं भाणियव्वं' एते सर्वे नैरयिकादिदण्डकाः यावद्वै-

---

का होता है यह लेश्याकरण भी जहां जितनी लेश्याएं होती हैं उसके अनुसार नारक से लेकर वैमानिकान्त जीवों को होता है 'दिट्ठीकरणे तिविहे' दृष्टिकरण भी सम्यग्दृष्टि, मिथ्यादृष्टि और मिश्रदृष्टि के भेद से ३ प्रकार कहा गया है यह दृष्टिकरण भी नारक से लेकर वैमानिकान्त जीवों में यथा विभाग होता है 'वेयकरणे तिविहे पण्णत्ते' वेदकरण भी स्त्रीवेदकरण, पुरुषवेदकरण और नपुंसकवेदकरण के भेद से ३ प्रकार का कहा गया है यह वेदकरण भी नारक से लेकर वैमानिकान्त जीवों के यथाविभाग होता है। एकेन्द्रिय से लेकर असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तक जीव नपुंसकवेदवाले ही होते हैं देवों में स्त्रीवेद और पुरुषवेद ही होता है नारकों में एक नपुंसकवेद ही होता है और शेष जीवों में तीनों प्रकार के वेद होते हैं इस प्रकार के विभाग अनुसार यह वेदकरणसमस्त संसारी जीवों को होता है। 'एए सव्वे नेरइयाइ दंडगा जाव वेमाणि-

---

સાર નારકોથી લઈને વૈમાનિક સુધીના જીવોને હોય છે 'दिट्ठिकरणे तिविहे पण्णत्ते' દષ્ટિકરણ પણ સમ્યક્દષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ અને મિશ્રદષ્ટિના ભેદથી ત્રણ પ્રકારનું કહેલ છે. આ દૃષ્ટિકરણ પણ નારકથી લઈને વૈમાનિક સુધીના જીવોમાં ક્રમથી થાય છે. 'वेयकरणे तिविहे पण्णत्ते' વેદ કરણ પણ સ્ત્રી વેદ કરણ પુરુષ વેદ કરણ અને નપુંસક વેદકરણના ભેદથી ત્રણ પ્રકારનું કહેલ છે. આ વેદ કરણ પણ નારકથી આરંભીને વૈમાનિક સુધીના જીવોમાં તેઓના વિભાગ પ્રમાણે હોય છે. એકેન્દ્રિયથી આરંભીને અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવ સુધીના જીવો નપુંસક વેદવાળા જ હોય છે. દેવોમાં સ્ત્રી વેદ અને પુરુષ વેદ જ હોય છે. અને બાકીના જીવોમાં ત્રણે પ્રકારના વેદ હોય છે. આ રીતના વિભાગ પ્રમાણે બધા જ સંસારી જીવોને હોય છે. 'एए सव्वे नेरइयाइ दंडगा

मानिकानां यस्य यदस्ति तत् तस्य सर्वं भणितव्यम् एतत्सर्वं द्रव्यकरणादारभ्य वेदकरणान्तं नारकादारभ्य वैमानिकपर्यन्तानां जीवानां यस्य यादृशं करणं भवेत् तस्य तादृशं करणं वक्तव्यं ज्ञातव्यं चेति भावः। 'कइविहे णं भंते' कतिविधं खलु भदन्त! 'पाणाइवायकरणे पन्नत्ते' प्राणातिपातकरणं प्रज्ञप्तम् प्राणातिपातकरणस्य कियन्तो भेदाः? इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'पञ्चविहे पाणाइवायकरणे पन्नत्ते' पञ्चविधम्-पञ्चप्रकारकं प्राणातिपातकरणं प्रज्ञप्तम्-कथितम् 'तं जहा' तद्यथा-'एगिंदियपाणाइवायकरणे' एकेन्द्रियप्राणातिपातकरणम् 'जाव पंचिंदियपाणाइवायकरणे' यावत् पञ्चेन्द्रियप्राणातिपातकरणम् अत्र यावत्पदेन द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियप्राणातिपातकरणानां संग्रहस्तथा च एकेन्द्रियप्राणातिपातकरणम् द्वीन्द्रियप्राणातिपातकरणम्

याणं जस्स जं अत्थि तस्स तं सव्वं भाणियव्वं' द्रव्यकरण से लेकर वेद करण तक जितने करण हैं वे सब नारक से लेकर वैमानिक तक के जीवों को जिस जीव को जैसा करण होता है उसके अनुसार उसको वैसा करण कह लेना चाहिये। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछ रहे हैं-'कइविहे णं भंते! पाणाइवायकरणे पण्णत्ते' हे भदन्त! प्राणातिपातकरण के कितने भेद हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं 'पंचविहे पाणाइवायकरणे पन्नत्ते' हे गौतम! प्राणातिपातकरण के पांच भेद कहे गये हैं-'तं जहा-'एगिंदियपाणाइवायकरणे०' एकेन्द्रियप्राणातिपातकरण यावत् पंचिन्द्रियप्राणातिपातकरण यहां यावत्पद से 'द्वीन्द्रिय त्रीन्द्रिय एवं चतुरिन्द्रिय का प्राणातिपातकरण गृहीत हुआ है प्राणा-

---

जाव वेमाणियाणं जस्स जं अत्थि तस्स तं सव्वं भाणियव्व' દ્રવ્ય કરણુથી આરંભીને વેદ કરણુ સુધીમાં જેટલા કરણુ છે. તે બધા નારકથી આરંભીને વૈમાનિક સુધીના જીવોને જે જીવને જેવું કરણુ હોય છે તે પ્રમાણે તેને તે પ્રમાણેનું કરણુ કહેવું જોઈએ. તેમ સમજવું.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'कइविहे णं भंते! पाणाइवायकरणे पण्णत्ते હે ભગવન્ પ્રાણુાતિપાત કરણુના કેટલા ભેદ કહ્યા છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે. 'पंचविहे पाणाइवायकरणे पण्णत्ते' પ્રાણુાતિપાત કરણુના પાંચ ભેદ કહ્યા છે. 'तं जहा' एगिंदियपाणाइवायकरणे०' એકેન્દ્રિય પ્રાણુાતિપાતકરણુ યાવત્ પંચેન્દ્રિય પ્રાણુાતિપાત કરણુ અહિયાં યાવત્ પદથી બે ઈન્દ્રિય, ત્રણુ ઈંદ્રિય, ચાર ઇન્દ્રિયોના પ્રાણુાતિપાત કરણુ ગ્રહણુ કરેલ

त्रीन्द्रियप्राणातिपातकरणम् चतुरिन्द्रियप्राणातिपातकरणम् पञ्चेन्द्रियप्राणातिपातकरणं चेति, प्राणिनां पञ्चविधत्वात् प्राणातिपातकरणमपि पञ्चविधमेव भवतीति, 'एवं निरवसेसं जाव वेमाणियाणं' एवं निरवशेषं यावद्वैमानिकानाम् एतत्सर्वं पञ्चविधमपि प्राणातिपातकरणं नारकजीवादारभ्य वैमानिकान्तजीवानां वक्तव्यं ज्ञातव्यं चेति। 'कइविहे णं भंते' कतिविधं कतिप्रकारकं खलु भदन्त ! 'पोग्गल करणे पन्नत्ते' पुद्गलकरणं प्रज्ञप्तम् पुद्गलरूपं करणं पुद्गलस्य वा करणं पुद्गलेन वा करणं पुद्गले वा करणमिति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'पंचविहे पोग्गलकरणे पन्नत्ते' पञ्चविधं पुद्गलकरणं प्रज्ञप्तम्-कथितमित्युत्तरम्, 'तं जहा' तद्यथा-'वन्नकरणे' वर्णकरणम्, 'गंधकरणे' गन्धकरणम् 'रसकरणे' रसकरणम् 'फासकरणे' स्पर्शकरणम्, 'संठाणकरणे' संस्थानकरणम् तथा च वर्णकरण १ गन्धकरण २ रसकरण ३ स्पर्शकरण ४ संस्थानकरण ५ भेदात् पुद्गलकरणं पञ्चविधं भवतीति भावः। 'वन्नकरणे णं भंते' वर्णकरणं खलु

तिपातकरण के पांच प्रकार होने का कारण प्राणियों की पंचविधता है, 'एवं निरवसेसं जाव वेमाणियाणं' यह सब पंचविध प्राणातिपातकरण नारक जीव से लेकर वैमानिकान्त जीवों के होता है 'कइविहेणं भंते ! पोग्गलकरणे पण्णत्ते' हे भदन्त ! पुद्गलकरण के कितने भेद हैं ? पुद्गलरूपकरण का नाम पुद्गलकरण है अथवा पुद्गल का करना या पुद्गल के द्वारा करना या पुद्गल में करना यह सब पुद्गलकरण है इस प्रश्न के उत्तर में प्रभुने कहा है-'गोयमा ! पंचविहे पोग्गलकरणे पण्णत्ते' हे गौतम ! पुद्गलकरण के पांच भेद हैं। 'वन्नकरणे०' वर्णकरण, गंधकरण, रसकरण, स्पर्शकरण और संस्थानकरण 'वण्णकरणे णं भंते ! कइविहे

છે. પ્રાણાતિપાત કરણના પાંચ પ્રકાર હોવાનું કારણ પાંચ પ્રકારના પ્રાણિયો હોય છે. તે છે. 'एवं निरवसेसं जाव वेमाणियाणं' આ પાંચ પ્રકારનું પ્રાણાતિપાત કરણ નારક જીવથી લઈને વૈમાનિક સુધીના જીવોમાં હોય છે.

'कइविहे णं भंते ! पोग्गलकरणे पण्णत्ते' હે ભગવન્ પુદ્ગલ કરણના કેટલા ભેદ હોય છે? પુદ્ગલ રૂપ કરણનું નામ પુદ્ગલ કરણ છે. અથવા પુદ્ગલ દ્વારા કરવું અથવા પુદ્ગલમાં કરવું અથવા પુદ્ગલનું કરવું આ બધા પુદ્ગલ કરણ છે. તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा ! पंचविहे पोग्गलकरणे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! પુદ્ગલકરણના પાંચ ભેદો છે તે આ પ્રમાણે છે-वन्नकरणे०' વર્ણકરણ, ગંધકરણ, રસકરણ, સ્પર્શકરણ અને સંસ્થાન કરણ 'वण्णकारणे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते' હે ભગવન્ વર્ણકરણ કેટલા પ્રકારના કહ્યા

भदन्त ! 'कइविहे पन्नत्ते' कतिविधं प्रज्ञप्तम् वर्णकरणस्य कियन्तो भेदाः ? इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'पंचविहे पन्नत्ते' पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्-कथितम् 'तं जहा' तद्यथा 'कालवन्नकरणे' कृष्णवर्णकरणम् 'जाव सुक्किलवन्नकरणे' यावत् शुक्लवर्णकरणम् अत्र यावत्पदेन नीलरक्तपीत-वर्णानां संग्रहः, तथा च वर्णानां पञ्चविधत्वात् वर्णकरणमपि पञ्चविधं भवतीत्यु-त्तरम् । 'एवं भेदो' एवं भेदः, एवम्-कृष्णादिरूपेण भेदो वर्णानां कथितस्तथा गन्धादिष्वपि वक्तव्य इति, तथा च 'गंधकरणे दुविहे' गन्धकरणं द्विविधं सुर-भिगन्धकरणदुरभिगन्धकरणभेदात् 'रसकरणे पंचविहे' रसकरणं पञ्चविधम् तिक्त-कटुकषायाम्लमधुरभेदेन रसस्य पञ्चविधत्वात् तत्करणमपि पञ्चविधमेव भव-

---

पण्णत्ते' हे भदन्त ! वर्णकरण कितने प्रकार का कहा गया है ? उत्तर में प्रभुने कहा है-'गोयमा ! पंचविहे पन्नत्ते' हे गौतम ! वर्णकरण पांच प्रकार का कहा गया है जो इस प्रकार से है-'कालवन्नकरणे जाव सुक्किल्लवन्नकरणे' कृष्णवर्णकरण यावत् शुक्लवर्णकरण यहां यावत्पद से नील, रक्त और पीतवर्णों का ग्रहण हुआ है इस प्रकार वर्णों की पंचविधता से इनके करणों में भी पंचप्रकारता कही गई है । 'एवं भेदो' इस प्रकार से यह कृष्णादिरूप से वर्णों का भेद जैसा कहा गया है वैसा ही गन्धादिकों में भी कह लेना चाहिये तथा च-'गंधकरणे दुविहे' गंधकरण सुरभिगंधकरण और दुरभिगन्धकरण के भेद से दो प्रकार का होता है 'रसकरणे पंचविहे पण्णत्ते' रस-तिक्त, कटु, कषाय, अम्ल और मधुर के भेद से पांच प्रकार का होता है इसलिये रसकरण

છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ વર્ણકરણ પાંચ પ્રકારનું કહેલ છે. જે આ પ્રમાણે છે. 'कालवण्ण-करणे जाव सुक्किल्लवण्णकरणे' કૃષ્ણ વર્ણ કરણ શુકલ વર્ણ કરણ અહિયાં યાવત્ પદથી નીલ રક્ત અને પીળા વર્ણો ગ્રહણ કરાયા છે. એ રીતે વર્ણોના પાંચ પ્રકારપણાથી આ તેના કરણોમાં પણ પાંચ પ્રકારપણું કહેલ છે. 'एवं भेदो' આ રીતે આ કૃષ્ણ નીલ વિગેરે જે રીને વર્ણોના ભેદો કહ્યા છે. તેજ પ્રમાણે ગંધ વિગેરેમાં પણ ભેદો સમજવા. તેજ કહે છે. 'गंधकरणे दुविहे' સુરભિ ગંધ કરણ સુગંધ અને દુરભિ ગંધ કરણના ભેદથી ગંધ કરણ બે પ્રકારના હોય છે. 'रसकरणे पंचविहे पण्णत्ते' તિક્ત-તીખો કટુ-કડવો કષાય તુરો અમ્લ-ખાટો અને મધુર-મીઠો એ ભેદથી રસો પાંચ પ્રકારના હોય છે.

तीति। 'फासकरणे अट्ठविहे' स्पर्शकरणमष्टविधम् स्पर्शानां कर्कश-मृदु-गुरु-लघु-शीतोष्णस्निग्धरूक्षरूपाष्टप्रकारकत्वात् स्पर्शकरणमपि अष्टप्रकारकमेव भवतीति। 'संठाणकरणे णं भंते!' संस्थानकरणं खलु भदन्त! 'कइविहे पन्नत्ते' कतिविधं प्रज्ञप्तम्-संस्थानकरणस्य कियन्तो भेदाः? इति प्रश्नः भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'पंचविहे पन्नत्ते' पञ्चविधं-पञ्चप्रकारकं प्रज्ञप्तम्-कथितं संस्थानकरणमित्युत्तरम्, पञ्चविधत्वमेव दर्शयति-'तं जहा' इत्यादि, 'तं जहा' तद्यथा-'परिमंडलसंठाणकरणे' परिमण्डलसंस्थानकरणम् 'जाव आययसंठाण करणे' यावत् आयतसंस्थानकरणम् अत्र यावत्पदेन वृत्त-त्र्यस्र-चतुरस्रसंस्थानानां ग्रहणं भवति तथा च परिमण्डलाद्यायतान्तभेदात् संस्थानकरणं पञ्चविधं भवतीति 'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति जाव विहरइ' तदेवं

भी पांच प्रकार का कहा गया है 'फासकरणे अट्ठविहे' स्पर्श-कर्कश, मृदु, गुरु, लघु, शीत, उष्ण, स्निग्ध एवं रूक्ष के भेद से आठ प्रकार का कहा गया है इसलिये स्पर्शकरण भी आठ प्रकार का कहा गया है 'संठाणकरणे णं भंते! कइविहे पन्नत्ते' हे भदन्त! संस्थानकरण कितने प्रकार का कहा गया है? इसके उत्तर में प्रभु ने कहा है 'गोयमा! संठाणकरणे पंचविहे पन्नत्ते' हे गौतम! संस्थानकरण पांच प्रकार का कहा गया है जैसे-'परिमंडलसंठाणकरणे जाव आययसंठाणकरणे' 'परिमंडलसंस्थानकरण यावत् आयतसंस्थानकरण यहां यावत् शब्द से वृत्त, त्र्यस्र, चतुरस्र इन संस्थानों का ग्रहण हुआ है तथा च परिमंडल संस्थानकरण से लेकर आयतसंस्थानकरण तक संस्थानकरण ५ प्रकार का कहा गया है। 'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति जाव विहरइ' हे भदन्त!

તેથી રસકરણ પણ પાંચ પ્રકારના કહેલ છે. "फासकरणे अट्ठविहे' સ્પર્શ કર્કશ, મૃદુ,ગુરુ લઘુ શીત ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ એ ભેદથી સ્પર્શ આઠ પ્રકારના કહેલ છે. તેથી સ્પર્શકરણ આઠ પ્રકારના જ કહ્યા છે 'संठाणकरणे णं भंते! कइविहे पण्णत्ते' હે ભગવન્ સંસ્થાનકરણ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે. તેના ઉત્તરમાં પ્રભુએ કહ્યું કે—'गोयमा! संठाणकरणे पंचविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! સંસ્થાનકરણ પાંચ પ્રકારનું કહેલ છે. તે આ પ્રમાણે છે.—'परिमंडलसंठाणकरणे जाव आयय-संठाणकरणे०' પરિમંડલ સંસ્થાનકરણથી યાવત્ આયત સંસ્થાનકરણ અહિયાં યાવત્ શબ્દથી વૃત્ત ત્ર્યસ્ર, ચતુરસ્ર, આ સંસ્થાનો ગ્રહણ કરાયા છે તેથી પરિમંડલ સંસ્થાનથી આરંભીને આયત સંસ્થાન કરણ સુધીના ૫ પાંચે પ્રકારના સંસ્થાનો સમજવા.

'सेव भंते सेवं भंते! त्ति जाव विहरइ' હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયે કરણના વિષયમાં જે કહ્યું છે. તે સઘળું તેમજ છે. આપ દેવાનુપ્રિયનું આ

भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति यावद्विहरति हे भदन्त ! यद् देवानुप्रियेण कथितं तत् एवम्-सर्वथा सत्यमेवेति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥ सू० १ ॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित—कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि — जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर
-पूज्यश्री घासिलालव्रतिविरचितायां श्री "भग-
वतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायामेकोनविंशतितमशतके
नवमोद्देशकः समाप्तः॥१९-९॥

जो आप देवानुप्रिय ने इस प्रकार से कहा है वह ऐसा ही है सर्वथा सत्य ही है २ इस प्रकार कहकर गौतम प्रभु को वन्दना नमस्कार करके अपने स्थान पर संयम और तपसे आत्मा को भावित करते हुए विराजमान हो गये ॥ सू० १ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके उन्नीसवें शतकका
॥ नववां उद्देशा समाप्त १९-९ ॥

વિષયનું કથન યથાર્થ છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ॥સૂ. ૧॥
જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ઓગણીસમા શતકનો નવમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત॥૧૯-૯॥

अथ दशमोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

नवमोद्देशके करणं कथितं करणसम्बन्धाद्दशमोद्देशके व्यन्तराणामाहारकरणं कथयिष्यते, तदनेन सम्बन्धेनायातस्य दशमोद्देशकस्य इदमादिमं सूत्रम्-'वाणमंतराणं' इत्यादि।

मूलम्-वाणमंतरा णं भंते! सव्वे समाहारा० एवं जहा सोलसमसए दीवकुमारुद्देसओ जाव अप्पड्ढियत्ति। सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति' ॥सू० १॥

छाया—वानव्यन्तराः खलु भदन्त! सर्वे समाहाराः, एवं यथा षोडशशते द्वीपकुमारोद्देशको यावत् अल्पर्द्धिका इति, तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति ॥सू. १॥

टीका—'वाणमंतरा णं भंते' वानव्यन्तराः खलु भदन्त! 'सव्वे समाहारा०' सर्वे समाहाराः सर्वे समशरीराः सर्वे समुच्छ्वासनिःश्वासाः, हे भदन्त! सर्वेषां वानव्यन्तराणाम् आहाराः समाना एव भवन्ति समोच्छ्वासनिःश्वासा एव भवन्ति,

---

दशवें उद्देशे का प्रारंभ-

नौवें उद्देशेमें करण के सम्बन्ध में कथन किया गया है इसी करण के सम्बन्ध को लेकर इस १० वें उद्देशे में व्यन्तरों के आहारकरण कहा जावेगा अतः इसी सम्बन्ध से इस १० वें उद्देशे को प्रारम्भ किया जा रहा है-'वाणमंतरा णं भंते! सव्वे समाहारा०' इत्यादि।

टीकार्थ-गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-'सव्वे वाणमंतरा णं भंते!' हे भदन्त! सब ही वानव्यन्तर (समाहारा०) क्या समान आहारवाले होते हैं? समान शरीरवाले होते हैं? समान उच्छ्वासनिःश्वासवाले

દસમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

નવમા ઉદ્દેશામાં કરણના વિષયમાં કથન કરવામાં આવ્યું છે. આ કરણના સંબંધથી આ દસમા ઉદ્દેશામાં વ્યન્તરોના આહાર કરણ કહેવામાં આવશે. તેથી આ સંબંધને લઈને આ દસમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે.-વાણમતરા ણં ભંતે! સવ્વે સમાહારા૦' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે-'સવ્વે વાણમંતરા ણં ભંતે!' હે ભગવન્ બધા વાનવ્યન્તર 'સમાહારા૦' સમાન આહારવાળા હોય છે? સમાન શરીરવાળા હોય છે? સમાન ઉચ્છવાસ નિઃશ્વાસવાળા હોય છે?

किमिति प्रश्नः, भगवानाह-'एवं जहा' इत्यादि, 'एवं जहा-सोलसमसए दीवकुमारुद्देसओ' एवं यथा षोडशशते द्वीपकुमारोद्देशकस्तथैव इहापि सर्वं वक्तव्यम्, तथाहि-'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः सर्वे वानव्यन्तरा न समाहाराः, न समशरीरवन्तः, नवा समोच्छ्वासनिःश्वासवन्त इति। षोडशशतकीयैकादशे द्वीपकुमारोद्देशकेऽपि प्रथमशतकीयद्वितीयोद्देशकस्य द्वीपकुमारवक्तव्यता सूचिता 'जाव समाहारा समसरीरा समुस्सासनिस्सासा' इत्यन्ता, इतः षोडशशतकीयद्वीपकुमारप्रकरणमित्थम्। तत्रत्यालापके वानव्यन्तरं नियोज्य आलापं दर्शयति-

होते हैं? इस प्रकार के इस गौतम के प्रश्न का उत्तर देते हुए प्रभु उनसे कहते हैं-'एवं जहा०' हे गौतम! सोलहवें शतक में जैसा द्वीपकुमारोद्देशक हैं वैसा ही यहां पर भी वह सब कह लेना चाहिये। इस विषय में स्पष्टीकरण इस प्रकार से है-'णो इणट्ठे समट्ठे' सब ही वानव्यन्तर समान आहारवाले हों, समान शरीरवाले हों और समान उच्छ्वास निश्वासवाले हों ऐसा अर्थ समर्थ नहीं है अर्थात् सब ही वानव्यन्तर न समान आहारवाले होते हैं, न समान शरीरवाले होते हैं और न समान उच्छ्वासनिःश्वासवाले ही होते हैं। १६ वे शतक के ११ वें उद्देशक में भी प्रथम शतक के द्वितीय उद्देशक में कथित द्वीपकुमारों की वक्तव्यता सूचित की गई है 'जाव समाहारा समसरीरा समुस्सासनिस्सासा' इस अन्तिम पाठ तक १६ वें शतक का द्वीपकुमारप्रकरण

આ પ્રકારના ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં પ્રભુ તેમને કહે છે.— 'एवं जहा०' હે ગૌતમ! સોળમાં શતકમાં દ્વીપકુમાર ઉદ્દેશામાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે અહિયાં પણ તે તમામ કથન સમજવું. આ વિષયનું સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે છે. 'णो इणट्ठे समट्ठे' બધા જ વાન વ્યન્તર સરખા આહારવાળા હોય, સરખા શરીરવાળા હોય, અને સરખા ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસવાળા હોય એ અર્થ બરાબર નથી. અર્થાત્ બધા જ વાન વ્યન્તર સરખા આહારવાળા હોતા નથી. સરખા સ્વભાવવાળા હોતા નથી. સરખા શરીરવાળા હોતા નથી અને સરખા ઉચ્છવાસ નિઃશ્વાસવાળા પણ હોતા નથી. આ વિષયનું વધુ વિવેચન સોળમા શતકના ૧૧ અગીયારમાં ઉદ્દેશામાં પહેલા શતકના બીજા ઉદ્દેશામાં કહેલ દ્વીપકુમારોના કથન પ્રમાણે સમજવા ભલામણ કરી છે તેજ રીતે અહિયાં પણ તે વિષય સમજવા ત્યાંનું કથન જોઇ લેવું. 'जाव समसरीरा समुस्सासनिस्सासा' આ અંતિમ પાઠ સુધી ગ્રહણ કરવું. ૧૬ સોળમા શતકનું દ્વીપકુમાર પ્રકરણ આ પ્રમાણે છે—ત્યાં

'वाणव्यन्तराणं भंते ! कइलेस्साओ पन्नत्ताओ गोयमा ! चत्तारि लेस्साओ, तं जहा-कण्हलेस्सा जाव तेउलेस्सा एएसि णं भंते ! वानमंतराणं कण्ह-लेस्साणं जाव तेउलेस्साणं कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा गोयमा ! सव्वत्थोवा वानमंतरा तेउलेस्सा काउलेस्सा असंखेज्जगुणा नीललेस्सा विसेसाहिया कण्हलेस्सा विसेसाहिया' वानव्यन्तराणां भदन्त ! कतिलेश्या प्रज्ञप्ता, गौतम ! चतस्रो लेश्याः प्रज्ञप्ताः तद्यथा- कृष्णलेश्या यावत् तेजोलेश्या, एतेषां खलु भदन्त ! वानव्यन्तराणां कृष्णलेश्यानां यावत्तेजोलेश्यानां च कतरे कतरेभ्यो यावद् विशेषाधिकाः गौतम ! सर्वस्तोकाः वानव्यन्तरा स्तेजोलेश्याः,

इस प्रकार से है-वहां के आलापक में वानव्यन्तर पद को लगाकर आलाप दिखाया जाता है-'वाणमंतराणं भंते ! कइलेस्साओ पन्नत्ताओ' गोयमा ! चत्तारि लेस्साओ तं जहा कण्हलेस्सा जाव तेउलेस्सा एएसि णं भंते ! वाणमंतराणं कण्हलेस्साणं जाव तेउलेस्साणं कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा ? गोयमा ? सव्वत्थो वा वानमंतरा तेउलेस्सा काउलेस्सा असंखेज्जगुणा नीललेस्सा विसेसाहिया कण्हलेस्सा विसे-साहिया' इस पाठ का अर्थ इस प्रकार से है-हे भदन्त ! वानव्य-न्तरों के कितनी लेश्याएं कही गई है ? प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! वान-व्यन्तरों के चार लेश्याएँ कही गई है जैसे कृष्णलेश्या, यावत् तेजो-लेश्या हे भदन्त इन कृष्णलेश्यावाले यावत् तेजोलेश्यावाले वान-व्यंतरों में कौन किन की अपेक्षा यावत् विशेषाधिक हैं उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! सबसे कम तेजोलेश्यावाले वानव्यन्तर हैं इनकी

વાનવ્યન્તરોને ઉદ્દેશીને આલાપકો કહ્યા છે. તે પ્રમાણે બતાવવામાં આવે છે. —'वाणमंतराणं भंते ! कइलेस्साओ पण्णत्ताओ' गोयमा ! चत्तारि लेस्साओ तंजहा कण्हलेस्सा जाव तेउलेस्सा एएसिं णं भंते ! वानमंतराणं कण्हलेस्साणं जाव तेउ-लेस्साणं कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा ! गोयमा ! सव्वत्थो वा वानमंतरा तेउलेस्सा काउलेस्सा असंखेज्जगुणा नीललेस्सा विसेसाहिया कण्हलेस्सा विसेसाहिया' આ પાઠનો અર્થ આ પ્રમાણે છે. હે ભગવન્ વાનવ્યન્તરોને કેટલી લેશ્યાઓ કહેવામાં આવી છે ? પ્રભુ કહે છે કે હે ગૌતમ ! વાનવ્યન્તરોને ચાર લેશ્યાઓ કહેવામાં આવી છે. જેમકે કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ તેજોલેશ્યા હે ભગવન્ આ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા યાવત્ તેજોલેશ્યાવાળા વાનવ્યંતરોમાં કોણ કોની અપેક્ષાથી યાવત્ વિશેષાધિક છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-હે ગૌતમ સૌથી ઓછી તેજોલેશ્યાવાળા વાનવ્યંતરો છે તેની અપેક્ષાથી કાપોતિકલેશ્યા

कापोतिकलेश्या असंख्येयगुणाः, नीललेश्या विशेषाधिकाः, कृष्णलेश्या विशेषाधिकाः, कियत्पर्यन्तं द्वीपकुमारप्रकरणं वक्तव्यम् तत्राह–'जाव अप्पड्ढियत्ति' अनेन द्वीपकुमारप्रकरणस्य अन्तिमं सूत्रं सूचितम् तथाहि–'एएसि णं भंते! वाणमंतराणं कण्हलेस्साणं जाव तेउलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पड्ढिया वा महिड्ढिया वा गोयमा! कण्हलेस्सेहिंतो नीललेस्सा महिड्ढिया जाव सव्वमहिड्ढिया तेउलेस्सा एवं तेउलेस्सेहिंतो कावोयलेस्सा अप्पड्ढिया, कावोयलेस्सेहिंतो नीललेस्सा अप्पड्ढिया, नीललेस्सेहिंतो कण्हलेस्सा अप्पड्ढिया' इति, एतेषां खलु भदन्त! वानव्यन्तराणां कृष्णलेश्यानां यावत्तेजोलेश्यानां च कतरे कतरेभ्यो-

अपेक्षा कापोपितक लेश्यावाले वानव्यन्तर असंख्यातगुणित हैं इनकी अपेक्षा नीललेश्यावाले विशेषाधिक हैं एवं कृष्णलेश्यावाले विशेषाधिक हैं। यह द्वीपकुमार प्रकरण यहां कहां तक का ग्रहण करना चाहिये तो इसके लिये 'जाव अप्पड्ढियत्ति' ऐसा कहा गया है कि इस पद तक का पाठ यहां पर ग्रहण करना इससे आगे का नहीं। इससे द्वीपकुमार प्रकरण का यह अन्तिम सूत्र है ऐसा सूचित किया गया है वह पाठ इस प्रकार से है–'एएसि णं भंते! वाणमंतराणं कण्हलेस्साणं जाव तेउलेस्साणं कयरे कयरेहिंतो अप्पड्ढिया वा महिड्ढिया वा? गोयमा! कण्हलेस्सेहिंतो नीललेस्सा महिड्ढिया जाव सव्वमहिड्ढिया तेउलेस्सा एवं तेउलेस्सेहिंतो कावोयलेस्सा अप्पड्ढिया कावोयलेस्सेहिंतो नीललेस्सा अप्पड्ढिया नीललेस्सेहिंतो कण्हलेस्सा अप्पड्ढिया' इस पाठ का अर्थ इस प्रकार से हैं–हे भदन्त! कृष्णलेश्यावाले यावत्

વાળા વાનવ્યન્તર અસંખ્યાતગણા છે. તેની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે. અને કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે. આ દ્વીપકુમાર પ્રકરણ અહિયાં ક્યાં સુધીનું ગ્રહણ કરવાનું કહ્યું છે તે માટે સૂત્રકાર કહે છે કે—'जाव अप्पड्ढियत्ति' આ પદ સુધીનો પાઠ અહિયાં ગ્રહણ કરવો જોઈએ. તેની આગળનો નહીં. આનાથી દ્વીપકુમાર પ્રકરણનું આ છેલ્લું સૂત્ર છે. એમ સૂચિત કર્યું છે. 'एएसिं णं भंते! वाणमंतराणं कण्हलेस्साणं जाव तेउलेस्साणं कयरे कयरेहिंतो अप्पड्ढिया वा महिड्ढिया वा गोयमा! कण्हलेस्सेहिंतो नीललेस्सा महिड्ढिया जाव सव्वमहिड्ढिया तेउलेस्सा एवं तेउलेस्सेहिंतो कावोयलेस्सा अप्पड्ढिया, कावोयलेस्सेहिंतो नीललेस्सा अप्पड्ढिया नीललेस्सेहिंतो कण्हलेस्सा अप्पड्ढिया' આ પાઠનો અર્થ આ પ્રમાણે છે. હે ભગવન્ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા યાવત્ તેજોલેશ્યાવાળા આ વાનવ્યન્તરોમાં કોણ કોની અપેક્ષાએ

ऽल्पर्द्धिका वा महर्द्धिका वा गौतम ! कृष्णलेश्येभ्यो नीललेश्या महर्द्धिका यावत् सर्वमहर्द्धिका स्तेजोलेश्याः, एवं तेजोलेश्येभ्यः कापोतलेश्याः अल्पर्द्धिकाः, कापोतलेश्येभ्यो नीललेश्या अल्पर्द्धिकाः, नीललेश्येभ्यः कृष्णलेश्या अल्पर्द्धिका इति एतत्पर्यन्तमेव षोडशशतकीयैकादशोद्देशकस्थद्वीपकुमारवक्तव्यता वक्तव्येति। 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' तदेवं भदन्त ! तदेव भदन्त ! इति, हे भदन्त ! यद्देवानुप्रियेण कथितम् तत् एवमेव-सर्वथा सत्यमेव आप्तस्य भवतो वाक्यानां

तेजोलेश्यावाले इन वानव्यन्तरों के बीच में कौन किनकी अपेक्षा अल्पऋद्धिवाले हैं और कौन किनकी अपेक्षा महाऋद्धिवाले हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं हे गौतम ! कृष्णलेश्यावाले वानव्यन्तरों की अपेक्षा नील-लेश्यावाले वानव्यन्तर महाऋद्धिवाले हैं यावत् सब से अधिक महा ऋद्धिवाले इनमें तेजोलेश्यावाले वानव्यन्तर हैं तथा तेजोलेश्यावाले वानव्यन्तरों से कापोतिक लेश्यावाले वानव्यन्तर अल्पऋद्धिवाले हैं। कापोतिक लेश्यावालों से नीललेश्यावाले अल्पऋद्धिवाले हैं नीललेश्या-वालों की अपेक्षा कृष्णलेश्यावाले अल्पऋद्धिवाले हैं। इस प्रकार १६ वें शतक के ११ वें उद्देशक में कही गई द्वीपकुमार संबंधी वक्तव्यता इस अन्तिम सूत्र तक ही यहाँ ग्रहण की गई है ऐसा जानना चाहिये 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! आप देवानुप्रिय ने जो इस विषय में कहा है वह ऐसा ही है सर्वथा सत्य ही है २ क्योंकि आप

અલ્પ ઋદ્ધિવાળા છે ? અને કોની અપેક્ષાથી મહાઋદ્ધિવાળા છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વાનવ્યન્તરોની અપેક્ષાએ નીલ-લેશ્યાવાળા વાનવ્યન્તર મહાઋદ્ધિવાળા છે. યાવત્ તેઓમાં સૌથી અધિક મહાઋદ્ધિવાળા તેજોલેશ્યાવાળા વાનવ્યન્તર છે. તથા તેજોલેશ્યાવાળા વાનવ્ય-ન્તરોથી કાપોતિક લેશ્યાવાળા વાનવ્યન્તર અલ્પઋદ્ધિવાળા છે. કાપોતિક લેશ્યાવાળાઓથી નીલલેશ્યાવાળા અલ્પઋદ્ધિવાળા છે. નીલલેશ્યા કરતાં કૃષ્ણલેશ્યાવાળા અલ્પઋદ્ધિવાળા છે. આ રીતે સોળમા શતકના ૧૧ અગીયારમા ઉદ્દેશામાં કહેલ દ્વીપકુમાર સંબંધીનું કથન આ અન્તિમ સૂત્ર સુધી જ અહિયાં ગ્રહણ કરેલ છે તેમ સમજવું.

સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ત્તિ' હે ભગવન્ આપ દેવાનુંપ્રિયે આ વિષયમાં જે કહેલ છે, તે તેમ જ છે. હે દેવાનુપ્રિય આપનું કથન સર્વથા સત્ય છે.

सर्वथा सत्यत्वात् इति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥सू० १॥

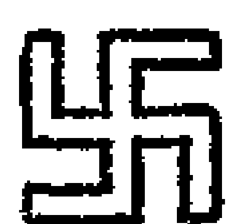
॥इति श्री विश्वविख्यात- जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य- जैनधर्मदिवाकर
-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां
श्री "भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिका-
ख्यायां व्याख्यायामेकोनविंशतिशतके
दसमोद्देशकः समाप्तः ॥१९-१०॥
समाप्तश्च एकोनविंशतितमशतक इति ॥

आप्त हैं और जो आप्त होते हैं उनके वाक्यों में सर्वथा सत्यता ही रहती है इस प्रकार कहकर गौतम ने प्रभु को वन्दना की नमस्कार किया वन्दना नमस्कार कर फिर वे अपने स्थान पर संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए विराजमान हो गये ।

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके उन्नीसवें शतकका
दसवां उद्देशक समाप्त ॥ १९-१० ॥

કેમ કે આપ આપ્ત છો અને જે આપ્ત હોય છે તેઓના વાક્યોમાં સર્વથા સત્યતા જ રહે છે. એ રીતે કહીને ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી ગૌતમસ્વામી તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ॥ સૂ. ૧ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ઓગણીસમા શતકનો દસમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૯-૧૦॥

॥ अथ विंशतितमशतकमारभते ॥

एकोनविंशतितमशतकं व्याख्यातम् अथावसर प्राप्तं विंशतितमं शतकमारभते तस्य च विंशतितमशतकस्य उद्देशकसंग्रहणीं गाथामाह-'बेइंदिय' इत्यादि,

गाथा-'बेइंदिय१ मागासे२, पाणवहे३, उवचए य४ परमाणू५।
अंतर६ बंधे७ भूमी८ चारण९ सोवक्कमा जीवा १०॥

छाया-द्वीन्द्रिय१ आकाशः२ प्राणवधः३ उपचयश्च४ परमाणुः५ ।
अन्तर६ बन्धो ७ भूमिः ८ चारण९ सोपक्रमा जीवा१० ॥

अर्थः—द्वीन्द्रियः-द्वीन्द्रियजीववक्तव्यताविषयको द्वीन्द्रियनामकः प्रथमोद्देशकः १ । आकाशः-आकाशवक्तव्यताविषयक आकाशनामको द्वीतीयोद्देशकः २॥ प्राणवधः-प्राणातिपाताद्यर्थविषयकः प्राणातिपातनामकस्तृतीयोद्देशकः ३ ॥

बीसवें शतक का पहला उद्देशा का प्रारंभ-

१९ वें शतक का व्याख्यान कर दिया गया है अब अवसर प्राप्त २० वां शतक प्रारम्भ हो रहा है सो इसका व्याख्यान करने के लिये सूत्रकार सर्व प्रथम इस शतक गत उद्देशों के अर्थ का संग्रह करनेवाली इस संग्रह गाथा को कह रहे हैं

'बेइंदियमागासे' इत्यादि--

इस २० वें शतक में जो उद्देश कहे जानेवाले हैं उनमें प्रतिपादित अर्थ का संगृहीत करके प्रकट करनेवाली यह गाथा है दो इन्द्रिय आदि जीवों के सम्बन्ध में प्रथम उद्देशा है आकाश आदि के सम्बन्ध में द्वितीय उद्देशा है प्राणातिपात आदि के सबन्ध में तृतीय उद्देशा है

વીસમા શતકના પહેલા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ

ઓગણીસમા શતકની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી ગઈ છે. હવે અવસર પ્રાપ્ત વીસમાશતકનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. વીસમા શતકની શરૂઆત કરવા માટે સૂત્રકાર સર્વ પ્રથમ આ શતકની અંદર આવેલા ઉદ્દેશાઓના અર્થને બતાવવાવાળી સંગ્રહ ગાથા કહે છે.-'बेइंदियमागासे' ઇત્યાદિ

આ વીસમા શતકમાં જે ઉદ્દેશાઓ કહેવાના છે. તેમાં બતાવવામાં આવનારા અર્થનો સંગ્રહ કરીને પ્રગટ કરવાવાળી આ ગાથા છે. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે.

બે ઇન્દ્રિય વિગેરે જીવોના સંબંધમાં પહેલો ઉદ્દેશો છે. આકાશઆદિના સંબંધનો બીજો ઉદ્દેશો છે. પ્રાણાતિપાત વિગેરેના અર્થને બતાવનાર

उपचयः-इन्द्रियोपचयविषयक उपचयनामकश्चतुर्थोद्देशकः ४। परमाणुः-परमाणुत आरभ्य अनन्तप्रदेशिकस्कन्धविषयकः पञ्चमोदेशकः परमाणुरिति ५। 'अंतर'-रत्नप्रभादिपृथिव्याम् अन्तरालवक्तव्यताविषयकोऽन्तरनामकः षष्ठोद्देशकः ६। बन्धः-जीवप्रयोगादिबन्धविषयको बन्धनामकः सप्तमः ७। भूमिः-कर्मभूम्यकर्मभूमिवक्तव्यताविषयको भूमिनामकोऽष्टमोदेशकः ८। चारणः-विद्याचारणादिवक्तव्यताविषयकश्चारणनामको नवमोदेशकः ९। सोपक्रमा जीवाः-सोपक्रमनिरुपक्रमायुष्कजीववक्तव्यताविषयको जीवनामको दशमोद्देशकः १०॥

इन्द्रियोपचय सम्बन्ध में चतुर्थ उद्देशा है परमाणु से लेकर अनन्तप्रदेशी स्कन्ध के सम्बन्ध में पांचवां उद्देशा है, रत्नप्रभा आदि नरकों के अन्तराल के सम्बन्ध में छट्ठा उद्देशा है, जीव प्रयोग आदि बन्ध के सम्बन्ध में ७ वां उद्देशा है, कर्मभूमि और अकर्मभूमि के सम्बन्ध में ८ वां उद्देशा है, विद्याचारण आदि के सम्बन्ध में ९ वां उद्देशा है, तथा सोपक्रम एवं निरुपक्रम आयुवाले जीव के सम्बन्ध में १० वां उद्देशा है इस प्रकार से इस २० वें शतक में ये १० उद्देशे हैं।

टीकार्थ--द्वीन्द्रिय जीव की वक्तव्यताविषयक द्वीन्द्रिय नामका प्रथम उद्देशा है, आकाशवक्तव्यता विषयक आकाश नामका द्वितीय उद्देशा है, प्राणातिपात आदि अर्थविषयकप्राणातिपात नामका तृतीय उद्देशक है, इन्द्रियोपचयविषयक उपचयनामका चतुर्थ उद्देशा है, परमाणु से लेकर अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध तक परमाणु इस नामका पञ्चम उद्देशा है,

---

ત્રીજો ઉદ્દેશો છે. ઇંદ્રિયોપચયના સંબંધમાં ચોથો ઉદ્દેશો છે. પરમાણુથી આરંભીને અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધના સંબંધમાં પાંચમો ઉદ્દેશો છે. રત્નપ્રભા વિગેરે નરકોના અંતરાલ સંબંધમાં છટ્ઠો ઉદ્દેશો છે. જીવ પ્રયોગ વિગેરે બન્ધના વિષયનો સાતમો ઉદ્દેશો છે, કર્મભૂમિ અને અકર્મભૂમિના સંબંધમાં આઠમો ઉદ્દેશો છે વિદ્યાચારણ વિગેરેના સંબંધમાં નવમો ઉદ્દેશો છે તથા સોપક્રમ અને નિરૂપક્રમ આયુષ્યવાળા જીવના સંબંધમાં દસમો ઉદ્દેશો છે. આ રીતે આ વીસમાં શતકમાં ૧૦ ઉદ્દેશાઓ છે.

ટીકાર્થ—ઈન્દ્રિય અને જીવનો સંબંધ બતાવનાર દ્વીન્દ્રિય નામનો પહેલો ઉદ્દેશો છે.૧ આકાશ, વિષે સ્પષ્ટતા કરનાર આ બીજા ઉદ્દેશાનું નામ આકાશ એ પ્રમાણે છે ૨, પ્રાણાતિપાત વિગેરે વિષયનું પ્રતિપાદન કરનાર આ ત્રીજા ઉદ્દેશાનું નામ પ્રાણાતિપાત એ પ્રમાણે છે ૩, ઇંદ્રિયોના ઉપચય વિગેરે વિષયને બતાવનાર આ ચોથા ઉદ્દેશાનું નામ 'ઉપચય' એ પ્રમાણે છે.૪, પરમાણુથી આરભીને અનંતપ્રદેશી સ્કંધ સુધીના વિષયને બતાવનાર આ પાંચમાં

॥ अथ विंशतितमशतकमारभ्यते ॥

एकोनविंशतितमशतकं व्याख्यातम् अथावसर प्राप्तं विंशतितमं शतकमारभ्यते तस्य च विंशतितमशतकस्य उद्देशकसंग्रहणीं गाथामाह-'बेइंदिय' इत्यादि,

गाथा-'बेइंदिय१ मागासे२, पाणवहे३, उवचए य४ परमाणू५।
अंतर६ बंधे७ भूमी८ चारण९ सोवक्कमा जीवा १०॥

छाया-द्वीन्द्रिय१ आकाशः२ प्राणवध३ उपचयश्च४ परमाणुः५।
अन्तर६ बन्धो ७ भूमिः ८ चारण९ सोपक्रमा जीवा१० ॥

अर्थः—द्वीन्द्रियः-द्वीन्द्रियजीववक्तव्यताविषयको द्वीन्द्रियनामकः प्रथमोद्देशकः १। आकाशः-आकाशवक्तव्यताविषयक आकाशनामको द्वीतीयोद्देशकः २॥ प्राणवधः-प्राणातिपाताद्यर्थविषयकः प्राणातिपातनामकस्तृतीयोद्देशकः ३॥

वीसवें शतक का पहला उद्देशा का प्रारंभ-

१९ वें शतक का व्याख्यान कर दिया गया है अब अवसर प्राप्त २० वां शतक प्रारम्भ हो रहा है सो इसका व्याख्यान करने के लिये सूत्रकार सर्व प्रथम इस शतक गत उद्देशों के अर्थ का संग्रह करनेवाली इस संग्रह गाथा को कह रहे हैं

'बेइंदियमागासे' इत्यादि--

इस २० वें शतक में जो उद्देश कहे जानेवाले हैं उनमें प्रतिपादित अर्थ का संगृहीत करके प्रकट करनेवाली यह गाथा है दो इन्द्रिय आदि जीवों के सम्बन्ध में प्रथम उद्देशा है आकाश आदि के सम्बन्ध में द्वितीय उद्देशा है प्राणातिपात आदि के सम्बन्ध में तृतीय उद्देशा है

વીસમા શતકના પહેલા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ

ઓગણીસમા શતકની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી ગઇ છે. હવે અવસર પ્રાપ્ત વીસમાશતકનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. વીસમા શતકની શરૂઆત કરવા માટે સૂત્રકાર સર્વ પ્રથમ આ શતકની અંદર આવેલા ઉદ્દેશાઓના અર્થને બતાવવાવાળી સંગ્રહ ગાથા કહે છે.-'बेइंदियमागासे' ઇત્યાદિ

આ વીસમા શતકમાં જે ઉદ્દેશાઓ કહેવાના છે. તેમાં બતાવવામાં આવનારા અર્થનો સંગ્રહ કરીને પ્રગટ કરવાવાળી આ ગાથા છે. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે.

બે ઇન્દ્રિય વિગેરે જીવોના સંબંધમાં પહેલો ઉદ્દેશો છે. આકાશઆદિના સંબંધનો બીજો ઉદ્દેશો છે. પ્રાણાતિપાત વિગેરેના અર્થને બતાવનાર

उपचयः-इन्द्रियोपचयविषयक उपचयनामकश्चतुर्थोद्देशकः ४। परमाणुः-परमाणुत आरभ्य अनन्तप्रदेशिकस्कन्धविषयकः पञ्चमोद्देशकः परमाणुरिति ५। 'अंतर'-रत्नप्रभादिपृथिव्याम् अन्तरालवक्तव्यताविषयकोऽन्तरनामकः षष्ठोद्देशकः ६। बन्धः-जीवप्रयोगादिबन्धविषयको बन्धनामकः सप्तमः ७। भूमिः-कर्मभूम्यकर्मभूमिवक्तव्यताविषयको भूमिनामकोऽष्टमोद्देशकः ८। चारणः-विद्याचारणादिवक्तव्यताविषयकश्चारणनामको नवमोद्देशकः ९। सोपक्रमा जीवाः-सोपक्रमनिरुपक्रमायुष्कजीववक्तव्यताविषयको जीवनामको दशमोद्देशकः १०॥

इन्द्रियोपचय सम्बन्ध में चतुर्थ उद्देशा है परमाणु से लेकर अनन्तप्रदेशी स्कन्ध के सम्बन्ध में पांचवां उद्देशा है, रत्नप्रभा आदि नरकों के अन्तराल के सम्बन्ध में छट्ठा उद्देशा है, जीव प्रयोग आदि बन्ध के सम्बन्ध में ७ वां उद्देशा है, कर्मभूमि और अकर्मभूमि के सम्बन्ध में ८ वां उद्देशा है, विद्याचारण आदि के सम्बन्ध में ९ वां उद्देशा है, तथा सोपक्रम एवं निरुपक्रम आयुवाले जीव के सम्बन्ध में १० वां उद्देशा है इस प्रकार से इस २० वें शतक में ये १० उद्देशे हैं।

टीकार्थ--द्वीन्द्रिय जीव की वक्तव्यताविषयक द्वीन्द्रिय नामका प्रथम उद्देशा है, आकाशवक्तव्यता विषयक आकाश नामका द्वितीय उद्देशा है, प्राणातिपात आदि अर्थविषयकप्राणातिपात नामका तृतीय उद्देशक है, इन्द्रियोपचयविषयक उपचयनामका चतुर्थ उद्देशा है, परमाणु से लेकर अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध तक परमाणु इस नामका पञ्चम उद्देशा है,

ત્રીજો ઉદ્દેશો છે. ઇંદ્રિયોપચયના સંબંધમાં ચોથો ઉદ્દેશો છે. પરમાણુથી આરંભીને અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધના સંબંધમાં પાંચમો ઉદ્દેશો છે. રત્નપ્રભા વિગેરે નરકોના અંતરાલ સંબંધમાં છટ્ઠો ઉદ્દેશો છે. જીવ પ્રયોગ વિગેરે બન્ધના વિષયનો સાતમો ઉદ્દેશો છે, કર્મભૂમિ અને અકર્મભૂમિના સંબંધમાં આઠમો ઉદ્દેશો છે વિદ્યાચારણ વિગેરેના સંબંધમાં નવમો ઉદ્દેશો છે. તથા સોપક્રમ અને નિરૂપક્રમ આયુષ્યવાળા જીવના સંબંધમાં દસમો ઉદ્દેશો છે. આ રીતે આ વીસમાં શતકમાં ૧૦ ઉદ્દેશાઓ છે.

ટીકાર્થ—ઈન્દ્રિય અને જીવનો સંબંધ બતાવનાર દ્વીન્દ્રિય નામનો પહેલો ઉદ્દેશો છે.૧ આકાશ, વિષે સ્પષ્ટતા કરનાર આ બીજા ઉદ્દેશાનું નામ આકાશ એ પ્રમાણે છે ૨, પ્રાણાતિપાત વિગેરે વિષયનું પ્રતિપાદન કરનાર આ ત્રીજા ઉદ્દેશાનું નામ પ્રાણાતિપાત એ પ્રમાણે છે ૩, ઇંદ્રિયોના ઉપચય વિગેરે વિષયને બતાવનાર આ ચોથા ઉદ્દેશાનું નામ 'ઉપચય' એ પ્રમાણે છે.૪, પરમાણુથી આરંભીને અનંતપ્રદેશી સ્કંધ સુધીના વિષયને બતાવનાર આ પાંચમાં

तत्र सर्वप्रथमतः द्वीन्द्रियनामकप्रथमोद्देशकवक्तव्यतामाह-'रायगिहे' इत्यादि

मूलम्-'रायगिहे जाव एवं वयासी सिय भंते! जाव चत्तारि पंचबेइंदिया एगयओ साहारणसरीरं बंधंति, बंधित्ता तओ पच्छा आहारेंति वा परिणामेंति वा, सरीरं वा बंधंति? णो इणट्ठे समट्ठे। बेंदियाणं पत्तेयाहारा, पत्तेयपरिणामा पत्तेय-सरीरं बंधंति पत्तेयसरीरं बंधित्ता, तओ पच्छा आहारेंति वा परिणामेंति वा सरीरं वा बंधंति। तेसिं णं भंते! जीवाणं कइ-लेस्साओ पन्नत्ताओ? गोयमा! तओ लेस्साओ पन्नत्ताओ, तं जहा-कण्हलेस्सा, नीललेस्सा, काउलेस्सा एवं जहा एगूणविंस-इमे सए तेउकाइयाणं जाव उववट्टंति णवरं सम्मदिट्ठी वि मिच्छादिट्ठी वि नो सम्मामिच्छादिट्ठी, दो नाणा दो अन्नाणा नियमं, नो

रत्नप्रभा आदि पृथिवीयों में अन्तराल की वक्तव्यता को बतलाने वाला अन्तर नाम का छट्ठा उद्देशा है जीव प्रयोगादि बन्ध का विषय करनेवाले बन्ध नामका सातवां उद्देशा है, कर्मभूमि अकर्मभूमि की वक्तव्यता को प्रकट करनेवाला भूमि नामका आठवां उद्देशा है, विद्याचारण आदि की वक्तव्यता को विषय करनेवाला चारण नामका नौवां उद्देशा है, सोपक्रम और निरुपक्रम आयुवाले जीवों की वक्तव्यता को बतलाने-वाला जीव नामका १० वां उद्देशा है।

ઉદ્દેશાનું નામ 'પરમાણુ' એ પ્રમાણે છે,૫, રત્નપ્રભા વિગેરે પૃથ્વીઓના અન્ત-રાલને બતાવનાર આ છઠ્ઠા ઉદ્દેશાનું નામ 'અંતરાલ' એ પ્રમાણે છે ૬, જીવના પ્રયોગ વિગેરે બંધને વિષય કરવાવાળું આ સાતમા ઉદ્દેશાનું નામ 'બંધ' એ પ્રમાણે છે.૭, કર્મભૂમિ, અકર્મભૂમિના વિષયને બતાવનાર આ આઠમા ઉદ્દેશાનું નામ 'ભૂમિ' એ પ્રમાણે છે ૮, વિદ્યાચારણ વિગેરે વિષયને બતાવનાર ચારણ નામનો નવમો ઉદ્દેશો છે ૯, સોપક્રમ અને નિરૂપક્રમ આયુષ્યવાળા જીવોના વિષયને બતાવનાર આ દસમા ઉદ્દેશાનું નામ 'જીવ' એ પ્રમાણે છે.૧૦

मणजोगी, वयजोगी वि कायजोगी वि आहारो नियमं छदिसिं। तेसिं णं भंते! जीवाणं एवं सन्नाइ वा, पन्नाइ वा, मणेइ वा, वइत्ति वा, अम्हे णं इट्ठाणिट्ठे रसे इट्ठाणिट्ठे फासे पडिसंवेदेमो? णो इणट्ठे समट्ठे पडिसंवेदेंति पुण ते, ठिई जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं बारससंवच्छराइं सेसं तं चेव। एवं तेइंदियाण वि एवं चउरिंदियाण वि णाणत्तं इंदिएसु ठिईए य सेसं तं चेव, ठिई जहा पन्नवणाए। सिय भंते! जाव चत्तारि पंच पंचिंदिया जीवा एगयओ साहारणं० एवं जहा बेइंदियाणं, णवरं छल्लेस्साओ दिट्ठी तिविहा वि चत्तारि नाणा, तिन्नि अन्नाणा, भयणाए, तिविहो जोगो। तेसिं णं भंते! जीवाणं एवं सन्नाइ वा पन्नाइ वा मणेइ वा वईइ वा 'अम्हे णं आहारमाहारेमो' गोयमा! अत्थेगइयाणं एवं सन्नाइ वा पन्नाइ वा मणेइ वा वईइ वा अम्हे णं आहारमाहारेमो अत्थेगइयाणं णो एवं सन्नाइ वा पन्नाइ वा जाव वईइ वा अम्हेणं आहारमाहारेमो आहारेंति पुण ते। तेसिं णं भंते! जीवाणं एवं सन्नाइ वा जाव वईइ वा, 'अम्हे णं इट्ठाणिट्ठे सद्दे इट्ठाणिट्ठे रूवे इट्ठाणिट्ठे गंधे इट्ठाणिट्ठे रसे इट्ठाणिट्ठे फासे पडिसंवेदेमो?' गोयमा! अत्थेगइयाणं एवं सन्नाइ वा जाव वईइ वा 'अम्हे णं इट्ठाणिट्ठे सद्दे जाव इट्ठाणिट्ठे फासे पडिसंवेदेमो' अत्थेगइयाणं णो एवं सन्नाइ वा जाव वईइ वा 'अम्हे णं इट्ठाणिट्ठे सद्दे जाव इट्ठाणिट्ठे फासे पडिसंवेदेमो' पडिसंवेदेंति पुण ते। ते णं भंते! जीवा किं पाणाइवाए उवक्खाइज्जंति? गोयमा! अत्थेगइया पाणाइवाए वि

उवक्खाइज्जंति जाव मिच्छादंसणसल्ले वि उवक्खाइज्जंति, अत्थेगइया नो पाणाइवाए उवक्खाइज्जंति णो मुसा० जाव नो मिच्छादंसणसल्ले उवक्खाइज्जंति। जेसिं पि णं जीवाणं ते जीवा एवमाहिज्जंति, तेसिं पि णं जीवाणं अत्थेगइयाणं विन्नाए नाणत्ते अत्थेगइयाणं णो विण्णाए नो नाणत्ते, उववाओ सव्वओ जाव सव्वट्ठसिद्धाओ ठिई जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं छस्समुग्घाया केवलिवज्जा, उव्वट्टणा सव्वत्थ गच्छंति जाव सव्वट्ठसिद्धंति, सेसं जहा बेइंदियाणं। एएसिं णं भंते! बेइंदियाणं जाव पंचिंदियाण य कयरे कयरे हिंतो जाव विसेसाहिया वा? गोयमा! सव्वत्थो वा पंचिंदिया, चउरिंदिया विसेसाहिया तिंदिया विसेसाहिया, बेइंदिया विसेसाहिया। सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति जाव विहरइ ॥सू० १॥

छाया—राजगृहे यावदेवम् अवादीत्—स्याद्भदन्त! यावत् चत्वारः पञ्चद्वीन्द्रिया एकतः साधारणशरीरं बध्नन्ति बद्ध्वा ततः पश्चाद् आहरन्ति वा परिणामयन्ति वा शरीरं वा बध्नन्ति? नायमर्थः समर्थः, द्वीन्द्रियाः खलु प्रत्येकाहाराः प्रत्येकपरिणामाः प्रत्येकशरीरं बध्नन्ति प्रत्येकशरीरं बद्ध्वा ततः पश्चात् आहरन्ति वा परिणामयन्ति वा शरीरं वा बध्नन्ति। तेषां खलु भदन्त! जीवानां कति लेश्याः प्रज्ञप्ताः? गौतम! तिस्रो लेश्याः प्रज्ञप्ताः तद्यथा—कृष्णलेश्या, नीललेश्या कापोतलेश्याः। एवं यथा एकोनविंशतितमे शते तेजस्कायिकानां यावदुद्वर्त्तन्ते। नवरं सम्यग् दृष्टयोऽपि मिथ्यादृष्टयोऽपि नो सम्यग् मिथ्यादृष्टयः, द्वे ज्ञाने द्वे अज्ञाने नियमतः, नो मनोयोगिनो वचोयोगिनोऽपि काययोगिनोऽपि, आहारो नियमतः षड्दिशि। तेषां खलु भदन्त! जीवानाम् एवं संज्ञा इति वा, प्रज्ञा इति वा, मन इति वा, वागिति वा, 'वयं खलु इष्टानिष्टान् रसान् इष्टानिष्टान् स्पर्शान् प्रतिसंवेदयामः, ? नायमर्थः समर्थः प्रतिसंवेदयन्ति पुनस्ते। स्थितिर्जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तम्, उत्कर्षेण द्वादशसंवत्सराणि शेषं तदेव। एवं त्रीन्द्रियाणामपि एवं चतुरिन्द्रिया-

णामपि नानात्वमिन्द्रियेषु स्थितौ च शेषं तदेव। स्थितिर्यथा प्रज्ञापनायाम्। स्याद् भदन्त! यावत् चत्वारः पञ्च पञ्चेन्द्रिया जीवा एकतः साधारणं०, एवं यथा द्वीन्द्रियाणाम् नवरं षड्लेश्याः दृष्टिस्त्रिविधा अपि, चत्वारि ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि भजनया, त्रिविधो योगः। तेषां खलु भदन्त! जीवानाम् एवं संज्ञा इति वा प्रज्ञा इति वा मन इति वा वागिति वा 'वयं खलु आहारमाहरामः, गौतम! अस्त्येकेषाम् एवं संज्ञा इति वा प्रज्ञा इति वा मन इति वा वागिति वा 'वयं खलु आहारमाहरामः। अस्त्येकेषां नो एवं संज्ञा इति यावद् वागिति वा 'वयं खलु आहारमाहरामः' आहरन्ति पुनस्ते। तेषां खलु भदन्त! जीवानाम् एवं संज्ञा इति वा यावद् वागिति वा 'वय खलु इष्टानिष्टान् शब्दान्, इष्टानिष्टानि रूपाणि, इष्टानिष्टान् गन्धान् इष्टानिष्टान् रसान् इष्टानिष्टान् स्पर्शान् प्रतिसंवेदयामः? गौतम! अस्त्येकेषाम् एवं संज्ञा इति वा यावद् वागिति वा 'वयं खलु इष्टानिष्टान् शब्दान् यावत् इष्टानिष्टान् स्पर्शान् प्रतिसंवेदयाम', अस्त्येकेषां नो एवं संज्ञा इति वा यावद् वागिति वा 'वयं खलु इष्टानिष्टान् शब्दान् यावद् इष्टानिष्टान् स्पर्शान् 'प्रतिसंवेदयामः' प्रतिसंवेदयन्ति पुनस्ते। ते खलु भदन्त! जीवाः किं प्राणातिपाते उपाख्यान्ति गौतम! अस्त्येककाः प्राणातिपातेऽपि उपाख्यान्ति यावद् मिथ्यादर्शनशल्येऽपि उपाख्यान्ति। अस्त्येककाः नो प्राणातिपाते उपाख्यान्ति नो मृषावादे यावद् नो मिथ्यादर्शनशल्ये उपाख्यान्ति येषामपि खलु जीवानां ते जीवा एवमाख्यायन्ते तेषामपि खलु जीवानामपि अस्त्येकेषां विज्ञातं नानात्वम् अस्त्येकेषां नो विज्ञातं नानात्वम् उपपातः सर्वतो यावत् सर्वार्थसिद्धा स्थितिर्जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि, षट्समुद्घाताः केवलिवर्जिताः। उद्वर्तनाः सर्वत्र गच्छन्ति यावत् सर्वार्थसिद्धमिति। शेषम् यथा द्वीन्द्रियाणाम्। एतेषां खलु भदन्त! द्वीन्द्रियाणां यावत्पञ्चेन्द्रियाणां च कतरे कतरेभ्यो यावद्विशेषाधिका वा? गौतम! सर्वस्तोकाः पञ्चेन्द्रियाः, चतुरिन्द्रिया विशेषाधिकाः, त्रीन्द्रिया विशेषाधिकाः, द्वीन्द्रिया विशेषाधिकाः। तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति यावद्विहरति ॥सू. १॥

विंशतितमशते प्रथमोद्देशकः समाप्तः॥

टीका—'रायगिहे जाव एवं वयासी' राजगृहे यावदेवमवादीत् अत्र यावत्पदेन भगवतः समवसरणमभूदित्यारभ्य प्राञ्जलिपुटो गौतम इत्यन्तस्य प्रकरणस्य

अब सूत्रकार सर्वप्रथम द्वीन्द्रिय नामक प्रथम उद्देशे की 'रायगिहे' इत्यादि सूत्र द्वारा वक्तव्यता का कथन करते हैं—

'रायगिहे जाव एवं वयासी' इत्यादि।

હવે સૂત્રકાર સર્વ પ્રથમ દ્વીન્દ્રિય નામના પહેલા ઉદ્દેશાનો આરંભ કરતાં કહે છે કે—'रायगिहे जाव एवं वयासी' ઈત્યાદિ

ग्रहणं भवति एतादृशविशेषणविशिष्टो गौतमः किमवादीत् तत्राह-'सिय' इत्यादि, 'सिय भंते !' स्याद् भदन्त ! अत्र स्यादिति अव्ययं तिङन्तप्रतिरूपकं संभवेदित्यर्थकम्, 'जाव चत्तारि पंच बेइंदिया' यावत् चत्वारः पञ्च द्वीन्द्रिया जीवाः यावत्पदेन द्वयोस्त्रयाणां संग्रहः, तथा च द्वौ वा त्रयो वा चत्वारः पञ्च वा द्वीन्द्रिया जीवा इत्यर्थः 'एगयओ' एकतः-एकीभूय-संयुज्येति यावत्, 'साहारण सरीरं' साधारणशरीरम् 'बंधंति' बध्नन्ति अनेकजीवसामान्यम् अनेकजीवोपभोग्यम्-अनेकजीवभोगाधिष्ठानमिति यावत् बध्नन्ति प्रथमतया तत् प्रायोग्यपुद्गलग्रहणतः कुर्वन्तीत्यर्थः। 'बंधित्ता' एकतो मिलित्वा-साधारणशरीरं बद्ध्वा

टीकार्थ--'रायगिहे जाव एवं वयासी' यहां यावत्पद से 'भगवान् का समवसरण हुआ' यहां से लेकर 'प्राञ्जलिपुटवाले गौतम ने' यहां तक का प्रकरण गृहीत हुआ है तथा च-राजगृहनगर में प्रभु का समवसरण हुआ प्रभुका आगमन सुनकर परिषद् धर्म का व्याख्यान सुनने के लिये उनके पास आई प्रभु ने धर्म का उपदेश दिया धर्मोपदेश सुनकर परिषद् विसर्जित हो गई इसके बाद पूर्वोक्त विशेषणों से विशिष्ट गौतम ने प्रभु से इस प्रकार पूछा--

'सिय भंते ! जाव चत्तारि पंच बेइंदिया एगयओ साहारणसरीरं बंधंति' 'सिय' स्यात् यह पद तिङन्त प्रतिरूपक अव्यय है और इसका अर्थ संभव हो सकता है' ऐसा है 'जाव चत्तारि' में आगत यावत्पद से 'दो और तीन' का संग्रह हुआ है तथा च-दो अथवा तीन, अथवा चार अथवा पांच द्वीन्द्रिय जीव मिलकर अनेक जीवोपभोग्य साधारण शरीर का बन्ध करते हैं ऐसी बात क्या संभवित हो सकती है ? तथा-एकत्रित

ટીકાર્થઃ—રાયગિહે જાવ एवं वयासी' રાજગૃહનગરમાં ભગવાનનું સમવસરણ થયું. પ્રભુનું આગમન સાંભળીને પરિષદ્ પ્રભુને વંદના કરવા તેઓ પાસે આવી. પ્રભુએ ધર્મદેશના આપી ધર્મદેશના સાંભળીને પરિષદ્ પ્રભુને વંદન નમસ્કાર કરીને પોતપોતાને સ્થાને પાછી ગઈ તે પછી ગૌતમ સ્વામી એ બન્ને હાથ જોડીને ઘણા જ વિનયથી પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછ્યું. 'सिय भंते ! जाव चत्तारि पंच बेइंदिया एगयओ साहारणसरीरं बंधति' અહિયાં 'सिय' 'स्यात्' એ તિઙન્ત પ્રતિરૂપક અવ્યય છે. અને તેનો અર્થ સંભવ હોઈ શકે છે. એ પ્રમાણે છે. 'जाव चत्तारि' માં આવેલ યાવત્પદથી બે અને ત્રણ ગ્રહણ કરાયા છે. બે અથવા ત્રણ અથવા ચાર અથવા પાંચ બે ઈન્દ્રિય જીવો મળીને અનેક જીવોને ભોગવવા લાયક સાધારણ શરીરનો બંધ કરે છે ? એવી વાત

'तओ पच्छा' ततः पश्चात् साधारणशरीरग्रहणानन्तरम् 'आहारेंति वा परिणामेंति वा सरीरं वा बंधंति' आहरन्ति वा-आहारं कुर्वन्तीति वा परिणमयन्ति वा-आहृतपुद्गलानां परिणामं कुर्वन्ति वा शरीरं वा बध्नन्ति पश्चाद्विशिष्टशरीरं तज्जीवग्राह्यं गृह्णन्तीति वेत्यर्थः। भगवानाह-'णो इणट्ठे' इत्यादि, 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः, हे गौतम! मिलिता अनेके द्वीन्द्रिया जीवाः एक शरीरं नोपभोगाय गृह्णन्तीति भावः। तदा किं कुर्वन्ति तत्राह- बेइंदियाणं' इत्यादि, 'बेइंदियाणं पत्तेयाहारा' द्वीन्द्रियाः खलु प्रत्येकाहाराः द्वीन्द्रियजीवाः संभूय नाहरन्ति किन्तु एकैक एव आहारं कुर्वन्तीत्यर्थः 'पत्तेयपरिणामा' प्रत्येकपरिणामाः एकैकश एवं आहृतपुद्गलानां परिणामं कुर्वन्तीत्यर्थः 'पत्तेयसरीरं

होकर उस साधारण शरीर का 'बंधित्ता' बन्ध करके 'तओ पच्छा' उसके बाद-साधारणशरीर को ग्रहण करने के अनन्तर 'आहारेंति वा परिणामेंति वा सरीरं वा बंधंति' वे आहार करते हैं क्या? तथा-आहृत पुद्गलों को रसादिरूप से परिणमाते हैं क्या? और परिणमाने के बाद फिर विशिष्ट शरीर का बन्ध करते हैं क्या? इस प्रश्न समूह के उत्तर में प्रभु कहते हैं 'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं है। अर्थात् मिलित अनेक द्वीन्द्रियजीव उपभोग के लिये एक शरीर को साधारण शरीर को-ग्रहण नहीं करते हैं। इसमें कारण क्या है? तो इसके लिये कहा गया है कि वे-'बेइंदिया णं पत्तेयाहारा, पत्तेयपरिणामा, पत्तेयसरीरं बंधंति' दो इन्द्रिय जीव इकट्ठे होकर आहार नहीं करते हैं किन्तु जुदे २ रहकर ही सब स्वतंत्र २ होकर ही-एक २ रूपमें

સંભવી શકે છે? તથા એ પ્રમાણે એકઠા થઇને તે સાધારણ શરીરનું 'बंधित्ता' બંધ કરીને 'तओपच्छा' તે પછી એટલે કે સાધારણ શરીર ગ્રહણ કર્યા પછી 'आहारेंति वा परिणमंति वा सरीरं वा बंधंति' તેઓ આહાર કરે છે? તથા આહૃત પુદ્ગલોને રસ વિગેરે રૂપે પરિણમાવે છે? અને એ રીતે પરિણમાવ્યા પછી વિશેષ પ્રકારના શરીરનો બંધ કરે છે? આ પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-णो इणट्ठे समट्ठे' હે ગૌતમ! આ અર્થ બરોબર નથી અર્થાત્ મળેલા અનેક બે ઇંદ્રિય જીવો ઉપભોગ માટે એક શરીરને-સાધારણ શરીરને ગ્રહણ કરતા નથી. તેનું કારણ શું છે? તેમ ગૌતમ સ્વામીના પૂછવાથી તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે- बेइंदियाणं पत्तेयाहारा, पत्तेयपरिणामा, पत्तेयं सरीरं बंधंति' બે ઇંદ્રિય જીવો એકઠા થઇને આહાર કરતા નથી. પરંતુ જુદા જુદા રહીને જ એટલે કે એક એક રૂપમાં રહીને જ આહાર કરે છે. અને

वंधंति' प्रत्येकशरीरं बध्नन्ति न तु मिलित्वा, 'पत्तेयं सरीरं बंधित्ता' प्रत्येकम्-एकैकशः शरीरं बद्ध्वा 'तओ पच्छा आहारेंति वा' ततः पश्चात् प्रत्येकशः शरीर बन्धनानन्तरम् 'आहारेंति वा' आहरन्ति वा आहारपुद्गलान् गृह्णन्ति 'परिणामेंति वा' परिणमयन्ति आहृतपुद्गलान् 'सरीरं वा बंधंति' शरीरं वा बध्नन्ति उपभोगायेति। 'तेसि णं भंते! जीवाणं' तेषां खलु भदन्त! जीवानाम् 'कइ लेस्साओ पन्नत्ताओ' कति लेश्याः प्रज्ञप्ताः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'तओ लेस्साओ पन्नत्ताओ' तिस्रो लेश्याः प्रज्ञप्ताः-कथिताः, भेदत्रयमेव दर्शयति-'तं जहा' तद्यथा 'कण्हलेस्सा' कृष्णलेश्या 'नीललेस्सा' नीललेश्या 'काउलेस्सा' कापोतिकलेश्या। 'एवं जहा एगूणवीसइमे सए तेउकाइयाणं' एवं यथा एकोनविंशतितमशते तेजस्कायिकानां जीवानां विषये कथितं तथैव इहापि द्रष्टव्यम् कियत्पर्यन्तमेकोनविंशतितमशतकीयतृतीयो-

रहकर ही आहार करते हैं और आहृत पुद्गलों को एकेक २ रूप में रहकर ही जुदे २ होकर ही-परिणमाते हैं मिलकर नहीं परिणमाते हैं इस प्रकार वे मिलकर एक शरीर का बन्ध नहीं करते हैं किन्तु जुदे २ होकर ही उपभोग के निमित्त प्रत्येक शरीर का बन्ध करते हैं।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'तेसि णं भंते! जीवाणं कइलेस्साओ पण्णत्ताओ' हे भदन्त! इन जीवों के कितनी लेश्याएं कही गई हैं? उत्तर में प्रभु ने कहा है-'तओ लेस्साओ पन्नत्ताओ' हे गौतम! इन जीवों के ३ लेश्याएं होती हैं। 'तं जहा' जैसे 'कण्हलेस्सा, नीललेस्सा, काउलेस्सा' कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतिकलेश्या 'एवं जहा एगूणवीसइमे सए तेउकाइयाणं' जैसा कथन १९ वें शतक में तेजस्कायिकों के

આહાર કરેલા પુદ્ગલોને એક એક રૂપે રહીને જ અર્થાત્ જુદા જુદા રહીને જ પરિણમાવે છે. એક સાથે મળીને પરિણમાવતા નથી. એ રીતે તેઓ એક સાથે મળીને એક શરીરનો બંધ કરતા નથી પરંતુ જુદા જુદા રૂપે થઈને પ્રત્યેકના જુદા જુદા શરીરોનો બંધ કરે છે

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'तेसि णं भंते! जीवाणं कइलेस्साओ पण्णत्ताओ' હે ભગવન્ તે જીવોને કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'तओ लेस्साओ पण्णत्ताओ' હે ગૌતમ! આ જીવોને ત્રણ લેશ્યાઓ હોય છે. 'तं जहा'-તેના નામો આ પ્રમાણે છે. 'कण्हलेस्सा, नीललेस्सा, काउलेस्सा' કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા અને કાપોતિક લેશ્યા, 'एवं जहा एगूणवीसइमे सए तेउक्काइयाणं' ઓગણીસમા શતકમાં તેજસ્કાયિકોના સંબંધમાં જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે. તેજ પ્રમાણેનું

देशकप्रकरणमध्येतव्यम् तत्राह—'जाव' इत्यादि, 'जाव उव्वट्टंति' यावदुद्वर्तन्ते लेश्याप्रकरणादारभ्य उद्वर्त्तनासूत्रपर्यन्तम्—तथाचोद्वर्तनाप्रकरणम् 'तेणं भंते! जीवा अणंतरं उव्वट्टित्ता कहिं उववज्जंति' ते खलु भदन्त! जीवा अनन्तरमुद्वृत्य कुत्र गच्छन्ति कुत्रोत्पद्यन्ते, हे गौतम! तेजस्कायिका जीवाः तेजस्कायिकतो निःसृत्य कुत्रोत्पद्यन्ते इत्यादि विशेषजिज्ञासुभिः तत्रत्यम् एकोनविंशतितमशतकीयतृतीयोद्देशकस्थं प्रकरणं तत्रापि 'एवं उव्वट्टणा जहा वक्कंतीए' इत्युक्तं तेन प्रज्ञापनायास्तृतीयोद्वर्त्तना पदं च सविस्तरं द्रष्टव्यम्। 'नवरं सम्मदिट्ठी वि मिच्छादिट्ठी वि नो सम्मामिच्छादिट्ठी' नवरं सम्यग्दृष्टयोऽपि

सम्बन्ध में किया गया है वैसा ही कथन यहां पर भी 'जाव उव्वट्टंति' तक कर लेना चाहिये अर्थात् लेश्याप्रकरण से लेकर उद्वर्तना सूत्र पर्यन्त का प्रकरण जो कि १९ वें शतक के तृतीय उद्देशे में है यहां पर कह लेना चाहिये। वह उद्वर्तना प्रकरण वहां इस प्रकार से है 'ते णं भंते! जीवा अणंतरं उव्वट्टित्ता कहिं उववज्जंति' हे भदन्त! वे तेजस्कायिक जीव तेजस्कायिक पर्याय से निकल कर कहां उत्पन्न होते हैं? इत्यादि प्रश्न इस प्रश्नके समाधान के निमित्त वहां ऐसा कहा गया है कि हे गौतम! 'एवं उवट्टणा जहा वक्कंतीए' इस विषय को जानने के लिये प्रज्ञापना सूत्र का व्युत्क्रान्ति पद देखना चाहिये अतः विशेष जिज्ञासुओं को १९ वें शतक का तृतीय उद्देशक और उसमें भी प्रज्ञापना सूत्र का छट्ठा उद्वर्तना पद विस्तार सहित देखना चाहिये। 'नवरं सम्मदिट्ठी वि मिच्छादिट्ठी वि नो सम्मामिच्छादिट्ठी' लेश्याप्रकरण से लगाकर उद्व-

કથન અહિયાં પણ 'जाव उवट्टंति' એ વાકયા સુધી કરી લેવું. અર્થાત્ લેશ્યા પ્રકરણથી આરંભીને ઉદ્વર્તના સૂત્ર સુધીનું ૧૯ ઓગણીસમા શતકનું પ્રકરણ ઓગણીસમા શતકના ત્રીજા ઉદ્દેશામાં છે તે અહિયાં સમજી લેવું. ત્યાં તે ઉદ્વર્તના પ્રકરણ આ રીતે છે. 'ते णं भंते! जीवा अणंतरं उव्वट्टित्ता कहिं उववज्जंति' હે ભગવન્ તે તેજસ્કાયિક જીવો તેજસ્કાયની પર્યાયથી નીકળીને કયાં ઉત્પન્ન થાય છે? ઇત્યાદિ પ્રશ્ન કર્યા છે. અને તે પ્રશ્નોના સમાધાન માટે ત્યાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે કે—હે ગૌતમ! 'एवं उवट्टणा जहा वक्कंतीए' આ વિષયને સમજવા માટે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રનું વ્યુત્ક્રાંતિ પદ જોઈ લેવું. જેથી વિશેષ જીજ્ઞાસુઓએ ઓગણીસમા શતકનો ત્રીજો ઉદ્દેશો અને તેમાં પણ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રનું ત્રીજું ઉદ્વર્તના પદ સવિસ્તર જોઈ સમજી લેવું. 'नवरं सम्मदिट्ठी वि मिच्छादिट्ठी वि नो सम्मामिच्छादिट्ठी' લેશ્યા પ્રકરણથી ઉદ્વર્તના પ્રકરણ સુધીમાં આ

मिथ्यादृष्टयोऽपि नो सम्यग्मिथ्यादृष्टयः, तेजस्कायिकप्रकरणे तेजस्कायिकानां सम्यग्दृष्टित्वस्य सम्यग्मिथ्यादृष्टित्वस्य च निषेधं कृत्वा मिथ्यादृष्टित्वमात्रस्य विधानं कृतम् इह तु यदपेक्षया वैलक्षण्यं दर्शयितुं 'नवरं' इत्युक्तम् सम्यग्दृष्टयोऽपि मिथ्यादृष्टयोऽपि च न तु सम्यग्मिथ्यादृष्टयः सास्वादनसम्यक्त्वतः पतितस्य द्वीन्द्रियेषु उत्पत्तिसमये अपर्याप्तावस्थायाम् सम्यग्दृष्टत्व-मिथ्यादृष्टित्वयोरुभयोरपि संभावना न तु मिश्रदृष्टित्वस्य। एतेषां जीवानाम्-'दो नाणा दो अन्नाणा नियमा' द्वे ज्ञाने द्वे अज्ञाने नियमात् 'णो मणजोगी' नो मनोयोगिनः,

तना प्रकरण के भीतर यह प्रकरण भी आया है कि तेजस्कायिक जीव सम्यग्दृष्टि होते हैं ? या मिथ्यादृष्टि होते हैं ? या उभयदृष्टि होते हैं ? तो वहां इस प्रकरण में ऐसा कहा गया है कि वे न सम्यग्दृष्टि होते हैं एवं न उभयदृष्टि होते हैं किन्तु मिथ्यादृष्टि होते हैं इस प्रकार से उनमें मिथ्यादृष्टि मात्र का विधान किया गया है परन्तु यहां उस अपेक्षा से विलक्षणता दिखाने के लिये 'नवरं' ऐसे पद का प्रयोग किया गया है और यह बतलाया जा रहा है कि वे द्वीन्द्रियजीव सम्यग्दृष्टि भी होते हैं और मिथ्यादृष्टि भी होते हैं उभयदृष्टि नहीं होते हैं क्योंकि सास्वादन सम्यक्त्व से पतित हुए जीव में द्वीन्द्रियों में उत्पत्ति के समय अपर्याप्तावस्था में सम्यग्दृष्टित्व की और मिथ्यादृष्टित्व की इन दोनों की भी संभावना है उभयदृष्टित्व की संभावना नहीं है। इन जीवों के नियम से दो ज्ञान होते हैं दो अज्ञान

પ્રકરણ પણ આવેલ છે કે તેજસ્કાયિક જીવ સમ્યગ્ દૃષ્ટિ હોય છે? કે મિથ્યા દૃષ્ટિ હોય છે? અથવા ઉભયદૃષ્ટિ હોય છે? આ સંબંધમાં ત્યાં આ પ્રકરણમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે કે-તેઓ સમ્યગ્ દૃષ્ટિ હોતા નથી અને ઉભયદૃષ્ટિ પણ હોતા નથી પરંતુ મિથ્યાદૃષ્ટિ જ હોય છે. એ રીતે તેઓમાં માત્ર મિથ્યા દૃષ્ટિનું જ વિધાન કરેલ છે. પરંતુ તે કથન કરતાં અહિં ફેરફાર-વિશેષતા બતાવવા માટે 'नवरं' એ પદનો પ્રયોગ કર્યો છે. અને એમ બતાવ્યું છે કે તે બેઇંદ્રિય જીવો સમ્યગ્દૃષ્ટિ પણ હોય છે, અને મિથ્યાદૃષ્ટિ પણ હોય છે. ઉભયદૃષ્ટિ હોતા નથી કારણ કે સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વથી પતિત થયેલા જીવમાં બે ઇન્દ્રિયમાં ઉત્પત્તિના સમયે અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં સમ્યગ્દૃષ્ટિ પણાની અને મિથ્યાદૃષ્ટિપણાની એમ આ બન્ને દૃષ્ટિની સંભાવના છે. ઉભય દૃષ્ટિપણાની સંભાવના નથી. આ જીવોને નિયમથી બે જ્ઞાન હોય છે. તેમ

'वयजोगी वि कायजोगी वि' वचोयोगिनोऽपि काययोगिनोऽपि भवन्तीति 'आहारो नियमं छद्दिसिं' आहारो नियमात् षड्दिशम् एतद्विषये विशेषविचारः प्रथमशतके आहारोद्देशके एव द्रष्टव्यः। 'तेसिं णं भंते ! जीवाणं' तेषां खलु भदन्त ! जीवानां द्वीन्द्रियजीवानाम् 'एवं सन्नाइ वा मणेइ वा वईइ वा' संज्ञेति वा-संज्ञा-आहारादिरूपा साऽस्ति वेत्यर्थः, प्रज्ञेति वा प्रज्ञा-बुद्धिः साऽस्ति वेत्यर्थः मन इति वा-मनोऽस्ति वेत्यर्थः, वागिति वा वाक्-वचनमिति वा वागस्ति वेत्यर्थः 'अम्हे णं इट्ठानिट्ठे रसे' वयं खलु इष्टानिष्टान् रसान् इष्टाः-मनोनुकूलाः अनिष्टाः-अवाञ्छिता रसा इत्यर्थः तान् 'इट्ठाणिट्ठे फासे' इष्टानिष्टान् स्पर्शान् 'पडिसंवेदेमो' प्रतिसंवेदयामः वयं खलु इष्टानिष्टरसान् गृह्णीमः इष्टानिष्टान् स्पर्शांश्च स्पृशामः इत्याकारिका बुद्धिस्तेषां विद्यते किम् ? इति प्रश्नः,

होते हैं ये मनोयोगी नहीं होते हैं किन्तु वचनयोगी और काययोगी होते हैं यही बात 'दो नाणा दो अन्नाणा नियमं, नो मणजोगी वयजोगी वि कायजोगी वि' इन पदों द्वारा प्रकट की गई हैं। 'आहारो नियमं छद्दिसिं' इनका छहों दिशाओं का आहार होता है इस विषय का विशेष विचार प्रथम शतक के आहारोद्देशक में किया जा चुका है अतः वहीं से यह विषय देखना चाहिये 'तेसिं णं भंते ! जीवाणं एवं सन्नाइ वा' इत्यादि-अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछ रहे हैं कि हे भदन्त ! उन दो इन्द्रिय जीवों के क्या ऐसी संज्ञा आहारादिरूपसंज्ञा होती है प्रज्ञा बुद्धि होती है, मन होता है ? वचन होता है ? कि हम लोग इष्ट अनिष्ट रसों का तथा इष्टानिष्ट स्पर्शों का प्रतिसंवेदन करते हैं अर्थात् हम इष्टानिष्ट रसों को ग्रहण करते हैं और इष्टानिष्ट स्पर्शों को छूते हैं ? ऐसी बुद्धि क्या उनमें होती है ?

જ બે અજ્ઞાન હોય છે. તેઓ મનોયોગી હોતા નથી પણ વચનયોગવાળા અને કાયયોગવાળા હોય છે. એજ વાત 'दो णाणा दो अण्णाणा नियमं, नो मणजोगी, वयजोगी वि० कायजोगी वि०' આ પદો દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. 'आहारो नियमं छद्दिसिं' તેઓ છએ દિશાથી આહાર કરે છે. એ વિષયને। વિશેષ વિચાર પહેલા શતકના આહાર ઉદ્દેશામાં કરવામાં આવેલ છે. તેથી તે વિષય સમજી લેવો. 'तेसिं णं भंते जीवाणं एवं सन्नाइवा' ઇત્યાદિ.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ તે બે ઇંદ્રિય જીવોને એવી આહાર વિગેરે સંજ્ઞા હોય છે ? પ્રજ્ઞા-બુદ્ધિ હોય છે ? મન વચન હોય છે ? કે અમે ઇષ્ટ અનિષ્ટ રસોનું તથા ઇષ્ટ અનિષ્ટ સ્પર્શોનું પ્રતિસંવેદન કરીએ છીએ અર્થાત્ અમે ઇષ્ટ અનિષ્ટ રસોને ગ્રહણ કરીએ છીએ અને ઇષ્ટ અનિષ્ટ સ્પર્શો કરીએ છીએ. એવી બુદ્ધિ તેઓમાં હોય છે ? આ

भगवानाह-'णो इणट्ठे' इत्यादि, 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः इष्टानिष्ट-रसस्पर्शविषयकप्रतिसंवेदनं तेषां न भवतीत्यर्थः। 'पडिसंवेदेंति पुण ते' प्रति-संवेदयन्ति पुनस्ते प्रतिसंवेदनविषयकज्ञानाद्यभावेऽपि प्रतिसंवेदनं रसादिविषयकं तु-रसादिविषयकोऽनुभवस्तु भवत्येवेति भावः। 'ठिई जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं' स्थितिर्जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तम् 'उक्कोसेणं बारससंवच्छराइं' उत्कर्षेण द्वादशसंवत्सराणि 'सेसं तं चेव' शेषं तदेव एकोनविंशतिशतकीयतृतीयोद्देशकस्थतेजस्कायिकप्रकरणकथितवदेव समुद्घातादिकं सर्वं तत्समानमेव द्रष्टव्यम्। 'एवं तेइंदियाणं वि' एवं त्रीन्द्रियाणामपि द्वीन्द्रियवत् त्रीन्द्रियजीवानामपि सर्वम् अवगन्तव्यम् 'एवं चउरिंदियाण वि' एवं चतुरिन्द्रियाणामपि जीवानाम् द्वीन्द्रियव

उत्तर में प्रभु कहते हैं-'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम! इष्टानिष्ट रसों और स्पर्शों को विषय करनेवाला प्रतिसंवेदन उनको नहीं होता है इस प्रकार उनके प्रतिसंवेदन विषयक ज्ञानादिका अभाव है फिर भी 'पडिसंवेदेंति' रसादि विषयक अनुभव तो उनको होता ही है 'ठिई जहन्नेण अंतोमुहुत्तं' उनकी स्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त की होती है और 'उक्कोसेणं बारससंवच्छराइं' उत्कृष्ट से १२ वर्ष की होती है। 'सेसं तं चेव' बाकी का और सब समुद्घात आदि का कथन १९ वें शतक के तृतीय उद्देशक में जिस प्रकार से तेजस्कायिक जीवों का कथन किया गया है वैसा ही है 'एवं तेइंदियाण वि' द्वीन्द्रिय जीवों के विषय में जैसा कथन किया गया है, इसी प्रकार का कथन तेइन्द्रिय जीवों के विषय में भी जानना चाहिये 'एवं चउरिंदियाण वि' द्वीन्द्रिय

પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'णो इणट्ठे समट्ठे' હે ગૌતમ! ઇષ્ટ અનિષ્ટ રસોને તથા સ્પર્શોને વિષય કરવાવાળું પ્રતિસંવેદન તેઓમાં હોતું નથી. એ રીતે તેઓના પ્રતિસંવેદન સંબંધી જ્ઞાનાદિનો તેઓમાં અભાવ છે. તો પણ 'पडिसंवेदेंति' રસાદિનો અનુભવતો તેઓને થાય છે જ 'ठिई जहण्णेण अंतोमुहुत्तं' તેઓની સ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની હોય છે. અને 'उक्कोसेणं बारससंवच्छराइं' ઉત્કૃષ્ટથી ૧૨ બાર વર્ષની હોય છે. 'सेसं तं चेव' બાકીનું સમુદ્ઘાત વિગેરે સઘળું કથન ૧૯ ઓગણીસમા શતકના ત્રીજા ઉદ્દેશામાં જે પ્રમાણે તેજસ્કાયિક જીવોનું કથન કરેલ છે તેજ પ્રમાણે છે. 'एवं तेइंदियाण वि' દ્વીન્દ્રિય જીવોના સંબંધમાં જે પ્રમાણેનું કથન કરેલ છે. એજ પ્રમાણેનું કથન ત્રણ ઇંદ્રિયવાળા જીવોને વિષયમાં પણ સમજવું. 'एवं चउरिंदियाण वि' બે ઇંદ્રિયવાળા જીવોના

करणप्रतिपादितसूत्रवदेव चतुरिन्द्रियजीवविषयेऽपि पूर्वोत्तरपक्षसूत्राणि अध्येतव्यानि किं द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियाणां सर्वमपि समानमेव इत्याशङ्क्य आह-'नानत्तं' इत्यादि, 'नानत्तं इंदिएसु ठिईए य' नानात्वम्-भेदो द्वीन्द्रियप्रकरणात् त्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियाणाम् इन्द्रियेषु स्थितौ च, द्वीन्द्रियाणां द्वे एव इन्द्रिये, त्रीन्द्रियाणां त्रीणि, चतुरिन्द्रियाणां चत्वारि इन्द्रियाणि, अयमेव उभयोर्भेदः, तथा स्थितावपि उभयोर्भेदः, 'सेसं तं चेव' शेषं तदेव-द्वीन्द्रियप्रकरणपठितमेव अवगन्तव्यम् । स्थितौ उभयोर्भेद इति कथितः सोऽतिदेशेन प्रतिपाद्यते

के प्रकरण में प्रतिपादित सूत्र के जैसा ही चौइन्द्रिय जीवों के विषय में पूर्वोत्तरपक्ष के सब सूत्र कह लेना चाहिये इस प्रकार द्वीन्द्रिय, तेइन्द्रिय और चौइन्द्रिय जीवों की आहार आदि की वक्तव्यता में समानता है परन्तु जिस विषय में भिन्नता है उस बात को प्रकट करने के लिये सूत्रकार कहते हैं 'नानत्तं इंदिएसु ठिईए य' समानता होने पर भी इन्द्रिय और स्थिति की अपेक्षा भिन्नता है दो इन्द्रिय जीवों के दो इन्द्रिय स्पर्शन और रसना ये होती है, तेइन्द्रिय जीवों के स्पर्शन, रसना और घ्राण ये तीन इन्द्रियां होती हैं और चौइन्द्रिय जीवों के स्पर्शन, रसना, घ्राण और चक्षु ये चार इन्द्रियां होती है इस प्रकार से इन्द्रियों को लेकर इनमें भिन्नता आती है तथा स्थिति को लेकर भी भिन्नता इस प्रकार से हैं द्वीन्द्रिय जीवों की तो स्थिति सूत्र द्वारा प्रकट कर दी गई है तथा तेइन्द्रिय जीवों की स्थिति यहां

પ્રકરણમાં પ્રતિપાદન કર્યા પ્રમાણે ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવોના સંબંધમાં પણ પૂર્વ પક્ષ અને ઉત્તર પક્ષનું સઘળું કથન સમજી લેવું. એ રીતે બે ઇન્દ્રિય, ત્રણ ઇંદ્રિય અને ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવોના આહાર વિગેરે વિષયના કથનમા સરખાપણું છે, પરંતુ જે વિષયમાં જુદાપણું છે. તે વાત બતાવવા માટે સૂત્રકાર કહે છે કે-'नानत्तं इंदिएसु ठिईसु य' સરખાપણું હોવા છતાં પણ ઇંદ્રિય અને સ્થિતિની બાબતમાં જુદાપણું છે તે આ રીતે છે. બે ઇંદ્રિય જીવોને સ્પર્શન અને રસના-જીહા એ બે ઇંદ્રિયો હોય છે. ત્રણ ઇંદ્રિય વાળા જીવોને સ્પર્શન, અને ઘ્રાણ-નાક એ ત્રણ ઇંદ્રિયો હોય છે. ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવોને સ્પર્શન, રસના ઘ્રાણ અને ચક્ષુ એ ચાર ઇંદ્રિયો હોય છે. આ રીતે ઇંદ્રિયોની બાબતની ભિન્નતા આવે છે. તેમ જ સ્થિતિ બાબતની ભિન્નતા આ પ્રમાણે છે. બે ઇન્દ્રિયવાળા જીવોની સ્થિતિ સૂત્રદ્વારા બતાવેલ છે. તથા ત્રણ ઇંદ્રિયવાળા જીવોની સ્થિતિ અહિયાં અતિદેશથી કહી

'ठिई जहा' इत्यादि, 'ठिई जहा पन्नवणाए' स्थितिर्यथा प्रज्ञापनायाम्-प्रज्ञापना-सूत्रे षष्ठे स्थितिपदे यथास्थितिः प्रतिपादिता तथैव इहापि ज्ञातव्या तत्र त्रीन्द्रियाणाम् उत्कृष्टा एकोनपञ्चाशत् रात्रिंदिवचतुरिन्द्रियाणामुत्कृष्टा स्थितिः षण्मासा जघन्या स्थितिः उभयेषामपि अन्तर्मुहूर्त्तमेवेति भावः। 'सिय भंते' स्याद् भदन्त! 'जाव चत्तारि पंच पंचिंदिया' यावत्पदेन द्वौ वा त्रयोवेत्यनयोः संग्रहः, 'एगयओ' एकतः-संभूयेत्यर्थः 'साहारणं०' द्वौ वा त्रयो वा चत्वारो वा एकत्र मिलित्वा साधारणं शरीरं बध्नन्ति एकतः साधारणं शरीरं बद्ध्वा ततः पश्चात् आहरन्ति वा परिणमयन्ति वा शरीरं वा बध्नन्ति किम्? इति प्रश्नः, भग-

---

अतिदेश से कही गई है यही बात 'ठिई जहा पन्नवणाए' इस पद द्वारा प्रकट की गई है-प्रज्ञापना सूत्र का स्थितिपद चौथा पद है सो उसमें जैसी स्थिति तेइन्द्रिय और चौइन्द्रिय जीवों की प्रकट की गई है वैसी ही वह यहां पर भी कह लेनी चाहिये इनमें तेइन्द्रिय जीवों की उत्कृष्ट स्थिति ४९ रात दिन तक की है और चौइन्द्रिय जीवों की छह मास तक की है तथा जघन्य स्थिति इन दोनों की एक अन्तर्मुहूर्त्त की है।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'सिय भंते! जाव चत्तारि, पंच पंचिंदिया एगयओ साहारणं०' हे भदन्त! क्या यह बात संभव हो सकती है कि यावत्-दो तीन एवं चार और पांच पञ्चेन्द्रिय जीव मिलकर एक शरीर का-साधारण शरीर का बन्ध करते हैं? साधारण शरीर का बन्ध करके उसके बाद आहार करते हैं? और आहृत पुद्गलों को परिणमाते हैं? फिर विशिष्ट शरीर का बंध करते हैं? इसके उत्तर

છે. તેજ વાત "ઠિઈ જહા પન્નવણાए' આ પદથી પ્રગટ કરેલ છે. પ્રજ્ઞાપનાનું ૬ છઠ્ઠું સ્થિતિપદ છે. તેમાં તેઇંદ્રિય અને ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવોની જેવી સ્થિતિ બતાવેલ છે. એજ રીતની સ્થિતિ અહિયાં પણ સમજી લેવી. તેમાં ત્રણ ઈંદ્રિયવાળા જીવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૪૯ ઓગણપચાસ રાત દિવસ સુધીની છે. અને ચાર ઈંદ્રિયવાળા જીવોની સ્થિતિ છ મહિના સુધીની છે. આ બન્નેની જઘન્ય સ્થિતિ એક અન્તર્મુહૂર્તની છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'सिय भंते! जाव चत्तारि पंचपंचिंदिया एगयओ साहारणं०' હે ભગવન્ એ વાત સંભવી શકે છે કે-યાવત્ બે ત્રણ અને ચાર તથા પાંચ પંચેન્દ્રિય જીવો મળીને એક સાધારણ શરીરનો બંધ કરે છે? અને સાધારણ શરીરનો બંધ કરીને તે પછી આહાર કરે છે? અને આહાર કરેલા પુદ્ગલોને પરિણમાવે છે? તેના ઉત્તરમાં

वानाह-'एवं जहा बेइंदियाणं' एवं यथा द्वीन्द्रियाणाम् , द्वीन्द्रियविषये यथा कथितं तथैव इहापि उत्तरं ज्ञातव्यं पञ्चेन्द्रियाः प्रत्येकाहाराः प्रत्येकपरिणामाः प्रत्येकशरीरा इत्यादि, 'नवरं छल्लेस्साओ' नवरं षड्लेश्याः द्वीन्द्रियजीवापेक्षया पञ्चेन्द्रियजीवानामयं भेदः द्वीन्द्रियाणां तिस्रो लेश्याः पञ्चेन्द्रियाणां तु षडिति, 'दट्ठी तिविहावि' दृष्टय त्रिविधा अपि सम्यग्दृष्टिर्मिथ्यादृष्टिर्मिश्रदृष्टिरपीति । 'चत्तारि नाणा' चत्वारि ज्ञानानि मतिश्रुतावधिमनःपर्यवरूपाणि केवलज्ञानं तु अनिन्द्रि-

---

में प्रभु कहते हैं-'एवं जहा बेइंदियाणं' हे गौतम ! द्वीन्द्रिय जीवों के सम्बन्ध में जैसा कहा गया है वैसा ही कथन इनके सम्बन्ध में भी जानना चाहिये अर्थात् प्रत्येक पञ्चेन्द्रिय जीव अलग२ आहार करते हैं और अलग २ रूप से उसे परिणमाते हैं और अलग २ रूप में इनका शरीर रहता है-इत्यादि सब कथन द्वीन्द्रिय जीवों के समान है फिर भी 'नवरं छल्लेस्साओ' लेश्याओं आदि की अपेक्षा कथन में थोड़ी सी भिन्नता भी है द्वीन्द्रिय जीवों के लेश्याएं ३ कहीं गई हैं तब कि पञ्चेन्द्रिय जीवों के लेश्याएं ६ कही गई है 'दिट्ठी तिविहा वि' तथा द्वीन्द्रियों में सम्यग्दृष्टिपना और मिथ्यादृष्टिपना कहा गया है मिश्रदृष्टिपना नहीं तब की यहां सम्यग्दृष्टिपना, मिथ्यदृष्टिपना और मिश्रदृष्टिपना कहा गया है 'चत्तारि नाणा' वहां दो ज्ञान कहे गये हैं यहां मति, श्रुत, अवधि और मनःपर्यव चार ज्ञानभजना में कहे गये हैं केवलज्ञान अनिन्द्रिय जीवों के ही होता है इसलिये इन्द्रियवाले जीवों के वह नहीं

પ્રભુ કહે છે કે-'एवं जहा बेइंदियाणं' હે ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિય જીવોના સંબંધમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે, એજ રીતનું કથન આ વિષયમાં પણ સમજવું. અર્થાત્ દરેક પંચેન્દ્રિય જીવો અલગ અલગ આહાર કરે છે. અને જુદા જુદા રૂપે તેને પરિણમાવે છે. અને અલગ અલગ રૂપે તેઓના શરીર રહે છે. વિગેરે બધું કથન બે ઇંદ્રિય જીવો પ્રમાણે છે. તોપણ 'नवरं छ लेस्साओ' લેશ્યા વિગેરેની અપેક્ષાથી થોડી જુદાઈ પણું પણ છે. બે ઇંદ્રિય વાળા જીવોને ત્રણ લેશ્યાઓ કહી છે. અને પંચેન્દ્રિય જીવોને છ લેશ્યાઓ કહી છે. 'दिट्ठी तिविहा वि' તથા બે ઇંદ્રિય જીવોમાં સમ્યગ્દૃષ્ટિપણુ અને મિથ્યાદૃષ્ટિપણુ કહેલ છે. મિશ્રદૃષ્ટિપણુ કહ્યું નથી. અહિયાં સમ્યગ્દૃષ્ટિપણુ, મિથ્યાદૃષ્ટિપણુ, અને મિશ્રદૃષ્ટિપણુ કહેલ છે 'चत्तारि नाणा' ત્યાં બે જ્ઞાન કહેલ છે અને અહિયાં મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન અને મનઃપર્યવજ્ઞાન એ પ્રમાણે ચાર જ્ઞાન કહ્યા છે. કેવળજ્ઞાન અનિન્દ્રિય-ઇંદ્રિય વિનાના જીવોને જ હોય છે. તેથી

याणामेव भवतीति। 'तिन्नि अन्नाणा भयणाए' त्रीणि अज्ञानानि भजनया विकल्पेनेत्यर्थः, 'तिविहो जोगो' त्रिविधो मनोवाक्कायरूपो योगो भवति पञ्चेन्द्रियाणाम्। 'तेसिं णं भंते ! जीवाणं' तेषां खलु भदन्त ! जीवानां पञ्चेन्द्रियाणाम् 'एवं सन्नाइ वा पन्नाइ वा' एवं संज्ञा इति वा प्रज्ञा इति वा 'मणेइ वा वईइवा' मन इति वा, वागिति वा 'अम्हेणं आहारमाहारेमो' वयं खलु आहारमाहरामः, इत्येवं रूपेण संज्ञा इति वा प्रज्ञा इति वा मन इति वा वागिति वा किम् ? इति प्रश्नः, उत्तरमाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'अत्थेगइयाणं' अस्त्येकेषां संज्ञिजीवानाम् 'एवं सन्नाइ वा जाव वईइ वा' एवं संज्ञा इति वा प्रज्ञा इति वा मन इति वा वागिति वा, 'अम्हे णं आहारमाहारेमो' वयं खलु आहारमाहरामः, 'अत्थेगइयाणं णो सन्नाइ जाव वईइ वा' अस्त्येकेषामसंज्ञिनाम् नो एवं

कहा गया है 'तिण्णि अन्नाणा भयणाए' इनमें मत्यज्ञान, श्रुताज्ञान और विभंगज्ञान ये तीन अज्ञान विकल्प से ही कहे गये हैं नियम से नहीं 'तिविहो जोगो' मनोयोग, वचनयोग और काययोग ये तीनों योग इनमें होते हैं ऐसा कहा गया है तब कि दोइन्द्रिय जीवों में वचनयोग और काययोग ये दो ही योग प्रकट किये गये हैं। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'तेसि णं भंते ! जीवा णं एवं सन्नाइ वा०' इत्यादि हे भदन्त ! इन पञ्चेन्द्रिय जीवों को क्या ऐसी संज्ञा प्रज्ञा मन एवं वचन होता है कि हम आहार कर रहे हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! अत्थेगइयाणं' इत्यादि-हे गौतम ! कितनेक पञ्चेन्द्रिय जीवों के ऐसी संज्ञा, प्रज्ञा यावत् वचन होते हैं कि मैं आहार कर रहा हूं तथा कितनेक पञ्चेन्द्रिय जीवों को ऐसी संज्ञा आदि कुछ भी नहीं होता है कि

ઈન્દ્રિયવાળા જીવોને તે કહેલ નથી. 'अण्णाणा भयणाए' તેઓમાં મતિઅજ્ઞાન શ્રુતઅજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન એ ત્રણ અજ્ઞાન વિભાગથી કહ્યા છે. નિયમથી નહીં. 'तिविहो जोगो' મનોયોગ, વચનયોગ અને કાયયોગ એ ત્રણે યોગ તેઓમાં હોય છે. તેમ કહેવામાં આવ્યું છે બે ઈંદ્રિય જીવોમાં વચનયોગ અને કાયયોગ એ બે યોગ હોય છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'तेसिं णं भंते ! जीवाणं एवं सन्नाइ वा' ઈત્યાદિ હે ભગવન્ આ પંચેન્દ્રિય જીવોમાં એવી સંજ્ઞા, પ્રજ્ઞા, મન અને વચન હોય છે ? કે અમે આહાર કરીએ છીએ તેમ સમજી શકે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે—गोयमा ! अत्थेगइयाणं' ઈત્યાદિ હે ગૌતમ કેટલાક પંચેંદ્રિય તિર્યંચોમાં એવી સંજ્ઞા, પ્રજ્ઞા યાવત્ વચન હોય છે કે હું આહાર કરૂં છું તથા કેટલાક પંચેંદ્રિય જીવોમાં એવી સંજ્ઞા વિગેરે કંઈ

संज्ञा इति यावत्-प्रज्ञा इति वा मन इति वा वागिति वा, यत् 'अम्हे णं आहारमाहारेमो' वयं खलु आहारमाहरामः, इत्येव रूपेण असंज्ञिपञ्चेन्द्रियजीवानां संज्ञा प्रज्ञामनोवाक् न भवतीति भावः। किन्तु 'आहारेंति पुणते' आहरन्ति पुनस्ते-आहारविषयकसंज्ञाद्यभावेऽपि ते आहारं कुर्वन्तीति भावः। 'तेसि णं भंते! जीवाणं' तेषां खलु भदन्त! जीवानां पञ्चेन्द्रियाणाम् 'एवं सन्नाइ वा जाव वईइ वा' एवं संज्ञा इति वा यावद् वागिति वा, यावत्पदात् 'पन्नाइ वा मणेइ वा' इत्यनयोः संग्रहः 'अम्हे णं इट्ठानिट्ठे सद्दे' वयं खलु इष्टानिष्टान् शब्दान्, 'इट्ठानिट्ठे रूवे' इष्टानिष्टानि रूपाणि-नीलपीतादिकानि 'इट्ठानिट्ठे गंधे' इष्टानिष्टान्

में आहार कर रहा हूं तात्पर्य इस कथन का ऐसा है कि पञ्चेन्द्रिय जीवों में दो प्रकार होते हैं एक प्रकार संज्ञी जीवों का है और दूसरा प्रकार असंज्ञी जीवों का है इनमें जो संज्ञी पञ्चेन्द्रिय जीव हैं उनके तो ऐसा विचार हुआ करता है कि हम आहार ग्रहण कर रहे हैं क्योंकि ऐसी विचारधारा मन से सम्बन्धित होती है और जो असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय जीव है उनके ऐसी विचारधारा नहीं होती है क्योंकि उनके मन नहीं होता है 'आहारेंति पुणते' फिर भी वे आहार तो करते ही हैं, अब गौतम पुनः इन्हीं के विषय में प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'तेसि णं भंते! जीवाणं इत्यादि-हे भदन्त! इन पञ्चेन्द्रिय जीवों को ऐसी संज्ञा यावत् वचन होता है? यहां यावत् शब्द से 'पण्णाइ वा मणेइ वा' इन पदों का संग्रह हुआ है। कि हम लोग इष्टानिष्ट शब्दों को इष्टानिष्ट

પણ હોતું નથી. કે હું આહાર કરૂં છું. આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે-પંચેન્દ્રિય જીવોમાં બે પ્રકાર હોય છે. એક સંજ્ઞી જીવોનો પ્રકાર છે. અને બીજો પ્રકાર અસંજ્ઞી જીવોનો છે, તેમાં જે સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિય જીવ છે, તેને એવો વિચાર થયા કરે છે કે અમે આહાર ગ્રહણ કરી રહ્યા છીએ કેમ કે એવી વિચારસરણી મન સાથે સંબંધવાળી છે અને જે અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવ છે, તેને વિચારસરણી હોતી નથી. કેમ કે તેઓને મન હોતું નથી. 'आहारेंति पुण ते' તો પણ તેઓ આહાર તો કરે જ છે. ફરીથી ગૌતમ સ્વામી આજ વિષયના સંબંધમાં પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-"तेसि णं भंते! जीवाणं' ઈત્યાદિ હે ભગવન્ આ પંચેંદ્રિય જીવોને એવી સંજ્ઞા યાવત્ વચન હોય છે? અહિયાં યાવત્ પદથી 'पण्णाइ वा मणेइवा' આ પદોનો સંગ્રહ થયો છે. કે અમે ઈષ્ટ અનિષ્ટ શબ્દોનું ઈષ્ટ અનિષ્ટ નીલ, પીત વીગેરે

गन्धान् 'इट्ठाणिट्ठे रसे' इष्टानिष्टान रसान् पञ्चविधानपि 'इट्ठाणिट्ठे फासे' 'इष्टानिष्टान् स्पर्शान्-मृदुकर्कशादिरूपान् 'पडिसंवेदेमो' प्रतिसंवेदयामः, वयमिष्टानिष्टान् शब्दान् यावत् स्पर्शान् संवेदयाम इत्येवं संज्ञादिकं भवति किं पञ्चेन्द्रियाणा ? मिति प्रश्नः, उत्तरमाह-'गोयमा ! इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'अत्थेगइयाणं एवं सन्नाइ वा जाव वईइ वा' अस्त्येकेषां संज्ञिपञ्चेन्द्रियजीवानाम् , एवं संज्ञेति यावत् वागिति वा विद्यते 'अम्हे णं इट्ठाणिट्ठे सद्दे जाव फासे पडिसंवेदेमो' वयं खलु इष्टानिष्टान् शब्दान् यावत् स्पर्शान् प्रतिसंवेदयामः, 'अत्थेगइयाणं नो एवं सन्नाइ वा जाव वईइ वा' अस्त्येकेषाम् असंज्ञिपञ्चेन्द्रियाणाम् नो एवं संज्ञेति वा यावद् वागिति वा, अत्र यावत्पदेन 'पन्नाइ वा मणेइ वा' इत्यनयोः संग्रहः, 'अम्हेणं इट्ठाणिट्ठे सद्दे जाव फासे पडिसंवेदेमो' वयं खलु इष्टानिष्टान् शब्दान् यावत् स्पर्शान् प्रतिसंवेदयामः, अत्र यावत्पदेन इष्टानिष्टरूपगन्धरसानां संग्रहः, केषांचित् असंज्ञिपञ्चेन्द्रियजीवानां वयम् इष्टानिष्टशब्दादिकं प्रतिसंवेदयाम इत्येवं रूपेण संज्ञादिकं न भवतीत्यर्थः संज्ञाद्यभावेऽपि ते

नीलपीतादिरूपों को इष्टानिष्ट गंधों, इष्टानिष्ट पांचों प्रकार के रसों को और इष्टानिष्ट मृदु कर्कशादिरूप स्पर्शों को प्रतिसंवेदित करते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ! अत्थेगइयाणं एवं सन्नाइ वा, जाव' हे गौतम ! कितनेक पञ्चेन्द्रियों में ऐसी संज्ञा मन एवं वचन होते हैं कि हम इष्टानिष्ट शब्दों को इष्टानिष्ट रूपों को, इष्टानिष्ट गंधों को, इष्टानिष्ट रसों को और इष्टानिष्ट स्पर्शों को प्रतिसंवेदित करते हैं तथा-'अत्थेगइयाणं नो एवं सन्नाई वा जाव वईइ वा' कितनेक पञ्चेन्द्रियों को ऐसी संज्ञा यावत् वचन नहीं होते हैं कि हम इष्टानिष्ट शब्दों को इष्टानिष्ट रूपों को, इष्टानिष्ट गंधों को, इष्टानिष्ट रसों को इष्टानिष्ट स्पर्शों को प्रतिसंवेदित करते हैं इस प्रकार से यद्यपि इनके इष्टानिष्ट शब्दादिको को संवेदन करनेवाली संज्ञादि का

વર્ણોનું તથા ઈષ્ટ અનિષ્ટ ગંધોનું ઈષ્ટ અનિષ્ટ પાંચે પ્રકારના રસોનું અને ઈષ્ટ અનિષ્ટ મૃદુ કર્કશ વિગેરે સ્પર્શોનું પ્રતિસંવેદિત કરી રહ્યા છીએ ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा ! अत्थेगइयाणं' एवं सन्नाइ वा' जाव वईइ वा' હે ગૌતમ ! કેટલાક પંચેન્દ્રિયોમાં એવી સંજ્ઞા યાવત્ પ્રજ્ઞા મન અને વચન હોય છે કે અમો ઈષ્ટ અનિષ્ટ શબ્દોને, ઈષ્ટ અનિષ્ટ રૂપોને ઈષ્ટ અનિષ્ટ ગંધોને ઈષ્ટ અનિષ્ટ રસોને અને ઈષ્ટ અનિષ્ટ સ્પર્શોને પ્રતિસંવેદિત (અનુભવ) કરીએ છીએ. તથા 'अत्थेगइयाणं नो एवं सन्नाइ वा जाव वईइ वा' કેટલાક પંચેન્દ્રિયોને એવી સંજ્ઞા યાવત્ વચન હોતા નથી કે અમો ઈષ્ટ અનિષ્ટ શબ્દોને ઈષ્ટ અનિષ્ટ ગંધોને ઈષ્ટ અનિષ્ટ રસોને અને ઈષ્ટ અનિષ્ટ સ્પર્શોને પ્રતિસંવેદિત કરીએ છીએ. એ

जीवा संवेदयन्त्येव इष्टानिष्टशब्दादिकानित्याशयेनाह–'पडिसंवेदेंति पुणते' प्रतिसंवेदयन्ति पुनस्ते इति। 'ते णं भंते! जीवा' ते पञ्चेन्द्रियाः खलु भदन्त! जीवाः 'किं पाणाइवाए उवक्खाइज्जंति' किं प्राणातिपाते उपाख्यान्ति–धातूनामनेकार्थत्वादुपतिष्ठन्तीत्यर्थः, उत्तरमाह–'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'अत्थेगइया पाणाइवाए वि' सन्त्येके जीवाः ये प्राणातिपातेऽपि 'उवक्खाइज्जंति' उपाख्यान्ति 'जाव मिच्छादंसणसल्ले वि उवक्खाइज्जंति' यावत् मिथ्यादर्शनशल्येऽपि उपाख्यान्ति अत्र यावत्पदेन मृषावादादिमायामृषापर्यन्तानां–षोडशपापस्थानानां संग्रहो भवति, द्वयोः सूत्र एव गृहीतत्वात्। 'अत्थेगइया नो

अभाव है फिर भी 'पडिसंवेदेंति पुण ते' वे इष्टानिष्ट शब्दादिकों का प्रतिसंवेदन तो करते ही रहते हैं अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं–

'ते णं भंते! जीवा किं पाणाइवाए उवक्खाइज्जंति' हे भदन्त! वे पञ्चेन्द्रिय जीव क्या प्राणातिपात में मौजूद रहते हैं–प्राणातिपातक्रिया करते हैं? यहां 'उपाख्यान्ति' क्रिया का अर्थ 'धातुनामनेकार्थत्वात्' के अनुसार उपस्थित रहते हैं–करते हैं ऐसा होता है इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'अत्थेगइया पाणाइवाए वि' हां गौतम! कितनेक पञ्चेन्द्रिय जीव ऐसे होते हैं जो प्राणातिपातक्रिया में मौजूद रहते हैं या उसे करते हैं 'जाव मिच्छादंसणसल्ले वि उवक्खाइज्जंति' यावत् मिथ्यादर्शनशल्यमें भी मौजूद रहते हैं या उसे करते हैं यहां यावत्पद से मृषावादादि १६ पाप स्थानों का संग्रह हुआ है क्योंकि दो पापस्थान सूत्र में ही

रीते જે કે તેઓને ઇષ્ટ અનિષ્ટ શબ્દાદિકોને સંવેદન કરવાવાળી સંજ્ઞા વિગેરેનો અભાવ છે તો પણ 'पडिसंवेदेंति पुण ते' તેઓ ઇષ્ટ અનિષ્ટ શબ્દાદિકોનો અનુભવતો–પ્રતિસંવેદન તો કરતા જ રહે છે.

ફરી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે–'ते णं भंते! जीवा किं पाणाइवाए उवक्खाइज्जंति' હે ભગવન્ તે પંચેન્દ્રિય જીવો પ્રાણાતિપાતમાં વર્તમાન રહે છે? અર્થાત્ પ્રાણાતિપાત ક્રિયા કરે છે? અહિયાં 'उपाख्यान्ति' એ ક્રિયાપદનો 'धातूनामनेकार्थत्वात्' ધાતુના અનેક અર્થો થતા હોવાથી એ વચન અનુસાર ઉપસ્થિત રહે છે–કરે છે તેવો અર્થ થાય છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે–'अत्थेगइया पाणाइवाए वि' હા ગૌતમ! કેટલાક પંચેન્દ્રિય જીવો એવા હોય છે કે જેઓ પ્રાણાતિપાત ક્રિયામાં તત્પર રહે છે. અથવા પ્રાણાતિપાત કરે છે. 'जाव मिच्छादंसणसल्ले वि उवक्खाइज्जंति' યાવત્ મિથ્યાદર્શનશલ્યમાં પણ તત્પર રહે છે. અથવા મિથ્યાદર્શન શલ્ય કરે છે. અહિયાં યાવત્ પદથી મૃષાવાદ વિગેરે ૧૬ સોળ પાપસ્થાનો ગ્રહણ કરાયા છે. કેમ કે બે પાપસ્થાન સૂત્રમાં બતાવી

पाणाइवाए उवक्खाइज्जंति' सन्त्येके नो प्राणातिपाते उपाख्यान्ति 'नो मुसावादे' नो मृषावादे 'जाव नो मिच्छादंसणसल्ले उवक्खाइज्जंति' यावत् नो मिथ्यादर्शनशल्ये उपाख्यान्ति, असंयता जीवाः प्राणातिपाताद्यष्टादशपापस्थानेषु उपतिष्ठन्ति, संयता जीवाः प्राणातिपातादौ नोपतिष्ठन्तीत्यर्थः 'जेसिं पि णं जीवाणं' येषामपि खलु जीवानाम् 'ते जीवा एवमाहिज्जंति' ते जीवा एवमाख्यायन्ते 'तेसिं पि णं जीवाणं' तेषामपि खलु जीवानाम् अत्थेगइयाणं' अस्त्येकेषामसंज्ञिनामित्यर्थः, 'विन्नाए नाणत्ते' विज्ञातं नानात्वम्-भेदो विज्ञातो भवतीत्यर्थः 'अत्थेगइयाणं' अस्त्येकेषाम् असंज्ञिनां न विज्ञातं नानात्वम्-भेदो न विज्ञातो भवतीत्यर्थः येषामपि जीवानां संबन्धिनाऽतिपातादिना ते पञ्चेन्द्रिया जीवा एवमाख्यायन्ते यथा प्राणातिपातादिमन्त एते इति तेषामपि जीवानाम् अस्त्ययमर्थो यदुत एतेषां संज्ञिनां प्रतीतं नानात्वं-भेदः यदुत वयं वध्यादय एते वधकादय

प्रकट कर दिये गये हैं। 'अत्थेगइया नो पाणाइवाए उवक्खाइज्जंति' तथा कितनेक पञ्चेन्द्रिय जीव ऐसे होते हैं कि जो प्राणातिपात क्रिया में यावत् मिथ्यादर्शनशल्य में मौजूद नहीं रहते हैं उसे नहीं करते हैं तात्पर्य इस कथन का ऐसा है कि असंयत जीव १८ पापस्थानों में वर्तमान रहते हैं और जो संयत जीव हैं वे १८ पापस्थानों में वर्तमान नहीं रहते हैं 'जेसिं पि णं जीवाणं ते जीवा एवमाहिज्जंति तेसिं पि णं०' इत्यादि-तथा जिन जीवों की ये प्राणातिपात आदि क्रिया करते हैं उन जीवों में से कितनेक जीवों को 'हम इनके द्वारा मारे जा रहे हैं वे हमारे मारनेवाले हैं' इस प्रकार का भेद ज्ञान नहीं होता है कहने का भाव यही है कि जो जीव असंज्ञी होते हैं वे पञ्चेन्द्रिय होने पर भी

જ દીધા છે. 'अत्थेगइया नो पाणाइवाए उवक्खाइज्जंति जाव नो मिच्छादंसणसल्ले उवक्खाइज्जंति' તથા કેટલાક પંચેન્દ્રિય જીવો એવા હોય છે કે જે પ્રાણાતિપાત ક્રિયામાં યાવત્ મિથ્યાદર્શન શલ્યમાં તત્પર રહેતા નથી. અર્થાત્ પ્રાણાતિપાત વિગેરે કરતા નથી. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-અસંયત જીવો ૧૮ અઢાર પ્રકારના પાપસ્થાનોમાં તત્પર રહે છે. અને જે સંયત જીવ છે તેઓ તે અઢાર પ્રકારના પાપસ્થાનોમાં તત્પર રહેતા નથી 'जेसिं पि णं जीवाणं ते जीवा एवमाहिज्जंति' तेसिं पि णं०' ઈત્યાદિ તથા જે જીવોની પ્રાણાતિપાત આદિ ક્રિયા તેઓ કરે છે, તે પૈકી કેટલાક જીવોને અમે આના દ્વારા મરાઈએ છીએ અથવા આ અમોને આ મારવાવાળા છે. એ રીતનું જ્ઞાન હોતું નથી. કહેવાનો હેતુ એ છે કે-જે અસંજ્ઞી જીવ હોય છે, તે પંચેન્દ્રિય હોવા છતાં પણ વધ્ય અને ઘાતક એ ભેદ વિનાના

इति एकेषां संज्ञिनां नो विज्ञातं नानात्वं यथोक्तरूपं वध्यवधकादिरूपमिति भावः। 'उववाओ सव्वओ' उपपात एषां जीवानां सर्वतः 'जाव सव्वट्ठसिद्धाओ' यावत् सर्वार्थसिद्धात् उपपातः आगमनं स सर्वस्मादेव स्थानात् भवतीति, 'ठई जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं' स्थितिर्जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तम् 'उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं' उत्कृष्टतः स्थितिस्त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि 'छ समुग्घाया केवलिवज्जा' पञ्चेन्द्रियजीवानां षट्समुद्घाता भवन्ति केवलिसमुद्घातवर्जिताः, केवलिसमुद्घातं परित्यज्य अन्ये षट्समुद्घाता भवन्तीति, 'उवट्टणा सव्वत्थ गच्छंति' उद्वर्तना सर्वत्र गच्छन्ति, 'जाव सव्वट्ठसिद्धत्ति' यावत् सर्वार्थसिद्धे इति ते पञ्चेन्द्रियजीवाः,

---

वध्यघातक के भेद से रहित होते हैं तथा जो संज्ञी पञ्चेन्द्रिय जीव होते हैं उन्हें ही वध्यघातक भेदका ज्ञान होता है यही बात इस 'जेसिं- पि णं' इत्यादि सूत्र द्वारा प्रकट की गई है। 'उववाओ सव्वओ' का मतलब ऐसा है कि इन जीवों में सब स्थानों से आकर जीव उत्पन्न होते हैं 'जाव सव्वट्ठ सिद्धाओ' यावत् सर्वार्थसिद्ध तक के जीव भी इन पञ्चेन्द्रिय जीवों में आकर जन्म लेते हैं इस प्रकार से चारों गतियों के जीवों का इनमें उपपात कहा गया है। 'ठिई जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं' इनकी स्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त की होती है 'उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं' और उत्कृष्ट से ३३ सागरोपम की होती है यह ३३ सागरोपम की स्थिति सप्तमी भूमि के नारकों की अपेक्षा से या सर्वार्थसिद्धविमान के देवों की अपेक्षा से कही गई जाननी चाहिये 'छस्समुग्घाया' केवलिसमुद्घात को छोडकर इनमें ६ समुद्घात होते हैं 'उव्वट्टणा सव्वत्थ गच्छंति' ये पञ्चेन्द्रिय

હોય છે. તથા જે સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવ હોય છે, તેઓને જ વધ્ય અને ઘાતક-મારનારનો ભેદ જાણવામાં હોય એજ વાત 'जेसिं पि णं' ઇત્યાદિ સૂત્ર દ્વારા બતાવેલ છે. 'उववाओ सव्वओ' આ પાઠનો હેતુ એ છે કે-આ જીવોમાં બધા જ સ્થાનોથી આવીને જીવ ઉત્પન્ન થાય છે. 'जाव सव्वट्ठसिद्धाओ' યાવત્ સર્વાર્થસિદ્ધ સુધીના જીવો પણ આ પંચેન્દ્રિય જીવોમાં જન્મ લે છે. આ રીતે ચારે ગતિયોવાળા જીવોનો તેઓમાં ઉપપાત કહ્યો છે. 'ठिई जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं' તેઓની સ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની હોય છે. 'उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं' અને ઉત્કૃષ્ટથી ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિ હોય છે. આ તેત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિ સાતમી ભૂમિના નારકોની અપેક્ષાથી અથવા સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનના દેવોની અપેક્ષાથી કહેલ છે તેમ સમજવું. 'छ समुग्घाया' કેવલી સમુદ્ઘાતને છોડીને તેઓમાં છ સમુદ્ઘાત હોય છે. 'उव्व-

उद्वृत्य-मृत्वा सर्वार्थसिद्धपर्यन्तं गच्छन्तीत्यर्थः । 'सेसं जहा बेइंदियाणं' शेषं यथा द्वीन्द्रियाणाम् एतद्भिन्नं सर्वं द्वीन्द्रियवदेव ज्ञातव्यमिति । 'एएसि णं भंते !' एतेषां खलु भदन्त ! 'बेइंदियाणं जाव पंचिंदियाण य' द्वीन्द्रियाणां यावत्पञ्चेन्द्रियाणां च जीवानाम् यावत्पदेन त्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियाणां ग्रहणं भवति । 'कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा' कतरे कतरेभ्यो यावद्विशेषाधिका वा यावत्पदेन अल्पर्द्धिका महर्द्धिका वेत्यनयोः संग्रहः इति प्रश्नः, उत्तरमाह-'गोयमा' हे गौतम ! 'सव्वत्थो वा पंचिंदिया' सर्वस्तोकाः पञ्चेन्द्रियाः 'चउरिंदिया विसेसाहिया' चतुरिन्द्रिया विशेषाधिकाः 'तेइंदिया विसेसाहिया' त्रीन्द्रिया विशे

जीव मरकर सर्वत्र उत्पन्न होते हैं 'जाव' तात्पर्य इस कथन का केवल यही है कि पञ्चेन्द्रिय जीव मरकर सर्वार्थसिद्ध तक उत्पन्न होते हैं । 'सेसं जहा बेइंदियाणं' इस कथन से अतिरिक्त और सब कथन द्वीन्द्रियजीवों के कथन जैसा ही जानना चाहिये 'एएसिणं भंते ! बेइंदियाणं जाव पंचिंदियाण य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया' अब गौतम ने इस सूत्र द्वारा प्रभु से ऐसा पूछा है-हे भदन्त ! इन द्वीन्द्रियजीवों से कौन किससे यावत् विशेषाधिक हैं ? यहां प्रथम यावत्पद से तेइन्द्रिय और चौइन्द्रियजीवों का ग्रहण हुआ है और द्वितीय यावत्पद से अल्पर्द्धिक और महर्द्धिक इन दो का ग्रहण हुआ है गौतम के इस प्रश्न का उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! 'सव्वत्थो वा पंचिंदिया' सब से कम पञ्चेन्द्रिय जीव हैं और पञ्चेन्द्रिय जीवों की अपेक्षा 'चउरिंदिया विसेसाहिया' चौइन्द्रिय जीव विशे-

---

ट्टणा सव्वत्थ गच्छंति' આ પંચેન્દ્રિય જીવ મરીને બધે જ ઉત્પન્ન થાય છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-પંચેન્દ્રિય જીવ મરીને સર્વાર્થ સિદ્ધ ઉત્પન્ન થાય છે. 'सेसं जहा बेइंदियाणं' આ કથન શિવાય બાકીનું બધુ કથન બે ઇન્દ્રિય જીવોના કથન પ્રમાણે જ છે. તેમ સમજવું. एएसिं णं भंते ! बेइंदियाणं जाव पचिंदियाण य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया' હે ભગવન્ આ બે ઇન્દ્રિય જીવોમાં કોણ કોનાથી યાવત્ વિશેષાધિક છે ? અહિયાં પહેલા યાવત્ પદથી ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા અને ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવો ગ્રહણ કરાયા છે અને બીજા યાવત્ પદથી અલ્પર્ધિક અને મહર્દ્ધિકો એ બે ગ્રહણ કરાયા છે. ગૌતમ સ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'सव्वत्थो वा पंचिंदिया' બધામાં ઓછા પંચેન્દ્રિય જીવ છે અને પંચેન્દ્રિય જીવોની

पाधिकाः 'चेइंदिया विसेसाहिया' द्वीन्द्रिया विशेषाधिकाः, सर्वतोऽल्पाः पञ्चेन्द्रियाः तदपेक्षया चतुरिन्द्रियाः ततोऽधिकाः, तदपेक्षया त्रीन्द्रिया अधिकास्तदपेक्षया द्वीन्द्रियाः अधिकाः सर्वतोऽल्पत्वं पञ्चेन्द्रियाणाम् सर्वतोऽधिकत्वं द्वीन्द्रियाणाम्, त्रीन्द्रियचतुरिन्द्रिययोरपेक्षया अल्पत्वमपि अपेक्षया विशेषाधिकत्वमपीति। सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति जाव विहरइ' तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति यावद्विहरति हे भदन्त! यद्देवानुप्रियेण कथितं तत् एवमेव--सर्वथा सत्यमेव भवद्वाक्यस्य सर्वथा सत्यत्वात् इति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥सू० १॥

इति श्री विश्वविख्यातजगद्वल्लभादिपदभूषितबालब्रह्मचारि 'जैनाचार्य' पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री "भगवती" सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका ख्यायां व्याख्यायां विंशतितमशतकस्य प्रथमोद्देशकः समाप्तः॥२०-१॥

पाधिक हैं 'तेइंदिया विसेसाहिया' चौइन्द्रिय जीवों की अपेक्षा तेइन्द्रिय जीव विशेषाधिक हैं 'चेइंदिया विसेसाहिया' तेइन्द्रिय जीवों की अपेक्षा दोइन्द्रिय जीव विशेषाधिक हैं इस प्रकार सब से कम पञ्चेन्द्रिय जीव हैं। इनकी अपेक्षा चौइन्द्रिय जीव अधिक हैं इनकी भी अपेक्षा तेइन्द्रिय जीव अधिक हैं और इनकी अपेक्षा दो इन्द्रियजीव अधिक हैं। अतः इस प्रकार से विचार करने पर पञ्चेन्द्रिय जीवों में सर्वतोऽल्पता आती है। और द्वीन्द्रिय जीवों में सर्वतोऽधिकता आती है तथा तेइन्द्रिय और चौइन्द्रिय जीवों में अपेक्षाकृत अल्पता भी और अपेक्षाकृत विशेषाधिकता भी आती है 'सेवं भंते!

અપેક્ષાએ 'चउरिंदिया विसेसाहिया' ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવા વિશેષાધિક છે. 'तेइंदिया विसेसाहिया' ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવાની અપેક્ષાએ ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવા વિશેષાધિક છે. 'चेइंदिया विसेसाहिया' ત્રણ ઇંદ્રિયવાળા જીવાની અપેક્ષાએ બે ઇન્દ્રિયવાળા જીવા વિશેષાધિક છે. આ રીતે બધાથી ઓછા પંચેન્દ્રિય જીવા છે. તેમની અપેક્ષાએ ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવા અધિક છે. ચાર ઇંદ્રિયવાળા કરતાં ત્રણ ઇંદ્રિયવાળા જીવ અધિક છે. અને ત્રણ ઇંદ્રિયવાળા જીવા કરતાં બે ઇંદ્રિયવાળા જીવ અધિક છે. તેથી આ રીતના વિચાર કરવામાં આવે તા પંચેંદ્રિય જીવામાં સર્વથી અલ્પપણુ આવે છે. અને બે ઇન્દ્રિયવાળા જીવામાં સર્વથી અધિકપણુ આવે છે. તથા ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા અને ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવામાં અપેક્ષાથી અલ્પપણુ અને અપેક્ષાથી વિશેષાધિકપણુ પણ આવે છે.

सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ' हे भदन्त ! आप देवानुप्रिय ने जो यह कहा है वह सब सत्य ही कहा है, हे भदन्त ! आप देवानुप्रिय ने जो यह कहा है वह सब सत्य ही कहा है क्योंकि आपके वाक्य सर्वथा सत्य होते हैं इस प्रकार कहकर गौतम ने भगवान् को वन्दना की नमस्कार किया वन्दना नमस्कार कर फिर वे संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥ सू० १ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत "भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके वीसवें शतकका ॥ पहला उद्देशा समाप्त २०-१ ॥

'સેવં ભંતે સેવં ભંતે ત્તિ જાવ વિહરઇ' હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયે આ વિષયમાં જે પ્રમાણે કહ્યું છે. તે સઘળું સત્ય જ છે. હે ભગવન્ આપનું કથન સર્વથા યથાર્થ જ છે. આપના વાકયો સર્વથા સત્ય જ હોય છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા. વંદના નમસ્કાર કરીને તેઓ સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ॥ સૂ ૧ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના વીસમા શતકનો પહેલો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ૨૦-૧॥

अथ द्वितीयोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

प्रथमोद्देशके द्वीन्द्रियादयो जीवाः प्ररूपिताः, ते च जीवा आकाशाधारा इति द्वितीयोद्देशके आकाशादिः प्ररूप्यते इत्येवं संबन्धेन आयातस्य द्वितीयोद्देशकस्येदमादिमं सूत्रम्-'कइविहे णं भंते !' इत्यादि,

मूलम्-'कइविहे णं भंते ! आगासे पन्नत्ते ? 'गोयमा ! दुविहे आगासे पन्नत्ते ? 'तं जहा-लोयागासे य अलोयागासे य। लोयागासे णं भंते ! किं जीवा जीवदेसा एवं जहा बितीयसए अत्थि उद्देसे तह चेव इह वि भाणियव्वं, णवरं अभिलावो जाव धम्मत्थिकाए णं भंते ! के महालए पन्नत्ते? गोयमा ! लोए लोयमेत्ते लोयप्पमाणे लोयफुडे लोयं चेव ओगाहित्ता णं चिट्ठइ एवं जाव पोग्गलत्थिकाए। अहे लोए णं भंते! धम्मत्थिकायस्स केवइयं ओगाढे? गोयमा! सातिरेगं अद्धं ओगाढे एवं एएणं अभिलावेणं जहा बितीयसए जाव इसीप्पभारा णं भंते ! पुढवी लोयागासस्स किं संखेज्जभागं० ओगाढा पुच्छा ? गोयमा ! नो संखेज्जइभागं ओगाढा, नो असंखेज्जइभागं ओगाढा नो संखेज्जे भागे ओगाढा नो असंखेज्जे भागे ओगाढा नो सव्वलोयं ओगाढा सेसं तं चेव ॥सू० १॥

छाया—कतिविधः खलु भदन्त ! आकाशः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! द्विविध आकाशः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-लोकाकाशश्च अलोकाकाशश्च । लोकाकाशः खलु भदन्त ! किं जीवाः जीवदेशाः एवं यथा द्वितीयशतके अस्त्युद्देशके तथैव इहापि सर्वं भणितव्यम् नवरमभिलापो यावत् धर्मास्तिकायः खलु भदन्त ! किं महालयः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! लोको लोकमात्रो लोकप्रमाणको लोकस्पृष्टो लोकमेवावगाह्य खलु तिष्ठति एवं यावत् पुद्गलास्तिकायः । अधोलोकः खलु भदन्त ! धर्मास्तिकायस्य कियन्तमवगाढः ? गौतम ! सातिरेकमर्द्धमवगाढः, एवमेतेनाभिलापेन यथा द्वितीयशते यावद् ईषत्प्राग्भारा खलु भदन्त ! पृथिवी लोकाकाशस्य किं

संख्येयभागम्० अवगाढा पृच्छा गौतम ! नो संख्येयभागमवगाढा नो असंख्येयभागमवगाढा नो संख्येयान् भागान् अवगाढा नो असंख्येयान् भागान् अवगाढा नो सर्वलोकमवगाढा शेषं तदेव ॥सू० १॥

टीका—'कइविहे णं भंते !' कतिविधः खलु भदन्त ! 'आगासे पन्नत्ते' आकाशः प्रज्ञप्तः ? उत्तरमाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'दुविहे आगासे पन्नत्ते' द्विविधः द्विप्रकारकः आकाशः प्रज्ञप्तः—कथितः, 'तं जहा' तद्यथा—'लोयागासे य अलोयागासे य' लोकाकाशश्चालोकाकाशश्च 'लोयागासे णं भंते ! किं जीवा जीव-

दूसरे उद्देशे का प्रारंभ

प्रथम उद्देशे में द्वीन्द्रियादिक जीवों की प्ररूपणा की गई है, ये जीव आकाश आधार है जिन्हों का ऐसे होते हैं इसलिये इस द्वितीय उद्देशे में अब आकाश आदि की प्ररूपणा की जावेगी इसका आदि सूत्र 'कइविहे णं भंते ! आगासे पण्णत्ते' इत्यादि ।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा गौतम ने सब से प्रथम आकाश के विषय में प्रभु से ऐसा पूछा है कि—'कइविहे णं भंते ! आगासे पन्नत्ते' हे भदन्त ! आकाश कितने प्रकार का कहा गया है ? अर्थात् जीव और अजीव आदि द्रव्यों का आधारभूत जो आकाश है उनके कितने भेद हैं ? उत्तर में प्रभु ने कहा है 'गोयमा ! दुविहे आगासे पन्नत्ते' हे गौतम ! आकाश के दो भेद कहे गये हैं 'तं जहा'—लोयागासे य अलोयागासे य' एक लोकाकाश और दूसरा अलोकाकाश इस प्रकार से एक अखण्ड-

બીજા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

પહેલા ઉદ્દેશામાં બે ઇંદ્રિય વિગેરે જીવોની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે. એ જીવો આકાશ આધાર છે. જેમને એવા છે. અર્થાત્ આકાશના આધારવાળા છે. તેથી આ બીજા ઉદ્દેશામાં હવે આકાશ વિગેરેની પ્રરૂપણા કરવામાં આવશે તેનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.—

'कइविहे णं भंते आगासे पण्णत्ते' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ સ્વામીએ સૌથી પહેલાં આકાશના સંબંધમાં પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે–'कइविहे णं भंते ! आगासे पण्णत्ते' હે ભગવન્ આકાશ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે— 'गोयमा ! दुविहे आगासे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! આકાશ બે પ્રકારનું છે. 'तंजहा–लोयागासे य अलोयागासे य' તે આ પ્રમાણે છે.–એક લોકાકાશ અને બીજુ અલોકાકાશ આ રીતે એક અખંડ દ્રવ્ય આકાશના જે આ બે ભેદ કહ્યા છે, તે આધેયરૂપ દ્રવ્યો ત્યાં નહી મળવાથી જ કહ્યા છે. અર્થાત્

देसा' लोकाकाशः खलु भदन्त ! किं जीवा जीवदेशाः, 'एवं जहा वितीयसए अत्थिउद्देसए तहचेव इहवि भाणियव्वं' एवं यथा द्वितीयशतके दशमे अस्त्युद्देशके तथैव इहापि भणितव्यम् 'णवरं अभिलावो' नवरम् अभिलापः—नवरम् विशेषः केवलमेतावानेव यत्—तत्र—द्वितीयशतके 'लोयं चेव फुसित्ता णं चिट्ठइ' इत्यस्य स्थाने—'लोयं चेव ओगाहित्ता णं चिट्ठइ' इत्येवमभिलापो वक्तव्यः कियत्पर्यन्तमित्याह—'जाव' यावत् 'धम्मत्थिकाए णं' इत्यादि सूत्रमायाति तावत्पर्यन्तं वक्तव्यम्। अत्र यावत्पदेन 'अलोयागासे णं भंते' इत्यादि अलोकाकाशसूत्रं संपूर्णं पठनीयम्, अस्य व्याख्याऽपि तत्रैव द्रष्टव्येति ।

द्रव्य आकाश के जो ये भेद किये गये हैं वे आधेयभूत द्रव्यों के वहां नहीं पाये जाने की अपेक्षा से ही किये गये हैं अर्थात् जीवादिक द्रव्य आकाश के जितने भाग में पाये जाते हैं वह भाग लोकाकाश है और इससे अतिरिक्त भाग अलोकाकाश है। 'लोयागासे णं भंते ! किं जीवा जीवदेसा ?' हे भदन्त ! लोकाकाश क्या अनेक जीव रूप हैं ? या जीव देशरूप है ? इत्यादि प्रश्न का उत्तर 'एवं जहा वितियसए अत्थि उद्देसे तह चेव इह वि भाणियव्व' हे गौतम ! द्वितीयशतक के १० वें अस्ति उद्देशक में कहे गये अनुसार है 'नवरं अभिलावो' परन्तु विशेषता केवल इतनी सी है कि वहां द्वितीयशतक में 'लोयंचेव फुसित्ता णं चिट्ठइ' ऐसा जो अभिलाप है उस अभिलाप के स्थान में 'लोयं चेव ओगाहित्ता णं चिट्ठइ' यहां ऐसा अभिलाप कहना चाहिये और यह अभिलाप 'जाव धम्मत्थिकाए णं' इस सूत्र पर्यन्त

જીવ વિગેરે દ્રવ્ય આકાશના જેટલા ભાગમાં મળે છે, તે ભાગને લોકાકાશ કહે છે. 'लोयागासे णं भंते ! किं जीवा जीवदेसा' હે ભગવન્ લોકાકાશ શું અનેક જીવ રૂપ છે ? અથવા જીવ દેશ રૂપ છે ? વિગેરે પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપતા પ્રભુ કહે છે કે—'एवं जहा वितियसए अत्थिउद्देसे तह चेवं इहवि भाणियव्वं' હે ગૌતમ બીજા શતકના ૧૦ દસમાં અસ્તિઉદ્દેશામાં કહ્યા પ્રમાણે છે. 'नवरं अभिलावो' પરંતુ વિશેષતા કેવળ એટલી જ છે કે ત્યાં બીજા શતકમાં 'लोयं चेव फुसित्ता णं चिट्ठइ' એ પ્રમાણેનો જે અભિલાપ છે, તે અભિલાપના સ્થાને 'लोयं चेव ओगाहित्ता णं चिट्ठइ' આ પ્રમાણેનો અભિલાપ કહેવો જોઇએ. અને આ અભિલાપ 'जाव धम्मत्थिकाए णं' આ સૂત્ર સુધી કહેવું જોઇએ. અહિયાં યાવત્ પદથી એ બતાવ્યું છે કે—अलोयागासे णं भंते !' ઈત્યાદિ

अथाग्रे प्रस्तुतसूत्रमाह-'धम्मत्थिकाए णं भंते' इत्यादि, 'धम्मत्थिकाएणं भंते' धर्मास्तिकायः खलु भदन्त ! 'के महालए पन्नत्ते' कियन्महालयः प्रज्ञप्तः-कीदृशं महत्त्वं धर्मास्तिकायस्य कथितम् कियान्विस्तीर्णः ? इत्यर्थः इति प्रश्नः, उत्तरमाह-'गोयमा' इत्यादि 'गोयमा' ! हे गौतम ! 'लोए लोयमेत्ते लोयप्पमाणे' लोकः लोकमात्रः, लोकप्रमाणः, लोकः-लोकरूपः, लोकमात्रः-यावान् लोकस्तावन्मात्रः, लोकप्रमाणः-लोकप्रदेश प्रमाणं यस्य स तथा। 'लोयफुडे लोयं चेव ओगाहित्ताणं चिट्ठइ' लोकस्पृष्टः सन् लोकं स्पृशन् स्थितः लोकमेवा-

कहते जाना चाहिये यहां यावत्पद से यह कहा गया है कि 'अलोयागासे णं भंते !' इत्यादि अलोकाकाश सूत्र संपूर्णरूप से यहां पढ लेना चाहिये इसकी व्याख्या भी वहां पर देख लेनी चाहिये तात्पर्य कहने का यही है कि यहां पर लोकाकाश के जीवादिरूप होने का प्रश्न है सो उसके समाधान में ऐसा समझना चाहिये कि लोकाकाश यह जीवरूप भी है जीवदेशरूप भी है और जीवप्रदेशरूप भी है इत्यादि समस्त कथन वहां द्वितीय शतक के १० वें उद्देशक में कहा गया है अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'धम्मत्थिकाएणं भंते! के महालए पन्नत्ते' हे भदन्त ! धर्मास्तिकाय कितना बडा कहा गया है ? अर्थात् धर्मास्तिकाय कितना विस्तीर्ण है ? इसके उत्तर में प्रभु ने कहा है-'गोयमा ! लोए लोयमेत्ते लोयप्पमाणे' हे गौतम ! धर्मास्तिकाय लोकरूप है जितना बडा लोक है, उतना बडा है, लोक का जितना प्रमाण है उतना ही प्रमाण

અલોકાકાશ સૂત્ર પૂરેપૂરૂં અહિયાં કહેવું જોઈએ. અને તેની વ્યાખ્યા પણ ત્યાં જોઈ સમજી લેવી. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—અહિં લોકાકાશમાં જીવ વિગેરે હોવાનો પ્રશ્ન છે. તેથી તેના સમાધાનમાં એમ સમજવું જોઈએ કે-લોકાકાશ જીવ રૂપ પણ છે, જીવ દેશ રૂપ પણ છે. અને જીવ પ્રદેશરૂપ પણ છે. વિગેરે સંપૂર્ણ કથન ત્યાં બીજા શતકના ૧૦ દસમાં ઉદ્દેશામાં કહ્યું છે. તે પ્રમાણે અહિયાં સમજવું.

હવે ગૌતમ સ્વામી ફરીથી પ્રભુને પૂછે છે કે-'धम्मत्थिकाए णं भंते ! के महालए पण्णत्ते' હે ભગવન્ ધર્માસ્તિકાય કેટલું વિશાળ કહેલ છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा ! लोए लोयमेत्ते लोयप्पमाणे' હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય લોક રૂપ છે. જેટલો વિશાળ લોક છે, તેટલો વિશાળ ધર્માસ્તિકાય છે. અર્થાત્ જેટલું પ્રમાણ લોકનું છે. તેટલું જ પ્રમાણ ધર્માસ્તિકાયનું છે. 'लोयफुडे लोयं चेव ओगाहित्ता णं चिट्ठइ' લોકને સ્પર્શ કરીને તે સંપૂર્ણ

वगाह्य-लोकं व्याप्य खलु तिष्ठति, 'एवं जाव पोग्गलत्थिकाए' एवम्-धर्मास्तिकायवदेव यावत् पुद्गलास्तिकायोऽपि लोकस्पृष्टः लोकमवगाह्य तिष्ठति यावत्पदेन अधर्मास्तिकायलोकाकाशजीवास्तिकायानां संग्रहः। 'अहेलोए णं भंते' अधोलोकः खलु भदन्त! 'धम्मत्थिकायस्स' धर्मास्तिकायस्य 'केवइयं ओगाढे' कियन्तं भागमवगाढः-अवगाह्य स्थितः 'गोयमा! सातिरेगं अद्धं ओगाढे' गौतम! सातिरेकमर्द्धम्-अर्द्धातिरिक्तकिञ्चिदधिकमवगाढः, 'एवं एएणं अभिलावेणं जहा वितीयसए' एवम् एतेनाभिलापेन यथा द्वितीयशतके अनेनैव क्रमेण यथा द्वितीयशतके दशमोद्देशके कथितम् तथेहापि वक्तव्यम्। कियत्पर्यन्तमित्याह-

---

इसका है 'लोयफुडे लोयं चेव ओगाहित्ताणं चिट्ठइ' लोक को छूता हुआ यह सम्पूर्ण लोक में व्याप्त होकर रहा हुआ है 'एवं जाव पुग्गलत्थिकाए' यहां यावत्पद से अधर्मास्तिकाय लोकाकाश और जीवास्तिकाय' इसका ग्रहण हुआ है तात्पर्य यह है कि धर्मास्तिकाय के जैसे ही यावत् अधर्मास्तिकाय लोकाकाश और जीवास्तिकाय पुद्गलास्तिकाय ये सब लोक को छुते हैं और लोक को व्याप्त कर उसमें ठहरे हुए हैं। अब गौतम ने प्रभु से ऐसा प्रश्न किया है-'अहेलोए णं भंते! धम्मत्थिकायस्स केवइयं ओगाढे' हे भदन्त अधोलोक धर्मास्तिकाय के कितने भाग को व्याप्त करके ठहरा हुआ है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! सातिरेगं अद्धं ओगाढे' हे गौतम! अधोलोक धर्मास्तिकाय के आधे से कुछ अधिक भाग को व्याप्त करके ठहरा हुआ है 'एवं एएणं अभिलावेणं जहा वितीयसए०' इसी क्रम से जैसा द्वितीयशतक के १० वें उद्देशक में कहा

લોકમાં વ્યાપ્ત થઈને રહે છે. 'एवं जाव पुग्गलत्थिकाए' અહિં યાવત્પદથી અધર્માસ્તિકાય લોકાકાશ અને જીવાસ્તિકાય એ ગ્રહણ કરાયા છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-ધર્માસ્તિકાયની જેમ જ યાવત્ અધર્માસ્તિકાય લોકાકાશ, જીવાસ્તિકાય અને પુદ્ગલાસ્તિકાય એ બધા જ લોકને સ્પર્શ કરે છે. અને લોકમાં વ્યાપ્ત થઈને તેમાં રહે છે. ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે-'अहे णं भंते! धम्मत्थिकायस्स केवइयं ओगाढे' હે ભગવન્ અધોલોક ધર્માસ્તિકાયના કેટલા ભાગને વ્યાપ્ત કરીને રહ્યો છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा! सातिरेगं अद्धं ओगाढे' હે ગૌતમ! અધોલોક ધર્માસ્તિકાયના અર્ધા ભાગથી કંઈક વધારે ભાગને વ્યાપ્ત કરીને રહેલ છે 'एवं एएणं अभिलावेणं जहा वितीयसए०' એજ ક્રમથી જેમ બીજા શતકના દસમાં ઉદ્દેશામાં કહેવામાં આવ્યું છે તેજ પ્રમાણે અહિયાં

'जाव ईसिपब्भाराए णं भंते !' यावद् ईषत्प्राग्भारा खलु भदन्त ! यावद् ईषत्प्राग्भारा पृथिवीसूत्रमायाति तावत्पर्यन्तमित्यर्थः। अत्रस्थ यावत्पदेन तिर्यग्लोकोर्ध्वलोकादिसूत्राणां ग्रहणं भवति एतत्सूत्रं तत्रैव द्वितीयशतके अस्तिकायोद्देशके दशमे द्रष्टव्यम् अथ ईषत्प्राग्भारा पृथिवी सूत्रमाह-'ईसिपब्भाराणं भंते ! पुढवी, ईषत्प्रग्भारा सिद्धशिलेतिनाम्ना प्रसिद्धा खलु भदन्त ! पृथिवी 'लोयागासस्स किं संखेज्जइभागं० ओगाढा पुच्छा' लोकाकाशस्य किं संख्येयभागं० अवगाढा पृच्छा, असंख्येयभागं वेति प्रश्नः, 'गोयमा !' हे गौतम ! 'नो संखेज्जइभागं ओगाढा।' नो संख्येयभागमवगाढा 'असंखेज्जइभागं ओगाढा' असंख्येयभागमवगाढा 'नो संखेज्जे भागे नो असंखेज्जे' नो संख्येयान् भागान् नो असंख्येयान्

गया है वैसा ही यहां पर यावत् ईषत्प्राग्भारा पृथिवीसूत्र पर्यन्त कह लेना चाहिये यहां यावत्पद से तिर्यग् लोक, ऊर्ध्वलोक आदि सूत्रों का ग्रहण हुआ है यह सब द्वितीयशतक के १० वें अस्तिकायोद्देशक में देख लेना चाहिये। 'ईसिपब्भारा णं पुढवी' हे भदन्त ! जिसका दूसरा नाम सिद्ध शिला है ऐसी ईषत्प्राग्भारा नाम की जो पृथिवी है वह लोकाकाश के संख्यातवें भाग को व्याप्त करके स्थित है या असंख्यातवें भाग को व्याप्त करके स्थित है ? इस गौतम के प्रश्न पर प्रभु उत्तर देते हैं 'गोयमा ! नो संखेज्जइभागं ओगाढा' हे गौतम ! ईषत्प्राग्भारा पृथिवी लोकाकाश के संख्यातवें भाग को व्याप्त कर स्थित नहीं है किन्तु 'असंखेज्जइभागं ओगाढा' लोकाकाश के असंख्यातवें भाग को व्याप्त कर स्थित है 'नो संखेज्जे भागे०' असंखेज्जे भागे०' वह लोक के संख्यात भागों को अथवा असंख्यात भागों को भी व्याप्त

યાવત ઇષત્પ્રાગ્ભારા પૃથિવી સૂત્ર સુધી સમજી લેવું. અહિયાં યાવત્પદથી તિર્યગ્લોક, ઉર્ધ્વલોક વિગેરે ગ્રહણ કરાયા છે આ તમામ વિષય બીજા શતકના દસમાં અસ્તિકાય ઉદ્દેશામાં જોઈને સમજી લેવા જોઇએ. 'ईसीपब्भारा णं पुढवी' હે ભગવન્ ઇષત્પ્રાગ્ભારા પૃથિવી-કે જેનું બીજું નામ સિદ્ધશિલા છે, તે લોકાકાશના સંખ્યાતમાં ભાગને વ્યાપ્ત કરીને રહી છે ? અથવા અસંખ્યાતમાં ભાગને વ્યાપ્ત કરીને રહી છે ? ગૌતમ સ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा ! नो संखेज्जइभागं ओगाढा' હે ગૌતમ ! ઇષત્પ્રાગ્ભારા પૃથિવી લોકાકાશના સંખ્યાતમાં ભાગને વ્યાપ્ત કરીને રહી નથી પણ 'असंखेज्जइभागं ओगाढा' લોકાકાશના અસંખ્યાતમા ભાગને વ્યાપ્ત કરીને રહી છે. 'नो संखेज्जे-

भागान्, 'नो सव्वलोयं ओगाढा' नो सर्वलोकमवगाढा 'सेसं तं चेव' शेषं तदेव-द्वितीयशतकीयदशमोद्देशकस्थास्तिकायोद्देशकवदेव वक्तव्यम्। विशेषस्तु तत्रैव द्रष्टव्यः ॥सू० १॥

अथानन्तरपूर्वोक्तानां धर्मास्तिकायादीनामेकार्थिकान्याह-'धम्मत्थिकायस्स णं भंते' इत्यादि,

मूलम्-'धम्मत्थिकायस्स णं भंते! केवइया अभिवयणा पन्नत्ता? गोयमा! अणेगा अभिवयणा पन्नत्ता, तं जहा-धम्मेइ वा धम्मत्थिकायेइ वा पाणाइवायवेरमणेइ वा मुसावायविरमणेइ वा एवं जाव परिग्गहवेरमणेइ वा कोहविवेगेइ वा जाव मिच्छादंसणसल्लविवेगेइ वा इरियासमिईइ वा भासासमिईइ वा एसणासमिईइ वा आयाणभंडमत्तनिक्खेवणासमिईइ वा उच्चारपासवणखेलजल्लसिंघाणपरिट्ठावणियासमिईइ वा मणगुत्तीइ वा वइगुत्तीइ वा कायगुत्तीइ वा जे यावन्ने तहप्पकारा सव्वे ते धम्मत्थिकायस्स अभिवयणा।

करके स्थित नहीं है और 'नो सव्वलोयं ओगाढा' न सर्वलोक को भी व्याप्त करके स्थित है। किन्तु लोक के असंख्यातवें भाग को ही व्याप्त करके स्थित है 'सेसं तं चेव' बाकी का इस सम्बन्ध का और सब कथन द्वितीयशतक के १० वें उद्देशक में स्थित अस्तिकायोद्देशक के जैसे ही है ऐसा जानना चाहिये विशेषता भी इस कथन में क्या है यह सब भी वहां से देख लेना चाहिये ॥ सू० १ ॥

भागे नो असंखेज्जे भागे' ते લોકના સંખ્યાત ભાગોને પણ અથવા અસંખ્યાત ભાગોને પણ વ્યાપ્ત કરીને રહી નથી. અને 'नो सव्वलोयं ओगाढा' સર્વલોકને વ્યાપ્ત કરીને પણ રહી નથી. પરંતુ લોકના અસંખ્યાતમાં ભાગને જ વ્યાપ્ત કરીને રહેલ છે सेसं तं चेव' બાકીનું આ વિષય સંબંધી સઘળું કથન બીજા શતકના દસમાં ઉદ્દેશામાં આવેલ અસ્તિકાયોદ્દેશક પ્રમાણે જ છે. તેમ સમજવું અને આ કથનમાં વિશેષતા શું છે? તે પણ ત્યાં જોઈને સમજી લેવું સૂ. ૧

अधम्मत्थिकायस्स णं भंते! केवइया अभिवयणा पन्नत्ता? गोयमा! अणेगा अभिवयणा पन्नत्ता तं जहा–अधम्मेइ वा, अधम्मत्थिकाएइ वा पाणाइवाएइ वा जाव मिच्छादंसणसल्लेइ वा इरिया असमिईइ जाव उच्चारणपासवण जाव परिट्ठावणिया असमिईइ वा मणअगुत्तीइ वा वइअगुत्तीइ वा काय-अगुत्तीइ वा जे यावन्ने तहप्पगारा सव्वे ते अधम्मत्थिकायस्स अभिवयणा। आगासत्थिकायस्स णं पुच्छा गोयमा! अणेगा अभिवयणा पण्णत्ता तं जहा–आगासेइ वा आगासत्थिकाएइ वा गगणेइ वा नभेइ वा समेइ वा विसमेइ वा खहेइ वा विहेइ वा वीयीवा विवरेइ वा अंबरेइ वा अंबरसेइ वा छिड्डेइ वा झुसिरेइ वा मग्गेइ वा विमुहेइ वा अद्देइ वा वियद्देइ वा आधारेइ वा वोमेइ वा भायणेइ वा अंतरिक्खेइ वा सामेइ वा ओवासंतरेइ वा अगमिइ वा फलिहेइ वा अणंतेइ वा जे यावन्ने तहप्पगारा सव्वे ते अगासत्थिकायस्स अभिवयणा। जीवत्थि-कायस्स णं भंते! केवइया अभिवयणा पन्नत्ता? गोयमा! अणेगा अभिवयणा पन्नत्ता तं जहा–जीवेइ वा जीवत्थिकायेइ वा पाणेइ वा भूएइ वा सत्तेइ वा विन्नूइ वा चेयाइ वा जेयाइ वा आयाइ वा रंगणाइ वा हिंडुएइ वा पोग्गलेइ वा माणवेइ वा कत्ताइ वा विकत्ताइ वा जगेइ वा जंतुइ वा जोणीइ वा सयंभूइ वा ससरीइ वा नायएइ वा अंतरप्पाइ वा जे यावन्ने तहप्पगारा सव्वे ते जाव अभिवयणा। पोग्गत्थिकायस्स णं

णं भंते! पुच्छा गोयमा! अणेगा अभिवयणा पन्नत्ता तं जहा– पोग्गलेइ वा पोग्गलत्थिकाएइ वा परमाणुपोग्गलेइ वा दुप्पएसिएइ तिप्पएसिएइ वा जाव असंखेज्जपएसिएइ वा अणंतपएसिएइ वा जे यावन्ने तहप्पगारा सव्वे ते पोग्गलत्थिकायस्स अभिवयणा। सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति' ॥सू० २॥

वीसइमे सए बीओ उद्देसो समत्तो ॥

छाया—धर्मास्तिकायस्य खलु भदन्त! कियन्ति अभिवचनानि प्रज्ञप्तानि? गौतम! अनेकानि अभिवचनानि प्रज्ञप्तानि तद्यथा–धर्मइति वा धर्मास्तिकायइति वा, प्राणातिपातविरमणमिति वा, मृषावादविरमणमिति वा एवं यावत् परिग्रहण-विरमणमिति वा, क्रोधविवेक इति वा यावत् मिथ्यादर्शनशल्यविवेक इति वा, ईर्यासमितिरिति वा, भाषासमितिरिति वा, एषणासमितिरिति वा, आदान-भाण्डमात्रनिक्षेपणासमितिरिति वा, उच्चारप्रस्रवणखेलजल्लसिंघानपरिष्ठापनिका-समितिरिति वा मनोगुप्तिरिति वा वचोगुप्तिरिति वा कायगुप्तिरिति वा यानि चान्यानि तथाप्रकाराणि सर्वाणि तानि धर्मास्तिकायस्य अभिवचनानि। अधर्मास्तिकायस्य खलु भदन्त! कियन्ति अभिवचनानि प्रज्ञप्तानि? गौतम! अनेकानि अभिवचनानि प्रज्ञप्तानि तद्यथा–अधर्म इति वा अधर्मास्तिकाय इति वा प्राणातिपात इति वा यावत् मिथ्यादर्शनशल्यमिति वा, ईर्याऽसमितिरिति वा यावत् उच्चारप्रस्रवण यावत् परिष्ठापनिकाऽसमितिरिति वा मनोऽगुप्तिरिति वा, वचोऽगुप्तिरिति वा कायागुप्तिरिति वा, यानि च अन्यानि तथाप्रकाराणि-सर्वाणि तानि अधर्मास्तिकायस्य अभिवचनानि। आकाशास्तिकायस्य खलु पृच्छा, गौतम! अनेकानि अभिवचनानि प्रज्ञप्तानि तद्यथा-आकाश इति वा आकाशास्तिकाय इति वा, गगन मिति वा, नभ इति वा, सम इति वा विषम इति वा खहमिति वा विहमिति वा वीचिरिति वा विवरमिति वा अम्बरमिति वा अम्बरसमिति वा छिद्रमिति वा शुषिरमिति वा मार्ग इति वा विमुखमिति वा अर्दइति वा व्यर्दइति वा आधार इति वा व्योमइति वा भाजनमिति वा अन्तरिक्षमिति वा श्याममिति वा अवकाशान्तरमिति वा अगम-मिति वा स्फटिकमिति वा अनन्तमिति वा यानिचान्यानि तथा प्रकाराणि सर्वाणि तानि आकाशास्तिकायस्याभिवचनानि। जीवास्तिकायस्य खलु भदन्त!

कियन्ति अभिवचनानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! अनेकानि अभिवचनानि प्रज्ञप्तानि तद्यथा-जीव इति वा जीवास्तिकाय इति वा प्राण इति वा भूत इति वा सत्त्व-इति वा विज्ञ इति वा चेता इति वा जेता इति वा आत्मेति वा रङ्गणमिति वा हिण्डुक इति वा पुद्गल इति वा मानव इति वा कर्ता इति वा विकर्ता इति वा जगत् इति वा जन्तुरिति वा योनिरिति वा स्वयम्भूरिति वा सशरीर इति वा नायक इति वा अन्तरात्मा इति वा यानि चान्यानि अभिवचनानि तथाप्रकाराणि सर्वाणि तानि यावदभिवचनानि। पुद्गलास्तिकायस्य खलु भदन्त ! पृच्छा ? गौतम ! अनेकानि अभिवचनानि प्रज्ञप्तानि तद्यथा-पुद्गल इति वा पुद्गलास्तिकाय इति वा परमाणुपुद्गल इति वा द्विप्रदेशिक इति वा त्रिप्रदेशिक इति वा यावद् असंख्येय-प्रदेशिक इति वा अनन्तप्रदेशिक इति वा यानि चान्यानि तथा प्रकाराणि सर्वाणि तानि पुद्गलास्तिकायस्याभिवचनानि । तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! ॥सू० २॥

॥विंशतितमशते द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ।

टीका—'धम्मत्थिकायस्स णं भंते !' धर्मास्तिकायस्य खलु भदन्त ! 'केव-इया अभिवयणा पन्नत्ता' कियन्ति अभिवचनानि प्रज्ञप्तानि अभिधायिकानि वच-वचनानि-शब्दा इति अभिवचनानि धर्मास्तिकायस्य कतिपर्यायशब्दा इत्यर्थः, उत्तरमाह-'गोयमा !' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'अणेगा अभिवयणा

अब सूत्रकार अभी २ कहे गये धर्मास्तिकायादिकों के एकार्थकनामों का पर्यायवाची शब्दों का कथन करते हैं इसमें गौतम ने प्रभुसे ऐसा पूछा है-'धम्मत्थिकायस्स णं भंते ! केवइया अभिवयणा पन्नत्ता' इत्यादि।

टीकार्थ—'धम्मत्थिकायस्स णं भंते ! केवइया अभिवयणा पन्नत्ता' हे भदन्त ! धर्मास्तिकायद्रव्य कि जो गतिशील जीव और पुद्गलों के चलने में सहायक होता है अभिधायक शब्द कितने कहे गये हैं ? धर्मास्तिकाय के पर्याय शब्द कितने हैं ? उत्तर में प्रभु ने कहा-'गोयमा !

હવે સૂત્રકાર પૂર્વોક્ત કહેવામાં આવેલ ધર્માસ્તિકાય વિગેરેના એક અર્થ વાળા નામોના પર્યાયવાચક શબ્દોનું કથન કરે છે.

'धम्मत्थिकायस्स णं भंते ! केवइया' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—'धम्मत्थिकायस्स णं भंते ! केवइया अभिवयणा पण्णत्ता' ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય કે જે ગતિ, શીલ, જીવ અને પુદ્ગલોને ચાલવામાં સહાયક હોય છે તેના અભિધાયક શબ્દો-(પર્યાયવાચક) કેટલા કહેવામાં આવ્યા છે? એટલે કે ધર્માસ્તિકાયના પર્યાયવાચક કેટલા શબ્દો કહેવામાં આવ્યા છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે-કે—'गोयमा ! अणेगा अभिवयणा पन्नत्ता' હે ગૌતમ ધર્માસ્તિકાયના

पन्नत्ता' अनेकानि अभिवचनानि–पर्यायशब्दा धर्मास्तिकायस्य प्रज्ञप्तानि कथितानि। कानि तान्यनेकानि अभिवचनानि तत्राह–'तं जहा' तद्यथा–'धम्मेइ वा' धर्म इति वा, जीवपुद्गलानां गतिपर्यायसहायकरूपेण धारणात् धर्म इति शब्द उपप्रदर्शनपरकः, वा शब्दो विकल्पार्थे 'धम्मत्थिकाएइ वा' धर्मास्तिकाय इति वा तत्र धर्मः–पूर्वोक्तलक्षणकः स चासौ अस्तिकायश्च–प्रदेशराशिरिति धर्मास्तिकायः धर्मात्मकप्रदेशराशिरित्यर्थः २ 'पाणाइवायवेरमणेइ वा' प्राणातिपातविरमणमिति वा अत्र धर्मशब्दश्चारित्रलक्षणकः स च प्राणातिपातविरमणरूपः ततश्च धर्मशब्दसाधर्म्यादस्तिकायरूपस्यापि धर्मस्य प्राणातिपातविर-

---

'अणेगा अभिवयाणा पन्नत्ता' हे गौतम ! धर्मास्तिकाय के अभिधायक शब्द अनेक कहे गये हैं 'तं जहा'–जैसे–'धम्मेइ वा' यहां सर्वत्र वा शब्द विकल्प अर्थ में प्रयुक्त हुआ है जीव और पुद्गलों को यह गतिरूप पर्याय में सहायक रूप से धारण करता है अतः इस अभिप्राय से इसे धर्म ऐसा कहा गया है अर्थात् इसका एक नाम 'धर्म' ऐसा कहा गया है 'धम्मेइ' में 'इति' शब्द उपप्रदर्शनपरक है 'धम्मत्थिकाएइ वा' यह पूर्वोक्तलक्षणवाला धर्म प्रदेशों की राशिरूप है अर्थात् असंख्यात प्रदेशी है तात्पर्य ऐसा है, कि यह प्रदेशराशि ऐसा है जो जीव और पुद्गलों को चलने में सहायक होती है अतः यह धर्मास्तिकाय ऐसा कहा गया है यह इसका द्वितीय नाम है। 'पाणाइवायवेरमणेइ वा' यह इसका तीसरा नाम है क्योंकि धर्म यह शब्द 'चारित्तं खलु धम्मो' के अनुसार चारित्रधर्मरूप है और चारित्र जो होता है वह प्राणातिपात

અભિધાયક–પર્યાયવાચીશબ્દો અનેક કહેલા છે. 'तंजहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'धम्मेई वा' અહિયાં બધે જ વા શબ્દ વિકલ્પ અર્થમાં વપરાયેલ છે. જીવ અને પુદ્ગલોને આ ધર્માસ્તિકાય ગતિ રૂપ પર્યાયમાં સહાયક રૂપે ધારણ કરે છે. તેથી એ અભિપ્રાયથી તેને ધર્મ એ પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે. 'धम्मेइ वा' એ વાકયમાં ઇતિ શબ્દ ઉપપ્રદર્શન પરક છે. 'धम्मत्थिकाएइ वा' આ પૂર્વોક્ત લક્ષણવાળા ધર્મપ્રદેશોની રાશિ રૂપ છે. અર્થાત્ અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા છે, કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે–આ પ્રદેશરાશી એવી છે કે જે જીવ અને પુદ્ગલોને ચાલવામાં સહાય રૂપ હોય છે. તેથી તેને ધર્માસ્તિકાય એ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. આ તેનું બીજું નામ છે.

'पाणाइवाय वेरमणेइ वा' આ તેનું ત્રીજું નામ છે, કેમ કે–ધર્મ એ શબ્દ 'चारित्तं खलु धम्मो' એ કથન પ્રમાણે ચારિત્ર એ ધર્મરૂપ છે. અને ચારિત્ર જે હોય

मृणादयो धर्मास्तिकायस्य पर्यायतया व्यवह्रियन्ते। 'मुसावायविरमणेइ वा' मृषावादविरमणमिति वा 'एवं जाव परिग्गह वेरमणेइ वा' एवं यावत् परिग्रहविरमणमिति वा अत्र यावत्पदेन अदत्तादानविरमणमैथुनविरमणयोः संग्रहो भवतीति, 'कोहविवेगेइ वा' क्रोधविवेक इति वा, 'जाव मिच्छादंसणसल्लविवेगेइ वा' यावद् मिथ्यादर्शनशल्यविवेक इति वा अत्र यावत्पदेन मानः, माया, लोभः रागो द्वेषः, कलहः, अभ्याख्यानं, पैशुन्यं, परपरिवादः, रत्यरतिः, मायामृषा च, इत्येतेषां संग्रहः, एषां विषये विवेक इति, 'इरिया समिईइ वा' ईर्यासमिति-

विरमणरूप होता है इसलिये धर्म शब्द के साधर्म्य से अस्तिकायरूप भी धर्म के धर्मास्तिकाय के प्राणातिपात विरमण आदि शब्द पर्याय शब्द रूप से कहे गये हैं 'मुसावायविरमणेइ वा एवं जाव परिग्गहवेरमणेइ वा' इसी प्रकार मृषावाद विरमण, यावत् परिग्रहविरमण ये सब भी धर्मास्तिकाय के पर्यायवाची शब्दरूप से व्यवहृत किये गये हैं यह 'यावत्' शब्द से 'अदत्तादानविरमण और मैथुनविरमण' इसका ग्रहण हुआ है 'कोहविवेगेइ वा जाव मिच्छादंसणसल्लविवेगेइ वा' यहां यावत् शब्द से मान, माया, लोभ, रागद्वेष, कलह, अभ्याख्यान, पैशुन्य, परपरिवाद, रति, अरति मायामृषा' इन सब का ग्रहण हुआ है अर्थात् क्रोध का विवेक त्याग यह धर्मास्तिकाय का पर्यायवाची नाम है इसी प्रकार से मान माया आदि का विवेक त्याग ये भी सब धर्मास्तिकाय के पर्यायवाची शब्द हैं। तथा मिथ्यादर्शनशल्य का त्याग यह भी धर्मास्तिकाय का पर्यायवाची शब्द है यही बात 'विवेक' शब्द

છે, તે પ્રાણાતિપાત વિરમણ રૂપ હોય છે. તેથી ધર્મ શબ્દના સાધર્મ્ય પણાથી અસ્તિકાય રૂપ ધર્મના-ધર્માસ્તિકાયના પ્રાણાતિપાત વિરમણ વિગેરે શબ્દો પર્યાયવાચી શબ્દ રૂપથી કહેલા છે. આ તેનું ત્રીજુ નામ છે. 'मुसावायविरमणेइ वा एवं जाव परिग्गहवेरमणेइ वा' એજ રીતે મૃષાવાદ વિરમણ, યાવત્ પરિગ્રહ વિરમણ એ બધાને ધર્માસ્તિકાયના પર્યાયવાચક શબ્દ રૂપથી વ્યવહાર કરેલ છે. અહિયાં યાવત્ શબ્દથી અદત્તાદાન વિરમણ અને મૈથુન વિરમણ એ બન્ને ગ્રહણ કરાયા છે. 'कोहविवेगेइ वा जाव मिच्छादंसणसल्लविवेगेइ वा' અહિયાં યાવત્ શબ્દથી માન, માયા, લોભ, રાગ, દ્વેષ, કલહ, અભ્યાખ્યાન, પૈશૂન્ય, પરપરિવાદ, -નિંદા, રતિ, અરતિ માયા મૃષા આ બધા ગ્રહણ કરાયા છે. અર્થાત્ ક્રોધના વિવેકનો ત્યાગ એ ધર્માસ્તિકાયનું પર્યાયવાચક નામ છે. એજ રીતે માન, માયા વિગેરેનું વિવેકનો ત્યાગ એ બધા જ ધર્માસ્તિકાયના પર્યાયવાચી શબ્દો છે.

रिति वा, 'भासासमिईइ वा' भाषासमितिरिति वा, 'एसणासमिईइ वा, एषणा समितिरिति वा, 'आयाणभंडमत्तनिक्खेवणासमिईइ वा' आदानभंडमात्रनिक्षेपणासमितिरिति वा 'उच्चारपासवणखेलजल्लसिंघाणपरिट्ठावणियासमिईइ वा' उच्चारप्रस्रवणखेलजल्लसिंघानकपरिष्ठापनिकासमितिरिति वा 'मणगुत्तीइ वा' मनोगुप्तिरिति वा, 'वयगुत्तीइ वा' वचोगुप्तिरिति वा 'कायगुत्तीइ वा' कायगुप्तिरिति वा 'जे यावन्ने तहप्पगारा सव्वे ते धम्मत्थिकायस्स-अभिवयणा' यानि चान्यन्यानि तथाप्रकाराणि चारित्र्याख्यधर्मस्याभिधायकानि-सामान्यरूपेण विशेषरूपेण वा वाक्यानि सर्वाण्यपि तानि धर्मास्तिकायस्याभिवचनानि-पर्याया

द्वारा प्रकट की गई है 'ईरियासमिईइवा भासासमिईइवा एसणासमिईइवा आयाणभंडमत्तनिक्खेवणासमिई इवा' तथा ईर्यासमिति भाषासमिति एषणासमिति आदान भाण्ड मात्र निक्षेपणा समिति अथवा -'उच्चारपासवणखेलजल्लसिंघाणपरिट्ठावणियासमिईइवा' उच्चार प्रस्रवण खेलजल्ल सिंघानक परिष्ठापनिका समिति ये पांचो समितियां भी धर्मास्तिकाय के पर्यायवाची शब्द हैं। 'मणगुत्तीइ वा वयगुत्तीइ वा कायगुत्तीइ वा' अथवा मनोगुप्ति, वचनगुप्ति एवं कायगुप्ति ये ३ गुप्तियां भी धर्मास्तिकाय के पर्यायवाची शब्द हैं। इसी प्रकार 'जे यावन्ने तहप्पगारा सव्वे ते धम्मत्थिकायस्स अभिवयणा' इसी प्रकार के जो और भी चारित्ररूप धर्म के सामान्य विशेषरूप से अभिधायक शब्द हैं-वाक्य हैं-वे सब धर्मास्तिकाय के अभिवचन पर्यायवाची शब्द हैं तात्पर्य कहने का यह है कि जितने भी शब्द चारित्ररूप धर्म के प्रति-

એજ વાત 'વિવેક એ શબ્દથી બતાવેલ છે. 'ईरियासमिईइ वा भासासमिईइ वा' તથા ઈર્યાસમિતિ, ભાષાસમિતિ 'एसणासमिई वा आयाणभंडमत्तनिक्खेवणासमिईइ वा' એષણાસમિતિ આદાનભાંડમાત્ર નિક્ષેપણાસમિતિ અથવા 'उच्चारपासवणखेलजल्लसिंघाणपरिट्ठावणासमिईइ वा' ઉચ્ચાર, પ્રસ્રવણ, ખેલ, જલ્લ, સિંઘાણક, પરિષ્ઠાપનિકા સમિતિ એ પાંચે સમિતિયો પણ ધર્માસ્તિકાયના પર્યાયવાચી શબ્દો છે. 'मणगुत्तीइ वा, वयगुत्तीइ वा कायगुत्तीइ वा' અથવા મનોગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ અને કાયગુપ્તિ આ ત્રણે ગુપ્તિયો પણ ધર્માસ્તિકાયના પર્યાયવાચી શબ્દો છે. એજ પ્રમાણે "जे यावन्ने तहप्पगारा सव्वे ते धम्मत्थिकायस्स अभिवयणा' એ જ પ્રમાણે ચારિત્રરૂપ ધર્મના સામાન્ય વિશેષ રૂપથી અભિધાયક બીજા પણ જે શબ્દો છે, વાક્યો છે તે તમામ ધર્માસ્તિકાયના પર્યાયવાચી શબ્દો છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-ચારિત્ર રૂપ ધર્મનું

इति । धर्मास्तिकायस्य पर्यायशब्दानभिधाय तद्विरोधिनोऽधर्मास्तिकायस्य पर्यायशब्दान् दर्शयितुमाह-'अधम्मत्थि' इत्यादि, 'अधम्मत्थिकायस्स णं भंते !' अधर्मास्तिकायस्य खलु भदन्त ! धारणात् धर्मस्तद्विपरीतोऽधर्मः जीवपुद्गलानां स्थितौ उपष्टम्भकारीत्यर्थः अधर्मश्चासौ अस्तिकायश्च प्रदेशराशिरित्यधर्मास्तिकायः, तस्य धर्मास्तिकायस्य खलु भदन्त ! 'केवइया अभिवयणा पन्नत्ता' कियन्ति अभिवचनानि-पर्यायाः प्रज्ञप्तानि इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'अणेगा अभिवयणा पन्नत्ता' अनेकानि अभिवचनानि प्रज्ञप्तानि 'तं जहा' तद्यथा 'अधम्मेइ वा' अधर्म इति वा, 'अधम्मत्थिकाएइ

पादक हैं वे सब धर्म के साधर्म्य को लेकर इस धर्मास्तिकाय के पर्यायवाची शब्द से व्यवहृत किये गये हैं ऐसा जानना चाहिये इस प्रकार से धर्मास्तिकाय के पर्याय शब्दों का कथन करके अब सूत्रकार तद्विरोधी अधर्मास्तिकाय के पर्याय शब्दों को दिखलाते हैं-इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-'अधम्मत्थिकायस्स णं भंते ! केवइया अभिवयणा पण्णत्ता' हे भदन्त अधर्मास्तिकाय के जो कि जीव और पुद्गलों को ठहरने में सहायक होता है पर्यायवाची शब्द कितने कहे गये हैं ? अधर्मरूप जो अस्तिकाय प्रदेशराशि है वह अधर्मास्तिकाय है धर्म से यह विपरीत स्वभाववाला होता है इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! अणेगा अभिवयणा पण्णत्ता' हे गौतम ! अधर्मास्तिकाय के पर्यायवाची शब्द अनेक कहे गये हैं । तं जहा'—जैसे 'अधम्मेइ वा' अधर्म 'अधम्मत्थिकाएइ वा' अधर्मास्तिकाय 'पाणाइवाएइ वा ' प्राणा-

પ્રતિપાદન કરવાવાળા જેટલા શબ્દો છે, તે તમામ ધર્મથી અધર્મપણાથી આ ધર્માસ્તિકાયના પર્યાયવાચી શબ્દ રૂપે વ્યવહાર કરેલ છે. તેમ સમજવું.

આ રીતે ધર્માસ્તિકાયના પર્યાયશબ્દોનું કથન કરીને હવે સૂત્રકાર અધર્માસ્તિકાયના પર્યાયવાચી શબ્દોનું કથન કરે છે. તેમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'अधम्मत्थिकायस्स णं भंते ! केवइया अभिवयणा पण्णत्ता' હે ભગવન્ અધર્માસ્તિકાયના કે જે જીવ અને પુદ્ગલોને રહેવામાં સહાયક હોય છે, તેના પર્યાયવાચક કેટલા શબ્દો છે ? અધર્મરૂપ જે અસ્તિ કાય-પ્રદેશરાશિ છે તે અધર્માસ્તિકાય છે ધર્મથી એ ઉલટા સ્વભાવવાળું હોય છે. ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा ! अणेगा अभिवयणा पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! અધર્માસ્તિકાયના પર્યાયવાચી શબ્દો અનેક છે 'तंजहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'अधम्मेइ वा' અધર્મ 'अधमत्थिकाएइ

वा' अधर्मास्तिकाय इति वा, 'पाणाइवाएइ वा' प्राणातिपातइति वा, 'जावमिच्छादंसणसल्लेइ वा' यावन्मिथ्यादर्शनशल्यमिति वा अत्र यावत्पदेन मृषावादादारभ्य मायामृषापर्यन्तषोडशपदानां संग्रहो भवतीति। ईरिया असमिईइ वा' ईर्याऽसमितिः-ईर्यासमितेरभाव इति वा 'जाव उच्चारपासवण जाव पारिट्ठावणिया समिईइ वा' यावत् उच्चारप्रस्रवण यावत् पारिष्ठापनिकाऽसमितिरिति वा अत्र प्रथम-यावत्पदेन 'भासाअसमिई वा एसणा असमिईइ वा आयाणभंडमत्तनिक्खेवणा असमिई वा' इत्यन्तस्य ग्रहणं भवति द्वितीययावत्पदेन 'खेलजल्लसिंघाण' इत्येतेषां पदानां ग्रहणं भवति। 'मण अगुत्तीइ वा' मनोऽगुप्तिरिति वा, 'वइ अगुत्तीइ वा' वचोऽगुप्तिरिति वा, काय अगुत्तीइ वा' कायाऽगुप्तिरिति वा 'जे

तिपात 'जाव मिच्छादसणसल्लेइ वा' यावत् मिथ्यादर्शन ये सब अधर्मास्तिकाय के पर्यायशब्द हैं। यहां यावत शब्द से पूर्वोक्त मृषावाद से लेकर मायामृषा तक के १६ पदों का संग्रह हुआ है। 'ईरियाअसमिईइवा' इर्या असमिति इर्यासमिति का पालना नहीं करना-उसका अभाव रहना 'जाव उच्चारपासवण जाव पारिट्ठावणिया असमिईइ वा' यावत् उच्चार प्रस्रवण यावत् परिष्ठापनिका समिति का अभाव होना यह समित्यभाव भी अधर्मास्तिकाय का पर्याय शब्द है यहां प्रथम यावत् शब्द से 'भासा असमिई इवा एसणा असमिईइ वा आयाण भंडमत्त निक्खेवणा असमिईइ वा' यहां तक का पाठ गृहीत हुआ है तथा द्वितीय यावत् शब्द से 'खेल्लजल्लसिंघाण' इन पदों का ग्रहण हुआ है 'मण अगुत्तीइ वा' मनोगुप्ति का अभाव 'वय अगुत्तीइ वा' वचन-गुप्ति का अभाव 'कायअगुत्तीइ वा' कायगुप्ति का अभाव तथा 'जे यावन्ते

वा' અધર્માસ્તિકાય 'पाणाइवाए इ वा' પ્રાણાતિપાત 'जाव मिच्छादंसणसल्लेइ वा' યાવત્ મિથ્યાદર્શનશલ્ય એ બધા અધર્માસ્તિકાયના પર્યાયવાચક શબ્દો છે. અહિયાં યાવત્ શબ્દથી પૂર્વોક્ત મૃષાવાદથી આરંભીને માયા મૃષા સુધીના સોળ પદોને સંગ્રહ થયો છે. 'ईरिया असमिई वा' ઈર્યાઅસમિતિ ઈર્યાસમિતિનું પાલન ન કરવું તેનો અભાવ રહેવો 'जाव उच्चारपासवण जाव परिट्ठावणिया असमिई वा' યાવત્ પ્રસ્રવણ યાવત્ પરિષ્ઠાપનિકા સમિતિને અભાવ પણ અધર્માસ્તિકાયના પર્યાયવાચી શબ્દો છે અહિયાં યાવત્ શબ્દથી 'भासा असमिई वा' एसणा असमिई वा आयाणभांडमत्तनिक्खेवणा असमिईवा' એ વાક્ય સુધીનો પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે. તથા બીજા યાવત્ શબ્દથી 'खेलजल्ल-सिंघाण' આ પદો ગ્રહણ કરાયા છે. 'मणअगुत्ती इ वा' મનોગુપ્તિનો અભાવ 'वयअगुत्तीइ वा' વચનગુપ્તિનો અભાવ 'कायअगुत्ती इ वा' કાયગુપ્તિનો અભાવ

यावन्ने' यानि चाप्यन्यानि 'तहप्पगारा' तथाप्रकाराणि अधर्मास्तिकायस्य अभिधायकानि सामान्यतो विशेषतो वा वाक्यानि 'सव्वे ते' सर्वाण्यपि तानि, 'अधम्मत्थिकायस्स' 'अधर्मास्तिकायस्य 'अभिवयणा' अभिवचनानि-पर्यायशब्दाः कथितानि। आगासत्थिकायस्स णं पुच्छा' आकाशास्तिकायस्य खलु भदन्त! पृच्छा? हे भदन्त! आकाशास्तिकायस्य कियन्ति अभिवचनानि प्रज्ञप्तानीति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'अणेगा अभिवयणा पन्नत्ता' अनेकानि अभिवचनानि प्रज्ञप्तानि अनेके पर्यायशब्दाः आकाशास्तिकायस्य भवन्तीत्यर्थः, के ते तत्राह-'तं जहा' तद्यथा-'आगासेइ वा' आकाश इति वा 'आगासत्थिकायेइ वा१' आकाशास्तिकाय इति वा आ-मर्यादया अभिविधिना वा सर्वे अर्थाःकाशन्ते-स्वकीयं स्वकीयं स्वभावम् लभन्ते यत्र स

तहप्पगारा' इसी प्रकार से जो और भी सामान्य विशेषरूप से अभिधायक वचन हैं 'सव्वे ते अधम्मत्थिकायस्स अभिवयणा' वे सब ही अधर्मास्तिकाय के पर्याय शब्द कहे गये हैं। अब आकाशास्तिकाय के पर्याय शब्दों को प्रकट किया जाता है-इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-'आगासत्थिकायस्स णं पुच्छा' हे भदन्त! आकाशास्तिकाय के पर्याय शब्द कितने हैं उत्तर में प्रभु ने कहा है-'गोयमा' हे गौतम! 'अणेगा अभिवयणा पण्णत्ता' आकाशास्तिकाय के अनेक पर्याय शब्द हैं 'तं जहा' जैसे-'आगासेई वा आगासत्थिकायेइ वा' सकलद्रव्यों का इसमें निवास है इसलिये इसका नाम आकाश है और यह आकाश ऐसी प्रदेशराशि है कि जिस में रहे हुए समस्त द्रव्य अपने २ स्वभाव को अपनी २ मर्यादा या अभिविधि से प्राप्त करके रहते हैं इसलिये

'जे यावन्ने तहप्पगारा' એજ રીતે બીજા જે સામાન્ય વિશેષ રૂપથી અભિધાયકવચનો છે. 'सव्वे ते अधम्मत्थिकायस्स अभिवयणा' તે તમામ અધર્માસ્તિકાયના પર્યાય શબ્દો કહ્યા છે.

હવે આકાશાસ્તિકાયના પર્યાય શબ્દોને બતાવવામાં આવે છે તેમાં ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'आगासत्थिकायस्स णं पुच्छा' હે ભગવન્ આકાશાસ્તિકાયના પર્યાયવાચક કેટલા શબ્દો છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा!' હે ગૌતમ! 'अणेगा अभिवयणा पण्णत्ता' આકાશાસ્તિકાયના પર્યાય શબ્દો અનેક છે. 'तंजहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'आगासेई वा' आगासत्थिकाएइ वा' સર્વ દ્રવ્યોનો તેમાં નિવાસ રહેલો છે, તેથી તેનું નામ આકાશ એ પ્રમાણે છે. અને આ આકાશ એવી પ્રદેશ રાશી છે કે જેમાં રહેલા બધા જ દ્રવ્યો પોતપોતાની મર્યાદા અથવા અભિવિધીથી પ્રાપ્ત કરે છે. તેથી તેનું

आकाशः, तथाविधश्चासौ अस्तिकायश्च प्रदेशराशिरिति-आकाशास्तिकाय इति १। 'गगणेइ वा २' गगनमिति वा, गमनविषयत्वात् गगनं निरुक्तिवशात् २, 'नभेइ वा ३' नभ इति वा-नभाति-न दीप्यते छद्मस्थानां दृष्टिविषयो न भवति इति नभो निरुक्तिबलादेवेति, ३ 'समेइ वा ४' सममिति वा निम्नोन्नत भावरहितत्वात् सममिति ४, 'विसमेइ वा ५' विषममिति वा दुर्गमत्वाद्विषममिति, ५ 'खहेइ ६ वा' खहमिति-खनने-पृथिव्याः खनने हाने च त्यागे च यद्भवति तत् खहमिति निरुक्तिवशात् ६, 'विहेइ ७ वा' विहमिति वा विशेषेण हीयते-त्यज्यते

इसका नाम आकाशास्तिकाय हुआ है 'गगणेइ वा' गमन का विषय होने के कारण इसका नाम गगन हुआ है, क्योंकि जीवादिद्रव्यों का गमन आकाश लोकाकाश में ही होता है इससे बाहर अलोकाकाश में नहीं छद्मस्थजनों की दृष्टि का यह विषय नहीं होता है इसलिये 'न भाति' इस व्युत्पत्ति के अनुसार इसका नाम नभ ऐसा हुआ है निम्नोन्नत भाव से रहित होता है इसलिये 'सम' इसका नाम हुआ है दुर्गम होने के कारण अर्थात् इसकी छद्मस्थजन हद प्राप्त नहीं कर पाते हैं इस कारण विषम ५ भी इसका नाम हुआ है 'पृथिव्याः-खनने हाने च यद्भवति' तत् 'खहम्' पृथिवी के खोदने पर तथा पृथिवी की हानि होने पर प्रलय होने पर भी यह सदा बना रहता है नष्ट नहीं होता है इस कारण 'खनने हाने च यद्भवति तत् खहम्' इस व्युत्पत्ति के अनुसार इसका 'खह' ६ ऐसा भी नाम हुआ है 'विहेइ ७ वा' अथवा 'विह' ऐसा जो

નામ આકાશાસ્તિકાય એ પ્રમાણે થયું છે. 'गगणे इ वा ગમનના વિષય રૂપ હોવાથી તેનું નામ ગગન એ પ્રમાણે થયું છે કેમ કે સૂક્ષ્મ દ્રવ્યોનું ગમન આકાશ-લોકાકાશમાં જ થાય છે. તેનાથી જુદા અલોકાકાશમાં થતું નથી. છદ્મસ્થોની દૃષ્ટિમાં આ વિષય રૂપ હોતા નથી. તેથી 'नभाति' એ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે તેનું નામ 'नभ' એ પ્રમાણે થયું છે. આ નિમ્ન નીચા ઉન્નત ઉંચા પણાથી રહિન હોય છે. તેથી તેનું નામ 'सम' એ પ્રમાણે થયું છે. દુર્ગમ હોવાના કારણે અર્થાત્ છદ્મસ્થ જન તેની હદ પામી શકતા નથી તેથી વિષમ૫ એ પ્રમાણે તેનું નામ થયું છે. 'पृथिव्याः खनने हाने च यद्भवति', 'तत् खहम्' પૃથ્વીને ખોદવાથી તથા પૃથ્વિની હાની થાય ત્યારે-પ્રલય થાય ત્યારે પણ સદાકાળ આ રહે છે નાશ પામતું નથી તે કારણે 'खनने हाने च यद्भवति तत् खहम्' આ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે તેનું 'खह' એ પ્રમાણેનું નામ થયું છે.૬ 'विहेइ वा'૭ અથવા 'विह' એવું જે તેનું નામ થયું છે, તેનું કારણ 'विशेषेण

यत् तद्विहम्-विहाय इत्यर्थः यद्वा विधमिति वा विधीयते-क्रियते कार्यजातं यत्र तद्विधमिति, ७ 'वीयीइ ८' वीचिरिति-वेचनात्-वस्तुमात्रस्य विविक्त-स्वभावस्थापनात् वीचिरिति८, 'विवरेइ वा९' विवरमिति वा-विगतावरणतया विवरमिति-आच्छादनरहितमिति९, 'अंबरेइ वा १०' अम्बरमिति वा अम्बा-माता तदिव जननसादृश्यात् अंबा-जलं तस्य राणात्-दानात् अम्बरं निरुक्तिबलादेव१०,

इसका नाम हुआ है उसका कारण 'विशेषेण हीयते त्यज्यते' इस व्युत्पत्ति के अनुसार यह एक स्थान से दूसरे स्थान पर जाते समय जीव द्वारा छोडा जाता है इसी कारण 'विहाय' ऐसा भी नाम हुआ है अथवा-'विहेइ' इसकी संस्कृतच्छाया 'विध' ऐसी भी होती है सो 'विधीयते-क्रियते यत्र तद्विधम्' इस व्युत्पत्ति के अनुसार समस्तकार्य इसी में जीवों द्वारा किये जाते हैं अतः इसका नाम विध ऐसा भी हो सकता है 'वीयीइ' ८ वीचि ऐसा भी नाम इसका है क्योंकि अपने में रहे हुए समस्त जीवादिक द्रव्यों को यह भिन्न २ स्वभाव में रखे रहता है तात्पर्य यह कि जीवादिक समस्त पदार्थ आकाश में व्याप्त होकर रहते हैं फिर भी एक पदार्थ दूसरे पदार्थ में नहीं बदल पाता है इस प्रकार यह अपने में रखे हुए समस्त पदार्थों को भिन्न २ स्वभाव में स्थापित किये हुए है इससे इसका नाम वीचि ऐसा हुआ है। 'विवरेइ वा' यह अपना आवरण करनेवाले पदार्थ से रहित है इस कारण इसका 'विवर' ऐसा भी नाम है 'अंबरेइ १० वा' अम्बर भी इसका नाम है

'हीयते त्यज्यते' એ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે આ એક સ્થાનેથી બીજા સ્થાને જતી વખતે જીવ દ્વારા છોડવામાં આવે છે. તેથી તેનું નામ 'વિહાય' એ પ્રમાણે થયુ છે. અથવા 'विहेइ' તેની સંસ્કૃત છાયા 'વિધ' એવી પણ થાય છે. તેથી 'विधीयते क्रियते यत्र तद्विधम्' આ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે સઘળા કાર્યો જીવો આમાં જ કરે છે. તેથી તેનું નામ 'વિધ' એવું પણ હોઇ શકે છે. 'वीयीइ' વીચિ એ પ્રમાણે પણ આનું નામ છે કેમ કે-પોતાનામાં રહેલા બધા જ જીવાદિ દ્રવ્યોને આ જુદા જુદા સ્વભાવથી ધારણ કરે છે. અર્થાત્ જીવાદિ સઘળા પદાર્થો આકાશમાં વ્યાપ્ત થઇને રહે છે, તો પણ એક પદાર્થ બીજા પદાર્થરૂપે બદલાઇ જતા નથી, આ રીતે પોતાનામાં રાખેલા બધા જ પદાર્થોને જુદા જુદા સ્વભાવમાં સ્થાપિત કરે છે, તેથી તેનું નામ 'વીચિ' એવું થયું છે. 'विवरेइ वा' આ આકાશ પોતાને આવરણ-ઢાંકણ કરનાર પદાર્થ વિનાનું છે. તેથી તેનું નામ 'વિવર' એવું પણ છે. 'अंबरेइ वा' આ માતાની માફક જળ

'अंबरसेइ वा११' अम्बरसमिति वा-अम्बा-जलम्-जलरूपो रसो यस्माद् भवति तदम्बरसमिति निर्वचनबलादिति११, 'छिड्डेइ वा१२' छिद्रमिति वा-छिद्रः छेदनस्यास्तित्वात् छिद्रमिति निरुक्तिबलादेव १२, 'झुसिरेइ वा१३' शुषिरमिति वा झुसेः शोषस्य दानात्-पोषणक्रियासहायकत्वात् शुषिरमिति,१३ 'मग्गेइ वा१४' मार्ग इति वा पथिरूपत्वान्मार्गः,१४' 'विमुहेइ वा१५' विमुखमिति वा-मुखम्-आदिस्तस्या भावात् अनादित्वेन विमुखमिति, 'अद्देइ वा१६' अर्द इति वा-अर्द्यते-गम्यते इति अर्दः, अथवा अटयते-अतिक्रम्यते अनेन इति अट्ट

सो इसका कारण ऐसा है कि यह माता के जैसा जल को देता है अर्थात् माता जिस प्रकार से सन्तति पैदा करती है उसी प्रकार से यह भी जल को उत्पन्न करता है और उसे प्रदान करता है 'अंबरस '११ इसका नाम है सो इसका कारण ऐसा है कि इससे जलरूपरस उत्पन्न होता है 'छिड्डेइ १२ वा' छिद्र ऐसा भी इसका नाम है सो इसका कारण ... है कि यह छिद्ररूप है अर्थात् पोलरूप है 'जुसिरेइ वा १३' जुषिर भी इस... नाम है सो इसका कारण ऐसा है कि यह जुषिर-शोषण क्रिया में सहाय... होता है 'मग्गेइ' १४ मार्ग भी इसका नाम है सो इसका कारण ऐसा है कि ... यह परगति में जाते जीव को मार्गरूप है क्योंकि परगति में जीव का गमन ... आकाश की प्रदेशपंक्ति के अनुसार ही होता है 'विमुखेइ वा१५' विमुख भी ... इसका नाम है सो इसका कारण ऐसा है कि इसका मुख आदि नहीं है अर्थात् ... अनादि है 'अद्देइ

આપે છે. અર્થાત્ માતા જે રીતે સન્તાન ઉત્પન્ન કરે છે. તેજ રીતે ... આ પણ જલને ઉત્પન્ન કરે છે, અને તે આપે છે તેથી તેનું નામ 'અમ્બર' એ પ્રમાણે પણ છે.૧૦ 'અમ્બરસ' આનાથી જલ રૂપ રસ ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી તેનું નામ 'અમ્બરસ' એ પ્રમાણે પણ છે.૧૧ 'છિડ્ડેઇ વા' આ છિદ્ર રૂપ-અર્થાત્ પોલાણુવાળું છે તેથી તેનું નામ 'છિદ્ર એ પ્રમાણે પણ છે.૧૩ 'ઝુસિરેઇ વા' ઝુષિર એવું પણ તેનું નામ છે. તેનું કારણ એવું છે કે-આ ઝુષિર નામ શોષણ ક્રિયામાં સહાયક હોય છે.૧૩ 'મગ્ગેઇ વા' આનું નામ 'માર્ગ' એ પ્રમાણે પણ છે, તેનું કારણ એ છે કે અન્યગતિમાં જનારા જીવને એ માર્ગ રૂપ છે. કેમ કે પરગતિમાં જીવનું ગમન આકાશની પ્રદેશ પંક્તિ અનુસાર જ હોય છે.૧૪ 'વિમુહેઇ વા' વિમુખ એ પ્રમાણેનું પણ તેનું નામ છે. તેનું કારણ એ છે કે-તેને ...

इति वा, १६ 'वियट्टेइ वा१७' व्यर्दो व्यट्ट इति वा–अर्द एव विशिष्टः अट्टएव विशिष्ट इति व्यर्दो व्यट्टो वेति, 'आधारेइ वा१८' आधार इति वा–आ–समन्तात् पदार्थजातानां धारणात् आधार इति१८ 'वोमेइ वा १९' व्योम इति वा–विशेषेण अवनात्–रक्षणात् व्योम इति, 'भायणेइ वा२०' भाजनमिति–भाजनात्–

वा १६' अर्द अथवा अट्ट भी इसका पर्याय शब्द है सो 'अर्द्यते अथवा अट्यते इति अर्दः अथवा अट्टः' इस व्युत्पत्ति के अनुसार यह जीवों के द्वारा गमन क्रिया का विषय बनाया जाता है तात्पर्य यह है कि जीव इसी के आधार पर रहे हुए हैं अतः वे जो कुछ भी गमनागमनादि क्रिया करते हैं वह सब इसी में करते हैं अतः यह उनकी क्रिया का विषय कहा गया है 'वियट्टेइ वा १७' व्यर्द अथवा व्यट्ट भी विशिष्ट क्रिया के कारण से इसका नाम हुआ है 'आधारेइ १९ वा' आधार भी इसका एक नाम है सो यह अपने में समस्त पदार्थों को धारण किये हुए हैं इससे 'आधार' ऐसे नाम से भी यह कहा गया हैं 'वोमेइ वा १९' 'विशेषेण अवनात्' व्योम इस व्युत्पत्ति के अनुसार यह अपने में रहे हुए पदार्थों की विशेष रूप से रक्षा करता है–अर्थात् प्रत्येक पदार्थ द्रव्य अपने उत्पाद व्यय और ध्रौव्यरूप स्वभाव में इसमें सतत कायम रहते हैं यही पदार्थों का संरक्षण है इससे विपरीत एकान्त मान्यता पदार्थ का असंरक्षण है जीवादिक पदार्थ लोकाकाश में ही रहते हैं

'अट्टेइ वा' અર્દ અથવા અટ્ટ એ પ્રમાણે પણ તેનું નામ છે. તેનું કારણ એ છે કે–'अर्द्यते' અથવા अट्यते इति अर्द्रः' અથવા अट्टः આ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે જીવો દ્વારા આ ગમનનો વિષય બનાવાય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે–જીવ તેના જ આધાર પર રહેલા છે. તેથી તેઓ ગમનાગમન આવજા રૂપ જે કંઈ ક્રિયા કરે છે, તે તમામ આકાશમાં જ કરે છે. તેથી તેઓની આ ક્રિયાના વિષય રૂપ કહ્યું છે.૧૬ 'वियट्टेइ वा' વ્યર્દ–અથવા વ્યય વિશેષ ક્રિયાના કારણે તેનું નામ થયું છે.૧૭ आधारेइ वा' 'આધાર' એવું પણ તેનું નામ છે. કારણ કે તે પોતાનામાં બધા જ પદાર્થોને ધારણ કરે છે. તેથી તેનું નામ 'આધાર' પણ કહેવાય છે. ૧૮ 'वोमेइवा' विशेषेण अवनात् व्योम' આ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે પોતાનામાં રહેલા પદાર્થોને વિશેષ રૂપે રક્ષા કરે છે. તેથી તેનું નામ 'વ્યોમ' એ પ્રમાણે પણ કહેવાય છે. અર્થાત્ પ્રત્યેક પદાર્થ–દ્રવ્ય પોતાના ઉત્પાદ વ્યય અને ધ્રૌવ્ય રૂપે સ્વભાવમાં તેમાં સતત કાયમ રહે છે. એજ પદાર્થોનું સંરક્ષણ પણ છે. તેનાથી જુદી રીતની એકાન્ત માન્યતા પદાર્થનું અસંરક્ષણ છે.

वस्तुजातस्याश्रयणात् भाजनमिति, 'अंतरिक्खेइ वा २१' अन्तरीक्षमिति वा अन्तो-मध्ये ईक्षा-दर्शनं यस्य तदन्तरीक्षमिति सर्वत्र व्यापकत्वात्, 'सामेइ वा२२' श्याममिति वा-श्यामवर्णत्वात्-श्यामतयैव दर्शनात् श्याममिति२२, 'उवासंतरेइ वा२३' अवकाशान्तरमिति वा-अवकाशरूपमन्तरं स्वरूपं यस्य तद-वकाशान्तरमिति२२, 'अगमेइ वा २४' अगममिति वा गमनक्रियारहितं यत् तत् अगममिति, २४' 'फलिहेइ वा२५' स्फटिकमिति वा स्फटिकमिव अति स्व-

अतः यहां रहने के कारण वे इसके द्वारा संरक्षित हैं ऐसा यह व्युत्पत्ति लभ्य अर्थ औपचारिक है। 'भायणेइ २० वा' इसी निमित्त को लेकर इसका नाम भाजन भी है क्योंकि समस्त पदार्थजात इसी में आधेयरूप रहे हुए हैं। 'अंतरिक्खेइ वा' 'अन्तरीक्ष २१' भी इसका नाम है क्योंकि सर्वत्र व्यापक होने से इसका अन्त मध्य में ईक्षा दर्शन होता है 'सामेइ २२ वा' श्याम भी इसका एक पर्यायवाची शब्द है सो इसका कारण ऐसा है कि यह देखनेवालों को श्यामवर्ण-वाला प्रतीत होता है वैसे तो अमूर्तिक होने से इसका कोई भी वर्ण नहीं है परलौकिक मान्यता के अनुसार श्याम ऐसा इसका नाम कहा गया ज्ञात होता हैं 'उवासंतरेइ वा २३' इसका स्वरूप अवकाशरूप है अतः अवकाशान्तर भी इसका दूसरा नाम है 'अगमेइ वा २४' लोक अलोक में सर्वत्र व्यापक होने से यह स्वयं गमनक्रिया से शून्य है अतः 'अगम' भी इसका नाम है 'फलिहेइ २५ वा' अतिस्वच्छ होने

જીવાદિક પદાર્થ લોકાકાશમાં જ રહે છે. તેથી ત્યાં રહેવાના કારણે તેના દ્વારા તે સંરક્ષિત છે. એવો આ વ્યુત્પત્તિ લભ્ય અર્થ ઔપચારિક છે.૧૯ 'भायणेइ वा' આ નિમિત્તને લઈને તેનું નામ ભાજન એ પ્રમાણે પણ છે. કેમ કે બધા જ પદાર્થ સમૂહો આમાં આધેય રૂપ પર રહેલા છે.૨૦ 'अंतरिक्खेइ वा' અંતરીક્ષ એ પ્રમાણે પણ તેનું નામ છે. કેમ કે બધે જ વ્યાપક હોવાથી તેનો અંત મધ્યમાં ઇક્ષ-દર્શન થાય છે.૨૧ 'सामेइ वा' શ્યામ એવું પણ તેનું પર્યાયવાચી નામ છે. તેનું કારણ એ છે કે-આ જોવાવાળાને શ્યામવર્ણ વાળું જણાય છે. સામાન્ય તો અમૂર્તિક હોવાથી તેનો કોઇપણ વર્ણ હોતો નથી. પરંતુ લૌકિક માન્યતાનુસાર શ્યામ એવું તેનું નામ કહેલું જણાય છે. ૨૨ 'उवासंतरेइ वा' તેનું સ્વરૂપ અવકાશરૂપ છે. તેથી 'અવકાશાન્તર' એવું પણ તેનું બીજું નામ છે.૨૩ 'अगमेइ वा' લોક અને અલોક બધે જ વ્યાપક હોવાથી તે સ્વયં ગમન ક્રિયા વગરનું છે. તેથી 'અગમ' એવું પણ તેનું નામ છે.૨૪ 'फलिहेइ वा' અત્યંત સ્વચ્છ હોવાથી આ સ્ફટિક જેવું

च्छत्वात् स्फटिकमिति२५, 'अणंतेइ वा' अनन्तमिति वा अन्तः-पर्यवसानं-समाप्तिस्तद्रहितत्वादनन्तम् इति२६, 'जे यावन्ने' यानि चाप्यन्यानि-कथितव्यतिरिक्तानिः 'तहप्पगारा सव्वे ते आगासत्थिकायस्स अभिवयणा' तथा प्रकाराणि आकाशस्याभिधायकानि-सामान्यतो विशेषतो वा शब्दाः सर्वाण्यपि तानि आकाशास्तिकायस्य-अभिवचनानि भवन्तीत्यर्थः। 'जीवत्थिकायस्स णं भंते!' जीवास्तिकायस्य खलु भदन्त! 'केवइया अभिवयणा पन्नत्ता' कियन्ति अभिवचनानि-पर्यायशब्दाः प्रज्ञप्तानि-कथितानि इति जीवास्तिकायपर्यायशब्दविषयकः प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'अणेगा अभिवयणा पन्नत्ता' अनेकानि अभिवचनानि-पर्यायशब्दाः प्रज्ञप्तानि-कथितानीति कानि च तानि पर्यायवचनानि जीवास्तिकायस्य तत्राह-'तं जहा' तद्यथा-'जीवेइ वा१' जीव इति वा जीवनात् जीव इति वा१, 'जीवत्थिकाएइ वा२'

से यह स्फटिक के जैसा है अतः इसका नाम भी स्फटिक हो गया है इसलिए इसे स्फटिक कहा गया है 'अणंतेइ वा २६' अनन्त भी इसका नाम है क्योंकि यह अन्त समाप्ति से रहित है इसी प्रकार के 'जे यावन्ने तहप्पगारा सव्वे ते आगासत्थिकायस्स अभिवयणा' जो और भी दूसरे नाम हों वे सब भी आकाशास्तिकाय के अभिधायक शब्द हैं ऐसा जानना चाहिए। अब गौतम जीवास्तिकाय के अभिधायक शब्दों को जानने के अभिप्राय से प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि 'जीवत्थिकायस्स णं भंते! केवइया अभिवयणा पन्नत्ता' हे भदन्त! जीवास्तिकाय के अभिधायक पर्यायवाची शब्द कितने हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा अणेगा अभिवयणा पण्णत्ता' हे गौतम! जीवास्तिकाय के पर्यायवाची शब्द अनेक हैं 'तं जहा' जैसे-'जीवेइ वा' जीव जो पांच

છે તેથી તેને 'સ્ફટિક એવું પણ કહેવામાં આવે છે.૨૫ 'अणतेइ वा' 'અનંત' એવું પણ તેનું નામ છે. કેમ કે તે અન્ત-સમાપ્તિ વિનાનું છે. આ રીતે 'जे यावन्ने तहप्पगारा सव्वे ते आगासत्थिकायस्स अभिवयणा' આ પૂર્વોક્ત કહ્યા શિવાયના બીજા પણ જે નામ તેના હોય તે તમામ પણ આકાશાસ્તિકાયના અભિધાયક-પર્યાયવાચક શબ્દ છે તેમ સમજવું.

હવે ગૌતમસ્વામી જીવાસ્તિકાયના પર્યાયવાચક શબ્દોને જાણવાની ઇચ્છાથી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'जीवत्थिकायस्स णं भंते! केवइया अभिवयणा पण्णत्ता' હે ભગવન્ જીવાસ્તિકાયના પર્યાયવાચક શબ્દો કેટલા છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે 'गोयमा!' હે ગૌતમ! 'अणेगा अभिवयणा पण्णत्ता' જીવાસ્તિકાયના પર્યાયવાચક શબ્દો અનેક છે. 'तंजहा' તે આ પ્રમાણે છે.

जीवास्तिकाय इति वा जीवश्चासौ अस्तिकायश्च प्रदेशराशिरिति जीवास्तिकाय इति२, 'पाणेइ वा' प्राण इति वा, प्राणानां–श्वासोच्छ्वासरूपाणां धारणात् प्राण-इति, 'भूएइ वा' भूतइति वा अभूत् भवति भविष्यति चेति भूतो द्रव्यरूपेण त्रिकाल-वृत्तित्वात्४, 'सत्तेइ वा' सत्त्व इति सत्वस्य–अस्तितायाः सर्वदा विद्यमानत्वात्५,

इन्द्रिय ३ बल आयु एवं श्वासोच्छ्वास इन १० प्राणों से जीता है वह व्यवहारनय से जीव है तथा शुद्ध चेतना एक यह प्राण जिसके होता है वह निश्चयनय से जीव है इस कथन के अनुसार जो जीता है वह जीव है जीव जीता है इसलिये इसका पर्यायवाची जीव शब्द कहा गया है 'जीवत्थिकाएइ वा २' यह ऐसी प्रदेश राशि है जो अपने द्रव्य एवं भावप्राणों से सदा जीवित रहती है इसलिये इसका पर्यायवाची शब्द जीवास्तिकाय ऐसा भी है 'पाणेइ वा ३' प्राण यह भी इसका एक पर्यायवाची शब्द है क्योंकि श्वासोच्छ्वासरूप प्राणों को यह धारण करता है 'भूएइ वा ४' इसका पर्यायवाची भूत शब्द भी है यह इसलिये कि यह अपने मौलिक स्वभाव से त्रिकाल में भी रहित नहीं होता है किन्तु द्रव्यरूप से यह भूत में था वर्तमान में है और भविष्यत् में भी रहेगा इस प्रकार त्रिकाल में वृत्तिवाला होने से इसका पर्यायवाची शब्द भूतशब्द कहा गया है 'सत्तेइ वा' इसका

'जीवेइ वा' જે પાંચ ઇંદ્રિયે। ૩ ત્રણ બળ અને આયુષ્ય તથા શ્વાસોચ્છ્વાસ ૧૦ દસ પ્રાણોથી જીવે છે. તે વ્યવહારનયથી જીવ છે. તથા શુદ્ધ ચેતનાએ એક પ્રાણ જેને હોય છે તે નિશ્ચય નયથી જીવ છે. આ કથન પ્રમાણે જે જીવે છે તે જીવ છે. જીવ જીવે છે તેથી તેનો પર્યાયવાચી તેને 'જીવ' એ પ્રમાણે કહેલ છે.૧ जीवत्थिकाएइ वा' એ એવી પ્રદેશ રાશી છે જે પોતાના દ્રવ્ય અને ભાવપ્રાણોથી હંમેશાં જીવતા રહે છે. તેથી તેનો પર્યાયવાચી 'જીવાસ્તિકાય' એ પ્રમાણે છે.૨ 'पाणेइ वा' પ્રાણ એ પણ તેનો પર્યાય વાચક શબ્દ છે. કેમ કે શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપ પ્રાણોને તે ધારણ કરે છે.૩ 'भूएइ वा' તેનો પર્યાયવાચી શબ્દ 'भूत' એ પણ છે. તેને 'भूत' એ માટે કહેલ છે કે–તે પોતાના મૌલિક સ્વભાવ વિનાનો ત્રણે કાળમાં હોતો નથી. પરંતુ દ્રવ્ય તે ભૂતકાળમાં હતો, વર્તમાન કાળમાં છે. અને ભવિષ્ય કાળમાં રહેશે. આ રીતે ત્રણે કાળમાં વૃત્તિવાળા હોવાથી તેનો પર્યાયવાચી 'भूत' શબ્દ કહેલ છે.૪ 'सत्तेइ वा' 'सत्त्व' શબ્દ પણ તેનો પર્યાયવાચી શબ્દ છે

'विन्नूइ वा६' विज्ञ इति वा चेतनरूपज्ञानवत्वात् ६। 'चेया७ इति वा' चेता इति वा चेताज्ञानावरणीयादि पुद्गलानां चयकारी चेतयिता वा इति चेता७, 'जेया-इति वा८' जेता इति वा कर्मरूपशत्रूणां जयकर्ता जेता८, 'अप्पाइ वा९' आत्मा इति आप्नोति-व्याप्नोति ज्ञानविषयतया सर्वमिति आत्मा९ अथवा आप्नोति-प्राप्नोति सर्वकर्मफलमिति आत्मा, यद्वा नानागतिसततगामित्वादात्मा११, 'रंग-णाइ वा१२' रङ्गण इति वा रङ्गणं-रागस्तादृशसम्बन्धात् रङ्गण इति१२ 'हिंडु-एइ वा१३' हिण्डुक इति वा गमनकर्तृत्वात् हिण्डुक इति१३, 'पोग्गलेइ वा१४'

पर्यायवाची सत्व शब्द भी है क्योंकि यह अपनी अस्तित्वरूप संज्ञा से सदा विद्यमान रहता है 'विन्नूइ वा' विज्ञ भी इसका पर्यायवाची शब्द है क्योंकि यह चेतनरूप ज्ञानवाला है 'चेया ७' ज्ञानावरणीय आदि कर्मपुद्गलों का चयकारी होने से इसका पर्यायवाची चेता भी है क्योंकि ज्ञानावरणीय आदि कर्मपुद्गलों का चय जीव ही करता है कर्म रूप शत्रुओं का जयकर्ता होने से इसका नाम जेता भी है अपने ज्ञान के द्वारा यह समस्त ज्ञेयों को व्याप्त कर लेता है इसलिये इसका नाम आत्मा भी है अथवा यह समस्त कर्मों के फलों को प्राप्त करता है इसलिये भी इसका नाम आत्मा है अथवा कर्माधीन हुआ यह निरन्तर नाना गतियों में भ्रमण करता रहता है इसलिये भी इसका नाम आत्मा है 'रंगणाइवा१०' राग के जैसे राग से यह सम्बन्धित है इस-लिये इसका नाम रङ्गण भी है 'हिंडुएइवा' नानागतियों में यह गमन-

---

કેમ કે તે પોતાની અસ્તિત્વ રૂપ સંજ્ઞાથી હમ્મેશાં વિદ્યમાન રહે છે.૫ विन्नूइ वा' विज्ञ' શબ્દ પણ તેનો પર્યાયવાચક શબ્દ છે. કેમ કે તે ચેતના રૂપ જ્ઞાનવાળા છે.૬ 'चेया' જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે કર્મ પુદ્ગલોને ચય કરનાર-ઉપાર્જક હોવાથી તેનો પર્યાયવાચી 'ચેતા' શબ્દ પણ છે ૭ કેમ કે જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મપુદ્ગલોનો ચય જીવ જ કરે છે. તેમ જ કર્મ પુદ્ગલોને જીતનાર હોવાથી 'જેતા' એવું પણ નામ છે.૮ પોતાના જ્ઞાનથી તે સઘળા જ્ઞેય-જાણવા લાયક પદાર્થોને વ્યાપ્ત કરે છે. તેથી તેનું નામ 'આત્મા' એ પ્રમાણે પણ છે ૯ અથવા તે સઘળા કર્મોના ફલોને પામે છે, તેથી પણ તેનું નામ આત્મા છે. અથવા કર્મને આધીન થયેલ તે નિરંતર અનેક ગતિયોમાં ભમ્યા કરે છે. તેથી તેનું નામ 'આત્મા છે. 'रंगणाइ वा' રાગની જેમ તે રાગથી તે રાગથી સંબંધ-વાળો રહે છે, તેથી તેનું નામ 'રંગણ' એવું પણ છે. 'हिंडुएइ वा' તે

पुद्गल इति वा पूरणात् गलनाच्च शरीरेन्द्रियाणामिति पुद्गलः१४, 'माणवेइ वा१५' मानव इति वा मा–निषेधे नवो–नवीनता न विद्यते यस्य स मानवः अनादित्वात् पुराणइति१५, 'कत्ताइ वा१६' कर्त्ता इति वा कर्ता–कारकः अष्टविधकर्मणाम्१६ 'विकत्ताइ वा' विकर्त्ता इति वा–वि–विविधतया–अनेकरूपेण कर्ता–कारकः कर्मणामिति विकर्ता अथवा विकर्तयिता–छेदकः कर्मणां छेदकत्वात् इति विकर्ता१८, जगेइ वा१९' जगदिति वा चतुर्गतिगमनात् जगदिति१९ 'जंतुइ वा२०' जन्तुरिति वा जननात् अनेकगतिषु उत्पत्तिमत्त्वात् जन्तुरिति२०, 'जोणीइ वा२१' योनिरिति वा चतुरशीतिलक्षजीवानामुत्पादकत्वात्२१, 'सयंभूइ वा१२' स्वयंभूरिति वा स्वयमेव भवतीति स्वयम्भूः स्वयमेव भवनादेव स्वयम्भूरिति२२,

करनेवाला है इसलिये इसका नाम हिंडुक भी है इसके द्वारा गृहीत इन्द्रियां और शरीर पूरण गलन स्वभाववाले हैं इसलिये इसका नाम पुद्गल भी है। इसमें नवीनता सादिता नहीं है किन्तु अनादिता है इस कारण इसका नाम मानव भी है इसी से इसका नाम पुराण भी है अष्टविध कर्मों का कर्त्ता होने से इसका नाम कर्त्ता भी है तथा विविध रूप से अनेकरूप से कर्मों का कर्त्ता होने के कारण अथवा कर्मों का छेदक होने के कारण इसका नाम विकर्त्ता भी है चतुर्गति में जाने के कारण इसका नाम जगत् भी है अनेकगतियों में चौरासी लक्षयोनियों में इसकी उत्पत्ति हुई है इस कारण इसका नाम जन्तु भी है और चौरासी लाख जीवों का उत्पादक होने से इसका नाम योनि भी है। अपने आप होने के कारण अर्थात् स्वयंसिद्ध होने के कारण इसका

અનેક ગતિયોમાં ગમન કરવાવાળો છે, તેથી તેનું નામ 'हिंडुक' એવું પણ છે. તેણે ગ્રહણ કરેલ ઇન્દ્રિયો અને શરીર પૂરણ ગલન સ્વભાવવાળા છે. તેથી તેનું નામ પુદ્ગલ પણ છે. તેમા નવીન પણુ આદિ નથી પરંતુ અનાદિ છે તેથી તેનું નામ 'માનવ' પણ છે. અને એથી જ તેનું નામ 'પુરાણ' પણ છે. આઠ પ્રકારના કર્મોના કર્ત્તા હોવાથી તેનું નામ 'કર્તા' પણ છે. તથા જુદા રૂપથી અનેક રૂપથી કર્મોના કરનાર હોવાને કારણે અથવા કર્મોના છેદક—નાશ કરનાર હોવાને કારણે તેનું નામ 'વિકર્તા' પણ છે. ચતુર્ગતિમાં જવાને કારણે તેનું નામ 'જગત્' એ પ્રમાણે છે. અનેક ગતિયોમાં અર્થાત્ ચોરાશી યોનીયોમાં તેની ઉત્પત્તિ થઇ છે તેથી તેનું નામ 'જંતુ' એવું પણ છે. અને ચોર્યાશી લાખ જીવોને ઉત્પન્ન કરનાર હોવાથી તેનું નામ 'યોનિ' એવું પણ છે પોતાની મેળે જ થવાને કારણે અર્થાત્ સ્વયં સિદ્ધ હોવાને કારણે તેનું નામ સ્વયંભૂ પણ છે. ઔદારિક શરીરોથી મુક્તિ પ્રાપ્ત થયા પહેલા સુધી રહે છે.

'ससरीरीइ वा२३' सशरीरीति–शरीरेण–औदारिकादिना सह विद्यते इति सशरीरी स्वावच्छिन्नभोगवत्वसंबन्धेन शरीरविशिष्ट इत्यर्थः२३, 'नायएइ वा२४' नायक इति वा नायकः–कर्मणां नेता२४, 'अंतरप्पाइति वा२५' अन्तरात्मा इति वा अन्तः–मध्यरूप आत्मा न तु बाह्यशरीरादिरूप इति अन्तरात्मा,२५, 'जे यावन्ने तहप्पगारा' यानि चाप्यन्यानि तथाप्रकाराणि–आत्मनः पर्यायवाचकाः शब्दाः, 'सव्वे ते जाव अभिवयणा' सर्वाणि तानि यावदभिवचनानि अत्र यावत्पदेन जीवास्तिकायस्येति संग्रहस्तथा च सर्वे तथाविधाः शब्दाः जीवास्तिकायस्य अभिवचनानि–पर्याया भवन्तीति भावः। 'पोग्गलत्थिकायस्स णं भंते ! पुच्छा' पुद्गलास्तिकायस्य खलु भदन्त ! पृच्छा हे भदन्त ! पुद्गलास्तिकायस्य कियन्ति अभिवचनानि भवन्तीति प्रश्नः, भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि,

नाम स्वयंभू भी है। औदारिक आदि शरीरों से यह मुक्तिप्राप्ति के पहिले तक रहता है इसलिये इसका नाम सशरीरीभी है कर्मों का नेता होने से इसका नाम नायक भी है सम्यग्दर्शनादि पर्यायवाला हो जाने से यह शरीर को और निज को जुदा २ कर लेता है, इसलिये अन्त में यह आत्मारूप ही हो जाता है इसलिये इस का नाम अन्तरात्मा भी है बाह्य शरीरादिरूप यह नहीं है तथा इसी प्रकार के 'जे यावन्ने तहप्पगारा सव्वे ते जाव अभिवयणा' जो और भी नाम हैं वे सब इसी जीवास्तिकाय के पर्यायवाची शब्द हैं ऐसा जानना चाहिये यहां यावत्पद से 'जीवत्थिकायस्स' इस पद का संग्रह हुआ है अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं–"पोग्गलत्थिकायस्स णं भंते ! पुच्छा' हे भदन्त ! पुद्गलास्तिकाय के अभिवचन पर्यायवाची शब्द कितने हैं ?

તેથી તેનું નામ 'નાયક' એવું પણ છે, સમ્યગ્દર્શન વિગેરે પર્યાયવાળા તે શરીરને અને પોતાને જુદા જુદા કરે છે. તેથી અંતમાં તે આત્મારૂપે જ થઈ જાય છે. તેથી તેનું નામ 'અંતરાત્મા' એવું પણ છે આ બાહ્ય શરીર વિગેરે રૂપે નથી. તથા એજ રીતે 'जे यावन्ने तहप्पगारा सव्वे ते जाव अभिवयणा' બીજા પણ જે નામો છે તે બધા આ જીવાસ્તિકાયના જ પર્યાય વાચી શબ્દો છે. તેમ સમજવું. અહિયાં યાવત્ પદથી 'जीवत्थिकायस्स' એ પદનો સંગ્રહ થયો છે,

ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પુદ્ગલાસ્તિકાયના સંબંધમાં પ્રભુને પૂછે છે કે– 'पोग्गलत्थिकायस्स णं भंते ! पुच्छा' હે ભગવન્ પુદ્ગલાસ્તિકાયના પર્યાયવાચક શબ્દો કેટલા છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે–'गोयमा ! अणेगे अभिवयणा'

'गोयमा' हे गौतम ! 'अणेगे अभिवयणा पन्नत्ता' अनेकानि अभिवचनानि पुद्गलास्तिकायस्य प्रज्ञप्तानि, 'तं जहा' तद्यथा–पोग्गलेइ वा' पुद्गल इति वा, पोग्गलत्थिकायेइ वा' पुद्गलास्तिकाय इति वा, 'परमाणुपोग्गलेइ वा' परमाणुपुद्गल इति वा 'दुप्पएसिएइ वा' द्विप्रदेशिक इति वा, द्वौ प्रदेशौ अवयवतया विद्येते यस्य स द्विप्रदेशिकः, 'तिप्पएसिएइ वा' त्रिप्रदेशिक इति वा 'जाव असंखेज्जपएसिएइ वा' यावदसंख्येयप्रदेशिको वा, अत्र यावत्पदेन चतुः पञ्चादि दशान्तानां संख्यातानां च प्रदेशानां संग्रहो भवति 'अणंतपएसिएइ वा' अनन्तप्रदेशिक इति वा 'जे यावन्ने तहप्पगारा सव्वे ते पोग्गलत्थिकायस्स अभिवयणा' यानि चाप्यन्यानि

उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा' अणेगे अभिवयणा' हे गौतम ! पुद्गलास्तिकाय के पर्यायवाची शब्द अनेक हैं 'तं जहा' जैसे–'पोग्गलेइ वा' पुद्गल का स्वभाव पूरण गलनरूप होता है इस कारण इसका नाम पुद्गल भी है 'पोग्गलत्थिकायेइ वा' पुद्गलास्तिकाय भी है 'परमाणुपोग्गलेइ वा' परमाणुपुद्गल भी है 'दुप्पएसिएइ वा' द्विप्रदेशिक ऐसा भी है 'तिप्पएसिएइ वा' त्रिप्रदेशिक भी है 'जाव असंखेज्जपएसिएइ वा' यावत् असंख्यातप्रदेशी भी है। यहां यावत् शब्द से चारप्रदेशिक, पांचप्रदेशिक आदि दश प्रदेशिक पर्यन्त के नाम और संख्यातप्रदेशी नाम गृहीत हुए हैं। तथा 'अणंतपएसिएइ वा' अनन्तप्रदेशिक ऐसा भी इसका नाम है तात्पर्य यह है कि ये सब पूर्वोक्त नाम पुद्गलास्तिकाय के पर्यायवाची शब्दरूप से कहे गये हैं। तथा 'जे यावन्ने तहप्पगारा सव्वे ते पोग्गलत्थिकायस्स अभिवयणा' इनके जैसे

હે ગૌતમ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના પર્યાયવાચક શબ્દો અનેક છે. 'तंजहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'पोग्गलेइ वा' પુદ્ગલનો સ્વભાવ પૂરણ ગલન રૂપ હોય છે. તેથી તેનું નામ 'પુદ્ગલ' છે. 'पोग्गलत्थिकाएइ वा' પુદ્ગલાસ્તિકાય પણ તેનું નામ છે. 'परमाणुपोग्गलेइ वा' પરમાણુ પુદ્ગલ પણ તેનું નામ છે. 'दुप्पएसिएइ वा' દ્વિપ્રદેશિક એવું પણ તેનું નામ છે. 'तिप्पएसिएइ वा' ત્રિપ્રદેશિક એવું પણ તેનું નામ છે. 'जाव असंखेज्जपएसिएइ वा' યાવત્ અસંખ્યાત પ્રદેશી પણ છે. અહિયાં યાવત્ શબ્દથી ચાર પ્રદેશિક, પાંચ પ્રદેશિક વિગેરે દશ પ્રદેશી સુધીના નામો અને સંખ્યાતપ્રદેશી નામ ગ્રહણ કરાયેલ છે. 'તથા 'अणंतपएसिएइ वा' અનંત પ્રદેશિક એવું તેનું નામ છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-આ પૂર્વોક્ત બધા જ નામો પુદ્ગલાસ્તિકાયના પર્યાયવાચી શબ્દ રૂપે કહેવામાં આવેલા છે. તથા 'जे यावन्ने तहप्पगारा सव्वे ते पोग्गलत्थिकायस्स अभिवयणा' આના જેવા બીજા

तथाप्रकाराणि-पुद्गलास्तिकायस्य सामान्यतो विशेषरूपतश्चाभिधायकशब्दवाच्यानि सर्वाण्यपि तानि पुद्गलास्तिकायस्याभिवचनानि पर्यायशब्दा भवन्तीति । 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति, हे भदन्त ! पर्यायशब्दविषये यद् देवानुप्रियेण कथितं तत् सर्वमेवमेव-सत्यमेव भवतामाप्तत्वेन भवद्वाक्यस्य सर्वथैव सत्यत्वात् इति कथयित्वा गौतमः भगवन्तं वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥सू. २॥

इति श्री विश्वविख्यातजगद्वल्लभादिपदभूषितबालब्रह्मचारि 'जैनाचार्य' पूज्यश्री घासीलाल व्रतिविरचितायां श्री "भगवती" सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायां विंशतितमशते द्वितीयोदेशकः समाप्तः ॥२०-२॥

जो और भी दूसरे शब्द हैं वे भी सब इस पुद्गलास्तिकाय के ही अभिधायक शब्द हैं ऐसा जानना चाहिये 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! आपने जो यह धर्मास्तिकायादिक के पर्यायशब्दों के विषय में कहा है वह सब आपके आप्त होने के कारण आपके वचनों में सर्वथा सत्यता होने से सत्य ही है २ इस प्रकार कह कर गौतमने भगवान् को वन्दना की नमस्कार किया और वन्दना नमस्कार कर फिर वे संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥सू० २॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत "भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके बीसवें शतकका ॥ दूसरा उद्देशक समाप्त ॥२०-२॥

જે શબ્દો છે તે બધા જ આ પુદ્ગલાસ્તિકાયના જ પર્યાયવાચક શબ્દો છે તેમ સમજવું.

'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયે જે આ ધર્માસ્તિકાયના પર્યાયશબ્દોના સંબંધમાં કહ્યું છે તે સઘળું કથન સત્ય છે. હે ભગવન્ આપ આપ્ત હોવાથી આપના વચનોમાં સર્વથા સત્યપણુ હોવાથી આપના વચનો હમેશાં સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામીએ ભગવાન્‌ને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાને સ્થાને બિરાજમાન થયા. ॥ સૂ. ૨ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મ દિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના વીસમા શતકનો બીજો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૦-૨॥

अथ तृतीयोदेशकः प्रारभ्यते

द्वितीय उद्देशके प्राणातिपातादयोऽधर्मास्तिकायस्य पर्याया भवन्तीति प्रतिपादितम्। तृतीयोदेशके प्राणातिपातादयोऽन्ये चात्मनोऽनन्यत्वेन कथयिष्यन्ते, इत्येवं सम्बन्धेन आयातस्य तृतीयोदेशकस्येदमादिमं सूत्रम्–'अह भंते' इत्यादि,

मूलम्–अह भंते! पाणाइवाए मुसावाए जाव मिच्छादंसण सल्ले, पाणाइवायवेरमणे जाव मिच्छादंसणसल्लविवेगे, उप्पत्तिया जाव पारिणामिया, उग्गहे जाव धारणा, उट्ठाणे कम्मे बले वीरिए पुरिसक्कारपरक्कमे, नेरइयत्ते, असुरकुमारत्ते जाव वेमाणियत्ते, नाणावरणिज्जे जाव अंतराइए, कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा, सम्मदिट्ठी३, चक्खुदंसणे४, आभिणिबोहियणाणे जाव विभंगनाणे३, आहारसन्ना४, ओरालियसरीरे५, मणजोगे३, सागारोवजोगे अणागारोवजोगे, जे यावन्ने तहप्पगारा सव्वे ते णणत्थ आयाए परिणमंति? हंता गोयमा! पाणाइवाए जाव सव्वे ते णणत्थ आयाए परिणमंति। जीवे णं भंते! गब्भंवक्कममाणे कइवन्ने कइगंधे० एवं जहा बारसमसए पंचमुद्देसे जाव कम्मओ णं जए णो अकम्मओ विभत्तिभावं परिणमइ। सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति जाव विहरइ ॥सू० १॥

वीसइमे सए तईओ उद्देसो समत्तो॥

छाया—अथ भदन्त! प्राणातिपातो मृषावादो यावत् मिथ्यादर्शनशल्यम्, प्राणातिपातविरमणम्, यावन्मिथ्यादर्शनशल्यविवेकः, औत्पत्तिकी यावत् पारिणामिकी, अवग्रहो यावद् धारणा, उत्थानं कर्म बलं वीर्यं पुरुषकारपराक्रमः, नैरयिकत्वम् असुरकुमारत्वं यावद्वैमानिकत्वम्, ज्ञानावरणीयं यावत् अन्तरायिकम्, कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या, सम्यग्दृष्टिः ३, चक्षुर्दर्शनम् ४ आभिनिबोधिकज्ञानम् ५ यावद्विभंगज्ञानम् ३, आहारसंज्ञा ४, औदारिकशरीरम् ५, मनोयोगः

२, साकारोपयोगोऽनाकारोपयोगः, ये चाप्यन्ये तथा प्रकाराः सर्वे ते नान्यत्र आत्मनः परिणमन्ति, हन्त, गौतम ! प्राणातिपातो यावत् सर्वे ते नान्यत्रात्मनः परिणमन्ति। जीवः खलु भदन्त ! गर्भं व्युत्क्रामन् कतिवर्णः कतिगन्धः एवं यथा द्वादशशते पञ्चमोद्देशके यावत् कर्मतः खलु जगत् नो अकर्मतो विभक्तिभावं परिणमति । तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति यावद्विहरति ॥सू० १॥

विंशतितमशते तृतीयोद्देशकः समाप्तः ।

टीका—'अह णं भंते !' अथ खलु भदन्त ! 'पाणाइवाए' प्राणातिपातः प्राणानां-प्राणवतां जीवानाम् एकेन्द्रियादारभ्य पञ्चेन्द्रियपर्यन्तानां सूक्ष्मस्थूलानाम् अतिपातो विराधनमिति प्राणातिपातः, 'मुसावाए' मृषावादः 'जावमिच्छादंसणसल्ले' यावन्मिथ्यादर्शनशल्यम् अत्र यावत्पदेनाष्टादशपापस्थानेषु अदत्ता-

---

तीसरे उद्देशे का प्रारंभ

द्वितीय उद्देशे में प्राणातिपात आदि अधर्मास्तिकाय के पर्यायवाची शब्द हैं ऐसा कहा गया है अब इस तृतीय उद्देशे में यह प्रकट करता है कि प्राणातिपात आदि तथा और भी जो प्राणातिपात विरमण आदि हैं वे सब आत्मा से अनन्य (अर्थात् आत्मा से भिन्न नहीं) हैं इसी संबन्ध को लेकर इस तृतीय उद्देशक को प्रारम्भ किया गया है "अह भंते! यह आदि सूत्र है-

'अह भंते! पाणाइवाए मुसावाए जाव मिच्छादंसणसल्ले' इत्यादि

टीकार्थ—'अह भंते ! पाणाइवाए जाव मिच्छादंसणसल्ले" यहां प्राण शब्द से प्राणवाले जीवों का ग्रहण हुआ है वे प्राणवाले जीव एकेन्द्रिय से लेकर पञ्चेन्द्रिय तक के जीव हैं। इनमें एकेन्द्रिय जीवों को

ત્રીજા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ-

બીજા ઉદ્દેશામાં પ્રાણાતિપાત વિગેરે અધર્માસ્તિકાયના પર્યાયવાચક શબ્દો છે તેમ કહેવામાં આવ્યું છે. હવે આ ત્રીજા ઉદ્દેશામાં પ્રાણાતિપાત વિગેરે તથા પ્રાણાતિપાત વિરમણ વિગેરે છે, તે સઘળા આત્માથી અલગ અર્થાત્ આત્માથી જુદા નથી. આ વાત ત્રીજા ઉદ્દેશામાંબતાવવામાં આવશે તે સંબંધથી આ ત્રીજા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. તેનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.

'अह भंते! पाणाइवाए मुसावाए जाव' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ-'अह भंते ! पाणाइवाए मुसावाए जाव मिच्छादंसणसल्ले' અહિયાં પ્રાણુ શબ્દથી પ્રાણુવાળા જીવો ગ્રહણુ કરાયા છે. તેમાં એકેન્દ્રિય જીવોના સૂક્ષ્મ અને બાદર એ રીતે બે ભેદ છે, તથા બે ઇંદ્રિયવાળા જીવોને

दानादिषोडशपदानां संग्रहो भवति। तथा 'पाणाइवायविरमणे' प्राणातिपातविरमणम्, 'जाव मिच्छादंसणसल्लविवेगे' यावन्मिथ्यादर्शनशल्यविवेकः, अत्र यावत्पदेन विरमणघटितमृषावादादारभ्य मायामृषाविवेकान्तानां षोडशपदानां संग्रहो भवति 'उप्पत्तिया जाव पारिणामिया' औत्पत्तिकी यावत् पारिणामिकी,

सूक्ष्म एवं बादररूप दो विभागों में विभक्त किया गया है तथा दो इन्द्रिय जीवों को स्थूलरूप में माना गया है अतः सूक्ष्म एवं स्थूलरूप जो एकेन्द्रिय से लेकर पञ्चेन्द्रिय तक के जीव हैं उनको जो विराधना की जाती है उसका नाम प्राणातिपात है सिद्धान्त की मान्यतानुसार सूक्ष्म एकेन्द्रिय जीवों का किसी के भी द्वारा किसी भी अवस्था में घात नहीं होता है अतःयहां गृहीत सूक्ष्म शब्द उस सूक्ष्मता का ग्रहण करने वाला नहीं है कि जो सूक्ष्म नामकर्म के उदय से जीवों में होती है किन्तु स्थूल से जो परिमाण आदि में विपरीत है हीन है वह सूक्ष्म जीव है इसलिये सूक्ष्मता और स्थूलता ये परस्पर सापेक्षिक शब्द होने के कारण जो जीव सूक्ष्म से विपरीत है वह स्थूल और स्थूल से जो विपरीत है वह सूक्ष्म जीव है ऐसा यह व्यावहारिक कथन है इस प्रकार के सूक्ष्म स्थूल जीवों की चाहे वे एकेन्द्रिय हों चाहे यावत् पञ्चेन्द्रिय हों प्रमाद के योग जो विराधना होती है वह प्राणातिपात है यह प्राणातिपात तथा 'पाणाइवाय विरमणे' प्राणातिपातविरमण तथा यावत् पद गृहीत मृषावाद आदि

સ્થૂલ રૂપે માનેલા છે. તેથી સૂક્ષ્મ અને સ્થૂલ રૂપે જે એકેન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રિય સુધીના જીવો છે. તેની વિરાધના કરવામાં આવે છે. તેનું નામ પ્રાણાતિપાત છે. સિદ્ધાંતની માન્યતાનુસાર સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય જીવોનો કોઈનાથી પણ કોઈ પણ અવસ્થામાં ઘાત થતો નથી. તેથી અહિયાં ગ્રહણ કરેલ સૂક્ષ્મ શબ્દ તે સૂક્ષ્મપણાને ગ્રહણ કરવાવાળા હોતા નથી. કે જે સૂક્ષ્મ નામકર્મના ઉદયથી જીવોમાં હોય છે પરંતુ સ્થૂલથી પરિણામ વિગેરેમાં જે વિપરીત છે,-હીન છે. તે સૂક્ષ્મ જીવ છે. તેથી સૂક્ષ્મપણુ અને સ્થૂલપણું એ બન્ને અન્યોઅન્ય સાપેક્ષિત શબ્દ હોવાથી જે જીવ સૂક્ષ્મથી વિપરીત છે તે સ્થૂલ છે, અને સ્થૂલથી જે ભિન્ન છે તે સૂક્ષ્મ જીવો છે. એવું આ વ્યવહારિક કથન છે. આ રીતે સૂક્ષ્મ અને સ્થૂલ જીવોની ચાહે તો તે એકેન્દ્રિય હોય ચાહે તો યાવત્ પંચેન્દ્રિય હોય પ્રમાદના યોગથી જે વિરાધના થાય છે, તે પ્રાણાતિપાત છે. આ પ્રાણાતિપાત તથા 'पाणाइवायवेरमणे०' પ્રાણાતિપાત વિરમણ તથા યાવત્ શબ્દથી ગ્રહણ થતા ૧૮ અઢારે પ્રકારના પાપસ્થાનોનું

अत्र यावत्पदेन वैनयिकी कर्मजा चेत्यनयोः 'संग्रहः 'उग्गहे' अवग्रहः 'जाव धारणा' यावद्धारणा, अत्र यावत्पदेन ईहाऽवाययोर्ग्रहणम् 'उट्ठाणे' उत्थानम् 'कम्मे' कर्म 'बले' बलम् 'वीरिए' वीर्यम् 'पुरिसक्कारपरक्कमे' पुरुषकारपराक्रमः। 'नेरइयत्ते' नैरयिकत्वम् नारकभाव इत्यर्थः 'असुरकुमारत्वम् असुरकुमारभावइत्यर्थः, 'जाव वेमाणियत्ते' यावद्वैमानिकत्वम् अत्र यावत्पदेन नागकुमारादि दशभवनपति–पञ्चस्थावर–त्रिविकलेन्द्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रिय – मनुष्य–वानव्यन्तर–ज्योतिष्कानां संग्रहो भवति, अनेन नैरयिकादारभ्य वैमानिकपर्यन्तचतुर्विंशति दण्डकजीवानां ग्रहणं कृतमिति। 'णाणावरणिज्जे' ज्ञानावरणीयम् 'जाव अंतराइए' यावदन्तरायिकम् अत्र यावत्पदेन दर्शनावरणीयादीनां षण्णां कर्मणां संग्रहो

---

१८ पापस्थानों का विरमण तथा 'उप्पत्तिया जाव पारिणामिया' औत्पत्तिकी एवं यावत् पद गृहीत वैनयिकी कर्मजा और पारिणामिकी ये चार बुद्धियां तथा 'उग्गहे' अवग्रह यावत्पदगृहीत–ईहा, अवाय और धारणा ये मतिज्ञान के चार भेद तथा 'उट्ठाणे' उत्थान 'कम्मे' कर्म 'बले' बल-वीरिए' वीर्य 'पुरिसक्कारपरक्कम्मे' पुरुषकार पराक्रम ये तथा 'नेरइयत्ते' नैरयिकता एवं असुरकुमारभाव ये 'जाव वेमाणिए' तथा यावत् पदगृहीत नागकुमार आदि १० भवनपतिदेवभाव, पांच स्थावरभाव, तीन प्रकार का विकलेन्द्रियभाव तिर्यञ्च पञ्चेन्द्रियभाव मानवभाव वानव्यन्तरभाव एवं ज्योतिष्कभाव, रूप जो नैरयिक से लेकर वैमानिक-पर्यन्त २४ दण्डकस्थ जीव की अवस्थाएँ हैं.वे तथा–'णाणावरणिज्जे०' ज्ञानावरणीय यावत् पदगृहीत दर्शनावरणीय, वेदनीय, मोहनीय, आयु-

---

વિરમણ તથા 'उप्पत्तिया जाव पारिणामिया' ઔત્પત્તિકી તથા યાવત્ પદથી ગ્રહણ કરાયેલ વૈનયિકી કર્મજા અને પારિણામિકી એ ચારે બુદ્ધિયો તથા 'उग्गहे' અવગ્રહ, ઇહા, અવાય અને ધારણા એ મતિ અજ્ઞાનના ચારે ભેદો તથા 'उट्ठाणे' ઉત્થાન (કાયયોગનો વ્યાપાર) 'कम्मे' કર્મ (જીવનો વ્યાપાર) 'बले' બળ (શારીરિક પરાક્રમ 'वीरिए' વીર્ય (આત્માનો વ્યાપાર) 'पुरिसक्कारपरक्कमे' પુરુષકાર (પરાક્રમ પુરૂષપણાનું અભિમાન વિશેષ તથા 'नेरइयत्ते' નારકીપણુ અને અસુરકુમાર ભાવ એ 'जाव वेमाणिया' યાવત્ પદથી નાગકુમાર વિગેરે ૧૦ દસ ભવનપતિ દેવ ભાવ; પાંચ સ્થાવર ભાવ, ત્રણ પ્રકારના વિકલેન્દ્રિય ભાવ તિર્યંક્ પંચેન્દ્રિય ભાવ, માનવ ભાવ, વાનવ્યન્તર ભાવ અને જ્યોતિષ્ક ભાવ રૂપ જે નારકોથી લઇને વૈમાનિક સુધી ચોવીસ દંડકરૂપ જીવની જે અવસ્થા છે તથા 'णाणावरणिज्जे' જ્ઞાનાવરણીય યાવત્ પદથી દર્શનાવરણીય વેદનીય, મોહનીય, આયુષ્ય, નામ

भवतीति। 'कण्हलेस्सा' कृष्णलेश्या 'जाव सुक्कलेस्सा' यावत् शुक्ललेश्या अत्र यावत्पदेन नील-कापोत-तैजस पद्म-लेश्यानां संग्रहो भवतीति, 'सम्मदिट्ठी३' सम्यग्दृष्टिर्मिथ्यादृष्टिर्मिश्रदृष्टिश्च 'चक्खुदंसणे' चक्षुर्दर्शनम् अचक्षुर्दर्शनम् अवधिदर्शनम् केवलदर्शनं चेति दर्शनचतुष्टयम्। 'आभिणिबोहियणाणे' आभिनिबोधिकज्ञानम् 'जाव विभंगनाणे' यावद् विभङ्गज्ञानम् यावत्पदेन श्रुतज्ञानावधिज्ञान-मनःपर्यवज्ञानकेवलज्ञानानां मत्यज्ञानश्रुताज्ञानयोश्च संग्रहः, 'आहारसन्ना ४' आहारसंज्ञा१ भयसंज्ञा२ मैथुनसंज्ञा३ परिग्रहसंज्ञा च४ 'ओरालियसरीरे५' औदारिका१ हारक२ वैक्रिय३ तैजस४ कार्मण५ शरीराणि, 'मणोजोगे३' मनोयोगो १ वचोयोगः २ काययोगश्च ३ 'सागारोवओगे अणागारोवओगे

ष्क, नाम और गोत्र ये कर्म तथा-'कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा' कृष्णलेश्या एवं यावत्पदगृहीत के अनुसार नील, कापोतिक, पीत पद्म और शुक्ल ये ६ लेश्याएं 'सम्मदिट्ठी०' तथा सम्यग्दृष्टि मिथ्यादृष्टि और मिश्रदृष्टि ये तीन दृष्टियां 'चक्खुदंसणे' तथा चक्षुदर्शन. अचक्षुदर्शन अवधिदर्शन और केवलदर्शन ये चारदर्शन 'आभिणिबोहियनाणे जाव विभंगनाणे' तथा आभिनिवोधिकज्ञान गृहीत यावत्पद के अनुसार श्रुतज्ञान अवधिज्ञान, मनःपर्यवज्ञान, केवलज्ञान मत्यज्ञान, श्रुताज्ञान और विभंगज्ञान ये पांच ज्ञान और ३ अज्ञान 'आहारसन्ना ४' आहार संज्ञा, भयसंज्ञा, मैथुनसंज्ञा और परिग्रह संज्ञा ये ४ संज्ञाएं 'ओरालिय सरीरे ५' तथा औदारिक, वैक्रियआहारक, तैजस एवं कार्मण ये ५ शरीर 'मणजोगे ३' तथा मनोयोग, वचनयोग एवं काययोग ये

અને ગોત્ર એ કર્મ તથા 'कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा' કૃષ્ણલેશ્યા, નીલ લેશ્યા, કાપોતિક લેશ્યા, પીત લેશ્યા, પદ્મ લેશ્યા, અને શુકલ લેશ્યા, એ છ લેશ્યાઓ 'सम्मदिट्ठी०' તથા સમ્યગ્ દૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ, અને મિશ્રદૃષ્ટિ એ ત્રણ દૃષ્ટિયો 'चक्खुदंसणे' તથા ચક્ષુદર્શન, અચક્ષુદર્શન, અવધિદર્શન, અને કેવલદર્શન એ ચાર દર્શન, 'आभिणिबोहियणाणे जाव विभंगणाणे' આભિનિબોધિકજ્ઞાન, મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન, મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન આ પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન 'आहारसंज्ञा' આહારસંજ્ઞા, ભયસંજ્ઞા, મૈથુનસંજ્ઞા, અને પરિગ્રહસંજ્ઞા એ ચાર સંજ્ઞાઓ 'ओरालियसरीरे' તથા ઔદારિક શરીર, વૈક્રિય શરીર આહારક શરીર તૈજસ શરીર અને કાર્મણ શરીર એ ૫ પાંચ શરીર 'मणजोगे' તથા મનોયોગ, વચનયોગ અને કાયયોગ એ ૩

साकारोपयोगोऽनाकारोपयोगश्च 'जे यावन्ने तहप्पगारा' ये चाप्यन्ये तथाप्रकाराः ये दर्शितास्तथा ये चान्ये तथा प्रकारास्तादृशा आत्मविशेषण वाचकाः सामान्यतो विशेषतश्च पर्यायशब्दाः 'सव्वे ते' सर्वे ते पर्यायाः 'णण्णत्थ आयाए परिणमंति' नान्यत्रात्मनः परिणमन्ति आत्मानं वर्जयित्वा एते प्राणातिपातादयो न वर्तन्ते आत्मपर्यायत्वात् प्राणातिपातादीनाम् पर्यायाणां पर्यायिणा सह कथंचिदेकरूपत्वात् आत्मरूपा एव सर्वे आत्मनो भिन्नत्वेन न परिणमन्ति, अपि तु आत्मन्येव तेषां परिणामो भवति किम् ? इति प्रश्नः; भगवानाह-'हंता' इत्यादि, 'हंता गोयमा !' हन्त गौतम ! हन्तेति आमन्त्रणं स्वीकारे 'पाणाइवाए जाव सव्वे ते णण्णत्थआयाए परिणमंति' प्राणातिपातो यावत् सर्वे ते

---

३ योग 'सागारोवओगे अणागारोवओगे' तथा साकार उपयोग एवं अनाकारोपयोग-ऐसा यह दो प्रकार का उपयोग तथा 'जे यावन्ने तहप्पगारा सव्वे ते णण्णत्थ आयाए परिणमंति' इसी प्रकार के जो और भी सामान्य विशेषरूप से आत्मविशेषणवाचक पर्याय शब्द हैं वे सब आत्मा को छोडकर क्या अन्यत्र परिणमित नहीं होते हैं ? यहां गौतम ने प्रभु से ऐसा प्रश्न किया है-हे भदन्त ! ये पूर्वोक्त प्राणातिपात आदि आत्मा की पर्यायरूप हैं क्योंकि ये आत्मा को छोडकर वे अन्यत्र परिणमित नहीं होते हैं तथा पर्यायपर्यायी के साथ कथंचित् एकरूप होने से पर्यायरूप आत्मारूप ही होता है अतः जब उनका परिणमन आत्मा पर्यायी के सिवाय अन्यत्र होना नहीं है तो ऐसी परिस्थिति में क्या उनका परिणाम आत्मा में ही होता है ? इसके उत्तर में प्रभु ने कहा 'हंता गोयमा ! पाणाइवाए जाव सव्वे ते णण्ण-

---

त्रणु येोगो 'सागरोवओगे अणागारोवओगे य' तथा साकारोपयोग अने अनाकारोपयोग ओ रीते बे उपयोग तथा 'जे यावन्ने तहप्पगारा ते णण्णत्थ आयाए परिणमंति' ओज रीते बीजा पणु जे सामान्य विशेष रूपे आत्माना विशेषणु वाचक पर्याय शब्दो छे ते शब्दो आत्माने छोडीने शुं बीजे परिणुमता नथी ? आ विषयमां गौतम स्वामीओ प्रभुने ओवुं पूछ्युं छे के -हे भगवन् आ पूर्वोक्त प्राणुातिपात विगेरे आत्माना पर्याय रूप छे ? केम के आ आत्माने छोडीने बीजे परिणुमता नथी. तथा पर्याय पर्यायीनी साथे कथंचित् ओक रूप होवाथी पर्याय रूप-आत्मा रूप ज होय छे. तेथी ज्यारे तेनुं परिणुमन आत्मा विना बीजे थतुं नथी ते ओ स्थितिमां शुं ओवुं परिणुाम आत्मामां ज थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कहे छे के

नान्यत्र आत्मनः परिणमन्ति, अत्र यावत्पदेन प्रश्नसूत्रोक्ताः सर्वे ग्राह्याः, हे गौतम ! प्राणातिपातादारभ्यानाकारोपयोगपर्यन्ताः तथा ये एतदन्यप्रकाराः आत्मविशेषणानि सर्वे ते आत्मव्यतिरिक्तस्थले न भवन्ति किन्तु आत्मन्येव एतेषां परिणामो भवतीत्युत्तरपक्षाशयः ।

इतः पूर्वं प्राणातिपातादय आत्मधर्मकथिताः अतः परं कथंचित् आत्मधर्मा एव वर्णादिस्पर्शान्ताः विचार्यन्ते-'जीवे णं भंते' इत्यादि,

'जीवे णं भंते !' जीवः खलु भदन्त ! 'गब्भं वक्कममाणे' गर्भं व्युत्क्रामन् गर्भे उत्पद्यमान इत्यर्थः 'कइवन्ने कइगंधे' कतिवर्णः कतिगन्धः कतिरसः कतिस्पर्शः ? हे भदन्त ! गर्भे समुत्पद्यमानो जीवः कियता वर्णगन्धरसस्पर्श-

त्थ आयाए परिणमंति' हां, गौतम ! प्राणातिपात से लेकर अनाकारोपयोग पर्यन्त जो धर्म है वे तथा इसी प्रकार के जो और भी आत्मा का विशेषणरूप धर्म हैं वे सब आत्मव्यतिरिक्त स्थल में परिणमित नहीं होते हैं किन्तु आत्मा में ही इनका परिणाम होता है ऐसा यह उत्तर पक्ष का आशय है। प्राणातिपात आदिक आत्मा के धर्म हैं ऐसा प्रतिपादन इससे पहले किया जा चुका है अब इसके बाद ऐसा विचार करना है कि वर्णादि से लेकर स्पर्श तक के सब आत्मा के धर्म ही हैं- गौतम ने इसी बात को प्रभु से यों पूछा है-'जीवे णं भंते ! गब्भं वक्कममाणे कइवन्ने, कइगंधे' हे भदन्त ! गर्भ में उत्पन्न होता हुआ जीव कितने वर्णों वाला कितनी गंधों वाला कितने रसों वाला और कितने स्पर्शों वाला होता है ? पूछने का तात्पर्य ऐसा है कि गर्भ में उत्पन्न होता हुआ जीव कितने वर्ण गंध रस स्पर्शरूप परिणाम से परि-

—'हंता गोयमा ! पाणाइवाए जाव सव्वे ते णण्णत्थआयाए परिणमंति' હા ગૌતમ ! પ્રાણાતિપાતથી લઈને અનાકારોપયોગ સુધીના જે ધર્મો છે. તે બધા આત્માથી ભિન્ન સ્થાનમાં પરિણમતા નથી. પરંતુ આત્મામાં જ તેનું પરિણમન થાય છે. એવો આ ઉત્તરપક્ષનો અભિપ્રાય છે. પ્રાણાતિપાત વિગેરે આત્માના ધર્મ છે. એવું પ્રતિપાદન પહેલા કરવામાં આવેલાં છે. હવે એવો વિચાર કરવામાં આવે છે કે વર્ણથી લઈને સ્પર્શ સુધીના બધા જ આત્માના જ ધર્મો છે. ગૌતમ સ્વામીએ એજ વાત પ્રભુને આ નીચે પ્રમાણે પૂછી છે. 'जीवे णं भंते ! गब्भं वक्कममाणे कइवण्णे, कइगंधे' હે ભગવન્ ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થનારા જીવો કેટલા વર્ણોવાળા કેટલા ગંધોવાળા કેટલા રસોવાળા અને કેટલા સ્પર્શોવાળા હોય છે ? પૂછવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થતો જીવ

परिणामेन परिणमंति । ननु जीवः अरूपीत्यादि विशेषयुक्तस्तत्कथं वर्णादि परिणामेन तस्य परिणामो भवतीति चेदत्रोच्यते गर्भे उत्पद्यमानो जीवः तैजसकार्मण शरीरविशिष्ट एव औदारिकशरीरग्रहणं करोति, शरीराणि च वर्णगन्धरसस्पर्शयुक्तान्येव भवन्ति, वर्णादिविशिष्टशरीराव्यतिरिक्तश्च कथंचित् जीवः धर्मधर्मिणोरभेदात् अत उच्यते कतिवर्णः कतिगन्धः कतिरसः कतिस्पर्शश्च जीवः परिणमति ? इति प्रश्नः, भगवानाह-'एवं जहा' इत्यादि, 'एवं जहा बारसमसए पंचमुद्देसे' एवं यथा-द्वादशशते पञ्चमोद्देशके कथितं तथैव इहापि वर्णादिमत्वेन

णमित होता है ? यहां ऐसी शंका हो सकती है कि जीव जब स्वभावतः अमूर्तिक है रूप, गंध, रस और स्पर्श से रहित है तो फिर कैसे वर्णादि परिणाम से उसका परिणाम होता है ? तो इस शंका का समाधान ऐसा है कि गर्भ में उत्पन्न होता हुआ जीव तैजस एवं कार्मणशरीर से विशिष्ट रहता है और तभी यह औदारिक शरीर को ग्रहण करता है औदारिक आदि शरीर जो होते हैं वे वर्ण, गंध रस और स्पर्श विशिष्ट ही होते हैं इसलिये जब संसारी जीव वर्णादिविशिष्ट शरीर से कथंचित् अभिन्न माना गया है तब ऐसी स्थिति में शरीररूप धर्म से कथंचित् अभिन्न बना हुआ है, यह जीवरूप धर्मीरूप, गंध, रस स्पर्श वाला कैसे नहीं हो सकता है इसीलिये यहां ऐसा प्रश्न किया गया है कि जीव कितने वर्णों वाला, कितनी गंधों वाला, कितने रसों वाला और कितने स्पर्शों वाला है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'एवं जहा बारसमसए पंचमुद्देसे जाव कम्मओ णं

કેટલા વર્ણ, ગંધ, રસ. અને સ્પર્શરૂપ પરિણામથી પરિણમિત થાય છે ? અહિયાં એવી શંકા સંભવે છે કે-જો જીવ સ્વભાવથી જ અમૂર્ત છે. રૂપ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ વિનાનો છે, તો પછી વર્ણાદિથી તેનું પરિણમન કેવી રીતે થાય છે ? આ શંકાનું સમાધાન આ પ્રમાણે છે. કે-ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થતો જીવ તૈજસ અને કાર્મણ શરીરથી વિશેષિત રહે છે, અને ત્યારે તે ઔદારિક શરીરને ગ્રહણ કરે છે. અને ઔદારીક શરીર જે હોય છે તે વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શવાળા જ હોય છે. તેથી જ્યારે સંસારી જીવોને વર્ણાદિવાળા શરીરથી કથંચિત્ અભિન્ન માનેલ છે, ત્યારે એવી સ્થિતિમાં શરીરરૂપ ધર્મથી કથંચિત્ અભિન્ન બનેલ આ જીવ રૂપ ધર્મી, રૂપ, ગંધ રસ, સ્પર્શ વાળો કેમ ન થઈ શકે ? એજ હેતુથી અહિયાં પૂર્વોક્ત પ્રશ્ન કરેલ છે. કે-જીવ કેટલા વર્ણોવાળો, કેટલા ગંધોવાળો, કેટલા રસોવાળો કેટલા સ્પર્શોવાળો

गर्भे उत्पद्यमानस्य जीवस्य परिणामो वक्तव्यः 'एवं जहा' इत्यादिना सूचितं भवति तथा च गर्भे व्युत्क्रामन् जीवः 'कइरसं कइफासं परिणामं परिणमइ' कतिरसं कतिस्पर्शं परिणामं परिणमति, हे भदन्त ! गर्भे समुत्पद्यमानो जीवः कतिवर्णकतिगन्धकतिरसकतिस्पर्शं परिणामयुक्तः परिणमति समुत्पद्यते इति प्रश्नः द्वादशशते, उत्तरमाह-'गोयमा ! पंचवन्नं दुगंधं पंचरसं अट्ठफासं परिणामं परिणमइ' इत्यादि, हे गौतम ! पञ्चवर्णं द्विगन्धं पञ्चरसम् अष्टस्पर्शं परिणामं परिणमति, पञ्चवर्ण-द्विगन्धपञ्चरसाष्टस्पर्शयुक्तशरीरतादात्म्यभावमागतो जीवः समुत्पद्यते इत्युत्तरम् कियत्पर्यन्तं द्वादशशतकीयप्रकरणमिहवक्तव्यं तत्राह-'जाव' इत्यादि, 'जाव कम्मओ णं जए' यावत्कर्मतः खलु जगत् 'णो अकम्मओ विभत्तिभावं परिणमइ' नो अकर्मतः विभक्तिभावं परिणमति

जए, णो अकम्मओ विभत्तिभावं परिणमइ' हे गौतम ! द्वादश शतक में पञ्चमोद्देशक में जैसा कहा गया है वैसा ही यहां पर भी गर्भ में उत्पन्न होते हुए जीव का परिणाम वर्णादि से युक्त जानना चाहिए तथा च-गर्भ में उत्पन्न होता हुआ जीव ! हे भदन्त ! कितने वर्णों वाला कितनी गंधो वाला कितने रसोंवाला और कितने स्पर्शों वाला उत्पन्न होता है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु उसी द्वादश शतक में ऐसा कहते हैं 'पंचवन्नं, दुगंधं, पंचरसं, अट्ठफासं परिणामं परिणमइ' हे गौतम ! पंचवर्ण, द्विगंध, पञ्चरस और आठस्पर्शों से युक्त शरीर के साथ तादात्म्यसम्बन्ध वाला बना हुआ जीव गर्भ में उत्पन्न होता है यह द्वादश शतक के पंचम उद्देशक का प्रकरण यहां 'जाव कम्मओ णं जए णो अकम्मओ विभत्तिभावं परिणमइ' इस पाठ तक ग्रहण

છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'एवं जहा बारसमसए पंचमुद्देसे जाव कम्मओ णं जए,णो अकम्मओ विभत्तिभावं परिणमइ' હે ગૌતમ ! બારમાં શતકના પાંચમા ઉદ્દેશામાં જેવી રીતે કહેવામાં આવ્યું છે, તેજ રીતનું સઘળું કથન અહિયાં ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થનારા જીવના પરિણામ વર્ણાદિવાળું સમજવું જોઈએ. તે આ રીતે છે. ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે-ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થનારા જીવ હે ભગવન્ કેટલા વર્ણોવાળા કેટલા ગંધોવાળા કેટલા રસોવાળા અને કેટલા સ્પર્શોવાળા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં એ બારમાં શતકમાં પ્રભુ આ પ્રમાણે કહે છે.-'पचवन्नं, दुगंध पंचरसं, अट्ठफासं, परिणामं परिणमइ' હે ગૌતમ પાંચ વર્ણ બે ગંધ, પાંચ રસ અને આઠ સ્પર્શવાળા શરીરની સાથે તાદાત્મ્ય સંબંધવાળો બનેલ જીવ ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ બારમા શતકના પાંચમાં ઉદ્દેશાનું પ્રકરણ અહિયાં 'जाव कम्मओ णं जए

कर्मणः सकाशादेव जगद्भवति कर्मणोऽभावे जगतो विविधरूपेण परिणामो न भवतीति अन्वयव्यतिरेकाभ्यां जगतः कारणत्वं कर्मणो निर्णितं भवतीत्येतत्पर्यन्तं द्वादशशतकीयप्रकरणं वक्तव्यमिति भावः। 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति यावद्विहरति हे भदन्त ! यद्देवानुप्रियेण कथितम् आत्मधर्मस्य जगतश्च परिणामविषये तत् एवमेव-सर्वतः सत्यमेव आप्तवाक्यस्य सर्वथैव सत्यत्वादिति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥सू० १॥

इति श्री विश्वविख्यातजगद्वल्लभादिपदभूषितबालब्रह्मचारि 'जैनाचार्य' पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री "भगवती" सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायां विंशतितमशतकस्य तृतीयोद्देशकः समाप्तः॥२०-३॥

किया गया है ऐसा जानना चाहिये। तात्पर्य इसका ऐसा है कि कर्म से जगत् संसार प्राप्ति होती है कर्म के अभाव में विविध रूप से जगत्-का परिणाम नहीं होता है। इस प्रकार अन्वय व्यतिरेक सम्बन्ध से जगत् का कारण कर्म ही निर्णित होता है 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ' हे भदन्त ! आप देवानुप्रिय ने जो आत्मधर्म और जगत् के परिणाम के विषय में कहा गया है वह ऐसा ही है सर्वथा सत्य ही है क्योंकि आप आप्त के वाक्य सर्वप्रकार से सत्य ही होते हैं। इस प्रकार कहकर गौतम ने प्रभु को वन्दना की, नमस्कार किया वन्दना नमस्कार कर फिर वे संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये।

तृतीय उद्देशक समाप्त ॥२०-३॥

णो अकम्मओ विभत्तिभावं परिणमइ' आ पाठ सुधी ग्रहण करेल छे. तात्पर्य आनुं ए छे के कर्मथी-संसारप्राप्ति थाय छे. कर्मना अभावमां विविध रूपे जगतनुं परिणाम थतुं नथी. आ रीते अन्वय व्यतिरेकना संबंधथी जगतनुं कारण कर्म ज छे तेम सिद्ध थाय छे.

'सेवं भंते सेवं भंते त्ति' जाव विहरइ' हे भगवन् आप देवानुप्रिये आत्मानो धर्म अने जगतना परिणामना संबंधमां जे कह्युं छे ते सघळुं तेमज छे. आपनुं कथन सर्वथा सत्य ज छे. केम के आप आप्तनुं वाक्य सर्व प्रकारे सत्य ज होय छे. आ रीते कहीने ते पछी गौतमस्वामीए प्रभुने वंदना करी नमस्कार कर्या वंदना नमस्कार करीने ते पछी तेओ संयम अने तपथी पोताना आत्माने भावित करता थका पोताने स्थाने बिराजमान थया. ॥ सू. १ ॥

अथ चतुर्थोद्देशकः प्रारभ्यते-

तृतीयोद्देशके परिणामः कथित श्चतुर्थोद्देशके तु परिणामाधिकारात् इन्द्रियोपचयलक्षण एव कथयिष्यते, इत्येवं संबन्धेन आयातस्य चतुर्थोद्देशकस्येदमादिमं सूत्रम्-'कइविहे णं भंते' इत्यादि,

मूलम्-'कइविहे णं भंते! इंदियउवचए पन्नत्ते? गोयमा! पंचविहे इंदियोवचए पन्नत्ते, तं जहा-सोइंदियउवचए० एवं बितीयो इंदियउद्देसओ निरवसेसो भाणियव्वो जहा पन्नवणाए सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति भगवं गोयमे जाव विहरइ ॥सू.१॥

छाया—कतिविधः खलु भदन्त! इन्द्रियोपचयः प्रज्ञप्तः? गौतम! पञ्चविधः इन्द्रियोपचयः प्रज्ञप्तः तद्यथा-श्रोत्रेन्द्रियोपचयः० एवं द्वितीयइन्द्रियोद्देशको निरवशेषो भणितव्यो यथा प्रज्ञापनायाम्। तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति भगवान् गौतमो यावद्विहरति ॥सू० १॥

टीका-'कइविहे णं भंते!' कतिविधः खलु भदन्त! 'इंदिय उवचए पन्नत्ते' इन्द्रियोपचयः प्रज्ञप्तः हे भदन्त! इन्द्रियाणां श्रोत्रादीनामुपचयः-वृद्धिः कतिविधो

चतुर्थ उद्देशे का प्रारंभ-

तृतीय उद्देशे में परिणाम के सम्बन्ध में कथन किया गया है अब इस चतुर्थ उद्देशे में परिणाम के अर्थ को लेकर ही इन्द्रियोपचय रूप परिणाम के विषय में कथन किया जाने वाला है अतः इसी सम्बन्ध से इस उद्देशे का प्रारम्भ किया गया है।

'कइविहे णं भंते! इंदिय उवचए पण्णत्ते' इत्यादि।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-'कइविहे णं भंते! इंदिय उवचए पन्नत्ते' श्रोत्रादिक इन्द्रियों का उपचय वृद्धि कितने

ચોથા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

ત્રીજા ઉદ્દેશામાં પરિણામના સંબંધમાં કથન કરવામાં આવ્યું છે. હવે આ ચોથા ઉદ્દેશામાં પરિણામના સંબંધને લઈને ઇંદ્રિયોના ઉપચયરૂપ પરિણામના વિષયમાં કથન કરવામાં આવશે જેથી આ સંબંધને લઈને આ ઉદ્દેશાનો આરંભ કરવામાં આવે છે. તેનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.

'कइविहे णं भंते! इंदियउवचए पण्णत्ते' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે- 'कइविहे णं भंते! इंदियउवचए पण्णत्ते' શ્રોત્ર ઇન્દ્રિયોનો ઉપચય-વૃદ્ધિ કેટલા

विद्यते ? इति प्रश्नः, उत्तरमाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! पंचविहे इंदियोवचए पन्नत्ते' पञ्चविधः-पञ्चप्रकारकः इन्द्रियोपचयः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा' तद्यथा-'सोइंदियउवचए' श्रोत्रेन्द्रियोपचयः 'एवं बीओ इंदियउद्देसओ निरवसेसो भाणियव्वो जहा पन्नवणाए' एवं द्वीतियइन्द्रियोद्देशको निरवशेषो भणितव्यो यथा प्रज्ञापनायाम्, यथा-प्रज्ञापनायां पञ्चदशस्य इन्द्रियपदस्य द्वितीयउद्देशक-स्तथाऽयमपि वक्तव्यः। प्रज्ञापनाया द्वितीयोद्देशकश्चेत्थम्, 'सोइंदियोवचए-चक्खिदिओवचए- घाणिंदिओवचए- रसणिंदिओवचए-फासिंदिओवचए' इत्यादि श्रोत्रेन्द्रियोपचयश्चक्षुरिन्द्रियोपचयो घ्राणेन्द्रियोपचयो रसनेन्द्रियोपचयः स्पर्शने-न्द्रियोपचय इत्यादि। 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति भगवं गोयमे जाव विहरइ'

प्रकार का है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! पंचविहे इंदियोवचए पन्नत्ते' हे गौतम ! श्रोत्रादिक इन्द्रियों का उपचय पांच प्रकार का कहा गया है 'तं जहा' जैसे-'सोइंदियउवचए' श्रोत्रेन्द्रिय उप-चय 'एवं बीओ इंदियउद्देसओ निरवसेसो भाणियव्वो जहा पन्नवणाए' इस प्रकार से जैसा कथन प्रज्ञापना सूत्र के १५ वें पद के द्वितीय उद्देशोमें कहा गया है उसी प्रकार से यहां पर भी कह लेना चाहिये वहां का द्वितीय उद्देशे का कथन इस प्रकार से है-'सोइंदियोवचए, चक्खिंदिओवचए' घाणिंदिओवचए, रसणिंदिओवचए फासिंदिओवचए' इत्यादि श्रोत्रे न्द्रियोपचय चक्षुइन्द्रियोपचय घ्राणेन्द्रियोपचय रसनेन्द्रियोपचय और

પ્રકારનો છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा ! पंचविहे इंदियोवचए पन्नत्ते' હે ગૌતમ ! શ્રોત્ર વિગેરે ઇન્દ્રિયોનો ઉપચય પાંચ પ્રકારનો કહેલ છે. 'तंजहा' તે આ રીતે છે. 'सोइंदियउवचए' શ્રોત્ર ઇન્દ્રિય ઉપચય 'एवं बीओ इंदियउद्देसओ निरवसेसो भाणियव्वो जहा पण्णवणाए' આ રીતે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ૧૫ પંદરમા પદના બીજા ઉદ્દેશામાં જેવી રીતે કહેવામાં આવ્યું છે, એજ રીતે અહિયાં પણ સઘળું કથન સમજવું. ત્યાંના બીજા ઉદ્દેશકનું કથન આ પ્રમાણે છે.

'सोइंदिओवचए, चक्खिदिओवचए, घाणिंदिओवचए रसणिंदिओवचए, फासिंदिओवचए' ઇત્યાદિ શ્રોત્ર ઇંદ્રિયોપચય ચક્ષુ ઇંદ્રિયોપચય, ઘ્રાણ ઇન્દ્રિયોપચય, રસના ઇંદ્રિયોપચય અને સ્પર્શન ઇંદ્રિયોપચય ઇત્યાદિ.

'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति भगवं गोयमे जाव विहरइ' હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયે જે ઇન્દ્રિયોપચયના સંબંધમાં કથન કર્યું છે. તે સઘળું તેમ જ

तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति भगवान् गौतमो यावद्विहरति हे भदन्त ! यद् देवानुप्रियेण इन्द्रियोपचयविषये आदिष्टं तत् एवमेव-सत्यमेव आप्तवाक्यस्य सर्वथैव सत्यत्वादिति कथयित्वा भगवान गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा, संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥सू० १॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात- जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य- जैनधर्मदिवाकर
-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां
श्री "भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिका-
ख्यायां व्याख्यायां विंशतिशतके
चतुर्थोद्देशकः समाप्तः ॥२०-४॥

स्पर्शनेन्द्रियोपचय इत्यादि 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति भगवं गोयमे जाव विहरइ' हे भदन्त ! आप देवानुप्रिय ने जो इन्द्रियोपचय के विषय में कथन किया है वह आप आप्त के वाक्य सर्वथा सत्य होने के कारण सत्य ही है इस प्रकार से कहकर भगवान् गौतम ने भगवान् को वन्दना की नमस्कार किया वन्दना नमस्कार करके फिरवे संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ।सू० १॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके वीसवे शतकका
॥ चौथा उद्देशा समाप्त २०-४ ॥

છે. આપ્ત વાકય સર્વથા સત્ય હોવાના કારણે આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને ભગવાન્ ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ।સૂ. ૧।

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની
પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના વીસમા શતકનો ચોથો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ૨૦-૪॥

अथ पञ्चमोद्देशकः प्रारभ्यते।

चतुर्थोद्देशके इन्द्रियोपचयः प्ररूपितः, सचेन्द्रियोपचयः परमाणुभिर्भवतीति पञ्चमोद्देशके परमाणुस्वरूपमुच्यते, इत्येवं सम्बन्धेन आयातस्य पञ्चमोद्देशकस्येदमादिमं सूत्रम्–'परमाणुपोग्गलेणं भंते!' इत्यादि।

मूलम्–'परमाणुपोग्गले णं भंते! कइवन्ने कइरसे कइफासे पन्नत्ते? गोयमा! एगवन्ने एगगंधे एगरसे दुफासे पन्नत्ते, तं जहा–जइ एगवन्ने सिय कालए, सिय नीलए, सिय लोहियए, सिय हालिद्दे, सिय सुक्किल्ले। जइ एगगंधे सिय सुब्भिगंधे सिय दुब्भिगंधे। जइ एगरसे सिय तित्ते सिय कडुए सिय कसाए, सिय अंबिले, सिय महुरे। जइ दुफासे, सिय सीए य निद्धे य१, सिय सीए य लुक्खे य२, सिय उसिणे य निद्धे य३, सिय उसिणे य लुक्खे य४। दुपएसिए णं भंते! खंधे कइवन्ने, कइगंधे, कइरसे, कइफासे४। एवं जहा अट्ठारसमसए छट्ठुद्देसए जाव सिय चउफासे पन्नत्ते। जइ एगवन्ने सिय कालए जाव सिय सुक्किल्लए५, जइ दुवन्ने सिय कालए य नीलए य१, सिय कालए य लोहिए य२, सिय कालए य हालिद्दए य३, सिय कालए य सुक्किलए य४। सिय नीलए य लोहियए य५, सिय नीलए य हालिद्दए य६, सिय नीलए य सुक्किलए य७, सिय लोहियए य हालिद्दए य८, सिय लोहियए य सुक्किलए य९, सिय हालिद्दए य सुक्किलए य१०। एवं एए दुया संजोगे दसभंगा। जइ एगगंधे सिय सुब्भिगंधे १, सिय दुब्भिगंधे य २, जइ दुगंधे सुब्भिगंधेय दुब्भिगंधे य। रसेसु जहा वन्नेसु। जइ दुफासे सिय सीए य

निद्धेय एवं जहेव परमाणुपोग्गलेश। 'जइ तिफासे सव्वे सीए देसे निद्धे देसे लुक्खे१, सव्वे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे२, सव्वे निद्धे देसे सीए देसे उसिणे३, सव्वे लुक्खे देसे सीए देसे उसिणे४। जइ चउफासे देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे एए नवभंगा फासेसु। तिपएसिए णं भंते! खंधे कइवन्ने० जहा अट्ठारसमसए छट्ठुद्देसे जाव चउफासे पन्नत्ते। जइ एग-वन्ने सिय कालए जाव सुक्किल्लए५। जइ दुवन्ने सिय कालए य सिय नीलए य१, सिय कालए य नीलगाय२, सिय कालगाय नीलए य३, सिय कालए य लोहियए य१, सिय कालए य लोहियगाय२, सिय कालगाय लोहियए य३, एवं हालिद्दएण वि समं भंगा तिन्नि३, एवं सुक्किलएण वि समं भंगा तिन्नि३, सिय नीलए य लोहियए य एत्थ वि भंगा तिन्नि३, एवं हालिद्दएण वि समं भंगा तिन्नि३, एवं सुक्किल्लेण वि समं भंगा तिन्नि३, सिय लोहियए य हालिद्दए य भंगा तिन्नि३, एवं सुक्किल्लेण वि समं भंगा तिन्नि३, सिय हालि-द्दए य सुक्किल्लए य भंगा तिन्नि३, एवं सव्वे ते दसदुया संजोगा भंगा तीसं भवंति। जइ तिवन्ने सिय कालए य नीलए य लोहियए य १, सिय कालए य नीलए य हलिद्दए य २, सिय-कालए य नीलए य सुक्किल्लए य ३, सिय कालए य लोहियए य हालिद्दए य४, सिय कालए य लोहियए य सुक्किल्लए य५,

सिय कालए य हालिद्दए य सुक्किलए य ६, सिय नीलए य लोहियए य हालिद्दए य ७, सिय नीलए य लोहियए य सुक्किलए य ८, सिय नीलए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य ९, सिय-लोहिए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य १०, एवं एए दस तिया संजोगा। जइ एगगंधे सिय सुब्भिगंधे १, सिय दुब्भिगंधे २, जइ दुगंधे सिय सुब्भिगंधे य दुब्भिगंधे य भंगा तिन्नि ३, एवं रसा जहा वन्ना। जइ दुफासे सिय सीए य निद्धे य एवं जहेव दुप्पएसियस्स तहेव चत्तारि भंगा ४। जइ तिफासे सव्वे सीए, देसे निद्धे, देसे लुक्खे १, सव्वे सिए देसे निद्धे देसा लुक्खा २, सव्वे सीए देसा निद्धा देसे लुक्खे ३,। सव्वे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे ३, एत्थ वि भंगा तिन्नि, सव्वे निद्धे देसे सीए देसे-उसिणे भंगा तिन्नि ९, सव्वे लुक्खे देसे सीए देसे उसिणे भंगा तिन्नि ३ एवं १२। जइ चउफासे देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे १, देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसा लुक्खा २, देसे सीए देसे उसिणे देसा निद्धा देसे रुक्खे ३, देसे सीए देसा उसिणा देसे निद्धे देसे लुक्खे ४, देसे सीए देसा उसिणा देसे निद्धे देसा लुक्खा ५, देसे सीए देसा उसिणा देसा निद्धा देसे लुक्खे ६, देसा सीया देसे उसिणा देसे निद्धे देसे लुक्खे ७, देसा सिया देसे उसिणे देसे निद्धे देसा लुक्खा ८। देसा-सीया देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे ९, एवं एएतिपए-सिए फासेसु पणवीसं भंगा २५ ॥सू० १॥

छाया—परमाणुपुद्गलः खलु भदन्त ! कतिवर्णः कतिगन्धः कतिरसः कतिस्पर्शः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! एकवर्णः, एकगन्धः, एकरसो द्विस्पर्शः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-यदि एकवर्णः स्यात् कालः (कृष्णः) स्यात् नीलः, स्यात् लोहितः, स्याद् हारिद्रः, स्यात् शुक्लः। यदि एकगन्धः स्यात् सुरभिगन्धः स्यात् दुरभिगन्धः, यदि एकरसः स्यात् तिक्तः स्यात् कटुकः स्यात् कषायः, स्यात् आम्लः स्यात् मधुरः, यदि द्विस्पर्शः स्यात् शीतश्च स्निग्धश्च१, स्यात् शीतश्च रूक्षश्च२, स्यात् उष्णश्च स्निग्धश्च३, स्यात् उष्णश्च रूक्षश्च४। द्विप्रदेशिकः खलु भदन्त ! स्कन्धः कतिवर्णः०४ एवं यथा अष्टादशशतके षष्ठोद्देशके यावत् स्यात् चतुस्पर्शः प्रज्ञप्तः। यदि एकवर्णः स्यात् कालो यावत् स्यात् शुक्लः, यदि द्विवर्णः स्यात् कालश्च नीलश्च१, स्यात् कालश्च लोहितश्च२, स्यात् कालश्च हारिद्रश्च३, स्यात् कालश्च शुक्लश्च४, स्यात् नीलश्चलोहितश्च५, स्यात् नीलश्च हारिद्रश्च६, स्यात् नीलश्च शुक्लश्च७, स्यात् लोहितश्च हारिद्रश्च८, स्यात् लोहितश्च शुक्लश्च९, स्यात् हारिद्रश्च शुक्लश्च१०, एवमेते द्विकसंयोगे दश भङ्गाः। यदि एकगन्धः स्यात् सुरभिगन्धः १, स्यात् दुरभिगन्धश्च २। यदि द्विगन्धः स्यात् सुरभिगन्धश्च दुरभिगन्धश्च। रसेषु यथा वर्णेषु। यदि द्विस्पर्शः स्यात् शीतश्च स्निग्धश्च एवं यथैव परमाणुपुद्गलः। यदि त्रिस्पर्शः सर्वः शीतो देशः स्निग्धः देशो रूक्षः १, सर्वः उष्णः देशः स्निग्धो देशो रूक्षः २, सर्वः स्निग्धो, देशः शीतो देश उष्णः ३, सर्वो रूक्षो देशः शीतः देशे उष्णः ४। यदि चतुः स्पर्शः देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धः देशो रूक्षः १, एते नव भङ्गाः स्पर्शेषु। त्रिप्रदेशिकः खलु भदन्त ! स्कन्धः कतिवर्णः० एवं यथा अष्टादशशते षष्ठोद्देशे यावत् चतुःस्पर्शः प्रज्ञप्तः। यदि एकवर्णः स्यात् कालः यावत् शुक्लः ५। यदि द्विवर्णः स्यात् कालश्च स्यात् नीलश्च १ स्यात् कालश्च नीलश्च २, स्यात् कालाश्च नीलाश्च ३, स्यात् कालश्च लोहितश्च १ स्यात् कालश्च लोहिताश्च २, स्यात् कालाश्च लोहितश्च ३, एवं हारिद्रेणापि समं भङ्गास्त्रयः ३, एवं शुक्लेनापि समं भङ्गास्त्रयः ३, स्यात् नीलश्च लोहितश्च अत्रापि भङ्गास्त्रयः ३, एवं हारिद्रेणापि समं भङ्गास्त्रयः। एवं शुक्लेनापि समं भङ्गास्त्रयः, स्यात् लोहितश्च हारिद्रश्च भङ्गास्त्रयः ३, एवं शुक्लेनापि समं भङ्गास्त्रयः, स्यात् हारिद्रश्च शुक्लश्च भङ्गास्त्रयः, एवं सर्वे ते दशद्विकसंयोगा भङ्गास्त्रिंशद्भवन्ति यदि त्रिवर्णः स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च १, स्यात् कालश्च नीलश्च हारिद्रश्च २, स्यात् कृष्णश्च नीलश्च शुक्लश्च ३, स्यात् कालश्च लोहितश्च हारिद्रश्च ४, स्यात् कालश्च लोहितश्च शुक्लश्च ५, स्यात् कालश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च ६, स्यात् नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च ७, स्यात् नीलश्च लोहितश्च शुक्लश्च ८, स्यात् नीलश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च ९, स्यात् लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च १०।

एवमेते दश त्रिकसंयोगाः। यदि एकगन्धः स्यात् सुरभिगन्धः१ स्याद् दुरभिगन्धः। यदि द्विगन्धः स्यात् सुरभिगन्धश्च दुरभिगन्धश्च भङ्गात्रयः। एवं रसा यथा वर्णाः। यदि द्विस्पर्शः स्यात् शीतश्च स्निग्धश्च एवं यथैव द्विप्रदेशिकस्य तथैव चत्वारो भङ्गाः। यदि त्रिस्पर्शः सर्वः शीतः देशः स्निग्धो देशो रूक्षः १, सर्वः शीतो देशः स्निग्धः देशा रूक्षाः २, सर्वः शीतो देशाः स्निग्धाः देशः रूक्षः ३, सर्व उष्णो देशः स्निग्धः देशो रूक्षः३, अत्रापि भङ्गास्त्रयः ३। सर्वः स्निग्धः देशः शीतः देशउष्णः, भङ्गात्रयः ९। सर्वः रूक्षः देशः शीतः देशउष्णः, भङ्गात्रयः; एवं द्वादश १२। यदि चतुः स्पर्शः देशः शीतः, देशउष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः १, देशः शीतः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशारूक्षाः २, देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ३, देशः शीतः देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशो रूक्षः ४ देशः शीतः देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशः रूक्षाः ५, देशः शीतः देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ६, देशः शीताः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः ७, देशा शीताः देश उष्णः देशः स्निग्धो देशा रूक्षाः ८, देशाः शीताः देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ९, एवमेते त्रिप्रदेशिकः स्पर्शेषु पञ्चविंशतिर्भङ्गाः। सू० १॥

पांचवें उद्देशे का प्रारंभ–

चतुर्थ उद्देशे में इन्द्रियोपचय की प्ररूपणा की गई है यह इन्द्रियोपचय परमाणुओं द्वारा होता है अतः इस पंचम उद्देशे में परमाणु का क्या स्वरूप है यह कहा जानेवाला है इसी संबन्ध को लेकर इस पञ्चम उद्देश को प्रारम्भ किया जा रहा है इस पञ्चम उद्देश का यह 'परमाणु पोग्गलेणं भंते!' इत्यादि आदि सूत्र है।

परमाणुपोग्गलेणं भंते! कइवन्ने, कइगंधे, कइरसे, कइफासे पन्नत्ते' इत्यादि

टीकार्थ––इस सूत्र द्वारा गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है–'परमाणु पोग्गले णं भंते!' हे भदन्त! परमाणु पुद्गल 'कइवन्ने, कइगंधे, कइरसे,

પાંચમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ–

ચોથા ઉદ્દેશામાં ઇંદ્રિયોના ઉપચય–વૃદ્ધિનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. આ ઇંદ્રિય ઉપચય પરમાણુ દ્વારા થાય છે. જેથી આ પાંચમા ઉદ્દેશામાં પરમાણુઓનું શું અને કેવું સ્વરૂપ છે? તે વિષયનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવશે. એ સંબંધને લઈને આ પાંચમા ઉદ્દેશાનો આરંભ કરવામાં આવે છે. તેનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.—

'परमाणुपोग्गले णं भंते! कइवण्णे, कइगंधे कइरसे कइफासे पण्णत्ते' इत्यादि

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે—'परमाणुपोग्गले णं भंते!' હે ભગવન્ પરમાણુ પુદ્ગલ "कइवन्ने, कइगंधे, कइ

टीका—'परमाणुपोग्गले णं भंते !' परमाणुपुद्गलः खलु भदन्त 'कइवन्ने' कतिवर्णः 'कइगंधे' कतिगन्धः 'कइरसे' कतिरसः 'कइफासे' कतिस्पर्शः—हे भदन्त ! परमाणुपुद्गलः कतिवर्णगन्धरसस्पर्शवान् भवतीति प्रश्नः, भगवानाह— 'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'एगवन्ने' एकवर्णः कृष्णादि वर्णाना-मन्यतरयोगात् एक एव वर्णः कृष्णादिः परमाणौ तिष्ठतीति। 'एगगंधे' एक-गन्धः एक एव गन्धः परमाणौ तिष्ठति सुरभिदुरभिगन्धयोरन्यतरस्यैव सत्त्वा-

---

कइफासे' कितने वर्ण, गन्ध, रस, और स्पर्शवाला होता है? पुद्गल के गुण २० माने गये हैं ५ वर्ण, २ गन्ध ५ रस, और ८ स्पर्श ये गुण पुद्गल के सिवाय अन्यत्र नहीं पाये जाते हैं पुद्गल परमाणु और स्कन्ध के भेद से दो प्रकार का कहा गया है द्विप्रदेशी स्कन्ध से लेकर अनन्तप्रदेशी स्कन्ध तक जितने भी पुद्गल हैं वे सब स्कन्ध में ही परिगणित किये गये हैं इसके अतिरिक्त जो पुद्गल हैं वही परमाणु हैं इस सूत्र में एक पुद्गल परमाणु में इन गुणों में से कितने गुण पाये जाते हैं तथा पाये जाने वाले गुणों में कितने भंग हो सकते हैं यही सब विषय वर्णित हुआ है इसमें सबसे पहिले गौतम ने परमाणुपुद्गल के विषय में ही यह प्रश्न किया है इसके उत्तर में प्रभु ने कहा है—'गोयमा एगवन्ने' हे गौतम ? परमाणु पुद्गल ५ वर्णों मे से कोई एक ही वर्णवाला होता है 'एगगंधे' सुरभि दुरभिगंध दो गंधो में से कोई एक ही गंधवाला होता है 'एगरसे'

रसे, कइफासे,' કેટલાક વર્ણ, ગન્ધ, રસ અને સ્પર્શોવાળા હોય છે? પુદ્ગલના ગુણ ૨૦ વીસ માનવામાં આવ્યા છે. ૫ વર્ણ ૨ ગંધ ૫ રસ અને ૮ સ્પર્શ આ વીસ ગુણ પુદ્ગલ શિવાય બીજે મળતા નથી. પુદ્ગલ, પરમાણુ અને સ્કન્ધના ભેદથી બે પ્રકારના કહેલા છે. બે પ્રદેશવાળા સ્કંધોથી આરંભીને અનન્ત પ્રદેશવાળા સ્કન્ધો સુધી જેટલા પુદ્ગલો છે તે બધા સ્કંધમાં જ ગણવામાં આવે છે. તે શિવાયના જે પુદ્ગલો છે તે જ પરમાણુ છે. આ સૂત્રમાં એક પુદ્ગલ પરમાણુથી આરંભીને ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કન્ધ સુધી જે પુદ્ગલો છે, તેઓમાં આ ગુણો પૈકી કેટલા ગુણો સંભવે છે? આ તમામ વિષય આ સૂત્રમાં વર્ણવેલ છે, આમાં સૌથી પહેલાં ગૌતમ સ્વામીએ પરમાણુ પુદ્ગલના વિષયમાં જ પ્રશ્ન કરેલ છે તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે— 'गोयमा ! एगवन्ने' હે ગૌતમ પરમાણુ પુદ્ગલ પાંચ વર્ણો પૈકી કોઇ એક જ વર્ણવાળા હોય છે. 'एगगंधे' સુગંધ—અને દુર્ગન્ધ એ બે ગંધો પૈકી કોઈ એક જ ગંધવાળા હોય છે. 'एगरसे' તીખો—કડવો—કષાય—

दिति । 'एगरसे' एकरसः परमाणौ तिक्तादीनामन्यतमस्यैव सत्त्वात्, 'दुफासे' द्विस्पर्शः शीतोष्णस्निग्धरुक्षाणामन्यतमयोरविरुद्धयोः द्वयोः संभवात् द्विस्पर्शः तत्र च विकल्पाश्चत्वारः शीतस्य स्निग्धेन रुक्षेण वा सह क्रमेण योगाद् द्वौ, एवमुष्णस्यापि स्निग्धेन रूक्षेण वा सह योगाद् द्वाविति चत्वारः, शेषास्तु गुरुलघुकर्कशमृदुकाः स्पर्शाः बादराणामेव भवन्तीति न ते अत्र गृह्यन्ते । 'तं जहा' तद्यथा

तिक्तादि पांच रसो में से कोई एक ही रसवाला होता है और 'दुफासे' शीत, उष्ण, स्निग्ध और रूक्ष इन चार स्पर्शों में से कोई से अविरुद्ध दो स्पर्शों वाला होता है इन चार स्पर्शों में से अविरोधी दो स्पर्शों के होने में यहां चार विकल्प-भंग होते हैं जो इस प्रकार से हैं शीत का स्निग्ध के साथ और रूक्ष के साथ क्रमशः योग करने पर दो भंग होते हैं तथा उष्ण का भी इसी प्रकार से स्निग्ध और रूक्ष के साथ क्रमशःयोग करने पर दो भंग होते हैं, इस प्रकार से चार भंग हो जाते हैं-कहने का तात्पर्य ऐसा है कि शीत के साथ परमाणु में स्निग्ध और रूक्ष रह सकते हैं तथा उष्ण के साथ भी स्निग्ध और रूक्ष रह सकते हैं इस प्रकार से चार स्पर्शों के ४ भंग यहां कहे गये है। परमाणु में अविरोधी दो ही स्पर्श पाये जाते हैं शीत के साथ उष्णस्पर्श का और उष्णस्पर्श के साथ शीत का विरोध है इस लिये यदि परमाणु में शीत-स्पर्श रहता हैं तो वहां स्निग्ध स्पर्श भी रह सकता है और यदि स्निग्ध स्पर्श वहां नहीं हो तो रूक्ष स्पर्श वहां रह

तुरे।-ખાટો અને મીઠો એ પાંચ રસો પૈકી કોઈ એક જ રસવાળા હોય છે. 'दुफासे' શીત-ઠંડુ-ઉષ્ણ ઉનુ સ્નિગ્ધ-ચિકણુ અને રૂક્ષ કઠોર આ ચાર પ્રકારના સ્પર્શોવાળા હોય છે. આ ચાર સ્પર્શોમાંથી અવિરોધી બે સ્પર્શોના હોવાથી અહિયાં ચાર વિકલ્પ-ભંગો થાય છે. જે આ પ્રમાણે છે.-શીતનું સ્નિગ્ધની ચિકાશની સાથે અને રૂક્ષની સાથે ક્રમથી યોગ કરવાથી બે ભંગો થાય છે. તેમ જ ઉષ્ણનું પણ આજ રીતે સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષની સાથે ક્રમથી યોગ કરવાથી બીજા બે ભંગો થાય છે. એ રીતે ચાર ભંગો બને છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-શીતની સાથે પરમાણુમાં સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ રહી શકે છે. તથા ઉષ્ણની સાથે પણ સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ રહી શકે છે. એ રીતે ચાર સ્પર્શોના ૪ ચાર ભંગો ઉપર બતાવ્યા છે. પરમાણુઓમાં અવિરોધી બે જ સ્પર્શો મળે છે. ઠંડા સાથે ઉષ્ણ સ્પર્શનો તથા ઉષ્ણ સ્પર્શ સાથે ઠંડા સ્પર્શનો પરસ્પર વિરોધ છે. તેથી જો પરમાણુમાં શીત સ્પર્શ રહે તો સ્નિગ્ધ સ્પર્શ પણ રહી શકે છે. અને જો ત્યાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શ ન હોય તો રૂક્ષ સ્પર્શ ત્યાં રહી શકે

'जइ एगवन्ने' यदि एकवर्णस्तदा 'सिय कालए' स्यात् कालः 'सिय नीलए' स्यात् नीलः 'सिय लोहियए' स्यात् लोहितः, 'सिय हालिद्दए' स्याद्धारिद्रः-पीतः 'सिय सुक्किल्लए' स्यात् शुक्लः, परमाणौ एकएकवर्णः तत्र कदाचित् कृष्णः, कदाचित् नीलः, कदाचित् लोहितः, कदाचित् हारिद्रः, कदाचित् शुक्लः । तथा च कृष्णादिषु

सकता है इसी प्रकार से उष्ण स्पर्श के सम्बन्ध में भी कथन जानना चाहिये मृदुक कर्कश गुरु, लघु, ये जो बाकी ४ स्पर्श और हैं वे परमाणु में नहीं रहते हैं ये तो बादर पुद्गलों में ही रहते हैं परमाणु सूक्ष्मातिसूक्ष्म पुद्गल है इसलिये यहां उनका ग्रहण नहीं हुआ है इसी विषय को अधिक और स्पष्ट करने के लिये सूत्रकार कहते हैं-'तंजहा' 'जइ एगवन्ने सिय कालए, सिय नीलए सिय लोहियए य, सिय हालिद्दए य, सिय सुक्किल्लए य' परमाणु में एकवर्ण रहता है ऐसा कथन जब किया जाता है तो इसका तात्पर्य ऐसा है कि एक परमाणु में पांच वर्णों में से कदाचित् कृष्णवर्ण भी रह सकता है यदि कृष्णवर्ण न हो तो वहां कदाचित् नीलवर्ण भी रह सकता है और यदि वहां नीलवर्ण न हो तो कदाचित् वहां लालवर्ण भी हो सकता है और यदि वहां लालवर्ण न हो तो कदाचित् पीतवर्ण भी हो सकता है और यदि वहां पीतवर्ण न हो तो कदाचित् वहां शुक्लवर्ण भी हो सकता है इस प्रकार पांच वर्णों में से कोई न कोई एक वर्ण उसमें अवश्य पाया जाता है

છે. એજ રીતે ઉષ્ણુ સ્પર્શના સંબંધમાં પણુ કથન સમજવું ગુરૂ ભારે લઘુ હલકો કર્કશ અને મૃદુ આ બાકીના જે ચાર સ્પર્શો બીજા પણુ છે તે પરમાણુ-ઓમાં રહેતા નથી. તે તો બાદર પુદ્ગલોમાં જ રહે છે. પરમાણુ સૂક્ષ્મથી પણુ સૂક્ષ્મ પુદ્ગલ છે. તેથી અહિયાં તેને ગ્રહણુ કર્યા નથી. આજ વિષયને વધારે સ્પષ્ટ કરવા માટે સૂત્રકાર કહે છે કે-'तंजहा' जइ एगवन्ने सिय कालए, सिय नीलए सिय लोहियए य, सिय हालिद्दए य, सिय सुक्किल्लए य' પરમાણુઓમાં એક વર્ણુ રહે છે એવું કથન જે કરવામાં આવે છે. તો તેનું તાત્પર્ય એ છે કે-એક પરમાણુમાં પાંચ વર્ણો પૈકી કદાચ કૃષ્ણુ વર્ણ પણુ રહી શકે છે, જો કૃષ્ણુ વર્ણ ન હોય તો ત્યાં કદાચ નીલ વર્ણ પણુ રહી શકે છે. અને જો ત્યાં નીલ વર્ણ ન હોય તો કદાચિત્ ત્યાં લાલ વર્ણ પણુ હોઈ શકે છે અને જો લાલ વર્ણ ન હોય તો કદાચિત્ પીળો વર્ણ પણુ હોઈ શકે છે. અને જો પીળો વર્ણ ન હોય તો કદાચિત્ ત્યાં શુકલ-શ્વેતવર્ણ પણુ હોઈ શકે છે. એ રીતે પાંચ વર્ણો પૈકી કોઈ પણુ એક

अन्यतमवर्णवान् भवति परमाणुरिति भावः । 'जइ एगगंधे सिय सुब्भिगंधे सिय दुब्भिगंधे' यदि एकगन्धः तदा स्यात्-कदाचित् सुरभिगन्धः, स्यात्-कदाचित् दुरभिगन्धः । 'जइ एगरसे सिय तित्ते सिय कडुए' यदि एकरसः तदा स्यात्-कदाचित् तिक्तः, स्यात्-कदाचित् कटुकः 'सिय कसाए' स्यात् कषायः 'सिय अंबिले' स्यादम्लः 'सिय महुरे' स्याद् मधुरः तिक्तादिषु पञ्चरसेषु एकतमरस एव भवति परमाणुरिति । 'जइ दुफासे' यदि द्विस्पर्शः तदा 'सिय सीए य निद्धे य' स्यात् शीतश्च स्निग्धश्च 'सिय सीए य लुक्खे य' स्यात् शीतश्च रूक्षश्च 'सिय उसिणे य निद्धे य' स्यादुष्णश्च स्निग्धश्च, 'सिय उसिणे य लुक्खे य' स्यादुष्णश्च

इसी प्रकार का कथन आगे के गुणों के होने के विषय में भी जानना चाहिये 'जइ एगगंधे, सिय सुब्भिगंधे, सिय दुब्भिगंधे' यदि वह एक गन्धगुणवाला कहा जाता है तो दो गन्धों में से या तो वह सुरभिगंध वाला हो सकता है या दुरभिगन्ध वाला हो सकता है । 'जइ एगरसे, सिय तित्ते सिय कडुए, सिय कसाए, सिय अंबिले, सिय महुरे' यदि उसे जब एक रसगुण वाला कहा जाता हैं तो वह पांचरसों में से कोई न कोई एक रस वाला हो सकता है कदाचित् वह तिक्तरस वाला भी हो सकता है, कदाचित् वह कटुक रसवाला भी हो सकता है कदाचित् वह कषाय रसवाला भी हो सकता है कदाचित् वह अम्लरसवाला भी हो सकता है तथा कदाचित् वह मधुररस वाला भी हो सकता है इसी प्रकार से 'जइ दुफासे सिय सीए य निद्धे य' यदि वह दो स्पर्शों वाला है तो वह कदाचित् शीतस्पर्श और स्निग्धस्पर्शवाला भी हो सकता है और कदाचित् वह 'सिय सीए य लुक्खे य' शीतस्पर्श और

વર્ણ તેમાં અવશ્ય હોય છે જ. આજ પ્રમાણેનું કથન આગળના ગુણોના હોવાના સંબંધમાં પણ સમજવું. 'जइ एग गंधे, सिय सुब्भिगंधे सिय दुब्भिगंधे' જો તે એક ગંધ ગુણવાળા છે, તો બે ગંધો પૈકી તે સુગંધ ગુણવાળા હોઇ શકે છે, અથવા તો દુર્ગંધવાળા હોઈ શકે છે. 'जइ एगरसे सिय तित्ते सिय कडुए सिय कसाए, सिय अंबिले, सिय महुरे,' જો તેને એક રસ ગુણવાળા કહેવામાં આવે તો તે પાંચ રસો પૈકી કોઇને કોઇ એક રસવાળા હોઈ શકે છે. કદાચિત્ તે તીખા રસવાળા પણ હોઇ શકે છે. કદાચિત્ તે કડવા રસવાળા પણ હોઇ શકે છે. કદાચિત્ તે તુરા રસવાળા પણ હોઇ શકે છે. એજ રીતે 'जइ दुफासे सिय सीए य निद्धे य' જો તે બે સ્પર્શવાળા હોય તો કદાચિત્ તે શીત સ્પર્શવાળા અને સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા પણ હોઈ શકે છે. કદાચ તે 'सिय सीए य लुक्खे य' ઠંડા

रूक्षश्च। परमाणुपुद्गलस्वरूपमभिधाय तज्जनितस्कन्धस्वरूपं वक्तुं प्रथमतो द्विप्रदेशिकस्कन्धस्वरूपमाह-'दुप्पएसिए णं' इत्यादि, 'दुप्पएसिए णं भंते! खंधे' द्विप्रदेशिकः खलु भदन्त! स्कन्धः 'कइवन्ने०' कतिवर्णः, द्वौ प्रदेशौ-परमाणुरूपौ विद्येते अवयवतया यस्य स्कन्धस्यावयविनः स द्विप्रदेशिकः स्कन्धः कतिवर्णवान् कतिगन्धवान् कतिरसवान् कतिस्पर्शवान् भवतीति प्रश्नः, उत्तरमाह-'एवं जहा' इत्यादि, 'एवं जहा अट्ठारसमसए छट्ठुद्देसए जाव सिय चउफासे पन्नत्ते' एवं यथाऽष्टादशशते षष्ठोद्देशके यावत् स्यात् चतुःस्पर्शः प्रज्ञप्तः, यथाऽष्टा-

---

रूक्षस्पर्श वाला भी हो सकता है २ 'सिय उसिणे य निद्धे य' और कदाचित् वह उष्णस्पर्शवाला एवं स्निग्धस्पर्शवाला भी हो सकता है और कदाचित् वह 'सिय उसिणे य लुक्खे य' उष्णस्पर्श वाला और रूक्षस्पर्शवाला भी हो सकता है।

इस प्रकार से परमाणुपुद्गल के स्वरूप का कथन करके अब सूत्रकार परमाणुजनित स्कन्ध के स्वरूप का कथन करने की कामना से प्रथम द्विप्रदेशी स्कन्ध के स्वरूप का कथन करते हैं-इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-'दुप्पएसिए णं भंते! खंधे कइवन्ने०' हे भदन्त! जिस स्कन्धरूप अवयवी के दो परमाणुरूप प्रदेश हैं अर्थात् जो स्कन्ध दो परमाणुओं के संयोग से जन्य हुआ है ऐसा वह द्विप्रदेशिकस्कन्ध, कितने वर्णों वाला, कितने गंधोंवाला, कितने रसों वाला और कितने स्पर्शों वाला होता है? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु ने कहा है-'एवं जहा अट्ठारसमसए छट्ठुद्देसए जाव सिय चउफासे पन्नत्ते' हे गौतम! जैसा

સ્પર્શ અને લુખાસ્પર્શવાળા ૨ પણ હોઈ શકે છે 'सिय उसिणे य निद्धे य' અને કદાચિત્ તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા અને રૂક્ષ સ્પર્શવાળા પણ હોઈ શકે છે.

આ રીતે પરમાણુના સ્વરૂપનું કથન કરીને હવે સૂત્રકાર પરમાણુથી થતાં સ્કંધોના સ્વરૂપનું કથન કરવાની ઈચ્છાથી પહેલાં બે પ્રદેશવાળા સ્કંધોના સ્વરૂપનું કથન કરે છે તેમાં ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'दुप्पएसिए णं भंते! खंधे कइवण्णे' હે ભગવન્ જે સ્કંધ રૂપ અવયવીને બે-પરમાણુ પ્રદેશ છે, અર્થાત્ જે સ્કંધ બે પરમાણુના સંયોગથી ઉત્પન્ન થયો છે એવો તે બે પ્રદેશવાળો સ્કંધ કેટલા વર્ણો વાળો, કેટલા ગંધોવાળો, કેટલા રસોવાળો અને કેટલા સ્પર્શોવાળો હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'एवं जहा अट्ठारसमसए छट्ठुद्देसए जाव सिय चउफासे पन्नत्ते' હે ગૌતમ!

दशशतकस्य षष्ठोद्देशके कथितं तथैव इहापि सर्वमवगन्तव्यम् कियत्पर्यन्तं तत्रत्यं प्रकरणं ज्ञातव्यं तत्राह–'जाव' इत्यादि, यावत् स्यात् चतुःस्पर्शो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एतत्पर्यन्तम्, तथाहि–तत्रत्यं प्रकरणम् 'दुपएसिए णं भंते ! खंधे कइ-वन्ने पुच्छा ? गोयमा ! सिय एगवन्ने सिय दुवन्ने सिय एगगंधे सिय दुगंधे, सिय एगरसे सिय दुरसे सिय दुफासे सिय तिफासे सिय चउफासे' द्विप्रदेशिकः खलु भदन्त ! स्कन्धः कतिवर्णः पृच्छा ? कतिगन्धः कतिरसः कतिस्पर्शः ? इति प्रश्नः, स्यादेकवर्णः स्याद् द्विवर्णः, स्यादेकगन्धः स्याद् द्विगन्धः, स्यादेकरसः स्याद् द्विरसः, स्याद् द्विस्पर्शः स्यात् त्रिस्पर्शः स्यात् चतुःस्पर्श इत्युत्तरम् ॥

कथन १८ वें शतक के छट्ठे उद्देशे में किया गया है वैसा ही सब कथन यहां पर यावत् वह कदाचित् चार स्पर्शों वाला होता है यहां तक का करना चाहिये वहां का वह प्रकरण इस प्रकार से है—

प्र०–'दुप्पएसिए णं भंते ! खंधे कइवन्ने पुच्छा'

उ०–'गोयमा ! सिय एगवन्ने, सिय दुवन्ने, सिय एगगंधे, सिय-दुगंधे, सिय एगरसे, सिय दुरसे, सिय दुफासे, सिय तिफासे, सिय-चउफासे' हे भदन्त ! द्विप्रदेशिक स्कन्ध कितने वर्णवाला होता है ? आदि प्रश्न का उत्तर–हे गौतम ! द्विप्रदेशिक स्कन्ध कदाचित् एक वर्ण-वाला होता है, कदाचित् दो वर्णों वाला होता है, कदाचित् एक गंधवाला होता है कदाचित् दो गंधो वाला होता है, कदाचित् एक रसवाला होता है, कदाचित् दो रसों वाला होता है, कदाचित् वह दो स्पर्शों वाला होता है कदाचित् तीन स्पर्शों वाला होता है और कदा

૧૮ અઢારમાં શતકના છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં જેવું કથન કર્યું છે તેવું જ કથન અહિયાં યાવત્ તે કદાચિત્ સ્પર્શોવાળા હોય છે. અહિ સુધીનું સમજી લેવું. ત્યાંનું તે પ્રકરણ આ પ્રમાણે છે.

પ્રશ્ન 'दुप्पएसिए णं भंते ! खंधे कइवण्णे पुच्छा'

ઉ૦ 'गोयमा ! सिय एगवन्ने, सिय दुवण्णे सिय एगगंधे सिय दुगंधे, सिय एगरसे, सिय दुरसे, सिय दुफासे, सिय तिय फासे, सिय चउप्फासे' હે ભગવન્ બે પ્રદેશવાળા સ્કંધ કેટલા વર્ણ વાળા હોય છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે હે ગૌતમ ! બે પ્રદેશી સ્કંધ કોઈવાર એક વર્ણવાળો હોય છે. કદાચિત્ બે વર્ણોવાળો હોય છે. કોઈવાર એક ગંધવાળો હોય છે અને કોઈવાર બે ગંધવાળો હોય છે. કોઈવાર એક રસવાળો હોય છે. કોઈવાર બે રસોવાળો હોય છે, કોઈવાર તે બે સ્પર્શવાળો હોય છે. કોઈવાર ત્રણ સ્પર્શોવાળો હોય છે. અને કોઈવાર ચાર સ્પર્શોવાળો હોય છે. આ અઢારમાં

अष्टादशशतकस्यैव व्याख्यानरूपम् अग्रिमप्रकरणमवतारयति-जइ एगवन्ने' इत्यादि 'जइ एगवन्ने' यदि द्विप्रदेशिकः स्कन्धः एकवर्णः-कृष्णाद्यन्यतमवर्णवान् तदा 'सिय कालए जाव सुक्किलए' स्यात् कालो यावत् शुक्लः, स्यात् कालः स्यात् नीलः स्यात् लोहितः स्यात् हारिद्रः स्यात् शुक्लः, यदि द्वयोरपि परमाण्वोः समानजातीय एव कृष्णाद्यन्यतमो वर्णो भवेत्तदा कदाचित् कृष्णवर्णो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः कदाचित् नीलाद्यन्यतमवर्णः कारणे परमाणौ यादृश एव वर्णो वर्तते कार्ये स्कन्धेऽपि तादृशः-तादृशसंख्याक एव भवति कारणगुणाः कार्यगुणान् आरभन्ते इति नियमात्। 'जइ दुवन्ने' यदि द्विवर्णः-यदि वर्णद्वयवान् द्विप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात्तदा वक्ष्यमाणव्यवस्थाऽवगन्तव्या, तथाहि 'सिय कालए य नीलए य' स्यात् कालः नीलश्च, परमाणुरूपोऽवयवः कृष्णवर्णवान् अपरश्च परमाणुरूपोऽवयवो नीलवर्णवान् तदा रूपद्वयवत् परमाणुद्वयजनितत्वात् कार्यरूपो हि प्रदेशिकोऽवयवी स्कन्धोऽपि कृष्णनीलवर्णद्वयवान् इति १ 'सिय कालए य लोहियए य' स्यात् कृष्णश्च लोहितश्च कदाचित् कृष्णलोहितवान् द्विप्रदेशिकः

चित् चार स्पर्शों वाला होता है इसी १८ वें शतक के ही व्याख्यानरूप अग्रिम प्रकरण को अवतरित करते हुए सूत्रकार इस प्रकार से कहते हैं-'जइ एगवन्ने' यदि वह द्विप्रदेशिक स्कन्ध कृष्णादि वर्णों में से कोई एक वर्णवाला है तो वह इस प्रकार की इस कथन में व्यवस्था स्वन्पन्न बन सकता है-'सिय कालए य नीलए य' कदाचित् वह काले वर्ण वाला और नीले वर्णवाला भी हो सकता है तात्पर्य यह है कि एक परमाणु रूप अवयव उस द्विप्रदेशिक स्कन्ध का कृष्णवर्णवाला और दूसरा परमाणुरूप अवयव नीलेवर्ण का हो सकता है इस प्रकार दो रूपों वाले परमाणु द्वय से जनित होने के कारण कार्यरूप द्विप्रदेशिक अवयवी स्कन्ध भी कृष्ण नील रूप दो वर्णों वाला हो जाता है १ 'सिय कालए य लोहियए य २' कदाचित् वह द्विप्रदेशिक स्कन्ध काले और लालवर्ण से युक्त भी हो

શતકના જ વ્યાખ્યાનરૂપ આગળના પ્રકરણને બતાવતાં સૂત્રકાર કહે છે કે- 'जइ एगवन्ने' જો તે બે પ્રદેશવાળો સ્કંધ કૃષ્ણ વિગેરે વર્ણોમાંથી કોઇ એક વર્ણવાળા હોય તો 'सिय कालए य नीलए य' કદાચ તે કાળાવર્ણવાળો અને કદાચિત્ તે નીલાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-એક પરમાણુરૂપ અવયવ તે બે પ્રદેશવાળા સ્કંધના કૃષ્ણવર્ણવાળા અને બીજા પરમાણુરૂપ નીલવર્ણના હોઇ શકે છે. આ રીતે બે રૂપોવાળા બે પરમાણુ બનેલ હોવાથી કાર્યરૂપ બે પ્રદેશિક સ્કંધ પણ કૃષ્ણ અને નીલરૂપ બે વર્ણો વાળા બની જાય છે. 'सिय कालए य लोहियए य' કોઇવાર તે બે પ્રદેશવાળા સ્કંધ કૃષ્ણવર્ણવાળા અને લાલવર્ણવાળા પણ હોઇ શકે છે. તેનું તાત્પર્ય એ

स्कन्धः कारणस्य परमाणुद्वयस्य कृष्णलोहितवर्णद्वयवत्त्वेन ततो जायमानद्विप्रदेशिकाऽवयवी अपि कदाचित् कृष्णलोहितरूपवर्णद्वयवानेव भवतीति २। 'सिय कालए य हालिद्दए य' स्यात् कदाचित् कृष्णश्च पीतश्च यदि जनकं परमाणुद्वयं कृष्णपीतवर्णद्वयवत् तदा कदाचित् कार्यरूपे द्विप्रदेशिकस्कन्धेऽपि कृष्णपीतवर्णद्वययुक्तोऽवयवी भवतीति ३। 'सियकालए य सुक्किल्लए य' स्यात्-कदाचित् कृष्णश्च शुक्लश्च कृष्णशुक्लद्वयवर्णवत् परमाणुद्वयजनितत्वात् द्विप्रदेशिकावयवी अपि कृष्णशुक्लात्मकवर्णद्वयवानेव भवतीति, कृष्णमुख्यकनीलादिशुक्लान्तगौणपर्यायमाश्रित्य चत्वारो भङ्गा जाता इति प्रदर्शितम् अतः परं नीलमुख्यकगौण-

सकता है तात्पर्य यही है कि एक परमाणुरूप अवयव उसका कृष्ण वर्णोपेत हो और दूसरा परमाणुरूप अवयव उसका नीले वर्ण का न होकर लाल वर्ण वाला हो इस प्रकार से भी वह दो वर्णों से युक्त परमाणुद्वय से जनित होने के कारण कदाचित् कृष्णलोहित रूप वर्ण द्वयवाला ही हो सकता है २ 'सिय कालए य हालिद्दए य' यदि वह ऐसा न हो तो कदाचित् वह कृष्ण वर्णवाला और पीतवर्णवाला भी हो सकता है यदि उस द्विप्रदेशी स्कन्ध का एक परमाणु कृष्ण वर्णवाला है और दूसरा परमाणु पीतवर्ण वाला है तो ऐसी स्थिति में उन दोनों परमाणुओं के संयोग से उत्पन्न हुआ वह द्विप्रदेशी स्कन्ध भी कृष्ण एवं पीतवर्णवाला हो जाता है ३ 'सिय कालए य सुक्किल्लए य' यदि वह कृष्ण पीतवर्ण वाला नहीं हो तो वह कृष्ण एवं सफेद वर्णवाले दो परमाणुओं से जन्य होने के कारण कृष्ण और श्वेतवर्ण वाला भी कदाचित् हो सकता है

છે કે-એક પરમાણુરૂપ અવયવ તેના કાળાવર્ણવાળુ હોય અને બીજુ પરમાણુ રૂપ અવયવ નીલવર્ણનું ન થતાં લાલ વર્ણવાળું હોય આ રીતે પણ તે બે વર્ણોથી યુક્ત બે પરમાણુથી થયેલ હોવાથી કદાચિત્ કૃષ્ણ અને લાલ એ વર્ણવાળા થઈ શકે છે 'सिय कालए य हालिद्दे य' અને જો એ પ્રમાણે ન હોય તો કદાચિત તે કૃષ્ણવર્ણવાળા અને કદાચિત્ પીળાવર્ણવાળા પણ હોઈ શકે છે. જો તે બે પ્રદેશિકસ્કંધનું એક પરમાણુ કાળા વર્ણવાળું હોય અને બીજું પરમાણુ પીળાવર્ણવાળુ હોય તો તે એ સ્થિતિમાં તે બન્ને પરમાણુઓના સંયોગથી ઉત્પન્ન થયેલ તે બે પ્રદેશી સ્કંધ પણ કાળા અને પીળાવર્ણવાળા બની જાય છે.૩

'सिय कालए य सुक्किल्लए य' અને જો તે કાળા અને પીળાવર્ણવાળા ન હોય તો તે કાળા અને સફેતવર્ણવાળા બે પરમાણુઓથી થયેલ હોવાથી

पर्यायमादायापि भङ्गत्रयं दर्शयति–'सिय नीलए य लोहियए य' स्यात् नीलश्च लोहितश्च कदाचित् नीललोहितवर्णद्वयपरमाणुद्वयजनितत्वात् द्विप्रदेशिकस्कन्धोऽपि नीललोहितवर्णद्वयवान् इति पञ्चमो भङ्गः ५। 'सिय नीलए य हालिद्दए य' स्यात् नीलश्च पीतश्च–नीलपीतद्वयपरमाणुद्वयजनितद्विप्रदेशिकस्कन्धोऽपि नील-पीतात्मकवर्णद्वयवानेव भवतीति षष्ठो भङ्गः ६। 'सिय नीलए य सुक्किल्लए य'

४ इस प्रकार से इस कथन में कृष्ण गुण को मुख्य करके उसके साथ ही क्रमशः नील पीत लाल और श्वेतवर्ण को संयुक्त करके ये ४ भंग द्विसंयोगी प्रकट किये गये हैं। नील वर्ण को मुख्य करके और शेष ३ वर्ण को उसके साथ संयुक्त करके द्विसंयोगी ३ भंग इस प्रकार से होते हैं–'सिय नीलए य लोहियए य' यदि उसमें कृष्ण वर्ण न हो कदाचित् नील वर्ण हो तो इस स्थिति में उस नील वर्ण के साथ लोहितवर्ण भी उसमें रह सकता है क्योंकि एक परमाणु उसमें नील वर्ण का है और दूसरा परमाणु लाल वर्ण का है इस प्रकार नीललालवर्णोपेत परमाणु द्वय से जन्य हुए उस द्विप्रदेशी स्कन्ध में भी नील लोहित वर्ण द्वय युक्तता आती है ५ यदि नील के साथ लोहित वर्ण वहां न हो तो उसकी जगह वहां पीतवर्ण भी हो सकता है इस लिये 'सिय नीलए य हालिद्दए य ६' ऐसा यह ६ भंग बन जाता है तथा यदि नीलवर्ण के साथ वहां पीतवर्ण न हो तो उसके स्थान पर वहां श्वेतवर्ण भी हो सकता है इस

કદાચિત્ કાળા અને ધોળાવર્ણુવાળા પણ હોઇ શકે છે.૪ આ રીતે આ કથનથી કૃષ્ણગુણને મુખ્ય બનાવીને તેની સાથે ૪ અનુક્રમે નીલ, પીળો, લાલ અને ધોળાવર્ણુને મેળવીને આ ચાર ભંગો દ્વિસંયોગી બતાવ્યા છે. તેમ જ નીલ વર્ણુને પ્રધાન બનાવીને અને બાકીના ૩ ત્રણ વર્ણોને તેની સાથે મેળવીને બે પ્રદેશી ૫ પાંચ ભંગો નીચે પ્રમાણે બને છે.

'सिय नीलए य लोहियए य' જો તેમાં કૃષ્ણવર્ણુ ન હોય તો કદાચિત્ નીલ વર્ણ હોય તો તે નીલ વર્ણ સાથે લાલ વર્ણ પણ તેમાં રહી શકે છે. કેમ કે એક પરમાણુ તેમાં નીલ વર્ણનું હોય બીજું પરમાણુ લાલ વર્ણનું હોય આ રીતે નીલ વર્ણ અને લાલ વર્ણુવાળા બે પરમાણુથી થયેલ તે બે પ્રદેશી સ્કંધમાં પણ નીલ અને લાલ એ બે વર્ણપણું આવે છે. ૫ જો નીલવર્ણ સાથે લાલવર્ણ ત્યાં ન હોય તો તેની જગ્યાએ ત્યાં પીતવર્ણ પણ સંભવી શકે છે. 'सिय नीलए य हालिद्दए य'૬ આ પ્રમાણેનો આ ૬ છઠ્ઠો ભંગ છે. જો નીલવર્ણ સાથે ત્યાં પીળો વર્ણ ન હોય તો તેની જગોએ તે ત્યાં શ્વેતવર્ણ પણ સંભવી શકે છે. એ રીતે 'सिय नीलए य सुक्किल्लए य'

स्यात् नीलश्च शुक्लश्च कारणे परमाणुद्वये शुक्लवर्णवत्त्वेन तज्जनितद्विप्रदेशिकावयवी स्कन्धोऽपि नीलशुक्लरूपवर्णद्वयवानेव भवतीति सप्तमो भङ्गः ७। अथ लोहितवर्णमुख्यतामाश्रित्य भङ्गद्वयमाह-'सिय लोहियए य हालिद्दए य' स्यात् लोहितश्च पीतश्च-कदाचित् लोहितपीतवर्णद्वयवत् परमाणुद्वयजनितद्विप्रदेशिक स्कन्धोऽपि लोहितपीतात्मकवर्णद्वयवान् भवतीति अष्टमो भङ्गः ८। 'सिय लोहियए य सुक्किल्लए य' स्यात् लोहितश्च शुक्लश्च लोहितशुक्लात्मकवर्णद्वयवत् पर-

---

प्रकार से 'सिय नीलए य सुक्किल्लए य' यह सातवां भंग बन जाता है इस प्रकार से ये ३ भंग नील गुण की मुख्यता करके और शेष ३ गुणों को क्रमशः उसके साथ संयुक्त करके बनते हैं अब लोहित वर्ण की मुख्यता करके और शेष दो गुणों को पीतवर्ण और श्वेतवर्ण को क्रमशः इसके साथ जोडकर २ भंग बनते हैं जो इस प्रकार से हैं 'सिय लोहियए य हालिद्दए य' वह द्विप्रदेशी स्कन्ध कदाचित् लालवर्णवाला और पीतवर्णवाला भी हो सकता है ८, तात्पर्य इस कथन का ऐसा है कि यदि उस द्विप्रदेशी स्कन्ध में नीलवर्ण न हो तो इसके स्थान पर उसमें लालवर्ण भी हो सकता है इस प्रकार वह द्विप्रदेशी स्कन्ध लाल वर्णवाले एक परमाणु से और पीत वर्ण वाले दूसरे परमाणु से जन्य होने के कारण लालपीत वर्ण वाला भी हो सकता है। इस प्रकार से यह ८ वां भंग है नौवां भंग इस प्रकार से है 'सिय लोहियए य सुक्किल्लए य' वह द्विप्रदेशी स्कन्ध अपने अवयव भूत एक लोहित वर्ण वाले परमाणु से और दूसरे शुक्ल

આ રીતનો ૭ સાતમો ભંગ બની જાય છે. આ રીતે ત્રણ ભંગો નીલગુણની મુખ્યતા બતાવીને અને બાકીના ૩ ત્રણ ગુણોને ક્રમથી તેની સાથે મેળવીને બને છે, હવે લાલવર્ણને મુખ્ય બનાવીને અને બાકીના બે ગુણોને-પીળા વર્ણને-અને ધોળા વર્ણને ક્રમથી તેની સાથે જોડીને ૨ બે ભંગ બને છે જે આ પ્રમાણે છે.-'सिय लोहियए य हालिद्दए य' તે બે પ્રદેશવાળો સ્કંધ કદાચિત્ લાલવર્ણવાળો અને પીળાવર્ણવાળો પણ સંભવી શકે છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-જો તે બે પ્રદેશી સ્કંધમાં નીલવર્ણ ન હોય તો તેના સ્થાન પર તેમાં લાલવર્ણ પણ હોઇ શકે છે, અને તેની સાથે ત્યાં પીળો વર્ણ પણ રહી શકે છે. આ રીતે તે બે પ્રદેશી સ્કંધ લાલ વર્ણવાળા એક પરમાણુથી અને પીળા વર્ણવાળા બીજા પરમાણુથી થયેલ હોવાથી લાલ અને પીળા વર્ણ વાળા પણ હોઇ શકે છે. આ રીતે આ ૮ આઠમો ભંગ છે. નવમો ભંગ આ પ્રમાણે છે.-'सिय लोहियए य सुक्किल्लएय' તે બે પ્રદેશી સ્કંધ પોતાના

माणुद्वयजनितत्वात् द्विप्रदेशिकस्कन्धोऽपि लोहितशुक्लात्मकवर्णद्वयवानेव भवतीति नवमो भङ्गः ९। अथ हारिद्रवर्णमुख्यतामाश्रित्यैकं भङ्गमाह-'सिय हालिद्दए य सुक्किल्लए य' स्यात् हारिद्रश्च शुक्लश्च, हारिद्रशुक्लात्मकवर्णद्वयवत् परमाणुद्वयजनितत्वात् द्विप्रदेशिकावयवी अपि पीतशुक्लात्मकवर्णद्वयवानेव भवतीति दशमो भङ्गः १०। सम्प्रति द्विकसंयोगिभङ्गस्योपसंहारं कुर्वन्नाह-'एवं एए दुयासंयोगे दसभंगा' एवम्-प्रदर्शितप्रकारेण द्विकसंयोगे वर्णद्वयमूलकसंयोगे दशभङ्गा भवन्ति। यद्यपि द्विकसंयोगे पञ्चवर्णानां परस्परं विशेष्यविशेषणभावव्यत्यासेन विंशतिर्भङ्गाः संभवन्ति तथापि पूर्वपूर्वस्य उत्तरोत्तरत एव परस्परं

वर्ण वाले परमाणु से जन्य होने के कारण लालवर्ण वाला और शुभ्र वर्ण वाला भी कदाचित् हो सकता है। अब पीतवर्ण की मुख्यता करके उसके साथ श्वेत वर्ण को संयुक्त कर जो केवल एक ही भंग बनता है वह 'सिय हालिद्दए य सुक्किल्लए य' इस प्रकार से है इस भंग में उस द्विप्रदेशी स्कन्ध को पीतवर्ण वाले एक परमाणु से और शुक्लवर्ण के दूसरे परमाणु से जन्य होने के कारण पीत शुक्लात्मक वर्णद्वय वाला ही कहा गया है इस प्रकार से यह १० वां भंग है 'एवं एए दुयासंयोगे दस भंगा' ये १० भंग द्विक संयोगी है अर्थात् पांच वर्णों में से क्रमशः एक२ वर्ण को मुख्य करके और गौण करके बने है यद्यपि द्विक संयोग में पांच वर्णों के आपस में विशेष्य-विशेषण भाव के उलट फेर कर देने से २०, भंग हो सकते हैं फिर भी पूर्व पूर्व को उत्तरोत्तर के साथ ही

અવયવ રૂપ એક લાલ વર્ણવાળા પરમાણુથી અને બીજા ધોળા વર્ણ વાળા પરમાણુથી થનાર હોવાના કારણે કદાચિત્ લાલ વર્ણ વાળા અને ધોળાવર્ણ વાળા પણ થઇ શકે છે.

હવે પીળા વર્ણ ને મુખ્ય બનાવીને અને તેની સાથે ધોળા વર્ણ ને મેળવીને જે કેવળ એક જ ભંગ બને છે તે 'सिय हालिद्दए य सुक्किल्लए य' આ પ્રમાણે છે આ ભંગમાં તે બે પ્રદેશી સ્કંધને પીળાવર્ણવાળા એક પરમાણુથી અને ધોળા વર્ણવાળા બીજા પરમાણુથી થવાવાળા હોવાથી પીળા અને ધોળા એમ બે વર્ણવાળો કહ્યો છે. એ રીતે એ દસમો ભંગ છે. 'एवं एए दुयासंयोगे दस भंगा' એ રીતે આ દ્વિકસંયોગી દસ ભંગો બને છે. અર્થાત્ પાંચ વર્ણો પૈકી એક વર્ણને ક્રમથી મુખ્ય બનાવીને અને તેની સાથે બીજા નીચેના વર્ણને મેળવીને એટલે કે ગૌણ કરીને બને છે. જો કે દ્વિક સંયોગમાં પાંચ વર્ણોના પરસ્પરમાં વિશેષ્ય વિશેષણ ભાવને ફેરફાર કરવાથી ૨૦ વીસ ભંગો બની શકે છે. તોપણ પૂર્વ-પૂર્વને ઉત્તરોત્તરની સાથે જ મેળવવાથી ૧૦ દસ

संयोगकरणेन दशैव भङ्गा संभवन्ति अतो दशैवभङ्गाः प्रदर्शिता इति। यदा द्विप्रदेशिकस्कन्धे यदा द्वयोः प्रदेशयोरेकवर्णवत्तया परिणामस्तदा तस्य कृष्णादि पञ्चवर्णरूपाः पञ्चविकल्पा भवन्ति। यदा तु द्वयोः प्रदेशयोर्भिन्नवर्णवत्तया परिणामो भवति तदा तस्य द्विकसंयोगिनो दशविकल्पा उपरोक्ताः कृष्णादि विशेष्यविशेषणका भवन्तीति। अथ वर्णविषयकभङ्गान् दर्शयित्वा गन्धभङ्गान् दर्शयितुमाह-

संयुक्त करने से १० ही भंग होते हैं इसलिये यहां १० ही भंग द्विकसंयोगी प्रकट किये गये हैं। जब द्विप्रदेशी स्कन्ध में दो प्रदेशों का एकवर्ण रूप से परिणाम होता है तब उसके कृष्णादि पंच[illegible]वाले पांच विकल्परूप असंयोगी ५ भंग होते हैं और जब दो प्रदेशों का विभिन्न वर्णादि रूप से उसमें परिणाम होता है तब उसके द्विक संयोगी उपरोक्त १० विकल्प हो जाते हैं। इनमें प्रथम चार विकल्पों में कृष्ण वर्ण को मुख्य करके शेष ४ वर्णों को गौण किया गया है तथा तीन भंगों में नील वर्ण को मुख्य करके शेष ३ वर्णों को गौण किया गया है तथा दो भंगो में लाल वर्ण को मुख्य करके दो वर्णों को गौण किया गया है और अन्तिम भंग में पीतवर्ण को मुख्य करके श्वेतवर्ण को गौण बनाया गयाहै यही बात 'कृष्णादि विशेष्य विशेषणका' इस पद द्वारा प्रकटकी गई है, इस प्रकार से वर्ण विषयक भंगों को दिखाकर अब सूत्रकार गन्ध विषयक भंगों को दिखाने के लिये उपक्रम करते

ભંગો દ્વિકસંયોગી બતાવ્યા છે. જ્યારે બે પ્રદેશી સ્કંધમાં બે પ્રદેશોનું એક વર્ણપણાથી પરિણમન-ફેરફાર થાય છે, ત્યારે તેના કૃષ્ણ વિગેરે પાંચ વર્ણપણા વાળા પાંચ વિકલ્પો-ભંગો અસંયોગી પાંચ ભંગો બને છે, અને જ્યારે જ્યારે બે પ્રદેશોનું ભિન્નભિન્ન વર્ણાદિકપણાથી તેમાં પરિણામ થાય છે, ત્યારે તેના દ્વિક સંયોગી પૂર્વોક્ત ૧૦ દસ વિકલ્પો બની જાય છે. તેમાં પહેલા ચાર વિકલ્પોમાં કૃષ્ણ વર્ણને મુખ્ય બનાવીને અને બાકીના ૪ ચાર વર્ણોને ગૌણ ઉતરતા કરવામાં આવ્યા છે. તથા ત્રણ ભંગોમાં નીલ વર્ણને મુખ્ય બનાવીને અને બાકીના ત્રણ વર્ણોને ગૌણ ઉતરતા કરવામાં આવ્યા છે. તથા બે ભંગોમાં લાલ વર્ણને મુખ્ય કરીને બાકી બે વર્ણોને ગૌણ બનાવ્યા છે. અને છેલ્લા ભંગમાં પીળા વર્ણને મુખ્ય બનાવીને શ્વેત-ધોળા વર્ણને ગૌણ બનાવેલ છે. એજ વાત કૃષ્ણ વિગેરે વિશેષ્ય-વિશેષણની આ પદ દ્વારા બતાવી છે. આ રીતે વર્ણ સંબંધી ભંગોને બતાવીને હવે

'जइ' इत्यादि, 'जइ एग गंधे' यदि एकगन्धस्तदा 'सिय सुब्भिगंधे सिय दुब्भिगंधे य' स्यात् सुरभिगंधः स्यात् दुरभिगन्धश्च यदि द्वयोः परमाण्वो रेकजातीयक एव गन्धस्तदा समानजातीयकगन्धयुक्तपरमाणुद्वयसकाशात् जायमानो द्विप्रदेशिकः स्कन्ध एकगन्धवानेव भवति कदाचित् सुरभिगन्धवान् दुरभिगन्धवान् वेति। 'जइ दुगंधे सिय सुब्भिगंधे य दुब्भिगंधे य' यदि द्विगन्धो द्विप्रदेशिकः स्कन्धस्तदा सुरभिगन्धश्च दुरभिगन्धश्च भवति एकस्मिन् अवयवे सुरभिगन्धः तदपरावयवे दुरभिगन्ध इति गन्धद्वययुक्तपरमाणुभ्यां जायमानो द्विप्रदेशिकस्कन्धरूपावयवी गन्धद्वयवान् भवति सुरभिगन्धश्च दुरभिगन्धश्चेति। 'रसेसु जहा वन्नेसु' रसेषु यथा वर्णेषु भङ्गाः कथितास्तथैव ज्ञातव्याः, यदि एकरसस्तदा

हैं 'जइ एगगंधे सिय सुब्भिगंधे सिय दुब्भिगंधे य' यदि वह द्विप्रदेशी स्कन्ध एकगंध गुणवाला होता है तो कदाचित् वह सुरभिगंधवाला हो सकता है और दुरभिगंध गुणवाला हो सकता है तात्पर्य ऐसा है कि यदि दो परमाणुओं का एक सा ही गन्ध गुण है तो समान जातीय क गन्ध गुण से युक्त परमाणुद्वय से जायमान वह द्विप्रदेशी स्कन्ध एकगंध वाला ही होता है इस प्रकार से कदाचित् वह सुरभिगंधवाला हो सकता है या कदाचित् वह दुरभिगंधवाला हो सकता है 'जइ दुगंधे सिय सुब्भिगंधे य दुब्भिगंधे य' यदि वह दो गंधों वाला है तो एक परमाणु उसका सुरभि गंधवाला और दूसरा परमाणु उसका दुरभिगंध वाला होता है इस प्रकार अपने अवयव भूत दो गंधों वाले दो परमाणुओं से जन्य उस द्विप्रदेशी स्कन्ध को युगपत् दो गन्धों वाला कहा गया है। 'रसेसु जहा वन्नेसु' रसों में भङ्ग वर्णों के भंग जैसे १० होते हैं। यदि वह द्विप्र-

સૂત્રકાર ગંધ સંબંધી ભંગો બતાવવાનો પ્રારંભ કરે છે-'जइ एग गंधे सिय सुब्भिगंधे सिय दुब्भिगंधे य' જો તે બે પ્રદેશી સ્કંધ એક ગંધ ગુણવાળો હોય તો કદાચિત્ તે સુગંધવાળો હોઈ શકે છે. અને કદાચિત્ દુર્ગન્ધવાળો હોઈ શકે છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-જો બે પરમાણુઓનો એક સરખો જ ગંધ ગુણ હોય તો એક સરખી જાતીના ગંધ ગુણવાળા બે પરમાણુથી થતા તે બે પ્રદેશી સ્કંધ એક જ ગંધવાળા હોય છે. એ રીતે કદાચિત્ તે સુગંધવાળો હોઈ શકે છે, અથવા કદાચિત્ તે દુર્ગંધવાળો હોઈ શકે છે. અને જો-'जइ दुगंधे सिय सुब्भिगंधेय दुब्भिगंधेय' બે ગંધવાળો હોય તો તેનો એક પરમાણુ સુગંધવાળો અને બીજો પરમાણુ દુર્ગન્ધવાળો હોય છે. આ રીતે પોતાના અવયવ રૂપ બે ગંધવાળા બે પરમાણુઓથી થતા એ બે પ્રદેશી સ્કંધને એકી સાથે બે ગંધવાળા કહ્યા છે. 'रसेसु जहा वण्णेसु' રસોના ભંગો વર્ણોના ભંગ

स्यात् तिक्तो यावत् कटुकः, स्यात् कषायः, स्यात् अम्लः, स्यात् मधुर इत्येवं पञ्चभङ्गाः, । यदि द्विरसस्तदा कदाचित् तिक्तश्च कटुकश्च १ कदाचित तिक्तश्च कषायश्च २, कदाचित् तिक्तश्चाऽम्लश्च ३, कदाचित् तिक्तश्च मधुरश्च ४, स्यात् कटुकश्च कषायश्च ५ कटुकश्च अम्लश्च ६, कटुकश्च मधुरश्च ७, कषायश्च अम्लश्च ८, कषायश्च मधुरश्च ९, अम्लश्च मधुरश्च १०, एवं मिलित्वा रसेऽपि वर्णवदेव पञ्चदश भङ्गा भवन्तीति । वर्णादारभ्य रसान्तभङ्गान् प्रदर्श्य स्पर्शविषयकभङ्गान् दर्श-

देशी स्कन्ध एक रसवाला है तो कदाचित् वह तिक्त हो सकता है१, कदाचित् यावत् वह कटुक भी हो सकता है कदाचित् कषाय वाला भी हो सकता है कदाचित् अम्ल भी हो सकता है और कदाचित् मधुर भी हो सकता है इस प्रकार से ये असंयोगी रस के सम्बन्ध में ५ विकल्प हो सकते हैं। वह द्विप्रदेशी स्कन्ध दो रसों वाला है ऐसा जब विवक्षित होता है तब वह दो प्रदेशी स्कन्ध इस प्रकार से दो रसों वाला हो सकता है इनमें एक प्रकार विकल्प कदाचित तिक्तश्च कषायश्च१ 'ऐसा है इसमें ऐसा समझाया गया है कि यदि उस द्विप्रदेशी स्कन्ध में एक परमाणु तिक्त का और एक दूसरा परमाणु कटुक रस का होता है तो उन दोनों के संयोग से उत्पन्न हुए उस स्कन्ध में तिक्त एवं कटुक रस युक्तता आती है दूसरा प्रकार विकल्प ऐसा है कदाचित् 'तिक्तश्च कषायश्च' कदाचित् वह तिक्त और कषायवाले रस वाला भी हो सकता है द्विप्रदेशी स्कन्ध दो परमाणुओं के संयोग से हो

પ્રમાણે ૧૦ દસ હોય છે. જો તે બે પ્રદેશી સ્કંધ એક રસવાળા હોય તો કદાચ તે તીખા હોઈ શકે છે.૧ કદાચિત્ યાવત્ તે કડવા પણ હોઈ શકે છે. કદાચિત્ કષાય-તુરા રસવાળા પણ હોઈ શકે છે. કદાચિત્ અમ્લ-ખાટા પણ હોઇ શકે છે. અને કદાચિત્ મધુર-મીઠા પણ હોઇ શકે છે. આ રીતે અસંયોગી રસના સંબંધમાં ૫ પાંચ વિકલ્પો બને છે જો તે બે પ્રદેશી સ્કંધ બે રસોવાળા છે એવી વિવક્ષા જ્યારે કરવામાં આવે છે, તો તે બે પ્રદેશી સ્કંધ આ રીતના બે રસોવાળા હોઈ શકે છે. તેમાં ૧ પહેલો પ્રકાર -વિકલ્પ કદાચિત્ 'तिक्तश्च कटुकश्च'૧ એવો છે. આમાં એમ સમજાવ્યું છે કે જો તે બે પ્રદેશી સ્કંધમાં એક પરમાણુ તીખા રસનો અને બીજો પરમાણુ કડવા રસનો હોય છે. તો તે બન્નેના સંયોગથી થયેલા તે સ્કંધમાં તીખા અને કડવા રસ પણું આવે છે૧ બીજો પ્રકાર-વિકલ્પ આ પ્રમાણે છે. કદાચિત્ 'तिक्तश्च कषायश्च' કોઇવાર તે તીખા અને તુરા રસવાળો હોઈ શકે છે. બે પ્રદેશી સ્કંધ બે પરમાણુના સંયોગથી બને છે. તેથી તેમાં

ता है अतः जब ऐसी बात है तो इसमें एक परमाणु कषाय रस वाला हो सकता है और इन दोनों के संयोग से जन्य वह द्विप्रदेशी स्कन्ध भी तिक्त और कषायले रसवाला बन सकता है ३ दूसरा प्रकार 'कदाचित् तिक्त श्च अम्लश्च' ऐसा है इसमें तिक्त रसवाले परमाणु और अम्ल रसवाले परमाणु के संयोग से जन्य वह द्विप्रदेशी स्कन्ध कदाचित् तिक्तरस वाला और अम्लरस वाला भी हो सकता है चौथा प्रकार 'स्यात् तिक्तश्च मधुरश्च' ऐसा है इसमें द्विप्रदेशीस्कंध तिक्त भी हो सकता है और मधुर भी हो सकता है यहां तिक्त को प्रधान करके शेष ४ को अप्रधान गौण किया गया है इस प्रकार से यहां द्विसंयोगी रस के ४ भङ्ग हुए हैं तथा जब कटुक रस को प्रधान करके शेष ३ रसों को क्रमशः गौण कर भंग बनाये जाते हैं तब भङ्ग संख्या ३ होती है जैसे 'स्यात् कटुकश्च कषायश्च ५ स्यात् कटुकश्च अम्लश्च मधुरश्च' ७ तथा जब कषाय रस को प्रधान करके और शेष दोनों रसों को गौण करके भंग बनाये जाते हैं तब यहां भंग संख्या २ होती है जैसे 'कषायश्च अम्लश्च ८ कषायश्च मधुरश्च ९।। और जब अम्लरस को प्रधान करके और मधुररस को गौण करके भंग बनाये जाते हैं तो वहां एक ही भंग

એક પરમાણુ તીખા રસવાળા હોય છે અને બીજા પરમાણુ તુરા રસવાળા હોઇ શકે છે. અને તે બન્નેના સંયોગથી થતો તે બે પ્રદેશી સ્કંધ પણ તીખા અને તુરા રસવાળા બને છે. ૩ ત્રીજો પ્રકાર કદાચિત્ 'तिक्तश्च अम्लश्च' એવો છે. આમાં તીખા રસવાળા પરમાણુના સંયોગથી થવાવાળા તે બે પ્રદેશી સ્કંધ કોઇ વાર તીખા રસવાળા અને ખાટા રસવાળા પણ હોઈ શકે છે. ચોથો પ્રકાર 'स्यात् तिक्तश्च मधुरश्च' એવો છે તેમાં તે બે પ્રદેશી સ્કંધ તીખા પણ હોઇ શકે છે અને મધુર-મીઠા પણ થઈ શકે છે અહિયાં તીખાને મુખ્ય બનાવીને બાકીના ૪ ચારને ગૌણ કરવામાં આવ્યા છે. એ રીતે અહિયાં દ્વિક સંયોગી રસના ૪ ચાર ભંગો બન્યા છે. તથા જ્યારે કડવા રસને મુખ્ય બનાવીને બાકીના ૩ ત્રણ રસોને ક્રમથી ગૌણ કરીને ભંગો બનાવવામાં આવે છે ત્યારે જ ત્રણ ભંગો બને છે, જેમ કે-'स्यात् कटुकश्च, कषायश्च५ स्यात् कटुकश्च अम्लश्च६ स्यात् कटुकश्च मधुरश्च७' જ્યારે કષાય-તુરા રસને મુખ્ય બનાવીને બાકીના બન્ને રસોને ગૌણ કરીને ભંગો બનાવવામાં આવે છે. તે ભંગોની સંખ્યા ૨ બે બને છે. જેમ કે-'कषायश्च अम्लश्च८ कषायश्च मधुरश्च९' અને જ્યારે અમ્લ-ખાટા રસને મુખ્ય બનાવીને

यिनुराह-'जइ दुफासे' इत्यादि, 'जइ दुफासे' यदि द्विस्पर्शस्तदा 'सिय सीए य निद्धे य' स्यात् शीतश्च स्निग्धश्च शीतोष्णस्निग्धरूक्षचतुःस्पर्शमध्यात् अविरोधिस्पर्शद्वयवान् यथा शीतश्च स्निग्धश्च 'एवं जहेव परमाणुपोग्गले' एवं यथैव परमाणुपुद्गलस्तथैव द्विप्रदेशिकस्कन्धोऽपि स्यात् शीतश्च स्निग्धश्च १ स्यात् शीतश्च रूक्षश्च २, स्यात् उष्णश्च स्निग्धश्च ३, स्यात् उष्णश्च रूक्षश्च इत्येवं रूपेण परमाणुपुद्गलादेव द्विप्रदेशिकपुद्गलस्यापि द्विस्पर्शविषये चत्वारो भङ्गा भवन्तीति।

आता है जैसे 'स्यात् अम्लश्च मधुरश्च' १० इस प्रकार से आये हुए ये सब मिलकर असंयोगी ५ और द्विसंयोगी १० मिलकर १५ होते हैं तथा गंध विषयक भंग ३ होते हैं इस प्रकार वर्ण से लेकर रस तक के भङ्गों को प्रकट करके अब सूत्रकार इस द्विप्रदेशिक स्कन्ध में स्पर्श विषयक भङ्गों को दिखलाने के लिये कहते हैं-'जइ दुफासे सिय सीए य निद्धे य' यदि द्विप्रदेशी स्कन्ध दो स्पर्शों वाला होता है तो उसमें स्पर्शों की द्विप्रकारता इस प्रकार से हो सकती है-'सिय सिए य निद्धे य१ सिय सीए य रुक्खे य२' सिय उष्णश्च स्निग्धश्च ३, स्यात् उष्णश्च रूक्षश्च ४ इस प्रकार से दो स्पर्शों के ये ४ भंग यहां होते हैं 'एवं जहेव परमाणु पोग्गले' परमाणु पुद्गल में जिस प्रकार से दो स्पर्शों के ४ भंग प्रकट किये गये हैं इसी प्रकार से यहां पर भी द्विप्रदेशी स्कन्ध में पूर्वोक्त रूप से ४ भंग प्रकट किये गये हैं शीत, उष्ण, स्निग्ध और रूक्ष इन चार स्पर्शों

અને મીઠા રસને ગૌણ બનાવીને ભંગ બનાવવામાં આવે તો એક ૭ ભંગ બને છે. જેમ કે-'स्यात् अम्लश्च मधुरश्च १' આ રીતે બનેલા ભંગો બધા મળીને એટલે કે-અસંયોગી ૫-પાંચ અને દ્વિકસંયોગી ૧૦ દસ મળીને ૧૫ પંદર ભંગો બને છે. તથા ગંધ સંબન્ધી ૩ ત્રણ ભંગો બને છે.

આ રીતે વર્ણથી આરંભીને રસ સુધીના ભંગો બતાવીને હવે સૂત્રકાર સ્પર્શ સંબંધી ભંગો બતાવવા માટે કહે છે કે-'जइ दुफासे सिय सीए य निद्धे य' જો બે પ્રદેશવાળો સ્કંધ બે સ્પર્શોવાળો હોય છે તો તેમાં સ્પર્શોનું બે પ્રકારપણુ આ રીતે હોય છે-'सिय सीए य निद्धे य'१ सिय सीए य, रुक्खे य२, सिय उष्णश्च स्निग्धश्च ३, स्यात् उष्णश्च रूक्षश्च४' આ રીતે બે સ્પર્શોના આ પૂર્વોક્ત પ્રકારથી ૪ ચાર ભંગો બને છે. 'एवं जहेव परमाणुपोग्गले' પરમાણુ પુદ્ગલમાં જે રીતે બે સ્પર્શોના ૪ ચાર ભંગો બતાવ્યા છે એજ પ્રમાણે અહિંયા પણ બે પ્રદેશી સ્કંધમાં પહેલા કહ્યા પ્રમાણેના ૪ ચાર ભંગો બતાવ્યા છે. શીત, ઠંડા ઉષ્ણ-ગરમ સ્નિગ્ધ-ચિકણા અને રૂક્ષ-કઠોર આ ચાર સ્પર્શોમાં

'जइ तिफासो' यदि त्रिस्पर्शो द्विप्रदेशिकस्कन्धस्तदा 'सव्वे सीए देसे निद्धे देसे-लुक्खे' सर्वः शीतो, देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, शीतस्तु सर्वांशे विद्यते किन्तु एकदेशे स्निग्धता अपरदेशे रूक्षता एवं मिलित्वाऽवयवी द्विप्रदेशिकस्कन्ध त्रिस्पर्शो भवतीति 'सव्वे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे' सर्वः उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, औष्ण्यं तूभयत्रापि अवयवे तिष्ठति किन्तु एकस्मिन् स्निग्धता तदपरावयवे रूक्षतेति मिलित्वा त्रिस्पर्शो भवति द्विप्रदेशिकः स्कन्धः। 'सव्वे निद्धे देसे सीए देसे उसिणे' सर्वः स्निग्धो देशः शीतो देश उष्णः, स्निग्धता तु उभयत्रापि किन्तु एकस्मिन् शैत्यं तदपरदेशे औष्ण्यमिति मिलित्वा त्रिस्पर्शो द्विप्रदेशिकोऽवयवी स्कन्धः। 'एवं सव्वे लुक्खे देसे सीए देसे उसिणे' सर्वो रूक्षो, देशः शीतो देश उष्णः, रूक्षता तु सर्वांशे विद्यते एकदेशे शैत्यम्

के मध्य में इस प्रकार से अविरोधी दो स्पर्शों वाला द्विप्रदेशी स्कन्ध होता है ऐसा कहकर अब सूत्रकार 'जइ तिफासे' ऐसा प्रकट करते हैं कि यदि वह द्विप्रदेशी स्कन्ध तीन स्पर्शों वाला होता है तो इस प्रकार की पद्धति से वह तीन स्पर्शों वाला हो सकता है 'सव्वे सीए, देसे निद्धे देसे लुक्खे' सर्वांश में वह शीत हो सकता है एकदेश में स्निग्ध और दूसरे एकदेश में वह रूक्ष हो सकता है १ 'सव्वे उसिणे, देसे निद्धे देसे लुक्खे' सर्वांश में वह उष्ण हो सकता है एकदेश में स्निग्ध और एक दूसरे देश में वह रूक्ष हो सकता है २ 'सव्वे निद्धे देसे सीए, देसे उसिणे ३, सर्वांश में वह स्निग्ध हो सकता है, एक देश में शीत और दूसरे एक देश में वह उष्ण हो सकता है 'एवं सव्वे लुक्खे, देसे सीए देसे उसिणे' इसी प्रकार से वह सर्वांश में रूक्ष हो सकता है और एकदेश में शीत और दूसरे एक में उष्ण हो सकता है४ इस प्रकार से

અવિરોધી બે સ્પર્શોવાળા બે પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે એ પ્રમાણે કહીને હવે સૂત્રકાર 'जइ तिफासे' એ વાત બતાવે છે કે-જો તે બે પ્રદેશવાળા સ્કંધ ત્રણ સ્પર્શોવાળો હોય તો નીચે પ્રમાણેની પદ્ધતીથી તે ત્રણ સ્પર્શોવાળા પણ બની શકે છે. 'सव्वे सीए, देसे निद्धे, देसे लुक्खे,' સર્વાંશથી તે ઠંડા હોઈ શકે છે. એક દેશમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણાપણુ અને બીજા એક દેશમાં તે રૂક્ષ હોઈ શકે છે૧ 'सव्वे उसिणे देसे निद्धे, देसे लुक्खे' સર્વાંશથી તે ઉષ્ણ હોઈ શકે છે. એક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને એક બીજા ભાગમાં ઉષ્ણ હોઈ શકે છે. एवं सव्वे लुक्खे देसे सीए देसे उसिणे' એજ રીતે સર્વાંશથી રૂક્ષ હોઈ શકે છે. અને એક દેશમાંસે શીત-ઠંડા અને બીજા એક દેશમાં તે ઉષ્ણ હોઈ શકે છે ૪ આ રીતે ૪

तदपरदेशे औष्ण्यमित्येवं कृत्वा त्रिस्पर्शो द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवतीत्येवं चत्वारो भङ्गा भवन्ति। 'जइ चउफासे देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे' यदि चतुः स्पर्शस्तदा देशः शीतो, देश उष्णो, देशः स्निग्धो, देशो रूक्ष इति एको भङ्गः १। सर्वान् भङ्गान् निगमयति 'एए नवभंगा फासेसु' एते नवभङ्गाः

ये ४भंग हैं यहां ४भंगों में सर्वांश में शीत, उष्ण, स्निग्ध और रूक्ष स्पर्शों का होना जो कहा गया है सो उस का तात्पर्य ऐसा है कि शीत उष्णता आदि स्पर्श तो जहां एकदेश में स्निग्ध और रूक्ष स्पर्श रहते हैं वहां पर भी रहते हैं जैसे प्रथम भङ्ग में उस द्विप्रदेशी स्कन्ध के सर्व देश में तो उष्णता रहती है और स्निग्ध रूक्षता उसके एक २ देश में रहती है इस प्रकार जहां स्निग्ध और रूक्षता रहती है वहां पर भी उन दोनों देशों में भी उष्णता रहती है इसी प्रकार से अन्यत्र भी कथन समझना चाहिये। इस प्रकार से द्विप्रदेशिक स्कन्ध में त्रिस्पर्शता का कथन करके अब सूत्रकार उसमें चतुःस्पर्शता का कथन करते हैं-

'जइ चउफासे देसे सीए देसे उसिणे देसे णिद्धे, देसे लुक्खे' यदि वह द्विपप्रदेशी स्कन्ध चारस्पर्शों वाला होता है तो इस प्रकार से वह चार स्पर्शों वाल हो सकता है उसका एक देश शीत हो सकता है एक दूसरा देश उष्ण हो सकता है इन्हीं दोनों में से कोई एक देश स्निग्ध हो सकता है और कोई देश रूक्ष हो सकता है 'एए नव भंगा फासेसु'

ચાર ભંગો બને છે. અહિયાં ચાર ભંગોમાં સર્વાંશથી ઠંડા, ઉના સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શો હોવાનું જે કહેવામાં આવ્યું છે, તેનું સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શો હોવાનું જે કહેવામાં આવ્યું છે, તેનું તાત્પર્ય એ છે કે-ઠંડા અને ઉના વિગેરે સ્પર્શો તો જ્યાં એક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શ રહે છે. ત્યાં પણ હોય જ છે. જેવી રીતે પહેલા ભંગમાં તે બે પ્રદેશી સ્કંધના સર્વ દેશમાં તો ઉષ્ણપણું રહે જ છે. અને સ્નિગ્ધપણું અને રૂક્ષપણું તેના એક દેશમાં રહે છે. આ રીતે જ્યાં સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષપણું રહે છે, ત્યાં પણ તે બન્ને દેશોમાં પણ ઉષ્ણપણું રહે જ છે. આજ રીતે બીજે પણ કથન સમજી લેવું.

આ રીતે બે પ્રદેશી સ્કંધમાં ત્રણ સ્પર્શપણાનું કથન કરીને હવે સૂત્રકાર તેમાં ચાર સ્પર્શપણાનું કથન કરે છે.-'जइ चउफासे देसे सीए देसे उसिणे देसे णिद्धे, देसे लुक्खे' જો તે બે પ્રદેશી સ્કંધ ચાર સ્પર્શોવાળા હોય છે તો તે નીચે પ્રમાણેના ચાર સ્પર્શોવાળા બની શકે છે. તેનો એક દેશ શીત ઠંડો હોય છે. અને બીજો એક દેશ ઉષ્ણ હોઈ શકે છે. તેમજ બેમાંથી કોઈ એક દેશ સ્નિગ્ધ હોઈ શકે છે અને કોઇ એક દેશ રૂક્ષ હોય છે. 'एए नवभंगा

स्पर्शेषु भवन्ति द्विस्पर्शे चत्वारो भङ्गाः ४, त्रिस्पर्शे चत्वारो भङ्गाः ४, चतुःस्पर्शे एको भङ्गः १ इति सर्वसङ्कलनया नवभङ्गा भवन्तीति ।

द्विप्रदेशिकस्कन्धे वर्णगन्धरसस्पर्शान् विभागशो दर्शयित्वा त्रिप्रदेशिकस्कन्धे तेषां विभागशो दर्शयन्नाह-'तिपएसिए णं' इत्यादि । 'तिपएसिए णं भंते ! खंधे कइवन्ने०' त्रिप्रदेशिकः खलु भदन्त ! स्कन्धः कतिवर्णः त्रयः परमाणवः प्रदेशा अवयवतया विद्यन्ते यस्य स्कन्धस्यावयविनः स त्रिपदेशिकः स्कन्धः स च कतिवर्णः तस्मिन् कियन्तो वर्णाः कृष्णादयः, कियन्तो गन्धाः, कियन्तो रसास्तिक्तादयः, कियन्तः स्पर्शाः कर्कशादयः सन्तीति प्रश्नः उत्तरमाह-'जहा'

ये नौ भंग स्पर्श को लेकर के होते हैं तात्पर्य ऐसा है कि द्विस्पर्श में ४ भंग, त्रिस्पर्श में ४भंग और चार स्पर्शों में एक भंग हुआ है कुल मिलकर ९भंग स्पर्श के सम्बन्ध हो जाते हैं।

द्विप्रदेशिक स्कन्ध में वर्ण, गन्ध, रस और स्पर्शों को विभागशः प्रकट करके अब सूत्रकार त्रिप्रदेशिक स्कन्ध में उन्हें विभागशः प्रकट करते हैं उसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-'तिप्पसिए णं भंते ? खंधे कइवन्ने०' हे भदन्त! जो स्कन्ध तीन प्रदेशों वाला है अर्थात् तीन परमाणुओं के संयोग से जन्य हुआ है वह कितने वर्णों वाला कितने गंधों वाला, कितने रसों वाला और कितने स्पर्शों वाला होता है ? अर्थात् जिस स्कन्ध रूप अवयवी के तीन परमाणु रूप प्रदेश अवयव रूप से हैं ऐसे उस त्रिप्रदेशी स्कन्ध में कितने कृष्णादि वर्ण, सुरभि आदि रूप कितनी गंध, कितने तिक्तादिक रस और कितने कर्कश आदि स्पर्श होते हैं ? इस

फासेसु' આ રીતે સ્પર્શને લઈને નવ ભંગો બને છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-બે પ્રદેશી સ્પર્શમાં ૪ ચાર ભંગ ત્રણ સ્પર્શમાં ૪ ચાર ભંગ અને ચાર સ્પર્શોનો એક ભંગ થાય છે. એ રીતે કુલ મળીને સ્પર્શના ૯ ભંગ બને છે.

દ્વિપ્રદેશી સ્કંધમાં વર્ણ, ગંધ, રસ સ્પર્શોને ક્રમથી બતાવીને હવે સૂત્રકાર ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં ક્રમથી વર્ણાદિ પ્રકાર બતાવવા માટે સૂત્ર કહે છે. તેમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછયું છે કે—'तिप्पएसिए णं भंते ! खंधे कइवन्ने' હે ભગવન્ ત્રણ પ્રદેશવાળા જે સ્કંધો છે અર્થાત્ ત્રણ પરમાણુના સંયોગથી બન્યા છે. તે કેટલા વર્ણોવાળા, કેટલા ગંધોવાળા કેટલા રસોવાળા અને કેટલા સ્પર્શોવાળા હોય છે. અર્થાત્ જે સ્કંધ રૂપ અવયવીને ત્રણ પરમાણુ રૂપ પ્રદેશ અવયવ રૂપે છે, એવા એ ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં કૃષ્ણાદિ કેટલા વર્ણો, સુગંધ વિગેરે કેટલા ગંધો તીખા, કડવા વિગેરે કેટલા રસો અને કર્કશ વિગેરે કેટલા સ્પર્શો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે

इत्यादि, 'जहा अट्ठारसमसए छट्ठुद्देसे जाव चउफासे पन्नत्ते' यथाऽष्टादशशते षष्ठोद्देशके यावत् चतुःस्पर्शः प्रज्ञप्तः, अष्टादशशतकस्य षष्ठोद्देशके येनैव प्रकारेण वर्णितं तेनैव प्रकारेण इहापि ज्ञातव्यम् कियत्पर्यन्तं तत्राह-'जाव' इति, यावत् चतुःस्पर्शः प्रज्ञप्त एतत्पर्यन्तम्, तथाहि-'तिप्पएसिए णं भंते ! खंधे कइवन्ने' इत्यादि, 'गोयमा' सिय एगवन्ने सिय दुवन्ने सिय तिवन्ने, सिय एगगंधे सिय दुगंधे सिय एगरसे सिय दुरसे सिय तिरसे, सिय दुफासे सिय तिफासे सिय चउफासे' त्रिप्रदेशिकः खलु भदन्त ! स्कन्धः कतिवर्णः कति गन्धः कति रसः कति स्पर्शः, गौतम ! स्यात् एकवर्णः, स्यात् द्विवर्णः स्यात् त्रिवर्णः, स्यात् एकगन्धः, स्याद् द्विगन्धः, स्यात् एकरसः, स्यात् द्विरसः, स्यात् त्रिरसः, स्यात्

प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं 'जहा अट्ठारसमसए छट्ठुद्देसे जाव चउफासे पन्नत्ते' हे गौतम ! यावत् वह चार स्पर्शों वाला होता है यहां तक के पाठ द्वारा जैसा कथन १८ वें शतक के छठे उद्देशे में कहा जा चुका है वैसा ही कथन यहां पर भी जानना चाहिये वहां का वह पाठ इस प्रकार से है-'तिप्पएसिए णं भंते ! खंधे कइवन्ने ?' इत्यादि

उत्तर-'गोयमा ! सिय एगवन्ने, सिय दुवन्ने, सिय तिवन्ने, सिय एगगंधे, सिय दुगंधे, सिय एगरसे, सिय दुरसे, सिय तिरसे, सिय दुफासे, सिय तिफासे, सिय चउफासे' गौतम ने जब पूर्वोक्त रूप से प्रभु से पूछा कि हे भदन्त ! त्रिप्रदेशिक स्कन्ध कितने वर्णादि गुणों वाला है ? तो इसके उत्तर में प्रभु ने ऐसा कहा हे गौतम ! त्रिप्रदेशी स्कन्ध कदाचित् एकवर्ण वाला भी है, कदाचित् दो वर्णों वाला भी है

છે કે—'जहा अट्ठारसमसए छट्ठुद्देसे जाव चउफासे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! યાવત્ તે ચાર સ્પર્શોવાળા હોય છે. એટલા સુધીના પાઠ દ્વારા ૧૮ અઢારમા શતકના છઠા ઉદ્દેશામાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યુ છે, તેજ પ્રમાણેનું કથન અહિયાં પણ સમજી લેવુ' ત્યાંનો તે પાઠ આ પ્રમાણે છે. 'तिप्पएसिए णं भंते ! खंधे कइवन्ने'१ ઇત્યાદિ

ઉ० गोयमा ! सिय एगवण्णे सिय दुवण्णे, सिय तिवण्णे, सिय एग गंधे, सिय दुगंधे, सिय एगरसे, सिय दुरसे, सिय तिरसे, सिय दुफासे, सिय तिफासे, सिय चउफासे,' ગૌતમ સ્વામીએ જ્યારે પૂર્વોક્ત રીતે પ્રભુને પૂછયું કે હે ભગવન્ ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધ કેટલા વર્ણ વિગેરે ગુણોવાળો છે ? તો તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-હે ગૌતમ ત્રણ પ્રદેશવાળો સ્કંધ કદાચિત્ એક વર્ણવાળો પણ હોય છે, કોઇવાર બે વર્ણવાળા પણ હોય

द्विस्पर्शः स्यात् त्रिस्पर्शः स्यात् चतुःस्पर्शः, कदाचित् एकवर्णादिमान्, कदाचिद् द्विवर्णादिमान्, कदाचित् त्रिवर्णरसस्पर्शवान्, कदाचिद् चतुः स्पर्शवान् भवति त्रिप्रदेशः स्कन्धः, एतत्पर्यन्ताष्टादशशतकगतषष्ठोद्देशकप्रकरणस्य व्याख्यान-स्वरूपं प्रकरणवदेव मूलमुपादाय व्याख्या क्रियते-'जइ एगवन्ने सिय कालए जाव सिय सुक्किल्लए' यद्येकवर्णस्तदा स्यात् कालःकृष्णो यावत् शुक्लः ५। त्रयाणामपि प्रदेशानां कालादित्वेनैकवर्णत्वे पञ्च विकल्पा भवन्ति स्यात् कालः स्यात् नीलः स्यात् लोहितः स्यात् पीतः स्यात् शुक्लः। 'जइ दुवन्ने' यदि

कदाचित् तीन वर्णों वाला भी है कदाचित् वह एकगंध गुण वाला भी है कदाचित् वह दो गंध गुणवाला भी है कदाचित् वह एक रसवाला भी है कदाचित् वह दो रसोंवाल भी है कदा-चित् वह तीन रसों वाला भी है कदाचित् वह दो स्पर्शों वाला है कदाचित् वह तीन स्पर्शों वाला है और कदाचित् वह चार स्पर्शों वाला भी है ऐसे अठारहवें शतक के छठे उद्देश के प्रकरण के मूलपाठ को लेकर व्या-ख्या की जाती है 'जइ एगवन्ने, सिय कालए जाव सुक्किल्लए' यदि वह त्रिप्रदेशी स्कन्ध एक वर्णवाला है तो ऐसी स्थिति में या तो वह कदा चित् काला हो सकता है कदाचित् नीला हो सकता है कदाचित् लाल हो सकता है कदाचित् पीला हो सकता है और कदाचित् वह श्वेत भी हो सकता है इस प्रकार से ये एकवर्ण के होने के सम्बन्ध में ५भंग होते हैं ये पांच भंग इसलिये हो सकते हैं कि उस त्रिप्रदेशी स्कन्ध के उन तीन परमाणुओं में पांच वर्णों में से किसी एक ही वर्ण रूप से परिणाम हो सकता है

છે અને કદાચિત્ ત્રણ વર્ણોવાળા પણ હોય છે. તેમજ કદાચિત્ તે એક ગંધ ગુણવાળો પણ હોય છે, કદાચિત્ તે બે ગંધ ગુણવાળો પણ હોય છે. કદાચિત્ તે એક રસવાળો હોય છે અને કદાચિત્ તે બે રસવાળો પણ હોય છે અને કદાચિત્ તે ત્રણ રસોવાળો પણ હોય છે. કદાચિત્ તે બે સ્પર્શોવાળો હોય છે કોઈવાર ત્રણ સ્પર્શોવાળો હોય છે કોઈ વાર ચાર સ્પર્શોવાળો પણ હોય છે.

હવે આ પ્રકરણના સૂળપાઠને લઈને આ વિષયની વ્યાખ્યા કરવામાં આવે છે 'जइ एगवण्णे, सिय कालए जाव सुक्किलए' જો તે ત્રણ પ્રદેશવાળો સ્કંધ એક વર્ણવાળો હોય તો તે કદાચિત્ લાલ વર્ણવાળો હોઈ શકે છે. કદાચિત્ પીળા વર્ણવાળો હોઈ શકે છે. અને કોઈવાર તે શ્વેત-ધોળા વર્ણવાળો હોઈ શકે છે. એજ રીતે તે એક વર્ણવાળા હોવાના વિષયમાં ૫ પાંચ ભંગો બને છે. એ ૫ પાંચ ભંગો એ માટે થાય છે કે-એ ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધના એ ત્રણ પરમાણુઓમાં પાંચ વર્ણોમાંથી કોઈ એક જ વર્ણ

द्विवर्णः-वर्णद्वयवान् तदा एकः प्रदेशः कृष्णः अपरस्तु कृष्णातिरिक्तो नीलादिः, 'सिय कालए य सिय नीलए य' स्यात् कृष्णश्च स्यात् नीलश्च, द्विकसंयोगे दश-भङ्गा त्रिप्रदेशिकस्कन्धे कथितास्तेषां प्रत्येकस्य त्रयो भङ्गाः कर्तव्याः तत्र प्रथम भङ्गे स्यात् कृष्णश्च स्यात् नीलश्च, अत्र नीलपदं कृष्णेतरसकलरूपस्य परिचाय-कम् १ 'सिय कालए य नीलया य' स्यात् कृष्णश्च नीलौ चेति द्वितीयो भङ्गः २। 'सिय कालगाय नीलए य' स्यात् कालकौ च नीलश्चेति तृतीयो भङ्गः ३। द्विवर्ण-

'जइ दुवन्ने सिय कालए सिय नीलए य' यदि वह त्रिप्रदेशी स्कन्ध दो वर्णों वाला है तो इस दो वर्णों वाले होने के सामान्य कथन में इस प्रकार से वह दो वर्णों वाला हो सकता है-एक प्रदेश उसका काला हो सकता है और दूसरे दोनों प्रदेश उसके कृष्णवर्ण से अतिरिक्त नीलादि वर्ण वाले हो सकते हैं यहां 'सिय नीलए य' पाठ में दोनों प्रदेशों को एक रूप से विवक्षित किया गया है द्विक संयोग में जो दश भंग द्विप्र-देशिक स्कन्ध के प्रकट किये गये हैं उन्हीं दस भंगों में से यहां एक भङ्ग के ३-३ भंग और होते हैं इस प्रकार यहां द्विकसंयोगी भंग कुल ३० हो जाते हैं जो इस प्रकार से हैं-'सिय कालए य सिय नीलए य' यह प्रथम भंग है इस प्रथम भंग में प्रथम अंश कदाचित् काला भी हो सकता है और द्वितीयांश कदाचित् नीलादि रूपवाला भी हो सकता है-यहां नील पद कृष्ण से इतर सकलरूप का परिचायक है प्रथम भङ्ग का द्वितीय अवान्तरभंग-'सिय कालए य नीलए य' यह है

રૂપથી પરિણમી શકે છે. 'जइ दुवण्णे सिय कालए सिय नीलए य' જો તે ત્રણ પ્રદેશવાળો સ્કંધ બે વર્ણવાળો હોય તો તે બે વર્ણવાળા હોવાના સામાન્ય કથનમાં આ રીતે તે બે વર્ણવાળો હોઈ શકે છે.-તેનો એક પ્રદેશ કાળો હોઈ શકે છે. અને બીજા બે પ્રદેશો કાળા વર્ણથી જુદા નીલાદિ વર્ણવાળા હોઈ શકે છે. અહિયાં 'सिय नीलए य' આ પાઠમાં બન્ને પ્રદેશોને એક રૂપથી વિવક્ષિત કર્યા છે. દ્વિક સંયોગમાં જે દસ ભંગો ત્રણ પ્રદેશી સ્કંધના બતાવ્યા છે, તેજ દસ ભંગોમાંથી અહિયાં એક ભંગના ત્રણ ત્રણ ભંગો બીજા થાય છે. એ રીતે અહિયાં દ્વિક સંયોગી કુલ ભંગો ૩૦ ત્રીસ બને છે. જે આ પ્રમાણે છે. 'सिय कालए य सिय नीलए य' આ પહેલો ભંગ છે. આ પહેલા ભંગમાં પ્રથમ અંશ કદાચિત્ કાળો પણ હોઈ શકે છે અને બીજો અંશ કદાચિત્ નીલ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અહિયાં નીલ પદ કાળાથી બીજુ સકલ રૂપને બતાવવાવાળું છે. પહેલા ભંગના બીજા અવાન્તર ભંગ 'सिय कालए य नीलए य' આ પ્રમાણે છે. અને ત્રીજો અવાન્તર ભંગ 'सिय

तायां चैकः प्रदेशः कालः प्रदेशद्वयं तु तथाविधैकप्रदेशावगाहादिकारणमपेक्ष्यैकत्वेन विवक्षितमिति स्यान्नील इत्येको भङ्गः १, स्यात् कालस्तथैव प्रदेशद्वयं तु भिन्नप्रदेशादिना कारणभेदेन विवक्षितमतो नीलकाविति व्यपदिष्टमिति द्वितीयः २, अथ च द्वौ तथैव कालकौ उक्तौ एकस्तु नीलक इत्येवं तृतीयः ३। तदेवम् एकत्र द्विकसंयोगे त्रयाणां भावात् दशसु द्विकसंयोगेषु त्रिंशद्भङ्गा भवन्ति ३०। एते च सूत्रसिद्धा एवेति' भङ्गत्रयं दर्शयित्वा तदपरं भङ्गान्तरं दर्शयति 'सिय का-

और तृतीय अवान्तर भंग-'सिय कालए य नीलए य ' यह है प्रथम भंग में जो दो वर्णों वाले होने के कथन में प्रदेश द्वय को एकरूप से विवक्षित किया गया है उसका कारण तथाविध एक प्रदेश में उन दोनों के अवगाह होने आदि की अपेक्षा से हैं इसी अपेक्षा से उन दोनों प्रदेशों में एकता की विवक्षा कर ली गई है इसी से 'सिय कालए य सिय नीलए य' ऐसा प्रथम भङ्ग बना है द्वितीय भङ्ग में प्रथम प्रदेश उसका काल हो सकता है ऐसा कहा गया है और पहिले जिन दो प्रदेशों में प्रथम भंग में तथाविध एक प्रदेश में अवगाह होने आदि के कारण की अपेक्षा लेकर एकत्व विवक्षित हुआ है अब उन दोनों प्रदेशों को दो भिन्न प्रदेश मानकर ये दोनों प्रदेश उसके नीले भी हो सकते हैं ऐसा कहा गया है यह द्वितीयभग हैं तृतीय भंग में दो प्रदेश उसके काले हो सकते हैं और एक प्रदेश उसका नीला हो सकता है ऐसा कहा गया है इस प्रकार से प्रथम भङ्ग को भी तीन भंग रूप विभागों में प्रकट करके अब सूत्रकार

लगाय नीलगय' આ પ્રમાણે છે. પહેલા ભંગમાં બે વર્ણોવાળા હોવાના કથનમાં બે પ્રદેશને જે એક રૂપે વિવક્ષિત કર્યા છે. તેનું કારણ તે રીતના એક પ્રદેશમાં તે બન્નેના અવગાહના હોવા વિગેરેની અપેક્ષા એ છે એજ અપેક્ષાથી તે બન્ને પ્રદેશોમાં એકપણાની વિવક્ષા કરવામાં આવી છે. તેથી 'सिय कालए य सिय नीलए य' એવો પહેલો ભંગ બન્યો છે બીજા ભંગમાં પ્રથમ દેશ તેના કાળા વર્ણવાળો હોય છે તેમ કહેવામાં આવ્યું છે અને પહેલા જે બે પ્રદેશોમાં પહેલા ભંગમાં તે પ્રકારના એક પ્રદેશમાં અવગાહ હોવા વિગેરે કારણોની અપેક્ષાએ એકત્વ વિવક્ષિત થયું છે. હવે એ બન્ને પ્રદેશોને બે જુદા જુદા પ્રદેશો માનીને તે તેના બેઉ પ્રદેશો નીલા વર્ણવાળા પણ હોઈ શકે છે. એમ કહેવામાં આવ્યું છે. આ પ્રમાણેનો આ બીજો ભંગ છે. ત્રીજા ભંગમાં તેના બે પ્રદેશો કાળા હોય છે. અને એક પ્રદેશ તેનો નીલ વર્ણવાળો હોય છે. એમ કહ્યું છે. આ રીતે પહેલા ભંગને પણ ત્રણ ભંગા રૂપ વિભાગોમાં

लए य लोहियए य' स्यात् कालश्च लोहितश्च १, 'सिय कालए य लोहियगाय' स्यात् कालश्च लोहितकौच २ 'सिय कालगाय लोहियएय य ३' स्यात् कालकौच लोहितकश्च ३। कदाचित् एकोंऽशः कालस्तदपरो लोहितः, कदाचित् एकोंऽशः कालस्तदपरौ लोहितौ, कदाचित् अनेके देशाः काला एकांऽशो लोहित इत्येवं काल-

द्वितीय भंग को भी तीन भंगरूप विभागों में विभक्त करते हैं सिय कालए य लोहियए य१' 'सिय कालए य लोहियगा य २' 'सिय कालगा य लोहियए य३' इस भंग में भी कृष्ण वर्ण के साथ लोहित वर्ण को रखा गया है प्रथम भंग में प्रथम प्रदेश को कृष्ण वर्णवाला और दोनों प्रदेशो में एकता की विवक्षा करके उन्हें एक मानकर लोहित वर्ण वाला प्रकट किया गया है द्वितीय भंग में प्रथम प्रदेश को कृष्ण वर्ण वाला और दोनों ही प्रदेशों को स्वतंत्र दो प्रदेश मानकर उन्हें लोहित वर्ण वाले प्रकट किया गया है तृतीय भंग में प्रथम के दो प्रदेशों को काले वर्ण वाले और तृतीय प्रदेश को लोहित वर्ण वाला माना गया है इस प्रकार वह त्रिप्रदेशिक स्कन्ध अपने एक प्रदेश में काला हो सकता है और दूसरे प्रदेश में लाल होसकता है ऐसा यह प्रथम भंग है। अपने एक प्रदेश में वह काला हो सकता है, और दो प्रदेशों में वह लाल हो सकता है ऐसा यह द्वितीय भंग है अपने दो प्रदेशों में वह काला हो सकता है और एकप्रदेश में वह लाल हो सकता है ऐसा यह तृतीय भंग है अब

બતાવીને હવે સૂત્રકાર બીજા ભંગને પણ ત્રણ ભંગ રૂપ વિભાગોમાં બતાવે છે. 'सिय कालए य लोहियए य सिय कालए य लोहियगा य सिय कालगाय लोहियगा य३, આ ભંગમાં કાળા વર્ણ સાથે જ લાલ વર્ણને રાખવામાં આવેલ છે. પહેલા ભંગમાં પહેલા પ્રદેશને કૃષ્ણ વર્ણવાળો અને બન્ને પ્રદેશોમાં એક પણાની વિવક્ષા કરીને તેને એક માનીને લાલ વર્ણવાળો કહેવામાં આવેલ છે.૧ બીજા ભંગમાં પહેલા પ્રદેશને કાળા વર્ણવાળો અને બીજા બેઉ પ્રદેશોને સ્વતંત્ર બે પ્રદેશ માનીને તેને લલ વર્ણવાળા બતાવ્યા છે. ત્રીજા ભંગમાં પહેલા બે પ્રદેશોને કાલા વર્ણવળા અને ત્રીજા પ્રદેશને લાલ વર્ણવાળો માનવામાં આવેલ છે

આ રીતે આ ત્રણ પ્રદેશવાળો સ્કંધ પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે. અને બીજા પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. એવો આ પહેલો ભંગ બને છે. પોતાના એક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે, અને બે પ્રદેશોમાં તે લાલ હોય છે: એ પ્રમાણેનો આ ત્રીજો ભંગ છે.

लोहितयोः संबन्धात् त्रयो भङ्गाः। 'एव हालिद्दएण वि समं भंगा' एवं हारिद्रेण समपपि त्रयो भङ्गाः, तथाहि–स्यात् कालः स्यात् पीतः १, स्यात् कालश्च पीतौ च २, स्यात् कालकौ च पीतश्चेति। 'एव सुक्किल्लेण वि समं' एवं शुक्लेनापि समं त्रयो भङ्गाः, स्यात् कालश्च शुक्लश्च १, स्यात् कालश्च शुक्लौ च २,

पीले वर्ण के जो तीन भंग बनते हैं उसको बताते हैं 'सिय कालए य हालिद्दए य' ऐसा है उसको भी ३ भंगों में विभक्त करते हैं यही बात 'एवं हालिद्दएण वि समं भंगा' इस सूत्रपाठ द्वारा सूचित की गई है–'सिय कालए य सिय हालिद्दए य१, सिय कालए य हालिद्दगा य २ सिय कालगा य हालिद्दए य३ 'जब कृष्ण वर्ण के साथ पीतवर्ण को रखकर भंग बनाये जाते हैं तो इस स्थिति में प्रथम भंग–'स्यात् कालः स्यात् पीतः' ऐसा होता है इसमें त्रिप्रदेशिक स्कन्ध का प्रथम देश कृष्णवर्ण वाला हो सकता है और दूसरा प्रदेश कि जो दो प्रदेशों की एकत्व विवक्षा से एक मान लिया गया है पीत भी हो सकता है द्वितीय भंग में एक प्रदेश काला हो सकता है और दूसरे दो प्रदेश पीले वर्ण वाले भी हो सकते हैं तृतीय भंग में दो प्रदेश काले वर्ण वाले हो सकते हैं और तीसरा एक प्रदेश पीले वर्ण वाला भी हो सकता है। इस प्रकार से ये तृतीय भंग के ३ अवान्तर भंग है 'एवं सुक्किल्लेण वि समं' इसी प्रकार से शुक्ल वर्ण के साथ भी ३ भंग हो जाते हैं जो इस प्रकार से हैं–स्यात् कालश्च शुक्लश्च१, स्यात् कालश्च शुक्लौ च२

પીળા વર્ણ સાથે જે ત્રણ ભંગો બને છે તે હવે બતાવવામાં આવે છે. 'सिय कालए य हालिद्दए य' એ પ્રમાણે બને છે. તેને પણ ત્રણ ભંગોમાં કહેવામાં આવેલા છે. એજ વાત 'एवं हालिद्दएण वि समं भंगा' આ સૂત્રપાઠથી બતાવેલ છે. 'सिय कालए य सिय हालिद्दए य सिय कालए य हालिद्दगा य सिय कालगा य हालिद्दगा य' જ્યારે કાળા વર્ણવાળાની સાથે પીળા વર્ણને રાખીને ભંગ બનાવવામાં આવે છે ત્યારે પહેલો ભંગ 'स्यात् कालः स्यात् पीतः' એવો બને છે. આમાં ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધનો પહેલો પ્રદેશ કાલા વર્ણવાળો હોય છે અને બીજો પ્રદેશ કે જે બે પ્રદેશોની એકત્વની વિવક્ષાથી એક માનવામાં આવેલ છે.–પીળો પણ હોઈ શકે છે. અને બીજા ભંગમાં એક પ્રદેશ કાળા વર્ણવાળો હોય છે અને બીજા બે પ્રદેશો પીળા વર્ણવાળા પણ હોઇ શકે છે ત્રીજા ભંગમાં બે પ્રદેશો કાળા વર્ણવાળા હોય છે. અને ત્રીજો પ્રદેશ પીળા વર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ ત્રીજા ભંગના ૩ અવાન્તર ભંગો છે. 'एव सुक्किल्लेण वि समं' એજ પ્રમાણે

स्यात् कालौ च शुक्लश्चे ३ इत्येवम् अत्रापि त्रयो भङ्गाः । 'सिय नीलए य लोहियए य' स्यात् नीलश्च लोहितश्च 'एत्थ वि भगा ३' अत्रापि भंगास्त्रयः, तथाहि-स्यात् नीलश्च लोहितश्च १, स्यात् नीलश्च लोहितौ च २, स्यात् नीलौ च लोहितश्च, इत्येवं त्रयोभङ्गा इहापि । 'एवं हालिद्दएण वि समं भंगा ३' एवं हारिद्रेणापि नीलस्य भङ्गास्त्रयः, तथाहि-स्यात् नीलश्च पीतश्च १, स्यात् नीलश्च पीतौ च २, स्यात् नीलौ च पीतश्चेति त्रयः । 'एवं सुकिल्लेण वि समं भंगा'

स्यात् कालौ च शुक्लश्च ये चतुर्थ भंग के अवान्तर ३ भंग है अब नील वर्ण को मुख्य करके और लाल वर्ण को—गौण करके जो भंग होता है वह इस प्रकार से हैं-'सिय नीलए य लोहियए य १, अब इस भंग के ३ भंग ऐसे हैं-'स्यात् नीलश्च लोहितश्च १ स्यात् नीलश्च लोहितौ च २, स्यात् नीलौच लोहितश्च ३' इस भंग के कथन में प्रथम भंग का अभिप्राय ऐसा है कि त्रिप्रदेशिक स्कन्ध का जो प्रथम प्रदेश है वह कदाचित् नील भी हो सकता है और दूसराप्रदेश उसका लाल भी हो सकता है १ द्वितीय भंग में उसका प्रथम प्रदेश नील भी हो सकता है और उसके दूसरे दो प्रदेश लाल भी हो सकते हैं २ तृतीय भंग में प्रथम दो प्रदेश नीले हो सकते हैं और एक प्रदेश लाल भी हो सकता है ३ 'एवं हालिद्दएण वि समं भंगा ३' पीत के साथ भी नील के ३ भंग होते हैं-'स्यात् नीलश्च पीतश्च १ स्यात् नीलश्च पीतौ च २, स्यात नीलौ च पीतश्च ३, इस

શુકલ-શ્વેત વર્ણ સાથે પણ ૩ ભંગો બને છે. જે આ પ્રમાણે છે.-'स्यात् कालश्च शुक्लश्च१ स्यात् कालश्च शुक्लौच२ स्यात् कालौच शुक्लश्च' આ ચોથા ભંગના ૩ ત્રણ અવાંતર ભંગો છે.

હવે નીલ વર્ણને મુખ્ય બનાવીને અને લાલ વર્ણને ગૌણ રૂપે રાખીને જે ભંગો બને છે તે આ રીતે છે. 'सिय नीलए य लोहियए य१' આ ભંગના ત્રણ અવાંતર ભંગો આ પ્રમાણે છે- 'स्यात् नीलश्च लोहितश्च१ स्यात् नीलश्च लोहितौ च२ स्यात् नीलौच लोहितश्च३' આ ભંગના વર્ણનમાં પહેલા ભંગનો પ્રકાર આ પ્રમાણે છે.—ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધનો જે પ્રથમ પ્રદેશ છે. તે કોઈવાર નીલ પણ હોઈ શકે છે અને તેનો બીજો પ્રદેશ લાલ વર્ણવાળો પણ હોઇ શકે છે૧ બીજા ભંગમાં તેનો પ્રથમ પ્રદેશ નીલ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને તેના બીજા બે પ્રદેશો લાલ પણ હોઇ શકે છે૨ ત્રીજા ભંગમાં પહેલા બે પ્રદેશો નીલ વર્ણવાળા હોઈ શકે છે અને એક પ્રદેશ લાલ વર્ણવાળો પણ હોય છે ૩ 'एवं हालिद्देण वि समं भंगा३' પીળા વર્ણ સાથે નીલ વર્ણના સંયોગથી ૩ ત્રણ ભંગો બને છે તે આ પ્રમાણે છે. 'स्यात् नीलश्च पीतश्च१ स्यात्

एवं शुक्लेनापि समं नीलस्य त्रयो भङ्गाः तथाहि-स्यात् नीलश्च शुक्लश्च १, स्यात् नीलश्च शुक्लौ च २, स्यात् नीलौ च शुक्ल श्च ३ 'सिय लोहियए य हालिद्दए य भंगा ३' स्यात् लोहितश्च पीतश्च भङ्गास्त्रयः-स्यात् लोहितश्च पीतश्च १, स्यात् लोहितश्च पीतौ च २, स्यात् लोहितौ च पीतश्चेत्येवं त्रयो भङ्गा इहापि। 'एवं सुक्किल्लेण वि समं भंगा ३' एवं शुक्लेनापि समं लोहितस्य त्रयो भङ्गा भवन्ति, तथाहि-लोहितश्च शुक्लश्च इत्येकः १, लोहितश्च शुक्लौ

भंग कथन में प्रथम भंग का अभिप्राय ऐसा है कि उस त्रिप्रदेशिक स्कन्ध का प्रथम प्रदेश नील भी हो सकता है और अपर प्रदेश पीत भी हो सकता है १ प्रथम प्रदेश नील भी हो सकता हैं और दो प्रदेश पीले भी हो सकते हैं २, प्रथम दो प्रदेश नीले भी हो सकते हैं एक प्रदेश उसका पीला भी हो सकता है ३ 'सुक्किल्लेण वि समं भंगा३' इसी प्रकार से शुक्ल के साथ भी नील के ३ भंग होते हैं-'स्यात् नीलश्च शुक्ल श्च१, स्यात् नीलश्च शुक्लौ च २, स्यात् नीलौ च शुक्लश्च ३, पूर्वोक्तरूप से ही इन भंगों का अर्थ ज्ञातव्य है 'सिय लोहिए य हालिद्दए य भंगा ३' स्यात् लोहितश्च पीतश्च' ऐसा जो भंग है उस में भी ३ भंग इसी प्रकार से होते हैं-'स्यात् लोहितश्च पीतश्च१, स्यात् लोहिश्च पीतौ च२, स्यात् लोहितौ च पीतश्च ३' इसी प्रकार से शुक्ल के साथ भी लोहित के ३ भंग होते हैं-'स्यात् लोहितश्च शुक्लश्च१, लोहितश्च शुक्लौ च २, लोहितौ च

नीलश्च पीतौचर स्यात् नीलौच पीतश्च३' આ ભંગોના કથનમાં પહેલા ભંગનો પ્રકાર આ પ્રમાણે છે. કે-તે ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધનો પહેલો પ્રદેશ નીલ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને બીજો પ્રદેશ પીળા વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે.૧, તેજ પ્રમાણે પ્રથમ પ્રદેશ નીલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને બે પ્રદેશો પીળા પણ હોઈ શકે છે.૨ તથા પહેલા બે પ્રદેશો નીલ વર્ણવાળા પણ હોઈ શકે છે અને એક પ્રદેશ પીળો પણ હોય છે ૩ 'सुक्किल्लेण वि समं भंगा' એજ પ્રમાણે શ્વેત વર્ણની સાથે પણ નીલ વર્ણના ૩ ત્રણ ભંગો હોય છે. 'स्यात् नीलश्च शुक्लश्च१ स्यात् नीलश्च शुक्लौचर स्यात् नीलौच शुक्लश्च३' એ રીતે પૂર્વોક્ત રૂપથી જ આ ભંગોના પ્રકાર સમજવા. 'सिय लोहियए य हालिद्दए य भगा३' स्यात् लोहितश्च पीतश्च' એ પ્રમાણેનો જે ભંગ બને છે, તેમાં પણ અવાન્તર ૩ ત્રણ ભંગો એજ રીતે બને છે 'स्यात् लोहितश्च पीतश्च१ स्यात् लोहितश्च पीतौचर स्यात् लोहितौच पीतश्च' આ જ રીતે શ્વેત વર્ણની સાથે લાલ વર્ણના યોગથી ૩ ભંગો બને છે. તે આ રીતે છે. 'स्यात् लोहितश्च शुक्लश्च१ स्यात् लोहि

चेति द्वितीयः २, लोहितौ च शुक्लश्च इति तृतीयः ३। सिय हालिद्दए य सुक्किल्लए य भंगा ३' स्यात् पीतश्च शुक्लश्च इति प्रथमः१, स्यात् पीतश्च शुक्लौ चेति द्वितीयः२, स्यात् पीतौ च शुक्लश्चेति तृतीयः३। 'एवं सव्वे ते दसदुया संजोगा भंगा तीसं भवंति' एवं सर्वे ते दश द्विकसंयोगा भङ्गा त्रिंशद् भवन्ति, त्रिप्रदेशिकस्कन्धस्य द्विकसंयोगे द्विप्रदेशिस्कन्धवत् दश भङ्गाः भवन्ति दशानां भङ्गानां पुनरेकैकस्य त्रिभङ्गे सति त्रिंशद् भङ्गा भवन्ति ते च पूर्वं प्रदर्शिता एवेति। 'जइ तिवन्ने' यदि त्रिवर्णः-वर्णत्रयवान् त्रिप्रदेशिकः स्कन्धस्तदा 'सिय कालए य नीलए य लोहियए य' स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च, एकः प्रदेशः

शुक्लश्च ३, इन भंगों का भी अर्थ पूर्वोक्त रूप से ही स्पष्ट है 'सिय हालिद्दए य सुक्किल्लए य भंगा ३' ऐसा जो भंग है, सो इस भंग के भी ३भंग इस प्रकार से हैं स्यात् पीतश्च शुक्लश्च१ स्यात् पीतश्च शुक्लौ च २, स्यात् पीतौच शुक्लश्च ३, इन भंगों का भी अर्थ स्पष्ट है। 'एवं सव्वे ते दस दुयासंजोगा भंगा तीसं भवंति' इस प्रकार से ये दश द्विकसंयोगी भंग ३० होते हैं तात्पर्य ऐसा है कि त्रिप्रदेशिक स्कन्ध के द्विकसंयोग में द्विप्रदेशिक स्कन्ध के जैसा १० भंग होते हैं फिर १० भंगों के एक एक भंग के तीन भंग और होते हैं इस प्रकार कुल भंग ये ३० हो जाते हैं जो अभी यहां पर दिखलाये गये हैं।

'जइ तिवन्ने' यदि वह त्रिप्रदेशिक स्कन्ध तीन वर्णों वाला होता है तो वह इस प्रकार से तीन वर्णों वाला हो सकता है-'सिय कालए य, नीलए य लोहियए य १' उसका एक प्रदेश काला भी हो

श्च शुक्लौच२ लोहितौच शुक्लश्च३' આ ભંગોનો પ્રકાર પણ પૂર્વોક્ત પ્રકારની જેમ જ છે તેજ રીતે પીળા વર્ણ અને શ્વેત વર્ણના યોગથી ૩ ત્રણ ભંગો બને છે તે આ રીતે છે. 'सिय हालिद्दए य सुक्किल्लए य भंगा ३' તેના પ્રકાર આ રીતે છે 'स्यात् पीतश्च शुक्लश्च१ स्यात् पीतश्च शुक्लौच२ स्यात् पीतौ च शुक्लश्च३' આ ભંગોનો પ્રકાર પણ સ્પષ્ટ છે. एवं सव्वे ते दस दुया संजोगा भंगा तीसं भवंति' આ રીતે એ દસ દ્વિકસંયોગી ભંગો અવાન્તર ભંગો સાથે ૩૦ ત્રીસ પ્રકારના થાય છે તાત્પર્ય કહેવાનું એ છે કે-ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધના દ્વિક સંયોગમાં બે પ્રદેશી સ્કંધની જેમ ૧૦ દસ ભંગો બને છે. અને તે દસ ભંગોના એક એક ભંગના ત્રણ ત્રણ અવાન્તર ભંગો બને છે. એ રીતે કુલ ત્રણ પ્રદેશી સ્કંધના ૩૦ ભંગો બને છે. જે ઉપર બતાવવામાં આવ્યા છે.

'जइ तिवन्ने' જો તે ત્રણ પ્રદેશી સ્કંધ ત્રણ વર્ણોવાળા હોય તો તે આ પ્રમાણે ત્રણ વર્ણવાળા હોઈ શકે છે, 'सिय कालए य, नीलए य, लोहियए य,१'

कृष्णः, एको नील स्तृतीयो लोहितः, एवमेको भङ्गः १। 'सिय कालए य नीलए य हालिद्दए य' स्यात् कालश्च नीलश्च पीतश्च त्रिप्रदेशिकस्कन्धस्यैकप्रदेशः कालो द्वितीयः प्रदेशो नील स्तृतीयः प्रदेशः पीत इत्येवं द्वितीयो भङ्गः २, 'सिय कालए य नीलए य सुकिल्लए य' स्यात्कालश्च नीलश्च शुक्लश्च एकोंऽशः कालो द्वितीयः प्रदेशो नीलस्तृतीयः प्रदेशः शुक्ल इत्येवं तृतीयो भङ्गो भवति ३, 'सिय कालए य लोहियए य हालिद्दए य' स्यात् कालश्च लोहितश्च पीतश्च त्रिप्रदेशिकस्कन्धस्यैकः प्रदेशः कालो द्वितीयो लोहित स्तृतीयः पीतः, एवं रूपेण चतुर्थो भङ्गो भवति ४। 'सिय कालए य लोहियए य सुकिल्लए य' स्यात् कालश्च लोहितश्च शुक्लश्च

सकता है एक दूसरा प्रदेश नीला भी होसकता है, और तीसरा प्रदेश लाल भी होसकता है ऐसा यह पहला भंग हैं, दूसरा भंग 'सिय कालए य, नीलए य हालिद्दए य' ऐसा है उसका एक प्रदेश काला, दूसरा प्रदेश नीला और तीसरा प्रदेश पीला भी हो सकता है तीसरा भंग-'सिय कालए य नीलए य सुक्किलए य' ऐसा है उसका एक प्रदेश काला, दूसरा प्रदेश नीला, और तीसरा प्रदेश शुक्ल भी हो सकता है ३ 'सिय कालए य, लोहियए य' हालिद्दए य ४' यह चतुर्थ भंग है उसका एक प्रदेश काला भी हो सकता है, दूसरा प्रदेश लाल भी हो सकता है और तीसरा प्रदेश पीला भी हो सकता है ४ पांचवां भंग 'सिय कालए य, लोहियए य, सुक्किल्लए य' ऐसा है-उस त्रिप्रदेशिक स्कन्ध का एक देश काला भी हो सकता है दूसरा प्रदेश लाल भी हो सकता है और तीसरा

તેનો એક પ્રદેશ કાળા વર્ણવાળા પણ હોય છે. અને બીજો એક પ્રદેશ નીલ વર્ણવાળા પણ હોઈ શકે છે. અને ત્રીજો પ્રદેશ લાલ પણ હોઈ શકે છે. આ પ્રમાણેનો આ પ્રથમ ભંગ છે. બીજો ભંગ આ પ્રમાણે છે.-'सिय कालए य नीलए य हालिद्दए य' તેનો એક પ્રદેશ કાળા વર્ણવાળા પણ હોઈ શકે છે. અને બીજો પ્રદેશ નીલ વર્ણવાળા હોય છે. અને ત્રીજો પ્રદેશ પીળા વર્ણવાળા પણ હોઈ શકે છે.૨ ત્રીજો ભંગ 'सिय कालएय, नीलए य, सुक्किल्लए य' એ પ્રમાણે છે. તેનો એક પ્રદેશ કાળા વર્ણવાળા અને બીજો પ્રદેશ નીલ વર્ણવાળા ત્રીજો પ્રદેશ શ્વેત વર્ણવાળા પણ હોઈ શકે છે. 'सिय कालए य, लोहियए य, हालिद्दए य४' આ પ્રમાણેનો આ ૪ ચોથો ભંગ બને છે તેનો એક પ્રદેશ કાળા પણ હોઇ શકે છે. બીજો એક પ્રદેશ લાલ પણ હોઈ શકે છે. અને ત્રીજો પ્રદેશ પીળા પણ હોઇ શકે છે ૪ પાંચમા ભંગ 'सिय कालए य, लोहियए य, सुक्किल्लए य' એ પ્રમાણે ત્રિપ્રદેશી સ્કંધનો એક દેશ કાળા વર્ણવાળા પણ હોઈ શકે છે. અને બીજો એક પ્રદેશ લાલ વર્ણવાળા પણ હોઈ શકે છે.

इत्येवं पञ्चमो भङ्गो भवति ५। 'सिय कालए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य' स्यात् कालश्च पीतश्च शुक्लश्च त्रिप्रदेशिकस्कन्धस्यैकः प्रदेशः कालो द्वितीयः पीत स्तृतीयः शुक्ल इत्येवं रूपेण षष्ठो भङ्गो भवति६। 'सिय नीलए य लोहियए य हालिद्दए य' स्यात् नीलश्च लोहितश्च पीतश्च, त्रिप्रदेशिकस्कन्धस्यैकः प्रदेशो नीलो द्वितीयो लोहित स्तृतयः पीतः, इत्येवं रूपेण सप्तमो भङ्गो भवति। 'सिय नीलए य लोहियए य सुक्किल्लए य' स्यात् नीलश्च लोहितश्च शुक्लश्च यदा त्रिप्रदेशिकस्कन्धस्यैकप्रदेशो नीलो द्वितीयः प्रदेशो लोहित स्तृतीयः प्रदेशः शुक्लस्तदष्टमो भङ्गो भवति ८। 'सिय नीलए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य' स्यात् नीलश्च पीतश्च

प्रदेश शुक्ल भी हो सकता है छठा भंग-'सिय कालए य हालिद्दए य, सुक्किल्लए य' ऐसा है इसमें उस त्रिप्रदेशिक स्कन्ध का एक प्रदेश काला भी हो सकता है दूसरा प्रदेश पीला भी हो सकता है और तीसरा प्रदेश शुक्ल भी हो सकता है सातवां भंग-'सिय नीलए लोहिय य हालिद्दए य' ऐसा है इसमें उस त्रिप्रदेशिक स्कन्ध का प्रथम प्रदेश कृष्ण के स्थान पर नीला भी हो सकता है दूसरा लाल भी हो सकता है और तीसरा प्रदेश पीला भी हो सकता है आठवां भंग-'सिय नीलए य, लोहियए य, सुक्किल्लए य' ऐसा है इस में उस त्रिप्रदेशिक स्कन्ध का प्रथम प्रदेश नील भी हो सकता है, दूसरा प्रदेश लाल भी हो सकता है और तीसरा प्रदेश शुक्ल भी हो सकता है ८ नौवा भंग-'सिय नीलए य, हालिद्दए य, सुक्किल्लए य, ऐसा है इस में उस त्रिप्रदेशिक स्कन्ध का

અને ત્રીજો પ્રદેશ શ્વેતવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે.૫ છઠ્ઠો ભંગ-'सिय कालएय हालिद्दए य सुक्किल्लए य આ પ્રમાણે બને છે. આ ભંગમાં તે ત્રણ પ્રદેશીવાળા સ્કંધનો એક દેશ કાળા વર્ણવાળો હોય છે. અને બીજો પ્રદેશ પીળા વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને ત્રીજો પ્રદેશ શ્વેત વર્ણવાળો પણ બની શકે છે.૬ સાતમો ભંગ આ પ્રમાણે બને છે.-'सिय नीलए य लोहियए य हालिद्दए य' આ ભંગમાં એ ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધનો પ્રથમ પ્રદેશ નીલ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે અને બીજો પ્રદેશ લાલ પણ હોઇ શકે છે. અને ત્રીજો પ્રદેશ પીળો પણ હોઇ શકે છે.૭ આઠમો ભંગ-'सिय नीलएय, लोहियएय, सुक्किल्लए य, આ પ્રમાણે આઠમો ભંગ બને છે. તેમાં એ ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધનો પ્રથમ પ્રદેશ નીલ વર્ણવાળો પણ હોઇ શકે છે. બીજો પ્રદેશ લાલ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને ત્રીજો પ્રદેશ શ્વેત પણ હોઇ શકે છે.૮, હવે નવમો ભંગ બતાવવામાં આવે છે. 'सिय लोहियएय, हालिद्दएय, सुक्कि

शुक्लश्च, यदा त्रिप्रदेशिकस्कन्धस्यैको देशो नीलो द्वितीयः पीतः तृतीयः शुक्ल स्तदा नवमो भङ्गो भवति ९। 'सिय लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य' स्यात् लोहितश्च पीतश्च शुक्लश्च, यदा त्रिप्रदेशिकस्कन्धस्यैको देशो लोहितो भवेत् द्वितीयः प्रदेशः पीतो भवेत् तृतीयः प्रदेशः शुक्लो भवेत् तदा-दशमो भङ्गो निष्पद्यते १०। 'एवं एए दस तियासंयोगा' एवमेते दश त्रिकसंयोगाः एवम्-पूर्वोक्तदर्शितप्रकारेण एते त्रिसंयोगिनां दशभङ्गा भवन्ति त्रिवर्णतायामेकवचनस्यैव संभवात् दशत्रिकसंयोगा भङ्गा भवन्तीति भावः। त्रिप्रदेशिकस्कन्धे एकद्वित्रिवर्णविषयकभङ्गान् दर्शयित्वा त्रिप्रदेशिकस्कन्धस्य गन्धविषयकभङ्गान् दर्शयितुमाह-'जइ एगगंधे' इत्यादि, गन्धविषये एकगन्धत्वे द्वौ भङ्गौ भवतः द्विग-

प्रथम प्रदेश नील भी हो सकता है दूसरा प्रदेश पीला भी हो सकता है और तीसरा प्रदेश शुक्ल भी हो सकता है ९ दशवां भंग-'सिय लोहियए य, हालिद्दए य सुक्किल्लए य' ऐसा है इस में उस त्रिप्रदेशिक स्कन्ध का प्रथम प्रदेश लाल भी हो सकता है दूसरा प्रदेश पीला भी हो सकता है और तीसरा प्रदेश शुक्ल भी हो सकता है 'एवं एए दस तिया संजोगा' इस प्रकार से ये १० त्रिक संयोगी भंग होते हैं त्रिवर्णता में एक वचन की ही संभवता होती है अतः इस अवस्था में त्रिक संयोगियों के १० ही भंग होते हैं। इस प्रकार से त्रिप्रदेशिक स्कन्ध में एक दो तीन वर्ण विषयक भंगों को प्रकट करके अब सूत्रकार यहां गन्ध संबंधी भंगों को

ल्लए य' આ પ્રમાણે નવમો ભંગ છે. તેમાં એ ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધનો એક પ્રદેશ નીલ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે અને બીજો એક પ્રદેશ પીળા વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. તથા ત્રીજો એક પ્રદેશ શ્વેત વર્ણવાળો પણ હોઇ શકે છે.૯ દસમો ભંગ-સિય લોહિયए य, हालिद्दए य, सुक्किल्लए य१०' આ પ્રમાણેનો આ દસમો ભંગ બને છે. તેમાં એ ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધનો પહેલો પ્રદેશ લાલ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને બીજો પ્રદેશ પીળા વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને ત્રીજો પ્રદેશ શ્વેત વર્ણવાળો પણ હોય છે ૧૦ 'एवं एए दस तियासंजोगा' આ રીતે આ પૂર્વોક્ત ૧૦ દસ ભંગો ત્રિક સંયોગી ભંગના બને છે. ત્રણ વર્ણપણામાં એક વચનની સંભાવના હોય છે. જેથી આ અવસ્થામાં ત્રણ સંયોગિયોમાં ૧૦ દસ જ ભંગો બને છે.

આ રીતે ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધોમાં એક, બે, ત્રણ, વર્ણ સંબંધી ભંગો બતાવીને હવે સૂત્રકાર અહિયાં ગંધ સંબંધી ભંગોને બતાવે છે તે આ પ્રમાણે છે.—

न्धतायां तु एकत्वानेकत्वाभ्यां त्रयो भङ्गा भवन्ति तानेव दर्शयति-'सिय सुब्भिगंधे सिय दुब्भिगंधे' स्यात् सुरभिगंधः त्रिष्वपि प्रदेशेषु सुरभिगन्धस्यैव सद्भावात् स्याद् दुरभिगन्धः प्रदेशत्रयेऽपि दुरभिगन्धस्यैव सद्भावात्तदेवं द्वौ भङ्गौ २, 'जइ दुगंधे सिय सुरभिगंधे य दुरभिगंधे य भंगा३' यदि द्विगन्धस्तदा स्यात् सुरभिगन्धश्च दुरभिगन्धश्चेति त्रयो भङ्गाः ३। 'रसा जहा वन्ना' रसा यथा वर्णाः। त्रिप्रदेशिकस्कन्धस्य वर्णविषये यथा भङ्गाः कथिताः असंयोगे पञ्च, द्विकसंयोगे

दिखलाते हैं-'जइ एगगंधे०' यदि त्रिप्रदेशिक स्कन्ध में एक गंध होता है तो या तो उस में सुगंधि हो सकती है या उस में दुरभिगन्ध हो सकता है इस प्रकार से एक गंध के विषय में ये दो भंग होते हैं त्रिप्रदेशिक स्कन्ध के तीनों प्रदेशों में जब सुरभिगंध का ही सद्भाव माना जावेगा तब तो सुरभिगंध विषयक एक भंग होगा और जब उनमें केवल एक दुरभिगंध का ही सद्भाव माना जावेगा तब दुरभिगंध विषयक एक भंग होगा इस प्रकार से एकत्व में दो विकल्प होते हैं जब उस त्रिप्रदेशिक स्कन्ध में दोनों गंध गुण है ऐसा कहा जाता है तो इस में केवल एकही भंग होता है यही बात 'जइ दुगंधे सिय सुरभिगंधे य दुरभिगंधे य ३'इस पाठ द्वारा व्यक्त की गई है क्योंकि इस वक्तव्यता में उस में सुरभिगंध और दुरभिगंध दोनों गंध रहता हैं। 'रसा जहा वन्ना' रस सम्बन्धी भंग संख्या प्रकट करने के लिये सूत्रकार ने यह सूत्र कहा है इससे यह कहा गया है कि इस त्रिप्रदेशिक स्कन्ध को वर्ण संबन्धी भंग संख्या

'जइ एग गंधे०' જો ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં એક ગંધ હોય છે તો તેમાં સુગંધ ગુણ હોઈ શકે છે અથવા દુર્ગંધરૂપ એક ગુણ હોઈ શકે છે. આ રીતે એક ગંધના વિષયમાં બે ભંગ બને છે. ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધના ત્રણે પ્રદેશમાં જો સુગંધ ગુણ જ માનવામાં આવે ત્યારે સુગંધ સંબંધી એક ભંગ થશે અને જ્યારે તેમાં એક દુર્ગંધ ગુણ જ માનવામાં આવે ત્યારે દુર્ગંધ વિષયક એક ભંગ બનશે આ રીતે એકપણામાં બે વિકલ્પો બને છે. અને જ્યારે તે ત્રણ પ્રદેશી સ્કંધમાં બન્ને ગંધ ગુણ છે તેમ કહેવામાં આવે તો તેનો કેવળ એક જ ભંગ બને છે. એજ વાત 'जइ दुगंधे सिय सुरभिगंधे य दुरभिगंधे य३' આ પાઠથી બતાવેલ છે. આ કથનથી તેમાં સુગંધ અને દુર્ગંધ બેઉ ગંધ રહે છે તેમ બતાવ્યું છે. 'रसा जहा वण्णा' રસ સંબંધી ભંગોની સંખ્યા બતાવવા સૂત્રકારે આ સૂત્ર કહ્યું છે આ સૂત્રથી એ વાત કહી છે કે-આ ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં વર્ણના સંબંધમાં જે રીતે ભગોની

त्रिंशत्, त्रिकसंयोगे दश, तथैव रसविषयेऽपि असंयोगे पञ्च, द्विकसंयोगे त्रिंशत्, त्रिकसंयोगे च दश भवन्तीति ज्ञातव्यमिति, भङ्ग प्रकारश्च स्वयमूहनीयः ।

'जइ दु फासे' यदि त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो द्विस्पर्शः—स्पर्शद्वयवान् तदा 'सिय सीए य निद्धे य' स्यात् शीतश्च स्निग्धश्च 'एवं जहेव दुप्पएसियस्स तहेव चत्तारि भंगा' एवं यथैव द्विप्रदेशिकस्य स्कन्धस्य तथैव चत्वारो भङ्गाः, कदाचित् शीतश्च स्निग्धश्चेत्येको भङ्गः १, कदाचित् शीतश्च रूक्षश्चेति द्वितीयो भङ्गः, २ स्यात्

जिस प्रकार से असंयोग में ५ द्विकसंयोग में ३० और त्रिक संयोग में १० प्रकट की गई है उसी प्रकार से रससंबन्धी भंग संख्या भी असंयोग में ५ द्विकसंयोग में ३० और त्रिक संयोग में १०होती है ऐसा जानना चाहिये तथा रससंबंधी भङ्ग प्रकार अपने आप समझ लेना चाहिये ! दो स्पर्श होने विषयक कथन इस प्रकार है–'जइ दु फासे' यदि वह त्रिप्रदेशिक स्कन्ध दो स्पर्शों वाला होता है तब वह इस प्रकार से दो स्पर्शों वाला हो सकता है–'सिय सीए य निद्धे य' कदाचित् वह शीत स्पर्शवाला और स्निग्ध स्पर्शवाला इन दो स्पर्शों वाला भी हो सकता है इत्यादि रूप से द्विस्पर्शविषयकसमस्तकथन 'एवं जहेव दुप्पएसियस्स तहेव चत्तारि भंगा' जैसा द्विप्रदेशिक स्कन्ध के प्रकरण में किया गया हैं वैसा ही यहां पर कर लेना चाहिये अर्थात् द्विप्रदेशिक स्कन्ध में द्विस्पर्शता को लेकर चार भंग प्रकट किये गये हैं वैसे ही वे चार भंग यहां पर भी

સંખ્યા જેમ કે–અસંયોગમાં ૫ પાંચ દ્વિક સંયોગમાં ૩૦ ત્રીસ અને ત્રિક સંયોગમાં ૧૦ દસ એ પ્રમાણે બતાવી છે. તે પ્રમાણે રસના સંબંધમાં પણ સમજવું.

હવે સ્પર્શના સંબંધમાં ભંગો બતાવે છે. તેમા પહેલા બે સ્પર્શ વિષયમા આ પ્રમાણે સૂત્રકાર કહે છે.–'जइ दुफासे' જો તે ત્રણ પ્રદેશ વાળો સ્કંધ બે સ્પર્શોવાળો હોય છે તો તે આ નીચે પ્રમાણેના બે સ્પર્શો વાળો બને છે જેમ કે–'सिय सिए य निद्धे य' કોઈવાર તે ઠંડા સ્પર્શવાળો અને સ્નિગ્ધ–ચિકણા સ્પર્શવાળા હોઈ શકે છે. વિગેરે પ્રકારે બે સ્પર્શ સંબંધી બધુ જ કથન 'एवं जहेव दुपपसियस्स तहेव चत्तारिभंगा' જેવી રીતે બે પ્રદેશી સ્કંધના પ્રકરણમાં કહેવામાં આવ્યું છે. તેજ પ્રમાણેના ચાર ભંગો અહિયાં સમજી લેવા અર્થાત્ બે પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં બે સ્પર્શપણાને લઈને ચાર ભંગો બનાવવામાં આવ્યા છે. તેજ પ્રમાણેના ૪ ચાર ભંગો અહિયાં પણ કહેવા. તે આ પ્રમાણે છે. 'सिय सीए य निद्धे य' આ પ્રમાણેનો આ પહેલો

उष्णश्च स्निग्धश्चेति तृतीयो भङ्गः ३, कदाचित् उष्णश्च रूक्षश्चेति चतुर्थो भङ्गः। एवं सङ्कलनया स्पर्शद्वयवत्त्वे त्रिप्रदेशिकस्य स्कन्धस्य स्पर्शविषये चत्वारो भङ्गा भवन्तीति। 'जइ तिफासे' यदि त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः, त्रिस्पर्शः-स्पर्शत्रयवान् तदा 'सव्वे सीए देसे निद्धे देसे लुक्खे' सर्वः शीतो देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति प्रथमः सर्वांशे शैत्यमेकदेशे स्निग्धताः एकस्मिन् रूक्षता इत्यर्थः तथाहि

कह लेना चाहिये 'सिए य निद्धे य' यह प्रथम भंग है द्वितीय भंग 'सिय सीए य रुक्खे य' इस प्रकार से है इस में कदाचित् वह शीत हो सकता है और रूक्ष भी हो सकता है ऐसा कहा गया है तीसरा भंग-'सिय उसिणे य निद्धे य' इस प्रकार से है इस में कदाचित् वह उष्ण भी हो सकता है और स्निग्ध भी हो सकता है ऐसा समझाया गया है चतुर्थ भंग -'सिय उसिणे य रुक्खे य' ऐसा है इस में कदाचित् वह उष्ण हो सकता है और रूक्ष भी हो सकता है ऐसा कहा गया है इस प्रकार शीत और उष्ण को प्रधान करके उनके साथ स्निग्ध और रूक्ष युक्त करके ये ४ भंग त्रिप्रदेशिक स्कन्ध के दो स्पर्शों के विषय में बने हैं

अब त्रिस्पर्श विषयक कथन करते हैं-'जइ तिफासे' यदि वह त्रिप्रदेशिकस्कन्ध तीन स्पर्शवाला होता है तो वह इस प्रकार से तीन स्पर्शों-वाला हो सकता है 'सव्वे सीए, देसे निद्धे देसे लुक्खे १' यह सर्वांश मे शीत हो सकता है, एकदेश में स्निग्ध हो सकता है और दूसरे एक देश

ભંગ છે, બીજો ભંગ 'सिय सीए य रुक्खे य' પ્રમાણે છે. આ ભંગમાં કદાચિત્ તે શીત-ઠંડો હોઈ શકે છે એ પ્રમાણે કહ્યું છે. ત્રીજો ભંગ 'सिय उसिणे य निद्धे य' કદાચ તે ઉષ્ણ-ગરમ પણ હોઈ શકે છે અને સ્નિગ્ધ-ચિકાશવાળો પણ હોઈ શકે છે ચોથો ભંગ આ પ્રમાણે છે.-'सिय उसिणे य रुक्खे य' કદાચિત્ તે ઉષ્ણ હોઈ શકે છે અને રૂક્ષ પણ હોઈ શકે છે તેમ બતાવેલ છે. એ રીતે ઠંડા અને ગરમ ગુણને મુખ્ય બનાવી તે તેની સાથે સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષને યોજી ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધના બે સ્પર્શપણાના વિષયમાં ૪ ચાર ભંગો બને છે.

ત્રણ સ્પર્શપણાના સંબંધનું કથન આ પ્રમાણે છે 'जइ तिफासे' જો તે ત્રણ પ્રદેશવાળો સ્કંધ ત્રણ સ્પર્શવાળો હોય છે તો તે આ પ્રકારે ત્રણ સ્પર્શોવાળા બને છે.-'सव्वे सीए, देसे निद्धे, देसे लुक्खे१' તે સર્વાંશથી શીત સ્પર્શવાળા હોય છે એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે અને બીજા એક દેશમાં સ્નિગ્ધ રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે ૧ આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-

'सव्वे सीए त्ति' त्रयाणामपि प्रदेशानां शीतपरिणामत्वात् सर्वः शीतः 'देसे निद्धे त्ति' देशः स्निग्धः त्रयाणां मध्ये एकप्रदेशस्य स्निग्धत्वात् २, 'देसे लुक्खे' देशो रूक्ष इति, त्रयाणां प्रदेशानां मध्ये द्विप्रदेशात्मको देशो रूक्षः एकपरिणामयोर्द्वयोरेकप्रदेशावगाहनादिना एकत्वेन विवक्षितत्वात् इति प्रथमभङ्गविवेकः १। 'सव्वे सीए देसे निद्धे देसा लुक्खा' सर्वःशीतो देशः स्निग्धो देशौ रूक्षौ-सर्वोऽप्यंशः शीत एकदेशः स्निग्धः तदनेकदेशौ रूक्षौ भिन्नपरिणामतयाऽनेकवचनान्तस्तृतीयः पादइति द्वितीयो भङ्गः २। तृतीये द्वितीयपादस्तु अनेक वचनान्तस्तदेव दर्शयति 'सव्वे सीए देसा निद्धा देसे लुक्खे' सर्वः शीतो देशौ

में रूक्ष हो सकता है? इसका तात्पर्य ऐसा है कि-त्रिप्रदेशिकस्कन्ध के तीनों प्रदेशों में शीत परिणामता होने से वह सर्व रूप में शीत हो सकता है, प्रदेशों के मध्य के एक प्रदेश में स्निग्धता होने से वह देश में स्निग्ध हो सकता है तथा तीनों प्रदेशों के बीच में द्विप्रदेशात्मक एक देश रूक्ष हो सकता है क्योंकि एक परिणाम वाले दो प्रदेशों का एक प्रदेशावगाहन् आदि होने से यहां एकत्व की विवक्षा की गई है। इस प्रकार से यह प्रथम भंग है। द्वितीय भंग इस प्रकार से है-'सव्वे सीए, देसे निद्धे देसा लुक्खा' वह अपने सर्व अंश में शीत हो सकता है एकदेश उसका स्निग्ध हो सकता हैं और अनेक देश रूप दो प्रदेश उसके रूक्ष हो सकते हैं। यहां भिन्न परिणामवाला होने से तृतीय पद अनेक वचनान्त है २, तथा तीसरे भंग में द्वितीय पद अनेक वचनान्त है जैसे-'सव्वे सीए देसा निद्धा देसे लुक्खे ३' वह अपने सर्वांश में शीत हो सकता है

'सव्वे सीए' ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધના પ્રદેશોમાં શીતલતાપણું હોવાથી તે સર્વ રીતે શીત હોઈ શકે છે. 'देसे निद्धे'-ત્રણ પ્રદેશોની મધ્ય એક પ્રદેશમાં સ્નિગ્ધતા હોવાથી તે દેશમાં સ્નિગ્ધ હોઈ શકે છે.૨ 'देसे लुक्खे' અને ત્રણ પ્રદેશો પૈકી દ્વિપ્રદેશાત્મક એક દેશ રૂક્ષ થઈ શકે કેમ કે એક પરિણામવાળા બે પ્રદેશોના એક પ્રદેશાવગાહન હોવાથી એકત્વની વિવક્ષા કરવામાં આવી છે ૩ આ રીતનો આ પહેલો ભંગ છે બીજો ભંગ આ પ્રમાણે બને છે.-'सव्वे सीए देसे निद्धे देसा लुक्खा' તે પોતાના સર્વાંશથી શીત હોઈ શકે છે અને તેનો એકદેશ સ્નિગ્ધ હોઈ શકે છે. અને અનેક દેશ રૂપ તેનાં બે પ્રદેશ રૂક્ષ હોઈ શકે છે અહીં ભિન્ન પરિણામવાળું હોવાથી આનું ત્રીજુ પદ અનેક વચનવાળું બને છે. તથા ત્રીજા ભંગનું બીજુ પદ અનેક વચનવાળું છે જેમ કે-'सव्वे-सीए देसा निद्धा देसे लुक्खे३' તે પોતાના સર્વાંશથી શીત હોઈ શકે છે. તથા

स्निग्धौ देशो रूक्ष इति तृतीयः ३। उष्णत्वमाश्रित्य भङ्गाः प्रदर्श्यन्ते 'सव्वे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे' सर्वउष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः सर्वांशे उष्णता एको देशः स्निग्धस्तदपरो देशो रूक्ष', 'एत्थ वि भंगा तिन्नि' अत्रापि भङ्गास्त्रयः यथा सर्व उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति प्रथमः १, सर्व उष्णो

तथा उसके दो अंश स्निग्ध हो सकते हैं और एक अंश उसका रूक्ष हो सकता है। ये ३ भंग शीत स्पर्श को मुख्य करके एवं स्निग्ध और रूक्ष गुणों को उसके साथ योजित करके प्रकट किये गयेहैं ३। अब उष्ण स्पर्श को मुख्य करके और स्निग्ध रूक्ष स्पर्श को उसके साथ योजित करके भंग प्रकट किये जाते हैं-'सव्वे उसिणे, देसे निद्धे देसे लुक्खे' वह सर्व देश में उष्ण हो सकता है, एक प्रदेश में स्निग्ध स्पर्शवाला हो सकता है तथा एक परिणाम वाले दो देशों में एकत्व की विवक्षा से वह एक देश में रूक्ष भी हो सकता है १ यह प्रथम भंग है 'सव्वे उसिणे देसे निद्धे देसा लुक्खा' सर्व उष्णः देश स्निग्धो, देशौ रूक्षौ' यह द्वितीय भंग है इस में वह सर्वरूप में उष्ण हो सकता है एक देश में स्निग्ध हो सकता है और दो देशो में रूक्ष हो सकता है २यहां तृतीय पद को अनेक वचनान्त किया गया है २, द्वितीयपद को अनेक वचनान्त करने पर तृतीय भंग इस प्रकार से है 'सव्वे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे' सर्वः उष्णः, देशाः स्निग्धः देशो रूक्षः' इस भंग में उसके सर्व अंश तीनों प्रदेश उष्ण हो सकते हैं दो प्रदेश स्निग्ध हो सकते हैं और एक प्रदेश रूक्ष भी हो

તેના બે અંશો સ્નિગ્ધ હોઈ શકે છે તથા એક અંશ તેનો રૂક્ષ હોઈ શકે છે. શીત સ્પર્શને મુખ્ય બનાવીને અને સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ ગુણોને તેની સાથે યોજીને આ ત્રણ ભંગો બતાવ્યા છે.

હવે ઉષ્ણ સ્પર્શને મુખ્ય બનાવીને અને સ્નિગ્ધ તથા રૂક્ષ સ્પર્શને તેની સાથે યોજીને ભંગો બનાવવામાં આવે છે. 'सव्वे उसिणे, देसे निद्धे देसे लुक्खे' તે સર્વદેશથી ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે એક પ્રદેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. તથા એક પરિણામવાળા બે પ્રદેશોમાં એકત્વની વિવક્ષાથી તે એક દેશમાં રૂક્ષ પણ થઈ શકે છે. આ રીતે આ પહેલો ભંગ છે. હવે બીજો ભંગ બતાવે છે.-'सव्वे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे' सर्व उष्णः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः' આ બીજા ભંગમાં એમ બતાવે છે કે સર્વ રૂપથી તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે અને તે એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો પણ હોઈ અને બે દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. આ ભંગમાં ત્રીજા ચરણને

देशः स्निग्धो देशौ रूक्षौ इति द्वितीयः २, सर्वं उष्णः देशौ स्निग्धौ देशो रूक्ष इति तृतीयः ३, 'सव्वे निद्धे देसे सीए देसे उसिणे भंगा तिन्नि ३' सर्वः स्निग्धः देशः शीतः देश उष्णः अत्रापि भङ्गास्त्रयः तथाहि–सर्वं स्निग्धो देशः शीतो देश उष्ण इति प्रथमः १, सर्वं स्निग्धः देशः शीतः देशौ उष्णौ इति द्वितीयः २, सर्वः स्निग्धः देशौ शीतौ देश उष्ण इति तृतीयः ३। 'सव्वे लुक्खे देसे सीए देसे उसिणे भंगा तिन्नि एवं बारस १२' सर्वो रूक्षो, देशः शीतो देश उष्णः,

सकता है ३। अब स्निग्ध स्पर्श को मुख्य करके और शीत एव उष्ण को उसके साथ योजित करके भंग प्रकट किये जाते हैं–'सव्वे निद्धे, देसे सीए, देसे उसिणे भंगा तिन्नि ३' उसके सर्वदेश स्निग्ध हो सकते हैं एक देश शीत हो सकता है और द्विप्रदेशात्मक एकत्व की विवक्षा से उसका एकदेश उष्ण भी हो सकते हैं १ यह प्रथम भंग है 'सव्वे निद्धे देसे सीए देसा उसिणा, 'सर्वः स्निग्धः देशः शीतः देशाः उष्णः २' यह द्वितीय भंग है इस में तृतीय पाद को अनेक वचनान्त करके भंग बनाया गया है २, 'सर्वः स्निग्धः देशाः शीतः देशाः उष्णः ३' यह तृतीय भंग है इस में द्वितीय पाद को अनेक वचनान्त करके भंग बनाया गया है अब रूक्ष स्पर्श को मुख्य करके और शीत उष्ण स्पर्श को उसके साथ योजित करके भंग प्रकट किये जाते हैं–'सव्वे लुक्खे देसे सिए, देसे उसिणे१

અનેક વચનવાળું બતાવેલ છે,૨ બીજા પદને અનેક વચનવાળું બતાવીને હવે ત્રીજો ભંગ બતાવવામાં આવે છે, તે આ પ્રમાણે છે. 'सव्वे उसिणे देसा निद्धा देसे लुक्खे' 'सर्वः उष्णः, देशौ स्निग्धौ देशो रूक्षः' તે સર્વ અંશથી એટલે કે ત્રણે અંશથી ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. બે પ્રદેશો સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા હોઈ શકે છે. અને એક પ્રદેશ રૂક્ષ સ્પર્શવાળા હોઈ શકે છે.૩

હવે સ્નિગ્ધ સ્પર્શને મુખ્ય બનાવીને અને શીત અને ઉષ્ણ સ્પર્શને તેની સાથે યોજીને ભંગો બનાવવામાં આવે છે. તે આ પ્રમાણે છે.–'सव्वे निद्धे, देसे सीए, देसे उसिणे भंगा तिन्नि३' તેનો સર્વ પ્રદેશ સ્નિગ્ધ સ્પર્શ વાળો હોઈ શકે છે. એક દેશ શીત સ્પર્શવાળા હોઈ શકે છે. દ્વિપ્રદેશાત્મક એક એકત્વની વિવક્ષાથી એક દેશ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા પણ હોઇ શકે છે. આ રીતે આ પહેલો ભંગ બને છે ૧ 'सव्वे निद्धे देसे सीए देसा उसिणो' 'सर्वः स्निग्धः देशः शीत. देशाः उष्णाः३' આ પ્રમાણેનો આ બીજો ભંગ બને છે. આમાં ત્રીજા ચરણને અનેક વચનવાળુ બનાવીને આ ભંગ કહેલ છે. હવે રૂક્ષ સ્પર્શને મુખ્ય બનાવીને અને શીત અને ઉષ્ણ સ્પર્શને તેની સાથે યોજીને ભંગો બતાવવામાં આવે છે. 'सव्वे लुक्खे, देसे सीए, देसे उसिणे१

अत्रापि भङ्गात्रय एवम् तथाहि—सर्वो रूक्षो, देशः शीतो, देश उष्ण इति प्रथमः १, सर्वो रूक्षो देशः शीतो देशौ उष्णौ इति द्वितीयः २, सर्वो रूक्षो देशौ शीतौ देश उष्ण इति तृतीयः ३, सर्वसंकलनया द्वादश भङ्गाः १२ भवन्ति। 'जइ चउफासे' यदि चतुःस्पर्शः त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो भवेत्तदा 'देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे' देशः शीतो देश उष्णः देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति प्रथमो भङ्गः १। 'देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसा लुक्खा २' देशः शीतो देश

सव्वे लुक्खे देसे सीए देसा उसिणा२, सव्वे लुक्खे देसा सीया देसे उसिणे३' इस प्रकार से बने हुए ये सब भंग मिलकर बारह होते हैं—तीन भंग शीतस्पर्श की प्रधानता के साथ स्निग्ध और रूक्ष को योजित करके ३ तथा तीन भंग उष्ण स्पर्श की प्रधानता के साथ स्निग्ध और रूक्ष को योजित करके बने हैं६ तथा स्निग्ध स्पर्श की प्रधानता के साथ शीत और उष्ण स्पर्श को योजित करके ३तीन भंगे ९ और तीन रूक्ष स्पर्श की प्रधानता के साथ शीतऔर उष्ण स्पर्श को योजित करके बने हैं१२, ऐसे ये बारह भंग होते हैं अब चतुः स्पर्श वत्ता की प्रकारता का कथन करते हैं 'जइ चउफासे' यह त्रिप्रदेशिक स्कन्ध चार स्पर्शों वाला होता है तो वह इस प्रकार से चार स्पर्शों वाला हो सकता है

'देसे सीए देसे उसिणे देसे णिद्धे देसे लुक्खे' वह त्रिप्रदेशिक स्कन्ध अपने एक देश में शीत स्पर्श वाला हो सकता है एकदेश में उष्ण स्पर्श

સવ્વે લુક્ખે, દેસે સીદ, દેસા ઉસિણા૨, સવ્વે લુક્ખે દેસા સીયા, દેસે ઉસિણે૩' આ રીતે આ તમામ ભંગો મળીને ૧૨-બાર થાય છે. શીત સ્પર્શની પ્રધાનતા સાથે સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શને યોજવાથી ૩ ભંગો બને છે, ઉષ્ણ સ્પર્શની પ્રધાતામાં સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શને યોજવાથી પણ ૩ ભંગો બને છે. તથા સ્નિગ્ધ સ્પર્શની પ્રધાનતામાં શીત અને ઉષ્ણ સ્પર્શને યોજવાથી ૩ ભંગો બને છે તેમ જ રૂક્ષ સ્પર્શની પ્રધાનતામાં શીત અને ઉષ્ણ સ્પર્શને યોજવાથી પણ ૩ ભંગો બને છે એ પ્રમાણે કુલ ૧૨ બાર ભંગો બને છે.

હવે ચાર સ્પર્શવાળા ભંગો બતાવે છે. 'જઇ ચઉફાસે' આ ત્રણ પ્રદેશવાળો સ્કંધ જો ચાર સ્પર્શોવાળો હોય છે તો આ પ્રમાણેના ચાર પ્રદેશોવાળો બને છે. 'દેસે સીદ દેસે ઉસિણે દેસે ણિદ્ધે દેસે લુક્ખે' તે ત્રણ પ્રદેશવાળો સ્કંધ પોતાના એક દેશમાં શીત સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. અને એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોઇ શકે છે. એક

उष्णो देशः स्निग्धो देशौ रूक्षौ इति द्वितीयो भङ्गः २। 'देसे सीए देसे उसिणे देसा निद्धा देसे लुक्खे ३' देशः शीतो देश उष्णो देशौ स्निग्धौ देशौ रूक्ष इति तृतीयो भङ्गः ३। 'देसे सीए देसा उसिणा देसे निद्धे देसे लुक्खे' देशः शीतो देशौ उष्णौ देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति चतुर्थो भङ्गः ४। 'देसे सीए देसा उसिणा देसे निद्धे देसा लुक्खा ५' देशः शीतो देशौ उष्णौ देशः स्निग्धो देशौ रूक्षौ इति पञ्चमो भङ्गः ५। 'देसे सीए देसा उसिणा देसा निद्धा देसे लुक्खे ६' देशः शीतो देशौ उष्णौ देशौ स्निग्धौ देशो रूक्ष इति षष्ठो भङ्गः ६। 'देसा

वाला हो सकता है एकदेश में स्निग्ध स्पर्शवाला हो सकता है और एक देश में रूक्ष स्पर्श वाला हो सकता है यह प्रथम भंग है१, द्वितीय भंग इस प्रकार से है-'देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसा लुक्खा' यहां चतुर्थ पद को अनेक वचनान्त करके यह द्वितीए भंग बनाया है२ तृतीय भंग इस प्रकार से है-'देसे सीए देसे उसिणे देसा निद्धा देसे लुक्खे ३'यहां तृतीय पद को अनेक वचनान्त करके यह तृतीय भंग बनाया गया है३' 'देसे सीए देसा उसिणा देसे निद्धे देसे लुक्खे ४' यह चतुर्थ भंग है, इसमें द्वितीय पद को अनेक वचनान्त करके यह चतुर्थ भंग बनाया गया हैं ४, 'देसे सीए देसा उसिणा देसे निद्धे देसा लुक्खा ५' यह पांचवां भंग है इस में द्वितीय पद और चतुर्थ पद को अनेक वचनान्त किया गया है, 'देसे सीए देसा उसिणा देसा णिद्धा देसे लुक्खे६' यह छठा भंग है, इस में द्वितीय तृतीय पद को अनेक वचनान्त किया

દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોઇ શકે છે અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. આ પહેલો ભંગ છે. બીજો ભંગ આ પ્રમાણે છે, 'देसे सीए देसे निद्धे, देसा लुक्खा२' અહિયાં ચોથા પદને અનેક વચનવાળું બનાવીને આ બીજો ભંગ કહેલ છે ૨ ત્રીજો ભંગ આ પ્રમાણે છે. 'देसे सीए देसे उसिणे, देसा निद्धा देसे लुक्खे३' આ રીતે ત્રીજા ચરણને અનેક વચનવાળો બનવાથી આ ત્રીજો ભંગ કહેવામાં આવ્યો છે. 'देसे सीए, देसा उसिणा देसे निद्धे देसे लुक्खे४' આ ચોથો ભંગ છે. બીજા પદને અનેક વચનવાળું બનાવીને કહેવામાં આવેલ છે.૪ 'देसे सीए देसा उसिणा देसे निद्धे देसा लुक्खा५' આ પાંચમો ભંગ છે. આમાં બીજું ચરણ અને ચોથું ચરણ અનેક વચનથી કહેવામાં આવ્યું છે. 'देसे सीए देसा उसिणा देसा णिद्धा देसे लुक्खे६' આ પ્રમાણેનો આ છઠ્ઠો ભંગ છે. આમાં બીજા અને ત્રીજા

सीया देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे ७' देशौ शीतौ देश उष्ण देशः स्निग्धः देशो रूक्ष इति सप्तमो भङ्गः ७। 'देसा सीया देसे उसिणे देसे निद्धे देसा लुक्खा ८' देशौ शीतौ देश उष्णो देशः स्निग्धो देशौ रूक्षौ इति अष्टमो भङ्गः ८। 'देसा सीया देसे उसिणे देसा निद्धा देसे लुक्खे ९' देशौ शीतौः देशउष्णः देशौ स्निग्धौ देशो रूक्ष इति नवमो भङ्गः ९। 'एवं एए तिपएसिए फासेसु पणवीसं भंगा' एवमेते त्रिप्रदेशिके स्पर्शेषु पञ्चविंशतिर्भङ्गा भवन्ति इति।

त्रिप्रदेशिक स्कन्धविषये त्रिप्रदेशिकस्कन्धस्य चतुःस्पर्शतायां नव भङ्गा यथा- सर्वपदेषु एकवचनं प्रथमो भङ्गः १। अन्तिम रूक्षपदे अनेकवचनं द्वितीयो भङ्गः २।

गया है६ 'देसा सीया देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे 'यह सातवां भंग है७ 'देसा सीया देसे उसिणे देसे निद्धे देसा लुक्खा' यहां प्रथम पद और चतुर्थ पद को अनेक वचनान्त किया गया है ८, 'देसा सीया देसे उसिणे देसा निद्धा देसे लुक्खे९' यहां पर प्रथम पद को और तृतीय पद को अनेक वचनान्त किया गया है९ 'एवं एए तिप्पएसिए फासेसु पणवीसं भंगा' 'इस प्रकार से त्रिप्रदेशिक स्कन्ध में द्विस्पर्श सम्बन्धी ४,त्रिस्पर्श सम्बन्धी १२,और चतुः स्पर्श सम्बन्धी ९,भंग मिलकर कुल पचीस भंग होते हैं त्रिप्रदेशिक स्कन्ध के विषय में चतुः स्पर्शवत्ता को लेकर पूर्वोक्त रूप से कहा गया है उसका खुलासा इस प्रकार है त्रिप्रदेशिक स्कन्ध के जब समस्त प्रदेश एकवचन में होते हैं तब प्रथम भंग होता है जैसे एकदेश शीतस्पर्श वाला एकदेश उष्णस्पर्श वाला एकदेश स्निग्ध स्पर्श वाला और एकदेश उसका रूक्ष स्पर्श वाल होता है। जब अन्तिम रूक्ष पद में अनेक

પદને અનેક વચનથી કહેવામાં આવેલ છે ૮ 'देसा सीया देसे उसिणे, देसा निद्धा, देसे लुक्खे९' આ ભંગમાં પહેલા ચરણને અને ત્રીજા ચરણને બહુ-વચનથી કહેવામાં આવ્યા છે.૯ 'एवं एए तिप्पएसिए फासेसु पणवीसं भंगा' એ રીતે ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં બે સ્પર્શ સંબંધી ૪ ચાર ભંગો ત્રણ સ્પર્શ સંબંધી ૧૨ બાર ભંગો અને ચાર સ્પર્શ સંબંધી ૯ નવ ભંગો મળીને કુલ ૨૫ ભંગો થાય છે.

ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધના સંબંધમાં ચાર સ્પર્શપણાને લઈને જે પૂર્વોક્ત પ્રકારે કહ્યું છે, તેનો ખુલાસો આ પ્રમાણે છે —

ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધના સઘળા પ્રદેશો જ્યારે એક વચનમાં હોય છે, ત્યારે પહેલો ભંગ બને છે. જેમ કે-શીત સ્પર્શવાળો એક દેશ, એક દેશ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો, એક દેશ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો, અને તેનો એક દેશ રૂક્ષ સ્પર્શવાળો છે.૧ જ્યારે છેલ્લા રૂક્ષ પદમાં અનેક વચનોના નિવેશ કરવામાં

तृतीयपदेऽनेकवचनं तृतीयोभङ्गः ३। द्वितीयपदेऽनेकवचनं चतुर्थो भङ्गः ४। प्रथमतृतीयपदयोरेकवचनं, द्वितीयचतुर्थयोश्चानेकवचनं पञ्चमो भङ्गः ५। प्रथमचतुर्थपदयोरेकवचनं, द्वितीयतृतीययोश्चानेकवचनं षष्ठः ६। प्रथमपदेऽनेकवचनं शेषपदत्रये चैकवचनं सप्तमः ७। प्रथमान्तिमपदयोरनेकवचनं मध्यपदद्वये

वचनान्त का निवेश किया जाता है अर्थात् उसे अनेक वचन में रखा जाता है तब द्वितीय भंग होता है जैसे-परमाणुरूप एकदेश शीत होता है तथा दूसरा परमाणु रूप एकदेश उष्ण होता है, दो शीत परमाणुओं के अन्दर का एक परमाणु स्निग्ध और दूसरा शीत परमाणु में का एक परमाणु, तथा उष्ण, परमाणु रूप एक देश, ये दोनों अंश रूक्ष होते हैं २, तीसरे पद में अनेक वचन रखने से तीसरा भंग बनता है, जैसे-एक परमाणु रूप देश शीत, दो परमाणु रूप देश उष्ण, जो शीत है वह, तथा जो दो उष्ण परमाणुओं का एक है वह ये दोनों स्निग्ध हैं जो एक उष्ण है वह रूक्ष है ३,तीसरे पद में अनेक वचन रखने से चौथा भंग होता है, जैसे-स्निग्ध दो परमाणु रूप एक देश शीत, और एक परमाणु रूप दूसरा अंश रूक्ष, स्निग्ध दो परमाणुओं में का शेष एक अंश तथा रूक्ष अंश ये दोनों उष्ण होते हैं४, दूसरे और चौथे पद में अनेक वचन रखने से पाँचवां भंग बनता है,जैसे एक अंश शीत और स्निग्ध, तथा दूसरे दो अंश उष्ण और रूक्ष होते हैं ५ 'दूसरे और तीसरे पद में अनेक वचन रखने से छठा

આવે છે, અર્થાત્ તેને અનેક વચનોમાં રાખવામાં આવે છે, ત્યારે બીજો ભંગ બને છે. જેમ કે-પરમાણુ રૂપ એક દેશ શીત હોય છે, તથા બીજો પરમાણુ રૂપ દેશ ઉષ્ણુ હોય છે. તે પછી બે શીત પરમાણુઓની અંદરનો એક પરમાણુ સ્નિગ્ધ અને બીજા શીત પરમાણુમાંનું એક પરમાણુ તથા ઉષ્ણુ પરમાણુ રૂપ એક દેશ, આ બેઉ અંશો રૂક્ષ હોય છે.૨ ત્રીજા પદમાં અનેક વચન રાખવાથી ત્રીજો ભંગ બને છે જેમ કે-એક પરમાણુ રૂપ દેશ શીત, બે પરમાણુ રૂપ દેશ ઉષ્ણુ, જે શીત છે તે તથા બે ઉષ્ણુ પરમાણુઓ પૈકીનો જે એક છે, તે, આ બન્ને સ્નિગ્ધ છે જે એક ઉષ્ણુ છે, તે રૂક્ષ છે.૩ ત્રીજા પદમાં અનેક વચન રાખવાથી ચોથો ભંગ બને છે જેમ કે—સ્નિગ્ધ બે પરમાણુ રૂપ એક દેશ શીત, અને એક પરમાણુ રૂપ બીજા અંશ રૂક્ષ સ્નિગ્ધ બે પરમાણુઓ પૈકીનો બાકીનો એક અંશ તથા રૂક્ષ અંશ આ બન્ને ઉષ્ણુ હોય છે૪, બીજા અને ચોથા પદમાં અનેક વચન રાખવાથી પાંચમો ભંગ બને છે. જેમ કે-એક અંશ શીત અને સ્નિગ્ધ, તથા બીજા બે અંશો ઉષ્ણુ અને રૂક્ષ હોય છે.૫ બીજા અને ત્રીજા પદમાં અનેક વચન રાખવાથી

एकवचनमष्टमः ८। प्रथमतृतीयपदयोरनेकवचनं, द्वितीयचतुर्थयोश्चैकवचनं नवमो भङ्ग ९ इति नव भङ्गाः।

क्रमाङ्क	भङ्गप्रकाराः
१	१-१-१-१
२	१-१-१-२
३	१-१-२-१
४	१-२-१-१
५	१-२-१-२
६	१-२-२-१
७	२-१-१-१
८	२-१-१-२
९	२-१-२-१

एषां विवरणं यथा-चतुर्ष्वपि पदेषु एकवचने प्रथमो भङ्गः स तु स्पष्ट एव १। अन्तिमरूक्षपदस्याऽनेकवचनत्वे द्वितीयो भङ्ग स्तथाहि-परमाणुरूप एको देशः शीतः, द्वितीयः परमाणुरूप एको देश उष्णः पुनश्च द्वयोः शीतपरमाण्वोर्मध्ये एकः परमाणुः स्निग्धः द्वितीयः शीतपरमाणुमध्यगत एकः परमाणुः तथा उष्ण-परमाणुरूप एको देशश्चेति द्वौ अंशौ रूक्षौ, एष द्वितीयो भङ्ग इति २। तृतीय-पदे स्याऽनेकवचनत्वे तृतीयो भङ्ग स्तथाहि-एक परमाणुरूपो देशः शीतः, पर-माणुद्वयरूपो देश उष्णः, अत्र य. परमाणुरूपो देशः शीतः सः, तथा च उष्ण परमाणुद्वयमध्यगतः एकः स इत्येतौ द्वौ स्निग्धौ, तथा च एक उष्णः स रूक्षः,

---

भंग होता है जैसे-एक अंश शीत और रूक्ष, तथा दूसरे दो अंश उष्ण और स्निग्ध होते हैं ६. प्रथम पद में अनेक वचन रखने से सातवां भंग होता है जैसे-स्निग्ध रूप दो परमाणुओं में का एक और दूसरा एक ऐसे दो अंश शीत जानना चाहिये शेष एक एक अंश उष्ण स्निग्ध और रूक्ष जानना चाहिये ७, प्रथम और अन्तिम पद में अनेक वचन रखने से आठवां भंग बनता है, जैसे-दो अंश शीत और रूक्ष तथा एक अंश उष्ण और स्निग्ध जानना चाहिये८ पहले और तीसरे पद में अनेक

છઠ્ઠો ભંગ થાય છે. જેમ કે-એક અંશ શીત અને રૂક્ષ, તથા બીજો બે અંશો ઉષ્ણ અને સ્નિગ્ધ હોય છે૬, પહેલા પદમાં અનેક વચન રાખવાથી સાતમો ભંગ થાય છે જેમ કે-સ્નિગ્ધ રૂપ બે પરમાણુઓ પૈકી એક અને બીજો એક એમ બે અંશો સમજવા. બાકીનો એક અંશ ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ, અને રૂક્ષ સમજવો.૭ પહેલા અને છેલ્લા પદમાં અનેક વચન રાખવાથી આઠમો ભગ બને છે. જેમ કે-બે અંશ શીત અને રૂક્ષ તથા એક અંશ ઉષ્ણ અને સ્નિગ્ધ સમજવો.૮ પહેલા અને ત્રીજા પદમાં અનેક વચન રાખવાથી નવમો ભંગ બને છે, જેમ

एष तृतीयो भङ्गः ३। द्वितीयपदस्यानेकवचनत्वे चतुर्थो भङ्ग स्तथाहि-स्निग्ध-परमाणुद्वयरूप एको देशः शीतः, तथा एकपरमाणुरूपो द्वितीयोंऽशो रूक्षः, तत्र स्निग्धपरमाणुद्वयमध्यगतो योंऽशः सः, तथा रूक्षोंऽशश्चेति द्वौ उष्णौ, एष चतुर्थो भङ्गः ४। द्वितीयचतुर्थपदयोरनेकवचनत्वे पञ्चमो भङ्गस्तथाहि एकः अंशः शीत उष्णश्च, अन्यौ द्वौ अंशौ उष्णः रूक्षश्च, एष पञ्चमो भङ्गः ५। द्वितीयपदयोरने-कवचनत्वे षष्ठो भङ्गस्तथाहि-अत्र एकोंऽशः शीतो रूक्षश्च, अन्यौ द्वौ अंशौ उष्णः स्निग्धश्च, एष षष्ठो भङ्गः। प्रथमपदयोरनेकवचनत्वे सप्तमस्तथाहि-अत्र स्निग्ध-रूपपरमाणुद्वयमध्ये प्रथम एकः द्वितीय एकश्चेति द्वौ अंशौ शीतौ ज्ञातव्यौ, शेषा एकैका अंशाः प्रत्येकं उष्णः स्निग्धो रूक्षश्च ज्ञातव्याः, एष सप्तमो भङ्गः ७। प्रथमचतुर्थपदयोरनेकवचनत्वेऽष्टमो भङ्ग स्तथाहि-अत्र द्वौ अंशौ शीतौ रूक्षश्च, तथा एकोंऽशः उष्णः स्निग्धश्च, एष अष्टमो भङ्गः ८। प्रथमतृतीयपदयोरनेक-वचनत्वे नवमो भङ्ग स्तथाहि-भिन्न देशवर्तिपरमाणुद्वये शीतः स्निग्धश्च, तथा एकोंऽश उष्णो रूक्षश्च, एष नवमो भङ्गः ९ इति। एते त्रिप्रदेशिकस्कन्धस्य चतुः-स्पर्शतामाश्रित्य नवभङ्गा भवन्ति। एवं द्वि-त्रि-चतुःस्पर्शसम्बन्धे चतुर्द्वादशनवानां संमेलनेन पञ्चविंशतिर्भङ्गा भवन्तीति भावः ॥सू० १॥

मूलम्-'चउप्पएसिए णं भंते! खंधे कइवन्ने कइगंधे कइ-रसे कइफासे पन्नत्ते, जहा अट्ठारसमसए जाव सिय चउफासे

वचन रखने से नौवां भंग होता है, जैसे-भिन्न देशवर्त्ती दो परमाणु शीत और स्निग्ध होते हैं तथा एक अंश उष्ण और रूक्ष होता है ९, इस त्रिप्रदेशिक स्कन्ध के चतुः स्पर्शता को लेकर नौ भंग होते हैं इसक्रम से स्पर्शता को आश्रित करके दो स्पर्शों के ४, तीन स्पर्शों के बारह १२, और चार स्पर्शों के नौ ९, ऐसे चार ४ बारह १२ नौ ९, इन सब को मिलाने से त्रिप्रदेशिक स्कन्ध में स्पर्शता को आश्रित करके २५ पचीस भंग हो जाते हैं ॥ सू० १।

કે-ભિન્ન દેશવર્તી જૂદા જૂદા દેશમાં રહેલા બે પરમાણુ શીત અને સ્નિગ્ધ હોય તથા એક અંશ ઉષ્ણ અને રૂક્ષ થાય છે૯, આ ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધના ચતુઃસ્પર્શપણાને લઈને નવ ભંગો થાય છે આ ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધના ચાર સ્પર્શપણાને લઈને નવ ભંગો થાય છે. આ ક્રમથી સ્પર્શપણાનો આશ્રય કરીને બે સ્પર્શના ૪ ચાર ત્રણ સ્પર્શના ૧૨ અને ચાર સ્પર્શના ૯ નવ એમ આ બધા મળીને ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં સ્પર્શતાનો આશ્રય કરીને ૨૫ પચ્ચીસ ભંગો બની જાય છે. ॥ સૂ. ૧ ॥

पन्नत्ते। जइ एगवन्ने सिय कालए जाव सुक्किल्लए ५। जइ दुवन्ने सिय कालए य नीलए य१, सिय कालए य नीलगा य२, सिय कालगा य नीलए य३, सिय कालगा य नीलगा य४, सिय कालए य लोहियए य, एत्थ वि चत्तारि भंगा। सिय कालए य हालिद्दए य४, सिय कालए य सुक्किल्लए य४, सिय नीलए य लोहियए य४, सिय नीलए य हालिद्दए य४, सिय नीलए य सुक्किल्लए य४, सिय लोहियए य हालिद्दए य४, सिय लोहियएय सुक्किल्लए य४, सिय हालिद्दए य सुक्किल्लए य। एवं एए दस दुया संजोगा भंगा पुण चत्तालीसं४०। जइ तिवन्ने सिय कालए य नीलए य लोहियए य१, सिय कालए नीलए लोहियगा य२, सिय कालए य नीलगा य लोहियए य३, सिय कालगा य नीलए य लोहियए य४, एए भंगा चत्तारि ४। एवं कालनीलहालिद्दएहिं भंगा चत्तारि४, कालनीलसुक्किलएहिं भंगा चत्तारि४, काललोहियहालिद्दएहिं भंगा चत्तारि४, काललोहियसुक्किलेहिं भंगा चत्तारि४, कालहालिद्दसुक्किल्लएहिं भंगा चत्तारि४, नीललोहियहालिद्दएहिं भंगा चत्तारि४, नीललोहियसुक्किल्लएहिं भंगा चत्तारि४, नीलहालिद्दसुक्किल्लएहिं भंगा चत्तारि४, लोहियहालिद्दसुक्किल्लएहिं भंगा चत्तारि- एवं एए दस तियासंयोगा, एक्के के संजोए चत्तारि चत्तारि भंगा, सव्वे ते चत्तालीसं भंगा४०। जइ चउवन्ने सिय कालए नीलए लोहियए हालिद्दए य १, सिय कालए नीलए लोहियए सुक्किल्लए य२, सिय कालए नीलए हालिद्दए

सुक्किल्लए य३, सिय कालए लोहियए हालिद्दए सुक्किल्लए य४, सिय नीलए लोहियए हालिद्दए सुक्किल्लए य५, एवं एए चउक्कसंजोगे पंचभंगा एए सव्वे नउई भंगा। जइ एगगंधे सिय सुब्भिगंधे सिय दुब्भिगंधे य२, जइ दुगंधे सिय सुब्भिगंधे य दुब्भिगंधे य४। रसा जहा वन्ना। जइ दुफासे जहेव परमाणुपोग्गले४। जइ तिफासे सव्वे सीए देसे निद्धे देसे लुक्खे१, सव्वे सीए देसे निद्धे देसा लुक्खा२, सव्वे सीए देसा निद्धा देसे लुक्खे३, सव्वे सीए देसा निद्धा देसा लुक्खा४, सव्वे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे। एवं भंगा चत्तारि४। सव्वे निद्धे देसे सीए देसे उसिणे४, सव्वे लुक्खे देसे सीए देसे उसिणे४, एए तिफासे सोलसभंगा१६। जइ चउफासे देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे१, देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसा लुक्खा२, देसे सीए देसे उसिणे देसा निद्धा देसे लुक्खे३, देसे सीए देसे उसिणे देसा निद्धा देसा लुक्खा४, देसे सीए देसा उसिणा, देसे निद्धे देसे लुक्खे५, देसे सीए देसा उसिणा देसे निद्धे देसा लुक्खा६, देसे सीए देसा उसिणा देसा निद्धा देसे लुक्खे७, देसे सीए देसा उसिणा देसा निद्धा देसा लुक्खा८. देसा सीया देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे९, एवं एए चउफासे सोलस भंगा भाणियव्वा जाव देसा सीया देसा उसिणा देसा निद्धा देसा लुक्खा सव्वे ते फासेसु छत्तीसं भंगा॥सू० २॥

छाया—चतुःप्रदेशिकः खलु भदन्त ! स्कन्धः कतिवर्णः कतिगन्धः कतिरसः कतिस्पर्शः प्रज्ञप्तः ? यथा अष्टादशशते यावत् स्यात् चतुःस्पर्शः प्रज्ञप्तः। यदि एकवर्णः स्यात् कृष्णश्च यावत् शुक्लः ५, यदि द्विवर्णः स्यात् कृष्णश्च

नीलश्च १, स्यात् कृष्णश्च नीलाश्च २, स्यात् कृष्णाश्च नीलश्च ३, स्यात् कृष्णाश्च नीलाश्च ४, स्यात् कृष्णश्च लोहितश्च अत्रापि चत्वारो भङ्गाः, स्यात् कृष्णश्च हारिद्रश्च ४, स्यात् कृष्णश्च शुक्लश्च ४, स्यात् नीलश्च लोहितश्च४, स्यात् नीलश्च हारिद्रश्च ४, स्यात् नीलश्च शुक्लश्च ४, स्यात् लोहितश्च हारिद्रश्च ४, स्यात् लोहितश्च शुक्लश्च ४, स्यात् हारिद्रश्च शुक्लश्च ४, एवमेते दश द्विकसंयोगा भङ्गाः, पुनश्चत्वारिंशत् ४०। यदि त्रिवर्णः स्यात् कृष्णश्च नीलश्च लोहितश्च १, स्यात् कृष्णश्च नीलश्च लोहिताश्च २, स्यात् कृष्णश्च नीलाश्च लोहितश्च ३, स्यात् कृष्णाश्च नीलश्च लोहितश्च४, एते भङ्गाश्चत्वारः ४। एवं कृष्णनीलहारिद्रैर्भङ्गाश्चत्वारः४, कृष्णनीलशुक्लैर्भङ्गाश्चत्वारः ४, कृष्णलोहितहारिद्रैश्चत्वारो भङ्गाः ४, कृष्णलोहितशुक्लैश्च वारो भंगाः ४, कृष्णहारिद्रशुक्लैर्भङ्गाश्चत्वारः ४, नीललोहितहारिद्रैः भङ्गाश्चत्वारः नीललोहित शुक्लैर्भङ्गाश्चत्वारः ४, नीलहारिद्रशुक्लैर्भङ्गाश्चत्वारः ४, लोहितहारिद्रशुक्लैर्भङ्गाश्चत्वारः ४। एवमेते दशत्रिसंयोगाः, एकैकसंयोगे चत्वारो भङ्गाः सर्वे ते चत्वारिंशद्भंगाः ४०। यदि चतुर्वर्णः स्यात् कृष्णश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च १, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च शुक्लश्च२, स्यात् कालश्च नीलश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च३, स्यात् कालश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च ४, स्यात् नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च ५। एवमेते चतुष्कसंयोगे पञ्चभङ्गाः। एते सर्वे नवतिर्भङ्गाः। यदि एकगंधः स्यात् सुरभिगन्धः स्यात् दुरभिगन्धश्च। यदि द्विगन्धः स्यात् सुरभिगन्धः दुरभिगन्धश्च। रसा यथा वर्णाः। यदि द्विस्पर्शः यथैव परमाणुपुद्गलः ४। यदि त्रिस्पर्शः सर्वः शीतो देशः स्निग्धः देशो रूक्षः १, सर्वः शीतः देशः स्निग्धा देशा रूक्षाः २, सर्वः शीतो देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ३, सर्वः शीतः देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षाः ४, सर्व उष्णः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः, एवं भङ्गाश्चत्वारः ४। सर्वः स्निग्धः देशः शीतः देश उष्णः ४। सर्वो रूक्षः देशः शीतो देश उष्णः ४, एते त्रिस्पर्शे षोडशभङ्गाः १६। यदि चतुःस्पर्शः देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धः देशो रूक्षः १, देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशा रूक्षाः २, देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धाः, देशो रूक्षः ३, देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षाः ४, देशः शीतो देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशो रूक्षः ५, देशः शीतो देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशा रूक्षाः ६, देशः शीतो देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ७, देशः शीतो देशाः उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशारूक्षाः ८, देशाः शीताः देश उष्णो देशः स्निग्धो देशोरूक्षः ९, एवमेते चतुःस्पर्शे षोडश भङ्गा भणितव्याः यावद्देशाः शीता देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः, सर्वे एते स्पर्शेषु षट्त्रिंशद्भङ्गाः ॥सू० २॥

टीका—'चउप्पएसिए णं भंते ! खंधे कइवन्ने कइगंधे कइरसे कइफासे पन्नत्ते ?' चतुः प्रदेशिकः खलु भदन्त ! स्कन्धः कतिवर्णः कतिगन्धः कतिरसः कतिस्पर्शः प्रज्ञप्तः ?, चत्वारः प्रदेशाः परमाणवोऽवयवतया विद्यन्ते यस्य स्कन्धस्यावयविनः स चतुः प्रदेशिकः स्कन्धः तस्मिन् वर्णगन्धरसस्पर्शाः कियन्तो विद्यन्ते ? इति प्रश्नः, भगवानाह–'जहा' इत्यादि, 'जहा अट्ठारसमसए जाव चउफासे पन्नत्ते' यथाऽष्टादशशते पष्ठोद्देशके यावत् स्यात् चतुः स्पर्शः प्रज्ञप्तः, तथाहि–तत्रत्यं प्रकरणम् 'सिय एगवन्ने सिय दुवन्ने सिय तिवन्ने सिय चउवन्ने, सिय एगगंधे सिय दुगंधे, सियएगरसे जाव चउरसे, सिय दुफासे जाव चउफासे'

'चउप्पएसिए णं भंते ? खंधे' इत्यादि

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा गौतम ने प्रभु से चतुः प्रदेशिक स्कन्ध कितने वर्णादि वाला होता है ऐसा प्रश्न किया है और प्रभु ने इस प्रश्न का उत्तर दिया है यह प्रकट किया गया है–'चउप्पएसिए णं भंते ? खंधे कइवन्ने कइ गंधे कइरसे कइफासे पन्नत्ते' हे भदन्त ! अवयव रूप से चार प्रदेश परमाणु जिसके होते हैं ऐसे उस चतुः प्रदेशिक स्कन्ध रूप अवयवी में वर्ण, गन्ध, रस और स्पर्श कितने होते हैं ? ऐसा यह प्रश्न है इसके उत्तर में प्रभुने कहा है–'जहा अट्ठारसमसए जाव चउफासे पन्नत्ते' हे गौतम! जैसा अठारहवें शतक में यावत् वह चार स्पर्श वाला होता है यहां तक कहा गया है वैसा ही यहां पर भी कह लेना चाहिये वहां का प्रकार ऐसा है–सिय एगवन्ने सिय दुवण्णे सिय तिवण्णे सिय चउवण्णे

'चउप्पएसिए णं भंते ! खंधे' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને ચાર પ્રદેશવાળા સ્કંધ કેટલા વર્ણાદિવાળા હોય છે ? એ પ્રમાણેનો પ્રશ્ન કરે છે. અને પ્રભુએ તેનો ઉત્તર આપ્યો છે. એ વાત પ્રગટ કરી છે. ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે– 'चउप्पएसिए णं भंते ! खंधे कइवन्ने, कइरसे कइफासे पण्णत्ते ?' હે ભગવન્ અવયવ રૂપથી ચાર પ્રદેશ પરમાણુ જેનો હોય છે, એવા તે ચાર પ્રદેશવાળા સ્કંધ રૂપ અવયવીમાં કેટલા વર્ણો હોય છે ? કેટલા ગંધો હોય છે ? કેટલા રસો હોય છે ? અને કેટલા સ્પર્શો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે–'जहा अट्ठारसमसए जाव चउफासे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! અઢારમા શતકના યાવત્ તે ચાર સ્પર્શવાળા હોય છે. અહિયાં સુધીનું કથન સમજી લેવું ત્યાંનું તે કથન આ પ્રમાણે છે.–'सिय एगवण्णे, सिय दुवण्णे, सिय तिवण्णे, सिय चउवण्णे,

स्यात् एकवर्णश्चतुःप्रदेशिकः स्कन्धः, स्यात् द्विवर्णः स्यात् त्रिवर्णः स्यात् चतुर्वर्णः, स्यात् एकगन्धः स्यात् द्विगन्धः, स्यात् एकरसो यावच्चतूरसः, स्याद् द्विस्पर्शो यावच्चतु स्पर्शइति । 'जइ एगवन्ने सिय कालए जाव सुक्किलए' यदि एकवर्णश्चतुःप्रदेशिकः स्कन्धः चतुर्णामपि प्रदेशानां समानजातीय वर्णवत्त्वात् तदा स्यात्-कदाचित् कालः कृष्णः, यावत् शुक्लो यावत्पदेन कदाचित् नीलः कदाचित् लोहितः कदाचित् पीतः कदाचित् शुक्लश्च । 'जइ दुवन्ने' यदि द्विवर्णो-वर्णद्वयवान् चतुःप्रदेशिकः स्कन्धस्तदा 'सियकालए य नीलए य' स्यात्-कदा·

'सिय एगगंधे, सिय दुगंधे सिय एगरसे जाव चउरसे सिय दुफासे जाव चउफासे' चतुःप्रदेशिक स्कन्ध कदाचित् एक वर्ण वाला कदाचित् दो वर्णों वाला, कदाचित् तीवर्णों वाला, कदाचित् चार वर्णों वाला, कदाचित् एक गंध वाला, कदाचित् दो गंधों वाला, कदाचित् एकरस वाला यावत् चार रसवाल, कदाचित् दो स्पर्शों वाला यावत् चार स्पर्शों वाला होता है इस समान्य कथन का विशेष स्पष्ट अर्थ करने के निमित्त प्रभु गौतम से कहते हैं-'जइ एगवन्ने सिय कालए जाव सुक्किलए' हे गौतम! यदि वह चतुः प्रदेशिक स्कन्ध एक वर्ण वाला होता है तो वह इस प्रकार से एक वर्ण वाला हो सकता है-कदाचित् वह काला भी हो सकता है, यावत् कदाचित् वह नीला भी हो सकता है, कदाचित् वह लाल भी हो सकता है, कदाचित् वह पीला भी हो सकता है और कदाचित् वह शुक्ल भी हो सकता है चारों प्रदेशों को समान जातीय वर्ण वाला होने से यहां पर एक वर्ण वत्ता प्रकट की गई है 'जई दुवन्ने

સિય એગ ગંધે' સિય દુગંધે, સિય એગરસે, જાવ ચઉરસે સિય દુફાસે જાવ ચઉફાસે' ચાર પ્રદેશવાળો સ્કંધ કોઈવાર એક વર્ણવાળો, કોઈવાર બે વર્ણવાળો કોઈવાર ત્રણ વર્ણોવાળો કોઈવાર ચાર વર્ણવ.ળો, કોઈવાર એક ગંધવાળો કોઈવાર બે ગંધવાળો કોઈવાર એક રસવાળો યાવત્ ચાર રસવાળો કોઈવાર બે સ્પર્શોવાળો યાવત્ ચાર સ્પર્શોવ:ળો હોય છે. આ સામાન્ય કથનને વધારે સ્પષ્ટ કરવા માટે પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-'जइ एगवन्ने सिय कालए जाव सुक्किल्लए' હે ગૌતમ! જો તે ચાર પ્રદેશવાળો સ્કંધ એક વર્ણવાળો હોય છે, તો તે આ રીતે એક વર્ણવાળો હોઈ શકે છે. કદાચિત્ તે કૃષ્ણ વર્ણવાળો પણ હોઇ શકે છે, યાવત્ કદાચિત્ તે નીલ વર્ણવાળો પણ હોઇ શકે છે, યાવત્ કદાચિત્ તે લાલ વર્ણવાળા પણ હોઈ શકે છે. અને કદાચિત્ પીળા વર્ણવ.ળો પણ હોઈ શકે છે. અને કદાચિત્ તે ધોળા વર્ણવાળો પણ હોઇ શકે છે. ચારે પ્રદેશો એક જ જાતના વર્ણવાળા હોવાથી અહિયાં એક વર્ણપણું કહેલ છે.

चित् कालश्च नीलश्च प्रदेशद्वये कालत्वं प्रदेशद्वये नीलत्वं चेति प्रथमो भङ्गः १। 'सियकालए य नीलगा य' स्यात् कालश्च नीलकाश्च, एकः प्रदेशः कृष्णः प्रदेशत्रयं च नीलमिति द्वितीयो भङ्गः २। 'सिय कालगा य नीलए य' स्यात् कालकाश्च नीलश्च प्रदेशत्रयस्य कृष्णत्वमेकस्मिन् प्रदेशे नीलत्वमिति तृतीयो भङ्गः ३। 'सिय कालगा य नीलगा य' स्यात्-कदाचित् कालाश्च नीलाश्च, तत्र बहवोऽंशाः कृष्णाः, बहवोऽंशा नीला इति कृत्वा चतुर्थो भङ्गो भवति कृष्णनीलयोः परस्पर व्यत्यासेनेति ४। 'सिय कालए य लोहियए य' स्यात्-कदाचित् कालश्च लोहितश्चेति काललोहितघटितो भङ्गः। 'एत्थ वि चत्तारि भंगा' अत्रापि काललोहि-

'यदि वह चतुःप्रदेशिक स्कन्ध दो वर्णों वाला होता है तो वह इस प्रकार से दो वर्णों वाला हो सकता है 'सिय कालए य नीलए य' दो प्रदेशों में वह कदाचित् कृष्ण वर्ण वाला भी हो सकता है और दो में नील वर्ण वाला भी हो सकता है यह प्रथम भंग है 'सिय कालए य नीलगाय २' कदाचित् वह एकदेश में काला भी हो सकता है और तीन प्रदेशों में नीला भी हो सकता है यह द्वितीय भंग है। 'सिय कालगा य नीलए य ३' कदाचित् उसके तीन प्रदेश कृष्णवर्ण वाले हो सकते हैं और एक प्रदेश उसका नीला भी हो सकता है। 'सिय कालगाय नीलगा य' अनेक अंश उसके कदाचित् कृष्ण हो सकते हैं और अनेक अंश नीले भी हो सकते हैं इस प्रकार से कृष्ण गुण की मुख्यता लेकर और नील गुण को उसके साथ योजित कर ४ भंग हुए हैं। अब कृष्णवर्ण के साथ लोहित वर्ण को योजित करके जो ४ भंग बनते हैं वे प्रकट किये जाते हैं-'सिय

'जइ दुवन्ने' જો તે ચાર પ્રદેશવાળો સ્કંધ બે વર્ણવાળો હોય છે. તો તે આ પ્રમાણે હોઇ શકે છે. 'सिय कालए य नीलए य' તે કદાચિત્ બે પ્રદેશોમાં કાળા વર્ણવાળો પણ હોઇ શકે છે અને બે પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળા પણ હોઇ શકે છે. આ પહેલો ભંગ છે.૧ 'सिय कालए य नीलगा य'૨ કદાચિત્ તે એક દેશમાં કાળા વર્ણવાળો પણ હોઇ શકે છે. અને ત્રણ પ્રદેશોમાં નીલા-વર્ણવાળો હોઈ શકે છે. આ રીતનો આ બીજો ભંગ છે.૨ 'सिय कालगा य नीलए य३' કદાચિત્ તેના ત્રણ પ્રદેશ કાળા વર્ણવાળા હોઇ શકે છે અને તેનો એક પ્રદેશ નીલ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. આ ત્રીજો ભંગ છે.૩ 'सिय कालगा य नीलगा य४' તેના અનેક અંશો કદાચિત્ કૃષ્ણ વર્ણવાળા પણ હોય છે. અને અનેક અંશો નીલ વર્ણવાળા પણ હોઇ શકે છે. આ રીતે કૃષ્ણ ગુણની મુખ્યતામાં નીલ ગુણને તેની સાથે યોજવાથી ઉપર કહ્યા પ્રમાણેના ચાર ભંગો બને છે

હવે કૃષ્ણ વર્ણ સાથે લાલ વર્ણને યોજીને જે ચાર ૪ ભંગો બને છે તે બતાવવામાં આવે છે. 'सिय कालए य लोहियए य' કદાચિત્ તેના બે પ્રદેશો

तेऽपि कृष्णनीलघटितवत् चत्वारो भङ्गा भवन्ति तथाहि-कदाचित् कालश्च लोहितश्च प्रदेशद्वयस्य कृष्णत्वात् प्रदेशद्वयस्य लोहितत्वादित्येको भङ्गः ॥ स्यात् कालश्च लोहिताश्च प्रदेशैकस्य कृष्णत्वात् प्रदेशत्रयस्य च लोहितत्वादिति द्वितीयो भंगः २। स्यात् कालाश्च लोहितश्च प्रदेशानां कृष्णत्वात् प्रदेशस्य च लोहितत्वादिति तृतीयो भंगः ३। स्यात् कालाश्च लोहिताश्च, तत्र बहवोऽशाः कृष्णाः, बहवोऽंशा लोहिता इति चतुर्थो भंगः ४। एवमत्रापि चत्वारो भंगा भवन्तीति। 'सिय कालए य हालिद्दए य' स्यात्-कदाचित् कालश्च पीतश्च अत्रापि चत्वारो भंगास्तथाहि-स्यात् कालश्च पीतश्चेत्येकः १ स्यात् कालश्च पीताश्चेति द्वितीयः २, स्यात् कालाश्च पीतश्चेति तृतीयः ३. स्यात् कालाश्च पीताश्चेति चतुर्थः ४। इत्येवं

कालए य लोहियए य' कदाचित् उसके दो प्रदेश काले हो सकते हैं और दो प्रदेश लाल भी हो सकते हैं इस प्रकार का यह प्रथम भंग है 'स्यात् कालश्च लोहिताश्च २ 'कदाचित् वह एक प्रदेश में काला भी हो सकता है अनेक प्रदेशों में-३प्रदेशों में-लाल भी हो सकता है 'स्यात् कालश्च लोहितश्च ३'कदाचित् वह अपने ३प्रदेश में काला हो सकता है और एक प्रदेश में लाल भी हो सकता है ३ 'स्यात् कालश्च लोहिताश्च ४'अनेक अंश उसके काले हो सकते हैं और अनेक अंश उसके लाल भी हो सकते ४ कृष्ण वर्ण के साथ पीत वर्ण को योजित करके जो४अंग बनते हैं वे इस प्रकार से हैं-'सिय कालए य हालिद्दए य १' कदाचित् वह दो प्रदेशों में काला होसकता है और दो प्रदेशों में पीला भी हो सकता है 'स्यात् कालश्च पीताश्च २ 'कदाचित् वह एक प्रदेश में कृष्ण वर्णवाला हो सकता है और अपने ३प्रदेश में पीत वर्ण वाला भी हो सकता है २ 'स्यात्

કાળા વર્ણના હોય શકે છે. અને બે પ્રદેશો લાલ વર્ણના પણ હોય છે. આ રીતે આ પહેલો ભંગ છે 'स्यात् कालश्च लोहिताश्च२' કદાચિત્ તે એક પ્રદેશમાં કૃષ્ણ વર્ણવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં એટલે કે ૩ ત્રણ પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે ૨ 'स्यात् कालाश्च लोहितश्च'૩ કદાચિત્ તે પોતાના ૩ ત્રણ પ્રદેશોમાં કૃષ્ણ વર્ણવાળો હોઈ શકે છે. અને એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળા પણ હોઈ શકે છે ૩ 'स्यात कालश्च लोहिताश्च४' તેના અનેક અંશો કૃષ્ણ વર્ણવાળો હોઈ શકે છે. તેમજ તેના અનેક અંશો લાલ વર્ણવાળા પણ હોઈ શકે છે ૪ કૃષ્ણ વર્ણની સાથે પીળા વર્ણને યોજવાથી જે ચાર ભંગો બને છે, તે આ પ્રમાણે છે. 'सिय कालए य हालिद्दए य१' કદાચિત્ તે પોતાના બે પ્રદેશોમાં કૃષ્ણવર્ણવાળા હોઈ શકે છે. અને બે પ્રદેશોમાં પીળા પણ હોઈ શકે છે.૧ स्यात् कालाश्च पीताश्च२' કદાચિત્ તે એક પ્રદેશમાં કૃષ્ણ વર્ણવાળો હોઈ શકે છે અને પોતાના ૩ ત્રણ પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળા પણ હોઈ શકે

चत्वारो भंगा भवन्तीति। 'सिय कालए य सुकिल्लए य' स्यात्-कदाचित् कालश्च शुक्लश्च अत्रापि चत्वारो भंगाः, तथाहि-स्यात् कालश्च शुक्लश्च १, स्यात् कालश्च शुक्लाश्च २, स्यात् कालाश्च शुक्लश्च ३, स्यात् कालाश्च शुक्लाश्चेति चतुर्थः ४, एवं चत्वारो भंगा अत्रापीति भावः। 'सिय नीलए य लोहियए य' स्यात् नीलश्च लोहितश्च अत्रापि चत्वारो भंगाः तथाहि-स्यात् नीलश्च लोहितश्च प्रदेशयोर्नीलत्वात् प्रदेशयोर्लोहितत्वाच्च १, स्यात् नीलश्च लोहिताश्च प्रदेशस्य नीलत्वात् प्रदेशानां लोहितत्वादिति द्वितीयः २, स्यात् नीलाश्च लोहितश्च प्रदेशत्रयस्य नीलत्वात् प्रदेशमात्रस्य लोहितत्वादिति तृतीयः ३, स्यात् नीलाश्च लोहिताश्चेति चतु-

कालाश्च पीतश्च ३' कदाचित् वह अपने अनेक प्रदेशों में काला हो सकता है और एक प्रदेश में पीला भी हो सकता है 'स्यात् कालाश्च पीताश्च४' कदाचित् उसके बहुत से अंश काले हो सकते हैं और कदाचित् बहुत से अंश पीले भी हो सकते हैं४ 'सिय कालए य सुक्किल्लए य१, 'स्यात् कालश्च शुक्लश्च१, स्यात् कालश्च शुक्लाश्च२, स्यात् कालाश्च शुक्लश्च३, स्यात् कालाश्च शुक्लाश्च४' इस प्रकार ये चार भंग कृष्णवर्ण के साथ शुक्लवर्ण को युक्त करके बने हैं इसका अर्थ स्पष्ट है अब नील और लोहित को युक्त करके जो चार भंग बनते हैं वे इस प्रकार से हैं-'सिय नीलए य लोहियए य १' इस भंग में उसके दो प्रदेशों में कदाचित् नील वर्ण हो सकता है और दो प्रदेशों में लाल वर्ण भी हो सकता है 'सिय नीलए य लोहियगा य' इस भंग में उसका एक प्रदेश नील वर्ण का हो सकता है और ३

શકે છે.૨, 'स्यात् कालाश्च पीतश्च' કદાચિત્ તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કૃષ્ણ વર્ણવાળો હોઇ શકે છે અને એક પ્રદેશમાં પીળા પણ હોય છે ૩ 'स्यात् कालाश्च पीताश्च४' કદાચ તેના ઘણા અંશો કાળા હોઇ શકે છે અને ઘણાખરા અંશો પીળા પણ હોઇ શકે છે ૪ 'सिय कालए य सुक्किल्लए य१ स्यात् कालश्च शुक्लश्च१ स्यात् कालाश्च शुक्लश्च२ स्यात् कालश्च शुक्लाश्च३ स्यात् कालाश्च शुक्लाश्च४' આ રીતના આ ચાર ભંગો કૃષ્ણ વર્ણની સાથે શુક્લ-શ્વેત વર્ણની યોજના કરીને બને છે.

હવે નીલ વર્ણ અને લાલ વર્ણને યોજીને જે ચાર ભંગો બને છે તે આ પ્રમાણે છે. 'सिय नीलए य लोहियए य१' આ પહેલા ભંગમાં તેના બે પ્રદેશો કદાચ નીલ વર્ણવાળા હોઈ શકે છે. અને બે પ્રદેશો કદાચ લાલ વર્ણવાળા પણ હોઈ શકે છે.૧ 'सिय नीलए य लोहियगा य२' આ બીજા ભંગમાં તેનો એક પ્રદેશ નીલ વર્ણવાળો હોઇ શકે છે. અને ૩ ત્રણ પ્રદેશો લાલ વર્ણવાળા પણ

र्यस्तदेवं चत्वारो भंगा भवन्तीति। 'सिय नीलए य हालिद्दए य ४' स्यात् नीलश्च पीतश्च ४, अत्रापि चत्वारो भंगाः, स्यात् नीलश्च स्यात् पीतश्च प्रदेशद्वयस्य नीलत्वात् प्रदेशद्वयस्य च पीतत्वादिति प्रथमः १, स्यात् नीलश्च पीताश्च प्रदेशमात्रस्य नीलत्वात् प्रदेशत्रयाणां लोहितत्वादिति द्वितीयो भंगः २, स्यात् नीलाश्च पीतश्च प्रदेशानां नीलत्वात् प्रदेशमात्रस्य च पीतत्वादिति तृतीयो भंगः ३, स्यात् नीलाश्च पीताश्चेति चतुर्थो भंगस्तदेवमिहापि चत्वारो भंगा इति ४। 'सिय नीलए य सुक्किल्लए य' स्यात् नीलश्च शुक्लश्च अत्रापि चत्वारो भंगास्तथाहि—स्यात् नीलश्च

प्रदेश लाल वर्ण के भी हो सकते हैं 'सिय नीलगा य लोहिए य३' इस भंग में उसके ३प्रदेश नीले हो सकते हैं और १प्रदेश उसका लाल भी हो सकता है ३'सिय नीलगा य लोहियगा य ४'इस चतुर्थ भंग में उसके बहुत से अंश नीले हो सकते हैं और बहुत से अंश लाल भी हो सकते हैं 'सिय नीलए य हालिद्दए य १'दो प्रदेशों में नील और दो प्रदेशों में पीतता होने की संभावना से यह प्रथम भंग बना है 'स्यात् नीलश्च पीताश्च २'एक प्रदेश में नील की संभावना से और ३प्रदेशों में पीत वर्ण की संभावना से यह द्वितीय भंग बना है 'स्यात् नीलाश्च पीतश्च '३प्रदेशों में नील वर्ण की संभावना से और एक प्रदेश में पीत वर्ण की संभावना से यह तृतीय भंग बना है 'स्यात् नीलाश्च पीताश्च' अनेक अंशों में नील वर्ण की और अनेक ही अंशों में पीत वर्ण की संभावना से यह चतुर्थ भंग बना है अब नील वर्ण के साथ शुक्ल वर्ण को युक्त

હોઈ શકે છે ૨ 'सिय नीलगा य लोहियए य३' આ ત્રીજા ભંગમાં તેના ત્રણ પ્રદેશો નીલ વર્ણવાળા હોઈ શકે છે અને તેનો ૧ એક પ્રદેશ લાલ પણ હોઈ શકે છે. 'सिय नीलगाय लोहियगाय४' આ ચોથા ભંગમાં તેના ઘણા ભાગ-અંશો નીલ વર્ણવાળો હોય છે, અને ઘણાખરા અંશો લાલ પણ હોઈ શકે છે.૪

'सियं नीलए य हालिद्दए य१' તેના બે પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણપણુ અને બીજા બે પ્રદેશોમાં પીળાવર્ણપણુ હોવાની સંભાવનાથી આ પહેલો ભંગ બન્યો છે.૧ 'स्यात् नीलश्च पीताश्च२' એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણ હોઈ શકે છે અને ૩ ત્રણ પ્રદેશોમાં પીળોવર્ણ હોઈ શકે છે.૨ આ રીતે આ બીજો ભંગ બન્યો છે. 'स्यात् नीलाश्च पीतश्च३' ત્રણ પ્રદેશોમાં નીલવર્ણ હોઈ શકે છે. અને એક પ્રદેશમાં પીળો વર્ણ હોઈ શકે છે. એ રીતે ત્રીજો ભંગ બનેલ છે.૩ 'स्यात् नीलाश्च पीताश्च४' અનેક ૩ અંશોમાં નીલવર્ણ હોઈ શકે છે. અનેક અંશોમાં પીળોવર્ણ પણ હોઈ શકે છે. એ રીતે આ ચોથો ભંગ બનેલ છે. હવે નીલવર્ણ

शुक्लश्च प्रदेशयोर्नीलत्वात् प्रदेशयोः शुक्लत्वादिति प्रथमः, स्यात् नीलश्च शुक्लाश्च प्रदेशमात्रस्य नीलत्वात् प्रदेशत्रयाणां शुक्लत्वादिति द्वितीयः, स्यात् नीलाश्च शुक्लश्च प्रदेशत्रयाणां नीलत्वात् प्रदेशमात्रस्य शुक्लत्वादिति तृतीयः, स्यात् नीलाश्च शुक्लाश्च इति चतुर्थो भंगः ४, एवमिहापि चत्वारो भंगाः इति ४, 'सिय लोहियए य हालिद्दए य ४' स्यात् लोहितश्च पीतश्च अत्रापि चत्वारो भंगाः तथाहि-स्यात् लोहितश्च पीतश्च प्रदेशौ लोहितौ पीतौ च प्रदेशौ इति प्रथमो

करके जो ४ भंग बनते हैं उन्हे सूत्रकार दिखलाते हैं-'सिय नीलए य सुक्किल्लए य' यह प्रथम भंग है-इस में दो प्रदेशों में नील वर्ण और दो प्रदेशों में शुक्ल वर्ण हो सकता है ऐसा कहा गया है 'स्यात् नीलश्च शुक्लाश्च' यह द्वितीय भंग है इस में प्रथम एक प्रदेश में नील वर्ण और प्रदेशत्रय में शुक्ल वर्ण हो सकता है ऐसा कहा गया है 'स्यात् नीलाश्च शुक्लश्च' इस तृतीय भंग में प्रथम तीन प्रदेशों में नील वर्ण और एक प्रदेश में शुक्ल वर्ण भी हो सकता है ऐसा कहा गया है 'सिय नीलाश्च शुक्लाश्च' यह चतुर्थ भंग है इस में अनेक अंशों में नील वर्ण और अनेक ही अंशों में शुक्ल वर्ण का सद्भाव प्रकट किया गया है इस प्रकार से ये चार भंग हैं 'सिय लोहियए य हालिद्दए य४' इस प्रकार के कथन में भी जो चार भंग होते हैं वे इस प्रकार से हैं 'स्यात् लोहितश्च पीतश्च१' दो प्रदेश उसके लालवर्ण वाले भी हो सकते

સાથે ધોળાવર્ણને યોજીને જે ચાર ભંગો બનાવવામાં આવે છે. તે સૂત્રકાર બતાવે છે.

'सिय नीलए य सुक्किलए य१' આ પહેલા ભંગમાં બે પ્રદેશોમાં નીલવર્ણ અને બે પ્રદેશોમાં ધોળોવર્ણ હોઇ શકે છે. એ રીતનો આ પહેલો ભંગ છે. स्यात् नीलश्च शुक्लाश्च२' આમાં પહેલા એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણ અને બાકીના ત્રણ પ્રદેશમાં શ્વેતવર્ણ હોઇ શકે છે. એ રીતનો આ બીજો ભંગ છે૨. 'स्यात् नीलाश्च शुक्लश्च३' આ ભંગમાં પહેલા ત્રણ પ્રદેશોમાં નીલવર્ણ અને એક પ્રદેશમાં શુકલવર્ણ પણ હોઈ શકે છે એ રીતનો આ ત્રીજો ભંગ છે.૩ 'सिय नीलाश्च शुक्लाश्च४' આ ભંગમાં અનેક અંશોમાં નીલવર્ણ અને અનેક અંશોમાં ધોળોવર્ણ હોઈ શકે છે. આ ચોથો ભંગ છે. આ રીતના ચાર ભંગો બને છે. હવે લાલવર્ણ અને પીળાવર્ણની સાથે યોજીને જે ચાર બને છે તે બતાવે છે.

'सिय लोहियए य हालिद्दए य१' स्यात् लोहितश्च पीतश्च१' તેના બે પ્રદેશો લાલ વર્ણવાળા હોય છે. અને બે પ્રદેશો પીળાવર્ણવાળા હોય છે.૧ આ પહેલો

भङ्गः, स्यात् लोहितश्च पीताश्च प्रदेशैकस्य लोहितत्वात् प्रदेशत्रयस्य च पीतत्वादिति द्वितीयो भङ्गः, स्यात् लोहिताश्च पीतश्च प्रदेशत्रयाणां लोहितत्वात् एकप्रदेशस्य पीतत्वादिति तृतीयो भङ्गः, स्यात् लोहिताश्च पीताश्चेति चतुर्थो भङ्गः इत्येवं चत्वारो भङ्गा इहापि। 'सिय लोहियए य सुकिल्लए य' स्यात् लोहितश्च शुक्लश्च अत्रापि चत्वारो भंगास्तथाहि–स्यात् लोहितश्च शुक्लश्च प्रदेशयोर्लोहितत्वात् प्रदेशयोः शुक्लत्वात् इत्येकः, स्यात् लोहितश्च शुक्लश्च–प्रदेशमात्रस्य लोहितत्वात् प्रदेशत्रयाणां शुक्लत्वाच्चेति द्वितीयः, स्यात् लोहिताश्च शुक्लश्च प्रदेशत्रयाणां लोहितत्वात्प्रदेशमात्रस्य शुक्लत्वादिति तृतीयः, स्यात् लोहिताश्च शुक्ला-

हैं और दो प्रदेश पीले वर्ण वाले भी हो सकते हैं१ 'स्यात् लोहितश्च पीताश्च२' एक प्रदेश उसका लाल भी हो सकता है और तीन प्रदेश उसके पीले भी हो सकते हैं२ 'स्यात् लोहिताश्च पीतश्च' कदाचित् उसके तीन प्रदेश लाल भी हो सकता है और एक प्रदेश उसका पीला भी हो सकता है ३ 'सिय लोहिताश्च पीताश्च' कदाचित् उसके अनेक अंश लाल भी हो सकते हैं और अनेक ही अंश उसके पीले भी हो सकते हैं 'सिय लोहियए य सुकिल्लए य' स्यात् लोहितश्च शुक्लश्च यहां पर भी४ भंग होते हैं जो इस प्रकार से हैं-कदाचित् उसके दो प्रदेश लाल भी हो सकते हैं और दो प्रदेश शुक्ल भी हो सकते हैं १'स्यात् लोहितश्च शुक्लाश्च२' कदाचित् उसका एक प्रदेश लाल और तीन प्रदेश शुक्ल भी हो सकते हैं 'स्यात् लोहिताश्च शुक्लश्च' कदाचित् उसके तीन प्रदेश लाल

ભંગ છે. 'स्यात् लोहितश्च पीताश्च२' તેનો એક પ્રદેશ લાલ પણુ હોઇ શકે છે. અને ત્રણુ પ્રદેશ પીળા પણુ હોઈ શકે છે ૨ આ બીજો ભંગ છે. 'स्यात् लोहिताश्च पीतश्च३' કદાચ તેના ત્રણુ પ્રદેશો લાલવર્ણુવાળા પણુ હોઇ શકે છે. અને એક પ્રદેશ પીળો પણુ હોઈ શકે છે. આ રીતનો ત્રીજો ભંગ છે ૩ 'सिय लोहिताश्च पीताश्च४' કદાચિત્ તેના અનેક અંશો લાલવર્ણુવાળા પણુ હોઇ શકે છે. અને તેના અનેક અંશો પીળા પણુ હોય છે.૪ આ રીતનો ચોથો ભંગ છે.

હવે લાલવર્ણુ સાથે શ્વેતવર્ણુને યોજીને ચાર ભંગો બતાવવામાં આવે છે.–'सिय लोहियए य सुक्किल्लए य१' કદાચિત્ તેના બે પ્રદેશો લાલવર્ણુવાળા પણુ હોઈ શકે છે. અને બે પ્રદેશો ધોળા વર્ણુવાળા પણુ હોય છે.૧ 'स्यात् लोहितश्च शुक्लाश्च२' કદાચ તેનો એક પ્રદેશ લાલવર્ણુવાળો હોઇ શકે છે અને ત્રણુ પ્રદેશો ધોળાવર્ણુવાળા પણુ હોય છે. આ રીતે આ બીજો ભંગ બનેલ છે ૨ 'स्यात् लोहिताश्च शुक्लश्च३' કદાચિત્ તેના ત્રણુ પ્રદેશો લાલવર્ણુવાળા હોઈ શકે છે. અને એક પ્રદેશ ધોળાવર્ણુવાળો પણુ હોય છે.૩ આ રીતનો આ

श्चेति चतुर्थः, तदेवं संकलनया चत्वारो भंगा भवन्तीति। 'स्यात् पीतश्च शुक्लश्च अत्रापि चत्वारो भंगास्तथाहि स्यात् पीतश्च शुक्लश्च प्रदेशयोः पीतत्वात् प्रदेशयोः शुक्लत्वाच्चेति प्रथमः, स्यात् पीतश्च शुक्लाश्च प्रदेशमात्रस्य पीतत्वात् प्रदेशत्रयाणां शुक्लत्वादिति द्वितीयो भङ्गः, स्यात् पीताश्च शुक्लश्च प्रदेशत्रयाणां पीतत्वात् प्रदेशमात्रस्य शुक्लत्वात् इति तृतीयो भङ्गः, स्यात् पीताश्च शुक्लाश्चेति चतुर्थो भंगस्तदेव चत्वारो भंगा इहापि भवन्तीति भावः। 'एवं एए दसदुया संजोगा भंगा पुण चत्तालीसं' एवमेते दशद्विकसंयोगा भङ्गाः पुनश्चत्वारिंशद्

भी हो सकते हैं और एक प्रदेश शुक्ल भी हो सकता है ३ 'स्यात् लोहिताश्च शुक्लाश्च४ कदाचित् उसके अनेक अंश लाल और अनेक अंश शुक्ल भी हो सकते हैं ४ इसी प्रकार से 'स्यात् पीतश्च शुक्लश्च' यहां पर भी ४ भंग होते हैं प्रथम भंग में कदाचित् उसके दो प्रदेश पीले भी हो सकते हैं और दूसरे दो प्रदेश सफेद भी हो सकते हैं स्यात् पीतश्च शुक्लाश्च 'कदाचित् उसका एक प्रदेश पीला भी हो सकता हैं और तीन प्रदेश शुक्ल भी हो सकते हैं। 'स्यात् पीताश्च शुक्लश्च' कदाचित् उसके तीन प्रदेश तो पीले हो सकते हैं और एक प्रदेश शुक्ल भी हो सकता है 'स्यात् पीताश्च शुक्लाश्च' कदाचित् उसके अनेक अंश पीले भी हो हो सकते हैं और दूसरे अनेक अंश सफेद भी हो सकते हैं 'एवं एए दस दुया संजोगा भंगा पुण चत्तालीसं' इस प्रकार से ये दशद्विकसंयोगी

ત્રીજો ભંગ છે. 'स्यात् लोहिताश्च शुक्लाश्च४' તેના અનેક અંશો લાલવર્ણવાળા પણ હોઇ શકે છે. અને અનેક અંશો ધોળા વર્ણવાળા હોય છે. એ રીતનો આ ચોથો ભંગ છે. આજ રીતે પીળાવર્ણ સાથે ધોળાવર્ણને યોજવાથી ૪ ચાર ભંગો બને છે. તે આ પ્રમાણે છે.—

'स्यात् पीतश्च शुक्लश्च' આ પહેલા ભંગમાં તેના બે પ્રદેશો પીળાવર્ણવાળા હોય છે અને બીજા બે પ્રદેશો ધોળા પણ હોય છે. 'स्यात् पीतश्च शुक्लाश्च२, કદાચ તેનો એક પ્રદેશ પીળાવર્ણવાળો પણ હોય છે. અને ત્રણ પ્રદેશ ધોળા વર્ણવાળા પણ હોય છે. આ રીતે આ બીજો ભંગ બને છે. 'स्यात् पीताश्च शुक्लश्च३' કદાચ તેના ત્રણ પ્રદેશો પીળા વર્ણવાળા હોઇ શકે છે. અને એક પ્રદેશ ધોળાવર્ણવાળો પણ હોય છે. આ રીતે આ ત્રીજો ભંગ બને છે ૩ 'स्यात् पीताश्च शुक्लाश्च४' કદાચિત્ તેના અનેક અંશો પીળા પણ હોય છે. અને બીજા અંશો ધોળા પણ હોય છે. 'एवं एए दस दुया संजोगा भंगा पुणचत्तालीसं' આ રીતના દ્વિક સંયોગી દસ ભંગો ૪૦ ચાલીસ પ્રકારના

भवन्ति कालादिशुक्लान्तपञ्चवर्णानां द्विकसंयोगे दशभंगा भवन्ति दशानां च चतुःसंख्यया गुणने एकत्वानेकत्वाभ्यां चत्वारिंशद् भङ्गा भवन्ति इति। 'जइ तिवन्ने' यदि त्रिवर्णश्चतुःप्रदेशिकः स्कन्धस्तदा पुनरेते वक्ष्यमाणास्तत्प्रकाराश्च भवन्ति 'सिय कालए य नीलए य लोहियए य' स्यात्-कदाचित् कोऽपि अंशः कालश्च नीलश्च लोहितश्च तत्र कोऽपि प्रदेशः कृष्णः कोऽपि नीलः कोऽपि लोहितो भवेदिति प्रथमो भंगः। 'सिय कालए नीलए लोहियगाय' स्यात् कृष्णो नीलो लोहितकौ एकः प्रदेशः कृष्णः, एकश्चनीलः प्रदेशौ च लोहितौ स्यातामित्येवं द्वितीयो भंगः स्यात्। 'सिय कालए य नीलगाय लोहियए य' स्यात् कालश्च नीलकौ च लोहितश्च कदाचिदेकः प्रदेशः कृष्णः, कदाचिद् द्वौ प्रदेशौ नीलौ एकश्च

भंग पुनः ४०हो जाते हैं कालादि शुक्लान्त पांच वर्णों के द्विकसंयोग में१० भंग होते हैं फिर एकत्व और अनेकत्व को लेकर इन १०का चार से गुणा करने पर ४०भंग हो जाते हैं

'जइ तिवन्ने' यदि चतुःप्रदेशिक स्कन्ध तीन वर्णों वाला होता है तो वहां ये वक्ष्यमाण भंग होते हैं-'सिय कालए य नीलए य-लोहियए य' कदाचित् वह कृष्ण वर्ण वाला भी हो सकता है अर्थात् इसका कोई प्रदेश काला भी हो सकता है कोई प्रदेश नीला भी हो सकता है और कोई प्रदेश इसका लाल भी हो सकता है इस प्रकार से यह प्रथम भंग है 'सिय कालए नीलए य लोहियगा य' कदाचित् कोई एक प्रदेश इसका काला भी हो सकता है कोई एक प्रदेश नीला भी हो सकता है और दो प्रदेश इसके लाल भी हो सकते हैं इस प्रकार का यह द्वितीय भंग है। 'सिय

બને છે. તે આ રીતે છે જેમ કે—કાળાવર્ણથી ધોળાવર્ણ સુધીના પાંચ વર્ણના દ્વિક સંયોગી ૧૦ દસ ભંગો બને છે. અને એકત્વ અને અનેકત્વપણામાં આ દસ ભંગના ચાર ગણા કરવાથી ૪૦ ચાળીસ ભંગો થઈ જાય છે.

'जइ तिवण्णे' જો ચાર પ્રદેશી સ્કંધ ત્રણવર્ણવાળા હોય તો ત્યાં આ રીતે ભંગ થાય છે. 'सिय कालए य नीलए य लोहियए य કદાચ તે કાળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અર્થાત્ તેનો કોઇ એક પ્રદેશ કાળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. કોઇ એક પ્રદેશ નીલાવર્ણવાળો પણ હોઇ શકે છે. તેનો કોઇ એક પ્રદેશ લાલવર્ણનો પણ હોઈ શકે છે. આ રીતનો આ પહેલો-ભંગ છે. 'सिय कालए नीलए य लोहियगा य' કદાચિત્ તેનો કોઇ એક પ્રદેશ કાળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે અને કોઈ એક પ્રદેશ નીલવર્ણવાળો પણ હોઇ શકે છે. અને તેના બે પ્રદેશો લાલ પણ હોઇ શકે છે આ રીતનો આ બીજો ભંગ છે. 'सिय कालए य नीलगा य लोहियए य' કદાચિત્ તેનો એક પ્રદેશ કાળાવર્ણ-

प्रदेशो लोहित इत्येवं तृतीयो भंगः । 'सिय कालगाय नीलए य लोहियए य' स्यात् कालकौ च नीलश्च लोहितश्च, द्वौ प्रदेशौ कृष्णौ एकः प्रदेशो नीलः एको लोहितश्च तदपरः प्रदेश इत्येवं चतुर्थो भंगो भवति कृष्णनीललोहितानां परस्पर-संमेलनेन । 'एवं कालनीलहालिद्दएहिं भंगा ४' एवं कालनीलपीतैश्चत्वारो भंगाः, कालश्च नीलश्च पीतश्चेत्येको भङ्गः, कालश्च नीलश्च पीतौ चेति द्वितीयो भङ्गः, कालश्च नीलौ च पीतश्चेति तृतीयो भङ्गः, कदाचित् कालौ च नीलश्च पीत

कालए य नीलगा य लोहियए य' यह तृतीय भंग है कदाचित् एक प्रदेश उसका कृष्ण वर्ण वाला भी हो सकता है कदाचित्-दो प्रदेश उसके नील वर्ण वाले भी हो सकते हैं और एक प्रदेश उसका लाल वर्ण वाला भी हो सकता है ३'सिय कालगा य नीलए य लोहियए य' यह चतुर्थ भंग है कदाचित् उसके दो प्रदेश काले वर्ण वाले भी हो सकते हैं एक प्रदेश उसका नील भी हो सकता है और एक प्रदेश उसका लाल भी हो सकता है ४इन चार भंगों में कृष्ण नील और लोहित इन वर्णों का परस्पर में संमेलन किया गया है 'एवं काल नील हालिद्दएहिं भंगा४' इसी प्रकार से कृष्ण नील और पीत इनके परस्पर के संमेलन में ४भंग होते हैं 'स्यात् कालश्च नीलश्च पीतश्च१, जैसे कदाचित् कोई एक प्रदेश काला होता है कोई एक प्रदेश नीला होता है और कोई एक प्रदेश पीला भी होता है 'स्यात् कालश्च नीलश्च पीतौश्च२' कदाचित् कोई प्रदेश इसका कृष्णवर्ण-

---

વાળો પણ હોઇ શકે છે. કદાચિત્ તેના બે પ્રદેશો નીલવર્ણવાળા પણ હોઇ શકે છે અને તેનો એક પ્રદેશ લાલવર્ણવાળો પણ હોય છે. આ રીતનો આ ત્રીજો ભંગ છે. 'सिय कालगा य नीलए य लोहियए य' તેના બે પ્રદેશો કાળાવર્ણ વાળા પણ હોઇ શકે છે. અને તેનો એક પ્રદેશ નીલવર્ણવાળો પણ હોઇ શકે છે. અને એક પ્રદેશ લાલવર્ણવાળો પણ હોઇ શકે છે. આ રીતનો ચોથો ભંગ છે. આ ચાર ભંગોમાં કૃષ્ણવર્ણ. નીલવર્ણ અને લાલવર્ણને પરસ્પર યોગ કરીને કહેવામાં આવ્યા છે 'एवं कालनीलहालिद्दएहिं भंगा४' એજ રીતે કૃષ્ણ વર્ણ નીલવર્ણ અને પીળાવર્ણને પરસ્પરમાં યોજવાથી ૪ ચાર ભંગો થાય છે. આ પ્રમાણે છે. 'स्यात् कालश्च नीलश्च पीतश्च'—કદાચિત્ કોઈ એક પ્રદેશ કૃષ્ણવર્ણવાળો હોય છે અને કોઇ એક પ્રદેશ નીલવર્ણવાળો પણ હોય છે અને કોઇ એક પીળાવર્ણવાળો પણ હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે.૧ 'स्यात् कालश्च नीलश्च पीतौश्च२' કદાચિત્ તેનો કોઈ એક પ્રદેશ કાળાવર્ણવાળો હોય છે: કોઈ એક પ્રદેશ નીલવર્ણવાળો

श्चेति चतुर्थः, तदेवं संकलनया कृष्णनीलपीतैश्चत्वारो भङ्गा भवन्तीति। 'एवं कालनीलसुक्किल्लएहिं चत्तारि भंगा' एवं कालनीलशुक्लैर्भङ्गाश्चत्वारः, तथाहि कदाचित् कालश्च नीलश्च शुक्लश्चेति प्रथमो भंगः। कदाचित् कालश्च नीलश्च शुक्लौ चेति द्वितीयो भङ्गः कदाचित् कालश्च नीलौ च शुक्लश्चेति तृतीयो भङ्गः। कदाचित् कालौ च नीलश्च शुक्लश्चत्येवं चतुर्थो भंगो भवतीति इहापि कालनील

वाला होता है कोई प्रदेश नील वर्णवाला होता है और कोई दो प्रदेश पीले भी होते हैं२ 'कालश्च नीलाश्च पीतश्च' यह तृतीय भंग है 'कदाचित् कालाश्च नीलश्च पीतश्च' यह चतुर्थ भंग है इस प्रकार से कृष्ण नील और पीत के संमेलन से ये ४ भंग होते हैं। 'एवं काल नील सुक्किल्लएहिं चत्तारि भंगा' इसी प्रकार से कदाचित् वह काला भी होता है कदाचित् वह नीला भी होता है और कदाचित् वह शुक्ल भी होता है यह प्रथम भंग है 'कदाचित् कालश्च नीलश्च शुक्लाश्च' यह द्वितीय भंग है कदाचित् कालश्च नीलाश्च शुक्लश्च' यह तृतीय भंग है। 'कदाचित् कालाश्च नीलश्च

હોય છે. અને કોઈ બે પ્રદેશો પીળાવર્ણવાળા પણ હોય છે આ બીજો ભંગ છે. ૨ कालश्च नीलाश्च पीतश्च३' કદાચિત્ કોઈ એક પ્રદેશ કાળાવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ બે પ્રદેશો નીલવર્ણવાળા હોય છે. અને કોઈ એક પ્રદેશ પીળાવર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ ત્રીજો ભંગ છે.૩ 'कालाश्च नीलश्च पीतश्च' તેના અનેક અંશો કૃષ્ણવર્ણવાળા હોય છે. અને એક અંશ નીલવર્ણવાળો હોય છે, તથા બીજો એક અંશ પીળાવર્ણવાળો પણ હોય છે. એ રીતે આ ચોથો ભંગ છે.૪ એ રીતે કાળા,નીલ અને પીળાવર્ણના યોગથી ચાર ભંગો બને છે. 'एवं कालनीलसुक्किल्लएहिं चत्तारिभंगा' એજ રીતે કાળા નીલ અને શ્વેતની સાથે ચાર ભંગો બને છે. જે આ પ્રમાણે છે. कालश्च नीलश्च शुक्लश्च१, કદાચિત્ તે કૃષ્ણવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. કદાચિત્ તે નીલવર્ણવાળા પણ હોય છે, અને કદાચિત્ પીળાવર્ણવાળા પણ હોય છે આ પહેલો ભંગ છે૧ 'कालश्च नीलश्च शुक्लाश्च२' એક અંશ કૃષ્ણવર્ણવાળો હોય છે. એક અંશ નીલવર્ણવાળો હોય છે અને અનેક અંશો શ્વેતવર્ણવાળા હોય છે. એ રીતે આ બીજો ભંગ છે. ૨ કદાચિત્ 'कालश्च नीलाश्च शुक्लश्च३' તે કૃષ્ણવર્ણવાળો હોય છે અનેક અંશો નીલવર્ણવાળા હોય છે તથા કોઈ એક અંશ પીળાવર્ણવાળો હોય છે

शुक्लानां संयोगेन चत्वारो भंगा भवन्तीति । 'काललोहियहालिद्दएहिं-भंगा चत्तारि ४' एवं काललोहितपीतैश्चत्वारो भङ्गा भवन्ति, कदाचित् कालश्च लोहितश्च पीतश्चत्येकः, कदाचित् कालश्च लोहितश्च पीतौचेति द्वितीयः, कदाचित् कालश्च लोहितौ च पीतश्चेति तृतीयः कदाचित् कालौ च लोहितश्च पीतश्चेति चतुर्थस्तदेवं संकलनया कृष्णलोहितपीतानां समवायेऽपि चत्वारो भंगा भवन्तीति । 'काललोहियसुक्किल्लएहिं' काललोहितशुक्लैरपि चत्वारो भङ्गाः,

शुक्लश्च' यह चौथा भंग है इस प्रकार से ये कृष्णनील और शुक्ल के संयोग से ४ भंग हुए हैं । 'काल लोहियहालिद्दएहिं भंगा चत्तारि' इसी प्रकार से कृष्ण लोहित और पीत इनके संमेलन से ४ भंग होते हैं जैसे कदाचित् वह कृष्ण भी हो सकता है कदाचित् वह लाल भी हो सकता है और कदाचित् वह पीला भी हो सकता है १ कदाचित् वह काला भी हो सकता है कदाचित् वह लाल भी हो सकता है और कदाचित् उसके दो प्रदेश पीले भी हो सकते हैं२, कदाचित् उसका एक प्रदेश काला भी हो सकता है कदाचित् उसके दो प्रदेश लाल भी हो सकते हैं और कदाचित् उसका एक प्रदेश पीला भी हो सकता है ३ कदाचित् उसके दो प्रदेश काले भी हो सकते हैं २ एक प्रदेश उसका लाल भी हो सकता है और एक प्रदेश पीला भी हो सकता है इसी प्रकार से 'काल लोहिय सुक्कि

એ રીતે આ ત્રીજો ભંગ બને છે.૩ 'कालौ च नीलश्च शुक्लश्च४' આ રીતે બે અંશો કૃષ્ણવર્ણવાળા હોય છે એક અંશ નીલવર્ણવાળા હોય છે. તથા એક અંશ શ્વેતવર્ણવાળો હોય છે એ રીતે આ ચોથો ભંગ બને છે. આ પ્રકારે કૃષ્ણ નીલ અને શ્વેતવર્ણના સંયોગથી ૪ ચાર ભંગો બને છે. એજ રીતે 'काललोहियहालिद्दएहिं भंगा चत्तारि' કૃષ્ણવર્ણ, લાલવર્ણ અને પીળા વર્ણના યોગથી ચાર ભંગો બને છે જે આ રીતે છે—કદાચિત્ તે કૃષ્ણવર્ણ પણ હોઇ શકે છે. અને કદાચિત્ તે લાલવર્ણવાળા પણ બની શકે છે તથા કદાચિત્ તે પીળા વર્ણવાળો પણ હોઇ શકે છે ૧ કદાચિત્ તે કાળાવર્ણવાળો પણ હોઇ શકે છે. કદાચિત્ તે લાલ પણ હોઇ શકે છે. અને કદાચિત્ તેના બે પ્રદેશો પીળા પણ હોઇ શકે છે ૨ કદાચિત તેનો એક પ્રદેશ કાળાવર્ણવાળો પણ હોઇ શકે છે. કદાચિત્ તેના બે પ્રદેશો લાલવર્ણવાળા પણ હોઈ શકે છે. કદાચિત્ તેનો એક પ્રદેશ પીળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે.૩ કદાચિત્ તેના બે પ્રદેશો કાળાવર્ણવાળા પણ હોઈ શકે છે. તેનો એક પ્રદેશ લાલ પણ હોઈ શકે છે. અને એક પ્રદેશ પીળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે ૪, આજ રીતે કાળા, લાલ અને પીળાવર્ણના યોગથી ૪ ચાર ભંગો

तथाहि–कदाचित् कालश्च लोहितश्च शुक्लश्चेति प्रथमः । कदाचित् कालश्च लोहितश्च शुक्लौ चेति द्वितीयः । कदाचित् कालश्च लोहितौ च शुक्लश्चेति तृतीयः । कदाचित् कालौ च लोहितश्च शुक्लश्चेति चतुर्थः, तदेवं कृष्णलोहितशुक्लेषु एकत्वानेकत्वाभ्यां चत्वारो भङ्गा भवन्ति युक्तिस्तु सर्वत्र पूर्ववदेवेति । 'कालहालिद्दसुक्किल्लएहिं भंगा चत्तारि' कालपीतशुक्लैरपि चत्वारो भङ्गाः तथाहि–कालश्च पीतश्च शुक्लश्चेति प्रथमो भंगः, कदाचित् कालश्च पीतश्च शुक्लौ चेति द्वितीयः,

---

ल्लएहिं' काल लोहित और शुक्ल इन वर्णों के संयोग से भी चार भंग होते हैं जो इस प्रकार से हैं–'कदाचित् कालश्च लोहितश्च शुक्लश्च१' ऐसा यह प्रथम भंग है -कदाचित् उसका एक प्रदेश काला भी हो सकता है, एक प्रदेश लाल भी हो सकता है और एक प्रदेश शुक्ल वर्णवाला भी हो सकता है १'कदाचित् कालश्च लोहितश्च शुक्लौ च' ऐसा यह द्वितीय भंग है 'कदाचित् कालश्च लोहितौ च शुक्लश्च' ऐसा यह तृतीय भंग है 'कदाचित् कालौ च लोहितश्च शुक्लश्च' ऐसा यह चौथा भंग है इस प्रकार से कृष्ण लोहित और शुक्ल इनमें एकत्व और अनेकत्व को लेकर ये चार भंग हुए हैं। इस विषय में युक्ति पूर्ववत् ही है 'कालहालिद्दसुक्किल्लएहिं भंगा चत्तारि' कृष्ण पीत और शुक्ल इनके संयोग से जो चार भंग होते हैं वे इस प्रकार से हैं-'स्यात् कालश्च पीतश्च शुक्लश्च

બને છે તે બતાવતા સૂત્રકાર કહે છે કે 'काललोहियसुक्किलएहिं' તે ચારે ભંગોનો પ્રકાર આ પ્રમાણે છે 'कालश्च लोहितश्च शुक्लश्च१' કદાચિત્ તેનો એક પ્રદેશ કાળાવર્ણવાળો પણ હોય છે. એક પ્રદેશ લાલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે તથા એક પ્રદેશ ધોળાવર્ણવાળો પણ હોઇ છે એ રીતે આ પહેલો ભંગ છે.૧ 'कालश्च लोहितश्च शुक्लौ च' કદાચિત્ એક પ્રદેશ કાળાવર્ણવાળો અને એક પ્રદેશ લાલવર્ણવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશો શ્વેતવર્ણવાળા હોઈ શકે છે એ રીતે આ ત્રીજો ભંગ બને છે ૩ કદાચિત્ 'कालौ च लोहितश्च शुक्लश्च' તેના અનેક અંશો કૃષ્ણવર્ણવાળા હોય શકે છે કોઈ એક અંશ લાલવર્ણવાળો હોય છે, તથા કોઈ એક અંશ ધોળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે એ રીતે ચોથો ભંગ બને છે.૪ આ રીતે કૃષ્ણવર્ણ, લાલવર્ણ અને શ્વેતવર્ણ તેમાં એકપણા અને અનેકપણાને લઈને ચાર ભંગો બનેલા છે. આ વિષયનો પ્રકાર પૂર્વવત્ જ છે. 'कालहालिद्दसुक्किल्लएहिं भंगा चत्तारि' એજ રીતે કાળાવર્ણ, પીળાવર્ણ અને ધોળા વર્ણના યોગથી ૪ ચાર ભંગો બને છે તે આ પ્રમાણે છે. 'स्यात् कालश्च

कदाचित् कालश्च पीतौ च शुक्लश्चेति तृतीयः कदाचित् कालौ पीतश्च शुक्लश्चेति चतुर्थः, तदेवं संकलनया कृष्णपीतशुक्लेषु एकत्वानेकत्वाभ्यां चत्वारो भंगा भवन्तीति। 'नीललोहियहालिद्दएहिं भंगा चत्तारि' एवं नीललोहितपीतैश्चत्वारो

यह प्रथम भंग है कदाचित् वह काला भी हो सकता है पीला भी हो सकता है और शुक्ल भी हो सकता है 'स्यात् कालश्च पीतश्च शुक्लौ च २' कदाचित वह अपने एकप्रदेश में काला भी हो सकता है दूसरे एक प्रदेश में पीला भी हो सकता है और कदाचित् अपने दो प्रदेशों में वह शुक्ल भी हो सकता है २'कदाचित् कालश्च पीतौ च शुक्लश्च३' यह तृतीय भंग है कदाचित् वह अपने एक प्रदेश में काला भी हो सकता है अपने दूसरे दो प्रदेशों में पीत भी हो सकता है और अपने एक प्रदेश में शुक्ल भी हो सकता है ३'कदाचित् कालौ च पीतश्च शुक्लश्च' ४यह चतुर्थ भंग है इसमें वह अपने दो प्रदेशों में कदाचित् कृष्णवर्ण वाला भी हो सकता है एक प्रदेश में पीले वर्णवाला भी होता है और एक प्रदेश में शुक्लवर्ण वाला भी हो सकता है। इस प्रकार से ये एकत्व और अनेकत्व को लेकर कृष्ण पीत शुक्ल इनमें चार भंग हुए हैं। 'नील लोहियहालिद्दएहिं भंगा चत्तारि' नील लोहित पीत

पीतश्च शुक्लश्च१' કદાચિત્ તે કાળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે પીળાવર્ણ વાળો પણ હોઈ શકે છે અને ધોળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. આ રીતે આ પહેલો ભંગ છે.૧ स्यात् कालश्च पीतश्च शुक्लौ चर' કદાચિત્ તે તેના એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળા પણ હોઈ શકે છે. બીજા એક પ્રદેશમાં પીળા પણ હોઇ શકે છે, અને કદાચિત્ પોતાના બે પ્રદેશોમાં ધોળા પણ હોઈ શકે છે, એ રીતનો આ બીજો ભંગ છે ૨ 'कालश्च पीतौ च शुक्लश्च३' કદાચિત્ તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. અને પોતાના બીજા બે પ્રદેશોમાં પીળાવર્ણવાળો પણ હોઇ શકે છે, તથા એક પ્રદેશમાં ધોળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે, આ રીતે ત્રીજો ભંગ બને છે ૩ 'कालौ च पीतश्च शुक्लश्च४' આ ચોથો ભંગ પોતે પોતના બે પ્રદેશોમાં કાળાવર્ણવાળા હોઈ શકે છે. તથા એક પ્રદેશમાં પીળ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. તથા એક પ્રદેશમાં ધોળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. આ રીતે ચોથા ભંગનો પ્રકાર છે. આ રીતે આ એકપણામાં અને અનેકપણાથી કાળા, પીળા અને ધોળાવર્ણના યોગથી ૪ ચાર ભંગો બન્યા છે.

'नीललोहियहालिद्दएहिं भंगा चत्तारि' નીલવર્ણ, લાલવર્ણ અને

भंगास्तथाहि कदाचित् नीलश्च लोहितश्च पीतश्चेति एकः, कदाचित् नीलोलोहितः पीतौ चेति द्वितीयः, कदाचित् नीलश्च लोहितौ च पीतश्चेति तृतीयः, कदाचित् नीलौ च लोहितश्च पीतश्चेति चतुर्थः, तदेवं नीललोहितपीतैः एकत्वानेकत्वाभ्यां

इनमें एकत्व और अनेकत्व को लेकर जो चार भंग हुए हैं वे इस प्रकार से हैं:कदाचित् 'नीलच लोहितश्च पीतश्च१' कदाचित् वह नीला भी हो सकता है लाल भी हो सकता है और पीला भी हो सकता है इस प्रकार का यह प्रथम भंग है १, 'कदाचित् नीलश्च लोहितश्च पीतौ च' तृतीय पद में अनेकत्व करके यह द्वितीय भंग बनाया गया है कदाचित् वह अपने एक प्रदेश में नील भी हो सकता है कदाचित् दूसरे एक प्रदेश में लोहित भी हो सकता है और कदाचित् दो प्रदेशों में पीत भी हो सकता है२, द्वितीय पद में अनेक वचनता करके तृतीय भंग बनाया गया है जैसे-'कदाचित् नीलश्च.. लोहितौ च पीतश्च' कदाचित् वह अपने एक प्रदेश में नीला भी हो सकता है कदाचित् दूसरे दो प्रदेशों में लाल भी हो सकता है और कदाचित् अपने एक प्रदेश में वह पीत भी हो सकता है३, प्रथम पद को बहुवचन में रखकर चतुर्थ भंग बनाया गया है जैसे-'कदाचित् 'नीलौ च लोहितश्च पीतश्च' कदाचित् वह भिन्न २ परिणमन वाले

પીળાવર્ણના એકપણાને તથા અનેકત્વપણાને લઈને ચાર ભંગો બને છે. તે સૂત્રકાર આ પ્રમાણે છે.-'नीललोहियहालिद्दवहिं' કોઈવાર 'नीलश्च लोहितश्च पीतश्च१' કદાચ તે એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. કદાચ એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો પણ હોઇ શકે છે અને કદાચ એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો પણ હોઇ શકે છે. આ રીતે આ પહેલો ભંગ બને છે.૧ 'नीलश्च लोहितश्च पीतौ च' ત્રીજા ભંગમાં અનેકપણાને લઇને આ બીજો ભંગ બતાવેલ છે. કદાચ તે પોતાના એક દેશમાં નીલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. બીજા એક દેશમાં લાલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. તથા બે ભાગમાં પીળો પણ હોઇ શકે છે.૨ બીજા પદમાં અનેકપણાને લઈને નીચે પ્રમાણે ત્રીજો ભંગ બનાવવામાં આવ્યો છે. તે આ પ્રમાણે છે -'नीलश्च लोहितौ च पीतश्च३' કદાચ તે પોતાના એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો પણ હોઇ શકે છે. કદાચ બીજા બે પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને કદાચ પોતાના એક પ્રદેશમાં તે પીળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. આ પ્રમાણેનો આ ત્રીજો ભંગ છે.૩ હવે પ્રથમ પદને બહુવચનમાં રાખીને ચોથો ભંગ કહેવામાં આવે છે. જેમ કે-'नीलौ च लोहितश्च पीतश्च४' કદાચ તે જુદા જુદા પરિણામવાળા પોતાના બે પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો પણ હોઇ શકે છે. કદાચ

चत्वारो भंगा भवन्तीति । 'नीललोहियसुक्किल्लएहिं भंगा चत्तारि' एवं नीललोहितशुक्लैश्चत्वारो भङ्गा भवन्ति कदाचित् नीलश्च पीतश्च शुक्लश्चेति प्रथमः, कदाचित् नीलश्च लोहितश्च शुक्लौ चेति द्वितीयः, कदाचित् नीलश्च लोहितौ च शुक्लश्चेति तृतीयः, कदाचित् नीलौ च लोहितश्च शुक्लश्चेति चतुर्थः, इत्येवं नील-

---

अपने दो प्रदेशों में नील भी हो सकता है कदाचित् एक प्रदेश में लाल भी हो सकता है और कदाचित् अपने एक दूसरे प्रदेश में पीत भी हो सकता है 'नीललोहियसुक्किल्लएहिं भंगा चत्तारि' नील लोहित शुक्ल इनके परस्पर संयोग से जो चार भंग होते हैं वे इस प्रकार से हैं-कदाचित् नीलश्च लोहितश्च शुक्लश्च १-कदाचित् वह नीला भी हो सकता है लाल भी हो सकता है और शुक्ल भी हो सकता है इस प्रकार यह केवल नीललोहित और शुक्ल के एकत्व को लेकर प्रथम भंग बनाया गया है कदाचित् 'नीलश्च लोहितश्च शुक्लौ च' कदाचित् वह अपने एक प्रदेश में नीला भी हो सकता है कदाचित् वह अपने एक दूसरे प्रदेश में लाल भी हो सकता है और कदाचित् वह अपने दूसरे दो प्रदेशों में शुक्ल भी हो सकता है 'कदाचित् नीलश्च लोहितौ च शुक्लश्च' यह तृतीय भंग है इसमें द्वितीय लोहित पद को अनेक वचन में रखा गया है कदाचित् वह नील भी हो सकता है दो

એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે અને કદાચ પોતાના બીજા એક ભાગમાં પીળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે ૪ એ પ્રમાણેનો આ ચોથો ભંગ છે

હવે નીલવર્ણ, લાલવર્ણ અને શ્વેતવર્ણના સંયોગથી થનારા ચાર ભંગો કહે છે. 'नीललोहियसुक्किलएहिं भंगा चत्तारि' તે ચાર ભંગો આ પ્રમાણે છે. કદાચિત્ 'नीलश्च लोहितश्च शुक्लश्च'१ એક ભાગમાં નીલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. કોઈ એક ભાગમાં લાલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને એક ભાગમાં ધોળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. એ રીતે આ કેવળ નીલવર્ણ, લાલવર્ણ અને ધોળાવર્ણના એકત્વથી આ પહેલો ભંગ કહેલ છે.૧ હવે બીજો ભંગ કહે છે. 'नीलश्च लोहितश्च शुक्लौ चर' કદાચ તે પોતાના એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો પણ હોય છે. તથા પોતાના બીજા એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને બીજા બે પ્રદેશોમાં ધોળાવર્ણવાળો પણ હોય છે.૨ 'नीलश्च लोहितौ च शुक्लश्च' આ ત્રીજો ભંગ છે. આમાં બીજા લોહિત પદને દ્વિ વચનમાં કહેલ છે. કદાચ તે એક ભાગમાં નીલવર્ણવાળો પણ

लोहितशुक्लैः एकत्वानेकत्वाभ्यां चत्वारो भङ्गा भवन्तीति। 'नीलहालिद्द-सुक्किल्लएहिं भंगा चत्तारि' एवं नीलपीतशुक्लानां चत्वारो भङ्गाः, तथाहि-कदाचित् नीलश्च पीतश्च शुक्लश्चेत्येको भङ्गः, कदाचित् नीलश्चपीतश्च शुक्लौ चेति द्वितीयः; कदाचित् नीलश्च पीतौ च शुक्लश्चेति तृतीयः कदाचित् नीलौ च

प्रदेशों में लोहित भी हो सकता है और अपने एक प्रदेश में शुक्ल भी हो सकता है३, प्रथम पद को बहुवचन में रखकर चतुर्थ भंग बनाया गया है-कदाचित् नीलौ च शुक्लश्च लोहितश्च' कदाचित् वह अपने दो प्रदेशों में नील भी हो सकता है अपने एक प्रदेश में शुक्ल भी हो सकता है और एक दूसरे प्रदेश में लोहित भी हो सकता है इस प्रकार से ये नीललोहितशुक्ल में एकत्व अनेकत्व करके ४ भंग बनाए गए हैं 'नीलहालिद्दसुक्किल्लएहिं भंगा चत्तारि' नीलपीत शुक्ल इनके एकत्व और अनेक के योग से जो चार भंग बने हैं वे इस प्रकार से हैं-'कदाचित् नीलश्च पीतश्च शुक्लश्च' यह प्रथम भंग है इसमें कदाचित् वह नील भी हो सकता है पीला भी हो सकता है और शुक्ल भी हो सकता है१, 'नीलश्च पीतश्च शुक्लौ च 'कदाचित् वह अपने एक प्रदेश में नीला भी हो सकता है एक दूसरे प्रदेश में पीला भी हो सकता है अपने दूसरे दो प्रदेशों में शुक्ल भी हो सकता है

હોય છે. અને બે ભાગોમાં લાલવર્ણવાળો પણ હોય છે તથા પોતાના એક ભાગમાં ધોળાવર્ણવાળો પણ હોય છે ૩ હવે પહેલા પદને દ્વિ વચનમાં કહીને ચોથો ભંગ કહે છે. તે આ પ્રમાણે છે. 'नीलौ च शुक्लश्च लोहितश्च' કદાચ તે પોતાના બે ભાગોમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે તથા એક ભાગમાં ધોળાવર્ણવાળો પણ હોઇ શકે છે તથા એક ભાગમાં લાલવર્ણવાળો પણ હોઇ શકે છે. આ રીતે આ ચોથો ભંગ છે.૪ આ રીતે નીલવર્ણ લાલવર્ણ અને ધોળાવર્ણના એકત્વ અનેકત્વથી ૪ ચાર ભંગો કહ્યા છે એજ રીતે 'नीलहालिद्दसुक्किल्लएहिं भंगा चत्तारि' નીલવર્ણ, પીતવર્ણ અને શ્વેતવર્ણ તેના એકપણામાં તથા અનેકપણાના યોગથી ચાર ભંગો બતાવે છે.- 'नीलश्च पीतश्च शुक्लश्च' આ રીતે આ પહેલા ભંગણાં કદાચ તે પોતાના એક ભાગમાં નીલવર્ણ પણ હોઈ શકે છે. કોઇ એક ભાગમા પીળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. તથા કોઈ એક ભાગમાં ધોળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. એ રીતે આ પહેલો ભંગ છે.૧ 'नीलश्च पीतश्च शुक्लौ च' કદાચ તે પોતાના એક ભાગમાં નીલવર્ણવાળો પણ હોય છે. તથા બીજા એક ભાગમાં પીળાવર્ણવાળો હોઇ શકે છે તથા બાકી તે બે પ્રદેશોમાં ધોળાવર્ણવાળો પણ હોય છે આ રીતે આ બીજો ભંગ

पीतश्च शुक्लश्चेति चतुर्थः, तदेवं नीलपीतशुक्लैः एकत्वानेकत्वाभ्यां चत्वारो भङ्गा भवन्तीति । 'लोहियहालिद्दसुक्किलएहिं भंगा चत्तारि' एवं लोहितपीतशुक्लैश्चत्वारो भंगास्तथाहि कदाचित् लोहितश्च पीतश्च शुक्लश्चत्येकः कदाचित् लोहितश्च पीतश्च शुक्लौ चेति द्वितीयः, कदाचित् लोहितश्च पीतौ च शुक्लश्चेति

यह द्वितीय भंग है२, कदाचित् 'नीलश्च पीतौ च शुक्लश्च' यह तृतीय भंग है इसमें कदाचित् वह एकप्रदेश में नीला भी हो सकता है अपने दूसरे दो प्रदेशों में पीला भी हो सकता है और एकप्रदेश में वह शुक्ल भी हो सकता है ३ 'कदाचित् नीलौ च पीतश्च शुक्लश्च' यह चतुर्थ भंग है इसमें कदाचित् वह अपने दो प्रदेशों में नीलवर्णवाला भी हो सकता है एकप्रदेश में पीले वर्ण वाला भी हो सकता है और एक दूसरे प्रदेश में वह शुक्लवर्ण वाला भी हो सकता है इस प्रकार से ये नीलपीत और शुक्लवर्णों की एकता एवं अनेकता में चार भंग हुए हैं। 'लोहियहालिद्दसुक्किल्लएहिं भंगा चत्तारि' इसी प्रकार से लोहितपीत और शुक्ल इन वर्णों की एकता और अनेकता में जो ४ भंग होते हैं वे इस प्रकार से हैं-'कदाचित् लोहितश्च पीतश्च शुक्लश्च कदाचित् वह लोहित भी हो सकता है पीत भी हो सकता है और शुक्ल भी हो सकता है ऐसा यह प्रथम भंग है कदाचित् 'लोहितश्च

છે.૨ 'नीलश्च पीतौ च शुक्लश्च' આ રીતે આ ત્રીજો ભંગ કહે છે. તેમાં કદાચિત્ તે પોતાના એક ભાગમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. બીજા બે ભાગોમાં પીળા-વર્ણવાળો પણ હોય છે તથા એક ભાગમાં ધોળાવર્ણવાળો પણ હોય છે ૩ આ પ્રકારે આ ત્રીજો ભંગ કહ્યો છે. 'नीलौ च पीतश्च शुक्लश्च' આ ચોથા ભંગમાં કદાચ તે પોતાના બે પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો પણ હોઇ શકે છે અને એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો પણ હોઇ શકે છે અને બીજા પ્રદેશમાં ધોળા વર્ણવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે.૪ આ નીલવર્ણ પીળાવર્ણ અને ધોળાવર્ણના એકપણા અનેકપણાથી ચાર ભંગો કહ્યા છે.

હવે લાલવર્ણ પીળાવર્ણ અને ધોળાવર્ણના યોગથી બનતા ભંગો માટે સૂત્રકાર સૂત્ર કહે છે 'लोहियहालिद्दसुक्किलएहिं भंगा चत्तारि' લાલ, પીળાં અને ધોળાવર્ણના એક પણા અને અનેકપણાના યોગથી પણ ચાર ભંગો કહ્યા છે તે આ પ્રમાણે છે. लोहितश्च पीतश्च शुक्लश्च' કદાચ તે લાલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. કોઇવાર તે પીળાવર્ણવાળો પણ હોઇ શકે છે. અને કોઇવાર તે ધોળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. આ રીતે પહેલો ભંગ છે.૧ 'लोहितश्च

तृतीयः कदाचित् लोहितौ च पीतश्च शुक्लश्चेति चतुर्थः, तदेवं लोहितपीतशुक्लेषु एकत्वानेकत्वाभ्यां चत्वारो भङ्गा भवन्तीति। 'एवं एए दस तियासंयोगा' एवमेते दशत्रिकसंयोगाः, तत्र कालनीललोहितानां समवेतानामेकः, कालनीलपीतानां

पीतश्च शुक्लौ च' कदाचित् वह अपने एक प्रदेश में लोहित वर्णवाला भी हो सकता है एक दूसरे प्रदेश में पीतवर्णवाला भी हो सकता है और अपने दो प्रदेशों में शुक्लवर्ण वाला भी हो सकता है२ 'कदाचित् 'लोहितश्च पीतौ च शुक्लश्च' कदाचित् वह अपने एक प्रदेश में लाल वर्णवाला भी हो सकता है दूसरे दो प्रदेशों में पीलेवर्ण वाला भी हो सकता है और किसी एक प्रदेश में शुक्लवर्ण वाला भी हो सकता है ३। 'कदाचित् लोहितौ च पीतश्च शुक्लश्च' यह चतुर्थ भंग है इसमें कदाचित् वह अपने दो प्रदेशों में लोहितवर्ण वाला भी हो सकता है एक प्रदेश में पीतवर्ण वाला और एक प्रदेश में शुक्लवर्ण वाला भी हो सकता है४ इस प्रकार से लोहितपीत और शुक्लवर्ण इनके एकत्व और अनेकत्व में ये चार भंग बने हैं 'एवं एए दस तिया संजोगा' इस प्रकार से ये १० त्रिकसंयोग हैं इनमें समवेत हुये कालेनीले

पीतश्च शुक्लौ च' કદાચ તે પોતાના એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોઈ શકે બીજા એક ભાગમાં પીળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને બીજા બે ભાગોમાં ધોળાવર્ણવાળો હોય છે. આ રીતે બીજો ભંગ કહ્યો છે.૨ 'લોહિતશ્ચ પીતૌ ચ શુક્લશ્ચ' કદાચ તે પોતાના એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો બની શકે છે. બીજા બે પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને કોઈ એક પ્રદેશમાં ધોળાવર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ ત્રીજો ભંગ છે. લોહિતૌ ચ પીતશ્ચ શુક્લશ્ચ' કોઈવાર તે પોતાના બે પ્રદેશોમાં લાલવર્ણનો હોય છે. એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે એક પ્રદેશમાં ધોળાવર્ણવાળો હોય છે.૪ આ રીતે લાલવર્ણ પીળાવર્ણ અને ધોળાવર્ણના એકપણામાં અને અનેકપણામાં ચાર ભંગો બને છે. 'एवं एए। दस तिया संजोगा' એ રીતે આના ત્રિક સંયોગમાં એટલે કે ત્રણના યોગમાં દસ ભંગો બને છે. તે આ રીતે છે.

આમાં મળેલા કાળાવર્ણ, નીલવર્ણ અને લાલવર્ણનો ૧ એક ત્રિક સંયોગીભંગ હોય છે ૧ તેજ રીતે કાળાવર્ણ 'નીલવર્ણ' અને લાલવર્ણના

समवेतानां द्वितीयः, कालनीलशुक्लानां तृतीयः, काललोहितपीतानां चतुर्थः, काललोहितशुक्लानां पञ्चमः, कालपीतशुक्लानां षष्ठः, नीललोहितपीतानां सप्तमः, नीललोहितशुक्लानामष्टमः, नीलपीतशुक्लानां नवमः, लोहितपीत शुक्लानां दशमः, एते दश त्रिकसंयोगाः कथिताः। 'एक्केक्के संजोए चत्तारि भगा' एकैकस्मिन् त्रिकसंयोगे चत्वारो भङ्गा भवन्ति यथा-'सिय कालए य नीलए य लोहियए य १, सिय कालए य नीलए य लोहियगा य २, सिय कालए य नीलगाय लोहियए य ३, सिय कालगाय नीलए य लोहियए य ४' इत्येवं

और लोहित वर्ण का एक त्रिकसंजोग है, समवेत हुए काले नीले पीत इनका द्वितीय त्रिक संयोग हैं समवेत काले नीले और शुक्ल इनका तृतीय त्रिक संयोग है काले लाल और पीले इनका त्रिक संयोग चतुर्थ है काल लोहित और शुक्ल इसका पांचवां त्रिक संयोग है काले पीले और शुक्ल इनका त्रिक संयोग छठा है। नील लोहित और पीत इनका त्रिक संयोग सातवां है नीललोहित शुक्ल इन तीनों का संयोग आठवां है नील पीत और शुक्ल का नव वां और लोहित पीत एवं शुक्ल का १० वां त्रिकसंयोग है, इस प्रकार से ये १० त्रिक संयोग कहे गए हैं। 'एक्केक्के संजोए चत्तारि भंगा' एक एक त्रिकसंयोग में ४-४ भंग होते हैं जो इस प्रकार से हैं-'सिय कालए य नीलए य लोहियए य १' 'सिय कालए य नीलए य लोहियगा य २' सिय कालए य नीलगाय लोहियए य ३' 'सिय कालगाय नीलए य लोहियए य ४'

યોગથી બીજો ત્રિક સંયોગી ભંગ બને છે ૨ કાલવર્ણ, નીલવર્ણ અને ધોળા વર્ણના યોગથી ત્રિક સંયોગી ત્રીજો ભંગ બને છે.૩ કાળાવર્ણ, લાલવર્ણ, પીળાવર્ણના યોગથી ત્રિક સંયોગી ચોથો ભંગ બને છે. તેમ સમજવું.૪ કૃષ્ણવર્ણ, લાલવર્ણ અને ધોળાવર્ણના યોગથી ત્રિક સંયોગી પાંચમો ભંગ બને છે.૫ કાળાવર્ણ, પીળાવર્ણ અને ધોળાવર્ણના યોગથી છઠ્ઠો ત્રિક સંયોગી ભંગ બને છે.૬ નીલવર્ણ, લાલવર્ણ, અને પીળાવર્ણના યોગથી ત્રિક સંયોગી સાતમો ભંગ બને છે ૭ નીલવર્ણ, લાલવર્ણ અને ધોળાવર્ણના યોગથી ત્રિક સંયોગી આઠમો ભંગ બને છે ૮ નીલવર્ણ, પીળાવર્ણ અને ધોળાવર્ણના યોગથી ત્રિક સંયોગી નવમો ભંગ બને છે ૯ તથા લાલવર્ણ, પીળાવર્ણ અને ધોળા વર્ણના યોગથી ત્રિક સંયોગી દસમો ભંગ બને છે ૧૦ આ રીતે દસ ભંગો કહેવામાં આવ્યા છે. તેના 'एक्केक्के संजोए चत्तारि भगा' એક એક ત્રિક સંયોગમાં ૪૦ ચાળીસ ભંગો થાય છે. એજ પ્રમાણે છે. 'सिय कालए य नीलए य लोहियए य१' 'सिय कालए य नीलए य लोहियगा य२' 'सिय कालए य नीलगा य लोहियए य३' सिय कालगा य नीलए य लोहियए य४' આ પ્રકારે ત્રિક-

रूपेण एकस्मिन् एकत्वानेकत्वाभ्यां चत्वारो भंगा भवन्ति 'सव्वे ते चत्तालीसं भंगा' सर्वे ते चत्वारिंशद्भंगाः ४० । एकैकस्मिन् चतुर्भेदे सति दशानां चतुः संख्यया गुणने चत्वारिंशद्भवतीति भावः । 'जइ चउवन्ने' यदि चतुर्वर्णः चतुः प्रदेशिकः स्कन्धस्तदा 'सिय कालए नीलए लोहियए हालिद्दए य' स्यात् कालकः नीलको लोहितकः हारिद्रकश्च, कदाचित् कालो नीलो लोहितः पीतश्चेति प्रथमः, 'सिय कालए नीलए लोहियए सुक्किल्लए य' स्यात् कालको नीलको लोहितकः शुक्लश्चेति द्वितीयः' 'सिय कालए नीलए हालिद्दए सुक्किल्लए य' स्यात्-कदाचित्

इस प्रकार एक त्रिक संयोग में एकत्व और अनेकत्व को लेकर ये चार भंग होते हैं 'सव्वे ते चत्तालीसं भंगा' अतः १० त्रिक संयोग के ये सब भंग मिलकर ४० चालीस हो जाते हैं।

'जइ चउन्ने' यदि वह चतुः प्रदेशिक स्कन्ध चार वर्णों वाला होता हैं तो इस प्रकार से वह चार वर्णों वाला हो सकता है-'सिय कालए नीलए लोहियए हालिद्दए य' कदाचित् वह काले वर्णों वाला भी हो सकता है नीलवर्ण वाला भी हो सकता है लालवर्ण वाला भी हो सकता है और पीले वर्ण वाला भी हो सकता है१ इस प्रकार का यह प्रथम भंग है 'सिय कालए य नीलए य लोहियए सुक्किल्लए य' कदाचित् वह एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला भी हो सकता है एक दूसरे प्रदेश में नीलेवर्ण वाला भी हो सकता है तीसरे एक प्रदेश में लालवर्ण वाला भी हो सकता है और चौथे एक प्रदेश में शुक्लवर्ण वाला भी हो सकता

સંયોગી ભંગોમાં એકપણામાં અને અનેકપણામાં ચાર ભંગો ઉપર મુજબ બને છે. 'सव्वे ते चत्तारि भंगा' આ પ્રકારથી પહેલા કહેલ ત્રિક સંયોગી તમામ ભંગો મળીને ૪૦ ચાળીસ ભંગો બને છે. હવે સૂત્રકાર ચાર પ્રદેશ વાળા સ્કંધના ભંગો બતાવે છે. 'जइ चउवन्ने' જો તે ચાર પ્રદેશવાળો સ્કંધ ચાર વર્ણોવાળો હોય તો આ નીચે કહ્યા પ્રમાણે તે ચારવર્ણોવાળો હોઈ શકે છે-'सिय कालए य सिय नीलए य लोहियए हालिद्दए य' કદાચ તે કાળા વર્ણવાળો હોઈ શકે છે. નીલ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. લાલ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને પીળા વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. આ રીતનો આ પહેલો ભંગ ચાર પ્રદેશી સ્કંધનો છે ૧ 'सिय कालए य नीलए य लोहियए य सुकिल्लए य' કદાચ તે એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે. બીજા એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. ત્રીજા એક ભાગમાં લાલ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને ચોથા એક પ્રદેશમાં ધોળા વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. આ રીતે બીજો ભંગ બને છે ૨ 'सिय कालए नीलए हालिद्दएय'

कालको नीलकः पीतकः शुक्लश्चेति तृतीयः। 'सिय कालए लोहियए हालिद्दए सुक्किल्लए य' स्यात्-कदाचित् कालको लोहितकः पीतकः शुक्लकश्चेति चतुर्थः। 'सिय नीलए लोहियए हालिद्दए सुक्किल्लए य' स्यात् कदाचित् नीलको लोहितकः पीतकः शुक्लकश्चेति पञ्चमो भंगः, 'एवमेव चउक्कगसंजोए पंचभंगा' एवम्-पूर्वोक्तप्रकारेण एते चतुष्कसंयोगे पञ्च भंगा भवन्तीति। 'एए सव्वे नउई भंगा' एते सर्वे नवतिर्भङ्गा, तथाहि-असंयोगे पञ्च ५, द्विकसंयोगे चत्वारिंशत् ४०,

है २ 'सिय कालए नीलए हालिद्दए सुक्किल्लए य' कदाचित् वह किसी एक प्रदेश में कालेवर्ण वाला भी हो सकता है किसी एक प्रदेश में नीलेवर्णवाला भी हो सकता है किसी एक प्रदेश में पीलेवर्ण वाला भी हो सकता है और किसी एक प्रदेश में शुक्ल भी हो सकता है ३ 'सिय कालए लोहियए हालिद्दए सुक्किल्लए य' कदाचित् वह किसी एक प्रदेश में वह कृष्णवर्ण भी हो सकता है किसी एक प्रदेश में लालवर्ण वाला भी हो सकता है किसी एक प्रदेश में पीलेवर्ण वाला भी हो सकता है और किसी एक प्रदेश में शुक्लवर्ण वाला भी हो सकता है ४ 'सिय नीलए लोहियए हालिद्दए सुक्किल्लए य' कदाचित् वह किसी एक प्रदेश में नीलवर्ण वाला भी हो सकता है किसी एक प्रदेश में लालवर्ण वाला भी हो सकता है किसी एक प्रदेश में पीलेवर्ण वाला भी हो सकता है और किसी एक प्रदेश में शुक्लवर्ण वाला भी हो सकता है ५ इस पूर्वोक्त प्रकार से ये चतुष्कसंयोग में पांच भंग होते हैं। 'एए सव्वे नउई भंगा' इस प्रकार से ९० भंग वर्ण को आश्रित करके यहां चतुः प्रदेशी स्कन्ध में हुए हैं असंयोग में ५ भंग द्विकसंयोग में ४०, त्रिकसंयोग

सुक्किल्लए य' કદાચ કોઈ એક ભાગમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક ભાગમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. અને કોઈ એક ભાગમાં ધોળા વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. એ પ્રમાણેનો ચાર પ્રદેશી સ્કંધનો ત્રીજો ભંગ બને છે.૩ 'सिय कालए लोहियए हालिद्दए सुक्किल्लए य' કદાચ તે પોતાના કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. કોઈ એક ભાગમાં પીળા વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે અને કોઈ એક ભાગમાં ધોળા વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે ૫ આ રીતે પૂર્વોક્ત પ્રકારથી ચાર સંયોગીના આ પાંચ ભંગો બને છે. 'एए सव्वे नउई भंगा' આ ચાર સંયોગી ભંગોમાં વર્ણ સંબંધી ૧૦ દસ ભંગો બન્યા છે. અસંયોગી ૫ પાંચ ભંગો કહ્યા છે. દ્વિક સંયોમાં ૪૦ ચાળીસ ભંગો તથા ત્રિક-

त्रिकसंयोगे पञ्चचत्वारिंशत् ४५, एवं सर्वसंकलनया नवति ९० । पञ्चानामपि पञ्चचतुष्कसंयोगा भवन्ति ते च सूत्रे एव प्रदर्शिताः, एक द्वि त्रि चतुर्वर्णेषु पञ्च चत्वारिंशत् पञ्च चत्वारिंशत् पञ्चानां सङ्गानां मायान्नवतिर्भंगा भवन्तीति वर्णसावधिभंगविचारः । 'जइ एगगंधे' यदि एकगन्धः चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भवेत् तदा 'सिय सुब्भिगंधे य १ सिय दुब्भिगंधे य २' स्यात् सुरभिगन्धवान् स्यात् दुरभिगन्धवान्, कदाचित् सुरभिगन्धवान् भवेत् चतुर्णामपि प्रदेशानामेक सुरभिगन्धवत्त्वात्, कदाचित् दुरभिगन्धवान् वा भवेत् चतुर्णामपि प्रदेशानां समानतया दुरभिगन्धवत्त्वात् । 'जइ दुगंधे सिय सुब्भिगंधे य दुब्भिगंधे य' यदि द्विगन्धस्तदा स्यात्-कदाचित् सुरभिगन्धश्च दुरभिगन्धश्च प्रदेशद्वये सुरभिगन्धव-

में ४० और चतुस्संयोगी ५ पांच कुल मिलाकर ९० हो जाते हैं । पांचो वर्णों के पांच ही चतुष्क संयोग होते हैं जोकि सूत्र में ही दिखला दिये गये हैं इस प्रकार का यह भंग विचार वर्णों को आश्रित करके हुआ है । अब गन्ध को लेकर भंगविचार किया जाता है-'जइ एगगंधे सिय सुब्भिगंधे य १ दुब्भिगंधे य २' यदि वह चतुःप्रदेशी स्कन्ध गंधवाला होता है तो इस सामान्य कथन में इस प्रकार से वह गंधवाला हो सकता है-कदाचित् वह सुरभिगंध वाला हो सकता है १ या कदाचित् वह दुरभिगंध वाला हो सकता है २ जब उसके चारों ही प्रदेश एक सुरभिगंध वाले होते हैं तो वह सुरभिगंध वाला होता है १ और जब उसके चारों ही प्रदेश एक दुरभिगंधरूप से परिणमित होंगे तो वह दुरभिगंध वाला होता है २ 'जइ दुगंधे सिय सुब्भिगंधे य दुब्भिगंधे य ४' 'यहां पर चार का अङ्क दिया है सो चार भंग इस

સંયોગમાં ૪૫ પિસ્તાળીસ એ બધા કુલ મળીને ૯૦ નેવું ભંગો બને છે. પાંચે વર્ણોના ચતુઃ સંયોગી પંચ જ ભંગો કહ્યા છે. જે સૂત્રમાં જ કહ્યા છે. આ વર્ણ સંબંધી ભંગોનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે.

હવે ગંધ સંબંધી ભંગોનો વિચાર કરવામાં આવે છે—'जइ एगगंधे सिय सुब्भिगंधे य१ दुब्भिगंधे य२' જો તે ચાર પ્રદેશવાળો સ્કંધ ગંધ ગુણવાળો હોય છે. તો આ સામાન્ય કથનમાં આ રીતે તે ગંધ ગુણવાળો બને છે. કદાચ તે સુગંધવાળો હોય છે. અથવા કદાચ તે દુર્ગંધવાળો હોઈ શકે છે.૧ જ્યારે તેના ચારે ભાગો એક સુગંધવાળા હોય છે ત્યારે તે સુગંધવાળો હોય છે ૨ અને જ્યારે તેના ચારે ભાગો એક દુર્ગંધ રૂપથી પરિણમે છે ત્યારે તે દુર્ગંધવાળો હોય છે. 'जइ दुगंधे सिय सुब्भिगंधे य

त्वात् प्रदेशद्वये दुरभिगन्धवत्त्वात् अवयविनि गन्धद्वयं भवतीति । 'रसा जहा वन्ना' रसा यथा वर्णाः, वर्णवद्रसेष्वपि भङ्गाः ज्ञातव्यास्तथाहि-यदि एकरस-श्चतुःप्रदेशिकः स्कन्धस्तदा कदाचित् तिक्तश्च कदाचित् कटुकश्च कदाचित् कषा-यश्च कदाचिदम्लश्च कदाचिन्मधुरश्चेति पञ्चभङ्गाः, यदि रसद्वयवान् तदा स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च १, स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च २, स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च ३, स्यात्

प्रकार होते हैं- इनमें से पहला भंग लिखा गया है। २-'सिय सुब्भि-गंधे य दुब्भिगंधा य' ३ सिय सुब्भिगंधा य दुब्भिगंधे य । ४ सिय सुब्भिगंधा य दुब्भिगंधा य' यदि वह चतुष्प्रदेशिक स्कंध दो गंध वाला होता है, तो वह दो प्रदेशों में सुरभिगंध वाला और दो प्रदेशों में दुर-भिगंध वाला हो सकता है इस प्रकार से चतुष्प्रदेशी स्कन्धरूप अवयवी में युगपत् दो गंध गुण हो सकते हैं। 'रसा जहा वन्ना' इस सूत्र का तात्पर्य ऐसा है कि रसों को आश्रित करके जो यहां भंगविचार किया जावेगा तो वह भङ्गविचार वर्णों में जिस प्रकार से भंग विचार किया गया है उसी प्रकार से कर लेना चाहिये अर्थात् यदि चतुःप्रदेशिक स्कन्ध एक रस वाला होता है तो कदाचित् वह तिक्त भी हो सकता है या कदाचित् वह कटु भी हो सकता है या कदाचित् वह कषायले रस वाला भी हो सकता है या कदाचित् वह अम्लरस वाला भी हो सकता है या कदाचित् वह मधुररस वाला भी हो सकता है इस प्रकार

दुब्भिगंधे य' જો તે ચાર પ્રદેશી સ્કંધ બે ગંધવાળો હોય છે તો તે બે પ્રદે-શોમાં સુગંધવાળો હોય છે. અને બે પ્રદેશોમાં દુર્ગંધવાળો હોય છે આ રીતે ચાર પ્રદેશી સ્કંધ રૂપ અવયવીમાં એકી સાથે બે ગંધ ગુણ હોઇ શકે છે ૩

'रसा जहा वन्ना' આ સૂત્રનું તાત્પર્ય એ છે કે—રસોના સંબંધમાં જે ભંગો બને છે તે વર્ણોના સંબધમાં જે રીતે ભગો કહ્યા છે તે પ્રમાણે સમજવા અર્થાત્ જો ચાર પ્રદેશી સ્કંધ એક રસવાળો હોય તો કદાચ તે તીખા રસવાળો પણ હોઈ શકે છે અથવા કડવા રસવાળો પણ હોઇ શકે છે. કદાચ તે કષાય-તુરા રસવાળો પણ હોઈ શકે છે. અથવા કદાચિત્ તે ખાટા રસવાળો પણ હોય છે. કદાચ તે મધુર—મીઠા રસવાળો પણ હોઇ શકે આ રીતે આ પાંચ ભંગો અહિયાં બને છે જો તે ચાર પ્રદેશી સ્કંધ બે રસોવાળો હોય તો કદાચ તે તીખા અને કડવા રસવાળો હોય છે. અથવા

तिक्ताश्च कटुकाश्च ४, स्यात् तिक्तश्च कषायश्च अत्रापि तिक्त कटुकभङ्गवत् चत्वारो भङ्गाः, तिक्तकषाययोरेकत्वानेकत्वाभ्यामवसेयाः। स्यात् तिक्तश्च अम्लश्च अत्र तिक्ताम्लयोरेकत्वानेकत्वाभ्यां चत्वारो भंगाः, स्यात् तिक्तश्च मधुरश्च ४, स्यात्

से ये पांच भंग यहां होते हैं यदि वह चतुष्प्रदेशिक स्कन्ध दो रसों वाला होता है तो कदाचित् वह तिक्त और कटु रस वाला भी हो सकता है १ या उसका एक प्रदेश तिक्त रसवाला हो सकता है और ३ प्रदेश कटुक रस वाले भी हो सकते हैं २, या ३ प्रदेश उसके तिक्त रसवाले हो सकते हैं और १ प्रदेश कटु रसवाला भी हो सकता है ३, या अनेक अंश उसके तिक्त भी हो सकते हैं और अनेक अंश उसके कटुक रस वाले भी हो सकते हैं ४, तिक्त और कटुक रस के द्विक संयोग में जैसे ये ४ भंग उनके एकत्व और अनेकत्व को लेकर हुए हैं उसी प्रकार से तिक्त और कषाय रस के द्विक संयोग में भी उनके एकत्व और अनेकत्व को लेकर ४ भंग हो जाते हैं जो इस प्रकार से हैं-स्यात् तिक्तश्च कषायश्च १, स्यात् तिक्तश्च कषायाश्च २, स्यात् तिक्ताश्च कषायश्च ३ स्यात् तिक्ताश्च कषायाश्च ४ स्यात् 'तिक्तश्च अम्लश्च' यहां पर तिक्त अम्ल के एकत्व अनेकत्व को लेकर पूर्वोक्त रूप से ४

તેનો એક પ્રદેશ તીખા રસવાળો હોય છે. અને ત્રણ પ્રદેશ કડવા રસવાળો પણ હોઈ શકે છે.૨ અથવા તેના ત્રણ પ્રદેશો તીખા રસવાળા હોય છે. તથા એક પ્રદેશ કડવા રસવાળો પણ હોય છે.૩ અથવા તેના અનેક અંશો તીખા રસવાળા પણ હોય છે તથા અનેક અંશો કડવા રસવાળા હોય છે.૪ તીખા અને કડવા રસના દ્વિક સંયોગમાં તેના એકત્વ અને અનેકત્વમાં આ ચાર ભંગો જેવી રીતે કહ્યા છે. તેવી જ રીતે તીખા અને કષાય રસના દ્વિક સંયોગમાં પણ એકત્વ અને અનેકપણામાં ૪ ચાર ભંગો બને છે. જે આ પ્રમાણે છે. स्यात् तिक्तश्च कषायश्च१ स्यात् तिक्तश्च कषायाश्च२ स्यात् तिक्ताश्च कषायश्च३ स्यात् तिक्ताश्च कषायाश्च' અહિયાં તીખા અને કષાય-તુરા રસના એકપણા અને અનેકપણાને લઈને પૂર્વોક્ત ૪ ચાર ભંગો બન્યા છે. એજ રીતે તીખા અને ખાટા રસના એકપણામાં અને અનેકપણામાં ચાર ભંગો

कटुकश्च कषायश्च ४, कटुकश्च अम्लश्च ४, कटुकश्च मधुरश्च ४, कषायश्च अम्लश्च ४, कषायश्च मधुरश्च ४, स्यात् अम्लश्च मधुरश्च ४, एवमेते दशद्विकसंयोगाः भंगाः, पुनश्चत्वारिंशद् भवन्तीति। यदि त्रिरसस्तदा स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च १।

भंग कर लेना चाहिये 'स्यात् तिक्तश्च मधुरश्च' यहां पर भी तिक्त और मधुरता के एकत्व और अनेकत्व को लेकर ४ भंग पूर्वोक्त रूप से ही कह लेना चाहिये इसी प्रकार से स्यात् तिक्तश्च अम्लश्च' इन दो के संयोग में भी चार भंग इनके एकत्व और अनेकत्व को लेकर ४ भंग हुए हैं ऐसा जानना चाहिए इसी प्रकार से 'स्यात् तिक्तश्च मधुरश्च' यहां पर तिक्त और मधुर के मेल से एकत्व और अनेकत्व की अपेक्षा लेकर ४ भंग होते हैं ऐसा जानना चाहिये तथा कटुक और कषाय रस के मेल से इनकी एकता और अनेकता में भी ४ भंग होते हैं कटुक और अम्ल रस के मेल में इनकी एकता और अनेकता में ४ भंग होते हैं तथा कटु और मधुर रस के मेल में इनकी एकता और अनेकता को लेकर ४ भंग हुए हैं ऐसा समझना चाहिए इसी प्रकार से 'कषायश्च अम्लश्च ४ कषायश्च मधुरश्च ४' यहां पर भी ४-४ भंग हुए हैं तथा 'स्यात् अम्लश्च मधुरश्च ४' इस प्रकार के कथन में भी इनकी एकता और अनेकता को लेकर ४ भंग हुए हैं ऐसा जानना चाहिए इस प्रकार से दश द्विक संयोग के ४-४ भेद होने से सब भंग मिलाकर ४० भंग

કહેવા. તથા 'स्यात् तिक्तश्च मधुरश्च' તીખા અને મધુર રસના એકપણામાં અને અનેકપણામાં પણ ચાર ભંગો પૂર્વોક્ત રીતે સમજી લેવા. એજ રીતે 'स्यात् तिक्तश्च अम्लश्च' તીખા અનેક ખાટા રસના યોગમાં પણ તેના એકપણા તથા અનેકપણાને લઇને ૪ ચાર ભંગો કહ્યા છે તેમ સમજવું. તેજ પ્રમાણે 'स्यात् तिक्तश्च मधुरश्च' અહિયાં પણ તીખા અને મધુર રસના એકપણામાં તથા અનેકપણામાં ૪ ચાર ભંગો કહ્યા છે તથા કડવા અને કષાય રસના યોગથી તેના એકત્વ અને અનેકપણામાં પણ ૪ ચાર ભંગો કહ્યા છે. કડવા અને ખાટા રસના યોગમાં તેના એકપણા અને અનેકપણાને લઇને ચાર ભંગો કહ્યા છે. તથા કડવા અને મધુર રસના યોગથી તેના એકપણા અને અનેકપણાને લઈને ચાર ભગો બને છે. તેમ સમજવું. એજ રીતે 'कषायश्च अम्लश्च कषायश्च मधुरश्च' કષાય-તુરા અને ખાટા રસના એકપણા અને અનેકપણાથી ૪ ભંગો કહ્યા છે તથા કષાય-તુરા અને મધુર રસના એકપણામાં અને અનેકપણામાં ચાર ભંગો સમજવા તથા 'स्यात् अम्लश्च मधुरश्च४' ખાટા અને મધુર રસના એકપણામાં અને અનેકપણામાં ૪ ભંગો સમજવા. આ

स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायाश्च २। स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च कषायश्च ३, स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायश्चेति चतुर्थः। एवं तिक्तकटुकाम्लैरपि चत्वारो भंगाः। एवं तिक्तकटुमधुरैश्चत्वारः, एवं तिक्तकषायाम्लैश्चत्वारो भेदाः, एवं तिक्तकषाय-

हो जाते हैं। यदि वह चतुःप्रदेशिक स्कन्ध तीन रसों वाला होता है तो इस प्रकार से वह तीन रसों वाला हो सकता है-'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च १' कदाचित् वह तिक्तरस वाला भी हो सकता है कटुक रस वाला भी हो सकता है और कषाय रस वाला भी हो सकता हैं १ अथवा 'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायाश्च २' कदाचित् वह एक प्रदेश में तिक्त रस वाला भी हो सकता है एक दूसरे प्रदेश में कटुक रस वाला भी हो सकता है और अपने दो प्रदेशों में वह कषाय रस वाला भी हो सकता है २ अथवा 'स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च कषायश्च' वह अपने एकप्रदेश में तिक्तरस वाला भी हो सकता है दो प्रदेशों में कटुक रस वाला भी हो सकता है और अपने एक प्रदेश में कषायरस वाला भी हो सकता है ३ अथवा 'स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायश्च' वह अपने दो प्रदेशों में तिक्तरस वाला भी हो सकता है एक प्रदेश में कटुकरस वाला भी हो सकता है और एक दूसरे प्रदेश में कषायरस

રીતે દ્વિકસંયોગી ૧૦ દસ ભંગોના ૪-૪ ચાર ભેદો બનતા હોવાથી તમામ મળીને કુલ ૪૦ ચાલીસ ભંગો થઈ જાય છે.

જો તે ચાર પ્રદેશી સ્કંધ ત્રણ રસોવાળો હોય છે તો તે આ રીતે ત્રણ રસોવાળો હોઇ શકે છે. 'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च' કદાચ તે તીખા રસવાળો પણ હોઇ શકે છે. અને કષાય રસવાળો પણ હોઇ શકે છે. આ પહેલો ભંગ કહ્યો છે ૧ અથવા 'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायाश्च२' કદાચ તે પોતાના એક પ્રદેશમાં તીખા રસવાળો પણ હોઈ શકે છે. તથા બીજા એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોઇ શકે છે, તથા બે પ્રદેશોમાં કષાયરસવાળો પણ હોય છે. આ બીજો ભંગ છે.૨ 'स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च कषायश्च' તે પોતાના એક પ્રદેશમાં તીખા રસવાળો પણ હોઈ શકે છે બે પ્રદેશોમાં કડવા રસવાળો પણ હોઇ શકે છે. અને એક પ્રદેશમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોઈ શકે છે. આ રીતે ત્રીજો ભંગ કહ્યો છે ૩ અથવા 'स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायश्च' તે પોતાના એક પ્રદેશમાં તીખા રસવાળો પણ હોઈ શકે છે. એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને એક પ્રદેશમાં

मधुरैश्चत्वारो भंगाः, एवं तिक्ताम्लमधुरैरपि चत्वारो भंगाः, एवं कटुकषायाम्लानामपि ४, एवं कटुकषायमधुराणाम् ४, एवं कटुकाम्लमधुराणाम्, एवं कषायाम्लमधुराणामपि चत्वारो भंगा, एवमेते दश त्रिकसंयोगाः, एकैकस्य संयोगे चत्वारो भेदाः, सर्वे ते चत्वारिंशद्भेदा भवन्तीति। एवं चतुष्कसंयोगे वर्णवदेव

वाला भी हो सकता है ४ जिस प्रकार से ये ४ भंग तिक्तरस को प्रधान करके और उसके साथ कटु और कषाय रस को रख करके उनकी एकता और अनेकता में किये गए हैं इसी प्रकार से तिक्त कटुक के साथ अम्लरस को जोड़कर उनकी एकता अनेकता में ४ भंग बना लेना चाहिये तथा तिक्त कटुक के साथ मधुर रस को जोड़कर उनकी एकता अनेकता में ४ भंग बना लेना चाहिए इसी प्रकार से तिक्त कषाय और अम्लरस इनको युक्त करके ४ भंग इनकी एकता और अनेकता में बना लेना चाहिये तथा तिक्त कषाय और मधुर इनकी एकता और अनेकता में ४ भंग बना लेना चाहिये तथा तिक्त अम्ल और मधुर इनको युक्त करके इनकी एकता अनेकता में ४ भंग बना लेना चाहिए अब तिक्त पद को छोड़कर उसके स्थान में कटुक पद रखकर और उसके साथ कषाय एवं अम्लपद को युक्तकर कटुककषाय अम्ल इनके चार भंग इनकी एकता अनेकता में बना लेना चाहिए तथा कटुककषाय मधुर इनके भी इनकी एकता और अनेकता में ४ भंग बना लेना

કષાય તુરા રસવાળી પણ હોય છે. આ રીતે ચોથો ભંગ કહ્યો છે ૪ તીખા રસને મુખ્ય બનાવીને અને તેની સાથે કડવા અને કષાય રસને રાખીને તેના એકપણા અનેકપણામાં જે રીતે ચાર ભંગો કહ્યા છે. તેજ રીતે તીખા અને કડવા રસની સાથે ખાટા રસનો યોગ કરીને તેની એકતા અને અનેકતામાં ૪ ચાર ભંગો સમજવા. તેમજ તીખા,-કષાય, ખાટા રસનો યોગ કરીને તેના એકપણા અને અનેકપણામાં ૪ ચાર ભંગો કહી લેવા. તેજ પ્રમાણે તીખા, કષાય, અને મધુર રસના એકપણા અને અનેકપણામાં ૪ ભંગો કહી લેવા. તથા તીખા, ખાટા અને મીઠા રસના એકપણામાં અને અનેકપણામાં ચાર ભંગો કહેવા.

હવે તીખા રસને છોડીને અને તેના સ્થાને એક કડવા રસને યોજીને અને તેની સાથે કષાય, ખાટા રસને યોજીને કડવા-કષાય-અને ખાટા રસના ૪ ચાર ભંગો તેની એકતા અને અનેકપણામાં સમજી લેવા. તથા કડવા-કષાય-અને મધુર રસના એકપણા અને અનેકપણામાં ચાર ભંગો કહેવા

रसेऽपि संयोगप्रकाराः स्वयमेवोहनीयाः ॥ 'जइ दुफासे जहेव परमाणुपोग्गले ४' यदि द्विस्पर्शो यथैव परमाणुपुद्गलः चतुःप्रदेशस्कन्धे स्पर्शद्वयवत्वे परमाणुवदेव भङ्गव्यवस्था ज्ञातव्या तथाहि स्यात् शीतश्च स्निग्धश्च १, स्यात् शीतश्च

चाहिये इसी प्रकार से कटुक अम्ल मधुर इनके भी ४ भंग इनकी एकता और अनेकता में बना लेना चाहिए तथा कषाय अम्ल मधुर इनके भी युक्त करके इनकी एकता एवं अनेकता में ४ भंग बना लेना चाहिए इस प्रकार से ये त्रिक संयोगी भंग १० हो जाते हैं अब इन १० भंगों में से एक २ भंग के ४-४ भेद और हो जाने से कुल भंग संख्या दश त्रिक संयोगों की ४० हो जाती है इसी प्रकार चतुष्क संयोग में वर्ण के जैसे ही रस में भी संयोग प्रकार अपने आप समझ लेना चाहिये। 'जइ दुफासे जहेव परमाणुपोग्गले' यहां तक वर्ण गंध एवं रस विषयक भंगों को चतुष्कप्रदेशिक स्कंध में प्रकट करके अब सूत्रकार ने इस सूत्र द्वारा उसमें स्पर्शों को प्रकट करने के लिये यह सूत्र कहा है-इसमें यह प्रकट किया गया है कि यदि वह चतुःप्रदेशिक स्कन्ध दो स्पर्शों वाला होता है तो इस विषय में जैसा कथन परमाणु पुद्गल के विषय में किया जा चुका है वैसे ही यहां पर भी कर लेना चाहिये अर्थात् जैसी भंग व्यवस्था वहां परमाणु में कही गई है वैसी ही

એજ રીતે કડવા, ખાટા અને મીઠા રસના એકપણા અને અનેકપણામાં ૪ ભંગો સમજવા. તથા કષાય, ખાટા અને મીઠા રસને યોજીને તેની એકતા અને અનેકતામાં ૪ ચાર ભંગો સમજવા. એ રીતે આ ત્રિક સંયોગી ૧૦ દસ ભંગો કહ્યા છે. હવે આ દસમાંથી એક એક ભંગના ૪-૪ ભેદો બીજા થતા હોવાથી દશ ત્રણ સંયોગીના કુલ ૪૦ ચાળીસ ભંગો થાય છે. એજ રીતે ચાર સંયોગી સ્કંધમાં પણ વર્ણમાં કહેલ પ્રકારો પ્રમાણે રસમાં પણ યોજના પ્રકારો પ્રમાણે રસમાં પણ પોતાની જાતે સમજી લેવા. जइ दुफासे जहेव परमाणुपोग्गले' આ સૂત્રપાઠ સુધી વર્ણ, ગંધ, અને રસના સંબંધી ભંગોને ચાર પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં બતાવીને હવે સૂત્રકારે આ સૂત્રથી તેમાં સ્પર્શો બતાવવા માટે આ સૂત્ર કહ્યું છે. આ સૂત્રથી એ બતાવ્યું છે કે-જો તે ચાર પ્રદેશી સ્કંધ બે સ્પર્શવાળો હોય તો પરમાણુ પુદ્ગલના સ્પર્શના વિષયમાં જેવી રીતનું કથન કર્યું છે. તેજ રીતે અહિયાં પણ કથન સમજી લેવું અર્થાત પરમાણુના વિષયમાં સ્પર્શને લઈને જે પ્રમાણે ભંગ વ્યવસ્થા કહી છે તેજ પ્રમાણે અહિયાં પણ સમજવું.

रूक्षश्च २, स्यात् उष्णश्च स्निग्धश्च ३, स्यात् उष्णश्च रूक्षश्चेति चतुर्थस्तदेवं स्पर्श-द्वयवत्त्वे चत्वारो भंगाः भवन्तीति, 'जइ तिफासे, यदि त्रिस्पर्शः–स्पर्शत्रयवान् चतुःप्रदेशिकः स्कन्धस्तदा–

'सव्वे सीए देसे निद्धे देसे लुक्खे १' सर्वः शीतो देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति प्रथमो भंग १

भंगव्यवस्था यहां पर भी हुई है ऐसा जानना चाहिये–परमाणुपुद्गल में दो स्पर्शवत्ता में ४ भंग कहे गए हैं जैसे–'स्यात् शीतश्च स्निग्धश्च १ स्यात् शीतश्च रूक्षश्च २ स्यात् उष्णश्च स्निग्धश्च ३ स्यात् उष्णश्च रूक्षश्च' इसी प्रकार से ये चार भंग यहां बनते हैं।

'जइ तिफासे' यदि वह चतुःप्रदेशिक स्कन्ध तीन स्पर्शों वाला होता है तो वहां भंगव्यवस्था इस प्रकारसे होती है–

'सव्वे सीए देसे निद्धे देसे लुक्खे' वह अपने समस्त देशों में शीत हो सकता है एकदेश में स्निग्ध और दूसरे देश में रूक्ष हो सकता है १ तात्पर्य इस कथन का ऐसा है कि चतुःप्रदेशिक स्कन्ध चार प्रदेशों से जन्य होता है–अतः उसके चारों ही प्रदेश शीतस्पर्शवाले हो सकते हैं और शीतस्पर्श वाले उन चारों प्रदेशों में से ही शीतस्पर्श वाले कोई दो प्रदेश तो स्निग्ध स्पर्शवाले और शीत स्पर्शवाले कोई दूसरे दो प्रदेश रूक्ष स्पर्शवाले हो सकते हैं यही देश में स्निग्धता और रूक्षता है यह इस प्रकार का प्रथम भंग है–

પરમાણુ પુદ્ગલમાં બે સ્પર્શપણામાં ૪ ચાર ભંગો કહ્યા છે. જેમ કે— 'स्यात् शीतश्च स्निग्धश्च' १ स्यात् शीतश्च रूक्षश्च २ स्यात् उष्णश्च स्निग्धश्च ३' स्यात् उष्णश्च रूक्षश्च ४' આજ રીતે આ ચાર ભાંગાઓ અહિયાં 'जइ तिफासे' જો તે ચાર પ્રદેશી સ્કંધ ત્રણ સ્પર્શવાળો હોય તો તે ભંગ આ પ્રમાણે કહ્યા છે. 'सव्वे सीए देसे निद्धे देसे लुक्खे' તે પોતાના બધા જ ભાગોમાં ઠંડા હોઈ શકે છે. એક ભાગમાં સ્નિગ્ધ અને બીજા એક ભાગમાં રૂક્ષ હોય છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે–ચાર પ્રદેશવાળો સ્કંધ ચાર પ્રદેશજન્ય હોય છે. જેથી તેના ચારે પ્રદેશો ઠંડા સ્પર્શવાળા હોઈ શકે છે. અને ઠંડાસ્પર્શવાળા તે ચારે પ્રદેશોમાંથી જ ઠંડા સ્પર્શવાળા કોઈ બે પ્રદેશો સ્નિગ્ધસ્પર્શવાળા અને ઠંડા સ્પર્શવાળા બીજા બે પ્રદેશો રૂક્ષ સ્પર્શવાળા હોય છે. એજ દેશમાં સ્નિગ્ધતા ચિકાશ–ચિકણાપણું, અને દેશમાં રૂક્ષતા છે. આ રીતનો આ પહેલો ભંગ કહ્યો છે.

'सव्वे सीए देसे निद्धे देसा लुक्खा २' सर्वः शीतो देशः स्निग्धो देशा रूक्षाः सर्वांशे शैत्यम् एकस्मिन् देशे स्निग्धता अवशिष्टांशेषु रूक्षतेति द्वितीयो भंगः २।

'सव्वे सीए देसा निद्धा देसे लुक्खे ३' सर्वः शीतो देशाः स्निग्धाः देशो रूक्ष इति तृतीयो भंगः ३।

'सव्वे सीए देसा निद्धा देसा लुक्खा ४' सर्वं शीतो देशाः स्निग्धाः देशा-रूक्षा इति चतुर्थो भंगः ४।

'सव्वे सीए देसे निद्धे देसा लुक्खा २' इस प्रकार का यह द्वितीय भंग है इसमें वह चतुःप्रदेशी स्कन्ध अपने समस्त अंशों में शीत स्पर्श-वाला हो सकता है और एकदेश में स्निग्ध हो सकता है तथा अव-शिष्ट अंशों में वह रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है २ यहां एक से अभि-प्राय एक परमाणुरूप देश से है 'सव्वे सीए देसा निद्धा देसे लुक्खे' यह तृतीय भंग है इसमें वह अपने समस्त अंशों में शीत हो सकता है और तीन परमाणुरूप अनेक देशों में वह स्निग्ध स्पर्शवाला हो सकता है और देश में एक परमाणुरूप अंश में वह रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ३,

'सव्वे सीए देसा निद्धा देसा लुक्खा' यह चतुर्थ भंग है इसमें वह अपने संपूर्ण अंशों में शीत हो सकता है और भिन्न परिणमनवाले अपने उन दो देशों में वह स्निग्ध हो सकता है तथा भिन्न परिणमन

'सव्वे सीए देसे निद्धे देसा लुक्खा २' આ પ્રમાણે બીજો ભંગ બને છે. આમાં તે ચાર પ્રદેશી સ્કંધ પોતાના સઘળા ભાગોમાં શીતસ્પર્શવાળો હોઇ શકે છે. તથા એક ભાગમાં તે સ્નિગ્ધ હોય છે તથા બાકીના અંશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે અહિંયાં એક કહેવાથી એક પરમાણુ રૂપ અંશ સમજવાનો છે. ૨

'સવ્વે सीए देसा निद्धा देसे लुक्खे' આ ત્રીજા ભંગમાં તે પોતાના સઘળા અંશોમાં ઠંડા હોઇ શકે છે. અને પરમાણુ રૂપ અનેક ભાગોમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે તથા એક દેશમાં એટલે કે પરમાણુ રૂપ અંશમાં તે રૂક્ષ-ખડબચડા સ્પર્શવાળો હોય છે આ રીતે ત્રીજો ભંગ કહ્યો છે. ૩

'सव्वे सीए देसा निद्धा देसा लुक्खा' 'આ ચોથા ભંગમાં તે પોતાના સંપૂર્ણ અંશોમાં-ભાગોમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. અને ભિન્ન પરિણ-મનવાળા પોતાના બે દેશોમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોઇ શકે છે તથા ભિન્ન પરિણામવાળા પોતાના બીજા બે દેશોમાં તે રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ

'सव्वे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे' सर्व उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, 'एवं भंगा चत्तारि' एवं भंगाश्चत्वारः, अत्रापि चत्वारो भंगा स्तथाहि- सर्व उष्णो देश स्निग्धो देशो रूक्षः इति प्रथमः, सर्व उष्णो देशः स्निग्धो देशा रूक्षा इति द्वितीयः, सर्व उष्णो देशाः स्निग्धा देशः रूक्षः इति तृतीयः, सर्व उष्णो देशाः

वाले अपने दूसरे दो देशों में वह रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ४ ये ४ भंग शीत स्पर्श की मुख्यता से एवं स्निग्ध और रूक्षस्पर्श को उसके साथ योजित करके बनाये गये हैं इन भंगों में स्निग्ध और रूक्ष पदों में एकता और अनेकता प्रकट की गई है अब उष्णपद को मुख्य करके और उसके साथ एकत्व अनेकत्व में स्निग्ध और रूक्ष पद को योजित करके जो चार भंग बने हैं वे प्रकट किये जाते हैं-'सव्वे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे' वह चतुःप्रदेशी स्कन्ध अपने समस्त अंशों में उष्ण हो सकता है अपने देशरूप अंश में स्निग्ध हो सकता है और देशरूप दूसरे अंश में रूक्ष हो सकता है यहां देशरूप दो अंशों में एक प्रदेशावगाह आदि रूप से अभिन्नता मानकर उन्हें एकदेशरूप से एकवचन में प्रकट किया गया है तथा जहां 'देसा' ऐसा जो बहुवचन में प्रयोग आता है वहां उन्हें भिन्न परिणमन वाला मानकर भिन्न प्रकट किया गया है ऐसा जानना चाहिए 'एवं भंगा चत्तारि' द्वितीय भंग

રીતે ચોથો ભંગ કહ્યો છે. ૪ આ ચાર ભંગો ઠંડા સ્પર્શની મુખ્યતા અને સ્નિગ્ધ-ચિકણુા તથા રૂક્ષ સ્પર્શને પોતાની સાથે યોજીને કહ્યા છે. આ ભંગોમાં સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ પદોમાં એકપણું, અને અનેકપણું, બતાવ્યું છે. હવે ઉષ્ણુપદને મુખ્ય બનાવીને અને તેની સાથે એક વચનમાં અને બહુવચનમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણુા અને રૂક્ષ પદને યોજીને જે ચાર ભંગો બને છે તે બતાવવામાં આવે છે. 'सव्वे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे१' તે ચાર પ્રદેશી-સ્કંધ પોતાના બધા જ અંશોમાં ઉષ્ણુ હોઈ શકે છે તથા એક દેશરૂપ અંશમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણુા સ્પર્શવાળો હોય છે અને દેશરૂપ બીજા અંશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે ૧ અહિયાં દેશરૂપ બે અંશોમાં એક પ્રદેશાવગાહ વિગેરે રૂપથી અભિન્નપણુ માનીને તેને એકદેશ રૂપ એકવચનમાં બતાવેલ છે. તથા જ્યાં 'देसा' એ પ્રમાણે દ્વિવચનમાં પ્રયોગ બતાવ્યો છે ત્યા તેને ભિન્ન પરિણુમનવાળો માનીને જુદા રૂપે કહેલ છે. તેમ સમજવું. 'एवं भंगा चत्तारि' એ રીતે ચાર ભંગો કહ્યા છે હવે બીજો ભંગ બતાવે છે. 'सर्वः उष्णः देशः स्निग्धः देशा रूक्षाः' અહિયાં ત્રીજા પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ કરેલ છે.

स्निग्धा देशा रूक्षा इति चतुर्थः, संकलनया चत्वारो भंगाः। 'सव्वे निद्धे देसे सीए देसे उसिणे' सर्वः स्निग्धो देशः शीतो देशः उष्णः, अत्रापि चत्वारो भंगा

इस प्रकार से है--'सर्वः उष्णः देशः स्निग्धः, देशा रूक्षाः' यहां तृतीय पद को बहुवचन में रखा गया है अतः समस्त देशों में वह उष्ण हो सकता है एकदेश-एकप्रदेश में वह स्निग्ध हो सकता है और ३ प्रदेशों में वह रूक्ष हो सकता है २ 'सर्वः उष्णः, देशाः स्निग्धाः देशः रूक्षः' ऐसा यह तृतीय भंग है यहां द्वितीय पद को बहुवचनान्त किया गया है सर्वदेश में वह उष्ण हो सकता है तीन परमाणुरूप अनेक देशों में वह स्निग्ध हो सकता है और एक परमाणुरूप एकदेश में वह रूक्ष हो सकता है ३

'सर्वः उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः' ऐसा यह चतुर्थ भंग है इसमें वह अपने समस्त अंशों में उष्ण हो सकता है भिन्न परिणमन वाले अपने भिन्न अनेक देशों में वह स्निग्ध हो सकता है और भिन्न परिणमन वाले अपने दूसरे अनेक देशों में वह रूक्ष हो सकता है ४ अब स्निग्ध पद को प्रधान रखकर उसके साथ शीत और उष्ण को योजित करके जो चार भंग बनते हैं वे इस प्रकार से हैं-'सव्वे निद्धे देसे सीए देसे उसिणे' वह चतुः प्रदेशिक स्कन्ध सर्वदेश में स्निग्ध हो सकता है

બધા દેશોમાં તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશમાં તે સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે તથા ત્રણ પ્રદેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ રીતે બીજો ભંગ કહ્યો છે. ૨

'सर्वः उष्णः देशः स्निग्धाः देशाः रूक्षः' આ ત્રીજા ભંગમાં તે પોતાના બધાં દેશોમાં ઉષ્ણસ્પર્શવાળો હોય છે. ત્રણ પરમાણુરૂપ અનેક દેશોમાં તે સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે તથા એક પરમાણુરૂપ એકદેશમાં તે રૂક્ષ પણ હોય છે ૩ 'सर्वः उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः' આ ચોથા ભંગમાં તે પોતાના બધા અંશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. ભિન્ન પરિણામવાળા જુદા દેશોમાં તે સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોઇ શકે છે. અને ભિન્ન પરિણામવાળા પોતાના બીજા અનેક દેશોમાં રૂક્ષ હોઇ શકે છે. આ રીતે ચોથો ભંગ કહ્યો છે. ૪ હવે સ્નિગ્ધ પદને મુખ્ય બનાવીને તેની સાથે ઠંડા અને ઉષ્ણ સ્પર્શને યોજીને જે ચાર ભંગો બને છે તે બતાવવામાં આવે છે.-'सव्वे निद्धे देसे सीए देसे उसिणे' તે ચારપ્રદેશવાળો સ્કંધ પોતાના

सर्वः स्निग्धः देशः शीतो देशउष्ण इति प्रथमः, सर्वः स्निग्धो देशः शीतो देशा उष्णा इति द्वितीयः, सर्वः स्निग्धः देशाः शीताः देश उष्ण इति तृतीयः सर्व स्निग्धः देशाः शीता देशा उष्णा इति चतुर्थः। 'सव्वे लुक्खे देसे सीए देसे उसिणे' सर्वो रूक्षो देशः शीतो देश उष्णः, अत्रापि चत्वारो भंगा स्तथाहि सर्वो रूक्षो देशः शीतो देश उष्ण इति प्रथमः, सर्वो रूक्षो देशः शीतः देशा उष्णा इति द्वितीयः, सर्वः रूक्षः देशाः शीताः देश उष्ण इति तृतीयः सर्वो रूक्षो देशाः शीताः देशा उष्णा इति चतुर्थस्तदेवं चत्वारो भंगा भवन्ति इति। 'एए तिफासे सोलसभंगा' एते त्रिस्पर्शे षोडशभंगाः, चतुःप्रदेशिकस्कन्धे त्रिस्पर्शमधिकृत्य षोडशभङ्गा भवन्ति। शीतमुख्यविशेष्यकस्निग्धरूक्षयोरेको मुख्यप्रथमः, उष्ण-

---

अपने एक देश में शीत हो सकता है और अपने दूसरे एक देश में उष्ण हो सकता है १ 'सर्वः स्निग्धः देशः शीतः देशाः उष्णाः २' यह द्वितीय भंग है 'सर्वः स्निग्धः देशाः शीताः देशः उष्णः' यह तृतीय भंग है। 'सर्वः स्निग्धः देशाः शीताः देशाः उष्णाः' यह चतुर्थ भंग है रूक्ष पद को प्रधान करके तथा शीत और उष्ण को उसके साथ योजित करके जो ४ भंग बने हैं वे इस प्रकार से है—'सव्वे लुक्खे देसे सीए, देसे उसिणे' यह प्रथम भंग है 'सर्वः रूक्षः देशः शीतः देशाः उष्णाः' यह द्वितीय भंग है 'सर्वः रूक्षः देशाः शीताः देश उष्णः' यह तृतीय भंग है 'सर्वः रूक्षः देशाः शीताः देशाः उष्णाः' यह चतुर्थ भंग है इन भङ्गों का वाच्यार्थ सुस्पष्ट है 'एए तिफासे सोलसभंगा' इस प्रकार से तीन स्पर्शों को आश्रित करके चतुष्प्रदेशिक स्कन्ध में ये १६ भंग

સર્વ દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. પોતાના એકદેશમાં શીત—ઠંડાસ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. અને પોતાના બીજા એકદેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે. ૧ "सर्वः स्निग्धः देशः शीतः देशाः उष्णाः' આ બીજો ભંગ છે. 'सर्वः स्निग्धः देशाः शीताः देशः उष्णः' આ ત્રીજો ભંગ છે. તથા રૂક્ષ પદને મુખ્ય બનાવીને અને ઠંડા અને ઉષ્ણ પદને તેની સાથે યોજીને જે ચાર ભંગો બને છે તે આ પ્રમાણે છે. 'सव्वे लुक्खे देसे सीए देसे उसिणे' આ પહેલો ભંગ છે. આ 'सर्वः रूक्षः देशः शीतः देशाः उष्णाः' આ બીજો ભંગ છે. 'सर्वः रूक्षः देशाः शीताः देशः उष्णः' આ ત્રીજો ભંગ છે. 'सर्वः रूक्षः देशाः शीताः देशाः उष्णाः' આ ચોથો ભંગ છે. આ ભંગોનો વાચ્યાર્થ સ્પષ્ટ છે. 'एए तिफासे सोलसभंगा' આ રીતે ત્રણ ભંગોને ઉદ્દેશીને ચાર પ્રદેશી સ્કંધના આ ઉપરોક્ત ૧૬ ભંગો કહ્યા છે.

मुख्यविशेष्यकस्निग्धरूक्षविशेषणको द्वितीयः, स्निग्धमुख्यविशेष्यकशीतोष्ण-विशेषणकस्तृतीयः, रूक्षमुख्यविशेष्यकशीतोष्णविशेषणकश्चतुर्थः, चतुर्ष्वपि विशेषणयोरेकत्वानेकत्वाभ्यां परस्परव्यत्यासेन चत्वारो भङ्गा भवन्ति, तदेवं सर्वसंकलनया षोडशभङ्गाः स्पर्शत्रयमधिकृत्य भवन्ति इति। 'जइ चउफासे' यदि चतुःस्पर्शः, चतुःप्रदेशिकः स्कन्धस्तदा इयं विभागव्यवस्था-'देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे' देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः

बनते हैं। शीतस्पर्श को मुख्य करके और स्निग्ध रूक्षको उसके साथ योजित करके सर्व प्रथम भंग बना है उष्ण स्पर्शको मुख्यतावाला और स्निग्धरूक्षरूप विशेषणवाला द्वितीय भंग बना है स्निग्ध स्पर्श की मुख्यतावाला और शीत उष्ण स्पर्शरूप विशेषणवाला तृतीय भंग बना है तथा रूक्ष स्पर्श की मुख्यतावाला एवं शीत उष्ण स्पर्शरूप विशेष-णोंवाला चतुर्थ भंग बना है। इनमें प्रत्येक भंग में विशेषणों की एकता और अनेकता को लेकर ४-४ अवान्तर भंग और हुए हैं इस प्रकार से सब मिलकर ये पूरे १६ भंग हो जाते हैं 'जइ चउफासे' यदि यह चतुः प्रदेशिक स्कन्ध चार स्पर्शोंवाला होता है तो उसमें इस प्रकार से विभाग भंग व्यवस्था होती है-'देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे' एक देश में वह शीत हो सकता है एक देशमें वह उष्ण हो सकता है एक देश में वह स्निग्ध हो सकता है और एकदेश में वह

આમાં ઠંડા સ્પર્શને મુખ્ય બનાવીને અને તેની સાથે સ્નિગ્ધ-ચિકણા અને રૂક્ષ સ્પર્શને યોજીને પહેલો ભંગ બન્યો છે. ઉષ્ણ સ્પર્શને મુખ્ય બનાવીને તથા સ્નિગ્ધ-ચિકણા અને રૂક્ષ સ્પર્શને યોજવાથી બીજો ભંગ બને છે ૨ સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શને મુખ્ય બનાવીને તથા ઠંડા અને ઉષ્ણ સ્પર્શને તેમાં યોજીને ત્રીજો ભંગ કહ્યો છે. ૩ તથા રૂક્ષ સ્પર્શને મુખ્ય બનાવીને અને ઠંડા અને ઉષ્ણ સ્પર્શને તેની સાથે યોજીને ચોથો ભંગ કહ્યો છે. ૪ આ પ્રત્યેક ભંગોમાં વિશેષણોના એકપણા અને અનેકપણાને લઈને દરેકના ૪-૪ ચાર ચાર અવાન્તર ભંગો બીજા બને છે. એ રીતે બધા મળીને પૂરા સોળ ભંગો થઈ જાય છે.

હવે ચાર સ્પર્શવાળા સ્કંધના ભંગો બતાવે છે. 'जइ चउफासे' જો તે ચાર પ્રદેશી સ્કંધ ચાર સ્પર્શોવાળો હોય છે. તો તે ભંગોનો વિભાગ આ નીચે કહ્યા પ્રમાણે બને છે 'देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे' તે એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશમાં ગરમસ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે અને એકદેશમાં રૂક્ષ-લુખા સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પ્રમાણે આ પહેલા ભંગ કહ્યો છે. ૧

प्रतिप्रदेशविभागशः स्पर्शचतुष्टयसंभवेन प्रथमो भङ्गो भवतीति १, 'देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसा लुक्खा' देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशा रूक्षाः, सर्वत्रैकत्वं रूक्षतायामनेकत्वं द्वितीयो भङ्गो भवतीति । 'देसे सीए देसे उसिणे देसा निद्धा देसे लुक्खे' देशः शीतः देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशो रूक्ष इति तृतीयः । 'देसे सीए देसे उसिणे देसा निद्धा देसा लुक्खा' देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धा देशा रूक्षा इति चतुर्थः । 'देसे सीए देसा

रूक्ष हो सकता है यह प्रथम भंग एक २ उसके प्रदेश में शीतादि स्पर्श की संभवता से बना है 'देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसा लुक्खा' यह द्वितीय भंग है इस द्वितीय भंग में सर्वत्र शीतादिक में एकत्व-एकवचनता है परन्तु रूक्षता में बहुवचनता है 'देसे सीए देसे उसिणे देसा निद्धा देसे लुक्खे' यह तृतीय भंग है इस में सर्वत्र शीतादिक में एकवचनता है परन्तु स्निग्ध पद में बहुवचनता है तात्पर्य ऐसा है कि शीत स्पर्श के साथ और उष्ण स्पर्शके साथ स्निग्धता रह सकती है इसलिये जहां शीतस्पर्श है वहां पर और जहां उष्णस्पर्श है वहां पर स्निग्ध स्पर्शका सद्भाव होने से उनमें अनेकाश्रयरूप बहुवचनता हुई है। 'देसे सीए देसे उसिणे देसा निद्धा देसा लुक्खा' यह चतुर्थ भंग है यहां पर स्निग्ध और रूक्षपद में बहुवचनान्तता हुई है क्योंकि जिन दो

આ પહેલો ભંગ તેના એક એક પ્રદેશમાં શીત સ્પર્શ વિગેરેની સંભાવનાથી બનેલ છે. 'देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसा लुक्खा' આ બીજા ભંગમાં શીતસ્પર્શ પણામાં બધે એકવચન કહેલ છે પરંતુ રૂક્ષપણામાં બહુવચન કહેલ છે. તે પોતાના એકદેશમાં ઠંડાસ્પર્શવાળો હોય છે. એકદેશમાં ગરમ સ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે. તથા એકદેશમાં રૂક્ષ-લુખા સ્પર્શવાળો હોય છે આ રીતનો આ બીજો ભંગ કહ્યો છે. ૨ 'देसे सीए देसे उसिणे देसा निद्धा देसे लुक्खे' આ ત્રીજા ભંગમાં શીતસ્પર્શપણામાં બધે જ એકવચન કહ્યું છે તથા સ્નિગ્ધ પદમાં બહુવચનથી કહેલ છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—ઠંડાસ્પર્શની સાથે અને ગરમ સ્પર્શની સાથે સ્નિગ્ધતા-ચિકણાપણુ રહિ શકે છે. તેથી જ્યાં ઠંડો સ્પર્શ છે ત્યાં તથા જ્યાં ગરમસ્પર્શ હોય છે ત્યાં સ્નિગ્ધસ્પર્શનો સહભાવ હોવાથી તેમાં અનેકાશ્રયરૂપ બહુવચનનો પ્રયોગ થયો છે. આ પ્રમાણે આ ત્રીજો ભંગ કહ્યો છે ૩ 'देसे सीए देसे उसिणे देसा निद्धा देसा लुक्खा' આ ચોથા ભંગમાં સ્નિગ્ધ ચિકણા અને રૂક્ષ પદમાં બહુવચન કહ્યું છે. કેમકે

उसिणा देसे निद्धे देसे लुक्खे' देशः शीतः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः इति पञ्चमः 'देसे सीए देसा उसिणा देसे निद्धे देसा लुक्खा' देशः शीतो देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशा रूक्षा इति षष्ठः, 'देसे सीए देसा उसिणा देसा

प्रदेशों में इसके शीतस्पर्श और जिन दो प्रदेशों में उष्णस्पर्श रहता है वहां पर भी स्निग्धता रह सकती है या रूक्षता रह सकती है साथ में ये दोनों नहीं रह सकती है इसलिये शीतस्पर्श के साथ और उष्ण-स्पर्श के साथ उन देशों में भी रूक्षता या स्निग्धता के सद्भाव से यहां दोनों पदों में अनेकता हुई है क्योंकि वह अपने विवक्षित प्रदेश में रहती हुई भी अन्य प्रदेशों में भी रहती है। 'देसे सीए देसा उसिणा देसे निद्धे देसे लुक्खे' इस प्रकार का यह पांचवां भंग है इसमें वह चतुः प्रदेशिक स्कन्ध देशमें शीतस्पर्शवाला अनेक देशों में उष्णस्पर्श-वाला दूसरे एक देशमें स्निग्ध स्पर्शवाला और किसी एक देश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ऐसा समझाया गया है यहां जो उष्णस्पर्श पद में बहुवचनता की गई है सो उसका कारण ऐसा है कि वह उष्ण स्पर्श अपने विवक्षित प्रदेश में रहता हुआ भी स्निग्ध और रूक्षस्पर्श के भी देश में रह सकता है 'देसे सीए देसा उसिणा देसे निद्धे देसा लुक्खा' यह छठा भंग है इसमें वह चतुःप्रदेशवाला स्कन्ध अपने किसी

જે બે પ્રદેશોમાં તેના શીતસ્પર્શ અને જે બે પ્રદેશોમાં ગરમ સ્પર્શ રહે છે. ત્યાં પણ સ્નિગ્ધ-ચિકણાપણુ અથવા રૂક્ષપણુ રહી શકે છે આ બન્ને સાથે રહી શકતા નથી. તેથી ઠંડા સ્પર્શની સાથે અને ગરમ સ્પર્શની સાથે તે તે દેશોમાં પણ રૂક્ષપણા અથવા સ્નિગ્ધપણાના રહેવાથી આ બન્ને પદોમાં અનેકપણુ બતાવ્યુ છે. કારણ કે તે પોતાના વિવક્ષિત પ્રદેશમાં રહીને પણ બીજા પ્રદેશોમાં રહે છે. આ રીતે આ ચોથો ભંગ કહ્યો છે. ૪ 'देसे सीए देसा उसिणा देसे निद्धे देसे लुक्खे' આ પ્રમાણેનો આ પાંચમો ભંગ કહ્યો છે તેમાં તે ચાર પ્રદેશવાળો સ્કંધ એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે બીજા કોઈ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને કોઈ એક દેશમાં રૂક્ષસ્પર્શવાળો હોય છે તેમ બતાવ્યુ છે. અહિયાં ઉષ્ણ સ્પર્શપદમાં જે બહુવચન કહેલ છે, તેનુ કારણ એ છે કે-તે ઉષ્ણસ્પર્શ પોતાના વિવક્ષિત પ્રદેશમાં રહીને પણ સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શના દેશમાં પણ રહી શકે છે. ૫ 'देसे सीए देसा उसिणा देसे निद्धे देसा लुक्खा' આ છઠ્ઠા ભંગમાં ચાર પ્રદેશી સ્કંધ પોતાના એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો

निद्धा देसे लुक्खे' देशः शीतो देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्ष इति सप्तमः 'देसे सीए देसा उसिणा देसा निद्धा देसा लुक्खा' देशः शीतो देशा उष्णाः

एक देश में शीत हो सकता है अन्य देश उसके उष्णस्पर्शवाले हो सकते हैं एकदेश उसका स्निग्धस्पर्शवाला हो सकता है और अनेक देश उसके रूक्ष स्पर्शवाले हो सकते हैं यहां द्वितीयपद में और चतुर्थ पदमें अनेकवचनता प्रकट की गई है सो उसका कारण ऐसा है कि शीतस्पर्शवाले प्रदेश में रूक्षता भी रह सकती है तथा स्निग्ध स्पर्शवाले प्रदेश में उष्णता भी रह सकती है इसीलिये इन दोनों पदों के आश्रय स्थान अपने विवक्षित प्रदेश के अतिरिक्त भी हैं 'देसे सीए देसा उसिणा देसा निद्धा देसे लुक्खे' ऐसा यह सातवां भंग है इसमें द्वितीय और तृतीय पद में बहुवचनान्तता प्रकट की गई है इसके अनुसार वह अपने एकदेश में शीत हो सकता है अनेक देशों में उष्णस्पर्शवाला हो सकता है अनेक देशों में स्निग्ध स्पर्शवाला हो सकता है और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ऐसा कहा गया है इन दो पदों में बहुवचन करने का यह कारण है कि उष्णता रूक्षस्पर्शवाले प्रदेश में भी रह सकती है और शीतस्पर्शवाले प्रदेश में भी स्निग्धता रह सकती है 'देसे सीए देसा उसिणा देसा निद्धा देसा लुक्खा' यह आठवां भंग है इसमें द्वितीय पद में तृतीय पद में और चतुर्थ पद में

હોઇ શકે છે. તેમજ અન્ય દેશમાં ગરમ સ્પર્શવાળો હોય છે. કોઇ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો તથા અનેક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. અહિયાં બીજા પદમાં અને ચોથા પદમાં અનેકપણુ બતાવેલ છે. તેનું કારણુ એ છે કે-ઠંડાસ્પર્શવાળા પ્રદેશમાં રૂક્ષપણુ પણુ રહી શકે છે અને સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા પ્રદેશમાં ઉષ્ણપણુ પણુ રહી શકે છે. તેથી આ બન્ને પોતાના આશ્રય સ્થાનથી બીજે પણુ રહે છે તેમ કહ્યું છે આ રીતે છઠ્ઠો ભંગ કહ્યો છે. 'देसे सीए देसा उसिणा देसा निद्धा देसे लुक्खे' આ સાતમાં ભંગમાં બીજા અને ત્રીજા પદમાં બહુવચન કહેલ છે તે પ્રમાણે તે ચાર પ્રદેશી સ્કંધ પોતાના એક દેશમાં ઠંડાસ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુસ્પર્શવાળો હોઇ શકે છે. તથા અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધસ્પર્શવાળો હોય છે. અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે તેમ કહ્યું છે. અહીંયાં બીજા અને ત્રીજા પદને બહુવચનથી કહેવાનું કારણુ એ છે કે-ઉષ્ણુતા રૂક્ષસ્પર્શવાળા પ્રદેશમાં પણુ રહી શકે છે. અને ઠંડા સ્પર્શવાળા પ્રદેશમાં પણુ સ્નિગ્ધતા રહી શકે છે. આ રીતે આ સાતમો ભંગ કહ્યો છે. ૭ 'देसे सीए देसा उसिणा देसा निद्धा देसा लुक्खा' આઠમાં ભંગમાં આમાં બીજા અને ત્રીજા અને ચોથા પદમાં

देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षा इत्यष्टमः, 'देसा सीया देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे' देशाः शीताः, देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति नवमः, 'एवं एए

बहुवचनान्तता कही गई है इसके अनुसार वह अपने एकदेश में शीतस्पर्शवाला हो सकता है अनेक देशों में उष्णस्पर्शवाला हो सकता है और भी अनेक देश उसके स्निग्धस्पर्शवाले हो सकते हैं तथा अनेक ही देश उसके रूक्षस्पर्शवाले हो सकते हैं यहां इन पदों में बहुवचनता करने का यह कारण है कि जिस देश में शीतस्पर्श है उस देशमें भी उसके साथ या तो रूक्षता या स्निग्धता रह सकती है तथा जिन देशों में रूक्षता या स्निग्धता रहती है वहां पर भी उनके साथ उष्णस्पर्श भी रह सकता है इस प्रकार से इन पदों का स्थान अपने विवक्षित स्थान से भी आगे हो जाता है 'देसा सीया देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे' यह नौवां भंग है इसमें सिर्फ प्रथम पद को ही बहुवचनान्तरूप से प्रकट किया गया है इसके अनुसार उसके अनेक देश शीतस्पर्शवाले हो सकते हैं कोई एक देश उसका उष्णस्पर्शवाला हो सकता है कोई एक देश उसका स्निग्धस्पर्शवाला हो सकता है और कोई सा एकदेश उसका रूक्षस्पर्शवाला हो सकता है शीतपद में बहुवचनता करने का कारण यह है कि स्निग्धस्पर्शवाले देश में एवं रूक्षस्पर्शवाले देशमें भी शीत स्पर्श रहता है

બહુવચનનો પ્રયોગ કરેલ છે. તે મુજબ તે ચાર પ્રદેશીસ્કંધ પોતાના એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોઇ શકે છે, અને અનેક દેશોમાં ગરમ સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. અને બીજા અનેક દેશોમાં તે સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા હોય છે. તથા તેના અનેક દેશો રૂક્ષ સ્પર્શવાળા હોય છે. અહિયાં બીજા, ત્રીજા અને ચોથા પદને બહુવચનથી કહેવાનું કારણ એ છે કે-જે દેશમાં ઠંડો સ્પર્શ હોય તે દેશમાં તેની સાથે સ્નિગ્ધ અથવા રૂક્ષસ્પર્શ રહી શકે છે. અને જે દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શપણુ અને સ્નિગ્ધસ્પર્શપણુ રહે છે ત્યાં પણ તેની સાથે ઉષ્ણ સ્પર્શપણું રહી શકે છે. આ રીતે આ પોતાના સ્થાનથી બીજે સ્થાને પણ રહે છે. આ રીતે આઠમો ભંગ કહ્યો છે. ૮ 'देसा सीया देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे' આ નવમાં ભંગમાં કેવળ પહેલા પદને બહુવચનથી કહેલ છે. તે પ્રમાણે તેના અનેક દેશો ઠંડા સ્પર્શવાળા હોઈ શકે છે. એક દેશ ઉષ્ણસ્પર્શવાળો હોય છે. તથા કોઇ એક દેશ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. ઠંડા સ્પર્શમાં બહુવચન કહેવાનું કારણ એ છે કે સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા દેશમાં અને રૂક્ષ સ્પર્શવાળા દેશમાં શીતસ્પર્શ રહી શકે

चउफासे सोलसभंगा भाणियव्वा' एवमेते चतुःस्पर्शे षोडश भङ्गा भणितव्याः, किपत्पर्यन्तं तत्राह-'जाव' इत्यादि, 'जाव देसा सीया देसा उसिणा देसा निद्धा देसा लुक्खा' यावत् देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षाः, अत्र यावत्पदेन देशाः शीताः देशउष्णो देशः स्निग्धो देशा रूक्षाः १०

'एवं एए चउफासे सोलसभंगा भाणियव्वा' इस प्रकार ये चार स्पर्श में यहाँ १६ भंग कह लेना चाहिये-'जाव देसा सीया देसा उसिणा देसा निद्धा देसा लुक्खा' यावत् अनेक देश उसके शीत हो सकते हैं अनेक देश उसके उष्ण हो सकते हैं अनेक देश उसके स्निग्ध हो सकते हैं और अनेक ही देश उसके रूक्ष हो सकते हैं यह अन्तिम भंग है इसके पहिले के १० वां ११ वां १२ वां १३ वा १४ वां और १५ वां ये ६ भंग इस प्रकार से हैं यही बात यहां यावत्पद से प्रदर्शित की गई है 'देशाः शीताः देशः उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः' यह १० वां भंग है इसमें प्रथम पद को और चतुर्थपद को बहुवचनान्त किया गया है इसके अनुसार उसके अनेकदेश शीत हो सकते हैं एकदेश उसका उष्ण हो सकता है एकदेश उसका स्निग्ध हो सकता है और अनेक देश उसके रूक्ष हो सकते हैं यहां शीत पद में और रूक्ष पद में जो बहुदेश व्यापकता प्रकट की गई है उसका कारण यह है कि जो देश स्निग्ध

છે. એ રીતે આ ૯ મો ભંગ છે. 'एवं एए चउफासे सोलसभंगा भाणियव्वा' આ રીતે ચાર પ્રદેશી સ્કંધમાં ચાર સ્પર્શવાળા ૧૬ સોળ ભંગો સમજવા. 'जाव देसा सीया देसा उसिणा देसा निद्धा देसा लुक्खा' યાવત્ તેના અનેક દેશો શીત સ્પર્શવાળા હોય છે. અને તેના અનેક દેશો ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા હોય છે. તથા તેના અનેક દેશો રૂક્ષ સ્પર્શવાળા હોય છે. આ છેલ્લો ભંગ છે. તેના પહેલાના ૧૦ દસમો ૧૧ અગીયારમો ૧૨ બારમો ૧૩ તેરમો ૧૪ ચૌદમો ૧૫ પંદરમો આ છ ભંગો આ પ્રમાણે છે-એજ વાત અહિયાં યાવત્ પદથી કહી છે.

'देशाः शीताः देशः उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः' આ દસમો ભંગ છે. આમાં પહેલા પદને તથા ચોથા પદને બહુવચનથી કહેલ છે. તે પ્રમાણે તેના અનેક દેશો શીત સ્પર્શવાળા હોય છે. તેનો એક દેશ ઉષ્ણસ્પર્શ વાળો હોય છે તેનો એક દેશ સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે. અને તેના અનેક દેશો રૂક્ષ સ્પર્શવાળા હોય છે. અહિંયા શીત સ્પર્શ અને રૂક્ષ સ્પર્શવાળા પહેલા અને ચોથા પદને બહુવચનથી કહેલ છે તેનું કારણ એ છે કે-જે દેશ સ્નિગ્ધ સ્પર્શનો છે, તથા જે દેશ રૂક્ષસ્પર્શનો

इति दशमः, देशाः शीताः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्ष इति एकादशो भङ्गः, देशाः शीताः देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षा इति द्वादशो भङ्गः,

स्पर्श का है और जो देश रूक्ष स्पर्शका है वहां पर भी शीतस्पर्श रह सकता है तथा जो देश उष्णस्पर्श का है वहां पर भी रूक्षस्पर्श रह सकता है। 'देशाः शीताः देशः उष्णः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः' यह ११ वां भंग है इसके अनुसार उसके अनेकदेश शीत हो सकते हैं एकदेश उसका उष्ण हो सकता है अनेक देश उसके स्निग्ध हो सकते हैं और एकदेश उसका रूक्ष हो सकता है यहां शीत स्पर्श को और स्निग्ध स्पर्श को जो बहुव्यापकरूप से बहुवचनान्त कहा गया है उसका कारण जो देश रूक्ष स्पर्श का है वह देश शीत स्पर्श का भी हो सकता है तथा जो देश उष्णस्पर्श का है वह देश स्निग्धस्पर्श का भी हो सकता है इस प्रकार से इनमें बहुवचनान्तता जाननी चाहिये। 'देसा सीया देसे उसिणे देसा णिद्धा देसा लुक्खा' यह बारहवां भंग है अनेक देश उसके शीत हो सकते हैं उसका एकदेश उष्ण हो सकता है अनेक देश स्निग्ध और अनेक देश रूक्ष होते हैं। 'देशाः शीताः देशाः उष्णाः देशाः स्निग्धः देशः रूक्षः' यह

છે ત્યાં પણ શીતસ્પર્શ રહી શકે છે તથા જે દેશ ઉષ્ણ સ્પર્શનો છે ત્યાં પણ રૂક્ષસ્પર્શ રહી શકે છે. આ પ્રમાણે દશમો ભંગ કહ્યો છે. ૧ 'देशाः शीताः देशः उष्णः देशाः स्निग्धाः देशः रूक्षः' આ અગીયારમો ભંગ છે. અહિયાં આ ભંગમાં કેવળ શીતસ્પર્શવાળા પહેલા પદમાં જ બહુવચન કહ્યું છે. તે પ્રમાણે તેના અનેક દેશો શીતસ્પર્શવાળા હોય છે. તેનો એકદેશ ઉષ્ણસ્પર્શવાળો હોય છે તથા એક સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે તથા એક દેશ રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભંગમાં શીત સ્પર્શવાળા પહેલા ભંગમાં જે બહુવચનનો વ્યપદેશ કરેલ છે. તેનું કારણ એ છે કે-તે સ્નિગ્ધ-ચિકણા અને રૂક્ષ સ્પર્શવાળા દેશમાં પણ રહી શકે છે. આ અગીયારમો ભંગ કહ્યો છે. ૧૧ 'देशाः शीताः देशः उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः' આ બારમાં ભંગમાં તેના અનેક દેશો ઠંડાસ્પર્શવાળા હોય છે. તેનો એકદેશ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. અને તેના અનેક દેશો સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા હોઈ શકે છે. અને તેનો એકદેશ રૂક્ષ હોય છે. આ ભંગમાં શીતસ્પર્શ અને સ્નિગ્ધસ્પર્શવાળા પહેલા અને ત્રીજા પદને બહુવચનથી કહેલ છે. તેનું કારણ જે દેશ

देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति त्रयोदशः । देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशा रूक्षा इति चतुर्दशो भङ्गः, देशाः शीताः देशा

१३ वां भंग है इसमें अनेक देश शीतस्पर्शवाले भी हो सकते हैं अनेक देश उष्णस्पर्शवाले भी हो सकते हैं एकदेश उसका स्निग्धस्पर्शवाला भी हो सकता है और एकदेश उसका रूक्षस्पर्शवाला भी हो सकता है इस भंग में शीतपद में और उष्णपद में बहुवचनता की गई है सो उसका कारण ऐसा है कि जो देश स्निग्ध स्पर्शका अथवा रूक्षस्पर्श का है उस देशमें भी शीतस्पर्श रह सकता है अथवा उष्णस्पर्श भी रह सकता है 'देशाः शीताः देशाः उष्णाः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः' यह १४ वां भंग है इसमें उसके अनेक देश शीत भी हो सकते हैं अनेक ही देश उसके उष्ण भी हो सकते हैं एकदेश उसका स्निग्ध भी हो सकता है और अनेक देश उसके रूक्ष भी हो सकते हैं यहां शीतपद में उष्णपद में एवं रूक्षपद में बहुदेशव्यापकता रूप जो बहुवचनान्तता प्रदर्शित की गई है उसका कारण ऐसा है कि जो स्निग्धस्पर्श का एकदेश है उसमें भी और जो रूक्षस्पर्श के अनेक

રૂક્ષસ્પર્શવાળો છે, ત્યાં શીતસ્પર્શ પણ રહી શકે છે, તથા જે દેશ ઉષ્ણ-સ્પર્શવાળો છે, ત્યાં સ્નિગ્ધ-ચિકણો સ્પર્શ પણ રહી શકે છે તે બતાવેલ છે. આ રીતે આ બારમો ભંગ કહ્યો છે. ૧૨ 'देशाः शीताः देशाः उष्णाः देशः स्निग्धः देशः रूक्षः' આ તેરમા ભંગમાં તેના અનેક દેશો શીત સ્પર્શ વાળા હોઈ શકે છે. તેના અનેક દેશો ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા પણ હોઈ શકે છે. તેનો એકદેશ સ્નિગ્ધસ્પર્શવાળો પણ હોઈ શકે છે તથા એકદેશ રૂક્ષ સ્પર્શવાળો પણ હોઈ શકે છે. આ ભંગમાં શીતસ્પર્શ અને ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા પહેલા અને બીજા પદને બહુવચનથી કહેલ છે તેનું કારણ એ છે કે—જે દેશ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો તથા જે દેશ રૂક્ષ સ્પર્શવાળો છે. તે દેશમાં પણ શીતસ્પર્શ રહી શકે છે. અથવા ઉષ્ણ સ્પર્શ પણ રહી શકે છે. તેમ બતાવવાને માટે બહુવચનનો પ્રયોગ ઉક્ત પદોમાં કરેલ છે. આ ૧૩ મો ભંગ કહ્યો છે. 'देशाः शीताः देशाः उष्णाः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः' આ ચૌદમાં ભંગમાં તેના અનેક દેશો શીત સ્પર્શવાળા હોય છે. અનેક દેશો ઉષ્ણસ્પર્શવાળા હોય છે. એકદેશ સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળા હોય છે. તથા અનેક દેશો રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભંગમાં શીતસ્પર્શ ઉષ્ણ સ્પર્શ તથા રૂક્ષ સ્પર્શવાળા એમ પહેલા બીજા તથા ચોથા પદને બહુવચનથી કહેલ છે. તેનું કારણ એ છે કે-સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શનો એકદેશ છે. તેમાં તથા રૂક્ષ સ્પર્શવાળા અનેક દેશોમાં પણ

उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्ष इति पञ्चदशभङ्गः, षोडशस्तु पूर्वप्रदर्शितस्त-थाहि-देशाः शीताः देशा उष्णाः देशा स्निग्धाः देशा रूक्षा इति १६, 'सव्वे

देश हैं उनमें भी शीतस्पर्श रह सकता है तथा इसी कारण को लेकर उष्णस्पर्श में भी बहुवचनान्तता जाननी चाहिये तथा रूक्षस्पर्श में जो अनेकदेश व्यापकतारूप बहुवचनता की गई है वह इस अपेक्षा से की गई है कि जो अनेकदेश शीतस्पर्श के हैं या अनेकदेश उष्णस्पर्श के हैं उनमें भी रूक्षस्पर्श रह सकता है 'देशाः शीताः देशाः उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः' ऐसा यह १५ वां भंग है इसके अनुसार अनेक देश उसके शीतस्पर्शवाले हो सकते हैं अनेक ही देश उसके उष्ण-स्पर्शवाले हो सकते हैं अनेक ही देश उसके स्निग्ध स्पर्शवाले हो सकते हैं और एकदेश उसका रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है यहां शीत उष्ण और स्निग्ध पदों में बहुवचनता जो दिखलाई गई है उसका कारण यह है कि जो रूक्षस्पर्श का एकदेश है अथवा स्निग्ध स्पर्श के जो अनेक देश हैं उनमें भी शीतता अथवा उष्णस्पर्शता रह सकती है तथा स्निग्ध पद में बहुवचनता का कारण शीतस्पर्श के अनेक देशों में या उष्णस्पर्श के अनेक देशों में भी स्निग्धता का रह सकना है। अन्तिम भंग-'देसा सीया देसा उसिणा देसा निद्धा देसा लुक्खा'

શીતસ્પર્શ રહી શકે છે. તેમજ ઉષ્ણુ સ્પર્શમાં જે બહુવચન કહેલ છે તે પણ એજ રીતે સમજવું. રૂક્ષ સ્પર્શમાં જે બહુવચનનો પ્રયોગ કર્યો છે. તેનું કારણ એ છે કે-શીતસ્પર્શના જે અનેક દેશો છે. અથવા ઉષ્ણુસ્પર્શના અનેક દેશો છે, તેમાં પણ રૂક્ષ સ્પર્શ રહી શકે છે. એ રીતે આ ચૌદમો ભંગ છે. ૧૪ 'देशाः शीताः देशाः उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः' આ પંદરમાં ભંગમાં તેના અનેક દેશો શીતસ્પર્શવાળા હોય છે અનેક દેશો ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળા હોય છે. તેના અનેક દેશો સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા હોય છે. અને એકદેશ રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે અહિયાં શીત, ઉષ્ણુ અને સ્નિગ્ધ સ્પર્શ-વાળા પહેલા બીજા અને ત્રીજા પદને બહુવચનથી કહેલ છે તેનું કારણુ એ છે કે રૂક્ષ સ્પર્શનો જે એકદેશ છે. અથવા સ્નિગ્ધ સ્પર્શના અનેક દેશો છે તેમાં પણુ શીતસ્પર્શ અથવા ઉષ્ણુ સ્પર્શપણુ રહી શકે છે તેમ બતાવવાને માટે છે. તેમજ સ્નિગ્ધ પદને બહુવચનથી કહેવાનું કારણુ શીત સ્પર્શવાળા અનેક દેશોમાં અથવા ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળા અનેક દેશોમાં પણુ સ્નિગ્ધસ્પર્શ રહી શકે છે, તેમ બતાવેલ છે આ પંદરમો ભંગ છે. ૧૫ છેલ્લો ભંગ-'देसा सीया देसा उसिणा देसा निद्धा देसा लुक्खा' આ પ્રમાણે છે. તેમાં તેના

एए फासेसु छत्तीसं भंगा' सर्वे एते स्पर्शेषु षट्त्रिंशद्भङ्गाः। 'जइ चउफासे' इत्यादि, तत्र 'देसे सीए' त्ति, एकाकारप्रदेशद्वयलक्षणो देशः शीतः, एतादृश एवान्यो देश उष्णः, तथा च य एव शीतः स एव स्निग्धः यश्चोष्णः स रूक्ष इत्येकः चतुर्थपदस्यानेकवचनान्तत्वे चतुर्थः, एवमेते षोडश भङ्गा भवन्ति। 'छत्तीसं भंगा त्ति' षट्त्रिंशद्भङ्गा इति द्वि त्रि चतुः स्पर्शेषु चतुः षोडशषोडशानां भावादिति अत्र चेमे वृद्धगाथे भवतः

ऐसा है इसके अनुसार उसके समस्त ही देश शीतस्पर्शवाले भी समस्त ही देश उष्णस्पर्शवाले समस्त ही देश स्निग्धस्पर्शवाले और समस्त ही देश रूक्षस्पर्शवाले भी हो सकते हैं 'सव्वे एए फासेसु छत्तीसं भंगा' इस प्रकार से स्पर्श के सम्बन्ध में यहां सब भंग ३६ होते हैं-द्विकसंयोगी ४, त्रिकसंयोगी १६ और चतुःसंयोगी १६ ये सब मिलकर ३६ हो जाते हैं। 'जइ चउफासे' इत्यादि पदों में जो 'देसे सीए त्ति' एकदेश में वह शीत हो सकता है एकदेश में उष्ण हो सकता है ऐसे जो पद आये हैं उनका भाव ऐसा है कि एकाकार-वाले जो दो प्रदेश हैं वह एकदेश है ऐसा एकदेश शीत हो सकता है तथा ऐसा ही जो दूसरा देश है वह उष्ण हो सकता है जो शीत होता है वही स्निग्धस्पर्शवाला होता है और जो उष्ण होता है वह रूक्षस्पर्श वाला होता है। चतुर्थपद के अनेकवचनान्त में बहुवचन होता है इस प्रकार से ये सोलह भंग होते है। इस विषय में ऐसी ये दो

સઘળા દેશો શીતસ્પર્શવાળા, સમસ્ત દેશો ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા બધા જ દેશો સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા અને બધા જ દેશો રૂક્ષ સ્પર્શવાળા પણ હોઇ શકે છે. તેમ બતાવ્યું છે 'सव्वे एए फासेसु छत्तीसं भंगा' આ રીતે સ્પર્શ સંબંધી બધા મળીને ૩૬ છત્રીસ ભંગો થયા છે. તે ટુંકાણુથી આ પ્રમાણે છે— દ્વિકસંયોગી ૪ ચાર ભંગ ત્રણુના યોગમાં ૧૬ ભંગો ચાર સંયોગી ૧૬ ભંગો આમ કુલ ૩૬ છત્રીસ ભંગો બને છે. 'जइ चउफासे' વિગેરે પદોમાં જે 'देसे सीएत्ति' તે એકદેશમાં શીત સ્પર્શવાળો હોય છે, એકદેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે એવા જે પદો આવ્યા છે, તેનો ભાવ એ છે કે એકે આકારવાળા જે બે પ્રદેશો છે તે એકદેશ કહેવાય છે. એવો એક-દેશ શીત સ્પર્શવાળો હોય છે અને એવો જ જે બીજો દેશ છે તે ઉષ્ણ હોય છે જે શીત હોય છે તેજ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે, અને જે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે તે રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ રીતે સોળ ભંગો

'वीसइमस उद्देसे चउप्पएसाइए चउफासे
एगबहुवयणमीसा वीयाइया कहं भंगा'
विंशतितमे शतके पञ्चमोद्देशे चतुः प्रदेशादिके चतुः स्पर्शे ।
एकवचन बहुवचनमिश्रा द्वितीयादयो भङ्गाः कथं स्युः ॥
एकवचनबहुवचनमिश्रा द्वितीयतृतीयादयः कथं भङ्गाः स्युः, यत्रैव खलु एकवचनं प्रागुक्तं तत्रैव बहुवचनम् , यत्र च बहुवचनं तत्रैकवचनमिति कथं स्यादेकत्व-बहुत्वयोर्विरोधात् इति कृत्वा विरोध उद्भावितस्तत्रोत्तरमाह-
'देसो देसा वा मया दव्वक्खेत्तवसओ विवक्खाए ।
संघाय भेय तदुभय भावाओ वा वयणकाले' ॥
छाया--देशोदेशा वा विवक्षया द्रव्यक्षेत्रवशतो वा मताः ।
वचनकाले संघातभेद स्तदुभयभावाद्वेति ॥
अयमाशयः-देशो देशा वा, इत्यनेन एकवचनबहुवचनयोर्निर्देशो न दुष्टः, एकानेकवर्णादि धर्मयुक्तद्रव्यवशेन एकानेकावगाहनाक्षेत्रवशेन वा देशस्यैकत्वाने-

---

वृद्धगाथाएँ हैं--'वीसइमसउद्देसे' इत्यादि ।

यहां शङ्काकार ने ऐसी शंका की है कि एकवचन और बहुवचन से मिश्र द्वितीय तृतीय आदि भंग कैसे हो सकते हैं ? क्योंकि जहां पहिले एकवचन कहा गया है वहां बहुवचन और जहां बहुवचन कहा गया है वहां एकवचन ये परस्पर विरोधी बातें बन नहीं सकती हैं। इस प्रकार से शङ्काकारने विरोध को उद्भावित किया तब सूत्रकारने इसका ऐसा उत्तर दिया--'देसो देसा वा मया' इत्यादि ।

तात्पर्य इसका ऐसा है 'देश' ऐसा एकवचन अथवा 'देशा' ऐसा बहुवचन का जो निर्देश किया गया है वह सदोष नहीं है क्योंकि एक अनेक वर्ण आदि रूप धर्म से युक्त द्रव्य के वश से अथवा एक

બને છે. આ વિષયમાં નીચે પ્રમાણે બે વૃદ્ધ ગાથાઓ છે. 'वीसइमसउद्देसे' ઈત્યાદિ અહિયાં શંકાકારે એવી શંકા કરી છે-એકવચન અને બહુવચથી મિશ્ર બીજો, ત્રીજો વગેરે ભંગો કેવી રીતે બને છે ? કેમકે પહેલાં જ્યાં એકવચન કહ્યું હોય ત્યાં બહુવચન અને જ્યાં બહુવચન કહ્યું હોય ત્યાં એકવચન આ પરસ્પર વિરોધી છે તે સંભવી શકતા નથી અહિયાં શંકાકારે વિરોધ બતાવ્યો ત્યારે સૂત્રકારે તેનો આ પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો-'देसो देसा वा मया' ઈત્યાદિ આનું તાત્પર્ય એ છે કે-'દેશઃ' એવું એકવચન અથવા 'દેશાઃ' એવા બહુવચનનો જે નિર્દેશ કર્યો છે. તે સદોષ-દોષાવહ નથી, કેમકે —એક-અનેક વર્ણ આદિ

कत्वविवक्षणात् , अथवा वचन प्रस्तावे संघातविशेषभावेन भेदविशेषभावेन युगपत्तदुभयविशेषभावेन वा तस्यैकत्वानेकत्वविवक्षणाच्च, अपेक्षाभेदमादाय एकवचनान्ता बहुवचनान्तस्य वा एकवचनान्तता इति न भवति भङ्गानां कश्चिद्विरोध इति भावः ॥सू० २॥

अथ पञ्चप्रदेशिकवक्तव्यतामाह-'पंचपएसिए णं भंते' इत्यादि,

मूलम्-पंचपएसिए णं भंते ! खंधे कइवन्ने कइगंधे कइरसे कइफासे पण्णत्ते? जहा अट्ठारसमसए जाव सिय चउफासे पन्नत्ते, जइ एगवन्ने एगवन्नदुवन्ना जहेव चउप्पएसिए, जइ तिवन्ने सिय कालए नीलए लोहियए य१, सिय कालए नीलए लोहियगा य२, सिय कालए नीलगा य लोहियए य३, सिय कालए नीलगा य लोहियगा य४, सिय कालगा य नीलए य लोहियए य५' सिय कालगा य नीलए य लोहियगा य६, सिय कालगा य नीलगा य लोहियए य७, सिय कालए नीलए हालिद्दए य। एत्थ वि सत्तभंगा७। एवं कालगनीलगसुक्किल्लएसु, सत्तभंगा। कालग

अनेक प्रदेशों में अवगाहना के वश से देश में एकत्व और अनेकत्व की विवक्षा की गई अथवा-कथन के प्रस्ताव में संघात विशेषभाव को अथवा भेदविशेषभाव को या युगपत् तदुभयविशेष भाव को लेकर उसमें एकत्व एवं अनेकत्व की विवक्षा हो जाती है इस कारण अपेक्षा भेदको लेकर बहुवचनान्त में एकवचनान्तता और एकवचनान्त में बहुवचनान्तता बन जाती है इसलिये इनको लेकर भङ्गों का यह कथन विरोधयुक्त नहीं हो सकता है ॥सू० २॥

રૂપ ધર્મવાળા દ્રવ્યથી અથવા એક અનેક પ્રદેશોમાં અવગાહના ના વશથી દેશમાં એકપણા અને અનેકપણાની વિવક્ષા કરેલ છે. અથવા કથનના પ્રસ્તાવમાં સંઘાત (સમૂહ) વિશેષ ભાવને અથવા ભેદ વિશેષ ભાવને અથવા એકી સાથે તદુભય વિશેષ ભાવને લઈને તેમાં એકપણાની અને અનેકપણાની વિવક્ષા થઈ જાય છે તેથી એકવચનાદિથી કહેલ આ ભંગોનું કથન વિરોધ વાળું હોઈ શકતું નથી. તેમ સમજવું ॥ સૂ૦ ૨ ॥

लोहियहालिद्देसु, कालगलोहियसुक्किल्लेसु, कालगहालिद्दसुक्किलेसु७, नीलगलोहियहालिद्देसु७, नीलगलोहियसुक्किल्लेसु सत्तभंगा७। एवमेए तियासंजोगे सत्तरिभंगा ७०। जइ चउवन्ने सिय कालए य नीलए लोहियए हालिद्दए य१, सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दगा य२, सिय कालए य नीलए य लोहियगा य हालिद्दए य३, सिय कालए य नीलगा य लोहियगे य हालिद्दगे य४, सिय कालगा य नीलए य, लोहियए य हालिद्दए य५, एए पंचभंगा। सिय कालए य नीलए य लोहियए य सुक्किलए य एत्थ वि पंचभंगा। एवं कालगनीलगहालिद्दसुक्किल्लेसु वि पंचभंगा५, कालगलोहियहालिद्दसुक्किल्लएसु वि पंचभंगा नीलगलोहियहालिद्दसुक्किल्लएसु वि पंचभंगा ५, एवमेए चउक्कसंजोएणं पणवीसं भंगा २५। जइ पंचवन्ने कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किलए य। एवमेए एक्कगदुयगतियगचउक्कपंचसंजोएणं ईयालं भंगसयं भवइ गंधा जहा चउप्पएसियस्स। रसा जहा वन्ना फासा जहा चउप्पएसियस्स सू.३।

छाया--पञ्चप्रदेशिकः खलु भदन्त ! स्कन्धः कतिवर्णः कतिगन्धः कतिरसः कतिस्पर्शः प्रज्ञप्तः, यथाऽष्टादशशते यावत् स्यात् चतुःस्पर्शः प्रज्ञप्तः। यदि एकवर्णः, एकवर्णद्विवर्णौ यथैव चतुःप्रदेशिकः। यदि त्रिवर्णः स्यात् कालो नीलो लोहितश्च १, स्यात् कालो नीलो लोहिताश्च २, स्यात् कालो नीलाश्च लोहितश्च ३, स्यात् कालो नीलाश्च लोहिताश्च ४, स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च ५, स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहिताश्च ६, स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहितश्च ७, स्यात् कालश्च नीलश्च हारिद्रश्च--अत्रापि सप्तभङ्गाः७। एवं कालनीलशुक्लेषु सप्तभङ्गाः। काललोहितहारिद्रेषु सप्तभङ्गाः ७। कृष्णलोहितशुक्लेषु सप्तभङ्गाः ७। कालहारिद्रशुक्लेषु सप्तभङ्गाः ७। नीललोहितहारि-

द्रेषु सप्तभङ्गाः ७। नीललोहितशुक्लेषु सप्तभङ्गाः ७। नीलहारिद्रशुक्लेषु सप्तभङ्गाः ७। लोहितहारिद्रशुक्लेष्वपि सप्तभङ्गाः ७। एवमेते त्रिकसंयोगे सप्ततिर्भङ्गाः ७०। यदि चतुर्वर्णः स्यात् कालश्च नीलो लोहितः हारिद्रश्च १, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्च २, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च ३, स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्रश्च ४, स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च ५, एते पञ्चभङ्गाः। स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च शुक्लश्च अत्रापि पञ्चभङ्गाः। एवं कालनीलहारिद्रशुक्लेषु अपि पञ्चभङ्गाः ५। काललोहितहारिद्रशुक्लेष्वपि पञ्चभङ्गाः ५। नीललोहितहारिद्रशुक्लेष्वपि पञ्चभङ्गाः ५। एवमेते चतुष्कसंयोगेन पञ्चविंशतिर्भङ्गाः २५। यदि पञ्चवर्णः कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च। एवमेते एकद्विकत्रिक-चतुष्कपञ्चसंयोगेन एकचत्वारिंशदधिकं भङ्गशतं भवति १४१। गन्धा यथा चतुःप्रदेशिकस्य। रसा यथा वर्णाः। स्पर्शा यथा चतुःप्रदेशिकस्य ॥सू० ३॥

टीका--'पंचपएसिए णं भंते ! खंधे' पञ्चप्रदेशिकः खलु भदन्त ! स्कन्धः 'कइवन्ने०' कतिवर्णः, पञ्च प्रदेशाः परमाणवोऽवयवतया विद्यन्ते यस्य स पञ्च-प्रदेशिकः स्कन्धोऽवयवी एतादृशः पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धः कतिवर्णः कतिगन्धः कतिरसः कतिस्पर्श इति प्रश्नः, उत्तरमाह-'जहा अट्ठारसमसए जाव सिय चउफासे

अथ पंच प्रदेशी स्कंधों में वर्णादि प्रकार प्रकट करते हैं-
'पंचपएसिए णं भंते ! खंधे कइवन्ने' इत्यादि।

टीकार्थ--इस सूत्र द्वारा गौतम ने प्रभु से पंच प्रदेशिक स्कन्ध कितने वर्णादिवाला होता है ऐसा पूछा है पांच पुद्गलपरमाणुओं से जो स्कन्ध उत्पन्न होता है उसका नाम पंचप्रदेशी स्कन्ध है ऐसा 'पंचपएसिए णं भंते ! खंधे कइवन्ने०' पांच प्रदेशोंवाला स्कन्धरूप अव-यवी हे भदन्त ! कितने वर्णोंवाला कितने गन्धगुणवाला कितने रसों-वाला और कितने स्पर्शोंवाला होता है ? इसके उत्तर में प्रभु ने कहा है कि हे गौतम ! 'जहा अट्ठारसमसए जाव सिय चउफासे पन्नत्ते' अठा-

---

હવે પાંચ પ્રદેશવાળા સ્કંધોમાં વર્ણાદિ પ્રકારો બતાવે છે- पंचपएसिए णं भंते ! खंधे कइवन्ने' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને પાંચ પ્રદેશી સ્કંધના વિષયમાં પ્રશ્ન કરેલ છે. પાંચ પુદ્ગલ પરમાણુઓથી જે સ્કંધ ઉત્પન્ન થાય છે, તેનું નામ 'પંચપ્રદેશી સ્કંધ' એવું છે. 'पंचपएसिए णं भंते ! कइवन्ने' હે ભગવન્ પાંચ પ્રદેશોવાળો સ્કંધ રૂપ અવયવી કેટલા વર્ણવાળો, કેટલા ગંધ ગુણવાળો, કેટલા રસોવાળો, અને કેટલા સ્પર્શોવાળો હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! 'जहा अट्ठारसमसए जाव सिय चउफासे

पन्नत्ते' यथाऽष्टादशशते षष्ठोद्देशके यावत् चतुःस्पर्शः प्रज्ञप्तः, तथाहि—तत्रत्यं प्रकरणम्, 'सिय एगवन्ने सिय दुवन्ने सिय तिवन्ने सिय चउवन्ने सिय पंचवन्ने। सिय एगगंधे सिय दुगंधे, सिय एगरसे जाव पंचरसे, सिय दुफासे जाव चउफासे स्यात् एकवर्णः स्यात् द्विवर्णः स्यात् त्रिवर्णः स्यात् चतुर्वर्णः, स्यात् पञ्चवर्णः, स्यात् एकगन्धः स्याद् द्विगन्धः, स्यादेकरसो यावत्पञ्चरसः स्यात् द्विस्पर्शो यावत् चतुः स्पर्श इति। 'जइ एगवन्ने' यदि एकवर्णः पञ्चप्रदेशिकः 'एगवन्न

रहवें शतक में छठे उद्देशे में यावत् वह चार स्पर्शोंवाला होता है यहां तक जैसा कहा गया है वैसा ही यहां पर कह लेना चाहिये वहां का वह प्रकरण 'सिय एगवन्ने सिय दुवन्ने सिय तिवन्ने सिय चउवन्ने सिय पंचवन्ने सिय एगगंधे सिय दुगंधे सिय एगरसे जाव पंचरसे सिय दुफासे जाव चउफासे' इस प्रकार से हैं सो इसी प्रकरण को यहां पर इस प्रकार से खुलासा किया गया है—

'जइ एगवन्ने' यदि वह पंचप्रदेशिक स्कन्ध एक वर्णवाला होता है तो वह इस सामान्य वर्णत्व के कथन में इस प्रकार से एक वर्णवाला हो सकता है–'सिय कालए य, सिय नीलए य, सिय लोहियए य, सिय हालिद्दए य, सिय सुक्किल्लए य' कदाचित् वह कालेवर्णवाला भी हो सकता है १ कदाचित् वह नीलवर्णवाला भी हो सकता है २ कदाचित् वह लालवर्णवाला भी हो सकता है ३ कदाचित् वह पीले वर्णवाला भी हो सकता है ४ अथवा कदाचित् वह शुक्लवर्णवाला भी हो सकता है

पन्नत्ते' અઢારમાં શતકમાં છટ્ઠા ઉદ્દેશામાં યાવત્ તે ચાર સ્પર્શવાળો છે. એટલે સુધીમાં જેવી રીતે કથન કર્યું છે. તેજ પ્રમાણે સઘળુ કથન અહિયાં સમજવું ત્યાંનું તે પ્રકરણ 'सिय एगवण्णे सिय दुवन्ने सिय तिवण्णे सिय चउ वण्णे सिय पंचवण्णे सिय एग गंधे सिय दुगंधे सिय एग रसे जाव पंचरसे सिय दुफासे जाव चउफासे' આ પ્રમાણે કહ્યું છે. આ પ્રકરણને અહિયાં આ રીતે બતાવવામાં આવ્યું છે. 'जइ एगवन्ने' જો તે પાંચ પ્રદેશવાળો સ્કંધ એકવર્ણ વાળો હોય તો તે આ સામાન્ય વર્ણના કથનમાં નીચે કહ્યા પ્રમાણેના એક વર્ણવાળો હોઈ શકે છે—'सिय कालए य सिय नीलए य, सिय लोहियए य, सिय हालिद्दए य सिय सुक्किल्लए य' કદાચ તે કાળા વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૧ કદાચિત્ તે નીલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે ૨ કદાચિત્ તે લાલ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે ૩ કદાચ તે પીળા વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૪ અથવા કદાચ તે ધોળા વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. આ પ્રમાણેનું

दुवन्ना जहेव चउप्पएसिए' एकवर्णद्विवर्णौ एकवर्णः द्विवर्णश्च यथैव चतुःप्रदेशिकः चतुःप्रदेशिकस्य यथा एकवर्णवत्वं द्विवर्णवत्वं कथितम् तथैव पञ्चप्रदेशिकस्यापि वक्तव्यम् तथाहि–तत्रत्य प्रकरणम्–'जइ एगवन्ने सिय कालए य सिय नीलए य सिय लोहियए य सिय हालिद्दए य सिय सुक्किल्लए य' यदि एकवर्णस्तदा स्यात् कालश्च स्यात् नीलश्च स्यात् लोहितश्च स्यात् हारिद्रश्च स्यात् शुक्लश्च। यदि द्विवर्णः पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धस्तदा 'सिय कालए य नीलए य१, सिय कालए य नीलगा य२, सिय कालगा य नीलए य३, सिय कालगा य नीलगा य ४' स्यात्

सो ऐसा यह कथन 'एगवन्न दुवन्ना जहेव चउपएसिए' चतुःप्रदेशिक स्कन्ध में जैसा एकवर्ण के विषय में और दो वर्ण के विषय में कहा जा चुका है वैसा ही यहां पर कहा गया है 'सिय कालए य, सिय नीलए य' इत्यादि प्रकरण वहीं का है यदि वह पंचप्रदेशिक स्कन्ध दो वर्णोंवाला होता है तो वह 'सिय कालए य, नीलए, १' कदाचित् कालेवर्णवाला और नीलेवर्णवाला भी हो सकता है १ 'सिय कालए य, नीलगा य २' अथवा एक प्रदेश उसका काला हो सकता है और अनेक प्रदेश उसके नीले हो सकते हैं 'सिय कालगा य नीलए य ३' अथवा–अनेक प्रदेश उसके काले हो सकते हैं और एक प्रदेश उसका नीला हो सकता है ३ 'सिय कालगा य नीलगा य ४' अथवा अनेक प्रदेश उसके काले हो सकते हैं और अनेक ही प्रदेश उसके नीले हो सकते हैं इस प्रकार से ये चार भंग कृष्ण एवं नील के एकत्व और

કથન 'एगवन्नदुवन्ना जहेव चउपएसिए' ચાર પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં એકવર્ણ પણામાં, અને બે વર્ણ પણામાં જેવી રીતે કહેવામાં આવ્યું છે તેજ પ્રમાણે અહિયાં કહેલ છે

'सिय कालए य, सिय नीलए य' ઇત્યાદિ ત્યાંનું જ પ્રકરણ છે. જો તે પાંચ પ્રદેશવાળો સ્કંધ બે વર્ણવાળો હોય તો તે 'सिय कालए य नीलए य१' કદાચ કાળાવર્ણવાળો અને નીલવર્ણવાળો હોઈ શકે છે ૧ 'सिय कालए य नीलगाय' અથવા તેનો એક પ્રદેશ કાળાવર્ણવાળો હોય છે અને બીજો એક પ્રદેશ નીલવર્ણવાળો હોય છે ૨ 'सिय कालगा य नीलए य' અથવા તેના અનેક પ્રદેશો કાળાવર્ણવાળા હોઈ શકે છે અને તેનો એક પ્રદેશ નીલવર્ણવાળો હોય છે ૩ "सिय कालगा य नीलगा य'૪ અથવા તેના અનેક પ્રદેશો કાળાવર્ણવાળા હોય છે. અને અનેક પ્રદેશો નીલવર્ણવાળા પણ હોઈ શકે છે ૪ આ રીતે કાળા વર્ણ, અને નીલવર્ણના એકપણા અને અનેકપણાથી આ ચાર ભંગો બન્યા

कदाचित् कालश्च नीलश्च १, स्यात् कालश्च नीलाश्च २, स्यात् कालाश्च नीलश्च ३, स्यात् कालाश्च नीलाश्च इति कालनीलयोः चत्वारो भङ्गाः। तथा 'सिय कालए य लोहियए य' स्यात् कालश्च लोहितश्च अत्रापि काललोहितयो- रेकत्वानेकत्वाभ्यां चत्वारो भङ्गा भवन्तीत्यूहनीयम्, 'सिय कालए य हालि- इए य' स्यात् कालश्च हारिद्रश्च अत्रापि कालहारिद्रयोरेकत्वानेकत्वाभ्यां चत्वारो भङ्गा भवन्तीति चतुष्प्रदेशिकप्रकरणवदेवावगन्तव्यम्। 'सिय कालए य सुकिल्लए य' स्यात् कालश्च शुक्लश्च अत्रापि चत्वारो भङ्गा दृष्टव्याः चतुष्प्रदेशिकप्रकर-

---

अनेकत्व को लेकर हुए हैं। अथवा-'सिय कालए य लोहियए य' वह काला और लालवर्णवाला भी हो सकता सो यहां पर भी कालवर्ण और लोहितवर्ण के एकत्व और अनेकत्व को लेकर चार भंग होते हैं इनका प्रकार ऊपर के भंग प्रकार के जैसा ही समझना चाहिये इसी प्रकार से वह कदाचित् कालेवर्णवाला और पीतवर्णवाला भी हो सकता है-- 'सिय कालए य, हालिइए य' सो कालेवर्ण के एवं पीतवर्ण के एकत्व और अनेकत्व को लेकर यहां पर भी ४ भंग पहिले के जैसे ही कह लेना चाहिये। यह सब कथन एकवर्ण एवं द्विवर्ण से युक्तता में चतुष्प्र- देशिक प्रकरण के जैसे ही किया गया है ऐसा समझना चाहिये। 'सिय कालए य सुक्किल्लए य' कदाचित् वह काला भी हो सकता है और सफेद भी हो सकता है यहां पर भी काले और सफेद के एकत्व और अनेकत्व को लेकर ४ भंग हो जाते हैं सो यह कथन भी वही

છે. અથવા 'सिय कालए य लोहियए य' તે કાળાવર્ણવાળો અને નીલવર્ણવાળો હોય છે. અહિયાં પણ કાળાવર્ણ અને લાલવર્ણના એકપણા અને અનેકપણાથી ૪ ચાર ભંગો બને છે. તેનો પ્રકાર કાળા અને નીલવર્ણના સંબંધમાં કહેલ પ્રકાર પ્રમાણે સમજવો. તેજ રીતે તે કોઈવાર કાળાવર્ણવાળો અને પીળાવર્ણ વાળો પણ હોઈ શકે છે. તેજ સૂત્રકાર બતાવે છે. 'सिय कालए य हालिद्दए य' આ કાળાવર્ણ અને પીળાવર્ણના એકપણા અને અનેકપણામાં ચાર ભંગો આના પણ કહ્યા છે. તે પણ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે સમજવા. આ તમામ કથન એક વર્ણ, બે વર્ણના યોગથી ચાર પ્રદેશી સ્કંધના વિષયમાં જે પ્રમાણે કહ્યું છે તેજ પ્રમાણે પાંચ પ્રદેશી સ્કંધના વિષયમાં પણ સમજવું 'सिय कालए य सुक्किल्लए य' કદાચ તે કાળાવર્ણવાળો પણ હોય છે અને સફેદવર્ણવાળો પણ હોય છે. અહિયાં પણ કાળાવર્ણ અને સફેદવર્ણના એકપણા અને અનેકપણાથી ૪ ચાર ભંગો બને છે. આના સંબંધનું કથન પણ ચાર પ્રદેશવાળા સ્કંધના

णवदेवेति । 'सिय नीलए य लोहियए य, सिय नीलए य हालिद्दए य, सिय नीलए य सुक्किल्लए य, सिय लोहियए य हालिद्दए य, सिय लोहियए य सुक्किल्लए य' एषु सर्वेष्वपि चत्वारश्चत्वारो भङ्गा भवन्ति भङ्गप्रकाराश्च अत्रैव-पूर्वप्रदर्शित-चतुःप्रदेशिकप्रकरणादेव अवगन्तव्या एवमेते दशद्विकसंयोगा भङ्गा भवन्ति दशानामपि चतुःसंख्यया गुणने पुनश्चत्वारिंशद्भङ्गा भवन्ति इति चतुष्प्रदेशिक-प्रकरणात् द्रष्टव्यं ज्ञातव्यं चेति । 'जइ तिवन्ने' यदि पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धः त्रिवर्णो

चतुष्प्रदेशी स्कन्ध के प्रकरण में किया जा चुका है अतः वहीं से इसे भी जाना जा सकता है । इस प्रकार से कृष्णवर्ण के साथ नीलादिवर्णों का योग कर भंग प्रकार प्रकट किया है । अब नीलवर्ण के साथ आगे के वर्णों का योगकर के भंग प्रकार प्रदर्शित किया जाता है-'सिय नीलए य लोहियए य१ सिय नीलए य हालिद्दए य सिय नीलए य सुक्किल्लए य सिय लोहियए य हालिद्दए य सिय लोहियए य सुक्किल्लए य सिय हालिद्दए य सुक्किल्लए य' इस प्रकार से ये द्विकसंयोगी १० भंग होते हैं-४ कृष्णवर्ण की प्रधानता से ४ नीलवर्ण की प्रधानता से ३, लालवर्ण की प्रधानता से दो और एक पीतवर्ण की प्रधानता से इन १० द्विकसंयोगों के प्रत्येक के ४-४ भंग और होते हैं जैसा कि ऊपर में प्रकट किया जा चुका है अतः सब द्विकसंयोगी भंग ४० हो जाते हैं यह सब विषय चतुष्प्रदेशी स्कन्ध के प्रकरण से देख लेना चाहिए ।

વિષયમાં ત્યાંના પ્રકરણમાં કરેલ વર્ણન પ્રમાણે સમજવું આ રીતે કાળાવર્ણ સાથે નીલવર્ણ વિગેરે વર્ણોનો યોગ કરવાથી જે ભંગો બને છે તે પ્રકાર અહિયાં કહ્યો છે. હવે નીલવર્ણની સાથે બીજા વર્ણોના યોગથી જે ભંગો બને છે તે બતાવવામાં આવે છે. 'सिय नीलए य लोहियए य१' 'सिय नीलए य हालिद्दए य२, सिय नीलए य सुकिलए य सिय लोहियए य हालिद्दए य सिय लोहियए य सुक्किलए य सिय हालिद्दए य सुक्किलए य' આ રીતે આ દ્વિક સંયોગી ૧૦ દસ ભંગો બને છે. કાળાવર્ણની મુખ્યતામાં ૪ ચાર ભંગો નીલવર્ણની પ્રધાનતામાં ૩ ત્રણ ભંગો તથા લાલવર્ણની મુખ્યતામાં બે ભંગો તથા પીળાવર્ણની પ્રધાનતામાં ૧ એક ભંગ એ રીતે દ્વિક સંયોગી દસ ભંગોમાં તેના એકત્વ અને અનેકપણાથી ૪-૪ ચાર ચાર ભંગો બીજા થાય છે. જે ઉપર બતાવ્યા છે. એ રીતે દ્વિકસંયોગી કુલ ૪૦ ચાળીસ ભંગો કહ્યા છે આ તમામ પ્રકરણ ચાર પ્રદેશી સ્કંધના પ્રકરણમાં કહેલ છે તે પ્રમાણે ત્યાંથી સમજી લેવું ગ્રંથ વિસ્તાર ભયથી અહિયાં કહેલ નથી.

वर्णत्रयवान् तदा 'सिय कालए नीलए लोहियए य' स्यात्-कदाचित् कालको नीलको लोहितकश्चेति प्रथमः १, एकस्मिन् कृष्णता तदपरदेशे नीलत्वम् अवशिष्टप्रदेशेषु लौहित्यमिति प्रथमार्थः १। 'सिय कालए नीलए लोहियगा य २,' स्यात्-कदाचित् कालको नीलको लोहितकाश्च कृष्णनीलयोरेकत्वं लौहित्येचानेकत्वम् इति द्वितीयो भङ्गः २। 'सिय कालए नीलगाय लोहियए य ३' स्यात् कालको नीलकाश्च लोहितश्चेति प्रथमतृतीययोरेकत्वं मध्यवर्तिनि च बहुवचन-

यदि वह पंचप्रदेशिक स्कन्ध 'तिवन्ने' तीन वर्णों वाला होता है--तो इस त्रिवर्णवत्ता के सामान्य कथन में वह इस प्रकार से तीनवर्णोंवाला हो सकता है-'सिय कालए नीलए लोहियए य' कदाचित् वह काले वर्णवाला भी हो सकता है नीलवर्णवाला भी हो सकता है और लालवर्णवाला भी हो सकता है १ तात्पर्य इसका ऐसा है कि एक प्रदेश में कृष्णता दूसरे एकप्रदेश में नीलता और अवशिष्टप्रदेशों में लौहित्य हो सकता है ऐसा यह प्रथम भंगका अर्थ है 'सिय कालए नीलए लोहियगा य' कदाचित् वह कृष्णवर्णवाला भी हो सकता है नीलवर्णवाला भी हो सकता है और अनेक प्रदेशों में लालवर्णवाला भी हो सकता है २ यहां पर कृष्ण और नील में एकत्व और लौहित्य में अनेकत्व कहा गया है इस प्रकार से यह द्वितीय भंग है 'सिय कालए नीलगा य लोहियए य३' कदाचित् वह अपने एकप्रदेश में कालेवर्णवाला भी हो सकता है अनेक प्रदेशों में वह नीलवर्णवाला भी हो सकता है

જો આ પાંચ પ્રદેશી સ્કંધ 'तिवन्ने' ત્રણ વર્ણોવાળો હોય તો આ ત્રણ વર્ણપણાના સામાન્ય કથનમાં તે આ નીચે કહ્યા પ્રમાણે ત્રણવર્ણવાળો હોઈ શકે છે. 'सिय कालए नीलए लोहियए य' કદાચ તે કાળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. નીલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને લાલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. આ પહેલો ભંગ છે.૧ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે તેના એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણપણુ બીજા એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણપણુ અને બાકીના બે પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો હોઇ શકે છે. તે પ્રમાણે પહેલો ભંગ છે,

'सिय कालए नीलए लोहियगा य२' કદાચ તે કાળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. નીલવર્ણવાળો પણ હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે.૨ આ ભંગમાં કાળાવર્ણમાં અને નીલવર્ણમાં એક વચન તથા લાલવર્ણમાં બહુવચન કહ્યું છે, આ રીતે બીજો ભંગ બને છે. 'सिय कालए नीलगा य लोहियए य३' કદાચ તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો

मादाय तृतीयपर्यवसानम् ३। 'सिय कालए नीलगा य लोहियगा य ४' स्यात् कालकश्च नीलकाश्च लोहितकाश्च इति कृष्णत्वे एकत्वं नीललोहितयोरनेकत्व मादाय चतुर्थो भङ्गो भवतीति। 'सिय कालगा य नीलए य लोहियए य५' स्यात् कालकाश्च नीलश्च लोहितश्च प्रथमे बहुत्वं द्वितीय तृतीययोरेकत्वमादाय पञ्चमो भङ्गो भवतीति। 'सिय कालगा य नीलए य लोहियगा य ६' स्यात् कालकाश्च नीलश्च लोहितकाश्च, अत्र प्रथमचरमयोरनेकत्वं मध्यवर्तिनि एकत्वमादाय षष्ठो भङ्गो भवतीति ६। 'सिय कालगा य नीलगा य लोहियए य ७' स्यात् काल-

और एक प्रदेश में वह लालवर्णवाला भी हो सकता है ३ यहां पर प्रथम और तृतीय पदों में एकत्व और मध्यवर्ती नीलपद में अनेकत्व कर यह तृतीय भंग बना है 'सिय कालए नीलगा य लोहियगा य' यहां पर द्वितीय और तृतीय पद में अनेकत्व और प्रथम में एकत्व कर यह चतुर्थ भंग बनाया गया है 'सिय कालगा य नीलए य लोहियए य ५' यहां प्रथम पद में अनेकत्व एवं द्वितीय और तृतीय में एकत्व करके यह पांचवां भंग बनाया गया है 'सिय कालगा य नीलए य लोहियगा य ६' यहां प्रथम और अन्तिम पद में अनेकत्व और द्वितीयपद में एकत्व प्रकट कर यह भंग बनाया गया है 'सिय कालगा य नीलगा य लोहि-

પણ હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં તે નીલવર્ણવાળો પણ હોય છે. અને એક પ્રદેશમાં તે લાલવર્ણવાળો પણ હોય છે. આ ભંગમાં પહેલા અને ત્રીજા પદમાં એકવચન અને નીલવર્ણવાળા બીજા પદમાં બહુવચન કહીને આ ત્રીજો ભંગ બનાવ્યો છે.૩ 'सिय कालए नीलगा य लोहियगा य४' કદાચ તે એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. તથા અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. આ ભંગમાં બીજા અને ત્રીજા પદમાં બહુવચન કહીને આ ચોથો ભંગ બનાવ્યો છે.૪ 'सिय कालगा य नीलए य लोहियए य५' આ ભંગમાં પહેલા પદમાં બહુવચન અને બીજા અને ત્રીજા પદમાં એકવચનથી આ ભંગ બનાવ્યો છે. કદાચ તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે તથા કોઈ એક દેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે એ રીતે આ પાંચમો ભંગ છે ૫ 'सिय कालगा य नीलए य लोहियगा य६' કદાચ તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. આ ભંગમાં પહેલા અને ત્રીજા પદમાં બહુવચન તથા બીજા પદમાં એકવચન કહીને આ છઠ્ઠો ભંગ બનાવ્યો છે.૬ 'सिय कालगा य नीलगा य लोहियए य७'

कारच नीलकाश्च लोहितकश्च प्रथमद्वितीययोरनेकत्वं चरमस्य चैकत्वमादाय सप्तमो भङ्गो भवतीति। इत्थं त्रिवर्णमधिकृत्य पञ्चप्रदेशिके सप्तभङ्गा भवन्तीति ७। 'सिय कालए नीलए हालिद्दए य' स्यात् कालो नीलो हारिद्रश्च, 'एत्थ वि सत्त-भङ्गा' अत्रापि सप्त भङ्गा भवन्ति तथाहि-'सिय कालए नीलए हालिद्दए य१, सिय कालए नीलए हालिद्दगा य२, सिय कालए नीलगा य हालिद्दए य ३, सिय कालए नीलगा हालिद्दगा य ४, सिय कालगा य नीलए य हालिद्दए य ५, सिय कालगा य नीलए य हालिद्दगा य ६, सियकालगा य नीलगा य हालिद्दए य ७' स्यात् कालश्च

यए य ७' उसके अनेक देश काले भी हो सकते हैं और अनेकदेश नीले भी हो सकते हैं तथा एकदेश उसका लालवर्ण का भी हो सकता है यहां प्रथम और द्वितीयपद में अनेकता एवं तृतीय पदमें एकता प्रकट कर यह भंग बनाया गया है इस प्रकार से पंचप्रदेशिक स्कन्ध में ये ७ भंग त्रिवर्ण को लेकर होते हैं इसी प्रकार से 'सिय कालए नीलए हालि-द्दए य' यहां पर भी ७ भंग होते हैं जो इस प्रकार से हैं 'सिय कालए नीलए हालिद्दए य' यह प्रथम भंग है 'सिय कालए नीलए हालिद्दगा य २ ' यह द्वितीय भंग है 'सिय कालए नीलगा य हालिद्दए य ३' यह तृतीय भंग है 'सिय कालए नीलगा हालिद्दगा य' यह चतुर्थ भंग है 'सिय कालगा य नीलए य हालिद्दए य ५' यह पांचवां भंग है 'सिय कालगा य नीलए य हालिद्दगा य' यह छठा भंग है 'सिय कालगा य नीलगा य हालिद्दए य' यह सातवां भंग है इन सात भंगों के होने की

તેના અનેક દેશો કાળાવર્ણવાળા હોય છે. તથા અનેક દેશો નીલવર્ણવાળા હોય છે. તથા એકદેશ લાલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. આ ભંગમાં પહેલા અને બીજા પદમાં બહુવચનથી અનેકપણુ અને ત્રીજા પદમાં એકવચન કહીને એકપણુ બતાવીને આ ભંગ બનાવેલ છે ૭ આ રીતે પાંચ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં ૭ સાત ભંગો ત્રણ વર્ણના યોગથી થાય છે. એજ રીતે 'सिय कालए नीलए हालिद्दए य' કાળાવર્ણ અને પીળાવર્ણના યોગથી પણ ૭ સાત ભંગો બને છે. જે આ રીતે છે-'सिय कालए नीलए हालिद्दए य' આ પહેલો ભંગ છે. 'सिय कालए नीलए हालिद्दगा य२' આ બીજો ભંગ છે. 'सिय कालए नीलगा य हालिद्दए य३' આ ત્રીજો ભંગ છે. 'सिय कालए नीलगा य हालिद्दगा य' આ ચોથો ભંગ છે. 'सिय कालगा य नीलए य हालिद्दए य५' આ પાંચમો ભંગ છે. 'सिय कालगा य नीलए य हालिद्दगा य६' આ છઠ્ઠો ભંગ છે. 'सिय कालगा य नीलगा य हालिद्दए य'

नीलश्च हारिद्रश्च १, स्यात् कालश्च नीलश्च हारिद्राश्च २, स्यात् कालकश्च नीलकाश्च हारिद्रश्च ३, स्यात् कालो नीलकाश्च हारिद्राश्च ४, स्यात् कालकाश्च नीलश्च हारिद्रश्च ५, स्यात् कालकाश्च नीलश्च हारिद्राश्च ६, स्यात् कालकाश्च नीलाश्च

सूचना 'एत्थ वि सत्त भंगा' इस सूत्र पाठ द्वारा दी गई है। 'एवं कालग नीलग सुक्किल्लएसु सत्त भंगा कालगलोहियहालिद्देसु ७' इत्यादि- 'स्यात् कालश्च नीलश्च हारिद्रश्च' यह प्रथम भंग है इसके अनुसार वह अपने एकदेश में काला एक दूसरे देश में नीला और कोई एकदेश में पीला हो सकता है 'स्यात् कालश्च नीलश्च हारिद्राश्च २' यह द्वितीय भंग है इसके अनुसार वह अपने किसी एकदेश में काला किसी एकदेश में नीला और अनेक देशों में पीला हो सकता है 'सिय कालए नीलगा य हालिद्दए य' यह तृतीय भंग है इसके अनुसार वह अपने किसी एकदेश में काला अनेक प्रदेशों में नीला हो सकता है और किसी एकप्रदेश में पीला हो सकता है। 'स्यात् कालः नीलाश्च हारिद्राश्च' यह चतुर्थ भंग है इसके अनुसार वह अपने किसी एक प्रदेश में काला हो सकता है अनेक देशों में नीला हो सकता है और अनेक ही प्रदेशों में पीला

આ સાતમો ભંગ છે. આ સાત ભંગો થતા હોવાના સંબંધમાં સૂત્રકારે 'तत्थ वि सत्तभंगा' આ પ્રમાણે કહ્યું છે.

'एवं कालगनीलगसुक्किल्लएसु सत्तभंगा कालगलोहियहालिद्देसु सत्त' એજ પ્રમાણે કાળાવર્ણ નીલવર્ણ અને ધોળાવર્ણના યોગમાં સાત ભંગો બને છે તથા કૃષ્ણવર્ણ, લાલવર્ણ, અને પીળાવર્ણના યોગથી પણ ૭ સાત ભંગો થાય છે. જે આ પ્રમાણે છે—

'स्यात् कालश्च 'नीलश्च हारिद्रश्च' તે પોતાને એક દેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. બીજા એક દેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે, તથા કોઇ એક દેશમાં પીળા-વર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ પહેલો ભંગ થાય છે. ૧ 'स्यात् कालश्च 'नीलश्च हारिद्राश्च २' આ બીજો ભંગ છે. તે પોતાના કોઇ એક દેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક દેશમાં નીલ વર્ણવાળો અને અનેક દેશોમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. ૨ 'सिय कालए नीलगा य हालिद्दए य ३' કદાચ તે પોતાના કોઇ એક દેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. અને કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ ત્રીજો ભંગ થાય છે. ૩ ' 'स्यात् कालः नीलाश्च हारिद्राश्च' કદાચ તે પોતાના કોઈ એક પ્રદેશોમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. તથા અનેક દેશોમાં પીળાવર્ણવાળો હોઈ શકે છે. આ રીતે ચોથો ભંગ થાય છે. ૪'

हारिद्रश्चेति सप्तमः । 'एवं कालगनीलगसुक्किल्लएसु सत्त भंगा' एवं कालनील शुक्लेषु सप्तभङ्गाः, तथाहि–'सिय कालए नीलए सुक्किल्लए१, सिय कालए नीलए सुक्लिगा य२, सिय कालए नीलगा सुक्किल्लए य३, सिय कालए नीलगा सुक्किल्लगा य४, सिय कालगा य नीलए य सुक्किल्लए य५, सिय कालगा य नीलए सुक्किल्लगा य ६, सिग कालगा य नीलगा य सुक्किल्लए य७' स्यात् कालश्च नीलश्च शुक्लश्च १, स्यात् कालश्च नीलश्च शुक्लाश्च २, स्यात् कालश्च नीलाश्च शुक्लश्च ३, स्यात्

हो सकता है 'स्यात् कालाश्च नीलश्च हारिद्रश्च' यह पांचवां भंग है इसके अनुसार वह अपने अनेक देशों में काले वर्णवाला हो सकता है किसी एकप्रदेश में नीलेवर्णवाला हो सकता है और किसी एक प्रदेश में पीले वर्णवाला हो सकता है 'स्यात् कालाश्च नीलश्च हारिद्राश्च' यह छठा भंग है इसके अनुसार उसके अनेक प्रदेश कालेवर्णवाले हो सकते हैं कोई एक प्रदेश नीलेवर्णवाला हो सकता है और अनेक प्रदेश उसके पीलेवर्णवाले हो सकते हैं 'स्यात् कालाश्च नीलाश्च हारिद्रश्च' यह सातवां भंग है इसके अनुसार वह अपने अनेक प्रदेशों में कालेवर्णवाला हो सकता है अनेक प्रदेशों में नीले वर्णवाला हो सकता है और एकप्रदेश में पीलेवर्णवाला हो सकता है 'एवं कालग नीलग सुक्किल्लएसु सत्त भंगा' इस कथन के अनुसार काल नील और शुक्ल इनके संयोग में भी सात भंग होते हैं जो इस प्रकार से हैं–'सिय कालए नीलए सुक्किल्लए य' यह प्रथम भंग है इसके अनुसार उसका एकदेश कृष्ण-

''स्यात् कालाश्च नीलश्च हारिद्रश्च ५ ' કદાચ તે પોતાના અનેક દેશમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. આ રીતે આ પાંચમો ભંગ છે. 'स्यात् कालकाश्च नीलश्च हारिद्राश्च ६' કદાચ તે અનેક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં પીળા-વર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે છટ્ઠો ભંગ છે. ૬ ' 'स्यात् कालकाश्च नीलाश्च हारिद्रश्च७' કોઈ વાર તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ સાતમો ભંગ થાય છે. ૭ હવે કાળા વર્ણની સાથે નીલ અને ધોળા વર્ણના યોગથી થતા સાત ભંગો બતાવે છે–'सिय कालए नीलए सुक्किलए य १' તે કોઈવાર પોતાના એકદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. એક દેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. તથા એક દેશમાં ધોળા

कालश्च नीलाश्च शुक्लाश्च ४, स्यात् कालाश्च नीलश्च शुक्लश्च ५, स्यात् कालाश्च नीलश्च शुक्लाश्च ६, स्यात् कालाश्च नीलाश्च शुक्लश्चेति सप्तमो भङ्गः ७। 'काल

वर्णवाला हो सकता है एकदेश उसके नीलेवर्णवाला हो सकता है और एकदेश उसका शुक्लवर्णवाला हो सकता है 'सिय कालए नीलए सुक्किल्लगा य' यह द्वितीय भंग है इसके अनुसार उसका कोई एक-देश कालेवर्णवाला कोई एकदेश नीलेवर्णवाला तथा अनेक देश शुक्ल-वर्णवाले हो सकते हैं 'सिय कालए नीलगा सुक्किलए य ३' यह तृतीय भंग है इसके अनुसार कोई एक प्रदेश उसका कालेवर्णवाला हो सकता है अनेक प्रदेश उसके नीलेवर्णवाले हो सकते हैं और कोई एकप्रदेश उसका शुक्लवर्णवाला हो सकता है 'सिय कालए नीलगा सुक्किल्लगा य' यह चतुर्थ भंग है इसके अनुसार उसका कोई एकप्रदेश कृष्णवर्ण वाला हो सकता है अनेक प्रदेश उसके नीलवर्णवाले हो सकते हैं और अनेक प्रदेश उसके शुक्लवर्णवाले हो सकते हैं 'सिय कालगा य, नीलए य सुक्किल्लए य' यह पांचवां भंग है इसके अनुसार उसके अनेक प्रदेश कृष्णवर्ण के हो सकते हैं कोई एक प्रदेश उसका नीलेवर्ण का हो सकता है और कोई एक प्रदेश उसका शुक्लवर्ण का हो सकता है 'सिय कालगा य नीलए सुक्किल्लगा य' यह छठा भंग है इसके अनु सार उसके अनेकप्रदेश कृष्णवर्णवाले कोई एक प्रदेश नीलेवर्णवाला

વર્ણવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ ૧. 'सिय कालए नीलए सुक्किल्लगा य' કદાચ તેનો કોઇ એક દેશ કાળા વર્ણવાળો હોય છે. કોઇ એક દેશ નીલ વર્ણવાળો હોય છે. અનેક દેશમાં ધોળા વર્ણવાળો હોય છે આ રીતે આ બીજો ભંગ થાય છે. ૨ 'सिय कालए नीलगा सुक्किल्लए य३' કદાચ તેનો એક પ્રદેશ કાળા વર્ણવાળો હોય છે. તેના અનેક પ્રદેશો નીલવર્ણવાળા હોય છે. તથા એક દેશમાં ધોળાવર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ ત્રીજો ભંગ થાય છે. ૩' 'सिय कालए नीलगा सुक्किल्लगा य ४' કદાચ તે પોતાના કોઈ એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. તથા અનેક પ્રદેશોમાં ધોળાવર્ણવાળો હોય છે. આ રીતે ચોથો ભંગ થાય છે. ૪' 'सिय कालगा य नीलए य सुक्किलए य ५' કદાચિત્ તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળા-વર્ણવાળો હોય છે તેનો કોઇ એક પ્રદેશ નીલવર્ણવાળો હોય છે. તથા તેનો એક પ્રદેશ ધોળાવર્ણવાળો હોય છે. એ પ્રમાણે પાંચમો ભંગ થાય છે. ૫ 'सिय कालगा य नीलए सुक्किल्लगा य ६' તે કદાચિત્ અનેક પ્રદેશોમાં કાળા-

लोहियहालिद्देसु' एवं काललोहितहारिद्रेषु सप्तभङ्गा भवन्ति तथाहि-'सिय कालए लोहियए हालिद्दए १, सिय कालए लोहियए हालिद्दगा २, सिय कालए नीलगा हालिद्दए य ३, सिय कालए नीलगा हालिद्दगा य ४, सिय कालगा य नीलए

और अनेक प्रदेश शुक्लवर्णवाले हो सकते हैं 'सिय कालगा य, नीलगा य, सुक्किल्लए य' यह सातवां भंग है इसके अनुसार उसके अनेक प्रदेशकाले हो सकते हैं अनेक प्रदेश नीले हो सकते हैं और एकप्रदेश उसका शुक्ल हो सकता है 'कालगलोहियहालिद्देसु' के अनुसार कृष्ण लोहित पीत इनके संयोग में भी सात भंग होते हैं-जो इस प्रकार से हैं-'सिय कालए लोहियए, हालिद्दए य' ऐसा यह प्रथम भंग है इसके अनुसार वह अपने किसी एक प्रदेश में कृष्णवर्णवाला हो सकता है किसी एक प्रदेश में लालवर्णवाला हो सकता है और किसी एक प्रदेश में पीलेवर्णवाला हो सकता है 'सिय कालए लोहियए हालिद्दगा य २' यह द्वितीय भंग है इसके अनुसार वह अपने किसी एक-प्रदेश में कृष्णवर्णवाला किसी एक प्रदेश में लोहित वर्णवाला और अनेक प्रदेशों में पीतवर्णवाला हो सकता है 'सिय कालए नीलगा हालिद्दए य' यह तृतीय भंग है इसके अनुसार वह अपने एकप्रदेश में कृष्णवर्णवाला अनेक प्रदेशों में नीलेवर्णवाला और एक प्रदेश में पीले

વર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. તથા અનેક પ્રદેશોમાં ધોળાવર્ણવાળો હોય છે. આ પ્રમાણે છટ્ઠો ભંગ થાય છે. ૬ 'સિય કાલગા ય, નીલગા ય, સુક્કિલ્લએ ય ૭' તેના અનેક પ્રદેશો કાળાવર્ણવાળા હોય છે. અનેક પ્રદેશ નીલવર્ણવાળા હોય તથા તેનો એક પ્રદેશ ધોળાવર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ સાતમો ભંગ થાય છે. ૭' 'कालगलोहियहालिद्देसु' કાળા લાલ અને પીળા વર્ણના યોગથી પણ સાત ભંગો બને છે. જે આ રીતે "सिय कालए लोहियए हालिद्दए य १' તે પોતાના કોઇ એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે કોઇ એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. તથા કોઇ એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે. ૧ 'सिय कालए लोहियए हालिद्दगा य २' તે પોતાના કોઇ એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે. કોઇ એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. તથા અનેક પ્રદેશોમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ ૨ 'सिय कालए नीलगा य हालिद्दए य ३' તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળવર્ણ વાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે તે તથા એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ 'सिय कालए नीलगा हालिद्दगा य ४' તે પોતાના કોઇ એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. અનેક

हालिद्दए य ५, सियकालगा य नीलए य हालिद्दगा य ६, सिय कालगा य नीलगाय हालिद्दए य ७' स्यात् कालश्च लोहितश्च हारिद्रश्च १, स्यात् कालश्च लोहितश्च हारिद्राश्च २, स्यात् कालश्च नीलकाश्च हारिद्रश्च ३, स्यात् कालाश्च नीलकाश्च हारिद्राश्च ४, स्यात् कालाश्च नीलकश्च हारिद्रश्च ५, स्यात् कालाश्च नीलश्च हारिद्राश्च ६, स्यात् कालाश्च नीलकाश्च हारिद्रश्चेति सप्तमः । 'काललोहियसुक्किल्लेसु' काललोहितशुक्लेष्वपि सप्तभङ्गा भवन्ति तथाहि--'सिय कालए य लोहियए य

वर्णवाला हो सकता है 'सिय कालए नीलगा हालिद्दगा य ४' यह चौथा भंग है इसके अनुसार वह अपने किसी एक प्रदेश में काले वर्णवाला अनेक प्रदेशों में नीलेवर्णवाला और अनेक प्रदेशों में पीले वर्णवाला हो सकता है । 'सिय कालगा य नीलए य हालिद्दए य ५' यह पांचवां भंग है इसके अनुसार उसके अनेप्रदेश कृष्णवर्ण के हो सकते हैं एकप्रदेश उसका नीलेवर्ण का हो सकता है और एक प्रदेश उसका पीले वर्ण का हो सकता है 'सिय कालगा य नीलए य हालिद्दगा य' यह छठा भंग है इसके अनुसार उसके अनेक प्रदेश कृष्णवर्णवाले एक प्रदेश नीलेवर्णवाला और अनेक प्रदेश पीलेवर्णवाले हो सकते हैं 'सिय कालगा य नीलगा य हालिद्दए य' यह सातवां भंग है इसके अनुसार उसके अनेक प्रदेश कृष्णवाले अनेक प्रदेश नीलवर्णवाले और एकप्रदेश पीलेवर्णवाला हो सकता है 'काललोहियसुक्किल्लेसु' काल लोहित शुक्ल इन तीन वर्णों के संयोग में भी इसी प्रकार से सात

પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો તથા અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. આ રીતે આ ચોથો ભંગ થાય છે ૪ 'सिय कालगा य नील ए य हालिद्दए यं ५' તેના અનેક પ્રદેશો કાળા વર્ણવાળો હોય છે. તેનો એક પ્રદેશ નીલવર્ણ વાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશ પીળા વર્ણવાળો હોય છે. આ પ્રમાણે આ પાંચમો ભંગ કહ્યો છે. ૫ 'सिय कालगा य नीलए य हालिद्दगा य ६' તેના અનેક પ્રદેશો કાળા વર્ણવાળા હોય છે. એક પ્રદેશ નીલવર્ણવાળો હોય છે તથા અનેક પ્રદેશો પીળા વર્ણવાળા હોય છે. આ રીતે આ છઠ્ઠો ભંગ છે. 'सिय कालगा य नीलगा य हालिद्द य' તેના અનેક પ્રદેશો કાળાવર્ણવાળા હોય છે. અનેક પ્રદેશો નીલવર્ણવાળા હોય છે. અને એક પ્રદેશ પીળાવર્ણવાળો હોય છે. આ સાતમો ભંગ છે. ૭' 'काललोहियसुक्किल्लेसु' કાળોવર્ણ લાલવર્ણ અને ધોળા વર્ણના યોગથી પણ ૭ સાત ભંગો થાય છે. જે આ

सुक्किल्ले य१, सिय कालए लोहियए य सुक्किलगा य २, सिय कालए य लोहिय गा य सुक्किल्लए य३, सिय कालए.य लोहियगा य सुक्किल्लगा य ४, सिय कालगा य लोहियए य सुक्किल्लए य५, सिय कालगा लोहियए य, सुक्किलगा य ६, सियकाल-गाय लोहियगा य सुक्किलए य ७' स्यात् कालश्च लोहितश्च शुक्लश्च १, स्यात् कालश्च लोहितश्च शुक्लाश्च २, स्यात् कालश्च लोहिताश्च शुक्लश्च ३, स्यात्

भंग होते हैं जो इस प्रकार से हैं-'सिय कालए य लोहियए य सुक्किल्ले य १' यह प्रथम भंग है इसके अनुसार उसका एकप्रदेश कृष्ण-वर्णवाला हो सकता हैं एक प्रदेश लाल वर्णवाला हो सकता है और एक-प्रदेश शुक्लवर्णवाला हो सकता है १ 'सिय कालए य। लोहियए य सुक्कि-ल्लगा य' यह द्वितीय भंग है२ इसके अनुसार उसका एक प्रदेश काला एक प्रदेश लाल और अनेक प्रदेश शुक्लवर्ण वाले हो सकते हैं 'सिय कालए य लोहियगा य सुक्किल्लए य ३, यह तृतीय भंग हैं इसके अनु-सार उसका एक प्रदेश कृष्ण वर्ण वाला अनेक प्रदेश लालवर्ण वाले और एक प्रदेश शुक्लवर्ण वाला हो सकता है। 'सिय कालए य लोहियगा य सुक्किल्लगा य ४' यह चौथा भंग है इस के अनुसार उसका एक प्रदेश कृष्णवर्णवाला अनेक प्रदेश लालवर्णवाले और अनेक प्रदेश शुक्लवर्णवाले हो सकते हैं ' सिय कालगा य लोहियए

પ્રમાણે છે. 'सिय कालए य लोहिय ए सुक्किल्लए य १' કદાચ તેનો એક પ્રદેશ કાળા વર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશ લાલવર્ણવાળો હોય છે. અને એક પ્રદેશ ધોળા વર્ણવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે. ' सिय कालए लोहियए य सुक्किल्लगा य २' તેનો એક પ્રદેશ કાળાવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશ લાલવર્ણવાળો હોય છે. તથા તેના અનેક પ્રદેશો ધોળા વર્ણવાળા હોય છે. આ બીજો ભંગ છે. २ 'सिय कालए य लोहिगा य सुक्किल्लए य ३' કદાચ તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે અનેક પ્રદેશો લાલ-વર્ણવાળો હોય છે અને એકપ્રદેશ ધોળાવર્ણવાળો હોય છે. એ પ્રમાણે આ ત્રીજો ભંગ કહ્યો છે. 'सिय कालए य लोहियगा य सुक्किलगा य ४' તેનો એક પ્રદેશ કાળાવર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશો લાલવર્ણવાળા હોય છે. તથા અનેક પ્રદેશો ધોળા વર્ણવાળા હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે. ૪

कालश्च लोहिताश्च शुक्लाश्च ४, स्यात् कालाश्च लोहितश्च शुक्लश्च ५, स्यात् कालाश्च लोहितश्च शुक्लाश्च ६, स्यात् कालाश्च लोहिताश्च शुक्लश्चेति सप्तमः 'कालगहालिद्दसुक्किल्लेसु ७' एवं कालहारिद्रशुक्लेषु सप्तभङ्गा भवन्ति, तथाहि- 'सिय कालए हालिद्दए सुक्किल्लए य १, सिय कालए हालिद्दए सुक्किलगा य २,

य सुक्किल्लए य' यह पांचवां भंग है इसके अनुसार उसके अनेक प्रदेश कृष्णवर्णवाला एकप्रदेश लालवर्ण वाला और एकप्रदेश शुक्ल वर्ण वाला हो सकता हैं ५ 'सिय कालगा लोहियए य सुक्किल्लगा य ६' यह छठा भंग है इसके अनुसार उसके अनेक प्रदेश कृष्णवर्ण वाले एक प्रदेश लालवर्ण वाला और अनेक प्रदेश शुक्लवर्णवाले हो सकते हैं 'सिय कालगा य लोहियगा य सुक्किल्लए य' यह सातवां भंग है इसके अनुसार उसके अनेक प्रदेश कृष्णवर्ण वाले अनेक प्रदेश लालवर्ण वाले और एक प्रदेश शुक्लवर्ण वाला हो सकता है ७ 'कालगहालिद्द सुक्किलएसु ७' इसके अनुसार कृष्णपीत शुक्ल इनके संयोग में भी ७ भंग होते हैं-जो इस प्रकार से हैं-'सिय कालए हालिद्दए सुक्किलए य१' यह प्रथम भंग है इसमें वह अपने किसी प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला हो सकता है किसी एक प्रदेश में पीला और किसी एक प्रदेश में शुक्लवर्ण वाला हो सकता है १ अथवा 'सिय कालए हालिद्दए सुक्किलगा य' कदा-

'सिय कालगा य लोहियए य सुक्किल्लए य ५' તેના અનેક પ્રદેશો કાળાવર્ણવાળા હોય છે. એક પ્રદેશ લાલ વર્ણવાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશ ધોળા વર્ણવાળો હોય છે આ પાંચમો ભંગ છે. ૫ 'सिय कालगा लोहियए य सुक्किल्लगा य ६' તેના અનેક પ્રદેશો કૃષ્ણવર્ણ- વાળા હોય છે. એક પ્રદેશ લાલવર્ણવાળો હોય છે. તથા અનેક પ્રદેશો સફેદ વર્ણવાળા હોય છે.આ છટ્ઠો ભંગ છે. 'सिय कालगा य लोहियगा य सुक्किल्लए य ७' તેના અનેક પ્રદેશો કાળા વર્ણવાળા હોય છે. અનેક પ્રદેશ લાલવર્ણવાળા હોય છે તથા એક પ્રદેશ ધોળાવર્ણવાળા હોય છે. આ સાતમો ભંગ છે. ૭ કૃષ્ણવર્ણ, પીળાવર્ણ, અને ધોળાવર્ણના યોગથી પણ ૭ સાત ભંગો બને છે તે માટે સૂત્રકાર કહે છે કે-'कालगहालिद्दसुक्किल्लएसु सत्त भंगा' કૃષ્ણ, પીત, અને શ્વેત વર્ણના યોગથી સાત ભંગો થાય છે તે આ પ્રમાણે છે-'सिय कालए हालिद्दए सुक्किलए य१' કદાચિત્ તે પોતાના એક દેશમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે. કોઇ એક દેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે તથા કોઇ એક દેશમાં શ્વેત વર્ણવાળો હોય છે. આ રીતે આ પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા 'सिय कालए हालिद्दए सुक्किलगा-य२' કદાચ તે કોઇ એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો

सिय कालए य हालिद्दगा य सुक्किल्लए य२, सिय कालए य हालिद्दगा य सुक्किल्लगा य ४, सिय कालगा य हालिद्दए य सुक्किल्लए य ५' सिय कालगा य हालिद्दए य सुक्किलगा य ६, सिय कालगा य हालिद्दगा य सुक्किल्लए य७' स्यात् कदाचित् कालः हारिद्रः शुक्लश्च१, स्यात् कालः हारिद्रः शुक्लाश्च२, स्यात् कालश्च हारिद्राश्च शुक्लश्च३, स्यात् कालश्च हारिद्राश्च शुक्लाश्च४, स्यात् कालकाश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च५, स्यात् कालकाश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्च६, स्यात् काल-

चित् वह किसी एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला किसी एक प्रदेश में पीतवर्ण वाला और अनेक प्रदेशों में शुक्लवर्णवाला हो सकता है २ अथवा 'सिय कालए य हालिद्दगा य सुक्किल्लए य ३' कदाचित् वह अपने एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला अनेक प्रदेशों में पीतवर्ण वाला और एक प्रदेश में शुक्लवर्ण वाला हो सकता है ३ अथवा-'सिय कालए य हालिद्दगा य सुक्किलगा य ४' कदाचित् उसका एक प्रदेश कृष्णवर्ण का अनेक प्रदेश पीतवर्ण के और अनेक प्रदेश शुक्लवर्ण के हो सकते हैं अथवा-'सिय कालगा य हालिद्दए य सुक्किलए य ५' अनेक प्रदेश उसके कृष्णवर्ण के एकप्रदेश उसका पीतवर्ण का और एक प्रदेश उसका शुक्लवर्ण का हो सकता है 'सिय कालगा य हालिद्दए य सुक्किल्लगा य ६, अथवा-कदाचित् उसके अनेक प्रदेश कृष्णवर्ण के एकप्रदेश पीतवर्ण का और अनेक प्रदेश शुक्लवर्ण के हो सकते हैं ६-

કોઇ એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો તથા અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોઇ શકે છે. આ બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા 'कालए य हालिद्दगा य सुक्किल्लए य३' કદાચ તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો તથા એક પ્રદેશમાં ધોળાવર્ણ વાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા 'सिय कालए य हालिद्दगा य सुक्किल्लगा य४' કદાચ એક પ્રદેશ કાળા વર્ણવાળો તેના અનેક પ્રદેશો પીળા વર્ણ-વાળા તથા અનેક પ્રદેશો શ્વેત વર્ણવાળા હોઇ શકે છે. આ ચોથો ભંગ છે.૪ અથવા-'सिय कालगा य हालिद्दए य सुक्किल्लए य५' તેના અનેક પ્રદેશો કાળા વર્ણવાળા હોય છે. કોઇ એક પ્રદેશપીળા વર્ણવાળો હોય છે, તથા કોઇ એક પ્રદેશ સફેદ વર્ણવાળો હોય છે આ પાંચમો ભંગ છે. ૫ અથવા-'सिय कालगा य हालिद्दए य सुक्किल्लगा य६' કદાચ તે

काश्च हारिद्राश्च शुक्लश्चेति सप्तमः। कालहारिद्रशुक्लेषु एकत्वानेकत्वाभ्यां कालमुख्यकहारिद्रशुक्लविशेषणकाः सप्तभङ्गा भवन्तीति। 'नीललोहियहालिद्दगेसु७' एवं नीललोहितहारिद्रेष्वपि एकत्वानेकत्वनीत्या सप्तकोऽपि सप्तभङ्गो भवति, तथाहि-सिय नीलए लोहियए हालिद्दए य१, सिय नीलए लोहियए हालिद्दगा य२, सिय नीलए लोहियगा य हालिद्दए य३, सिय नीलए लोहियगा य हालिद्दगा य४, सिय नीलगा य लोहियए य हालिद्दए य५, सिय नीलगा य लोहियए य हालिद्दगा य६, सिय नीलगा य लोहियगा य

अथवा-सिय कालगा य हालिद्दगा य सुक्किलए य ७' अनेक प्रदेश उसके कृष्णवर्ण के अनेक प्रदेश उसके पीतवर्ण के और एक प्रदेश उसका शुक्लवर्ण का हो सकता है इस प्रकार से ये भंग कृष्ण हारिद्र और शुक्ल इन वर्णों के एकत्व और अनेकत्व को लेकर हुए हैं इनमें कृष्णवर्ण को मुख्य रखा गया है और हारिद्र शुक्ल इन दो वर्णों को विशेषण रूप गौण रूप से रखा गया है। 'नील लोहियहालिद्दगेसु' नील लोहित हारिद्र इनमें भी इनके एकत्व और अनेकत्व को लेकर ७ भंग हुए हैं जो इस प्रकार से हैं-'सिय नीलए लोहियए य हालिद्दए य १ सिय नीलए लोहियए हालिद्दगा य २ सिय नीलए लोहियगा य हालिद्दए य ३ सिय नीलए लोहियगा य हालिद्दगा य ४ सिय नीलगा य लोहियए य हालिद्दए य ५ सिय नीलगा य लोहियए य हालिद्दगा य ६ सिय नीलगा य लोहियगा य हालिद्दए य ७

પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે તથા અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ છઠ્ઠો ભંગ છે ૬ અથવા 'सिय कालगा य हालिद्दगा य सुक्किलए य७' અથવા કદાચ તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં ધોળા વર્ણવાળો હોય છે આ સાતમો ભંગ છે. ૭ આ રીતે આ ભંગો કાળાવર્ણ, પીળાવર્ણ અને ધોળાવર્ણના એકપણાને તથા અનેકપણાને લઈને બન્યા છે. આમાં કાળાવર્ણને મુખ્ય રૂપે રાખવામાં આવેલ છે. તથા પીળા વર્ણ અને સફેદવર્ણને વિશેષણ રૂપે એટલે કે ગૌણ રૂપે રાખવામાં આવેલ છે.

"नीललोहिय हालिद्दगेसु सत्त भंगा' નીલવર્ણ, લાલવર્ણ, અનેપીળા વર્ણના યોગથી પણ તેના એકપણા તથા અનેકપણાથી ૭ સાત ભંગો થાય છે. જે આ પ્રમાણે છે.–'सिय नीलए लोहियए हालिद्दए य१' सिय नीलए लोहियए हालिद्दगा य२' सिय नीलए लोहियगा य हालिद्दए य३ सिय नीलए लोहियगा य हालिद्दगा य४ सिय नीलगा य लोहियए य हालिद्दए य५ सिय नीलगा' य लोहियए य हालिद्दगा य६ सिय नीलगा य लोहियगा य हालिद्दए ए७'

हालिद्दए य ७,' स्यात् नीलो लोहितो हारिद्रश्च १, स्यात् नीलो लोहितः हारिद्राश्च२, स्यात् नीलो लोहिताश्च हारिद्रश्च३, स्यात् नीलो लोहितकाश्च हारिद्राश्च४, स्यात् नीलका लोहितश्च हारिद्रश्च५, स्यात् नीलकाश्च लोहितश्च हारिद्राश्च६, स्यात् नीलकाश्च लोहितकाश्च हारिद्रश्चेति सप्तमः ७। 'नील लोहिय सुकि

इन भंगों के अनुसार वह कदाचित् नील भी हो सकता है लोहित भी हो सकता है और पीत भी हो सकता है १ अथवा-एक प्रदेश में नील एक प्रदेश में लोहित और अनेक प्रदेशों में पीत भी हो सकता है २ अथवा-एक प्रदेश में नील अनेक प्रदेशों में लोहित और एक प्रदेश में पीत भी हो सकता है ३ अथवा एक प्रदेश में नील अनेक प्रदेशों में लोहित और अनेक प्रदेशों में पीत भी हो सकता है४ अथवा अनेक प्रदेशों में नील एक प्रदेश में लोहित और एक प्रदेश में पीत भी हो सकता है ५ अथवा-अनेकप्रदेशों में नील एक प्रदेश में लोहित और अनेक प्रदेशों में पीत भी हो सकता है ६ अथवा-अनेक प्रदेशों में नील अनेक प्रदेशों में लोहित और एक प्रदेश में पीत भी हो सकता है इस प्रकार से ये सात भंग नील लोहित और हारिद्र इन वर्णों के एकत्व और अनेकत्व को लेकर हुए हैं।

આનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે.–કદાચિત્ તે નીલવર્ણવાળો પણ હોય છે. કદાચ તે લાલવર્ણવાળો પણ હોય હોય છે. અને કોઈવાર પીળા વર્ણવાળો પણ હોય છે.૧ અથવા એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો પણ હોય છે.૨ અથવા એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. તથા અનેક ,પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. અને એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે.૩ અથવા એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. તથા અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે ૪ અથવા અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. અને એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૫ અથવા અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. તથા અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૬ અથવા અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે અને એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૭ આ રીતે નીલવર્ણ, લાલવર્ણ અને પીળાવર્ણના એકત્વ અને અનેકત્વથી આ સાત ભંગો થયા છે.

ल्लेसु' एवं नीललोहितशुक्लेष्वपि सप्त भङ्गा भवन्ति तथाहि–सिय नीलए लोहियए सुक्किल्ले य१, सिय नीलए लोहियए सुक्किलगा य२, सिय नीलए लोहियगा सुक्किल्ले य३, सिय नीलए लोहियगा सुक्किल्लगा य४, सिय नीलगा लोहियए सुक्किल्लए य५, सिय नीलगा लोहियए सुक्किल्लगा य६, सिय नीलगा लोहियगा सुक्किल्लए य७' स्यात् नीलो लोहितः शुक्लश्चेति प्रथमः, त्रिष्वपि एकत्वप्रयुक्तः१। स्यात् नीलो लोहितकः शुक्लाश्चेति चरमबहुत्वो द्वितीयः२। स्यात् नीलो लोहितकाः शुक्लश्चेति मध्यमबहुत्व स्तृतीयः३। स्यात् नीलो लोहितकाः शुक्लाश्चेति मध्यमचरमबहुवचनकश्चतुर्थो भङ्गः ४। स्यात् नीलकाः लोहितः

'नीललोहियसुक्किल्लेसु' इसी प्रकार से नीललोहित शुक्ल इन वर्णों के संयोग में भी सात भंग होते हैं जो इस प्रकार से हैं–'सिय नीलए लोहियए सुक्किल्ले य १ सियनील ए लोहियए सुक्किल्लगा य २ सिय नीलए लोहियगा सुक्किल्ले य ३ सिय नीलए लोहियगा सुक्किल्लगा य ४ सिय नीलगा लोहियए सुक्किल्लए य ५ सिय नीलगा लोहियए सुक्किल्लगा य ६ सिय नीलगा लोहियगा सुक्किल्लए य ७' इन भङ्गों के अनुसार वह अपने किसी एक प्रदेश में नील किसी एक प्रदेश में लोहित और किसी एक प्रदेश में शुक्ल भी हो सकता है १ अथवा किसी एक प्रदेश में नील किसी एक प्रदेश में लोहित और अनेक प्रदेशों में शुक्ल हो सकता है २ अथवा–किसी एक प्रदेश में वह नील अनेक प्रदेशों में लोहित और एक प्रदेश में शुक्ल हो सकता है ३ अथवा–किसी एक प्रदेश में नील अनेक प्रदेशों में लोहित और अनेक

'नीललोहियसुक्किलेसु सत्त भंगा' આજ પ્રમાણે નીલવર્ણ, લાલવર્ણ અને સફેદવર્ણના યોગથી પણ સાત ભંગો થાય છે જે આ પ્રમાણે છે.– 'सिय नीलए लोहियए सुक्किले य'१ તે કોઈ વાર પોતાના કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. અને કોઈ એક પ્રદેશમાં ધોળા વર્ણવાળો પણ હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે. ૧ 'सिय नीलए लोहियए सुक्किलगा य२' કદાચ તે પોતાના કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે.૨ 'सिय नीलए लोहियगा य सुक्किल्लए य३' કદાચ તે પોતાના એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ 'सिय नीलए लोहियगा य सुक्किल्लए य'४ કદાચ તે પોતાના એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો

शुक्लश्चेति प्रथमबहुत्वः पञ्चमः ५। स्यात् नीलकाः लोहितः शुक्लाश्चेति प्रथम चरमबहुत्वः षष्ठः ६. स्यात् नीलकाः लोहितकाः शुक्लश्चेति आदिममध्यमबहुत्वश्चरमैकत्वः सप्तमो भङ्गो भवतीति७। 'नीलहालिद्दसुक्किल्लेसु' एवं नीलहारिद्र-

प्रदेशों में शुक्ल भी हो सकता है ४ अथवा–वह अपने अनेक प्रदेशों में नील एक प्रदेश में लोहित और एक प्रदेश में शुक्ल भी हो सकता है ५ अथवा–अनेक प्रदेशों में वह नील एक प्रदेश में लोहित और अनेक प्रदेशों में शुक्ल हो सकता है ६ अथवा–अनेक प्रदेशों में नील अनेक प्रदेशो में लोहित और एक प्रदेश में शुक्ल भी हो सकता है ७ इन भंगों में से प्रथम भङ्ग में तीनों में भी एकत्व का प्रयोग हुआ है द्वितीय भंग में चरमपद में अनेकत्व का प्रयोग हुआ है तृतीय भङ्ग में मध्यम पद में अनेकत्व का प्रयोग हुआ है चतुर्थ भंग में मध्यम और अन्तिम पद में अनेकत्व का प्रयोग हुआ है, पञ्चम भङ्ग में प्रथम पद में बहुवचन का प्रयोग हुआ है छठे भंग में प्रथम और अन्तिम पद में बहुवचन का प्रयोग

હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે તથા અનેક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે આ ચોથો ભંગ છે. ૪ 'सिय नीलगा लोहियए सुक्किल्लए य ५' કોઇ વાર તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે તથા કોઇ એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ પાંચમો ભંગ છે. ૫ 'सिय नीलगा लोहियए सुक्किल्लगा य ६' અથવા તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં તે નીલ વર્ણવાળો હોય છે. કોઇ એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે તથા અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ છટ્ઠો ભંગ છે. ૬ 'सिय नीलगा लोहियगा सुक्किल्लए य ७' અનેક પ્રદેશોમાં તે નીલ વર્ણવાળો હોય છે અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે તથા એક પ્રદેશમાં શ્વેત વર્ણવાળો હોય છે આ સાતમો ભંગ છે. ૭ આ ભંગો પૈકી પહેલા ભંગમાં ત્રણેમાં એકવચનનો પ્રયોગ થયો છે. બીજા ભંગમાં ત્રીજા પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ થયો છે. ત્રીજા ભંગમાં બીજા પદમાં બહુવચન કહ્યું છે. ચોથા ભંગમાં બીજા અને ત્રીજા પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ થયો છે પાંચમા ભંગમાં પહેલા પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ થયો છે. છઠ્ઠા ભંગમાં–પહેલા અને ત્રીજા પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ થયો છે; સાતમા ભંગમાં પહેલા અને બીજા પદમાં

शुक्लेष्वपि सप्त भङ्गा भवन्ति, तथाहि–'सिय नीलए हालिद्दए सुकिलए य१, सिय नीलए य हालिद्दए य सुकिलगा य२, सिय नीलए य हालिद्दगा य सुकिल्लए य३, सिय नीलए य हालिद्दगा य सुकिल्लगा य४, सिय नीलगा य हालिद्दए य सुकिल्लए य५,

हुआ है सातवें भंग में आदि पद में एवं मध्यम पदमें बहुवचन का प्रयोग हुआ है और अन्तिम पदमें एकवचन का प्रयोग हुआ है। 'नीलहालिद्दसुक्किल्लेसु' इसी प्रकार से नील पीत और शुक्ल इन तीन पदों के संयोग में भी ७ भंग होते हैं जो इस प्रकार से हैं–'सिय नीलए हालिद्दए सुक्किल्लए य १, सिय नीलए य, हालिद्दए य सुक्किल्लगा य २, सिय नीलए य, हालिद्दगा य सुक्किल्लए य ३, सिय नीलए य हालिद्दगा य सुक्किल्लगा य ४ सिय नीलगा य हालिद्दए य सुक्किल्लए य ५, सिय नीलगा य हालिद्दए य सुक्किल्लगा य ६, सिय नीलगा य हालिद्दगा य सुक्किल्लए य ७' इन भङ्गों के अनुसार वह एक प्रदेश में नील एक प्रदेश में पीत और एक प्रदेश में शुक्ल भी हो सकता है १ अथवा–एक प्रदेश में नील, एक प्रदेश में पीत और अनेक प्रदेशों में वह शुक्ल भी हो सकता है २ अथवा–वह एक प्रदेश में नील अनेक प्रदेशों में पीत और एक प्रदेश में शुक्ल भी हो सकता है ३ अथवा–

બહુવચનનો પ્રયોગ થયો છે. અને ત્રીજા પદમાં એક વચન કહ્યું છે 'नीलहालिद्दसुक्किल्लेसु सत्तभंगा' નીલવર્ણ પીળાવર્ણ અને સફેદ વર્ણના યોગથી ૭ સાત ભંગો થાય છે જે આ પ્રમાણે છે. 'सिय नीलए हालिद्दए सुक्किल्लए य' કોઇ વાર તે પોતાના એકપ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. તથા એકપ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. આ પહેલો ભંગ છે. ૧ 'सिय नीलए य हालिद्दए य सुक्किल्लगा य २' અથવા તે પોતાના એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. આ બીજો ભંગ છે. ૨ તથા 'सिय नीलए य हालिद्दगा य सुक्किल्लए य ३' અથવા તે એક દેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો પણ હોઇ શકે છે. એ રીતે આ ત્રીજો ભંગ કહ્યો છે. ૩ 'सिय नीलए य हालिद्दगा य सुक्किल्लगा य ४' અથવા તે પોતાના એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે તથા અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે. ૪ 'सिय नीलगा य हालिद्दए य सुक्कि-

सिय नीलगाय हालिद्दए य सुक्किलगा य६, सिय नीलगा य हालिद्दगा य सुक्किल्लए य७' स्यात् नीलो हारिद्रः शुक्लश्चेति प्रथमः १, स्यात् नीलश्च हारिद्रश्च शुक्लश्चेति द्वितीयः २, स्यात् नीलश्च हारिद्राश्च शुक्लश्चेति तृतीयः ३, स्यात् नीलश्च हारिद्राश्च शुक्लाश्चेति चतुर्थः ४, स्यात् नीलाश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्चेति पञ्चमः ५, स्यात् नीलाश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्चेति षष्ठः, स्यात् नीलकाश्च हारिद्राश्च शुक्लश्चेति सप्तमः। 'लोहियहालिद्दसुक्किल्लेसु' एवं लोहितहारिद्रशुक्लेष्वपि सप्तभङ्गा भवन्ति तथाहि-'सिय लोहियए हालिद्दए सुक्किल्लए य १, सिय लोहियए हालिद्दए य सुक्किल्लगा य२, सिय लोहियए य हालिद्दगा य सुक्किल्लए य ३, सिय लोहियए य हालिद्दगा य सुक्किलगा य ४, सिय लोहियगा य हालिद्दए य सुक्किल्लए य५, सिय लोहियगा य हालिद्दए य सुक्किल्लगा य६, सिय

वह एक प्रदेश में नील अनेक प्रदेशों में पीत और अनेक प्रदेशों में शुक्ल भी हो सकता है ४ अथवा-अनेक प्रदेशों में नील एक प्रदेश में पीत और एक प्रदेश में शुक्ल भी हो सकता है ५ अथवा-अनेक प्रदेशों में वह नील एक प्रदेश में पीत और अनेक प्रदेशों में शुक्ल भी हो सकता है ६ अथवा अनेक प्रदेशों में नील अनेक प्रदेशों में पीत और एक प्रदेश में शुक्ल भी हो सकता है ७ 'लोहिय हालिद्द सुक्किल्लेसु' लोहित पीत और शुक्ल इन तीन वर्णों के संयोग में भी ७ भंग होते हैं-जो इस प्रकार से हैं-'सिय लोहियए हालिद्दए सुक्किलए य १।' सिय लोहियए य हालिद्दए सुक्किलगा य २, सिय लोहियए य हालिद्दगा य सुक्किलए य ३, सिय लोहियए य

ल्लए य ५' અથવા તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે. આ પાંચમો ભંગ છે. 'सिय नीलगा य हालिद्दए य सुक्किल्लगा य ६' અથવા તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં શ્વેતવર્ણવાળો પણ હોઇ શકે છે. આ છઠ્ઠો ભંગ છે ૬ 'सिय नीलगा य हालिद्दगा य सुक्किल्लए य ७' અથવા તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે તથા એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે. આ સાતમો ભંગ છે. ૭ 'लोहियहालिद्दसुक्किल्लेसु सत्तभंगा' લાલવર્ણ, પીળોવર્ણ અને શ્વેતવર્ણ આ ત્રણેના યોગથી પણ ૭ સાત ભંગો બને છે. જે આ પ્રમાણે છે--'सिय लोहियए हालिद्दए सुक्किल्लए य १' કોઇ વાર તે લાલવર્ણવાળો

लोहियगा य हालिद्दगा य सुक्किलए य७' स्यात् लोहितः हारिद्रः शुक्लश्च सर्वप्रथमान्त प्रथमः१, स्यात् लोहितः हारिद्रः शुक्लाश्चेति प्रथमद्वितीय प्रथमान्तश्चरमबहुवचनान्तो द्वितीयः२, स्यात् लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लश्चेति आदि चरमप्रथमान्तो मध्यमबहुवचनान्तस्तृतीयः ३, स्यात् लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लाश्चेति आदि प्रथमान्तो मध्यमचरमबहुवचनान्तश्चतुर्थः ४, स्यात् लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लश्चेति प्रथमबहुवचनान्तो मध्यमचरमैकवचनान्तः ५, स्यात् लोहिताश्च

हालिद्दगा य सुक्किल्लगा ४, सिय लोहियगा य हालिद्दए य सुक्किलए य ५ सिय लोहियगा य हालिद्दए य सुक्किल्लगा य ६, सिय लोहियगा य हालिद्दगा य सुक्किल्लगा य ७' इनमें प्रथम पद सर्वत्र एकवचन वाला है १, द्वितीय भङ्ग में प्रथम द्वितीय पद में एकवचनान्त और तृतीय पद बहुवचनान्त है, तृतीय भङ्ग में आदि चरम पद एकवचनान्त और द्वितीयपद बहुवचनान्त हैं३, चतुर्थ भङ्ग में आदिपद एक-

હોય છે. કોઈવાર પીળા વર્ણવાળો હોય છે અને કોઈવાર સફેદવર્ણવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે. આ ભંગમાં ત્રણે પદો એકવચનથી કહ્યા છે, ૧ 'सिय लोहियए हालिद्दए सुक्किल्लगा य २' કદાચ તે પોતાના એક દેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. તથા અનેક પ્રદેશોમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે ૨ આ બીજા ભંગમાં પહેલા અને બીજા પદમાં એકવચન અને ત્રીજા પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ કર્યો છે. 'सिय लोहियए य हालिद्दगा य सुक्किल्लए य ३' અથવા તે પોતાના એકપ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે, તથા એકદેશમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે. આ ત્રીજા ભંગમાં પહેલું અને ત્રીજું પદ એકવચનાન્ત છે. અને બીજા પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ કર્યો છે. આ પ્રમાણે-આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ 'सिय लोहियए य हालिद्दगा य सुक्किल्लगा य ४' અથવા તે એકપ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે. આ ચોથા ભંગમાં પહેલું પદ એકવચનાન્ત છે. તથા બીજા અને ત્રીજા પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગથયો છે. એ રીતે આ ચોથો ભંગ છે ૪ 'सिय लोहियगा य हालिद्दए य सुक्किल्लए य' અથવા તે કોઈવાર અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે તથા એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે. આ ભંગમાં પહેલું પદ બહુવચનાન્ત છે. તથા બીજા અને ત્રીજા પદમાં એકવચનનો

हारिद्रश्च शुक्लाश्चेति आद्यन्तबहुवचनान्तो मध्यमैकवचनान्तः षष्ठः ६, स्यात् लोहिताश्च हारिद्राश्च शुक्लश्चेति प्रथमद्वितीयबहुवचनान्तश्चरमैकवचनान्तः सप्तमो भङ्गो भवति७। 'एवमेए तिया संजोगे सत्तरि भंगा' एवमेते उपरिदर्शिताः त्रिकसंयोगे सप्ततिर्भङ्गा भवन्तीति ७०। 'जइ चउवन्ने' यदि चतुर्वर्णः पञ्चप्रदेशिकस्कन्धस्तदा वक्ष्यमाणप्रकारेण भङ्गा भवन्ति तथाहि—'सिय कालए य

वचनान्त और द्वितीय तृतीय पद बहुवचनान्त हैं४, पंचम भङ्ग में प्रथम पद बहुवचनान्त तथा द्वितीय तृतीय पद एकवचनान्त हैं छठे भङ्ग में प्रथम पद और अन्तिम पद बहुवचनान्त है एवं मध्यम पद एकवचनान्त है ६, सप्तम भंग में प्रथम द्वितीय पद बहुवचनान्त एवं अन्तिमपद एकेवचनान्त है७, 'एवमेए तियासंजोगे सत्तरि भंगा' इस प्रकार से त्रिक संयोग में ये ७० भंग होते हैं, 'जइ चउवन्ने' यदि वह पंचप्रदेशिक स्कन्ध

પ્રયોગ થયો છે. 'सिय लोहियगा य हालिद्दए य सुक्किल्लगा य ६' કોઈવાર અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે તથા અનેક પ્રદેશોમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે. આ છઠ્ઠા ભંગમાં પહેલુ અને ત્રીજુ પદ બહુવચનથી કહ્યુ છે. અને બીજુ પદ એક વચનથી કહ્યુ છે. એ રીતે છટ્ઠો ભંગ થયો છે. ૬ 'सिय लोहियगा य हालिद्दगा य सुक्किल्लए य ७' કોઈવાર પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં પીળાવર્ણ વાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે. આ સાતમા ભંગમાં પહેલું અને બીજું પદ બહુવચનાન્ત કહ્યું છે. અને ત્રીજુ પદ એકવચનાન્ત છે. આ સાતમો ભંગ છે. ૭ 'एवमेए तिया संजोगे सत्तरि भंगा'' આ રીતે ત્રણુના યોગમાં ૭૦ સિત્તેર ભંગો થાય છે. તે આ રીતે છે.—કાળાવર્ણ, નીલવર્ણ અને લાલવર્ણના યોગથી ૭, સાત, કાળાવર્ણ નીલવર્ણ અને પીળાવર્ણના યોગથી ૧, સાત ભંગો, કાળાવર્ણ, નીલવર્ણ અને ધોળાવર્ણના યોગથી ૭, ભંગો તથા કાળોવર્ણ, લાલવર્ણ અને પીળાવર્ણના યોગથી, ૭ સાત ભંગો કાળાવર્ણ પીળાવર્ણ અને ધોળાવર્ણના યોગથી સાત ભગો ૫ નીલવર્ણ, લાલવર્ણ અને પીળાવર્ણના યોગથી ૭, સાત ભંગો ૭ નીલવર્ણ, લાલવર્ણ અને ધોળાવર્ણના યોગથી ૭–૮ સાત ભંગો, નીલ પીળા અને ધોળાવર્ણના યોગથી ૭–૯ સાત ભંગો તથા લાલવર્ણ. પીળાવર્ણ અને ધોળાવર્ણના યોગથી ૭ સાત ભંગો ૯–૧૦ આ દસે પ્રકારના સાત સાત ભંગો થવાથી કુલ સિત્તેર ભંગ થાય છે. 'जइ चउवन्ने' જો તે પાંચ પ્રદેશી સ્કંધ ચારવર્ણોવાળો હોય છે. તો તે આ પ્રમાણે ચારવર્ણવાળો હોઈ શકે છે —सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य१' કોઈવાર તે પોતાના

नीलए लोहियए हालिदए य' स्यात्-कदाचित् कालश्च नीलो लोहितो हारिद्रश्च, एकस्मिन् प्रदेशे कालः-कृष्णवर्णः तदपरदेशे नैल्यं तदपरदेशे लौहित्यम् अवशिष्ट देशद्वये हारिद्रतेति कृत्वा चत्वारो वर्णाः पञ्चप्रदेशिकस्कन्धे निविष्टा भवन्ति 'सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिदगाय' स्यात्-कदाचित् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्चेति हारिद्रबहुवचनको द्वितीयभङ्गो भवति। 'सिय कालए य नीलए य लोहियगा य हालिदए य' स्यात् कदाचित् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च पीतश्चेति लोहितबहुवचनान्तः शेषैकवचनक-

चारवर्णों वाला होता है तो वह इस प्रकार से हो सकता है-'सिय कालए य नीलए लोहियए हालिदए य १' कदाचित् वह एक प्रदेश में कृष्ण-वर्ण वाला हो सकता है दूसरे एक प्रदेश में नीलेवर्ण वाला हो सकता है तथा तीसरे किसी एक प्रदेश में वह लालवर्णवाला हो सकता है और अवशिष्ट दो देशों में वह पीतवर्ण वाला हो सकता है १ इस प्रकार से वह चारवर्ण वाला हो सकता है अथवा-'सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दगा य २' वह एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला किसी एक प्रदेश में नीले वर्णवाला किसी एक प्रदेश में लाल वर्ण वाला और अनेक प्रदेशों में पीलेवर्ण वाला हो सकता है २ यह द्वितीय भंग हारिद्र पद में बहुवचनान्त वाला है२, 'सिय कालए य नीलए य लोहियगा य हालिदए य' अथवा-वह किसी एक प्रदेश में कालेवर्ण वाला हो सकता है किसी एक प्रदेश में नीले वर्णवाला हो सकता है अनेक प्रदेशों में लालवर्ण वाला हो सकता है और एक प्रदेश में पीत-वर्ण वाला हो सकता है ३ यहां तृतीय लोहित पद बहुवचनान्त है

એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોઈ શકેછે. બીજા એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. ત્રીજા કોઈ એક પ્રદેશમાં તે લાલવર્ણવાળોહોઈ શકે છે. બાકીના બે પ્રદેશોમાં તે પીળાવર્ણવાળો હોઇ શકે છે આ પ્રમાણે ચારવર્ણવાળો થઇ શકે છે આ પહેલો ભંગ છે.૧

અથવા—'सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दगा य २' કોઈવાર તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોઈ શકે છે. કોઇ એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળા કોઈ એક પ્રદેશમાં લાવર્ણવાળો તથા અનેક પ્રદેશોમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. આ ભંગમાં ચોથુ પદ જે હારિદ્ર સંબંધી છે તે બહુવચનાન્ત છે. એ રીતે આ બીજો ભંગ છે. ૨ 'सिय कालए य नीलए य लोहियगा य हालिदए य ३' અથવા તે પોતાના કોઈ એકપ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. આ ભંગમાં ત્રીજુ લોહિતપદ બહુવચનથી

स्तृतीयो भङ्गः 'सिय कालए य नीलगा य लोहियए य हालिद्दए य' स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्रश्चेति नीलबहुवचनकश्चतुर्थो भङ्गो भवतीति। 'सिय कालगा य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य' स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्चेति पञ्चमो भङ्गो भवतीति ५। एए पंच भंगा' एते चतुर्वर्णघटिताः पञ्चभङ्गाः पञ्चप्रदेशिकसूक्ष्मस्कन्धे भवन्तीति, 'सिय कालए य नीलए य लोहियए य सुक्किल्लए य' स्यात्

और शेष पद एकवचनान्त है ३, 'सिय कालए य नीलगा य लोहियए य हालिद्दए य अथवा-वह एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला हो सकता है अनेक प्रदेशों में नीलवर्ण वाला हो सकता है एक प्रदेश में लोहितवर्ण वाला हो सकता है और एक प्रदेश में पीतवर्ण वाला हो सकता है ४ यहां द्वितीय पद नील में बहुवचन हुआ है और शेष पदों में एकवचन हुआ है ४, 'सिय कालगा य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य' अथवा-वह अनेक प्रदेशों में कालेवर्ण वाला हो सकता है किसी एक प्रदेश में नीलेवर्ण वाला हो सकता है किसी एक प्रदेश में लालवर्ण वाला हो सकता है और किसी एक प्रदेश में पीलेवर्ण वाला हो सकता है ५ यहां प्रथम पद में बहुवचन और शेषपदों में एकवचन हुआ है ५ 'एए पंच भंगा' ये पांच भंग चार वर्णों को लेकर पांच प्रदेशों वाले सूक्ष्म स्कन्ध में होते हैं। अब पीत के स्थान में शुक्ल पद को जोडकर जो

કહ્યું છે. એ રીતે આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ 'सिय कालए य नीलगा य लोहियद य हालिद्दए य४' અથવા તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. કોઇ એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. તથા એકપ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. આ ભંગમાં નીલવર્ણ સંબંધી બીજા પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ થયો છે. બાકીના ત્રણે પદો એકવચનથી કહ્યા છે. એ રીતે આ આ ચોથો ભંગ છે ૪ 'सिय कालगा य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य५' અથવા તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. કોઇ એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે આ પાંચમા ભંગમાં પહેલા પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ કર્યો છે. અને બાકીના પદો એકવચનાન્ત કહ્યા છે. એ રીતે આ પાંચમો ભંગ છે.૫ 'एए पंच भंगा' આ પાંચ ભંગો પાંચ પ્રદેશોવાળાસૂક્ષ્મ સ્કંધમાં ચાર વર્ણોને લઈને થાય છે. હવે પીળાવર્ણને સ્થાને ધોળાવર્ણ તથા સફેદ વર્ણને ચોજીને જે ભંગો થાય છે તે બતાવે છે. 'सिय कालए य नीलए य लोहियए य सुकिल्ले

कालश्च नीलश्च लोहितश्च शुक्लश्चेति कालनीललोहितशुक्लैरपि भङ्गा भवन्ति 'एत्थ वि पंचभंगा' अत्रापि पञ्चभङ्गाः अत्रापि कालनीललोहितशुक्लेष्वपि पञ्चभङ्गा भवन्ति, तथाहि-सिय कालए य नीलए य लोहियए य सुकिल्लए य१, सिय कालए य नीलए य लोहियए य सुकिल्लगा य२, सिय कालए य नीलए य लोहियगा य सुकिल्लए-य३, सिय कालए य नीलगा य लोहियए य सुकिल्लए य४, सिय कालगा य नील·

भंग होते हैं उन्हें प्रकट किया जाता है 'सिय कालए य नीलए य लोहियए य सुक्किल्ले य १' कदाचित् वह एक प्रदेश में कालेवर्णवाला हो सकता है किसी एक प्रदेश में नीलेवर्णवाला हो सकता है किसी एक प्रदेश में लालवर्ण वाला हो सकता है और किसी एक प्रदेश में शुक्लवर्ण वाला हो सकता है १ अथवा 'सिय कालए य नीलए य लोहियए य सुक्किल्लगा २ सिय कालए य नीलए य लोहियगा य सुक्किल्ले य ३ सिय कालए य नीलगा य लोहियए य सुक्किल्ले य ४ सिय कालगा य नीलए य लोहियए य सुक्किल्लए य ५' वह किसी एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला किसी एक प्रदेश में नीलवर्ण वाला किसी एक प्रदेश में लोहितवर्णवाला और अनेक प्रदेशों में शुक्लवर्णवाला भीहो सकता है २ अथवा किसी एक प्रदेश में वह कृष्णवर्ण वाला किसी एक प्रदेश मेंनीलवर्ण वाला अनेक प्रदेशों में लोहितवर्ण वाला और एक प्रदेश में शुक्लवर्ण वाला भी हो सकता है ३ अथवा-वह एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला अनेक प्रदेशों में नीले वर्ण वाला एक प्रदेश में लोहितवर्ण

य१'કદાચ તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે કોઈ એક, પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે. 'सिय कालए य नीलए य लोहियए य सुक्किल्लगा२' તે પોતાના કોઈ એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો કોઇ એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો કોઇ એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો તથા અનેક પ્રદેશોમાં શ્વેતવર્ણવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે.૨ 'सिय कालए य नीलए य लोहियगा य सुक्किल्ले य ३' અથવા તે પોતાના કોઈ એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણ-વાળો હોય છે કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે તથા કોઇ એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ છે.૩ 'सिय कालए य' नीलगा य लोहियए य सुक्किल्ले य४' અથવા તે પોતાના કોઈ એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો

ए य लोहियए य सुक्किल्लए य५' स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च शुक्लश्चेति प्रथमः१, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च शुक्लाश्चेति द्वितीयः२, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च शुक्लश्चेति तृतीयः३, स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहितश्च शुक्लश्चेति चतुर्थः४, स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च शुक्लश्चेति पञ्चमो भङ्गो भवतीति। 'एवं कालगनीलगहालिद्दसुक्किल्लेसु वि पंच भंगा' एवं कालनीलहारिद्रशुक्लेष्वपि पञ्च भङ्गा भवन्ति तथाहि-'सिय कालए य नीलए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य१, सिय कालए य नीलए य हालिद्दए य सुक्किल्लगा य२, सिय कालए य नीलए य हालिद्दगा य सुक्किल्लए य३, सिय कालए य नीलगा य हालिद्दए य सुक्किल्लए य४,

वाला और एक प्रदेश में शुक्लवर्ण वाला भी हो सकता है ४ अथवा- वह अपने अनेक प्रदेशों में कृष्णवर्णवाला एक प्रदेश में नीलवर्णवाला एकप्रदेश में लालवर्ण वाला और एक प्रदेश में शुक्लवर्ण वाला भी हो सकता है ५ 'एवं कालगनीलगहालिद्दसुक्किल्लेसु वि पंच भंगा' इसी प्रकार से पांच भंग कृष्ण नील पीत शुक्ल इन चार वर्णों को लेकर होते हैं-'सिय कालए य नीलए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य १ सिय कालए य नीलए य हालिद्दए य सुक्किलगा य २, सिय कालए य नीलए य हालिद्दगा य सुक्किल्लए य ३, सिय कालए य नीलगा य

હોય છે. તથા એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. અને એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવ ળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે.૪ 'सिय कालगा य नीलए य लोहियए य सुक्किल्लए य५' અથવા તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળા હોય એ રીતે આપાંચમો ભંગ છે. ૫

'एवं कालगनीलगहालिद्द सुक्किल्लेसु' वि पंच भंगा' એજ પ્રમાણે કૃષ્ણવર્ણ, નીલવર્ણ, શ્વેતવર્ણ અને પીળાવર્ણના યોગથી પાંચ ભંગો બને છે તે આવી રીતે છે,-'सिय कालए य नीलए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य१' કદાચ તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. અને એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે તથા એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે પાંચ પ્રદેશી સ્કંધનો આ પહેલો ભંગ છે.૧ 'सिय कालए य नीलए य हालिद्दए य सुक्किल्लगा य२' અથવા તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કૃષ્ણવર્ણવાળો હોય છે. કોઇ એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં ધોળા વર્ણવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે ૨ 'सिय कालए य हालिद्दगा य सुक्किल्लए य ३' કદાચિત્ તે પોતાના કોઈ એક પ્રદેશમાં કૃષ્ણવર્ણવાળો કોઈ

सिय कालगा य नीलए य हालिद्दए य सुक्किलए य५' स्यात् कालश्च नीलश्च हारिद्रश्च शुक्लश्चेति प्रथमः१, स्यात् कालश्च नीलश्च पीतश्च शुक्लाश्चेति द्वितीयः२, स्यात् कालश्च नीलश्च पीताश्च शुक्लश्चेति तृतीयः३, स्यात् कालश्च नीलाश्च पीतश्च शुक्लश्चेति चतुर्थः४, स्यात् कालाश्च नीलश्च पीतश्च शुक्लश्चेति पञ्चमः५।

हालिद्दए य सुक्किल्लए य ४, सिय कालगा य नीलए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य ५' कदाचित् वह अपने एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला हो सकता है एक प्रदेश में नीले वर्ण वाला हो सकता है एक प्रदेश में पीतवर्ण वाला हो सकता है और एक प्रदेश में शुक्लवर्ण वाला भी हो सकता है १ अथवा-द्वितीय भंग के अनुसार वह अपने एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला हो सकता है, किसी एक प्रदेश में नीले वर्णवाला हो सकता है किसी एक प्रदेश में पीतवर्ण वाला भी हो सकता है और अनेक प्रदेशों में शुक्लवर्ण हो सकता है २ तृतीय भंग के अनुसार वह अपने किसी एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला हो सकता है किसी एक प्रदेश में नीले वर्णवाला हो सकता है अनेक प्रदेशों में पीलेवर्ण वाला हो सकता है और एक प्रदेश में शुक्लवर्ण वाला हो सकता है ३, चतुर्थ भंग के अनुसार वह किसी एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला हो सकता है अनेक प्रदेशों में नीलेवर्ण वाला हो सकता है एक प्रदेश में पीतवर्ण वाला हो सकता है और एक प्रदेश में शुक्लवर्ण वाला हो सकता है ४ पंचम भङ्ग के अनुसार वह अपने अनेक प्रदेशों में कृष्णवर्ण वाला हो सकता है एक प्रदेश में नीलेवर्ण वाला हो सकता है एक प्रदेश में पीतवर्ण वाला हो सकता है और एक प्रदेश में शुक्ल-

---

શકે છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોઈ શકે છે. અનેક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોઈ શકે છે. તથા એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ છે. 'सिय कालए य नीलगा य हालिद्दए य सुक्किल्लए य४' તે કોઈ એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોઈ શકે છે. આ ચોથો ભંગ છે. ૪ 'सिय कालगा य नीलए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य' કદાચિત્ તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. એકપ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. એકપ્રદેશમાં પીળાવર્ણ-વાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ

'एवं काललोहियहालिद्दसुक्किल्लेसु पंच भंगा' एवं काललोहितहारिद्रशुक्लेष्वपि पञ्च भङ्गा भवन्ति, तथाहि-'सिय कालए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य१, सिय कालए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लगा य२, सिय कालए य लोहियए य हालिद्दगा य सुक्किल्लए य३, सिय कालए य लोहियगा य हालिद्दए य

वर्ण वाला हो सकता है। 'एवं काल-लोहिय-हालिद्द-सुक्किल्लेसु पंच-भंगा' इसी प्रकार से कृष्ण लोहित पीत शुक्ल इन वर्णों के संयोग में भी पांच भंग होते हैं-जो इस प्रकार से हैं-'सिय कालए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य १' यह प्रथम भंग है इसके अनुसार वह पंचप्रदेशिक स्कन्ध कदाचित् किसी एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला किसी एक प्रदेश में लोहित वर्ण वाला किसी एक प्रदेश में पीतवर्ण-वाला और किसी एकप्रदेश में शुक्लवर्ण वाला हो सकता है १, अथवा-'सिय कालए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लगा य २' इस द्वितीय भंग के अनुसार वह किसी एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला किसी एक प्रदेश में लोहित वर्ण वाला किसी एक प्रदेश में पीतवर्ण वाला और अनेक प्रदेशों में शुक्लवर्ण वाला हो सकता है२, अथवा-'सिय कालए य लोहियए य हालिद्दगा य सुक्किल्लए य' इस तृतीय भंग के अनुसार वह किसी एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला किसी एक प्रदेश में लोहितवर्ण वाला अनेक प्रदेशों में पीतवर्ण वाला और एक प्रदेश में

પાંચમો ભંગ છે.૫ 'एवं काललोहियहालिद्दसुक्किल्लेसु पंच भंगा' પાંચ પ્રદેશી સ્કંધના એજ રીતે કૃષ્ણવર્ણ લાલવર્ણ પીળાવર્ણ અને ધોળા-વર્ણના યોગથી પાંચ ભંગો બને છે. જે આ પ્રમાણે છે.--सिय कालए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य१' આ પાંચ પ્રદેશી સ્કંધ કદાચિત્ કોઈ એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. કોઇ એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. કોઇ એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ પ્રથમ ભંગ છે.૧ 'सिय कालए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लगा य २' કોઇ વાર તે પોતાના એકપ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળા હોય છે. તથા અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણ-વાળો હોય છે. આ રીતે આ બીજો ભંગ થાય છે. ૨' 'सिय कालए य लोहियए य हालिद्दगा य सुक्किल्लए य ३' તે કોઈ એકપ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણ-

सुक्किले य४, सिय कालगा य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किलए य५' स्यात् कालश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च१, स्यात् कालश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्चेति द्वितीयः२, स्यात् कालश्च लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लश्चेति तृतीयो भङ्गः३, स्यात् कालश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लश्चेति चतुर्थो भङ्गः ४, स्यात् कालकाश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्चेति पञ्चमो भङ्गः५, इत्थं काललोहितहारिद्रशुक्लेष्वपि पञ्चभङ्गा भवन्तीति। 'एवं नीललोहियहालिद्दसुक्किललेसु वि पंच भंगा५' एवं नीललोहितपीतशुक्लेष्वपि पञ्च भङ्गा भवन्ति तथाहि-'सिय नीलए य

शुक्लवर्ण वाला हो सकता है ३, अथवा-'सिय कालए य लोहियगा य हालिद्दए य सुक्किल्ले य ४' इस चतुर्थ भंग के अनुसार वह किसी एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला अनेक प्रदेशों में लोहित वर्ण वाला एक प्रदेश में पीतवर्ण वाला और एक प्रदेश में शुक्लवर्ण वाला हो सकता है ४ अथवा-'सिय कालगा य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य ५' इस भंग के अनुसार वह अनेक प्रदेशों में कृष्णवर्ण वाला एक प्रदेश में लोहितवर्ण वाला एक प्रदेश में पीतवर्ण वाला और एक प्रदेश में शुक्लवर्ण वाला हो सकता है ५, इस प्रकार से ये काल-लोहित हालिद्र और शुक्ल इन वर्णों के संयोग में ५ भंग होते हैं 'एवं नीललोहियहालिद्दसुक्किल्लेसु वि पंच भंगा' इसी प्रकार से नील लोहित हारिद्र और शुक्ल इन वर्णों के संयोग में भी ५ भंग होते हैं,

---

વાળો હોય છે. એ રીતે આ ત્રીજો ભંગ થાય છે. ૩ 'सिय कालए य लोहियगा य हालिद्दए य सुक्किलए य ४' આ ભંગમાં કહ્યા પ્રમાણે કોઈ વાર તે કોઈ એકપ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. તથા કોઇ એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણ વાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે. ૪ અથવા 'सिय कालगा य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य५' કોઈ વાર તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળાવર્ણ વાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણ વાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ પાંચમો ભંગ છે. ૫ આ પ્રમાણે કાળોવર્ણ, લાલવર્ણ, પીળોવર્ણ અને સફેદ વર્ણ આ ચાર વર્ણોના સંયોગથી ઉપરોક્ત રીતે પાંચ ભંગો થાય છે.

'एवं नीललोहियहालिद्दसुविकल्लेसु वि पंच भंगा' એ પ્રમાણે નીલવર્ણ, લાલવર્ણ પીળાવર્ણ અને સફેદ વર્ણના યોગથી પણ પાંચભંગો થાય જે આ પ્રમાણે છે-

लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य१, सिय नीलए य लोहियए य हालिद्दए य सुकिल्लगा य २, सिय नीलए य लोहियए य हालिद्दगा य सुकिल्लए य ३, सिय नीलए य लोहियगा य हालिद्दए य सुकिल्लए य४, सिय नीलगा य लोहियए य

जो इस प्रकार से हैं-'सिय नीलए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य' यह प्रथम भंग हैं इस भंग के अनुसार वह किसी एक प्रदेश में कदाचित् नीलवर्ण वाला हो सकता है किसी एक प्रदेश में लोहित वर्ण वाला हो सकता है किसी एक प्रदेश में पीतवर्ण वाला हो सकता है और किसी एकप्रदेश में शुक्लवर्ण वाला हो सकता है १ 'सिय नीलए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किलगा य २' यह द्वितीय भंग है इसके अनुसार वह एकप्रदेश में नीलवर्ण वाला हो सकता है एकप्रदेश में लोहितवर्ण वाला हो सकता है एकप्रदेश में पीतवर्ण वाला हो सकता है और अनेक प्रदेशों में शुक्ल वर्ण वाला हो सकता है २ 'सिय नीलए य लोहियए य हालिद्दगा य सुक्किल्लए य३' यह तृतीय भंग है इसके अनुसार वह कदाचित् नीलवर्ण वाला हो सकता है कोई एक प्रदेश में लोहितवर्ण वाला हो सकता है अनेक प्रदेशों में पीतवर्ण वाला हो सकता है और एक प्रदेश में शुक्लवर्ण वाला हो सकता है ३ 'सिय नीलए य लोहियगा य हालिद्दए य सुक्किल्लए य ४' यह चतुर्थ भंग है इसके अनुसार वह एकप्रदेश में नीलवर्ण वाला हो सकता है अनेक प्रदेशों में लालवर्ण वाला हो सकता है एक प्रदेश में पीतवर्ण-

सिय नीलए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य १' કોઈ વાર તે પોતાના કોઈએક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. અને કોઈ એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ પહેલો ભંગ છે. ૧ 'सिय नीलए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किलगा य २' કોઈ વાર તે પોતાના એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. તથા અનેક પ્રદેશોમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે. ૨ 'सिय नीलए य लोहियए य हालिद्दगा य सुक्किल्लए य३' કોઈવાર તે પોતાના એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ ત્રીજો ભંગ થાય છે. ૩' 'सिय नीलए य लोहियगा य हालिद्दए य सुक्किल्लए य ४' કોઈ વાર એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય

हालिद्दए य सुक्किल्लए य ५' स्यात् नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्चेति सर्वत्रैकवचनान्तः प्रथमो भङ्गः, स्यात् नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्चेति चरमबहुवचनः पूर्वपूर्वप्रथमान्तो द्वितीयो भङ्गः २, स्यात् नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लश्चेति उपान्तबहुवचनकः शेषेष्वेकवचनान्तस्तृतीयः ३, स्यात् नीलश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लश्चेति द्वितीयानेकवचनान्तः शेषेषु एकवचनान्तश्चतुर्थः ४, स्यात् नीलाश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्चेति आदिबहुवचनान्तस्तदतिरिक्तेषु एकवचनान्तः पञ्चमः, तदेवं नीललोहितहारिद्रशुक्लसमुदायेऽपि पञ्चभङ्गा भवन्ति । 'एवमेए चउक्कसंजोएणं पणवीसं भंगा' एवं पञ्चवर्णानां परस्परं व्यत्यासेन एकवचनानेकवचनव्यत्यासेन च एते चतुष्कसंयोगेन पञ्चविंशति भङ्गा भवन्ति चतुर्वर्णानां परस्परं विशेषणविशेष्यभावव्यत्यासेन पञ्च भङ्गा

वाला हो सकता है और एक प्रदेश में शुक्लवर्ण वाला हो सकता है ४ 'सिय नीलगा य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य ५' यह पांचवां भंग है इसके अनुसार वह अनेक प्रदेशों में नीलवर्ण वाला हो सकता है एक प्रदेश में लोहितवर्ण वाला हो सकता है एक प्रदेश में पीतवर्ण वाला हो सकता है और एक प्रदेश में शुक्लवर्ण वाला हो सकता है ५। प्रथम भंग सर्वत्र प्रथमा विभक्ति के एकवचन वाला है, द्वितीय भंग चतुर्थ पद में बहुवचन वाला और शेष पदों में एक वचन वाला है, तृतीय भंग तृतीय पद में बहुवचन वाला है और शेषपदों में एकवचन वाला है, चतुर्थ भंग द्वितीय पद में बहुवचन वाला और शेषपदों में एकवचन वाला है, पंचम भंग प्रथम पद में बहुवचन वाला और शेषपदों में एकवचन वाला है 'एवमेए चउक्कसंजोएणं पणवीसं भंगा' इस प्रकार से ये पांच वर्णों

છે. તથા એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે. ૪ 'सिय नीलगा य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य ५' તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણવાળો છે. એ રીતે આ પાંચમો ભંગ છે.૫ પહેલો ભંગ ચારે પદોમાં પ્રથમ વિભક્તિના એકવચનથી કહેલ છે. બીજા ભંગના ચોથા પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ કરેલ છે. અને બાકીના ત્રણ પદો એકવચનવાળા છે. ત્રીજા ભંગનું ત્રીજું પદ બહુવચનવાળું છે. તથા બાકીના પદો એક વચનવાળા છે, ચોથા ભંગના બીજા પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ કરેલ છે. અને બાકીના પદો એકવચનવાળા છે.

भवन्ति एतेषु च एकत्वानेकत्वाभ्यां पुनः पञ्च पञ्च भवन्तीति पञ्चसंख्यायाः पञ्चसंख्यया गुणने पञ्चविंशतिरेव भङ्गा भवन्तीति भावः । 'जइ पंचवन्ने' यदि पञ्चवर्णः पञ्चप्रदेशिकः स्कन्ध स्तदा-'कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य' कालश्च नीलश्च लोहितश्च पीतश्च शुक्लश्चेति एको भङ्गो भवति पञ्चवर्णात्मकत्वे पञ्चप्रदेशिकस्येति । 'सव्वमेए एक्कगदुयगतियगचउक्कपंचग-संजोएणं ईयालं भंगसयं भवइ' सर्वेगेते एकद्विकत्रिकचतुष्कपञ्चकसंयोगेन एक-

के परस्पर के व्यत्यास से और एकवचन बहुवचन के व्यत्यास से चतुष्क संयोग में २५ भंग होते हैं, तात्पर्य ऐसा है कि जब चारवर्णों का परस्पर में व्यत्यास-उलटफेर होता है-विशेषण विशेष्यभाव करके उनमें परिवर्तन किया जाता है तब इनके चार संयोगी ५ भंग बनते हैं, ५ भंगों में फिर इन चार वर्णों के एकत्व अनेकत्व को लेकर ५-५ भंग और बनते हैं इस प्रकार से ये कुल भंग चार वर्णों को आश्रित करके यहां २५ होते हैं ।

'जइ पंचवन्ने' यदि वह पंचप्रदेशिक स्कन्ध पांच वर्णों वाला होता है तो वह 'कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य' कृष्णवर्ण वाला नीलवर्ण वाला लोहितवर्ण वाला पीतवर्णवाला और शुक्लवर्ण वाला होता है इस प्रकार से यहां एक ही भंग होता है 'सव्वमेए एक्कग-दुयग-तियग-चउक्क-पंचग-संजोएणं ईयालं भंग-

પાંચમાં ભંગના પહેલા પદમાં બહુવચન અને બાકીના પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ કરેલ છે. 'एवमेए चउक्कसंजोएणं पणवीसं भंगा' એજ રીતે પાંચ વર્ણોના પરસ્પરમાં ફેરફારથી તથા એકવચન અને બહુ-વચનના વ્યત્યાસથી ચાર સંયોગમાં પાંચ પ્રદેશવાળા સ્કંધના આ પચીસ ભંગો થાય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-જ્યારે ચાર વર્ણોનો એકબીજામાં ફેરફાર થાય છે. વિશેષણ વિશેષ્યભાવથી તેઓમાં પરિવર્તન કરવામાં આવે છે ત્યારે પાંચ પ્રદેશવાળા સ્કંધના ચાર સંયોગી પાંચ ભંગો થાય છે. પાંચભંગોમાં એકપણા અને અનેકપણાથી દરેકના ૫-૫ પાંચ પાંચ ભંગો થાય છે. એ રીતે કુલ ૨૫ પચીસ ભંગો ચાર વર્ણના આશ્રયથી થાય છે

'जइ पंचवन्ने' જો તે પાંચ પ્રદેશવાળો સ્કંધ પાંચ વર્ણોવાળો હોય છે. कालए य नीलए य, लोहियए य, हालिद्दए य सुक्किल्लए य१' કોઇવાર તે કાળાવર્ણવાળો કોઇવાર નીલવર્ણવાળો લાલવર્ણવાળો પીળાવર્ણવાળો અને સફેદવર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ ૧ એકજ ભંગ થાય છે.

चत्वारिंशदधिकं भङ्गशतं भवति तथाहि असंयोगिनः पञ्चभङ्गाः५, द्विकसंयोगे चत्वारिंशद्भङ्गाः४० त्रिकसंयोगे सप्तति भङ्गाः७०, चतुष्कसंयोगे पञ्चविंशति-भङ्गाः,२५ पञ्चकसंयोगे एकएव भङ्गो भवतीति सर्वसंकलनया एकचत्वारिंशदधिकं भङ्गशतं भवति इति। 'गंधा जहा चउप्पएसियस्स' गन्धा यथा चतुष्प्रदेशिकस्य, येन रूपेण चतुष्प्रदेशिकस्कन्धस्य गन्धा निरूपिता स्तथैव पञ्चप्रदेशिकस्कन्ध-स्यापि गन्धा ज्ञातव्या स्तथाहि-यदि पञ्चप्रदेशिकः स्कन्ध एकगन्ध स्तदा स्यात् सुरभिगन्धश्च दुरभिगन्धश्चेति । 'रसा जहा वन्ना' रसा यथा वर्णाः, येनैव

सयं भवइ' यहां पर समस्त भंगों की संख्या १४१ होती है-असंयोगी ५ भंग द्विकसंयोगी भंग ४० त्रिकसंयोगी ७० चतुष्क संयोगी २५ एवं पञ्चकसंयोगी १ इस प्रकार से ये सब भंग जुडकर १४१ हो जाते हैं।

'गंधा जहा चउप्पएसियस्स' जिस प्रकार से चतुष्प्रदेशिकस्कन्ध के गंधों का निरूपण किया गया है उसी प्रकार से पञ्चप्रदेशिक स्कंध के भी गंधों का निरूपण कर लेना चाहिए, तात्पर्य यह है कि-यदि पञ्चप्रदेशिक स्कन्ध एकगंधवाला होता है तो वह या तो सुरभिगंध वाला हो सकता है या दुरभिगंध वाला हो सकता है, इस प्रकार से ये २ भंग होते हैं और यदि वह दो गंध वाला होता है तब वह सुरभिगंध वाला भी होता है और दुरभिगंध वाला भी होता हैं इसके चार भंग बनते हैं। कुल छह भंग होते हैं। 'रसा जहा वन्ना' जिस प्रकार से जिस भंग

'सव्वमेए एक्कग-दुयग-तियग-चउक्क-पंचग-सजोगेणं ईयालं भंगसयं भवइ' આ બધા જ ભંગોની કુલ સંખ્યા ૧૪૧ એકસોએકતાળીસ થાય છે તે આ પ્રમાણે છે. અસંયોગી ૫, પાંચ ભંગો બે સંયોગીના ૪૦ ચાળીસ ભંગો, ત્રિક સંયોગી ૭૦ સિત્તેર ભંગો તથા ચાર સંયોગી ૨૫ પચ્ચીસ ભંગો અને પાંચ સંયોગી ૧ એક ભંગ એ રીતે આ કુલ ૧૪૧ એકસોએકતાળીસ થાય છે.

'गंधा जहा चउप्पएसियस्स' ચાર પ્રદેશી સ્કંધના સંબંધમાં જે પ્રમાણે ગંધગુણના વિષયમાં વર્ણન કર્યું છે તેજ પ્રમાણે પાંચ પ્રદેશવાળા સ્કંધના સંબંધમાં પણ ગંધ ગુણ સંબંધી કથન સમજી લેવું અર્થાત્ પાંચ પ્રદેશી સ્કંધ એક ગંધ ગુણવાળો હોય તો તે સુગંધવાળો હોય છે. અથવા દુર્ગંધ વાળો હોય છે. એ રીતે તેના બે ભંગો થાય છે. તથા જો તે બે ગંધ ગુણ વાળો હોય તો તે સુગંધવાળો પણ હોય છે અને દુર્ગંધવાળો પણ હોય છે. એ રીતે ગંધ ગુણ સંબંધી કુલ ત્રણ ભંગો થાય છે. તેમ સમજવું.

प्रकारेण यादृश्या च संख्यया वर्णा निरूपिताः पञ्चप्रदेशिकस्कन्धस्य तेनैव प्रकारेण तादृश्या च संख्यया रसा अपि ज्ञातव्याः वर्णरसयोः समसंख्याकत्वात् तथाहि-असंयोगिनो रसस्य पञ्च भङ्गाः५, द्विकसंयोगे चत्वारिंशद्भङ्गाः४०, त्रिकसंयोगे सप्ततिर्भङ्गाः७०, चतुष्कसंयोगे पञ्चविंशति भङ्गाः२५, पञ्चकसंयोगे एक एव भङ्गः इति संकलनया एकचत्वारिंशदधिकं भङ्गशतं रसस्य पञ्चप्रदेशिकस्कन्धमाश्रित्य भवतीति भावः। 'फासा जहा चउप्पएसियस्स' स्पर्शा यथा चतुष्प्रदेशिकस्य, चतुष्प्रदेशिकस्कन्धमाश्रित्य यथा स्पर्शाः कथिता स्तथैव पञ्चप्रदेशिकस्कन्धस्यापि स्पर्शाः ज्ञातव्या इति, तथाहि-यदि द्विस्पर्शः पञ्चप्रदेशिक स्तदा स्यात् शीतश्च स्निग्धश्च१, स्यात् शीतश्च रूक्षश्च२, स्यात् उष्णश्च स्निग्धश्च३, स्यात् उष्णश्च रूक्षश्चेति चत्वारो भङ्गा.४,। यदि त्रिस्पर्शः

क्रम से पंचप्रदेशिक स्कन्ध के वर्णों का वर्णन किया गया है उसी प्रकार से रसों का भी वर्णन कर लेना चाहिये, क्योंकि इन दोनों की संख्या समान है, इस प्रकार असंयोगी भंग रससंबंधी ५, द्विकसंयोगी ४०, त्रिकसंयोगी ७०, चतुष्कसंयोगी २५ और पंचकसंयोगी १, सब मिलाकर १४१ भंग होते हैं। 'फासा जहा चउप्पएसियस्स' जिस प्रकार से चतुष्प्रदेशिक स्कन्ध में स्पर्शों का कथन किया है उसी प्रकार से पंचप्रदेशिक स्कन्ध में स्पर्शों का कथन कर लेना चाहिए, तात्पर्य ऐसा है-यदि पंचप्रदेशिक स्कन्ध दो स्पर्शों वाला होता है तो वह या तो शीत और स्निग्ध स्पर्श वाला हो सकता है १, अथवा-शीत और रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है २, अथवा-उष्ण और स्निग्ध स्पर्शवाला

'रसा जहा वन्ना' જે પ્રમાણે પાંચ પ્રદેશી સ્કંધને વર્ણોના સંબંધી ભંગો કહ્યા છે. તેજ ક્રમથી રસો સંબંધી ભંગોનું પણ વર્ણન સમજવું. કારણ કે વર્ણ, અને રસ, એ બન્નેની સંખ્યા પાંચ-પાંચ અર્થાત્ એક સરખી જ છે. આ રીતે અસંયોગી રસસંબંધી ૫ પાંચ ભંગો દ્વિકસંયોગી ૪૦ ચાળીસ ત્રણ સંયોગી ૭૦ ચાર સંયોગી ૨૫ અને પાંચ સંયોગી એક એ રીતે કુલ ૧૪૧ એક સોને એકતાળીસ ભંગો થાય છે. 'फासा जहा चउप्पएसियस्स' સ્પર્શોનું કથન ચાર પ્રદેશવાળા સ્કંધના વર્ણનમાં જે રીતે કરવામાં આવ્યું છે તેજ રીતે પાંચ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં પણ સ્પર્શસંબંધી કથન સમજી લેવું. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—જો પાંચ પ્રદેશવાળો સ્કંધ બે સ્પર્શવાળો હોય તો તે ઠંડા અને સ્નિગ્ધ-ચિકણા એ બે સ્પર્શવાળો હોય છે,૧ અથવા ઠંડા અને રૂક્ષ એ બે સ્પર્શવાળો હોય છે ૨ ઉષ્ણ સ્પર્શ અને સ્નિગ્ધ-ચિકણા એ બે

पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धस्तदा सर्वः शीतो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः१, सर्वः शीतो देशः स्निग्धो देशा रूक्षाः२, सर्वः शीतः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षश्चेति तृतीयः३, सर्वः शीतो देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षाश्चेति चतुर्थः४, सर्व उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति पञ्चमः ५, सर्व उष्णो देशः स्निग्धो देशा

हो सकता है ३, या उष्ण और रूक्षस्पर्शवाला हो सकता है ४, इस प्रकार से ये चार भंग होते हैं, यदि वह पंच प्रदेशिक स्कन्ध तीन स्पर्शों वाला होता है तो या तो वह अपने सर्वांश में शीत हो सकता है एकदेश में स्निग्ध हो सकता है और एकदेश में रूक्ष हो सकता है १, अथवा-सर्वांश में शीत हो सकता है एकदेश में स्निग्ध हो सकता है और अनेक देशों में रूक्ष हो सकता है २, अथवा-सर्वांश में शीत हो सकता है, अनेक देशों में वह स्निग्ध हो सकता है, और एकदेश में रूक्ष हो सकता है ३, अथवा-'सर्वः शीतः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४' सर्वांश में वह शीत हो सकता है अनेक देश उसके स्निग्ध हो सकते हैं और अनेक देश उसके रूक्ष हो सकते हैं ४। 'सर्व उष्णः देशः स्निग्धः देशः रूक्षः' अथवा-सर्वांश में वह उष्ण हो सकता है एकदेश उसका स्निग्ध हो सकता है और एकदेश उसका रूक्ष हो

સ્પર્શવાળા હોય છે.૩ અથવા ઉષ્ણ અને રૂક્ષસ્પર્શવાળા હોય છે. એ રીતે પાંચ પ્રદેશી સ્કંધના દ્વિકસંયોગી ૪ ચાર ભંગો થાય છે. જો તે પાંચ પ્રદેશ વાળો સ્કંધ ત્રણ સ્પર્શોવાળો હોય તો કાં તો તે પોતાના સર્વાંશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે, તથા એક પ્રદેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને એક પ્રદેશમાં રૂક્ષસ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે પહેલો ભંગ છે.૧ અથવા સર્વાંશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. કોઇ એક પ્રદેશમાં સ્નિગ્ધસ્પર્શવાળો હોય છે. અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષસ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે.૨ અથવા સર્વપ્રદેશોમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધસ્પર્શવાળો હોય છે અને એક દેશમાં રૂક્ષસ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ છે.૩ અથવા-'सर्वः शीतः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षा४' તે પોતાના બધા જ પ્રદેશોમાં શીતસ્પર્શવાળો હોય છે. તેના અનેક દેશો સ્નિગ્ધસ્પર્શવાળા હોય છે. તથા તેના અનેક દેશો રૂક્ષસ્પર્શવાળા હોય છે આ ચોથો ભંગ છે.૪ "सर्व उष्णः देशः स्निग्धः देशः रूक्षः५' તે પોતાના સર્વાંશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોઇ શકે છે તેનો એક દેશ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે. તથા તેનો એક દેશ રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પાંચમો

रूक्षा इति षष्ठः ६, सर्व उष्णो देशाः स्निग्धाः देशो रूक्ष इति सप्तमः७, सर्व उष्णो देशाः स्निग्धा देशा रूक्षा इत्यष्टमः८। सर्वः स्निग्धो देशः शीतो देश उष्णः, अत्रापि चत्वारो भङ्गाः, सर्वो रूक्षो देशः शीतो देश उष्णः, अत्रापि पूर्ववदेव चत्वारो भङ्गा एवदेवं सर्वसंकलनया त्रिस्पर्शे षोडशभङ्गा भवन्तीति १६। यदि चतुःस्पर्शः पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धस्तदा देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो

सकता है ५। 'सर्वः उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः' अथवा-सर्वांश में वह उष्ण हो सकता है एक देश उसका स्निग्ध हो सकता है और अनेक देश उसके रूक्ष हो सकते हैं ६। अथवा-'सर्व उष्णः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः७' सर्वांश में वह उष्ण हो सकता है अनेक देशों में वह स्निग्ध हो सकता है और एक देश में रूक्ष हो सकता है ७। 'सर्वः उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ८' अथवा-सर्वांश में वह उष्ण हो सकता है अनेक देश उसके स्निग्ध हो सकते हैं और अनेक देश उसके रूक्ष हो सकते हैं ८। 'सर्वः स्निग्धः देशः शीत देशः उष्णः' यहां पर भी ४ भंग होते हैं, 'सर्वः रूक्षः देशः शीतः देश उष्णः' यहां पर भी ४ भंग होते हैं इस प्रकार त्रिस्पर्श में १६ भंग होते हैं। यदि पंच प्रदेशिक स्कन्ध चार स्पर्शों वाला होता है तो 'देशः शीतः देश उष्णः

ભંગ છે. 'सर्वः उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः' તે પોતાના સર્વ પ્રદેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે તેનો એક દેશ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે. તથા અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ છઠ્ઠો ભંગ છે.૬ અથવા 'सर्वः उष्णः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः७' તે પોતાના સર્વ પ્રદેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે તથા એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ ૭ સાતમો ભંગ છે. 'सर्व उष्णः' देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः८' અથવા પોતાના સર્વ અંશોથી ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. તેના અનેક દેશો સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા હોય છે. અને તેના અનેક દેશો રૂક્ષ સ્પર્શવાળા હોય છે. આ આઠમો ભંગ છે. 'सर्वः स्निग्धः देशः शीतः देश उष्णः' સ્નિગ્ધ-ચિકણો સ્પર્શ, ઠંડા સ્પર્શ અને ઉષ્ણ સ્પર્શના યોગથી પણ ચાર ભંગો થાય છે. તથા 'सर्वः रूक्षः देशः शीतः देश उष्णः' રૂક્ષ સ્પર્શ, શીત સ્પર્શ, અને ઉષ્ણ સ્પર્શના યોગથી પણ ચાર ભંગો બને છે. એ રીતે ત્રણ સ્પર્શવાળા ૧૬ સોળ ભંગો થાય છે.

પાંચ પ્રદેશી સ્કંધ જો ચાર સ્પર્શવાળો હોય તો તે આ રીતે ચાર સ્પર્શવાળો હોઇ શકે છે. જેમ કે 'देश शीतः देशः उष्णः देशः स्निग्धः

देशो रूक्ष इति प्रथमः१, देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशा रूक्षा इति द्वितीयः२, देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धा देशो रूक्ष इति तृतीयः३, देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षा इति चतुर्थो भङ्गः४, देशः शीतो देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशो रूक्षः इति पञ्चमः५, देशः शीतो देशा उष्णाः

देशः स्निग्धः देशः रूक्षः' वह एकदेश में शीत हो सकता है एकदेश में उष्ण हो सकता है एकदेश में स्निग्ध हो सकता है और एकदेश में रूक्ष हो सकता है, ऐसा यह प्रथम भंग है १, अथवा-'देशः शीतः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः' एकदेश में वह शीत हो सकता है एकदेश उसका उष्ण हो सकता है एकदेश उसका स्निग्ध हो सकता है और अनेक देश उसके रूक्ष हो सकते हैं ऐसा यह द्वितीय भंग है२, अथवा-'देशः शीतः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशः रूक्षः' वह एकदेश में शीत एक देश में उष्ण अनेक देशों में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष हो सकता है, ऐसा यह तृतीय भंग है अथवा३,-देशः शीतः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः' एकदेश में वह शीत हो सकता है एक देश में वह उष्ण हो सकता है अनेक देशों में वह स्निग्ध हो सकता है और अनेक देशों में वह रूक्ष हो सकता है ऐसा यह चतुर्थ भंग है४, अथवा-'देशः शीतः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशः रूक्षः' एक देश में वह शीत हो सकता है अनेक देशों में वह

देशः रूक्षः' ते पोताना એક પ્રદેશમાં શીત સ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે. અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ પહેલો ભંગ છે. અથવા—'देशः शीतः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः२' તે પોતાના એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. તેનો એક દેશ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશ સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે. તથા અનેક દેશો રૂક્ષ સ્પર્શવાળા હોય છે. આ બીજો ભંગ છે ૨ અથવા— 'देशः शीतः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशः रूक्ष' તે પોતાના એકદેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે તથા એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ ત્રીજો ભંગ છે ૩ અથવા 'देशः शीत', देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः४' તે પોતાના એકદેશમાં ઠંડાસ્પર્શવાળો હોય છે, તથા એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે. તથા અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ પ્રમાણે આ ચોથો ભંગ છે.૪ અથવા 'देशः शीतः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशः रूक्षः५' તે પોતાના

देशः स्निग्धो देशा रूक्षाः इति षष्ठः६, देशः शीतो देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्ष इति सप्तमः७, देशः शीतो देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षाः इत्यष्टमः८, देशाः शीताः देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति नवमः९,

उष्ण हो सकता है एकदेश में वह स्निग्ध हो सकता है और एकदेश में वह रूक्ष हो सकता है ऐसा यह पांचवां भंग है५, अथवा-'देशः शीतः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः ६' एकदेश में वह शीत हो सकता है अनेक देशों में वह उष्ण हो सकता है एकदेश उसका स्निग्ध हो सकता है और अनेक देशों में वह रूक्ष हो सकता है ऐसा यह छठा भंग है६, अथवा-'देशः शीतः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः' एकदेश उसका शीत हो सकता है अनेक देश उसके उष्ण हो सकते हैं अनेक देश उसके स्निग्ध हो सकते हैं और एक देश उसका रूक्ष हो सकता है ऐसा यह सातवां भंग है७, अथवा-'देशः शीतः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः' एकदेश उसका शीत हो सकता है अनेक देश उसके उष्ण हो सकते हैं अनेक देश उसके स्निग्ध हो सकते हैं एवं अनेक देश उसके रूक्ष हो सकते हैं ऐसा यह आठवां भंग है अथवा-'देशाः शीताः देश उष्णः देशः स्निग्धः देश रूक्षः' अनेक देश उसके शीत हो सकते हैं, एकदेश

એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશમાં તે સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે. તથા તે એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોઇ શકે છે. એ રીતે આ પાંચમો ભંગ છે.૫ અથવા 'देशः शीतः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः६' તે પોતાના એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શ વાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળો હોય છે. તેનો એકદેશ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે. તથા અનેક દેશોમાં તે રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ છઠ્ઠો ભંગ છે.૬ અથવા 'देशः शीतः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः७' તેનો એકદેશ ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. તેના અનેક દેશો ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળા હોય છે. અનેક દેશો સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળા હોય છે. અને એકદેશ રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ સાતમો ભંગ છે.૭ 'देशः शीतः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः८' તેનો એક દેશ ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. તેના અનેક દેશો ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળા હોય છે. તેના અનેક દેશો સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા હોય છે. તથા તેના અનેક દેશો રૂક્ષ સ્પર્શવાળા હોય છે. એ રીતનો આઠમો ભંગ છે.૮ અથવા 'देशाः शीताः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशः रूक्षः९' તેના અનેક દેશો ઠંડા સ્પર્શવાળા હોય છે. તેનો

देशा शीताः देश उष्णो देशः स्निग्धो देशा रूक्षा इति दशमः १०, देशाः शीताः देश उष्णो देशाः स्निग्धा देशो रूक्ष इत्येकादशः ११, देशाः शीताः देश उष्णो देशाः स्निग्धा देशा रूक्षा इति द्वादशः १२, देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति त्रयोदशः१३, देशाः शीता देशा उष्णाः देशः स्निग्धो

उसका उष्ण हो सकता है एक देश उसका स्निग्ध हो सकता है और एक देश उसका रूक्ष हो सकता है ऐसा यह नौवां भंग है अथवा- 'देशाः शीताः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः' अनेक देश उसके शीत हो सकते हैं एक देश उसका उष्ण हो सकता है एक देश उसका स्निग्ध हो सकता है और अनेक देश उसके रूक्ष हो सकते हैं ऐसा यह १० वां भंग है अथवा-'देशाः शीताः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः' अनेक देश उसके शीत होते हैं एकदेश उसका उष्ण होता है अनेकदेश उसके स्निग्ध होते हैं और एक देश उसका रूक्ष होता है ऐसा यह ११वां भंग है अथवा- देशाः शीताः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः' अनेक देश उसके शीत हो सकते हैं एकदेश उसका उष्ण हो सकता है अनेक देश उसके स्निग्ध हो सकते हैं और अनेक देश उसके रूक्ष हो सकते हैं ऐसा यह १२वां भंग हैं अथवा-देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः

એકદેશ ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળો હોય છે. તથા એકદેશ સ્નિગ્ધ-ચિકણુ સ્પર્શવાળો હોય છે. તથા તેનો એકદેશ રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ નવમો ભંગ છે.૯ અથવા 'દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ રૂક્ષાઃ૧૦' તેના અનેક દેશો ઠંડા સ્પર્શવાળા હોય છે. તેનો એકદેશ ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળો હોય છે. તેનો એકદેશ સ્નિગ્ધ-ચિકણુ સ્પર્શવાળા હોય છે. તથા તેના અનેક દેશો રૂક્ષ સ્પર્શવાળા હોય છે. એ રીતે આ ૧૦ દસમો ભંગ છે. ૧૦ અથવા 'દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રૂક્ષઃ૧૧' તેના અનેક દેશો ઠંડા સ્પર્શવાળા હોય છે. તેનો એકદેશ ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશો સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા હોય છે. તથા એકદેશ રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ અગિયારમો ભંગ છે ૧૧ અથવા-'દેશાઃ શીતાઃ દેશ. ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રૂક્ષાઃ૧૨' તેના અનેક દેશો ઠંડા સ્પર્શવાળા હોય છે. તેનો એક દેશ ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળો હોય છે. તેના અનેક દેશો સ્નિગ્ધ-ચિકણુ સ્પર્શવાળા હોય છે. તથા તેના અનેક દેશો રૂક્ષ સ્પર્શવાળા હોય છે. આ ૧૨ બારમો ભંગ છે. અથવા 'દેશાઃ શીતાઃ દેશાઃ ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશો

देशा रूक्षा इति चतुर्दशः१४, देशाः शीताः देशा उष्णा देशाः स्निग्धाः देशो रूक्ष इति पञ्चदशः१५, देशा शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षा इति षोडश१६ इति, एते सर्वे मिलित्वा द्विकसंयोगिनो भङ्गाश्चत्वारः४, त्रिकसंयोगिनो

स्निग्धः देशो रूक्ष.' अनेक देश उसके शीत होते हैं अनेक देश उसके उष्ण होते हैं एक देश स्निग्ध और एक देश रूक्ष होता है ऐसा यह तेरहवां भंग है अथवा-'देशाः शीताः देशाः उष्णाः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः' अनेक देश उसके शीत अनेक देश उष्ण एक-देश स्निग्ध और अनेक देश उसके रूक्ष हो सकते हैं ऐसा यह १४वां भंग है अथवा-'देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः उसके अनेक देश शीत हो सकते हैं अनेक देश उष्ण हो सकते हैं अनेक देश स्निग्ध हो सकते हैं और एकदेश उसका रूक्ष हो सकता है ऐसा यह १५ वां भंग है अथवा-'देशाः शीताः देशाः उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः' अनेक देश उसके शीत अनेक देश उसके उष्ण अनेक देश उसके स्निग्ध और अनेक देश उसके रूक्ष हो सकते हैं ऐसा यह सोलहवां भंग है। ये सब मिलाकर ३६ भंग हो जाते हैं-

रूक्षः' તેના અનેક દેશો ઠંડા સ્પર્શવાળા હોય છે. તેના અનેક દેશો ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા હોય છે. એક દેશ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે. તથા એકદેશ રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ૧૩ તેરમો ભંગ છે. અથવા-'देशाः शीताः देशाः उष्णाः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः' તેના અનેક દેશો ઠંડા સ્પર્શવાળા હોય છે અનેક દેશો ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા હોય છે. એક દેશ સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શ-વાળો હોય છે. તથા તેના અનેક દેશો રૂક્ષ સ્પર્શવાળા હોઈ શકે છે. આ ૧૪ ચૌદમો ભંગ છે. અથવા 'देशा. शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षा' તેના અનેક દેશો ઠંડા સ્પર્શવાળા હોય છે. અનેક દેશો ઉષ્ણ સ્પર્શ-વાળા હોય છે અનેક દેશો સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા હોય છે. તથા તેનો એક દેશ રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ ૧૫ પંદરમાં ભંગ છે. અથવા— देशाः शीताः देशाः उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः' તેના અનેક દેશો ઠંડા સ્પર્શવાળા હોય છે. અનેક દેશો ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા હોય છે તથા અનેક દેશો સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા હોય છે તથા અનેક દેશો રૂક્ષ સ્પર્શવાળા હોય છે એ રીતે આ સોળમો ભંગ થાય છે.૧૬ એ રીતે પાંચ પ્રદેશી સ્કંધના બધા મળીને આ ૩૬ છત્રીસ ભંગો થાય છે. જેમ કે— બેના સંયોગથી ૪ ચાર ભંગો ત્રણ

भङ्गाः षोडश१६, चतुःसंयोगिनोऽपि भङ्गाः षोडश, तदेवं षट्त्रिंशद्भङ्गाः३६, स्पर्शविषये पञ्चप्रदेशिकस्कन्धस्य भवन्तीति पञ्चप्रदेशिकस्कन्धप्रकरणम् ॥सू० ३॥

पञ्चप्रदेशिकस्कन्धस्य वर्णगन्धरसस्पर्शान् विभागशो दर्शयित्वा षट्प्रदेशिकस्कन्धस्य वर्णगन्धरसस्पर्शान् दर्शयितुं प्रश्नयन्नाह-'छप्पएसिए णं' इत्यादि,

मूलम्-छप्पएसिए णं भंते! खंधे कइवन्ने कइगंधे कइरसे कइफासे पन्नत्ते? एवं जहा पंचपएसिए जाव सिय चउफासे पन्नत्ते। जइ एगवन्ने दुवन्ना जहा पंचपएसियस्स। जइ तिवन्ने सिय कालए य नीलए य लोहियए य, एवं जहेव पंचपएसियस्स सत्त भंगा जाव सिय कालगा य नीलगा य लोहियए य७, सिय कालगा य नीलगा य लोहियगा य८, एए अट्ठ भंगा। एवमेए दसतियासंजोगा, एक्केक्कए संजोगे अट्ठ भंगा एवं सव्वे वि तियगसंजोगे असीति भंगा। जइ चउवन्ने सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य१, सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दगा य२, सिय कालए य नीलए य लोहियगाय हालिद्दए य३, सिय कालए य नीलए य लोहियगा य हालिद्दगा य४; सिय कालए य नीलगा य लोहियए य हालिद्दए य५, सिय कालए य नीलगा य लोहियए य हालिद्दगा य६, सिय कालए य नीलगा य लोहियगा य हालिद्दए य७, सिय कालगा य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य८, सिय कालगा

द्विकसंयोगी ४, त्रिकसंयोगी १६ और चतुः संयोगी भी १६ ये सब ३६ भंग स्पर्श के विषय में पंच प्रदेशिक स्कन्ध के होते हैं ॥सू० ३॥

સંયોગી ૧૬ સોળ ભંગો તથા ચાર સંયોગી ૧૬ સોળ ભંગો એ રીતે આ ૩૬ ભંગો થાય છે. ॥સૂત્ર ૩॥

य नीलए य लोहियए य हालिद्दगा य९, सिय कालगा य नीलए य लोहियगा य हालिद्दए य १०, सिय कालगा य नीलगा य लोहियए य हालिद्दए य११, एए एक्कारस भंगा एवमेव पंच चउक्का संजोगा कायव्वा एक्केक्कसंजोए एक्कारस भंगा सव्वे ते चउक्कसंजोएणं पणपन्नं भंगा। जइ पंचवन्ने सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य१ सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किगा य२, सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दगा य सुक्किल्लए य३, सिय कालए य नीलए य लोहियगा य हालिद्दए य सुक्किल्लए य४, सिय कालए य नीलगा य लोहियए य हालिद्दए य सुकिलए य५ सिय कालगा य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य ६, एवमेए छ भंगा भाणियव्वा, एवमेते सव्वे वि एक्कगदुयगतियग-चउक्कगपंचगसंजोगेसु छासीयं भंगसयं भवइ। गंधा जहा पंच पएसियस्स रसा जहा एयस्सेव वन्ना, फासा जहा चउप्प-एसियस्स ॥सू० ४॥

छाया--षट्प्रदेशिकः खलु भदन्त ! स्कन्धः कतिवर्णः कतिगन्धः कतिरसः कतिस्पर्शः प्रज्ञप्तः ? एवं यथा पञ्चप्रदेशिकः यावत् स्यात् चतुःस्पर्शः प्रज्ञप्तः। यदि एकवर्णः, द्विवर्णो यथा पञ्चप्रदेशिकस्य यदि त्रिवर्णः स्यात् कृष्णश्च नीलश्च लोहितश्च एवं यथैव पञ्चप्रदेशिकस्य सप्तभङ्गा यावत् स्यात् कृष्णाश्च नीलाश्च लोहितश्च० स्यात् कृष्णाश्च नीलाश्च लोहिताश्च। एते अष्ट भङ्गाः। एवमेते दश त्रिकसंयोगाः, एकैकसंयोगे अष्टौ भङ्गाः, एवं सर्वेऽपि त्रिकसंयोगे अशीतिर्भङ्गाः। यदि चतुर्वर्णः स्यात् कृष्णश्च नीलश्च लोहितश्च पीतश्च१, स्यात् कृष्णश्च नीलश्च लोहितश्च पीताश्च२, स्यात् कृष्णश्च नीलश्च लोहिताश्च पीतश्च३ स्यात् कृष्णश्च नीलश्च लोहिताश्च पीताश्च४, स्यात् कृष्णश्च नीलाश्च लोहितश्च पीतश्च५, स्यात् कृष्णश्च नीलाश्च लोहितश्च पीताश्च६, स्यात् कृष्णश्च

नीलाश्च लोहिताश्च पीतश्च७, स्यात् कृष्णाश्च नीलश्च लोहितश्च पीतश्च८, स्यात् कृष्णाश्च नीलश्च लोहितश्च पीतश्च९, स्यात् कृष्णाश्च नीलश्च लोहिताश्च पीतश्च१०, स्यात् कृष्णाश्च नीलाश्च लोहितश्च पीतश्च११, एते एकादश भङ्गाः, सर्वे ते चतुष्कसंयोगेन पञ्च पञ्चाशद्भङ्गाः५५। यदि पञ्चवर्णः स्यात् कृष्णश्च नीलश्च लोहितश्च पीतश्च शुक्लश्च१, स्यात् कृष्णश्च नीलश्च लोहितश्च पीतश्च शुक्लाश्च२, स्यात् कृष्णश्च नीलश्च लोहितश्च पीताश्च शुक्लश्च३, स्यात् कृष्णश्च नीलश्च लोहिताश्च पीतश्च शुक्लश्च४, स्यात् कृष्णश्च नीलाश्च लोहितश्च पीतश्च शुक्लश्च५, स्यात् कृष्णाश्च नीलश्च लोहितश्च शुक्लश्च६, एवमेते षड्भङ्गा भणितव्याः, एवमेते सर्वेऽपि एकद्विकत्रिकचतुष्कपञ्चकसंयोगेषु षडशीत्यधिकं भङ्ग शतं भवति। गन्धा यथा पञ्चप्रदेशिकस्य, रसा यथा एतस्यैव वर्णाः, स्पर्शा यथा चतुःप्रदेशिकस्य ॥सू० ४॥

टीका:—'छप्पएसिए णं भंते ! खंधे कइवन्ने कइगंधे कइरसे कइफासे पन्नत्ते ?' षट्प्रदेशिकः खलु भदन्त ! स्कन्धः कतिवर्णः, षट् प्रदेशाः—षट् परमाणवः अवयवतया विद्यन्ते यस्य स्कन्धस्यावयविनः स षट्प्रदेशिकः स्कन्धः कतिवर्णः

'छप्पएसिए णं भंते ! खंधे कइवन्ने कइगंधे इत्यादि' सू० ॥४॥

टीकार्थ—सूत्रकार ने पञ्चप्रदेशिकस्कन्ध के वर्ण गन्ध रस और स्पर्शों का उसमें विभागशः वर्णन किया अब वे इन्हीं वर्ण गन्ध रस और स्पर्शों को षट्प्रदेशिक स्कन्ध में विभागशः प्रकट करने के लिए 'छप्पएसिए णं भंते !' इत्यादि सूत्र का वर्णन करते हैं—इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—'छप्पएसिए णं भंते ! कइवन्ने कइगंधे कइरसे कइफासे पन्नत्ते' हे भदन्त ! छ परमाणु अवयव रूप से जिस स्कन्धरूप अवयवी को होते हैं—अर्थात् जो स्कन्धरूप-

---

પાંચ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં વર્ણ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શોના સંબંધી ક્રમથી કથન કર્યું હવે વર્ણ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શોને છ પ્રદેશ સ્કંધમાં ક્રમથી બતાવવા સૂત્ર કહે છે. 'छप्पएसिए णं भंते ! खंधे कइवन्ने कइगंधे' ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે—'छप्पएसिए णं भंते ! खंधे कइवन्ने कइगंधे कइरसे कइफासे पण्णत्ते' હે ભગવન્ સ્કંધ રૂપ જે અવયવી પરમાણુ રૂપ છ અવયવ રૂપેથી હોય છે, અર્થાત્ જે સ્કંધ રૂપ અવયવી છ પરમાણુના સંયોગથી થયેલ હોય છે. એવો તે છ પ્રદેશવાળો સ્કંધ કેટલા

कतिगन्धः कतिरसः कतिस्पर्शः प्रज्ञप्तः, षट्प्रदेशिकस्कन्धे कियन्तो वर्णगन्धरसस्पर्शा विद्यन्ते ? इति प्रश्नः, उत्तरमाह-'एवं जहा' इत्यादि, 'एवं जहा पंचपएसिए जाव चउफासे पन्नत्ते' एवं यथा पञ्चप्रदेशिको यावत् चतुःस्पर्शः प्रज्ञप्तः, पञ्चप्रदेशिकातिदेशमेव वितृण्वन् आह-'जइ एगवन्ने' इति, यदि षट्प्रदेशिकः स्कन्ध एकवर्णः-एकवर्णवान् तदा-'एगवन्नदुवन्ना जहा पंचपएसियस्स' एकवर्णद्विवर्णौ यथा पञ्चप्रदेशिकस्य, येन प्रकारेण पञ्चप्रदेशिकस्कन्धस्य एकवर्णद्विवर्णवत्त्वं कथितं तथैव षट्प्रदेशिकस्कन्धस्यापि एकवर्णवत्त्वं वर्णद्वयवत्त्वं च वक्तव्यम्, तथाहि-'सिय कालए य सिय नीलए य सिय लोहियए य सिय हालिद्दए य सिय

अवयवी छ परमाणुओं के संयोग से जन्य होता है ऐसा वह षट्प्रदेशिक स्कन्ध कितने वर्णों वाला कितने गंधों वाला कितने रसों वाला और कितने स्पर्शों वाला होता है ? अर्थात् षट्प्रदेशिक स्कन्ध में कितने वर्ण गन्ध रस और स्पर्श होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'एवं जहा पंचपएसिए जाव सिय चउफासे पन्नत्ते' हे गौतम ! जिस प्रकार से पंचप्रदेशिक स्कन्ध यावत् चार स्पर्शवाला कहा गया है उसी प्रकार से यह षट्प्रदेशिक स्कन्ध भी यावत् चार स्पर्श वाला कहा गया है । इसी विषय को अब विस्तारपूर्वक समझाने के लिये 'जइ एगवन्ने' इत्यादि सूत्रपाठ कहा जाता है-इसमें यह समझाया गया है-यदि वह षट्प्रदेशिक स्कन्ध एकवर्ण वाला या दो दो वर्णों वाला होता है तो इनके वर्णन की शैली जैसे पंचप्रदेशिक स्कन्ध के प्रकरण में कही गई है वैसी ही वह यहां षट् प्रदेशिक स्कन्ध के सम्बन्ध में भी जान लेनी चाहिये या कह लेनी चाहिये । खुलासा इस विषय

વર્ણોવાળો કેટલા ગંધોવાળો કેટલા રસોવાળો અને કેટલા સ્પર્શોવાળો હોય છે ? અર્થાત્ છ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં કેટલા વર્ણો, કેટલા ગંધ, કેટલા રસો અને કેટલા સ્પર્શો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'एवं जहा पंचपएसिए जाव चउफासे पण्णत्ते' હે ગૌતમ જે રીતે પાંચ પ્રદેશિક સ્કંધ યાવત્ ચાર સ્પર્શોવાળો કહ્યો છે તેજ રીતે આ છ પ્રદેશવાળો સ્કંધ પણ યાવત્ ચાર સ્પર્શોવાળો કહ્યો છે. આજ વિષયને હવે સૂત્રકાર વિસ્તારપૂર્વક સમજાવવા 'जइ एगवन्ने' ઈત્યાદિ સૂત્રપાઠ કહે છે. આ સૂત્રથી એ સમજાવ્યું છે કે-જો તે છ પ્રદેશવાળો સ્કંધ એક વર્ણવાળો અથવા બબ્બે વર્ણવાળો હોય તો તે પાંચ પ્રદેશી સ્કંધનું જે રીતે એક અને બે વર્ણના સંબંધનું વર્ણન કર્યું છે, તેજ પ્રમાણે આ છ પ્રદેશવાળા સ્કંધનું વર્ણન પણ

सुक्किल्लए य' स्यात् कालः स्यात् नीलः स्यात् लोहितः स्यात् हारिद्रः स्यात् शुक्लइति एकवर्णविषयका भङ्गाः। यदि द्विवर्णस्तदा 'सिय कालए य नीलए य१, सिय कालए य नीलगा य२, सिय कालगा य नीलए य३, सिय कालगा य नीलगा य४' स्यात् कालश्च नील स्येकः, स्यात् कालश्च नीलाश्च इति द्वितीयः२, स्यात् कालाश्च नीलश्चेति तृतीयः३, स्यात् कालाश्च नीलाश्चेति चतुर्थः४। सिय

में ऐसा है-'जइ एगवन्ने सिय कालए य सिय नीलए य सिय लोहियए य सिय हालिद्दए य सिय सुक्किल्लए य' यदि वह षट्प्रदेशिक स्कन्ध एकवर्ण वाला है तो वह या तो कदाचित् कालेवर्ण वाला हो सकता है या कदाचित् नीले वर्ण वाला हो सकता है या कदाचित् लोहित वर्ण वाला हो सकता है या कदाचित् पीनवर्ण वाला हो सकता है या कदाचित् शुक्लवर्ण वाला हो सकता है इस प्रकार से ये ५ भंग एकवर्ण को लेकर हो सकते हैं। यदि वह षट् प्रदेशिक स्कन्ध दो वर्णों वाला हो तो-'सिय कालए य नीलए य १ सिय कालए य नीलगा य २ सिय कालगा य नीलए य ३ सिय कालगा य नीलगा य ४' इस प्रकार से वहां ये ४ भंग होते हैं। कदाचित् वह कालेवर्ण वाला और नीले वर्णवाला हो सकता है १ अथवा-एक प्रदेश उसका कृष्णवर्ण वाला और अनेक प्रदेश उसके नीले वर्णवाले हो सकते हैं २, अथवा-अनेक प्रदेश उसके कृष्णवर्ण वाले और एक प्रदेश उसका नीले वर्ण वाला हो सकता है ३, अथवा अनेक प्रदेश उसके कालेवर्ण वाले और अनेक प्रदेश उसके नीलेवर्ण वाले हो सकते हैं ४, इस प्रकार से ये ४ भंग

સમજવું તેનું વર્ણન પ્રકાર આ પ્રમાણે છે.-'जइ एगवन्ने सिय कालए य सिय नीलए य सिय लोहियए य सिय हालिद्दए य सिय सुक्किल्लए य' જો તે ૭ પ્રદેશવાળો સ્કંધ એક વર્ણવાળો હોય તો કોઈવાર કાળા વર્ણવાળો હોય છે, અથવા કોઈવાર નીલ વર્ણવાળો હોય છે. અથવા કોઈવાર લાલવર્ણવાળો હોય છે, કોઈવાર પીળાવર્ણવાળો હોય છે અથવા કોઈવાર સફેદવર્ણવાળો હોય છે. જો તે ૭ પ્રદેશવાળો સ્કંધ બે વર્ણવાળો હોય તો 'सिय कालए य नीलए य१' કોઈવાર તે કાળાવર્ણવાળો હોય છે અને નીલવર્ણવાળો પણ હોય છે.૧ 'सिय कालए य नीलगा य२' અથવા તેનો એક પ્રદેશ કાળાવર્ણવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશો નીલવર્ણવાળા હોય છે.૨ અથવા 'सिय कालगा य नीलए य३' તેના અનેક પ્રદેશો કાળાવર્ણવાળા હોય છે એક પ્રદેશ નીલવર્ણવાળો હોય છે.૩ 'सिय कालगा य नीलया य४' અથવા તેના અનેક પ્રદેશો કાળાવર્ણવાળા હોય છે. અને અનેક પ્રદેશો નીલવર્ણવાળા હોય છે.

कालए य लोहियए य' स्यात् कालश्च लोहितश्च, अत्रापि चत्वारः काले लोहिते एकत्वाभ्यां प्रथमः१, काले एकत्वं लोहिते बहुत्वमिति द्वितीयः२, काले बहुत्वं लोहिते एकत्वमिति तृतीयः३, काले लोहिते च बहुत्वमिति चतुर्थः४। 'सिय

कृष्ण और नीलवर्ण के एकत्व और अनेकत्व को लेकर हुए हैं। इसी प्रकार से कृष्ण और लालवर्ण के एकत्व और अनेकत्व को लेकर चार भंग होते हैं इनमें 'सिय कालए य लोहियए य' ऐसा यह मूलभंग है– इसके चार भंग इस प्रकार से है–'सिय कालए य लोहियए य १ सिय कालए य लोहियगा य २, सिय कालगा य लोहियए य ३, सिय कालगा य लोहियगा य ४' इनमें प्रथम भंग कृष्ण और लोहित (लाल) में प्रथमा के एकवचन को लेकर हुआ है १, द्वितीय भंग काल में एकत्व को और लोहित में बहुवचन को करके हुआ है२, तृतीय भंग काल में बहुत्व को और लोहित में एकत्व करके हुआ है३, चतुर्थ भंग दोनों पदों में काल और लोहित में बहुत्व करके हुआ है४, इसी प्रकार से 'सिय कालए य हालिद्दए य' ऐसा जो मूलभंग है उसके भी चार भंग होते हैं जो इस प्रकार से हैं–'सिय कालए य हालिद्दए य १, सिय कालए

આ રીતે આ ચાર ભંગો કાળાવર્ણ, અને નીલવર્ણના એકપણા અને અનેકપણાથી થાય છે. એજ રીતે કાળાવર્ણ અને લાલવર્ણના એકત્વ અને અનેકપણાથી ચાર ભંગો થાય છે. તે આ પ્રમાણે છે. 'સિય कालए य लोहियए य१' કોઇવાર તે કાળાવર્ણવાળો હોય છે અને કોઈવાર લાલવર્ણવાળો પણ હોય છે. આ પહેલા ભંગમાં કાળાવર્ણ, અને લાલવર્ણમાં એકવચનથી કહેલ છે૧ 'सिय कालए य लोहियगा य २' અથવા તેનો એક પ્રદેશ કાળાવર્ણવાળો હોય છે અને તેના અનેક પ્રદેશો લાલવર્ણ-વાળા હોય છે આ બીજા ભંગમાં કાળાવર્ણમાં એકપણાને લઈને એકવચન અને લાલવર્ણમાં બહુત્વને લઈ બહુવચનથી કહેલ છે. આ રીતે આ બીજો ભંગ છે૨ 'सिय कालगा य लोहियए य३' તેના અનેક પ્રદેશો કાળાવર્ણવાળા હોય છે અને એક પ્રદેશ લાલવર્ણવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ કાળાવર્ણમાં બહુપણાને લઈ બહુવચન અને લાલવર્ણમાં એકવચનથી થયો છે ૩ 'सिय कालगा य लोहियगा य ४' તેના અનેક પ્રદેશો કાળાવર્ણવાળા હોય છે અને અનેક પ્રદેશો લાલવર્ણવાળા હોય છે. ચોથા ભંગમાં બંને પદોમાં એટલે કે કાળા અને લાલ બન્નેના બહુત્વથી બહુવચનનો પ્રયોગ થયો છે. આજ રીતે કાળા અને પીળા વર્ણના એકપણા અને અનેક પણાથી પણ ચાર ભંગો થાય છે. જે આ રીતે છે.—'सिय कालए य हालिद्दए य' કોઈ વાર

य हालिद्दगा य २, सिय कालगा य हालिद्दए य ३, सिय कालगा य हालिद्दगा य ४। इन भंगों में भी प्रथम भंग कृष्ण और पीतवर्ण के एकत्व में हुआ है१, द्वितीय भंग कृष्णवर्ण के एकत्व में और पीतवर्ण के बहुत्व में हुआ है२, तृतीय भंग कृष्णवर्ण के बहुत्व में और पीत के एकत्व में हुआ है३, तथा चतुर्थ भंग दोनों पदों के बहुत्व में हुआ है४, इसी प्रकार से कृष्णवर्ण के साथ शुक्लवर्ण का योग कर ४ भंग होते हैं जो इस प्रकार से हैं-'सिय कालए य सुक्किल्लए य १, सिय कालए य सुक्किलगा य २, सिय कालगा य सुकिल्लए य ३, सिय कालगा य सुकिल्लगा य ४' इनमें भी पूर्वोक्त रूप से कृष्ण और शुक्ल इन पदों में एकता और अनेकता होकर ये ४ भंग बने हैं ऐसा समझना चाहिये इस प्रकार से ये सब भंग कृष्णपद की प्रधानता में और शेष

તે કાળા વર્ણવાળા હોય છે અને કોઇ વાર પીળા વર્ણવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ કાળાવર્ણ અને પીળાવર્ણના એકત્વથી થયો છે. ૧ 'सिय कालए य हालिद्दगा य २' તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ કાળાવર્ણના એકપણાથી અને પીળાવર્ણના અનેકપણાથી થયો છે. ૨ 'सिय कालगा य हालिद्दए य ३' અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળાવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણ વાળો હોય છે. ત્રીજો ભંગ કાળાવર્ણના બહુપણામાં અને પીળાવર્ણના એકપણાથી થયો છે. 'सिय कालगा य हालिद्दगा य ४' અનેક પ્રદેશોમાં કાળાવર્ણ વાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. ચોથા ભંગમાં બંને પદ બહુવચનથી કહેલ છે. ૪ એજ રીતે કાળાવર્ણ સાથે સફેદ વર્ણનો યોગ કરીને ૪ ચાર ભંગો થાય છે જે આ રીતે છે-'सिय कालए य सुक्किल्लए य १' કોઈવાર તે કાળાવર્ણવાળો હોય છે અને કોઇ વાર સફેદ વર્ણવાળો હોય છે ૧ 'सिय कालए य सुक्किल्लगा य २' કોઈવાર તે એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે ૨ 'सिय कालगा य सुक्किल्लए य ३' કોઈ વાર તે અનેક દેશોમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. અને એક દેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે ૩ 'सिय कालगा य सुक्किल्लगा य ४' અનેક પ્રદેશોમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આમાં પણ પૂર્વોક્ત રૂપથી કાળા અને સફેદવર્ણના એકપણા અને અનેક પણાથી આ ૪ ચાર ભંગ બને છે. તેમ સમજવું. આ રીતે આ તમામ ભંગો કૃષ્ણ પદની પ્રધાનતા અને બાકીના પદોની અપ્ર-

कालए य हालिद्दए य४, सिय कालए य सुक्किल्लए य४, सिय नीलए य लोहियए य४, सिय नीलए य हालिद्दए य४, सिय नीलए य सुक्किल्लए य४, सिय लोहि-

पदों के अप्रधानता में हुए हैं ऐसा जानना चाहिये। अब नीलपद की प्रधानता करके और नीचे के पदों को उसके साथ योजित करके जो भंग बनते हैं वे इस प्रकार से हैं–'सिय नीलए य लोहियए य ४' इस मूलभंग में भी चार भंग बनते हैं जो इस प्रकार से हैं–'सिय नीलए य लोहिए य १, सिय नीलए य लोहियगा य २, सिय नीलगा य लोहियए ३, सिय नीलगा य लोहियगा य ४' ये ४ भंग नील और लोहित पद की एकता और अनेकता में बने हैं ऐसा समझना चाहिए। प्रथम भंग में दोनों पदों में एकत्व है१, द्वितीय भंग में प्रथम पद में एकत्व और द्वितीय पद में अनेकत्व २, है तृतीय भंग में प्रथम पद में अनेकत्व और द्वितीय पद में एकत्व है ३, चतुर्थ भंग में दोनों पदों में अनेकत्व है४; लोहित पद को छोडकर नीलपद के साथ पीतवर्ण को जोडकर जो चार भंग बनते हैं वे इस प्रकार से हैं–'सिय नीलए य हालिद्दए य १, सिय नीलए य हालिद्दगा य २, सिय नीलगा य हालिद्दए य ३, सिय नीलगा य हालिद्दगा य ४' ये चार भंग भी नील और पीतवर्ण के एकत्व और अनेकत्व को लेकर हुए हैं इसी तरह से नीलपद के साथ शुक्ल-वर्ण को योजित करके जो चार भंग बनते हैं वे इस प्रकार से हैं–

धानताथी थया छे. तेम समजवुं. हवे नील पदनी प्रधानता राखीने तथा बाकीना पदोने तेनी साथे योजीने जे भंगो बने छे. ते आ प्रमाणे छे— 'सिय नीलए य लोहिय ए य१' सिय नीलए य लोहियगा य २ सिय नीलगा य लोहियएय ३ सिय नीलगा य लोहियगा य ४' आ चार भंगो नीलवर्ण अने लाल-वर्णना एकपणा ने अनेकपणाथी थया छे तेम समजवुं. पहेला भंगमां बन्ने पदो एकवचनवाळा छे. बीजा भंगमां पहेला पदमां एकपणु, अने बीजा पदमां अनेक पणु कह्युं छे त्रीजा भंगमां पहेला पदमां अनेकपणु अने बीजा पदमां एकपणुं छे. चोथा भंगमां बन्ने पदोमां अनेकपणुं छे.

हवे लोहित पदने छोडीने अने नीलपद साथे पीत-पीळा वर्णने योजीने जे चार भंगो बने छे ते बतावे छे.--'सिय नीलए य हालिद्दए य १ सिय नीलए य हालिद्दगा य२ सिय नीलगा य हालिद्दए य ३ सिय नीलगा य हालिद्दगा य४' आ चार भंग पण नीलवर्णना एकपणा अने अनेकपणाथी बन्या छे. एज रीते नीलपदनी साथे सफेद वर्णने योजीने जे चार भंगो थाय

यए य हालिद्दए य४, सिय लोहियए य सुक्किल्लए य४, सिय हालिद्दए य सुक्किल्लए य४,' एवमेते दश द्विकसंयोगा भङ्गाः पुनश्चत्वारिंशद्भवन्तीति। 'जइ तिवन्ने'

'सिय नीलए य सुक्किल्लए य १, सिय नीलए य सुक्किल्लगा य २, सिय नीलगा य सुक्किल्लए य ३, सिय नीलगा य सुक्किल्लगा य ४.' ये चार भंग भी नील और शुक्लवर्ण के एकत्व और अनेकत्व को लेकर हुए हैं। अब लालवर्ण और पीतवर्ण को लेकर जो भंग होते हैं वे इस प्रकार से हैं–'सिय लोहियए य हालिद्दए य' ऐसा यह मूल भंग है इसके अवान्तर चार भंग इस प्रकार से हैं–'सिय लोहियए य हालिद्दए य १, सिय लोहियए य हालिद्दगा य २, सिय लोहियगा य हालिद्दए य ३ सिय लोहियगा य हालिद्दगा य ४' ये चार भंग भी लोहित और पीतवर्ण के एकत्व और अनेकत्व को लेकर संपन्न हुए हैं। इसी प्रकार से 'सिय लोहियए य सुक्किल्लए य' इस मूल भंग के भी चार भंग होते हैं जो इस प्रकार से हैं–'सिय लोहियए य सुक्किल्लए य १, सिय लोहियए य सुक्किल्लगा य २, सिय लोहियगा य सुक्किल्लए ३, सिय लोहियगा य सुक्किल्लगा य ४' ये चार भंग लोहित और शुक्लवर्ण के एकत्व और अनेकत्व में हुए हैं। पीत और शुक्लवर्ण की योजना करके जो चार भंग बने हैं वे इस प्रकार से हैं–'सिय हालिद्दए य सुक्किल्लए य १, सिय हालिद्दए य सुक्किल्लगा य २, सिय हालिद्दगा

છે. તે આ પ્રમાણે છે—सिय नीलए य सुक्किलए य१' 'सिय नीलए य सुक्किल्लगा य२ सिय नीलगा य सुक्किल्लए य ३ 'सिय नीलगा य सुक्किल्लगा य ४' આ ચાર ભંગો પણ નીલવર્ણ અને સફેદવર્ણના એકપણા અને અનેકપણાને લઈને થયા છે. હવે લાલવર્ણ અને પીળાવર્ણને લઈને જે ચાર ભંગો થાય છે. તે આ પ્રમાણે છે. 'सिय लोहियए य हालिद्दए य१ 'सिय लोहियए य हालिद्दगा य २ सिय लोहियगा य हालिद्दए य३ 'सिय लोहियगा य हालिद्दगा य४' આ ચાર ભંગો પણ લાલવર્ણ અને પીળાવર્ણના એકપણા અને અનેક પણાથી થયા છે. એજ રીતે લાલવર્ણ અને ધોળાવર્ણના યોગથી પણ ચાર ભંગો થાય છે. જે આ રીતે છે.-'सिय लोहियए य सुक्किल्लए य १' सिय लोहियए य सुक्किल्लगा य २ सिय लोहियगा य सुक्किल्लए य ३ सिय लोहियगा य सुक्किल्लगा य ४' આ ચાર ભંગો લાલ અને સફેદ વર્ણના એકપણા અને અનેકપણાથી થયા છે તે જ રીતે હવે પીળા અને સફેદ વર્ણના યોગથી જે ચાર ભંગો બને છે તે બતાવવામાં આવે છે—'सिय हालिद्दए य सुक्किल्लए य' કોઈ વાર તે પીળા વર્ણવાળો હોય છે અને કોઈવાર સફેદ વર્ણવાળો હોય છે૧ 'सिय हालिद्दए य सुक्किल्लगा य२'

यदि त्रिवर्णः-वर्णत्रयवान् षट्प्रदेशिकः स्कन्धस्तदा 'सिय कालए य नीलए य लोहियए य' स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च 'एवं जहेव पंचपएसियस्स' एवं यथैव पञ्चप्रदेशिकस्य 'सत्त भंगा' सप्त भङ्गाः, 'जाव सिय कालगा य नीलगा य लोहियए य७, सिय कालगा य नीलगा य लोहियगा य८, यावत् स्यात् कालकाश्च नीलकाश्च लोहितश्च७, स्यात् कालकाश्च नीलकाश्च लोहितकाश्चेत्यष्टमः८, अत्र यावत्पदेन पञ्चप्रदेशिकस्य द्वितीयभङ्गादारभ्य षष्ठान्तस्य ग्रहणं भवति तथाहि-'सिय कालए नीलए लोहियगा य२, सिय कालए नीलगा य लोहियए य३, सिय

य सुक्किलए य ३, सिय हालिद्दगा य सुक्किलगा य ४' ये चार भंग भी पीतवर्ण और शुक्लवर्ण की एकता और अनेकता में हुए हैं इस प्रकार से मूल में ये १० द्विकसंयोग हैं इन १० द्विकसंयोगों के ये अवान्तर ४-४ भंग और हुए हैं इस प्रकार कुल द्विकसंयोगी यहां ४० भंग हो जाते हैं।

'जइ तिवन्ने' यदि वह षट्प्रदेशिक स्कन्ध तीन वर्ण वाला होता है तो या तो वह 'सिय कालए य नीलए य लोहियए य १' कदाचित् कृष्णवर्ण वाला हो सकता है नीलवर्ण वाला हो सकता है और लोहित वर्ण वाला हो सकता है इस प्रकार से वह तीन वर्ण वाला हो सकता है, या यावत् पदगृहीत 'सिय कालए य नीलए य लोहियगा य २'

કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૨ 'सिय हालिद्दगा य सुक्किल्लए य ३' તે અનેક પ્રદેશોમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે ૩' 'सिय हलिद्दगा य सुक्किल्लगा य ४' અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૪ આ ચાર ભંગો પીળા અને સફેદ વર્ણના એકપણા અને અનેકપણાથી થયા છે. આ રીતે દ્વિકસંયોગી ભંગો જે મુખ્ય ૧૦ દસ છે તેના એક એકના ચારચાર અવાન્તર ભેદો થવાથી દ્વિકસંયોગી ભંગો કુલ ૪૦ ચાળીસ થાય છે.

'जइ तिवन्ने' જો તે છ પ્રદેશવાળો સ્કંધ ત્રણવર્ણવાળો હોય તો તે આ પ્રમાણે ત્રણવર્ણવાળો હોઈ શકે છે.-'सिय कालए य नीलए य लोहियए य १' કદાચ તે કાળાવર્ણવાળો હોય છે, નીલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે અને કોઈ વાર લાલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે આ રીતે એ ત્રણ વર્ણવાળો થાય છે. આ પહેલો ભંગ છે. ૧' 'सिय कालए य नीलए य

कालए य नीलगा य लोहियगा य४, सिय कालगा य नीलए य लोहियए य५, 'सिय कालगा य नीलए य लोहियगा य६,' स्यात् कालो नीलो लोहितकाश्च२, स्यात् कालो नीलाश्च लोहितश्च ३, स्यात् कालो नीलाश्च लोहिताश्च४, स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्चेति पञ्चमः ५, स्यात् कालाश्च नीलश्च

वह कदाचित् कृष्णवर्ण वाला नीलवर्ण वाला एवं अनेक प्रदेशों में लोहितवर्ण वाला हो सकता है २, या-'सिय कालए य नीलगा य लोहियए य ३' एक प्रदेश में वह कृष्णवर्ण वाला अनेक प्रदेशों में नीलवर्ण वाला और एक प्रदेश में लोहितवर्ण वाला हो सकता है ३, या-'सिय कालए य नीलगा य लोहियगा य ४' वह एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला अनेक प्रदेशों में नीलेवर्ण वाला और अनेक प्रदेशों में लालवर्ण वाला हो सकता है ४, या-'सिय कालगा य नीलए य लोहियए य ५' वह अनेक प्रदेशों में कृष्णवर्ण वाला एक प्रदेश में नीलेवर्ण वाला और एकप्रदेश में लालवर्ण हो सकता है५ ,या-'सिय कालगा य नीलए य लोहियगा य ६' वह अपने अनेक प्रदेशों में कृष्णवर्ण वाला भी हो सकता है एक प्रदेश में नीलवर्ण वाला हो सकता है और अनेक प्रदेशों में लोहितवर्ण वाला भी हो सकता है ६ 'जाव सिय कालगा य, नीलगा य लोहियए ७' या-वह अपने अनेक प्रदेशों में कृष्णवर्ण वाला भी हो

लोहियगा य २' કોઈ વાર તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. કોઈવાર તે પોતાના એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે. ૨ 'सिय कालए य नीलगा य लोहियए य ३' એક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે તથા કોઇ એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણ વાળો હોય છે. ૩ આ ત્રીજો ભંગ છે. 'सिय कालए य नीलगा य लोहियगा य ४' એક પ્રદેશમાં તે કાળાવર્ણવાળો હોય છે અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે તથા અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે. ૪ 'सिय कालगा य नीलए य लोहियए य ५' તે અનેક પ્રદેશોમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે તથા એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણ વાળો હોય છે. આ પાંચમો ભંગ છે. ૫ 'सिय कालगाय नीलए य लोहियगाय ६' તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે તથા અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. આ છઠ્ઠો ભંગ છે. ૬ 'जाव सिय कालगा य नीलगा य लोहियए य ७' અથવા તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે, અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણ-

लोहिताश्चेति षष्ठः६ 'एए अट्ठ भंगा' एते अष्टौ भङ्गाः ८। प्रथमसप्तमाष्टमभङ्गास्तु इहैव षट् प्रदेशिक स्कन्धप्रकरणे स्वयमेव प्रदर्शिताः। द्वितीय तृतीयचतुर्थपञ्चमषष्ठभङ्गा यावत्पदेन संगृहीता इतिमिलित्वा अष्टौ भङ्गाः भवन्तीति। कालनीललोहितानां समवायात् अष्टौ भङ्गाः प्रदर्शिताः(१) एवं

सकता है अनेक प्रदेशों में नीलेवर्ण वाला भी हो सकता है और एक प्रदेश में लोहितवर्ण वाला भी हो सकता है ७ या-'सिय कालगा य नीलगा य लोहियगा य ८' वह अपने अनेक प्रदेशों में कृष्णवर्ण वाला अनेक प्रदेशों में नीले वर्ण वाला और अनेक प्रदेशों में लालवर्ण वाला हो सकता है ८ 'एए अट्ठ भंगा' इस प्रकार से ये आठ भंग होते हैं। यहां जो ये आठ भंग प्रकट किये गये हैं उनमें से ७ भंग तो पंचप्रदेशिक स्कन्ध के त्रिवर्ण प्रकरण में प्रकट किये जैसे ही हैं यही बात 'एवं जहेव पंचपएसियस्स सत्त भंगा' इस सूत्रपाठ द्वारा प्रकट की गई है तथा आठवां जो भंग है वह मूलपाठ में दिखला दिया गया है इस प्रकार यहां षट्प्रदेशिक स्कन्ध प्रकरण में सूत्रकार ने यह प्रथम भंग-'स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च तथा-सिय कालगा य नीलगा य लोहियए य' ऐसा यह सप्तम भंग, और-'सिय कालगा य नीलगा य लोहियगा य ऐसा यह आठवां भंग, ये ३ भंग तो अपने आप ही दिखला दिये हैं और द्वितीय तृतीय चतुर्थ पंचम षष्ठ ये ५ भंग-याव-

વાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. આ પ્રમાણે આ સાતમો ભંગ થાય છે ૭ અથવા 'सिय कालगा य नीलगा य लोहियगा य८' તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ આઠમો ભંગ છે.૮ 'एए अट्ठ भंगा' આ રીતે આ આઠ ભંગ છ પ્રદેશવાળા સ્કંધના ત્રણ વર્ણોના સંયોગથી થાય છે. અહિયાં જે આ આઠ ભંગો બતાવ્યો છે તે પૈકી સાત ભંગો તો પાંચ પ્રદેશવાળા સ્કંધના ત્રણ વર્ણના પ્રકરણમાં બતાવ્યા પ્રમાણે જ છે. એ જ વાત 'एवं जहेव पंच पएसियस्स सत्तभंगा' આ સૂત્ર પાઠ દ્વારા સૂત્રકારે કહી છે તથા આઠમો ભંગ મૂલ પાઠમાં કહેલ છે. એ રીતે આ છ પ્રદેશી સ્કંધના પ્રકરણમાં સૂત્રકારે આ પહેલો ભંગ 'स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च' તથા 'सिय कालगा य नीलगा य लोहियए य' આ રીતનો સાતમો ભંગ તથા 'सिय कालगा य नीलगा य लोहियगा य ८' એ પ્રમાણેનો આ આઠમો ભંગ આ ત્રણ ભંગો સ્વયં સૂત્રકારે જ બતાવ્યા છે. તથા બીજો, ત્રીજો, ચોથો, પાંચમો અને છટ્ઠો આ પાંચ ભંગો યાવત્પદથી

कालनीलहारिद्राणामपि अष्टौ भङ्गाः (२)। एवं कालनीलशुक्लानामष्टौ भङ्गाः(३) एवं काललोहितहारिद्राणामष्टौ भङ्गाः(४) तथा काललोहितशुक्लानामष्टौ(५) तथा कालहारिद्रशुक्लानामपि अष्टौ भङ्गाः(६), एवं नीललोहितहारिद्राणामष्टौ भङ्गाः(७) नीललोहितशुक्लानामष्टौ भङ्गाः(८) नीलहारिद्रशुक्लानामष्टौ भङ्गाः (९) तथा लोहितहारिद्रशुक्लानामपि अष्टौ भङ्गाः (१०)। तदेवमेते कालादिवर्णानां परस्परविशेषणविशेष्यभावैकत्वानेकत्वाभ्यां दश भङ्गाः, एकैकस्य चाष्टौ भङ्गा इति दशानां भङ्गानामष्टसंख्यया गुणने अशीतिर्भङ्गा भवन्ति

त्पद से संगृहीत किये हैं। 'एवं कालनील हारिद्राणामपि अष्टौ भंगाः' इसी प्रकार से काल नील और हारिद्र पदों के समशाय संयोग से आठ भंग होते हैं, तथा-काल नील और शुक्ल पदों के संयोग से भी आठ भंग होते हैं, काल लोहित और हारिद्र पदों के संयोग से भी आठ भंग होते हैं, तथा-काल लोहित और शुक्लपदों के संयोग से भी आठ भंग होते हैं तथा-काल हारिद्र और शुक्ल इन पदों के संयोग से भी आठ भंग होते हैं इसी प्रकार से नील लोहित और हारिद्रपदों के संयोग से भी आठ भंग होते हैं नील लोहित और शुक्ल इन पदों के संयोग से भी आठ भंग होते हैं नील हारिद्र और शुक्ल इन पदों के संयोग से भी आठ भंग होते हैं तथा-लोहित हारिद्र और शुक्ल इन पदों के संयोग से भी आठ भंग होते हैं इस प्रकार से ये कालादि वर्णों के परस्पर विशेषण विशेष्यभाव को लेकर त्रिकसंयोगी १० भंग होते हैं। इन १० भंगों में एक२ त्रिकसंयोगी भंग के वर्णों के

ગ્રહણ કર્યા છે. 'एवं काल-नील-हारिद्राणामपि अष्टौ भंगाः' એજ રીતે કાળા વર્ણ, નીલવર્ણ અને પીળાવર્ણના યોગથી આઠ ભંગો થાય છે. તથા કાળા વર્ણ નીલવર્ણ અને સફેદવર્ણના સંયોગથી પણ આઠ ભંગો થાય છે. તથા કાળાવર્ણ લાલવર્ણ અને પીળા વર્ણના સયોગથી પણ આઠ ભંગો બને છે. તથા કાળાવર્ણ, લાલવર્ણ અને સફેદ વર્ણના સંયોગથી પણ આઠ ભંગો બને છે. તથા કાળાવર્ણ પીળાવર્ણ અને સફેદ વર્ણના સંયોગથી પણ આઠ ભંગો થાય છે, એ જ રીતે નીલવર્ણ, લાલવર્ણ અને પીળા વર્ણના યોગથી આઠ ભંગો થાય છે. નીલવર્ણ,- પીળાવર્ણ અને સફેદ વર્ણના સંયોગથી પણ આઠ ભંગો થાય છે. તથા લાલવર્ણ, પીળાવર્ણ અને સફેદ વર્ણના સંયોગથી પણ આઠ ભંગો થાય છે. આ રીતે આ કૃષ્ણ વર્ણ વગેરે વર્ણોના પરસ્પર વિશેષણ અને વિશેષ્ય ભાવથી ત્રણ સંયોગી ૧૦ દસ ભંગો થાય છે. આ ભંગોમાં એક એક ત્રણ સંયોગી ભંગના વર્ણોને એકપણા અને અનેકપણાને

तदेव दर्शयति 'एवमेए' इत्यादि, 'एवमेए दसतियासंजोगा' एवम्-उपरोक्तप्रदर्शितप्रकारेण एते दश त्रिकसंयोगा भङ्गा भवन्ति 'एक्केक्कए संजोगे अट्ठ भंगा' दशानामपि भङ्गानाम् एकैकसंयोगे पुन' अष्टौ भङ्गाः-एकैकस्य अष्टावष्टौ भङ्गाः।

एकत्व और अनेकत्व को लेकर ८-८ भंग और हो जाते हैं, इस प्रकार कुल भंग संख्या यहां ८० होती है। यही 'एवमेए दस तियासंयोगा एक्केक्कए संजोगे अट्ठभंगा' इस सूत्रपाठ द्वारा व्यक्त किया गया है। दश त्रिकसंयोग इस प्रकार से है-(१) सिय कालए य नीलए य लोहियए य, (२) सिय कालए य नीलए य हालिद्दए य, (३) सिय कालए य नीलए य सुक्किललए य (४) सिय कालए य लोहियए य हालिद्दए य, (५) सिय कालए य लोहियए य सुक्किल्लए य, (६) सिय कालए य हालिद्दए य सुक्किलए य, (७) सिय नीलए य लोहियए य हालिद्दए य, (८) सिय नीलए य लोहियए य सुक्किल्लए य, (९) सिय नीलए य हालि-

લઈ ૮-૮ આઠ આઠ ભંગ અવાન્તર ભંગ થાય છે. એ રીતે ૭ પ્રદેશી સ્કંધમાં વર્ણને લઈ કુલ ૮૦ એંસી ભંગો થાય છે. આજ કથન 'एवमेये दस तिया-संजोगा एक्केक्कए संजोगे अट्ठ भंगा' આ સૂત્રપાઠથી કહેલ છે. ત્રિકસંયોગી દસ ભંગો આ પ્રમાણે છે. 'सिय कालए य नीलए य लोहियए य १' કોઈવાર કાળા વર્ણવાળો હોય છે. કોઇવાર નીલવર્ણવાળો હોય છે કોઈવાર લાલવર્ણ-વાળો હોય છે આ પહેલો ભંગ છે. 'सिय कालए य नीलए य हालिद्दए य २' કોઈવાર તે કાળાવર્ણવાળો હોય છે. કોઈવાર નીલવર્ણવાળો હોય છે. કોઈવાર પીળાવર્ણવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે. ૨ 'सिय कालए य नीलए य सुक्कि-ल्लए य ३' કોઈવાર કાળાવર્ણવાળો હોય છે. નીલવર્ણવાળો હોય છે અને કોઈ વાર સફેદવર્ણવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ છે. 'सिय कालए य लोहियए य हालिद्दए य ४' કોઈવાર કાળાવર્ણવાળો હોય છે. કોઈવાર લાલવર્ણવાળો હોય છે કોઇ પીળાવર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ ચોથો ભંગ છે. ૪ 'सिय कालए य लोहियए य सुक्किल्लए य५' કોઈવાર કાળાવર્ણવાળો હોય છે. કોઈવાર લાલવર્ણવાળો હોય છે. કોઇવાર સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ પાંચમો ભંગ છે ૫ 'सिय कालए य हालिद्दए सुक्किल्लए य ६' કોઇવાર તે કાળાવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ વાર પીળા વર્ણવાળો હોય છે. કોઇવાર સફેદ વર્ણવાળો હોય છે આ છઠ્ઠો ભંગ છે. ૬ 'सिय नीलए य लोहियए य हालिद्दए य ७' કોઈવાર તે નીલવર્ણવાળો હોય છે. કોઈવાર લાલવર્ણવાળો હોય છે. કોઈવાર પીળાવર્ણ વાળો હોય હોય છે. આ સાતમો ભંગ છે. 'सिय नीलए य लोहियए य सुक्कि-ल्लए य ८' કોઈવાર તે નીલવર્ણવાળો હોય છે. કોઈવાર લાલવર્ણવાળો હોય

'एवं सव्वे वि तियगसंजोगे असीई भंगा' एवं सर्वेऽपि त्रिकसंयोगे अशीतिर्भङ्गा भवन्ति, पूर्वोक्तरीत्येति। 'जइ चउवन्ने' यदि चतुर्वर्णः षट्प्रदेशिकः स्कन्धस्तदा 'सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य१,' स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्चेति प्रथमो भङ्गः१, 'सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दगा य२,' स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्च, एकःप्रदेशः कालः एकप्रदेशो नीलः एकोलोहितः अवशिष्टास्त्रयः प्रदेशा हारिद्रा इति द्वितीयो भङ्गः२,

द्दए य सुक्किल्लए य, (१०) सिय लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य, इन दश त्रिकसंयोगों में से एक २ त्रिकसंयोग के ८-८ भंग पूर्वोक्त पद्धति के अनुसार कर लेना चाहिए। 'एवं सव्वेवि तियगसंजोगे असीई भंगा' इस तरह से ये सब त्रिकसंयोग में ८० भंग हो जाते हैं।

'जइ चउवन्ने' यदि वह चार वर्णों वाला होता है तो 'सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य १' कदाचित् वह कृष्णवर्णवाला नीलवर्ण वाला लोहितवर्ण वाला और पीतवर्ण वाला हो सकता है १ अथवा 'सिय कालए य नीलए य लोहियए हालिद्दगा य २' वह एक प्रदेश में कृष्णवर्णवाला एक प्रदेश में नीले वर्ण वाला एक प्रदेश में लोहितवर्ण वाला और अनेक प्रदेशों में पीतवर्ण वाला

છે. અને કોઈવાર સફેદ વર્ણવાળો હોય છે આ આઠમો ભંગ છે. सिय नीलए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य९' કોઈવાર તે નીલવર્ણવાળો હોય છે. કોઈવાર પીળા વર્ણવાળો હોય છે. અને કોઈવાર સફેદવર્ણવાળો હોય છે. આ નવમો ભંગ છે ૯' 'सिय लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य १०' કોઈવાર તે લાલવર્ણ વાળો હોય છે. કોઈવાર પીળાવર્ણવાળો હોય છે. અને કોઈવાર સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ દસમો ભંગ છે. ૧૦ આ રીતે ત્રિકસંયોગી દસ ભંગોમાં એકએક ત્રિકસંયોગીના ૮-૮ આઠ આઠ ભંગો પહેલા કહ્યા પ્રમાણેની પદ્ધતિ અનુસાર બનાવી લેવા. 'एव सव्वे वि सियगसंजोगे असीई भंगा' આ રીતે ત્રિકસંયોગી ૮૦ એંસી ભંગો થાય છે.

'जइ चववन्ने' જો તે છ પ્રદેશી સ્કંધ ચાર વર્ણોવાળો હોય તો 'सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य १' કોઈવાર તે કાળાવર્ણવાળો હોય છે. કોઈવાર તે નીલવર્ણવાળો હોય છે. કોઈવાર તે લાલવર્ણવાળો હોય છે અને કોઈ વાર તે પીળાવર્ણવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા 'सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दगा य२' એક પ્રદેશમાં તે કાળાવર્ણ વાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. તથા અનેક પ્રદેશોમાં પીળ વર્ણવાળો છે. આ બીજો

'सिय कालए य नीलए य लोहियगा य हालिद्दए य३' स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्रश्चेति तृतीयः३, सिय कालए य नीलए य लोहियगा य हालिद्दगा य४' स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्राश्चेति चतुर्थः४, सिय कालए य नीलगा य लोहियए य हालिद्दए य५' स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्रश्चेतिपञ्चमः५, 'सिय कालए य नीलगा य लोहियए य हालिद्दगा य६' स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्राश्चेति षष्ठः६, 'सिय कालए य

हो सकता है, २ 'सिय कालए य नीलए य लोहियगा य हालिद्दए य ३' अथवा-एक प्रदेश में वह कृष्णवर्ण वाला एक प्रदेश में नीले वर्ण वाला अनेक प्रदेशों में तीन प्रदेशों में लोहितवर्ण वाला और एक प्रदेश में पीतवर्ण वाला हो सकता है ३ अथवा-'सिय कालए य नीलए य लोहियगा य हालिद्दगा य ४' वह एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला एक प्रदेश में नीलेवर्ण वाला अनेक प्रदेशों में-दो प्रदेशों में-लोहितवर्ण वाला और अनेक प्रदेशों में-दो प्रदेशों में पीतवर्ण वाला हो सकता है ४ अथवा-'सिय कालए य नीलगा य लोहियए य हालिद्दए य ५' कदाचित् वह एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला अनेक प्रदेशों में-तीन प्रदेशों में नीले वर्ण वाला एक प्रदेश में लोहित वर्ण वाला और एक प्रदेश में पीतवर्ण वाला हो सकता है५, अथवा -'सिय कालए य नीलगा य लोहियए य हालिद्दगा य ६' वह अपने एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला दो प्रदेशों में नीलेवर्ण वाला एक प्रदेश में लोहितवर्ण वाला और दो प्रदेशों

ભંગ છે. ૨ 'सिय कालए य नीलए य लोहियगा य हालिद्दए य ३' અથવા એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં-ત્રણ પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો અને એક એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે આ ત્રીજો ભંગ છે. 'सिय कालए य नीलए य लोहियगा य हालिद्दगा य ४' તે એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે અનેક પ્રદેશોમાં-બે પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં-બે પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે આ રીતે આ ચોથો ભંગ થાય છે ૪ અથવા 'सिय कालए य नीलगा य लोहियए य हालिद्दए य५ કોઈવાર તે એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે અનેક પ્રદેશોમાં-ત્રણ પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ પાંચમો ભંગ છે. 'सिय कालए य नीलगा य लोहियए य हालिद्दगा य६' તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. બે પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. અને

नीलगा य लोहियगा य हालिद्दए य७' स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्रश्चेति सप्तमः७, 'सिय कालगा य नीलए य लोहिए य हालिद्दए य८' स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्चेत्यष्टमः८, 'सिय कालगा य नीलए य लोहियए य हालिद्दगा य९' स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्चेति नवमः९, सिय कालगा य नीलए य लोहियगा य हालिद्दए य१०' स्यात् कालाश्च

में पीतवर्ण वाला हो सकता है६, अथवा-'सिय कालए य नीलगा य लोहियगा य हालिद्दए य ७' वह अपने एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला दो प्रदेशों में नीलेवर्ण वाला दो प्रदेशों में लोहितवर्ण वाला और एक प्रदेश में पीतवर्ण वाला हो सकता है ७, 'सिय कालगा य नीलए य लोहियए हालिद्दए य ८' अथवा-वह अपने तीन प्रदेशों में कृष्णवर्ण वाला एक प्रदेश में नीलेवर्ण वाला एक प्रदेश में लोहितवर्ण वाला और एक प्रदेश में पीतवर्ण वाला हो सकता है ८, अथवा-'सिय कालगा य नीलए य लोहियए य हालिद्दगा य ९' वह अपने अनेक प्रदेशों में-दो प्रदेशों में कृष्णवर्ण वाला एक प्रदेश में नीलेवर्ण वाला एक प्रदेश में लोहितवर्ण वाला और दो प्रदेशों में पीतवर्ण वाला हो सकता है ९, अथवा-'सिय कालगा य नीलए य लोहियगा य हालिद्दए य १०' वह अपने अनेक-दो प्रदेशों में कृष्णवर्ण वाला एक प्रदेश में नीलेवर्ण वाला दो प्रदेशों में लोहितवर्ण वाला और एक प्रदेश में पीतवर्ण वाला हो

બે પ્રદેશોમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. આ છઠ્ઠો ભંગ છે ૬ 'सिय कालए य नीलगा य लोहियगा य हालिद्दए य ७' તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. બે પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. બે પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. અને એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ સાતમો ભંગ છે. 'सिय कालगा य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य ८' અથવા તે પોતાના ત્રણ પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ આઠમો ભંગ થાય છે ૮ 'सिय कालगा य नीलए य लोहियए य हालिद्दगा य ९ તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં-બે પ્રદેશોમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. અને બે પ્રદેશોમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ નવમો ભંગ થાય છે ૯ અથવા 'सिय कालगा य नीलए य लोहियगा य हालिद्दए य १०' તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં-બે પ્રદેશોમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો છે. બે પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. અને એક

नीलश्च लोहिताश्च हारिद्रश्चेति दशमः १०, 'सिय कालगा य, नीलगा य लोहियए य हालिद्दए य ११' स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्रश्चेत्येकादशो भङ्गः ११, 'एए एक्कारस भंगा' एते उपरि प्रदर्शिता एकादशसंख्यकाः भङ्गा भवन्ति, 'एवमेए पंच चउक्कसंजोगा कायव्वा' एवमेते पञ्च पञ्चसंख्यकाः चतुष्कसंयोगाः कर्तव्याः, 'एक्केक्कसंजोए एक्कारस भंगा' एकैकसंयोगे एते एव एकादश भङ्गा भवन्ति 'सव्वे ते चउक्कसंजोगेणं पणपन्नं भंगा' सर्वे ते चतुष्कसंयोगेन पञ्चपञ्चाशद५५ भङ्गा भवन्ति,

सकता है १०, अथवा–'सिय कालगा य नीलगा य लोहियए य हालिद्दए य ११' वह अपने अनेक प्रदेशों में कृष्णवर्ण वाला दो प्रदेशों में नीलेवर्ण वाला एक प्रदेश में लोहित वर्ण वाला और एक प्रदेश में पीतवर्ण वाला हो सकता है ११ 'एए एक्कारसभंगा' इस प्रकार से ये ११ भंग होते हैं एक चतुष्क संयोग में 'एवमेए पंच चउक्क संजोगा कायव्वा' यहां पांच चतुष्क संयोग करना चाहिए 'एक्केक्कसंजोए एक्कारसभंगा' एक संयोग में ११–११ भंग पूर्वोक्त पद्धति के अनुसार हुए हैं अतः 'सव्वे ते चउक्कसंजोगेणं पणपन्नं भंगा' समस्त चतुष्कसंयोगी भंग ५५ हो जाते हैं पांच चतुष्क संयोग इस प्रकार से होते हैं–'काल नील लोहित और हारिद्र इनका एक संयोग काल लोहित हारिद्र और शुक्ल इनका दूसरा संयोग नीललोहित हारिद्र और शुक्ल इनका तीसरा संयोग काल नील हारिद्र और शुक्ल इनका चतुर्थ संयोग तथा काल नील लोहित शुल इनका पांचवां संयोग इस प्रकार ये पांच संयोग हैं। प्रत्येक पंचक संयोग में ११ भंग होते हैं अतः ५×५=५५ भंग आ जाते हैं।

પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. આ દસમો ભંગ છે. અથવા સિય कालगा य नीलगा य लोहियए य हालिद्दए य ११' તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે. બે પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ અગિયારમો ભંગ છે. 'एए एकारसभंगा' આ રીતે આ ચાર સંયોગમાં અગિયાર ભંગો થાય છે. 'एवमेव पंच च उक्कसंजोगा कायव्वा' અહિયાં ચતુષ્ક સંયોગી પાંચ ભંગો કહેવા જોઈએ. 'एक्कसजोए एकारसभंगा' એક સંયોગમાં ૧૧–૧૧ અગિયાર અગિયાર ભંગો પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ પ્રમાણે થાય છે. જેથી 'सव्वे ते चउक्कसंजोगेणं पणपन्न भंगा' સઘળા ચાર સંયોગી ભંગો મળીને ૫૫ પંચાવન થાય છે. પાંચ ચતુષ્ક સંયોગી ભંગો આ રીતે થાય છે. કાળા

पञ्च चतुष्का इत्थं भवन्ति कालनीललोहितहारिद्राः१, काललोहितहारिद्रशुक्लाः२, नीललोहितहारिद्रशुक्लाः ३, कालनीलहारिद्रशुक्लाः ४, कालनीललोहितशुक्लाः५, एवमेते पञ्च चतुष्काः चतुष्कसंयोगा भङ्गा भवन्ति, प्रत्येकस्मिन् पञ्चके एकादश भङ्गास्ततः पञ्चसंख्यया एकादशानां गुणने पञ्चपञ्चाशद्भङ्गा भवन्तीति, प्रतिपादितमिति। यदि पञ्चवर्णः षट्प्रदेशिकः स्कन्धस्तदा-'सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य१' स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्चेति प्रथमो भङ्गो भवति१, 'सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लगा य'२ स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लौचेति द्वितीयो भङ्गः २ 'सिय कालए य नीलए य लोहियए य

यदि वह छह प्रदेशिक स्कन्ध पांच वर्णों वाला होता है तो वह 'सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य' कदाचित् कृष्णवर्ण वाला नीलवर्णवाला लोहितवर्ण वाला पीतवर्ण वाला और शुक्लवर्ण वाला हो सकता है। अथवा-'सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लगा य २' वह एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला एक प्रदेश में नीलेवर्ण वाला एक प्रदेश में लोहितवर्ण वाला एक प्रदेश में पीतवर्ण वाला और अनेक प्रदेशों में-दो प्रदेशों में-शुक्ल वर्ण वाला हो सकता है २ अथवा-'सिय कालए य नीलए य लोहियए

વર્ણ, નીલવર્ણ, પીળાવર્ણ અને સફેદ વર્ણના યોગથી ચાર સંયોગી એક ભંગ થાય છે ૧ તથા કાળાવર્ણ, લાલવર્ણ, પીળાવર્ણ અને સફેદ વર્ણના યોગથી ચારસંયોગી બીજો ભંગ થાય છે ૨ નીલવર્ણ લાલવર્ણ પીળાવર્ણ અને સફેદ વર્ણના યોગથી ત્રીજો ભંગ થાય છે. ૩ કાળાવર્ણ નીલવર્ણ, પીળાવર્ણ, અને સફેદ વર્ણના યોગથી ચાર સંયોગી ચોથો ભંગ થાય છે. ૪ કાળાવર્ણ, નીલ વર્ણ, લાલવર્ણ અને સફેદ વર્ણના યોગથી ચાર સંયોગી પાંચમો ભંગ થાય છે. ૫ આ દરેક પાંચ સંયોગીમાં ૧૧-૧૧ અગિયાર અગિયાર ભંગો થાય છે. જેથી ૫-૧૧-૫૫ પાંચેના અગિયાર અગિયાર મળીને કુલ ૫૫ પંચાવન ભંગો થાય છે. જો તે છ પ્રદેશી સ્કંધ પાંચવર્ણોવાળો હોય તો તે 'सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किलए य १' કોઇવાર તે કાળાવર્ણવાળો હોય છે. કોઇવાર નીલવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ વાર લાલવર્ણવાળો હોય છે. કોઇવાર પીળાવર્ણવાળો હોય છે. અને કોઇ વાર સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ થાય છે. ૧ અથવા 'सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लगा य २' તે પોતાના એકપ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે. એકપ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. એકપ્રદેશમાં લાલવર્ણ વાળો હોય છે તથા એકપ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. તથા બે પ્રદેશોમાં

हालिद्दगा य सुक्किल्लए य ३' स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रौ च शुक्लश्चेति तृतीयो भङ्गो भवति ३। 'सिय कालए य नीलए य लोहियगा य हालिद्दए य सुक्किल्लए य४' स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितौ च हारिद्रश्च शुक्लश्चेति चतुर्थो भङ्गो भवति ४; 'सिय कालए य नीलगा य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य ५' स्यात् कालश्च नीलौ च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्चेति पञ्चमो भङ्गोः

य हालिद्दगा य सुक्किल्लए य ३' वह अपने एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला एक दूसरे किसी प्रदेश में नीलेवर्ण वाला किसी एक प्रदेश में लोहितवर्ण वाला और अनेक प्रदेशों में–दो प्रदेशों में पीतवर्ण वाला और एक प्रदेश में शुक्लवर्ण वाला हो सकता है ३ 'सिय कालए य नीलए य लोहियगा य हालिद्दए य सुक्किल्लए य ४' अथवा–कदाचित् वह एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला किसी एक प्रदेश में नीले वर्ण वाला किन्हीं दो प्रदेशों में लोहितवर्ण वाला एक प्रदेश में पीतवर्ण वाला और एक प्रदेश में शुक्लवर्ण वाला हो सकता है ४ अथवा–'सिय कालए य नीलगा य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य ५' कदाचित् वह एकप्रदेश में कृष्णवर्ण वाला दो प्रदेशों में नीलेवर्ण वाला किसी एक प्रदेश में लोहितवर्ण वाला किसी एक प्रदेश में पीतवर्ण वाला और किसी एक प्रदेश में शुक्लवर्ण वाला हो सकता है ५ अथवा–

સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ પ્રમાણે આ બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા 'सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दगा य सुक्किल्लए य ३' તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. બીજા એકપ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. કોઇ એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. બે પ્રદેશોમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણ વાળો હોય છે. એ રીતે આ ત્રીજો ભંગ થાય છે. ૩ 'सिय कालए य नीलए य-लोहियगा य हालिद्दए य सुक्किल्लए य ४' અથવા કોઇવાર તે પોતાના એકપ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. એકપ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. બે પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે તથા કોઇ એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ ચોથો ભંગ થાય છે. અથવા 'सिय कालए य नीलगा य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य ५' કોઈવાર તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે. બે પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ પાંચમો ભંગ થાય છે. ૫

भवति ५, 'सिय कालगा य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य ६' स्यात्कालौ च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्चेति षष्ठो भङ्गो भवति 'एवं एए छब्भंगा भाणियव्वा' एवम्-उपरोक्तप्रकारेण षड् भङ्गा भणितव्याः, 'एवमेए सव्वे वि एक्कग-दुयग-तियग-चउक्क-पंचग-संजोगेसु छासीयं भंगसयं भवइ' एवम् एते सर्वे षडपि भंगा एक-द्विक-त्रिक-चतुष्क-पञ्चक-संयोगेन षडशीत्यधिकं भङ्गशतं भवति, तत्रासंयोगिनः पञ्चभङ्गाः, द्विकसंयोगिनश्चत्वारिंशत्, त्रिकसंयोगिनोऽशीतिभङ्गाः, चतुष्कसंयोगिनः पञ्चपञ्चाशद्भङ्गाः, पञ्चसंयोगिनः षड्भङ्गा भवन्ति, सर्वसंकलनया वर्णानाश्रित्य षडशीत्यधिकं भङ्गशतं (१८६) भवतीति

'सिय कालगा य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य ६' कदाचित् वह अनेक प्रदेशों में कृष्णवर्ण वाला एक प्रदेश में नीलवर्ण वाला एक प्रदेश में लोहित वर्ण वाला एक प्रदेश में पीतवर्ण वाला और एक प्रदेश में शुक्लवर्ण वाला हो सकता है ६ 'एवं एए छब्भंगा भाणियव्वा' इस प्रकार के ये ६ भंग यहां कह लेना चाहिए 'एवमेए सव्वे वि एक्कग दुयग तियग चउक्क पंचग संजोगेसु छासीयं भंगसयं भवइ' इस प्रकार वर्णों को लेकर असंयोगी ५, द्विकसंयोगी ४० त्रिकसंयोगी ८० चतुष्कसंयोगी ५५ और पञ्चसंयोगी ६ कुल मिलाकर १८६ भंग होते हैं। एक द्विक आदि संयोगी भंगों का प्रकार पञ्चप्रदेशिक स्कन्ध के समान ही जानना चाहिये।

'सिय कालगा य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य ६' અથવા કોઈ વાર તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એકપ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ છઠ્ઠો ભંગ થાય છે. ૬ 'एवं एए छब्भंगा भाणियव्वा' એ રીતે આ છ ભંગ અહિયાં કહેવા જોઈએ. 'एवमेए सव्वे वि एक्कग दुयग तियग चउक्क पंचगसंजोगेसु छासीयं भंग सयं भवइ' આ પ્રમાણે વર્ણસંબંધી અસંયોગી પ-પ ભંગ બે પ્રદેશવાળા ૪૦ ચાળીસ ભંગો ત્રણ સંયોગી ૮૦ એંસી ભંગો અને ચાર સંયોગી ૫૫ પંચાવન ભંગો અને પાંચ પ્રદેશી કુલ ૬ છ ભંગ-એ રીતે કુલ ૧૮૬ એકસો છયાસી ભંગો થાય છે. એક સંયોગી બે સંયોગી, ત્રણ સંયોગી અને ચાર સંયોગી ભંગોનો પ્રકાર પાંચ પ્રદેશવાળા સ્કંધની જેમજ સમજવાનો છે. જેથી અહિયાં કહ્યો નથી

भावः । एकद्विकादिसंयोगिनां प्रकारः पञ्चप्रदेशिकवदेव ज्ञातव्यः । 'गंधा जहा पंचपएसियस्स' गन्धा यथा पञ्चप्रदेशिकस्य, यदि एकगन्धस्तदा-स्यात् सुरभिगन्धः स्यात् दुरभिगन्धो वा । यदि द्विगन्धस्तदा स्यात् सुरभिगन्धः दुरभिगन्धश्च एवं त्रयो भङ्गा भवन्ति । 'रसा जहा एयस्सेव वन्ना' रसा यथा एतस्यैव वर्णाः' एतस्य षट्प्रदेशिकस्कन्धस्य यथा वर्णानां षडशीत्यधिकाः शतसंख्याका भङ्गाः कथिताः तथा रसानामपि षडशीत्यधिकाः शतसंख्यका एव भङ्गा ज्ञातव्याः

'गंधा जहा पंचपएसियस्स' पंचप्रदेशिक स्कन्ध के समान यहां पर गन्धविषयक ६ भंग होते हैं जैसे-यदि वह षट्प्रदेशिक स्कन्ध एक गन्ध वाला होता है तो या तो वह सुरभिगन्ध वाला हो सकता है या दुरभिगन्ध वाला हो सकता है इस प्रकार के ये दो भंग यहां हो सकते हैं यदि वह दो गंधो वाला होता है तो आधे प्रदेशों में वह सुरभिगन्ध वाला और आधे प्रदेशों में दुरभिगन्धवाला हो सकता है । इसके चार भंग होते हैं । कुल मिलाकर गन्ध के छह भंग होते हैं । इस प्रकार से यहां ६ भंग होते हैं । 'रसा जहा एयस्सेव वन्ना' जिस प्रकार से वर्णों को आश्रित करके यहां १८६ भंग प्रकट किए गए हैं उसी प्रकार से रसों को भी आश्रित कर १८६ भंग बना लेना चाहिए जैसे-यदि वह षट् प्रदेशिक स्कन्ध एक रस वाला होता है ऐसा जब कहा जाता है तो इस प्रकार के कथन में वह 'सिय तित्तए य जाव

'गंधा जहा पंचपएसियस्स' પાંચ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં જેવી રીતે ગંધ સંબંધી ત્રણ ભંગો કહ્યા છે તેજ રીતે આ છ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં પણ ગંધ સંબંધી ૩ ત્રણ ભંગો થાય છે. તે આ પ્રમાણે છે. જો તે છ પ્રદેશ વાળો સ્કંધ એક ગંધગુણવાળો હોય તો તે સુગંધવાળો હોય છે ૧ અથવા દુર્ગંધવાળો હોય છે. ૨ આ રીતે બે ભંગો થાય છે. અને જો તે બે ગંધો વાળો હોય તો તે અર્ધા ભાગમાં સુગંધવાળો અને અર્ધા ભાગમાં દુર્ગંધવાળો હોય છે. આ રીતે આ ત્રીજો ભંગ છે. આ પ્રમાણે ગંધગુણ સંબંધી ત્રણ ભંગો થાય છે.

'रसा जहा एयस्सेव वण्णा' જે રીતે આ છ પ્રદેશવાળા સ્કંધના વિષયમાં વર્ણ સંબંધી ૧૮૬ એકસો છયાસી ભંગો કહ્યા છે. એજ રીતે રસોને આશ્રિત કરીને ૧૮૬ એકસોને છયાસી ભંગો સમજી લેવા. જે આ રીતે છે. જો તે છ પ્રદેશીસ્કંધ એકરસવાળો હોય છે તેમ કહેવામાં આવે તો તે આ

तथाहि-यदि एकरसस्तदा 'सिय तित्तए य जाव महुरए य' च शब्दोऽत्र 'वा' इत्यर्थे तेन स्यात् तिक्तो वा१, स्यात् कटुको वा२, स्यात् कषायो वा३, स्यादम्लो वा४, स्यान्मधुरो वा ५। यदि द्विरसस्तदा स्यात् तिक्तश्च कटुकश्चेति प्रथमः १, स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्चेति द्वितीयः २, स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्चेति तृतीयः ३, स्यात् तिक्ताश्च कटुकाश्चेति चतुर्थः ४, 'सिय तित्तए य कसाए य' स्यात् तिक्तश्च

महुरए य' कदाचित् तिक्त भी हो सकता है यावत् कदाचित् वह कटुक भी हो सकता है कदाचित् वह कषाय रस वाला भी हो सकता है कदाचित् अम्लरस वाला भी हो सकता है और कदाचित् मधुररस वाला भी हो सकता है इस प्रकार से वह एकरस विषयक असंयोगी ५ भंग वाला हो सकता है। यदि वह द्विरसवाला होता है तो कदाचित् वह तिक्तरस वाला और कटुकरस वाला भी हो सकता है १ कदाचित् वह एक प्रदेश में तिक्तरस वाला हो सकता है और अन्य पांच प्रदेशों में कटुकरस वाला भी हो सकता है २ अथवा-वह अन्य प्रदेशों में तिक्तरस वाला हो सकता है और एक प्रदेश में कटुकरस वाला हो सकता है ३ अथवा-तीन प्रदेशों में तिक्तरस वाला और तीन प्रदेशों में कटुक रस वाला हो सकता है ४ अथवा-'सिय तित्तए य कसाए य १' वह कदाचित् तिक्त हो सकता है और कषायरस वाला हो सकता है १ इस मूल भंग में भी इसी प्रकार से चार भंग होते हैं। जैसे-'सिय

રીતે એક રસવાળો હોઇ શકે છે. सिय तित्तए य जाव महुरए य' કોઇવાર તે તીખા રસવાળો હોય છે. યાવત્ કોઇ વાર તે કડવા રસવાળો હોય છે. કોઈ વાર તે કષાય તુરારસવાળો હોય છે. કોઇવાર અમ્લ ખાટા રસવાળો હોય છે. અને કોઇ વાર મધુર-મીઠા રસવાળો પણ હોય છે આ રીતે એક રસ સંબંધી અસંયોગી ૫ પાંચ ભંગો થાય છે. જો તે બે રસોવાળો હોય તો કોઈ વાર તે તીખા રસવાળો હોય છે. અને કડવા રસવાળો પણ હોઇ શકે છે. એ રીતે દ્વિક સંયોગી પહેલો ભંગ છે. ૧ કોઇવાર તે એકપ્રદેશમાં તીખા રસવાળો હોય છે. અને બાકીના પાંચ પ્રદેશોમાં કડવા રસવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે. અથવા એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે અને બાકીના પ્રદેશોમાં તીખા રસવાળો હોય છે આ ત્રીજો ભંગ છે. અથવા ત્રણ પ્રદેશોમાં તીખા રસવાળો હોય છે. અને ત્રણ પ્રદેશોમાં કડવા રસવાળો હોય છે, આ ચોથો ભંગ છે. અથવા सिय तित्तए य कसाए य१' અથવા તે તીખા રસવાળો અને કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. ૧ 'सिय तित्तए य कसाया-

कषायश्च अत्रापि चत्वारो भंगाः स्यात् तिक्तश्च कषायश्चेति प्रथमः १, स्यात् तिक्तश्च कषायाश्चेति द्वितीयः २, स्यात् तिक्ताश्च कषायश्चेति तृतीयः ३, स्यात् तिक्ताश्च कषायाश्चेति चतुर्थः ४। 'एवं सिय तित्तए य अंबिलए य' स्यात् तिक्तश्च अम्लश्च, अत्रापि पूर्वरीत्या चत्वारो भङ्गाः कर्त्तव्याः ४, 'सिय तित्तए य महुरए य' स्यात् तिक्तश्च मधुरश्च, अत्रापि चत्वारो भङ्गा कर्त्तव्याः ४, 'सिय

तित्तए य कसाए य १, सिय तित्तए य कसाया य २, सिय तित्तया य कसाए य ३, सिय तित्तया य कसाया य ४' अथवा वह तिक्तरस वाला और कषायले रस वाला हो सकता है १ अथवा-वह एकप्रदेश में तिक्तरस वाला और दूसरे पांच प्रदेशों में कषायले रस वाला हो सकता है २ अथवा पांच प्रदेशों में वह तिक्त रस वाला और एक प्रदेश में कषायले रस वाला हो सकता है ३ अथवा अनेक प्रदेशों में ३ तीन प्रदेशों में तिक्तरस वाला और तीन प्रदेशों में कषायले रस वाला हो सकता है ४ इसी प्रकार से-'सिय तित्तए य अंबिलए य १' कदाचित् वह तिक्तरस वाला और अम्लरस वाला हो सकता है १ 'सिय तित्तए य अंबिलगा य २' एक प्रदेश में वह तिक्तरस वाला और अनेक प्रदेशों में अम्लरस वाला हो सकता है २ 'सिय तित्तया य अंबिलए य' अनेक प्रदेशों में वह तिक्तरस वाला और एक प्रदेश में अम्लरस वाला हो सकता है ३-'सिय तित्तया य अंबिलगा य' अनेक प्रदेशों में तिक्तरस वाला और अनेक प्रदेशों में अम्लरस वाला हो सकता है ४ 'सिय तित्तए य

य २' અથવા તે એક પ્રદેશમાં તીખા રસવાળો અને બાકીના પાંચ પ્રદેશોમાં કષાય-તુરારસવાળો હોય છે. २ 'सिय तित्तगा य कसाए य ३' અથવા પોતાના પાંચ પ્રદેશોમાં તે તીખા રસવાળો હોય છે. અને એક પ્રદેશમાં કષાયે-તુરા રસવાળો હોય છે. ૩ 'सिय तित्तया य कसाया य ४' અથવા અનેક પ્રદેશોમાં ૩ ત્રણ પ્રદેશોમાં તીખા રસવાળો હોય છે અને ત્રણ પ્રદેશોમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે, ૪ એજ રીતે 'सिय तित्तए य अमिलए य १' કોઈવાર તે તીખા રસવાળો અને અમ્લ-ખાટા રસવાળો હોય છે ૧' 'सिय तित्तए य अमिलगा य २' એક પ્રદેશમાં તે તીખા રસવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. २ 'सिय तित्तया य आमिलए य ३' તે અનેક પ્રદેશોમાં તીખા રસવાળો હોય છે. અને એક પ્રદેશમાં અમ્લ-ખાટા રસવાળો હોય છે. ૩ 'सिय तित्तया य अमिलगा य ४ અનેક પ્રદેશોમાં તીખા રસવાળો તથા અનેક

कडुए य कसाए य' स्यात् कटुकश्च कषायश्च, अत्रापि चत्वारो भङ्गाः करणीयाः ५। 'सिय कडुए य अमिलए य' स्यात् कटुकश्च अम्लश्च अत्रापि चत्वारो भङ्गा

महुरए य १' इसी प्रकार से वह तिक्तरस वाला और मधुररस वाला भी हो सकता है १ 'स्यात् तिक्तश्च मधुराश्च २' एक प्रदेश में वह तिक्तरस वाला और अनेक प्रदेशों में मधुररस वाला हो सकता है २ 'स्यात् तिक्ताश्च मधुरश्च' अनेक प्रदेशो में वह तिक्तरस वाला और एक प्रदेश में मधुररस वाला हो सकता है ३ 'स्यात् तिक्ताश्च मधुराश्च' वह अनेक प्रदेशों में तिक्तरस वाला और अनेक प्रदेशों में मधुररस वाला हो सकता है ४ इस प्रकार के यहां ४ भंग होते हैं 'सिय कडुए य कसाए य' यहां पर भी ४ भंग होते हैं जो इस प्रकार से हैं अथवा-वह कटुकरस वाला और कषायरस वाला हो सकता है १ एक प्रदेश में वह कटुकरस वाला और अनेक प्रदेशों में वह कषायरस वाला हो सकता है २ अनेक प्रदेशों में वह कटुकरस वाला और एक प्रदेश में वह कषाय रस वाला हो सकता है ३ अथवा-अनेक प्रदेशों में-३ प्रदेशों में वह कटुकरस वाला और ३ प्रदेशों में वह कषायरस वाला हो सकता है ४ इस प्रकार से ये मूलभंग में चार भंग हैं 'सिय कडुए य अमिलए य'

પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. ૪ 'सिय तित्तए य महुरए य १' એજ પ્રમાણે કોઈવાર તે તીખા રસવાળો હોય છે. અને કોઇવાર મધુર-મીઠા રસવાળો હોય છે. ૧ "स्यात् तिक्तश्च मधुराश्च२' એક પ્રદેશમાં તે તીખા રસવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં મધુર-મીઠાં રસવાળો હોય છે. ૨ 'स्यात् तिक्ताश्च मधुरश्च ३' કોઈવાર તે અનેક પ્રદેશોમાં તીખારસવાળો હોય છે અને એકપ્રદેશમાં મધુર-મીઠા રસવાળો હોય છે. ૩ 'स्यात् तिक्ताश्च मधुराश्च ४' અનેક પ્રદેશોમાં તે તીખા રસવાળો હોય છે તથા અનેક પ્રદેશોમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. ૪ આ ચાર ભંગો થાય છે 'सिय कडुए य कसाए य १' કોઈવાર છે કડવા રસવાળો હોય છે અને કોઈવાર કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. ૧ તે એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં કષાય-રસવાળો હોય છે. ૨ અને તે અનેક પ્રદેશોમાં કડવા રસવાળો અને એક પ્રદેશમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. ૩ અથવા અનેક પ્રદેશોમાં-૩ અથવા અનેક પ્રદેશોમાં-ત્રણ પ્રદેશોમાં કડવા-રસવાળો અને ત્રણ પ્રદેશો માં કષાય-તુરા રસવાળો-હોય છે. આ રીતે ચાર ભંગો થાય છે. તેવી જ રીતે કડવા અને ખાટા રસના પણ ચાર ભંગો થાય છે. જે આ પ્રમાણે છે- 'सिय कडुए य आमिलए य १' કોઈવાર તે કડવા રસવાળો હોય છે અને કોઈવાર

भवन्ति ४। 'सिय कडुए य महुरे य' स्यात् कटुकश्च मधुरश्च, अत्रापि चत्वारो भङ्गा भवन्ति ४। 'सिय कसाए य अमिलए य' स्यात् कषायश्च अम्लश्च अत्रापि

अथवा वह कटुकरस वाला और अम्लरस वाला भी हो सकता है इस मूलभंग में भी चार भंग होते हैं-जो इस प्रकार से हैं 'सिय कडुए य अमिलए य १' यह तो प्रथम भंग है ही द्वितीय भंग इस प्रकार से है-वह अपने एक प्रदेश में कटुकरस वाला और अनेक प्रदेशों में अम्लरस वाला हो सकता है २ तृतीय भंग इस प्रकार से हैं-अनेक प्रदेशों में वह कटुकरस वाला और एक प्रदेश में वह अम्लरस वाला हो सकता है ३ चतुर्थ भंग इस प्रकार से है-अनेक प्रदेशों में वह कटुकरस वाला और अनेक प्रदेशों में वह अम्लरस वाला हो सकता है ४ 'सिय कडुए य महुरे य' अथवा-वह कटुक और मधुर रस वाला भी हो सकता है इस मूलभंग में भी चार भंग इस प्रकार से होते हैं-'सिय कडुए य महुरे य' यह प्रथम भंग है १ अथवा वह एक प्रदेश में कटुक और अनेक प्रदेशों में मधुर हो सकता है २ अथवा वह अनेक प्रदेशों में कटुक और एक प्रदेश में मधुर हो सकता है ३ अथवा अनेक प्रदेशों में वह कटुक और अनेक प्रदेशों में वह मधुर हो सकता है ४ 'सिय कसाए य अमिलए य' अथवा-वह कषायले रस वाला और

તે ખાટા રસવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે ૧ તે પોતાના એકપ્રદેશમાં કડવા રસવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં ખાટારસવાળો હોઈ શકે છે. ૨ આ બીજો ભંગ છે. હવે ત્રીજો ભંગ કહે છે. તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કડવા રસવાળો હોય છે. અને એકપ્રદેશમાં અમ્લ-ખાટારસવાળો હોય છે. ૩ આ ત્રીજો ભંગ છે. હવે ચોથો ભંગ કહે છે. તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કડવા રસવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે. ૪

હવે કડવા અને મધુર રસના ભંગો કહે છે.--જે આ પ્રમાણે છે. 'सिय कडुए य महुरे य १' કોઈવાર તે કડવા રસવાળો હોય છે. અને કોઈવાર મીઠા રસવાળો હોય છે.૧ અથવા તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે તથા અનેક પ્રદેશોમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. ૨ અથવા તે પોતના અનેક પ્રદેશોમાં કડવા રસવાળો હોય છે તથા એક પ્રદેશમાં મીઠા રસવાળો હોય છે ૩. અથવા અનેક પ્રદેશોમાં તે કડવા રસવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. ૪--

હવે તુરા અને ખાટા રસના ચાર ભંગો બતાવે છે--सिय कसाए य अमिलए य १' અથવા તે કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. અને કોઈવાર ખાટા

चत्वारो भङ्गा भवन्ति ४। 'सिय कसाए य महुरए य' स्यात् कषायश्च मधुरश्च अत्रापि चत्वारो भङ्गा भवन्ति ४। 'सिय अमिलए य महुरए य' स्यात् अम्लश्च

अम्लरस वाला भी हो सकता है १ अथवा वह एक प्रदेश में कषायले रस वाला और अनेक प्रदेशों में ५ प्रदेशों में अम्लरस वाला भी हो सकता है २ अथवा-अनेक प्रदेशों में कषायले रस वाला और एक प्रदेश में अम्लरस वाला भी हो सकता है ३ और अनेक प्रदेशो में ३ प्रदेशों में वह कषायलेरस वाला और ३ प्रदेशों में अम्लरस वाला भी हो सकता है ४ इस प्रकार से ४ भंग कषाय और अम्लरस के संयोग में एकत्व और अनेकत्व को लेकर हुए हैं। इसी प्रकार से 'सिय कसाए य महुरए य' कषायले और मधुर के योग में भी चार भंग होते हैं जो इस प्रकार से हैं-वह कदाचित् कषायरस वाला और मधुर रस वाला भी हो सकता है १ कदाचित् वह एक प्रदेश में कषायरस वाला और अनेक प्रदेशों में मधुररस वाला हो सकता है २, कदाचित् वह अनेक प्रदेशों में कषायरस वाला और एक प्रदेश में मधुररस वाला हो सकता है ३ कदाचित् वह अनेक प्रदेशों में कषायरस वाला और अनेक प्रदेशों में मधुररस वाला हो सकता है ४ अम्लरस और मधुररस के योग में भी एकत्व और अनेकत्व को लेकर ४ भंग इस प्रकार से होते हैं-

રસવાળો હોય છે.૧ અથવા તે એક પ્રદેશમાં કષાય તુરા રસવાળો હોય છે. અને પાંચ પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો હોય છે ૨ અથવા અનેક પ્રદેશોમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. અને એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો પણ હોઈ શકે છે.૩ ત્રણ પ્રદેશોમાં તે કષાય-તુરા રસવાળો હોય,છે અને ત્રણ પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો પણ હોય છે. ૪ આ રીતે કષાય તુરા અને ખાટા રસના સંયોગથી તેના એકપણા અને અનેકપણાથી આ ૪ ચાર ભંગો થયા છે. એજ રીતે કષાય અને મધુર રસના યોગથી પણ ૪ ચાર ભંગો થાય છે. જે આ પ્રમાણે છે- 'સિય કસાए ય મहुરए ય ૧' કોઈવાર તે કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. અને કોઈવાર મીઠા રસવાળો હોય છે. ૧ કોઈવાર તે એક પ્રદેશમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં-પાંચ પ્રદેશોમાં મીઠા રસ વાળો હોય છે. ૨ કોઈવાર તે અનેક પ્રદેશોમાં કષાય રસવાળો અને એક પ્રદેશમાં મીઠારસવાળો હોય છે. ૩ કોઈવાર તે અનેક પ્રદેશોમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં મીઠા રસવાળો હોઈ શકે છે ૪ ખાટા રસ અને મીઠા રસના યોગથી તેના એકપણા અને અનેકપણાથી ૪ ચાર ભંગો થાય છે. જે આ પ્રમાણે છે.—કોઈવાર તે

मधुरश्च, अत्रापि चत्वारो भङ्गाः करणीयाः१०, तथाहि–स्यादम्लश्च मधुरश्च१, स्यादम्लश्च मधुराश्च२, स्यादम्लाश्च मधुरश्चेति तृतीयः, स्यादम्लाश्च मधुराश्चेति चतुर्थः ४, तदेवमेते दश द्विकसंयोगा भङ्गाः पुनश्चत्वारिंशद्भवन्ति (४०)। यदि त्रिरसः षट्प्रदेशिकस्कन्धस्तदा स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्चेति

कदाचित् वह अम्लरस वाला और मधुररस वाला भी हो सकता है १, कदाचित् वह अपने एक प्रदेश में अम्लरस वाला और अनेक प्रदेशों में मधुररस वाला भी हो सकता है २, कदाचित् वह अनेक प्रदेशों में अम्लरस वाला और एक प्रदेश में मधुररस वाला भी हो सकता है ३, कदाचित् वह अपने अनेक प्रदेशों में अम्लरस वाला और अनेक प्रदेशों में मधुररस वाला भी हो सकता है ४, इस प्रकार से ये पांच रसविषयक १० द्विकसंयोग होते हैं और एक एक द्विकसंयोग के ४-४ भंग होते हैं जो पूर्वोक्त रूप से प्रकट किये जा चुके हैं, इस प्रकार से दश द्विक संयोगों के भंग कुल ४० हो जाते हैं।

यदि वह षट्प्रदेशिक स्कन्ध तीन रसों वाला होता है तो वह– 'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च' तिक्त कटुक और कषाय इन तीन रसों वाला हो सकता है १, अथवा–वह अपने एक प्रदेश में तिक्तरस वाला इससे अतिरिक्त दूसरे प्रदेश में कटुकरस वाला और शेष ४ प्रदेशों

ખાટા રસવાળો હોય છે અને કોઈવાર મીઠા રસવાળો હોય છે. ૧ કોઈવાર તે પોતાના એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. ૨ કોઈવાર તે અનેક પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો હોય છે અને એક પ્રદેશમાં મીઠા રસવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૩ કોઈવાર તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં મીઠા રસવાળો હોય છે ૪ આ રીતે રસ સંબંધી આ ૫ પાંચ રસોના ૧૦ ભંગો બે ના સંયોગથી થયા છે. તથા એક એક દ્વિક સંયોગના ૪-૪ ચાર ચાર ભંગો થાય છે. જે ઉપરોક્ત રીતે કહ્યા છે આ રીતે દ્વિક-સંયોગી દસ ભંગોના કુલ ચાળીસ ભંગો થઈ જાય છે.

જો તે છ પ્રદેશવાળો સ્કંધ ત્રણ રસોવાળો હોય તો તે આ રીતે ત્રણ રસોવાળો હોઈ શકે છે—'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च १' કોઈવાર તે તીખા રસવાળો કોઈવાર કડવા રસવાળો અને કોઈવાર કષાય-તુરા રસવાળો હોઈ શકે છે. આ પહેલો ભંગ છે ૧ અથવા તે પોતાના એક પ્રદેશમાં તીખા રસવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે. અને ૪ પ્રદેશોમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. ૨ અથવા તે પોતાના એક પ્રદે-

प्रथमः १, स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायाश्चेति द्वितीयः २, स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च कषायश्चेति तृतीयः३, स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च कषायाश्चेति चतुर्थः४, स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायश्चेति पञ्चमः५, स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायाश्चेति षष्ठः६, स्यात् तिक्ताश्च कटुकाश्च कषायश्चेति सप्तमः७, स्यात् तिक्ताश्च कटुकाश्च कषायाश्चेति अष्टमः८, एवमेते अष्टौ भङ्गा भवन्ति। एवमेते

में कषायरस वाला हो सकता है २, अथवा-एक प्रदेश में वह तिक्त रस वाला अपने अनेक प्रदेशों में-चार प्रदेशों में-कटुक रस वाला और एक प्रदेश में कषाय रस वाला हो सकता है ३, 'स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च कषायाश्च ४' अथवा वह अपने एक प्रदेश में तिक्त रस वाला अनेक प्रदेशों में ३ प्रदेशों में कटुक रस वाला और दो प्रदेशों में कषाय रस वाला रहता है ४, अथवा-'स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायश्च ५' वह अपने अनेक प्रदेशों में ४ प्रदेशों में तिक्तरस वाला एक प्रदेश में कटुक रस वाला और दूसरे इसके अतिरिक्त प्रदेश में कषायरस वाला हो सकता है ५, अथवा-'स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायाश्च ६' वह अपने अनेक प्रदेशों में तिक्त हो सकता है एक प्रदेश में कटुक हो सकता है और इन से अतिरिक्त शेष प्रदेशों में कषायरस वाला हो सकता है ६, अथवा-'स्यात् तिक्ताश्च कटुकाश्च कषायश्च ७' वह अपने अनेक प्रदेशों में तिक्त और दूसरे अनेक प्रदेशों में कटुक और किसी एक प्रदेश में कषाय रस वाला हो सकता है ७, अथवा-'स्यात् तिक्ताश्च कटुकाश्च

શમાં તીખા રસવાળો હોય છે. અને પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં-ચાર પ્રદેશોમાં કડવા રસવાળો હોય છે તથા એકપ્રદેશમાં કષાય તુરા રસવાળો હોઈ શકે છે. ૩ 'स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च कषायाश्च ४' અથવા કોઈવાર તે પોતાના એક પ્રદેશમાં તીખા રસવાળો હોય છે અનેક પ્રદેશોમાં-બે પ્રદેશોમાં કડવા રસવાળો હોય છે તથા બે પ્રદેશોમાં કષાય-તુરારસવાળો હોઈ શકે છે. ૪ અથવા 'स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायश्च ५' તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં-ચાર પ્રદેશોમાં તીખા રસવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે અને એક પ્રદેશમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. ૫ અથવા 'स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायाश्च ६' તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં તીખા રસવાળો હોઈ શકે છે. એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે. તથા બાકીના અનેક પ્રદેશોમાં કષાય તુરા રસવાળો હોય છે ૬ અથવા 'स्यात् तिक्ताश्च कटुकाश्च कषायश्च ७' તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં તીખા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં કડવા રસવાળો હોય છે અને એક પ્રદેશમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. અથવા 'स्यात्

दश त्रिकसंयोगा भङ्गाः, एकैकसंयोगेऽष्टौ भवन्ति, एवं च सर्वेऽपि भङ्गाः त्रिकसंयोगेऽशीति भवन्तीति भावः। यदि चतूरसादा स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्चाम्लश्चेति प्रथमः१, स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लाश्चेति द्वितीयः२,

---

कषायाश्च' वह अपने अनेक प्रदेशों में तिक्तरस वाला दूसरे और अनेक प्रदेशों में–२ प्रदेशों में–कटुकरस वाला और अतिरिक्त और दूसरे दो प्रदेशों में कषाय रस वाला हो सकता है ८। इस प्रकार से ये तीन रसों के योग में ८ भंग होते हैं। ये त्रिक संयोग १० होते हैं एक २ त्रिक संयोग में पूर्वोक्तरूप से ये आठ भंग हुए हैं इस प्रकार १० त्रिक संयोगों के कुल मिलाकर ८० भंग हो जाते हैं

यदि वह षट् प्रदेशिक स्कन्ध चार रसों वाला होता है तो 'वह स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लश्च १' कदाचित् तिक्तरस वाला कटुक रस वाला कषाय रस वाला और अम्ल रस वाला हो सकता है १, अथवा–'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लाश्च २' कदाचित् वह एक प्रदेश में तिक्त रस वाला एक दूसरे प्रदेश में कटुक रस वाला भिन्न किसी एक प्रदेश में कषाय रस वाला और अतिरिक्त अनेक प्रदेशों में ३ प्रदेशों में अम्ल रस वाला हो सकता है २, अथवा–'स्यात् तिक्तश्च

तिक्ताश्च कटुकाश्च कषायाश्च ८' ते पोताना अनेक प्रदेशोमां तीखा रसवाळो होय छे. अने अनेक प्रदेशोमां बे प्रदेशोमां कडवा रसवाळो होय छे. तथा अनेक प्रदेशोमां बे प्रदेशोमां कषाय–तुरा रसवाळो होय छे. ८ आ रीते आ त्रण रसोना योगथी आठ भंगो थाय छे. त्रिक संयोगी १० दस भंगो थाय छे. एक एक त्रण संयोगीमां पूर्वोक्त रीते आठ आठ भंगो थाय छे. आ रीते त्रिक संयोगी १० दस भंगोना कुल एंसी भेदो थाय छे.

जो ते छ प्रदेशवाळो स्कंध चार प्रकारना रसोवाळो होय तो ते आ आ प्रमाणे चार रसोवाळो होई शके छे-'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लश्च १' कोईवार ते तीखा रसवाळो होय छे कोईवार कडवा रसवाळो होय छे. कोईवार कषाय–तुरा रसवाळो होय छे. कोईवार खाटा रसवाळो होय छे. आ पहेलो भंग छे. १ अथवा 'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लाश्च २' कोईवार ते एकप्रदेशमां तीखा रसवाळो कोई एक प्रदेशमां कडवा रसवाळो कोई एक प्रदेशमां कषाय रसवाळो तथा बाकीना अनेक प्रदेशोमां–त्रण प्रदेशोमां खाटारसवाळो होय छे. आ बीजो भंग छे. २ अथवा 'स्यात् तिक्तश्च

स्यात् तिक्तश्च कटुश्च कषायाश्च अम्लश्चेति तृतीयः३, स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायाश्च अम्लाश्चेति चतुर्थः४, स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च कषायश्च अम्लश्चेति पञ्चमः५, स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च कषायश्च अम्लाश्चेति षष्ठः६, स्यात् तिक्तश्च

कटुश्च कषायाश्च अम्लश्च ३' वह किसी एक प्रदेश में तिक्त रस वाला किसी एक प्रदेश में कटुक रस वाला अनेक प्रदेशों में २ प्रदेशों में कषाय रस वाला और एक प्रदेश में अम्ल रस वाला होता है ३, अथवा 'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायाश्च अम्लाश्चेति चतुर्थः' वह किसी एक प्रदेश मे तिक्तरस वाला किसी एक प्रदेश में कटुकरस वाला अनेक प्रदेशों में कषायरस वाला और अनेक प्रदेशों में अम्ल रस वाला होता है ४, अथवा- 'स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च कषायश्च अम्लश्च ५' वह अपने किसी एक प्रदेश में तिक्त रस वाला अनेक प्रदेशो में दो प्रदेशों में कटुकरस वाला किसी एक प्रदेश में कषाय रस वाला किसी एक प्रदेश में अम्ल रस वाला हो सकता है ५, अथवा-'स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च कषायश्च अम्लाश्च ६' वह अपने किसी एक प्रदेश में तिक्तरस वाला अनेक प्रदेशों में कटुकरस वाला एक प्रदेश में कषाय रस वाला और अनेक प्रदेशों में अवशिष्ट दो प्रदेशों में अम्ल रस

'कटुकश्च कषायाश्च अम्लश्च ३' કોઇ એક પ્રદેશમાં તે તીખા રસવાળો હોય છે. કોઇ એકપ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં--બે પ્રદેશોમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. અને એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા 'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लाश्च' તે પોતાના કોઇ એક પ્રદેશમાં તીખા રસવાળો હોય છે. કોઇ એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે તથા અનેક પ્રદેશોમાં અમ્લ-ખાટા રસવાળો હોય છે. એ રીતે આ ચોથો ભંગ કહ્યો છે. તેમ સમજવું. ૪ 'स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च कषायश्च अम्लश्च ५' કોઇવાર તે પોતાના કોઇ એક પ્રદેશમાં તીખા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં--બે પ્રદેશોમાં કડવા રસવાળો કોઈ એક પ્રદેશમાં કષાય રસવાળો કોઈ એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. આ પાંચમો ભંગ અથવા 'स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च कषायश्च अम्लाश्च ६' તે પોતાના કોઈ એક પ્રદેશમાં તીખા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં કડવા રસવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં એટલે કે બાકીના બે પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. આ છઠ્ઠો

कटुकाश्च कषायाश्च अम्लश्चेति सप्तमः७, स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायश्च अम्ल श्चेति अष्टमः८, स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लाश्चेति नवमः९, स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायाश्च अम्लश्चेति दशमः१०, स्यात् तिक्ता कटुकाश्च कषा-

वाला हो सकता है ६, अथवा-'स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च कषायाश्च अम्लश्च ७' वह अपने एक प्रदेश में तिक्तरस वाला और अनेक प्रदेशों में कटुकरस वाला अनेक प्रदेशों में कषाय रस वाला और एक प्रदेश में अम्लरस वाला हो सकता है ७, अथवा-'स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लश्च ८' वह अनेक प्रदेशों में तिक्त रस वाला किसी एक प्रदेश में कटुक रस वाला किसी एक प्रदेश में कषाय रस वाला और किसी एक प्रदेश में अम्ल रस वाला हो सकता है ८, अथवा-'स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लाश्च ९' वह अपने अनेक प्रदेशों में तिक्तरस वाला किसी एक प्रदेश में कटुक रस वाला किसी एक दूसरे प्रदेश में कषायरस वाला और अनेक अवशिष्ट प्रदेशों में दो प्रदेशों में-अम्लरस वाला हो सकता है ९, अथवा-'स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायाश्च अम्लश्च १०' वह अपने अनेक प्रदेशों में तिक्त रस वाला किसी एक प्रदेश में कटुक रस वाला अनेक प्रदेशों में कषाय रस वाला और अवशिष्ट एक प्रदेश में अम्लरस वाला हो सकता है

ભંગ છે. ૬ અથવા 'स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च कषायाश्च अम्लश्च ७' તે પોતાના એક પ્રદેશમાં તીખા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં કડવા રસવાળો હોય છે અનેક પ્રદેશોમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. અને એક પ્રદેશો માં ખાટા રસવાળો હોય છે. આ સાતમો ભંગ છે.૭' અથવા स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लश्च ८' તે અનેક પ્રદેશોમાં તીખા રસવાળો હોય છે. કોઇ એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. કોઇ એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. આ આઠમો ભંગ છે. ૮ 'અથવા 'स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लाश्च ९' તે પોતાના અનેક પ્રદેશમાં તીખા રસવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય કોઈ એક પ્રદેશમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. બીજા બે પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. આ નવમો ભંગ છે ૯ અથવા 'स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायाश्च अम्लश्च १०' તે પોતાના અનેક પ્રદેશમાં તીખા રસવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં કષાય-તુરા રસ-વાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. આ દસમો ભંગ છે.

पञ्च अम्लश्चेत्येकादशः११। तदेवमेते पञ्च चतुष्काः कर्त्तव्याः तथाहि-तिक्तकटुकषायाम्लानां प्रथमः१, तिक्तकषायाम्लमधुराणां द्वितीयः२, कटुकषायाम्लमधुराणां तृतीयः३, तिक्तकटुकाम्लमधुराणां चतुर्थः४, तिक्तकटुकषायमधुराणां मिलितानां पञ्चमः५,। एषामेव परस्परं विशेषणविशेष्यभावव्यत्यासेन एकत्वानेकत्वाभ्यामेकादशभेदा भवन्तः पञ्च पञ्चाशद्भङ्गा भवन्तीति।

१०, अथवा–'स्यात् तिक्ताश्च कटुकाश्च कषायश्च अम्लश्च ११' वह अपने अनेक प्रदेशों में तिक्तरस वाला अनेक प्रदेशों में–२ प्रदेशो में कटुक रस वाला एक प्रदेश में कषाय रस वाला और अवशिष्ट एक प्रदेश में अम्ल रस वाला हो सकता है, इस प्रकार से ११ भंग चार रसों के संयोग में हो सकते हैं। यहां पर चतुष्क संयोग इस प्रकार से पांच होते हैं–तिक्त कटुक कषाय अम्ल इनके मेल का पहिला संयोग१, तिक्त कषाय अम्ल मधुर इनके मेल का द्वितीय संयोग२, कटु कषाय अम्ल मधुर इनके मेल का तृतीय संयोग३, तिक्त कटु अम्ल मधुर इनके मेल का चतुर्थ संयोग४, और तिक्त कटु कषाय एवं मधुर इनके मेल का पांचवां संयोग५, इस प्रकार के ये पांच चतुष्क संयोग हुए हैं, इन पांच रसों के परस्पर में विशेषण विशेष्य भाव के व्यत्यास से-उलट फेर से इन्हीं के एकत्व और अनेकत्व को लेकर एक २ चतुष्क

અથવા 'स्यात् तिक्ताश्च कटुकाश्च कषायश्च अम्लश्च ११' તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં તીખા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં–બે પ્રદેશોમાં કડવા રસવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં કષાય–તુરા રસવાળો હોય છે. અને એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો હોય છે આ અગીયારમો ભંગ છે. આ રીતે આ અગિયાર ભંગો ચાર રસોના સંયોગથી છ પ્રદેશી સ્કંધના ચાર સંયોગીના પ્રકારમાં થાય છે. ચાર સંયોગી પાંચ ભંગો થાય છે તે આ પ્રમાણે છે— તીખા, કડવા કષાય તુરા ખાટા આ ૪ ચાર રસોના સંયોગથી પહેલો ભંગ ૧ તીખા કષાય, ખાટા મીઠા રસોના સંયોગથી બીજો ભંગ કડવા–કષાય–તુરા–ખાટા અને મીઠા રસોના સંયોગથી ત્રીજો ભંગ અને છે. ૩ તીખા કડવા ખાટા મીઠા આ રસોના મેળથી ચોથો ભંગ અને તીખા, કડવા કષાય–તુરા અને મીઠા રસનાં મેળથી પાંચમો ભંગ આ રીતે આ પાંચ ચાર સંયોગી ભંગો થાય છે. આ પાંચ રસોના પરસ્પરમાં વિશેષણ વિશેષ્ય ભાવના ફેરફારથી તેના એકપણા અને અનેકપણાથી એક એક ચાર- સંયોગી ભંગના ૧૧–૧૧ અગિયાર અગિયાર ભંગો પૂર્વોક્ત પદ્ધતિથી થાય છે. એ રીતે પાંચ ચાર

यदि षट्प्रदेशिकः स्कन्धः पञ्चरसो भवेत् तदा स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्चा-म्लश्चमधुरश्चेति प्रथमो भङ्गः१, स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लश्च मधुराश्चेति द्वितीयः २, स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लाश्च मधुरश्चेति तृतीयः ३, स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायाश्च अम्लश्च मधुरश्चेति चतुर्थः ४, स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च

संयोग के ११-११ भंग पूर्वोक्त रूप से हुए हैं, इस प्रकार पांच चतुष्क संयोग के ५५ कुल भंग हो जाते हैं।

यदि वह षट्प्रदेशिक स्कन्ध पांच रसों वाला होता है तो वह 'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लश्च मधुरश्च १' कदाचित् तिक्त कटुक कषाय अम्ल और मधुर इन रसों वाला हो सकता है १, अथवा-'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लश्च मधुराश्च' कदाचित् वह अपने एक प्रदेश में तिक्त रस वाला किसी एक प्रदेश में कटुक रस वाला किसी एक प्रदेश में कषाय रस वाला किसी एक प्रदेश में अम्ल रस वाला और अवशिष्ट अनेक प्रदेशों में-दो प्रदेशों में मधुर रस वाला हो सकता है २, अथवा-'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लाश्च मधुरश्च ३' वह अपने किसी एक प्रदेश में तिक्त रस वाला किसी एक प्रदेश में कटुक रस वाला किसी एक प्रदेश में कषाय रस वाला अनेक प्रदेशों में अम्ल रस वाला और एक प्रदेश में मधुर रस वाला हो सकता है ३, अथवा-'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च

સંયોગી ભંગના પ્રત્યેકના અગિયાર અગિયાર પ્રમાણે કુલ ૫૫-પંચાવન ભંગો થઇ જાય છે.

જો તે છ પ્રદેશી સ્કંધ પાંચ રસોવાળો હોય તો તે આ પ્રમાણેના પાંચ રસોવાળો હોય છે. 'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लश्च मधुरश्च१' કોઈવાર તે તીખા કડવા કષાય-તુરા, ખાટા અને મધુર રસવાળો હોય છે. ૧ અથવા 'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लश्च मधुराश्चर' પોતાના એક પ્રદેશમાં તીખા રસોવાળો હોય છે. કોઇ એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો અને બાકીના બે પ્રદેશોમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા 'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लाश्च मधुरश्च३' તે પોતાના કોઇ એક પ્રદેશમાં તીખા રસવાળો હોય છે. કોઇ એક પ્રદેશમા કડવા રસવાળો હોય છે. કોઇ એક પ્રદેશમાં કષાય તુરા રસવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો હોય છે તથા એકપ્રદેશમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ છે. અથવા 'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायाश्च अम्लश्च

कषायश्च अम्लश्च मधुरश्चेति पञ्चमः ५, स्यात् तिक्ताश्च-कटुकश्च-कषायश्च अम्लश्च मधुरश्चेति षष्ठः ६, एवमेव षड्भङ्गा भणितव्याः पञ्चरसमधिकृत्य। सर्वे एते एकद्विकत्रिकचतुष्कपञ्चकसंयोगे षडशीत्यधिकशतसंख्याका भङ्गा भवन्तीति

कषायश्च अम्लश्च मधुरश्च ४' यह किसी एक प्रदेश में तिक्त रस वाला किसी एक प्रदेश में कटुक रस वाला अनेक प्रदेशों में कषाय रस वाला एक प्रदेश में अम्ल रस वाला और एक प्रदेश में मधुर रस वाला हो सकता है ४ अथवा-'स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च कषायश्च अम्लश्च मधुरश्च ५' कभी यह तिक्त रस वाला अपने अनेक प्रदेशों में कटुक रस वाला एक प्रदेश में कषाय रस वाला किसी एक प्रदेश में अम्ल रस वाला और किसी एक प्रदेश में मधुर रस वाला हो सकता है ५, अथवा-'स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लश्च मधुरश्च ६' अनेक प्रदेश उसके तिक्त रस वाले एक प्रदेश उसका कटुक रस वाला एक प्रदेश कषाय रस वाला और एक प्रदेश अम्ल रस वाला हो सकता है ६, इस प्रकार के यहां ६ भंग पांच रसों को लेकर कह लेना चाहिये, सब भंग मिलकर यहां १८६ होते हैं-असंयोगी भंग ५, द्विकसंयोगी भंग ४०, त्रिकसंयोगी भंग ८०, चतुष्कसंयोगी भंग ५५, और पांचसंयोगी ६,

मधुरश्च ४' કોઇ એક પ્રદેશમાં તે તીખા રસવાળો હોય છે કોઇ એકપ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે અનેક પ્રદેશોમાં કષાય તુરા રસવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો હોય છે અને એક પ્રદેશમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે. ૪ અથવા 'स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च कषायश्च अम्लश्च मधुरश्च ५' કોઇવાર તે કોઈ એક પ્રદેશમાં તીખા રસવાળો હોય છે. પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કડવા રસવાળો હોય છે. કોઇ એક પ્રદેશમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે કોઈ એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો હોય છે અને કોઈ એકપ્રદેશમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. આ પાંચમો ભંગ છે. ૫ અથવા 'स्यात् तिक्त श्च कटुकश्च कषायश्च अम्लश्च मधुरश्च६' પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં તે તીખા રસવાળો હોય છે કોઇ એક પ્રદેશમાં કડવા રસ વાળો હોય છે. કોઈ એકપ્રદેશમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. કોઇ એક પ્રદેશમાં ખાટારસવાળો હોય છે. અને કોઈ એક પ્રદેશમાં મીઠા રસવાળો હોય છે આ છઠ્ઠો ભંગ છે. ૬ આ રીતે આ છ ભંગો પાંચ રસોના સંયોગથી થાય છે. બધા મળીને કુલ ૧૮૬ એક સો છયાસી ભંગો થાય છે તે આ પ્રમાણે છે. અસંયોગી ૫ પાંચ ભંગો દ્વિક સંયોગી ૪૦ ચાળીસ ભંગો ત્રિક

भावः। 'फासा जहा चउप्पएसियस्स' षट्प्रदेशिकस्कन्धस्य स्पर्शास्तथैव वक्तव्याः यथा चतुष्प्रदेशिकस्कन्धस्य स्पर्शाः कथितास्तथाहि-यदि द्विस्पर्शः षट्प्रदेशिक-स्कन्धस्तदा स्यात् शीतश्च स्निग्धश्च १, स्यात् शीतश्च रूक्षश्च २, स्यात् उष्णश्च स्निग्धश्च ३, स्यात् उष्णश्च रूक्षश्चेति चतुर्थः ४, एवं चत्वारो भङ्गाः द्विस्पर्शत्वे। यदि त्रिस्पर्शस्तदा सर्वः शीतः देशः स्निग्धः देशो रूक्ष इति प्रथमो

कुल १८६ होते हैं, 'फासा जहा चउप्पएसियस्स' जिस पद्धति से चतुः प्रदेशी स्कन्ध के स्पर्शों के विषय में कहा जा चुका है उसी पद्धति से यहां पर प्रदेशिक स्कन्ध के स्पर्शों को भी कह लेना चाहिए, तथाहि- यदि वह षट् प्रदेशिक स्कन्ध दो स्पर्शों वाला होता है तो यहां ४ भंग होते हैं-'स्यात् शीतश्च स्निग्धश्च १' वह कदाचित् शीत और स्निग्ध स्पर्श वाला हो सकता है १ अथवा-'स्यात् शीतश्च रूक्षश्च' वह शीत और रूक्ष स्पर्श वाला भी हो सकता है २ अथवा-'स्यात् उष्णश्च स्निग्धश्च' वह उष्ण और स्निग्ध स्पर्शवाला भी हो सकता है ३ अथवा- 'स्यात् उष्णश्च रूक्षश्च' वह उष्णस्पर्श वाला और रूक्ष स्पर्श वाला भी हो सकता है ४' ये ४ भंग द्विस्पर्श सम्बन्धी हैं।

यदि वह त्रिस्पर्श वाला होता है तो यहां १६ भंग होते हैं-'सव्वे सीए देसे निद्धे देसे लुक्खे' सर्वः शीतः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः १' वह अपने सर्वांश में शीत हो सकता है, एक

સંયોગી એંસી ભંગો ચાર સંયોગી ૫૫ પંચાવન ભંગ અને પાંચ સંયોગી ૭ ભંગ આ રીતે કુલ ૧૮૬ એકસો છયાસી ભંગો થાય છે.

'फासा जहा चउप्पएसियस्स' ચાર પ્રદેશવાળા સ્કંધોના સ્પર્શના સંબંધમાં જે પ્રમાણે કથન પહેલાં કર્યું છે. તેજ પદ્ધતિથી આ છ પ્રદેશવાળા સ્કંધના સ્પર્શો સંબંધી ભંગો સમજવા. જેમકે જો તે છ પ્રદેશવાળો સ્કંધ બે સ્પર્શોવાળો હોય તો તેના ૪ ભંગો થાય છે 'स्यात् शीतश्च स्निग्धश्च १' કોઈવાર તે ઠંડા અને સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૧ અથવા 'स्यात् शीतश्च रूक्षश्च २' કોઈવાર તે ઠંડા અને રૂક્ષસ્પર્શવાળો હોય છે. ૨ અથવા 'स्यात् उष्णश्च स्निग्धश्च ३' કોઈવાર તે ઉષ્ણસ્પર્શવાળો અને સ્નિગ્ધ-ચિકણા-સ્પર્શ-વાળો હોય છે. ૩ અથવા 'स्यात् उष्णश्च रूक्षश्च ४' કોઈવાર તે ઉષ્ણસ્પર્શ-વાળો અને રૂક્ષસ્પર્શવાળો હોય છે. ૪ આ ચાર ભંગો બે સ્પર્શને લઈને કહ્યા છે. જો તે છ પ્રદેશી સ્કંધ ત્રણ સ્પર્શવાળો હોય તો તેના સોળ ભંગો થાય છે. જે આ રીતે થાય છે—'सव्वे सीए देसे निद्धे देसे लुक्खे' 'सर्वः शीतः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः१' તે પોતાના સર્વાંશમાં ઠંડાસ્પર્શવાળો હોય છે.

भङ्गः १, सर्वः शीतो, देशः स्निग्धो, देशा रूक्षा इति द्वितीयो भङ्गः २, सर्वः शीतः देशाः स्निग्धा देशो रूक्ष इति तृतीयः ३, सर्वः शीतो, देशाः स्निग्धाः, देशा रूक्षा इति चतुर्थः ४। सर्व उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, इति द्वितीयत्रिकम्।

देश उसका स्निग्ध और एकदेश उसका रूक्ष हो सकता है १ अथवा-'सर्वः शीतः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः २' सर्वांश में वह शीत स्पर्श वाला हो सकता है एकदेश उसका स्निग्ध स्पर्शवाला हो सकता है और अनेक देश रूक्ष स्पर्श वाले हो सकते हैं २ अथवा-'सर्वः शीतः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ३' सर्वांश में वह शीत हो सकता है अनेक देश उसके स्निग्ध स्पर्श वाले हो सकते हैं और एक-देश उसका रूक्ष हो सकता है ३ अथवा-'सर्वः शीतः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४' सर्वांश में वह शीतस्पर्श वाला हो सकता है अनेक देशों में वह स्निग्ध स्पर्शवाला हो सकता है और अनेक देशों में वह रूक्षस्पर्श वाला हो सकता है ४ यह प्रथम त्रिक है अथवा-'सर्व उष्णः देशः स्निग्धः देशोः रूक्ष.' वह अपने सर्वांश में उष्णस्पर्श वाला एक देश में स्निग्ध स्पर्श वाला और एक दूसरे देश में वह रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है इस प्रकार का यह द्वितीय त्रिक है इस द्वितीय त्रिक में भी इसी प्रकार से ४ भंग होते हैं जो इस प्रकार से है-'सर्व उष्णः

તેનો એકદેશ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે તેનો એકદેશ રૂક્ષસ્પર્શવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે ૧ અથવા 'सर्वः शीत. देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः २' સર્વ અંશોથી તે ઠંડાસ્પર્શવાળો હોય છે તેનો એકદેશ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે. અને અનેક દેશો રૂક્ષસ્પર્શવાળા હોય છે. આ બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા 'सर्वः शीतः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ३' તે સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. તેના અનેક દેશો સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા હોય છે. તેનો એકદેશ રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે ૩ 'सर्वः शीतः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४' તે સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે અનેક દેશોમાં તે સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે. અને અનેક દેશોમાં તે રૂક્ષસ્પર્શ-વાળો હોય છે. ૪ આ પ્રથમ ત્રણ સંયોગી ૪ ચાર ભંગો કહ્યા છે. અથવા 'सर्व उष्णः देशः स्निग्धः देश. रूक्षः १' તે પોતાના સર્વાંશથી ઉષ્ણસ્પર્શવાળો હોય છે. એકદેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે. અને એક દેશમાં રૂક્ષસ્પર્શવાળો હોય છે. આ રીતે બીજો ત્રિકસંયોગી ભંગ છે. આ બીજા ત્રિકસંયોગીમાં પણ ૪ ભંગો થાય છે. જે આ રીતે છે. 'सर्व उष्णः

अत्र चत्वारो भङ्गा एकत्वानेकत्वाभ्याम् ४। सर्वः स्निग्धो देशः शीतो देश उष्णः, इति तृतीयत्रिकम्, अत्रापि चत्वारो भङ्गाः ४। सर्वो रूक्षो देशः शीतः देशउष्णः,

देशः स्निग्धः देशः रूक्षः' यह प्रथम भंग है १, द्वितीय भंग इस प्रकार से है 'सर्व उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः' अपने सर्वांश में वह उष्ण स्पर्श वाला एकदेश में स्निग्धस्पर्श वाला और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्श वाला हो सकता है २, अथवा-'सर्व उष्णः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः' सर्वांश में वह उष्णस्पर्श वाला अनेक देशों में स्निग्धस्पर्श वाला और एकदेश में रूक्षस्पर्श वाला हो सकता है ३, अथवा-'सर्व उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः' यह चतुर्थ भंग है इसके अनुसार वह अपने सर्वांश में उष्णस्पर्श वाला अनेक देशों में स्निग्ध स्पर्श वाला और अनेक देशों में रूक्षस्पर्श वाला हो सकता है ४, ये सब भंग उष्ण स्निग्ध और रूक्ष के एकत्व और अनेकत्व को लेकर के हुए हैं। 'सर्वः स्निग्धः देशः शीतः देश उष्णः' यह तृतीय त्रिक है-इस त्रिक में भी चार भंग होते हैं जैसे-'सर्वः स्निग्धः देशः शीतः देश उष्णः' वह अपने पूर्णांश में स्निग्ध स्पर्श वाला एक देश में शीतस्पर्श वाला और एक देश में उष्णस्पर्श वाला हो सकता है १ अथवा-'सर्वः स्निग्धः

देशः स्निग्धः देशः रूक्षः १' સર્વાંશથી તે ઉષ્ણસ્પર્શવાળો હોય છે. એકદેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે. અને એકદેશમાં રૂક્ષસ્પર્શવાળો હોય છે. ૧ આ પહેલો ભંગ છે 'सर्व उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः' પોતાના સર્વાંશથી તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે એકદેશમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે. અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષસ્પર્શવાળો હોય છે આ બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા 'सर्व उष्णः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ३' તે સર્વ પ્રદેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે. અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ છે. અથવા 'सर्व उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४' તે પોતાના સર્વાંશથી ઉષ્ણસ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં રૂક્ષસ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે. આ ભંગો ઉષ્ણ સ્પર્શ, સ્નિગ્ધસ્પર્શ અને રૂક્ષસ્પર્શના એકપણા અને અનેકપણાને લીધે થયા છે. 'सर्वः स्निग्धः देशः शीतः देश उष्णः' આ ત્રીજું ત્રિક છે. આમાં પણ ચાર ભંગો થાય છે. જે આવી રીતે છે. 'सर्वः स्निग्धः देशः शीतः देश उष्णः' તે પોતાના સર્વાંશમાં સ્નિગ્ધસ્પર્શવાળો હોય છે. કોઈ એક દેશમાં ઠંડાસ્પર્શવાળો હોય છે. તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં ઉષ્ણસ્પર્શવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે.

इति चतुर्थत्रिकम् अत्रापि चत्वारो भङ्गाः ४। एवमत्र त्रिस्पर्शे षोडश भङ्गा भव-न्तीति। यदि चतुःस्पर्शः षट्प्रदेशिकः स्कन्धस्तदा देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो

देशः शीतः देशा उष्णाः' वह अपने सर्वांश में स्निग्ध स्पर्शवाला एकदेश में शीत स्पर्श वाला और अनेक देशों में उष्णस्पर्श वाला हो हो सकता है २ अथवा-'सर्वः स्निग्धः देशाः शीताः देश उष्णः' सर्वांश में वह स्निग्ध स्पर्श वाला अनेक देशों में शीतस्पर्श वाला और एकदेश में उष्णस्पर्श वाला हो सकता है ३, अथवा-'सर्वः स्निग्धः देशाः शीताः देशा उष्णाः' सर्वांश में वह उष्णस्पर्श वाला अनेक देशों में वह शीत स्पर्श वाला और अनेक देशों में उष्णस्पर्श वाला हो सकता है ४, इस प्रकार के ये ४ भंग स्निग्ध शीत और उष्णस्पर्शके एकत्व-और अनेकत्व को लेकर हुए हैं। 'सर्वः रूक्षः देशः शीतः देश उष्णः' यह चतुर्थ त्रिक है इसमें भी रूक्ष शीत और उष्ण के एकत्व और अनेकत्व को लेकर ४ भंग होते हैं इनका उत्थापन प्रकार पूर्वोक्त रूप से ही है इस प्रकार से यहां पर तीन स्पर्शों के एकत्व और अने-कत्व को लेकर प्रत्येक स्पर्श त्रिक के चतुष्क में ४-४ भंग होने से १६ भंग हो जाते हैं।

१ અથવા-'सर्वः स्निग्धः देशः शीतः देशा उष्णाः' તે સર્વાંશમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે. એકદેશમાં ઠંડાસ્પર્શવાળો હોય છે. તથા અનેક દેશોમાં ઉષ્ણસ્પર્શવાળો હોય છે આ બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા 'सर्वः स्निग्धः देशाः शीताः देश उष्णः' સર્વાંશમાં તે સ્નિગ્ધ-ચિકણાસ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં ઠંડાસ્પર્શવાળો હોય છે. અને એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ છે ૩ અથવા 'सर्वः स्निग्धः देशाः शीताः देशा उष्णाः ४' સર્વાંશમાં તે સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં ઠંડાસ્પર્શવાળો હોય છે. અને અનેક દેશોમાં ઉષ્ણસ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે ૪, આ ચાર ભંગો સ્નિગ્ધ-શીત-અને ઉષ્ણ સ્પર્શના એકપણા અને અનેકપણાથી થયા છે. 'सर्वः रूक्ष देशः शीतः देश उष्णः' આ ચોથું ત્રિક છે. આમાં પણ રૂક્ષ, શીત, અને ઉષ્ણ સ્પર્શના એકત્વ અને અનેકપણાથી ૪ ચાર ભંગો થાય છે. આ ભંગો બનાવવાની રીત પહેલા કહ્યા પ્રમાણે જ છે. આ રીતે અહિયા ત્રણ સ્પર્શના એકપણા અને અનેકપણાથી દરેક સ્પર્શત્રિકના ચતુષ્કમાં ૪-૪ ચાર ચાર ભંગો થાય છે. એ રીતે કુલ ૧૬ સોળ ભંગો થાય છે.

देशो रूक्ष इति प्रथमः १, देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशा रूक्षा इति द्वितीयः २, देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धा देशो रूक्ष इति तृतीयः ३, देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धाः, देशा रूक्षा इति चतुर्थः ४, देशः शीतो

यदि वह षट्प्रदेशिक स्कन्ध चार स्पर्शों वाला होता है-'देशः शीतः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः' तो वह अपने एकदेश में शीतस्पर्श वाला दूसरे एक किसी देश में उष्णस्पर्श वाला किसी एक देश में स्निग्धस्पर्श वाला और किसी एक देश में रूक्षस्पर्श वाला हो सकता है १ अथवा-देशः शीत देशः उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः' वह एकदेश में शीत किसी एक देश में उष्ण किसी एक देश में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्श वाला हो सकता है २, अथवा-देशः शीतः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ३, एकदेश उसका शीत दूसरा एकदेश उसका उष्ण अनेक देश उसके स्निग्ध और एकदेश उसका रूक्ष हो सकता है ३, अथवा-'देशः शीतः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४' एक देश उसका शीत एक देश उसका उष्ण अनेक देश उसके स्निग्ध और अनेक देश उसके रूक्ष हो सकते

જો તે છ પ્રદેશવાળો સ્કંધ ચ.ર સ્પર્શોવાળો હોય તો તે આ પ્રમાણે થાય છે. -દેશ. શીતઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશો રૂક્ષઃ' તે પોતાના એક-દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. કેઇ એકદેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. કોઈ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે તથા કોઈ એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે અથવા-'દેશઃ શીતઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ રૂક્ષાઃ ૨' તે પોતાના કોઈ એકદેશમાં ઠંડાસ્પર્શવાળો હોય છે. કોઇ એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવ.ળો હોય છે. કોઇ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવ.ળો હોય છે. તથા અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે ૨ અથવા 'દેશઃ શીતઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધ.ઃ દેશો રૂક્ષઃ' તેનો એકદેશ ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. બીજો એકદેશ ઉષ્ણ-ગરમ સ્પર્શવાળો હોય છે. ત્રણ પ્રદેશમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે. અને એક પ્રદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવ.ળો હોય આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા 'દેશઃ શીતઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રૂક્ષાઃ ૪' તેનો એકદેશ ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. એકદેશમાં ઉષ્ણસ્પર્શવ ળો હોય છે. તેના બે દેશો સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળા હોય છે. અને બે દેશો રૂક્ષસ્પર્શવાળા હોય છે.

देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति पञ्चमः ५, देशः शीतो देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशा रूक्षा इति षष्ठः, ६, देशः शीतो देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्ष इति सप्तमः ७, देशः शीतो देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षा इत्यष्टमः ८, देशाः शीताः देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति नवमः ९,

हैं ४, अथवा-'देशः शीतः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः ५' एकदेश उसका शीत अनेक देश उसके उष्ण एक देश उसका स्निग्ध और एकदेश उसका रूक्ष स्पर्श वाला हो सकता है ५, अथवा-'देशः शीतः देशा उष्णा देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः ६' एकदेश उसका शीत अनेक देश उसके उष्ण एकदेश उसका स्निग्ध और अनेक देश उसके रूक्ष स्पर्श वाले हो सकते हैं ६, अथवा-देशः शीतः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशः रूक्षः ७' एकदेश उसका शीत होता है अनेक देश उसके उष्ण होते हैं अनेक देश उसके स्निग्ध होते हैं और एकदेश उसका रूक्ष होता है ७, अथवा-'देशः शीतः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ८' एकदेश उसका शीत अनेक देश उसके उष्ण अनेक देश उसके स्निग्ध और अनेक देश उसके रूक्ष हो सकते हैं ८, अथवा-'देशाः शीताः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः ९'

છે. આ ચોથો ભંગ છે ૪ અથવા 'देशः शीतः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः ५' તેનો એકદેશ ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. ત્રણ દેશો ઉષ્ણસ્પર્શવાળા હોય છે. એકદેશ સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે તથા એક દેશ રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પાંચમો ભંગ છે. ૫ અથવા-'देशः शीतः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः ६' તેનો એકદેશ ઠંડાસ્પર્શવાળો હોય છે. તેના અનેક દેશો ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા હોય છે એક દેશ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે. તથા તેના અનેક દેશો રૂક્ષ સ્પર્શવાળા હોય છે. અહિયાં અનેકદેશો કહેવાથી બબ્બે પ્રદેશ ગ્રહણ કર્યા છે. તેમ સમજવું. આ છઠ્ઠો ભંગ છે અથવા 'देशः शीतः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशः रूक्षः ७' તેનો એકદેશ ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશો-બે દેશો ઉષ્ણસ્પર્શવાળા હોય છે. અનેકદેશો-બે દેશો સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળા હોય છે. તથા એક દેશરૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે આ સાતમો ભંગ છે. ૭ અથવા 'देशः शीतः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ८' તેનો એકદેશ ઠંડાસ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશો ઉષ્ણસ્પર્શવાળા હોય છે અનેક દેશો સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળા હોય છે. તથા અનેક દેશો રૂક્ષ-સ્પર્શવાળા હોય છે આ આઠમો ભંગ છે ૮ અથવા 'देशाः शीताः देश उष्णः देशः

देशाः शीताः देश उष्णो देशः स्निग्धो देशा रूक्षा इति दशमः १०, देशाः शीताः देश उष्णो देशाः स्निग्धा देशो रूक्ष इत्येकादशः ११, देशाः शीताः देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षा इति द्वादशः १२, देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति त्रयोदशः १३, देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः

अनेक देश उसके शीत एक देश उसका उष्ण एक देश उसका स्निग्ध और एकदेश उसका रूक्ष हो सकता है ९, अथवा-देशाः शीताः देश उष्ण. देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः१०, उसके अनेक देश शीत एकदेश उष्ण एकदेश स्निग्ध और अनेक देश रूक्ष हो सकते हैं १० अथवा-'देशाः शीताः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ११' अनेक देश उसके शीत एक देश उसका उष्ण अनेक देश उसके स्निग्ध और एक देश उसका रूक्ष हो सकता है ११, अथवा-देशाः शीताः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः १२' उसके अनेक देश शीत हो सकते हैं एक देश उसका उष्ण हो सकता है अनेक देश उसके स्निग्ध हो सकते हैं और अनेक देश उसके रूक्ष हो सकते हैं १२ अथवा 'देशाः शीताः देशाः उष्णाः देशः स्निग्धो देशो रूक्षः १३' अनेक देश उसके शीत हो सकते हैं अनेक देश उसके उष्ण हो सकते हैं एक देश उसका स्निग्ध हो सकता है और एकदेश उसका रूक्ष हो सकता है १३,

स्निग्धः देशो रूक्ष.९' અથવા તે પોતાના અનેક દેશોમાં શીત-ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય એકદેશમાં ઉષ્ણસ્પર્શવાળો હોય છે તેનો એકદેશ સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે. અને તેનો એકદેશ રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ નવમો ભંગ છે. ૯ અથવા 'देशाः शीताः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः' તેના અનેક દેશો ઠંડા સ્પર્શવાળા હોય છે. એકદેશમાં તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. એકદેશમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે. તથા અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ દસમો ભંગ છે. ૧૦ અથવા 'देशाः शीताः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ११' તેના અનેક દેશો ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. એકદેશ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશો સ્નિગ્ધ-ચિકણાસ્પર્શવાળા હોય છે. તથા તેનો એકદેશ રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ અગિયારમો ભંગ છે. ૧૧ અથવા 'देशाः शीताः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः १२' તેના અનેક દેશો ઠંડાસ્પર્શવાળા હોય છે. એકદેશ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. અનેકદેશો સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા હોય છે. તથા તેના અનેક દેશો રૂક્ષ સ્પર્શવાળા હોય છે. આ બારમો ભંગ છે. ૧૨ અથવા 'देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशो रूक्षः १३' તે અનેક દેશોમાં ઠંડા

देशा रूक्षाः इति चतुर्दशः १४, देशाः शीता देशा उष्णाः देशा स्निग्धाः देशो रूक्ष इति पञ्चदशो भङ्गः १५, देशाः शीताः देशा उष्णा देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षाः इति षोडशो भङ्गः १६ । तदेवं द्विस्पर्शे चत्वारो भङ्गाः ४, त्रिस्पर्शे षोडश, १६ चतुःस्पर्शेऽपि षोडश १६, तदेवं सर्वसंकलनया षट्त्रिंशद् भङ्गा भवन्ति । इत्येवं वर्णगन्धरसस्पर्शैः सप्रभेदैः षट्प्रदेशिकः स्कन्धः समाप्तः ॥सू० ४॥

अथवा-'देशाः शीताः देशाः उष्णाः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः १४' अनेक देश उसके शीत अनेक देश उसके उष्ण एक देश उसका स्निग्ध और अनेक देश उसके रूक्ष हो सकते हैं १४' अथवा-'देशाः शीताः देशाः उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः १५' अनेक देश उसके शीत अनेक देश उसके उष्ण अनेक देश उसके स्निग्ध और एक देश उसका रूक्ष हो सकता है १५, अथवा-'देशाः शीताः देशाः उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः १६' अनेक देश उसके शीत अनेक देश उसके उष्ण अनेक देश उसके स्निग्ध और अनेक देश उसके रूक्ष हो सकते हैं १६ । इस प्रकार से द्विस्पर्श में चार भंग, त्रिस्पर्श में १६, भङ्ग और चार स्पर्श में १६ भङ्ग होते हैं और ये सब भंग मिलकर ३६ हो जाते हैं । इस प्रकार सप्रभेद वर्ण गन्ध रस और स्पर्श इनको लेकर षट् प्रदेशिक स्कन्ध का कथन समाप्त हुआ । सू० ४॥

સ્પર્શવાળો હોય છે. તેના અનેક દેશો ઉષ્ણસ્પર્શવાળા હોય છે. તેનો એક-દેશ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે. અને એકદેશ રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે આ તેરમો ભંગ છે. ૧૩ અથવા 'देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः १४' તેના અનેકદેશો ઠંડા સ્પર્શવાળા હોય છે અનેક દેશો ઉષ્ણ-સ્પર્શવાળા હોય છે. એકદેશ સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળા હોય છે. તથા તેના અનેક દેશો રૂક્ષસ્પર્શવાળા હોય છે. આ ચૌદમો ભંગ છે. ૧૪ અથવા 'देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः १५' તેના અનેક દેશો ઠંડા સ્પર્શ-વાળા હોય છે અનેકદેશો ઉષ્ણ-ગરમ સ્પર્શવાળા હોય છે. અનેક દેશો સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા હોય છે. તથા તે એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પંદરમો ભંગ છે. ૧૫ અથવા 'देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः १६' તેના અનેક દેશો ઠંડાસ્પર્શવાળા હોય છે. અનેકદેશો ઉષ્ણસ્પર્શવાળા હોય છે અનેકદેશો સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા હોય છે. અને અનેકદેશો રૂક્ષસ્પર્શવાળા હોય છે. આ સોળમો ભંગ છે. ૧૬ આ રીતે બે સ્પર્શપણામાં ૪ ચાર ભંગો ત્રણસ્પર્શ-પણામાં ૧૬ સોળ ભંગો તથા ચાર સ્પર્શોમાં ૧૬ સોળ ભંગો થાય છે. એ રીતે બધા મળીને ૩૬ છત્રીસ ભંગો થાય છે આ રીતે ભેદ સહિત વર્ણ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શને લઈ છ પ્રદેશી સ્કંધનું કથન સમાપ્ત થયું ।સૂ૦ ૪।

मूलम्—सत्तपएसिए णं भंते! कइवन्ने कइगंधे कइरसे कइफासे पण्णत्ते एवं जहा पंचपएसिए जाव सिय चउफासे पन्नत्ते जइ एगवन्ने एवं एगवन्नदुवन्नतिवन्ना जहा छप्पएसियस्स। जइ चउवन्ने सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य१, सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दगा य२, सिय कालए य नीलए य लोहियगा य हालिद्दए य३, एवमेते चउक्कग-संजोगेणं पन्नरसभंगा भाणियव्वा जाव सिय कालगा य नीलगा य लोहियगा य हालिद्दए य१५ एवमेव पंचचउक्कसंजोगा नेयव्वा—एक्केक्के संजोए पन्नरस भंगा सव्वमेए पंचसत्तरी भंगा भवंति। जइ पंचवन्ने सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य१, सिय कालए य नीलए य लोहियए हालिद्दए य सुक्किल्लगा य२, सिय कालए य नीलए य लोहियए हालिद्दगा य सुक्किल्लए य३, सिय कालए य नीलए य लोहियए हालिद्दगा य सुक्किल्लगा य४, सिय कालए य नीलए य लोहियगा य हालिद्दए य सुक्किल्लए य५, सिय कालए य नीलए य लोहियगा य हालिद्दए य सुक्किल्लगा य६, सिय कालए य, नीलए य लोहियगा य हालिद्दगा य सुक्किल्लए य७, सिय कालए य नीलगा य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य८, सिय कालए य नीलगा य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लगा य९, सिय कालए य नीलगा य, लोहियए य हालिद्दगा य सुक्किल्लए य१०, सिय कालए य नीलगा य लोहियगा य हालिद्दए य सुक्किल्लए य११, सिय कालगा य

नीलए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किलए य१२, सिय कालगा य नीलए य लोहियगे य हालिद्दए य सुक्किलगा य१३, सिय कालगा य नीलए य लोहियए य हालिद्दगा य सुक्किलए य१४ सिय कालगा य नीलए य लोहियगा य हालिद्दए य सुक्किलए य१५, सिय कालगा य नीलए लोहियगा य हालिद्दए य सुक्किलए य१५, सिय कालगा य नीलगा य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किलए य१६, एए सोलस भंगा, एवं सव्वमेए एक्कग-दुयग-तियग-चउक्कग पंचग-संजोगेणं दो सोला भंगसया भवंति। गंधा जहा चउप्पएसियस्स रसा जहा एयस्स चेव वन्ना, फासा जहा चउप्पएसियस्स रसा जहा एयस्स चेव वन्ना, फासा जहा चउप्पएसियस्स ॥सू० ५॥

छाया—सप्तप्रदेशिकः खलु भदन्त! कतिवर्णः कतिगन्धः, कतिरसः कतिस्पर्शः प्रज्ञप्तः, एवं यथा पञ्चप्रदेशिको यावत् स्यात् चतुःस्पर्शः प्रज्ञप्तः, यदि एकवर्णः, एवमेकवर्ण-द्विवर्ण-त्रिवर्णाः यथा षट्प्रदेशिकस्य। यदि चतुर्वर्णः स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च १, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्च २, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च ३, एवमेते चतुष्कसंयोगेन पञ्चदश-भङ्गा भणितव्याः, यावत् स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च १५। एवमेव पञ्च चतुष्कसंयोगा ज्ञातव्याः, एकैकस्मिन् संयोगे पञ्चदश भङ्गाः, सर्वे एते पञ्च-सप्ततिर्भङ्गा भवन्ति। यदि पञ्चवर्णः स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च, १, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्च २, स्यात् कृष्णश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लश्च ३, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लाश्च ४, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च ५, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्च ६, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्राश्च शुक्लश्च ७, स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च ८, स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्च ९, स्यात् कृष्णश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लश्च १०, स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च ११, स्यात् कृष्णाश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लश्च१२, स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्च १३, स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लश्च १४, स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहिताश्च

हारिद्रश्च शुक्लश्च१५, स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च१६। एते षोडशभङ्गाः एवं सर्वम् एते एकक-द्विक-त्रिक-चतुष्क-पञ्चकसंयोगेन द्वे षोडश भङ्गशते भवतः। गन्धा यथा चतुष्प्रदेशिकस्य, रसा यथा एतस्यैव वर्णाः, स्पर्शा यथा चतुष्प्रदेशिकस्य ॥सू० ५॥

टीका-'सत्तपएसिए णं भंते! खंधे कइवन्ने कइगंधे कइरसे कइफासे पण्णत्ते? सप्तप्रदेशिकः खलु भदन्त! स्कन्धः कतिवर्णः कतिगन्धः कतिरसः कतिस्पर्शः प्रज्ञप्तः, सप्तप्रदेशाः परमाणवोऽवयवतया विद्यन्ते यस्य स्कन्धस्यावयविनः स सप्तप्रदेशिकः स्कन्धस्तस्मिन् कियन्तो वर्णास्तिष्ठन्ति, कियन्तो गन्धाः कियन्तो रसाः कियन्तश्च स्पर्शाः इति प्रश्नः, भगवानाह-'जहा पंचपएसिए जाव सिय चउफासे पन्नत्ते' यथा पञ्चप्रदेशिको यावत् स्यात् चतुःस्पर्शः प्रज्ञप्तः, तथाहि-स्या-

'सत्तपएसिए णं भंते! खंधे कइवन्ने कइगंधे कइरसे' इत्यादि।

टीकार्थ--इस सूत्र द्वारा सूत्रकार ने सप्तप्रदेशिक स्कन्ध में कितने वर्ण गंधादिक होते हैं इस विषय का विचार किया है इसमें सबसे पहले गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-'सत्तपएसिए णं भंते! खंधे कइवन्ने कइगंधे, कइरसे, कइफासे पण्णत्ते?' हे भदन्त! जो स्कन्ध सप्तप्रदेशिक हैं जिसमें अवयवरूप से सात ही प्रदेश विद्यमान हैं अर्थात् जो सात प्रदेशों के संयोग से जन्य है-उसमें कितने वर्ण, कितनी गंधें कितने रस और कितने स्पर्श विद्यमान रहते हैं? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु ने कहा है-'जहा पंचपएसिए जाव सिय चउफासे पन्नत्ते' हे गौतम! जिस प्रकार पंचप्रदेशिक स्कंध यावत् कदाचित् चार स्पर्शों वाला होता कहा गया है उसी प्रकार से यह सप्तप्रदेशिक स्कन्ध भी यावत् कदाचित् चार स्पर्शों वाला होता है ऐसा कहा गया है इस

'सत्तपएसिए णं भंते! खंधे कइवन्ने कइगंधे कइरसे' ઈત્યાદિ—

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી સૂત્રકારે સાત પ્રદેશવાળો સ્કંધ કેટલા વર્ણોવાળો હોય છે? કેટલા ગંધોવાળો હોય છે? ઈત્યાદિ વર્ણન કર્યું છે. આ સંબંધમાં ગૌતમ સ્વામીએ એવું પૂછ્યું છે કે—'सत्तपएसिए णं भंते! खंधे कइवन्ने? कइगंधे कइरसे, कइफासे पण्णत्ते?' હે ભગવન્ જે સ્કંધ સાત પ્રદેશવાળો છે. એટલે કે જેમાં અવયવરૂપે સાત જ પ્રદેશો રહેલા છે. અર્થાત્ જે સાત પ્રદેશોના સંયોગથી બનેલો છે-તેમાં કેટલા વર્ણો છે? કેટલા ગંધો છે? કેટલા રસો છે? અને કેટલા સ્પર્શો છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'जहा पंचपएसिए जाव सिय चउफासे पन्नत्ते' હે ગૌતમ પાંચ પ્રદેશવાળો સ્કંધ જે રીતે યાવત્ કોઈવાર ચાર સ્પર્શોવાળો હોવાનું કહેવામાં આવ્યું છે.

देकवर्णः स्याद् द्विवर्णः यावत् स्यात् पञ्चवर्णः स्यात् एकगन्धः स्याद् द्विगन्धः, स्यात् एकरसो द्विरसस्त्रिरसो यावत् स्यात् पञ्चरसः, स्याद् द्विस्पर्शः स्यात् त्रिस्पर्शः, स्यात् चतुःस्पर्श इति। 'जइ एगवन्ने' यदि एकवर्णः 'एवं एगवन्न-दुवन्नतिवन्ना, जहा छप्पएसियस्स' एवमेकवर्णद्विवर्णत्रिवर्णी यथा षट्प्रदेशिकस्य, तथाहि-यदि एकवर्णः सप्तप्रदेशिकस्तदा कदाचित् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्चेति, यदि द्विवर्णस्तदा स्यात् कालश्च नीलश्च १, 'स्यात्

विषय का स्पष्टीकरण इस प्रकार से है-यदि वह सप्तप्रदेशिक स्कन्ध एकवर्ण वाला, या द्व्यादिवर्ण वाला होता है ऐसा जब कहा जाता है तो तीन वर्णविशिष्ट होने तक के भंग षट्प्रदेशिक स्कन्ध की तरह यहां जानना चाहिये। यही बात 'जइ एगवन्ने, एवं एगवन्न-दुवन्न-तिवन्ना जहा छप्पएसियस्स' इस सूत्रपाठ द्वारा समझाई गई है-यदि सप्तप्रदेशिक स्कन्ध एक वर्ण वाला होता है ऐसा जब कहा जाता है तो इस सामान्य कथन में वह कदाचित् कृष्णवर्ण वाला भी हो सकता है, कदाचित् नीलवर्ण वाला भी हो सकता है, कदाचित् लोहित (लाल) वर्ण वाला भी हो सकता है कदाचित् पीतवर्ण वाला भी हो सकता है और कदाचित् शुक्लवर्ण वाला भी हो सकता है इस प्रकार से ये असंयोगी ५ भंग यहां हो सकते हैं यदि वह दो वर्णों वाला होता है ऐसा जब कहा जाता है-तो इस द्विवर्ण विषयक सामान्य कथन में वह कदाचित्

તેજ રીતે આ સાત પ્રદેશવાળો સ્કંધપણુ યાવત્ કદાચિત્ ચાર સ્પર્શવાળો હોય છે. એમ કહેવામાં આવ્યું છે. આ વિષયનું વધારે સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે છે--જો તે સાત પ્રદેશવાળો સ્કંધ એકવર્ણવાળો અથવા બે-ત્રણ વિગેરે વર્ણોવાળો હોય છે એમ જ્યારે કહેવામાં આવે છે ત્યારે ત્રણ વર્ણવાળો હોવા સુધીના ભંગો છ પ્રદેશી સ્કંધના સંબંધમાં જે રીતે વર્ણવ્યા છે તે પ્રમાણે આ સાત પ્રદેશી સ્કંધના સંબંધમાં પણ સમજવું. એજ વાત-'जइ एगवन्ने एवं एगवन्नदुवन्नतिवन्ना जहा छप्पएसियस्स' આ સૂત્રપાઠથી સમજાવ્યું છે. જો તે સાત પ્રદેશવાળો સ્કંધ એક વર્ણવાળો હોય છે. એમ જો કહેવામાં આવે તો આ સામાન્ય કથનમાં કોઈવાર તે કાળાવર્ણવાળો પણ હોય છે, કોઈવાર તે નીલવર્ણવાળો હોઈ શકે છે. કોઈવાર લાલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. કોઈવાર પીળાવર્ણવાળો પણ હોય છે. અને કોઈવાર સફેદવર્ણવાળો પણ હોય છે. આ રીતે અસંયોગી ૫ પાંચ ભંગો અહિયાં થાય છે. જો તે બે વર્ણોવાળો હોય

कालश्च नीलाश्च २ स्यात् कालाश्च नीलश्च ३, स्यात् कालाश्च नीलाश्च ४ । 'स्यात् कालश्च लोहितश्च' अत्रापि चत्वारो भङ्गाः करणीयाः एकत्वानेकत्वाभ्याम् ४ ।

कृष्णवर्ण और नीलवर्ण वाला भी हो सकता है १, अथवा कदाचित् वह एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला और अनेक प्रदेशों में-छह प्रदेशों में नीलेवर्ण वाला भी हो सकता है २ अथवा-कदाचित् वह अनेक प्रदेशों में-छह प्रदेशों में कृष्णवर्ण और एक प्रदेश में नीलेवर्ण वाला भी हो सकता है ३, अथवा वह अनेक प्रदेशों में कृष्णवर्ण वाला और दूसरे अनेक प्रदेशों में नीलेवर्ण वाला भी हो सकता है ४ ये चार भंग कृष्ण और नीलवर्णों के योग में उनकी एकता और अनेकता को लेकर हुए हैं ऐसा जानना चाहिये, अब कृष्ण और लोहित वर्ण के योग से इसी प्रकार के ४ भंग उनकी एकता और अनेकता को लेकर जो होते हैं वे इस प्रकार से हैं-कदाचित् वह कृष्णवर्ण वाला और लोहितवर्ण वाला भी हो सकता है १ अथवा कदाचित् वह एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला और अनेक प्रदेशों में लोहितवर्ण वाला भी हो सकता है २ अथवा-कदाचित् वह अनेक प्रदेशों में कृष्णवर्ण वाला और एक प्रदेश में लोहितवर्ण वाला भी हो सकता है ३ अथवा अनेक प्रदेशों में वह कृष्णवर्ण वाला और अनेक प्रदेशों में लोहितवर्ण वाला भी हो सकता

છે એમ જ્યારે કહેવામાં આવે ત્યારે આ બે વર્ણ સંબંધી સામાન્ય કથનમાં તે કોઈવાર કાળાવર્ણ અને નીલવર્ણવાળો પણ હોય છે. ૧ અથવા કોઈવાર તે એકપ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં-છ પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો પણ થઈ શકે છે. ૨ અથવા કોઈવાર તે છપ્રદેશોમાં કાળાવર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો પણ હોય છે. ૩ અથવા તે અનેક પ્રદેશોમાં કાળાવર્ણ વાળો અને બીજા અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો હોઈ શકે છે. ૪ આ ચાર ભંગો કાળા અને નીલ વર્ણના યોગથી તેના એકપણા અને અનેકપણાને લઈને થયા છે તેમ સમજવું. ૪ કોઈવાર તે કાળાવર્ણવાળો અને લાલવર્ણવાળો હોય છે. ૧ અથવા કોઈવાર તે એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં લાલ-વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૨ અથવા કદાચિત્ તે અનેક પ્રદેશોમાં કાળા વર્ણવાળો અને એકપ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૩ અથવા અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળાવર્ણવાળો અને બીજા અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૪

स्यात् कालश्च हारिद्रश्च' अत्रापि चत्वारो भङ्गाः ४। स्यात् कालश्च शुक्लश्च' अत्रापि चत्वारो भङ्गाः ४। स्यात् नीलश्च लोहितश्च' अत्रापि चत्वारो भङ्गाः ४,

है ४ अब कृष्णवर्ण के साथ पीतवर्ण के योग से जो ४ भंग उनकी एकता और अनेकता में होते हैं वे इस प्रकार से हैं-कदाचित् वह कृष्णवर्ण वाला और पीतवर्ण वाला भी हो सकता है १, अथवा-कदाचित् वह एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला और अनेक प्रदेशों में पीतवर्ण वाला भी हो सकता है २ अथवा-अनेक प्रदेशों में वह कृष्णवर्ण वाला और एक प्रदेश में पीतवर्ण वाला भी हो सकता है ३, अथवा-अनेक प्रदेशों में वह कृष्णवर्ण वाला और अनेक दूसरे प्रदेशों में वह पीलेवर्ण वाला भी हो सकता है ४ अब कृष्णवर्ण और शुक्लवर्ण के योग से जो इनके एकत्व और अनेकत्व में ४ भंग निष्पन्न होते हैं-वे इस प्रकार से हैं-कदाचित् वह कृष्णवर्ण वाला और शुक्लवर्ण वाला भी हो सकता है १, अथवा-कदाचित् वह एकप्रदेश में कृष्णवर्ण वाला और अनेक प्रदेशों में शुक्लवर्ण वाला भी हो सकता है २, अथवा वह अपने अनेक प्रदेशों में कृष्णवर्ण वाला और एकप्रदेश में शुक्लवर्ण वाला भी हो सकता है ३ अथवा-अनेक प्रदेशों में वह कृष्णवर्ण वाला और अनेक प्रदेशों में शुक्लवर्ण वाला भी हो सकता है ४ ये सब भंग कृष्णवर्ण की मुख्यता के साथ इतरवर्णों के योग से हुए हैं।

હવે કૃષ્ણવર્ણની સાથે પીળાવર્ણના યોગથી જે ચાર ભંગો તેની એકતા અને અનેકતામાં થાય છે. તે આ પ્રમાણે છે. કોઈવાર તે કાળાવર્ણવાળો અને પીળા વર્ણવાળો પણ હોય છે ૧ અથવા કદાચિત્ તે એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં પીળાવર્ણવાળો હોઈ શકે છે. ૨ અથવા અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળાવર્ણવાળો હોય છે. અને એકપ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૩ અથવા અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળાવર્ણવાળો હોય છે. અને બીજા અનેક પ્રદેશોમાં તે પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૪

હવે કૃષ્ણવર્ણ અને સફેદવર્ણના યોગથી તેના એકપણા અને અનેકપણામાં જે ચાર ભંગો થાય છે તે બતાવે છે. કોઈવાર તે કાળાવર્ણવાળો અને સફેદ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૧ અથવા કોઈવાર તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે. ૨ અથવા અનેક પ્રદેશોમાં કાળાવર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૩ અથવા અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળાવર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે ૪ આ તમામ ભંગો કાળા વર્ણની મુખ્યતા અને બીજા વર્ણોના ગૌણપણાથી થાય છે.

હવે નીલવર્ણની મુખ્યતા અને તેની સાથે લાલ વિગેરે વર્ણોની યોજના કરીને જે ભંગો બને છે તે આ પ્રમાણે છે—'स्यात् नीलश्च लोहितश्च' કોઈ

'स्यात् नीलश्च हारिद्रश्च' अत्रापि चत्वारो भङ्गाः ४, 'स्यात् नीलश्च शुक्लश्च' अत्रापि चत्वारो भङ्गाः ४, 'स्यात् लोहितश्च हारिद्रश्च' अत्रापि चत्वारो भङ्गाः ४, 'स्यात्

अब नीलवर्ण की मुख्यता करके उसके साथ लोहित (लाल) आदि वर्णों का योग करके जो भङ्ग बनते हैं वे इस प्रकार से हैं-'स्यात् नीलश्च लोहितश्च' कदाचित् वह नील और लोहितवर्ण वाला भी हो सकता है १ अथवा कदाचित् वह एक प्रदेश में नीलेवर्ण वाला और अनेक प्रदेशों में लोहितवर्ण वाला भी हो सकता है २, अथवा कदाचित् वह अनेक प्रदेशों में नीले वर्ण वाला और एक प्रदेश में लोहितवर्ण वाला भी हो सकता है ३ अथवा-वह अनेक प्रदेशों में नीलेवर्ण वाला और दूसरे अनेक प्रदेशों में लोहितवर्ण वाला भी हो सकता है ४, अब नीलवर्ण के साथ पीतवर्ण के योग से जो चार भंग बनते हैं-वे इस प्रकार से हैं-अथवा-वह कदाचित् नीलेवर्ण वाला और पीतवर्ण वाला भी हो सकता है १, अथवा-कदाचित् वह एक प्रदेश में नीले वर्ण वाला और अनेक प्रदेशों में पीलेवर्ण वाला भी हो सकता है २ अथवा-अनेक प्रदेशों में वह नीलेवर्ण वाला और एक प्रदेश में पीलेवर्ण वाला भी हो हो सकता है ३ अथवा-कदाचित् वह अनेक प्रदेशों में नीलेवर्ण वाला और दूसरे अनेक प्रदेशों में पीलेवर्ण वाला भी हो सकता है ४ नीलवर्ण के साथ शुक्लवर्ण के योग से जो चार भंग बनते हैं-वे इस प्रकार से हैं-कदाचित् वह नीलेवर्ण वाला और शुक्लवर्ण वाला भी

વાર તે નીલવર્ણવાળો અને લાલવર્ણવાળો હોય છે. ૧ અથવા કોઈવાર તે એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો પણ હોય શકે છે. ૨ અથવા કોઇવાર તે અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૩ અથવા-તે અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો પણ હોય છે.

હવે નીલવર્ણની સાથે પીળા વર્ણની યોજના કરવાથી જે ચાર ભંગો થાય છે તે આ પ્રમાણે છે-કોઈવાર તે નીલવર્ણવાળો અને પીળા વર્ણવાળો હોય છે ૧ અથવા કોઇવાર એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે ૨ અથવા અનેક પ્રદેશોમાં તે નીલવર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો પણ હોઇ શકે છે ૩ અથવા કોઇવાર તે અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો અને બીજા અનેક પ્રદેશોમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. ૪

હવે નીલવર્ણની સાથે સફેદ વર્ણને યોજીને જે ૪ ચાર ભંગો થાય છે બતાવવામાં આવે છે. કોઈવાર નીલવર્ણવાળો અને સફેદ વર્ણવાળો પણ

लोहितश्च शुक्लश्च' अत्रापि चत्वारो भङ्गाः ४, 'स्यात् पीतश्च शुक्लश्च' अत्रापि चत्वारो भंगाः ४, एवमेते दश द्विकसंयोगा भंगा भवन्ति, तेषां चतुःसंख्यया

हो सकता है १ अथवा-कदाचित् वह एक प्रदेश में नीलवर्ण वाला और अनेक प्रदेशों में वह शुक्लवर्ण वाला भी हो सकता है २, अथवा-अनेक प्रदेशों में वह नीलवर्ण वाला और एक प्रदेश में वह शुक्लवर्ण वाला भी हो सकता है ३ अथवा अनेक प्रदेशों में वह नीले-वर्ण वाला और दूसरे अनेक प्रदेशों में वह शुक्लवर्ण वाला भी हो सकता है ४, अब लोहितवर्ण के साथ पीतशुक्लवर्ण का योग होने से जो भंग बनते हैं वे इस प्रकार से हैं-कदाचित् वह लोहितवर्ण वाला और पीतवर्ण वाला भी हो सकता है १, अथवा-कदाचित् वह एक प्रदेश में लोहितवर्ण वाला और अनेक प्रदेशों में पीतवर्ण वाला भी हो सकता है २, अथवा-कदाचित् वह अनेक प्रदेशों में लोहितवर्ण वाला और एक प्रदेश में पीतवर्ण वाला भी हो सकता है ३ अथवा कदाचित् वह अनेक प्रदेशों में लोहितवर्ण वाला और दूसरे अनेक प्रदेशों में पीतवर्ण वाला भी हो सकता है ४ इसी प्रकार लोहित और शुक्ल के संयोग में भी चार भंग कह लेना चाहिये। पीतवर्ण और शुक्लवर्ण के योग से जो ४ भंग बनते हैं वे इस प्रकार से हैं-कदाचित् वह पीत-वर्ण का और शुक्लवर्ण का भी हो सकता है १ अथवा-कदाचित् वह

હોઈ શકે છે. ૧ અથવા કોઈવાર તે એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદવર્ણવાળો પણ હોય છે. ૨ અથવા અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણ-વાળો અને એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૩ અથવા અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદવર્ણવાળો પણ હોય છે. ૪

હવે લાલ વર્ણની સાથે પીળા વર્ણને યોજીને જે ભંગો થાય છે તે બતાવે છે-કોઈવાર તે લાલ વર્ણવાળો અને પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૧ અથવા કોઈવાર તે એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણ-વાળો પણ હોય છે. ૨ અથવા-કોઈવાર તે અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો પણ હોય છે. ૩ અથવા કોઈવાર તે અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો પણ હોય છે ૪ આજ રીતે લાલ વર્ણ અને સફેદવર્ણના યોગથી પણ ૪ ભંગો થાય છે.

પીળાવર્ણ અને સફેદવર્ણના યોગથી જે ચાર ભંગો થાય છે. તે આ પ્રમાણે છે—કોઈવાર તે પીળાવર્ણવાળો અને સફેદ વર્ણવાળો પણ હોય છે ૧.

गुणत्वे चत्वारिंशद् भंगा भवन्तीति ४०। यदि त्रिवर्णः सप्तप्रदेशिकः स्कन्धस्तदा स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च १, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च २, स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहितश्च ३, स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्चेति चतुर्थः ४।

अपने एक प्रदेश में पीतवर्ण वाला और अनेक प्रदेशों में शुक्लवर्ण वाला भी हो सकता है २ अथवा-अनेक प्रदेशों में वह पीतवर्ण वाला और एक प्रदेश में शुक्लवर्ण वाला भी हो सकता है ३ अथवा-अनेक प्रदेशों में वह पीतवर्ण वाला और दूसरे भी अनेक प्रदेशों में शुक्लवर्ण वाला हो सकता है ४, इस प्रकार से ये दस द्विक संयोगों के ४० भंग हो जाते हैं।

यदि वह सप्तप्रदेशिक स्कन्ध तीन वर्णों वाला होता है-तो इस सामान्य कथन में वह-'स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च' कदाचित कृष्णवर्ण वाला, नीलवर्ण वाला और लोहितवर्ण वाला हो सकता है १ अथवा-'स्यात् कालश्च, नीलश्च लोहिताश्च' वह किसी एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला, किसी एक प्रदेश में नीलेवर्ण वाला और अपने अनेक प्रदेशों में ५ प्रदेशों में लोहितवर्ण वाला हो सकता है २, अथवा-स्यात् कालश्च, नीलाश्च, लोहितश्च' वह अपने किसी एकप्रदेश में कृष्णवर्ण वाला, अनेक प्रदेशों में नीलेवर्ण वाला और किसी एकप्रदेश में लोहितवर्ण वाला हो सकता है ३, अथवा-'स्यात् कालाश्च, नीलश्च,

અથવા કોઈવાર તે પોતાના એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૨ અથવા તે અનેક પ્રદેશોમાં પીળાવર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૩ અથવા અનેક પ્રદેશોમાં તે પીળાવર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૪ આ રીતે આ દશ દ્વિકસંયોગી ભંગના યોગવાળા ૪૦ ભંગો થાય છે.

જો તે સાત પ્રદેશવાળો સ્કંધ ત્રણ વર્ણવાળો હોય તો તે આ સામાન્ય કથનમાં આ પ્રમાણેના ત્રણવર્ણવાળો હોઈ શકે છે.—स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च १' કોઈ વાર તે કાળાવર્ણવાળો નીલવર્ણવાળો અને લાલવર્ણવાળો હોઈ શકે છે. ૧ અથવા 'स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च २' કોઈવાર તે પોતાના કોઈ એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. અને પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં પાંચ પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. ૨ અથવા 'स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहितश्च ३' તે પોતાના કોઈ એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો, અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો અને કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય

एवं कालनीललोहितानां समवाये एकत्वानेकत्वाभ्यां चत्वारो भंगा भवन्ति ४, एवं कालनीलहारिद्राणां समवायादपि एकत्वानेकत्वाभ्यां चत्वारो भंगा भवन्ति ४,

लोहितश्च ४' वह अपने अनेक प्रदेशों में कृष्णवर्ण वाला किसी एक प्रदेश में नीलेवर्ण वाला एवं किसी एक प्रदेश में लालवर्ण वाला हो सकता है ४ इस प्रकार से ये ४ भंग काल नील और लोहित वर्णों के समवाय में उनके एकत्व और अनेकत्व को लेकर हुए हैं। इसी प्रकार से ४ भंग काल नील और पीतवर्ण के समवाय में उनके एकत्व और अनेकत्व को लेकर हो जाते है–जैसे–'स्यात् कालश्च, नीलश्च, पीतश्च १' अथवा–'स्यात् कालश्च, नीलश्च पीताश्च २, अथवा–'स्यात् कालश्च, नीलाश्च पीतश्च ३, अथवा–'स्यात् कालाश्च, नीलश्च, पीतश्च ४' इसी प्रकार से काल नील और शुक्ल इन वर्णों के समवाय में उनके एकत्व और अनेकत्व को लेकर ४ भंग हो जाते हैं जैसे–'स्यात् कालश्च, नीलश्च शुक्लश्च १' अथवा 'स्यात् कालश्च, नीलश्च, शुक्लाश्च २'

છે. ૩ અથવા 'स्यात् कालाश्च, नीलश्च, लोहितश्च, ૪, તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો અને કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો છે ૪. આ ૪ ચાર ભંગો કાળાવર્ણ નીલવર્ણ અને લાલવર્ણોના સંબંધથી તેના એકત્વ અને અનેકત્વને લઈને થયા છે. એજ પ્રમાણે કાળાવર્ણ, નીલવર્ણ અને પીળાવર્ણના સંયોગથી તેના એકપણા અને અનેકપણાથી થાય છે. જેમ કે 'स्यात् कालश्च नीलश्च पीतश्च १' કોઈવાર તે કાળાવર્ણવાળો હોય છે. કોઈવાર તે નીલવર્ણવાળો હોય છે. અને કોઈવાર પીળાવર્ણવાળો હોય છે. ૧ 'स्यात् कालश्च नीलश्च पीताश्च२' અથવા કોઈએક પ્રદેશમાં તે કાળાવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. ૨ અથવા–स्यात् कालश्च नीलाश्च पीतश्च' કોઇ એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. તથા કોઇ એક-પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. ૩ અથવા 'स्यात् कालाश्च नीलश्च पीतश्च' અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળાવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. અને કોઈ એકપ્રદેશમા પીળાવર્ણવાળો હોય છે. ૪

હવે કાળાવર્ણ નીલવર્ણ અને સફેદ વર્ણના સંયોગથી તેના એકપણા અને અનેકપણાથી ૪ ચાર ભંગો થાય છે તે બતાવવામાં આવે છે.–स्यात् कालश्च नीलश्च शुक्लश्च' કોઈવાર તે કાળવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ વાર નીલવર્ણવાળો હોય છે. અને કોઈવાર પીળાવર્ણવાળો હોય છે. ૧

तथा कालनीलशुक्लानां समवायादपि चत्वारो भंगा भवन्ति ४, तथा काललोहितहारिद्राणां समवायादपि चत्वारो भंगा भवन्ति ४, तथा काललोहितशुक्लानां समवायादपि चत्वारो भङ्गा भवन्ति, ४, तथा कालपीतशुक्लानां समवायादपि चत्वारो भङ्गा भवन्ति ४, तथा नीललोहितहारिद्राणां समवायादपि चत्वारो भंगा भवन्ति ४, तथा नीललोहितशुक्लानामपि समवायात् चत्वारो भंगा भवन्ति ४, तथा नीलहारिद्रशुक्लानां समवायादपि चत्वारो भंगा भवन्ति ४, तथा लोहितहारिद्रशुक्लानां संयोगादपि चत्वारो भंगा भवन्ति ४, तदेवं

अथवा-'स्यात् कालश्च, नीलाश्च, शुक्लश्च३' अथवा-'स्यात् कालाश्च, नीलश्च, शुक्लश्च ४' इसी प्रकार काल, पीत और शुक्ल इन वर्णों के समवाय में उनके एकत्व और अनेकत्व को लेकर ४ भंग हो जाते हैं, हैं तथा नील, लोहित और पीत इनके समवाय में उनके एकत्व और अनेकत्व को लेकर ४ भंग हो जाते हैं तथा-नील, लोहित और शुक्ल इन वर्णों के समवाय में भी इनके एकत्व और अनेकत्व को लेकर ४ भंग हो जाते हैं तथा-नील, हारिद्र और शुक्ल इन वर्णों के समवाय में भी इनके एकत्व और अनेकत्व को लेकर ४ भंग हो जाते हैं तथा-लोहित, हारिद्र शुक्ल इन तीन वर्णों के समवाय में भी इनके एकत्व और अनेकत्व को लेकर ४ भंग हो जाते हैं, इस प्रकार इन दश त्रिकों

અથવા 'स्यात् कालश्च नीलश्च शुक्लाश्च' કોઈએક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. તથા અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૨ અથવા 'स्यात् कालश्च नीलाश्च शुक्लश्च' એક પ્રદેશમાં તે કાળાવર્ણવાળો હોય છે અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. કોઈએક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે. ૩ અથવા 'स्यात् कालाश्च नीलश्च शुक्लश्च' અનેકપ્રદેશોમાં તે કાળાવર્ણવાળો હોય છે. કોઇ એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. અને કોઈ એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે. ૪ આજ પ્રમાણે કાળાવર્ણ; પીળાવર્ણ અને સફેદ વર્ણના સંયોગથી તેના એકપણા અને અનેકપણામાં ૪ ભંગો થાય છે. તેમજ નીલવર્ણ, લાલવર્ણ અને પીળાવર્ણના સંયોગથી તેના એકપણા અને અનેકપણામાં ચાર ભંગો થાય છે. તથા નીલવર્ણ, લાલવર્ણ અને સફેદ વર્ણના સંયોગથી પણ તેના એકપણા અને અનેકપણામાં ૪ ભંગો થાય છે. તેમજ નીલવર્ણ, પીળાવર્ણ અને સફેદવર્ણના સંયોગથી તેના એકપણા અને અનેકપણાથી ૪ ચાર ભંગો થાય છે. તેવી જ રીતે લાલવર્ણ, પીળાવર્ણ અને સફેદ વર્ણના સંયોગથી તેના એકપણા અને અનેકપણામાં ૪ ચાર ભંગો થાય છે. આ રીતે આ

दश त्रिकसंयोगा भंगाः, तेषामेकैकसंयोगे सति चत्वारिंशद् भंगा भवन्तीति ४० ॥ तथा च सप्तप्रदेशिकस्कन्धेऽपि चतुःप्रदेशिकस्कन्धवदेव एक-द्वि-त्रिवर्णसंबन्धमाश्रित्य भंगव्यवस्था करणीया । 'जइ चउवन्ने' यदि चतुर्वर्णः सप्तप्रदेशिकः स्कन्धस्तदा 'सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य १' स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्चेति चतुर्वर्णघटितः प्रथमो भंगः १, 'सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दगा य २' स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्चेति चरमे बहुत्वं प्रथमद्वितीयतृतीयेषु एकत्वमाश्रित्य द्वितीयो भंगः २, सिय-

के ४-४ भंग होने से ४० भंग होते हैं तथा सप्तप्रदेशिक स्कन्ध में षट् प्रदेशिक स्कन्ध की तरह ही एक, दो और तीन वर्णों के सम्बन्ध को लेकर भङ्ग व्यवस्था करनी चाहिए। जो कि ८० बनते हैं।

'जइ चउवन्ने' यदि वह सप्तप्रदेशिक स्कन्ध चार वर्णों वाला होता है तब वह-'सिय कालए य, नीलए य, लोहियए य, हालिद्दए य १' कदाचित् कृष्णवर्ण वाला, नीलवर्ण वाला, लोहितवर्ण वाला और पीतवर्ण वाला हो सकता है १ या 'सिय कालए य, नीलए य, लोहियए य हालिद्दगा य २' वह अपने किसी एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला, किसी एक प्रदेश में नीलवर्ण वाला, किसी एक प्रदेश में लोहितवर्ण वाला और अनेक प्रदेशों में चार प्रदेशों में पीलेवर्ण वाला हो सकता है २ यहाँ चतुर्थ पद में बहुत्व और प्रथम, द्वितीय एवं तृतीय पद में एकत्व

દશ ત્રિકોના ૪-૪ ચાર-ચાર ભંગો થવાથી ૪૦ ચાળીસ ભંગો થાય છે. તથા આ સાત પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં એકવર્ણ, બે વર્ણ અને ત્રણવર્ણોના સંબંધને લઈને ભંગોનો પ્રકાર કહેવો. જે ૮૦ બને છે

'जइ चउवण्णे' જો તે સાત પ્રદેશવાળો સ્કંધ ચારવર્ણોવાળો હોય તો તે આ રીતે ચારવર્ણોવાળો હોઈ શકે છે—सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य १' કોઈવાર કાળાવર્ણવાળો હોય છે કોઈવાર નીલવર્ણવાળો હોય છે કોઈવાર લાલ વર્ણવાળો હોય છે અને કોઈવાર પીળાવર્ણવાળો પણ હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે १ 'सिय कालए य, नीलए य, लोहियए य, हालिद्दगा य२' તે પોતાના કોઈ એકપ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એકપ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે તથા અનેક પ્રદેશોમાં-ચારપ્રદેશોમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે. ૨ અહિયાં ચોથા પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ કરીને બહુત્વની વિવક્ષા કરી છે. તથા પહેલા, બીજા અને ત્રીજા પદમાં એકપણાની વિવક્ષાથી એકવચનનો પ્રયોગ કર્યો છે. 'सिय कालए

कालए य नीलए य लोहियगा य हालिद्दए य' ३' स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्रश्चेति उपान्त्ये बहुवचनं शेषेषु एकवचनमाश्रित्य तृतीयो भंगः ३, 'एवमेए चउक्कसंजोगेणं पन्नरसभंगा भाणियव्वा' एवमेते चतुष्कसंयोगेन वर्णानां पञ्चकत्वेन पञ्चदश भंगा भणितव्याः, कियत्पर्यन्तं भणितव्याः ? तत्राह-'जाव' इत्यादि, 'जाव सिय कालगा य नीलगा य लोहियगा य हालिद्दए य १५' यावत् स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्रश्चेति पञ्चदशपर्यन्तं भंगा भणितव्याः,

---

की विवक्षा हुई है २-'सिय कालए य, नीलए य, लोहियगा य, हालिद्दए य' वह अपने किसी एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला, किसी एक प्रदेश में नीलेवर्ण वाला, अनेक प्रदेशों में लोहितवर्ण वाला और एक प्रदेश में पीलेवर्ण वाला हो सकता है ३ यह तृतीय भंग तृतीय पद में बहुवचन और शेषपदों में एकवचन लेकर हुआ है ३, 'एवमेए चउक्कसंजोगेणं पन्नरसभंगा भाणियव्वा' इस प्रकार ये चतुष्क संयोग में, वर्णों के पांच होने से १५ भंग कहना चाहिये पन्द्रहवां भंग 'जाव सिय कालगा य, नीलगा य, लोहियगा य, हालिद्दए य' यह है-इसके अनुसार वह अपने अनेक प्रदेशों में कृष्णवर्ण वाला, अनेक प्रदेशों में नीलेवर्ण वाला, अनेक प्रदेशों में लोहितवर्ण वाला और एक प्रदेश में पीले वर्ण वाला हो सकता है यहां अनेक प्रदेशों से दो प्रदेश गृहीतहुए हैं। इनमें सूत्रकार ने स्वयं प्रथम द्वितीय तृतीय और अन्तिम १५ वां इन

य नीलए य, लोहियगा य, हालिद्दए य३' ते पोताना कोई એકપ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો, કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં-ચાર પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. આ ત્રીજા ભંગના ત્રીજા પદમાં બહુવચન અને બાકીના પદોમા એકવચનનો પ્રયોગ થયો છે.

'एवमेए चउक्कसंजोगेणं पन्नरसभंगा भाणियव्वा' આ રીતે સાતપ્રદેશવાળા સ્કંધમાં ચાર સંયોગી પંદર ભંગો પાંચ વર્ણોને લઈને થાય છે. પંદરમો ભંગ આ પ્રમાણે છે—

'जाव सिय कालगा य, नीलगा य लोहियगा य, हालिद्दए य' આ પ્રમાણે છે. તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. અનેકપ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે આ ભંગોમાં અનેક પ્રદેશ કહેવાથી બબ્બે પ્રદેશ લેવાના છે. આ પંદર ભંગોમાં સૂત્રકારે પોતે પહેલો, બીજો, ત્રીજો

तत्र प्रथमद्वितीयतृतीयभंगास्तथा पञ्चदशात्मकान्तिमभंगो मूले कथित एव, अवशिष्टान् मध्यमवर्त्तिन एकादश भंगाः प्रदर्श्यन्ते-तथाहि 'सिय कालए य नीलए य लोहियगा य हालिद्दगा य ४, सिय कालए य नीलगा य लोहियए य हालिद्दए य ५ सिय कालए य नीलगा य लोहियए य हालिद्दगा य ६, सिय कालए

चार अङ्गों को तो यहां प्रकट ही कर दिया है बाकी के जो मध्यवर्ती ११ भंग और हैं वे इस प्रकार से हैं-'सिय कालए य, नीलए य लोहियगा य, हालिद्दगा य ४' वह अपने एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला, एक प्रदेश में नीलेवर्ण वाला, अनेक प्रदेशों में लोहितवर्ण वाला और अनेक प्रदेशों में पीलेवर्ण वाला हो सकता है ४ यह चतुर्थ भंग है इसमें तृतीय और चतुर्थ पद में बहुवचन एवं प्रथम द्वितीय पद में एकत्व विवक्षित हुआ है ४, 'सिय कालए य, नीलगा य, लोहियए य, हालिद्दए य ५' यह पांचवां भंग है इसके अनुसार वह अपने किसी एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला, अनेक प्रदेशों में नीलेवर्ण वाला, किसी एक प्रदेश में लोहितवर्ण वाला और किसी एक प्रदेश में पीलेवर्ण वाला हो सकता है इस भंग में द्वितीय पद में बहुवचन और शेष तीन पदों में एकवचन विवक्षित हुआ है ५ 'सिय कालए य, नीलगा य, लोहियए य हालिद्दगा य ६' यह छट्टा भंग है, इसके अनुसार वह अपने किसी एक प्रदेश में

તથા છેલ્લો પંદરમો એમ ચાર ચાર ભંગો સૂત્રમાં બતાવ્યા છે. જે અહિં બતાવવામાં આવ્યા છે. તેની મધ્યમાં રહેલા બાકીના ૧૧ અગિયાર ભંગો બીજા છે. તે આ પ્રમાણે બતાવે છે. 'सिय कालए य, नीलए य, लोहियगा य हालिद्दगा य ४' તે પોતાના કોઈ એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે તથા અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે એ ભંગમાં ત્રીજું અને ચોથું પદ બહુવચનથી કહ્યું છે. તથા પહેલું અને બીજું પદ એકપણાની વિવક્ષાથી એકવચનથી કહ્યું છે. 'सिय कालए य, नीलगा य, लोहियए य हालिद्दए य ५' તે કોઈવાર પોતાના એકપ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો અને કોઈ એકપ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. આ ભંગનાં બીજા પદમાં બહુપણાની વિવક્ષાથી બહુવચનથી કહેલ છે. તથા બાકીના ત્રણે પદો એકપણાની વિવક્ષાથી એક વચનથી કહ્યા છે. આ પાંચમો ભંગ છે. ૫ 'सिय कालए य, नीलगाय, लोहियए य, हालिद्दगा य ६' તે પોતાના કોઈ એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો-અનેક પ્રદેશોમાં નીલ

य नीलगा य लोहियगा य हालिद्दए य ७, सिय कालए य नीलगा य लोहियगा य हालिद्दगा य ८, सिय कालगा य नीलए य लोहियए हालिद्दए य ९, सिय

कृष्णवर्ण वाला, अनेक प्रदेशों में नीलेवर्ण वाला, किसी एक प्रदेश में लोहितवर्ण वाला और अनेक प्रदेशों में पीलेवर्ण वाला हो सकता है इस भंग में द्वितीयपद में और चतुर्थपद मे बहुवचन और शेषपदों में एकवचन विवक्षित हुआ है ६, 'सिय कालए य नीलगा य, लोहियगा य, हालिद्दए य ७' यह सातवां भंग है इसके अनुसार वह अपने एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला, अनेक प्रदेशों में नीलेवर्ण वाला अनेक प्रदेशों में लोहितवर्ण वाला और एक प्रदेश में पीलेवर्ण वाला हो सकता है, इस भंग में द्वितीय एवं तृतीय पद में बहुवचन और शेष पदों मे एकवचन विवक्षित हुआ है 'सिय कालए य नीलगा य, लोहियगा य, हालिद्दगा य ८' यह आठवां भंग है इसके अनुसार वह अपने एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला, अनेक प्रदेशों में नीलेवर्ण वाला, अनेक प्रदेशों में लोहितवर्ण वाला और अनेक प्रदेशों में पीलेवर्ण वाला हो सकता है इस आठवें भंग में द्वितीय, तृतीय और चतुर्थ इन पदों में बहुवचन और प्रथम पद में एकवचन विवक्षित हुआ है 'सिय कालगा य, नीलए य, लोहियए य, हालिद्दए य ९' यह नौवां भंग है इसके

વર્ણવાળો કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો તથા અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોઈ શકે છે. આ ભંગમાં બીજા અને ચોથા પદમાં બહુપણાની વિવક્ષાથી બહુવચનનો પ્રયોગ કર્યો છે તથા પહેલા અને ત્રીજા પદમાં એકપણાની વિવક્ષાથી એકવચનથી કહ્યા છે. આ રીતે આ છટ્ઠો ભંગ છે. ૬ 'सिय कालए य, नीलगा य, लोहियगा य, हालिद्दए य ७' તે પોતાના એકપ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો તથા અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. આ ભંગમાં બીજા અને ત્રીજા પદમાં બહુપણાની વિવક્ષાથી બહુ-વચન તથા પહેલા અને ચોથા પદમાં એકપણાની વિવક્ષાથી એકવચનથી કહેલ છે. એ રીતે આ સાતમો ભંગ છે. ૭ 'सिय कालए य, नीलगा य, लोहियगा य, हालिद्दगा य ८' તે પોતાના કોઈ એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. તથા અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. આ ભંગમાં બીજું, ત્રીજુ અને ચોથુ પદ બહુપણાની વિવક્ષાથી બહુવચનથી કહ્યું છે, પહેલું પદ એકવચનથી કહ્યું છે એ રીતે આ આઠમો ભંગ છે. ૮ 'सिय कालगा य, नीलए य, लोहियए य,

कालगा य नीलए य लोहियए य हालिद्दगा य १०, सिय कालगा य नीलए य लोहियगा य हालिद्दए य ११, 'सिय कालगा य नीलए य लोहियगा य हालि

अनुसार वह अपने अनेक प्रदेशों में कृष्णवर्ण वाला, एक प्रदेश में नीले वर्ण वाला, एक प्रदेश में लोहितवर्ण वाला और एक प्रदेश में पीलेवर्ण वाला हो सकता है इस नौवें भंग में प्रथम पद में बहुवचन और शेषपदों में एकवचन विवक्षित हुआ है 'सिय कालगा य, नीलए य, लोहियए य, हालिद्दगा य १०' यह १० वाँ भंग है, इसके अनुसार वह अपने अनेक प्रदेशों में कृष्णवर्ण वाला, एक प्रदेश में नीलेवर्ण वाला, एक प्रदेश में लोहितवर्ण वाला, और अनेक प्रदेशों में पीलेवर्ण वाला हो सकता है इस भंग में प्रथम और अन्तिमपद में बहुवचन विवक्षित हुआ है शेषपदों में एकवचन का प्रयोग हुआ है 'सिय कालगा य नीलए य, लोहियगा य, हालिद्दए य ११' यह ११ वां भंग है, इसकी मान्यतानुसार वह अपने अनेक प्रदेशों में कृष्णवर्ण वाला, एक प्रदेश में नीलेवर्ण वाला, अनेक प्रदेशों में लोहितवर्ण वाला और एक प्रदेश में पीले वर्ण वाला हो सकता है, इस भंग में प्रथम पद में और तृतीयपद में बहुवचन एवं शेषपदों में एकवचन विवक्षित हुआ है 'सिय कालगा य, नीलए य

हालिद्दगा य ९' તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે તથા એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. આ ભંગમાં પહેલું પદ બહુવચનથી તથા બીજુ ત્રીજુ અને ચોથું પદ એકવચનથી કહ્યું છે. આ નવમો ભંગ છે. ९ 'सिय कालगा य, नीलए य, लोहियए य, हालिद्दगा य १०' તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં પીળો વર્ણવાળો હોય છે. આ ભંગમાં પહેલા અને ચોથા પદમાં બહુપણાની વિવક્ષાથી બહુવચનનો પ્રયોગ કર્યો છે તથા બીજા અને ત્રીજા પદમાં એકપણાની વિવક્ષાથી એકવચનનો પ્રયોગ કર્યો છે. આ રીતે આ દસમો ભંગ છે १० 'सिय कालगा य, नीलए य, लोहियगा य, हालिद्दए य११' તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કૃષ્ણ વર્ણવાળો હોય છે એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે તથા એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. આ ભંગમાં પહેલા પદમાં અને ત્રીજા પદમાં બહુવચન અને તથા બીજા અને ચોથા પદમાં એકવચનનો પ્રયોગ કર્યો છે. આ અગિયારમો ભંગ છે. ११ 'सिय कालगा य, नीलए य,

ह्गा य १२, सिय कालगा य नीलगा य लोहियए य हालिद्दए य १३, सिय कालगा य नीलगा य लोहियए य हालिद्दगा य १४' छाया–स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्राश्चेति चतुर्थः ४, स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्रश्चेति पञ्चमः ५, स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्राश्चेति षष्ठः ६, स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्रश्चेति सप्तमः ७, स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्राश्चेति अष्टमः ८, स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्चेति नवमः ९, स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्चेति दशमः १०, स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्रश्चेति एकादशः ११, स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्राश्चेति द्वादशः १२, स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्रश्चेति त्रयोदशः १३, स्यात्

लोहियगा य हालिद्दगा य १२' यह १२ वां भंग है इसके अनुसार वह अपने अनेक प्रदेशों में कृष्णवर्ण वाला, एक प्रदेश में नीलेवर्ण वाला, अनेक प्रदेशों में लोहितवर्ण वाला एवं अनेक प्रदेशों में पीलेवर्ण वाला हो सकता है इस भंग में प्रथम पद में, तृतीय पद में और चतुर्थपद में बहुवचन हुआ है और द्वितीय पद में एकवचन हुआ है 'सिय कालगा य, नीलगा य, लोहियए य हालिद्दए य १३' यह १३ वां भंग है इसके अनुसार वह अपने अनेक प्रदेशों में कृष्णवर्ण वाला, अनेक प्रदेशों में नीलेवर्ण वाला, एक प्रदेश में लोहितवर्ण वाला, और एक प्रदेश में पीलेवर्ण वाला हो सकता है इस भंग में प्रथम और द्वितीय पद में बहुवचन और शेषपदों में एकवचन विवक्षित हुआ है 'सिय कालगा

लोहियगा य, हालिद्दगा य १२' ते पोताना अनेक प्रदेशोमां काळा वर्णवाळो होय छे. एक प्रदेशमां नील वर्णवाळो होय छे. अनेक प्रदेशोमां लाल वर्ण-वर्णवाळो होय छे. अने अनेक प्रदेशोमां पीळा वर्णवाळो होय छे. आ भंगना पहेला, त्रीजा, अने चोथा पदमां बहुपणानी विवक्षाथी बहुवचननो प्रयोग कर्यो छे तथा बीजा पदमां एकवचननो प्रयोग कर्यो छे आ बारमो भंग छे १२ 'सिय कालगा य, नीलगा य, लोहियए य, हालिद्दए य १३' ते पोताना अनेक प्रदेशोमां काळा वर्णवाळो होय छे. अनेक प्रदेशोमां नील वर्णवाळो होय छे. कोई एक प्रदेशमां लाल वर्णवाळो होय छे. अने एक प्रदेशमां पीळा वर्णवाळो होय छे. आ भंगमां पहेला अने बीजा पदमां बहुपणानी विवक्षाथी बहुवचन तथा त्रीजा अने चोथा पदमां एकपणानी विवक्षाथी एकवचननो प्रयोग कर्यो छे. ए रीते आ तेरमो भंग छे. १३

कालाश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्राश्चेति चतुर्दशः १४, इति। एवमेते सप्तप्रदेशिक-स्कन्धे चतुष्कसंयोगे वर्णविषये पञ्चदश भङ्गा भवन्ति, 'सव्वमेए पंच सत्तरि भंगा भवंति' सर्वे एते पञ्चसप्ततिर्भंगा ७५ भवन्ति। कालनीललोहितहारिद्राणां समुदायेन पञ्चदश भंगाः कथिताः १५। एवमेव कालनीललोहितशुक्लानां समुदायेनापि पञ्चदश भङ्गा भवन्ति १५, तथा कालनीलहारिद्रशुक्लानां समुदायेनापि पञ्चदश भङ्गा भवन्ति १५, तथा काललोहितहारिद्रशुक्लानां समुदायेनापि पञ्चदश भङ्गा भवन्ति १५, तथा नीललोहितहारिद्रशुक्लानां समुदायेनापि पञ्चदश भङ्गा भवन्ति १५, इति पञ्चदशानां पञ्चसंख्यया गुणने पञ्चसप्ततिर्भङ्गा भवन्तीति।

य नीलगा य, लोहियए य, हालिद्दगा य १४' यह १४ वां भंग है इसके अनुसार इसके अनेक प्रदेश कृष्णवर्ण वाले, अनेक प्रदेश नीलेवर्ण-वाले एक प्रदेश लोहितवर्ण वाला और अनेक प्रदेश पीलेवर्ण वाला हो सकता है। यह चौदहवां भंग है, पन्द्रहवां भंग मूलमें कह दिया गया है। इस प्रकार के ये १५ भंग चतुर्वर्ण के योग में सप्तप्रदेशिक स्कन्ध में हुए हैं 'सव्वमेए पंचसत्तरि भंगा भवंति' कुल मिलाकर यहां ७५ भंग होते हैं, काल, नील, लोहित और हारिद्र इन चार वर्णों के योग से जो ये १५ भंग हुए हैं वे तो स्पष्ट ही हैं इसी प्रकार के १५ भंग काल, नील, लोहित, शुक्ल इन वर्णों के संयोग से भी होते हैं तथा १५ ही भंग काल, नील, हारिद्र, शुक्ल इन वर्णों के समुदाय से भी होते हैं तथा-काल, लोहित, हारिद्र शुक्ल इनके संयोग से भी

'सिय कालगा य, नीलगा य, लोहियए य, हलिद्दगा य१४' ते પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. કોઇ એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. તથા અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ ચૌદમો ભંગ છે ૧૫ મો ભંગ પહેલા જ કહ્યો છે. આ રીતે આ ૧૫ પંદર ભંગો ચાર વર્ણના યોગમાં સાત પ્રદેશવાળા સ્કંધના થયા છે. 'सव्वमेए पंचसत्तरि भंगा भवंति' આ સાતપ્રદેશી સ્કંધના વર્ણ સંબંધી કુલ ૭૫ પંચોતેર ભંગો થાય છે, કાળાવર્ણ, નીલવર્ણ, લાલવર્ણ અને પીળા વર્ણ આ ચાર વર્ણોના યોગથી જે ૧૫ પંદર ભંગો થાય છે. તે ઉપર બતાવવામાં આવ્યા છે. એજ રીતે કાળા, નીલ, લાલ અને સફેદ વર્ણના યોગથી પણ પંદર ભંગો થાય છે. તથા કાળા, નીલ, પીળા, અને સફેદ એ ચાર વર્ણોના યોગથી પણ ૧૫ પંદર ભંગો થાય છે. તથા કાળા, લાલ, પીળા અને સફેદ વર્ણના યોગથી પણ ૧૫ પંદર ભંગો થાય છે. તથા નીલ, લાલ, પીળા,

'जइ पंचवन्ने' यदि पञ्चवर्णः सप्तप्रदेशिकः स्कन्धस्तदा-'सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिदए य सुकिल्लए य १' स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्चेति प्रथमो भङ्गः १, सर्वत्रैकवचनान्तः। 'सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिदए य सुकिल्लगा य २' स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्चेति चरमबहुवचनः शेषैकवचनान्तो द्वितीयो भङ्गः २। 'सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दगा य सुकिल्लए य ३' स्यात् कालश्च नीलश्च

१५ भंग होते हैं, एवं नील, लोहित, हारिद्र शुक्ल इनके संयोग से भी १५ भंग होते हैं अतः १५×५=७५ सब भंग हो जाते हैं।

'जइ पंचवन्ने' यदि वह पंचप्रदेशिक स्कन्ध पांच वर्णों वाला होता है तो-'सिय कालए य, नीलए य, लोहियए य, हालिदए य, सुकिल्लए य १' कदाचित् वह कृष्ण वर्णवाला, नीले वर्णवाला, लोहितवर्णवाला पीले वर्णवाला और शुक्ल वर्णवाला हो सकता है १ इसमें सर्वत्र एक वचनान्त का ही प्रयोग हुआ है 'सिय कालए य, नीलए य, लोहियए य, हालिदए य, सुकिल्लगा य २' अथवा-वह एक प्रदेश में कृष्ण वर्णवाला, एक प्रदेश में नीले वर्ण वाला, एक प्रदेश में लोहित वर्णवाला, एक प्रदेश में पीले वर्ण वाला और अनेक प्रदेशों में शुक्ल वर्णवाला हो सकता है, इस द्वितीय भङ्ग में अन्तिमपद बहुवचनान्त हुआ है और शेषपद एकवचनान्त हैं 'सिय कालए य, नीलए य, लोहियए य,

અને સફેદ આ ચારે વર્ણના યોગથી પણ પંદર ૧૫ ભંગો થાય છે. એ રીતે ૧૫×૫=૭૫ કુલ પંચોતેર ભંગો થાય છે.

'जइ पंचवन्ने' જો તે સાત પ્રદેશવાળો સ્કંધ પાંચ વર્ણોવાળો હોય તો આ પ્રમાણેના પાંચ વર્ણોવાળો હોઈ શકે છે. 'सिय कालए य, नीलए य, लोहियए य, हालिदए य, सुकिल्लए य१' કોઈવાર તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે. કોઈવાર નીલ વર્ણવાળો હોય છે. કોઈવાર લાલવર્ણવાળો હોય છે. કોઈવાર પીળા વર્ણવાળો હોય છે. તથા કોઈવાર સફેદ વર્ણવાળો હોય છે.૧ આ પહેલા ભંગમાં બધા પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ થયો છે. 'सिय कालए य, नीलए य, लोहियए य, हालिद्दए य, सुकिल्लगा य २' અથવા તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો, એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ બીજા ભંગમાં છેલ્લુ પદ બહુવચનાન્ત છે. અને બાકીના પદો એકવચનવાળા કહ્યા છે. ૨ 'सिय कालए य, नीलए य,

लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लश्चेति उपान्त्यबहुवचनः शेषैकवचनस्तृतीयो भङ्गः ३, 'सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दगा य सुक्किल्लगा य४' स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लाश्चेति उपान्त्यान्तिमयोर्बहुवचनान्ततां, शेषेषु एकवचनान्ततामाश्रित्य चतुर्थो भङ्गः४, 'सिय कालए य नीलए य लोहियगा य हालिद्दए य सुक्किल्लए य५' स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लश्चेति-तृतीयस्य बहुवचनान्ततां, शेषाणामेकवचनान्ततामाश्रित्य पञ्चमो भङ्गः ५,

हालिद्दगा य सुक्किल्लए य ३' यह तृतीय भंग है, इसके अनुसार उसका एक प्रदेश कृष्ण वर्णवाला, एक प्रदेश नीले वर्णवाला, एक प्रदेश लोहित वर्णवाला, अनेक प्रदेश पीत वर्णवाले और एक प्रदेश शुक्ल वर्णवाला हो सकता है ३ इस भंग में चतुर्थ पद बहुवचनान्त और शेषपद एकवचनान्त हुवे हैं 'सिय कालए य, नीलए य, लोहियए य, हालिद्दगा य सुक्किल्लगा य ४' यह चतुर्थ भंग है इस भंग के अनुसार उसका एकप्रदेश कृष्ण वर्णवाला, एक प्रदेश नीले वर्णवाला, एक प्रदेश लोहित वर्ण वाला, अनेक प्रदेश पीले वर्णवाले और अनेक प्रदेश शुक्लवर्ण वाले होते हैं ४ इस भंग में चतुर्थपद और पंचमपद में बहुवचन किया है और शेषपदो में एकवचन किया है 'सिय कालए नीलए लोहियगा य, हालिद्दए य सुक्किल्लए य५' यह पंचम भंग है इसके अनुसार उसका एक प्रदेश कृष्णवर्ण वाला, एक प्रदेश नीले वर्णवाला, अनेक प्रदेश लोहित वर्णवाले, एक प्रदेश पीले वर्णवाला और एक प्रदेश शुक्ल वर्ण-

लोहियए य हालिद्दगा य सुक्किल्लए य ३' તેનો એક પ્રદેશ કાળા વર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશ નીલ વર્ણવાળો હોય છે કોઈ એક પ્રદેશ લાલ વર્ણવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશો પીળા વર્ણવાળા હોય છે તથા એક પ્રદેશ સફેદ વર્ણવાળો હોય છે આ ભંગમાં ચોથું પદ બહુવચનવાળું અને બાકીના પદો એકવચનથી કહ્યા છે ૩ 'सिय कालए य, नीलए य, लोहियए य, हालिद्दगा य सुक्किल्लगा य ४' તે એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એકપ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. તથા અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ ભંગમાં ચોથું પદ અને પાંચમું પદ બહુવચનથી કહ્યું છે. અને બાકીના પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ કર્યો છે. ૪ 'सिय कालए य, नीलए य, लोहियगा य, हालिद्दए य सुक्किल्लए य ५' તે એકપ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એકપ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં

'सिय कालए य नीलए य लोहियगा य हालिद्दए य सुक्किल्लगा य ६' स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्चेति तृतीयपञ्चमयोर्बहुवचनान्ततां शेषाणामेकवचनान्ततामाश्रित्य षष्ठो भङ्गः ६, 'सिय कालए य नीलए य लोहियगा य हालिद्दगा य सुक्किल्लए य ७' स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्राश्च शुक्लश्चेति तृतीयचतुर्थयोर्बहुवचनान्ततां शेषेषु एकवचनान्ततामाश्रित्य सप्तमो

वाला हो सकता है इस भंग में तृतीयपद में बहुवचन हुआ है शेषपदों में एकवचन हुआ है 'सिय कालए य, नीलए य, लोहियगा य, हालिद्दए य, सुक्किल्लगा य ६' यह छठा भंग है इसके अनुसार उसका एक प्रदेश कृष्ण वर्णवाला, एक प्रदेश नीले वर्णवाला, अनेक प्रदेश लोहित वर्णवाले, एकप्रदेश पीले वर्णवाला, और अनेक प्रदेश शुक्ल वर्णवाले हो सकते हैं। इस भंग में तृतीयपद में और अन्तिम पद में बहुवचन हुआ है और शेषपदों में एकवचन हुआ है। 'सिय कालए य, नीलए य, लोहियगा य, हालिद्दगा य सुक्किल्लए य ७' यह सातवां भंग है इसके अनुसार उसका एक प्रदेश कृष्णवर्ण वाला, दूसरा कोई एक प्रदेश नीले वर्णवाला, अनेक प्रदेश लोहित वर्णवाले, अनेक प्रदेश पीले वर्णवाले और एक प्रदेश शुक्ल वर्णवाला हो सकता है ७, इस भंग में

પીળાવર્ણવાળો હોય છે કોઇ એકપ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ ભંગના ત્રીજા પદમાં બહુવચન કહ્યું છે અને બાકીના પદો એકવચનથી કહ્યા છે. ૫ 'सिय कालए य, नीलए य, लोहियगा य, हालिद्दए य, सुक्किल्लगा य ६' તે એકપ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે. એકપ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. અનેકપ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે એકપ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. તથા અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ ભંગના ત્રીજા પદ અને છેલ્લા પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ કર્યો છે. બાકીના પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ કરેલ છે. ૬ 'सिय कालए य, नीलए य, लोहियगा य, हालिद्दगा य, सुक्किल्लए य ७' તેનો એક પ્રદેશ કાળા વર્ણવાળો, બીજો કોઈ એક પ્રદેશ નીલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશો લાલ વર્ણવાળા, અનેક પ્રદેશો પીળા વર્ણવાળા અને એક પ્રદેશ સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ ભંગમાં ત્રીજા અને ચોથા પદમાં બહુવચન તથા બાકીના પદોમાં એકવચન કહેલ છે. ૭ 'सिय कालए य नीलगा य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किलए य ७' તે પોતાના કોઈ એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશ સફેદ વર્ણવાળો

भङ्गः ७, 'सिय कालए य नीलगा य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य ८' स्यात् कालच नीलाश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्चेति द्वितीये बहुवचनान्ततां शेषेषु एकवचनान्ततामाश्रित्याष्टमो भङ्गः ८। 'सिय कालए य नीलगा य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लगा य ९' स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहितश्च पीतश्च शुक्लाश्चेति द्वितीयचरमयोर्बहुवचनान्ततां शेषेषु एकवचनान्ततां चाश्रित्य नवमो भङ्गः ९। 'सिय कालए य नीलगा य लोहियए य हालिद्दगा य सुक्किल्लए य १०' स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लश्चेति द्वितीयचतुर्थयोर्बहुवचनान्ततां

तृतीय और चतुर्थ पद में बहुवचनता और शेषपदों में एकवचनता है 'सिय कालए य नीलगा य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य ८' यह आठवां भंग है इसके मन्तव्यानुसार उसका एक प्रदेश कृष्ण वर्णवाला अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले एक प्रदेश लोहित वर्णवाला, एक प्रदेश पीले वर्णवाला और एक प्रदेश शुक्ल वर्णवाला हो सकता है इस भंग में केवल द्वितीय पद में बहुवचनता और शेष पदों में एक-वचनता हुई है 'सिय कालए य नीलगा य, लोहियए य, हालिद्दए य, सुक्किल्लगा य ९' यह नौवा भंग है इसके अनुसार उसका एक प्रदेश कृष्ण वर्णवाला, अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले, एक प्रदेश लोहित वर्ण-वाला एक प्रदेश पीले वर्णवाला एवं अनेक प्रदेश शुक्ल वर्णवाले हो सकते हैं ९, इस भंग में द्वितीय और पंचम पद में बहुवचनता की गई है, शेष पदों में एकवचनता है 'सिय कालए य, नीलगा य, लोहियए य, हालिद्दगा य सुक्किल्लए य १०' यह दशवां भंग है इसके कथनानु-सार उसका एक प्रदेश कृष्ण वर्णवाला, अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले, एक प्रदेश लोहित वर्णवाला, अनेक प्रदेश पीले वर्णवाले और एक

હોય છે. આ ભંગમાં કેવળ બીજા પદમાં બહુવચન અને બાકીના પદોમાં એક વચનનો પ્રયોગ કરેલ છે. ૮ 'सिय कालए य, नीलगा य, लोहियए य, हालिद्दए य, सुक्किल्लगा य ९' તે એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ ભંગમાં બીજા અને પાંચમા પદમાં બહુવચન અને બાકીના પદોમાં એકવચન કહેલ છે. ૯ 'सिय कालए य, नीलगा य लोहियए य हालिद्दगा य सुक्किल्लए य१०' તેનો એક પ્રદેશ કાળા વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશો નીલ વર્ણવાળા હોય છે. કોઇ એક પ્રદેશ લાલ વર્ણવાળો હોય છે. તથા અનેક પ્રદેશો પીળા વર્ણવાળા અને કોઈ એક પ્રદેશ સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ ભંગમાં બીજા અને ચોથા

शेषेषु एकवचनान्ततां चाश्रित्य दशमो भङ्गः १०, । 'सिय कालए य नीलगा य लोहियगा य हालिद्दए य सुक्किल्लए य ११' स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लश्चेति द्वितीयतृतीययोर्बहुवचनान्ततां शेषाणामेकवचनान्ततां चाश्रित्य एकादशो भङ्गः ११, 'सिय कालगा य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य १२' स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्चेति प्रथमस्य बहुवचनान्ततां शेषाणामेकवचनान्ततां चाश्रित्य द्वादशो भङ्गः १२ । 'सिय कालगा य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लगा य १३' स्यात् कालाश्च नीलश्च

प्रदेश शुक्ल वर्णवाला हो सकता है इसमें द्वितीय पद में और चतुर्थ पद में बहुवचनता और शेषपदों में एकवचनता की गई है 'सिय कालए य, नीलगा य, लोहियगा य, हालिद्दए य सुक्किल्लए य ११' यह ग्यारहवां भंग है इसके अनुसार वह अपने एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला, अनेक प्रदेशों में नीले वर्णवाला, अनेक प्रदेशों में लोहित वर्ण-वाला, एक प्रदेश में पीले वर्णवाला और एक प्रदेश में शुक्ल वर्णवाला हो सकता है इस भंग में द्वितीय तृतीय पद में बहुवचनता और शेष-पदों में एकवचनता प्रयुक्त हुई है 'सिय कालगा य नीलए य लोहियए य, हालिद्दए य सुक्किल्लए य' १२ यह १२वां भंग है इसके अनुसार वह अपने अनेक प्रदेशों में कृष्ण वर्णवाला, एक प्रदेश में नीले वर्ण-वाला, एक प्रदेश में लोहित वर्णवाला, एक प्रदेश में पीले वर्णवाला और एक प्रदेश में शुक्लवर्ण वाला हो सकता है इस भंग में प्रथम पद में बहुवचनता और शेष पदों में एकवचनता प्रयुक्त हुई है 'सिय

પદમાં બહુવચન અને બાકીના પદો એકવચનથી કહ્યા છે ૧૦ 'सिय कालए य नीलगा य, लोहियगा य, हालिद्दए य, सुक्किल्लए य११' તે પોતાના કોઈ એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો અને કોઈ એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ ભંગમાં બીજા અને ત્રીજા પદમાં બહુવચન તથા બાકીના પદોમાં એકવચન કહેલ છે. ૧૧ 'सिय कालगा य, नीलए य, लोहियए य. हालिद्दए य, सुक्किल्लए य १२' તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે, આ ભંગમાં પહેલા પદમાં બહુવચન અને બાકીના પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ કર્યો છે. ૧૨ 'सिय कालगा य नीलए य

लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्चेति प्रथमचरमयोर्बहुवचनान्ततां शेषाणामेकवचनान्ततां चाश्रित्य त्रयोदशो भङ्गः १३। 'सिय कालगा य नीलए य लोहियए य हालिद्दगा य सुकिल्लए य १४' स्यात्कालाश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लश्चेति प्रथमोपान्त्ययोर्बहुवचनान्ततां शेषाणामेकवचनान्ततां चाश्रित्य चतुर्दशो भङ्गः १४। 'सिय कालगा य नीलए य लोहियगा य हालिद्दए य सुकिल्लए य १५' स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लश्चेति प्रथमतृतीययोर्बहुवचनान्ततां

कालगा य, नीलए य, लोहियए य, हालिद्दए य, सुकिल्लगा य १३' यह १३ वां भंग है इसके अनुसार उसके अनेक प्रदेश कृष्ण वर्णवाले, एक प्रदेश नीले वर्णवाला, एक प्रदेश लोहितवर्ण वाला, एक प्रदेश हारिद्र वर्णवाला और अनेक प्रदेश शुक्ल वर्ण वाले हो सकते हैं इस भंग में प्रथम और अन्तिम पद में बहुवचनता और शेषपदों में एकवचनता हुई है। 'सिय कालगा य, नीलए य, लोहियए य हालिद्दगा य, सुकिल्लए य १४' यह चौदहवां भंग है इसके अनुसार उसके अनेक प्रदेश कृष्ण वर्णवाले, एक प्रदेश नीले वर्णवाला, एक प्रदेश लोहित वर्णवाला अनेक प्रदेश पीले वर्णवाले और एक प्रदेश शुक्ल वर्णवाला हो सकता है इसमें प्रथम पद में और चतुर्थ पद में बहुवचनता की गई है और शेषपदों में एकवचनता। 'सिय कालगा य, नीलए य, लोहियगा य, हालिद्दए य, सुक्किल्लए य १५' यह १५ वां भंग है इसके अनुसार उसके अनेक प्रदेश कृष्ण वर्णवाले, एक प्रदेश नीले वर्णवाला

लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लगा य१३' ते પોતાના અનેક પ્રદેશોમા કાળા-વર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. તથા બીજા કોઇ પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. કોઈ પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો તથા અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે આ ભંગમાં પહેલા અને છેલ્લા પદમાં બહુવચન તથા બાકીના પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ કર્યો છે. ૧૩ 'सिय कालगा य नीलए य लोहियए य हालिद्दगा य सुक्किल्लए य १४' તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળા-વર્ણવાળો કોઇ એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો કોઇ એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો તથા એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે. આ ભંગમાં પહેલા પદમાં અને ચોથા પદમાં બહુવચન તથા બાકીના પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ થયો છે. ૧૪ 'सिय कालगा य नीलए य लोहियगा य हालिद्दए य सुक्किल्लए य १५' તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે

शेषाणामेकवचनान्ततां चाश्रित्य पञ्चदशो भङ्गः १५। 'सिय कालगा य नीलगा य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य १६' स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्चेति प्रथम द्वितीययोर्बहुवचनान्ततां शेषाणामेकवचनान्ततां चाश्रित्य षोडशो भङ्गो १६ भवतीति। 'एए सोलसभंगा' एते षोडश भंगा भवन्ति, 'एवं सव्वमेए एक्कग-दुयग-तियग-चउक्कग-पंचग संजोगेणं दो सोला भंगसया भवंति' एवं सर्वे एते एक-द्विक-त्रिक-चतुष्क-पञ्चकसंयोगेन द्वे षोडश भङ्गशते भवतः षोडशाधिकशतद्वयप्रमाणा भङ्गा भवन्तीति भावः। तथाहि-असंयोगिनः पञ्च भङ्गाः ५, द्विकसंयोगिनश्चत्वारिंशद् भङ्गाः ४०, त्रिकसंयोगिनोऽशीतिर्भङ्गाः

अनेक प्रदेश लोहित वर्णवाले, एक प्रदेश पीले वर्णवाला और एक प्रदेश शुक्ल वर्णवाला हो सकता है इसमें प्रथमपद में और तृतीयपद में बहुवचनता और शेषपदों में एकवचनता की गई है 'सिय कालगा य, नीलगा य, लोहियए य, हालिद्दए य, सुक्किल्लए य १६' यह सोलहवां भंग है इसके अनुसार उसके अनेक प्रदेश कृष्ण वर्णवाले, अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले, एक प्रदेश लोहित वर्णवाला, एक प्रदेश पीले वर्णवाला और एक प्रदेश शुक्ल वर्णवाला हो सकता है इस भंग में प्रथमपद में और द्वितीय पद में बहुवचनता और शेषपदों में एकवचनता की गई है 'एए सोलस भंगा' ये सब १६ भंग हैं 'एवं सव्वमेए एक्कग-दुयग-तियग-चउक्कग-पंचग संजोगेणं दो सोला भंगसया भवंति' इस प्रकार वर्णविषयक कुल भंग एक वर्ण के, एवं दो वर्णों, तीन वर्णों, चार वर्णों, एवं पांच वर्णों को मिलाकर यहां पर २१६ होते हैं वे इस प्रकार-एक वर्ण के असंयोगी भंग ५, दो वर्णों के संयोगजन्य भंग ४०, तीन वर्णों के संयोगजन्य भंग ८०, चार वर्णों के संयोगजन्य

કોઇ એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં સફેદ-વર્ણવાળો હોય છે. આ ભંગમાં પહેલા અને ત્રીજા પદમાં બહુવચન અને બાકીના પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ કર્યો છે. ૧૫ 'सिय कालगा य, नीलगा य, लोहियए य, हालिद्दए य, सुक्किल्लए य १६' તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. અને કોઈ એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે આ ભંગમાં પહેલા અને બીજા પદમાં બહુવચન અને બાકીના પદો એકવચનથી કહેલ છે 'एए सोलस भंगा' આ રીતે આ કુલ સોળ ભંગો છે. 'एवं सव्वमेए एक्कग-दुयग-तियग-चउक्कग-पंचग-संजोगेणं दो सोला भंगसया भवंति' આ રીતે વર્ણ સંબંધી એક વર્ણના અને બે વર્ણોના ત્રણ વર્ણો, ચાર વર્ણો અને પાંચ વર્ણોના કુલ ભંગો અહિંયા ૨૧૬ બસો સોળ

८०, चतुष्कसंयोगिनः पञ्चसप्ततिर्भगाः ७५, पञ्चकसंयोगिनः षोडश भङ्गाः १६, मिलित्वा षोडशाधिकशतद्वयप्रमाणाः २१६ भङ्गाः सप्तप्रदेशिकस्कन्धे वर्णाश्रिता भवन्ति इति ॥ एतेषां विवरणम् अत्रैव प्रकरणे एव द्रष्टव्यम् । 'गंधा जहा चउप्पएसियस्स' गन्धा यथा चतुष्प्रदेशिकस्य तथाहि–यदि एकगन्धस्तदा स्यात् सुरभिगन्धः १ स्याद् दुरभिगन्धः २ यदि द्विगन्धः सप्तप्रदेशिकः स्कन्धस्तदा स्यात् सुरभिगन्धश्च दुरभिगन्धश्च ४, संकलनया षड्गन्ध भङ्गा भवन्तीति । 'रसा

भंग ७५ और पांच वर्णों के संयोगजन्य भङ्ग १६ ये सब जोडे जाने पर २१६ भंग हो जाते हैं।

'गंधा जहा चउप्पएसियस्स' गंध संबंधी भंग चतुष्प्रदेशिक स्कन्ध के अनुरूप जानना चाहिये जैसे–यदि वह सप्तप्रदेशिक स्कन्ध एक गंधवाला होता है–तो वह इस कथन के अनुसार कदाचित् सुरभिगंध वाला हो सकता है या कदाचित् दुरभिगंध वाला हो सकता है इस प्रकार से यहां ये दो भंग होते हैं और यदि वह दो गंधों वाला होता है–तो इस सामान्य कथन में वह कदाचित् सुरभि गंधवाला और दुरभिगंध वाला दोनों प्रकार की गंधवाला हो सकता है इस प्रकार के इस भंग में एकत्व और अनेकत्व को लेकर ४ भंग होते हैं 'स्यात् सुरभिगन्धश्च दुरभिगन्धश्च' यह प्रथम भंग है 'स्यात् सुरभिगन्धश्च

થાય છે. એક વર્ણના અસંયોગી ૫ પાંચ ભંગ બે વર્ણોના સંયોગથી થયેલ ૪૦ ચાળીસ ભંગો ત્રણ વર્ણોના સંયોગથી થયેલા ૮૦ એંસી ભંગો ચાર વર્ણોના સંયોગથી થયેલા ૭૫ પંચોતેર ભંગો તથા પાંચ વર્ણોના સંયોગથી થયેલ ૧૬ સોળ ભંગો આ બધા મળીને કુલ ૨૧૬ બસોને સોળ ભંગો થાય છે.

'गंधा जहा चउप्पएसियस्स' ગંધ વિષેના ભંગો ચાર પ્રદેશી સ્કંધ પ્રમાણે સમજવા. જેમ કે જો તે સાત પ્રદેશી સ્કંધ એક ગંધવાળો હોય તો તે કોઈવાર સુગંધવાળો હોઈ શકે છે અથવા કોઈવાર દુર્ગન્ધવાળો હોય છે. આ રીતે ગંધ ગુણસંબંધી અહિયાં બે ભંગો થાય છે. અને જો તે બે ગંધ વાળો હોય તો તે કોઈ પ્રદેશમાં સુગંધવાળો અને કોઈ પ્રદેશમાં દુર્ગંધવાળો એમ બન્ને ગંધોવાળો હોઈ શકે છે. એ રીતે આ ગંધ ગુણના ચાર ભંગો થાય છે. જે આ રીતે છે. 'स्यात् सुरभिगन्धश्च दुरभिगन्धश्च' કોઈ વાર તે સુગંધવાળો હોય છે. અને કોઈ વાર દુર્ગન્ધવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ

जहा एयस्स चेव वन्ना' रसा यथा एतस्यैव वर्णाः, यथा-स्यात् तिक्तश्च १, स्यात् कटुकश्च २, स्यात् कषायश्च ३, स्यादम्लश्च ४, स्यात् मधुरश्चेत्यसंयोगिनः पञ्च भङ्गाः ५। द्विकसंयोगे चत्वारिंशद् रसमधिकृत्य भङ्गा भवन्ति ४०, स्यात् तिक्तश्च कटुकश्चेति प्रथमः १, स्यात् तिक्तश्च कटवश्चेति द्वितीयः २, स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्चेति

दुरभिगन्धाश्च२' यह द्वितीय भंग है 'स्यात् सुरभिगन्धाश्च दुरभिगन्धश्च' यह तृतीय भंग है 'स्यात् सुरभिगन्धाश्च दुरभिगन्धाश्च ४' यह चतुर्थ भंग है इस प्रकार यहां गंधविषयक भंग ६ हो जाते हैं। 'रसा जहा एयस्स चेव वन्ना' इसमें रसविषयक भंग इसीके वर्णों के अनुसार ही जानना चाहिये जैसे-यदि वह एक रसवाला होता है-तो इस सामान्य कथन में वह कदाचित् तिक्त रसवाला भी हो सकता है १, कदाचित् वह कटुक रसवाला भी हो सकता है २, कदाचित् वह कषाय रसवाला भी हो सकता है ३, कदाचित् वह अम्ल रसवाला भी हो सकता है ४ और कदाचित् वह मधुर रसवाला भी हो सकता है ५, इस प्रकार के ये असंयोगी ५ भंग यहां होते हैं दो रसों को आश्रित करके यहां ४० भंग होते हैं-यथा 'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च १' 'स्यात् तिक्तश्च कटवश्च

છે. ૧ 'स्यात् सुरभिगन्धाश्च दुरभिगन्धश्च' કોઈવાર તે એક પ્રદેશમાં સુગન્ધવાળો તથા અનેક પ્રદેશોમાં દુર્ગન્ધવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે. ૨ 'स्यात् सुरभिगन्धाश्च दुरभिगन्धश्च' અનેક પ્રદેશોમાં તે સુગન્ધવાળો હોય છે. અને કોઈ એક પ્રદેશમાં દુર્ગન્ધવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ 'स्यात् सुरभिगन्धाश्च दुरभिगन्धाश्च' અનેક પ્રદેશોમાં સુગંધવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં દુર્ગન્ધવાળો હોય છે. ૪ આ ચોથો ભંગ છે. આ રીતે અહિયાં ગંધ સંબંધી ૬ છ ભંગો થાય છે.

'रसा जहा एयस्स चेव वन्ना' આ સાત પ્રદેશી સ્કંધમાં રસ સંબંધી ભંગ એના જ વર્ણોના ભંગો પ્રમાણે જ સમજવા જેમકે-જો તે એક રસવાળો હોય તો આ સામાન્ય કથનમાં તે કોઈવાર તીખા રસવાળો હોય છે. ૧ કોઈવાર કડવા રસવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૨ કોઈવાર તે કષાય-તુરા રસવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૩ કોઈવાર તે ખાટા રસવાળો પણ હોઇ શકે છે૪ કદાચ તે મીઠા રસવાળો પણ હોઇ શકે છે. ૫ આ રીતે આ અસંયોગી ૫ પાંચ ભંગ થાય છે. બે રસો સંબંધી અહિયાં ૪૦ ચાળીસ ભંગો થાય છે. જેમકે-'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च१' કોઈવાર તે તીખા રસવાળો હોય છે અને કોઈવાર કડવા રસવાળો હોય છે. ૧ 'स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च २' એક

तृतीयः ३, स्यात् तिक्ताश्च कटवश्चेति चतुर्थः ४, (१) एवं तिक्तकषाययोगेऽपि चत्वारो भङ्गाः ४, स्यात् तिक्तश्च कषायश्चेति प्रथमः १, स्यात् तिक्तश्च कषायाश्चेति द्वितीयः २, स्यात् तिक्ताश्च कषायश्चेति तृतीयः ३, स्यात् तिक्ताश्च कषायाश्चेति चतुर्थः ४, (२) एवं तिक्ताम्लयोरपि योगे चत्वारो भंगाः यथा-स्यात्

२' 'स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च ३' 'स्यात् तिक्ताश्च कटवश्च ४' ये ४ भंग तिक्त और कटुरस के योग से होते हैं इनका तात्पर्य ऐसा है कि वह सप्तप्रदेशिक स्कन्ध कदाचित् तिक्त और कटुक रसवाला हो सकता है १ कदाचित् वह एक प्रदेश में तिक्त रसवाला और अनेक प्रदेशों में कटुक रसवाला हो सकता है २ कदाचित् वह अनेक प्रदेशों में तिक्त रसवाला और एक प्रदेश में कटुक रसवाला हो सकता है ३, अथवा-कदाचित् वह अपने अनेक प्रदेशों में तिक्त रसवाला और अनेक प्रदेशों में कटुक रसवाला हो सकता है ४, जिस प्रकार से ये ४ भंग तिक्त और कटुक रस के योग में हुए हैं इसी प्रकार से ४ भंग तिक्त और कषाय रस के योग में भी करना चाहिये जैसे-'स्यात् तिक्तश्च कषायश्च १, 'स्यात् तिक्तश्च कषायाश्च २, 'स्यात् तिक्ताश्च कषायश्च ३, 'स्यात् तिक्ताश्च कषायाश्च ४' कदाचित् वह तिक्त और कषाय रसवाला हो सकता है १, कदाचित् वह एक प्रदेश में तिक्त रसवाला और अनेक

પ્રદેશમાં તે તીખા રસવાળો હોય છે તથા અનેક પ્રદેશોમાં કડવા રસવાળો હોય છે. ૨ 'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च' અનેક પ્રદેશોમાં તીખા રસવાળો હોય છે. તથા કોઇ એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે. ૩ 'स्यात् तिक्ताश्च कटवश्च' અનેક પ્રદેશોમાં તીખા રસવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે. ૪ આ ચાર ભંગો તીખા અને કડવા રસના યોગથી થયા છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-તે સાત પ્રદેશવાળો સ્કંધ કોઈવાર તીખા અને કડવા રસવાળો હોઈ શકે છે તીખા અને કડવા રસ સંબંધી ૪ ચાર ભંગો જે પ્રમાણે થાય છે તેજ રીતે ૪ ચાર ભંગો તીખા અને કષાય-તુરા રસના યોગથી પણ થાય છે જેમકે-'स्यात् तिक्तश्च कषायश्च' કોઈવાર તે તીખા રસવાળો અને કોઈવાર કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે ૧ 'स्यात् तिक्तश्च कषायाश्च' એક પ્રદેશમાં તીખા રસવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. ૨ 'स्यात् तिक्ताश्च कषायश्च' અનેક પ્રદેશોમાં તે તીખા રસવાળો હોય છે, અને કોઇ એક પ્રદેશમાં કષાય તુરા રસવાળો હોય છે ૩ 'स्यात् तिक्ताश्च कषायाश्च' અનેક પ્રદેશોમાં તીખા રસવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. ૪ આજ રીતે તીખા અને ખાટા રસના યોગથી

तिक्तश्च अम्लश्च १, स्यात् तिक्तश्चाम्लाश्च २, स्यात् तिक्ताश्चाम्लश्च ३, स्यात् तिक्त श्चाम्लाश्चेति चतुर्थः ४, (३) एवं तिक्तमधुरयोर्योगेऽपि चत्वारो भंगाः, स्यात् तिक्तश्च मधुरश्च १, स्यात् तिक्तश्च मधुराश्च २, स्यात् तिक्ताश्च मधुरश्च ३, स्यात् तिक्त श्च मधुराश्चेति चतुर्थः ४। (४) एवं कटुकषाययोर्योगेऽपि चत्वारो भंगाः,

प्रदेशों में कषाय रसवाला हो सकता है २ कदाचित् वह अनेक प्रदेशों में तिक्त रसवाला और एक प्रदेश में कषाय रसवाला हो सकता है अथवा कदाचित् वह अनेक प्रदेशों में तिक्त रसवाला और अनेक प्रदेशों में कषाय रसवाला हो सकता है इसी प्रकार से तिक्त और अम्ल रस के योग में भी ४ भंग होते हैं-यथा-'स्यात् तिक्तश्च अम्लश्च १' 'स्यात् तिक्तश्च अम्लाश्च २' 'स्यात् तिक्ताश्च अम्लश्च ३' स्यात् तिक्ताश्च अम्लाश्च ४' इन भङ्गों के अनुसार वह कदाचित् तिक्त और अम्ल हो सकता है १ कदाचित् वह एक प्रदेश में तिक्त रसवाला और अनेक प्रदेशों में अम्ल रसवाला हो सकता है २, कदाचित् वह अनेक प्रदेशों में तिक्त रसवाला और एक प्रदेश में अम्ल रसवाला हो सकता है ३, अथवा कदाचित् वह अनेक प्रदेशों में तिक्त रसवाला और अनेक प्रदेशों में अम्ल रसवाला हो सकता है ४ इसी प्रकार से तिक्त और मधुररस के योग में भी चार भंग होते हैं-यथा-'स्यात् तिक्तश्च मधुरश्च १, 'स्यात् तिक्तश्च मधुराश्च २' 'स्यात् तिक्ताश्च मधुरश्च ३, 'स्यात् तिक्ताश्च मधुराश्च

પણ ૪ ચાર ભંગો થાય છે. 'स्यात् तिक्तश्च अम्लश्च' કોઈવાર તે તીખા રસવાળો હોય છે અને કોઈવાર ખાટા રસવાળો હોય છે. ૧ 'स्यात् तिक्तश्च अम्लाश्च' કોઈ એક પ્રદેશમાં તે તીખા રસવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. ૨ 'स्यात् तिक्ताश्च अम्लश्च' અનેકપ્રદેશોમાં તે તીખા રસવાળો હોય છે. અને એક પ્રદેશમા તે ખાટા રસવાળો હોય છે. ૩ 'स्यात् तिक्ताश्च अम्लाश्च' અનેક પ્રદેશોમાં તે તીખા રસવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો હોય છે ૪ આજ રીતે તીખા અને મીઠા રસના યોગથી પણ ૪ ચાર ભંગો થાય છે. તે આ પ્રમાણે છે. 'स्यात् तिक्तश्च मधुरश्च' કોઈવાર તે તીખા રસવાળો હોય છે. અને કોઈવાર મીઠા રસવાળો હોય છે. ૧ 'स्यात् तिक्तश्च मधुराश्च' એક પ્રદેશમાં તે તીખા રસવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં તે મીઠા રસવાળો હોય છે. ૨ 'स्यात् तिक्ताश्च मधुरश्च' અનેક પ્રદેશોમાં તે તીખા રસવાળો હોય છે. કોઇ એક પ્રદેશમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. ૩ 'स्यात् तिक्ताश्च मधुराश्च' અનેક પ્રદેશોમાં તે તીખા રસવાળો હોય છે. અને

स्यात् कटुश्च कषायश्चेति प्रथमः १, स्यात् कटुकश्च कषायाश्चेति द्वितीयः २, स्यात् कटुकाश्च कषायश्चेति तृतीयः ३, स्यात् कटुकाश्च कषायाश्चेति चतुर्थः ४। (५) एवं कटुकाम्लयोर्योगेऽपि चत्वारो भंगाः-स्यात् कटुकश्चाम्ल इति प्रथमः १, स्यात् कटुकश्च अम्लाश्चेति द्वितीयः २, स्यात् कटवश्चाम्लश्चेति तृतीयः ३, स्यात्

४' इन भंगों के अनुसार वह कदाचित् तिक्त और मधुर भी हो सकता है, कदाचित् वह एक प्रदेश में तिक्त और अनेक प्रदेशों में मधुर हो सकता है २, कदाचित् वह अनेक प्रदेशों में तिक्त और एक प्रदेश में मधुर हो सकता है ३, अथवा-कदाचित् वह अनेक प्रदेशों में तिक्त रस वाला और अनेक प्रदेशों में मधुर रसवाला हो सकता है ४ इसी प्रकार से तिक्त की प्रधानता छोडकर उसके स्थान पर कटुक की प्रधानता करके उसके साथ कषायरस का योग में भी चार भंग बनते हैं- जैसे 'स्यात् कटुकश्च कषायश्च १, स्यात् कटुकश्च कषायाश्च २, 'स्यात् कटुकाश्च कषायश्च ३ 'स्यात् कटुकाश्च कषायाश्च ४' इन भंगो के अनुसार कदाचित् वह कटुक और कषाय रसवाला हो सकता है १, कदाचित् वह अपने एक प्रदेश में कटुक रसवाला और अनेक प्रदेशों में कषाय रसवाला हो सकता है २, कदाचित् वह अपने अनेक प्रदेशों में कटुक रसवाला और एक प्रदेश में कषाय रसवाला हो सकता है ३, अथवा-कदाचित् अनेक प्रदेशों में वह कटुक रसवाला और अनेक प्रदेशों में कषाय रसवाला हो सकता है ४ इसी प्रकार से कटु और अम्ल के योग में भी चार भंग होते हैं-यथा 'स्यात् कटुकश्च अम्लश्चेति प्रथमः १' स्यात् कटुकश्च अम्लाश्चेति द्वितीयः २ स्यात् कटुकाश्चाम्लश्चेति

અનેક પ્રદેશોમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. ૪ આજ રીતે કડવા રસને મુખ્ય બનાવીને તેની સાથે કષાય રસને યોજવાથી પણ ચાર ભંગો થાય છે તે આ રીતે છે. 'स्यात् कटुकश्च कषायश्च' કોઈવાર તે કડવા રસવાળો હોઈ છે. અને કોઈવાર કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. ૧ 'स्यात् कटुकश्च कषायाश्च' કોઈ એક પ્રદેશમાં તે કડવા રસવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. ૨ 'स्यात् कटुकाश्च कषायश्च' અનેક પ્રદેશોમાં તે કડવા રસવાળો હોય છે. તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. ૩ 'स्यात् कटुकाश्च कषायाश्च' અનેક પ્રદેશોમાં કડવા રસવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. ૪ આજ રીતે કડવા અને ખાટા રસના યોગથી પણ ચાર ભંગો બને છે, તે આ પ્રમાણે

कटवश्चाम्लाश्चेति चतुर्थः ४। (६) एवं कटुमधुरयोर्योगेऽपि चत्वारो भङ्गा भवन्ति-कटुकश्च मधुरश्चेति प्रथमः १, स्यात् कटुकश्च मधुराश्चेति द्वितीयः २, स्यात् कटवश्च मधुरश्चेति तृतीयः ३, स्यात् कटवश्च मधुराश्चेति चतुर्थः ४,

तृतीयः ३, स्यात् कटवश्चाम्लाश्चेति चतुर्थः ४, इन भंगों के अनुसार वह कदाचित् कटु और अम्ल हो सकता है १ कदाचित् वह एक प्रदेश में कटु रसवाला और अनेक प्रदेशों में अम्ल रसवाला हो सकता है २ कदाचित् वह अनेक प्रदेशों में कटु रसवाला और एक प्रदेश में अम्ल रसवाला हो सकता है ३ अथवा कदाचित् वह अनेक प्रदेशों में कटु रसवाला और अनेक प्रदेशों में अम्ल रसवाला हो सकता है इसी प्रकार से कटु और मधुर रस के योग में भी चार भंग हो सकते हैं यथा-'कटुकश्च मधुरश्चेति प्रथमः १ स्यात् कटुकश्च मधुराश्चेति द्वितीयः २ स्यात् कटवश्च मधुरश्चेति तृतीयः ३ स्यात् कटवश्च मधुराश्चेति चतुर्थः ४, इन भंगों के अनुसार वह कदाचित् कटु और मधुर भी हो सकता है १ कदाचित् वह एक प्रदेश में कटु और अनेक प्रदेशों में मधुर हो सकता है २ कदाचित् वह अनेक प्रदेशों में कटु और एकप्रदेश में मधुर हो सकता है ३ अथवा-कदाचित् वह अनेक प्रदेशों में कटु रसवाला और अनेकप्रदेशों में मधुर रसवाला

છે. જેમકે-'स्यात् कटुकश्चअम्लश्चेति प्रथमः १' કોઈવાર તે કડવા રસવાળો અને કોઈવાર ખાટા રસવાળો હોય છે. ૧ 'स्यात् कटुकश्च अम्लाश्चेति द्वितीयः २ કોઈવાર તે એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો અને અનેક પ્રદેશોમા ખાટા રસવાળો હોય છે. ૨ 'स्यात् कटुकाश्चाम्लश्चेति तृतीयः ३' કોઈવાર તે અનેક પ્રદેશોમાં કડવા રસવાળો અને એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. ૩ 'स्यात् कटुकाश्चाम्लाश्चेति चतुर्थः४' અથવા કોઈવાર તે અનેક પ્રદેશોમાં કડવા રસવાળો અને અનેક પ્રદેશોમા ખાટા રસવાળો હોય છે. ૪ આજ પ્રમાણે કડવા અને મીઠા રસના યોગથી પણ ચાર ભંગો થાય છે. જેમકે-'कटुकश्च मधुरश्चेति प्रथमः १' કોઈવાર તે કડવા રસવાળો અને મીઠા રસવાળો હોય છે. ૧ 'स्यात् कटुकश्च मधुराश्चेति द्वितीयः २' કોઈવાર તે એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. ૨ 'स्यात् कटवश्च मधुरश्चेति तृतीयः ३' કોઈવાર તે અનેક પ્રદેશોમાં કડવા રસવાળો અને એક પ્રદેશમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. ૩ 'स्यात् कटवश्च मधुराश्चेति चतुर्थः ४' કોઈવાર તે અનેક પ્રદેશોમાં કડવા રસવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. ૪ આજ રીતે કષાય

(७) एवं कषायाम्लयोरपि योगे चत्वारो भङ्गा भवन्ति तथाहि–कषायश्चाम्लश्चेति प्रथमः १, कषायश्च अम्लाश्चेति द्वितीयः २, कषायाश्चाम्लश्चेति तृतीयः ३, स्यात् कषायाश्च अम्लाश्चेति चतुर्थः ४। (८) एवं कषाय मधुरयोरपि योगे चत्वारो भङ्गा भवन्ति तथाहि–स्यात् कषायश्च मधुरश्चेति प्रथमः १, स्यात् कषायश्च मधु-

हो सकता है ४ इसी प्रकार से कषाय और अम्ल रस के योग में भी चार भंग होते हैं–यथा 'स्यात् कषायश्च अम्लश्च १, 'स्यात् कषायश्च अम्लाश्च २, 'स्यात् कषायाश्च अम्लश्च ३' 'स्यात् कषायाश्च अम्लाश्च ४' इन भङ्गों के अनुसार कदाचित् वह कषाय रसवाला और अम्ल रसवाला हो सकता है १ कदाचित् वह एक प्रदेश में कषाय रसवाला और अनेक प्रदेशों में अम्ल रसवाला हो सकता है २, कदाचित् वह अनेक प्रदेशों में कषाय रसवाला और एक प्रदेश में अम्ल रसवाला हो सकता है ३ अथवा–कदाचित् वह अनेक प्रदेशों में कषाय रसवाला और अनेक प्रदेशों में अम्ल रस-वाला हो सकता है ४ इसी प्रकार से कषाय और मधुररस के योग में भी ४ भंग होते हैं–यथा 'स्यात् कषायश्च मधुरश्च १, स्यात् कषायश्च मधुराश्च २, स्यात् कषायाश्च मधुरश्च ३, स्यात् कषायाश्च मधुराश्च ४ इन भंगों के अनुसार कदाचित् कषाय रसवाला और मधुर रसवाला भी हो सकता है १ कदाचित् वह अपने एक प्रदेश में कषाय रसवाला और अनेक प्रदेशों में मधुर रसवाला हो सकता है २

અને ખાટા રસના યોગથી પણ ૪ ચાર ભંગો થાય છે તે આ પ્રમાણે છે–'स्यात् कषायश्च अम्लश्च' કોઈવાર તે કષાય–તુરા રસવાળો અને ખાટા રસવાળો હોય છે. ૧ 'स्यात् कषायश्च अम्लाश्च' કોઈ એક પ્રદેશમાં કષાય–તુરા રસવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. ૨ 'स्यात् कषायाश्च अम्लश्च' કોઈવાર તે અનેક પ્રદેશોમાં કષાય–તુરા રસવાળો હોય છે તથા કોઇ એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. ૩ 'स्यात् कषायश्च अम्लश्च' અનેક પ્રદેશોમાં તે તુરા રસવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો હોય છે ૪ આજ રીતે કષાય અને મીઠા રસના યોગથી પણ ચાર ભંગો થાય છે. તે આવી રીતે છે.–'स्यात् कषायश्च मधुरश्च' કોઇવાર તે કષાય–તુરા રસવાળો હોય છે. અને કોઈવાર મધુર રસવાળો હોય છે. ૧ 'स्यात् कषायाश्च मधुराश्च' કોઈ એક પ્રદેશમાં તે કષાય–તુરા રસવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. ૨

राश्चेति द्वितीयः २, स्यात् कषायाश्च मधुरश्चेति तृतीयः ३, स्यात् कषायाश्च मधुराश्चेति चतुर्थः ४। (९) एवम् अम्लमधुरयोरपि चत्वारो भङ्गा भवन्ति, तथाहि-स्यादम्लश्च मधुरश्चेति प्रथमः १, स्यादम्लश्च मधुराश्चेति द्वितीयः २, स्यादम्लाश्च मधुरश्चेति तृतीयः ३, स्यादम्लाश्च मधुराश्चेति चतुर्थो भङ्गो भवति ४, (१०) तदेवं दशानां चतुःसंख्यया गुणने रसानधिकृत्य चत्वारिंशद्भङ्गा भवन्तीति ४०।

कदाचित् वह अनेक प्रदेशों में कषाय रसवाला और एक प्रदेश में मधुर रसवाला हो सकता है ३ कदाचित् वह अनेक प्रदेशों में कषाय रसवाला और अनेक प्रदेशों में मधुर रसवाला हो सकता है ४ इसी प्रकार से अम्ल और मधुर रस के योग में भी ४ भंग होते हैं यथा-'स्यात् अम्लश्च मधुरश्च १' स्यात् अम्लश्च मधुराश्च२, स्यात् अम्लाश्च मधुरश्च ३ स्यात् अम्लाश्च मधुराश्च ४ इन भंगों के अनुसार कदाचित् वह अम्ल रसवाला और मधुर रसवाला भी हो सकता है १, कदाचित् वह अपने एक प्रदेश में अम्ल रसवाला और अनेक प्रदेशों में मधुर रसवाला हो सकता है २, कदाचित् वह अपने अनेक प्रदेशों में अम्ल रसवाला और एक प्रदेश में मधुर रसवाला हो सकता है ३, अथवा-कदाचित् वह अपने अनेक प्रदेशों में अम्ल रसवाला और अनेक प्रदेशों में मधुर रसवाला हो सकता है ४ इस प्रकार से ये तिक्त रस की प्रधानता वाले ४, कटुक रस की प्रधानता वाले ३, कषाय रस

'स्यात् कषायाश्च मधुरश्च' અનેક પ્રદેશોમાં તે કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. અને કોઈ એક પ્રદેશમાં મીઠા રસવાળો હોય છે ૩ 'स्यात् कषायाश्च मधुराश्च' અનેક પ્રદેશોમાં કષાય રસવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં મધુર રસવાળો હોય છે. ૪ આ પ્રમાણે ખાટા અને મધુર રસના યોગથી પણ ૪ ચાર ભંગો થાય છે. જે આ રીતે છે. 'स्यात् अम्लश्च मधुरश्च' કોઈવાર તે ખાટા રસવાળો હોય છે અને કોઈવાર મીઠા રસવાળો હોય છે ૧ 'स्यात् अम्लश्च मधुराश्च' એક પ્રદેશમાં તે ખાટા રસવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. ૨ 'स्यात् अम्लाश्च मधुरश्च' અનેક પ્રદેશોમાં તે ખાટા રસવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. ૩ 'स्यात् अम्लाश्च मधुराश्च' અનેક પ્રદેશોમાં તે ખાટા રસવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. ૪ આ રીતે તીખા રસની પ્રધાનતા

यदि त्रिरसस्तदा स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्चेति प्रथमः १, स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायाश्चेति द्वितीयः २, स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च कषायश्चेति तृतीयः ३, स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च कषायाश्चेति चतुर्थः ४, स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायश्चेति पञ्चमः ५, स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायाश्चेति षष्ठः ६। स्यात् तिक्ताश्च कटुकाश्च कषायश्चेति सप्तमः ७, स्यात् तिक्ताश्च कटुकाश्च कषायाश्चेत्यष्टमो भङ्गः ८, एवमेते तिक्त-कटु-कषाययोगे अष्टौ भङ्गाः ८। तिक्तकटुकषायात्मकरस-

की प्रधानता वाले २ और अम्ल रस की प्रधानता वाला १ सब मिल कर १० संयोग होते हैं और इन १० संयोगों में से प्रत्येक एक २ संयोग के ४-४ भंग होते हैं इस प्रकार कुल भंग यहां ४० हो जाते हैं।

यदि वह सप्तप्रदेशिक स्कन्ध तीन रसों वाला होता है-तो इस सामान्य कथन में वह 'स्यात् तिक्तश्च, कटुकश्च कषायश्च १' कदाचित् तिक्त रस वाला, कटुक रसवाला और कषाय रसवाला हो सकता है १, अथवा-'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायाश्च' २ कदाचित् वह अपने एक प्रदेश में तिक्त रसवाला एक प्रदेश में कटुक रसवाला और अनेक प्रदेशों में-५ प्रदेशों में कषाय रसवाला हो सकता है २, अथवा-'स्यात् तिक्तश्च, कटुकाश्च, कषायश्च' एक प्रदेश उसका तिक्त हो सकता है, अनेक प्रदेश उसके कटुक रसवाले हो सकते हैं और एक प्रदेश उसका कषाय रसवाला हो सकता है ३, अथवा 'स्यात्

વાળા ૪ ચાર ભંગો કડવા રસની પ્રધાનતાવાળા ૩ ત્રણ ભંગો કષાય રસની પ્રધાનતાવાળા ૨ બે ભંગો અને ખાટા રસની પ્રધાનતાવાળો ૧ એક ભંગ એમ બધા મળીને દસ સંયોગ થાય છે અને આ દસ સંયોગોમાં દરેક એક એક સંયોગના ૪-૪ ચાર ચાર ભંગો થાય છે. આ રીતે કુલ ૪૦ ચાળીસ ભંગો થાય છે.

જો તે સાત પ્રદેશવાળો સ્કંધ ત્રણ રસોવાળો હોય તો તે આ પ્રમાણેના ત્રણ રસોવાળો આ સામાન્ય કથનમાં થઈ શકે છે-'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च' કોઈવાર તે તીખા રસવાળો અને કોઈવાર કડવા રસવાળો તથા કોઈવાર કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે ૧ અથવા 'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायाश्च २' કોઈવાર તે પોતાના એક પ્રદેશમાં તીખા રસવાળો એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં પાચ પ્રદેશોમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. ૨ અથવા 'स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च कषायश्च ३' તે પોતાના એક પ્રદેશમાં તીખા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં કડવા રસોવાળો હોય છે. તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. ૩ અથવા

तिक्तश्च कटुकाश्च कषायाश्च ४' एक प्रदेश उसका तिक्त रसवाला हो सकता है, अनेक प्रदेश कटुक रसवाले हो सकते हैं और अनेक ही प्रदेश उसके कषाय रसवाले हो सकते हैं अथवा-स्यात् तिक्ताश्च, कटुकश्च, कषायश्च ५' वह अपने अनेक प्रदेशों में तिक्त हो सकता है, एक प्रदेश में कटुक हो सकता है और एक प्रदेश में कषाय रस-वाला हो सकता है ५ अथवा-'स्यात् तिक्ताश्च, कटुकश्च, कषायाश्च ६' उसके अनेक प्रदेश तिक्त हो सकते हैं, एक प्रदेश कटुक हो सकता है और अनेक प्रदेश कषाय रसवाले हो सकते हैं, ६, अथवा-स्यात् तिक्ताश्च, कटुकाश्च, कषायश्च' अनेक प्रदेश उसके तिक्त हो सकते हैं, अनेक प्रदेश कटुक हो सकते हैं और एक प्रदेश कषाय रसवाला हो सकता है ७ अथवा-'स्यात् तिक्ताश्च, कटुकाश्च, कषायाश्च' अनेक प्रदेश उसके तिक्त रसवाले हो सकते हैं, अनेक प्रदेश कटुक रसवाले हो सकते हैं और अनेक प्रदेश कषाय रसवाले हो सकते हैं ८, इस प्रकार से ये तिक्त, कटुक और कषाय इन तीन रसों के योग में ८ भंग हुए हैं इनमें एकत्व की अपेक्षा पहला भंग है और अनेकत्व की अपेक्षा ८ वां भंग हैं बाकी के ६ भंग एकत्व और अनेकत्व के

'स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च कषायाश्च४' એક પ્રદેશમાં તે તીખા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં કડવા રસવાળો હોય છે. તથા અનેક પ્રદેશોમાં કષાય-તુરા રસોવાળો હોય છે ૪ 'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च ५' તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં તીખા રસવાળો હોય છે. કોઇ એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે. અને કોઇ એક પ્રદેશમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. ૫ અથવા 'स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायाश्च' તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં તીખા રસવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે ૬ અથવા 'स्यात् तिक्ताश्च कटुकाश्च कषायश्च' તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં તીખા રસોવાળો હોય છે અનેક પ્રદેશોમાં કડવા રસોવાળો હોય છે. તથા કોઇ એક પ્રદેશમાં કષાય-તુરા રસોવાળો હોય છે.૭ અથવા 'स्यात् तिक्ताश्च कटुकाश्च कषायाश्च' તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં તીખા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં કડવા રસવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. ૮ આ પ્રમાણે તીખા, કડવા, અને કષાય એ ત્રણ રસોના યોગથી ૮ આઠ ભંગો થયા છે. આમાં પહેલો ભંગ એકપણાની અપેક્ષાથી કહ્યો છે. અને આઠમો ભંગ અનેકપણાની જીજ્ઞાસાથી છે. બાકીના ૭ ભંગો એકપણા અને અનેકપણાના યોગથી થયા

त्रययोगे परस्परमेकत्वानेकत्वाभ्यामष्ट भङ्गा भवन्तीति १। एवं तिक्तकट्वम्लेष्वपि अष्टौ भङ्गाः २, तिक्तकटुमधुरेष्वपि अष्टौ भङ्गाः ३, एवं तिक्तकषायाम्लेष्वपि अष्टौ भङ्गाः ४। एवं तिक्तकषायमधुरेष्वपि अष्टौ भङ्गाः ५। एवं तिक्ताम्ल मधुरेष्वपि अष्टौ भङ्गाः ६। एवं कटुककषायाम्लेष्वपि अष्टौ भङ्गाः ७। एवं कटुकषायमधुरेष्वपि अष्टौ भङ्गाः ८। एवं कट्वम्लमधुरेष्वपि अष्टौ भङ्गाः ९। एवं कषायाम्लमधुरेष्वपि अष्टौ भङ्गाः १०। एवमेते त्रिकसंयोगे दश भङ्गास्तेषाम्

यथायोग से हैं। इसी प्रकार से तिक्त, कटुक और अम्ल रस के योग में भी ८ भंग हो जाते हैं तथा तिक्त, कटुक और मधुर इन रसों के योग में भी ८ भंग हो जाते हैं तथा इसी प्रकार से तिक्त, कषाय और अम्लरस के योग में भी ८ भंग हो जाते हैं तथा तिक्त, कषाय और मधुर रस के योग में भी ८ भंग हो जाते हैं इसी प्रकार से तिक्त, कषाय और मधुररस के योग में भी ८ भंग हो जाते हैं तथा तिक्त, अम्ल, मधुर इन तीन रसों के योग में भी ८ भंग हो जाते हैं तथा इसी प्रकार से कटु, कषाय और अम्ल इन तीन रसों के योग में भी ८ भंग हो जाते हैं। इसी प्रकार से कटु, कषाय और मधुर इन रसों के योग में भी ८ भंग हो जाते हैं। इसी प्रकार कटु, अम्ल मधुर इन तीन रसों के योग में भी ८ भंग हो जाते हैं। इसी प्रकार कषाय, अम्ल, मधुर इन तीन रसों के योग में भी ८ भंग हो जाते हैं। इस प्रकार से त्रिकसंयोग में ये १० भंग होते हैं इन भङ्गो में से प्रत्येक

છે એજ રીતે તીખા કડવા અને ખાટા રસના યોગથી પણ આઠ ભંગો થાય છે. તથા એજ રીતે તીખા, કડવા અને મીઠા રસોના યોગથી ૮ આઠ ભંગો થાય છે. તથા તીખા, કષાય અને ખાટા રસના યોગથી પણ આઠ ભંગો થાય છે. તેમજ તીખા, કષાય અને મીઠા રસના યોગથી પણ આઠ ભંગો થાય છે. તથા તીખા, ખાટા અને મીઠા રસના યોગથી પણ આઠ ભંગો થાય છે. એજ રીતે કડવા, કષાય, અને ખાટા એ ત્રણ રસોના યોગથી પણ આઠ ભંગો થાય છે. તથા કડવા, કષાય, અને મીઠા એ ત્રણ રસોના યોગથી પણ આઠ ભંગો થાય છે એજ રીતે કડવા, ખાટા અને મીઠા એ ત્રણ રસોના યોગથી પણ આઠ ભંગો થાય છે. તેજ રીતે કષાય, ખાટા અને મીઠા એ ત્રણ રસોના યોગથી પણ આઠ ભંગો થાય છે. આ રીતે ત્રિકસંયોગમાં ૧૦ દસ ભંગો થાય છે. આ ભંગોમાં પ્રત્યેક ભંગોના

अष्टसंख्यया गुणने त्रिकसंयोगे अशीतिर्भङ्गाः ८० भवन्तीति । 'जइ चउरसे' यदि चतूरस सप्तप्रदेशिकः स्कन्धस्तदा स्यात् तिक्तश्च कटुश्च कषायश्चाम्लश्चेति प्रथमः १, स्यात् तिक्तश्च कटुश्च कषायश्च-अम्लाश्चेति द्वितीयः २ । स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायाश्च अम्लश्चेति तृतीयः ३, स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायाश्च अम्ल श्चेति

भंग-के आठ २ भंग और होते हैं इस प्रकार १०×८=८० त्रिकसंयोग में ये ८० भंग हुए हैं ।

'जइ चउरसे' यदि वह सप्तप्रदेशिक स्कन्ध चार रसों वाला होता है तो वह 'स्यात् तिक्तश्च, कटुश्च, कषायश्च, अम्लश्च १' कदाचित् तिक्त रसवाला हो सकता है, कटुक रसवाला हो सकता है, कषाय रसवाला हो सकता है और अम्ल रसवाला हो सकता है १, अथवा- 'स्यात् तिक्तश्च, कटुश्च कषायश्च अम्लाश्च २' वह एक प्रदेश में तिक्त रसवाला हो सकता है, एक प्रदेश में कटुक रसवाला हो सकता है, एक प्रदेश में कषाय रसवाला हो सकता है और अनेक प्रदेशों में ४ प्रदेशों में अम्ल रसवाला हो सकता है २ अथवा-'स्यात् तिक्तश्च, कटुकश्च, कषायाश्च अम्लश्च ३' वह अपने एक प्रदेश में तिक्त रसवाला हो सकता है, एक प्रदेश में कटुक रसवाला हो सकता है, अनेक प्रदेशों में कषाय रसवाला हो सकता है, और एक प्रदेश में अम्ल रसवाला हो सकता है ३, अथवा-'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायाश्च,

૮-૮ આઠ આઠ ભંગો બીજા તેના એકત્વ અને અનેકત્વથી થાય છે. એ રીતે ૧૦-૮=૮૦ ત્રિકસંયોગમાં કુલ ૮૦ એંસી ભંગો થાય છે.

'जइ चउरसे' જો તે સાત પ્રદેશવાળો સ્કંધ ચાર રસોવાળો હોય તો તે આ પ્રમાણે ચાર રસોવાળો હોઈ શકે છે-'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लश्च' કોઈવાર તે તીખા રસવાળો હોય છે. કોઈવાર કડવા રસવાળો હોય છે કોઈવાર કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે કોઈવાર તે ખાટા રસવાળો હોઈ શકે છે. ૧ અથવા 'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लाश्च' તે પોતાના એક પ્રદેશમાં તીખા રસવાળો કોઈ એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં-ચાર પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. ૨ અથવા 'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायाश्च अम्लश्च' તે પોતાના એક પ્રદેશમાં તીખા રસવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. ૩ અથવા 'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायाश्च अम्लाश्च' તે પોતાના એક પ્રદે-

चतुर्थः ४, स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च कषायश्चाम्लश्चेति पञ्चमः ५। स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च कषायश्चाम्लाश्चेति षष्ठः ६। स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च कषायाश्च अम्लश्चेति सप्तमः ७। स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च कषायाश्च अम्ला श्चेत्यष्टमः ८। स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायश्चाम्लश्चेति नवमः ९। स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायश्चा

अम्लाश्च ४' वह अपने एक प्रदेश में तिक्त रसवाला हो सकता है एक प्रदेश में कटुक रसवाला हो सकता है अनेक प्रदेशों में कषाय रसवाला हो सकता है और अनेक प्रदेशों में अम्ल रसवाला हो है ४, अथवा-'स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च, कषायश्च अम्लश्च ५' एक प्रदेश उसका तिक्त हो सकता है, अनेक प्रदेश उसके कटुक हो सकते हैं, एक प्रदेश उसका कषाय रसवाला हो सकता है, एक प्रदेश उसका अम्ल हो सकता है, अथवा-'स्यात् तिक्तश्च, कटुकाश्च, कषायश्च अम्लाश्च ६' एक प्रदेश उसका तिक्त रसवाला हो सकता है, अनेक प्रदेश उसके कटुक रसवाले हो सकते हैं, एक प्रदेश उसका कषाय रसवाला हो सकता है और अनेक प्रदेश उसके अम्ल रसवाले हो सकते हैं ६, अथवा-'स्यात् तिक्तश्च, कटुकाश्च, कषायाश्च अम्लश्च ७' उसका एक प्रदेश तिक्त हो सकता है, अनेक प्रदेश उसके कटुक हो सकते हैं, अनेक प्रदेश उसके कषाय रसवाले हो सकते हैं और एक प्रदेश उसका अम्ल रसवाला हो सकता है ७ अथवा-'स्यात् तिक्तश्च, कटुकाश्च, कषायाश्च, अम्लाश्च ८' एक प्रदेश उसका तिक्त

શમાં તીખા રસવાળો હોય છે. કોઇ એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે અનેક પ્રદેશોમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે તથા અનેક પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. ૪ અથવા 'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लश्च' તે પોતાના એક પ્રદેશમાં તીખા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં કડવા રસવાળો હોય છે. કોઇ એક પ્રદેશમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે તથા કોઇ એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. ૫ અથવા 'स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च कषायश्च अम्लाश्च' તેનો એક પ્રદેશ તીખા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશો કડવા રસવાળા હોય છે. તેનો કોઇ એક પ્રદેશ કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે તથા અનેક પ્રદેશોમાં તે ખાટા રસવાળો હોય છે ૬ અથવા 'स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च कषायाश्च अम्लश्च' તે પોતાના કોઈ એક પ્રદેશમાં તીખા રસવાળો હોઇ શકે છે. અનેક પ્રદેશોમાં કડવા રસોવાળો હોઈ શકે છે. અનેક પ્રદેશોમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં-ખાટા રસવાળો હોય છે. ૭ અથવા 'स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च कषायाश्च

म्लाश्चेति दशमः १० । स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायाश्चाम्लश्चेत्येकादशः ११ । स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायाश्च अम्लाश्चेति द्वादशः १२ । स्यात् तिक्ताश्च कटु

रसवाला हो सकता है अनेक प्रदेश कटुक रसवाले हो सकते हैं अनेक प्रदेश कषाय रसवाले हो सकते हैं अनेक प्रदेश अम्ल रसवाले हो सकते हैं ८, अथवा-'स्यात् तिक्ताश्च, कटुकश्च, कषायश्च, अम्लश्च९' उसके अनेक प्रदेश तिक्त हो सकते हैं, एक प्रदेश कटुक हो सकता है, एक प्रदेश कषाय रसवाला हो सकता है, और एक प्रदेश अम्ल रसवाला हो सकता है ९ अथवा-'स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लाश्च १०' अनेक प्रदेश उसके तिक्त हो सकते हैं, एक प्रदेश कटुक हो सकता है, एक प्रदेश कषाय रसवाला हो सकता है और अनेक प्रदेश अम्ल रसवाले हो सकते हैं १०, अथवा-'स्यात् तिक्ताश्च, कटुकश्च, कषायाश्च अम्लश्च ११' उसके अनेक प्रदेश तिक्त रसवाले हो सकते हैं, एक प्रदेश कटुक रसवाला हो सकता है, अनेक प्रदेश कषाय रसवाले हो सकते हैं, और एक प्रदेश अम्ल रसवाला हो सकता है ११, अथवा-'स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायाश्च, अम्लाश्च १२' अनेक प्रदेश उसके तिक्त रसवाले हो सकते हैं, एक प्रदेश कटुक रस

अम्लाश्च' તેનો એક પ્રદેશ તીખા રસવાળો હોઈ શકે છે. અનેક પ્રદેશોમાં તે કડવા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો હોય છે ૮ અથવા 'स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लश्च' તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં તીખા રસવાળો હોય છે એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. અને એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. ૯ અથવા 'स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लाश्च' તેના અનેક પ્રદેશો તીખા રસવાળા હોઈ શકે છે. કોઈ એક પ્રદેશ કડવા રસવાળો હોઈ શકે છે. કોઈ એક પ્રદેશ કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. તથા અનેક પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. ૧૦ અથવા 'स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायाश्च अम्लश्च' અનેક પ્રદેશોમાં તે તીખા રસવાળો હોય છે એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. ૧૧ અથવા 'स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायाश्च अम्लाश्च' અનેક પ્રદેશોમાં તે તીખા રસવાળો હોય છે. કોઈ એક

काश्च कषायश्चाम्लश्चेति त्रयोदशः १३ । स्यात् तिक्ताश्च कटुकाश्च कषायश्च अम्लाश्चेति चतुर्दशः १४ । स्यात् तिक्ताश्च कटुकाश्च कषायाश्च अम्लश्चेति पञ्चदशः १५ । एवं यथा उपरिदर्शिताः तिक्तकटुकषायाम्लेषु पञ्चदशभङ्गास्तथा तिक्तकटु-

वाला हो सकता है, अनेक प्रदेश कषाय रसवाले हो सकते हैं और अनेक प्रदेश अम्ल रसवाले हो सकते हैं-यहां अनेक प्रदेशों से दो प्रदेश ग्रहण किये गये हैं। अथवा-'स्यात् तिक्ताश्च, कटुकाश्च, कषायश्च अम्लश्च १३' अनेक प्रदेश उसके तिक्त रसवाले हो सकते हैं अनेक प्रदेश उसके कटुक रसवाले हो सकते हैं एक प्रदेश कषाय रसवाला हो सकता है, और एक प्रदेश अम्ल रसवाला हो सकता है अथवा-'स्यात् तिक्ताश्च, कटुकाश्च, कषायश्च, अम्लाश्च १४' अनेक प्रदेश तिक्त रसवाले हो सकते हैं, अनेक प्रदेश कटुक रसवाले हो सकते हैं, एक प्रदेश कषाय रसवाला हो सकता है, और अनेक प्रदेश अम्ल रस वाले हो सकते हैं १४, अथवा-'स्यात् तिक्ताश्च, कटुकाश्च, कषायाश्च अम्लश्च १५' अनेक प्रदेश उसके तिक्त रसवाले हो सकते हैं, अनेक प्रदेश उसके कटुक रसवाले हो सकते हैं, अनेक प्रदेश कषाय रसवाले हो सकते हैं, और एक प्रदेश अम्ल रसवाला हो सकता है १५, इस प्रकार से ये तिक्त, कटुक, कषाय और अम्ल इन चार रसों के योग में इनके एकत्व और अनेकत्व को लेकर १५ भंग होते हैं। इसी प्रकार

પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. તથા અનેક પ્રદેશોમાં ખાટા રસોવાળો હોય છે. ૧૨ અહિંયાં અનેક પ્રદેશ કહેવાથી બે પ્રદેશો સમજવાના છે. અથવા 'स्यात् तिक्ताश्च कटुकाश्च कषायश्च अम्लश्च' તેના અનેક પ્રદેશો તીખા રસવાળા હોય છે અનેક પ્રદેશો કડવા એક પ્રદેશ કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે તથા તેનો એક પ્રદેશ ખાટા રસવાળો હોય છે. ૧૩ અથવા 'स्यात् तिक्ताश्च कटुकाश्च कषायश्च अम्लाश्च' તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં તીખા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં કડવા રસવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. તથા અનેક પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. ૧૪ અથવા 'स्यात् तिक्ताश्च कटुकाश्च कषायाश्च अम्लश्च' તેના અનેક પ્રદેશો તીખા રસવાળા હોય છે. અનેક પ્રદેશો કડવા રસવાળા હોય છે. અનેક પ્રદેશો કષાય-તુરા રસવાળા હોય છે. તથા કોઈ એક પ્રદેશ ખાટા રસવાળો હોય છે ૧૫ આ રીતે આ તીખા, કડવા, કષાય. અને ખાટા એ ચાર રસોના યોગથી તેના એકપણા અને અનેકપણાને

कषायमधुरेष्वपि पञ्चदशभङ्गाः करणीयाः १५। एवं तिक्तकटुकाम्लमधुरेष्वपि पञ्चदश भङ्गा भवन्ति १५ (६) एवं तिक्तकषायाम्लमधुरेष्वपि पञ्चदश भङ्गा भवन्ति १५। एवं कटुकषायाम्लमधुरेष्वपि पञ्चदश भङ्गा भवन्ति १५। एवं च पञ्चदशानां पंचसंख्यया गुणने पञ्चसप्ततिर्भङ्गाः७५ रसानाश्रित्य भवन्तीति ज्ञेयम्। यदि पञ्चरसः सप्तप्रदेशिकः स्कन्धस्तदा स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्चाम्लश्च मधुरश्चेति प्रथमः १, स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्चाम्लश्च मधुराश्चेति द्वितीयः

से तिक्त, कटुक, कषाय और मधुर इन रसों के योग में भी १५ भंग हो जाते हैं। इसी प्रकार से तिक्त, कटुक, अम्ल और मधुर इन रसों के योग में भी १५ भंग हो जाते हैं इसी प्रकार से तिक्त, कषाय, अम्ल और मधुर इन रसों के योग में भी १५ भंग पूर्वोक्त पद्धति के अनुसार हो जाते हैं, इसी प्रकार से कटुक, कषाय, अम्ल एवं मधुर इन रसों के योग में भी १५ भंग हो जाते हैं। इस प्रकार १५ को ५ से गुणा करने पर ७५ भंग चार रसों को आश्रित करके हुए हैं।

यदि वह सप्तप्रदेशिक स्कन्ध पांच रसों वाला होता है तो इस सामान्य कथन में वह–'स्यात् तिक्तश्च, कटुकश्च, कषायश्च, अम्लश्च, मधुरश्च' कदाचित् तिक्त हो सकता है, कटुक हो सकता है कषाय रसवाला हो सकता हैं, अम्ल रसवाला हो सकता है और मधुर रसवाला हो सकता है १, अथवा–'स्यात् तिक्तश्च, कटुकश्च कषायश्च, अम्लश्च

લઇને ૧૫ પંદર ભંગો થયા છે. એજ રીતે તીખા, કડવા, કષાય, અને મીઠા રસના યોગથી પણ પંદર ભંગો થાય છે. તેજ રીતે તીખા, કડવા, ખાટા, અને મીઠા એ ચાર રસોના યોગથી પણ પંદર ભંગો થાય છે. એજ રીતે તીખા, કષાય, અમ્લ–ખાટા અને મીઠા એ ચાર રસોના યોગથી પણ ૧૫ પંદર ભંગો થાય છે. અને એજ રીતે કડવા, કષાય, ખાટા અને મીઠા એ ચાર રસોના યોગથી પણ પંદર ભંગો થઈ જાય છે. આ રીતે પંદરને ૫ પાંચથી ગુણવાથી કુલ ૭૫ પંચોતેર ભંગો ચાર રસોના આશ્રયે થાય છે.

જો તે સાત પ્રદેશીસ્કંધ પાંચ રસોવાળો હોય તો તે આ સામાન્ય કથનમાં આપ્રમાણેના પાંચ રસોવાળો હોઇ શકે છે.–'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लश्च मधुरश्च' કોઇવાર તે તીખા રસવાળો હોય છે. કોઈવાર કડવા રસવાળો હોય છે. કોઇવાર કષાય–તુરા રસવાળો હોય છે. કોઈવાર ખાટા રસવાળો હોય છે. તથા કોઈવાર મીઠા રસવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા–'स्यात् तिक्तश्च, कटुकश्च, कषायश्च, अम्लश्च

२। स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्चाम्लाश्च मधुरश्चेति तृतीयः ३। स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लाश्च मधुराश्चेति चतुर्थः ४। स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायाश्च अम्लश्च मधुरश्चेति पञ्चमः ५। स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायाश्च अम्लश्च

मधुराश्च २' कदाचित् वह एक प्रदेश में तिक्त रसवाला हो सकता है, एक प्रदेश में कटुक रसवाला हो सकता है, एक प्रदेश में कषाय रसवाला हो सकता है, एक प्रदेश में अम्ल रसवाला हो सकता है, और अनेक प्रदेशों में मधुर रसवाला हो सकता है २, अथवा-'स्यात तिक्तश्च कटुकश्च, कषायश्च, अम्लाश्च, मधुरश्च ३' कदाचित् वह एक प्रदेश में तिक्त रसवाला, एक प्रदेश में कटुक रसवाला, एक प्रदेश में कषाय रसवाला, अनेक प्रदेशों में अम्ल रसवाला और एक प्रदेश में मधुर रसवाला हो सकता है ३, अथवा-'स्यात् तिक्तश्च, कटुकश्च, कषायश्च, अम्लाश्च मधुराश्च ४' कदाचित् उसका एक प्रदेश तिक्त रसवाला एक प्रदेश कटुक रसवाला, एक प्रदेश कषाय रसवाला, अनेक प्रदेश अम्ल रसवाले और अनेक प्रदेश मधुर रसवाले हो सकते हैं ४ अथवा-'स्यात् तिक्तश्च, कटुकश्च, कषायाश्च, अम्लश्च, मधुरश्च, ५' कदाचित् उसका एक प्रदेश तिक्त रसवाला, एक प्रदेश कटुक रसवाला, अनेक प्रदेश कषाय रसवाले, एक प्रदेश अम्ल रसवाला और एक प्रदेश

मधुराश्च' કોઈવાર તે પોતાના એક પ્રદેશમાં તીખા રસવાળો હોય છે, એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. તથા અનેક પ્રદેશોમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા 'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लाश्च मधुरश्च' કોઈવાર તે પોતાના એક પ્રદેશમાં તીખા રસવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશમાં મધુર રસવાળો હોય છે. ૩ અથવા 'स्यात् तिक्तश्च, कटुकश्च, कषायश्च अम्लाश्च मधुराश्च' કોઈવાર તે એક પ્રદેશમાં તીખા રસવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે. ૪ અથવા 'स्यात् तिक्तश्च, कटुकश्च, कषायाश्च अम्लश्च, मधुरश्च' કોઈવાર તે પોતાના એક પ્રદેશમાં તીખા રસવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે. અનેક

मधुराश्चेति षष्ठः६। स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायाश्च अम्लाश्च मधुरश्चेति सप्तमः७। स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च कषायश्च अम्लश्च मधुरश्चेत्यष्टमः ८। स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च कषायश्च अम्लश्च मधुराश्चेति नवमः९। स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च कषा-

मधुर रसवाला हो सकता है ५ अथवा-'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च, कषायाश्च, अम्लश्च, मधुराश्च ६' कदाचित् उसका एक प्रदेश तिक्त-रसवाला, एक प्रदेश कटुक रसवाला, अनेक प्रदेश कषाय रसवाले, एक प्रदेश अम्ल रसवाला और अनेक प्रदेश मधुर रसवाले हो सकते हैं ६, अथवा-'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायाश्च, अम्लाश्च, मधुरश्च ७' कदाचित् वह अपने एक प्रदेश में तिक्त रसवाला, एक प्रदेश में कटुक रसवाला, अनेक प्रदेशों में कषाय रसवाला, अनेक प्रदेशों में अम्ल रसवाला और एक प्रदेश में मधुर रसवाला होता है ७, अथवा-'स्यात् तिक्तश्च, कटुकाश्च, कषायश्च, अम्लश्च मधुरश्च ८' कदाचित् उसका एक प्रदेश तिक्त रसवाला, अनेक प्रदेश कटुक रसवाले, एक प्रदेश कषाय रसवाला, एक प्रदेश अम्ल रसवाला और एक प्रदेश मधुर रस वाला हो सकता है ८, अथवा-स्यात् तिक्तश्च, कटुकाश्च,

પ્રદેશોમાં કષાય રસવાળો હોય છે તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો અને કોઇ એક પ્રદેશમાં મીઠા રસવાળો હોય છે આ પાંચમો ભંગ છે. ૫ અથવા 'स्यात् तिक्तश्च, कटुकश्च, कषायाश्च अम्लश्च, मधुराश्च' કોઈવાર તે પોતાના એક પ્રદેશમાં તીખા રસવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં તે કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. તથા અનેક પ્રદેશોમાં તે મીઠા રસવાળો હોય છે. આ છઠ્ઠો ભંગ છે ૬ અથવા 'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायाश्च अम्लाश्च मधुरश्च' કોઈ એક પ્રદેશમાં તે તીખા રસવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો હોય છે તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. આ સાતમો ભંગ છે. ૭ અથવા 'स्यात् तिक्तश्च, कटुकाश्च कषायश्च अम्लश्च मधुरश्च' કોઈ એક પ્રદેશમાં તે તીખા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં તે કડવા રસવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં મીઠારસવાળો હોય છે. આ આઠમો ભંગ છે.૮ અથવા 'स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च कषायश्च अम्लश्च मधुराश्च' કોઈ એક પ્રદે-

यश्च अम्लाश्च मधुरश्चेति दशमः १०। स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च कषायाश्चाम्लश्च मधुरश्चेत्येकादशः ११। स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लश्च मधुरश्चेति द्वादशः

कषायश्च, अम्लश्च, मधुराश्च ९' कदाचित् उसका एक प्रदेश तिक्त रसवाला, अनेक प्रदेश कटुक रसवाले, एक प्रदेश कषाय रसवाला, एक प्रदेश अम्ल रसवाला और अनेक प्रदेश मधुर रसवाले हो सकते हैं ९, अथवा-'स्यात् तिक्तश्च, कटुकाश्च, कषायश्च, अम्लाश्च, मधुरश्च, १०' कदाचित् उसका एक प्रदेश तिक्त रसवाला, अनेक प्रदेश कटुक रसवाले, एक प्रदेश कषाय रसवाला, अनेक प्रदेश अम्ल रसवाले और एक प्रदेश मधुर रसवाला हो सकता है १०, अथवा-'स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च, कषायाश्च, अम्लश्च, मधुरश्च ११' कदाचित् उसका एक प्रदेश तिक्त रसवाला, अनेक प्रदेश कटुक रसवाले, अनेक प्रदेश कषाय रसवाले, एक प्रदेश अम्ल रसवाला और एक प्रदेश मधुर रसवाला हो सकता है ११, अथवा-'स्यात् तिक्ताश्च कटवश्च, कषायश्च, अम्लश्च मधुरश्च १२' कदाचित् उसके अनेक प्रदेश तिक्त रसवाले, अनेक प्रदेश कटुक रसवाले, एक प्रदेश कषाय रसवाला, एक प्रदेश अम्ल रसवाला और एक प्रदेश मधुर रसवाला हो सकता है १२, अथवा-'स्यात्

શમાં તે તીખા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશમાં તે કડવા રસવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં તે કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે, કોઈ એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. તથા અનેક પ્રદેશોમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. આ નવમો ભંગ છે. ૯ અથવા 'स्यात् तिक्तश्च, कटुकाश्च कषायश्च अम्लाश्च मधुरश्च' કોઈવાર તે એક પ્રદેશમાં તીખા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં કડવા રસવાળો હોય છે. કોઇ એક પ્રદેશમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો હોય છે તથા કોઇ એક પ્રદેશમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. આ દસમો ભંગ છે. ૧૦ અથવા 'स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च कषायाश्च अम्लश्च मधुरश्च' કોઈવાર તે એક પ્રદેશમાં તીખા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં કડવા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં કષાય રસવાળો હોય છે. કોઇ એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. આ અગિયારમો ભંગ છે. ૧૧ અથવા 'स्यात् तिक्ताश्च कटवश्च कषायश्च अम्लश्च मधुरश्च' કોઈવાર તે અનેક પ્રદેશોમાં તીખા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં કડવા રસવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. કોઇ એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. અને કોઈ એક પ્રદેશમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. આ બારમો ભંગ છે. ૧૨ અથવા

१२। स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायश्चाम्लश्च मधुराश्चेति त्रयोदशः१३। स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लाश्च मधु श्चेति चतुर्दशः१४। स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायाश्च अम्लश्च मधुरश्चेति पञ्चदशो भङ्गः१५। स्यात् तिक्ताश्च कटुकाश्च

तिक्ताश्च, कटुकश्च, कषायश्च, अम्लश्च मधुराश्च १३' कदाचित् उसके अनेक प्रदेश-दो प्रदेश तिक्त रस वाले, एक प्रदेश कटुक रसवाला, एक प्रदेश कषाय रसवाला, एक प्रदेश अम्ल रसवाला और अनेक प्रदेश मधुर रस वाले हो सकते हैं १३, अथवा-'स्यात् तिक्ताश्च, कटुश्च, कषायश्च, अम्लाश्च, मधुरश्च १४' कदाचित् उसके अनेक प्रदेश तिक्त रसवाले, एक प्रदेश कटुक रसवाला, एक प्रदेश कषाय रसवाला, अनेक प्रदेश अम्ल रसवाले और एक प्रदेश मधुर रसवाला हो सकता है १४, अथवा-'स्यात् तिक्ताश्च, कटुकश्च, कषायाश्च, अम्लश्च, मधुरश्च १५' कदाचित् उसके अनेक प्रदेश-दो प्रदेश तिक्त रसवाले, एक प्रदेश कटुक रस वाला, अनेक प्रदेश कषाय रसवाले, एक प्रदेश अम्ल रसवाला और एक प्रदेश मधुर रसवाला भी हो सकता है १५, अथवा-'स्यात् तिक्ताश्च, कटुकाश्च, कषायश्च, अम्लश्च मधुरश्च' १६ कदाचित् उसके अनेक प्रदेश तिक्त रसवाले, अनेक प्रदेश दो प्रदेश कटुक रसवाले, एक प्रदेश कषाय रसवाला, एक प्रदेश अम्ल

'स्यात् तिक्ताश्च, कटुकश्च, कषायश्च, अम्लश्च, मधुराश्च' કોઈવાર તે અનેક પ્રદેશોમાં-બે પ્રદેશોમાં તીખા રસવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો એક પ્રદેશમાં કષાય-તુરા રસવાળો એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં મધુર રસવાળો હોય છે. આ તેરમો ભંગ છે. ૧૩ 'स्यात् तिक्ताश्च, कटुकश्च, कषायश्च, अम्लाश्च मधुरश्च' કદાચ તેના અનેક પ્રદેશો તીખા રસવાળા હોય છે. એક પ્રદેશ કડવા રસવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશ કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશો ખાટા રસવાળા હોય છે કોઈ એક પ્રદેશ મીઠા રસવાળો હોય છે. આ ચૌદમો ભંગ છે. ૧૪ અથવા 'स्यात् तिक्ताश्च कटुकश्च कषायाश्च अम्लश्च मधुरश्च' કોઈવાર તે અનેક પ્રદેશોમાં તીખા રસવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં કષાય રસવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. અને કોઈ એક પ્રદેશમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. આ પંદરમો ભંગ છે. ૧૫ 'स्यात् तिक्ताश्च कटुकाश्च कषायश्च अम्लश्च मधुरश्च' કોઈવાર તેના અનેક પ્રદેશો તીખા રસવાળા હોય છે. અનેક પ્રદેશો કડવા રસવાળા હોય છે. એક પ્રદેશ કષાય રસવાળો હોય છે. એક પ્રદેશ

कषायश्च अम्लश्च मधुरश्चेति षोडशो भङ्गः १६। 'एए सोलस भंगा' एते उपर्युक्ताः पञ्चकसंयोगे षोडश भङ्गा भवन्तीति। 'एवं सव्वमेए एक्कगदुयगतियगचउक्कग-पंचगसंजोगेणं दो सोला भंगसया भवंति' एवं यथोक्तप्रकारेण सर्वे एते एकक-द्विक-त्रिक-चतुष्क-पञ्चक-संयोगेन षोडशाधिकशतद्वयाः २१६ भङ्गा भवन्तीति। तत्रासंयोगिनो भङ्गाः पञ्च ५, द्विकसंयोगिनो भङ्गाः चत्वारिंशत् ४० त्रिकसंयोगिनो भङ्गाः अशीतिः ८०, चतुष्कसंयोगिनो भङ्गाः पञ्चसप्ततिः ७५, पञ्चक संयोगिनो भङ्गाः षोडश १६, सर्वसंकलनया रसानाश्रित्य सप्तप्रदेशिकस्कन्धस्य षोडशाधिकद्विशतप्रमाणा भङ्गाः २१६ भवन्तीति। रसानां भङ्गान् निरूप्य स्पर्श-भङ्गान् दर्शयितुमाह-'फासा जहा चउप्पएसियस्स' स्पर्शा यथा चतुःप्रदेशिकस्य येनैव प्रकारेण चतुःप्रदेशिकस्कन्धप्रकरणे स्पर्शस्य भङ्गाः कथितास्तेनैव प्रका-

रसवाला और एक प्रदेश मधुर रसवाला हो सकता है १६, 'एए सोलस भंगा' ये उपरोक्त १६ भंग पंचक संयोग में होते हैं 'एवं सव्वमेए एक्कग-दुयग-तियग-चउक्क-पंचग-संजोगेणं दो सोला भंगसया भवंति' इस प्रकार से ये सब असंयोगी५, द्विकसंयोगी ४०, त्रिकसंयोगी८०, चतुष्कसंयोगी७५ और पंचकसंयोगी१६ भंग सब मिलकर यहां २१६ होते हैं, इस प्रकार से रसों के भङ्गों की प्ररूपणा करके स्पर्शों के भंगों को दिखाने के लिये-'फासा जहा चउप्पएसियस्स' सूत्रकार ने ऐसा यह सूत्र कहा है-इसके द्वारा उन्होंने यह समझाया है कि जिस प्रकार से चतुष्प्रदेशिक स्कन्ध के प्रकरण में स्पर्शविषयक भंग प्रकट किये जा चुके हैं वैसे ही वे भंग इस सप्तप्रदेशिक स्कन्ध के प्रकरण में भी

ખાટા રસવાળો હોય છે. અને એક પ્રદેશ મીઠા રસવાળો હોય છે. આ સોળમો ભંગ છે. ૧૬ 'एए सोलस भंगा', આ સોળ ભંગો પાંચના સંયોગમાં થાય છે. 'एवं सव्वमेए एक्कग-दुयग-तियग-चउक्क-पंचगसंजोगेणं दो सोला भंग सया भवंति' આ રીતે આ તમામ ભંગો એટલે કે અસંયોગી ૫ પાંચ, બે સંયોગી ૪૦ ચાળીસ, ત્રિકસંયોગી ૮૦ એંસી, ચાર સંયોગી ૭૫ પંચોતેર અને પાંચ સંયોગી ૧૬ સોળ એમ કુલ મળીને ૨૧૬ બસો ને સોળ ભંગો થાય છે.

આ પ્રમાણે રસ વિષયના ભંગો બતાવીને હવે સ્પર્શ સંબંધી ભંગો બતાવતાં સૂત્રકાર કહે છે કે-'फासा जहा चउप्पएसियस्स' આ સૂત્રથી સૂત્રકારે એ સમજાવ્યું છે કે ચાર પ્રદેશવાળા સ્કંધના પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે સ્પર્શ સંબંધી ભંગો બતાવવામાં આવ્યા છે. એજ પ્રમાણેના સ્પર્શ વિષયક ભંગો આ સાત પ્રદેશવાળા સ્કંધના પ્રકરણમાં પણ સમજવા. જેમકે તે સાતપ્રદેશ

रेण सप्तप्रदेशिकप्रकरणेऽपि स्पर्शभङ्गा ज्ञातव्या इति, तथाहि–यदि स्पर्शद्वयवान् स्यात् सप्तप्रदेशिकः स्कन्धस्तदा चतुष्प्रदेशिकस्कन्धवदेव अत्रापि चत्वारो भङ्गाः, 'सिय सीए य निद्धे य १, सिय सीए य लुक्खे य २, सिय उसिणे य निद्धे य ३, सिय उसिणे य लुक्खे य ४,' स्यात् शीतश्च स्निग्धश्चेति प्रथमः १, स्यात् शीतश्च रूक्षश्चेति द्वितीयः २, स्यात् उष्णश्च स्निग्धश्चेति तृतीयः ३, स्यात् उष्णश्च रूक्षश्चेति चतुर्थः ४, एवं चत्वारो भङ्गाः द्विस्पर्शविषये सप्तप्रदेशिक स्कन्धस्य भवन्तीति। यदि त्रिस्पर्शः सप्तप्रदेशिकः स्कन्धस्तदा 'सव्वे सीए देसे निद्धे देसे लुक्खे य १, सव्वे सीए देसे निद्धे देसा लुक्खा २, सव्वे सीए देसा

जानना चाहिये, जैसे यदि वह सप्तप्रदेशिक स्कन्ध दो स्पर्शों वाला होता है–तो वह चतुष्प्रदेशिक स्कन्ध की तरह ही इन चार भंगों वाला होता है 'सिय सीए य निद्धे य १, सिय सीए य लुक्खे य २, सिय उसिणे य, निद्धे य ३, सिय उसिणे य लुक्खे य ४' इनका तात्पर्य ऐसा है कि वह सप्तप्रदेशिक स्कन्ध कदाचित् शीत स्पर्शवाला और स्निग्ध स्पर्शवाला हो सकता है १ कदाचित् वह शीत स्पर्शवाला और रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है २, कदाचित् वह उष्ण स्पर्शवाला और स्निग्ध स्पर्शवाला हो सकता है ३, कदाचित् वह उष्ण स्पर्शवाला और रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ४ इस प्रकार के ये ४ भंग द्विस्पर्श के विषय में सप्तप्रदेशिक स्कन्ध के होते हैं।

यदि वह सप्तप्रदेशिक स्कन्ध तीन स्पर्शों वाला होता है–तो इस सामान्य कथन में वह–'सव्वे सीए देसे निद्धे, देसे लुक्खे य १, सव्वे

વાળો સ્કંધ જો બે સ્પર્શવાળો હોય તો તે ચાર પ્રદેશી સ્કંધ પ્રમાણે આ નીચે બતાવેલ ભંગો પ્રમાણે ચાર ભંગો વાળો થાય છે, 'सिय सियए निद्धे य'१ કોઈ વાર તે ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. અને કોઈવાર સ્નિગ્ધ–ચિકણા-સ્પર્શવાળો હોય છે ૧ 'सिय सिए य लुक्खे य२' કોઈવાર તે ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. અને કોઈવાર રૂક્ષ સ્પર્શવાળો પણ હોઈ શકે છે. 'सिय उसिणे य निद्धे य३' કોઈવાર તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અને સ્નિગ્ધ–ચિકણા સ્પર્શવાળા હોય છે ૩ 'सिय उसिणे य लुक्खे य४' કોઈવાર તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અને રૂક્ષ સ્પર્શવાળા હોય છે ૪ આ રીતે આ ચાર ભંગો બે સ્પર્શના સંબંધમાં સાત પ્રદેશવાળા સ્કંધના થાય છે.

જો તે સાત પ્રદેશવાળો સ્કંધ ત્રણ સ્પર્શોવાળો હોય તો આ સામાન્ય કથનમાં તે આ પ્રમાણે ત્રણ સ્પર્શોવાળો હોઈ શકે છે. 'सव्वे सीए देसे निद्धे, देसे लुक्खे १' તે સર્વાંશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશમાં

निद्धा देसे लुक्खे ३, सव्वे सीए देसा निद्धा देसा लुक्खा ४' सर्वः शीतो देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति प्रथमः १, सर्वः शीतो देशः स्निग्धो देशा रूक्षा इति द्वितीयः २, सर्वः शीतो देशा स्निग्धाः देशो रूक्ष इति तृतीयः ३, सर्वः शीतः देशाः स्निग्धा देशा रूक्षाः ४, 'सव्वे उसिणे, देसे निद्धे देसे लुक्खे एत्थवि चत्तारि भंगा' सर्वं उष्णः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः, अत्रापि चत्वारो भङ्गाः तथाहि-सर्वं उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति प्रथमः १, सर्वं उष्णो देशः स्निग्धो देशा रूक्षा इति द्वितीयः २, सर्वं उष्णो देशाः स्निग्धा देशो रूक्ष इति तृतीयः ३,

---

सीए देसे निद्धे, देसा लुक्खा २, सव्वे सीए, देसा निद्धा, देसे लुक्खे ३, सव्वे सीए देसा निद्धा, देसा लुक्खा ४' इन भङ्गों के अनुसार सर्वांश में शीत स्पर्शवाला, एक देश में स्निग्ध स्पर्शवाला और एक देश में रूक्ष स्पर्शवाला १, अथवा-सर्वांश में शीत स्पर्शवाला, एक देश में स्निग्धस्पर्शवाला और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला २, अथवा-सर्वांश में शीत स्पर्शवाला अनेक देशों में स्निग्ध स्पर्शवाला और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला ३, अथवा-सर्वांश में शीत स्पर्शवाला अनेक देशों में स्निग्ध स्पर्शवाला और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है इसी प्रकार के ४ भंग 'सव्वे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे' यहां पर भी ४ भंग हो सकते हैं-जैसे 'सर्वः उष्णः देशःस्निग्धः, देशः रूक्षः १, सर्वः उष्णः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः २,

---

સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે તથા એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૧ 'सव्वे सीए देसे निद्धे देसा लुक्खा २' સર્વાંશમાં તે ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે, એક દેશમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે. તથા અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૨ 'सव्वे सीए देसा निद्धा देसे लुक्खे ३' અથવા સર્વાંશમાં તે ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે. તથા એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો છે. ૩ 'सव्वे सीए देसा निद्धा देसा लुक्खा ४' સર્વાંશથી તે ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે તથા અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૪ આજ પ્રમાણેના ચાર ભંગો 'सव्वे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे' ઉષ્ણ સ્નિગ્ધ-અને રૂક્ષ સ્પર્શના યોગથી પણ થાય છે. તે આ પ્રમાણે છે, 'सर्वः उष्णः देशः स्निग्धः देशः रूक्षः १' તે સર્વાંશથી ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. એકદેશમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે. અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૧ 'सर्वः उष्णः देशः

सर्वं उष्णो देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षा इति चतुर्थः ४' एवं सर्वः स्निग्धो देशः शीतो देश उष्णः, अत्रापि चत्वारो भङ्गाः ४, तथा सर्वः रूक्षो देशः शीतो देश-उष्णः अत्रादि चत्वारो भङ्गाः ४। एते सर्वे त्रिस्पर्शे षोडश भङ्गा भवन्ति इति।

सर्वः उष्णः देशाः स्निग्धाः, देशो रूक्षः ३, सर्वः उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः ४' इन चार भंगों के अनुसार वह सर्वांश में उष्णस्पर्श वाला, एकदेश में स्निग्ध स्पर्श वाला, और एकदेश में रूक्ष स्पर्श-वाला हो सकता है १ अथवा-सर्वांश में उष्ण स्पर्शवाला, एकदेश में स्निग्ध स्पर्शवाला और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला भी हो सकता है २, अथवा-सर्वांश में उष्ण स्पर्शवाला अनेक देशों में स्निग्ध स्पर्श वाला और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ३ अथवा-सर्वांश में उष्ण स्पर्श वाला अनेक देशों में स्निग्ध स्पर्शवाला और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला भी हो सकता है ४, इस प्रकार के ये ४-४ भंग शीत और उष्ण की प्रधानता करके बनाये गये हैं, अब इनके व्यत्यय से जो ४-४ भंग बनते हैं वे इस प्रकार से हैं-'सर्वः स्निग्धः देशः शीतः देश उष्णः १, सर्वः स्निग्धः देशः शीतः देशा उष्णाः २' सर्वः स्निग्धः देशाः शीताः देश उष्णः ३, सर्वः स्निग्धः देशाः शीताः देशा उष्णाः ४' इन भङ्गों के अनुसार वह सर्वांश में स्निग्ध स्पर्श-

સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ રૂક્ષાઃ૨' અથવા સર્વાંશમાં તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો, એકદેશમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો પણ થઈ શકે છે. ૨ "સર્વઃ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશોઃ રૂક્ષઃ૩' અથવા સર્વાંશમાં તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો તથા એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૩ 'સર્વ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રૂક્ષાઃ૪' અથવા સર્વાંશમાં તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં તે સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો તથા અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૪ આજ પ્રમાણેના ૪-૪ ચાર ચાર ભંગો ઠંડા અને ઉના સ્પર્શની પ્રધાનતામાં થાય છે.

હવે આ સ્પર્શોના ઉલ્ટાસુલ્ટી ફેરફારથી જે ચાર ચાર ભંગો થાય છે તે બતાવવામાં આવે છે. 'સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ દેશઃ શીતઃ દેશ ઉષ્ણઃ ૧' તે સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો તથા એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે ૧ 'સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ દેશઃ શીતઃ દેશા ઉષ્ણાઃ ૨' અથવા તે સર્વાંશમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો તથા અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. ૨ 'સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણઃ૩' અથવા સર્વાંશમાં તે સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક

वाला, एक देश में शीत स्पर्शवाला और एकदेश में उष्ण स्पर्शवाला हो सकता है १, अथवा-सर्वांश में स्निग्ध स्पर्शवाला, एकदेश में शीत स्पर्शवाला और अनेक देशों में उष्ण स्पर्शवाला हो सकता है २ अथवा-सर्वांश में स्निग्ध स्पर्शवाला, अनेक देशों में शीत स्पर्शवाला और एकदेश में उष्ण स्पर्शवाला हो सकता है ३ अथवा सर्वांश में स्निग्ध स्पर्शवाला, अनेक देशों में शीत स्पर्शवाला और अनेक देशों में उष्ण स्पर्शवाला हो सकता है ४ तथा-सर्वः रूक्षः देशः शीतः देशः उष्णः १, सर्वः रूक्षः, देशः शीतः, देशाः उष्णाः २, सर्वः रूक्षः, देशाः शीताः, देशः उष्णः ३, सर्वः रूक्षः, देशाः शीताः, देशाः उष्णाः ४' ये ४ भंग रूक्षस्पर्श की मुख्यता में होते हैं इनके अनुसार वह सप्तप्रदेशिक स्कन्ध सर्वांश में रूक्ष स्पर्शवाला एकदेश में शीत स्पर्शवाला और एकदेश में उष्ण स्पर्शवाला हो सकता है १ अथवा-सर्वांश में रूक्ष स्पर्शवाला एकदेश में शीत स्पर्शवाला और अनेक देशों में उष्ण स्पर्शवाला हो सकता है २, अथवा-सर्वांश में रूक्ष स्पर्शवाला, अनेक देशों में शीत स्पर्शवाला और एकदेश में उष्ण स्पर्शवाला हो सकता है ३ अथवा-सर्वांश में वह रूक्ष स्पर्शवाला, अनेक देशों में शीत स्पर्शवाला और अनेक देशों में उष्ण स्पर्शवाला हो सकता है ४, ये १६ भंग त्रिस्पर्श के विषय में यहां पर होते हैं।

દેશોમાં શીત-ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. કોઈ એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૩ 'सर्वः स्निग्धः देशाः शीताः देशा उष्णाः ४' અથવા સર્વાંશમાં તે સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો, અનેક દેશોમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૪ હવે રૂક્ષ સ્પર્શની મુખ્યતામાં જે ચાર ભંગો થાય છે તે બતાવવામાં આવે છે.-'सर्वः रूक्षः देशः शीतः देश उष्णः १' તે સાત પ્રદેશવાળો સ્કંધ સર્વાંશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એકદેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે ૧ 'सर्वः रूक्षः देशः शीतः देशा उष्णाः २' અથવા સર્વાંશમાં તે રૂક્ષસ્પર્શવાળો એકદેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમા ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૨ 'सर्वः रूक्षः देशाः शीताः देश उष्णः ३' અથવા સર્વાંશમાં તે રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે કોઈ એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૩ 'सर्वः रूक्षः देशाः शीताः देशा उष्णाः४' અથવા સર્વાંશમાં તે રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં શીત-ઠંડા સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. ૪ આ પ્રમાણે ૧૬ ભંગ ત્રણ સ્પર્શના વિષયમાં અહિયાં થાય છે.

अथ चतुःस्पर्शः सप्तप्रदेशिकस्तदा-'देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे १, देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसा लुक्खा २, देसे सीए देसे उसिणे देसा निद्धा देसे लुक्खे ३, देसे सीए देसे उसिणे देसा निद्धा देसा लुक्खा ४, देसे सीए देसा उसिणा देसे निद्धे देसे लुक्खे ५, देसे सीए देसा उसिणा देसे निद्धे देसा लुक्खा ६, देसे सीए देसा उसिणा देसा निद्धा देसे लुक्खे ७, देसे सीए देसा उसिणा देसा निद्धा देसा लुक्खा ८, देसा सीया देसे उसिणे देसे

यदि वह सप्तप्रदेशिक स्कन्ध चार स्पर्शों वाला होता है तो इस प्रकार के सामान्य कथन में वह-'देसे सीए, देसे उसिणे, देसे निद्धे, देसे लुक्खे १, देसे सीए, देसे उसिणे, देसे निद्धे, देसा लुक्खा २, देसे सीए, देसे उसिणे, देसा निद्धा, देसे लुक्खे ३. देसे सीए, देसे उसिणे, देसा निद्धा देसा लुक्खा ४, देसे सीए, देसा उसिणा, देसे निद्धे, देसे लुक्खे ५, देसे सीए देसा उसिणा, देसे निद्धे देसा लुक्खा ६, देसे सीए, देसा उसिणा, देसा निद्धा, देसे लुक्खे ७, देसे सीए, देसा उसिणा, देसा निद्धा, देसा लुक्खा ८, देसा सीया, देसे उसिणे, देसे

જો તે સાત પ્રદેશવાળો સ્કંધ-ચાર સ્પર્શોવાળો હોઇ શકે તો તે આ રીતના સામાન્ય કથનમાં આ પ્રમાણે હોઈ શકે છે.-'देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे १' તે સાત પ્રદેશવાળો સ્કંધ એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશમાં ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણુા સ્પર્શવાળો હોય છે. અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૧ 'देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसा लुक्खा २' અથવા એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશમાં ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણુા સ્પર્શવાળો હોય છે તથા અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોઇ શકે છે. ૨ 'देसे सीए देसे उसिणे देसा निद्धा देसे लुक्खे३' અથવા તે પોતાના એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો એક દેશમાં ઉષ્ણુ સ્પર્શ-વાળો અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણુા સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૩ 'देसे सीए देसे उसिणे देसा निद्धा देसा लुक्खा४' અથવા એક દેશમાં તે ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશમાં ઉષ્ણુ સ્પર્શ-વાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણુા સ્પર્શવાળો હોય છે તથા અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૪ 'देसे सीए देसा उसिणा देसे निद्धे देसे लुक्खे५' અથવા તે પોતાના એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણુા સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે ૫ 'देसे सीए, देसा उसिणा देसे निद्धे देसा

निद्धे देसे लुक्खे ९, जाव देसा सीया देसा उसिणा देसा निद्धा देसा लुक्खा' इति षोडशो भङ्गः। देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति प्रथमः १, देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशा रूक्षा इति द्वितीयः २, देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धा देशो रूक्ष इति तृतीयः ३, देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षा इति चतुर्थः ४। देशः शीतो देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति पञ्चमः ५। देशः शीतो देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशा रूक्षा इति षष्ठः ६। देशः शीतो देशा उष्णाः देशाः स्निग्धा देशो रूक्ष इति

निद्धे देसे लुक्खे ९ जाव देसा सीया, देसा उसिणा, देसा निद्धा, देसा लुक्खा १६' इस प्रकार के १६ भंगों वाला हो सकता है इन भंगों का तात्पर्य ऐसा है-वह सप्तप्रदेशिक स्कन्ध-एकदेश में शीत स्पर्शवाला हो सकता है, एकदेश में उष्ण स्पर्शवाला हो सकता है, एकदेश में स्निग्ध स्पर्शवाला हो सकता है और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला, हो सकता है १, अथवा-एकदेश में शीतस्पर्श वाला, एकदेश में उष्ण स्पर्शवाला, एकदेश में स्निग्ध स्पर्शवाला और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है २, अथवा-एकदेश में शीत स्पर्शवाला, एकदेश में उष्ण स्पर्शवाला, अनेक देशों में स्निग्ध स्पर्शवाला और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ३ अथवा-एकदेश में शीत-स्पर्शवाला, एकदेश में उष्ण स्पर्शवाला, अनेक देशों में स्निग्ध स्पर्श-वाला, और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ४ अथवा-एकदेश में शीत स्पर्शवाला, अनेक देशों में उष्ण स्पर्शवाला, एक-देश में स्निग्ध स्पर्शवाला, और एक प्रदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ५, अथवा-एकदेश में शीत स्पर्शवाला अनेक देशों में उष्ण-स्पर्शवाला, एकदेश में स्निग्ध स्पर्शवाला और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ६, अथवा-एक देश में शीत स्पर्शवाला,

लुक्खा६' અથવા તે પોતાના એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૬ 'देसे सीए देसा उसिणा देसा निद्धा देसे लुक्खे७' અથવા તે પોતાના એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે. તથા એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે ७ 'देसे सीए देसा उसिणा देसा निद्धा देसा लुक्खा८' અથવા તે પોતાના એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો

सप्तमः ७। देशः शीतो देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षा इत्यष्टमः ८, देशाः शीताः देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति नवमः ९, यावत्पदग्राह्या भङ्गा यथा-देशाः शीताः देश उष्णो देशः स्निग्धो देशा रूक्षा इति दशमः१०। देशाः शीताः देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशो रूक्ष इत्येकादशः ११, देशाः

अनेक देशों में उष्ण स्पर्शवाला, अनेक देशों में स्निग्ध स्पर्शवाला और एक देश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ७ अथवा-एकदेश में शीत-स्पर्शवाला, अनेक देशों में उष्ण स्पर्शवाला, अनेक देशों में स्निग्ध स्पर्शवाला और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ८ अथवा-अनेक देशों में शीत स्पर्शवाला, एकदेश में उष्ण स्पर्शवाला, एकदेश में स्निग्ध स्पर्शवाला और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ९ यावत् वह अनेक देशों में शीत स्पर्शवाला, अनेक देशों में उष्ण स्पर्श-वाला, अनेक देशों में स्निग्ध स्पर्शवाला और अनेक देशों में रूक्षस्पर्श वाला हो सकता है १६ यहां यावत्पद से-शेष ६ भङ्गां का ग्रहण हुआ है-जैसे-'देशाः शीताः, देश उष्णः, देशः स्निग्धः, देशा रूक्षा १०' देशाः शीताः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशो रूक्षः ११, देशाः शीताः,

હોય છે. અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે. અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવ.ળો હોય છે. ૮ 'देसा-सीया देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे ९' અથવા તે પોતાના અનેક દેશોમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશમાં ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે. અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે ૯ 'जाव देसा सीया देसा उसिणा देसा निद्धा देसा लुक्खा१६' યાવત્ તે પોતાના અનેક દેશોમાં ઠંડા સ્પર્શવાળા હોય છે. અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે, તથા અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૧૬ આ સોળમો ભંગ છે. આ પ્રમાણેના સોળ ભંગોવાળો તે થઇ શકે છે. અહિયાં યાવત્ પદથી બાકીના ભંગો ગ્રહણ કરાયા છે. તે આ પ્રમાણે છે. 'देशाः शीताः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षा १०' તે પોતાના અનેક દેશોમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશમાં ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળો હોય છે એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૧૦ 'देशाः शीताः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः११' અથવા તે પોતાના અનેક દેશોમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે.

शीताः देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षा इति द्वादशः १२, देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति त्रयोदशः १३ । देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशा रूक्षा इति चतुर्दशः १४ । देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्ष इति पञ्चदशः, देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः,

देशः उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः १२, देशाः शीताः, देशाः उष्णाः देशः स्निग्धः, देशो रूक्षः १३, देशाः शीताः, देशाः उष्णाः देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः १४, देशाः शीताः, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः, देशो रूक्षः १५ इन भङ्गों के अनुसार वह अनेक देशों में शीत स्पर्शवाला, एक देश में उष्ण स्पर्शवाला, एक देश में स्निग्ध स्पर्शवाला और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है १०, अथवा-अनेक देशों में वह शीत स्पर्शवाला, एकदेश में उष्ण स्पर्शवाला, अनेक देशों में स्निग्ध स्पर्शवाला और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ११ अथवा अनेक देशों में शीत स्पर्शवाला, एक देश में उष्ण स्पर्शवाला, अनेक देशों में स्निग्ध स्पर्शवाला और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है १२ अथवा-अनेक देशों में शीत स्पर्शवाला, अनेक देशों में उष्ण स्पर्शवाला, एक देश में स्निग्ध स्पर्शवाला और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है १३, अथवा-अनेक देशों में शीत स्पर्शवाला, अनेक देशों में उष्ण स्पर्शवाला, एक देश में स्निग्ध स्पर्शवाला, और अनेक देश रूक्ष स्पर्शवाले हो सकते

એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે. અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે આ અગીયારમો ભંગ છે. ૧૧ 'देशाः शीताः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः१२' અથવા તે પોતાના અનેક દેશોમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે, અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે. તથા અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૧૨ 'देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः१३' અથવા તે પોતાના અનેક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે એક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૧૩ 'देशाः-शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः१४' અથવા અનેક દેશોમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે. તથા અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૧૪ 'देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः१५' અથવા અનેક

देशा रूक्षा इति षोडशः १६, एवं चतुःस्पर्शे षोडश भङ्गा भवन्ति १६, सर्वे ते भङ्गाः षट्त्रिंशद् ३६ भवन्ति-द्विस्पर्शे चत्वारः ४, त्रिस्पर्शे षोडशः १६; चतुःस्पर्शेऽपि षोडश १६, संकलनया षट्त्रिंशत् ३६।

तदेवं सप्तप्रदेशिकस्कन्धे वर्णानाश्रित्य षोडशाधिकद्विशतभङ्गा २१६, गन्धानाश्रित्य षड् भङ्गाः ६ रसानाश्रित्यापि २१६ षोडशाधिकद्विशत भङ्गाः, स्पर्शानाश्रित्य ३६ षट्त्रिंशद् भङ्गाः। सर्वसंकलनया ४७४ चतुःसप्तत्यधिकचतुःशतसंख्यका भङ्गा भवन्ति ॥सू० ५॥

इति सप्तप्रदेशिकस्कन्धविचारः

हैं १४ अथवा-अनेक देश शीत स्पर्शवाले, अनेक उष्ण स्पर्शवाले अनेक देश स्निग्ध स्पर्शवाले एवं एक देश रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है १५, तथा १६ वां भंग पहिले लिख दिया गया है, इस प्रकार चतुःस्पर्श संबंधी ये १६ भंग, तथा द्विस्पर्श संबंधी ४ भंग, एवं त्रिस्पर्श संबंधी १६ भंग ये सब मिलकर ३६ भंग हो जाते हैं। इस प्रकार से इस सप्तप्रदेशिक स्कन्ध में वर्णों को आश्रित करके २१६ भंग, गंधों को आश्रित करके ६ भंग, रसों को आश्रित करके २१६ भंग, और स्पर्शों को आश्रित करके ३६ भंग हुए हैं जो सब मिलकर ४७४ होते हैं ।५॥

सप्तप्रदेशिक स्कन्ध विचार समाप्त ॥

દેશોમાં શીત સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો અને કોઈ એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે ૧૫ સોળમાં ભંગ ઉપર કહી જ દીધો છે. આ રીતે ચાર સ્પર્શ સંબંધી સોળ ભંગો થાય છે. તથા બે સ્પર્શપણાના ૪ ચાર ભંગ તથા ત્રણ સ્પર્શપણાના ૧૬ સોળ ભંગ આ બધા મળીને કુલ ૩૬ છત્રીસ ભંગો થાય છે. આ રીતે આ સાત પ્રદેશી સ્કંધમાં વર્ણ સંબંધી ૨૧૬ બસો સોળ ભંગો, ગંધ સંબંધી ૬ છ ભંગ, રસ સંબંધી ૨૧૬ બસો સોળ ભંગો તથા સ્પર્શ સંબંધી ૩૬ છત્રીસ ભંગો થયા છે. તમામ મળીને ૪૭૪ ચારસો ચુંમોતેર થાય છે. ॥ સૂ૦ ૫ ॥

॥ સાત પ્રદેશી સ્કંધ વિચાર સમાપ્ત ॥

सप्तप्रदेशिकान्तस्कन्धानां वर्णगन्धरसस्पर्शभङ्गान् यथाविभागं निरूप्य अष्टप्रदेशादिकानां स्कन्धानां भङ्गान् दर्शयितुमाह-'अट्ठपएसिए णं भंते' इत्यादि ।

मूलम्-'अट्ठपएसिए णं भंते! खंधे पुच्छा, गोयमा! सिय एगवन्ने० जहा सत्तपएसियस्स जाव सिय चउफासे पन्नत्ते, जइ एगवन्ने० एवं एगवन्नदुवन्नतिवन्ना जहेव सत्तपएसिए। जइ चउवन्ने सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दए-य१, सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दगा य२, एवं जहेव सत्तपएसिए जाव सिय कालगा य नीलगा य लोहि-यगा य हालिद्दए य१५, सिय कालगा य नीलगा य लोहियगा य हालिद्दगा य१६, एए सोलसभंगा एवमेए पंचचउक्क-संजोगा एवमेए असीई भंगा८०। जइ पंचवन्ने सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य१, सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लगा य२, एवं एएणं कमेणं भंगा चारेयव्वा जाव सिय कालए य नीलगा य लोहियगा य हालिद्दगा य सुक्किल्लए य१५, एसो पन्नरसमो भंगो। सिय कालगा य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य१६, सिय कालगा य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्कि-ल्लगा य१७, सिय कालगा य नीलए य लोहियए य हालिद्दगा य सुक्किल्लए य१८, सिय कालगा य नीलए य लोहियए य हालिद्दगा य सुक्किल्लगा य१९, सिय कालगा य नीलए य लोहियगा य हालिद्दए य सुक्किल्लए य२०, सिय कालगा य नीलए य लोहियगा य हालिद्दए य सुक्किल्लए य२१, सिय

कालगा य नीलए य लोहियगा य हालिद्दगा य सुक्किल्लए य२२ सिय कालगा य नीलगा य लोहियगे य हालिद्दगे य सुक्किलए य२३, सिय कालगा य नीलगा य लोहियगे य हालिद्दए य सुक्किल्लगा य२४, सिय कालगा य नीलगा य लोहियगे य हालिद्दगा य सुक्किल्लए य२५, सिय कालगा य नीलगा य लोहियगा य हालिद्दगे य सुक्किल्लए य२६, एए पंच संजोगे णं छव्वीसं भंगा भवंति। एवमेए सपुव्वावरेणं एक्कगदुयग-तियगचउक्कगपंचगसंजोएहिं दो एक्कतीसं भंगसया भवंति। गंधा जहा सत्तपएसियस्स, रसा जहा एयस्सेव वन्ना, फासा जहा चउप्पएसियस्स ॥सू० ६॥

छाया—अष्टप्रदेशिकः खलु भदन्त ! स्कन्धः पृच्छा, गौतम ! स्यात् एकवर्णः० यथा सप्तप्रदेशिकस्य यावत् स्यात् चतुःस्पर्शः प्रज्ञप्तः, यदि एकवर्णः०, एवम् एकवर्ण-द्विवर्ण-त्रिवर्णा यथैव सप्तप्रदेशिके। यदि चतुर्वर्णः स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च १, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रा २, एवं यथैव सप्तप्रदेशिके यावत् स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च १५, स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्राश्च १६, एते षोडश भङ्गाः। एवमेते पञ्च चतुष्कसंयोगाः, एवमेते अशीतिर्भङ्गाः८०। यदि पञ्चवर्णः स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च १, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्च २, एवमेतेन क्रमेण भंगा चारयितव्याः यावत् स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्राश्च शुक्लश्च १५, एषः पञ्चदशो भङ्गः। स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च १६, स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्च १७, स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्च, शुक्लश्च १८, स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लाश्च १९, स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च २०, स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च २१, स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्राश्च शुक्लश्च २२, स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च

२३, स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्च २४ । स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लश्च २५ । स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च २६, एते पञ्चसंयोगेन षड्विंशतिर्भङ्गा भवन्ति, एवमेते सपूर्वापरेण एककद्विकत्रिकचतुष्कपञ्चकसंयोगैः द्वे एकत्रिंशद् भङ्गशते भवतः । गन्धा यथा सप्तप्रदेशिकस्य । रसा यथा एतस्यैव वर्णाः । स्पर्शाः यथा चतुष्प्रदेशिकस्य ॥सू० ६॥

टीका—'अट्ठपएसिए णं भंते !' अष्टप्रदेशिकः खलु भदन्त ! 'खंधे कइ-वन्ने० पुच्छा' स्कन्धः कतिवर्ण इति पृच्छा–अष्टौ प्रदेशाः परमाणवोऽवयवाः अवयवतया विद्यन्ते यस्यावयविनः सोऽष्टप्रदेशिकः स्कन्धः, स च कतिवर्णः कति-गन्धः कतिरसः कतिस्पर्श इति प्रश्नः भगवानाह–'गोयमा' हे गौतम ! 'सिय

इस प्रकार सप्तप्रदेशिक स्कन्धों तक के वर्ण, गंध, रस और स्पर्शों के भंगों का यथाविभाग निरूपण करके सूत्रकार ने अष्टप्रदेशिक आदि स्कन्धों के भंगों को प्रकट करने के लिये 'अट्ठपएसिए णं भंते ! खंधे' इत्यादि सूत्र का कथन किया है–

'अट्ठपएसिए णं भंते ! खंधे पुच्छा' इत्यादि

टीकार्थ—गौतम ने इस सूत्र द्वारा प्रभु से ऐसा पूछा है–'अट्ठपए-सिए णं भंते ! खंधे कइवन्ने० पुच्छा' हे भदन्त ! जिस अवयवी के आठ परमाणुरूप प्रदेश अवयवरूप से मौजूद होते हैं–अर्थात् आठ पुद्गलपरमाणुओं के संयोग से जो अवयवी उत्पन्न होता है–ऐसा वह आठ प्रदेशों वाला स्कन्ध कितने वर्णों वाला, कितने गंधों वाला, कितने रसों वाला और कितने स्पर्शों वाला होता है ? इस प्रश्न के

પૂર્વોક્ત રીતે સાત પ્રદેશવાળા સ્કંધો સુધીના વર્ણ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શ વિષયક ભંગોનો તેના વિભાગ પ્રમાણે નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર આઠ પ્રદેશવાળા સ્કંધના ભંગો બતાવવા સૂત્રકાર કહે છે.–

'अट्ठपएसिए णं भंते ! खंधे पुच्छा' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમ સ્વામીએ આ સૂત્ર દ્વારા પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે—'अट्ठ पएसिए णं भंते ! खंधे कइवन्ने ? पुच्छा' હે ભગવન્ જે અવયવીને આઠ પુદ્ગલ પરમાણુઓના સંયોગથી જે અવયવી ઉત્પન્ન થાય છે.–એવો તે આઠ પ્રદેશવાળો સ્કંધ કેટલા વર્ણોવાળો હોય છે ? કેટલા ગંધોવાળો હોય છે ? કેટલા રસોવાળો હોય છે ? અને કેટલા સ્પર્શોવાળો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં

एगवन्ने' स्यात् एकवर्णः, 'जहा सत्तपएसियस्स जाव चउप्फासे पन्नत्ते' यथा सप्तप्रदेशिकस्य। येनैव प्रकारेण वर्णादि सप्तप्रदेशिकस्य कथितं तथैव अष्टप्रदेशिकस्कन्धस्यापि वर्णादिमत्त्वं ज्ञातव्यम्, कियत्पर्यन्तं तत्रत्यं प्रकरणमनुस्मरणीयं तत्राह-'जाव' इत्यादि, 'जाव सिय चउफासे पन्नत्ते' यावत् स्यात् चतुःस्पर्शः प्रज्ञप्तः स्यादेकवर्णः स्याद् द्विवर्णः स्यात् त्रिवर्णः स्यात् चतुर्वर्णः स्यात् पञ्चवर्णः, स्यादेकगन्धः स्याद् द्विगन्धः, स्यादेकरसः स्यात् द्विरसः स्यात् त्रिरसः स्यात् चतूरसः स्यात् पञ्चरसः, स्यात् द्विस्पर्शः स्यात् त्रिस्पर्शः एतत्पर्यन्तं तत्रत्यं प्रकरणम्।

उत्तर में प्रभु ने ऐसा कहा है कि-'गोयमा ! सिय एगवन्ने जहा सत्तपएसियस्स जाव चउप्फासे पन्नत्ते' हे गौतम ! सप्तप्रदेशिक स्कन्ध के जिस प्रकार से वर्णादिक कहे गये हैं उसी प्रकार से अष्टप्रदेशिक स्कन्ध के भी वर्णादि कहना चाहिये यावत् वह कदाचित् चार स्पर्शों वाला होता है यहां तक, इस कथन का स्पष्टार्थ ऐसा है कि वह अष्टप्रदेशिक स्कन्ध कदाचित् एक वर्णवाला होता है, कदाचित् दो वर्णों वाला होता है, कदाचित् तीन वर्णों वाला होता है, कदाचित् चार वर्णों वाला होता है, कदाचित् पांच वर्णों वाला होता है, कदाचित् वह एक गंधवाला कदाचित् दो गंधों वाला, कदाचित् एक रसवाला' कदाचित् दो रसों वाला, कदाचित् तीन रसों वाला, कदाचित् चार रसों वाला, कदाचित् पांच रसों वाला, कदाचित् दो स्पर्शों वाला, कदाचित् तीन स्पर्शों वाला, कदाचित् चार स्पर्शों वाला हो सकता है इस विषय का विशेष-

---

પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा ! सिय एगवन्ने जहा सत्तपएसियस्स जाव चउप्फासे पन्नत्ते' હે ગૌતમ ! સાત પ્રદેશવાળા સ્કંધના વર્ણ વિગેરે પ્રકારો જે રીતે કહેવામાં આવ્યા છે. એજ પ્રમાણે આઠ પ્રદેશવાળા સ્કંધના વર્ણો વિગેરે પ્રકારો સમજવા. યાવત્ તે કોઈવાર ચાર સ્પર્શોવાળો હોય છે. એ કથન સુધીનું કથન ગ્રહણ કરવાનું કહ્યું છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-તે આઠ પ્રદેશવાળો સ્કંધ કોઈવાર એક વર્ણવાળો હોય છે. કોઈવાર બે વર્ણોવાળો હોય છે. કોઈવાર ત્રણ વર્ણોવાળો હોય છે, કોઈવાર ચાર વર્ણોવાળો અને કોઈવાર પાંચ વર્ણોવાળો હોય છે. કોઈવાર તે એક ગંધવાળો કોઈવાર બે ગંધોવાળો હોય છે. કોઈવાર એક રસવાળો કોઈવાર બે રસોવાળો કોઈવાર ત્રણ રસો વાળો કોઈવાર ચાર રસોવાળો અને કોઈવાર પંચ રસોવાળો હોય છે. કોઈવાર તે બે સ્પર્શોવાળો કોઈવાર ત્રણ સ્પર્શોવાળો કોઈવાર ચાર સ્પર્શોવાળો હોઈ શકે છે. આ વિશેષ પ્રકારનો વિચાર આ પ્રમાણે કરવામાં આવેલ છે.

'जइ एगवन्ने' यदि एकवर्णोऽष्टप्रदेशिकः स्कन्धस्तदा 'एवं एगवन्न-दुवन्न-तिवन्ना जहेव सत्तपएसिए' एवमेकवर्णद्विवर्णत्रिवर्णाः यथैव सप्तप्रदेशिके यथैव सप्तप्रदेशिके एकवर्णद्विवर्णत्रिवर्णवत्त्वं कथितम् तथैव इहापि ज्ञातव्यम्, तथाहि-यद्येकवर्णस्तदा स्यात् कालः स्यात् नीलः स्यात् लोहितः स्यात् हारिद्रः स्यात् शुक्लः। यदि द्विवर्णस्तदा स्यात् कालश्च नीलश्च १, स्यात् कालश्च नीलाश्चेति द्वितीयः २,

---

रूप से विचार इस प्रकार से किया गया है-'जइ एगवन्ने' यदि वह अष्टप्रदेशिक स्कन्ध एक वर्णवाला होता है ऐसा जब सामान्यरूप से कहा जाता है तो ऐसे कथन में उस अष्टप्रदेशिक स्कन्ध में एक दो तीन वर्णों की युक्तता विषयक कथन सप्तप्रदेशिक स्कन्ध में किये गये इनके कथन जैसा ही समझ लेना चाहिये, तथाहि-एकवर्णवत्ता के कथन में-'स्यात कालः, स्यात् नीलः, स्यात् लोहितः, स्यात् हारिद्रः स्यात् शुक्लः' इस पाठ के अनुसार वह कदाचित् कृष्ण वर्णवाला भी हो सकता है १, कदाचित् नीले वर्णवाला भी हो सकता है २, कदाचित् लाल वर्णवाला भी हो सकता है ३, कदाचित् पीले वर्णवाला भी हो सकता है ४ कदाचित् शुक्ल वर्णवाला भी हो सकता है ५ इस प्रकार से ये पांच भंग हो सकते हैं यदि वह दो वर्णों वाला होता है तो ऐसे कथन में वह-'स्यात् कालश्च नीलश्च १, स्यात् कालश्च नीलाश्च २, स्यात्

'जइ एगवन्ने' જો તે આઠ પ્રદેશવાળો સ્કંધ એકજ વર્ણવાળો હોય છે તેમ જ્યારે સામાન્ય રૂપથી કહેવામાં આવે છે. તો તે પ્રમાણેના કથનમાં તે આઠ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં એક વર્ણ, બે વર્ણ, ત્રણ વર્ણ, યુક્તપણાનું કથન સાત પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે તેજ પ્રમાણે આઠ પ્રદેશવાળા સ્કંધના સંબંધમાં પણ સમજવું. તે આ પ્રમાણે છે. એક વર્ણપણાના કથનમાં 'स्यात् कालः, स्यात् नीलः स्यात् लोहितः, स्यात् हारिद्रः, स्यात् शुक्लः' કોઈવાર તે કાળા વર્ણવાળો પણ હોય છે ૧ કોઈવાર નીલ વર્ણવાળો પણ હોય છે. ૨ કોઈવાર લાલ વર્ણવાળો પણ હોય છે. ૩ કોઈવાર પીળા વર્ણવાળો પણ હોય છે. ૪ અને કોઈવાર સફેદ વર્ણવાળો પણ હોય છે. ૫ આ રીતે તેના એકપણામાં આ પાંચ ભંગો થઈ શકે છે. જો તે બે વર્ણોવાળો હોય છે એ પ્રમાણેના કથનમાં તે આ પ્રમાણે બે વર્ણવાળો હોઈ શકે છે. 'स्यात् कालश्च नीलश्च१' કોઈવાર તે કાળા અને નીલ વર્ણવાળો હોય છે. ૧ 'स्यात् कालश्च नीलाश्च२' તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં

स्यात् कालश्च नीलश्चेति तृतीय: ३, स्यात् कालाश्च नीलाश्चेति चतुर्थः ४, इति प्रथमो द्विकसंयोगः(१) काललोहिताभ्यामपि चत्वारो भङ्गाः(२) कालपीताभ्यामपि

कालाश्च नीलश्च ३, स्यात् कालाश्च नीलाश्च ४' इन प्रथम द्विकसंयोग संबंधी चार भंगो वाला होता है इन भङ्गों के अनुसार वह कदाचित् काले वर्णवाला और नीले वर्णवाला हो सकता है १, अथवा-वह एक प्रदेश में कृष्ण वर्णवाला और अनेक प्रदेशो में नीले वर्णवाला हो सकता है २, अथवा-अनेक प्रदेशों में वह कृष्ण वर्णवाला और एक प्रदेश में नीले वर्णवाला हो सकता है ३ अथवा-अनेक प्रदेशों में वह कृष्ण वर्णवाला और अनेक प्रदेशों में नीले वर्णवाला हो सकता है इसी प्रकार काल और लोहित वर्णों के योग में भी चार भंग होते हैं-जैसे-'स्यात् कालश्च लोहितश्च १, स्यात् कालश्च लोहिताश्च २ स्यात् कालाश्च लोहितश्च ३, स्यात् कालाश्च लोहिताश्च ४' इसी प्रकार से चार भंग कृष्ण और पीत वर्ण के योग में भी होते हैं-जैसे 'स्यात् कृष्णश्च हारिद्रश्च १, स्यात् कृष्णश्च हारिद्राश्च २, स्यात् कृष्णाश्च हारिद्रश्च ३, स्यात् कृष्णाश्च हारिद्राश्च ४' इसी प्रकार से चार भंग

નીલ વર્ણવાળો હોય છે. ૨ 'स्यात् कालाश्च, नीलश्च३' અથવા અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે અને કોઇ એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. ૩ 'स्यात् कालाश्च नीलाश्च४' અથવા અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. ૪ આજ પ્રમાણે કાળા અને લાલ વર્ણના યોગથી ૪ ચાર ભંગો થાય છે. તે આ પ્રમાણે છે-'स्यात् कालश्च लोहितश्च१' કોઇવાર તે કાળા અને લાલ વર્ણ-વાળો હોય છે. ૧ 'स्यात् कालश्च लोहिताश्च२' કોઇ એક પ્રદેશમાં તે કાળા-વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. ૨ 'स्यात् कालाश्च लोहितश्च ३' અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે અને કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. ૩ 'स्यात् कालाश्च लोहिताश्च४' અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. ૪ આજ પ્રમાણેના ૪ ચાર ભંગો કાળા અને પીળા વર્ણના યોગથી થાય છે. તે આ પ્રમાણે છે-'स्यात् कृष्णश्च हारिद्रश्च१' કોઈવાર તે કાળા અને પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૧ 'स्यात् कृष्णश्च हारिद्राश्च२' એક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે.૨ 'स्यात् कृष्णाश्च हारिद्रश्च३' અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે અને-કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૩ 'स्यात् कृष्णाश्च हारि-

चत्वारो भङ्गाः (३) एवं काल शुक्लाभ्यामपि चत्वारो भङ्गाः (४) एवं नील लोहिताभ्यां चत्वारो भङ्गाः(५) एवं नीलहारिद्राभ्यामपि चत्वारो भङ्गाः (६) एवं नीलशुक्लाभ्यायपि चत्वारो भङ्गाः (७) एवं लोहित हारिद्राभ्यामपि चत्वारो भङ्गाः (८)

कृष्ण और शुक्ल वर्ण के योग में भी होते हैं-जैसे 'स्यात् कृष्णश्च शुक्लश्च १ स्यात् कृष्णश्च शुक्लाश्च २ स्यात् कृष्णाश्च शुक्लश्च ३, स्यात् कृष्णाश्च शुक्लाश्च ४।

इसी प्रकार से चार भंग कृष्ण के स्थान पर नीलपद रखकर और उसके साथ लोहितपद का योगकर बनते हैं जैसे-'स्यात् नीलश्च लोहितश्च १, स्यात् नीलश्च लोहिताश्च २, स्यात् नीलाश्च लोहितश्च ३, स्यात् नीलाश्च लोहिताश्च ४,' इसी प्रकार से चार भंग नील और पीत वर्ण के योग से बनते हैं-जैसे-'स्यात् नीलश्च हारिद्रश्च १, स्यात् नीलश्च हारिद्राश्च २, स्यात् नीलाश्च हारिद्रश्च ३, स्यात् नीलाश्च

द्राश्च४' અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૪ આજ પ્રમાણે ૪ ચાર ભંગો કાળા અને સફેદ વર્ણના યોગથી થાય છે. જે આ પ્રમાણે છે—'स्यात् कृष्णश्च शुक्लश्च१' કોઈ વાર તે કાળા અને સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૧ 'स्यात् कृष्णश्च शुक्लाश्च२' કોઈ એક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં તે સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૨ ''स्यात् कृष्णाश्च शुक्लश्च३' અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૩ 'स्यात् कृष्णाश्च शुक्लाश्च४' અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૪

આજ પ્રમાણેના ચાર ભાંગાઓ કૃષ્ણ વર્ણની જગોએ 'નીલ' પદ મૂકી તથા તેની સાથે 'લોહિત' પદને યોજવાથી થાય છે. તે આ પ્રમાણે છે.— 'स्यात् नीलश्च लोहितश्च१' કોઈવાર તે નીલ વર્ણવાળો અને લાલ વર્ણવાળો હોય છે. ૧ 'स्यात् नीलश्च लोहिताश्च२' એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. ૨ 'स्यात् नीलाश्च लोहितश्च३' અનેક પ્રદેશોમાં તે નીલ વર્ણવાળો અને કોઇ એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. ૩ 'स्यात् नीलाश्च लोहिताश्च४' અનેક પ્રદેશોમાં તે નીલ વર્ણવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. ૪ આજ રીતે નીલ વર્ણની સાથે પીળા વર્ણને યોજવાથી થાય છે તે આ પ્રમાણે છે—'स्यात् नीलश्च हारिद्रश्च१' કોઈવાર તે નીલવર્ણ અને પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૧ 'स्यात् नीलश्च हारिद्राश्च२' એક પ્રદેશમાં તે નીલ વર્ણવાળો હોય છે અને

हारिद्राश्च ४' इसी प्रकार से नील और शुक्लपद के योग से भी चार अङ्ग बनते हैं-जैसे-'स्यात् नीलश्च शुक्लश्च१, स्यात् नीलश्च शुक्लाश्च २, स्यात् नीलाश्च शुक्लश्च ३, स्यात् नीलाश्च शुक्लाश्च ४' इसी प्रकार से लोहितपद के साथ पीतपद का योग करने पर चार भंग बनते हैं जैसे-'स्यात् लोहितश्च हारिद्रश्च १, स्यात् लोहितश्च हारिद्राश्च २, स्यात् लोहिताश्च हारिद्रश्च ३, स्यात् लोहिताश्च हारिद्राश्च ४' इसी प्रकार से लोहितपद के साथ शुक्लपद का योग करके जो ४ भंग बनते हैं वे इस प्रकार से हैं-'स्यात् लोहितश्च शुक्लश्च १, स्यात् लोहितश्च शुक्लश्च २, स्यात् लोहिताश्च शुक्लश्च ३ स्यात् लोहिताश्च शुक्लाश्च ४, इसी प्रकार से पीत के साथ शुक्लपद का योग करके ४ भंग इस

અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૨ 'स्यात् नीलाश्च हारिद्रश्च३' અનેક પ્રદેશોમાં તે નીલ વર્ણવાળો હોય છે તથા કોઇ એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૩

આજ રીતે નીલવર્ણ અને સફેદવર્ણના યોગથી પણ ૪ ચાર ભંગો થાય છે. તે આ પ્રમાણે છે.-'स्यात् नीलश्च शुक्लश्च१' કોઇવાર તે નીલ વર્ણવાળો અને સફેદ વર્ણવાળો હોય છે.૧ અથવા 'स्यात् नीलश्च शुक्लाश्च२' એક પ્રદેશમાં તે નીલ વર્ણવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૨ 'स्यात् नीलाश्च शुक्लश्च ३' અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં શુકલ વર્ણવાળો હોય છે. ૩ 'स्यात् नीलाश्च शुक्लाश्च४' અનેક પ્રદેશોમાં તે નીલ વર્ણવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૪

આજ પ્રમાણે 'લોહિત' પદની સાથે 'પીત' પદનો યોગ કરવાથી પણ ૪ ચાર ભંગો થાય છે. તે આ પ્રમાણે છે. 'स्यात् लोहितश्च हारिद्रश्च१' કોઇવાર તે લાલ વર્ણ અને પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૧ 'स्यात् लोहितश्च हारिद्राश्च २' એક પ્રદેશમાં તે લાલ વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૨ 'स्यात् लोहिताश्च हारिद्रश्च३' અનેક પ્રદેશોમાં તે લાલ વર્ણવાળો હોય છે અને કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૩ 'स्यात् लोहिताश्च हारिद्राश्च ४' અનેક પ્રદેશોમાં તે લાલ વર્ણવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં તે પીળા વર્ણવાળો હોય છે ૪ આજ પ્રમાણે પીળા અને સફેદ વર્ણના યોગથી પણ ૪ ચાર ભંગો થાય છે. તે આ પ્રમાણે છે-

एवं लोहितशुक्लाभ्यामपि चत्वारो भङ्गाः (९) एवं हारिद्रशुक्लाभ्यामपि चत्वारो भङ्गाः (१०) भवन्तीति, एवमेते दश द्विकसंयोगा भङ्गास्तेषां चतुर्भिर्गुणने चत्वारिंशद् ४० द्विकसंयोगिनो भङ्गा भवन्तीति। यदि त्रिवर्णोऽष्टप्रदेशिकः स्कन्धस्तदा स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्चेति प्रथमः १, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्चेति द्वितीयः २, स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहितश्चेति तृतीयः ३, स्यात् कालश्च नीलाश्च

प्रकार से बनते हैं-स्यात् हारिद्रश्च शुक्लश्च १,- स्यात् हारिद्रश्च शुक्लाश्च २, स्यात् हारिद्राश्च शुक्लश्च ३, स्यात् हारिद्राश्च शुक्लाश्च ४, इस प्रकार से ये द्विक संयोग १० भंग हैं और इन १० द्विक संयोगों में से १-१ द्विक संयोग के ४-४ भंग होते हैं जो ऊपर में दिखला दिये गये हैं। अतः द्विकसंयोगी भंगों की कुल संख्या ४० आती है।

यदि वह अष्टप्रदेशिक स्कन्ध तीन वर्णोंवाला होता है तो वह- 'स्यात् कालश्च, नीलश्च लोहितश्च १' कृष्ण वर्णवाला, नीले वर्णवाला और लोहित वर्णवाला हो सकता है १, अथवा-स्यात् कालश्च, नीलश्च लोहिताश्च २' वह एक प्रदेश में कृष्ण वर्णवाला एक प्रदेश में नीले वर्णवाला और अनेक प्रदेशों में लोहित वर्णवाला हो सकता है २, अथवा-'स्यात् कालश्च, नीलाश्च लोहितश्च ३' वह एक प्रदेश में कृष्ण-

'स्यात् हारिद्रश्च शुक्लश्च १' કોઇવાર તે પીળા અને સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૧ 'स्यात् हारिद्रश्च शुक्लाश्च२' એક પ્રદેશમાં તે પીળા વર્ણવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૨ 'स्यात् हारिद्राश्च शुक्लश्च ३' અનેક પ્રદેશોમાં તે પીળા વર્ણવાળો હોય છે તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૩ 'स्यात् हारिद्राश्च शुक्लाश्च ४' અનેક પ્રદેશોમાં તે પીળા વર્ણવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૪ આ રીતે દ્વિકસંયોગી દસ ભંગો થાય છે. આ દસે દ્વિકસંયોગોમાં ૧-૧ એક એક દ્વિકસંયોગના ૪-૪ ચાર ચાર ભંગો થાય છે. જે ઉપર બતાવવામાં આવ્યા છે. એ રીતે દ્વિકસંયોગી ભંગોની કુલ સંખ્યા ૪૦ ચાળીસ થાય છે

જો તે આઠ પ્રદેશવાળો સ્કંધ ત્રણ વર્ણવાળો હોય તો તે આ પ્રમાણે ત્રણ વર્ણોવાળો હોઈ શકે છે-'स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च१' કોઇવાર તે કાળા વર્ણવાળો, નીલ વર્ણવાળો અને લાલ વર્ણવાળો હોય છે. ૧ અથવા 'स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च २' એક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે કોઇ એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. ૨ અથવા 'स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहितश्च३' એક

लोहिताश्चेति चतुर्थः ४, स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्चेति पञ्चमः ५; स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहिताश्चेति षष्ठः ६, स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहितश्चेति सप्तमः ७, स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहिताश्चेत्यष्टमः ८। एवं कालनीलहारिद्रैरष्टौ

वर्णवाला अनेक प्रदेशों में नीले वर्णवाला और एक प्रदेश में लोहित वर्णवाला हो सकता है ३ अथवा-'स्यात् कालश्च, नीलाश्च, लोहिताश्च-४' वह एक प्रदेश में कृष्ण वर्णवाला, अनेक प्रदेशों में नीले वर्णवाला और अनेक प्रदेशों में लोहित वर्णवाला हो सकता है ४, अथवा-'स्यात् कालाश्च, नीलश्च लोहितश्च ५' वह अपने अनेक प्रदेशों में कृष्ण वर्णवाला, एक प्रदेश में नीले वर्णवाला और एक प्रदेश में लोहित वर्णवाला हो सकता है ५ अथवा-'स्यात् कालाश्च, नीलश्च, लोहिताश्च ६' वह अपने अनेक प्रदेशों में कृष्ण वर्णवाला, एक प्रदेश में नीले वर्णवाला और अनेक प्रदेशों में लोहित वर्णवाला हो सकता है ६, अथवा-'स्यात् कालाश्च नीलाश्च, लोहितश्च७' वह अपने अनेक प्रदेशों में कृष्ण वर्णवाला, अनेक प्रदेशों में नीले वर्णवाला और एकप्रदेश में लोहित वर्णवाला हो सकता है अथवा 'स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहिताश्च' वह अपने अनेक प्रदेशों में कृष्ण वर्णवाला, अनेक प्रदेशों में नीले वर्णवाला और अनेक प्रदेशों में लोहित वर्णवाला हो सकता है ८, इस प्रकार से ये आठ भंग काल, नील, लोहित इन तीन वर्णों

પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. ૩ અથવા 'स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहिताश्च ४' પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણ વાળો હોય છે. ૪ અથવા 'स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च५' પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણ-વાળો અને કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. ૫ અથવા 'स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहिताश्च६' અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. ૬ અથવા 'स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहितश्च७' અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે ૭ અથવા 'स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहिताश्च८' અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. ૮ આ રીતે આ આઠ ભંગો કાળા, નીલ અને લાલ વર્ણના

भङ्गाः २, एवं कालनीलशुक्लैरष्टौ भङ्गाः ३, एवं काललोहितहारिद्रैरष्टौ भङ्गाः ४, एवं काललोहितशुक्लैरष्टौ भङ्गाः ५, एवं कालहारिद्रशुक्लैरष्टौ भङ्गाः ६, एवं नीललोहितहारिद्रैरष्टौ भङ्गाः ७, एवं नीललोहितशुक्लैरष्टौ भङ्गाः ८, एवं नीलहारिद्रशुक्लैरष्टौ भङ्गाः ९, लोहितहारिद्रशुक्लैरष्टौ भङ्गाः १०, एवमेते दश-

के योग में हुवे हैं इसी प्रकार से ८ भंग काल, नील और पीतवर्ण के योग में भी होते हैं यह द्वितीय त्रिक संयोग है। इसी प्रकार से आठ भंग तृतीय त्रिकसंयोग जो काल, नील, शुक्लरूप है उसमें भी होते हैं ३, इसी प्रकार से आठ भंग काल लोहित पीतरूप जो चतुर्थ त्रिक संयोग है उसमें भी होते हैं ४, इसी प्रकार से आठ भंग काल लोहित शुक्लरूप जो पंचम त्रिक योग है उसमें भी होते हैं ५, इसी प्रकार से आठ भङ्ग काल हारिद्र शुक्लरूप जो छठा त्रिक योग है उसमें भी होते हैं ६, इसी प्रकार से आठ भङ्ग नील लोहित हारिद्ररूप जो ७ वां त्रिकसंयोग है उसमें भी होते हैं ७, इसी प्रकार के आठ भंग नील लोहित शुक्लरूप जो आठवां त्रिक संयोग है उसमें भी होते हैं ८, इसी प्रकार से आठ भंग नील हारिद्र शुक्लरूप जो नौवां त्रिक संयोग है उसमें भी होते हैं ९, इसी प्रकार से आठ भंग लोहित हारिद्र शुक्ल रूप जो १० वां त्रिक है उसमें भी होते हैं १०, इस प्रकार से ये १० त्रिक

યોગથી થયા છે. એજ રીતે કાળા, નીલ અને પીળા એ ત્રણ વર્ણોના યોગથી પણ આઠ ભંગો થાય છે. આ બીજો ત્રિકસંયોગ છે. આજ રીતે ત્રીજો ત્રિક જે કાળા, નીલ, અને સફેદ વર્ણના યોગથી થાય છે. તેના પણ આઠ ભંગો થાય છે. ૩ એજ રીતે કાળા, લાલ, પીળાવર્ણ રૂપ જે ચોથો ત્રિકસંયોગ છે. તેમાં પણ આઠ ભંગો થાય છે. ૪ એજ રીતે કાળા લાલ અને સફેદ વર્ણ રૂપ જે પાંચમો ત્રિકસંયોગ છે. તેમાં પણ પાંચ ભંગો થાય છે. ૫ એજ રીતે કાળા, પીળા, ધોળા વર્ણના યોગથી જે છઠ્ઠો ત્રિકસંયોગ છે. તેમાં પણ આઠ ભંગો થાય છે. ૬, એજ રીતે નીલવર્ણ, લાલ વર્ણ અને પીળા વર્ણ રૂપ જે ૭ સાતમો ત્રિકસંયોગ છે. તેમાં પણ આઠ ભંગો થાય છે. ૭, એજ રીતે નીલવર્ણ લાલવર્ણ અને સફેદવર્ણના યોગથી જે આઠમો ત્રિકસંયોગ છે તેના પણ આઠ ભંગો થાય છે. ૮, તથા એજ પ્રમાણે નીલવર્ણ, પીળાવર્ણ અને સફેદવર્ણ રૂપ જે નવમો ત્રિકસંયોગ છે. તેમાં પણ આઠ ભંગો થાય છે. ૯ અને એજ પ્રમાણે લાલવર્ણ, પીળોવર્ણ અને સફેદ વર્ણ રૂપ જે દસમો ત્રિકસંયોગ છે. તેમાં પણ આઠ ભંગો થાય છે. ૧૦, આ રીતે આ ૧૦ દસ ત્રિકસંયોગ છે. તેમાં એક એક ત્રિકસંયોગના પૂર્વોક્ત

त्रिकसंयोगा भङ्गाः, दशानामपि भङ्गानामेकैकसंयोगेऽष्टौ भवन्ति एवं सर्वेऽपि एते त्रिकसंयोगिनो भङ्गा अशीतिर्भवन्ति ८०। यदि अष्टप्रदेशिकः स्कन्धश्चतुर्वर्णस्तदा स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्चेति प्रथमः १, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्चेति द्वितीयः २, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्रश्चेति तृतीयः ३, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्राश्चेति चतुर्थः ४, स्यात्

संयोग है इनमें से एक २ त्रिक संयोग के पूर्वोक्तरूप से आठ २ भंग हो जाते हैं अतः सब मिलकर त्रिक संयोगी भंग ८० होते हैं।

यदि वह अष्टप्रदेशिक स्कन्ध चार वर्णों वाला होता है तो वह 'स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च १' कदाचित् कृष्ण वर्णवाला नील वर्णवाला, लोहित वर्णवाला और पीले वर्णवाला हो सकता है १ अथवा-'स्यात् कालश्च, नीलश्च, लोहितश्च, हारिद्राश्च २' वह एक प्रदेश में कृष्ण वर्णवाला, एक प्रदेश में नीले वर्णवाला, एक प्रदेश में लोहित वर्णवाला और अनेक प्रदेशों में पीले वर्णवाला हो सकता है २, अथवा-'स्यात् कालश्च नीलश्च, लोहिताश्च, हारिद्रश्च ३' वह एक प्रदेश में कृष्ण वर्णवाला, एक प्रदेश में नीले वर्णवाला' अनेक प्रदेशों में लोहित वर्णवाला और एक प्रदेश में पीले वर्णवाला हो सकता है २ अथवा-'स्यात् कालश्च, नीलश्च, लोहिताश्च, हारिद्राश्च४' एक प्रदेश उसका कृष्ण वर्णवाला, एक प्रदेश नीले वर्णवाला अनेक प्रदेश लोहित वर्णवाले और अनेक प्रदेश पीले वर्णवाले हो सकते हैं ४, अथवा-

રીતે આઠ-આઠ ભંગો થાય છે. જેથી કુલ મળીને આ ત્રિકસંયોગી ૮૦ એંસી ભંગો થાય છે. જો તે આઠ પ્રદેશવાળો સ્કંધ ચાર વર્ણોવાળો હોય તો તે આ પ્રમાણે ચાર વર્ણોવાળો હોઈ શકે છે-'स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च १' કોઈવાર તે કાળા વર્ણવાળો, નીલ વર્ણવાળો લાલ વર્ણવાળો અને પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૧ અથવા 'स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्च२' પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૨ અથવા 'स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च३' એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૩ 'स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्राश्च४' અથવા એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૪ અથવા 'स्यात्

कालश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्रश्चेति पञ्चमः ५, स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्रश्चेति षष्ठः ६। स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्रश्चेति सप्तमः ७। स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्राश्चेति अष्टमः ८। स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्चेति नवमः ९। स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्चेति

'स्यात् कालश्च नीलाश्च, लोहितश्च हारिद्रश्च ५' एक प्रदेश उसका कृष्ण वर्णवाला, अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले, एक प्रदेश लोहित वर्णवाला और एक प्रदेश पीले वर्णवाला हो सकता है ५, अथवा—'स्यात् कालश्च, नीलाश्च, लोहितश्च, हारिद्राश्च ६' एक प्रदेश उसका कृष्ण वर्णवाला, अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले, एक प्रदेश लोहित वर्णवाला और अनेक प्रदेश हारिद्र वर्णवाले हो सकते हैं ६, अथवा—'स्यात् कालश्च नीलाश्च, लोहिताश्च हारिद्रश्च ७' एक प्रदेश में वह कृष्ण वर्णवाला, अनेक प्रदेशों में नीले वर्णवाला, अनेक प्रदेशों में लोहित वर्णवाला और एक प्रदेश में हारिद्र वर्णवाला हो सकता है ७' अथवा—स्यात् कालश्च, नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्राश्च ८' एक प्रदेश उसका कृष्ण वर्णवाला अनेक प्रदेश उसके नीले वर्णवाले, अनेक प्रदेश लोहित वर्णवाले और अनेक प्रदेश पीले वर्णवाले हो सकते हैं ८' अथवा—'स्यात् कालाश्च, नीलश्च, लोहितश्च हारिद्रश्च ९' अनेक प्रदेश उसके कृष्णवर्णवाले, एक प्रदेश उसका नीले वर्णवाला, एक प्रदेश लोहित वर्ण-

कालश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्रश्च५' તેનો એક પ્રદેશ કાળા વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશો નીલ વર્ણવાળા કોઈ એક પ્રદેશ લાલ વર્ણવાળો તથા કોઈ પ્રદેશ પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૫ 'स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्च६' તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે ૬ અને અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. અથવા 'स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च७' એક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૭ અથવા 'स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्राश्च८' એક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે. તેના અનેક પ્રદેશો નીલ વર્ણવાળા અનેક પ્રદેશો લાલ વર્ણવાળા, અનેક પ્રદેશો પીળા વર્ણવાળા હોય છે ૮ અથવા 'स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च९' અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો કોઈ પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો અને કોઈ એક

दशमः १० । स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्चेति एकादशः ११ । स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्राश्चेति द्वादशः १२ । स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्रश्चेति त्रयोदशः १३ । स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहितश्च

वाला और एक प्रदेश पीले वर्णवाला हो सकता है ९, अथवा-'स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्च १०' अनेक प्रदेश उसके कृष्ण-वर्णवाले एक प्रदेश उसका नीले वर्णवाला, एक प्रदेश लोहित वर्णवाला और अनेक प्रदेश पीले वर्णवाले हो सकते हैं १०, अथवा-'स्यात् कालाश्च, नीलश्च लोहिताश्च, हारिद्रश्च ११' अनेक प्रदेश उसके कृष्ण-वर्णवाले, एक प्रदेश उसका नीले वर्णवाला, अनेक प्रदेश लोहित वर्ण वाले और एक प्रदेश पीले वर्णवाला हो सकता है ११, अथवा-'स्यात् कालाश्च, नीलश्च, लोहिताश्च, हारिद्राश्च १२' अनेक प्रदेश उसके कृष्ण-वर्णवाले, एक प्रदेश उसका नीले वर्णवाला, अनेक प्रदेश उसके लोहित वर्णवाले और अनेक प्रदेश पीले वर्णवाले हो सकते हैं १२, अथवा-'स्यात् कालाश्च, नीलाश्च, लोहितश्च, हारिद्रश्च १३' अनेक प्रदेश उसके कृष्णवर्णवाले, अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले, एक प्रदेश लोहित वर्ण-वाला और एक प्रदेश पीले वर्णवाला होता है १३, अथवा-'स्यात् कालाश्च नीलाश्च, लोहितश्च हारिद्राश्च १४' अनेक प्रदेश उसके कृष्ण वर्णवाले, अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले एक प्रदेश लोहित वर्णवाला

પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૯ અથવા 'स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्च१०' અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં નીલ-વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૧૦ અથવા 'स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च११' અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. અને કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૧૧ 'स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्राश्च१२' તેના અનેક પ્રદેશો કાળા વર્ણવાળા હોય છે. એક પ્રદેશ નીલ વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશો લાલ વર્ણવાળા અને અનેક પ્રદેશો પીળા વર્ણવાળા હોય છે ૧૨ અથવા 'स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्रश्च१३' તેના અનેક પ્રદેશો કાળા વર્ણવાળા અનેક પ્રદેશો નીલ વર્ણવાળા કોઈ એક પ્રદેશ લાલ વર્ણવાળો અને કોઈ એક પ્રદેશ પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૧૩ અથવા 'स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्राश्च१४' અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે.૧૪

हारिद्राश्चेति चतुर्दशः १४ । स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्रश्चेति पञ्च-दशः १५ । स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्राश्चेति षोडशः १६ । 'एए सोलसभंगा' एते षोडशभङ्गाः भवन्ति । 'एवमेए पंच चउकसंजोगा' एवमेते

और अनेक प्रदेश पीले वर्णवाले हो सकते हैं १४, अथवा-'स्यात् कालाश्च, नीलाश्च, लोहिताश्च, हारिद्रश्च १५' अनेक प्रदेश उसके काले, अनेक प्रदेश उसके नीले वर्णवाले, अनेक प्रदेश उसके लोहित वर्णवाले और एक प्रदेश उसका पीले वर्णवाला हो सकता है १५, अथवा-'स्यात् कालाश्च, नीलाश्च, लोहिताश्च, हारिद्राश्च' अनेक प्रदेश उसके कृष्ण वर्णवाले, अनेक प्रदेश उसके नीले वर्णवाले, अनेक प्रदेश लोहित वर्णवाले और अनेक प्रदेश पीले वर्णवाले हो सकते हैं १६, 'एए सोलस भंगा' इस प्रकार के ये १६ भंग होते हैं, ये १६ भंग एक चतुष्कयोग के काल-नील लोहित और हारिद्र इन चार के संयोग में हुए हैं यहां चतुष्क संयोग ५ होते हैं वे इस प्रकार से हैं, काल, नील, लोहित और हारिद्र इन चार का एक चतुष्क संयोग १, काल, नील, लोहित और शुक्ल इनका द्वितीय चतुष्क संयोग, काल, नील, पीत और शुक्ल इनका तीसरा चतुष्क संयोग, काल, लोहित, पीत, शुक्ल इनका चतुर्थ

'स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च१५' तेना અનેક પ્રદેશો કાળા વર્ણવાળા અનેક પ્રદેશો નીલ વર્ણવાળા અનેક પ્રદેશો લાલ વર્ણવાળા અને કોઈ એક પ્રદેશ પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૧૫ અથવા 'स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्राश्च१६' અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૧૬ 'एए सोलसभंगा' આ રીતે આ સોળ ભંગો થાય છે. આ સોળ ભંગો કાળા, નીલ, લાલ અને પીળા વર્ણના યોગથી પહેલા ચતુષ્ક સંયોગમાં થયા છે.

એવી જ રીતે પાંચ ચતુઃસંયોગો થાય છે. તે આ પ્રમાણે છે. કાળા, નીલ, લાલ અને પીળા વર્ણના યોગથી પહેલો ચતુષ્કસંયોગ ૧ કાળા, નીલ, લાલ અને સફેદ વર્ણના યોગથી બીજો ચતુષ્કસંયોગ ૨ કાળા, નીલ, પીળા અને સફેદના યોગથી ત્રીજો ચતુષ્કસંયોગ ૩ કાળા, લાલ પીળા અને સફેદ વર્ણના યોગથી ચોથો ચતુષ્કસંયોગ ૪ અને નીલ, લાલ, પીળા

षोडशापि पञ्चचतुष्कसंयोगाः कार्याः 'एवमेए असीईभंगा' एवमेते अशीतिसंख्यका भङ्गा भवन्ति षोडशानां पञ्चसंख्यया गुणने अशीतावेव पर्यवसानात्, तत्र गुणने इमे भङ्गाः। कालनीललोहितहारिद्राणामेको भङ्गः १, कालनीललोहित शुक्लानां द्वितीयो भङ्गः २। कालनीलहारिद्रशुक्लानां तृतीयो भङ्गः ३। काललोहितहारिद्रशुक्लानां चतुर्थो भङ्गः ४। नीललोहितहारिद्रशुक्लानां पञ्चमो भङ्गः ५, एभिः पञ्चभिरेव उपरोक्तषोडशानां गुणने कृते सति अष्टप्रदेशिकस्कन्धे चतुर्वर्णानधिकृत्य अशीतिभङ्गा भवन्तीति ॥

यदि पञ्चवर्णोऽष्टप्रदेशिकः स्कन्धस्तदा स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च १, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्च २, स्यात्

चतुष्क संयोग और नील, लोहित पीत और शुक्ल इनका पांचवां चतुष्क संयोग, इस प्रकार से ये चतुष्क संयोग ५ हैं इनमें से एक एक चतुष्क संयोग के १६-१६ भंग हुए हैं-अतः १६×५=८० भंग हो जाते हैं यही बात 'एवमेए पंच चउक्कसंजोगा, एवमेए असीई भंगा' इन सूत्रपाठों से प्रकट की गई है। ये ८० भंग अष्टप्रदेशिक स्कन्ध में चार वर्णों को लेकर हुए हैं ऐसा जानना चाहिए।

यदि वह अष्टप्रदेशिक स्कन्ध पांच वर्णों वाला होता है तो इस संबंध में यहां २६ भंग होते हैं जो इस प्रकार से हैं-'स्यात् कालश्च, नीलश्च लोहितश्च, हारिद्रश्च शुक्लश्च १' कदाचित् वह कृष्ण वर्णवाला, नील वर्णवाला, लोहित वर्णवाला, पीत वर्णवाला और शुक्ल वर्णवाला हो सकता है १ अथवा-'स्यात् कालश्च, नीलश्च, लोहितश्च, हारिद्रश्च, शुक्लाश्च २' वह एक प्रदेश में कृष्ण वर्णवाला, एक प्रदेश

અને સફેદ એ ચાર વર્ણના યોગથી પાંચમો ચતુષ્કસંયોગ એ રીતે પાંચ ચતુષ્કસંયોગો થાય છે. તેમાં દરેક ચતુષ્કસંયોગમાં ૧૬-૧૬ સોળ સોળ ભંગો ઉપર બતાવેલ ક્રમથી થાય છે. એ રીતે ૧૬+૫=૮૦ એંસી ભંગો થાય છે. એજ વાત 'एवमेए पंच चउक्कसंजोगा एवमेए असीईभंगा' આ સૂત્રપાઠોથી બતાવેલ છે. આ ૮૦ એંસી ભંગો આઠ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં ચાર વર્ણોના યોગથી થયા છે તેમ સમજવું.

જો તે આઠ પ્રદેશવાળો સ્કંધ પાંચ વર્ણોવાળો હોય તો તે પાંચ વર્ણના યોગથી અહિયાં ૨૬ છવ્વીસ ભંગો થાય છે જે આ પ્રમાણે છે.-'स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च१' કોઇવાર તે કાળા વર્ણવાળો, નીલ વર્ણવાળો, લાલ વર્ણવાળો પીળા વર્ણવાળો અને શુકલ વર્ણવાળો હોય છે. ૧ અથવા स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्च२' તે પોતાના એક પ્રદેશમાં

कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लश्च ३, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लाश्च ४, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च ५, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्च ६। स्यात् कालश्च नीलश्च

में नीले वर्णवाला, एक प्रदेश में लोहित वर्णवाला, एक प्रदेश में पीले वर्णवाला, और अनेक प्रदेशों में शुक्ल वर्णवाला हो सकता है अथवा-'स्यात् कालश्च, नीलश्च, लोहितश्च, हारिद्राश्च शुक्लश्च ३' वह एक प्रदेश में कृष्ण वर्णवाला, एक प्रदेश में नीले वर्णवाला, एक प्रदेश में लोहित वर्णवाला, अनेक प्रदेशों में पीले वर्णवाला, और एक प्रदेश में शुक्ल वर्णवाला हो सकता है ३ अथवा-'स्यात् कालश्च, नीलश्च, लोहितश्च, हारिद्राश्च, शुक्लाश्च ४' वह एक प्रदेश में कृष्ण वर्णवाला, एक प्रदेश में नीले वर्णवाला, एक प्रदेश में लोहित वर्णवाला, अनेक प्रदेशों में पीले वर्णवाला, और अनेक प्रदेशों में शुक्ल वर्णवाला हो सकता है ४ अथवा-'स्यात् कालश्च, नीलश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च ५' एक प्रदेश में वह कृष्ण वर्णवाला, एक प्रदेश में नीले वर्णवाला, अनेक प्रदेशों में लोहित वर्णवाला, एक प्रदेश में पीले वर्णवाला और एक प्रदेश में शुक्ल वर्णवाला हो सकता है ५, अथवा-'स्यात् कालश्च, नीलश्च, लोहिताश्च, हारिद्रश्च शुक्लाश्च ६' एक प्रदेश में वह कृष्ण वर्णवाला, एक प्रदेश में नीले वर्णवाला, अनेक

કાળા વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૨ અથવા 'स्यात् कालश्च नीलश्च, लोहितश्च, हारिद्राश्च, शुक्लश्च३' તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૩ અથવા 'स्यात् कालश्च, नीलश्च, लोहितश्च, हारिद्रश्च शुक्लाश्च४' તે પોતાના કોઇ એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૪ અથવા 'स्यात् कालश्च नीलश्च, लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च५' કોઇવાર તે એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૫ અથવા 'स्यात् कालश्च नीलश्च, लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्च६' કોઇવાર તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો એક

लोहिताश्च हारिद्राश्च शुक्लश्च ७। स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्राश्च शुक्लाश्च ८। स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च ९। स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्च १०। स्यात् कालश्च नीलाश्च

प्रदेशों में लोहित वर्णवाला, एक प्रदेश में पीले वर्णवाला, और अनेक प्रदेशों में शुक्ल वर्णवाला हो सकता है ६, अथवा-'स्यात् कालश्च नीलश्च, लोहिताश्च, हारिद्राश्च, शुक्लश्च ७' एक प्रदेश में वह कृष्ण-वर्णवाला, एक प्रदेश में नीले वर्णवाला, अनेक प्रदेशों में लोहित वर्णवाला अनेक प्रदेशों में पीले वर्णवाला और एक प्रदेश में शुक्ल वर्ण-वाला हो सकता है ७, अथवा-'स्यात् कालश्च, नीलश्च, लोहिताश्च, हारिद्राश्च शुक्लाश्च ८' एक प्रदेश में कृष्ण वर्णवाला, एक प्रदेश में नीले वर्णवाला, अनेक प्रदेशों में लोहित वर्णवाला, अनेक प्रदेशों में पीले वर्णवाला और अनेक प्रदेशों में शुक्ल वर्णवाला हो सकता है ८, अथवा-'स्यात् कालश्च, नीलाश्च, लोहितश्च, हारिद्रश्च, शुक्लश्च ९' एक प्रदेश में वह कृष्ण वर्णवाला अनेक प्रदेशों में नीले वर्णवाला, एक प्रदेश में लोहित वर्णवाला और एक प्रदेश में पीले वर्णवाला एवं एक प्रदेश में शुक्ल वर्णवाला हो सकता है ९, अथवा-'स्यात् कालश्च, नीलाश्च, लोहितश्च, हारिद्रश्च, शुक्लाश्च १०' एक प्रदेश उसका

પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૬ અથવા 'स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्राश्च शुक्लश्च७' અથવા એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો અને કોઇ એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૭ અથવા 'स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्राश्च शुक्लाश्च८' પોતાના કોઈ એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણ-વાળો અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૮ અથવા 'स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च९' કોઇ એક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૯ અથવા 'स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्च१०' તેનો એક પ્રદેશ કાળા વર્ણવાળો, અનેક પ્રદેશો નીલ વર્ણવાળા, એક પ્રદેશ લાલ વર્ણવાળો, એક પ્રદેશ પીળા વર્ણવાળો, તથા અનેક પ્રદેશો સફેદ વર્ણવાળા હોય છે. ૧૦ અથવા 'स्यात् कालश्च, नीलाश्च, लोहितश्च, हारिद्राश्च शुक्लश्च११' એક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં

लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लश्च ११। स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लाश्च १२। स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च १३। स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्च १४। एवमेतान् चतुर्द॰

कृष्ण वर्णवाला, अनेक प्रदेश नीले वर्णवाला, एक प्रदेश लोहित वर्ण-वाला, एक प्रदेश पीले वर्णवाला, और अनेक प्रदेश शुक्लवर्णवाले हो सकते हैं १० अथवा-'स्यात् कालश्च, नीलाश्च, लोहितश्च, हारिद्रश्च, शुक्लश्च ११' एक प्रदेश उसका कृष्ण वर्णवाला, अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले, एक प्रदेश लोहित वर्णवाला, अनेक प्रदेश पीले वर्णवाले और एक प्रदेश शुक्ल वर्णवाला हो सकता है ११, अथवा-'स्यात् कालश्च, नीलाश्च, लोहितश्च, हारिद्राश्च शुक्लाश्च १२' एक प्रदेश उसका कृष्ण वर्णवाला हो सकता है, अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले, एक प्रदेश लोहित वर्णवाला, अनेक प्रदेश पीले वर्णवाले और अनेक प्रदेश शुक्ल वर्णवाले हो सकते हैं १२, अथवा-'स्यात् कालश्च, नीलाश्च, लोहिताश्च, हारिद्रश्च शुक्लश्च १३' एक प्रदेश उसका कृष्ण वर्णवाला, अनेक प्रदेश उसके नीले वर्णवाले, अनेक प्रदेश लोहित वर्णवाले, एक प्रदेश पीत वर्णवाला और एक प्रदेश शुक्ल वर्णवाला हो सकता है १३, अथवा-'स्यात् कालश्च, नीलाश्च, लोहिताश्च, हारिद्रश्च, शुक्लाश्च १४' एक प्रदेश उसका कृष्ण वर्णवाला, अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले, अनेक

તે લાલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો, હોય છે. ૧૧ અથવા 'स्यात् कालश्च, नीलाश्च लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लाश्च१२' અથવા તે પોતાના કોઈ એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૧૨ અથવા 'स्यात् कालश्च नीलाश्च, लोहिताश्च, हारिद्रश्च शुक्लश्च१३' કોઈ એક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો અને કોઈ એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૧૩ અથવા 'स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहिताश्च, हारिद्रश्च, शुक्लाश्च१४' પોતાના કોઈ એક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણ-વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૧૪ આ ચૌદ ભંગો કહ્યા પછી

शान् उच्चार्य स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्राश्च शुक्लश्च १५। 'एसो पन्नरसमो भंगो' एषः पञ्चदशो भङ्गः। ततः परं स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्चेति षोडशः १६। स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्चेति सप्तदशः १७। स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च हारि·

प्रदेश लोहित वर्णवाले, एक प्रदेश पीले वर्णवाला, और अनेक प्रदेश शुक्ल वर्णवाले हो सकते है १४, इन १४ भंगों को कहने के बाद फिर इन भंगों को कहना चाहिए-'स्यात् कालश्च, नीलाश्च, लोहिताश्च, हारिद्राश्च, शुक्लश्च १५' एक प्रदेश उसका कृष्ण वर्णवाला हो सकता है, अनेक प्रदेश उसके नीले वर्णवाले हो सकते हैं, अनेक प्रदेश लोहित वर्णवाले हो सकते हैं, अनेक प्रदेश पीले वर्णवाले हो सकते हैं और एक प्रदेश शुक्ल वर्णवाला हो सकता है १५ 'एसो पन्नरसमो भंगो' यह पंद्रहवां भंग है, इसके बाद ऐसा कहना चाहिये-'स्यात् कालाश्च, नीलश्च, लोहितश्च, हारिद्रश्च, शुक्लश्च १६' उसके अनेक प्रदेश कृष्ण वर्णवाले हो सकते हैं, एक प्रदेश नीले वर्णवाला, हो सकता है, एक प्रदेश उसका लोहित वर्णवाला हो सकता है, एक प्रदेश उसका पीले वर्णवाला हो सकता है और एक प्रदेश उसका शुक्ल वर्णवाला हो सकता है १६, अथवा-स्यात् कालाश्च, नीलश्च, लोहितश्च, हारिद्रश्च, शुक्लाश्च १७' अनेक प्रदेश उसके कृष्ण वर्णवाले, एक प्रदेश नीले वर्णवाला, एक प्रदेश लोहित वर्णवाला, एक प्रदेश पीले वर्णवाला और अनेक प्रदेश शुक्ल वर्णवाले हो सकते हैं १७, अथवा-'स्यात्

આ પ્રમાણેના ભંગો કહેવા જોઈએ-'स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्राश्च शुक्लश्च१५' તેનો એક પ્રદેશ કાળા વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશો નીલ વર્ણવાળા અનેક પ્રદેશો લાલ વર્ણવાળા અનેક પ્રદેશો પીળા વર્ણવાળા તથા કોઈ એક પ્રદેશ સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૧૫ 'एसो पन्नरसमो भंगो' આ પંદરમો ભંગ છે. 'स्यात् कालाश्च, नीलश्च, लोहितश्च, हारिद्रश्च शुक्लश्च१६' તેના અનેક પ્રદેશો કાળા વર્ણવાળા હોઈ શકે છે. કોઈ એક પ્રદેશ નીલ વર્ણવાળો કોઈ એક પ્રદેશ લાલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશ પીળા વર્ણવાળો અને કોઈ એક પ્રદેશ સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૧૬ અથવા 'स्यात् कालाश्च, नीलश्च, लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्च१७' તેના અનેક પ્રદેશો કાળા વર્ણવાળા એક પ્રદેશ લાલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશ પીળા વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશો સફેદ વર્ણવાળા હોય છે. ૧૭ અથવા 'स्यात् कालाश्च नीलश्च

द्राश्च शुक्लश्चेति अष्टादशः १८। स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लाश्चेति एकोनविंशतितमः १९। स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लश्चेति विंशतितमः २०। स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लश्चेति एकविंशतितमः २१। स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहिताश्च

कालाश्च, नीलश्च, लोहितश्च, हारिद्राश्च, शुक्लश्च १८' अनेक प्रदेश कृष्ण वर्णवाले, एक प्रदेश नीले वर्णवाला, एक प्रदेश लोहित वर्णवाला अनेक प्रदेश पीत वर्णवाले और एक प्रदेश शुक्ल वर्णवाला हो सकता है १८ अथवा-'स्यात् कालाश्च, नीलश्च, लोहितश्च, हारिद्राश्च, शुक्लाश्च १९' अनेक प्रदेश कृष्ण वर्णवाले, एक प्रदेश नीले वर्णवाला एक प्रदेश लोहित वर्णवाला, अनेक प्रदेश पीले वर्णवाले और अनेक प्रदेश शुक्ल वर्णवाले हो सकते हैं १९, अथवा-'स्यात् कालाश्च, नीलश्च, लोहिताश्च, हारिद्रश्च, शुक्लश्च २०' अनेक प्रदेश कृष्ण वर्णवाले, एक प्रदेश नीले वर्णवाला, अनेक प्रदेश लोहित वर्णवाले, एक प्रदेश पीले वर्णवाला और एक प्रदेश शुक्ल वर्णवाला हो सकता है २०, अथवा-'स्यात् कालाश्च, नीलश्च, लोहिताश्च, हारिद्रश्च, शुक्लश्च २१' उसके अनेक प्रदेश कृष्ण वर्णवाले, एक प्रदेश नीले वर्णवाला, अनेक प्रदेश लोहित वर्णवाले, एक प्रदेश पीले वर्णवाला, और एक प्रदेश शुक्ल वर्णवाला हो सकता है २१, अथवा-'स्यात् कालाश्च,

---

लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लश्च१८' અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો અને કોઈ એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૧૮ અથવા 'स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लाश्च१९' અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૧૯ અથવા 'स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च२०' અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૨૦ અથવા 'स्यात् कालाश्च, नीलश्च, लोहिताश्च हारिद्रश्च, शुक्लश्च२१' અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળા

हारिद्राश्च शुक्लश्चेति द्वाविंशतितमः २२ । स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लश्चेति त्रयोविंशतितमः २३ । स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्चेति चतुर्विंशतितमः २४ । स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लश्चेति पञ्चविंशतितमः २५ । स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहिताश्च

नीलश्च, लोहिताश्च, हारिद्राश्च, शुक्लश्च २२' उसके अनेक प्रदेश कृष्ण वर्णवाले, एक प्रदेश नीले वर्णवाला, अनेक प्रदेश लोहित वर्णवाले, अनेक प्रदेश पीले वर्णवाले और एक प्रदेश शुक्ल वर्णवाला हो सकता है २२, अथवा-'स्यात् कालाश्च, नीलाश्च, लोहितश्च, हारिद्रश्च, शुक्लश्च २३' अनेक प्रदेश कृष्ण वर्णवाले, अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले, एक प्रदेश लोहित वर्णवाला, एक प्रदेश पीले वर्णवाला और एक प्रदेश शुक्ल वर्णवाला हो सकता है २३, अथवा-'स्यात् कालाश्च, नीलाश्च, लोहितश्च, हारिद्रश्च, शुक्लाश्च २४' अनेक प्रदेश कृष्ण वर्णवाले, अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले, एक प्रदेश लोहित वर्णवाला, एक प्रदेश पीले वर्णवाला और अनेक प्रदेश शुक्ल वर्णवाले हो सकते हैं २४, अथवा-'स्यात् कालाश्च, नीलाश्च, लोहितश्च, हारिद्राश्च, शुक्लश्च २५' अनेक प्रदेश उसके कृष्ण वर्णवाले, अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले, एक प्रदेश लोहित वर्णवाला अनेक प्रदेश पीले वर्णवाले और एक प्रदेश शुक्ल वर्णवाला हो सकता है २५, अथवा-'स्यात् कालाश्च,

વર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે ૨૧ અથવા 'स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्राश्च शुक्लश्च२२' અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૨૨ અથવા 'स्यात् कालाश्च, नीलाश्च, लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च२३' તેના અનેક પ્રદેશો કાળા વર્ણવાળા અનેક પ્રદેશો નીલ વર્ણવાળા એક પ્રદેશ લાલ વર્ણવાળા એક પ્રદેશ પીળા વર્ણવાળો અને એક પ્રદેશ સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૨૩ અથવા 'स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्च२४' અથવા અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો તથા અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે ૨૪ અથવા 'स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लश्च२५' અનેક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૨૫ અથવા 'स्यात्

हारिद्रश्च शुक्लश्चेति षड्विंशतितमः२६। 'एए पंचसंजोगेणं छव्वीसं भंगा भवंति' एते पञ्चवर्णानां कृष्णनीललोहितहारिद्रशुक्लानाम् एकत्वानेकत्वाभ्यां मिलितानां संयोगेन षड्विंशतिभङ्गा भवन्ति इति। 'एवमेव सपुव्वावरेणं एक्कगदुयगतियगचउक्कगपंचगसंजोगेहिं' एवमेव सपूर्वापरेण एक-द्विक-त्रिक-चतुष्क-पंचकसंयोगैः 'दो एकतीसं भंगसया भवंति' द्वे एकत्रिंशद् भङ्गशते इति एकत्रिंशदधिकशतद्वयभङ्गाः (२३१) भवन्ति। तत्रासंयोगिनो भङ्गाः पञ्च ५, द्विकसंयोगिनो भङ्गाश्चत्वारिंशत् ४०, त्रिकसंयोगिनो भङ्गा अशीतिः ८०, चतुःसंयोगिनो भङ्गा अशीतिः ८०, पञ्चकसंयोगिनो भङ्गाः षड्विंशतिः २६ भवन्ति, सर्वसंकलनया एकत्रिंशदधिकशतद्वयभङ्गाः (२३१) भवन्तीति। 'गंधा जहा

नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च' अनेक प्रदेश उसके कृष्णवर्णवाले अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले, अनेक प्रदेश लोहित वर्णवाले, एक प्रदेश पीले वर्णवाला और एक प्रदेश शुक्ल वर्णवाला हो सकता है २६' 'एए पंच संजोगेणं छव्वीसं भंगा भवंति' इस प्रकार से ये पांच वर्णों के कृष्ण, नील, लोहित, हारिद्र और शुक्ल-इनके संयोग से-इन्हीं के एकत्व और अनेकत्व को लेकर २६ भंग हुए हैं 'एवमेव सपुव्वावरेणं एक्कग-दुयग-तियग-चउक्कग-पंचग-संजोगेहिं दो एकतीसं भंगसया भवंति' इस प्रकार वर्णों को आश्रित करके अष्टप्रदेशिक स्कन्ध में असंयोगी भंग ५, द्विकसंयोगी भंग ४०, त्रिकसंयोगी भंग ८०, चतुःसंयोगी भंग ८० और पंचकसंयोगी भंग २६ ये सब मिलकर २३१ होते हैं। 'गंधा जहा

कालाश्च नीलाश्च, लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च२६' અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો અને કોઈ એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૨૬ 'एए पंचसंजोगेणं छव्वीसं भंगा भवंति' આ રીતે આ કાળા, નીલ, લાલ, પીળા અને ધોળા એ પાંચ વર્ણોના સંયોગથી તેના એકપણા અને અનેકપણામાં આ ૨૬ છવ્વીસ ભંગો થયા છે. 'एवमेव सपुव्वावरेणं, एक्कगदुयगतियगचउक्कगपंचगसंजोगेहिं दो एकतीसं भंगसया भवंति' આ રીતે વર્ણો સંબંધી આઠ પ્રદેશી સ્કંધમાં અસંયોગી ૫ પાંચ દ્વિકસંયોગી ૪૦ ચાળીસ ભંગો ત્રિકસંયોગી એંસી ભંગો ચાર સંયોગી એંસી ભંગો અને પાંચ સંયોગી ૨૬ છવ્વીસ ભંગો આ બધા મળીને કુલ ૨૩૧ બસો એકત્રીસ ભંગો થાય છે,

सत्तपएसियस्स' गन्धा यथा सप्तप्रदेशिकस्य, तथा अष्टप्रदेशिकस्य षड् भङ्गा भवन्तीत्यर्थः। 'रसा जहा एयस्सेव वन्ना' रसा यथा एतस्यैव-अष्टप्रदेशिकस्यैव वर्णाः अष्टप्रदेशिकवर्णवदेव रसा अपि ज्ञातव्याः, तत्रासंयोगिनः पञ्च ५, द्विकसंयोगिनश्चत्वारिंशत् ४०, त्रिकसंयोगिनोऽशीतिः ८०, चतुष्कसंयोगिनोऽशीतिः ८०, पञ्चकसंयोगिनः षड्विंशतिः २६, एवं रसानाश्रित्याऽष्टप्रदेशिकस्कन्धे सर्वसंकलनया एकत्रिंशदधिकशतद्वयभङ्गाः २३१, भवन्ति, वर्णविभागवदेव रसभङ्गानामपि विभागः स्वयमेव ऊहनीय इति। 'फासा जहा चउप्पएसियस्स' स्पर्शा यथा चतुष्प्रदेशिकप्रकरणे येन रूपेण स्पर्शानां भङ्गाः प्रदर्शितास्तेनैव रूपेण अत्रापि ज्ञातव्यास्तथाहि-यदि द्विस्पर्शोऽष्टप्रदेशिकः स्कन्धस्तदा स्यात्

सत्तपएसियस्स' सप्तप्रदेशिक स्कन्ध में गंध को लेकर जिस प्रकार से ६ भंग प्रकट किए जा चुके हैं, इसी प्रकार से अष्टप्रदेशिक स्कन्ध में भी गन्ध को आश्रित करके ६ भंग प्रकट करना चाहिये, 'रसा जहा एयस्सेवन्ना' जिस प्रकार से अष्टप्रदेशिक स्कन्ध में वर्णों को आश्रित करके उनके कुल भंग २३१ कहे गये हैं, इसी प्रकार से रसों के भी यहां पर २३१ भंग कहना चाहिए, इनके असंयोगी भंग ५, द्विकसंयोगी ४०, त्रिकसंयोगी ८०, चतुष्कसंयोगी ८०, और पंचकसंयोगी २६ भंग मिलकर २३१ हो जाते हैं। इनके भंगों की रचना का प्रकार वर्ण के भंगों की रचना के प्रकार जैसा ही जानना चाहिये।

'फासा जहा चउप्पएसियस्स' चतुष्प्रदेशिक स्कन्ध में जिस रूप से स्पर्शों के भंग प्रदर्शित किये गये हैं, इसी प्रकार से यहां पर भी वे

'गंधा जहा सत्तपएसियस्स' સાત પ્રદેશી સ્કંધમાં ગંધ સંબંધી જે રીતે છ ૬ ભંગો બતાવ્યા છે, એજ રીતે આઠ પ્રદેશી સ્કંધમાં પણ ગંધ સંબંધી ૬ છ ભંગો સમજવા. 'रसा जहा एयस्सेव वन्ना' જે રીતે આઠ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં વર્ણો સંબંધી તેના કુલ ૨૩૧ બસો એકત્રીસ ભંગો કહ્યા છે એજ રીતે રસો સંબંધી પણ અહિયાં ૨૩૧ બસો એકત્રીસ ભંગો સમજવા. તેના અસંયોગી ૫ પાંચ ભંગો, દ્વિકસંયોગી ૪૦ ચાળીસ ભંગો, ત્રિકસંયોગી ૮૦ એંસી ભંગો, ચતુષ્કસંયોગી ૮૦ એંસી ભંગો અને પાંચ સંયોગી ૨૬ છવ્વીસ ભંગો એમ કુલ મળીને ૨૩૧ બસો એકત્રીસ ભંગો રસ સંબંધી થઈ જાય છે. તેના ભંગોની રચનાની રીત જેવી રીતે વર્ણની રીત બતાવી છે તે પ્રમાણે રસ સંબંધી ભંગોની રીત સમજી લેવી. 'फासा जहा चउप्पएसियस्स' ચાર પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં જે રીતે સ્પર્શ સંબંધી ભંગો બતાવ્યા છે એજ રીતે આ આઠ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં પણ સમજવા. તે આ પ્રમાણે છે-જો તે આઠ

शीतश्च स्निग्धश्च १, स्यात् शीतश्च रूक्षश्च२, स्यात् उष्णश्च स्निग्धश्च३, स्यात् उष्णश्च रूक्षश्चेति चतुर्थः ४। इत्येवं भङ्गाश्चत्वारो भवन्ति। यदि स्पर्शत्रयवान् तदा सर्वः शीतो देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति प्रथमः। सर्वः शीतो देशः स्निग्धो देशा रूक्षा इति द्वितीयः २। सर्वः शीतो देशाः स्निग्धा देशो रूक्ष इति तृतीयः

समझ लेना चाहिये, जैसे-यदि अष्टप्रदेशिक स्कन्ध दो स्पर्शों वाला होता है तो वह 'स्यात् शीतश्च स्निग्धश्च १' कदाचित् शीत स्पर्शवाला और स्निग्ध स्पर्शवाला हो सकता है, अथवा-'स्यात् शीतश्च रूक्षश्च' कदाचित् वह शीत स्पर्शवाला और रूक्ष स्पर्शवाला भी हो सकता है २, अथवा-'स्यात् उष्णश्च स्निग्धश्च ३' अथवा कदाचित् वह उष्ण स्पर्शवाला और स्निग्ध स्पर्शवाला हो सकता है ३ अथवा 'स्यात् उष्णश्च रूक्षश्च' वह उष्ण स्पर्शवाला और रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ४।

यदि वह अष्टप्रदेशिक स्कन्ध तीन स्पर्शों वाला होता है-तो वह 'सर्वः शीतः देशः स्निग्धः, देशो रूक्षः १' अथवा-सर्वः शीतः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः २' अथवा-'सर्वः शीतः, देशाः स्निग्धाः, देशो रूक्षः ३' अथवा-'सर्वः शीतः, देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४' प्रथम भंग के अनुसार सर्वांश में शीत स्पर्शवाला, एकदेश में स्निग्ध स्पर्शवाला और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है १, अथवा द्वितीय भंग के अनुसार वह सर्वांश में शीत स्पर्शवाला, एक देश में स्निग्ध स्पर्शवाला और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है २, अथवा तृतीय भंग के अनुसार वह सर्वांश में शीत स्पर्शवाला, अनेक

પ્રદેશવાળો સ્કંધ બે સ્પર્શોવાળો હોય તો તે આ પ્રમાણેના બે સ્પર્શોવાળો હોય છે-'स्यात् शीतश्च स्निग्धश्च१' કોઈવાર તે ઠંડા સ્પર્શવાળો અને સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે. ૧ અથવા 'स्यात् शीतश्च रूक्षश्च२' કોઈવાર તે ઠંડા અને રૂક્ષ સ્વભાવવાળો હોય છે. ૨ અથવા 'स्यात् उष्णश्च स्निग्धश्च३' કોઈવાર ઉષ્ણ અને સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે. ૩ અથવા 'स्यात् उष्णश्च रूक्षश्च४' તે ઉના અને રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે ૪

જો તે આઠ પ્રદેશી સ્કંધ ત્રણ સ્પર્શોવાળો હોય તો તે આ પ્રમાણેના ત્રણ સ્પર્શોવાળો હોઈ શકે છે-'सर्वः शीतः देशः स्निग्धः देशोः रूक्षः१' સર્વાંશમાં તે ઠંડા સ્પર્શવાળો એક દેશમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણા અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે, ૨ અથવા 'सर्वः शीतः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ३' સર્વાંશથી તે ઠંડા સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને એક

३ । सर्वः शीतो देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षा इति चतुर्थः ४ । एवं सर्व उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, इहापि चत्वारो भङ्गाः करणीयाः । एवं सर्वः स्निग्धो देशः शीतो देश उष्णः, इहापि चत्वारो भङ्गाः । एवं सर्वः रूक्षो देशः शीतो देश उष्णः

देशों में स्निग्ध स्पर्शवाला और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ३, अथवा-चतुर्थ भंग के अनुसार वह सर्वांश में शीत स्पर्शवाला अनेक देशों में स्निग्ध स्पर्शवाला, और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ४ ये चार भंग शीत स्पर्श के साथ स्निग्ध और रूक्ष स्पर्शों को जोड़ करके और उनमें एकत्व और अनेकत्व को विवक्षित करके हुए हैं इसी प्रकार से चार भंग उष्ण स्पर्श के साथ स्निग्ध और रूक्ष स्पर्शों को जोड करके और उनमें एकत्व और अनेकत्व को करके होते हैं-जैसे-'सर्व उष्णः देशः स्निग्धः, देशोः रूक्षः १' अथवा-'सर्व उष्णः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः २, अथवा-'सर्व उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशोः रूक्षः ३' अथवा-'सर्व उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः ४' इसी प्रकार से चार भंग 'सर्वः स्निग्धः देशः शीतः, देश उष्णः' यहां पर भी करना चाहिए यहां पर स्निग्ध स्पर्श को

દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૩ અથવા 'सर्वः शीतः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४' સર્વાંશથી તે ઠંડા સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૪ આ ચાર ભંગો ઠંડા સ્પર્શની સાથે સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શને જોડવાથી અને તેના એકપણા અને અનેકપણાને લીધે થયા છે. એજ રીતના ચાર ભંગો ઉષ્ણ સ્પર્શની સાથે સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શોને જોડવાથી તેના એકપણા અને અનેકપણાને લઈને થાય છે. તે આ પ્રમાણે છે.-'सर्वे उष्णः देशः स्निग्धः देशोः रूक्षः १' સર્વાંશથી તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૧ અથવા 'सर्वे उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः२' સર્વાંશથી તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૨ અથવા 'सर्वः उष्णः देशाः स्निग्धाः देशोः रूक्षः३' સર્વાંશથી તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૩ અથવા 'सर्वे उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः४' સર્વાંશથી તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અનેક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૪ એજ રીતના ચાર ભંગો સ્નિગ્ધ-શીત અને ઉષ્ણ સ્પર્શના યોગથી થાય છે તે આ પ્રમાણે છે-'सर्वः स्निग्धः देशः शीतः देशः

इहापि चत्वारो भङ्गा इति त्रिस्पर्शे षोडश भङ्गा भवन्तीति। यदि चतुःस्पर्शस्तदा देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः १, देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशा रूक्षाः २, देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः

मुख्य करके शीतस्पर्श और उष्ण स्पर्श को गौण किया गया है इसी प्रकार से ४ भंग रूक्ष स्पर्श को मुख्य करके बनाये जाते हैं-जैसे 'सर्वः रूक्षः देशः शीतः देश उष्णः १, सर्वः रूक्षः देशः शीतः, देशा उष्णाः २, सर्वः रूक्षः देशाः शीताः, देश उष्णः ३, सर्वः रूक्षः देशाः शीताः, देशा उष्णाः ४' इस प्रकार से ये चार भंग अष्टप्रदेशिक स्कन्ध में त्रिवर्णों को आश्रित करके होते हैं।

यदि वह चतुःस्पर्शवाला होता है-तो यहां १६ भंग इस प्रकार से होते हैं-'देशः शीतः, देश उष्णः, देशः स्निग्धः देशो रूक्षः १' देशः शीतः, देश उष्णः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः २' देशः शीतः,

उष्णः' સર્વાંશથી તે સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ રીતે આ ચાર ભંગો સમજવા. આમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શને મુખ્ય બનાવીને અને ઠંડા અને ઉષ્ણુ સ્પર્શને ગૌણુ રૂપે બતાવ્યા છે. આજ રીતના ચાર ભંગો રૂક્ષ સ્પર્શને મુખ્ય બનાવીને બનાવવામાં આવે છે. જેમકે-'सर्वः रूक्षः देशः शीतः देश उष्णः१' સર્વાંશથી તે રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે તથા એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૧ અથવા 'सर्वः रूक्षः देशः शीतः देशा उष्णाः२' સર્વાંશથી તે રૂક્ષ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૨ અથવા 'सर्वः रूक्षः देशाः शीताः देश उष्णः३' સર્વાંશથી તે રૂક્ષ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૩ અથવા 'सर्वः रूक्षः देशाः शीताः देशाः उष्णाः४' સર્વાંશથી તે રૂક્ષ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૪ આ રીતના આ ચાર ભંગો આઠ પ્રદેશી સ્કંધમાં ત્રણુ વર્ણોના આશ્રયથી થાય છે.

જો તે ચાર સ્પર્શોવાળો થાય તો તેના સોળ ભંગો આ પ્રમાણે થાય છે-'देशः शीतः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशोः रूक्षः१' એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો એક દેશમાં ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને કોઇ એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ શીત ઉષ્ણુ, સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શના એકપણાથી થયો છે. ૧ 'देशः शीतः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः२' એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો એક દેશમાં સ્નિગ્ધ

३, देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४, देशः शीतो देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशो रूक्षः ५, देशः शीतो देशा उष्णा देशः स्निग्धो देशा रूक्षाः ६, देशः शीतो देशा उष्णा देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ७। देशः शीतो

देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः देशोः रूक्षः ३, देशः शीतः देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः ४' देशः शीतः, देशाः उष्णाः, देशः स्निग्धः, देशो रूक्षः ५, देशः शीतः, देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः ६, देशः शीतः, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः देशो

ચિકણા સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજા ભંગમાં રૂક્ષ પદમાં બહુવચન અને બાકીના પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ થયો છે. આ બીજો ભંગ છે. ૨ 'देशः शीतः देशा उष्णः देशः स्निग्धाः देशो रूक्षः३' એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને કોઇ એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભંગમાં ત્રીજા સ્નિગ્ધ પદમાં બહુત્વની વિવક્ષાથી બહુવચન અને બાકીના પદોમાં એકત્વને લઈને આ ત્રીજો ભંગ થયો છે. ૩ અથવા देशः शीतः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः४' એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો તથા અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ ત્રીજા અને ચોથા પદમાં અનેકપણા તથા પહેલા બીજા પદમાં એકપણાને લઈને થયો છે. ૪ 'देशः शीतः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशो रूक्ष ५' એકદેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભંગમાં બીજા પદમાં બહુપણાથી તથા બાકીના પદો એકપણાથી આ પાંચમો ભંગ થયો છે. ૫ અથવા 'देशः शीतः देशाः उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः६' એકદેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો એકદેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો એકદેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ છઠ્ઠો ભંગ બીજા અને ચોથા પદમાં બહુપણાની વિવક્ષા અને બાકીના પદોમાં એકપણાની વિવક્ષા કરીને કર્યો છે. ૬ 'देशः शीतः देशाः उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः७' એકદેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને કોઈ એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભંગમાં બીજા અને ત્રીજા પદમાં બહુપણાથી બહુવચન તથા પહેલા અને ચોથા પદમાં એકપણાને લઈ એકવચનનો પ્રયોગ

देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षाः, देशाः शीताः देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः ९। देशा शीताः देश उष्णो देशः स्निग्धो देशाः रूक्षाः १०। देशाः शीताः देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ११, देशाः शीताः देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः १२, देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशो

रूक्षः ७, देशः शीतः, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः ८, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशः स्निग्धः, देशः रूक्षः ९, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः १०, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशो रूक्षः ११, देशाः शीताः देश उष्णो, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः १२, देशाः शीताः, देशा उष्णाः, देशः

થયો છે. ૭ 'देशः शीतः देशाः उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः८' એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભંગમાં પ્રથમ પદમાં એકપણાની વિવક્ષાથી એકવચન તથા બાકીના પદોમાં અનેકપણાની વિવક્ષાથી બહુવચનનો પ્રયોગ થયો છે. ૮ 'देशाः शीताः देशः उष्णः देशः स्निग्धः देशः रूक्षः९' તે પોતાના અનેક દેશોમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો એકદેશમાં ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ નવમો ભંગ પહેલા પદમાં અનેકપણુ અને બાકીના પદોમાં એકપણાને લઇને થયો છે. ૯ 'देशाः शीताः देशः उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः१०' અનેક દેશોમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો એક દેશમાં ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભંગમાં પહેલા પદમાં અને ચોથા પદમાં બહુપણાથી અને બાકીના પદોમાં એકપણાને લઈને આ દસમો ભંગ થયો છે. ૧૦ 'देशाः शीताः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः११' અનેક દેશોમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો એક દેશમાં ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો તથા એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભંગમાં પહેલા અને ત્રીજા પદમાં અનેકપણાને લઈ બહુવચન અને બાકીના પદોમાં એકપણાને લઇ એકવચનથી આ અગિયારમો ભંગ થયો છે. ૧૧ 'देशाः शीताः देश उष्णः देशाः स्निग्धः देशाः रूक्षाः१२' અનેક દેશોમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો એક દેશમાં ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભંગમાં પહેલા ત્રીજા અને ચોથા પદમાં અનેકપણાને લઈ બહુવચન તથા બીજા પદમાં એકપણાની વિવક્ષાથી એકવચનને લઇ આ બાર ૧૨ મો ભંગ થયો છે. ૧૨

स्निग्धः, देशो रूक्षः १३, देशाः शीताः देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः १४, देशाः शीताः, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः, देशः रूक्षः १५, देशा शीताः, देशाः उष्णाः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः १६ इनमें प्रथम भंग शीत, उष्ण, स्निग्ध और रूक्ष इनके एकत्व को लेकर हुआ है, द्वितीय भंग रूक्ष पद में अनेकत्व और शेष पदों में एकत्व को लेकर हुआ है, तृतीय भंग तृतीय स्निग्ध पद में अनेकत्व और शेष पदों में एकत्व को लेकर हुआ है, चतुर्थ भंग तृतीय और चतुर्थ पद में अनेकत्व और शेषपदों में एकत्व को लेकर हुआ है, पांचवां भंग द्वितीय पद में अनेकत्व और शेषपदों में एकत्व को लेकर हुआ है, छट्ठा भंग द्वितीय और चतुर्थपद में अनेकत्व को एवं शेषपदों में एकत्व को लेकर हुआ है, सातवां भंग द्वितीय और तृतीयपद में अनेकत्व और शेषपदों में एकत्व को लेकर हुआ है, आठवां भंग द्वितीय, तृतीय और चतुर्थपद में अनेकत्व को एवं शेषपद में एकत्व को लेकर के हुआ है, नौवां भंग प्रथमपद में अनेकत्व को और शेष पदों में एकत्व को लेकरके हुआ है, १० वां भंग प्रथमपद में और चतुर्थपद में अनेकत्व को लेकर के एवं शेषपदों में एकत्व को लेकर हुआ है, ११ वां भंग प्रथम तृतीयपद में अनेकत्व को और शेषपदों में एकत्व को लेकर के हुआ है, १२वां भंग प्रथमपद में तृतीयपद में और चतुर्थ पद में अनेकत्व को लेकर तथा शेषपद में एकत्व को लेकरके हुआ है, १३ वां भंग प्रथमपद में और द्वितीय पद में अनेकत्व को लेकरके एवं शेषपदों में एकत्व को लेकर के हुआ है, १४ वां भंग प्रथमपद में, द्वितीयपद

'देशा शीताः देशाः उष्ण : देशः स्निग्धः देशो रूक्षः१३' અનેક દેશોમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો કોઇ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો અને કોઈ એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભંગમાં પહેલા અને બીજા પદમાં અનેકપણાને લઈ બહુવચન તથા બાકીના પદમાં એકપણાને લઇ એકવચનથી આ તેરમો ભંગ થયો છે. ૧૩ 'देशाः शीताः देशाः उष्णाः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः१४' અનેક દેશોમાં તે ઠંડા સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો કોઈ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભંગમાં પહેલા બીજા અને ચોથા પદમાં અનેકપણાને લઇ બહુવચન તથા ત્રીજા પદમાં એકપણાની જીજ્ઞાસાથી એકવચનથી આ ચૌદમો ભંગ થયો છે. ૧૪ 'देशाः शीता देशाः

रूक्षः १३ । देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशाः रूक्षाः १४ । देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः १५ । देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षाः १६ । एतेऽपि षोडश भङ्गाः १६ । तदेवं द्विस्पर्शे चत्वारो भङ्गाः ४, त्रिस्पर्शे षोडश १६, चतुः स्पर्शेऽपि षोडश १६, इति सर्वसंकलनयाऽष्टप्रदेशिकस्य स्पर्शविषये षट्त्रिंशत् स्पर्शभङ्गा भवन्तीति भावः ॥सू. ६॥

मूलम्-नवपएसियस्स पुच्छा, गोयमा! सिय एगवन्ने जहा अट्ठपएसिए जाव सिय चउप्फासे पन्नत्ते। जइ एगवन्ने एगवन्नदुवन्नतिवन्नचउवन्ना जहेव अट्ठपएसियस्स। जइ पंचवन्ने सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य१, सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किलगा य२, एवं परिवाडीए एक्कतीसं भंगा

में और चतुर्थपद में अनेकत्व को एवं शेषपद में एकत्व को लेकर के हुआ है, १५ वां भंग प्रथम, द्वितीय एवं तृतीयपद में अनेकत्व को लेकर और शेषपद में एकत्व को लेकर के हुआ है, १६ वां भंग प्रथम द्वितीय, तृतीय और चतुर्थपद में अनेकत्व को लेकर हुआ है १६, इस प्रकार द्विस्पर्श में ४ भंग, त्रिस्पर्श में १६ भंग, चतुःस्पर्श में भी १६, सब मिलकर कुल भंग अष्टप्रदेशिक स्कन्ध के स्पर्शविषय में ३६ होते हैं॥६॥

उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशोः रूक्षः१५' અનેક દેશોમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભંગમાં પહેલા, બીજા અને ત્રીજા પદમાં બહુપણાની જીજ્ઞાસાથી બહુવચન તથા ચોથા પદમાં એકપણાની જીજ્ઞાસાથી એકવચનના પ્રયોગથી આ પંદરમો ભંગ થયો છે. ૧૫ 'देशाः शीताः देशा. उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः१६' અનેક દેશોમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભંગમાં ચારેય પદોમાં બહુપણાને લઇ બહુવચનનો પ્રયોગ થયો છે. એ રીતે આ સોળમો ભંગ છે. ૧૬ આ રીતે બે સ્પર્શપણામાં ૪ ભંગ ત્રણ સ્પર્શપણામાં ૧૬ સોળ ભંગો ચાર સ્પર્શપણામાં ૧૬ ભંગો આ બધા મળીને આઠ પ્રદેશવાળા સ્કંધના સ્પર્શ સંબંધી કુલ ૩૬ છત્રીસ ભંગો થાય છે. ।।સૂ૦ ૬।।

भाणियव्वा जाव सिय कालगा य नीलगा य लोहियगा य हालिद्दगा य सुक्किल्लए य, एए एक्कतीसं भंगा। एक्कग-दुयगतियगचउक्कगपंचगसंजोएहिं दो छत्तीसा भंगसया भवंति। गंधा जहा अट्ठपएसियस्स। रसा जहा एयस्स चेव वन्ना। फासा जहा चउप्पएसियस्स। दसपएसिएणं भंते! खंधे पुच्छा गोयमा! सिय एगवन्ने० जहा नवपएसिए जाव सिय चउफासे पन्नत्ते। जइ एगवन्ने एगवन्नदुवन्नतिवन्न-चउवन्ना जहेव नवपएसियस्स। पंचवन्ने वि तहेव, णवरं बत्ती-सइमो भंगो भन्नइ। एवमेव एक्कगदुयगतियगचउक्कगपंचग संजोएसु दोन्नि सत्ततीसा भंगसया भवंति। गंधा जहा नव-पएसियस्स। रसा जहा एयस्स चेव वन्ना। फासा जहा चउ-प्पएसियस्स। जहा दसपएसिओ एवं संखेज्जपएसिओ वि एवं असंखेज्जपएसिओ वि सुहुमपरिणओ अणंतपएसिओ वि एवं चेव ॥सू० ७॥

छाया—नवप्रदेशिकस्य पृच्छा? गौतम! स्यादेकवर्णः यथाऽष्टप्रदेशिके यावत् स्यात् चतुःस्पर्शः प्रज्ञप्तः, यदि एकवर्णद्विवर्णत्रिवर्णचतुर्वर्णाः यथैवाष्ट-प्रदेशिकस्य, यदि पञ्चवर्णः स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च १, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्च २, एवं परिपाट्या एकत्रिंशद्भङ्गा भणितव्याः यावत् स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्राश्च शुक्लश्च। एते एकत्रिंशद्भङ्गाः, एवमेकद्विकत्रिकचतुष्कपञ्चकसंयोगैः द्वे षट्-त्रिंशद्भङ्गशते भवतः (षट्त्रिंशदधिकशतद्वयभङ्गा भवन्ति) गन्धा यथाऽष्टप्रदेशिकस्य। रसा यथा एतस्यैव वर्णाः। स्पर्शा यथा चतुष्प्रदेशिकस्य।

दशप्रदेशिकः खलु भदन्त! स्कन्धः पृच्छा, गौतम! स्यादेकवर्णः, यथा नवप्रदेशिके यावत् चतुःस्पर्शः प्रज्ञप्तः, यदि एकवर्णः एकवर्ण द्विवर्ण त्रिवर्ण

चतुर्वर्णा यथा नवप्रदेशिकस्य। पञ्चवर्णोऽपि तथैव नवरं द्वाविंशत्तमो भङ्गो भण्यते। एवमेते एकद्विकत्रिकचतुष्कपञ्चकसंयोगैः द्वे सप्तत्रिंशद् भङ्गशते भवतः (सप्तत्रिंशदधिकशतद्वयभङ्गा भवन्ति) गन्धा यथा नवप्रदेशिकस्य। रसा यथा एतस्यैव वर्णाः। स्पर्शा यथा चतुष्प्रदेशिकस्य। यथा दशप्रदेशिकः-एवम् संख्येयप्रदेशिकोऽपि-एवमसंख्येयप्रदेशिकोऽपि, सूक्ष्मपरिणतोऽनन्तप्रदेशिकोऽपि एवमेव ॥सू० ७॥

टीका—'नवपएसियस्स पुच्छा' नवप्रदेशिकस्य पृच्छा हे भदन्त! नवप्रदेशिकः स्कन्धः कतिवर्णः कतिगन्धः कतिरसः कतिस्पर्श इति प्रश्नः, उत्तरमाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'सिय एगवन्ने०' स्यात् एकवर्णो द्विवर्णस्त्रिवर्णश्चतुर्वर्णः पञ्चवर्णोऽपि, कदाचिद् भवति। स्यात् एकगन्धो द्विगन्धः स्यात् एकरसो द्विरसस्त्रिरसश्चतूरसः पञ्चरसश्च, द्विस्पर्शः कदाचित् त्रिस्पर्शः

'नवपएसियस्स पुच्छा' इत्यादि।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है कि-हे भदन्त! जो स्कन्ध नौ प्रदेशों वाला होता है-अर्थात् नौ परमाणुओं के संयोग से जो स्कन्ध उत्पन्न होता है ऐसा वह 'नवपएसियस्स' नव प्रदेशिक स्कन्ध कितने वर्णों वाला, कितनी गंधों वाला, कितने रसों वाला और कितने स्पर्शों वाला होता है? इसके उत्तर में प्रभु ने कहा है-'गोयमा! सिय एगवन्ने०' नवप्रदेशिक स्कन्ध कदाचित् एक वर्णवाला, कदाचित् दो वर्णों वाला, कदाचित् तीन वर्णों वाला, कदाचित् चार वर्णों वाला, कदाचित् पांच वर्णों वाला होता है, कदाचित् वह एक गंधवाला, कदाचित् दो गंधोंवाला होता है कदाचित् वह एक रस वाला, कदाचित् दो रसोंवाला, कदाचित् तीन रसोंवाला, कदाचित् चार

'नवपएसियस्स पुच्छा' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે હે ભગવન્! નવ પ્રદેશવાળો જે સ્કંધ છે. અથવા નવ પરમાણુઓના સંયોગથી જે સ્કંધ ઉત્પન્ન થય છે. એવો તે 'नवपएसियस्स' નવ પ્રદેશવાળો સ્કંધ, કેટલા વર્ણોવાળો, કેટલા ગંધોવાળો, કેટલા રસોવાળો અને કેટલા સ્પર્શોવાળો હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा! सिय एगवन्ने' હે ગૌતમ! તે નવ પ્રદેશવાળો સ્કંધ કોઈવાર એક વર્ણવાળો, કોઈવાર બે વર્ણો-વાળો, કોઈવાર ત્રણ વર્ણોવાળો, કોઈવાર ચાર વર્ણોવાળો, કોઈવાર પાંચ વર્ણો વાળો હોય છે. કોઈવાર તે એક ગંધવાળો કોઈવાર બે ગંધોવાળો હોય છે કોઈવાર એક રસવાળો. કોઈવાર બે રસોવાળો કોઈવાર ત્રણ રસોવાળો કોઈ-

कदाचित् चतुःस्पर्शो वा भवति एतदेव कथयति 'जहा' इत्यादिना 'जहा अट्ठपए-सिए जाव सिय चउफासे पन्नत्ते' यथाऽष्टप्रदेशिको यावत् स्यात् चतुःस्पर्शः प्रज्ञप्तः एतत्पर्यन्तमष्टप्रदेशिकप्रकरणमवगन्तव्यम्। एतस्यैव विवरणं क्रियते- 'जइ एगवन्ने' इत्यादि। 'जइ एगवन्ने एगवन्नदुवन्नतिवन्नचउवन्ना जहेव अट्ठ-पएसियस्स' यदि एकवर्णः एकवर्णद्विवर्णत्रिवर्णचतुर्वर्णो यथैव अष्टप्रदेशिकस्य, अष्टप्रदेशिकवदेव नवप्रदेशिकस्कन्धस्यापि एकवर्णद्विवर्णत्रिवर्णचतुर्वर्णत्वं व्याख्येयम्-द्विप्रदेशिकस्कन्धादारभ्य अष्टप्रदेशिकस्कन्धपर्यन्तमेतत् सर्वम् अने·

रसोंवाला और कदाचित् पांच रसोंवाला होता है, कदाचित् वह दो स्पर्शों वाला, कदाचित् वह तीन स्पर्शों वाला, और कदाचित् वह चार स्पर्शों वाला होता है, इसी विषय को आगे के सूत्रपाठों से स्पष्ट किया जाता है और अतिदेश से यही बात समझाई जाती है-'जहा अट्ठ-पएसिए जाव सिय चउफासे पन्नत्ते' जिस प्रकार आठ प्रदेशों वाला स्कन्ध यावत् चार स्पर्शों वाला कहा गया है, इसी प्रकार से नवप्रदेशिक स्कन्ध के विषय में भी चार स्पर्शों तक का कथन करना चाहिये, जैसे- 'जइ एगवन्ने-एगवन्न-दुवन्न-तिवन्न-चउवन्ना जहेव अट्ठपएसियस्स' यदि वह एक वर्णवाला, या दो वर्णोंवाला, या तीन वर्णोंवाला या चार वर्णोंवाला, होता है तो जैसा कथन इनके विषय का अष्टप्रदेशिक स्कन्ध के प्रकरण में किया गया है वैसा ही कथन इनके विषय का नवप्रदेशिक स्कन्ध में भी करना चाहिए, द्विप्रदेशिक स्कन्ध से लेकर अष्टप्रदेशिक

વાર ચાર રસોવાળો અને કોઇવાર પાંચ રસોવાળો હોય છે. કોઇવાર તે બે સ્પર્શોવાળો, કોઈવાર ત્રણ સ્પર્શોવાળો, કોઈવાર ચાર સ્પર્શોવાળો હોય છે. આજ વિષયને આગળના સૂત્રપાઠથી સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે-અને અતિદેશથી આજ વાત સમજાવવામાં આવે છે.-'जहा अट्ठपएसिए जाव सिय चउफासे पन्नत्ते' જે રીતે આઠ પ્રદેશવાળો સ્કંધ યાવત્ ચાર સ્પર્શોવાળો હોય છે તેમ કહેવામાં આવ્યું છે. એજ રીતે આ નવ પ્રદેશવાળો સ્કંધ પણ ચાર સ્પર્શો-વાળો હોય છે. ત્યાં સુધીનું સઘળું કથન આઠ પ્રદેશી સ્કંધની જેમ જ કરવું તે આ પ્રમાણે છે.—'जइ एगवन्ने एगवन्न, दुवन्न, तिवन्न, चउ-वन्ना जहेव अट्ठपएसियस्स' જો તે એક વર્ણવાળો, બે વર્ણવાળો, અથવા ત્રણ વર્ણોવાળો અથવા ચાર વર્ણોવાળો હોય છે. તો આઠ પ્રદેશવાળા સ્કંધના પ્રકરણમાં આ સંબંધી જે પ્રમાણેનું કથન કર્યું છે. તેજ પ્રમાણેનું સઘળું કથન આ વિષયનું આ નવ પ્રદેશવાળા સ્કંધના સંબંધમાં પણ સમજવું એ

कशो निरूपितमिति तत्सर्वं ततएव द्रष्टव्यम्। अष्टप्रदेशिकाद्यपेक्षया यदिह वैलक्षण्यं तदिह प्रदर्श्यते-'जइ पंचवन्ने' इत्यादि, 'जइ पंचवन्ने' यदि नवप्रदेशिकः स्कन्धः पञ्चवर्णस्तदा 'सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य १' स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च १' 'सिय कालए य नीलए लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लगा य २' स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हरिद्रश्च शुक्लाश्च २। एवं परिवाडीए एकतीसं भंगा भाणियव्वा' एवं परिपाट्या एकत्वानेकत्वाभ्याम् एकत्रिंशद्भङ्गा भणितव्या स्तत्राह-

स्कन्धपर्यन्त यह सब कथन अनेक बार निरूपित किया जा चुका है अतः वहीं से यह देख लेना चाहिये। अब जो अष्टप्रदेशिक स्कन्ध के कथन की अपेक्षा नवप्रदेशिक स्कन्ध के कथन में विलक्षणता है वही यहां प्रकट की जाती है-'जइ पंचवन्ने' इत्यादि-यदि वह नवप्रदेशिक स्कन्ध पांच वर्णों वाला होता है तो वह 'सिय कालए य, नीलए य, लोहियए य, हालिद्दए य, सुक्किल्लए य १' कदाचित् काला, नीला, लाल, पीला, और शुक्ल इन वर्णों वाला होता है अथवा-'सिय कालए य नीलए य, लोहियए य, हालिद्दए य सुक्किल्लगा य २' एक प्रदेश उसका कृष्ण वर्णवाला, एक प्रदेश नीलेवर्ण वाला, एक प्रदेश लोहित वर्णवाला, एक प्रदेश पीले वर्णवाला औरअनेक प्रदेश शुक्ल वर्णवाले हो सकते हैं २, यहां अनेक प्रदेशों से ५ प्रदेश गृहीत हुए हैं 'एवं परिवाडीए एक्कतीसं भंगा भाणियव्वा' इस परिपाटी के अनुसार एकत्व

પ્રદેશથી લઇને આઠ પ્રદેશ સુધીનું સઘળું કથન અનેકવાર કહેવામાં આવી ગયું છે. જેથી તે સંબંધી કથન ત્યાં જોઈ લેવું.

હવે આઠ પ્રદેશવાળા સ્કંધના કથનથી આ નવ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં જે વિશેષતા છે. તે અહિં બતવવામાં આવે છે. 'जइ पचवन्ने' ઇત્યાદિ જો તે નવ પ્રદેશવાળો સ્કંધ પાંચ વર્ણોવાળો હોય તો તે આ પ્રમાણેના પાંચ વર્ણોવાળો હોઈ શકે છે-'सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लए य१' કોઈવાર તે કાળા વર્ણવાળો, નીલવર્ણવાળો લાલવર્ણવાળો પીળા વર્ણવાળો અને સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૧ અથવા 'सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिद्दए य सुक्किल्लगा य२' તેનો એક પ્રદેશ કાળા વર્ણવાળો એક પ્રદેશ નીલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશ લાલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશ પીળા વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશો સફેદ વર્ણવાળા હોય છે. ૨ આ ભંગમાં અનેક પ્રદેશ કહેવાથી પાંચ પ્રદેશો ગ્રહણ કરાયા છે. 'एवं परिवाडीए एक्कतीसं भंगा भाणियव्वा' આ પરિપાટિ પ્રમાણે તેના એકપણા અને અનેકપણાને લઈને ૩૧

'जाव' इत्यादि, 'जाव सिय कालगा य नीलगा य लोहियगा य हालिद्दगा य सुक्किल्लए य' यावत् स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्राश्च शुक्लश्चेति एकत्रिंशो भङ्गः यावत्पदेन तृतीयभङ्गादारभ्य त्रिंशत्तमपर्यन्ता भङ्गाः संग्राह्याः, तथाहि-स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लश्चेति तृतीयः ३, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लाश्चेति चतुर्थः ४, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लश्चेति पञ्चमः ५, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहि-

और अनेकत्व को ले करके ३१ भंग कहना चाहिए यावत्-'सिय कालगा य, नीलगा य, लोहियगा य, हालिद्दगा य सुक्किल्लए य' उसके अनेक प्रदेश कृष्ण वर्णवाले, अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले, अनेक प्रदेश लाल वर्णवाले, अनेक प्रदेश पीले वर्णवाले और एक प्रदेश शुक्ल वर्णवाला हो सकता है यह ३१ वां भंग है यहां यावत्पद से तृतीय भंग से लेकर ३० वें भंग तक के भंग ग्रहण किए गए हैं वे इस प्रकार से हैं-'स्यात् कालश्च, नीलश्च, लोहितश्च, हारिद्राश्च शुक्लश्च ३' यह तीसरा भंग है इसके अनुसार उसका एक प्रदेश कृष्ण वर्ण का, एक प्रदेश नीले वर्ण का, एक प्रदेश लोहित वर्ण का, अनेक प्रदेश पीले वर्ण के और एक प्रदेश शुक्लवर्ण का हो सकता है ३ 'स्यात् कालश्च, नीलश्च, लोहितश्च, हारिद्राश्च, शुक्लाश्च४' यह चतुर्थ भंग है इसके अनुसार उसका एक प्रदेश कृष्ण वर्णवाला, एक प्रदेश नीले वर्णवाला, एक प्रदेश लोहित वर्णवाला, अनेक प्रदेश पीले वर्णवाले और अनेक प्रदेश शुक्ल वर्णवाले हो सकते हैं ४ अथवा-'स्यात् कालश्च, नीलश्च, लोहिताश्च, हारिद्रश्च, शुक्लश्च' यह पांचवां भंग है इसके अनुसार इसका

એકત્રીસ ભંગો થાય છે તેમ સમજવું. યાવત્ 'सिय कालगा य, नीलगा य लोहियगा य, हालिद्दगा य सुक्किल्लए य' તેના અનેક પ્રદેશો કાળા વર્ણવાળા અનેક પ્રદેશો નીલ વર્ણવાળા અનેક પ્રદેશો લાલ વર્ણવાળા અનેક પ્રદેશો પીળા વર્ણવાળા અને એક પ્રદેશ સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ ૩૧ એકત્રીસમો ભંગ થાય છે. અહિંયાં યાવત્ પદથી ત્રીજા ભંગથી લઈ ૩૦ ત્રીસમાં ભંગ સુધીના ભંગો ગ્રહણ કરાયા છે. તે આ પ્રમાણે છે.-'स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लश्च३' તેનો એક પ્રદેશ કાળા વર્ણવાળો, એક પ્રદેશ નીલ વર્ણવાળો, એક પ્રદેશ લાલ વર્ણવાળો, અનેક પ્રદેશો પીળા વર્ણવાળા અને કોઈ એક પ્રદેશ સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા 'स्यात् कालश्च, नीलश्च, लोहितश्च, हारिद्राश्च, शुक्लाश्च४' એક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે. ૪ અથવા 'स्यात् कालश्च नीलश्च

ताश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्चेति षष्ठः ६, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्राश्च शुक्लश्चेति सप्तमः ७। स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्राश्च शुक्लाश्चेत्यष्टमः ८, स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्चेति नवमः ९,

एक प्रदेश कृष्णवर्णवाला, एक प्रदेश नीले वर्णवाला, अनेक प्रदेश लोहित वर्णवाले, एक प्रदेश पीले वर्णवाला, और एक प्रदेश शुक्ल वर्णवाला हो सकता है ५ 'स्यात् कालश्च, नीलश्च, लोहिताश्च, हारिद्रश्च, शुक्लाश्च' यह छठा भंग है, इसके अनुसार उसका एक प्रदेश कृष्ण वर्णवाला, एक प्रदेश नीले वर्णवाला, अनेक प्रदेश लोहित वर्णवाले, एक प्रदेश पीले वर्णवाला और अनेक प्रदेश शुक्ल वर्णवाले हो सकते हैं ६ 'स्यात् कालश्च, नीलश्च, लोहिताश्च, हारिद्राश्च, शुक्लश्च ७' यह सातवां भंग है, इसके अनुसार उसका एक प्रदेश कृष्ण वर्णवाला, एक प्रदेश नीले वर्णवाला, अनेक प्रदेश लोहित वर्णवाले, अनेक प्रदेश पील वर्णवाले और एक प्रदेश शुक्ल वर्णवाला हो सकता है ७, 'स्यात् कालश्च, नीलश्च, लोहिताश्च, हारिद्राश्च, शुक्लाश्च८' अथवा उसका एक प्रदेश कृष्ण वर्णवाला, एक प्रदेश नीले वर्णवाला, अनेक प्रदेश लोहित वर्णवाले अनेक प्रदेश पीले वर्णवाले और अनेक प्रदेश शुक्ल वर्णवाले हो सकते हैं यह ८ वां भंग है—'स्यात्

લોહિતાશ્ચ હારિદ્રશ્ચ શુક્લશ્ચ૫' કોઈ એક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો તથા એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ પાંચમો ભંગ થાય છે. ૫ અથવા 'स्यात् कालश्च, नीलश्च, लोहितश्च, हारिद्रश्च, शुक्लाश्च६' એક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ છઠ્ઠો ભંગ છે ૬ અથવા 'स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च, हारिद्राश्च, शुक्लश्च७' એક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે એ રીતે આ સાતમો ભંગ થાય છે. ૭ 'स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च, हारिद्राश्च, शुक्लाश्च८' અથવા એક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં તે લાલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણ વાળો તથા અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૮ આ આઠમો ભંગ.

स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्चेति दशमः १० । स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लश्चेत्येकादशः ११, स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लाश्चेति द्वादशः १२, स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहि-

कालश्च, नीलाश्च, लोहितश्च, हारिद्रश्च, शुक्लश्च९' यह नौवां भंग है, इसके अनुसार उसका एक प्रदेश कृष्ण वर्णवाला, अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले, एक प्रदेश लोहित वर्णवाला, एक प्रदेश पीले वर्णवाला और एक प्रदेश शुक्ल वर्णवाला हो सकता है ९ 'स्यात् कालश्च, नीलाश्च, लोहितश्च, हारिद्रश्च, शुक्लाश्च' यह १० वां भंग है इसके अनुसार उसका एक प्रदेश कृष्ण वर्णवाला, अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले, एक प्रदेश लोहित वर्णवाला, एक प्रदेश पीले वर्णवाला, और अनेक प्रदेश शुक्ल वर्णवाले हो सकते हैं १०, 'स्यात् कालश्च, नीलाश्च, लोहितश्च, हारिद्राश्च, शुक्लश्च' यह ११ वां भंग है, इसके अनुसार उसका एक प्रदेश कृष्ण वर्णवाला, अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले, एक प्रदेश लाल वर्णवाला, अनेक प्रदेश पीले वर्णवाले और एक प्रदेश शुक्ल-वर्णवाला हो सकता है ११ 'स्यात् कालश्च, नीलाश्च, लोहितश्च, हारिद्राश्च, शुक्लाश्च' यह १२ वां भंग है, इसके अनुसार उसका एक प्रदेश कृष्ण वर्णवाला, अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले, एक प्रदेश लोहित-वर्णवाला, अनेक प्रदेश पीत वर्णवाले और अनेक प्रदेश शुक्ल वर्ण-

છે. 'स्यात् कालश्च, नीलाश्च, लोहितश्च, हारिद्रश्च, शुक्लश्च९' એક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણ-વાળો એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ નવમો ભંગ છે. ૯ 'स्यात कालश्च, नीलाश्च, लोहिताश्च, हारिद्रश्च, शुक्लाश्च१०' એક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ દસમો ભંગ થાય છે. ૧૦ 'स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहितश्च, हारिद्रश्च शुक्लश्च११' એક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો, એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો, અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો તથા એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ અગીયારમો ભંગ થાય છે. ૧૧ 'स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहितश्च, हारिद्राश्च शुक्लाश्च१२' એક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો તથા અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો

ताश्च हारिद्रश्च शुक्लश्चेति त्रयोदशः १३ । स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्चेति चतुर्दशः १४ । स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्राश्च शुक्लश्चेति पञ्चदशः १५ । स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्राश्च

वाले हो सकते हैं १२ 'स्यात् कालश्च, नीलाश्च, लोहिताश्च, हारिद्रश्च, शुक्लश्च' यह १३ वां भंग है-इसके अनुसार उसका एक प्रदेश कृष्ण वर्णवाला, अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले, अनेक प्रदेश लोहित-वर्णवाले, एक प्रदेश पीले वर्णवाला और एक प्रदेश शुक्ल वर्णवाला हो सकता है १३ 'स्यात् कालश्च, नीलाश्च, लोहिताश्च, हारिद्रश्च, शुक्लाश्च' यह १४ वां भंग है, इसके अनुसार उसका एक प्रदेश कृष्ण वर्णवाला, अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले, अनेक प्रदेश लोहित वर्णवाले, एक प्रदेश पीले वर्णवाला और अनेक प्रदेश शुक्ल वर्णवाले, हो सकते हैं १४, 'स्यात् कालश्च, नीलाश्च, लोहिताश्च, हारिद्राश्च, शुक्लश्च' यह १५ वां भंग है, इसके अनुसार उसका एक प्रदेश कृष्ण वर्णवाला, अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले, अनेक प्रदेश उसके लोहित वर्णवाले, अनेक प्रदेश पीले वर्णवाले और एक प्रदेश शुक्ल वर्णवाला हो सकता है १५ 'स्यात् कालश्च, नीलाश्च, लोहिताश्च, हारिद्राश्च, शुक्लाश्च' यह १६वां भंग है, इसके अनुसार उसका एक प्रदेश कृष्ण वर्णवाला, अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले, अनेक प्रदेश लोहित वर्णवाले, अनेक प्रदेश पीत वर्ण-

હોય છે એ રીતે આ બારમો ભંગ છે. ૧૨ 'स्यात् कालश्च, नीलाश्च, लोहिताश्च, हारिद्रश्च, शुक्लश्च१३' એક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ તેરમો ભંગ છે ૧૩ 'स्यात् कालश्च नीलाश्च, लोहिताश्च, हारिद्रश्च, शुक्लाश्च१४' એક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો, એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો તથા અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ ચૌદમો ભંગ છે.૧૪ અથવા 'स्यात् कालश्च नीलाश्च, लोहिताश्च, हारिद्राश्च शुक्लश्च१५' એક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો. અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે આ પંદરમો ભંગ છે ૧૫ 'स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्राश्च शुक्लाश्च१६' અથવા એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય

शुक्लाश्चेति षोडशः १६। स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्चेति सप्तदशः १७। स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्चेत्यष्टादशः १८। स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लश्चेति एकोनविंशतितमः १९। स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लाश्चेति

वाले और अनेक प्रदेश शुक्ल वर्णवाले हो सकते हैं १६ 'स्यात् कालाश्च, नीलश्च, लोहितश्च, हारिद्रश्च, शुक्लश्च' यह १७ वाँ भंग है, इसके अनुसार उसके अनेक प्रदेश कृष्ण वर्णवाले एक प्रदेश नीले वर्णवाला, एक प्रदेश लोहित वर्णवाला, एक प्रदेश पीले वर्णवाला और एक प्रदेश शुक्ल वर्णवाला भी हो सकता है १७, 'स्यात् कालाश्च, नीलश्च, लोहितश्च, हारिद्रश्च, शुक्लाश्च१८' यह १८ वां भंग है, इसके अनुसार उसके अनेक प्रदेश कृष्ण वर्णवाले, एक प्रदेश नीले वर्णवाला, एक प्रदेश लोहित वर्णवाला, एक प्रदेश पीले वर्णवाला, और अनेक प्रदेश शुक्ल वर्णवाले हो सकते हैं १८, 'स्यात् कालाश्च, नीलश्च, लोहितश्च, हारिद्राश्च, शुक्लश्च१९' यह १९ वां भंग है, इसके अनुसार उसके अनेक प्रदेश कृष्ण वर्णवाले, एक प्रदेश नीले वर्णवाला, एक प्रदेश लोहित वर्णवाला, अनेक प्रदेश पीले वर्णवाले और एक प्रदेश शुक्ल वर्णवाला हो सकता है १९, 'स्यात् कालाश्च, नीलश्च, लोहितश्च, हारिद्राश्च, शुक्लाश्च२०' यह २० वां भंग है, इसके अनुसार उसके

છે, આ સોળમો ભંગ છે ૧૬ અથવા 'स्यात् कालश्च, नीलश्च, लोहितश्च, हारिद्रश्च, शुक्लश्च१७' એક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ સત્તરમો ભંગ છે. ૧૭ અથવા 'स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्च१८' અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ અઢારમો ભંગ છે. ૧૮ અથવા 'स्यात् कालाश्च नीलश्च, लोहितश्च, हारिद्राश्च, शुक्लश्च१९' અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ ઓગણીસમો ભંગ છે. ૧૯ અથવા 'स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लाश्च२०' પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળા વર્ણવાળો એક

विंशतितमः २० । स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लश्चेत्येकविंशतितमः २१ । स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्चेति द्वाविंशतितमः २२ । स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्राश्च शुक्लश्चेति त्रयोविंशतितमः २३ । स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्राश्च शुक्लाश्चेति

अनेक प्रदेश कृष्ण वर्णवाले, एक प्रदेश नीले वर्णवाला, एक प्रदेश लोहित वर्णवाला, अनेक प्रदेश पीले वर्णवाले और अनेक प्रदेश शुक्लवर्णवाले हो सकते हैं २०, 'स्यात् कालाश्च, नीलश्च, लोहिताश्च, हारिद्रश्च, शुक्लश्च२१' इसके अनुसार उसके अनेक प्रदेश कृष्ण वर्णवाले, एक प्रदेश नीले वर्णवाला, अनेक प्रदेश लाल वर्णवाले, एक प्रदेश पीले वर्णवाला और एक प्रदेश शुक्ल वर्णवाला हो सकता है २१, 'स्यात् कालाश्च, नीलश्च, लोहिताश्च, हारिद्रश्च, शुक्लाश्च२२' उसके अनेक प्रदेश कृष्ण वर्णवाले, एक प्रदेश नीले वर्णवाला, अनेक प्रदेश लोहित वर्णवाले एक प्रदेश पीले वर्णवाला और अनेक प्रदेश शुक्ल वर्णवाले हो सकते हैं २२, 'स्यात् कालाश्च, नीलश्च, लोहिताश्च, हारिद्राश्च, शुक्लश्च२३' यह तेवीसवां भंग है, इसके अनुसार उसके अनेक प्रदेश कृष्ण वर्णवाले, एक प्रदेश नीले वर्णवाला, अनेक प्रदेश लोहित वर्णवाले, अनेक प्रदेश पीत वर्णवाले और एक प्रदेश शुक्लवर्णवाला हो सकता है २३, 'स्यात् कालाश्च, नीलश्च, लोहिताश्च,

પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૨૦ 'स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च२१' અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ એકવીસમો ભંગ છે. ૨૧ 'स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्च२२' અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ બાવીસમો ભંગ છે. ૨૨ 'स्यात् कालाश्च, नीलश्च, लोहिताश्च, हारिद्राश्च, शुक्लश्च२३' તેના અનેક પ્રદેશો કાળા વર્ણવાળા એક પ્રદેશ નીલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશો લાલ વર્ણવાળા અનેક પ્રદેશો પીળા વર્ણવાળા અને એક પ્રદેશ સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ તેવીસમો ભંગ છે. ૨૩ અથવા 'स्यात् कालाश्च, नीलश्च

चतुर्विंशतितमः २४। स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्चेति पञ्चविंशः २५। स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्चेति षड्विंशः २६। स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लश्चेति सप्तविंशतितमः २७।

हारिद्राश्च, शुक्लाश्च२४' यह चौवीसवां भंग है, इसके अनुसार उसके अनेक प्रदेश कृष्ण वर्णवाले, एक प्रदेश नीले वर्णवाला, अनेक प्रदेश लोहित वर्णवाले, अनेक प्रदेश पीत वर्णवाले और अनेक प्रदेश शुक्ल वर्णवाले हो सकते हैं २४ 'स्यात् कालाश्च, नीलाश्च, लोहितश्च, हारिद्रश्च, शुक्लश्च२५' यह २५ वां भंग है, इसके अनुसार उसके अनेक प्रदेश कृष्ण वर्णवाले, अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले, एक प्रदेश लोहित वर्णवाला, एक प्रदेश पीले वर्णवाला और एक प्रदेश शुक्ल वर्णवाला हो सकता है २५, 'स्यात् कालाश्च, नीलाश्च, लोहितश्च, हारिद्रश्च, शुक्लाश्च२६' यह २६ वां भंग है, इसके अनुसार उसके अनेक प्रदेश कृष्ण वर्णवाले, अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले, एक प्रदेश लोहित वर्णवाला, एक प्रदेश पीले वर्णवाला और अनेक प्रदेश शुक्ल वर्णवाले हो सकते हैं २६, 'स्यात् कालाश्च, नीलाश्च, लोहितश्च, हारिद्राश्च, शुक्लश्च२७' यह सत्तावीसवां भंग है, इसके अनुसार उसके अनेक प्रदेश कृष्ण वर्णवाले, अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले, एक प्रदेश लोहित वर्णवाला, अनेक प्रदेश पीत वर्णवाले, और एक प्रदेश

लोहिताश्च, हारिद्राश्च, शुक्लाश्च२४' ते पोताना अनेक प्रदेशोमां काळा वर्णवाळो એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ ચોવીસમો ભંગ છે २४ 'स्यात् कालश्च, नीलाश्च, लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च२५' અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ પચ્ચીસમો ભંગ છે २५ 'स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्च२६' તે અનેક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવળો અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ છવ્વીસ મો ભંગ છે. २६ 'स्यात् कालाश्च नीलाश्च, लोहितश्च, हारिद्राश्च, शुक्लश्च२७' અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો અને

स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लाश्चेति अष्टाविंशतितमः २८ । स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लश्चेत्येकोनत्रिंशत्तमः २९ । स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्चेति त्रिंशत्तमः ३० । स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्राश्च शुक्लश्चेति एकत्रिंशत्तमः ३१ । 'एए एकत्तीसं भंगा'

शुक्ल वर्णवाला हो सकता है २७, 'स्यात् कालाश्च नीलाश्च, लोहितश्च, हारिद्राश्च, शुक्लाश्च२८' यह अट्ठाईसवाँ भंग है, इसके अनुसार उसके अनेक प्रदेश कृष्ण वर्णवाले, अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले, एक प्रदेश लोहित वर्णवाला, अनेक प्रदेश पीत वर्णवाले और अनेक प्रदेश शुक्ल वर्णवाले हो सकते हैं २८ 'स्यात् कालाश्च, नीलाश्च, लोहिताश्च, हारिद्रश्च, शुक्लश्च२९' यह उनतीसवां २९ वां भंग है, इसके अनुसार उसके अनेक प्रदेश कृष्ण वर्णवाले अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले अनेक प्रदेश लोहित वर्णवाले, एक प्रदेश पीत वर्णवाला और एक प्रदेश शुक्ल वर्णवाला हो सकता है २९, 'स्यात् कालाश्च, नीलाश्च, लोहिताश्च हारिद्रश्च, शुक्लाश्च३०' यह ३० वां भंग है, इसके अनुसार अनेक प्रदेश उसके कृष्ण वर्णवाले, अनेक प्रदेश उसके नीले वर्णवाले, अनेक प्रदेश उसके लोहित वर्णवाले एक प्रदेश पीत वर्णवाला और अनेक प्रदेश शुक्ल वर्णवाले हो सकते हैं ३०, इस प्रकार के ये ३० भंग है, इकतीसवां भंग इस प्रकार है 'स्यात् कालाश्च, नीलाश्च,

---

એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ સત્યાવીસમો ભંગ છે. ૨૭ અથવા 'स्यात् कालाश्च, नीलाश्च, लोहितश्च, हारिद्राश्च, शुक्लाश्च२८' તે પોતાના અનેક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશમાં તે નીલ વર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં તે સફેદ વર્ણવાળો હોય છે આ અઠયાવીસમો ભંગ છે. ૨૮ 'स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च२९' અનેક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે, આ ઓગણત્રીસમો ભંગ છે. ૨૯ 'स्यात् कालाश्च, नीलाश्च, लोहिताश्च, हारिद्रश्च, शुक्लाश्च३०' અનેક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં તે નીલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં તે સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ ત્રીસમો ભંગ છે. ૩૦ 'स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहिताश्च, हारिद्राश्च शुक्लश्च३१' અનેક

एते उपरिदर्शिताः पञ्चानामपि वर्णानां परिपाटया एकत्वानेकत्वाभ्याम् एकत्रिंशद्भङ्गा भवन्तीति 'एवं एकग-दुयग-तियग-चउक्कग पंचगसंजोएहिं दोछत्तीसा-भंगसया भवंति' एवम् एक-द्विक-त्रिक-चतुष्क-पञ्चकसंयोगैः वर्णानाश्रित्य षट्त्रिंशदधिकशतद्वयभङ्गाः (२३६) भवन्ति। 'गंधा जहा अट्ठपएसियस्स' गन्धा यथा अष्टप्रदेशिकस्य, गन्धमाश्रित्य षड्भङ्गा भवन्ति तथैव नवप्रदेशिकस्यापि गन्धमाश्रित्य षड्भङ्गा भवन्तीत्यर्थः, 'रसा जहा एयस्स चेव वन्ना' रसा यथा एतस्यैव-नवप्रदेशिकस्यैव वर्णाः, यथा नवप्रदेशिकस्य वर्णाः कथिता स्तस्यैव

लोहिताश्च, हारिद्राश्च, शुक्लश्च' 'एए एकत्तीसं भंगा' इस प्रकार से ये ३१ भंग पांच वर्णों की परिपाटी से उनके एकत्व और अनेकत्व को लेकर हुए हैं। एवं एक्कग-दुयग-तियग-चउक्कग-पंचग-संजोएहिं दो छत्तीसा भंगसया भवंति' ये वर्णाश्रित सब भंग यहां २३६ होते हैं, असंयोगी ५, द्विकसंयोगी ४० त्रिकसंयोगी ८० चतुष्कसंयोगी भी ८० और पंच संयोगी ३१, 'गंधा जहा अट्ठपएसियस्स' जिस प्रकार से अष्ट प्रदेशिकमें गन्ध को आश्रित करके ६ भंग कहे गये हैं, उसी प्रकार से नव प्रदेशिक स्कन्ध में भी गन्ध को आश्रित करके ६ भंग कहना चाहिये 'रसा जहा एयस्स चेव वन्ना' जिस प्रकार से रसों को आश्रित करके अष्टप्रदेशिक स्कन्ध में भंग प्ररूपणा की गई है उसी प्रकार से इसी को आश्रित करके भी भंग प्ररूपणा करनी चाहिये अर्थात् रसों को आश्रित करके यहां पर असंयोगी ५, द्विकसंयोगी ४० त्रिक-

પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ એકત્રીસમો ભંગ છે. ૩૧ 'एए एकत्तीसं भंगा' આ રીતે આ એકત્રીસ ભંગો પાંચ વર્ણોના યોગથી તેના એકપણા અને અનેકપણાને લઈને થયા છે. 'एवं एक्कग-दुयग-तियग-चउक्कग-पंचगसंजोएहिं दो छत्तीसा भंगसया भवंति' આ રીતે વર્ણ સંબંધી ૨૩૬ બસો છત્રીસ ભંગો થાય છે. તે આ રીતે અસંયોગી ૫ દ્વિકસંયોગી ૪૦ ચાળીસ ભંગો ત્રિકસંયોગી ૮૦ એંસી ભંગો ચાર સંયોગી પણ ૮૦ એંસી ભંગો અને પાંચ સંયોગી ૩૧ એકત્રીસ એમ કુલ ૨૩૬ ભંગો થાય છે.

'गंधा जहा अट्ठपएसियस्स' જે રીતે આઠ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં ગંધ સંબંધી ૬ છ ભંગો કહ્યા છે તેજ પ્રમાણે આ નવ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં પણ ગંધ સંબંધી છ ૬ ભંગો સમજવા.

'रसा जहा एयस्स चेव वन्ना' આઠ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં જે રીતે રસ સંબંધી ભંગોની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે એજ પ્રમાણે આ નવ પ્રદેશ-

तादृशसंख्याका रसा अपि ज्ञातव्याः, 'फासा जहा चउप्पएसियस्स' स्पर्शा यथा चतुःप्रदेशिकस्य । स्पर्शस्य षड्त्रिंशद्भङ्गा भवन्तीति भावः ।

नवप्रदेशिकस्य वर्णगन्धरसस्पर्शान् यथाविभागं प्रदर्श्य दशप्रदेशिकस्य तान् दर्शयितुमाह-'दसपएसिए णं' इत्यादि, 'दसपएसिए णं भंते खंधे पुच्छा 'दशप्रदेशिकः खलु भदन्त ! स्कन्धः पृच्छा हे भदन्त ! दशप्रदेशिकः स्कन्धः

संयोगी ८० चतुष्कसंयोगी भी ८० और पंचसंयोगी ३१ मिलकर २३६ भंग होते हैं।

'फासा जहा चउप्पएसियस्स' चतुष्प्रदेशिक स्कन्ध के प्रकरण में चतुष्प्रदेशिक स्कन्ध के स्पर्शों को आश्रित करके जिस प्रकार से ३६ भंग कहे गये हैं उसी प्रकार से नवप्रदेशिक स्कन्ध के भी स्पर्शों को आश्रित करके ३६ भंग कहना चाहिये अतः नवप्रदेशिक स्कन्ध के स्पर्श संबंधी ३६ भंग हो जाते हैं-इस प्रकार से नवप्रदेशिक स्कन्ध के वर्ण गन्ध, रस और स्पर्श संबंधी भंगों की प्ररूपणा करके अब सूत्रकार दशप्रदेशिक स्कन्ध के वर्ण, गंध, रस और स्पर्शसंबंधी भंगों का कथन करते हैं-इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-'दसपएसिए णं भंते ! खंधे पुच्छा' हे भदन्त ! जो स्कन्ध १० पुद्गल परमाणुओं के संयोग

વાળા સ્કંધના રસ સંબંધી ભંગોની પ્રરૂપણા સમજી લેવી અર્થાત્-રસો સંબંધી અહિયા અસંયોગી ૫ પાંચ દ્વિકસંયોગી ૪૦ ચાળીસ ત્રિકસંયોગી ૮૦ એંસી ચાર સંયોગી ૮૦ એંસી અને પાંચ સંયોગી ૩૧ એકત્રીસ એમ કુલ ૨૩૬ બસો છત્રીસ ભંગ રસ સંબંધી થાય છે. 'फासा जहा चउप्पएसियस्स' ચાર પ્રદેશવાળા સ્કંધના પ્રકરણમાં ચાર પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં સ્પર્શ-સંબંધી જે રીતે ૩૬ છત્રીસ ભંગો કહ્યા છે, એજ રીતે નવ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં પણ સ્પર્શ સંબંધી છત્રીસ ભંગો થાય છે. તેમ સમજવું.

આ પ્રમાણે નવ પ્રદેશવાળા સ્કંધના વર્ણ, ગંધ. રસ અને સ્પર્શ સંબંધી ભંગોનું વિવેચન કરીને હવે સૂત્રકાર દશ પ્રદેશવાળા સ્કંધના વર્ણ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શ સંબંધી ભંગોની પ્રરૂપણા કરે છે. આમાં ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એ પ્રમાણે પૂછે છે કે-'दस पएसिए णं भंते खंधे पुच्छा' હે ભગવન્ જે સ્કંધ ૧૦ દસ પુદ્ગલ પરમાણુઓના સંયોગથી થાય છે તે દશ

कतिवर्णः कतिगन्धः कतिरसः कतिस्पर्श इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' ! इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'सिय एगवन्ने' स्यात् एकवर्णः द्विवर्णस्त्रिवर्ण-श्चतुर्वर्णः पञ्चवर्णः, स्यादेकगन्धो द्विगन्धः, स्यादेकरसो द्विरसस्त्रिरसश्चतूरसः पञ्चरसः, स्यात् द्विस्पर्शः त्रिस्पर्शश्चतुःस्पर्शः । एतदेव दर्शयति-'जहा' इत्यादि, 'जहा नवपएसिए जाव चउफासे पन्नत्ते' यथा नवप्रदेशिके यावत् चतुःस्पर्शः

से जन्य होता है वह दशप्रदेशिक स्कन्ध कितने वर्णों वाला, कितनी गंधों वाला, कितने रसों वाला और कितने स्पर्शों वाला होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! सिय एगवन्ने ? जहा नव-पएसिए जाव सिय चउफासे पन्नत्ते' हे गौतम ! वह दशप्रदेशिक स्कन्ध नवप्रदेशिक स्कन्ध की तरह एक वर्णवाला यावत् चार स्पर्शोंवाला होता है अर्थात् वह कदाचित् एक वर्णवाला हो सकता है, कदाचित् दो वर्णोंवाला हो सकता है कदाचित् तीन वर्णोंवाला हो सकता है, कदाचित् चार वर्णोंवाला हो सकता है और कदाचित् पांच वर्णोंवाला हो सकता है, इसी प्रकार वह कदाचित् एक गंधवाला, कदाचित् दो गंधोंवाला, भी हो सकता है कदाचित् वह एक रसवाला, कदाचित् वह दो रसोंवाला, कदाचित् तीन रसोंवाला, कदाचित् चार रसोंवाला और कदाचित् वह पांच रसों वाला हो सकता है, कदाचित् वह दो स्पर्शों वाला, कदाचित् तीन स्पर्शोंवाला, कदाचित् चार स्पर्शोंवाला, हो सकता है, इस विषय को स्पष्ट करके अब सूत्रकार समझाते हैं-

પ્રદેશવાળો સ્કંધ કેટલા વર્ણોવાળો હોય છે ? કેટલા ગંધોવાળો હોય છે ? કેટલા રસોવાળો હોય છે ? અને કેટલા સ્પર્શોવાળો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा ! सिय एगवन्ने ? जहा नवपएसिए जाव सिय चउफासे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! તે દશ પ્રદેશવાળો સ્કંધ નવ પ્રદેશવાળા સ્કંધની માફક એક વર્ણવાળો યાવત્ ચાર સ્પર્શોવાળો હોય છે. અર્થાત્ તે કોઈવાર એક વર્ણવાળો હોય છે. કોઈવાર બે વર્ણોવાળો હોય છે. કોઈવાર ત્રણ વર્ણોવાળો હોય છે. કોઈવાર ચાર વર્ણોવાળો હોય છે. અને કોઈવાર પાંચ વર્ણોવાળો હોય છે એજ રીતે કોઈવાર એક ગંધવાળો અને કોઈવાર બે ગંધવાળો પણ હોય છે. કોઈવાર તે એક રસવાળો કોઈવાર તે બે રસો-વાળો કોઈવાર ત્રણ રસોવાળો કોઈવાર ચાર રસોવાળો અને કોઈવાર પાંચ રસોવાળો હોય છે. કોઈવાર બે સ્પર્શોવાળો કોઈવાર ત્રણ સ્પર્શોવાળો અને કોઈવાર ચાર સ્પર્શોવાળો હોય છે.

प्रश्नः। 'जइ एगवन्ने' यदि एकवर्णो दशप्रदेशिकस्तदा, 'एगवन्नद्विवन्नतिवन्न-चउवन्ना जहेव नवपएसियस्स' एकवर्णद्विवर्णत्रिवर्णचतुर्वर्णा यथैव नवप्रदेशिकस्य तथैव दशप्रदेशिकस्यापि ज्ञातव्याः। 'पंचवन्ने वि तहेव' पञ्चवर्णोऽपि तथैव नवप्रदेशिकवदेव 'णवरं बत्तीसइमो भंगो भन्नइ' नवरं-केवलमिह द्वात्रिंशत्तमो भङ्गो भण्यते-भणितव्यः, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्चेत्यारभ्य एकत्रिंशद्भङ्गा नवप्रदेशिके ये उक्तास्ते सर्वेऽपि ग्राह्या एव केवलमत्र द्वात्रिंशत्तमोऽपि स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्राश्च शुक्लाश्चेत्याकारकोऽधिकोऽपि वक्तव्य इत्येवं क्रमेण परिपाटया द्वात्रिंशत्तमो वक्तव्यः। 'एव

'जइ एगवन्ने' यदि वह दश प्रदेशिक स्कन्ध एक वर्णवाला होता है तो 'एगवन्न दुवन्नतिवन्न चउवन्ना जहेव नवपएसियस्स' एकवर्ण विषयक, द्विवर्ण विषयक, त्रिवर्ण विषयक और चार वर्णविषयक कथन जैसा नवप्रदेशिक स्कन्ध में किया गया है, वैसा ही कथन इनके विषय में यहां पर भी करना चाहिये तथा 'पंचवन्ने वि तहेव' पांच वर्णविषयक कथन भी नवप्रदेशिक स्कन्ध के जैसा ही करना चाहिये, यदि कुछ विशेषता है तो वह ३२ वें भंग की अपेक्षा से है तात्पर्य कहने का यह हैं कि नवप्रदेशिक स्कन्ध में पांचवर्णों के जो ३१ भंग प्रकट किये गए हैं सो ३१ भंग तो वे ही यहां कहना चाहिये तथा ३२ वां जो भंग है वह इस प्रकार से है-'स्यात् कालाश्च, नीलाश्च, लोहिताश्च,

---

હવે સૂત્રકાર આજ વિષયને સ્પષ્ટ રીતે સમજાવે છે. 'जइ एगवन्ने' જો તે દશ પ્રદેશવાળો સ્કંધ એક વર્ણવાળો હોય તો તે 'एगवन्न, दुवन्न, तिवन्न चउवन्ना जहेव नवपएसियस्स' એક વર્ણ સંબંધી, બે વર્ણ સંબંધી ત્રણ વર્ણ સંબંધી અને ચાર વર્ણ સંબંધીનું કથન જેવી રીતે નવ પ્રદેશવાળા સ્કંધના વિષયમાં કહેવામાં આવ્યું છે એજ પ્રમાણેનું કથન આ દશ પ્રદેશવાળા વિષયમાં સ્કંધના પણ સમજવું. તથા 'पंच वन्ने तहेव' પાંચ વર્ણ સંબંધીનું કથન પણ નવ પ્રદેશવાળા સ્કંધની જેમ જ સમજવું. જો કંઇ વિશેષપણુ છે તે ૩૨ બત્રીસમાં ભંગ સંબંધી છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે નવ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં પાંચ વર્ણ સંબંધી ૩૧ એકત્રીસ ભંગો કહ્યા છે આ દશ પ્રદેશી સ્કંધમાં ૩૨ બત્રીસ ભંગો થાય છે. ૩૧ એકત્રીસ ભંગો તો નવ પ્રદેશવાળા સ્કંધની જેમજ અહિયાં પણ સમજવા અને બત્રીસમો જે ભંગ છે તે આ પ્રમાણે છે-'स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्राश्च शुक्लाश्च३२' અનેક પ્રદેશોમાં કાળા વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો અને અનેક

मेए एक्कगदुयगतियगचउक्कगपंचगसंजोगेसु दोन्नि सत्तवीसा भंगसया भवंति' एवमेते एकद्विकत्रिकचतुष्कपञ्चकसंयोगैः सप्तत्रिंशदधिकशतद्वय भङ्गा भवन्ति असंयोगिनो भङ्गाः, पञ्च ५, द्विकसंयोगिनश्चत्वारिंशत् ४० त्रिकसंयोगिनोऽशीतिः ८०, चतुःसंयोगिनोऽप्यशीतिरेव ८०, पञ्चकसंयोगिनो द्वात्रिंशत् ३२, सर्वसंकलनया सप्तत्रिंशदधिकशतद्वयभङ्गाः २३७ भवन्ति, दशप्रदेशिकस्कन्धे वर्णानाश्रित्येति । 'गंधा जहा नवपएसियस्स' गन्धा यथा नवप्रदेशिकस्य, दशप्रदेशिकस्य गन्धविषयकाः षड्भङ्गा भवन्ति, 'रसा जहा एयस्स चेव वन्ना' रसा यथा एतस्यैव वर्णाः यथा वर्णाः विभागशो दशप्रदेशिकस्य कथितास्तथैव रसाअपि असंयोगिनः पञ्च ५ द्विकसंयोगिनश्चत्वारिंशत् ४०, त्रिकसंयोगिनोऽशीति ८०, चतुःसंयोगिनोऽप्यशीतिरेव ८०, पञ्चकसंयोगिनो द्वात्रिंशत् ३२, सर्वसंकलनया सप्तत्रिंशदधिकशतद्वयभङ्गाः २३७ भवन्तीति ज्ञातव्याः । 'फासा जहा चउप्पएसियस्स' स्पर्शा यथा चतुःप्रदेशिकस्य । एवं क्रमेण दशप्रदेशिकस्य

हारिद्राश्च, शुक्लाश्च ३२' 'एवमेए एक्कग-दुयग-तियग-चउक्कग-पंचग संजोगेसु दोन्नि सत्तावीसा भंगसया भवंति' इस प्रकार से यहां पर असंयोगी ५ द्विकसंयोगी ४०, त्रिकसंयोगी ८०, चतुष्कसंयोगी भी ८० और पंचसंयोगी ३२ भंग वर्णों को आश्रित करके २३७ हो जाते हैं । गंधविषयक भंग यहां नवप्रदेशिक स्कन्ध के जैसा ६ होते हैं 'रसा जहा०' रसविषयक भंग भी यहां २३७ होते हैं-असंयोगी ५, द्विक संयोगी ४०, त्रिकसंयोगी ८०, चतुष्क संयोगी ८० और पंचक संयोगी ३२, कुल मिलकर यहां रसों को आश्रित करके भंगसंख्या वर्णों की तरह २३७ होती हैं । 'फासा जहा चउप्प०' तथा स्पर्शसंबंधी

પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે ૩૨ 'एवमेव एकग-दुयग-तियग-चउक्कग-पंचग-संजोगेसु दोन्नि सत्तवीसा भंग सया भवंति' આ રીતે અહિયાં અસંયોગી પાંચ ભંગો બે સંયોગી ૪૦ ચાળીસ ભંગો, ત્રણ સંયોગી ૮૦ એંસી ભંગો, ચાર સંયોગી ૮૦ એંસી ભંગો પાંચ સંયોગી ૩૨ બત્રીસ ભંગો એ રીતે વર્ણ સંબંધી ૨૩૭ બસોસાડત્રીસ ભંગો થાય છે. ગંધ સંબંધી ભંગો નવ પ્રદેશી સ્કંધની જેમ ૬ છ થાય છે. 'रसा जहा वन्ना' વર્ણ સંબંધી જેમ ૨૩૬ ભંગો થાય છે તેમ રસ સંબંધી ભંગો પણ ૨૩૭ બસો સાડત્રીસ થાય છે. તેમાં અસંયોગી ૫ પાંચ બે સંયોગી ૪૦ ચાળીસ ત્રણ સંયોગી ૮૦ એંસી ચાર સંયોગી ૮૦ એંસી અને પાંચ સંયોગી ૩૨ બત્રીસ એમ કુલ રસ સંબંધી બસો સાડત્રીસ ૨૩૭ ભંગો થાય છે. 'फासा जहा चउप्पएसियस्स'

वर्णविषये सप्तत्रिंशदधिकशतद्वयभङ्गाः २३७, गन्धविषये ६ षट्, रसविषये सप्तत्रिंशदधिकशतद्वयम् २३७, स्पर्शविषये षट्त्रिंशत् ३६, सर्वसंकलनया ५१६ षोडशाधिकपञ्चशतभङ्गा भवन्तीति। 'जहा दसपएसिओ एवं संखेज्जपएसिओ वि' यथा दशप्रदेशिकः स्कन्धो वर्णगन्धरसस्पर्शैः सविभागैः कथितस्तथा संख्येय प्रदेशिकोऽपि स्कन्धो वर्णगन्धरसस्पर्शैः सविभागैः वर्णनीयः। 'एवं असंखेज्ज-पएसिओ वि' एवमेव-दशप्रदेशिकवदेव वर्णगन्धरसस्पर्शैरसंख्येयप्रदेशिकोऽपि स्कन्धो वक्तव्यः। 'सुहुमपरिणओ अणंतपएसिओ वि एवं चेव' सूक्ष्मपरिणतोऽनन्त-प्रदेशिकस्कन्धोऽपि एवमेव दशप्रदेशिकवदेव वर्णगन्धरसस्पर्शैर्वर्णनीय इति ॥सू० ७॥

भंगों की संख्या चतुः प्रदेशी स्कन्ध के जैसी ३६ होती हैं, इस प्रकार सब भंगों की संख्या यहां ५१६ आती है-वर्णविषयक भंग २३७, गंधविषयक भंग ६, रस विषयक भंग २३७ और स्पर्शविषयक भंग ३६। 'जहा दस पएसिओ एवं संखेज्जपए०' जिस प्रकार से दश प्रदेशिक स्कन्ध वर्ण, गंध, रस और स्पर्शों के भङ्गों से प्ररूपित किया गया है, उसी प्रकार से संख्यात प्रदेशिक स्कन्ध भी वर्ण गन्ध, रस और स्पर्श संबंधी भंगों द्वारा प्ररूपित करना चाहिये, 'एवं असंखेज्ज०' दशप्रदेशिक स्कन्ध के वर्ण, गंध, रस और स्पर्श संबन्धी भङ्गों से ही असंख्यात प्रदेशी स्कन्ध के वर्ण, गंध रस और स्पर्शों के भङ्गों का विवेचन करना चाहिये। तथा-'सुहुमपरिणओ०' सूक्ष्म परिणत अनन्त

તથા સ્પર્શ સંબંધી ભંગોની સંખ્યા ચાર પ્રદેશવાળા સ્કંધની જેમ ૩૬ છત્રીસ થાય છે. એ રીતે તમામ ભંગોની સંખ્યા ૫૧૬ પાંચસો સોળ થાય છે. તે આ પ્રમાણે સમજવા વર્ણ સંબંધી ૨૩૭ બસો સાડત્રીસ ભંગો ગંધ સંબંધી ૬ છ રસ સંબંધી ૨૩૭ બસો સાડત્રીસ અને સ્પર્શ સંબંધી ૩૬ છત્રીસ એ રીતે કુલ ૫૧૬ પાંચસો સોળ ભંગો થાય છે. 'जहा दसपएसियो एवं संखेज्जपएसिओ' જે પ્રમાણે દશ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં વર્ણ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શ સંબંધી ભંગોની પ્રરૂપણા કરી છે તેજ પ્રમાણે સંખ્યાત પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં પણ વર્ણ ગંધ, રસ, અને સ્પર્શ સંબંધી ભંગોની પ્રરૂપણા સમજવી. 'एवं असंखेज्ज०' દશ પ્રદેશવાળા સ્કંધના વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ સંબંધી પ્રમાણે જ અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા સ્કંધના વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ સંબંધી કથન સમજવું. તથા 'सुहुम परिणओ०' સૂક્ષ્મ પરિણત અનન્તપ્રદેશવાળા સ્કંધના વર્ણ વિગેરેના ભંગો પણ દશ પ્રદેશવાળા સ્કંધો

परमाणुपुद्गलादारभ्य सूक्ष्मपरिणतानन्तप्रदेशिकस्कन्धपर्यन्तेषु वर्णगन्धरसस्पर्शान् सविभागान् प्रदर्श्य बादरपरिणतानन्तप्रदेशिकपुद्गले गतान् वर्णगन्धरसस्पर्शान् विभागशो दर्शयितुमाह-'बायरपरिणए णं' इत्यादि ।

मूलम्-'बायरपरिणए णं भंते ! अणंतपएसिए खंधे कइवन्ने० एवं जहा अट्ठारसमसए जाव सिय अट्ठफासे पन्नत्ते। वन्नगंध रसा जहा दसपएसियस्स। जइ चउफासे सव्वे कक्खडे सव्वे गरुए सव्वे सीए सव्वे निद्धे१, सव्वे कक्खडे सव्वे गरुए सव्वे सीए सव्वे लुक्खे२, सव्वे कक्खडे सव्वे गरुए सव्वे उसिणे सव्वे निद्धे३, सव्वे कक्खडे सव्वे गरुए सव्वे सीए सव्वे लुक्खे४, सव्वे कक्खडे सव्वे लहुए सव्वे सीए सव्वे निद्धे५, सव्वे कक्खडे सव्वे लहुए सव्वे सीए सव्वे लुक्खे६, सव्वे कक्खडे सव्वे लहुए सव्वे उसिणे सव्वे निद्धे७, सव्वे कक्खडे सव्वे लहुए सव्वे उसिणे सव्वे लुक्खे८, सव्वे मउए सव्वे गरुए सव्वे सीए सव्वे निद्धे९, सव्वे मउए सव्वे गरुए सव्वे सीए सव्वे लुक्खे१०, सव्वे मउए सव्वे गरुए सव्वे उसिणे सव्वे निद्धे११, सव्वे मउए सव्वे गरुए सव्वे उसिणे सव्वे लुक्खे१२, सव्वे मउए सव्वे लहुए सव्वे सीए सव्वे निद्धे१३, सव्वे मउए सव्वे लहुए सव्वे सीए सव्वे लुक्खे१४, सव्वे मउए सव्वे लहुए सव्वे उसिणे सव्वे निद्धे१५, सव्वे मउए सव्वे लहुए सव्वे उसिणे सव्वे लुक्खे१६, एए सोलस भंगा ॥

प्रदेशिक स्कन्ध के वर्णादि भंग भी, दश प्रदेशिक स्कन्ध के वर्णादि भंगों की तरह ही वर्णित करना चाहिए ॥सू० ७॥

પ્રમાણે સમજવા અને દશ પ્રદેશવાળા સ્કંધના વર્ણાદિ પ્રકાર પ્રમાણે તેનું પણ વર્ણન કરવું. ॥સૂ૦ ૭॥

जइ पंचफासे सव्वे कक्खडे सव्वे गरुए सव्वे सीए देसे निद्धे देसे लुक्खे१, सव्वे कक्खडे सव्वे गरुए सव्वे सीए देसे निद्धे देसा लुक्खा२, सव्वे कक्खडे सव्वे गरुए सव्वे सीए देसा निद्धा देसे लुक्खे३, सव्वे कक्खडे सव्वे गरुए सव्वे सीए देसा निद्धा देसा लुक्खा४, सव्वे कक्खडे सव्वे गरुए सव्वे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे४, सव्वे कक्खडे सव्वे लहुए सव्वे सीए देसे निद्धे देसे लुक्खे४, सव्वे कक्खडे सव्वे लहुए सव्वे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे४। एवं एए कक्खडे णं सोलसभंगा१६। सव्वे मउए सव्वे गरुए सव्वे सीए देसे निद्धे देसे लुक्खे४। एवं मउएण वि सोलसभंगा१६, एवं बत्तीसं भंगा३२। सव्वे कक्खडे सव्वे गरुए सव्वे निद्धे देसे सीए देसे उसिणे४, सव्वे कक्खडे सव्वे गरुए सव्वे लुक्खे देसे सीए देसे उसिणे४। एए बत्तीसं भंगा३२। सव्वे कक्खडे सव्वे सीए सव्वे निद्धे देसे गरुए देसे लहुए, एत्थ वि बत्तीसं भंगा३२। सव्वे गरुए सव्वे सीए सव्वे निद्धे देसे कक्खडे देसे मउए, एत्थ वि बत्तीसं भंगा३२, एवं सव्वे ते पंचफासे अट्ठावीसं भंगसयं१२८भवइ॥

जइ छप्फासे सव्वे कक्खडे सव्वे गरुए देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे१ सव्वे कक्खडे सव्वे गरुए देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसा लुक्खा२, एवं जाव सव्वे कक्खडे सव्वे गरुए देसा सीया देसा उसिणा देसा निद्धा देसा लुक्खा१६। एए सोलस भंगा१६। सव्वे कक्खडे सव्वे

लहुए देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे, एत्थ वि सोलस भंगा१६। सव्वे मउए सव्वे गरुए देसे सीए देसे उसिणे देसे णिद्धे देसे लुक्खे, एत्थ वि सोलस भंगा१६। सव्वे मउए सव्वे लहुए, देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे, एत्थ वि सोलस भंगा१६, एए चउसट्ठि भंगा ६४। सव्वे कक्खडे सव्वे सीए देसे गरुए लहुए देसे निद्धे देसे लुक्खे, एवं जाव सव्वे मउए सव्वे उसिणे देसा गरुया देसा लहुया देसा णिद्धा देसा लुक्खा, एत्थ वि चउसट्ठि भंगा६४(२) सव्वे कक्खडे सव्वे निद्धे देसे गरुए देसे लहुए देसे सीए देसे उसिणे१, जाव सव्वे मउए सव्वे लुक्खे देसा लहुया देसा सीया देसा उसिणा एए चउसट्ठि भंगा६४(३) सव्वे गरुए सव्वे सीए देसे कक्खडे देसे मउए देसे निद्धे देसे लुक्खे एवं जाव सव्वे लहुए सव्वे उसिणे देसा कक्खडा देसा मउया देसा निद्धा देसा लुक्खा। एए चउसट्ठि भंगा६४(४) सव्वे गरुए सव्वे निद्धे देसे कक्खडे देसे मउए देसे सीए देसे उसिणे१ जाव सव्वे लहुए सव्वे लुक्खे देसा कक्खडा देसा मउया देसा सीया देसा उसिणा, एए चउसट्ठि भंगा६४(५) सव्वे सीए सव्वे निद्धे देसे कक्खडे देसे मउए देसे गरुए देसे लहुए१ जाव सव्वे उसिणे सव्वे लुक्खे देसा कक्खडा देसा मउया देसा गरुया देसा लहुया एए चउसट्ठि भंगा६४(६) सव्वे ते छप्फासे तिन्नि चउरासिया भंग सया ३८४ भवंति ॥सू. ८॥

छाया—बादरपरिणतः खलु भदन्त ! अनन्तप्रदेशिकः कतिवर्णः० एवं यथाऽष्टादशशते यावत् स्यादष्टस्पर्शः प्रज्ञप्तः । वर्णगन्धरसा यथा दशप्रदेशिकस्य, यदि चतुःस्पर्शः सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः सर्वः शीतः सर्वः स्निग्धः १, सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः सर्वः शीतः सर्वो रूक्षः २, सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः सर्व उष्णः सर्वः स्निग्धः ३, सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः सर्व उष्णः सर्वो रूक्षः ४, सर्वः कर्कशः सर्वो लघुकः सर्वः शीतः सर्वः स्निग्धः ५, सर्वः कर्कशः सर्वो लघुकः सर्वः शीतः सर्वो रूक्षः ६, सर्वः कर्कशः सर्वो लघुकः सर्व उष्णः सर्वः स्निग्धः ७, सर्वः कर्कशः सर्वो लघुकः सर्वः उष्णः सर्वो रूक्षः ८, सर्वो मृदुकः सर्वो गुरुकः सर्वः शीतः सर्वः स्निग्धः ९, सर्वो मृदुकः सर्वो गुरुकः सर्वः शीतः सर्वो रूक्षः १०, सर्वो मृदुकः सर्वो गुरुकः सर्व उष्णः सर्वः स्निग्धः ११, सर्वो मृदुकः सर्वो गुरुकः सर्व उष्णः सर्वो रूक्षः १२, सर्वो मृदुकः सर्वो लघुकः सर्वः शीतः सर्वः स्निग्धः १३, सर्वो मृदुकः सर्वो लघुकः सर्वः शीतः सर्वो रूक्षः १४, सर्वो मृदुकः सर्वो लघुकः सर्व उष्णः सर्वः स्निग्धः १५, सर्वो मृदुकः सर्वो लघुकः सर्व उष्णः सर्वो रूक्षः १६, एते षोडश भंगा ॥

यदि पञ्चस्पर्शः सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः सर्वः शीतो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः १, सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः सर्वः शीतो देशः स्निग्धो देशा रूक्षाः २, सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः सर्वः शीतः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ३, सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः, सर्वः शीतः, देशाः स्निग्धाः, देशा रूक्षाः ४ । सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः, सर्व उष्णः, देशः स्निग्धो देशो रूक्षः ४, सर्वः कर्कशः, सर्वो लघुकः, सर्वः शीतः, देशः स्निग्धो देशो रूक्षः ४ । सर्वः कर्कशः, सर्वो लघुकः, सर्व उष्णो, देशः स्निग्धो देशो रूक्षः ४, एवमेते कर्कशेन षोडश भङ्गाः १६ । सर्वो मृदुकः सर्वो गुरुकः सर्वः शीतः देशः स्निग्धो देशो रूक्षः ४ । एवं मृदुकेनापि षोडश भङ्गाः १६, एवं द्वात्रिंशद् भङ्गाः ३२ । सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः सर्वः स्निग्धः देशः शीतो देश उष्णः, ४, सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः सर्वो रूक्षो देशः शीतो देश उष्णः ४, एते द्वात्रिंशद् भङ्गाः ३२ । सर्वः कर्कशः सर्वः शीतः सर्वः स्निग्धो देशो गुरुको देशो लघुकः, अत्रापि द्वात्रिंशद्भङ्गाः ३२ । सर्वो गुरुकः, सर्वः शीतः, सर्वः स्निग्धो, देशः कर्कशो, देशो मृदुकः, अत्रापि द्वात्रिंशद्भङ्गाः ३२ । एवं सर्वे ते पञ्चस्पर्शेऽष्टाविंशत्यधिकं भङ्गशतं (१२८) भवति ।

यदि षट्स्पर्शः सर्वः कर्कशः, सर्वो गुरुकः देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः १, सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशा रूक्षाः २, एवं यावत् सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः, देशाः शीताः,

देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः, देशा रूक्षाः १६ । एते षोडश भङ्गाः १६ । सर्वः कर्कशः सर्वो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, अत्रापि षोडश भङ्गाः १६ । सर्वो मृदुकः सर्वो गुरुकः देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, अत्रापि षोडश भङ्गाः १६ । सर्वो मृदुकः सर्वो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, अत्रापि षोडश भङ्गाः १६, एते चतुःषष्टिर्भङ्गाः ६४ (१) । सर्वः कर्कशः सर्वः शीतः देशो गुरुको देशो लघुकः देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, एवं यावत् सर्वो मृदुकः सर्व उष्णो देशा गुरुकाः देशा लघुकाः देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षाः, अत्रापि चतुःषष्टिर्भङ्गाः ६४ (२) । सर्वः कर्कशः सर्वः स्निग्धो देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णः १, यावत् सर्वो मृदुकः सर्वो रूक्षः देशा गुरुकाः, देशा लघुकाः देशाः शीताः देशा उष्णाः एते चतुष्षष्टिर्भङ्गाः ६४ (३) । सर्वो गुरुकः सर्वः शीतः देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, एवं यावत् सर्वो लघुकः सर्व उष्णः देशाः कर्कशाः देशा मृदुकाः देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षाः, एते चतुःषष्टिर्भङ्गाः ६४ (४) सर्वो गुरुकः सर्वः स्निग्धः देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशः शीतो देश उष्णः, यावत् सर्वो लघुकः सर्वो रूक्षः देशाः कर्कशाः देशा मृदुकाः देशा शीताः, देशा उष्णाः, एते चतुःषष्टिर्भङ्गाः ६४ (५) सर्वः शीतः सर्वः स्निग्धो देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुकः, यावत् सर्व उष्णः सर्वो रूक्षः देशाः कर्कशाः देशा मृदुकाः देशा गुरुकाः देशा लघुकाः, एते चतुःषष्टिर्भङ्गाः, ६४ (६) सर्वे ते षट्र स्पर्शे चतुरशीत्यधिकशतत्रयभङ्गाः ३८४ भवन्ति ॥सू० ८॥

टीका—'बायरपरिणए णं भंते !' बादरपरिणतः खलु भदन्त ! बादरतया

परमाणुपुद्गल से लेकर सूक्ष्मपरिणत अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध तक के स्कन्धों में भङ्गसहित वर्ण, गंध, रस और स्पर्शों को दिखाकर अब बादरपरिणत अनन्त प्रदेशिक पुद्गल स्कन्ध में रहे हुए वर्ण, गन्ध, रस और स्पर्शों को विभागशः प्रकट किया जाता है—'बायरपरिणए णं भंते' इत्यादि ।

टीकार्थ—इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—'बायरपरिणए णं भंते !

પરમાણુ પુદ્ગલથી લઈને સૂક્ષ્મ પરિણામવાળા અનંત પ્રદેશી સ્કંધ સુધીના સ્કંધોમાં ભંગ સહિત વર્ણ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શોનો પ્રકાર બતાવીને હવે બાદર પરિણામવાળા અનંત પ્રદેશી પુદ્ગલ સ્કંધમાં રહેલા વર્ણ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શોને ક્રમથી પ્રગટ કરે છે.

'બાયરપરિણએ ણં ભંતે!' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે—

परिणतः, बादरत्वं-स्थूलत्वं ततश्च स्थूलतां प्राप्त इत्यर्थः 'अणंतपएसिए खंधे' अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धः-अनन्ताः प्रदेशा अवयवतया विद्यन्ते यस्यावयविनः सोऽनन्तप्रदेशिकः एतादृशः स्कन्धः स्थूलावयवी सः 'कइवन्ने' कतिवर्णः कतिगन्धः कतिरसः कतिस्पर्शः स्थूलावयविनि कियन्तो वर्णगन्धरसस्पर्शाः विद्यन्ते इति प्रश्नः, 'एवं जहा अट्ठारसमसए जाव सिय अट्ठफासे पन्नत्ते' एवं यथा अष्टादशे-शते यावत् स्यात् अष्टस्पर्शः प्रज्ञप्तः तथाहि-तत्रत्यं प्रकरणम्, भगवानाह-हे गौतम ! स्यादेकवर्णो यावत् पञ्चवर्णः, स्यादेकगन्धः स्याद् द्विगन्धः, स्यादेक

अणंतपएसिए खंधे०' हे भदन्त ! जो अनन्त प्रदेशिक पुद्गल स्कन्ध बादर रूप परिणाम से परिणत होता है वह कितने वर्णों वाला, कितनी गंधों वाला, कितने रसों वाला, और कितने स्पर्शों वाला होता है ? पूछने का तात्पर्य ऐसा है कि जो अनन्त प्रदेशों वाला पुद्गल स्कन्ध-अनन्त प्रदेश अवयवरूप से जिसमें विद्यमान होते हैं-अनन्त पुद्गल परमाणुओं के संयोग से जो जन्य होता है-ऐसा स्थूलावयवी पुद्गल कितने वर्णादि वाला होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'एवं जहा अट्ठारस-मसए जाव सिय अट्ठफासे पन्नत्ते' हे गौतम ! जिस प्रकार से अठारहवें शतक में 'यावत् वह कदाचित् आठ स्पर्शों वाला होता है' इस पाठ तक कहा गया है-वैसा ही कथन यहां पर भी कर लेना चाहिये, उत्तररूप में वहां का प्रकरण इस प्रकार से है-हे गौतम ! वह कदाचित् एक

'बायरपरिणए णं भंते ! अणंतपएसिए खंधे पुच्छा' હે ભગવન્ જે અનન્ત-પ્રદેશવાળો પુદ્ગલ સ્કંધ બાદર રૂપ પરિણામથી પરિણામવાળો થાય છે. તે કેટલા વર્ણોવાળો હોય છે? કેટલા ગંધોવાળો હોય છે? કેટલા રસોવાળો હોય છે? અને કેટલા સ્પર્શોવાળો હોય છે? પૂછવાનો હેતુ એ છે કે-અનંત પ્રદેશવાળો પુદ્ગલ સ્કંધ અનન્ત પ્રદેશી રૂપ અવયવોથી જેમાં રહેલ હોય છે-અનન્ત પુદ્ગલ પરમાણુઓના સંયોગથી થવાવાળો હોય છે-એવો સ્થૂલ અવયવવાળો પુદ્ગલ કેટલા વર્ણોવાળો હોય છે? કેટલા ગંધોવાળો હોય છે? કેટલા રસોવાળો હોય છે. અને કેટલા સ્પર્શોવાળો હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'एवं जहा अट्ठारसमसए जाव सिय अट्ठफासे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! અઢારમાં શતકમાં જે પ્રમાણે યાવત્ તે કોઈવાર આઠ સ્પર્શો વાળો હોય છે. આ પાઠ સુધીમાં કહેવામાં આવ્યું છે. તેજ પ્રમાણેનું કથન અહિયાં પણ સમજવું.

रसो यावत् पञ्चरसः, स्यात् चतुःस्पर्शः यावत् अष्टस्पर्श इति । 'वन्न गंधरसा जहा दसपएसियस्स' वर्णगन्धरसा यथा दशप्रदेशिकस्य, दशप्रदेशिकस्य येनैव रूपेण वर्णगन्धरसाः कथितास्तेनैव रूपेण बादरपरिणतानन्तप्रदेशिकस्कन्धस्यापि ज्ञातव्याः । यथा-कदाचिदेकवर्णः कदाचिद् द्विवर्णस्त्रिवर्णश्चतुर्वर्णः पञ्चवर्णो वा, एवं गन्धरसयोरपि यथासंभवम् व्यवस्थाऽवगन्तव्या, दशप्रदेशिकस्कन्धापेक्षया वैलक्षण्यं तद्दर्शयति-'जइ' इत्यादि, 'जइ चउफासे' यदि चतुः स्पर्शो बादरपरिणतोऽनन्तप्रदेशिकः स्कन्धस्तदा 'सव्वे कक्खडे सव्वे गरुए सव्वे सीए सव्वे

वर्णवाला यावत् पांच वर्णवाला, कदाचित् एक गंधवाला, कदाचित् दो गंधोंवाला, कदाचित् एक रसवाला, यावत् पांच रसवाला, कदाचित् चार स्पर्शोंवाला यावत् आठ स्पर्शोंवाला होता कहा गया है यही बात अतिदेश से प्रकट करते हुए प्रभु कहते हैं-'वन्नगंध रसा जहा दसपएसियस्स' जिस प्रकार से वर्ण, गन्ध, और रस दशप्रदेशिक स्कन्ध के कहें गये हैं उसी रूप से बादर परिणत अनन्त प्रदेशिक स्कन्ध के भी ये जानना चाहिये तथा च कदाचित् वह एक वर्णवाला होता है, कदाचित् दो वर्णों वाला होता है, कदाचित् तीन वर्णोंवाला होता है, कदाचित् चार वर्णोंवाला होता है, कदाचित् पांच वर्णोंवाला होता है, इसी प्रकार से गंध और रस की भी यथासंभव व्यवस्था समझनी चाहिये, दशप्रदेशिक स्कन्ध की अपेक्षा से जो इसमें विलक्षणता है

ઉત્તર રૂપે ત્યાંનું પ્રકરણુ આ પ્રમાણે છે-હે ગૌતમ ! તે કોઈવાર એક વર્ણવાળો યાવત્ પાંચ વર્ણવાળો કોઈવાર એક ગંધવાળો કોઈવાર બે ગંધોવાળો કોઈવાર એક રસવાળો યાવત્ પંચ રસોવાળો કોઈવાર ચાર સ્પર્શોવાળો યાવત્ આઠ સ્પર્શોવાળો હોય છે તેમ કહ્યું છે, એજ વાત અતિ દેશથી બતાવતાં સૂત્રકાર કહે છે કે-'वन्नगंधरसा जहा दसपएसियस्स' જે રીતે વર્ણ, ગંધ, અને રસ સંબંધી કથન દશ પ્રદેશવાળા સ્કંધના પ્રકરણમાં કર્યું છે. તેજ પ્રમાણે બાદર પરિણામવાળા અનંત પ્રદેશી સ્કંધમાં પણ તે પ્રમાણેના ભંગો સમજવા. તે આ પ્રમાણે છે-કોઈવાર તે એક વર્ણવાળો હોય છે. કોઈવાર તે બે વર્ણોવાળો હોય છે. કોઈવાર ત્રણ વર્ણવાળો હોય છે. કોઈવાર ચાર વર્ણવાળો હોય છે કોઈવાર પાંચ વર્ણોવાળો હોય છે. એજ પ્રમાણે ગંધ અને રસ સંબંધી પ્રકાર પણ ક્રમથી સમજી લેવો. દશ પ્રદેશવાળા સ્કંધની અપેક્ષાએ આમાં જે વિશેષપણું છે. તે હવે બતાવવામાં આવે છે. 'जइ चउफासे' જો તે બાદર પરિણામવાળો અનંત પ્રદેશવાળો સ્કંધ ચાર

निद्धे १' सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः सर्वः शीतः सर्वः स्निग्धः, सर्व एव कर्कशो गुरुः शीतः स्निग्धश्च एकदैव अविरुद्धानाम् अनेकस्पर्शानामेकस्मिन् संभवादिति प्रथमो भङ्गः १। सव्वे कक्खडे सव्वे गरुए सव्वे सीए सव्वे लुक्खे २' सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः सर्वः शीतः सर्वो रूक्षः एवं रूक्षान्तर्भावेन द्वितीयो भङ्गः २। 'सव्वे कक्खडे सव्वे गरुए सव्वे उसिणे सव्वे निद्धे' सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः सर्व उष्णः सर्वः स्निग्धः, इति तृतीयो भङ्गः ३। सव्वे कक्खडे सव्वे गरुए सव्वे उसिणे सव्वे लुक्खे' सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः सर्व उष्णः

अब वह प्रकट की जाती है-'जइ चउफासे' यदि वह बादरपरिणत अनन्त प्रदेशिक स्कन्ध चार स्पर्शोंवाला होता है तो-'सव्वे कक्खडे, सव्वे गरुए, सव्वे सीए, सव्वे निद्धे १' वह कदाचित् अपने सर्वांश में कठोर स्पर्शवाला, सर्वांश में गुरु स्पर्शवाला, सर्वांश में शीत स्पर्शवाला और सर्वांश में स्निग्ध स्पर्शवाला हो सकता है १, अविरोधी अनेक स्पर्शों का एक साथ ही एक काल में एक स्थल में रहना हो सकता है-इस संभावना से ऐसा यह प्रथम भंग कहा गया है 'सव्वे कक्खडे, सव्वे गरुए, सव्वे सीए, सव्वे लुक्खे २' अथवा-वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में गुरु, सर्वांश में शीत और सर्वांश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है २ यह द्वितीय भंग है। 'सव्वे कक्खडे, सव्वे गरुए, सव्वे उसिणे, सव्वे निद्धे' या-सर्वांश में वह कर्कश, सर्वांश में गुरु, सर्वांश में उष्ण और सर्वांश में स्निग्ध स्पर्शवाला हो सकता है ३ यह तृतीय भंग है 'सव्वे कक्खडे, सव्वे गरुए, सव्वे उसिणे, सव्वे

સ્પર્શોવાળો હોય તો તે આ પ્રમાણેના ચાર સ્પર્શોવાળો હોઇ શકે છે.-'સવ્વે કક્ખડે, સવ્વે ગરુએ, સવ્વે સીએ, સવ્વે નિદ્ધે૧' સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો તથા સર્વાંશથી ગુરૂ-ભારે સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો અને સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૧ અવિરોધી અનેક સ્પર્શો એક સાથે જ એક કાળે અને એક સમયે રહે છે. એ સંભાવનાથી આ પ્રકારનો આ પહેલો ભંગ કહ્યો છે. 'સવ્વે કક્ખડે, સવ્વે ગરુએ સવ્વે સીએ સવ્વે લુક્ખે૨' અથવા તે સર્વાંશથી કર્કશ ખરબચડા સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ગુરૂ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો અને સર્વાંશથી રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે ૨ 'સવ્વે કક્ખડે, સવ્વે ગરુએ, સવ્વે ઉસિણે સવ્વે નિદ્ધે૩' અથવા સર્વાંશથી તે કર્કશ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ગુરૂ-ભારે સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળો, અને સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે એ રીતે આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ 'સવ્વે કક્ખડે, સવ્વે ગરુએ, સવ્વે ઉસિણે, સવ્વે

सर्वो रूक्षश्चेति चतुर्थो भङ्गः ४। 'सव्वे कक्खडे सव्वे लहुए सव्वे सीए सव्वे निद्धे' सर्वः कर्कशः सर्वो लघुकः सर्वः शीतः सर्वः स्निग्धः इति पञ्चमः। 'सव्वे कक्खडे सव्वे लहुए सव्वे सीए सव्वे लुक्खे ६' सर्वः कर्कशः सर्वो लघुकः सर्वः शीतः सर्वो रूक्षश्चेति षष्ठो भङ्गः ६। 'सव्वे कक्खडे सव्वे लहुए सव्वे उसिणे सव्वे निद्धे ७' सर्वः कर्कशः सर्वो लघुकः सर्वः उष्णः सर्वः स्निग्धश्चेति सप्तमो भङ्गः ७। 'सव्वे कक्खडे सव्वे लहुए सव्वे उसिणे सव्वे लुक्खे ८' सर्वः कर्कशः सर्वो लघुकः सर्वः उष्णः सर्वो रूक्ष इत्यष्टमो भङ्गः ८। 'सव्वे मउए सव्वे

लुक्खे' या सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में गुरु, सर्वांश में उष्ण और सर्वांश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ४ यह चतुर्थ भंग है, या 'सव्वे कक्खडे, सव्वे लहुए, सव्वे सीए, सव्वे निद्धे' वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में लघु, सर्वांश में शीत और सर्वांश में स्निग्ध स्पर्शवाला हो सकता है यह पांचवां भंग है 'सव्वे कक्खडे, सव्वे लहुए, सव्वे सीए, सव्वे लुक्खे' या वह सर्वांश में कठोर, सर्वांश में लघु, सर्वांश में शीत और सर्वांश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ऐसा यह छट्ठा भंग है 'सव्वे कक्खडे सव्वे लहुए सव्वे उसिणे, सव्वे निद्धे ७' या वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में लघु, सर्वांश में उष्ण और सर्वांश में स्निग्ध स्पर्शवाला हो सकता है ऐसा यह सातवां भंग है या वह 'सव्वे कक्खडे, सव्वे लहुए, सव्वे उसिणे, सव्वे लुक्खे ८'

लुक्खे४' અથવા સર્વાંશથી તે કર્કશ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ગુરૂ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અને સર્વાંશથી તે રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ ચોથો ભંગ થાય છે. ૪ અથવા 'सव्वे कक्खडे, सव्वे लहुए, सव्वे सीए, सव्वे निद्धे५' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી લઘુ-હલકા સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો અને સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પાંચમો ભંગ છે. ૫ 'सव्वे कक्खडे, सव्वे लहुए, सव्वे सीए सव्वे लुक्खे६' અથવા તે સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો હોય છે. સર્વાંશથી લઘુ-હલકા સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો અને સર્વાંશથી રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ છઠ્ઠો ભંગ છે. ૬ 'सव्वे कक्खडे, सव्वे लहुए, सव्वे उसिणे सव्वे निद्धे७' અથવા સર્વાંશથી તે કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી તે લઘુ-હલકા સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો, અને સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ સાતમો ભંગ છે. ૭ 'सव्वे कक्खडे, सव्वे लहुए, सव्वे उसिणे, सव्वे लुक्खे८'

गरुए सव्वे सीए सव्वे निद्धे ९' सर्वो मृदुकः सर्वो गुरुकः सर्वः शीतः सर्वः स्निग्ध इति नवमो भङ्गः ९। 'सव्वे मउए सव्वे गरुए सव्वे सीए सव्वे लुक्खे १०' सर्वो मृदुकः सर्वो गुरुकः सर्वः शीतः सर्वो रूक्ष इति दशमो भङ्गः १०। 'सव्वे मउए सव्वे गरुए सव्वे उसिणे सव्वे निद्धे ११' सर्वो मृदुकः सर्वो गरुकः सर्व उष्णः सर्व स्निग्ध इत्येकादशो भङ्गः ११। सव्वे मउए सव्वे गरुए सव्वे उसिणे सव्वे लुक्खे १२' सर्वो मृदुकः सर्वो गुरुकः सर्व उष्णः सर्वो रूक्ष इति

सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में लघु, सर्वांश में उष्ण और सर्वांश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है-ऐसा यह आठवां भंग है या वह 'सव्वे मडुए, सव्वे गरुए, सव्वे सीए, सव्वे निद्धे ९' सर्वांश में मधुर, सर्वांश में गुरु, सर्वांश में शीत, और सर्वांश में स्निग्ध स्पर्शवाला हो सकता है ऐसा यह ९वां भंग है, या वह 'सव्वे मउए, सव्वे गरुए, सव्वे सीए सव्वे लुक्खे' सर्वांश में मृदु, सर्वांश में गुरु, सर्वांश में शीत, और सर्वांश में रूक्ष स्पर्श वाला हो सकता है ऐसा यह १० वां भंग है या वह-'सव्वे मडुए, सव्वे गरुए, सव्वे उसिणे, सव्वे निद्धे ११' सर्वांश में मृदु, सर्वांश में गुरु, सर्वांश में उष्ण और सर्वांश में स्निग्ध स्पर्शवाला हो सकता है ऐसा यह ११ वां भंग है, या वह-'सव्वे मउए, सव्वे गरुए, सव्वे उसिणे, सव्वे लुक्खे १२' सर्वांश में मृदु, सर्वांश में गुरु, सर्वांश में उष्ण और सर्वांश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है

સર્વાંશથી તે કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી લઘુ-હલકા સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અને સર્વાંશથી તે રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ આઠમો ભંગ છે. ૮ અથવા 'सव्वे मडुए, सव्वे गरुए, सव्वे सीए सव्वे निद्धे९' સર્વાંશથી તે મીઠા સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ગુરૂ-ભારે સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી તે ઠંડા સ્પર્શવાળો અને સર્વાંશથી તે સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ નવમો ભંગ છે. ૯ અથવા તે 'सव्वे मडुए, सव्वे गरुए, सव्वे सीए सव्वे लुक्खे१०' સર્વાંશથી તે મૃદુ-કોમળ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી તે ગુરૂ-ભારે સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી તે ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. અને સર્વાંશથી રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ દસમો ભંગ છે. ૧૦ અથવા તે 'सव्वे मडुए सव्वे गरुए, सव्वे उसिणे सव्वे निद्धे११' પોતાના સર્વાંશથી તે મધુર સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ગુરૂ-ભારે સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઉષ્ણ સ્પર્શ-વાળો અને સર્વાંશથી રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ અગીયારમો ભંગ છે. ૧૧ અથવા તે 'सव्वे मडुए, सव्वे गरुए, सव्वे उसिणे, सव्वे लुक्खे१२' સર્વાંશથી

द्वादशो भङ्गः १२। 'सव्वे मउए सव्वे लहुए सव्वे सीए सव्वे निद्धे १३' सर्वो मृदुकः सर्वो लघुकः सर्वः शीतः सर्वः स्निग्ध इति त्रयोदशो भङ्गः १३। 'सव्वे मउए सव्वे लहुए सव्वे सीए सव्वे लुक्खे १४' सर्वो मृदुकः सर्वो लघुकः सर्वः शीतः सर्वो रूक्ष इति चतुर्दशो भङ्गः १४। 'सव्वे मउए सव्वे लहुए सव्वे उसिणे सव्वे निद्धे १५' सर्वो मृदुकः सर्वो लघुकः सर्व उष्णः सर्वः स्निग्ध इति पञ्चदशो भङ्गः १५। 'सव्वे मउए सव्वे लहुए सव्वे उसिणे सव्वे लुक्खे १६'

ऐसा यह १२ वां भंग है या वह-'सव्वे मउए, सव्वे लहुए, सव्वे सीए, सव्वे निद्धे १३' सर्वांश मृदु, सर्वांश में में लघु, सर्वांश में शीत और सर्वांश में स्निग्ध स्पर्शवाला हो सकता है ऐसा यह १३वां भंग है या वह 'सव्वे मउए, सव्वे लहुए, सव्वे सीए, सव्वे लुक्खे १४' सर्वांश में मृदु, सर्वांश में लघु, सर्वांश में शीत और सर्वांश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ऐसा यह १४ वां भंग है या वह-'सव्वे मउए, सव्वे लहुए, सव्वे उसिणे, सव्वे निद्धे १५' सर्वांश में मृदु, सर्वांश में लघु, सर्वांश में उष्ण, सर्वांश में स्निग्ध स्पर्शवाला हो सकता है ऐसा यह १५वां भंग है या वह-'सव्वे मउए, सव्वे लहुए, सव्वे उसिणे, सव्वे लुक्खे १६' सर्वांश में मृदु, सर्वांश में लघु, सर्वांश में उष्ण और सर्वांश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ऐसा यह १६ वां

તે મધુર-મીઠા સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી તે ગુરૂ-ભારે સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અને સર્વાંશથી રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ બારમો ભંગ થાય છે. ૧૨ 'सव्वे मउए, सव्वे लहुए सव्वे सीए सव्वे निद्धे१३' સર્વાંશથી તે મૃદુ-કોમળ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી તે લઘુ-હલકા સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો અને સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ તેરમો ભંગ થાય છે. ૧૩ અથવા તે 'सव्वे मउए, सव्वे लहुए, सव्वे सीए, सव्वे लुक्खे१४' સર્વાંશથી તે મૃદુ-કોમળ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી લઘુ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો અને સર્વાંશથી રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે એ રીતે આ ચૌદમો ભંગ થાય છે. ૧૪ અથવા તે 'सव्वे मउए, सव्वे लहुए, सव्वे उसिणे, सव्वे निद्धे१५' પોતાના સર્વાંશથી મધુર સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી લઘુ-હલકા સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અને સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ પંદરમો ભંગ થાય છે. ૧૫ અથવા તે 'सव्वे मउए, सव्वे लहुए, सव्वे उसिणे, सव्वे लुक्खे१६' સર્વાંશથી તે મૃદુ-કોમળ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી લઘુ-હલકા સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અને સર્વાંશથી તે રૂક્ષ સ્પર્શવાળો

सर्वो मृदुकः सर्वो लघुकः सर्व उष्णः सर्वो रूक्षश्चेति षोडशो भङ्गः १६। 'एए सोलस भंगा' एते उपरिनिर्दिष्टा अविरोधिनां चतुर्णां स्पर्शानां परस्परं विशेषण विशेष्यभावेन चतुःस्पर्शे षोडशसंख्यका भङ्गा भवन्ति।

'जइ पंचफासे' यदि पञ्चस्पर्शो भवेत् बादरपरिणतोऽनन्तप्रदेशिकः स्कन्धस्तदा-'सव्वे कक्खडे सव्वे गरुए सव्वे सीए देसे निद्धे देसे लुक्खे १' सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः सर्वः शीतः देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, बहुषु प्रदेशेषु विद्यते कर्कशत्वं बहुषु गुरुत्वं बहुषु शैत्यम् एकस्मिन् देशे स्निग्धता एकदेशे रूक्षतेति प्रथमो भङ्गः १। 'सव्वे कक्खडे सव्वे गरुए सव्वे सीए देसे निद्धे देसा

भंग है इस प्रकार से-'एए सोलस भंगा' ये १६ भंग है। तात्पर्य ऐसा है कि ये उपरिनिर्दिष्ट अविरोधी चार स्पर्शों के १६ भङ्ग परस्पर विशेषण विशेष्य भाव को लेकर चार स्पर्शों में हुए हैं।

'जइ पंच फासे' यदि वह बादर परिणत अनन्त प्रदेशिक स्कन्ध पांच स्पर्शोंवाला होता है तो वह-'सव्वे कक्खडे सव्वे गरुए, सव्वे सीए, देसे निद्धे, देसे लुक्खे १' सर्वांश में कठोर स्पर्शवाला हो सकता है, सर्वांश में गुरु स्पर्शवाला हो सकता है, सर्वांश में शीत स्पर्शवाला हो सकता है, एक देश में स्निग्ध स्पर्शवाला हो सकता है और एक देश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ऐसा यह प्रथम भङ्ग है इस भङ्ग में बहुत प्रदेशों में कर्कशता, बहुत प्रदेशों में गुरुता, बहुत प्रदेशों में शैत्य, एक प्रदेश में स्निग्धता और एक देश में रूक्षता कही गई है

હોય છે. એ રીતે આ સોળમો ભંગ થાય છે ૧૬ એ રીતે 'एए सोलसभंगा' આ સોળ ભંગો થાય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-ઉપર બતાવેલ વિરોધ વિનાના ચાર સ્પર્શોના ૧૬ ભંગો પરસ્પરના વિશેષણ અને વિશેષ્ય ભાવથી ચાર સ્પર્શોના પ્રકરણમાં થયા છે.

'जइ पंचफासे' જો તે બાદર પરિણત અનંત પ્રદેશવાળો સ્કંધ પાંચ સ્પર્શોવાળો હોય તો તે આ પ્રમાણેના પાંચ સ્પર્શોવાળો હોઈ શકે છે. 'सव्वे कक्खडे, सव्वे गरुए सव्वे सीए देसे निद्धे देसे लुक्खे१' સર્વાંશમાં કઠોર સ્પર્શવાળો હોય છે. સર્વાંશમાં ગુરૂ-ભારે સ્પર્શવાળો હોય છે. સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ પ્રમાણેનો આ પહેલો ભંગ છે. ૧ આ ભંગમાં ઘણા પ્રદેશોમાં કર્કશપણુ ઘણા પ્રદેશોમાં ગુરૂપણુ ઘણા પ્રદેશોમાં શીતપણુ અને એક પ્રદેશમાં સ્નિગ્ધપણુ તથા એક દેશમા રૂક્ષપણુ કહ્યું છે. ૧

लुक्खा २' सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः सर्वः शीतो देशः स्निग्धो देशा रूक्षाः, बहुषु कर्कश गुरु शीतत्वानि एकप्रदेशे स्निग्धताऽनेकस्मिन् प्रदेशे रूक्षता इत्येवं द्वितीयो भङ्गः २। 'सव्वे कक्खडे सव्वे गरुए सव्वे सीए देसा निद्धा देसे लुक्खे' सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः सर्वः शीतः देशाः स्निग्धाः देशश्च रूक्ष इति तृतीयो भङ्गः ३। 'सव्वे कक्खडे सव्वे गरुए सव्वे सीए देसा निद्धा देसा लुक्खा ४' सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः सर्वः शीतः देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षाः

'सव्वे कक्खडे, सव्वे गरुए, सव्वे सीए, देसे निद्धे, देसा लुक्खा २ यह द्वितीय भङ्ग है इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश स्पर्शवाला' हो सकता है, सर्वांश में गुरु स्पर्शवाला हो सकता है, सर्वांश में शीत स्पर्शवाला हो सकता है, एक देश में स्निग्ध स्पर्शवाला हो सकता है और अनेक प्रदेशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है २, इसमें सर्वांश में कर्कशता, गुरुता और शीतता हो सकती कही गई है और एक प्रदेश में स्निग्धता और अनेक प्रदेशों में रूक्षता हो सकती कही गई है 'सव्वे कक्खडे, सव्वे गरुए, सव्वे सीए, देसा निद्धा, देसे लुक्खे ३' यह तृतीय भंग है इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में गुरु, सर्वांश में शीत, अनेक देशों में स्निग्ध और एक देश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है 'सव्वे कक्खडे, सव्वे गरुए, सव्वे सीए, देसा निद्धा, देसा लुक्खा ४' यह चतुर्थ भंग है इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में गुरु, सर्वांश में शीत, अनेक देशों में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ४, इस प्रकार की

'सव्वे कक्खडे सव्वे गरुए सव्वे सीए, देसे निद्धे देसा लुक्खा२' ते पोताना सर्वांशथी कर्कश स्पर्शवाळो, सर्वांशथी गुरु स्पर्शवाळो सर्वांशथी ठंडा स्पर्शवाळो एक देशमां स्निग्ध स्पर्शवाळो अने अनेक देशोमां रूक्ष स्पर्शवाळो होय छे. ए रीते आ बीजो भंग थाय छे. २ आ भंगमां अनेक प्रदेशोमां कर्कशपणु अनेक प्रदेशोमां गुरुपणु अनेक प्रदेशोमां ठंडापणु बताव्युं छे तथा एक प्रदेशमां स्निग्धपणु अने अनेक प्रदेशोमां रूक्षपणु कह्युं छे. 'सव्वे कक्खडे सव्वे गरुए सव्वे सीए देसा निद्धा देसे लुक्खे३' सर्वांशथी ते कर्कश स्पर्शवाळो सर्वांशथी गुरु स्पर्शवाळो सर्वांशथी ठंडा स्पर्शवाळो अनेक देशोमां स्निग्ध स्पर्शवाळो अने एक देशमां रूक्ष स्पर्शवाळो होय छे ए रीते आ त्रीजो भंग कह्यो छे. अथवा ते 'सव्वे कक्खडे, सव्वे गरुए, सव्वे सीए देसा निद्धा देसा लुक्खा४' सर्वांशमां ते कर्कश स्पर्शवाळो सर्वांशथी गुरु-भारे स्पर्शवाळो, सर्वांशथी शीत-ठंडा स्पर्शवाळो अनेक देशोमां स्निग्ध स्पर्शवाळो अनेक देशोमां रूक्ष स्पर्शवाळो होय छे. आ रीते आ

इत्येवं प्रथमा चतुर्भङ्गी। 'सव्वे कक्खडे सव्वे गरुए सव्वे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे ४' सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः सर्व उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति द्वितीयचतुर्भङ्ग्याः प्रथमो भङ्गः १। सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः सर्व उष्णो देशः स्निग्धो देशा रूक्षा इति द्वितीयचतुर्भङ्ग्याः द्वितीयो भङ्गः २, सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः सर्व उष्णो देशाः स्निग्धाः देशो रूक्ष इति द्वितीयचतुर्भङ्ग्यास्तृतीयो भङ्गः ३। सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुक सर्व उष्णो देशाः स्निग्धाः

यह प्रथम चतुर्भङ्गी है द्वितीय चतुर्भङ्गी इस प्रकार से है-'सव्वे कक्खडे सव्वे गरुए, सव्वे उसिणे, देसे निद्धे देसे लुक्खे १' इस भंग के अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में गुरु, सर्वांश में उष्ण, एक देश में स्निग्ध और एक देश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है-यह द्वितीय चतुर्भंगी का प्रथम भंग है 'सर्वः कर्कश', सर्वः गुरुकः, सर्वः उष्णः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः' इस भंग के अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में गुरु, सर्वांश में उष्ण, एक देश में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है २ यह द्वितीय चतुर्भंगी का द्वितीय भंग है। 'सर्वः कर्कशः, सर्वः गुरुकः, सर्व उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशो रूक्षः ३' इस भंग के अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में गुरु, सर्वांश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और एक देश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है यह द्वितीय चतुर्भङ्गी का तृतीय भङ्ग है ३, 'सर्वः कर्कशः, सर्वो गुरुकः, सर्व उष्णः, देशाः

પહેલી ચતુર્ભંગી છે. ૧ 'सव्वे कक्खडे, सव्वे गरुए, सव्वे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे१' સર્વાંશમાં તે કર્કશ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશમાં ગુરૂ સ્પર્શવાળો સર્વાંશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજા ચતુર્ભંગ પ્રકારનો પહેલો ભંગ છે. ૧ 'सर्वः कर्कशः सर्वः गुरुकः सर्व उष्णः देशः स्निग्ध. देशाः रूक्षाः२' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવ.ળો સર્વાંશમાં ગુરૂ-ભારે સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજી ચતુર્ભંગીનો બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા 'सर्वः कर्कश. सर्व गुरुकः सर्व उष्णः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः३' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશમાં ગુરૂ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અનેક દેશમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. બીજી ચતુર્ભંગીનો ત્રીજો ભંગ છે. ૩ 'सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः सर्व उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः४' તે

देशा रूक्षा इति द्वितीयचतुर्भङ्ग्याश्चत्वारो भङ्गा निष्पद्यन्ते ४। 'सव्वे कक्खडे सव्वे लहुए सव्वे सीए देसे निद्धे देसे लुक्खे' सर्वः कर्कशः सर्वो लघुकः सर्वः शीतः देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इत्येवं तृतीयचतुर्भङ्ग्या प्रथमो भङ्गः। अत्रापि चत्वारो भङ्गास्तत्र प्रथमस्तु दर्शित एव। सर्वः कर्कशः सर्वो लघुकः सर्वः शीतः देशः स्निग्धो देशा रूक्षा इति तृतीयचतुर्भङ्ग्याः द्वितीयो भङ्गः २, सर्वः कर्कशः सर्वो लघुकः सर्वः शीतः देशाः स्निग्धा देशो रूक्ष इति तृतीय चतुर्भङ्ग्यास्तृतीयो

स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः' इस भंग के अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में गुरु, सर्वांश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है यह द्वितीय चतुर्भङ्गी का चौथा भंग है इस प्रकार से ये द्वितीय चतुर्भङ्गी के ४ चार भंग हैं। तृतीय चतुर्भङ्गी इस प्रकार से है-'सव्वे कक्खडे, सव्वे लहुए, सव्वे सीए देसे निद्धे, देसे लुक्खे' यह तृतीय चतुर्भङ्गी का प्रथम भङ्ग है इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में लघु, सर्वांश में शीत, एक देश में स्निग्ध और एक देश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है १, इसका द्वितीय भंग इस प्रकार से है-'सर्वः कर्कशः, सर्वः लघुकः, सर्वः शीतः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः २' इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में लघु, सर्वांश में शीत एक देश में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है २ इसका तृतीय भंग इस प्रकार से है-'सर्वः कर्कशः, सर्वः लघुकः सर्वः शीतः, देशाः स्निग्धाः, देशो रूक्षः ३' इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश सर्वांश में लघु, सर्वांश में शीत, अनेक देशों में स्निग्ध और एकदेश

પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ગુરૂ-ભારે સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજી ચતુર્ભંગીનો ચોથો ભંગ છે ૪ આ રીતે આ બીજી ચતુર્ભંગીના ચાર ભંગો થાય છે ત્રીજી ચતુર્ભંગી આ પ્રમાણે થાય છે. 'सव्वे कक्खडे, सव्वे लहुए सव्वे सीए, देसे निद्धे देसे लुक्खे१' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી લઘુ-હલકા સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજી ચતુર્ભંગીનો પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા 'सर्व कर्कशः सर्वः लघुकः सर्वः शीतः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः२' સર્વાંશથી તે કર્કશ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી લઘુ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે આ ત્રીજી ચતુર્ભંગીનો બીજો ભગ છે. ૨ અથવા 'सर्वः कर्कशः, सर्वः लघुकः, सर्वः शीतः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः३'

भङ्गः ३, सर्वः कर्कशः सर्वो लघुकः सर्वः शीतः देशाः स्निग्धा देशा रूक्षा इति तृतीय चतुर्भङ्ग्याश्चतुर्थो भङ्गः ४। सव्वे कक्खडे सव्वे लहुए सव्वे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे ४' सर्वः कर्कशः सर्वो लघुकः सर्व उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति चतुर्थ चतुर्भङ्ग्या प्रथमो भङ्गः १। सर्वः कर्कशः सर्वो लघुकः सर्व उष्णो देशः स्निग्धो देशा रूक्षा इति चतुर्थ चतुर्भङ्ग्या द्वितीयो भङ्गो भवति २।

में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ३, इसका चतुर्थ भंग इस प्रकार से है-'सर्वः कर्कशः, सर्वः लघुकः, सर्वः शीतः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः ४' इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में लघु, सर्वांश में शीत, अनेक देशों में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्षस्पर्श वाला हो सकता है ४, चौथी चतुर्भङ्गी इस प्रकार से है-'सव्वे कक्खडे, सव्वे लहुए, सव्वे उसिणे, देसे निद्धे देसे लुक्खे १' यह इसका प्रथम भंग है, इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश सर्वांश में लघु, सर्वांश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है इसका द्वितीय भंग इस प्रकार से है-'सर्वः कर्कशः, सर्वो लघुकः, सर्व उष्णः, देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः' इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में लघु, सर्वांश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है २, इसका

સર્વાંશથી તે કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી લઘુ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો અનેક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજી ચતુર્ભંગીનો ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः, सर्वः लघुकः सर्वः शीतः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४' સર્વાંશથી તે કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી લઘુ-હલકા સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો અનેક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજી ચતુર્ભંગીનો ચોથો ભંગ છે ૪ ચોથી ચતુર્ભંગી આ પ્રમાણે છે-'सव्वे कक्खडे, सव्वे लहुए, सव्वे उसिणे, देसे निद्धे देसे लुक्खे१' સર્વાંશમાં કર્કશ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી લઘુ-હલકા સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથી ચતુર્ભંગીનો પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા 'सर्वः कर्कशः, सर्वो लघुकः, सर्व उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः २' સર્વાંશથી તે કર્કશ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી લઘુ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ઉષ્ણ-સ્પર્શવાળો એકદેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથી ચતુર્ભંગીનો બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા

सर्वः कर्कशः सर्वो लघुकः सर्व उष्णो देशाः स्निग्धा देशो रूक्ष इति चतुर्थचतुर्भङ्ग्यास्तृतीयो भङ्गः ३। सर्वः कर्कशः सर्वो लघुः, सर्व उष्णः, देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षाः ४, अत्र सर्वे मिलित्वा षोडश भङ्गाः १६ भवन्ति, तत्र कर्कशस्य सर्वतः प्राधान्यं कर्कशान्तर्गतो गुरुको लघुकश्च गुरु लघुकयोर्घटकौ शीतोष्णौ, स्निग्धरूक्षौ तु एकत्वानेकत्वाभ्यां सर्वत्र प्रविष्टावेव एवं चैकत्वानेकत्वाभ्यां स्निग्धरूक्षघटितशीतोष्ण संवलित गुरुलघुकघटिताः कर्कशमुख्यविशेष्यकाः

तृतीय भंग इस प्रकार से है-'सर्वः कर्कशः सर्वः लघुकः, सर्वः उष्णः, देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः' इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में लघु, सर्वांश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ३, इसका चतुर्थ भङ्ग इस प्रकार से है-'सर्वः कर्कशः, सर्वः लघुकः, सर्व उष्णः देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः ४' इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में लघु, सर्वांश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्श वाला हो सकता है, इस प्रकार से ये चारों चतुर्भंगी के सब भङ्ग मिलकर यहां १६ होते हैं इन १६ भङ्गों में कर्कशरूप स्पर्श की सर्वत्र प्रधानता है, कर्कश के अन्तर्गत गुरु और लघुरूप स्पर्श है, गुरु लघु के साथ शीत और उष्ण स्पर्श हैं, तथा स्निग्ध एवं रूक्ष स्पर्श हैं, इनमें एकत्व और अनेकत्व विवक्षित किया गया है और ये सब ही भङ्गों के साथ हैं इस प्रकार

'सर्वः कर्कशः सर्वः लघुकः सर्व उष्णः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ३' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી લઘુ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ઉષ્ણ-સ્પર્શવાળો અનેક દેશમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથી ચતુર્ભંગીનો ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः, सर्वः लघुकः, सर्व उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી લઘુ-હલકા સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથી ચતુર્ભંગીનો ચોથો ભંગ છે. ૪ આ રીતે આ ચારે ચતુર્ભંગીના કુલ મળીને ૧૬ ભંગો થાય છે. આ ૧૬ સોળ ભંગોમાં કર્કશ સ્પર્શની બધે જ પ્રધાનપણું છે. કર્કશ સ્પર્શની અન્તર્ગત ગુરૂ-લઘુ સ્પર્શ છે અને ગુરૂ-લઘુની સાથે ઠંડા અને ઉષ્ણ સ્પર્શ છે. તથા સ્નિગ્ધ-રૂક્ષ સ્પર્શ છે. એમાં એકપણું અને અનેકપણાની વિવક્ષા કરવામાં આવી છે. અને તે બધા જ ભંગોમાં સમજવાની

षोडश भङ्गा भवन्ति, तत्र गुरुत्वशीतघटिताश्चत्वारः ४, गुरुत्वोष्णघटिताश्चत्वारः ४, लघुत्वशीतघटिताश्चत्वारः ४,। लघुत्वउष्णघटिताश्चत्वारः स्निग्धरूक्षौ ४ तु एकत्वानेकत्वाभ्यां सर्वत्र दियेते एव, एवं क्रमेण षोडशभङ्गाः कर्कशे भवन्ति। एतदेव दर्शयति-'एवं एए कक्खडेणं सोलस भंगा' एवमेते उपरोक्ताः कर्कशेन कर्कशघटिताः षोडश भङ्गा भवन्तीति। अथ मृदुकेन सह भङ्गानाह-'सव्वे मउए सव्वे गरुए सव्वे सीए देसे निद्धे देसे लुक्खे' सर्व मृदुकः सर्वो गुरुकः सर्व शीतः देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति मृदुप्रधानकः प्रथमो भङ्गः १, 'एवं मउएण वि सोलसभंगा' एवम्-अनेन प्रकारेण मृदुकेनापि षोडश भङ्गाः, तथाहि-सर्वो मृदुकः सर्वो गुरुकः सर्वः शीतो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, इति प्रथमो भङ्गः सूत्रप्रदर्शित एव १। सर्वो मृदुकः सर्वो गुरुकः सर्वः शीतः

इन समस्त भङ्गों में से गुरुत्व शीतत्व घटित ४ भङ्ग हैं, गुरुत्व उष्णत्व घटित ४ भङ्ग हैं, लघुत्व शीतत्व घटित ४ भंग हैं, और लघुत्व उष्णत्व घटित ४ भंग हैं इस प्रकार से ये सब १६ भङ्ग हैं और ये १६ भंग कर्कश स्पर्श की प्रधानता से हुए हैं, यही बात-'एवं एए कक्खडेणं सोलस भंगा' इस सूत्रपाठ द्वारा प्रकट की गई है, अब मृदुक स्पर्श की प्रधानता से जो भंग बनते हैं, वे इस प्रकार से हैं-'सव्वे मउए सव्वे गरुए, सव्वे सीए, देसे निद्धे देसे लुक्खे १' यह मृदुत्वस्पर्श की प्रधानतावाला प्रथम भंग है, इसके अनुसार वह सर्वांश में मृदु स्पर्श वाला, सर्वांश में गुरु स्पर्शवाला, सर्वांश शीत स्पर्शवाला, एकदेश में स्निग्ध स्पर्शवाला और एक देश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है १,

છે. આ રીતે આ બધા ભંગોમાંથી ગુરૂપણા અને ઠંડાપણાના ૪ ચાર ભંગો થાય છે. ગુરૂપણા અને ઉષ્ણપણાથી ૪ ચાર ભંગો થાય છે. લઘુપણા અને ઉષ્ણપણાના ચાર ભંગો એ રીતે આ કુલ ૧૬ સોળ ભંગો કર્કશ સ્પર્શના પ્રધાનપણામાં થયા છે. એજ વાત 'एवं एए कक्खडेणं सोलस भंगा' આ સૂત્રપાઠથી બતાવેલ છે.

હવે મૃદુ સ્પર્શને મુખ્ય બનાવીને તેના મુખ્યપણાથી જે ભંગો થાય છે તે બતાવવામાં આવે છે.-'सव्वे मउए सव्वे गरुए सव्वे सीए देसे निद्धे देसे लुक्खे१' સર્વાંશથી તે મૃદુ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ગુરૂ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ મૃદુ સ્પર્શની પ્રધાનતાવાળો પહેલો ભંગ છે. ૧ 'सर्वः मृदुकः सर्वो गुरुकः सर्वः शीतः देशः स्निग्धः

देशः स्निग्धो देशा रूक्षा इति द्वितीयः २। सर्वो मृदुकः सर्वो गुरुकः सर्वः शीतः देशाः स्निग्धा देशो रूक्ष इति तृतीयः ३। सर्वो मृदुकः सर्वो गुरुकः सर्वः शीतः देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षाः ४ इति चतुर्थः। षष्ठीं चतुर्भङ्गीमाश्रित्य चत्वारो भङ्गाः, तथाहि-सर्वो मृदुकः, सर्वो गुरुकः, सर्व उष्णः, देशः स्निग्धः देशो रूक्षः १, सर्वो मृदुकः सर्वो गुरुकः सर्व उष्णः देशः स्निग्धः देशा रूक्षाः

'सर्वः मृदुकः, सर्वो गुरुकः, सर्वः शीतः, देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः २' यह द्वितीय भङ्ग है, इसके अनुसार वह सर्वांश में मृदु स्पर्शवाला, सर्वांश में गुरु स्पर्शवाला, सर्वांश में शीत स्पर्शवाला, एक देश में स्निग्ध स्पर्शवाला, और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है २। 'सर्वो मृदुकः, सर्वो गुरुकः, सर्वः शीतः, देशाः स्निग्धाः, देशो रूक्षः ३' यह तृतीय भङ्ग है, इसके अनुसार वह सर्वांश में मृदुक स्पर्शवाला, सर्वांश में गुरु स्पर्शवाला, सर्वांश में शीत स्पर्शवाला, अनेक देशों में स्निग्ध स्पर्शवाला और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ३, 'सर्वो मृदुकः, सर्वो गुरुकः, सर्वः शीतः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः ४' यह चतुर्थ भंग है, इसके अनुसार वह सर्वांश में मृदु स्पर्शवाला, सर्वांश में गुरु स्पर्शवाला, सर्वांश में शीत स्पर्शवाला, अनेक देशों में स्निग्ध स्पर्शवाला और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ४ इस प्रकार से यह पांचवीं चतुर्भंगी है, छठी चतुर्भंगी इस प्रकार से है-'सर्वो मृदुकः सर्वो गुरुकः, सर्व उष्णः, देशः स्निग्धः, देशो रूक्षः'

देशाः रूक्षाः२' ते पोताना सर्वांशथी मृदु स्पर्शवाळो, सर्वांशथी गुरु स्पर्शवाळो, सर्वांशथी ठंडा स्पर्शवाळो एक देशमां स्निग्ध स्पर्शवाळो अने अनेक देशोमां रूक्ष स्पर्शवाळो होय छे. आ मृदु स्पर्शना प्रधानपणानो बीजो भंग छे. २ अथवा 'सर्वो मृदुकः, सर्वो गुरुकः, सर्वः शीतः, देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः३' सर्वांशथी ते मृदु स्पर्शवाळो, सर्वांशथी गुरु स्पर्शवाळो सर्वांशथी ठंडा स्पर्शवाळो अनेक देशोमां स्निग्ध स्पर्शवाळो अने एक देशमां रूक्ष स्पर्शवाळो होय छे आ मृदु स्पर्शना प्रधानपणानो त्रीजो भंग छे. अथवा 'सर्वो मृदुकः सर्वो गुरुकः, सर्वः शीतः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४' ते पोताना सर्वांशथी मृदु स्पर्शवाळो सर्वांशथी गुरु स्पर्श वाळो, सर्वांशथी ठंडा स्पर्शवाळो अनेक देशमां स्निग्ध स्पर्शवाळो अने अनेक देशमां रूक्ष स्पर्शवाळो होय छे. आ मृदु स्पर्शना प्रधानपणानो ४ चोथो भंग छे. आ रीते आ पांचमी चतुर्भंगी थाय छे. छठ्ठी चतुर्भंगी आ प्रमाणे थाय छे-'सर्वो मृदुकः सर्वो गुरुकः सर्व उष्णः

२, सर्वो मृदुकः, सर्वो गुरुकः, सर्व उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशो रूक्षः ३, सर्वो मृदुकः, सर्वो गुरुकः, सर्व उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशा रूक्षाः ४।

सर्वांश में वह मृदु स्पर्शवाला, सर्वांश में गुरु स्पर्शवाला, सर्वांश में उष्ण स्पर्शवाला, एकदेश में स्निग्ध स्पर्शवाला और एक देश में रूक्ष-स्पर्शवाला हो सकता है १ यह छठी चतुर्भंगी का प्रथम भंग है इसका द्वितीय भंग इस प्रकार से है-'सर्वो मृदुक', सर्वो गुरुकः, सर्वः उष्णः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः २' सर्वांश में वह मृदु स्पर्शवाला, सर्वांश में गुरुस्पर्शवाला, सर्वांश में उष्ण स्पर्शवाला, एकदेश में स्निग्ध स्पर्शवाला और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है २ तृतीय भंग इस प्रकार से है-'सर्वः मृदुकः, सर्वः गुरुकः, सर्व उष्णः, देशाः स्निग्धाः देशः रूक्षः ३' सर्वांश में वह मृदुक, सर्वांश में गुरुक, सर्वांश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और एक देश में रूक्ष स्पर्श वाला हो सकता है, चौथा भंग इस प्रकार से है-'सर्वो मृदुकः, सर्वो गुरुकः, सर्व उष्णः, देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४' सर्वांश में वह मृदु, सर्वांश में गुरु, सर्वांश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ४, सप्तमी चतुर्भंगी इस

देशः स्निग्धः देशो रूक्षः १' सर्वांशथी ते मृदु स्पर्शवाળो, सर्वांशथी ते गुरु स्पर्शवाળो सर्वांशथी ઉष्ण स्पर्शवाળो એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને એક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે આ છઠ્ઠી ચતુર્ભંગીનો પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા તે 'सर्वो मृदुकः सर्वो गुरुकः सर्व उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः२' સર્વાંશથી તે મૃદુ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી તે ગુરુ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથી ચતુર્ભંગીનો બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા તે 'सर्वः मृदुकः सर्वः गुरुकः सर्व उष्णः देशा. स्निग्धाः देशः रूक्ष.३' સર્વાંશથી તે મૃદુ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ગુરૂ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શ-વાળો હોય છે. આ છઠ્ઠી ચતુર્ભંગીનો ત્રીજો ભગ છે. ૩ અથવા તે 'सर्वो मृदुक', सर्वो गुरुकः सर्व उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षा ४' સર્વાં-શથી તે મૃદુ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ગુરૂ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઉષ્ણ સ્પર્શ-વાળો, અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ છઠ્ઠી ચતુર્ભંગીનો ચોથો ભંગ છે. ૪ અથવા

सप्तमीं चतुर्भङ्गीमाह-सर्वो मृदुकः सर्वो लघुकः सर्वः शीतः देशः स्निग्धो देशो रूक्षः १, सर्वो मृदुकः सर्वो लघुकः सर्वः शीतः देशः स्निग्धो देशा रूक्षाः २, सर्वो मृदुकः सर्वो लघुकः सर्वः शीतो देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ३, सर्वो मृदुकः सर्वो लघुकः, सर्वः शीतः देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षाः ४, अथाष्टमीं चतुर्भङ्गीमाह-सर्वो मृदुकः सर्वो लघुकः सर्व उष्णो देशः स्निग्धः देशो रूक्षः १, सर्वो मृदुकः सर्वो लघुकः सर्व उष्णो देशः स्निग्धो देशा रूक्षाः २, सर्वो

प्रकार से है-'सर्वो मृदुकः, सर्वो लघुकः, सर्वः शीतः देशः स्निग्धः देशः रूक्षः १, सर्वः मृदुकः, सर्वः लघुकः, सर्वः शीतः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः २, सर्वः मृदुकः, सर्वो लघुकः, सर्वः शीतः, देशाः स्निग्धाः, देशो रूक्षः ३, सर्वो मृदुकः सर्वो लघुकः, सर्व उष्णः, देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४' आठवीं चतुर्भंगी इस प्रकार है-'सर्वो मृदुकः सर्वो लघुकः सर्व उष्णो देशः स्निग्धः देशो रूक्षः १' सर्वांश से वह मृदु स्पर्शवाला सर्वांश में वह लघु स्पर्शवाला सर्वांश में वह उष्ण स्पर्शवाला, एकदेश में स्निग्ध स्पर्शवाला और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला है यह आठवीं चतुर्भंगी का पहला भंग है अथवा वह-'सर्वो मृदुकः सर्वो लघुकः सर्व उष्णो देशः स्निग्धो देशाः रूक्षाः २' सर्वांश में मृदु स्पर्शवाला, सर्वांश में लघु स्पर्शवाला, सर्वांश में उष्ण स्पर्शवाला

તે 'सर्वो मृदुकः सर्वो लघुकः, सर्वः शीतः देशः स्निग्धः देशः रूक्षः १' સર્વાંશથી તે મૃદુ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી લઘુ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો એક દેશથી સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને એક દેશથી રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ સાતમી ચતુર્ભંગીનો પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા તે 'सर्वः मृदुकः, सर्वः लघुकः, सर्वः शीतः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः २' પોતાના સર્વાંશથી તે મૃદુ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી લઘુ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો, એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ સાતમી ચતુર્ભંગીનો બીજો ભંગ છે. અથવા તે 'सर्वः मृदुकः, सर्वो लघुकः, सर्व शीतः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः३' પોતાના સર્વાંશથી તે મૃદુ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી લઘુ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ સાતમી ચતુર્ભંગીનો ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા તે 'सर्वो मृदुकः, सर्वो लघुकः सर्व उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः४' સર્વાંશથી તે મૃદુ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી તે લઘુ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં

मृदुकः सर्वो लघुकः सर्व उष्णो देशाः स्निग्धोः देशो रूक्षः ३, सर्वो मृदुकः सर्वो लघुः सर्व उष्णो देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षाः ४। एवं क्रमेण मृदुकेनापि सह गुरुलघुशीतोष्णानां परस्परं व्यत्यासेन स्निग्धत्वरूक्षत्वयोरेकत्वानेकत्वाभ्यां

एकदेश में स्निग्ध स्पर्शवाला और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला होता है यह आठवीं चतुर्भंगी का दूसरा भंग है। अथवा वह 'सर्वो मृदुकः सर्वो लघुकः सर्व उष्णो देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ३' सर्वांश में वह मृदु स्पर्शवाला सर्वांश में लघु स्पर्शवाला सर्वांश में उष्ण स्पर्शवाला अनेक देशों में स्निग्ध स्पर्शवाला और एक देश में रूक्ष स्पर्शवाला होता है यह आठवीं चतुर्भंगी का तीसरा भंग है अथवा वह-'सर्वो मृदुकः सर्वो लघुकः सर्व उष्णो देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४' सर्वांश में मृदु स्पर्शवाला, सर्वांश में लघु स्पर्शवाला, सर्वांश में उष्ण स्पर्शवाला अनेक देश में स्निग्ध स्पर्शवाला और अनेक देश में रूक्ष स्पर्शवाला होता है। यह आठवीं चतुर्भंगी का चौथा भंग है। इस प्रकार यह आठ चतुर्भंगी समाप्त हुई। इस प्रकार

સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ સાતમી ચતુર્ભંગીનો ચોથો ભંગ છે. ૪ હવે આઠમી ચતુર્ભંગી બતાવવામાં આવે છે. તે આ પ્રમાણે છે-'सर्वो मृदुकः सर्वो लघुकः सर्व उष्णो देशः स्निग्धः देशो रूक्षः१' તે પોતાના સર્વાંશથી મૃદુ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી લઘુ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ આઠમી ચતુર્ભંગીનો પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા 'सर्वो मृदुकः सर्वो लघुकः सर्व उष्णो देशः स्निग्धो देशाः रूक्षाः२' સર્વાંશથી તે મૃદુ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી લઘુ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ઉષ્ણ-સ્પર્શવાળો એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે.

આ આઠમી ચતુર્ભંગીનો બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા તે 'सर्वो मृदुकः सर्वो लघुकः सर्व उष्णो देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः३' સર્વાંશથી તે મૃદુ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી લઘુ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે આ આઠમી ચતુર્ભંગીનો ૩ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા તે 'सर्वो मृदुकः सर्वो लघुकः सर्व उष्णो देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः४' પોતાના સર્વાંશથી મૃદુ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી લઘુ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોથી સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોથી રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ રીતે આ આઠમી ચતુ-

षोडश भङ्गा निष्पद्यन्ते। 'एवं बत्तीसं भंगा' एवम्-कथितरूपेण कर्कश मृदुकयोर्मिलित्वा द्वात्रिंशद्भङ्गा भवन्ति ३२। एषा प्रथमा द्वात्रिंशिका १। अथ द्वितीयां द्वात्रिंशिकामाह-'सव्वे कक्खडे सव्वे गरुए सव्वे निद्धे देसे सीए देसे उसिणे' सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः सर्वः स्निग्धो देशः शीतो देश उष्णः १, अत्रापि षोडश भङ्गाः कर्त्तव्याः तथाहि-सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः सर्वः स्निग्धः देशः शीतः देशा उष्णाः २, सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः सर्वः स्निग्धो देशाः

के ये १६ भंग मृदु स्पर्श के साथ गुरु, लघु, शीत, उष्ण इनके व्यत्यास से और स्निग्ध रूक्ष की एकता और अनेकता से हुए हैं। 'एवं बत्तीसं भंगा' इस पूर्वोक्त कथन के अनुसार कर्कश और मृदुक स्पर्श के ये १६-१६ भंग मिलकर ३२ भंग हो जाते हैं यह प्रथमा द्वात्रिंशतिका है। अब द्वितीया द्वात्रिंशतिका कैसी होती है-यह प्रकट कि जाती है-'सव्वे कक्खडे, सव्वे गरुए, सव्वे निद्धे, देसे सीए देसे उसिणे १' सर्वांश में वह कर्कश, सर्वांश में गुरु, सर्वांश में स्निग्ध, एकदेश में शीत और एक देश में उष्ण स्पर्शवाला हो सकता है १, यह द्वितीय द्वात्रिंशतिका का प्रथम भंग है इसका द्वितीय भंग इस प्रकार से है-'सर्वः कर्कशः, सर्वः गुरुकः, सर्वः स्निग्धः, देशः शीतः, देशा उष्णाः २' इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में गुरु, सर्वांश में स्निग्ध, एकदेश में शीत और अनेक देशों में उष्ण स्पर्शवाला हो

ભંગીનો ચોથો ભંગ થાય છે. ૪ આ રીતે ૧૬ સોળ ભંગો મૃદુ સ્પર્શની સાથે ગુરૂ, લઘુ, શીત, અને ઉષ્ણુ સ્પર્શના ફેરફારથી અને સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શના એકપણા અને અનેકપણાથી થયા છે. 'एवं बत्तीसं भंगा' આ પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે કર્કશ અને મૃદુ સ્પર્શની પ્રધાનતાવાળા ૧૬-૧૬ ભંગો મળીને કુલ બત્રીસ ભંગો થઇ જાય છે. આ પહેલી બત્રીસી છે.

હવે બીજી બત્રીસીનો પ્રકાર બતાવવામાં આવે છે-'सव्वे कक्खडे, सव्वे गरुए, सव्वे निद्धे, देसे सीए देसे उसिणे१' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ગુરૂ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળો હોય છે આ બીજી બત્રીસીનો પહેલો ભંગ છે. અથવા 'सर्वः कर्कशः सर्वः गुरुकः सर्वः स्निग्धः देशः शीतः देशा उष्णाः२' સર્વાંશથી તે કર્કશ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ગુરૂ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજી બત્રીસીનો બીજો

शीताः देश उष्णः ३, सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः सर्वः स्निग्धो देशाः शीताः देशा उष्णाः ४ । सर्वः कर्कशः, सर्वो गुरुकः, सर्वो रूक्षः देशः शीतो देश उष्णः १ सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः सर्वो रूक्षः देशः शीतो देशा उष्णाः २, सर्वः

सकता है २ इसका तृतीय भंग इस प्रकार से है-'सर्वः कर्कशः, सर्वो गुरुकः, सर्वः स्निग्धः, देशाः शीताः देश उष्णः ३' इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में गुरु, सर्वांश में स्निग्ध, अनेक देशों में शीत और एकदेश में उष्ण हो सकता है ३, 'सर्वः कर्कशः, सर्वः गुरुकः, सर्वः स्निग्धः, देशाः शीताः, देशा उष्णाः ४' यह चतुर्थ भंग है इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में गुरु, सर्वांश में स्निग्ध, अनेक देशों में शीत और अनेक देशों में उष्ण स्पर्शवाला हो सकता है ४, 'सर्वः कर्कशः, सर्वः गुरुकः, सर्वो रूक्षः, देशः शीतः देश उष्णः १ यह द्वितीय द्वात्रिंशतिका की द्वितीय चतुर्भंगी का प्रथम भंग है इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में गुरुक, सर्वांश में रूक्ष, एकदेश में शीत और एकदेश में उष्ण स्पर्शवाला हो सकता है १ इसका द्वितीय भंग इस प्रकार से है-'सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः, सर्वो रूक्षः, देशः शीतः, देशाः उष्णाः २' इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में गुरु, सर्वांश में रूक्ष और एक

ભંગ છે. ૨ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः, सर्वो गुरुकः, सर्वः स्निग्धः देशाः शीताः देश उष्णः३' સર્વાંશથી તે કર્કશ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ગુરૂ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો, અનેક દેશોમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજી બત્રીસીનો ત્રીજો ભંગ છે ૩ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः, सर्वः गुरुकः सर्वः स्निग्धः देशाः शीता देशा उष्णाः४' સર્વાંશથી તે કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ગુરૂ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ સ્પર્શ-વાળો હોય છે. આ બીજી બત્રીસીનો ચોથો ભંગ છે. ૪ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः सर्वः गुरुकः सर्वो रूक्षः देशः शीतः देश उष्णः१' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ગુરૂ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી રૂક્ષ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજી બત્રીસીની બીજી ચતુર્ભંગીનો પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः, सर्वो रूक्षः देशः शीतः देशा उष्णाः२' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ગુરૂ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી રૂક્ષ સ્પર્શ-

कर्कशः सर्वो गुरुकः सर्वो रूक्षः देशाः शीताः देश उष्णः ३, सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः सर्वो रूक्षः देशाः शीताः देशा उष्णाः४, सर्वः कर्कशः सर्वो लघुकः सर्वः स्निग्धः देशः शीतः देश उष्णः १, सर्वः कर्कशः सर्वो लघुकः सर्वः

देश में शीत एवं अनेक देशों में उष्ण स्पर्शवाला हो सकता है २, इसका तृतीय भंग इस प्रकार से है-'सर्वः कर्कशः, सर्वो गुरुकः, सर्वो रूक्षः, देशाः शीताः देशः उष्णः' ३ इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में गुरु, सर्वांश में रूक्ष, अनेक देशों में शीत और एकदेश में उष्ण स्पर्शवाला हो सकता है ३, इसका चतुर्थ भंग इस प्रकार से है-'सर्वः कर्कशः, सर्वो गुरुकः, सर्वो रूक्षः, देशाः शीताः, देशा उष्णाः ४' इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में गुरुक, सर्वांश में रूक्ष, अनेक देशों में शीत और अनेक देशों में उष्ण स्पर्शवाला हो सकता है ४ इस प्रकार से यह इसकी द्वितीय चतुर्भंगी है इसकी तृतीय चतुर्भंगी इस प्रकार से है-सर्वः कर्कशः, सर्वो लघुकः सर्वः स्निग्धः, देशः शीतः, देश उष्णः' इसका यह प्रथम भङ्ग है इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में लघु, सर्वांश में स्निग्ध, एक देश में शीत और एक देश में उष्ण स्पर्शवाला हो सकता

વાળો એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજી બત્રીસીની બીજી ચતુર્ભંગીનો બીજો ભંગ છે ૨ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः सर्वो रूक्षः देशाः शीताः देश उष्णः३' તે પોતાના સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ગુરૂ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી રૂક્ષ સ્પર્શવાળો અનેક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પ્રમાણે બીજી બત્રીસીની બીજી ચતુર્ભંગીનો ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः, सर्वो रूक्षः देशाः शीताः देशा उष्णाः४' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ગુરૂ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી રૂક્ષ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજી બત્રીસીની બીજી ચતુર્ભંગીનો ચોથો ભંગ થાય છે. ૪ હવે ત્રીજી ચતુર્ભંગી બતાવવામાં આવે છે.-

'सर्वः कर्कशः सर्वो लघुकः सर्वः स्निग्धः देशः शीतः देश उष्णः १' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી લઘુ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજી બત્રીસીની ત્રીજી ચતુર્ભંગીનો

स्निग्धो देशः शीतः देशा उष्णाः २, सर्वः कर्कशः सर्वो लघुकः सर्वः स्निग्धो देशाः शीताः देश उष्णः ३, सर्वः कर्कशः सर्वो लघुकः सर्वः स्निग्धो देशाः शीताः देशा उष्णाः४, एवं सर्वः कर्कशः सर्वो लघुकः सर्वो रूक्षः देशः शीतः देश

है इसका द्वितीय भङ्ग इस प्रकार से है-'सर्वः कर्कशः, सर्वः लघुकः, सर्वः स्निग्धः, देशः शीतः, देशा उष्णाः' इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में लघु, सर्वांश में स्निग्ध, एक देश में शीत और अनेक देशों में उष्ण स्पर्शवाला हो सकता है २ इसका तृतीय भंग इस प्रकार से है-'सर्वः कर्कशः, सर्वः लघुकः, सर्वः स्निग्धः, देशाः शीताः, देश उष्णः३' इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में लघु, सर्वांश में स्निग्ध, अनेक देशों में शीत और एकदेश में उष्ण स्पर्शवाला हो सकता है ३, 'सर्वः कर्कशः, सर्वो लघुकः, सर्वः स्निग्धः देशाः शीताः देशा उष्णाः' यह इसका चतुर्थ भंग है-इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में लघु, सर्वांश में स्निग्ध, अनेक देशों में शीत और अनेक देशों में उष्ण स्पर्शवाला हो सकता है ४, इसकी चौथी चतुर्भंगी इस प्रकार से है-'सर्वः कर्कशः, सर्वो लघुकः, सर्वो रूक्षः, देशः शीतः, देश उष्णः १' यह इसका पहिला भंग है,

પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા 'सर्वः कर्कशः, सर्वः लघुकः सर्वः स्निग्धः देशः शीतः देशा उष्णाः२' સર્વાંશથી તે કર્કશ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી લઘુ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે આ રીતે બીજી બત્રીસીની ત્રીજી ચતુર્ભંગીનો બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः सर्वः लघुकः सर्वः स्निग्धः देशाः शीताः देश उष्ण ३' સર્વાંશથી તે કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી લઘુ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ રીતે બીજી બત્રીસીની ત્રીજી ચતુર્ભંગીનો ત્રીજો ભંગ થાય છે. અથવા તે 'सर्वः कर्कशः, सर्वो लघुकः सर्वः स्निग्धः देशाः शीताः देशा उष्णाः४' પોતાના સર્વાંશથી તે કર્કશ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી લઘુ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ રીતે આ બીજી બત્રીસીની ત્રીજી ચતુર્ભંગીનો ચોથો ભંગ થાય છે. ૪ હવે ચોથી ચતુર્ભંગી બતાવવામાં આવે છે.-'सर्वः कर्कशः सर्वो लघुकः सर्वो रूक्षः देशः शीतः देश उष्णः१' સર્વાંશથી તે કર્કશ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી

उष्णः १, सर्वः कर्कशः सर्वो लघुकः सर्वो रूक्षः देशः शीतो देशा उष्णाः २, सर्वः कर्कशः सर्वो लघुकः सर्वो रूक्षः देशाः शीताः देश उष्णः ३, सर्वः कर्कशः सर्वो लघुकः सर्वो रूक्षः देशाः शीताः देशा उष्णाः ४, यथा कर्कशेन सह षोडश भङ्गा जातास्तथैव मृदुकेनापि सह षोडश भङ्गाः कर्त्तव्याः १६। 'एए

इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में लघु, सर्वांश में रूक्ष एकदेश में शीत और एकदेश में उष्ण हो सकता है १, 'सर्वः कर्कशः, सर्वो लघुकः, सर्वो रूक्षः, देशः शीतः देशा उष्णाः २' यह इसका द्वितीय भंग है, इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में लघु, सर्वांश में रूक्ष, एकदेश में शीत और अनेक देशों में उष्ण स्पर्शवाला हो सकता है २, 'सर्वः कर्कशः सर्वः लघुकः, सर्वो रूक्षः, देशाः शीताः, देश उष्णः ३' यह इसका तृतीय भंग है इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में लघु, सर्वांश में रूक्ष, अनेक देशों में शीत और एकदेश में उष्ण स्पर्शवाला हो सकता है ३, 'सर्वः कर्कशः सर्वो लघुकः, सर्वो रूक्षः देशाः शीताः देशा उष्णाः' यह इसका चतुर्थ भंग है, इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में लघु, सर्वांश में रूक्ष, अनेक देशों में शीत और अनेक देशों में उष्ण स्पर्शवाला हो सकता है ४, जिस प्रकार से कर्कश के साथ ये

લઘુ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી રૂક્ષ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ રીતે આ બીજી બત્રીસીની ચોથી ચતુર્ભંગીનો પહેલો ભંગ થાય છે. 'सर्वः कर्कशः, सर्वो लघुकः, सर्वो रूक्षः देशः शीतः देशाः उष्णाः२' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી લઘુ સ્પર્શવાળો, એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ રીતે બીજી બત્રીસીની ચોથી ચતુર્ભંગીનો બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः सर्वो लघुकः सर्वो रूक्षः देशाः शीताः देश उष्णः३' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી લઘુ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી રૂક્ષ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ રીતે બીજી બત્રીસીની ચોથી ચતુર્ભંગીનો ત્રીજો ભંગ થાય છે અથવા તે 'सर्वः कर्कशः सर्वो लघुकः सर्वो रूक्षः देशाः शीताः देशा उष्णाः४' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી લઘુ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી રૂક્ષ સ્પર્શવાળો અનેક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ રીતે બીજી બત્રીસીની ચોથી ચતુર્ભંગીનો ચોથો ભંગ થાય છે. ૪ જે પ્રમાણે કર્કશ સ્પર્શની સાથે આ સોળ ભંગો બતાવ્યા છે, એજ રીતે મૃદુ

बत्तीसं भंगा' एते द्वात्रिंशद्भङ्गा उपर्युक्ता भवन्तीति; एषा द्वितीया द्वात्रिंशिका २॥ 'सव्वे कक्खडे सव्वे सीए सव्वे निद्धे देसे गरुए देसे लहुए' सर्वः कर्कशः सर्वः शीतः सर्वः स्निग्धः देशो गुरुको देशो लघुकः, 'एत्थवि बत्तीसं भंगा' अत्रापि द्वात्रिंशद्भङ्गा भवन्तीति, कर्कशशीतस्निग्धेन सह गुरुकलघुकयोरेकत्वानेकत्वाभ्यां चत्वारो भङ्गा ४, कर्कशशीतरूक्षेण सह गुरुकलघुकयोरेकत्वानेकत्वाभ्यां पुनश्चत्वारो भङ्गाः ४। एवम् शीतस्थाने 'उसिणे' दत्वा कर्कशोष्णस्निग्धेन सह गुरुकलघुकयोरेकत्वानेकत्वाभ्यां पुनश्चत्वारः ४। कर्कशोष्ण-

सोलह भंग किये गए हैं उसी प्रकार से मृदुक के साथ भी १६ भंग कर लेना चाहिये, 'एए बत्तीसं भंगा' इस प्रकार से ये ३२ भंग हैं, यह द्वितीय द्वात्रिंशतिका है तृतीय द्वात्रिंशतिका इस प्रकार से है-'सव्वे कक्खडे, सव्वे सीए, सव्वे निद्धे, देसे गरुए, देसे लहुए' यह इसका प्रथम भंग है, इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश सर्वांश में शीत, सर्वांश में स्निग्ध, एकदेश में गुरु और एकदेश में लघु स्पर्शवाला हो सकता है १, यहां पर कर्कश, शीत, स्निग्ध के साथ गुरु और लघु इन्हें एकत्व और अनेकत्व में रखने से ४ भंग होते हैं, कर्कश, शीत, रूक्ष के साथ गुरु और लघु पदों के एकत्व और अनेकत्व में रखने से ४ भंग होते हैं, इसी प्रकार से शीत के स्थान में 'उसिणे' पद का प्रयोग करके कर्कश, उष्ण, स्निग्ध के साथ गुरु लघुपद में एकत्व और अनेकत्व करके ४ भंग होते हैं, कर्कश, उष्ण, रूक्ष के साथ

સ્પર્શથી સાથે પણ ૧૬ સોળ ભંગો સમજવા. એ રીતે 'एए बत्तीस भंगा' આ રીતે આ બીજી બત્રીસીના બત્રીસ ભંગો કહ્યા છે. આ રીતે આ બીજી બત્રીસી છે.

હવે ત્રીજી બત્રીસી બતાવવામાં આવે છે. જે આ પ્રમાણે છે-'सव्वे कक्खडे सव्वे सीए, सव्वे निद्धे, देसे गरुए देसे लहुए१' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં ગુરૂ સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં લઘુ સ્પર્શવાળો હોય છે. અહિયાં કર્કશ, શીત અને સ્નિગ્ધ સ્પર્શોની સાથે ગુરૂ અને લઘુ સ્પર્શને રાખીને તેના એકપણા અને અનેકપણાથી ૪ ચાર ભંગો થાય છે ૧ કર્કશ, શીત અને રૂક્ષ સ્પર્શની સાથે ગુરૂ અને લઘુ સ્પર્શ સંબંધી પદો યોજીને તેના એકપણા અને અનેકપણાથી પણ ૪ ચાર ભંગો થાય છે ૨ એજ રીતે 'शीत' સ્પર્શના સ્થાને 'उसिणे' પદનો પ્રયોગ કરીને કર્કશ, ઉષ્ણ અને સ્નિગ્ધ સ્પર્શની સાથે ગુરૂ લઘુ પદમાં એકપણુ અને અનેકપણુ કરવાથી પણ

रूक्षेण सह गुरुकलघुकयोरेकत्वानेकत्वाभ्यां पुनश्चत्वारो भङ्गाः ४। एवम् षोडश १६, इत्येवं क्रमेण कर्कशवत् मृदुकेनापि सह षोडश भङ्गाः कर्त्तव्याः १६। इत्येवमत्रापि द्वात्रिंशद्भङ्गाः करणीया इति, एषा तृतीया द्वात्रिंशिका।३। तथाहि-सर्वः कर्कशः सर्वः शीतः सर्वः स्निग्धो देशो गुरुको देशो लघुकः १, सर्वः कर्कशः सर्वः शीतः सर्वः स्निग्धः देशो गुरुको देशा लघुकाः २, सर्वः कर्कशः सर्वः शीतः सर्वः स्निग्धः देशा गुरुकाः देशो लघुक इति तृतीयः ३, सर्वः कर्कशः सर्वः शीतः सर्वः स्निग्धः देशा गुरुकाः देशा लघुका इति चतुर्थः ४, एवं सर्वः

गुरु लघु पदों में एकत्व और अनेकत्व करके ४ भंग होते हैं, इस प्रकार से १६ भंग हो जाते हैं, इसी प्रकार से मृदुक के साथ भी १६ भंग होते हैं-इस प्रकार से तृतीय द्वात्रिंशतिका में ३२ भंग हो जाते हैं। वे ३२ भंग इस प्रकार से हैं-'सर्वः कर्कशः, सर्वः शीतः, सर्वः स्निग्धः, देशो गुरुकः, देशः लघुकः १, इस भङ्ग के अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में शीत, सर्वांश में स्निग्ध, एकदेश में गुरु और एकदेश में लघु स्पर्शवाला हो सकता है १ 'सर्वः कर्कशः, सर्वः शीतः, सर्वः स्निग्धः, देशो गुरुको देशाः लघुकाः २' इस भङ्ग के अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में शीत, सर्वांश मे स्निग्ध, एकदेश मे गुरु और अनेक देशों में लघु स्पर्शवाला हो सकता है २, 'सर्वः कर्कशः, सर्वः शीतः सर्वः स्निग्धः, देशाः गुरुकाः, देशो लघुकः३' इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में शीत, सर्वांश में

૪ ચાર ભંગો થાય છે. ૩ એજ રીતે કર્કશ ઉષ્ણ, રૂક્ષ, સ્પર્શની સાથે ગુરૂ લઘુ પદોમાં એકપણું અને અનેકપણું કરવાથી પણ ૪ ભંગો થાય છે આ પ્રમાણે આ સોળ ભંગો થઈ જાય છે એજ રીતે મૃદુ સ્પર્શની સાથે પણ ૧૬ સોળ ભંગો થાય છે. આ રીતે આ ત્રીજી બત્રીસીના ૩૨ બત્રીસ ભંગો થઈ જાય છે. તે બત્રીસ ભંગો આ પ્રમાણે છે.-'सर्वः कर्कशः, सर्वः शीतः सर्वः स्निग्धः देशो गुरुकः देशः लघुकः १' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં ગુરૂ સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં લઘુ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજી બત્રીસીનો પહેલો ભંગ છે. અથવા તે 'सर्वः कर्कशः सर्वः शीतः सर्वः स्निग्धः देशो गुरुको देशाः लघुकाः२' પોતાના સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં ગુરૂ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં લઘુ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજી બત્રીસીનો બીજો ભંગ છે. ૨ सर्वः कर्कशः, सर्वः शीतः, सर्वः स्निग्धः देशाः गुरुकाः देशो लघुकः३' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો

कर्कशः सर्वः शीतः सर्वो रूक्षः देशो गुरुको देशो लघुकः १, सर्वः कर्कशः सर्वः शीतः सर्वो रूक्षः देशो गुरुको देशा लघुकाः २, सर्वः कर्कशः सर्वः शीतः सर्वो रूक्षः देशा गुरुकाः देशो लघुकः ३, सर्वः कर्कशः सर्वः शीतः सर्वो रूक्षः देशा

स्निग्ध, अनेक देशों में गुरु और एकदेश में लघु स्पर्शवाला हो सकता है ३, 'सर्वः कर्कशः, सर्वः शीतः, सर्वः स्निग्धः, देशाः गुरुकाः, देशाः लघुकाः ४' इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में शीत, सर्वांश में स्निग्ध अनेक देशों में गुरु, और अनेक देशों में लघु स्पर्शवाला हो सकता है ४, इसी प्रकार से स्निग्ध पद के स्थान में रूक्षपद का प्रयोग करके चार भङ्ग बनते हैं-जैसे सर्वः कर्कशः सर्वः शीतः, सर्वो रूक्षः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः' सर्वांश में वह कठोर, सर्वांश में शीत, सर्वांश में रूक्ष, एकदेश में गुरु और एकदेश में लघु हो सकता है १, अथवा-'सर्वः कर्कशः, सर्वः शीतः, सर्वो रूक्षः, देशो गुरुकः, देशाः लघुकाः २' सर्वांश में वह कर्कश, सर्वांश में शीत, सर्वांश में रूक्ष, एकदेश में गुरु और अनेक देशों में लघु स्पर्शवाला हो सकता है २, अथवा-'सर्वः कर्कशः सर्वः शीतः सर्वः रूक्षः, देशाः

સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં તે ગુરૂ સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં લઘુ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજી ચતુર્ભંગીનો ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः सर्वः शीतः सर्वः स्निग्धः देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः ४' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં ગુરૂ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં લઘુ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજી બત્રીસીનો ચોથો ભંગ છે. ૪ આજ પ્રમાણે સ્નિગ્ધ પદને સ્થાને રૂક્ષ પદનો પ્રયોગ કરવાથી પણ ચાર ભંગો થાય છે. તે આ પ્રમાણે છે—'सर्वः कर्कशः सर्वः शीतः सर्वो रूक्षः देशो गुरुकः देशो लघुकः१' તે પોતાના સર્વાંશથી કઠોર સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી રૂક્ષ સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં ગુરૂ સ્પર્શવાળો તથા એક દેશમાં લઘુ સ્પર્શવાળો હોય છે. અથવા તે 'सर्वः कर्कशः सर्वः शीतः सर्वः शीतः सर्वो रूक्षः देशो गुरुकः देशाः लघुकाः२' પોતાના સર્વાંશથી તે કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી રૂક્ષ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં ગુરૂ સ્પર્શવાળો અને એક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૨ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः सर्वः शीतः सर्वः रूक्षः देशाः गुरुकाः देशो लघुकः३' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો

गुरुका देशा लघुकाः ४। सर्वः कर्कशः सर्व उष्णः सर्वः स्निग्धो देशो गुरुकः देशो लघुकः १, सर्वः कर्कशः सर्व उष्णः सर्वः स्निग्धः देशो गुरुको देशा

गुरुकाः, देशो लघुकः ३' सर्वांश में वह कर्कश, सर्वांश में शीत, सर्वांश में रूक्ष, अनेक देशों में गुरु और एकदेश में लघु हो सकता है ३, अथवा-'सर्वः कर्कशः, सर्वः शीतः, सर्वः रूक्षः, देशा गुरुकाः, देशा लघुकाः ४' सर्वांश में वह कर्कश, सर्वांश में शीत, सर्वांश में रूक्ष, अनेक देशों में गुरु और अनेक देशों में लघु स्पर्शवाला हो सकता है ४, इस प्रकार के ये आठ भंग कर्कश, शीत, स्निग्धपद के साथ गुरु लघुपद में एकत्व और अनेकत्व करके तथा कर्कश शीत और रूक्षपद के साथ गुरु लघु स्पर्शपद में एकता और अनेकता करके हुए हैं। अब शीतपद के स्थान में उष्णपद को रखकर और स्निग्ध गुरु लघु पद को युक्तकर एवं गुरु लघु पद में एकता और अनेकता करके जो भंग बनते हैं-वे इस प्रकार से हैं-'सर्वः कर्कशः, सर्व उष्णः, सर्वः स्निग्धः, देशो गुरुकः देशः लघुक १, इस भंग के अनुसार वह सर्वांश में कठोर, सर्वांश में उष्ण, सर्वांश में स्निग्ध, एकदेश में गुरु, और एकदेश में लघु स्पर्शवाला हो सकता है १, अथवा-'सर्वः

सर्वांशथी ठंडा स्पर्शवाळो सर्वांशथी रुक्ष स्पर्शवाळो अनेक देशोमां गुरु स्पर्शवाळो अने ओक देशमां लघु स्पर्शवाळो होय छे ३ अथवा ते 'सर्वः कर्कशः सर्वः शीतः सर्वः रूक्षः देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः४' सर्वांशथी ते कर्कश स्पर्शवाळो सर्वांशथी ठंडा स्पर्शवाळो सर्वांशथी रुक्ष स्पर्शवाळो अनेक देशोमां गुरु स्पर्शवाळो अने कोई अनेक देशोमां लघु स्पर्शवाळो होय छे ४ आ रीतना आ आठ भंगो कर्कश शीत, स्निग्ध पदोनी साथे गुरु लघु पदमां ओकपणा अने अनेकपणानी योजना करीने तथा कर्कश शीत अने रुक्ष पदनी साथे गुरु लघु स्पर्श संबंधी पदमां ओकपणुं अने अनेकपणु करवाथी थाय छे.

હવે શીત પદની સાથે ઉષ્ણ પદને યોજીને તથા સ્નિગ્ધ ગુરૂ લઘુ પદને યોજીને તથા ગુરૂ લઘુ પદમાં એકપણુ અને અનેકપણુ કરવાથી જે ભંગ બને છે. તે બતાવવામાં આવે છે.-'सर्वः कर्कशः सर्व उष्णः सर्वः स्निग्धः देशो गुरुकः देश' लघुकः१' સર્વાંશથી તે કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં ગુરૂ સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં લઘુ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૧ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः सर्व

लघुकाः २, सर्वः कर्कशः सर्व उष्णः सर्व स्निग्धः देशा गुरुकाः देशो लघुकः ३, सर्वः कर्कशः सर्व उष्णः सर्वः स्निग्धो देशा गुरुकाः देशा लघुकाः ४, सर्वः कर्कशः सर्व उष्णः सर्वो रूक्षः देशो गुरुको देशो लघुकः १, सर्वः कर्कशः सर्व

कर्कशः, सर्व उष्णाः, सर्वः स्निग्धः, देशः गुरुकः देशाः लघुकाः २' सर्वांश में वह कर्कश, सर्वांश में उष्ण, सर्वांश में स्निग्ध, एकदेश में गुरु और अनेक देशों में लघु स्पर्शवाला हो सकता है २, अथवा- सर्वः कर्कशः, सर्व उष्णः, सर्वः स्निग्धः देशाः गुरुकाः देशः लघुकः ३' सर्वांश में वह कर्कश, सर्वांश में उष्ण, सर्वांश में स्निग्ध, अनेक देशों में गुरु और एकदेश में लघु स्पर्शवाला हो सकता है ३ अथवा- 'सर्वः कर्कशः सर्व उष्णः सर्वः स्निग्धः, देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः' इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में उष्ण, सर्वांश में स्निग्ध, अनेक देशों में गुरु और अनेक देशों में लघु स्पर्शवाला हो सकता है ४, स्निग्ध की जगह रूक्षपद रखकर इसी प्रकार से चार भंग बनते हैं-जैसे 'सर्वः कर्कशः, सर्व उष्णः, सर्वो रूक्षः देशो गुरुकः देशो लघुकः १' सर्वांश में वह कर्कश, सर्वांश में उष्ण, सर्वांश में रूक्ष एकदेश में गुरु और एकदेश में लघु स्पर्शवाला हो

उष्णः सर्वः स्निग्धः देशः गुरुकः देशाः लघुकाः २' ते પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં ગુરૂ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં લઘુ સ્પર્શવાળો હોય છે ૨ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः सर्व उष्णः सर्वः स्निग्धः देशाः गुरुकाः देशः लघुकः३' સર્વાંશથી તે કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં ગુરૂ સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં લઘુ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૩ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः सर्व उष्णः सर्वः स्निग्धः देशाः देशा गुरुका लघुकाः४' સર્વાંશથી તે કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં ગુરૂ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં લઘુ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૪ આજ રીતે સ્નિગ્ધ પદને સ્થાને રૂક્ષ પદની યોજના કરવાથી પણ ૪ ચાર ભંગો થાય છે. તે આ પ્રમાણે છે. 'सर्वः कर्कशः सर्व उष्णः सर्वो रूक्षः देशो गुरुकः देशो लघुकः१' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી રૂક્ષ સ્પર્શવાળો એકદેશમાં ગુરૂ સ્પર્શવાળો અને એકદેશમાં લઘુ સ્પર્શવાળો હોય

उष्णः सर्वो रूक्षः देशो गुरुको देशा लघुकाः २, सर्वः कर्कशः सर्व उष्णः सर्वो रूक्षो देशा गुरुकाः देशो लघुकः ३, सर्वः कर्कशः सर्व उष्णः सर्वो रूक्षः देशा गुरुका देशा लघुकाः ४ (१६) इदेवं कर्कशस्तु सर्वत्र वाच्यः, शीतस्निग्धयोः व्यत्यासेन गुरुकलघुकयोरेकत्वानेकत्वाभ्यां षोडश भङ्गा जाताः १६। एवं कर्कशस्थाने मृदुकं कृत्वा षोडश भङ्गाः कर्तव्याः १६। एवं द्वात्रिंशद्भङ्गा भवन्ति

सकता है अथवा-'सर्वः कर्कशः, सर्वः उष्णः, सर्वो रूक्षः देशो गुरुकः, देशा लघुकाः २' सर्वांश में वह कर्कश, सर्वांश में उष्ण, सर्वांश में रूक्ष एकदेश में गुरु और अनेक देशों में लघु स्पर्शवाला हो सकता है २, अथवा-'सर्वः कर्कशः, सर्व उष्णः सर्वो रूक्षः, देशाः गुरुकाः, देशः लघुकः ३' सर्वांश में वह कर्कश, सर्वांश में उष्ण, सर्वांश में रूक्ष, अनेक देशों में गुरु और एकदेश में लघु स्पर्शवाला हो सकता है ३, अथवा-'सर्वः कर्कशः, सर्व उष्णः सर्वो रूक्षः, देशाः गुरुकाः, देशाः लघुकाः ४' सर्वांश में वह कर्कश, सर्वांश में उष्ण, सर्वांश में रूक्ष अनेक देशों में गुरु और अनेक देशों में लघु स्पर्शवाला हो सकता है ४ इस प्रकार से ये १६ भंग-आठ पहिले के और आठ ये कर्कश की सर्वत्र प्रधानता से एवं शीत स्पर्श के व्यत्यास से और गुरु लघु में एकत्व और अनेकत्व करने से हुए हैं इसी प्रकार के १६ भंग कर्कश के स्थान में मृदु स्पर्श के निक्षेप से और पूर्वोक्त इन्हीं सब पदों को यथाक्रम रख करके बन जाते हैं। इस प्रकार से ये सब

છે. ૧ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः सर्व उष्णः सर्वो रूक्षः देशो गुरुकः देशाः लघुकाः२' સર્વાંશથી તે કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી રૂક્ષ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં ગુરૂ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં લઘુ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૨ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः सर्व उष्णः सर्वो रूक्षः देशा गुरुकाः देशः लघुकः३' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી રૂક્ષ સ્પર્શવાળો અનેક દેશમાં ગુરૂ સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં લઘુ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૩ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः सर्व उष्णः सर्वो रूक्षः देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः४' પોતાના સર્વાંશથી તે કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી રૂક્ષ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોથી ગુરૂ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોથી લઘુ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૪ આ પ્રમાણે આ સોળ-ભંગો છે કે જેના આઠ ભંગો પહેલા બતાવ્યા છે અને આઠ આ કર્કશ સ્પર્શની બધે જ મુખ્યતા રાખીને અને શીત સ્પર્શના ફેરફારથી

तृतीयाद्वात्रिंशिकायाः इति । 'सव्वे गरुए सव्वे सीए सव्वे निद्धे देसे कक्खडे देसे मउए' सर्वो गुरुकः सर्वः शीतः सर्वः स्निग्धो देशः कर्कशो देशो मृदुकः, 'एत्थ वि बत्तीसं भंगा' अत्रापि द्वात्रिंशद्भङ्गा, कर्कशमृदुकयोरेकत्वानेकत्वाभ्यां गुरुशीतस्निग्धघटिताश्चत्वारः ४, गुरुशीतरूक्षघटिताश्चत्वारः ४, शीतस्थाने

भंग ३२ हो जाते हैं। चतुर्थी द्वात्रिंशतिका इस प्रकार से है-इसमें प्रथम के सोलह भंगों में गुरुपद को मुख्य रखा गया है और उसके साथ शीत, स्निग्ध, कर्कश एवं मधुरपदों को जोड़ा गया है तथा कर्कश और मधुर स्पर्श में एकत्व और अनेकत्व किया गया है-जैसे-'सव्वे गरुए सव्वे सीए, सव्वे निद्धे, देसे कक्खडे, देसे मउए १' सर्वांश में वह गुरु, सर्वांश में शीत, सर्वांश में स्निग्ध, देश में कर्कश और देश मे मधुर हो सकता है। पहिले के चार भंग कर्कश और मृदुक में एकत्व और अनेकत्व को लेकर, तथा गुरु शीत और स्निग्ध को एकवचनान्त बनाकर गनाये गए हैं द्वितीय चार भंग गुरु शीत रूक्ष को लेकर और उनके साथ कर्कश और मृदुत्व में एकत्व अनेकत्व कर बनाये गए हैं, तृतीय ४ भंग शीत के स्थान में उष्णत्व

અને ગુરૂ લઘુ સ્પર્શમાં એકપણું અને અનેકપણું કરવાથી થયા છે. એજ રીતે ૧૬ સોળ ભંગો કર્કશને સ્થાને મૃદુ સ્પર્શને યોજવાથી તેમજ બાકીના પૂર્વોક્ત પદોને ક્રમથી રાખવાથી બને છે. એ રીતે આ તમામ ભંગો મળીને બત્રીસ ભગો થાય છે. એ પ્રમાણે ત્રીજી બત્રીસીનો ક્રમ છે.

હવે ચોથી બત્રીસીનો પ્રકાર બતાવવામાં આવે છે. તેમાં પહેલાના સોળ ભંગોમાં ગુરૂપદને મુખ્ય રાખવામાં આવ્યું છે અને તેની સાથે શીત, સ્નિગ્ધ અને કર્કશ તથા મધુર સ્પર્શ સંબંધી પદો જોડવાથી થાય છે. તેમજ કર્કશ અને મધુર સ્પર્શમાં એકત્વ અને અનેકત્વ કરવામાં આવ્યું છે. તે આ પ્રમાણે સમજવો-'सव्वे गरुए, सव्वे सीए, सव्वे निद्धे, देसे कक्खडे देसे मउए१' સર્વાંશથી તે ગુરૂ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી શીત સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં કર્કશ સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં મધુર સ્પર્શવાળો હોય છે. ૧ આ રીતે પહેલાના ૪ ચાર ભંગો કર્કશ અને મૃદુ સ્પર્શના એકપણા અને અનેકપણાથી તથા ગુરૂ, શીત અને સ્નિગ્ધ સ્પર્શને પ્રથમાન્ત વિભક્તિથી યોજીને બનાવ્યા છે. ૧ બીજા ચાર ભંગો ગુરૂ-શીત અને રૂક્ષ સ્પર્શ સાથે કર્કશ અને મૃદુ સ્પર્શમાં એકપણા અને-અનેકપણાથી બનાવ્યા છે. ૨ ત્રીજા ૪ ચાર ભંગો શીત સ્પર્શને સ્થાને ઉષ્ણ સ્પર્શ

तुष्णस्य निवेशात् स्निग्धेन सह चत्वारः ४, स्निग्धस्थाने रूक्षं निवेश्यापि चत्वारः ४, इति षोडश भङ्गा जाताः १६। एवं गुरुस्थाने लघुं निवेश्य षोडश भङ्गाः कर्त्तव्या इति सर्वप्रथमप्रदर्शितप्रकारेण इहापि द्वात्रिंशद्भङ्गा भवन्तीति ३२, एषा चतुर्थी द्वात्रिंशिका।४। 'एवं सव्वे ते पंचफासे अट्ठावीसं भङ्गसयं भवइ' 'एवम्-उपर्युक्तप्रकारेण सर्वे ते भङ्गाः पञ्चस्पर्शे अष्टाविंशत्यधिकैकशत (१२८) प्रमाणा भवन्तीति भावः॥

'जइ छप्फासे' यदि षट् स्पर्शः बादरपरिणतोऽनन्तप्रदेशिको भवेत् तदा 'सव्वे कक्खडे सव्वे गरुए देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे १,' सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति

पद का निवेश करके स्निग्ध स्पर्श के साथ बनाये गए हैं, चौथे भंग स्निग्ध के स्थान में रूक्षपद को रख करके बनाये गये हैं इस प्रकार से पहिले १६ भंग बने हैं, इसी प्रकार से गुरु के स्थान में लघुपद को रखकर १६ भंग बना लेना चाहिये इस प्रकार सर्वप्रथम प्रदर्शित पद्धति के अनुसार यहां पर १६ भंग बन जाते हैं ऐसी यह चौथी द्वात्रिंशतिका है, इन चारों द्वात्रिंशत्का के भंगों की संख्या पंच स्पर्शों को आश्रित करके १२८ होती हैं।

'जइ छप्फासे' यदि वह बादर परिणत अनन्त प्रदेशिक स्कन्ध षट् स्पर्शवाला होता है तो-'सव्वे कक्खडे, सव्वे गरुए, देसे सीए, देसे उसिणे, देसे निद्धे, देसे लुक्खे १' वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में गुरु, एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और

સંબંધી પદને યોજવાથી અને સ્નિગ્ધ સ્પર્શને સાથે રાખીને બનાવવામાં આવે છે. ૩ ચોથા ૪ ચાર ભંગો સ્નિગ્ધને સ્થાને રૂક્ષ પદને રાખીને બનાવવામાં આવ્યા છે. ૪ એ રીતે પહેલા સોળ ભંગો ચોથી ચતુર્ભંગીમાં થયા છે. અને એજ રીતે ગુરૂને સ્થાને લઘુ પદ રાખીને ૧૬ સોળ ભંગો બનાવવામાં આવે છે. એ રીતે પહેલાં બતાવેલ પદ્ધતિ પ્રમાણે અહિંયા બીજા ૧૬ સોળ ભંગો બની જાય છે. એ રીતે આ ચોથી બત્રીસી પુરી થાય છે. આ ચારે બત્રીસીના કુલ ભંગોની સંખ્યા ૧૨૮ એકસો અઠયાવીસની થાય છે.

'जइ छप्फासे' જો તે બાદર પરિણત અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધ છ સ્પર્શવાળો હોય તો તે આ પ્રમાણેના છ સ્પર્શોવાળો હોઈ શકે છે.-'सव्वे कक्खडे, सव्वे गरुए देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे१' સર્વાંશથી તે કર્કશ સર્વાંશથી ગુરૂ એક દેશમાં ઠંડો એક દેશમાં ઉષ્ણ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને

प्रथमः १, 'सव्वे कक्खडे सव्वे गरुए देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसा लुक्खा २' सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुको देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशा रूक्षा इति द्वितीयः २, सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धा देशो रूक्ष इति तृतीयः ३, सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुको देशः शीतो देशा उष्णा देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति चतुर्थः ४, 'एवं जाव सव्वे कक्खडे सव्वे गरुए देसा सीया देसा उसिणा देसा निद्धा देसा लुक्खा १६'

एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है १, अथवा-'सव्वे कक्खडे, सव्वे गरुए, देसे सीए, देसे उसिणे, देसे निद्धे, देसा लुक्खा २' सर्वांश में वह कर्कश, सर्वांश में गुरु, एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, एक देश में स्निग्ध, अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है २, अथवा-'सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः, देशः शीतः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः' सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में गुरु, एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ३ अथवा-'सर्वः कर्कशः सर्वः गुरुकः, देशः शीतः, देशा उष्णाः देशः स्निग्धः, देशो रूक्षः ४' सर्वांश में वह कर्कश, सर्वांश में गुरु, एकदेश में शीत, अनेक देशों में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ४ 'एवं जाव सव्वे कक्खडे, सव्वे गरुए, देसा सीया, देसा उसिणा देसा निद्धा, देसा लुक्खा १६' इस प्रकार से वह यावत् सर्वांश में

એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૧ અથવા તે 'सव्वे कक्खडे, सव्वे गरुए, देसे सीए, देसे उसिणे, देसे निद्धे देसा लुक्खा२' સર્વાંશથી કર્કશ સર્વાંશથી ગુરૂ એક દેશમાં શીત એક દેશમાં ઉષ્ણ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે ૨ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः, सर्वो गुरुकः देशः शीतः देश उष्णः देशाः स्निग्धः देशो रूक्षः ३' સર્વાંશથી કર્કશ સર્વાંશથી ગુરૂ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૩ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः सर्वः गुरुकः देशः शीतः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः ४' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સર્વાંશથી ગુરૂ એક દેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે ૪ 'एव जाव सव्वे कक्खडे सव्वे गरुए देसा सीया देसा उसिणा देसा निद्धा देसा लुक्खा१६' આ રીતે યાવત્ તે પોતાના સર્વાંશથી

एवं यावत् सर्वः कर्कशः सर्वो गुरुकः देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षा इति षोडशो भङ्गः १। 'एए सोलस भंगा' एते षोडश भङ्गा भवन्ति षट्स्पर्शे। 'सव्वे कक्खडे सव्वे लहुए देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे' सर्वः कर्कशः सर्वो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, 'एत्थ वि सोलस भंगा' अत्रापि षोडश भङ्गाः, यथा गुरुक घटिते शीतोष्ण स्निग्धरूक्षादौ एकत्वानेकत्वाभ्यां षोडश भङ्गाः परिपाटयादर्शितास्तथैव लघुक-घटिते शीतोष्णस्निग्धरूक्षादौ एकत्वानेकत्वाभ्यां षोडश भङ्गाः करणीया इति

कर्कश' सर्वांश में गुरु, अनेक देशों में शीत, अनेक देशों मे उष्ण और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है १६ यह १६वां भंग है। 'एए सोलसभंगा' इस प्रकार से षट् स्पर्श में ये १६ भंग होते हैं। 'सव्वे कक्खडे, सव्वे लहुए, देसे सीए, देसे उसिणे, देसे निद्धे, देसे लुक्खे' ये १६ भंग गुरु के स्थान में लघुपद रखकर बनते हैं-जैसे वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में लघु, एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, एक देश में स्निग्ध, और एकदेश में रूक्ष स्पर्श-वाला हो सकता है १ इस प्रकार के कथन में भी १६ भंग होते हैं, जिस प्रकार से गुरु पदयुक्त शीत, उष्ण, स्निग्ध, रूक्ष आदि में एकत्व और अनेकत्व को लेकरके क्रमानुसार १६ भंग प्रकट किये गये हैं उसी प्रकार से लघु पदयुक्त शीत उष्ण, स्निग्ध, रूक्ष आदि मे एकत्व और अनेकत्व को लेकर १६ भंग करना चाहिये।

કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ગુરૂ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે ૧૬ આ સોળમો ભંગ છે. 'एए सोलसभंगा' આ રીતે આ છ સ્પર્શના યોગથી સોળ ભંગો થાય છે. 'सव्वे कक्खडे, सव्वे लहुए, देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे१६' આ રીતના ૧૬ સોળ ભંગો ગુરૂ પદને સ્થાને લઘુ પદ રાખીને બને છે. જેમકે સર્વાંશથી તે કર્કશ સર્વાંશથી લઘુ એકદેશમાં શીત એક દેશમાં ઉષ્ણ-એક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૧ આ રીતના કથન પ્રમાણેના પણ ૧૬ સોળ ભંગો થાય છે. જે રીતે ગુરૂ પદ સાથે શીત ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ, રૂક્ષ વિગેરેમાં એકપણા અને અનેકપણાને લઈને ક્રમ પ્રમાણે ૧૬ સોળ ભંગો બતાવ્યા છે. તેજ રીતે લઘુ પદની સાથે શીત, ઉષ્ણ સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ વિગેરે પદોમાં એકત્વ અને અનેકત્વને લઈને ૧૬ ભંગો કરી લેવા.

२। 'सव्वे मउए सव्वे गरुए देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे' सर्वो मृदुकः सर्वो गुरुको देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, 'एत्थ वि सोलस भंगा' अत्रापि षोडश भङ्गा भवन्ति। यथा कर्कशघटिते षोडश भङ्गा दर्शिताः तथा कर्कशस्थाने मृदुकपदं नियोज्य तादृश क्रमेणैव षोडशभङ्गाः करणीयाः ३, 'सव्वे मउए सव्वे लहुए देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे' सर्वो मृदुकः सर्वो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, 'एत्थ वि सोलस भंगा' अत्रापि षोडश भङ्गा भवन्ति कर्कशस्थाने मृदुकत्वं गुरुकस्थाने लघुकत्वं निवेश्यापि पूर्वोक्तक्रमेण षोडश भङ्गाः करणीयाः ४। 'एए चउसट्ठि भंगा' एते चतुः षष्टिर्भङ्गा चतुर्णां षोडश समुदायानां संकलनया चतुःषष्टिसंख्यका भङ्गा भवन्तीति १। 'सव्वे कक्खडे

'सव्वे मउए, सव्वे गरुए, देसे सीए, देसे उसिणे, देसे निद्धे, देसे लुक्खे' जिस प्रकार से कर्कश पदयुक्त शीत उष्ण, स्निग्ध, रूक्ष आदि में इनके एकत्व और अनेकत्व को लेकरके क्रमशः १६ भंग दिखलाए गये हैं उसी प्रकार से कर्कश के स्थान में मृदुपद को रख करके उसी क्रम से १६ भंग यहां करना चाहिये। 'सव्वे मउए सव्वे लहुए, देसे सीए, देसे उसिणे, देसे निद्धे, देसे लुक्खे' सर्वांश मे वह मृदु, सर्वांश में लघु, एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, एक देश में स्निग्ध और एकदेश में वह रूक्ष स्पर्शवाला होता है' इस प्रकार के कथन में भी १६ भंग होते हैं कर्कश के स्थान में मृदुपद को और गुरु के स्थान में लघुपद को रख करके ये १६ भंग बनाये गए हैं ऐसा जानना चाहिये 'एए चउसट्ठि भंगा' इस प्रकार से ये चार १६ सोलह

'सव्वे मउए, सव्वे गरुए देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे' જે રીતે કર્કશ પદની સાથે શીત, ઉષ્ણ સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ આદિ પદોમાં એકત્વ અને અનેકત્વથી ક્રમશઃ ૧૬ સોળ ભંગો બતાવ્યા છે એજ રીતે કર્કશના સ્થાને મૃદુ પદ રાખીને એજ ક્રમથી અહિયાં સોળ ૧૬ ભંગો કરી લેવા. 'सव्वे मउए सव्वे लहुए देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे' તે પોતાના સર્વાંશથી મૃદુ સર્વાંશથી લઘુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પ્રકારના કથન પ્રકારથી પણ સોળ ભંગો થઇ જાય છે. અહિયાં કર્કશને સ્થાને મૃદુ પદને અને ગુરૂના સ્થાને લઘુ પદને રાખીને આ સોળ ભંગનો પ્રકાર કહ્યો છે. તેમ સમજવું. 'एए चउसट्ठिं भंगा' આ રીતે ૧૬-૪-૬૪ સોળ સોળના

सव्वे सीए देसे गरुए देसे लहुए देसे निद्धे देसे लुक्खे' सर्वः कर्कशः सर्वः शीतः देशो गुरुको देशो लघुको देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, 'एवं जाव सव्वे मउए सव्वे उसिणे देसा गरुया देसा लहुया देसा निद्धा देसा लुक्खा' एवं यावत् सर्वो मृदुकः सर्व उष्णो देशा गुरुकाः देशा लघुकाः देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षाः, 'एत्थ वि चउसट्ठिं भंगा' अत्रापि चतुःषष्टिभङ्गाः करणीयाः यथा सर्व कर्कश सर्व गुरुकस्थले परिपाटया चतुःषष्टि भङ्गाः प्रदर्शिता स्तथैव गुरुक-स्थाने लघुकं निवेश्य कर्कशस्थाने मृदुकं च निवेश्य शीतोष्णस्निग्धरूक्षादौ

समुदायों के ६४ भंग हो जाते हैं, 'सव्वे कक्खडे, सव्वे सीए, देसे गरुए, देसे लहुए, देसे निद्धे, देसे लुक्खे' सर्वांश में वह कर्कश, सर्वांश में शीत, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, एकदेश में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है इस प्रकार के इस प्रथम भंग से लेकर 'एवं जाव सव्वे मउए, सव्वे उसिणे, देसा गरुया, देसा लहुया देसा निद्धा, देसा लुक्खा' यावत् वह सर्वांश में मृदु, सर्वांश में उष्ण, अनेक देशों में गुरु, अनेक देशों में लघु, अनेक देशों में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है यहां तकके कथन में 'एत्थ वि चउसट्ठिं भंगा' ६४ भंग होते हैं ऐसा जानना चाहिये, जिस प्रकार से सर्व कर्कश और सर्वगुरुक स्थल में परिपाटी से ६४ भंग दिखलाये जा चुके हैं उसी प्रकार से गुरु के स्थान में लघु-पद का निवेश करके और कर्कश के स्थान में मृदुकपद का निवेशकर

ચાર પ્રકારોથી કુલ ૬૪ ચોસઠ ભંગો થઈ જાય છે. 'सव्वे कक्खडे सव्वे सीए देसे गरुए, देसे लहुए देसे निद्धे देसे लुक्खे' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સર્વાંશથી શીત એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ રીતના આ પહેલા ભંગથી આરં-ભીને 'एवं जाव सव्वे मउए सव्वे उसिणे देसा गरुया देसा लहुया देसा निद्धा देसा लुक्खा' યાવત્ તે સર્વાંશમાં મૃદુ સર્વાંશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શ-વાળો હોઈ શકે છે. અહિં સુધીના કથનમાં 'एत्थ वि चउसट्ठिं भंगा' એ કથન પ્રમાણે અહિયાં પણ ૬૪ ચોસઠ ભંગો થાય છે. તેમ સમજવું. જે રીતે સર્વ કર્કશ અને સર્વ ગુરૂને સ્થાને ક્રમથી ૬૪ ચોસઠ ભંગો બતાવવામાં આવ્યા છે. એજ રીતે ગુરૂ પદને સ્થાને લઘુ પદ મૂકીને અને કર્કશ સ્થાને મૃદુ પદ રાખીને અને શીત, ઉષ્ણ સ્નિગ્ધ રૂક્ષ વિગેરે પદોમાં ક્રમથી એક-

परिहृत्या एकत्वानेकत्वाभ्यामिहापि चतुःषष्टि भङ्गाः करणीयाः ज्ञातव्याश्चेति भावः २। 'सव्वे कक्खडे सव्वे निद्धे देसे गरुए देसे लहुए देसे सीए देसे उसिणे' सर्वः कर्कशः सर्वः स्निग्धः देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णः, 'एवं जाव सव्वे मउए सव्वे लुक्खे देसा गरुया देसा लहुया देसा सीया देसा उसिणा' एवं यावत् सर्वो मृदुकः सर्वो रूक्षो देशा गुरुकाः देशा लघुकाः देशाः शीताः देशा उष्णाः, 'एए चउसट्ठि भंगा' एते चतुःषष्टि भङ्गा, इहापि पूर्ववदेव चतुःषष्टि भङ्गाः करणीयाः३। 'सव्वे गरुए सव्वे सीए देसे कक्खडे देसे मउए देसे निद्धे देसे लुक्खे' सर्वो गुरुकः सर्वः शीतः देशः कर्कशो देशो मृदुको देशः

के एवं शीत, उष्ण, स्निग्ध, रूक्ष आदि में क्रमशः एकत्व और अनेकत्व करके ६४ भंग करना चाहिये, 'सव्वे कक्खडे, सव्वे निद्धे, देसे गरुए, देसे लहुए, देसे सीए, देसे उसिणे' वह सर्वांश में कठोर, सर्वांश में स्निग्ध, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, एकदेश में शीत, और एकदेश में उष्ण हो सकता है-यहाँ से लगाकर 'एवं जाव सव्वे मउए सव्वे लुक्खे, देसा गरुया, देसा लहुया, देसा सीया, देसा उसिणा' यावत् वह सर्वांश में मृदु, सर्वांश में रूक्ष, अनेक देशों में गुरु, अनेक देशों में लघु, अनेक देशों में शीत और अनेक देशों में उष्ण स्पर्शवाला हो सकता है 'यहां तक के कथन में भी ६४ भंग हो जाते हैं यही बात एए चउसट्ठि भंगा' पद से प्रकट की गई है, इसी प्रकार से-'सव्वे गरुए, सव्वे सीए, देसे कक्खडे, देसे मउए, देसे निद्धे, देसे लुक्खे' वह सर्वांश में गुरु, सर्वांश में शीत, एकदेश में कर्कश, एकदेश में मृदु, एकदेश में स्निग्ध, और एकदेश में रूक्ष स्पर्श

પણુ અને અનેકપણુ કરીને ૬૪ ચોસઠ ભંગો બનાવી લેવા એવી જ રીતે 'सव्वे कक्खडे सव्वे निद्धे देसे गरुए देसे लहुए देसे सीए देसे उसिणे' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ એક દેશથી ગુરૂ એક દેશથી લઘુ એક દેશથી શીત અને એક દેશથી ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળો હોય છે. અહિંથી લઈને 'एवं जाव सव्वे मउए सव्वे लुक्खे देसा गरुया देसा लहुया देसा सीया देसा उसिणा' યાવત્ તે સર્વાંશથી મૃદુ સર્વાંશથી રૂક્ષ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અને અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળો હોય છે. અહિં સુધીના કથનમાં પણુ ૬૪ ચોસઠ ભંગો થઈ જાય છે. 'एए चउसट्ठिं भंगा' એજ વાત આ સૂત્રપાઠથી બતાવી છે. એજ રીતે 'सव्वे गरुए सव्वे सीए देसे कक्खडे देसे मउए, देसे निद्धे देसे लुक्खे' તે પોતાના સર્વાંશથી ગુરૂ સર્વાંશથી શીત એક દેશમાં કર્કશ એક દેશમાં મૃદુ એક દેશમાં

स्निग्धो देशो रूक्षः, 'एवं जाव सव्वे लहुए सव्वे उसिणे देसा कक्खडा देसा मउया देसा निद्धा देसा लुक्खा' एवं यावत् सर्वो लघुकः सर्वः उष्णः देशाः कर्कशाः देशा मृदुकाः देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षाः, 'एए चउसट्ठिं भंगा' एते चतुःषष्टि भङ्गाः, प्रथमकल्पानुसारेण इहापि चतुःषष्टि भङ्गाः कर्तव्या इत्यर्थः ४। 'सव्वे गरुए सव्वे निद्धे देसे कक्खडे देसे मउए देसे सीए देसे उसिणे' सर्वः गुरुकः सर्वः स्निग्धः देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशः शीतः देश उष्ण', 'जाव सव्वे लहुए सव्वे लुक्खे देसा कक्खडा देसा मउया देसा सीया देसा उसिणा' यावत् सर्वो लघुकः सर्वो रूक्षो देशाः कर्कशाः देशा मृदुकाः देशाः शीताः देशा उष्णाः, 'एए चउसट्ठिं भंगा' एते चतुःषष्टि भङ्गाः, इहापि

वाला हो सकता है' यहां से लेकर 'एवं जाव सव्वे लहुए, सव्वे उसिणे देसा कक्खडा, देसा मउया, देसा निद्धा, देसा लुक्खा' यहां तक के कथन में भी ६४ भंग प्रथम कल्प के अनुसार करना चाहिये, यह चौथी चतुष्षष्ठि है। 'सव्वे गरुए सव्वे निद्धे देसे कक्खडे, देसे मउए, देसे सीए देसे उसिणे' वह सर्वांश में गुरु, सर्वांश में स्निग्ध, एकदेश में कर्कश, एकदेश में मृदु, एकदेश में शीत, और एकदेश में उष्ण स्पर्शवाला हो सकता है' यहां से लेकर 'एवं जाव सव्वे लहुए सव्वे लुक्खे, देसा कक्खडा, देसा मउया, देसा सीया, देसा ऊसिणा' यावत् वह सर्वांश में लघु, सर्वांश में रूक्ष, अनेक देशों में कर्कश, अनेक देशों में मृदु, अनेक देशों में शीत, और अनेक देशों में उष्ण स्पर्शवाला हो सकता है' यहां तक के कथन में भी ६४ भंग होते हैं यहां

સ્નિગ્ધ અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. અહિંથી આરંભીને 'एवं जाव सव्वे लहुए सव्वे उसिणे देसा कक्खडा देसा मउया देसा निद्धा देसा लुक्खा' તે પોતાના સર્વાશથી લઘુ સર્વાંશથી ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં કર્કશ અનેક દેશોમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. અહિં સુધીના કથનમાં પણ ૬૪ ચોસઠ ભંગો પ્રથમ કલ્પ પ્રમાણે બનાવી લેવા આ પ્રમાણે આ ચોથી ચતુષ્ષષ્ઠી છે. 'सव्वे गरुए सव्वे निद्धे देसे कक्खडे देसे मउए देसे सीए देसे उसिणे' તે પોતાના સર્વાંશથી ગુરૂ સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ એક દેશમાં કર્કશ એક દેશમાં મૃદુ એક દેશમાં શીત અને એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભંગથી આરંભીને 'एवं जाव सव्वे लहुए सव्वे लुक्खे देसा कक्खडा देसा मउया देसा सीया देसा उसिणा' યાવત્ તે સર્વાંશથી લઘુ સર્વાંશથી રૂક્ષ અનેક દેશોમાં કર્કશ અનેક દેશોમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં શીત અને અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. અહિં સુધીના કથનમાં પણ

शीतोष्णयोरेकत्वानेकत्वाभ्यां लघुरूक्षयोः परस्परं व्यत्यासेन च चतुःषष्टि भङ्गाः करणीयाः ५। एवम्-'सव्वे सीए सव्वे निद्धे देसे कक्खडे देसे मउए देसे गरुए देसे लहुए' सर्वः शीतः सर्वः स्निग्धः देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशो गुरुकः देशो लघुकः, 'एवं जाव सव्वे उसिणे सव्वे लुक्खे देसा कक्खडा देसा मउया देसा गरुया देसा लहुया' एवं यावत् सर्वः उष्णः सर्वो रूक्षो देशाः कर्कशाः देशा मृदुकाः देशा गुरुकाः देशा लघुकाः, 'एए चउसट्ठि भंगा' एतेऽपि पूर्वोक्तप्रकारेण चतुःषष्ठि भङ्गा भवन्तीति ६। 'सव्वे ते छफासे तिन्नि चउरासिया भंगसया भवंति,' सर्वे ते षट्स्पर्शे चतुरशीत्यधिकशतत्रयभंगा भवन्ति, प्रकृते षट्-

शीत उष्ण की एकता और अनेकता को लेकर के तथा लघुक और रूक्ष के परस्पर में व्यत्यास-फेरफार को लेकरके ये ६४ भंग किये गये हैं-यह पांचवीं चतुष्षष्ठि है इसी प्रकार से-'सव्वे सीए, सव्वे निद्धे, देसे कक्खडे, देसे मउए, देसे गरुए, देसे लहुए' वह सर्वांश में शीत, सर्वांश में स्निग्ध, देश में कर्कश, देश में मृदु, देश में गुरु और देश में लघु हो सकता है-यहां से लेकर 'एवं जाव सव्वे उसिणे सव्वे लुक्खे, देसा कक्खडा, देसा मउया, देसा गरुया, देसा लहुया' यावत् वह सर्वांश में उष्ण, सर्वांश में रूक्ष, अनेक देशों में कर्कश, अनेक देशों में मृदु, अनेक देशों में गुरु और अनेक देशों में लघु स्पर्शवाला हो सकता है' यहां तक के कथन में भी ६४ भंग होते हैं यह छट्ठी चतुष्षष्ठि है इस प्रकार 'सव्वे ते छफासे तिन्नि चउरासिया भंगसया भवंति' इस प्रकार से ये छहों चतुष्षष्ठि के ६४-६४ भंगों के हिसाब

૬૪ ચોસઠ ભંગો થાય છે. આ ભંગમાં શીત અને ઉષ્ણુ પદની એકતા અને અનેકતાને લઈને આ ૬૪ ચોસઠ ભંગો બનાવવામાં આવ્યા છે. આ પાંચમી ચતુષ્ષષ્ઠી છે. એજ પ્રમાણે 'सव्वे सीए सव्वे निद्धे देसे कक्खडे देसे मउए देसे गरुए देसे लहुए' તે પોતાના સર્વાંશથી શીત સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ એક દેશથી કર્કશ એક દેશથી મૃદુ એક દેશથી ગુરૂ અને એક દેશથી લઘુ સ્પર્શવાળો હોય છે. અહિંથી આરંભીને 'एवं जाव सव्वे उसिणे सव्वे लुक्खे देसा कक्खडा देसा मउया देसा गरुया देसा लहुया' યાવત્ તે પોતાના સર્વાંશથી ઉષ્ણુ સર્વાંશથી રૂક્ષ અનેક દેશોમાં કર્કશ અનેક દેશોમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અને અનેક દેશોમાં લઘુ સ્પર્શવાળો હોય છે. અહિં સુધીના કથનમાં પણ ૬૪ ચોસઠ ભંગો થાય છે. આ છટ્ઠી ચતુષ્ષષ્ઠી છે. એ રીતે 'सव्वे ते फासे तिन्नि चउरासिया भंगसया भवंति' આ રીતે આ છએ

चतुःषष्टयो भवन्ति सर्वेषां संकलनया, षट्स्पर्शानधिकृत्य चतुरशीत्यधिकशतत्रय (३८४) भङ्गा भवन्तीति ॥सू० ८॥

बादरपरिणतानन्तप्रदेशिकस्कन्धे षट्स्पर्शान्वितस्य विचारं कृत्वा तदनन्तरं सप्तस्पर्शान् विचारयितुमाह-'जइ सत्तफासे' इत्यादि ।

मूलम्-'जइ सत्तफासे सव्वे कक्खडे देसे गरुए देसे लहुए देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे१, सव्वे कक्खडे देसे गरुए देसे लहुए देसे सीए देसे उसिणे देसा निद्धा देसा लुक्खा४, सव्वे कक्खडे देसे गरुए देसे लहुए देसे सीए देसा उसिणा देसे निद्धे देसे लुक्खे४, सव्वे कक्खडे देसे गरुए देसे लहुए देसा सीया देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे४, सव्वे कक्खडे देसे गरुए देसे लहुए देसा सीया देसा उसिणा देसे णिद्धे देसे लुक्खे४, सव्वे ते सोलसभंगा भाणियव्वा १६। सव्वे कक्खडे देसे गरुए देसा लहुया देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे, एवं गरुएणं एगत्तगेणं लहुएणं पुहुत्तेणं एए वि सोलस भंगा१६। सव्वे कक्खडे देसा गरुया देसे लहुए देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे, एए वि सोलस भंगा भाणियव्वा१६। सव्वे कक्खडे देसा गरुया देसा लहुया देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे, एए वि सोलस भंगा भाणियव्वा१६। एवमेव

से सब भंग मिलकर ३८४ हो जाते हैं। ये ३८४ भंग बादरपरिणत अनन्त प्रदेशिक स्कन्ध में षट् स्पर्शों को आश्रित करके हुए हैं ऐसा जानना चाहिये ॥८॥

ચોષઠીનાં ભંગો કુલ મળીને ૩૮૪ ત્રણુસો ચોર્યાશી થાય છે. એ ૩૮૪ ત્રણુસો ચોર્યાશી ભંગ બાદર પરિણુત અનન્ત પ્રદેશવાળા સ્કંધના ૭ સ્પર્શપણામાં થાય છે. તેમ સમજવું. ॥સૂ૦ ૮॥

चउसट्ठिं भंगा कक्खडेणं समं ६४। सव्वे मउए देसे लहुए देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे लुक्खे, एवं मउएण वि समं चउ-सट्ठिं भंगा भाणियव्वा६४, सव्वे गरुए देसे कक्खडे देसे मउए देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे, एवं गरुएण वि समं चउसट्ठिं भंगा कायव्वा६४। सव्वे लहुए देसे कक्खडे देसे मउए देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे, एवं लहुएण वि समं चउसट्ठिं भंगा कायव्वा ६४। सव्वे सीए देसे कक्खडे देसे मउए देसे गरुए देसे लहुए देसे निद्धे देसे लुक्खे, एवं सीतेणं वि समं चउसट्ठिं भंगा कायव्वा ६४। सव्वे उसिणे देसे कक्खडे देसे मउए देसे गरुए देसे लहुए देसे निद्धे देसे लुक्खे, एवं उसिणेण वि समं चउसट्ठिं भंगा कायव्वा ६४। सव्वे निद्धे देसे कक्खडे देसे मउए देसे गरुए देसे लहुए देसे सीए देसे उसिणे, एवं निद्धेण वि चउसट्ठिं भंगा कायव्वा ६४। सव्वे लुक्खे देसे कक्खडे, देसे मउए देसे गरुए देसे लहुए देसे सीए देसे उसिणे एवं लुक्खेण वि समं चउसट्ठिं भंगा कायव्वा ६४। जाव सव्वे लुक्खे देसा कक्खडा देसा मउया देसा गरुया देसा लहुया देसा सीया देसा उसिणा, एवं सत्तफासे पंच बारसुत्तरा भंग सया भवंति (५१२)

जइ अट्ठफासे देसे कक्खडे देसे मउए देसे गरुए देसे लहुए देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे४, देसे कक्खडे देसे मउए देसे गरुए देसे लहुए देसे सीए देसा उसिणा देसे

निद्धे देसे लुक्खे४, देसे कक्खडे देसे मउए देसे गरुए देसे लहुए देसा सीया देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे४, देसे कक्खडे देसे मउए देसे गरुए देसे लहुए देसा सीया देसा उसिणा देसे निद्धे देसे लुक्खे४, एए चत्तारि चउक्का सोलसभंगा १६। देसे कक्खडे देसे मउए देसे गरुए देसा लहुया देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे, एवं एए गरुए णं एगत्तएणं लहुएणं पुहुत्तएणं सोलस भंगा कायव्वा १६। देसे कक्खडे देसे मउए देसा गरुया देसे लहुए देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे४, एए वि सोलस भंगा कायव्वा१६। देसे कक्खडे देसे मउए, देसा गरुया देसा लहुया देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे४, एए वि सोलस भंगा कायव्वा१६। सव्वे वि ते चउसट्ठिं भंगा कक्खडमउएहिं एगत्तेहिं६४। ताहे कक्खडे णं एगत्ते णं मउए णं पुहुत्तेणं एए चउसट्ठिं भंगा कायव्वा६४। ताहे कक्खडेणं पुहुत्तेणं मउएणं एगत्तएणं चउसट्ठिं भंगा कायव्वा६४। ताहे एएहिं चेव दोहिं वि पुहुत्तेहिं चउसट्ठिं भंगा कायव्वा जाव देसा कक्खडा देसा मउया देसा गरुया देसा लहुया देसा सीया देसा उसिणा देसा निद्धा देसा लुक्खा, एसो अपच्छिमो भंगो६४। सव्वे ते अट्ठफासे दो छप्पन्ना भंग सया भवंति (२५६), एवं ते बादरपरिणए अणंतखंधे सव्वेसु संजोगेसु बारसछन्नउया भंगसया (१२९६) भवंति॥सू. ९॥

छाया—यदि सप्तस्पर्शः सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः १, सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णा देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षाः ४, सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशो रूक्षः ४, सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः ४, सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशो रूक्षः ४, सर्वे ते षोडशभङ्गा भणितव्याः। सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशा लघुकाः देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, एवं गुरुकेण एकत्वेन लघुकेन पृथक्त्वेन एतेऽपि षोडश भंगाः। सर्वः कर्कशः देशा गुरुकाः देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णः देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, एतेऽपि षोडश भङ्गा भणितव्याः॥ सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशा लघुका देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशः रूक्षः, एवं गुरुकेण एकत्वेन लघुकेन पृथक्त्वेन एतेऽपि षोडश भङ्गाः। सर्वः कर्कशो देशा गुरुका देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः एतेऽपि षोडश भङ्गा भणितव्याः। सर्वः कर्कशो देशा गुरुका देशा लघुका देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः एतेऽपि षोडश भङ्गा भणितव्याः एवमेते चतुःषष्टि-भङ्गाः कर्कशेन समम्। सर्वो मृदुको देशो गुरुकः देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, एवं मृदुकेनापि समं चतुःषष्टिभङ्गा भणि-तव्याः। सर्वो गुरुको देशः कर्कशो देशो मृदुको देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धः देशो रूक्षः, एवं गुरुकेणापि समं चतुःषष्टिर्भङ्गाः करणीयाः—कर्त्तव्याः। सर्वो लघुको देशः कर्कशो देशो मृदुकः देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, एवं लघुकेनापि समं चतुःषष्टिर्भङ्गा कर्त्तव्याः। सर्वः शीतो देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशः स्निग्धो देशो रूक्षः एवं शीतेनापि समं चतुःषष्टिभङ्गा कर्त्तव्याः। सर्व उष्णो देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, एवमुष्णेनापि समं चतुः षष्टिर्भङ्गाः कर्त्तव्याः। सर्वः स्निग्धो देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णः,, एवं स्निग्धेनापि समं चतुःषष्टिभङ्गाः कर्त्तव्याः। सर्वो रूक्षो देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णः, एवं रूक्षेणापि समं चतुःषष्टिर्भङ्गा कर्त्तव्याः यावत् सर्वो रूक्षः देशाः कर्कशाः देशाः मृदुकाः देशा गुरुका देशा लघुका देशाः शीता देशा उष्णाः। एवं सप्तस्पर्शे द्वादशोत्तरपञ्चशतभङ्गा भवन्ति॥

यद्यष्टस्पर्शः देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः ४, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशो रूक्षः ४, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः ४, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देशाः उष्णाः देशः स्निग्धो देशः रूक्षः ४, एते चत्वारश्चतुष्काः षोडश भङ्गाः। देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशो गुरुको देशा लघुकाः देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, एवमेते गुरुकेण एकत्वेन लघुकेन पृथक्त्वेन षोडशभङ्गाः कर्त्तव्याः। देशः कर्कशो देशो मृदुको देशा गुरुका· देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः ४, एतेऽपि षोडश भङ्गाः कर्त्तव्याः। देशः कर्कशो देशो मृदुको देशा गुरुकाः देशा लघुकाः देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, एतेऽपि षोडश भङ्गाः कर्त्तव्याः। सर्वेऽपि ते चतुः षष्टिर्भङ्गाः कर्कश मृदुकैरेकत्वैः, तत्र कर्कशेन एकत्वेन मृदुकेन पृथक्त्वेन एते चतुःषष्टिर्भङ्गाः कर्त्तव्याः। तत्रापि कर्कशेन पृथक्त्वेन मृदुकेन एकत्वेन चतुःषष्टि भङ्गाः कर्त्तव्याः, तत्रापि आभ्यामेव द्वाभ्यामपि पृथक्त्वैः चतुःषष्टिर्भङ्गा कर्त्तव्याः, यावत् देशाः कर्कशाः देशा मृदुकाः देशा गुरुकाः देशा लघुकाः देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षाः, एषोऽपश्चिमो भङ्गः, सर्वे ते अष्टस्पर्शे षट्पञ्चाशदधिकशतद्वयभङ्गा भवन्तीति। एवमेते बादरपरिणतानन्तप्रदेशिक स्कन्धे सर्वेषु संयोगेषु षण्णवत्युत्तर द्वादशशत भङ्गा भवन्ति सू० ॥९॥

टीका—'जइ सत्तफासे' यदि सप्तस्पर्शो बादरपरिणतोऽनन्तप्रदेशिकः स्कन्धस्तदा—'सव्वे कक्खडे देसे गरुए देसे लहुए देसे सीए देसे उसिणे देसे

इस प्रकार से बादरपरिणत अनन्त प्रदेशिक स्कन्ध में षट्स्पर्श का विचार करके अब उसी में सप्तस्पर्श का विचार किया जाता है—'जइ सत्तफासे' इत्यादि।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—'जइ सत्त फासे' हे भदन्त। यदि वह बादरपरिणत अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध सात

આ રીતે બાદર પરિણત અનન્ત પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં છ પ્રદેશવાળા સ્કંધનો વિચાર કરીને હવે તે સ્કંધમાં સાત સ્પર્શપણાનો વિચાર કરવામાં આવે છે. 'जइ सत्तफासे' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એ પૂછ્યું છે કે 'जइ सत्तफासे' જો તે બાદર પરિણત અનંત પ્રદેશવાળો સ્કંધ સાત સ્પર્શોવાળો

निद्धे देसे लुक्खे १' सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशो लघुको देश· शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति प्रथमो भङ्गः १, सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशा रूक्षा इति द्वितीयो भङ्गः २ सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशो रूक्ष इति तृतीयो भङ्गः ३, 'सव्वे कक्खडे देसे गरुए देसे लहुए

स्पर्शोंवाला होता है तो किस पद्धति से होता है ? तो इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! यदि वह सात प्रदेशोंवाला होता है तो 'सव्वे कक्खडे, देसे गरुए, देसे लहुए, देसे सीए, देसे उसिणे, देसे निद्धे, देसे लुक्खे १' वह सर्वांश में कर्कश, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध, और एक-देश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है १. यह इस विषय में प्रथम भंग है अथवा-'सर्वः कर्कशः, देशः गुरुकः, देशः लघुकः, देशः शीतः, देश उष्णः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः २' सर्वांश में वह कर्कश, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध, और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है, इस प्रकार का यह यहां द्वितीय भंग है अथवा-'सर्वः कर्कशः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशः शीतः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ३' सर्वांश में वह कर्कश, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, एक देश में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और एकदेश

હોય તો તે કેવી રીતે આ સાત સ્પર્શોવાળો હોઇ શકે છે ?-આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-હે ગૌતમ જો તે સાત પ્રદેશવાળો હોય તો આ પ્રમાણેના સાત સ્પર્શોવાળો હોય છે -'सव्वे कक्खडे, देसे गरुए देसे लहुए देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे१' તે સર્વાંશથી કર્કશ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશથી લઘુ એક દેશથી શીત એકદેશથી ઉષ્ણ એકદેશથી સ્નિગ્ધ અને એકદેશથી રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. ૧ આ પહેલો ભંગ છે. અથવા 'सर्वः कर्कशः देशः गुरुकः देशः लघुकः देशः शीत' देश उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः२' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ એક દેશથી ગુરૂ એક દેશથી લઘુ એક દેશથી શીત એક દેશમાં ઉષ્ણ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે આ રીતે આ બીજો ભંગ થાય છે. ૨ અથવા 'सर्वः कर्कशः देशो गुरुकः देशो लघुकः देशः शीतः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः३' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ એક દેશમાં ગુરૂ એક દેશમાં લઘુ એક દેશમાં શીત એક દેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ પ્રમાણે આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા તે

देसे सीए देसे उसिणे देसा निद्धा देसा लुक्खा ४' सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षा इति चतुर्थो भङ्गः ४। 'सव्वे कक्खडे देसे गरुए देसे लहुए देसे सीए देसा उसिणा देसे निद्धे देसे लुक्खे ४' सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति द्वितीयेऽपि चत्वारो भङ्गाः तथाहि-प्रथमस्तु औष्ण्यबहुवचनो मूले कथित एव, द्वितीयस्तु सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशा रूक्षा इति, सर्वः कर्कशो

में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ऐसा यह यहां तीसरा भंग है, अथवा- 'सव्वे कक्खडे, देसे गरुए, देसे लहुए, देसे सीए, देसे उसिणे, देसा निद्धा, देसा लुक्खा ४' सर्वांश में वह कर्कश, एकदेश में गुरु, एक एकदेश में लघु, एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ऐसा यह यहां चतुर्थ भंग है। 'सव्वे कक्खडे, देसे गरुए, देसे लहुए, देसे सीए, देसा उसिणा, देसे निद्धे, देसे लुक्खे ४' वह सर्वांश में कर्कश, एकदेश में लघु, एकदेश में शीत, अनेक देशों में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है १ यह द्वितीय चतुर्भङ्गी का प्रथम भंग है इसका द्वितीय भंग इस प्रकार से है-सर्वः कर्कशः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशः शीतः, देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः' सर्वांश में वह कर्कश, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, एकदेश में शीत अनेक देशों में उष्ण और एकदेश में स्निग्ध एवं

'सव्वे कक्खडे, देसे गरुए देसे लहुए देसे सीए देसे उसिणे देसा निद्धा देसा लुक्खा४' ते पोताना सर्वांशथी कर्कश एकदेशमां गुरु एकदेशमां लघु एक देशमां शीत एक देशमां उष्ण अनेक देशोमां स्निग्ध अने अनेक देशोमां रुक्ष स्पर्शवाळो होय छे. आ चोथो भंग छे ४ 'सव्वे कक्खडे, देसे गरुए देसे लहुए देसे सीए देसा उसिणा देसे निद्धे देसे लुक्खे१' ते पोताना सर्वांशथी कर्कश एक देशमां लघु एक देशमां गुरु एक देशमां शीत अनेक देशोमां उष्ण एक देशमां स्निग्ध अने एक देशमां रुक्ष स्पर्शवाळो होय छे. १ आ बीजी चतुर्भंगीनो पहेलो भंग छे. अथवा ते 'सर्वः कर्कशः देशो गुरुकः देशो लघुकः देशः शीतः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः२' ते पोताना सर्वांशथी कर्कश एक देशमां गुरु एक देशमां लघु एक देशमां

देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देशा उष्णाः देशाः स्निग्धा :देशो रूक्ष इति तृतीयः ३, सर्वः कर्कशः देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षा इति चतुर्थः ४। सव्वे कक्खडे देसे गरुए देसे लहुए देसा सीया देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे ४' सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति तृतीयस्य प्रथमो भङ्गः १, सर्वः कर्कशः देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः

अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है इसका तृतीय भंग इस प्रकार से है-'सर्वः कर्कशः, देशः गुरुकः देशः लघुकः, देशः शीतः, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः, देशः रूक्षः ३' सर्वांश में वह कर्कश, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, एकदेश में शीत, अनेक देशों में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष हो सकता है ३, इसका चतुर्थ भंग इस प्रकार से है-'सर्वः कर्कशः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशः शीतः, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः ४' सर्वांश में वह कर्कश, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, एकदेश में शीत, अनेक देशों में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध, और अनेक देशों में रूक्ष हो सकता है ४ 'सव्वे कक्खडे, देसे गरुए, देसे लहुए, देसा सीया, देसे उसिणे, देसे निद्धे, देसे लुक्खे ४' यह तृतीय चतुर्भङ्गी का प्रथम भङ्ग है-इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष हो सकता है १ 'सर्वः कर्कशः, देशो

શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ અને એક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે. ૨ 'सर्वः कर्कशः देशः गुरुकः देशः लघुकः देशः शीतः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशः रूक्षः३' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ, એક દેશમાં ગુરૂ એક દેશમાં લઘુ એક દેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોઇ શકે છે. ૩ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशो गुरुकः देशो लघुकः देशः शीतः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः४' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ એક દેશમાં ગુરૂ એક દેશમાં લઘુ એક દેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૪ 'सव्वे कक्खडे देसे गरुए देसे लहुए, देसा सीया देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे१' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ એક દેશમાં ગુરૂ એક દેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એક દેશમાં ઉષ્ણુ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમા રૂક્ષ સ્પર્શ-

देश उष्णो देशः स्निग्धो देशा रूक्षा इति द्वितीयः २। सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देश उष्णो देशाः स्निग्धा देशो रूक्ष इति तृतीयो भङ्गः ३, सर्व कर्कशो देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षा इति चतुर्थः ४। 'सव्वे कक्खडे देसे गरुए देसे लहुए देसा सीया देसा उसिणा देसे निद्धे देसे लुक्खे४' सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशो

गुरुकः, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः २' यह इसका द्वितीय भंग है इसके अनुसार सर्वांश में वह कर्कश, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, एक देश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है २ इसका तृतीय भङ्ग इस प्रकार से है-'सर्वः 'कर्कशः, देशो गुरुकः, देशः लघुकः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ३' इसके वह सर्वांश में कर्कश, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है, इसका चतुर्थ भंग इस प्रकार से है-'सर्वः कर्कशः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः.' इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष हो सकता है ४ 'सव्वे कक्खडे देसे गरुए, देसे लहुए देसा

વાળો હોય છે. ૧ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशो गुरुकः देशो लघुकः देशाः शीताः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः२' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણુ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૨ 'सर्वः कर्कशः देशो गुरुकः देशः लघुकः देशाः शीत : देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः३' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ એક દેશમાં ગુરૂ એક દેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત, એક દેશમાં ઉષ્ણુ, અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ રીતે આ ત્રીજો ભંગ છે. અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशो गुरुकः देशो लघुकः, देशाः शीताः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः४' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણુ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ રીતે આ ચોથો ભંગ છે. ૪ અથવા તે 'सव्वे कक्खडे देसे गरुए देसे लहुए देसा सीया देसा उसिणा देसे

लघुको देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति चतुर्थस्य प्रथमः१ सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशा रूक्षा इति द्वितीयः२, सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्ष इति तृतीयः३, सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षा इति

सीया, देसा उसिणा, देसे निद्धे, देसे लुक्खे ४' यह चतुर्थ चतुर्भंगी का प्रथम भंग है इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, अनेक देशों में उष्ण, एक देश में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है १, इसका द्वितीय भंग इस प्रकार से है-'सर्वः कर्कश', देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशाः शीत ः, देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः २' इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, अनेक देशों में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है २, इसका तृतीय भंग इस प्रकार से है-'सर्व कर्कशः, देशो गुरुकः, देशः लघुकः, देशाः शीताः, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः, देशः रूक्षः' इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, अनेक देशों में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है, चतुर्थ भंग इसका इस प्रकार से है- 'सर्वः कर्कशः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशाः शीताः देशा उष्णाः,

निद्धे देसे लुक्खे' ४-१ પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ એક દેશમાં ગુરૂ એક દેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે આ ચોથી ચતુર્ભંગીનો પહેલો ભંગ છે.૧ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः२' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ એક દેશમાં ગુરૂ એક દેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે આ રીતે આ બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા તે 'सर्वः कर्कश देशो गुरुकः, देशः लघुकः देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशः रूक्षः३' પોતાના સર્વાંશથી તે કર્કશ એક દેશમાં ગુરૂ એક દેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ રીતે આ ત્રીજો ભંગ થાય છે. ૩ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशो गुरुकः, देशः लघुकः

चतुर्थो भङ्गः ४। सव्वे ते सोलसभंगा भाणियव्वा' सर्वे ते षोडशभङ्गा भणितव्याः, कर्कशमुख्यत्वे स्निग्धरूक्षयोरेकत्वानेकत्वाभ्यां शीतोष्णयोः क्रमेण एकत्वानेकत्वविवक्षायां षोडश भङ्गा उपर्युक्ता भवन्तीति १६। सव्वे कक्खडे देसे गरुए देसा लहुया देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे रुक्खे' सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशा लघुकाः देशः शीतो देश उष्णः देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, 'एवं गरुएणं एगत्तेणं लहुएणं पुहुत्तेणं एएवि सोलसभंगा' एवं गुरुकेण एकत्वेन लघुकेन पृथक्त्वेन बहुत्वेनेत्यर्थः एतेऽपि षोडशभंगा भवन्ति तथाहि-सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशा लघुकाः देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्ष

देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः' इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, अनेक देशों में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध एवं अनेक देशों में रूक्ष हो सकता है ४, इस प्रकार से चारों चतुर्भङ्गियों के मिलकर १६ भंग हो जाते हैं। इन १६ भंगों में कर्कश स्पर्श की मुख्यता है तथा स्निग्ध और रूक्षपदों में एकता और अनेकता है एवं साथ में रहे हुए शीत और उष्ण पदों में भी क्रमशः एकत्व और अनेकत्व की विवक्षा हुई है, 'सव्वे कक्खडे, देसे गरुए, देसा लहुया, देसे सीए, देसे उसिणे देसे निद्धे, देसे रुक्खे' ऐसे कथन में 'एवं गरुएणं एगत्तेणं लहुएणं पुहुत्तेणं एए वि सोलस भंगा' गुरुपद में एकवचन करने से और लघुपद में बहुवचन करन से १६ भंग होते हैं-जो इस प्रकार से हैं-'सर्वः कर्कशः, देशो गुरुकः, देशा लघुकाः, देशः शीतः, देश उष्णः, देशः स्निग्धः, देशो रूक्षः,

देशाः शीताः देशाः उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः४' પોતાના સર્વાંશથી તે કર્કશ એક દેશમાં ગુરૂ એક દેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ ચોથો ભંગ થાય છે. ૪ આ રીતે આ ચારે ચતુર્ભંગીયોના કુલ ૧૬ સોળ ભંગો થાય છે. આ સોળ ભંગોમાં કર્કશ સ્પર્શનું મુખ્યપણુ છે, તથા સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ પદોમાં એકત્વ અને અનેકત્વનો યોગ કર્યો છે તથા તેની સાથે રહેલા શીત અને ઉષ્ણ પદોમાં ક્રમથી એકપણા અને અનેકપણાની વિવક્ષા કરવામાં આવી છે, તથા 'सव्वे कक्खडे देसे गरुए देसा लहुया, देसे सीए, देसे उसिणे, देसे निद्धे, देसे लुक्खे' આ પ્રમાણેના કથનમાં 'एवं गरुएणं एगत्तेणं लहुएणं पुहुत्तेणं एए वि सोलसभंगा' ગુરૂ પદમાં એકવચન કરવાથી અને લઘુપદમાં બહુવચન કરવાથી પણ ૧૬ ભંગો થાય છે. જે આ પ્રમાણે છે-'सर्वः कर्कशः देशो गुरुकः देशाः लघुकाः देशः

इति प्रथमः१, सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशा लघुकाः देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशा रूक्षा इति द्वितीयः२,। सर्वः कर्कशः देशो गुरुको देशा लघुकाः देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशो रूक्ष इति तृतीयः३, सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशा लघुकाः देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षा इति चतुर्थः ४। सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशा लघुकाः देशः शीतो देशा

सर्वांश में वह कठोर, एकदेश में गुरु अनेक देशों में लघु एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण एकदेश में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष हो सकता है, ऐसा यह प्रथम भंग है 'सर्वः कर्कशः, देशो गुरुकः, देशा लघुकाः, देशः शीतः, देश उष्णः, देशः स्निग्धः, देशा रूक्षाः २' अथवा-सर्वांश में वह कर्कश, एकदेश में गुरु, अनेक देशों में लघु, एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध, और अनेक देशों में रूक्ष हो सकता है ऐसा यह द्वितीय भंग है २, 'सर्वः कर्कशः, देशो गुरुकः, देशाः लघुकाः, देशः शीतः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशो रूक्षः ३' अथवा-सर्वांश में वह कर्कश, एकदेश में गुरु, अनेक देशों में लघु, एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष हो सकता है ऐसा यह तृतीय भंग है। 'सर्वः कर्कशः, देशो गुरुकः, देशाः लघुका', देशः शीतः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः' अथवा-सर्वांश में वह कर्कश, एकदेश

शीतः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः१' અથવા તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ, એક દેશમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ એક દેશમાં શીત એક દેશમાં ઉષ્ણ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પ્રમાણે આ પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા તે 'सर्वः कर्कश देशो गुरुकः देशाः लघुकाः देशः शीतः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः२' પોતાના સર્વાંશથી તે કર્કશ એક દેશમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ એક દેશમાં ઠંડો એક દેશમાં ઉષ્ણ અને એક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ બીજો ભંગ થાય છે. ૨ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशो गुरुकः देशाः लघुकाः देशः शीतः देश उष्णः देशाः स्निग्धः देशो रूक्षः३' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ એકદેશમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ એક દેશમાં શીત એક દેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशो गुरुकः देशाः लघुकाः देशः शीतः देश उष्णः देशाः स्निग्ध. देशाः रूक्षाः४' પોતાના સર્વા-

उष्णाः देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति पञ्चमः५। सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशा लघुकाः देशः शीतो देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशा रूक्षा इति षष्ठः ६। सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशा लघुकाः देशः शीतो देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्ष इति सप्तमः७। सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशा लघुकाः देशः शीतो देशा

में गुरु, अनेक देशों में लघु, एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध एवं अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ऐसा यह चतुर्थ भंग है, 'सर्वः कर्कशः, देशो गुरुकः, देशा लघुकाः, देशः शीतः, देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः, देशो रूक्षः ५' अथवा-सर्वांश में कर्कश, एकदेश में गुरु, अनेक देशों मे लघु, एकदेश में शीत, अनेक देशों में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध, और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ५, 'सर्वः कर्कशः, देशः गुरुकः, देशाः लघुकाः, देशः शीतः, देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः ६' अथवा-वह सर्वांश में कर्कश, एकदेश में गुरु, अनेक देशों में लघु, एकदेश में शीत, अनेक देशों में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता हैं, ऐसा यह छठा भंग है, 'सर्वः कर्कशः देशो गुरुकः देशाः लघुकाः, देशः शीतः, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः, देशो रूक्षः ७' अथवा-सर्वांश में वह कर्कश एकदेश में गुरु, अनेक देशों में लघु एकदेश में शीत अनेक देशों में उष्ण, अनेक देशों में

શથી કર્કશ એક દેશમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ એક દેશમાં શીત એક-દેશમાં ઉષ્ણુ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ ચોથો ભંગ છે. ૪ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशो गुरुकः देशा लघुकाः देशः शीतः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः५' પોતાના સર્વાંશથી તે કર્કશ એક દેશમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં, લઘુ એક દેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શ-વાળો હોય છે. આ પાંચમો ભંગ છે. ૫ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशः गुरुकः देशाः लघुकाः देशः शीतः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः६' પોતાના સર્વાંશથી તે કર્કશ એક દેશમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ એક દેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ છઠ્ઠો ભંગ છે. ૬ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशो गुरुकः देशाः लघुकाः देशः शीतः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः७' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ એક દેશમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ એક

उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षा इत्यष्टमः ८। सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशा लघुकाः देशाः शीताः देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति नवमः ९। सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशा लघुकाः देशाः शीताः देश उष्णो देशः स्निग्धो देशा

स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष हो सकता है ऐसा यह सातवां भंग है 'सर्वः कर्कशः, देशो गुरुकः, देशा लघुकाः, देशः शीतः, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः ८' अथवा-सर्वांश में वह कर्कश, एकदेश में गुरु, अनेक देशों में लघु एकदेश में शीत, अनेक देशों में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है-ऐसा यह आठवां भंग है 'सर्वः कर्कशः, देशो गुरुकः, देशा लघुकाः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशः स्निग्धः, देशः रूक्ष.' अथवा-सर्वांश में वह कर्कश, एकदेश में गुरु, अनेक देशों में लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध, और एकदेश में रूक्ष स्पर्श-वाला हो सकता है ऐसा यह नौवां भंग है 'सर्वः कर्कशः, देशो गुरुकः, देशाः लघुकाः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः' अथवा-सर्वांश में वह कर्कश, एकदेश में गुरु, अनेक देशों में लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्श वाला हो सकता है ऐसा यह १०वां भंग है 'सर्वः

દેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ સાતમો ભંગ છે ૭ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशो गुरुकः देशाः लघुकाः देशः शीतः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ८' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ એક દેશમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ એક દેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ આઠમો ભંગ છે. ૮ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशो गुरुकः देशाः लघुकाः देशाः शीताः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशः रूक्षः९' પોતાના સર્વાંશથી તે કર્કશ એકદેશમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એક દેશમાં ઉષ્ણ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ નવમો ભંગ છે. ૯ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशो गुरुकः देशाः लघुकाः देशाः शीताः देशः उष्णः देशः स्निग्धः देशा रूक्षाः१०' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ એક દેશમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એક દેશમાં ઉષ્ણ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શ-વાળો હોય છે. એ રીતે આ દસમો ભંગ છે ૧૦ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः

रूक्षा इति दशमः १० । सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशा लघुकाः देशाः शीताः देश उष्णो देशाः स्निग्धा देशो रूक्षः इत्येकादशः११ । सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशा लघुकाः देशाः शीताः देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षा इति द्वादशो भङ्गः १२ । सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशा लघुकाः देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति त्रयोदशः १३ । सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशा

कर्कशः, देशो गुरुकः, देशा लघुकाः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशः रूक्षः' अथवा-सर्वांश में वह कर्कश, एकदेश में गुरु अनेक देशों में लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ऐसा यह ११ वां भंग है, 'सर्वः कर्कशः, देशो गुरुकः, देशा लघुकाः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः' अथवा-सर्वांश में वह कर्कश, एकदेश में गुरु, अनेक देशों में लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ऐसा यह १२ वां भंग है, 'सर्वः कर्कशः, देशो गुरुको, देशाः लघुकाः, देशाः शीताः, देश उष्णाः, देशः स्निग्धः, देशो रूक्ष.' अथवा-वह सर्वांश में कर्कश, एकदेश में गुरु, अनेक देशों में लघु, अनेक देशों में शीत, एक देश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध, एवं एकदेश में रूक्ष हो सकता है ऐसा यह १३ वां भंग है । 'सर्वः

देशो गुरुकः देशा लघुकाः देशाः शीताः देशः उष्णः देशाः स्निग्धा. देशः रूक्षः११' પોતાના સર્વાંશથી તે કર્કશ એકદેશમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણુ અનેક દેશમાં સ્નિગ્ધ એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શ-વાળો હોય છે એ રીતે આ અગીયારમો ભંગ થાય છે. ૧૧ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशो गुरुक' देशा लघुकाः देशाः शीताः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः१२' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ એકદેશમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એક દેશમાં ઉષ્ણુ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ બારમો ભંગ થાય છે. ૧૨ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशो गुरुको देशाः लघुकाः देशाः शीताः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः१३' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ એકદેશમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એક દેશમાં ઉષ્ણુ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ તેરમો ભંગ છે. ૧૩ અથવા તે 'सर्वः

लघुकाः देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशा रूक्षा इति चतुर्दशः१४। सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशा लघुकाः देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्ष इति पञ्चदशः १५। सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशा लघुकाः देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षा इति षोडशः १६। तदेवं गुरुत्वैकत्वेन लघुत्वबहुत्वेन षोडश भङ्गा भवन्ति १६ इति। 'सव्वे कक्खडे देसा

कर्कशः, देशो गुरुकः, देशा लघुकाः, देशाः शीताः, देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः' अथवा–'सर्वांश में वह कर्कश, एकदेश में गुरु, अनेक देशों में लघु, अनेक देशों में शीत, अनेक देशों में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध, और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है–ऐसा यह १४ वां भंग है 'सर्वः कर्कशः, देशो गुरुकः, देशा लघुकाः, देशाः शीताः, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः, देशो रूक्षः' अथवा–वह सर्वांश में कर्कश. एकदेश मे गुरु, अनेक देशों में लघु, अनेक देशों में शीत, अनेक देशों में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ऐसा यह १५ वां भंग है 'सर्वः कर्कशः देशो गुरुकः, देशाः लघुकाः, देशाः शीताः, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः' अथवा–वह सर्वांश में कर्कश, एकदेश में गुरु, अनेक देशों में लघु, अनेक देशों में शीत, अनेक देशों में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध, और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ऐसा यह

कर्कशः, देशो गुरुकः देशाः लघुकाः देशाः शीताः देशाः उष्णाः देश स्निग्धः देशाः रूक्षाः१४' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ એક દેશમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશમાં ઉષ્ણુ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ રીતે આ ચૌદમો ભંગ છે. ૧૪ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशो गुरुकः देशाः लघुकाः देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः१५' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ એકદેશમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ તથા એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ પંદરમો ભંગ થાય છે. ૧૫ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशो गुरुकः देशाः लघुकाः देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः१६' પોતાના સર્વાંશથી તે કર્કશ એક દેશમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ સોળમો ભંગ છે. ૧૬ આ રીતે ગુરૂ સ્પર્શના એકપણામાં અને લઘુ

गरुया देसे लहुए देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे एएवि सोलस भंगा भाणियव्वा' सर्वः कर्कशो देशा गुरुकाः देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, एतेऽपि षोडश भङ्गा भणितव्याः, तथाहि-सर्वः कर्कशो देशा गुरुकाः देशो लघुको देशः शीतः देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः१,

१६ वां भंग है, इस प्रकार से गुरु स्पर्श की एकता में और लघुस्पर्श की बहुता में ये १६ भंग हुए हैं। 'सव्वे कक्खडे, देसा गरुया, देसे लहुए देसे सीए, देसे उसिणे, देसे निद्धे, देसे लुक्खे एएवि सोलस भंगा भाणियव्वा' इसी प्रकार से-वह सर्वांश में कर्कश, अनेक देशों में गुरु, एकदेश में लघु, एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध, और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है-इस प्रकार के कथन में भी १६ भंग होते हैं ऐसा कहना चाहिये तात्पर्य ऐसा है कि अभी जैसे पूर्व में गुरु स्पर्श की एकता में और लघु स्पर्श की अनेकता में १६ भंग प्रकट किये जा चुके हैं-ठीक इसी प्रकार से गुरुस्पर्श की अनेकता में और लघुस्पर्श की एकता में पूर्वोक्तरूप से ही १६ भंग निष्पन्न होते हैं-जैसे-'सर्वः कर्कशः, देशाः गुरुकाः, देशो लघुकः, देशः शीतः, देशः उष्णः, देशः स्निग्धः, देशो रूक्षः १' ऐसा यह

સ્પર્શના બહુપણાને લઈ આ સોળ ૧૬ ભંગો થયો છે. 'सव्वे कक्खडे देसा गरुया देसे लहुए देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे एए वि सोलस भंगा भाणियव्वा' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરૂ એક દેશમાં લઘુ એક દેશમાં શીત એક દેશમાં ઉષ્ણુ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પ્રકારના કથનમાં પણુ ૧૬ સોળ ભંગો થાય છે તેમ સમજવું કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-આનાથી પહેલા જેમ ગુરૂ સ્પર્શના એકપણુા અને લઘુ સ્પર્શના અનેકપણુામાં ૧૬ ભંગો બતાવ્યા છે. બરાબર એજ પ્રમાણે ગુરૂ સ્પર્શના અનેકપણુા અને લઘુ સ્પર્શના એકપણુાને લઇને પૂર્વોક્ત ક્રમ પ્રમાણે જ ૧૬ સોળ ભંગો સિદ્ધ થાય છે, તે આ પ્રમાણે છે.-'सर्वः कर्कशः देशाः गुरुकाः देशो लघुकः देशः शीतः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः१' સર્વાંશથી કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરૂ એક દેશમાં લઘુ એક દેશમાં શીત એક દેશમાં ઉષ્ણુ અને એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શ-વાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે. આ પહેલા ભંગના બીજા પદમાં બહુ-વચન તથા બાકીના પદોમાં એકવચનના પ્રયોગથી આ પહેલો ભંગ થયો

सर्वः कर्कशो देशा गुरुकाः देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशाः रूक्षाः२। सर्वः कर्कशो देशा गुरुकाः देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशा स्निग्धाः देशो रूक्षः३। सर्वः कर्कशो देशा गुरुकाः देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षाः४। सर्वः कर्कशो देशा गुरुकाः देशो लघुको देशः शीतो देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशो रूक्षः१, सर्व कर्कशो

प्रथम भंग है, 'सर्वः कर्कशः, देशाः गुरुकाः, देशो लघुकः देशः शीतः, देश उष्णो, देशः स्निग्धो, देशाः रूक्षाः २' ऐसा यह द्वितीय भंग है, 'सर्वः कर्कशः, देशाः, गुरुकाः, देशो लघुको, देशः शीतः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशो रूक्षः ३' ऐसा यह तृतीय भंग है 'सर्वः कर्कशः, देशाः गुरुकाः, देशो लघुकः, देशः शीतः देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः ४' ऐसा यह चौथा भंग है 'सर्वः कर्कशः, देशाः गुरुकाः, देशो लघुको, देशः शीतः, देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः, देशो

છે. ૧ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशाः गुरुकाः देशो लघुकः देशः शीतः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः२' સર્વાશથી તે કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણુ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભંગના બીજા અને સાતમાં પદમાં બહુવચન અને બાકીના પદોમાં એકવચનના પ્રયોગથી આ બીજો ભંગ થયો છે. ૨ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशाः गुरुकाः देशो लघुकः देशः शीतः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः३' પોતાના સર્વાંશથી તે કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરૂ એક દેશમાં લઘુ એક દેશમાં શીત એક દેશમાં ઉષ્ણુ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભંગના બીજા અને છઠ્ઠા પદમાં બહુવચન અને બાકીના પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ થયો છે. એ રીતે આ ત્રીજો ભંગ થયો છે. ૩ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशाः गुरुकाः देशो लघुको देशः शीतः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः४' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરૂ એક દેશમાં લઘુ એક દેશમાં શીત એક દેશમાં ઉષ્ણુ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આમાં બીજા છઠ્ઠા અને સાતમાં પદમાં બહુવચન અને બાકીના પદોમાં એકવચનના પ્રયોગથી આ ચોથો ભંગ થયો છે. ૪ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशाः गुरुकाः देशो लघुकः देशः शीतः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः१' તે સર્વાંશથી કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એક દેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એક-દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજી ચતુર્ભંગીના પહેલા ભંગમાં

देशा गुरुकाः, देशो लघुको, देशः शीतो, देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशा रूक्षाः२। सर्वः कर्कशो देशा गुरुकाः, देशो लघुको, देशः शीतो, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः, देशो रूक्षः३। सर्वः कर्कशो, देशा गुरुकाः, देशो लघुको, देशः शीतो देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षाः ४। सर्वः कर्कशो, देशा गुरुकाः,

---

रूक्षः १' यह द्वितीय चतुर्भंगी का प्रथम भंग है 'सर्वः कर्कशः देशाः गुरुकाः, देशो लघुको देशः शीतः, देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः २' यह इसका द्वितीय भंग है, सर्वः कर्कशः, देशाः गुरुकाः, देशो लघुको, देशः शीतो, देशा उष्णाः, देशा स्निग्धाः, देशो रूक्षः' यह इसका तीसरा भंग है 'सर्वः कर्कशः, देशाः गुरुकाः, देशो लघुको, देशः शीतो, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४' यह इसका

બીજા અને પાંચમાં પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ થયો છે. અને બાકીના પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ થયો છે. એ રીતે આ બીજી ચતુર્ભંગીનો પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशाः गुरुकाः देशो लघुको देशः शीतः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः२' પોતાના સર્વાંશથી તે કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ બીજા ભંગમાં બીજા પાંચમાં અને સાતમા પદમાં બહુવચન અને બાકીના પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ થયો છે. એ રીતે આ બીજી ચતુર્ભંગીનો બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः, देशाः गुरुकाः, देशो लघुको देशः शीतः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः३' પોતાના એક દેશમાં તે કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરૂ એક દેશમાં લઘુ એક દેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભંગના બીજા પદમાં પાંચમાં પદમાં અને છઠ્ઠા પદમાં બહુવચન અને બાકીના પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ કરીને આ ત્રીજો ભંગ કર્યો છે. ૩ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशाः गुरुकाः देशो लघुको देशः शीतो देशाः उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः४' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરૂ એક દેશમાં લઘુ એક દેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભંગના બીજા પદમાં પાંચમા પદમાં છઠ્ઠા અને સાતમાં પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ થયો છે અને બાકીના પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ કરીને આ ચોથો ભંગ થયો છે. આ રીતે આ બીજી ચતુર્ભંગી પૂર્ણ થઈ.

देशो लघुको, देशाः शीताः देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः १, सर्वः कर्कशो देशा गुरुकाः, देशो लघुको, देशाः शीताः देश उष्णो देशः स्निग्धो देशा रूक्षाः २, सर्वः कर्कशो देशाः गुरुकाः देशो लघुको देशाः शीताः, देश उष्णो देशाः स्निग्धाः, देशो रूक्षः ३, सर्वः कर्कशो देशाः गुरुकाः, देशो लघुको, देशाः

चौथा भंग है, 'सर्वः कर्कशः, देशाः गुरुकाः, देशो लघुको, देशाः शीताः, देश उष्णो, देशः स्निग्धो, देशो रूक्षः १' यह तृतीय चतुर्भङ्गी का प्रथम भंग है, 'सर्वः कर्कशो, देशाः गुरुकाः, देशो लघुकोः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशः स्निग्धो, देशाः रूक्षाः' यह इसका द्वितीय भंग है, 'सर्वः कर्कशः, देशा गुरुकाः, देशोः लघुको, देशः शीताः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः' ३ यह इसका तृतीय भंग है; सर्वः कर्कशो, देशा गुरुकाः, देशो लघुको, देशाः शीताः, देश उष्णः,

---

હવે ત્રીજી ચતુર્ભંગી બતાવવામાં આવે છે. 'सर्वः कर्कशः देशाः गुरुकाः देशो लघुको देशाः शीताः देश उष्णः देश स्निग्धो देशोः रूक्षः१' પોતાના સર્વાંશથી તે કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરૂ એક દેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એક દેશમાં ઉષ્ણુ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે આ ભંગના બીજા અને ચોથા પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ કર્યો છે તથા બાકીના પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ કરીને આ ત્રીજી ચતુર્ભંગીનો પહેલો ભંગ બનાવવામાં આવ્યો છે. ૧ અથવા તે 'सर्वः कर्कशो देशाः गुरुकाः देशो लघुको देशाः शीताः देश उष्णः देश स्निग्धो देशाः रूक्षाः२' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરૂ એક દેશમાં લઘુ અનેક દેશમાં શીત એક દેશમાં ઉષ્ણુ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે આ ભંગના બીજા પદમાં ચોથા પદમાં અને સાતમાં પદમાં બહુવચન અને બાકીના પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ કરીને આ ત્રીજી ચતુર્ભંગીનો બીજો ભંગ બનાવવામાં આવ્યો છે. ૨ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशाः गुरुकाः देशः लघुको देशाः शीताः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः३' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરૂ એક દેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એક દેશમાં ઉષ્ણુ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભંગના બીજા પદમાં ચોથા પદમાં અને છઠા પદમાં બહુવચન અને બાકીના પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ કરીને આ ત્રીજી ચતુર્ભંગીનો ત્રીજો ભંગ થયો છે. ૩ અથવા તે 'सर्वः कर्कशो देशाः गुरुकाः

शीताः देश उष्णो, देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षाः ४, सर्वः कर्कशो देशाः गुरुकाः देशो लघुको, देशाः शीताः, देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशो रूक्षः १, सर्वः कर्कशो देशा गुरुकाः देशो लघुको देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशा रूक्षाः २, सर्वः कर्कशो देशा गुरुकाः देशो लघुको देशाः शीताः देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ३, सर्वः कर्कशो देशा गुरुकाः देशो

देशाः स्निग्धाः, देशा रूक्षाः' यह इसका चतुर्थ भंग है, 'सर्वः कर्कशः, देशाः गुरुकाः, देशः लघुको, देशाः शीताः, देशा उष्णाः, देशः स्निग्धो, देशोः रूक्षः १' यह चतुर्थ चतुर्भङ्गी का प्रथम भंग है 'सर्वः कर्कशो, देशा गुरुकाः, देशो लघुको, देशाः शीताः देशा उष्णाः, देशः स्निग्धो, देशाः रूक्षाः २' यह इसका द्वितीय भंग है, 'सर्वः कर्कशः देशा गुरुकाः, देशो लघुको देशाः शीताः, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः, देशो रूक्षः ३' यह इसका तृतीय भंग है, 'सर्वः कर्कशः,

देशो लघुको देशाः शीताः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः४' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે, આ ભંગના બીજા પદમાં ચોથા પદમાં છટ્ઠા અને સાતમાં પદમાં બહુવચન અને બાકીના પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ કરીને આ ચોથો ભંગ થયો છે. ૪ આ રીતે ત્રીજી ચતુર્ભંગી કહીને હવે ચોથી ચતુર્ભંગીના ભંગો બતાવવામાં આવે છે. 'सर्वः कर्कशः देशाः गुरुकाः देशः लघुको देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशोः रूक्षः१' સર્વાંશથી કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરૂ એક દેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથી ચતુર્ભંગીના પહેલા ભંગમા બીજા ચોથા અને પાંચમાં પદમાં બહુવચન અને બાકીના પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ કરીને આ પહેલો ભંગ કહ્યો છે. એ રીતે આ ચોથી ચતુર્ભંગીનો પહેલો ભંગ છે ૧ અથવા તે 'सर्वः कर्कशो देशाः गुरुकाः देशो लघुको देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशाः रूक्षाः२' પોતાના સર્વાંશથી તે કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એકદેશમા સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભંગના બીજા ચોથા પાંચમાં અને સાતમા પદોમાં બહુવચન અને બાકીના પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ થયો છે એ રીતે આ ચોથી ચતુર્ભંગીનો બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशाः गुरुकाः देशो लघुको देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः३'

लघुको देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षाः ४। एवं क्रमेण गुरुके बहुत्वं लघुके एकत्वं प्रयुज्य शीते उष्णे च परिवृत्त्या एकत्वं बहुत्वं च प्रयुज्य स्निग्धरूक्षयोरेकत्वानेकत्वाभ्यामपि षोडशभङ्गाः पर्यन्तमिताः ॥

देशाः गुरुकाः, देशो लघुको, देशाः शीताः, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः ४' यह इसका चौथा भंग है, इस क्रम से गुरु, स्पर्श में बहुवचन और लघुस्पर्श में एकवचन करके तथा शीत और उष्ण स्पर्श में परिवृत्ति से एकत्व और बहुत्व का प्रयोग करके एवं स्निग्ध और रूक्षस्पर्श में भी एकत्व और बहुत्व का प्रयोग करके इन १६ भंगों को बनाया गया है तात्पर्य ऐसा है-प्रथम चतुर्भङ्गी के प्रथम भंग के द्वितीय पद में बहुवचन प्रयुक्त हुआ है एवं शेषपदों में एक-वचन प्रयुक्त हुआ है, द्वितीय भंग में-द्वितीयपद में और सातवें पद में बहुवचन प्रयुक्त हुआ है और शेष पांच पदों में एकवचन प्रयुक्त हुआ है। तृतीय भंग में-द्वितीयपद में एवं छट्ठे पद में बहुवचन प्रयुक्त हुआ है, शेष पांच पदों में एकवचन प्रयुक्त हुआ है। चतुर्थ भङ्ग में-द्वितीयपद में एवं छठे और सातवें पद में बहुवचन प्रयुक्त हुआ

પોતાના સર્વાંશથી તે કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભંગના બીજા ચોથા પાંચમાં અને છઠ્ઠા પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ કર્યો છે અને બાકીના પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ કર્યો છે એ રીતે આ ચોથી ચતુર્ભંગીનો ત્રીજો ભંગ છે ૩ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशाः गुरुकाः देशो लघुको देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धः देशाः रूक्षाः४' પોતાના સર્વાં-શથી કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભંગના બીજા ચોથા પાંચમાં છઠ્ઠા અને સાતમાં પદમાં બહુ-વચન અને બાકીના પહેલા અને ત્રીજા પદમાં એકવચનનો પ્રયોગ કરીને આ ચોથો ભંગ કહેવામાં આવ્યો છે એ રીતે આ ચોથી ચતુર્ભંગીનો ચોથો ભંગ છે. ચોથી ચતુર્ભંગી પુરી થઇ. ૪ આ ક્રમથી ગુરૂપદમાં બહુ-વચન અને લઘુપદમાં એકવચનનો પ્રયોગ કરીને તથા શીત અને ઉષ્ણ સ્પર્શમાં ફેરફાર કરીને એકપણા અને બહુપણાનો પ્રયોગ કરીને તેમજ સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ પદમાં પણ એકવચન અને બહુવચનનો પ્રયોગ કરીને ૧૬

'सव्वे कक्खडे देसा गरुया देसा लहुया देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे' एएवि सोलस भंगा भाणियव्वा' सर्वः-कर्कशो देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः

है और शेष चार पदों में एकवचन प्रयुक्त हुआ है, द्वितीय चतुर्भङ्गी के प्रथम भंग में द्वितीयपद और पांचवें पद में बहुवचन प्रयुक्त हुआ है और शेषपदों में एकवचन प्रयुक्त हुआ है १, इसके द्वितीय भंग में द्वितीयपद, पांचवें पद और सातवें पद में बहुवचन प्रयुक्त हुआ है और शेषपदों में एकवचन प्रयुक्त हुआ है २, इसके तृतीय भंग में द्वितीय पद में, पांचवें पद में और छठे पद में बहुवचन प्रयुक्त हुआ है और शेष पदों में एकवचन प्रयुक्त हुआ है ३, इसके चतुर्थ भंग में-द्वितीय पद में पांचवें पद में छठे पद में और सात वें पद में बहुवचन प्रयुक्त हुआ है और शेषपदों में एकवचन प्रयुक्त हुआ है, इसके द्वितीय भंग में-द्वितीय पद में चतुर्थपद में और सातवें पद में बहुवचन प्रयुक्त हुआ है और शेषपदों में एकवचन प्रयुक्त हुआ है२, इसके तृतीय भंग में-द्वितीयपद में, चतुर्थपद में और छठे पद में बहुवचन प्रयुक्त हुआ है और शेषपदों में एकवचन प्रयुक्त हुआ है३, इसके चतुर्थ भंग में-द्वितीय पद में, चतुर्थपद में, छठे पद में और सातवें पद में बहुवचन प्रयुक्त हुआ है और शेषपदों में एकवचन प्रयुक्त हुआ है४, चतुर्थ चतुर्भंगी के प्रथम भंग में-द्वितीयपद में चतुर्थ पद में और पांचवें पद में बहुवचन प्रयुक्त हुआ है और शेषपदों में एकवचन प्रयुक्त हुआ है१, इसके द्वितीय भंग में-द्वितीय पद में, चतुर्थ पद में, पंचम पद में, और सातवें पद में बहुवचन प्रयुक्त हुआ है और शेषपदों में एकवचन प्रयुक्त हुआ है, इसके तृतीय भंग में-द्वितीय पद में चतुर्थ पद में, पांचवें पद में और छठे पद में बहुवचन प्रयुक्त हुआ है और शेषपदों में एकवचन प्रयुक्त हुआ है, इसके चतुर्थ भंग में-द्वितीय पद में, चतुर्थ पद में, पांचवें पद में, छठे पद में और सातवें पद में बहुवचन प्रयुक्त हुआ है और शेषपदों में एकवचन, 'सव्वे कक्खडे, देसा गरुया, देसा लहुया, देसे सीए, देसे उसिणे, देसे निद्धे, देसे लुक्खे' सर्वांश में वह कर्कश, अनेक देशों में गुरु, अनेक देशों में लघु,

સોળ ભંગો બનાવવામાં આવ્યા છે. 'सव्वे कक्खडे देसा गरुया देसा लहुया देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे' સર્વાંશથી તે કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં

देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः । अत्रापि षोडशभङ्गाः भणितव्याः, तथाहि-सर्वः कर्कशो देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः १, सर्वः कर्कशो देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशाः रूक्षाः २, सर्वः कर्कशो देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ३' सर्वः कर्कशः देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशः शीतः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४,

एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है-इस प्रकार के कथन में भी १६ भंग होते हैं, 'सर्वः कर्कशः, देशाः गुरुकाः, देशाः लघुकाः, देशः शीतः, देश उष्णः, देशः स्निग्धः, देशः रूक्षः' ऐसा यह प्रथम भंग है, द्वितीय भंग इस प्रकार से है-'सर्वः कर्कशः देशाः गुरुकाः, देशाः लघुकाः, देशः शीतः, देश उष्णः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः२' सर्वांश में वह कर्कश, अनेक देशों में गुरु, अनेक देशों में लघु एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है२ 'सर्वः कर्कशः, देशाः गुरुकाः, देशाः लघुकाः, देशः शीतः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशो रूक्षः३' सर्वांश में वह कर्कश, अनेक देशों में गुरु, अनेक देशों में लघु, एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण अनेक देशों में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है३, 'सर्वः कर्कशः देशाः गुरुकाः, देशाः लघुकाः, देशः शीतः, देश उष्णः

સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પ્રકારના ભંગોના પ્રકારમાં પણ ૧૬ સોળ ભંગો થાય છે. તે પ્રકાર આ પ્રમાણે છે 'सर्वः कर्कशः, देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशः शीतः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशः रूक्षः१' આ પહેલો ભંગ છે. આનો અર્થ ઉપરના પ્રાકૃત પદમાં આપેલ છે. હવે બીજો ભંગ બતાવવામાં આવે છે. 'सर्वः कर्कशः देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशः शीतः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः२' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એક દેશમાં ઉષ્ણ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૨ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशः शीतः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः३' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ છે ૩ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशः शीतः देश उष्णः

सर्वे कर्कशः देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशः शीतः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः,१, सर्वः कर्कशो देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशः शीतो देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशाः रूक्षाः२, सर्वः कर्कशो देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशः शीतो देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ३, सर्वः कर्कशो देशाः गुरुकाः देशाः

देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः४' सर्वांश में वह कर्कश, अनेक देशों में गुरु, अनेक देशों में लघु, एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष हो सकता है४ 'सर्वः कर्कशः देशाः गुरुकाः, देशाः लघुकाः, देशः शीतः देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः, देशो रूक्षः१' सर्वांश में वह कर्कश, अनेक देशों में वह गुरु, अनेक देशों में लघु, एकदेश में शीत, अनेक देशों में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है-इस प्रकार के कथन में भी ४ भंग होते हैं-'सर्वः कर्कशः, देशाः गुरुकाः, देशाः लघुकाः, इत्यादिरूप यह प्रथम भंग है द्वितीय भंग इसका इस प्रकार से है- 'सर्वः कर्कशः, देशाः गुरुकाः, देशाः लघुकाः, देशः शीतः देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः२' सर्वांश में वह कर्कश, अनेक देशों में गुरु, अनेक देशों मे लघु, एकदेश में शीत, अनेक देशों में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है२, तृतीय भंग इस प्रकार से है-'सर्वः कर्कशः, देशाः गुरुकाः, देशाः लघुकाः, देशः शीतः, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः३'

देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः४' પોતાના સર્વાંશથી તે કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ એક દેશમાં શીત એક દેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે આ ચોથો ભંગ છે ૪ 'सर्वः कर्कशः देशाः गुरुकाः देशा लघुकाः देशाः शीताः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः१' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ અનેક દેશમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशः शीतः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः२' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ એક દેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशः शीतः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः

लघुकाः देशः शीतो देशा उष्णा देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४ । सर्वः कर्कशो देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशाः शीताः देश उष्णो देशः स्निग्धो देशः रूक्षः१, सर्वः कर्कशो देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशाः शीताः देश उष्णो देशः स्निग्धो देशाः रूक्षाः२, सर्वः कर्कशो देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशाः शीताः देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ३, सर्वः कर्कशो देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशाः

सर्वांश में वह कर्कश, अनेक देशों में गुरु, अनेक देशों में लघु एकदेश में शीत, अनेक देशों में स्निग्ध, और एकदेश मे रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ३, चतुर्थ भंग इस प्रकार से है-'सर्वः कर्कशः, देशाः गुरुकाः, देशाः लघुकाः', देशः शीतः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः ४' सर्वांश में वह कर्कश, अनेक देशों में वह गुरु, अनेक देशों में लघु एकदेश में शीत, अनेक देशों में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ४, 'सर्वः कर्कशः देशाः गुरुकाः, देशाः लघुकाः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशः स्निग्धः, देशो रूक्षः १' अथवा-सर्वांश में वह कर्कश, अनेक देशों में गुरु, अनेक देशों में लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण, एक देश में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है, अथवा-'सर्वः कर्कशः, देशाः गुरुकाः, देशाः लघुकाः, देशाः शीताः, देश उष्णः,

देशो रूक्षः३' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એક દેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशः शीतः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः४' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ અનેક દેશમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ એક દેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે. ૪ 'सर्वः कर्कशः देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशाः शीताः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः१' અથવા તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ અને એકદેશમાં સ્નિગ્ધ તથા એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે ૧ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशाः शीताः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः२' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક

शीतः देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४। सर्वः कर्कशो देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशाः शीताः देशा उष्णा देशः स्निग्धो देशो रूक्षः१, सर्वः कर्कशः देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशाः शीताः देशा उष्णा देशः स्निग्धो देशाः रूक्षाः२,

देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः २' सर्वांश में वह कर्कश, अनेक देशों में गुरु, अनेक देशों में लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण, एक देश में स्निग्ध, और अनेक देशों में रूक्ष हो सकता है २, अथवा-इस तृतीय भंग के अनुसार 'सर्वः कर्कशः, देशाः गुरुकाः, देशाः लघुकाः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशो रूक्षः ३' वह सर्वांश में कर्कश, अनेक देशों में गुरु, अनेक देशों में लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ३ अथवा- इस चतुर्थ भंग के अनुसार 'सर्वः कर्कशः देशाः गुरुकाः, देशाः लघुकाः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४' वह सर्वांश में कर्कश, अनेक देशों में गुरु, अनेक देशों में लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ४, 'सर्वः कर्कशः, देशाः गुरुकाः, देशाः लघुकाः, देशाः शीताः, देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः, देशो रूक्षः १' अथवा-सर्वांश में वह कर्कश, अनेक देशों में गुरु, अनेक देशों में लघु, अनेक देशों में शीत, अनेक देशों में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्श

દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशाः शीताः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः३' પોતાના સર્વાંશથી તે કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એક દેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ છે. અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशाः शीताः देश उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः४' પોતાના સર્વાંશથી તે કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અનેક દેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ ચોથો ભંગ થાય છે. ૪ 'सर्वः कर्कशः देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः१' અથવા તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ, અનેક દેશમાં ગુરૂ અનેક દેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ

सर्वः कर्कशो देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशाः शीताः देशा उष्णा देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः३, सर्वः कर्कशो देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशाः शीताः देशा उष्णा देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४ । एवं क्रमेण चतुर्थचतुष्कस्य कर्कशगुरुपदस्य

वाला हो सकता है, १, 'सर्वः कर्कशः, देशा गुरुकाः, देशाः लघुकाः, देशाः शीता', देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः २' अथवा- इस भंगके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, अनेक देशों में गुरु, अनेक देशों में लघु, अनेक देशों में शीत, अनेक देशों में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है २, 'सर्वः कर्कशः, देशाः गुरुकाः, देशाः लघुकाः, देशाः शीताः, देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः, देशः रूक्षः३' अथवा-इस तृतीय भंग के अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, अनेक देशों में गुरु, अनेक देशों में लघु, अनेक देशों में शीत, अनेक देशों में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ३, 'सर्वः कर्कशः, देशाः गुरुकाः, देशाः लघुकाः देशाः शीताः, देशा उष्णा', देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः ४' अथवा- इस चतुर्थ भंग के अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, अनेक देशों में गुरु, अनेक देशों में लघु, अनेक देशों में शीत, अनेक देशों में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ४, इस क्रम से कर्कश गुरुपतावाले

પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशाः शीताः देशा उष्णा. देशः स्निग्धः देशाः रूक्षा २' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ એક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ અને એક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशाः गुरुका', देशाः लघुकाः देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशः रूक्षः३' પોતાના સર્વાંશથી તે કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા તે 'सर्वः कर्कशः देशाः गुरुकाः, देशा' लघुकाः देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः४' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ ચોથો ભંગ છે. ૪ આ પ્રમાણેના ક્રમથી

षोडश भङ्गा भवन्ति इति । 'एवमेए चउसट्ठि भंगा कक्खडेणं समं' एवमेते चतुःषष्टिर्भङ्गा कर्कशेन समं भवन्ति, कर्कशमुख्यतया चतुःषष्टिर्भङ्गा व्याख्याताः । 'सव्वे मउए देसे गरुए देसे लहुए देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे, एवं मउएण वि समं चउसट्ठिं भंगा भाणियव्वा' सर्वो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, एवं मृदुकेनापि समं चतुःपष्टिर्भङ्गा भणितव्याः', यथा आद्यं कर्कशाख्यं पदं स्कन्धव्यापकत्वात् विपक्षरहितम् शेषाणि तु गुर्वादीनि पदस्कन्धदेशाश्रितत्वात् सविपक्षाणि इत्येवं सप्तस्पर्शाः तेषां गुर्वादीनां पदानाम् एकत्वानेकत्वाभ्यां चतुःषष्टिर्भङ्गा भवन्तीति मृदु पद-

चतुर्थ चतुष्क के ये १६ भंग होते हैं 'एवमेए चउसट्ठिं भंगा कक्खडेणं समं' इस प्रकार कर्कश स्पर्श की मुख्यता लेकर यहां तक ये ६४ भंग कहे गये हैं। अब मृदुस्पर्श की मुख्यता से भंगों का कथन किया जाता है। 'सव्वे मउए, देसे गरुए, देसे लहुए, देसे सीए, देसे उसिणे, देसे निद्धे, देसे लुक्खे एवं मउएण वि समं चउसट्ठिं भंगा भाणियव्वा' वह सर्वांश में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, एकदेश में शीत, एक देश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है १, इस प्रकार से मृदुस्पर्श की मुख्यता करके ६४ भंग कहना चाहिए जिस प्रकार से 'आदि का कर्कश पद स्कन्ध व्यापक होने से विपक्ष से रहित है और शेष जो गुरु आदि पद हैं वे स्कन्ध देशाश्रित होने से सविपक्ष हैं अतः विपक्षरहित कर्कशस्पर्श की मुख्यता से यहां सात स्पर्श होते हैं क्योंकि इस मुख्यता में मृदु-

કર્કશ સ્પર્શની મુખ્યતાવાળા ચોથી ચતુર્ભંગીના આ ૧૬ સોળ ભંગો થાય છે.-'एवमेव चउसट्ठिं भंगा कक्खडेणं समं' આ રીતે કર્કશ સ્પર્શની મુખ્યતા કરીને અહિં સુધીમાં આ ૬૪ ચોસઠ ભંગો બતાવ્યા છે

હવે મૃદુ સ્પર્શને મુખ્ય બનાવીને ભંગોનું કથન કરવામાં આવે છે, તે આ પ્રમાણે છે.-'सव्वे मउए देसे गरुए देसे लहुए देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे एवं मउएण वि समं चउसट्ठिं भंगा भाणियव्वा' તે સર્વાંશથી મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૧ આ રીતે મૃદુ સ્પર્શની મુખ્યતા કરીને ૬૪ ચોસઠ ભંગો સમજવા. જે રીતે પહેલું કર્કશપદ સ્કંધમાં વ્યાપક હોવાથી પ્રતિપક્ષ વગરનું છે અને બાકીના જે ગુરૂ વિગેરે ૭ પદો છે તે સ્કન્ધ દેશાશ્રિત હોવાથી પ્રતિપક્ષવાળા છે. જેથી વિપક્ષ વગરના કર્કશ સ્પર્શની મુખ્યતાથી અહિંયા સાત સ્પર્શો થાય છે.

शितम् ते च भङ्गाः सर्वशब्दविशेषितेन आदिभ्यस्तेन कर्कशपदेन लब्धाः, तथा मृदुपदेन आदिभ्यस्तेनापि समं चतुःषष्टिर्भङ्गा भवन्तीति तथाहि-सर्वो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः १, सर्वो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशाः रूक्षाः २, सर्वो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो

स्पर्श छोड दिया गया है गुरु आदिक षट्पद जिस प्रकार से कर्कश स्पर्श के साथ रहते हैं उसी प्रकार से वे मृदु स्पर्श के साथ भी रहते हैं अतः गुरु आदि पदों की एकता, और अनेकता को लेकर ६४ भंग हुए यहां प्रकट किये गए हैं उसी प्रकार से मृदुपद को भी आदिमें रख करके ६४ भंग कर लेना चाहिये अर्थात् मृदुपद को प्रधान करके और गुरु आदि पदों में एकता और अनेकता करके पूर्वोक्त रीतिके अनुसार ही ६४ भंग कर लेना चाहिये, जैसे-'सर्वो मृदुकः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशः शीतः, देश उष्णः, देशः स्निग्धः, देशो रूक्षः १' यह प्रथम भंग है, 'सर्वो मृदुकः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशः शीतः, देश उष्णः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः' यह द्वितीय भंग है इसके अनुसार वह सर्वांश में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है २, 'सर्वः मृदुकः, देशः गुरुकः,

કેમકે આ મુખ્યપણામાં મૃદુ સ્પર્શને છોડી દીધેલ છે. ગુરૂ વિગેરે છ પદો જે રીતે કર્કશ સ્પર્શની સાથે રહે છે તેજ રીતે મૃદુ સ્પર્શની સાથે પણ તે રહે છે. જેથી ગુરૂ વિગેરે પદોના એકપણાને અને અનેકપણાને લઈને ૬૪ ચોસઠ ભંગો અહિયાં બતાવ્યા છે. તેજ રીતે મૃદુ પદને પહેલા રાખીને ૬૪ ચોસઠ ભંગો સમજી લેવા અર્થાત્ મૃદુ પદને મુખ્ય બનાવીને અને ગુરૂ વિગેરે પદોમાં એકપણું અને અનેકપણુ કરીને પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ પ્રમાણે ૬૪ ચોસઠ ભંગો બનાવી લેવા જોઈએ તે આ પ્રમાણે છે.-'सर्वो मृदुकः देशो गुरुकः देशो लघुकः देशः शीतः देश उष्ण' देशः स्निग्धः देशो रूक्षः१' સર્વાંશથી મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એક દેશમાં શીત એક દેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમા રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે, ૧ આ પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા તે 'सर्वो मृदुकः देशो गुरुकः देशो लघुकः देशः शीतः देश उष्णः देश' स्निग्ध देशाः रूक्षाः२' પોતાના સર્વાંશથી મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૨ આ બીજો ભંગ

देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ३, सर्वो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४। सर्वो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देशा उष्णा देशः स्निग्धो देशो रूक्षः १, सर्वो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देशा उष्णा देशः स्निग्धो देशाः रूक्षाः२, सर्वो

देशो लघुकः, देशः शीतः, देश उष्णः, देशा स्निग्धाः, देशो रूक्षः ३' यह तृतीय भंग है-इसके अनुसार वह सर्वांश में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ३, 'सर्वः मृदुकः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशः शीतः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४' यह चतुर्थ भंग है इसके सर्वांश में वह मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है, 'सर्वः मृदुको, देशो गुरुकः, देशो लघुको, देशः शीतः, देशा उष्णाः देशः स्निग्धः, देशो रूक्षः' इस प्रकार के कथन में भी चार भंग होते हैं-'जैसे-सर्वांश में वह मृदु, एकदेश में गुरु, एक देश में लघु, एकदेश में शीत, अनेक देशों में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध, और एक देश में रूक्ष हो सकता है ऐसा यह प्रथम भंग है द्वितीय भंग उष्ण स्पर्श की बहुवचनता में ऐसा है-'सर्वः मृदुकः, देशो गुरुकः, देशो

છે. ૨ અથવા તે 'सर्वः मृदुकः देशः गुरुकः देशो लघुकः देशः शीतः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः३' પોતાના સર્વાંશથી મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એક દેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા તે 'सर्वः मृदुकः देशो गुरुकः देशो लघुकः देशः शीतः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः४' પોતાના સર્વાંશથી મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે ૪ 'सर्वः मृदुको देशो गुरुकः देशो लघुको देशः शीतः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः१' તે પોતાના સર્વાંશથી મૃદુ-કોમળ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ રીતના કથનમાં ઉષ્ણ સ્પર્શના બહુત્વમાં પણ ચાર ભંગો થાય છે તે પૈકી આ પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા તે 'सर्वः मृदुकः देशो गुरुकः देशो

मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देशा उष्णा देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ३, सर्वो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देशा उष्णा देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४। सर्वो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशाः

लघुकः, देशः शीतः, देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः २' इसके अनुसार वह सर्वांश में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु एकदेश में शीत, अनेक देशों में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है २, तृतीय भंग ऐसा है-'सर्वः मृदुकः, देशो गुरुकः देशो लघुकः देशः शीतः, देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः, देशो रूक्षः ३' इसके अनुसार वह सर्वांश में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, एकदेश में शीत, अनेक देशों में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ३, चतुर्थ भंग इस प्रकार से है-'सर्वः मृदुकः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशः शीतः, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः ४' सर्वांश में वह मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, एकदेश में शीत, अनेक देशों में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध, और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ४, शीत स्पर्श की बहुवचनता में भी चार भंग होते हैं- जैसे-'सर्वः मृदुकः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देश

लघुकः देशः शीतः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः२' પોતાના સર્વાંશથી મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે. ૩ અથવા તે 'सर्वः मृदुकः देशो गुरुकः देशो लघुकः देशः शीतः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः३' પોતાના સર્વાંશથી મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા તે 'सर्वः मृदुकः देशो गुरुकः देशो लघुकः देशः शीतः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षा.४' પોતાના સર્વાંશથી મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત, અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ, અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે ૪ શીત સ્પર્શના બહુપણાથી પણ ૪ ચાર ભંગો થાય છે હવે તે ભંગો બતાવવામાં આવે છે. 'सर्वः मृदुकः देशो गुरुकः देशो लघुकः देशाः शीताः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः१' તે પોતાના સર્વાંશથી મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ

शीताः देश उष्णो देशः स्निग्धः देशो रूक्षः १, सर्वो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देश उष्णो देशः स्निग्धो देशाः रूक्षाः २, सर्वो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः३, सर्वो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देश उष्णो देशाः स्निग्धाः

उष्णः, देशः स्निग्धः, देशो रूक्षः १' यह इसका प्रथम भंग है-इसके अनुसार वह सर्वांश में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला होता है १, द्वितीय भंग इस प्रकार से है-'सर्वः मृदुकः, देशः गुरुकः, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशः स्निग्धो, देशाः रूक्षाः २' इसके अनुसार वह सर्वांश में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है २ तृतीय भंग इस प्रकार से है-'सर्वः मृदुकः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशो रूक्षः' इसके अनुसार वह सर्वांश में मृदु' एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ३, चतुर्थ भंग इस प्रकार से है-'सर्वः मृदुकः, देशो गुरुकः, देशो लघुक', देशाः शीताः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः ४' इसके अनुसार वह सर्वांश में मृदु, एकदेश में गुरु,

એક દેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ પહેલો ભંગ છે.૧ 'સર્વઃ મૃદુકઃ દેશો ગુરુકઃ દેશો લઘુકઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ રૂક્ષા.૨' અથવા તે પોતાના સર્વાંશથી મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ બીજો ભંગ છે.૨ અથવા તે 'સર્વઃ મૃદુકઃ દેશો ગુરુકઃ દેશો લઘુક. દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રૂક્ષઃ૩' પોતાના સર્વાંશથી મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એક-દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા તે 'સર્વઃ મૃદુકઃ, દેશો ગુરુકઃ દેશો લઘુકઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રૂક્ષાઃ૪' પોતાના સર્વાંશથી મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં

देशाः रूक्षाः४, सर्वो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देशा उष्णा देशः स्निग्धो देशो रूक्षः१, सर्वो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देशा उष्णा देशः स्निग्धो देशाः रूक्षाः२, सर्वो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देशा उष्णा देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः३, सर्वो मृदुको देशो गुरुको

एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध, और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ४, शीत, और उष्ण पद में बहुवचन करके जो ४ भंग बनते हैं वे इस प्रकार से हैं-'सर्वः मृदुकः, देशः गुरुकः, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देशा उष्णाः, देशः स्निग्धो, देशो रूक्षः १' इसके अनुसार वह सर्वांश में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत अनेक देशों में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है इस द्वितीय भंग के अनुसार वह 'सर्वो मृदुकः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः २' सर्वांश में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, अनेक देशों में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है २, 'सर्वो मृदुकः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ३' इस तृतीय

શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે ૪ હવે શીત અને ઉષ્ણ પદમાં બહુવચનની યોજના કરીને જે ચાર ભંગો થાય છે તે બતાવવામાં આવે છે. તે આ પ્રમાણે છે-'सर्वः मृदुकः देशः गुरुकः देशो लघुकः देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशो रूक्षः१' અથવા તે પોતાના સર્વાંશથી મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમા રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૧ અથવા તે 'सर्वो मृदुकः देशो गुरुकः देशो लघुकः देशाः शीताः देशा उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः२' પોતાના સર્વાંશથી મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા તે 'सर्वो मृदुकः देशो गुरुकः देशो लघुकः देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः३' પોતાના સર્વાંશથી મૃદુ એક-

देशो लघुको देशाः शीताः देशा उष्णा देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४, ते एते मिलित्वा षोडश भङ्गा भवन्ति। एवं सर्वो मृदुको देशो गुरुको देशाः लघुकाः देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, एवं गुरुकेण एकत्वेन लघुकेन पृथक्त्वेनापि षोडश भङ्गा भवन्ति, तथा सर्वो मृदुको देशो गुरुको देशाः लघुकाः देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, अत्रापि गुरुकेण पृथक्त्वेन

भंग के अनुसार वह सर्वांश में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, अनेक देशों में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ३ 'सर्वो मृदुकः, देशो गुरुकः, देशो लघुको, देशाः शीताः, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४' इस चतुर्थ भंग के अनुसार वह सर्वांश में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, अनेक देशों में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ४ ये सब ४-४-४-४=मिलकर १६ भंग हो जाते हैं। इसी प्रकार से गुरुपद को एकवचन में और लघुपद को बहुवचन में रख करके भी १६ भंग होते हैं-'सर्वो मृदुकः, देशो गुरुकः, देशा लघुकाः, देशः शीतः, देश उष्णः, देशः स्निग्धः, देशो रूक्षः' यह प्रथम भंग है- इसके अनुसार वह सर्वांश में मृदु एकदेश में गुरु, अनेक देशों में लघु, एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और एक देश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है १, बाकी के १५ भंग पूर्वोक्तानु-

દેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા તે 'सर्वो मृदुकः देशो गुरुकः देशो लघुको देशाः शीताः देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः४' પોતાના સર્વાંશથી તે મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે.૪ આ ચારે પ્રકારના ૪-૪ ચાર ચાર ભંગો મળીને કુલ ૧૬ ભંગો થાય છે.

હવે ગુરૂપદને એકવચન અને લઘુ પદને બહુવચનમાં યોજીને જે સોળ ભંગો થાય છે તે બતાવવામાં આવે છે 'सर्वो मृदुकः, देशो गुरुकः, देशाः लघुकाः, देशः शीतः देश उष्णः, देशः स्निग्धः देशो रूक्षः१' તે પોતાના સર્વાંશથી મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પહેલો

लघुकेन एकत्वेनापि षोडशभङ्गाः, सर्वो मृदुको देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, अत्रापि षोडश भङ्गा भवन्ति एवं मिलित्वा मृदुकेन सर्वपदसंबद्धेनापि चतुःषष्टिर्भङ्गा भवन्ति, कर्कशमृदुकयोर्मिलित्वा

सार समझ लेना चाहिये, इसी प्रकार से गुरुपद को बहुवचन में और लघुपद को एकवचन में रख करके भी १६ भंग होते हैं-जैसे-'सर्वः मृदुकः, देशाः गुरुकाः, देशो लघुकः, देशः शीतः, देश उष्ण', देशः स्निग्धः, देशो रूक्षः १' यह इसका पहिला भंग है बाकी के १५ भंग स्वयं पूर्वोक्त रीति के अनुसार बना लेना चाहिये इसी प्रकार से गुरु और लघुपदों को बहुवचन में रखकरके भी १६ भंग बनते हैं-जैसे-'सर्वो मृदुकः, देशाः गुरुकाः, देशाः लघुकाः, देशः शीत', देश उष्णः, देशः स्निग्धः, देशो रूक्षः' यह प्रथम भंग है इसके अनुसार वह सर्वांश में मृदु, अनेक देशों में गुरु, अनेक देशों में लघु, एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता हैं बाकी के इस सम्बन्ध में १५ भंग पूर्वोक्त क्रमानुसार जानना चाहिये इस प्रकार सर्वपद से संबद्ध मृदुपद के साथ गुरु आदि ६ पदों को रखकरके और उनमें एकत्व और अनेकत्व करके ये ६४

ભંગ છે. ૧ બાકીના ૧૫ પંદર ભંગો પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ પ્રમાણે સમજી લેવા. આજ રીતે ગુરૂપદને બહુવચનથી યોજીને અને લઘુ પદને એકવચનથી કહીને પણ ૧૬ સોળ ભંગો થાય છે તે આ પ્રમાણે છે.-'सर्व. मृदुकः देशाः गुरुकाः देशो लघुकः देशः शीतः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः१' પોતાના સર્વાંશથી મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એક-દેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે આ તેનો પહેલો ભંગ છે. બાકીના ૧૫ પંદર ભંગો પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ પ્રમાણે બનાવી લેવા. એજ રીતે ગુરૂ અને લઘુ પદોને બહુવચનમાં યોજીને પણ ૧૬ સોળ ભંગો થાય છે. જેમ કે-'सर्वो मृदुकः देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशः शीतः देश उष्ण. देशः स्निग्ध देशो रूक्ष१' અથવા તે પોતાના સર્વાંશથી મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે. આ ભંગને સંબંધ ધરાવતા બાકીના ૧૫ પંદર ભંગો પૂર્વોક્ત ક્રમથી સમજી લેવા. આ રીતે સર્વ પદની સાથે સંબંધવાળા મૃદુ પદની સાથે ગુરૂ વિગેરે ૭ પદોને રાખીને અને તેમાં એકપણા અને અનેકપણાની

१२८ अष्टाविंशत्यधिकं भङ्गशतं भवति। 'सव्वे गरुए देसे कक्खडे देसे मउए देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे, एवं गरुएण वि समं चउसट्ठि भंगा' सर्वो गुरुको देशः कर्कशो देशो मृदुको देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, एवं गुरुकेणापि समं चतुःषष्टिर्भङ्गा कर्त्तव्याः। 'सव्वे लहुए देसे कक्खडे देसे मउए देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे, एवं

भंग बनते हैं कर्कश की प्रधानतावाले ६४ भंग और मृदु की प्रधानता वाले ६४ भंग मिलकर १२८ भंग होते हैं इसी प्रकार से गुरुपद को प्रधान करके और उसके साथ कर्कश आदि ६ पदों को एकवचन और बहुवचन में रखकरके ६४ भंग बनते हैं–इनमें का प्रथम भंग इस प्रकार से है–'सव्वे गरुए, देसे कक्खडे, देसे मउए, देसे सीए, देसे उसिणे, देसे निद्धे, देसे लुक्खे १' सर्वांश में वह गुरु, एकदेश में कर्कश, एक देशमें मृदु, एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है १, इसी प्रकार से 'सव्वे लहुए, देसे कक्खडे, देसे मउए, देसे सीए, देसे उसिणे, देसे निद्धे, देसे लुक्खे' इस प्रकार के लघु प्रधानक कथन में भी ६४ भंग होते हैं उन भंगो में से–वह सर्वांश में लघु, एकदेश में कर्कश, एकदेश में मृदु, एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध एवं एकदेश

યોજના કરીને આ મૃદુ સ્પર્શની પ્રધાનતાવાળા ૬૪ ચોસઠ ભંગો થાય છે. કર્કશ સ્પર્શની પ્રધાનતાવાળા ૬૪ ભંગો તથા આ મૃદુ સ્પર્શની પ્રધાનતાવાળા ૬૪ ચોસઠ ભંગો મળીને કુલ ૧૨૮ એકસો અઠયાવીસ ભંગો થાય છે. આજ પદ્ધતિથી ગુરૂ પદને મુખ્ય રાખીને અને તેની સાથે કર્કશ વિગેરે છ પદોને એકવચન અને બહુવચનથી યોજીને ૬૪ ચોસઠ ભંગો થાય છે, તેનો પહેલો ભંગ આ પ્રમાણે છે, 'सव्वे गरुए देसे कक्खडे देसे मउए देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे१' તે પોતાના સર્વાંશથી ગુરૂ એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૧ આજ રીતે લઘુ સ્પર્શને મુખ્ય બનાવીને તેની સાથે કર્કશ વિગેરે છ પદોને એકવચન અને બહુવચનથી યોજવાથી પણ ચોસઠ ૬૪ ભંગો થાય છે. તેનો પહેલો ભંગ આ પ્રમાણે છે 'सव्वे लहुए देसे कक्खडे, देसे मउए, देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे१' તે પોતાના સર્વાંશથી લઘુ એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને

लहुएण वि समं चउसट्ठि भंगा कायव्वा' सर्वो लघुको देशः कर्कशो देशो मृदुको देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, एवं लघुकेनापि समं चतुःषष्टि भङ्गा कर्त्तव्याः । 'सव्वे सीए देसे कक्खडे देसे मउए देसे गरुए देसे लहुए देसे निद्धे देसे लुक्खे' सर्वः शीतो देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, एवं शीतेनापि समं चउसट्ठि भंगा कायव्वा' एवं कर्कशादिवत् शीतेनापि समं चतुःषष्टिभङ्गाः कर्त्तव्याः । 'सव्वे उसिणे देसे कक्खडे देसे मउए देसे गरुए देसे लहुए देसे निद्धे देसे लुक्खे' सर्व उष्णो

में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है १' ऐसा यह प्रथम भंग है 'सव्वे सीए, देसे कक्खडे, देसे मउए, देसे गरुए, देसे लहुए, देसे निद्धे, देसे लुक्खे' इस प्रकार के सर्वशीत प्रधानक कथन में भी ६४ भंग होते हैं, उन भंगों में से-'सर्वांश में वह शीत, एकदेश में कर्कश, एकदेश में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, एकदेश में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष हो सकता है' ऐसा यह प्रथम भंग है बाकी के भंग अपने आप बना लेना चाहिये 'सव्वे उसिणे, देसे कक्खडे, देसे मउए, देसे गरुए, देसे लहुए, देसे निद्धे, देसे लुक्खे' इस प्रकार के सर्व उष्ण प्रधानक कथन में भी ६४ भंग कर लेना चाहिये उन भंगों

એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે, આ રીતના લઘુ પદ પ્રધાનતાવાળા પણ ૬૪ ચોસઠ ભંગો થાય છે તેનો પહેલો ભંગ આ પ્રમાણે છે 'सव्वे सीए देसे कक्खडे देसे मउए देसे गरुए देसे लहुए, देसे निद्धे देसे लुक्खे१' તે પોતાના સર્વાંશથી શીત એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ, એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે બાકીના પંદર ૧૫ ભંગો સ્વયં સમજી લેવા. હવે ઉષ્ણ પદની પ્રધાનતાવાળા ભંગોનો પ્રકાર બતાવવામાં આવે છે. 'सव्वे उसिणे देसे कक्खडे देसे मउए देसे गरुए देसे लहुए देसे निद्धे देसे लुक्खे१' તે પોતાના સર્વાંશથી ઉષ્ણ એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ઉષ્ણ પદની પ્રધાનતાવાળો પહેલો ભંગ છે. બાકીના ઉષ્ણ પદની પ્રધાનતાવાળા ૬૪ ચોસઠ ભંગો પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ પ્રમાણે સમજી લેવા. આજ પ્રમાણે સ્નિગ્ધ સ્પર્શને પ્રધાન બનાવીને પણ ૬૪ ચોસઠ ભંગો થાય છે. તેનો પ્રથમ ભંગ આ પ્રમાણે છે-'सव्वे निद्धे देसे कक्खडे देसे मउए देसे गरुए देसे लहुए देसे सीए देसे उसिणे१' તે પોતાના સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ એકદેશમાં કર્કશ એક-

देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, 'एवं उसिणेण वि समं चउसट्ठि भंगा कायव्वा' एवमुष्णेनापि समं चतुःषष्टिर्भङ्गा कर्त्तव्याः। 'सव्वे निद्धे देसे कक्खडे देसे मउए देसे गरुए देसे लहुए देसे सीए देसे उसिणे' सर्वः स्निग्धो देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णः, 'एवं निद्धेण वि सम चउसट्ठि भंगा कायव्वा' एवं स्निग्धेनापि समं चतुःषष्टिर्भङ्गाः कर्त्तव्याः। 'सव्वे लुक्खे देसे कक्खडे देसे मउए देसे गरुए देसे लहुए देसे सीए देसे उसिणे' सर्वो रूक्षो देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णः, 'एवं लुक्खेण वि समं चउसट्ठि भंगा कायव्वा' एवं रूक्षेणापि समं चतुःषष्टिर्भङ्गाः कर्त्तव्याः, 'जाव सव्वे लुक्खे देसा कक्खडा देसा मउया देसा गुरुया देसा

में से-वह 'सर्वांश में उष्ण, एकदेश में कर्कश, एकदेश में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, एकदेश में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है १' ऐसा यह भंग प्रथम भंग है इसी प्रकार से ६४ भंग सर्वस्निग्ध प्रधानक कथन में भी कर लेना चाहिये यही बात 'सव्वे निद्धे, देसे कक्खडे, देसे मउए, देसे गरुए, देसे लहुए, देसे सीए, देसे उसिणे' इस सूत्रपाठ द्वारा प्रकाशित की गई है, सर्व स्निग्ध प्रधानक कथन में यह प्रथम भंग है 'सव्वे लुक्खे, देसे कक्खडे देसे मउए, देसे गरुए, देसे लहुए, देसे सीए, देसे उसिणे' इस प्रकार के कथन में भी ६४ भंग होते हैं, उन भंगों में से यह-'सर्वांश में वह रूक्ष, एकदेश में कर्कश, एकदेश में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, एकदेश में शीत, और एकदेश में उष्ण हो सकता है' प्रथम भंग है, अवशिष्ट भंग अपने आप 'जाव सव्वे लुक्खे, देसा

દેશમાં મૃદુ એકદેશમા ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અને એકદેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. સ્નિગ્ધપદની પ્રધાનતાવાળો આ પહેલો ભંગ છે. તેના પણ ૬૪ ભંગો પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ પ્રમાણે બનાવી લેવા. આજ રીતે રૂક્ષ પદની પ્રધાનતામાં પણ ૬૪ ચોસઠ ભંગો થાય છે. તેનો પહેલો ભંગ આ પ્રમાણે છે.-'सव्वे लुक्खे देसे कक्खडे देसे मउए देसे गरुए देसे लहुए देसे सीए देसे उसिणे१' તે પોતાના સર્વાંશથી રૂક્ષ એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અને એકદેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ રૂક્ષ સ્પર્શની પ્રધાનતાવાળો પહેલો ભંગ છે. બાકીના ભંગો સ્વયં છેલ્લા ભંગ સુધી સમજી લેવા. તેનો છેલ્લો ભંગ આ

लहुया देसा सीया देसा उसिणा' यावत्सर्वो रूक्षो देशाः कर्कशाः देशाः मृदुकाः देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशाः शीताः देशा उष्णाः, इह यावत्पदात् आद्यचतुष्कत्रयाणाम् अन्तिमचतुष्काद्यत्रयाणां भङ्गानां संग्रहः करणीयः। रूक्षादिकं सर्वं निवेश्य शीतोष्णयोरेकत्वानेकत्वाभ्यां प्रथमचतुष्कः लघुके बहुत्वं निवेश्य द्वितीयचतुष्को गुरुके बहुत्वं निवेश्य तृतीयचतुष्को गुरुलघुके उभयस्मिन् बहुत्वं निवेश्य चतुर्थचतुष्कस्तदेवं षोडश भङ्गाः, एवं मृदुके बहुत्वं निवेश्य द्वितीय-

कक्खडा, देसा मउया, देसा गरुया, देसा लहुया, देसा सीया, देसा उसिणा' इस प्रकार से अन्तिम भंग तक कहना चाहिये यावत् वह सर्वांश में रूक्ष, अनेक देशों में कर्कश, अनेक देशों में मृदु, अनेक देशों में गुरु, अनेक देशों में लघु, अनेक देशों में शीत, और अनेक देशों मे उष्ण स्पर्शवाला हो सकता है यहां यावत्पद से आदि के चतुष्क के दो आदि तीन भंगों का और अन्तिम चतुष्क के आदि के तीन भङ्गों का संग्रह किया गया है रूक्षादिक सर्व का निवेश करके और शीत एवं उष्ण में एकता और अनेकता करके यहां प्रथम चतुष्क होता है लघुपद में बहुवचन करके द्वितीय चतुष्क होता है गुरुपद में बहुवचन का निवेश करके तृतीय चतुष्क होता है-तथा-गुरु लघु इन दोनों पदों में बहुवचन करके चतुर्थ चतुष्क होता है इस प्रकार से एक एक के ४-४ भंग होने से १६ भंग हो जाते हैं इसी प्रकार से मृदुपद में

પ્રમાણે છે.-'जाव सव्वे लुक्खे देसा कक्खडा देसा मउया देसा गरुया देसा लहुया देसा सीया देसा उसिणा१' યાવત્ તે સર્વાંશથી રૂક્ષ અનેક દેશોમાં કર્કશ અનેક દેશોમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અને અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ છેલ્લા ભંગ સુધીના ભંગો સમજી લેવા અહિંયા યાવત્ પદથી પહેલા ચતુષ્કના બે વિગેરે ત્રણ ભંગો અને છેલ્લા ચતુષ્કના પહેલા ત્રણ ભંગોનો સંગ્રહ થયો છે. રૂક્ષાદિમાં સર્વ પદને યોજીને તથા શીત અને ઉષ્ણુ પદમાં એકપણા અને અનેકપણાથી પહેલો ચતુષ્ક થાય છે. ૧ તથા લઘુ પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ કરવાથી બીજી ચતુર્ભંગી થાય છે ૨ ગુરૂપદમાં બહુવચનની યોજના કરવાથી ત્રીજી ચતુર્ભંગી થાય છે ૩ તથા ગુરૂ લઘુ આ બન્નેમાં બહુવચનનો પ્રયોગ કરવાથી ચોથી ચતુર્ભંગી થાય છે. ૪ આ રીતે પ્રત્યેકના ૪-૪ ચાર ચાર ભંગો થવાથી ૧૬ સોળ ભંગો થઈ જાય છે. એજ રીતે મૃદુ પદમાં બહુ-

षोडश भङ्गाः, एवं कर्कशे बहुत्वं निवेश्य तृतीय षोडश भङ्गाः, सर्वत्र बहुत्वं निवेश्य चतुर्थ षोडश भङ्गाः, सर्वसंकलनया रूक्ष मुख्यतायां चतुःषष्टिर्भङ्गाः पर्यवस्यन्तीति । 'एवं सत्तफासे पंचबारसुत्तरा भंगसया भवंति।' एवम् उपर्युक्तदर्शित प्रकारेण सप्तस्पर्शे द्वादशोत्तरपञ्चशतभङ्गा भवन्ति, कर्कशाख्यं पदमाद्यंपदं स्कन्धव्यापकत्वा द्विपक्षरहितं शेषाणि गुर्वादीनि षट् स्कन्धदेशाश्रितत्वात् सविपक्षाणीत्येवं सप्तस्पर्शाः तेषां च गुर्वादीनामेकत्वानेकत्वाभ्यां चतुःषष्टि-

बहुवचन करके द्वितीय १६ भंग होते हैं, कर्कशपद में बहुवचन करके तृतीय १६ भंग होते हैं और सर्वत्र बहुवचन करके चौथे १६ भंग होते हैं इस प्रकार से रूक्ष की मुख्यता वाले इस कथन में ये ६४ भंग हो जाते हैं। 'एवं सत्तफासे पंचबारसुत्तरा भंगसया भवंति' इस प्रकार सातस्पर्श में ५१२ भंग होते हैं तात्पर्य इस कथन का इस प्रकार से है-सबसे प्रथम पद सात स्पर्शों में कर्कशस्पर्श पद है और यह पद स्कन्ध में व्यापक होने से विपक्ष से रहित है तथा शेष जो गुरु आदि षट्पद हैं वे स्कन्ध देशाश्रित हैं, इसलिये वे विपक्षसहित हैं। कर्कशपद विपक्षरहित है इसका सारांश ऐसा है कि वह अपने पूर्ण स्कन्ध में व्यापक रहता है-इसलिये वहां मृदु स्पर्श जो कर्कश का विपक्ष है नहीं रहता है परन्तु जो गुरु आदि षट्पद हैं वे पूर्ण स्कन्ध में नहीं रहते हैं किन्तु उसके एक अनेक देशों में रहते हैं इसलिये अपने अपने

વચનનો પ્રયોગ કરવાથી તેના પણ ૧૬ ભંગો થાય છે. ૨ કર્કશ સ્પર્શમાં બહુવચનની યોજના કરવાથી ૧૬ સોળ ભંગો થાય છે. તેમજ બધા જ પદોમાં બહુવચનની યોજના કરવાથી ચોથા ૧૬ સોળ ભંગો થાય છે. આ રીતે રૂક્ષ સ્પર્શની પ્રધાનતાવાળા આ કથનમાં ૬૪ ચોસઠ ભંગો થાય છે. તે યુક્તિપૂર્વક સમજી લેવા. 'एवं सत्तफासे पंच बारसुत्तरा भंगसया भवंति' આ રીતે સાત સ્પર્શમાં ૫૧૨ પાંચસો બાર ભંગો થાય છે આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-સૌથી પહેલાંના સાત પદોમાં કર્કશ સ્પર્શ પદ પહેલું છે.-અને આ પદ સ્કંધમાં વ્યાપક હોવાથી પ્રતિપક્ષ વગરનું છે. અને બાકીના જે ગુરૂ વિગેરે ૭ પદો છે. તે સ્કંધના દેશાશ્રિત છે તેથી તે વિપક્ષવાળા છે. કર્કશ પદ વિપક્ષ વગરનું છે. તેમ કહેવાનો હેતુ એ છે કે-તે પોતાના પૂર્ણ સ્કંધમાં વ્યાપક રહે છે તેથી કર્કશનો પ્રતિપક્ષિ જે મૃદુ સ્પર્શ છે તે રહી શકતો નથી. પરંતુ જે ગુરૂ વિગેરે ૭ પદો છે, તેઓ પૂર્ણ સ્કંધમાં રહેતા નથી પણ તેના એક અથવા અનેક દેશોમાં રહે છે. તેથી પોતપોતાના વિપક્ષથી

भङ्गा भवन्ति, ते भङ्गाश्चतुःषष्टिः सर्वशब्दविशेषितेनादिन्यस्तेन कर्कशपदेन लभ्यन्ते, एवं मृदुपदेनापि चतुःषष्टिरित्येवमष्टाविंशत्यधिकं शतं भवति। एवं

विपक्ष से वे युक्त हैं जैसे गुरु का विपक्ष लघु, लघु का विपक्ष गुरु शीत का विपक्ष उष्ण, उष्ण का विपक्ष शीत, रूक्ष का विपक्ष स्निग्ध और स्निग्ध का विपक्ष रूक्ष है ये सब इसी कारण से उसके कहीं एकदेश में और कहीं अनेक देशों में भंग कथन में रहते हुए प्रकट किये गये हैं मृदु स्पर्श के ग्रहण के अभाव से इस प्रकार से ये सात स्पर्श हैं इनमें जो गुरु आदि पद हैं उनमें एकता और अनेकता प्रकट करके ६४ भंग सर्वांश में कर्कश स्पर्श की मुख्यता में बने हैं। इसी प्रकार से मृदु स्पर्श की मुख्यता लेकरके और गुर्वादिक ६ पदों को उसके साथ जोड करके तथा उन गुर्वादिक पदों में कहीं एकता और कहीं अनेकता विवक्षित करके ६४ भंग बन जाते हैं। इसी प्रकार से गुरु स्पर्श की मुख्यता करके और गुर्वादिक षट्पदों को उसके साथ जोडकरके एवं उनमें एकता और अनेकता की विवक्षा करके ६४ भंग बन जाते हैं इसी प्रकार से लघुस्पर्श की मुख्यता करके और गुर्वादिक षट् पदों को उसके साथ जोडकरके एवं उनमें एकत्व और अनेकत्व को विवक्षित करके ६४ भंग बन जाते हैं इसी प्रकार से क्रमशः शीत स्पर्श के साथ एवं

તેઓ યુક્ત છે. જેમ ગુરૂનો પ્રતિપક્ષિ લઘુ છે અને લઘુનો વિપક્ષ ગુરૂ છે. શીતનો વિપક્ષ ઉષ્ણ, ઉષ્ણનો પ્રતિપક્ષ શીત, રૂક્ષનો વિપક્ષ સ્નિગ્ધ અને સ્નિગ્ધનો વિપક્ષ રૂક્ષ છે. એજ કારણથી તે બધા કોઈવાર તેના એકદેશમાં અને કોઈવાર અનેક દેશોમાં ભંગ કથનમાં રહેલા બનાવવામાં આવ્યા છે. મૃદુ સ્પર્શના ગ્રહણના અભાવમાં આ રીતે સાત સ્પર્શો થાય છે તેમાં જે ગુરૂ વિગેરે પદોમાં એકપણુ, અને અનેકપણુ બતાવીને સર્વાંશમાં કર્કશ સ્પર્શની મુખ્યતાવાળા ૬૪ ચોસઠ ભંગો થાય છે. એજ રીતે મૃદુ સ્પર્શની મુખ્યતાવાળા અને ગુરૂ વિગેરે ૬ છ પદોને તેની સાથે જોડવાથી અને તે ગુરૂ વિગેરે પદોમાં કોઈવાર એકપણુ અને કોઈવાર અનેકપણાથી યોજવાથી ૬૪ ચોસઠ ભંગો બને છે એજ પ્રમાણે ગુરૂ સ્પર્શની મુખ્યતા કરીને અને ગુરૂ વિગેરે છ પદોને તેની સાથે જોડીને અને તેમાં એકવચન અને બહુવચનની યોજના કરવાથી ૬૪ ચોસઠ ભંગો થઈ જાય છે તેજ રીતે લઘુ સ્પર્શને મુખ્ય બનાવીને તથા ગુરૂ વિગેરે છ પદોને તેની સાથે યોજવાથી અને તે ગુરૂ વિ. સ્પર્શોમાં એકવચન અને બહુવચનની યોજના કરવાથી ૬૪ ચોસઠ ભંગો બની જાય છે. આ રીતે ક્રમથી શીત સ્પર્શની સાથે તથા ઉષ્ણ

गुरुलघुभ्यां शेषैः षड्भिः सह अष्टाविंशत्यधिकं शतम् । एवमेव शीतोष्णाभ्यामपि अष्टाविंशत्यधिकं शतम् एवं स्निग्धरूक्षाभ्यामपि अष्टाविंशत्यधिकं शतं भवति, तदेवम् अष्टाविंशत्युत्तरं शतस्य चतुःसंख्यया गुणने ५१२ द्वादशाधिकानि पञ्चशतानि भङ्गानां भवन्तीति ।

'जइ अट्ठफासे' यदि अष्टस्पर्शस्तदा वक्ष्यमाणप्रकारेण भङ्गा भवन्ति, तथाहि-'देसे कक्खडे देसे मउए देसे गरुए देसे लहुए देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे' देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षो भवति १, देशः कर्कशो देशो मृदुको

उष्ण स्पर्श के साथ शेष पदों को युक्त करके और उनमें एकत्व और अनेकत्व की विवक्षा करके १२८ भंग बन जाते हैं, तथा इसी प्रकार से स्निग्ध और रूक्ष स्पर्श की मुख्यता करके और उनके साथ शेष पदों का योग करके एवं उनमें एकत्व और अनेकत्व विवक्षित करके १२८ भंग बन जाते हैं, इन सब को जोडकर ५१२ भंग हो जाता है ।

'जइ अट्ठफासे' यदि वह बादरपरिणत अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध आठ स्पर्शों वाला होता है, तब इस प्रकार से उसमें भङ्ग होते हैं जैसे 'देसे कक्खडे, देसे मउए, देसे गरुए, देसे लहुए, देसे सीए, देसे उसिणे, देसे निद्धे, देसे लुक्खे' उसका एकदेश कर्कश, एकदेश मृदु, एकदेश गुरु, एकदेश लघु, एकदेश शीत, एकदेश उष्ण, एकदेश स्निग्ध और एकदेश रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है १ द्वितीय भंग इस प्रकार से है-

સ્પર્શની સાથે બાકીના પદોને યોજીને ૧૨૮ એકસો અઠયાવીસ ભંગો બની જાય છે. તથા એજ પ્રકારથી સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શની મુખ્યતાથી અને બાકીના પદો તેની સાથે યોજવાથી અને તેમાં એકપણું અને અનેકપણાની યોજના કરવાથી ૧૨૮ એકસો અઠયાવીસ ભંગો બની જાય છે. આ બધા ભંગો કુલ મળીને ૫૧૨ પાંચસો બાર થઈ જાય છે.

'जइ अट्ठफासे' જો તે બાદર પરિણત અનન્ત પ્રદેશવાળો સ્કંધ આઠ સ્પર્શોવાળો હોય તો તે આ પ્રમાણેના આઠ સ્પર્શોવાળો હોઇ શકે છે તેના ભંગનો પ્રકાર આ પ્રમાણે છે. જેમકે-'देसे कक्खडे, देसे मउए, देसे गरुए, देसे लहुए, देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे' તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ, એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત, એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशः मृदुकः देशो गुरुकः देशो

देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशाः रूक्षाः २, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशो रूक्ष इति प्रथमचतुष्कतृतीयो भङ्गः ३. देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षा इति चतुर्थः ४, एवं प्रथमचतुष्कः । 'देसे कक्खडे देसे मउए देसे गरुए देसे लहुए

देशः कर्कशः, देशो मृदुकः, देशो गुरुकः, देशो लघुक', देशः शीतः, देश उष्णः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः २' इसके अनुसार वह एक देश में कर्कश, एकदेश में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु एक देश में शीत, एकदेश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है २, 'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः, देशो गुरुको, देशो लघुको, देशः शीतः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशो रूक्षः ३' यह तृतीय भंग है। इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, एकदेश में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक देशो में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष हो सकता है ३ यह प्रथम चतुष्क का तृतीय भंग है 'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः, देशो गुरुकः, देशो लघुको, देशः शीतो, देश उष्णो, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः ४' इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, एकदेश में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है इस प्रकार से यह प्रथम चतुष्क है, द्वितीय चतुष्क इस प्रकार

लघुकः देशः शीतः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः२' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એક-દેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા તે 'देशः कर्कश' देशो मृदुकः देशो गुरुको, देशो लघुको, देशः शीतः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः३' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः४' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે ૪ આ રીતે આ પહેલી ચતુર્ભંગી છે.

देसे सीए देसा उसिणा देसे निद्धे देसे लुक्खे' देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देशा उष्णा देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति द्वितीयचतुष्कस्य प्रथमो भङ्गः १, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देशा उष्णा देशः स्निग्धो देशाः रूक्षा इति द्वितीयचतुष्कस्य द्वितीयो भङ्गः २, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देशा उष्णा देशाः स्निग्धाः देशो रूक्ष इति द्वितीयचतुष्कस्य तृतीयो भङ्गः

से है-'देसे कक्खडे, देसे मउए, देसे गरुए, देसे लहुए, देसे सीए, देसा उसिणा, देसे निद्धे, देसे लुक्खे १' यह द्वितीय चतुष्क का प्रथम भङ्ग है-इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, एकदेश में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, एकदेश में शीत, अनेक देशों में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है १, इसका द्वितीय भङ्ग इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशः मृदुकः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशः शीतः, देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः २' इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, एकदेश में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, एकदेश में शीत, अनेक देशों में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है २, इसका तृतीय भंग इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशः मृदुकः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशः शीतः, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः, देशो रूक्षः ३' इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, देश में

હવે બીજી ચતુર્ભંગી બતાવવામાં આવે છે. તે આ પ્રમાણે છે. 'देसे कक्खडे, देसे मउए, देसे गरुए, देसे लहुए देसे सीए देसा उसिणा, देसे निद्धे देसे लुक्खे१' તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એક દેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમા રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજી ચતુર્ભંગીનો પહેલો ભંગ છે. અથવા તે 'देशः कर्कशः देशः मृदुकः देशो गुरुकः देशो लघुकः देशः शीतः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः२' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજી ચતુર્ભંગીનો બીજો ભંગ છે ૨ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशः मृदुकः देशो गुरुकः देशो लघुकः देशः शीतः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः३' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ

३, देशः कर्कशः देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देशा उष्णा देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षा इति द्वितीयचतुष्कस्य चतुर्थो भङ्गः ४। 'देसे कक्खडे देसे मउए देसे गरुए देसे लहुए देसा सीया देसे उसिणे देसे निद्धे देसे रुक्खे' देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति तृतीयचतुष्कस्य प्रथमो भङ्गः १, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देश उष्णो देश. स्निग्धो देशाः

मृदु, देश में गुरु, देश में लघु, देश में शीत, अनेक देशों में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्श स्पर्शवाला हो सकता है इसका चतुर्थ भंग इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः. देशः मृदुकः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशः शीतः, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः ४' इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, एकदेश में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, एकदेश में शीत, अनेक देशों में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध, और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है 'देसे कक्खडे, देसे मउए, देसे गरुए, देसे लहुए, देसा सीया, देसे उसिणे, देसे निद्धे, देसे रुक्खे' यह तृतीय चतुष्क का प्रथम भंग है, इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, एकदेश में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध, और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है, इसका द्वितीय भंग इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः,

---

એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજી ચતુર્ભંગીનો ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशः मृदुकः देशो गुरुकः देशो लघुकः देशः शीतः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः४' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે આ બીજી ચતુર્ભંગીનો ચોથો ભંગ છે. હવે ત્રીજી ચતુર્ભંગીના ભંગો બતાવવામાં આવે છે.-'देसे कक्खडे, देसे मउए देसे गरुए देसे लहुए देसा सीया, देसे उसिणे देसे निद्धे देसे रुक्खे१' તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણુ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજી ચતુર્ભંગીનો પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशो गुरुकः

रूक्षा इति तृतीयचतुष्कस्य द्वितीयो भङ्गः २, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशो रूक्ष इति तृतीयचतुष्कस्य तृतीयो भङ्गः ३। देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देश उष्णो देशाः स्निग्धा देशाः रूक्षा इति तृतीय-

---

देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः' इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, एकदेश में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है २, इसका तृतीय भंग इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशः मृदुकः, देशः गुरुकः, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशो रूक्षः ३' इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, एकदेश में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ३, इसका चतुर्थ भंग इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः ४' एकदेश में वह कर्कश, एकदेश में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध, और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ४ चतुर्थ

देशो लघुकः देशाः शीताः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः२' પોતાના એક દેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજી ચતુર્ભંગીનો બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशो गुरुकः देशो लघुकः देशाः शीताः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्ष३' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે આ ત્રીજી ચતુર્ભંગીનો ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशो गुरुकः देशो लघुकः देशाः शीताः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः४' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજી ચતુર્ભંગીનો ચોથો ભંગ છે. હવે ચોથી ચતુર્ભં-

चतुष्कस्य चतुर्थो भङ्गस्तदेवं तृतीयचतुष्कः। 'देसे कक्खडे देसे मउए देसे गरुए देसे लहुए देसा सीया देसा उसिणा देसे निद्धे देसे लुक्खे४' देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देशा उष्णा देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति चतुर्थचतुष्कस्य प्रथमो भङ्गः १, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीता देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशाः रूक्षा इति चतुर्थचतुष्कस्य द्वितीयो भङ्गः, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्ष इति चतुर्थचतुष्कस्य

चतुष्क इस प्रकार से है-'देसे कक्खडे, देसे मउए, देसे गरुए, देसे लहुए, देसा सीया, देसा उसिणा, देसे निद्धे, देसे लुक्खे १' यह इसका प्रथम भंग है इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, एकदेश में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, अनेक देशों में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है १ इसका द्वितीय भंग इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः २' इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, एकदेश में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, अनेक देशों में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध, और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है २, इसका तृतीय भङ्ग इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः, देशो रूक्षः ३' इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, एकदेश में मृदु,

ગીના ભંગો બતાવવામાં આવે છે.–'देसे कक्खडे देसे मउए देसे गरुए देसे लहुए देसा सीया, देसा उसिणा, देसे निद्धे देसे लुक्खे१' અથવા તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથી ચતુર્ભંગીનો પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशो गुरुकः देशो लघुकः देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशो रूक्ष२' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથી ચતુર્ભંગીનો બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशो मृदुको देशो गुरुकः देशो लघुकः देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः३' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ

तृतीयो भङ्गः। देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देशा उष्णा देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः इति चतुर्थचतुष्कस्य चतुर्थो भङ्गः ४, ४,। 'एए चत्तारि चउक्का सोलस भंगा' एते चत्वारचतुष्काः षोडशभङ्गाः। 'देसे कक्खडे देसे मउए देसे गरुए देसा लहुया देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे' देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशा लघुकाः देशः शीतो देश

एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, अनेक देशों में उष्ण' अनेक देशों में स्निग्ध, और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ३ इसका चतुर्थ भंग इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशः मृदुकः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः ४' इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, एक देश में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, अनेक देशों में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध, और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ४, 'एए चत्तारि चउक्का सोलस भङ्गा' इस प्रकार से इन चारों चतुष्कों के ये सोलह भंग है।

'देसे कक्खडे, देसे मउए, देसे गरुए, देसा लहुया, देसे सीए, देसे उसिणे, देसे निद्धे, देसे लुक्खे' यह भङ्ग लघुपद को बहुवचन में रखने से हुआ है, यहां पर भी चार भंग होते हैं-यह उनमें से पहिला भंग है, इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, एकदेश में मृदु, एक-

એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથી ચતુર્ભંગીનો ત્રીજો ભંગ છે ૩ 'देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशो गुरुकः देशो लघुकः देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः४' અથવા તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે આ ચોથી ચતુર્ભંગીનો ચોથો ભંગ છે. ૪ 'एवं चत्तारि चउक्का सोलस भंगा' આ રીતે આ ચારે ચતુર્ભંગીના કુલ સોળ ભંગો થાય છે

હવે લઘુ પદને બહુવચનમાં યોજીને જે ભંગો થાય છે. તેના પ્રકારો બતાવવામાં આવે છે.-'देसे कक्खडे देसे मउए देसे गरुए देसा लहुया देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे, देसे लुक्खे' તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં

उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति लघु बहुत्वघटित प्रथमचतुष्के प्रथमो भङ्गः १, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशा लघुकाः देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशाः रूक्षा इति बहुत्वविशिष्ट लघुघटित प्रथमचतुष्कस्य द्वितीयो भङ्गः२, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशा लघुकाः देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशो रूक्ष इति बहुत्वविशिष्टलघुघटित प्रथमचतुष्कस्य तृतीयो

देश में गुरु, अनेक देशों में लघु, एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है १, 'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः, देशो गुरुकः, देशा लघुकाः, देशः शीतः, देश उष्णः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः २' ऐसा यह द्वितीय भंग है- इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, एकदेश में मृदु, एकदेश में गुरु, अनेक देशों में लघु, एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है २, 'देशः कर्कशः, देशः मृदुकः, देशो गुरुकः, देशा लघुकाः, देशः शीतः, देशः उष्णो, देशाः स्निग्धाः, देशो रूक्षः ३' ऐसा यह तृतीय भंग है-इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, एकदेश में मृदु, एकदेश में गुरु, अनेक देशों में लघु, एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध, और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ३, 'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः, देशो गुरुकः, देशा लघुकाः, देशः शीतः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः' ऐसा यह चतुर्थ भंग है-इसके अनुसार वह एक

ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशो गुरुकः देशा लघुकाः देशः शीतः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः२' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशः मृदुकः देशो गुरुकः देशा लघुकाः देशः शीतः देश उष्णः देशाः स्निग्धा देशो रूक्षः३' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે આ ત્રીજો ભંગ છે ૩ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशो गुरुकः देशा लघुकाः देशः शीतः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः४' એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ

भङ्गः ३, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशा लघुकाः देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षा इति चतुर्थो भङ्गः ४। देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशा लघुकाः देशः शीतो देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशो रूक्षः १, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशा लघुकाः देशः शीतो देशा उष्णा देशः स्निग्धो देशाः रूक्षाः२, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको

देश में कर्कश, एकदेश में मृदु, एकदेश में गुरु, अनेक देशों में लघु, एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध, और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ४ इस प्रकार के ये ४ भंग बहुत्व विशिष्ट लघुपदघटित प्रथम चतुष्क के हैं, बहुत्व विशिष्ट लघुपदघटित द्वितीय चतुष्क के चार भंग इस प्रकार से हैं-'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः, देशो गुरुकः, देशा लघुकाः, देशः शीतः, देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः, देशो रूक्षः १' एकदेश में वह कर्कश, एकदेश में मृदु, एकदेश में गुरु, अनेक देशों में लघु, एकदेश में शीत, अनेक देशों में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्श वाला हो सकता है १, द्वितीय भंग इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः, देशो गुरुकः, देशा लघुकाः, देशः शीतः, देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः२' इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, एकदेश में मृदु, एकदेश में गुरु, अनेक देशों में लघु, एकदेश में शीत, अनेक देशों में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष हो सकता है २ तृतीय भंग इस

એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે. ૪ આ ચાર ભંગો લઘુપદને બહુવચનથી યોજીને પહેલી ચતુર્ભંગીના બનાવવામાં આવ્યા છે.

હવે બહુવચનવાળા લઘુપદના બીજી ચતુર્ભંગીના ચાર ભંગો બતાવવામાં આવે છે.–'દેશઃ कर्कशः देशो मृदुकः देशो गुरुकः देशा लघुकाः देशः शीतः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः१' તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशो गुरुकः देशाः लघुकाः देशः शीतः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः२' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા તે 'देशः कर्कशः

देशाः लघुकाः देशः शीतो देशा उष्णा देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः३, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशा लघुकाः देशः शीतो देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशा लघुकाः देशाः शीताः देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति प्रथमः १, देशः कर्कशो

प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः, देशो गुरुकः, देशाः लघुकाः, देशः शीतः, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः, देशो रूक्षः ३' एकदेश में वह कर्कश, एकदेश में मृदु, एकदेश में गुरु, अनेक देशों में लघु, एक देश में शीत, अनेक देशों में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध, और एक देश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ३, चतुर्थ भंग इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशः मृदुकः, देशो गुरुको, देशा लघुकाः, देशः शीतः, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः ४' इसके अनुसार वह एक देश में कर्कश, एकदेश में मृदु, एकदेश में गुरु, अनेक देशों में लघु, एकदेश में शीत, अनेक देशों में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ४, बहुत्वविशिष्ट लघुपद घटित तृतीय चतुष्क के ४ भंग इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशो मृदुको, देशो गुरुको, देशा लघुकाः, देशाः शीताः, देशा उष्णः, देशः स्निग्धः, देशो रूक्षः १' यह इसका पहिला भंग है, इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, एकदेश में मृदु, एकदेश में गुरु, अनेक देशों में

देशो मृदुकः देशो गुरुकः देशा लघुकाः देशः शीतः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः३' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशः मृदुकः देशो गुरुकः देशाः लघुकाः देशः शीतः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः४' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે. ૪

હવે બહુવચનવાળા લઘુપદની યોજનાવાળા ત્રીજી ચતુર્ભંગીના ભંગો બતાવવામાં આવે છે.—'देशः कर्कशः देशो मृदुको देशो गुरुको देशा लघुकाः देशाः शीताः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः१' તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં

देशो मृदुको देशो गुरुको देशाः लघुका देशाः शीताः देश उष्णो देशः स्निग्धो देशाः रूक्षाः २, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशा लघुकाः देशाः शीताः देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ३। देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशा लघुकाः देशाः शीताः देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४। देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशा लघुकाः देशाः शीताः

लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण, और एकदेश में रूक्षस्पर्शवाला हो सकता है १, इसका द्वितीय भंग इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः, देशो गुरुको, देशा लघुकाः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशः स्निग्धो, देशाः रूक्षाः २' इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, एकदेश में मृदु, एकदेश में गुरु, अनेक देशों में लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है २, इसका तृतीय भंग इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः, देशो गुरुकः, देशाः लघुकाः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशो रूक्षः ३' एकदेश में वह कर्कश, एकदेश में मृदु, एकदेश में गुरु, अनेक देशों में लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और एकदेश में रूक्षस्पर्श वाला हो सकता है ३ इसका चतुर्थ भंग इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः, देशो गुरुकः, देशाः लघुकाः, देशाः शीताः देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः' इसके अनुसार वह एकदेश

શીત એકદેશમાં ઉષ્ણુ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ રીતે આ પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशो गुरुकोः देशा लघुकाः देशाः शीताः देश उष्णः देशः स्निग्धो देशाः रूक्षाः२' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણુ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशो गुरुकः देशाः लघुकाः देशाः शीताः देश उष्णः, देशाः स्निग्धः देशो रूक्षः३' તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ અનેક દેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણુ અનેક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ છે ૩ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशो गुरुकः, देशा लघुकाः, देशाः शीताः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः४' તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં

देशा उष्णा देशः स्निग्धो देशो रूक्षः१, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशा लघुकाः देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशाः रूक्षाः २, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशा लघुकाः देशा शीताः देशा उष्णाः देशाः

में कर्कश, एकदेश में मृदु, एकदेश में गुरु, अनेक देशों में लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध, और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला होता है ४' गुरुत्व विशिष्ट लघुपदघटित चतुर्थ चतुष्क के ४ भंग इस प्रकार से हैं-'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः, देशो गुरुकः, देशा लघुकाः, देशाः शीताः, देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः, देशो रूक्षः १' एकदेश में वह कर्कश, एकदेश में मृदु, एकदेश में गुरु, अनेक देशों में लघु, अनेक देशों में शीत, अनेक देशों में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध, और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है १ यह इसका प्रथम भंग है इसका द्वितीय भंग इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः देशो मृदुकः, देशो गुरुको, देशा लघुकाः, देशाः शीताः, देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः २' एकदेश में वह कर्कश, एकदेश में मृदु, एक देश में गुरु, अनेक देशों में लघु, अनेक देशों में शीत, अनेक देशों में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध, और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है २, इसका तृतीय भंग इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः, देशो गुरुको, देशा लघुकाः, देशाः शीताः, देशा उष्णाः, देशाः

ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણુ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે. ૪

હવે બહુવચનવાળા લઘુપદથી ચોથી ચતુર્ભંગીના ચાર ભાંગાઓ બતાવવામાં આવે છે.–'देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशो गुरुकः देशाः लघुकाः देशा' शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः१' તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૧ આ પ્રમાણે આ પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशो गुरुको देशा लघुकाः देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः२' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशो गुरुको देशा लघुकाः देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः

स्निग्धाः देशो रूक्ष इति तृतीयः ३। देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशा लघुकाः देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४। 'एवमेए गरुएणं एगत्तएणं लहुएणं पुहुत्तएणं सोलस भंगा कायव्वा' एवमेते गुरुकेण एकत्वेन लघुकेन पृथक्त्वेन षोडश भङ्गाः कर्त्तव्याः, चतुर्णां कर्कशादिपदानां सविपर्ययाणामाश्रयणादष्टौ स्पर्शाः, एते च बादरस्कन्धस्य द्विधा विकल्पितस्य-

स्निग्धाः, देशो रूक्षः ३' इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, एक देश में मृदु, एकदेश में गुरु, अनेक देशों में लघु अनेक देशों में शीत, अनेक देशों में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध, और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ३, इसका चतुर्थ भंग इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशः मृदुकः, देशो गुरुकः, देशाः लघुकाः, देशाः शीताः, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः ४' इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, एकदेश में मृदु, एकदेश में गुरु, अनेक देशों में लघु, अनेक देशों में शीत, अनेक देशों में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ४, 'एवमेए गरुएणं एगत्तएणं लहुएणं पुहुत्तएणं सोलस भंगा कायव्वा' इसी प्रकार से गुरुपद को एकवचन में और लघुपद को बहुवचन में रखकर सोलह भंग करना चाहिये, सविपर्यय कर्कशादि पदों के आश्रयण से-कर्कश १, इसका विपरीत मृदु २ गुरु ३ इसका विपरीत लघु ४, शीत ५ इसका विपरीत उष्ण ६, स्निग्ध ७ और इसका विपरीत रूक्ष ८ इस प्रकार के करने

देशो रूक्षः३' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા તે देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशो गुरुकः देशा लघुकाः देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः४' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એક-દેશમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે. ૪ 'एवमेए गरुएणं एगत्तएणं लहुएणं पुहुत्तएणं सोलस भंगा कायव्वा' આજ પ્રમાણે ગુરૂપદને એકવચનમાં અને લઘુપદને બહુવચનમાં યોજીને સોળ ભંગો બનાવી લેવા. ફેરફારવાળા કર્કશ વિગેરે પદોના આશ્રયથી કર્કશ ૧ તેનો વિપરીત મૃદુ ૨ ગુરૂ ૩ તેનો વિપરીત લઘુ ૪ શીત ૫ તેનો વિપરીત ઉષ્ણ ૬ સ્નિગ્ધ ૭ અને તેનો વિપરીત રૂક્ષ ૮ આ રીતે યોજના કર-

एकत्रदेशे चत्वारो विरुद्धास्तु द्वितीयदेशे इति, एषु च स्पर्शेषु एकत्वानेकत्वाभ्यां भङ्गका भवन्ति, रूक्षपदेन एकवचनान्तेन बहुवचनान्तेन द्वौ, एतौ च स्निग्धैकवचनेन लब्धौ एतावेव स्निग्धबहुवचनं लभेते, एते चत्वारो भङ्गाः सूत्रे एव चतुष्केण दर्शिताः, तथा एतेष्वेव अष्टसु पदेषु उष्णपदेन बहुवचनान्तेन उक्त चतुर्भङ्गी

से आठ स्पर्श होते हैं–द्विधा विकल्पित बादर स्कन्ध के एकदेश में चार और द्वितीय देश में दूसरे विरुद्ध चार स्पर्श रहते हैं इन स्पर्शों में एकत्व और अनेकत्व को लेकर भंग बनते हैं। रूक्षपद के एकवचनान्त से और बहुवचनान्त से दो भंग बनते हैं, पहिला भंग और तीसरा भंग रूक्षपद के एकवचनान्त से बने हैं तथा–द्वितीय और तृतीय भंग रूक्षपद के बहुवचनान्त से बने हुए हैं इसी प्रकार से स्निग्ध के एकवचनान्त से प्रथम भंग और द्वितीय भंग बने हैं और स्निग्धपद के बहुवचनान्त से तृतीय भंग और चतुर्थ भंग बने हैं। यह बात 'देसे कक्खडे, देसे मउए, देसे गरुए देसे लहुए, देसे सीए, देसे उसिणे, देसे निद्धे, देसे लुक्खे' इस प्रकार के कथन में जो चार भंग बने हैं, उनके विषय में कही गई है, 'देसे कक्खडे, देसे मउए, देसे गरुए, देसे लहुए, देसे सीए, देसा उसिणा, देसे निद्धे, देसे लुक्खे' इस प्रकार के कथन में पूर्वोक्त कथन से यही भिन्नता है कि यहां उष्णपद को बहुवचनान्त किया गया है पूर्वोक्त कथन में उष्णपद एक-

વાથી આઠ સ્પર્શો થાય છે. બે પ્રકારના વિકલ્પવાળા બાદર સ્કંધના એકદેશમાં ચાર અને બીજા દેશમાં બીજા અવિરૂદ્ધ ૪ ચાર સ્પર્શો રહે છે. આ સ્પર્શોમાં એકપણા અને અનેકપણાને લઈને ભંગો બને છે. રૂક્ષ પદના એકવચનના તથા બહુવચનના પ્રયોગથી બે ભંગો થાય છે. પહેલો અને ત્રીજો ભંગ રૂક્ષ પદના એકવચનના પ્રયોગથી બને છે, તેમજ બીજો અને ત્રીજો ભંગ રૂક્ષ પદના બહુવચનના પ્રયોગથી થાય છે. એજ રીતે સ્નિગ્ધ પદના એકવચનના પ્રયોગથી પહેલો અને બીજો ભંગ થયો છે. અને સ્નિગ્ધ પદના બહુવચનના પ્રયોગથી ત્રીજો ભંગ અને ચોથો ભંગ થાય છે. એજ વાત 'देसे कक्खडे देसे मउए देसे गरुए देसे लहुए देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे' આ પ્રકારના કથનમાં જે ચાર ભંગો થાય છે. તેના સંબંધમાં કહી છે. 'देसे कक्खडे देसे मउए देसे गरुए देसे लहुए देसे सीए देसा उसिणा देसे निद्धे देसे लुक्खे' આ પ્રકારના કથનમાં પૂર્વોક્ત કથનથી એજ ફેરફાર છે કે— આ પ્રકારમાં ઉષ્ણ પદને બહુવચનાન્ત કર્યું છે. બાકીના રૂક્ષ સ્નિગ્ધ પદોના

युक्तेन अन्ये चत्वारो भङ्गा भवन्ति, एवं शीतपदेन बहुवचनान्तेनैव अन्ये चत्वारो भङ्गा भवन्ति, तथा शीतोष्णपदाभ्यामेते एव चत्वारो भङ्गा मिलित्वा षोडश एते भवन्ति, तथा लघुपदेन बहुवचनान्तेन एते एव चत्वारः तथा लघुशीतपदाभ्यां बहुवचनान्ताभ्यामेते एव चत्वारो भङ्गाः, एवं लघूष्णपदाभ्यां चत्वारो भङ्गाः, एवं लघु शीतोष्णपदैरपि चत्वारो भङ्गाः, तदेवमेतेऽपि षोडश भवन्ति एतदेव

वचनान्त किया गया है बाकी का रूक्ष स्निग्धपद के एकवचनान्त और बहुवचनान्त सम्बन्धी कथन पूर्वोक्त जैसा ही है इस प्रकार के कथन में भी चार भङ्ग बने हैं। 'देसे कक्खडे, देसे मउए, देसे गरुए, देसे लहुए, देसा सीया, देसे उसिणे, देसे निद्धे, देसे लुक्खे' इस प्रकार के कथन में 'शीतपद' को बहुवचनान्त किया गया है इस कथन में भी ४ भंग हुए प्रकट किये गये हैं यहां पर भी रूक्ष, स्निग्ध को एकवचन और बहुवचन में रखकर भङ्ग रचना हुई है 'देसे कक्खडे, देसे मउए, देसे गरुए, देसे लहुए, देसा सीया, देसा उसिणा, देसे निद्धे, देसे लुक्खे' इस प्रकार के कथन में भी चार भंग पूर्वोक्तरूप से रूक्ष स्निग्ध, पद को एकता और अनेकता से हुए हैं, यहां पर शीन और उष्णपदों में बहुवचलान्तता हुई है। इस प्रकार से ये सब भंग मिलकर १६ भंग हो जाते हैं। 'देसे कक्खडे, देसे मउए, देसे गरुए, देसा लहुया, देसे सीए, देसे उसिणे, देसे निद्धे, देसे लुक्खे ४' इस प्रकार के कथन में

એકવચનાન્ત અને બહુવચનાન્ત સંબંધીનું કથન પહેલા કહ્યા પ્રમાણે જ છે. આ પ્રમાણેના કથન પ્રકારમાં પણ ચાર ભંગો થાય છે 'देसे कक्खडे देसे मउए देसे गरुए देसे लहुए देसा सीया देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे' એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શ-વાળો હોય છે. આ પ્રકારના કથનમાં શીત પદને બહુવચનથી કહ્યું છે. આ કથન પ્રકારના પણ ચાર ૪ ભંગો પહેલાં બતાવ્યા છે. અહિયાં પણ રૂક્ષ અને સ્નિગ્ધને એકવચન અને બહુવચનમાં યોજીને ભંગોની રચના થઈ છે. 'देसे कक्खडे देसे मउए देसे गरुए देसे लहुए देसा सीया देसा उसिणा देसे निद्धे देसे लुक्खे' આ પ્રકારના કથન પ્રકારમાં પણ ૪ ચાર ભંગો પૂર્વોક્ત રૂપે રૂક્ષ સ્નિગ્ધ પદના એકપણા અને અનેકપણાથી થયા છે. આમાં શીત અને ઉષ્ણ પદોમાં બહુવચનનો પ્રયોગ થયો છે. આ રીતે આ તમામ ભંગો મળીને ૧૬ સોળ થઈ જાય છે. 'देसे कक्खडे देसे मउए देसे गरुए देसा लहुया देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे४' આ પ્રકારના કથન પ્રકારમાં પણ

सर्वम्, 'एवं गरुएणं एगत्तएणं लहुएणं पुहुत्तएणं' इति वाक्येन दर्शितम्, एकवचनान्तेन गुरुकेन लघुकेन वहुवचनान्तेन लघुकेनेत्यर्थः। एवं कर्कशपदेन एकवचनान्तेन गुरुपदेन बहुवचनान्तेन एते एव पुनः षोडशभङ्गान् लभन्ते इति दर्शयन्नाह-'देसे कक्खडे देसे मउए देसा गरुया' इत्यादि, 'देसे कक्खडे देसे मउए देसा गरुया देसे लहुए देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे४,

---

भी ४ भंग हुए हैं यहां लघुपद को बहुवचनान्त किया गया है तथा लघुपद और शीतपद को बहुवचनान्त करके ४ भंग और बनते हैं, इसी प्रकार से लघु, और उष्णपद को बहुवचनान्त करके ४ भंग बनाये जाते हैं इसी प्रकार से बहुवचनान्त करके लघु, शीत, और उष्णपदों के द्वारा भी ४ भंग बनाये जाते हैं यही बात 'एवं गरुएणं एगत्तएणं लहुएणं पुहुत्तएणं' इस वाक्य से प्रकट की गई है। अर्थात् गुरुपद को एकवचन में और लघुपद को बहुवचन में रखकर और भी १६ भङ्ग इसी प्रकार से बनते हैं। तात्पर्य कहने का यह है कि यहां पर जितने भी ये चतुष्क प्रकट किये गये हैं उन सबके १६-१६ भंग बनते हैं।

अब यह प्रकट किया जाता है कि जब कर्कशपद को एकवचनान्त और गुरुपद को बहुवचनान्त किया जाता है तब ये ही भङ्ग और १६ भङ्गरूप में परिणत हो जाते हैं जैसे-'देसे कक्खडे, देसे मउए, देसा गरुया, देसे लहुए, देसे सीए, देसे उसिणे, देसे निद्धे, देसे लुक्खे ४'

---

૪ ચાર ભંગો થયા છે. આમાં લઘુ પદને બહુવચનથી યોજેલ છે. તથા લઘુ પદ અને શીત પદને બહુવચનથી યોજીને ૪ ચાર ભંગો બનાવાય છે. એજ રીતે લઘુ શીત ઉષ્ણુપદોને બહુવચનાન્ત કરીને પણ ૪ ચાર ભંગ બનાવાય છે એજ વાત 'एवं गरुएणं एगत्तएणं लहुएगं पुहत्तएणं' આ સૂત્રપાઠથી બતાવેલ છે. અર્થાત્ ગુરૂ પદને એકવચનમાં અને લઘુ વિગેરે પદોને બહુવચનમાં રાખીને પણ બીજા ૧૬ સોળ ભંગો થાય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-આ પ્રકરણમાં જેટલી ચતુર્ભંગીઓ બતાવવામાં આવી છે તે તમામના ૧૬-૧૬ સોળ સોળ ભંગો થાય છે.

હવે એ બતાવવામાં આવે છે કે-જ્યારે કર્કશ પદને એકવચન અને ગુરૂ પદને બહુવચનવાળું બનાવવામાં આવે છે. ત્યારે આજ ભંગો ૧૬ સોળ ભંગ રૂપે બની જાય છે. તે આ પ્રમાણે છે-'देसे कक्खडे देसे मउए देसा गरुया देसे लहुए देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे४' આ રીતના

एएवि सोलसभंगा कायव्वा' देशः कर्कशो देशो मृदुको देशाः गुरुकाः देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः ४, एतेऽपि षोडशभङ्गाः कर्त्तव्याः, अत्रापि बहुत्वविशिष्टगुरुकघटिताष्टस्पर्शेष्वपि चतुश्चतुष्टकं कृत्वा षोडश-भङ्गा रचनीयास्तथाहि देशः कर्कशो देशो मृदुको देशाः गुरुकाः देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति प्रथमचतुष्कस्य प्रथमो भङ्गः१, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशाः गुरुकाः देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशाः रूक्षा इति प्रथमचतुष्कस्य द्वितीयो भङ्गः २, देशः

इस प्रकार के कथन में ४ भङ्ग बनते हैं और इन चार भङ्गों के और भी १६ भङ्ग बनते हैं जो इस प्रकार से हैं-'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः, देशाः गुरुकाः, देशो लघुकः, देशः शीतः, देश उष्णः, देशः स्निग्धः देशो रूक्षः' ऐसा यह भङ्ग प्रथम चतुष्क का पहिला भङ्ग है शेष तीन भङ्ग बनाने के लिए रूक्ष स्निग्धपद में एकत्व, अनेकत्व किया गया है-जैसे-'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः, देशाः गुरुकाः, देशो लघुकः, देशः शीतः, देश उष्णः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः' यह द्वितीय भङ्ग है, इसमें गुरुपद में तो बहुवचनता है ही क्योंकि बहुवचन विशिष्ट गुरुपद के योग से ही यहां चार चतुष्क हुए हैं उनमें प्रथम चतुष्क के प्रथम भङ्ग को तो दिखला ही दिया गया है, उसमें स्निग्ध और रूक्षपद में

કથન પ્રકારમાં ૪ ચાર ભંગો બને છે. અને એ ચાર ભંગોના બીજા ૧૬ સોળ ભંગો થાય છે જે આ પ્રમાણે છે.–'देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशाः गुरुकाः देशो लघुकः देशः शीतः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः१' તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પહેલી ચતુર્ભંગીનો પહેલો ભંગ છે. બાકીના ત્રણ ભંગો બનાવવા રૂક્ષ અને સ્નિગ્ધ પદમાં એકપણુ અને અનેક-પણાનો પ્રયોગ કરવામાં આવેલ છે. જેમકે–'देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशाः गुरुकाः देशो लघुकः देशः शीतः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः२' તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમા રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે. ૨ આ ભંગમાં ગુરૂપદમાં તો બહુવચન જ છે. કેમકે બહુવચનથી વિશિષ્ટ ગુરૂ પદના યોગથી જ અહિયાં ૪ ચાર ચતુર્ભંગીયો થઇ છે. તેમાં પહેલી ચતુર્ભંગીનો પહેલો ભંગ તો બતાવ્યો જ છે. તેમાં સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ પદમાં એકવચનનો પ્રયોગ થયો છે.

दर्कशो देशो मृदुको देशाः गुरुकाः देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशो रूक्ष इति प्रथमचतुष्कस्य तृतीयो भङ्गः ३, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशाः गुरुकाः देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षा इति चतुर्थः ४। देशः कर्कशो देशो मृदुको देशाः गुरुकाः देशो लघुको

एकत्व विवक्षित हुआ है यह द्वितीय भङ्ग है, इसमें स्निग्धपद में एकत्व और रूक्षपद में बहुत्व विवक्षित हुआ है, इसका तृतीय भङ्ग इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः, देशा गुरुकाः, देशो लघुकः, देशः शीतः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशः रूक्षः ३' यहां स्निग्ध पद में बहुवचनता और रूक्षपद में एकवचनता विवक्षित हुई है इसका चतुर्थ भङ्ग इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः, देशाः गुरुकाः, देशः लघुकः, देशः शीतः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः' यहां स्निग्ध और रूक्ष दोनों पदों में बहुवचन विवक्षित हुआ है इस प्रकार से ये प्रथम चतुष्क के ४ भङ्ग है और ये ४ भङ्ग बहुवचनयुक्त गुरुपद के योग से हुए हैं इन सब में रूक्ष स्निग्ध पदों में एकता और अनेकता विवक्षित हुई है इसी प्रकार से द्वितीय चतुष्क के ४ भंगों को प्रकट किया जाता है-इसमें उष्णपद में बहुवचनता विवक्षित हुई

આ રીતે આ બીજો ભંગ કહ્યો છે ૨ આમાં સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ પદમાં એક-પણુ બતાવેલ છે. 'देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशाः गुरुकाः देशो लघुकः देशः शीतः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः३' તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એક-દેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણુ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભંગમાં સ્નિગ્ધ પદમાં બહુવચન અને રૂક્ષ પદમાં એકવચનનો પ્રયોગ થયો છે આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા તે 'देशः कर्कश. देशो मृदुकः देशाः गुरुकाः देशो लघुकः देश. शीतः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः४' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણુ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે આ ભંગમાં સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ એ બન્ને પદોમાં બહુવચનનો પ્રયોગ થયો છે આ રીતે આ પહેલી ચતુર્ભંગીના ૪ ચાર ભંગો થયા છે. અને આ ચાર ભંગો બહુવચનવાળા ગુરૂપદના યોગથી થયા છે. આ બધા જ ભંગોમાં રૂક્ષ અને સ્નિગ્ધ પદોમાં એકપણુ અને અનેકપણુ થયેલ છે. હવે એજ રીતે બીજી ચતુર્ભંગીના ૪ ચાર ભંગો બતાવવામાં આવે છે.-તેમાં ઉષ્ણુ પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ કરેલ છે. તે આ પ્રમાણે છે.-'देशः कर्कशः

देशः शीतो देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशो रूक्षः १, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशाः गुरुकाः देशो लघुको देशः शीतो देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशाः रूक्षाः २, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशाः गुरुकाः देशो लघुको देशः शीतो देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ३, देशः कर्कशो देशो मृदुको

है-'जैसे-'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः, देशाः गुरुकाः, देशो लघुकः, देशः शीतः, देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः, देशो रूक्षः १' यह इसका प्रथम भंग है-इसमें गुरुपद की बहुवचनता के साथ उष्णपद में बहुवचनता विवक्षित हुई है १, द्वितीय भंग इस प्रकार से है-देशः कर्कशः, देशः मृदुकः, देशा गुरुकाः, देशो लघुकः, देशः शीतः, देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः २' यहां गुरुपद में बहुवचन के साथ २ उष्ण पद में और रूक्षपद में बहुवचनता विवक्षित हुई है तृतीय भंग इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशः मृदुकः, देशाः गुरुकाः, देशो लघुकः देशः शीतः, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ३' यहां पर गुरुपद में बहुवचनता के कथन के साथ साथ उष्णपद में एवं स्निग्धपद में बहुवचनता कही गई है। इसका चतुर्थ भंग इस प्रकार से है-'देशः

देशो मृदुकः देशाः गुरुकाः देशो लघुकः देशः शीतः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः१' ते પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભંગમાં ગુરૂપદના બહુવચનની સાથે ઉષ્ણ પદમાં પણ બહુવચનનો પ્રયોગ કરેલ છે. એ રીતે બીજી ચતુર્ભંગીનો પહેલો ભંગ છે. અથવા તે 'देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशाः गुरुकाः देशो लघुकः देशः शीतः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः२' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભંગમાં ગુરૂપદમાં બહુવચનની સાથે ઉષ્ણ પદ અને રૂક્ષ પદમાં પણ બહુવચનનો પ્રયોગ કરવામાં આવેલ છે. એ રીતે આ બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशः मृदुकः देशाः गुरुकाः देशः लघुकः देशः शीतः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्ष'३' પોતાના એક દેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે આ ભંગમાં ગુરૂ પદમાં તથા ઉષ્ણ અને સ્નિગ્ધ પદોમાં પણ બહુવચનનો પ્રયોગ કરેલ છે. આ રીતે આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા

देशाः गुरुकाः देशो लघुको देशः शीतो देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४। देशः कर्कशो देशो मृदुको देशाः गुरुकाः देशो लघुको देशाः शीताः देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः १, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देश उष्णो देशः स्निग्धो देशाः रूक्षाः २, देशः कर्कशो

कर्कशः, देशः मृदुकः, देशाः गुरुकाः, देशो लघुकः, देशः शीतः, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः ४' यहां पर गुरुपद में बहुवचन के कथन के साथ २ उष्णपद में, स्निग्धपद में और रूक्षपद में बहुवचनता विवक्षित हुई है ४ तृतीय चतुष्क इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः, देशाः गुरुकाः, देशः लघुकः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशः स्निग्धः, देशः रूक्षः १' इस तृतीयचतुष्क में शीतपद में बहुवचनता हुई है, अतः इसका यह प्रथम भंग है, द्वितीय भङ्ग इसका इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः, देशाः गुरुकाः, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः' इसका तृतीय भंग इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः,

---

તે 'देशः कर्कश. देशः मृदुकः देशाः गुरुकाः देशो लघुकः देशः शीतः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षा ४' પોતાના એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભંગમાં ગુરૂપદમાં તથા ઉષ્ણુપદ સ્નિગ્ધપદ અને રૂક્ષપદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ કરવામાં આવેલ છે. એ રીતે આ ૪ ચોથો ભંગ છે. હવે ત્રીજી ચતુર્ભંગી બતાવવામાં આવે છે—'देशः कर्कश' देशो मृदुकः देशाः गुरुका' देशः लघुकः देशाः शीताः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशः रूक्ष १' અથવા તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણુ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે આ ભંગમાં શીતપદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ કરેલ છે એ રીતે આ ત્રીજી ચતુર્ભંગીનો પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशो मृदुको देशाः गुरुकाः देशः लघुकः देशाः शीताः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः२' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણુ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે. અથવા તે 'देशः कर्कश' देशो मृदुकः देशाः गुरुकाः देशः लघुक' देशाः शीताः देश उष्णः

देशो मृदुको देशाः गुरुकाः देशो लघुको देशाः शीताः देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ३, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४। देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशो रूक्षः १, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः

देशाः गुरुकाः, देशः लघुकः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः देशः रूक्षः ३' इस तृतीय चतुष्क के तीसरे भंग में गुरुपद की बहुवचनता के साथ २ शीत और स्निग्धपद में बहुवचनता कथित हुई है ३, इसका चतुर्थ भंग इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः, देशो गुरुको, देशो लघुको, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः ४' इसके इस चतुर्थ भंग में शीतपद में बहुवचनता के साथ २ स्निग्ध और रूक्ष पदों में बहुवचनता हुई है-चतुर्थ चतुष्क में शीत और उष्णपद में बहुवचनान्तता करके इस प्रकार से भंगरचना हुई है-'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः, देशो गुरुको, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः देशो रूक्षः १' यह इस चतुर्थ चतुष्क का प्रथम भंग है, द्वितीय भंग इसका इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देशा

देशाः स्निग्धाः देशः रूक्षः३' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ત્રીજી ચતુર્ભંગીના ત્રીજા ભંગમાં ગુરૂપદ અને સ્નિગ્ધ પદમાં બહુવચનપણુ બતાવેલ છે. ૩ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षा ४' એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથા ભંગમાં શીત પદમાં બહુવચનપણાની સાથે સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ પદોમાં પણ બહુવચનનો પ્રયોગ થયેલ છે, આ ચોથી ચતુર્ભંગીમાં શીત અને ઉષ્ણપદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ કરીને આ રીતે ભંગો બનાવેલ છે. 'देशः कर्कशः देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुकः देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः१' તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે ચોથી ચતુર્ભંગીનો આ પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशो गुरुकः देशो लघुकः

स्निग्धो देशाः रूक्षाः २, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशाः गुरुकाः देशो लघुको देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ३, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४। तदेवं बहुत्वविशिष्टगुरुकघटितेऽपि षोडश भङ्गा भवन्तीति। कर्कशादिपदेन एकवचनान्तेन गुरुकपदेन च बहुवचनान्तेन एते चत्वारः, तथा गुरूष्णाभ्यां बहुवचनान्ताभ्यां चत्वारो भङ्गा अभवन् एवं गुरुशीताभ्यामपि

उष्णाः, देशः स्निग्धो, देशाः रूक्षाः २, तृतीय भंग इसका इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः, देशः रूक्षः ३, चतुर्थ भंग इसका इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः, देशो गुरुकः देशो लघुकः, देशाः शीताः, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः४' इन भंग रचना का अर्थ स्पष्ट है, इस प्रकार के ये १६ भंग बहुवचन-विशिष्ट गुरुपद के योग से हुए हैं, इनकी विगत इस प्रकार से है-प्रथमचतुष्क के ४ भंग एकवचनान्त कर्कशादिपद को लेकर और बहु-

---

देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः२' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૨ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशो गुरुकः देशो लघुकः देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः३' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ છે. અથવા તે 'देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशो गुरुकः देशो लघुकः देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમા મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમા લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે. ૪ આ રીતના આ સોળ ભંગો બહુવચનથી યુક્ત ગુરૂ પદના યોગથી થયા છે. તેની વિગત આ પ્રમાણે છે.-પહેલી ચતુર્ભંગીના ૪ ચાર ભંગો કર્કશ વિગેરે પદોના એક-પણાથી અને ગુરૂપદના બહુવચનના પ્રયોગથી થયેલ છે. ૧ ગુરૂ અને ઉષ્ણ પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ કરીને બીજી ચતુર્ભંગીના ૪ ચાર ભંગો થયા છે, ૨ ગુરૂ અને શીતપદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ કરીને ત્રીજી ચતુર્ભંગના ૪

चत्वारो भङ्गा अभवन् एवं गुरुशीतोष्णैर्बहुवचनान्तैश्चत्वारोऽभवन्, तदेवमेतेऽपि षोडश भङ्गाः, 'देसे कक्खडे देसे मउए देसा गरुया देसा लहुया देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे, एएवि सोलसभंगा कायव्वा' देशः कर्कशो देशो मृदुको देशाः गुरुकाः देशा लघुकाः देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, एतेऽपि षोडश भङ्गाः कर्त्तव्याः, गुरुलघूभ्यां बहुवचनान्ताभ्यामेते

वचनान्त गुरुपद को लेकर हुए हैं, गुरु और उष्णपद में बहुवचनान्तता करके द्वितीय चतुष्क के ४ भंग हुए हैं, गुरु और शीतपद में बहुवचनान्तता करके तृतीय चतुष्क के ४ भंग हुए हैं और गुरु, शीत और उष्णपदों में बहुवचनान्तता करके चतुर्थ चतुष्क के चार भंग हुए हैं। इस प्रकार से ये पूर्वोक्त १६ भंग निष्पन्न हुए हैं।

'देसे कक्खडे, देसे मउए, देसा गरुया, देसा लहुया, देसे सीए, देसे उसिणे, देसे निद्धे, देसे लुक्खे-एएवि सोलसभंगा कायव्वा' एवं लघुपद में बहुवचनान्त करके जो १६ भंग बनते हैं वे इस प्रकार से हैं-एक देश में वह कर्कश, एकदेश में मृदु, अनेक देशों में गुरु, अनेक देशों में लघु, एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध एवं एकदेश में रूक्ष हो सकता है, यह इस प्रकार के कथन का प्रथम भंग है, शेष १५ भंग और पूर्वोक्त पद्धति के अनुसार करना चाहिये इनकी विगत इस प्रकार से है-गुरु और लघुपद में बहुवचन करने से एवं शेषपदों में एकवचन करने से प्रथमचतुष्क का प्रथम भंग होता है, इसका द्वितीय भंग इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशः

ચાર ભંગો થયા છે, તથા ગુરૂ, શીત અને ઉષ્ણ પદોમાં બહુવચનનો પ્રયોગ કરીને ચોથી ચતુર્ભંગીના ૪ ચાર ભંગો થયા છે. આ રીતે પૂર્વોક્ત ૧૬ સોળ ભંગો થયા છે. ૪ 'देसे कक्खडे देसे मउए देसा गरुया देसा लहुया देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे एए वि सोलसभंगा कायव्वा' તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ રીતે ગુરૂ અને લઘુ પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ કરીને ૧૬ સોળ ભંગો બનાવાય છે. આ તે પ્રકારનો પહેલો ભંગ છે. બાકીના ૧૫ પંદર ભંગો પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ પ્રમાણે કરી લેવા તેની વિગત આ પ્રમાણે છે.-ગુરૂ અને લઘુ પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ કરવાથી અને બાકીના પદોમાં એકવચન કરવાથી પહેલી ચતુર્ભંગીનો પહેલો ભંગ થાય છે. તેનો બીજો ભંગ આ પ્રમાણે છે.-' देशः कर्कशः देशोः मृदुकः देशाः गुरुकाः देशा लघुकाः

एव चत्वारो भङ्गाः, एवं गुरुलघूष्णैर्बहुवचनान्तैश्चत्वारो भङ्गाः, एवं गुरुलघु शीतैर्बहुवचनान्तैश्चत्वारो भङ्गाः एवं गुरुलघुशीतोष्णैर्बहुवचनान्तैश्चत्वारो भङ्गास्त देवमेतेऽपि षोडश भवन्ति, तथाहि-देशः कर्कशो देशो मृदुको देशाः गुरुकाः देशा लघुकाः देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः १, देशः

मृदुकः, देशाः गुरुकाः, देशाः लघुकाः, देशः शीतः, देश उष्णः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः २' इसका तृतीय भंग इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशः मृदुकः, देशाः गुरुकाः, देशाः लघुकाः, देशः शीतः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशः रूक्षः ३' चतुर्थ भंग इसका इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः, देशाः गुरुकाः, देशाः लघुकाः, देशः शीतः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः ४' द्वितीय चतुर्भंगी इसकी इस प्रकार से हैं-इस चतुर्भंगी में गुरु लघु एवं उष्णपदों में बहुवचनता हुइ है 'देशः कर्कशः, देशः मृदुकः, देशाः गुरुकाः, देशाः लघुकाः, देशः शीतः, देशाः उष्णाः, देशः स्निग्धः, देशः रूक्षः १'

देशः शीतः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः२' ते पोताना એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પહેલી ચતુર્ભંગીનો બીજો ભંગ છે ૨ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशः मृदुकः देशाः गुरुकाः देशा लघुकाः देशः शीतः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः३' પોતાના એકદેશમા કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પહેલી ચતુર્ભંગીનો ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशः मृदुकः देशाः गुरुकाः देशा लघुकाः देशः शीतः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षा.४' તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ એક દેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે, આ ચોથો ભંગ છે. ૪ હવે બીજી ચતુર્ભંગીના ભંગો બતાવવામાં આવે છે-આ ચતુર્ભંગીમાં ગુરૂ, લઘુ અને ઉષ્ણ પદોમાં બહુવચનનો પ્રયોગ થયો છે. 'देशः कर्कश. देश मृदुकः देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशः शीत देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः१' તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજી ચતુર્ભંગીનો પહેલો ભંગ છે. અથવા તે

कर्कशो देशो मृदुको देशाः गुरुकाः देशा लघुकाः देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशाः रूक्षाः २, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशो रूक्ष इति तृतीयः ३, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशाः गुरुकाः देशा लघुकाः देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४। देशः कर्कशो देशो मृदुको देशाः गुरुकाः देशा लघुकाः देशः शीतो देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशो रूक्षः १, देशः कर्कशो

द्वितीय भंग इसका इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशः मृदुकः, देशाः गुरुकाः, देशा लघुकाः, देशः शीतः, देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः २' तृतीय भंग इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशः मृदुकः, देशाः गुरुकाः, देशा लघुकाः, देशः शीतः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशः रूक्षः ३' चतुर्थ भंग इसका इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशः मृदुकः, देशाः गुरुकाः, देशाः लघुकाः, देशः शीतः देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः४' तृतीय चतुर्भंगी इस प्रकार से है-इसमें गुरु, लघु और शीत पदों में बहुवचनान्तता की गई है-इसका प्रथम भंग इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशः मृदुकः, देशाः गुरुकाः, देशा लघुकाः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशः स्निग्धः, देशः रूक्षः १'

'देशः कर्कशः देशः मृदुकः देशाः गुरुकाः देशा लघुकाः देशः शीतः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः२' ते પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એક દેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમા રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજી ચતુર્ભંગીનો બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशः मृदुकः देशाः गुरुकाः देशा लघुकाः देशः शीतः देशाः स्निग्धाः देशः रूक्षाः३' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજી ચતુર્ભંગીનો ત્રીજો ભંગ છે. અથવા તે 'देशः कर्कशः देशः मृदुकः देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशः शीतः देशा उष्णाः देशाः रूक्षाः४' અથવા તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજી ચતુર્ભંગીનો ચોથો ભંગ છે. હવે ત્રીજી ચતુર્ભંગીના ભંગો બતાવવામાં આવે છે-તેમાં ગુરૂ, લઘુ અને શીતપદોમાં બહુવચનનો પ્રયોગ કરવામાં આવેલ છે. 'देशः कर्कशः देशः मृदुकः देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशाः शीताः

द्वितीय भंग इसका इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशः मृदुकः, देशाः गुरुकाः, देशा लघुकाः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः २' तृतीय भंग इसका इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशः मृदुकः, देशाः गुरुकाः, देशा लघुकाः, देशाः शीता', देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशः रूक्ष'३' इसका चतुर्थ भंग इस प्रकार से है-देशः कर्कशः, देशः मृदुकः, देशाः गुरुकाः, देशा लघुकाः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः४' इसकी चौथी चतुर्भंगी इस प्रकार से है-इसमें गुरु, लघु, शीत और उष्णपदों में बहुवचनान्तता की गई है- 'देशः कर्कशः, देशः मृदुकः, देशाः गुरुकाः, देशा लघुकाः, देशाः शीताः, देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः, देशः रूक्षः १' यह इसका प्रथम

देश उष्णः देशः स्निग्धः देशः रूक्षः१' ते પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशाः गुरुकाः देशा लघुकाः देशाः शीताः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः२' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशः मृदुकः देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः देशाः शीताः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः३' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે, આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशाः गुरुकाः देशा लघुकाः देशाः शीताः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः४' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે ૪

હવે ચોથી ચતુર્ભંગીના ભંગો બતાવવામાં આવે છે આમાં ગુરૂ, લઘુ શીત અને ઉષ્ણ પદોમાં બહુવચનનો પ્રયોગ કરવામાં આવેલ છે. 'देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशाः गुरुकाः देशा लघुकाः देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशः रूक्ष१' અથવા તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથી

देशो मृदुको देशाः गुरुकाः देशा लघुकाः देशाः शीताः देश उष्णः, देशः स्निग्धो देशाः रूक्षाः २, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशाः गुरुकाः देशा लघुकाः देशाः शीतो देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः, ३, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशाः गुरुकाः देशा लघुकाः देशः शीतो देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४। एवमेते गुरुलघुकाभ्यां बहुवचनान्ताभ्यां शीतोष्णयोः परिवृत्त्या एकत्वानेकत्वाभ्यां तथा स्निग्धरूक्षयोरेकत्वानेकत्वाभ्यां षोडश भङ्गा भवन्तीति। 'सव्वे वि ते चउसट्ठि भङ्गा कक्खडमउएहिं एगत्तएहिं' सर्वेऽपि ते आदितश्चतुःषष्टिर्भङ्गाः कर्कशमृदुकाभ्यामेकत्वाभ्यां भवन्तीति। 'ताहे कक्खडेणं

भङ्ग है-'देशः कर्कश, देशो मृदुकः, देशाः गुरुकाः, देशा लघुकाः, देशाः शीता, देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः २' तृतीय भंग इसका इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः, देशाः गुरुकाः, देशा लघुकाः, देशाः शीताः, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः, देशो रूक्षः ३' चतुर्थ भंग इसका इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः. देशः मृदुकः, देशाः गुरुकाः, देशा लघुकाः, देशाः शीताः, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः ४' इस प्रकार से ये १६ भंग होते हैं। 'सव्वे वि ते चउसट्ठिं भंगा कक्खडमउएहिं एगत्तएहिं' इस प्रकार से ये ६४ भंग कर्कश और मृदु स्पर्श की एकता को-एकवचन को लेकर

ચતુર્ભંગીનો પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशाः गुरुकाः देशा लघुकाः देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः२' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે આ બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशाः गुरुकाः देशा लघुकाः देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः३' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशाः गुरुकाः देशा लघुकाः देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः४' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે આ ચોથો ભંગ છે. ૪ 'सव्वे वि चउसट्ठिं भंगा कक्खडमउएहिं एगत्तएहिं' આ રીતના ૬૪ ચોસઠ ભંગો કર્કશ અને મૃદુ

एगत्तएणं मउएणं पुहुत्तेणं एए चउसट्ठि भंगा कायव्वा' तदनन्तरं कर्कशेनैकत्वेन मृदुकेन पृथक्त्वेन कर्कशपदेन एकत्वकेन एकवचनान्तेन मृदुकपदेन पृथक्त्वेन बहुवचनान्तेन एते एव पूर्वोक्तक्रमेणैव चतुःषष्टिर्भङ्गाः कर्त्तव्याः, तथाहि–देशः कर्कशो देशाः मृदुकाः देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः १, देशः कर्कशो देशाः मृदुकाः देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशाः रूक्षाः २, देशः कर्कशो देशाः मृदुकाः

हुए हैं 'ताहे कक्खडेणं एगत्तएणं मउएणं पुहुत्तेणं एए चउसट्ठि भंगा कायव्वा' इसी प्रकार से कर्कश पद को एकवचन में और मृदुपद को बहुवचन में रखकर जो ६४ भंग बनते हैं वे भी इसी क्रम से बनते हैं– जैसे–'देशः कर्कशः, देशाः मृदुकाः, देशो गुरुको, देशो लघुको, देशः शीतः, देश उष्णः, देशः स्निग्धो, देशो रूक्षः१' इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, अनेक देशों में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है१, द्वितीय भंग इस प्रकार से है–' देशः कर्कशः, देशाः मृदुकाः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशः शीतः देश उष्णः देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः' इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, अनेक देशों में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष

સ્પર્શના એકપણા–એકવચનને લઈને થયા છે. 'ताहे कक्खडेणं एगत्तएणं मउएणं पुहुत्तेणं एए चउसट्ठिं भंगा कायव्वा' આજ રીતે કર્કશ પદને એક-વચનમાં અને મૃદુ પદને બહુવચનમાં યોજીને ૬૪ ચોસઠ ભંગો થાય છે. તે આ પ્રમાણે છે.–'देशः कर्कशः देशाः मृदुकाः देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतः देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः१' અથવા તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ અનેક દેશોમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशाः मृदुकाः देशो गुरुकः देशो लघुकः देशः शीतः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः२' પોતાના એક-દેશમાં કર્કશ અનેક દેશોમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે ૨ અથવા તે અથવા તે 'देशः कर्कशः देशाः

देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ३, देशः कर्कशो देशाः मृदुकाः देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४। देशः कर्कशो देशाः मृदुकाः देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशो रूक्षः २। १,

---

स्पर्शवाला हो सकता है२, तृतीय भंग इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशाः मृदुकाः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशः शीतः, देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः३' इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, अनेक देशों में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है३ चतुर्थ भंग इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः देशाः मृदुकाः, देशो गुरुको, देशो लघुको, देशः शीतः, देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः' इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, अनेक देशों में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है४, अब उष्ण पदकी बहुवचनान्तता में जो चार भंग बनते हैं-वे इस प्रकार से हैं-'देशः कर्कशः, देशाः मृदुकाः, देशो गुरुको, देशो लघुको, देशः शीतः, देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः, देशो रूक्षः१' यह प्रथम भंग

मृदुकाः देशो गुरुकः देशो लघुकः देशः शीतः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशः रूक्षः३' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ અનેક દેશોમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशाः मृदुकाः देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः४' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ અનેક દેશોમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે. ૪

હવે ઉષ્ણ પદને બહુવચનમાં યોજવાથી જે ચાર ભંગો થાય છે તે ભંગો બતાવવામાં આવે છે.-'देशः कर्कशः देशाः मृदुकाः देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशः रूक्षः१' અથવા તે પોતાના

देशः कर्कशो, देशाः मृदुकाः देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देशाः उष्णाः देशः स्निग्धो देशाः रूक्षाः २।२, देशः कर्कशो देशाः मृदुकाः देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो

है, इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, अनेक देशों में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, एकदेश में शीत, अनेक देशों में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है, द्वितीय भंग में रूक्ष पद में बहुवचनान्तता करके भंग बना है-जैसे-'देशः कर्कशः देशाः मृदुकाः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशः शीतः, देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः२' एकदेश में वह कर्कश, अनेक देशों में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, एकदेश में शीत, अनेक देशों में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है२, तृतीय भंग इसका इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशाः मृदुकाः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशः शीतः, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः३' इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, अनेक देशों में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, एकदेश में शीत, अनेक देशों में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है३, चतुर्थ भंग इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशाः

એકદેશમાં કર્કશ અનેક દેશોમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે. ૧ બીજો ભંગ રૂક્ષ પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ કરવાથી થાય છે. તે આ પ્રમાણે છે.-'देशः कर्कशः देशाः मृदुकाः देशो गुरुकः देशो लघुकः देशः शीतः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः२' તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ અનેક દેશોમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે. અથવા તે 'देशः कर्कशः देशाः मृदुकाः देशो गुरुकः देशो लघुकः देशः शीतः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः३' તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ અનેક દેશોમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એક દેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ છે ૩ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशाः मृदुकाः देशो गुरुकः देशो

रूक्षः २ । ३, देशः कर्कशो देशाः मृदुकाः देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः २ । ४, देशः कर्कशो देशाः मृदुकाः देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः ३ । १, देशः कर्कशो देशाः मृदुकाः देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देश उष्णो देशः स्निग्धो देशाः रूक्षाः ३ । २, देशः कर्कशो

मृदुकाः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशः शीतः, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः४' एकदेश में वह कर्कश, अनेक देशों में मृदुक, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, एकदेश में शीत, अनेक देशों में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध एवं अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है-४ शीतपद में बहुवचनान्तता करके जो ४ भंग बनते हैं वे इस प्रकार से हैं-'देशः कर्कशः, देशाः मृदुकाः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशः स्निग्धः, देशः रूक्षः १' यह प्रथम भंग तृतीय चतुष्क का है इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, अनेक देशों में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है १, इसका द्वितीय भंग इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशाः मृदुकाः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशः

लघुकः देशः शीतः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः४' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ અનેક દેશોમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે. ૪

શીત પદને બહુવચનમાં યોજવાથી જે ૪ ચાર ભંગો થાય છે. તે હવે બતાવવામાં આવે છે.-'देशः कर्कशः देशाः मृदुकाः देशो गुरुकः देशो लघुकः देशाः शीताः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशः रूक्षः१' અથવા તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ અનેક દેશોમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે. ૧ આ ત્રીજી ચતુર્ભંગીનો પહેલો ભંગ છે. અથવા તે 'देशः कर्कशो, देशाः मृदुकाः, देशो गुरुको, देशो लघुको

देशाः मृदुकाः देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ३ । ३, देशः कर्कशो देशाः मृदुकाः, देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ३ । ४, देशाः कर्कशो देशाः मृदुकाः देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशो रूक्षः ४ । १, देशः कर्कशो देशाः मृदुकाः देशो गुरुको

स्निग्धा, देशाः रूक्षाः २' एकदेश में वह कर्कश, अनेक देशों में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है- तृतीय भंग इसका इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशाः मृदुकाः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशो रूक्षः३' इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, अनेक-देशों में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्श-वाला हो सकता है इसका चतुर्थ भंग इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशाः मृदुकाः, देशो गुरुको, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः४' इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, अनेक देशों में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण अनेक देशों में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है४ ।

देशाः शीताः, देश उष्णो, देशः स्निग्धो देशा रूक्षाः२' ते पोताना એકદેશમાં કર્કશ, અનેક દેશોમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એક-દેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૨ આ ત્રીજી ચતુર્ભંગીનો બીજો ભંગ છે. ૨ 'देशः कर्कशः देशाः मृदुकाः देशो गुरुकः देशो लघुकः देशाः शीताः देश उष्ण देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः३' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ અનેક દેશોમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજી ચતુર્ભંગીનો ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशाः मृदुकाः देशो गुरुको देशो लघुकः देशाः शीताः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः४' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ અનેક દેશોમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજી ચતુર્ભંગીનો ચોથો ભંગ છે. ૪

देशो लघुको देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशाः रूक्षाः ४।२, देशः कर्कशो देशाः मृदुकाः देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः४-३, देशः कर्कशो देशा मृदुकाः देशो

चतुर्थ चतुष्क शीत एवं उष्णपद में बहुवचन होने से हुआ है- इसका प्रथम भंग इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशाः मृदुकाः, देशो गुरुकः, देशो लघुको, देशाः शीताः, देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः, देशो रूक्षः४' इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, अनेक देशों में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, अनेक देशों में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध, और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है१, द्वितीय भंग इसका इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशाः मृदुकाः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः' इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, अनेक देशों में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, अनेक देशों में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है२, तृतीय भंग इसका इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशाः मृदुकाः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः, देशो रूक्षः३' एकदेश उसका कर्कश, अनेक देश मृदु, एकदेश गुरु,

હવે શીત અને ઉષ્ણપદને બહુવચનમાં યોજીને ચોથી ચતુર્ભંગીના ભંગો બતાવવામાં આવે છે. તે આ પ્રમાણે છે-'देशः कर्कशः देशाः मृदुकाः देशो गुरुकः देशो लघुको देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः१' અથવા તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ અનેક દેશોમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથી ચતુર્ભંગીનો પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशाः मृदुकाः देशो गुरुकः देशो लघुकः देशाः शीताः देशा उष्णाः देशः स्निग्ध. देशाः रूक्षाः२' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ અનેક દેશોમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથી ચતુર્ભંગીનો બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशाः मृदुकाः देशो गुरुको देशो लघुकः देशाः शीताः देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः३' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ અનેક દેશોમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં

लघुको देशाः शीताः देशा उष्णा देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४-४, एवं लघुके बहुत्वं निवेश्य षोडशभङ्गाः, तथा गुरुकेऽपि बहुत्वं लघुके एकत्वं निवेश्य षोडशभङ्गाः कर्त्तव्याः, तथा गुरुकलघुकयोरपि बहुत्वं निवेश्य षोडशभङ्गाः कर्त्तव्या स्तदेवं कर्कशे एकत्वं मृदुके बहुवचनान्ततामाश्रित्य चतुःषष्टिर्भङ्गा भवन्तीति। 'ताहे कक्खडेणं पुहुत्तेणं मउएणं एगत्तएणं चउसट्ठिं भंगा कायव्वा'

एकदेश लघु, अनेक देश शीत, अनेक देश उष्ण, अनेक देश स्निग्ध और एकदेश उसका रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है३' चतुर्थ भंग इसका इस प्रकार से है-'देशः कर्कशः, देशाः मृदुकाः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देशाः उष्णाः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः४' एकदेश उसका कर्कश, अनेक देश उसके मृदु, एकदेश उसका गुरु, एकदेश उसका लघु, अनेक देश उसके शीत, अनेक देश उष्ण, अनेक देश स्निग्ध और अनेक देश उसके रूक्ष स्पर्शवाले होते हैं। इसी प्रकार से लघुपद में बहुवचन करके सोलह भंग होते हैं, तथा गुरुपद में बहुवचन एवं लघुपद में एकवचन करके भी सोलह भंग होते हैं। तथा गुरुपद और लघुपद इन दोनों में भी बहुवचन करके १६ भंग होते हैं। इस प्रकार से कर्कश में एकवचन करके और मृदुपद में बहुवचन करके ६४ भंग होते हैं। 'ताहे कक्खडेणं पुहुत्तेणं मउएणं एगत्तएणं चउसट्ठिं

લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથી ચતુર્ભંગીનો ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા તે 'देशः कर्कशः देशाः मृदुकाः देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः४-४' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ અનેક દેશોમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણુ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથી ચતુર્ભંગીનો ચોથો ભંગ છે. આજ રીતે લઘુ પદમાં બહુવચનની યોજના કરવાથી પણુ ૧૬ ભંગો થાય છે. તેમજ ગુરૂપદમાં બહુવચન અને લઘુપદમાં એકવચનની યોજના કરીને પણુ ૧૬ સોળ ભંગો થાય છે. તેજ રીતે ગુરૂ અને લઘુ એ બન્નેમાં બહુવચનનો પ્રયોગ કરીને પણુ ૧૬ સોળ ભંગો થાય છે. આ રીતે કર્કશ પદમાં એકવચન અને મૃદુ પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ કરીને ૬૪ ચોસઠ ભંગો થાય છે. 'ताहे कक्खडेणं पुहुत्तेणं मउएणं एगत्तएणं चउसट्ठिं भंगा कायव्वा' તે પછી કર્કશપદમાં બહુવચન અને મૃદુ

ततः कर्कशेन कर्कशपदेन पृथक्त्वकेन बहुवचनान्तेन मृदुपदेन चैकत्वकेन एकवचनान्तेन चतुःषष्टिर्भङ्गाः पूर्वोक्तप्रकारेण यथा बहुवचनान्तेन मृदुकपदेन कृतं तथैव बहुवचनान्तेन कर्कशपदेनापि चतुःषष्टिर्भङ्गा?, कर्तव्या स्तथाहि–देशाः कर्कशाः देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इत्यादि क्रमेण चतुःषष्टिर्भङ्गा ऊहनीयाः। 'ताहे एगेहिं चेव दोहिं वि पुहुत्तेहिं चउसट्ठि भंगा कायव्वा' जाव देसा कक्खडा देसा मउया देसा गरुया देसा लहुया देसा सीया देसा उसिणा देसा निद्धा देसा लुक्खा' ततः–

भंगा कायव्वा' इसके बाद कर्कश पद में बहुवचन करके और मृदुपद में एकवचन करके ६४ भंग करना चाहिये, जिस प्रकार से मृदुपद में बहुवचन करके ६४ भंग बनाये गये हैं, उसी प्रकार से कर्कशपद में भी बहुवचनान्त करके उसके द्वारा ६४ भंग बना लेना चाहिये, जैसे–'देशाः कर्कशाः, देशो मृदुकः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशः शीतः, देश उष्णः, देशः स्निग्धः, देशो रूक्षः' इत्यादि रूप से ६४ भंग होते हैं, इनके बनाने की पद्धति कर्कशपद को एकवचनान्त करके पहिले प्रकट कर दी गई है–'ताहे एगेहिं चेव दोहिं वि पुहुत्तेहिं चउसट्ठि भंगा कायव्वा, जाव देसा कक्खडा, देसा मउया, देसा गरुया, देसा लहुया, देसा सीया, देसा उसिणा, देसा निद्धा, देसा लुक्खा' इसी प्रकार से

પદમાં એકવચનની યોજના કરીને ૬૪ ચોસઠ ભંગો બનાવી લેવા. જે રીતે મૃદુપદમાં એકવચનની યોજના કરવાથી ૬૪ ચોસઠ ભંગો બનાવવામાં આવ્યા છે. એજ રીતે કર્કશ પદમાં પણ બહુવચનની યોજના કરવાથી તે પ્રકારે ૬૪ ચોસઠ ભંગો બનાવી લેવા. તેનો પહેલો ભંગ આ પ્રમાણે છે.–'देशाः कर्कशाः देशो मृदुकः देशो गुरुकः देशो लघुकः देशः शीतः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः१' તે પોતાના અનેક દેશોમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણુ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે. આ પ્રકારથી બાકીના ભંગો સમજી લેવા એ પ્રમાણે કુલ ૬૪ ચોસઠ ભંગો થાય છે. આ ભંગો બનાવવાની પદ્ધતિ કર્કશ પદને એકવચનમાં રાખીને પહેલા બતાવવામાં આવી છે. 'ताहे एगेहिं चेव दोहिं वि पुहुत्तेहिं चउसट्ठिं भंगा कायव्वा' जाव देसा कक्खडा देसा मउया देसा गरुया देसा लहुया देसा सीया देसा उसिणा देसा निद्धा देसा लुक्खा' એજ રીતે કર્કશ અને મૃદુ એ બેઉ પદોને બહુવચનમાં

तदनन्तरम् एताभ्यामेव कर्कशमृदुकाभ्यां पृथक्त्वेन बहुवचनान्ताभ्यां पूर्वोक्तक्रमेण यथा कर्कशेन एकवचनान्तेन चतुःषष्टिर्भङ्गाः कृतास्तथैव द्वाभ्यां कर्कशमृदुकाभ्यामपि चतुःषष्टिर्भङ्गाः कर्तव्याः, देशाः कर्कशाः देशाः मृदुकाः देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इत्यारभ्य देशाः कर्कशाः देशाः मृदुकाः देशाः गुरुकाः देशा लघुकाः देशाः शीताः देशा उष्णा देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः एतदन्ता सर्वेऽपि भङ्गाः संग्राह्याः, 'एसोऽपच्छिमो भंगो' एषोऽनन्तरोदीरितो भङ्गोऽपश्चिमः-सर्वान्तिमो भवतीति। एते च

कर्कश, और मृदु इन दोनों पदों को बहुवचनान्त करके इनसे भी एकवचनान्त मृदु पद से बनाये गये ६४ भंगों के जैसे ६४ भंग बना लेना चाहिये इन दोनों के संयोग से जो ६४ भंग बनते हैं उनमें से यह-'देशाः कर्कशाः, देशाः मृदुकाः, देशो गुरुको, देशो लघुको, देशः शीतः, देश उष्णः, देशः स्निग्धः, देशो रूक्षः' प्रथम भंग है, इसके अनुसार उसके अनेक देश कर्कश, अनेक देश मृदु, एकदेश गुरु, एकदेश लघु, एकदेश शीत, एकदेश उष्ण, एकदेश स्निग्ध, और एकदेश रूक्ष हो सकता है, इन में का अन्तिम भंग 'देशाः कर्कशाः देशाः मृदुकाः, देशाः गुरुकाः, देशाः लघुकाः, देशाः शीताः, देशाः उष्णाः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः' ऐसा है-यही बात-'एसोऽपच्छिमो भंगो' इस सूत्रपाठ द्वारा प्रकट की गई है। इसके अनुसार उसके अनेक देश कर्कश, अनेक देश मृदु, अनेक देश गुरु, अनेक देश लघु, अनेक देश

યોજીને જેમ મૃદુ પદને એકવચનમાં રાખીને ૬૪ ચોસઠ ભંગો બનાવ્યા છે તે રીતે આમાં પણ ૬૪ ચોસઠ ભંગો બને છે. આ બંનેના યોગથી ૬૪ ચોસઠ ભંગો બને છે. તેનો પહેલો ભંગ આ પ્રમાણે છે.-'देशाः कर्कशाः देशाः मृदुकाः देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः१' તે પોતાના અનેક દેશોમાં કર્કશ અનેક દેશોમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે. તેનો છેલ્લો ભંગ આ પ્રમાણે છે-'देशाः कर्कशाः देशाः मृदुकाः देशाः गुरुकाः देशा लघुकाः देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः.' અનેક દેશોમાં કર્કશ અનેક દેશોમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરૂ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પહેલા અને છેલ્લા ભંગ સિવાયના બાકીના

चतुश्चतुःषष्ट्य आदितो भङ्गा मिलिताः सन्तो द्वे शतेषट्पञ्चाशदधिके स्याताम् एतदेव दर्शयति-'सव्वे ते अट्ठफासे दो छप्पन्ना भंग सया भवंति' इति, सर्वे ते अष्टस्पर्शेषट्पञ्चाशदधिकाः शतद्वयभङ्गा भवन्ति, तथाहि-चतुःसंयोगिनः षोडश भङ्गाः१६, पञ्चसंयोगिनोऽष्टाविंशत्यधिकशतसंख्यकाः१२८, षट्संयोगिनश्चतुरशीत्यधिकशतत्रयसंख्यका भवन्ति३८४। सप्तसंयोगिनो द्वादशाधिकपञ्चशतसंख्यकाः(५१२) भवन्ति, अष्टसंयोगिनः षट्पञ्चाशदधिकशतद्वयसंख्यका(२५६) भवन्ति, सर्वे एते भङ्गा मिलित्वा षण्णवत्यधिकद्वादशशतसंख्यका भवन्ति इति। एतदेव दर्शयति मूले, 'एवं एए बायरपरिणए अणंतपएसिए खंधे सव्वेसु संजोएसु बारसछन्नउया भंगसया भवंति' एवम् एते बादरपरिणतानन्तप्रदेशिकस्कन्धे सर्वेषु संयोगेषु षण्णवत्यधिकद्वादशभङ्गशतानि भवन्ति ॥सू० ९॥

अष्टस्पर्शकोष्टकम्

देशे कर्कशः	देशे मृदुकः	देशे गुरुकः	देशे लघुकः	देशे शीतः	देशे उष्णः	देशे स्निग्धः	देशे रूक्षः
१	१	१	१	१	१	१	१
३	३	३	३	३	३	३	३
२५६	१२८	६४	६४	१६	८	४	२

शीत, अनेक देश उष्ण, अनेक देश स्निग्ध, और अनेक देश रूक्ष हो सकते हैं। इन प्रथम और अन्तिम भंग के अतिरिक्त और जो ६२ भंग मध्य के बचे हैं वे सब भंग अपने आप समझे जा सकते हैं ऐसे हैं। 'सव्वे ते अट्ठफासे दो छप्पन्ना भंगसया भवंति' इन चार ६४ के कुल भंग मिलकर २५६ हो जाते हैं ऐसा जानना चाहिये, स्पर्शों को आश्रित करके चतुःसंयोगी १६ भंग, पंचसंयोगी १२८ भंग, षट्संयोगी भंग ३८४, सात संयोगी भंग ५१२ और अष्ट संयोगी भंग २५६ ये सब मिलकर १२९६ भंग होते हैं ये १२९६ भंग बादरपरिणत अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध

જે ૬૨ બાસઠ ભંગો છે તે ભંગો સ્વયં સમજી લેવા. એ રીતે 'सव्वे ते अट्ठफासे दो छप्पन्ना भंगसया भवंति' આ ચાર ચોસઠના કુલ ૨૫૬ બસો છપ્પન ભંગો થાય છે. તેમ સમજવું સ્પર્શોનો આશ્રય કરીને ચાર સંયોગી ૧૬ સોળ ભંગો પાંચ સંયોગી ૧૨૮ એકસો અઠયાવીસ છ સંયોગી ૩૮૪ ત્રણસો ચોર્યાશી સાત સંયોગી ૫૧૨ પાંચસો બાર અને આઠ સંયોગી ૨૫૬ બસો છપ્પન ભંગ આ બધા ભંગો મળીને કુલ ૧૨૯૬ બારસો છન્નુ ભંગો થાય છે. ૧૨૯૬ ભંગો બાદર પરિણત અને અનંત પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં સ્પર્શો સંબંધી

परमाण्वधिकारादेव इदमाह-'कइविहे णं भंते !' इत्यादि ।

मूलम्-'कइविहे णं भंते! परमाणू पन्नत्ते गोयमा! चउव्विहे परमाणू पन्नत्ते, तं जहा-दव्वपरमाणू१, खेत्तपरमाणू२, कालपरमाणू३, भावपरमाणू४। दव्वपरमाणू णं भंते! कइविहे पन्नत्ते, गोयमा! चउव्विहे पन्नत्ते, तं जहा-अच्छेज्जे१, अभेज्जे२, अडज्झे३, अगेज्झे४। खेत्तपरमाणू णं भंते! कइविहे पन्नत्ते, गोयमा! चउव्विहे पन्नत्ते, तं जहा-अणद्धे१, अमज्झे२, अपएसे३, अविभाइमे४। कालपरमाणू पुच्छा, गोयमा! चउव्विहे पन्नत्ते, तं जहा अवन्ने१, अगंधे२, अरसे३, अफासे४। भावपरमाणू णं भंते! कइविहे पन्नत्ते, गोयमा! चउव्विहे पन्नत्ते, तं जहा वन्नमंते!१, गंधमंते२, रसमंते!३, फासमंते!४, सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति जाव विहरइ'॥सू०१०॥

छाया—कतिविधः खलु भदन्त! परमाणुः प्रज्ञप्तः, गौतम! चतुर्विधः परमाणुः प्रज्ञप्तः, तद्यथा द्रव्यपरमाणुः १, क्षेत्रपरमाणुः २, कालपरमाणुः ३, भावपरमाणुः ४। द्रव्यपरमाणुः खलु भदन्त! कतिविधः प्रज्ञप्तः, गौतम! चतुर्विधः प्रज्ञप्तः तद्यथा-अच्छेद्यः १, अभेद्यः २, अदाह्यः ३, अग्राह्यः ४। क्षेत्रपरमाणुः खलु भदन्त! कतिविधः प्रज्ञप्तः, गौतम! चतुर्विधः प्रज्ञप्तः तद्यथा-

---

में स्पर्शों को आश्रित कर हुए हैं ऐसा जानना चाहिये, यही बात 'एवं एए बायरपरिणए अणंतपएसिए खंधे सव्वेसु संजोएसु बारसछन्नउया भंगसया भवंति' इस सूत्रपाठ द्वारा समझाई गई है। आठ स्पर्शों का कोष्टक सं. टीका में दिखाया है सो वहां से समझ लेवें ॥सू० ९॥

થયા છે. તેમ સમજવુ. 'एवं एए बायरपरिणए अणतपएसिए खंधे सव्वेसु संजोएसु बारसछन्नउया भंगसया भवंति' આ સૂત્રપાઠથી સમજાવી છે. આઠ સ્પર્શનુ કોષ્ટક સં. ટીકામાં બતાવવામાં આવેલ છે તો તે ત્યાંથી સમજી લેવું. ॥સૂ૦ ૯॥

अनर्धः १, अमध्यः २, अप्रदेशः ३, अविभागिमः ४। कालपरमाणुः पृच्छा, गौतम! चतुर्विधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-अवर्णः १, अगन्धः २, अरसः ३, अस्पर्शः ४। भावपरमाणुः खलु भदन्त! कतिविधः प्रज्ञप्तः? गौतम! चतुर्विधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-वर्णवान् १, गन्धवान् २, रसवान् ३, स्पर्शवान् ४। तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति यावद्विहरति ॥सू० १०॥

विंशतिशते पञ्चम उद्देशः समाप्तः।

टीका---'कइविहे णं भंते!' कतिविधः-कतिप्रकारकः खलु भदन्त! 'परमाणू पन्नत्ते' परमाणुः प्रज्ञप्तः-कथितः, हे भदन्त! योऽयं परमाणुः-यः खलु सूक्ष्मबादरस्कन्धानाम् अवयवरूपः स कतिविधः कथित इति भावः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'चउव्विहे परमाणू पन्नत्ते' चतुर्विधश्चतुः प्रकारकः परमाणुः प्रज्ञप्तः, परमाणुः परमश्चासौ अणुश्चेति परमाणुः यत्रावयवधारा विश्रान्तिं गच्छति सोऽपकर्षगतो द्रव्यविशेषः। प्रकारभेदमेव दर्शयति-'तं जहा'

परमाणु के अधिकार से ही सूत्रकार अब आगे कह रहे हैं-'कइविहे णं भंते! परमाणू पन्नत्ते?' इत्यादि।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है 'कइविहे णं भंते! परमाणू पन्नत्ते' हे भदन्त! जो सूक्ष्म एवं बादर स्कन्धों का अवयवरूप परमाणु है वह कितने प्रकार का कहा गया है? इसके उत्तर में प्रभु ने ऐसा कहा है-कि 'गोयमा! चउव्विहे परमाणू पन्नत्ते' परमाणु चार प्रकार का कहा गया है 'परमश्चासौ अणुश्च परमाणुः' इस व्युत्पत्ति के अनुसार जहां अवयवधारा विश्रान्ति को प्राप्त हो जाती है ऐसा जो अपकर्षगत द्रव्यविशेष है उसका नाम परमाणु है अर्थात् पुद्गल का सबसे छोटे से छोटा हिस्सा कि जिसका फिर दूसरा

પરમાણુઓના અધિકારથી હવે સૂત્રકાર પરમાણુના પ્રકારોનું નિરૂપણ કરે છે. 'कइविहे णं भंते!' ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે-'कइविहे णं भंते! परमाणू पन्नत्ते' હે ભગવન્ સૂક્ષ્મ અને બાદર સ્કંધોના જે પરમાણુઓ છે, તે કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુએ કહ્યું કે-'गोयमा! चउव्विहे परमाणू पण्णत्ते' પરમાણુ ચાર પ્રકારના કહ્યા છે. 'परमश्चासौ अणुश्च परमाणुः' આ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે જ્યાં અવયવધારા વિશ્રાંતિ મેળવે છે. એવું જે દ્રવ્યવિશેષ છે, તેનું નામ પરમાણુ છે. અર્થાત્ પુદ્ગલનો સૌથી નાનામાં નાનો હિસ્સો-ભાગ કે જેનો તેનાથી નાનો ભાગ-ટુકડો થઇ

इत्यादि, 'तं जहा' तद्यथा 'दव्वपरमाणू १, खेत्तपरमाणू २ कालपरमाणू ३, भावपरमाणू ४' द्रव्यपरमाणुः १, क्षेत्रपरमाणुः २, कालपरमाणुः ३, भाव-परमाणुरिति ४, तथा च द्रव्यक्षेत्रकालभावभेदात् परमाणुश्चतुर्विध इति। एतेषु द्रव्यक्षेत्रकालभावभिन्नेषु चतुःप्रकारकेषु परमाणुषु द्रव्यपरमाणुः कीदृशः कतिप्रकारश्चेति दर्शयितुमाह- दव्वपरमाणू' इत्यादि, 'दव्वपरमाणू णं भंते! कइविहे पन्नत्ते' द्रव्यपरमाणुः खलु भदन्त! कतिविधः प्रज्ञप्तः? भगवानाह- 'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! चउव्विहे पन्नत्ते' चतुर्विधः प्रज्ञप्तः द्रव्यपरमाणुः तत्र द्रव्यरूपः परमाणुर्द्रव्यपरमाणुः वर्णादिरूपधर्माविवक्षया एकः परमाणुरेव द्रव्यपरमाणुशब्देन कथ्यते, यतोऽत्र केवलं द्रव्यस्यैव विवक्षा विद्यते, एक आकाशप्रदेशः क्षेत्रपरमाणुरिति कथ्यते। समयः कालपरमाणुरिति कथ्यते।

खण्ड न हो सके वह परमाणु कहा गया है, यह परमाणु 'दव्वपरमाणू १, खेत्तपरमाणू २, कालपरमाणू ३, भावपरमाणू' द्रव्यपरमाणु, क्षेत्र-परमाणु, कालपरमाणु और भावपरमाणु के भेद से चार प्रकार का कहा है-इनमें जो द्रव्यपरमाणु है उसके विषय में गौतम ने पुनः प्रभु से ऐसा पूछा है कि-'दव्वपरमाणू णं भंते! कइविहे पन्नत्ते' हे भदन्त! द्रव्यपरमाणु कितने प्रकार का कहा गया है? उत्तर में प्रभु ने कहा है- 'गोयमा' चउव्विहे पन्नत्ते' हे गौतम! द्रव्यपरमाणु चार प्रकार का कहा गया है? द्रव्यरूप परमाणु का नाम द्रव्यपरमाणु है। इस द्रव्यपरमाणु में वर्णादिरूप धर्मों की विवक्षा नहीं हुई है, इसलिये एक परमाणु ही द्रव्यपरमाणु शब्द से गृहीत हुआ है। क्योंकि यहां केवल द्रव्य की ही विवक्षा हुई है। एक आकाशप्रदेश क्षेत्रपरमाणु कहा गया है।

ન શકે તેને પરમાણુ કહેવામાં આવે છે,-આ પરમાણુના 'दव्वपरमाणू१ खेत्त-परमाणू२ कालपरमाणू३ भावपरमाणू४' દ્રવ્યપરમાણુ ૧ ક્ષેત્રપરમાણુ ૨ કાલ-પરમાણુ અને ભાવપરમાણુના ભેદથી ચાર પ્રકારો છે. આમાં જે દ્રવ્ય-પરમાણુ છે તેના સંબંધમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછયું છે કે— 'दव्वपरमाणू णं भंते! कइविहे पण्णत्ते' હે ભગવન્ દ્રવ્ય પરમાણુના ભેદો કેટલા કહ્યા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा! चउव्विहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ દ્રવ્ય પરમાણુ ચાર પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે. દ્રવ્ય રૂપ પરમાણુનું નામ દ્રવ્ય પરમાણુ છે. આ દ્રવ્ય પરમાણુમાં વર્ણાદિ રૂપ ધર્મોની વિવક્ષા કરવામાં આવી નથી જેથી એક પરમાણુ જ દ્રવ્ય પરમાણુ શબ્દથી ગ્રહણ કરાયેલ છે. કેમકે અહિયાં કેવળ દ્રવ્યની જ વિવક્ષા થઈ છે.૧ એક આકાશ પ્રદેશને ક્ષેત્ર પરમાણુ કહેવામાં આવે છે. સમય કાળ પરમાણુ

वर्णादिधर्मिणां प्राधान्यविवक्षया भावपरमाणुरिति कथ्यते। द्रव्यपरमाणोः प्रकारभेदमेव दर्शयति-'तं जहा' इत्यादि, 'तं जहा' तद्यथा-'अच्छेज्जे' अच्छेद्यः तत्रैकोऽपि द्रव्यपरमाणुर्विवक्षया चतुः स्वभावो भवति तत्रोक्तम् 'अच्छेज्जे' इति अच्छेद्यः खड्गादिना लतादिवत् छेदयितुमयोग्योऽच्छेद्यः परमाणोरतिसूक्ष्मत्वा-दवयवरहितत्वाच्च कदाचिदपि खड्गादिना छेदनं न संभवतीति अतोऽच्छेद्योऽयं भवतीति। अभेद्यः शूच्यादिना चर्मवत् भेदयितुमयोग्योऽभेद्यः यथा चर्मवस्त्रादिकं सावयवं स्निग्धं च वस्तु शूच्यादिनाऽवयवविभागशो विभिद्यते न तथा शूच्या-दिना कदाचिदपि परमाणुर्भिद्यते अवयवाभावादतोऽभेद्य इति कथ्यते। 'अडज्झे'

समय, कालपरमाणु और वर्णादिरूप धर्म-पर्याय भावपरमाणु कहा गया है-द्रव्यपरमाणु 'अच्छेज्जे' आदि के भेद से चार प्रकार का होता है यद्यपि द्रव्यपरमाणु एकरूप ही होता है फिर भी विवक्षा से उसे चार प्रकार का कह दिया है जिस प्रकार खड्ग आदि द्वारा लतादिरूप पदार्थों का छेदन कर दिया जाता है उस प्रकार द्रव्यपरमाणु का छेदन नहीं किया जा सकता है-क्योंकि परमाणु अति सूक्ष्म और अवयव-रहित होता है-इस कारण उसका कभी भी खड्ग आदि द्वारा छेदन नहीं हो सकता है इस कारण परमाणु को अच्छेद्य कहा गया है १, तथा 'अभेद्य' चर्म में जिस प्रकार शूची आदि से भेद कर दिया जाता है, उस प्रकार परमाणु में भेद नहीं किया जा सकता है अर्थात्-चमड़ा या वस्त्र आदि अवयवसहित ही शूची आदि से अवयव विभागपूर्वक भेदे जाते हुए सिद्धकोटि में आते हैं, परमाणु नहीं क्योंकि उसमें अवयवों का अभाव है इस कारण वह अभेद्य कहा गया है 'अडज्झे' सावयव

અને વર્ણાદિરૂપ ધર્મ-પર્યાયને ભાવ પરમાણુ કહેવામાં આવે છે. દ્રવ્યપરમાણુ 'अच्छेज्जे' વિગેરેના ભેદથી ચાર પ્રકારના થાય છે. જો કે દ્રવ્યપરમાણુ એક રૂપે જ થાય છે. તો પણ વિવક્ષાથી તેને ચાર પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. જે રીતે તલવાર વિગેરેથી લતા-વેલ વિગેરે પદાર્થોનું છેદન કરવામાં આવે છે. તે રીતે દ્રવ્ય પરમાણુનું છેદન કરવામાં આવતું નથી, કેમકે પર-માણુ અત્યંત સૂક્ષ્મ અવયવ વગરનું હોય છે. તે કારણથી તલવાર વિગેરેથી તેનું છેદન થઈ શકતું નથી. તે કારણે પરમાણુને અચ્છેદ્ય કહેવામાં આવે છે. તથા 'अभेद्य' ચામડામાં સોઈ વિગેરેથી જે રીતે ભેદ છિદ્ર કરવામાં આવે છે, તે રીતે પરમાણુમાં ભેદ કરી શકાતા નથી, અર્થાત્ ચામડું અગર વસ્ત્ર વિગેરે અવયવ સાથે જ સોઈ વિગેરેથી અવયવ વિભાગ પૂર્વક ભેદાય છે તે સિદ્ધ છે. પરમાણુ ભેદાતા નથી. કેમકે પરમાણુમાં અવયવોનો અભાવ છે, તે

अदाह्यः, यथाऽग्निना काष्ठादि दह्यते सावयवत्वात् न तथा परमाणुर्वह्न्यादिना दग्धुं शक्योऽतिसूक्ष्मत्वादतोऽदाह्य इति कथ्यते, अतएव 'अगेज्झे' अग्राह्यः अतिसूक्ष्मादित्वात् हस्तादिना चक्षुरादिना वा ग्रहीतुमयोग्यत्वात्, अग्राह्य इति कथ्यते सावयवस्य स्थूलत्वं प्राप्तस्यैव पदार्थस्य हस्तादिना ग्रहणं चक्षुरादिना वा ग्रहणं जायतेऽयं तु परमाणुरतिसूक्ष्मत्वादवयवरहितत्वात् न कथमपि ग्रहीतुं योग्यो न भवतीत्यतोऽग्राह्य इति कथ्यते। द्रव्यपरमाणुं विभागशो दर्शयित्वा तदनन्तरं क्षेत्रपरमाणुस्वरूपं सविभागं दर्शयितुमाह-'खेत्तपरमाणू' इत्यादि, 'खेत्तपरमाणू णं भंते! कइविहे पन्नत्ते' क्षेत्रपरमाणुः खलु भदन्त! कतिविधः प्रज्ञप्तः-कतिप्रकारकः कथित इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा! चउव्विहे पन्नत्ते' हे गौतम! क्षेत्रपरमाणुश्चतुर्विधः प्रज्ञप्तः। प्रकारभेदमेव

होने से काष्ठादिक पदार्थ ही अग्नि द्वारा दाह्य (जलनेवाला) होते हैं अवयव रहित होने से परमाणु दाह्य नहीं हो सकता है 'अगेज्झे' इसी कारण इसे अग्राह्य कहा गया है, हाथ या चक्षुरादिक इन्द्रियां न इसे ग्रहण कर सकती है, और न इसे देख ही सकती हैं, इसलिये इसे अग्राह्य कहा है सावयव (अवयवसहित) पदार्थ का ही जो कि स्थूल भाव को प्राप्त होता है हाथ आदि द्वारा ग्रहण होता है और चक्षु-आदि इन्द्रियों द्वारा उसका देखना आदि होता है परन्तु परमाणु तो ऐसा होता नहीं है इसलिये अतिसूक्ष्म और अवयवरहित होने के कारण ही वह अग्राह्य होता है, 'खेत्त परमाणू णं भंते! कइविहे पण्णत्ते' हे भदन्त! क्षेत्रपरमाणु कितने प्रकार का कहा गया है? इस गौतम के प्रश्न का उत्तर देते हुए प्रभु उनसे कहते हैं-'गोयमा! चउव्विहे पन्नत्ते'

કારણથી તેને અભેદ્ય કહેવામાં આવે છે. 'अडज्झे' અવયવ સહિત હોવાથી કાષ્ઠ-લાકડા વિગેરે પદાર્થો જ અગ્નિથી બાળી શકાય છે. અવયવ વગરના હોવાથી પરમાણુ બળી શકાતા નથી. 'अगेज्झे' એજ કારણથી તેને અગ્રાહ્ય કહેલ છે. હાથ અગર ચક્ષુ વિગેરે ઇન્દ્રિયો તેને ગ્રહણ કરી શકતા નથી તેમ તેને જોઈ શકતા નથી તેથી તેને અગ્રાહ્ય કહેલ છે. અવયવ સાથે પદાર્થના જ કે જે સ્થૂલ ભાવ પામે છે. તેનું હાથ વિગેરેથી ગ્રહણ કરાય છે. અને નેત્રાદિ ઇન્દ્રિયો વડે તેને જોવા વિગેરે થઈ શકે છે પરંતુ પરમાણુ તો એવું હોતું નથી તેથી અત્યંત સૂક્ષ્મ અને અવયવ વગરના હોવાને કારણે જ તે અગ્રાહ્ય હોય છે. 'खेत्तपरमाणू णं भंते! कइविहे पण्णत्ते!' હે ભગવન્ ક્ષેત્રપરમાણુ કેટલા પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે-'गोयमा चउव्विहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ ક્ષેત્ર પરમાણુ ચાર

दर्शयति-'तं जहा' तद्यथा-'अणद्धे' अनर्द्धः, न विद्यते अर्धं यस्य सोऽनर्धो भवति, परमाणोः समसंख्यकावयवाभावात्, 'अमज्झे' अमध्यः विषमसंख्यकावयवाभावात्, अमध्य इति, 'अपएसे' अप्रदेशः-नास्ति प्रदेशोऽवयवो यस्य सोऽप्रदेशः प्रदेशस्याभावात्। अतएव 'अविभाइमे' अविभागिमः-अविभागेन निर्वृत्तः अविभागिमः, प्रदेशाभावात परमाणुर्विभाजयितुमशक्यः. प्रदेशवतामेव विभागो भवति परमाणोर्नास्ति प्रदेशः, नातो विभाजयितुं योग्योऽतोऽविभागिम इति कथ्यते। 'कालपरमाणु पुच्छा' कालपरमाणुरिति पृच्छा' हे भदन्त! कालपरमाणुः कतिविधः प्रज्ञप्तः इति प्रश्नः भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'कालपरमाणू' कालपरमाणुः 'चउव्विहे पन्नत्ते' चतुर्विधः प्रज्ञप्तः। चातुर्विध्यमेव

हे गौतम! क्षेत्रपरमाणु चार प्रकार का कहा गया है जो इस प्रकार से है-'अणद्धे' आदि-अनर्ध परमाणु में समसंख्यक अवयवों का अभाव होता है इस कारण उसमें अर्धभाग नहीं होता है तथा विषमसंख्यक अवयवों का इसमें अभाव रहता है इससे इसे 'अमध्य' कहा है एक प्रदेश के सिवाय द्वितीयादिक प्रदेश इसमें होते नहीं हैं इससे इसे 'अप्रदेश' कहा है, तथा-यह अविभाग से निर्वृत्त होता है अर्थात् प्रदेशों के अभाव से परमाणु का विभाग नहीं होता है-प्रदेशवालों का ही विभाग होता है परमाणु के दो आदि प्रदेश होते नहीं हैं इसलिये इसका विभाग नहीं हो सकता है, इससे यह 'अविभागिम' कहा गया है। 'कालपरमाणू णं भंते! कइविहे पण्णत्ते' कालपरमाणु कितने प्रकार का होता है? इस प्रश्न के उत्तर में गौतम से प्रभु कहते हैं-हे गौतम!

પ્રકારના કહેલા છે. જે આ પ્રમાણે છે 'अणद्धे' વિગેરે અનર્ધ પરમાણુઓમાં સરખી સંખ્યાવાળા અવયવોનો અભાવ હોય છે. તેથી તેમાં અર્ધો ભાગ હોતો નથી. તેમજ વિષમ સંખ્યાવાળા અવયવોનો પણ તેમાં અભાવ હોય છે. તેથી તેને મધ્યભાગ વગરનો 'अमध्य' કહેલ છે. તેમાં એક પ્રદેશ સિવાય બીજા વિગેરે પ્રદેશો હોતા નથી તેથી તેને 'अप्रदेश' પ્રદેશ વિનાનો કહેલ છે. તથા તે વિભાગ વગરનો હોય છે અર્થાત્ પ્રદેશોના અભાવથી પરમાણુઓનો વિભાગ થતો નથી-કારણ કે પ્રદેશવાળાઓનો જ વિભાગ થઈ શકે છે. પરમાણુઓના બે વિગેરે પ્રદેશો હોતા નથી, તેથી તેનો વિભાગ થઈ શકતો નથી, તેથી તેને 'अविभागिम' વિભાગ વગરનો કહેવામાં આવે છે. 'कालपरमाणू णं भंते! कइविहे पन्नत्ते' હે ભગવન્ કાલપરમાણુ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? આ

दर्शयति-'तं जहा' तद्यथा-'अवन्ने' अवर्णः कृष्णनीललोहितहारिद्रशुक्लवर्ण-रहितत्वात् अवर्णः, य पि वर्णगन्धरसस्पर्शवत्वं पुद्गलानां लक्षणमिति, परमाणोरपि पुद्गलत्वात् वर्णादिमत्त्वमावश्यकमेव तथापि द्रव्यमात्रस्य प्रधानतया विवक्षणात् सतामपि वर्णादीनामविवक्षणात् कालपरमाणौ वर्णादीनां निषेध इति कृत्वा अवर्णः कालपरमाणुः कथ्यते इति, 'अगंधे' अगन्धः-सुरभिदुरभिगन्धरहितः सतोरपि

'कालपरमाणू चउव्विहे पण्णत्ते' काल परमाणु चार प्रकार का कहा गया है-जो इस प्रकार से है-'अवन्ने' इत्यादि, कृष्ण, नील, लोहित, हारिद्र, शुक्ल. इन प्रकार के वर्णों से वह रहित होता है इस कारण कालपरमाणु अवर्ण कहा गया है यद्यपि वर्ण, गंध, रस और स्पर्श इन गुणों से जो युक्त होता है वही पुद्गल है ऐसा पुद्गल का लक्षण कहा गया है परमाणु पुद्गलरूप होता है अतः परमाणु में वर्णादिमत्ता होना आवश्यक ही है-फिर भी यहां जो उसे अवर्णादिवाला कहा गया है उसका कारण यहां समय ही प्रधानरूप से विवक्षा की है-इसलिये वर्णादिकों के होने पर भी उनकी विवक्षा न होने के कारण कालपर-माणु में वर्णादिकों का निषेध किया गया है और इसी कारण उसे अवर्णरूप से प्रतिपादित किया गया है। इसी प्रकार का कथन 'अगंध' के कहने में भी जानना चाहिये अर्थात् काल परमाणु जिस प्रकार से वर्ण से रहित कहा गया है, उसी प्रकार से वह सुरभिगन्ध और

પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-હે ગૌતમ! 'कालपरमाणू चउव्विहे पण्णत्ते' કાલ પરમાણુ ચાર પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે. જે આ પ્રમાણે છે. 'अवन्ने' ઇત્યાદિ કૃષ્ણ, નીલ, લાલ, પીળા અને સફેદ આ ચારે પ્રકારના વર્ણોથી તે રહિત હોય છે. અર્થાત્ વર્ણ વગરનું હોય છે તેથી કાલ પરમાણુને 'અવર્ણ' કહેલ છે. જો કે વર્ણ, ગંધ રસ અને સ્પર્શ આ ગુણોથી જે યુક્ત હોય છે તેજ પુદ્ગલ છે. આવા પુદ્ગલને કાલ-ક્ષણ કહેલ છે. પરમાણુ પુદ્ગલ રૂપ હોય છે. જેથી પરમાણુમાં વર્ણાદિ પ્રકાર હોવું જરૂરી છે, તો પણ તેને જે અવર્ણા દિવાળુ કહેવામાં આવ્યુ છે તેનું કારણ અહિયાં દ્રવ્યમાત્રની જ મુખ્ય રૂપે વિવક્ષા કરેલ છે. તેથી વર્ણાદિના હોવા છતાં પણ તેની વિવક્ષા ન હોવાને કારણે કાલ પરમાણુમાં વર્ણાદિનો નિષેધ કરવામાં આવેલ છે. અને એજ કારણથી તેને 'અવર્ણ' (વર્ણ વગરનું) રૂપે વર્ણવેલ છે. આજ પ્રમાણેનું કથન 'अगंध' (ગંધ વગરનું)ના કથનમાં પણ સમજવું. અર્થાત્ જે રીતે કાલ પરમાણુને વર્ણ વિનાનું કહેવામાં આવ્યું છે. એજ રીતે સુરભિગંધ-

गन्धवतोरविवक्षणात्, द्रव्यमात्रस्यैव विवक्षणात्। 'अरसे' अरसः-तिक्तादिरसरहितः रसानामविवक्षणात् 'अफासे' अस्पर्शः-कर्कशमृदुकगुरुकलघुकशीतोष्णस्निग्धरूक्षस्पर्शरहितः स्पर्शानामपि अविवक्षणात्, 'भावपरमाणू णं भंते !' भावपरमाणुः खलु भदन्त ! 'कइविहे पन्नत्ते' कतिविधः प्रज्ञप्तः भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'चउव्विहे पन्नत्ते' भावपरमाणुश्चतुर्विधः चतुःप्रकारकः प्रज्ञप्तः कथितः। चातुर्विध्यमेव दर्शयति-'तं जहा' तद्यथा-'वन्नमंते' वर्णवान्-कृष्णनीललोहितहारिद्रशुक्लभेदभिन्नपञ्चप्रकारकवर्णवान्

दुरभिगन्ध इन दोनों प्रकार की भी गंध से रहित कहा गया है यद्यपि वहां परमाणु में गन्धगुण विद्यमान है फिर भी उसकी यहां विवक्षा नहीं हुई है। केवल काल (समय) द्रव्यमात्र की ही विवक्षा हुई है 'अरसे' वह कालपरमाणु अरस-तिक्तादि रसों से रहित होता है, यद्यपि उसमें वे विद्यमान रहते हैं फिर भी यहां उनकी विवक्षा नहीं हुई है-केवल समयमात्र की ही हुई है। 'अफासे' कर्कश, मृदुक, गुरुक, लघुक, शीत, उष्ण, स्निग्ध और रूक्ष इनके भेद से जो स्पर्श आठ प्रकार का कहा गया है वह भी उसमें नहीं रहता है इस कारण उसे अस्पर्श रूप से कहा है अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'भावपरमाणु णं भंते ! कइविहे पन्नत्ते' हे भदन्त ! जो भावपरमाणू है वह कितने प्रकार का कहा गया है उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! चउव्विहे पण्णत्ते' हे गौतम ! भाव परमाणु चार प्रकार का कहा गया है-'तं जहा' जैसे-'वन्नमंते, गंधमंते, रसमंते, फासमंते' वर्णवाला,

પ્રમાણુ છે-'वण्णमंते, गंधमंते, रसमंते, फासमंते' વર્ણવાળા ગંધવાળા, રસવાળા સુગંધ દુરભિગંધ-દુર્ગન્ધ એ બન્ને પ્રકારના ગંધો વિનાનું કહેવામાં આવેલ છે. જો કે ત્યાં પરમાણુમાં ગંધ ગુણ હોય જ છે. તો પણ અહિયાં તેની વિવક્ષા થઈ નથી. કેવલ દ્રવ્ય માત્રની જ વિવક્ષા થઇ છે. 'अरसे' તે કાલ પરમાણુ અરસ-તિખા વિગેરે રસો વિનાનું હોય છે. જો કે તે રસો તેમાં વિદ્યમાન હોય છે પણ અહિયાં તેની વિવક્ષા થઈ નથી. કેવળ દ્રવ્ય માત્રની જ વિવક્ષા કરવામાં આવી છે. 'अफासे' કર્કશ મૃદુ, ગુરૂ લઘુ શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ એ ભેદથી સ્પર્શ આઠ પ્રકારનો કહેલ છે. તે પણ તેમાં રહેતો નથી, તેથી તેને 'અસ્પર્શ' સ્પર્શ વિનાનો કહેલ છે,

હવે ગૌતમ સ્વામી ભાવપરમાણુના સંબંધમાં પ્રભુને પૂછે છે કે—'भावपरमाणू णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते' હે ભગવન્ ભાવપરમાણુ કેટલા પ્રકારના કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा ! चउव्विहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ભાવ પરમાણુ ચાર પ્રકારનું કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ

भावपरमाणुः भावाः-वर्णादयस्ते विद्यन्ते यत्रासौ भावपरमाणुः। 'गंधमंते' गन्धवान् सुरभिदुरभिभेदभिन्नगन्धद्वयवान् भावपरमाणुरिति। 'रसमंते' रसवान्-तिक्तकटुकषायाम्लमधुररसवान भावपरमाणुरिति। 'फासमंते' स्पर्शवान् कर्कशमृदुकगुरुकलघुकशीतोष्णस्निग्धरूक्षाष्टप्रकारकस्पर्शवान् भावपरमाणुरिति। तदेवं द्रव्यक्षेत्रकालभावभेदेन परमाणोश्चातुर्विध्यमुपदर्शितमिति, 'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति जाव विहरइ' तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति यावद्विहरति हे भदन्त! परमाणुपुद्गलादारभ्य बादरपरिणामं अनन्तप्रदेशिकस्कन्धे वर्णगन्धरसस्पर्शादीनां व्यवस्था, तथा परमाणोः प्रकारभेदो यद् देवानुप्रियेण

गंधवाला, रसवाला और स्पर्शवाला वर्णवाला वह इसलिये कहा गया है कि उसमें कृष्ण, नील, लोहित हारिद्र और शुक्ल ये पांच वर्ण रहते हैं। भाव नाम वर्णादिकों का है-ये भाव जिस में विद्यमान हों वह भावपरमाणु है, सुरभिगंध और दुरभिगंध ये दोनों गंध उसमें रहते हैं इसलिये वह गन्धवान् कहा गया है, तिक्त, कटु, कषाय, अम्ल और मधुर के भेद से रस पांच प्रकार का होता है-भावपरमाणु इन पांचों रसोंवाला होता है। इसलिये वह रसवाला कहा गया है, 'फासमंते' कर्कश, मृदुक, गुरुक, लघुक, शीत, उष्ण, स्निग्ध और रूक्ष ये आठ स्पर्श कहे गये हैं सो वह भावपरमाणु इन आठ स्पर्शों वाला होता है इस कारण वह स्पर्शवाला कहा गया है इस प्रकार द्रव्य, क्षेत्र, काल, भाव के भेद से परमाणु में यह चतुर्विधता दिखलाई गई है। 'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति जाव विहरइ' हे भदन्त! परमाणुपुद्गल से लेकर बादर परिणामवाले अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध में वर्ण, गंध, रस,

અને સ્પર્શવાળા તેમાં કૃષ્ણ, નીલ, લાલ પીળો અને સફેદ એ પાંચ વર્ણો રહે છે, તેથી તેને વર્ણવાળો કહેલ છે. ભાવનામ વર્ણાદિકોનું છે. આ ભાવ જેમાં વિદ્યમાન હોય તે ભાવ પરમાણુ છે. સુરભિગંધ-સુગંધ અને દુરભિગંધ-દુર્ગંધ એ બન્ને ગંધ તેમાં વિદ્યમાન હોવાથી તેને ગંધવાન કહેલ છે. તીખા કડવા, કષાય, ખાટા અને મીઠા રસોના ભેદથી પાંચ પ્રકારના રસો હોય છે. પરમાણુ તે પાંચે રસોવાળું હોય છે. તેથી તેને રસોવાળું કહેવામાં આવેલ છે. 'फासमंते' કર્કશ, મૃદુ, ગુરૂ, લઘુ, શીત, ઉષ્ણ સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ આ આઠ પ્રકારના સ્પર્શો કહ્યા છે. તે ભાવ પરમાણુ આ આઠે પ્રકારના સ્પર્શોવાળું હોય છે. તેથી તેને સ્પર્શોવાળું કહેવામાં આવેલ છે. આ રીતે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, અને ભાવના ભેદથી પરમાણુમાં આ ચાર પ્રકારતા બતાવવામાં આવેલ છે. 'सेवं भंते! सेवं भंतेत्ति जाव विहरइ' હે ભગવન્ પરમાણુ પુદ્ગલથી લઈને બાદર પરિણામવાળા અનંતપ્રદેશિક સ્કંધમાં વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શની

कथितं तत् सर्वम् एवमेव-सर्वथा सत्यमेव, यस्मात् केवलिनो भगवतः सकल-सूक्ष्मार्थदर्शिततया सर्वथा सत्यस्यैव प्रतिपादनात् इति-एवं प्रकारेण कथयित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् भगवान् गौतमो विहरतीति॥सू० १०॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूछत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर
-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां
श्री "भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिका-
ख्यायां व्याख्यायां विंशतिशतके
पञ्चमोद्देशकः समाप्तः ॥२०-५॥

स्पर्श की व्यवस्था, तथा परमाणु के प्रकार भेद जो पूर्वोक्तरूप से आप देवानुप्रिय ने कहे हैं वह सब कथन सर्वथा सत्य ही है क्योंकि आप केवली हैं और जो केवली भगवान् होते हैं वे सकल सूक्ष्म, अन्तरित और दूरार्थ पदार्थों के हस्तामलकवत् साक्षात् ज्ञाता होते हैं अतः उनके द्वारा प्रतिपादित किसी भी तत्व में प्रत्यक्ष और अनुमान प्रमाण से बाधा उपस्थित नहीं हो सकती है इस प्रकार से कहकर वे गौतम संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥सू० १०॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके वीसवें शतकका
॥ पांचवां उद्देशक समाप्त ॥२०-५॥

વ્યવસ્થા તથા પરમાણુઓના પ્રકાર ભેદો પૂર્વોક્ત પદ્ધતિથી આપ દેવાનુપ્રિયે કહ્યા છે. તે તમામ કથન સર્વથા સત્ય જ છે. કેમકે આપ કેવલી છો, અને જે કેવલી ભગવાન્ હોય છે, તે બધા જ સૂક્ષ્મ અને ગંભીર અર્થવાળા પદાર્થોને હસ્તામલકની જેમ અર્થાત્ હાથમાં રહેલા આંમળાની માફક સાક્ષાત્રૂપથી જાણનાર હોય છે. જેથી તેઓએ પ્રતિપાદન કરેલ કોઈ-પણ તત્વમાં પ્રત્યક્ષ અને અનુમાન પ્રમાણથી બાધા આવી શકતી નથી. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમસ્વામી તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થઈ ગયા. ॥સૂ૦ ૧૦॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના વીસમા શતકનો પાંચમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૦-૫॥